

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

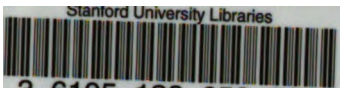
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Stanford University Libraries

3 6105 128 653 065

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

Chau

Slovenské Pohľady.

ČASOPIS

pre literatúru, vedu, umenie a politiku.

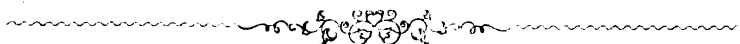
Redaktor:

Svetozár Hurban (Vajanský).

Vydavateľ a nakladateľ:

PAVEL MUDROŇ.

Ročník V.

V TURČ. SV. MARTINE.

TLAČOU KNÍHTLAČIARSKÉHO ÚČASTINÁRSKEHO SPODKU.

1885.

STANFORD LIBRARY
JUL 8 1986
STANFORD

3125
S49

OBSAH.

	Strana
Niekoľko slov o lužických Srbov. Podáva <i>J. K.</i>	41
Hájnikova žena. Báseň od <i>Hviezdoslava</i> . (Pokrač. z 1. sošitu r. 1884)	48
Čo si rozprávaly klobúky. Od <i>Terezy Vansovej</i>	75
Albert. Kresba od grófa <i>Lva N. Tolstého</i> . Preložil <i>Jozef Škultéty</i>	83
Ruský hlas o rakúskom panslavisme	101
Poviestka z hôr. Napísal <i>Anton Bielek</i>	111
Ján Hollý. Báseň od <i>Hviezdoslava</i>	143
Starý hrad. (V trencianskej stolici.) Píše <i>Alexander Lombardini</i>	146
Humoreska od <i>Terezy Vansovej</i>	160
Podivín. Novella	166
O kultúrnych ústavoch na území Slovákmi obývanom z doby poreformacionálnej. (Pokus historicko-literárny.) P. <i>Dobšinský</i>	178
Hričov a Súľov. Píše <i>A. Lombardini</i>	207
Ruština a slovenčina	246
Májový sen	248
Osudná návšteva	252
Stanislav Vilhelmovič, veľkokupec v pätnástom storočí. Píše <i>Pavel Križko</i>	255
Vývin Koperníkovej sústavy slnečnej. <i>J. A. Wagner</i>	264
Pannonská Moesia. <i>Fr. V. Sasínek</i>	275
Tri krásne slovenské básne	279
Vykopali ženu. Rozpráva <i>Anonymus</i>	287
Historické zlomky. Píše <i>Fr. V. Sasínek</i>	301
Malý Paríž. Píše <i>Gustáv Augustiny</i>	312 393 541
Bystrica. (V trencianskej stolici.) Píše <i>Alexander Lombardini</i>	329
Báseň. Veselohra vo troch dejoch. Napísal <i>D. Z. Lauček</i>	340
Časopisy a knihy	382
Výlet na „Chmeľovú.“ Píše <i>A. D. S.</i>	383
Slovenské príspevky k dejom Rákóciovským. Podáva <i>Fr. V. Sa- sínek</i>	412
Zemepis Uhorska r. 950. Nakreslil <i>Fr. V. Sasínek</i>	416
Dva obedy. Rozpomienky. Píše <i>Anonymus</i>	419

	Strana
Slovanskost Uhorska na konci X. stoletia. Podáva <i>Fr. V. Sasinek</i>	433
Lietava. (Doplnok k článku v IV. roč. „Slov. Pohľadov“ uverejneného.)	
Píše <i>Alexander Lombardini</i>	438
Hroza. Obrázok z nedávnych časov. Napísal <i>Ján Dušný</i>	468
Episoda z tragedie: „Vyhodení študenti.“ Od <i>Jozefa Podhradského</i>	479
Studnička. <i>Čakorský</i>	516
Chlapčok a orol. <i>Čakorský</i>	519
K obradom dvoru byzantinského. Píše <i>Fr. V. Sasinek</i>	522
Budatyn. (Doplnok k článku v IV. ročníku „Slov. Pohľadov“ uverejneného.) Píše <i>Alexander Lombardini</i>	524
Ztratený pandúr. Rozpráva <i>P. Drahomír</i>	557
Beseda	104 205

Slovenské Pohľady.

Prolog.

Tón prísny zavznej! Žarty zatíchnite,
 bár rád na vašich vlnách rozmar pláva
 a zvonky šaška milo uším znejú.
 Tón prísny zavznej: čas, ten veľký vládca,
 na prísnosť žitia ľudí upomína;
 on valí sa jak rieka, duní víchrom,
 jak more šumí, len že nemá brehov,
 jak rieka, len že nemá vzniku, ústia,
 jak vetor, len že nezná zatíchnutia;
 bez počiatku a konca, neunavný
 beh večný, prísny, strmý, vífaziaci.
 Nech zahlaholí trúba archanjela:
 centrálné slnko nech sa v prepasť rúti,
 a za ním všetkých sústav billiony,
 i ten náš užší svet (ej, žiaľ ho bude)
 vo smrtnú, strašnú smes sa rozkundolí
 i zpráska vnútro zeme bôľnym stonom,
 hviezd krása, cesta mliečna, v chaos klesne:
 Čas, boží sluha, ďalej toky valí,
 i šumí plavno v tichom majestáte!!

Jak poňať jeho veľkosť neobsiahu?
 Nuž: ľudia si ho na kúsočky delia,
 a kúsok jeden rokom nazývajú,
 rok, biedna vlnka v gigantickom prúde.

No pre nás rok je dlhou, dlhou púťou!
 Tak často jeden deň sa trápne dlží,
 hodina zdá sa bôľu celým vekom!
 Nám ťažko roky plynú: veľká muka
 nad krajom naším krýdla rozopiala,
 let časov v ťažké olovo nám hustne.
 Hľa, celý národ putom prikovaný,
 jak Prometheus na žulovú skalú,
 sup klove boky; pohnúť nelzá údom,

a zôkol vôkol všetko k hodom chváta,
 na jasnom slnku voľné prse hreje,
 len Slovák hlavu v temné kloní tiene.
 Od úst si sústo odtrhol a žertvou
 a tvrdou dlaňou nadobudnul skvosty,
 snáď huňku prostú okrášľiť chcel nimi,
 (nie mnoho bolo jich, no milé boly.)
 Vrah prišiel a bez boja zkmasil skvosty
 a sobral s nimi i tú prostú huňku!!

A keď do domov našich vtiahol anjel,
 ten biely anjel s chladným vanom krýdla —
 smrť; zakrývajte, ženy, zrkadielce,
 vy devy vite vienky, kropiac slzou
 tie biedne kvety, čo smrť zdobiť majú!
 Oj, ruka milujúca, zatlač viečko!
 Chlad morí dušu, keď zmrtvelým leskom
 to drahé oko svieti! Mater nyje
 bezmluvná bôľom. Otec štká a kvíli.
 Tam zase kopa sirôt! Najstaršie sa
 v nemote v kútok chyže utúlilo.
 najmladšie s vlasom mrtvej matky hrá sa,
 a „zima“ kričí, keď sa dotkne líca!
 Svet zimný, chladný, jak to mrtvé líco,
 bez smilovania zvíří sirotenky,
 roztrhne, zbiedi. zkazí, poumára,
 veď kto nahradí mrtvé srdce matky?

Hľa, kmeti striebrovlasí — už sa trasie
 tá ruka napružená vernou prácou,
 už klesá noha, za posvätným cieľom
 čo hnala sa tak bodro celým žitím;
 už matno bije srdce, v ktorom láska
 plameňom večnej túžby blkotala,
 veď nádej na ňu svätý liala olej!
 Mrú starci naši, hroby ctné sa množia,
 mrú hnevno hľadiac na temnistý obzor,
 múk Veľký Piatok nechce večeriť sa!
 Už hasne oko, pokonno hruď dýše,
 nad mukou smrtnou mocný vrah sa smeje,
 sarkasmom silí bôle agonie...

No svitá i nám nový rok! Oj svitne!
 Tisíci rok to, čo slovenské zvuky
 spíal Svätý Method v zlaté putá písmen,
 a zažnúc fakľu nad plemenom Slávy,
 v hrob sklonil svätú hlavu na Morave.

Oj, šliapal diabol tisíc liet to semä,
 bral vieru, jazyk, národnosť i zvyky...

bral tisíc liet, jak dnes sa marne snaží:
my stojíme i jazyk náš nám žije!

Nad svetosiahlym plemenom dve ruky
žehnajúc z efiru sa dolu nŕžia!
oj, víťaj, leto milosti a slávy:
to sväté, sväté ruky Methodove!
Príď požehnanie z neba na náš národ,
nech zakončí sa tisícletá muka!

Vajanský.

Strečno.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Zámok Strečno dľa Fr. V. Sasinka¹⁾ spomína sa v listinách teprv len r. 1323, 1358, 1384, 1395 a 1403, kdežto Strečno jako obec už v listine quarto Idus Julii roku 1321 Karolom Robertom danej pod menom *Strechen* sta mýtna a daňové miesto prichádza; v listine Nicolausa de Zeech, grófa a krajinského sudcu (iudex curiae), na Vyšehrade v deň najsv. Trojice r. 1358 danej sa Strečno *Strychen*-om menuje, v listine ale Mikuláša a Štefana, synov Poscha, v Strečne v sobotu pred sv. Jánom Krstiteľom r. 1384 vystavenej je ono *Strechin* písané.

Meno Strečna je složené zo slovenských slov *striezt* (strážiť, pozorovať, bdieť) a *tyň*, lebo *tin* (ohrada, hrad), dľa čoho ono — porovnajúc to, čo som v dejinách Budatyna o starom slove *tyň*, *tin* pojednával²⁾ — prvotne znelo *Strestin* lebo *Stresčín* a časom *Strcsčén*, teraz *Strečen* a spotvorené *Strečno* znie a znamenalo *strežné*, *strážne miesto*, *strážnicu*, *strážny hrad*.

Dľa listín hore len letočetne uvedených dnešný zámok Strečno svoj pôvod v XIV. storočí vzal, čo dľa Sasinka dosvedčuje gotický sloh i dnes viditeľných pozostatkov zámockej kaplny; že ale bolo Strečno, patrične jeho vidiek, už na konci železného a počiatkom stredného veku osadisko ľudského domového sriadenia, je dokázané tým, že v boku kopca na pravo od strečnanského zámockého vrchu roku 1870 našli sudu zo železného veku pochádzajúceho podobnú nádobu; okolo tejto, 153 holieb kubikového obsahu počítujúcej, tuším na zbožie upotrebovanej nádoby ležaly s čiernym grafitom pomiešané črepové zlomky a na tom istom mieste a opäť ne-

¹⁾ „Slov. Letopis“, roč. II., strana 121.

²⁾ „Slov. Pohľady“, roč. 1884, soš. 6., strana 494.

skoršie blízko neho podobne našli 31 rozličných predmetov zo železného veku: zubadlo, rúčku z noža, sklenenú perlu atď. Starobylosť Strečna ale dokazuje už samé jeho, počiatocne na *tyň* končiace sa meno, z ktorého nádobno uzavierať, že aj pred terajším zámkom Strečno posilnené miesto pevnosťou bolo, samo sebou sa rozumiac, že v smysle posilňujúceho systému starého veku.

Vedľa hradskej, z Turca do Trenčianska vedúcej, do toho času, kým košicko-bohumínsku železniciu nevystavili, až po spodok Váhu strmilo a nad týmto viselo, od času stavby tejto železnice ale visí nad touto veľikánske skalisko, ktorého meno je Margyta, o ktorom ľud vypráva nasledujúcu povesť:

„V Strečne žila mladá sedliačka, ktorá mala peknú pastorkyňu, Margytu; keď manžel sedliacky zomrel, zalúbila sa táto do svojho paholka, tento ale pyšne odvrhol jej lásku, lebo prvá jeho láska horela za šesťnásťročnú Margytu. Vdova myslíac, že jej dočasný blahobyt len ňou nenávidená pastorkyňa prekáža, poslala ju raz s jakýmsi odkazom ku svojej rodine do Vrútok. Keď sa Margyta pod večer z Vrútok domov navracala, jej macocha ju tam striehla ukrytá za stromom, kde bol chodník nad Váhom najužší a kde pod cestou z prava najväčšia hlbina bola, a keď sa táto k osudnému stromu priblížila, macocha sotila ju do ukrutnej hĺbky Váhu. Odtiaľto pochádza meno skaly, okolo ktorej na brehu Váhu blúdieval vraj dlho pri bledom mesiačku milenec nešťastnej pastorkyne.“

Asi pol hodiny od otáznej skaly na tej istej ľavej strane Váhu na skalnatom podnoží vrchu, Bieda rečeného, vypína sa zámok Strečno, sťa protistrážca blízkeho, na druhej (pravej) strane Váhu síkmo v rumoch ležiaceho zámku, Starým Hradom (Ovár) menovaného. Zámok Strečno bol kedysi o mnoho rozsiahlejší a pevnejší ako Starý Hrad, ale teraz tiež leží v rumoch a nemyslím, žeby jeden druhému mal čo závidieť!

Sú, ktorí tvrdia, že zámok Strečno Matúš Trenčiansky dal stavať. Je síce pravda, že Matúš Trenčiansky z Čák bol za čas majiteľom tohoto zámku, že je ale tento o mnoho starší, že Sasinkova mienka je nie stála, že zámocká kaplna bola mohla byť neskôr vystavená jako ostatné časti zámku a že v starých časoch tento zámok ku Starému Hradu prináležal, dokazuje Bélom IV. r. 1267 vynesený rozsudok, ktorým sa Petrovi Mikovič, grófovi Hontu, a jeho bratom, Ochouz-ovi (Achatiusovi) a Mikovi (Michalovi) a jeho synovi Detrikovi obce Varna, Zilna et Toplucha privlastňujú, lebo menovaní grófi vykázali starou, kráľom potvrdenou listinou (concambiumom), že sú oni menovaných obcí zákonnými majiteľmi, ktoré jejich predkovia zamenili za oravské panstvo, za lipovské Verhuce a za turčianske Turbusto, Bene, Mutnaturch a Turnook menované obce ¹⁾ Fr. V. Sasinek by síce mohol mať tú námietku, že v tomto rozsudku o Strečne reči nie je, ponevác ale

¹⁾ „Starohrad“, článok Jána Kerekeša v „Letopise“ Matice Slov., ročník III–IV., sv. I., str. 33, odvolávajúc sa na Codex diplomaticus Dura Fejér.

v ňom spomínaná Toplucha (Teplicka), jako to nižšie uvidíme, kým nestala sa hlavou vlastného panstva, tak aj Žilna (Žilina) cez storočia vždy boli appertinenciou Strečna, Strečno ale jako hlava panstva bez zámku v tých časoch ani myslieť nesmieme. Ján Kerekeš základne uviedol otázny rozsudok jako dej osudu Strečnanského zámku.

R. 1321 kráľ Karol Robert osvobodzuje Žilincov od platenia mýta v Sztrechen-e dľa výsady, ktorej priepis z r. 1358 konventu Bl. P. Marie de Thuruch pod č. 4. v žilinskom archíve sa chová.

R. 1323 Magnificus Petrus filius Byther (Balassa) a Mikuláš, syn Ďura, nevlastný brat Byther-a, dali panstvo Starého Hradu a Strečno veľkomožnému Chapy Donch-ovi (Tomášovi) de Essen, županovi Zvolena, „Pouk-a“ a Liptova za tohoto Ľarmátské majetky, pri Ipoli ležiace.

Za času Karola Roberta bolo v tomto zámku kráľovské mýto, a Alexander Kuche (1325—1328 iudex curiae regnialis) bol tu kastellánom.

R. 1338 pánom Strečna bol Mikuláš Zech, turčiansky gróf.

R. 1357 Dominik Machka dostal od Ľudvika I. za služby, v benátskych vojkách preukázané, dedinu Strečno,

R. 1384 bratia magister Mikuláš a Štefan Pascha boli kráľovskými veliteľmi strečnanského zámku, ktorí toho roku dňa 18. júna uverejňujú výsady Žilincov kastellánom zo Strechin-a, Lytwi, Silini, Ovaru a Budetina cieľom jích prísneho udržania.¹⁾

R. 1395 Ľadislav Jagiel, poľský kráľ, odbojníkmi do Uhorska povolany, Žigmundovi, kráľovi, odňal zámok Strečno.

R. 1403 dňa 23. júna Strečna, Bytče, Bystrice, Lietavy a Starého Hradu pánom bol Sandzivoj z Ostrorohu, kališský nádvorník.

R. 1421, dľa iných, menovite: Mednyánszkyho, Sasinka už r. 1420 kráľ Žigmund daroval Strečno svojmu továrnikovi zerdahelyskému, Stanislavovi Dersfi-mu, ktoré neskôr pod Jiskrom do našej vlasti vtrhnutí Česi do svojej moci zaujali a odtiaľto znepokojovali nielen Poľsko, ale aj Rakúsko. Ztadiaľto jich vytisknul Ján Hunyady a zámok zaujal pre korunu, až potom do r. 1439 Strečnom vládla Barbora, manželka kráľa Žigmunda. Vtedy k nemu patrily mestá Varín a Žilina, a dediny: Oskerdiná Lehota (terajšia Oškerda), Strečno, Gerova Lúčka (terajšia Kothrešiná Lúčka), Nedeca, Sňažnica, Teplice, Gbelany, Stráň, Ilové, Rosina, Višňové, Turo, Trdvory a Porubka.

R. 1437 6. die beator Philippi et Jacobi Apłor, totižto dňa 7. mája z Prahy udelila Barbora, manželka kráľa Žigmunda, Žilincom protectionales, namierené proti kastellánom zámku Sztrechen a Ovar, aby títo výsady Žilincov šetrili.²⁾

R. 1439 dňa 11. júna kráľ Albert daroval Strečno svojej manželke Alžbete.

¹⁾ Pôvodná listina pod č. 48 v žilinskom archíve.

²⁾ Výsadná listina pod č. 64.

R. 1440 zaujal ho kroz Pankrácza zo Sv. Mikuláša Ján Jiskra pre Ladislava Pohrobka, až ho Ján Hunyady zaujal a tam za veliteľa Chepek-a de Sany, českého rytiera, dosadil.

Dľa Jána Kerekesa r. 1446 sv.-mikulášsky Pankráč pomocou svojho spoločníka, Petra Komorovského, liptovského župana, zaujal zámky Branč, Starý Hrad a Strečno. Dľa Adalberta Majlátha ale ten samý týchto zámkov už r. 1441 stal sa bol pánom a za celé 3 roky bol postrachom Povázia, vezmúc ukrutným korštením a zbojní v sobotu pred nedelou laetare, t. j. dňa 30. marca r. 1443 do zálohu Strečno so Starým Hradom od Vladislava za tých 12.000 dukátov, ktoré ku obrane Skalice bol obrátil, na seba vezmúc Jánovi Chepek-ovi de Sany, topolčianskemu kapitánovi, 6000 dukátov vyplatiť, za ktoré bolo Strečno tomuto založené, obdržiac spolu aj kráľovské omilostenie, a na základe výroku dňa 15. júna r. 1446 stolno-belohradským snemom vynesného Pankráč v majetku Starého Hradu a Strečna potvrdený súc, do tohto na rozkaz stavov v piatok pred sv. Martinom r. 1447 nitrianskou kapitulou uvedený bol. Po tomto z týchto zámkov opätne zbíjajúc pobehal horniaky. Zdá sa, že nie kráľ Vladislav, ale samotný Pankráč vymenil Strečno z rúk Jána Chepek-a, lebo menovaný kráľ mu r. 1453 ponecháva Strečno, kým jeho 18.000 dukátov nebude vyplatené.

R. 1453 v mesiaci februári Pankráč snemom druhý raz proskribovaný, ztratil všetky svoje statky, ale v tom istom roku dňa 25. septembra Strečno, Starý Hrad a žilinský tridsiatok za 18.000 zlatých v zlate do zálohu padnúc. Pankráč iné majetky dostal a ešte vždy vládnuce Strečnom, Starým Hradom a Žilinou, bez prestania horniacky ľud trýznil, až gubernátor Hunyady v mene kráľa dňa 10. mája r. 1454 v Trnave s ním sa pokonajúc, medzi iným Pankráč zámky: Branč, Starý Hrad, Strečno a Žilinu do rúk gubernátora popustil, za toto po odovzdaní 4000 zlatých obdržiac, žilinské fojtofstvo zadržal. Toto pokonanie toho istého roku dňa 2. júna kráľ Ladislav potvrdil.

R. 1457 dňa 15. apríla po statí Ladislava Hunyady-ho bola prinútená vdova Alžbeta Szilágyi Strečno, Starý Hrad a žilinský zámček Pankrácovi nazpät dať, keď pomstlivému Michalovi Szilágyi, ujcovi statého Ladislava, pomoc prisľúbil, prečo vojsko Strečno stálo na stránke Alžbety Szilágyi a tejto vernosť prisahalo. Pankráczovi potvrdil kráľ Matej Korvín r. 1462 strečanský a starohradský majetok, ktorým potom vládnuť Pankrácov syn Ladislav (ináč Venceslav),

Po smrti Ladislava Pankráca administrovali Strečno kráľovskí kastelláni. Takým bol r. 1475 Ďuro Horváth. Tento zaujal žilinský Hruščina zvaný majer. Vyslanci mesta Žiliny a richtári dedín Strečna, Lúčky (?), Kraszna (Krasňany), Lyzicze (Lisica), Gbelian, inej Lúčky (?), Vadičova, Teplej (Teplička) jednohlasne sa osvedčiac, že zem Hruščiny k volaktóremu zámku nikdy, ale vždy ku Žiline prináležala, a že jej majiteľ vždy tomuto mestu platil. Preto kráľ Matej r. 1475 po Božom Tele feria 3. Ďurovi Horváthovi naložil, aby Hruščinu Žilincem prinavrátil; tento ale potom ustavične pre-

kážky robil Žilincom v svobodnom lovení rýb, v sberaní dreva a od nich mýto pýtal. So sriadením tejto záležitosti poveril kráľ Pavla Pecka, turčianskeho župana, ktorý s Blažejom Podmanínom, sv.-mikulášskym Štefanom, stráňanským Jánom Labudom, súlovským Eliášom, blatníckym Žigmundom, blatníckym kastellánom Behel-om, krásnohorským Tomášom, závadkovským Ďurom Kutnier-om a divinským Petrom vyslovil, že Žilinci môžu vo Váhu ryby loviť a zo strečňanských hôr drevo môžu nosiť.

Dľa listiny r. 1496 feria sexta proxima post festum Sacratissimi Corporis Christi v Budíne kráľom Vladislavom vydané v tomto roku pánom strečňanského zámku je Marek Myslenovich de Kamitracz a listina v tom istom roku in festo beati Gregorii papae v Bojniciach Štefanom Zápolom vydaná svedčí i o tom, že menovaný bol majiteľom aj Žiliny a Sučian, ale už 25. mája protestovali proti tomuto zaujatiu Pankráčovci a Majthényovci.

Plomocník konventu sv. Benedika pri Hrone na rozkaz r. 1503 sväto-jurským a pezińským grófom Petrom vydaným r. 1504 uviedol sv.-mikulášskeho Pongrácza do majetku Strečna, Tepličky, Gbelian, Rosiny a Tura, proti čomu ale Ďuro Horváth, kastellán Strečna, v mene Marka Mislenovicha a tohoto manželky Benigny a v mene jeho brata Jána protestoval, prečo menovaný konvent r. 1506 hranice zemí ku Strečnu patriace vymeral. Následkom toho posledne menovaní pravdepodobne zvíťazili, lebo r. 1520 Uriel, prepošť zniovského konventu Bl. P. Marie na rozkaz kráľa Ľudvika III. uviedol zase Pongráczovcov do majetku Strečna, proti čomu opätne Benigna, Myslenovichova vdova, teraz vydaná za Ďurom Kereky, tak aj Ján a Ďuro Zápoľa protestovali.

R. 1509 Gregor Kreky (= Kereky) dom z kameňa vystavený, v Žiline byvší a skrz Marka Horváta, horvatského bána, pre seba zaujatý, Žilincom prinavrátil, patrične daroval. Dané v Sztrechen-e v deň apoštolov Petra a Pavla.¹⁾

R. 1523 nedecký literát Martin v mene Pongrácza protestuje proti predaju Strečna skrz Pavla Keniz-a a vdovu Mareka Myslenovicha, teraz vydatú za Ďurom Kereky, uskutočnenému, a proti kúpe tohože Strečna skrz Jána Zápolu a donatie skrz kráľa Ľudvika.²⁾

Potom nachádzame v majetku Strečna Rehora Getzer-a.

R. 1526 dňa 21. decembra Zápoľa v Ostrihome založil Strečno so Žilinou Burianovi Svetlovskému za 10.000 strieborných a 3000 uhorských zlatých do svojej smrti.

R. 1529 Burian Svetlovský bol štatuuovaný do celého strečňanského panstva, keď r. 1532 pánom Strečna bol Mikuláš Kostka.

R. 1535 Pongráczovci protestovali u spišskej kapituly proti zaujatiu Strečna lietavským Mikulášom Kostkom. Tento protest zostal bez výsledku. Mikuláš Kostka zo Sedlíc a Lietavy i potom zostal pánom Strečna, ale turbovaný Podmanickovcami. Aby tieto

¹⁾ V žilinskom archíve pod č. 159.

²⁾ Srovnaj Sasinkove pojednanie „Marek Myslenovič“ v „Letopise“ Matice Slov., roč. XI., sv. I.

zmätky prestaly, kráľ Ferdinand jednal cestou války a r. 1545 dňa 25. októbra prinútil obe stránky k prijatiu štyrimesačného pokoja. ¹⁾

R. 1533 feria 6. post Dnícam Palmar v Budíne udelil kráľ Ján protectionales Žilincom proti kastellánom a mýtnikom zámku Sztrechen. ²⁾

Asi r. 1540 majiteľom Strečna prichádza Ján Dersfi zo Zerdahelyu, manžel Anny Kostka, nápadník horemenovaného Stanislava Dersfi.

R. 1548 dňa 8. apríla Rafael Podmanin († r. 1558 dňa 23. febr.) darom dostal od Ferdinanda I. mesto Žilinu, následkom zlomenia viery Mikuláša Kostku zo Sedlic.

R. 1550 Gašpar a Peter Pongrácz protestovali proti Anne, dcére Mikuláša Kostku, pre dedinu Bela rečenú. — R. 1573—75 spomína sa jako úradník zámku Strečna Albert Djak, r. 1573 ale s predošlými ešte Melicher Horváth, r. 1576—82 jakýsi Albrecht jako pisár, r. 1577 jako úradník Bartolomej Solyom, r. 1582—1592 jako taký Andrej Ivanyš, r. 1584 jako taký Mikuláš Zeghi de Nemes-Zegh, r. 1596 jako provisor zámku menovaný Andrej Ivanyš, r. 1598 jako „praefectus bonorum arcis Sztrechen“ menovaný Mikuláš Zeghi.

Asi r. 1568 poručníci detí Dersfiho Strečno so Žilinou vyárendovali Ladislavovi Révayovi.

R. 1572 dňa 8. mája vydal kráľ Maximilian rozkaz poručníkovi sirôt Dersfiho, Jánovi Krwysyth, aby skrze árendátora zámku Sztrechen, Ladislava Révaya, Žilincov trápiť nedovoliť. ³⁾

Toho istého roku dňa 9. mája kráľ Maximilian vydal zákaz Ladislavovi Révayovi, ktorý Žilincov v šenkovaní vína turboval, od nich mýto pýtal, Žilinu v tmavej noci mocnou rukou valachov zaplavil a cesty pred Žilincami zatváral. ⁴⁾

R. 1573 vydal kráľ Maximilian rozkaz proti poručníkom Mikuláša a Fraňa Dersfi, aby výsady Žilincov šetrili. ⁵⁾

R. 1584 protestovali Žilinci u Štefana Radetiusa, jágerského biskupa a kráľ. miestodržiteľa proti odcudzeniu Krásna skrz Mikuláša a Fraňa Dersfi. ⁶⁾

R. 1601 bratia Mikuláš a Fraňo Dersfi (vnukovia Jána Dersfi) rozdelili majetok na dve rovnaké čiastky, z ktorých dostala sa jedna Štefanovi Wesselényi (zaťovi Mikuláša Dersfi), druhá ale Mikulášovi Eszterházy (zaťovi Fraňa Dersfi).

R. 1610 bol Fraňo Dersfi prítomným na znamenitej synode v Žiline.

R. 1626 Štefan Wesselényi (zať Mikuláša Dersfi) zamenil svoj zvolenský statok za druhú polovicu Strečna a síce s Mikulášom Eszterházym, palatínom. V tom istom roku narodil sa jeho syn,

¹⁾ Smluvu možno čítať v IV. sväzku „Hazai okmánytár“-u na str. 452.

²⁾ V žilinskom archíve pod č. 80.

³⁾ Tamže pod č. 87.

⁴⁾ Tamže pod č. 69.

⁵⁾ Tamže pod č. 78.

⁶⁾ Tamže pod č. 71 (odpis).

ktorý stal sa neskôr pánom Strečna a ku jehož krsteniu povolal aj Žilincov.

R. 1636 Ďuro Fekete, kastellán Strečna, povolal troch údov žilinskej rady cieľom odsúdenia jedného vraha. V tom istom roku pozval Fraňo Wesselényi žilinský magistrát ku veseliu svojej sestry Heleny. Fraňo Wesselényi reprotetoval protestáciu Gašpara Illés-házyho a Szúnyogha proti vysvedčeniu trenčianskej stolice o uverejnení výsady Ferdinanda III., Žilincom udelenej stranivá osvobodenia od platenia mýta.¹⁾

R. 1644 dňa 28. apríla zomrela Fraňa Wesselényiho, neskoršieho palatína, prvá manželka, Žofia Bosňák, ktorej na dva vieďenské rýfy dlhá a vyše ako od dvoch sto rokov nie veľmi porušená mrtvola v tak rečenej loretánskej kaplnke farského kostola v Teplicke leží.

Okolo roku 1620 — tak vraví povest — vydala sa krásna a mladúňka Žofia Bosňák za mladého Fraňa Wesselényiho a bývala so svojim milovaným manželom tu na Strečne. Ľud vidieku žilinského po dnes ju ctí jako opravdivú matku vdov a sirôt. S jej dobročinnosťou natoľko sa skvela, že ani jedného biedu trpiaceho bez pomoci nenechala. V Teplicke špitál založila, každodenne kostol navštevovala a tu nie ináč jako bosá a na holých kolenách klačiac sa modlievala; teplický kostol najskvostnejším rúchom obdarovala, v ňom sa každý mesiac zo svojich hriechov spovedajúc; v advente, ak len cez ľad Váhu preísť mohla, na prvú omšu (roraty) bosá cez ľad a sňah zo strečňanského zámku do teplického kostola chodievala. Zomrela na Strečne a jej testament bol v zámockej kaplnke verejnosti vyložený. Jej mrtvola, bárs ju nezabalsamovali, tak neporušená zostala, že svoju čerstvosť a peknotu zadržala. Keď r. 1678 koncom mesiaca septembra zástupy Tökölyovské žilinský vidiek zaplavily, v jejich samopašnosti ani mrtvole Žofii Bosňák nedaly pokoja; vniknúc násilne do strečňanskej zámockej kaplny, uchytily z rakve jej mrtvolu, a keď na nej okrem jedného drahocenného prsteňa inej drahotiny nenašli, prst, na ktorom bol onen prsteň, odsekli a jej telo do vreľého vápna hodili, aby zkusili jeho neporušenosť. I po tejto zkuške zostalo ono neporušené a len jeho bielo-červená barva sožlkla.

Nič neprekazilo jej šťastie a blahobyť v celom jej živote, len niekedy samota, keď jej manžela vlastenecké povinnosti zo Strečna vyvolaly. Veď ale radosti znovuvidenia po takejto chvíli tým sladšie bývaly. Raz sa ale Fraňo Wesselényi v určitom termíne nenavrátil a len o päť týždňov neskoršie vjazdil na Strečno, avšak celkom premenený; jemu v ústrety prichádzajúcu manželku chladne prijal, zatvoril sa do izieb, cez deň poloval, a keď i doma bol, osobytne obedoval. Tak toto trvalo asi tri týždne, ktoré Žofia v ustavičnom plači a v bôľu svojej nevinnej duše strávila. Po troch týždňoch spozorovala, že sa v zámku znovu hotujú na vyjazdenie, na veľkonočný útorok určené. V noci pred dňom, ku odchodu určenom, Žofia do-

¹⁾ V žilinskom archíve pod č. 86.

stala list po tajnom poslovi, v ktorom jej vlastná sestra píše, že jej manžel zaľúbil sa do istého dievčata, k vóli ktorému — jako počuť — Fraňo na protestantskú vieru mieni prestúpiť, aby sa tak mohol od Žofie odlúčiť a svoju milenkú za manželku pojať.

Variácia tejto povesti znie: Wesselényi z počiatku navracal sa častejšie domov, ale neskôršie voždy za dlhší čas a to ďaleko sotrvával a Žofia počala natoľko jeho chladnokrevnosť cítiť, že sa obávala, aby sa nesplnilo to, čo nedávno na vidieku len potrajonne, teraz ale už verejne rozpráva sa, a to bola tajomná láska Wesselényiho ku Marii Drugeth, vdove po Ďurovi Széchy.

Pri onej úzkej ceste, ktorá zo Strečna dolu viedla, stála strmá skala s malou peknou jaskyňou, v ktorej bol oltár s obrazom matky Božej. Keď Žofia v spomenutú noc list svojej sestry prečítala, nemiernu bolesť prenikla jej nádra. V zúfalom boji s vierou odrazu vstala z postele, schytila čierny kríž Spasiteľa, nad jej postelou visiaci, a v nočnom obleku, s rozpustenými vlasmi a bosá nastúpila púť ku kaplnke pod zámkom. Sem dojdúc, našla jaskyňu osvetlenú, a klaknúc pred oltárom, bolestne nariekala a modlila sa za prinavrátenie svojho ztrateného šťastia.

A Boh vypočul prosbu svojej dobrej dcéry, lebo keď zavčas rána víťazný Wesselényi v sprievode svojich vodcov išiel popri kaplnke a svoju vernú manželku od duševných bolestí zronenú pred oltárom rodičky Božej klačať zazrel, zmätko jeho srdce tak, že z koňa zišiel, svoju manželku objal a prosil ju za odpustenie a zapomenutie svojho poblúdenia, čo aj obsiahnul.

Poznamenania hodné je, že Žofia každoročne na veľkonočný útorok včas ráno putovala v tom istom obleku, s čiernym krížom v ruke a bosá do tej kaplny a tam vďaky vzdávala Bohu za prinavrátenie jej šťastia. — Jej manžel r. 1655 stal sa palatfom Uhorska a zomrel r. 1667. — O mieste spomenutej jaskyne a kaplny nič nevedno,

R. 1639 dňa 19. júna sa Fraňo Wesselényi a Štefan Eszterházy tak pokonávajú s Pongráczovcami, že týmto Bela, Varín a Krásna (Krasňany), obce to ku Starému Hradu patriace, tamtým ale Terchová, Tizina, Gbelany a Litiša (Lutiša), obce to ku Strečnu prináležiace, pripadly. Na základe tohoto pokonania toho istého roku dňa 6. októbra sa i určenie patričnej hranice uskutočnilo.

Roku 1658 dňa 22. novembra zo Štubňanských Teplíc Fraňo Wesselényi rozkázal Žilincem, aby paňu Žofiu Palugyay, nebohého Jána Mariássyho vdovu, ktorej on za istú summu Žilinu s dedinou Krásnom a Závodím do zálohu dal, proti obsahu svojich výsad a starého urbáru neprekázali. (V žilinskom archíve pod č. 163.)

Snem vyslal r. 1659 v smysle 64. zákonného článku poverených cieľom decidovania hraníc z jednej strany medzi obcami, kedysi ku Strečnu patriacimi (Krásno, Zborov a Bystrica) (Stará a Nová Bystrica), z druhej strany ale medzi obcami, kedysi ku Budatynu prináležiacimi (Oščadnica, Dunajov, Lodné a Lieskovec). Určenie hraníc medzi Frankom Wesselényim, pánom Strečna, a medzi pánni Budatyna snem r. 1662 v smysle 37. zák. článku potvrdil.

R. 1662. dňa 3. decembra Wesselényi daroval Žilincom dediny Horelicu a Oščadnicu.¹⁾

R. 1663 vystavil Fraňo Wesselényi obligáciu na 6000 zl.²⁾

R. 1666 pánom Strečna bol Ladislav Wesselényi, gróf, ktorý toho roku dňa 12. apríla potvrdil slovenské pokonanie Straňovských.³⁾

Že zámok Strečno v tomto čase ešte obývaný bol, vysvitá zo slovenskej, smrteľný rozsudok obsahujúcej a r. 1672 danej listiny,⁴⁾ ktorá na Strečne väzenie spomína.

R. 1676 Ladislav Wesselényi (syn Fraňa Wesselényiho, palatína) následkom nevernosti utratil svoju polovicu Strečna, ktorú kráľ. fiškus zhabal,⁵⁾ Eszterházyovskú polovicu ale tento r. 1685 s mestom Žilinou Ďurovi Szelepcsényimu, ostrihomskému arcibiskupovi, založil, od ktorého už r. 1686 prešla ku Leopoldovi Kollo-nich-ovi, rábskemu biskupovi, v tomto roku ju ale knieža Eszterházy vymenil pod tou podmienkou, že bude pracovať na obracaní žilinských evanjelikov a postará sa zaopatriť dom žilinským jezuitom, ktorého títo ešte nemali; ku panstvu zámku Strečna prislúchajúca Rosina, Porubka, Polusie, Illové, Čaca a ostatnie statky ale zostaly u Ďura Szelepcsényiho, lebo všetko toto v smysle dňa 27. apríla r. 1684 urobeného testamentu menovaného arcibiskupa bolo obrátené k zaopatreniu domu ním r. 1685 v Žiline založenej jezuitskej residencie; ktorú základinu r. 1695 i kráľ Leopold I. potvrdil a jezuiti r. 1696 vzdor hrozeniu kniežata Pavla Eszterházyho do majetku týchto statkov boli zákonne statuovaní (Act. Jesuit. Soln. 1 fasc. 8. a 10. č.) a ku Strečnu prislúchajúcu obec Turo a majer Brezová r. 1730 grófka Maria Terezia Eszterházy jezuitom assignovala v 9600 zlatých. (Acta Jes. Soln. 1. fasc. 55. č. — 2. fasc. 25. č.) — Títo jezuiti vládli i rosinským sudcovstvom.⁶⁾

Následkom zrušenia tohto rádu (r. 1773) menované statky zámku Strečna nazpät pripadly kniežatu Eszterházymu, až táto Eszterházyovská polovica strečňanského panstva v nedávno minulých šesťdesiatich rokoch prišla do majetku podhradského žida Leopolda Poppera.

Hranicová rozopra medzi Szúnyoghovcami, pánmi Budatyna, a strečňanským panstvom v smysle 8. § 23. zák. článku z r. 1681 bola oddialená na budúci snem.

Okolo r. 1684 bolo Strečno Tökölyho, ktorý povstal proti Leopoldovi. Keď ale Leopold zbúru udusil, r. 1697 niekdajšiu strečňanskú časťku Wesselényiho, mimo zámku, ktorý dal zrúcať, aby na budúce na prekážke nebol, daroval grófom Löwenburgom.

R. 1697 bratia Ján Jakub a Friedrich Löwenburg, sliezski rytieri a generáli Leopolda I., ktorí r. 1683 na barónsky a r. 1691

¹⁾ V žilinskom archíve pod č. 137 (odpis).

²⁾ Tamže pod č. 77.

³⁾ Obsah v „Slov. Letopise“, I, 220—222.

⁴⁾ „Letopis“ Matice Slov., 1871, I, 77.

⁵⁾ Teplický archiv.

⁶⁾ „A zsolnai közép iskolák története“ zvaná moja dissertácia v č. 22 „Vág-völgyi Lap“-u, roč. VIII.

na ríšskych grófov povýšení boli, darom dostali od Leopolda I. tú polovicu Strečna, ktorou vládli neverní Wesselényiovcí.¹⁾

Dejepis Strečna a Tepličky z väčšej čiastky s osobou Fraňa Wesselényiho v spojitosti stojac, nebude zbytočným, keď spomeniem i tohoto odznak, ktorého štít je vajcovitý, jehož jediné pole je nebovej barvy, v ňom delfín s hlavou leva, korunou ozdobenou, ktorý nohami konár s tromi plnými ružami drží; nad štítom kráľovská koruna. Fraňo stal sa r. 1661 majiteľom rádu zlatého rúna.

R. 1732, keď Ján Jakub Löwenburg, gróf, jako posledný mužský potomok svojej rodiny zomrel, jeho strečňanská čiastka jeho dcére Aloisii Löwenburg Geisruh pripadla, a keď i táto r. 1735 zomrela, jej manžel gróf Anton Geisruh r. 1736 dňa 10. augusta zamenil svoju strečňanskú čiastku za iné statky svojej testinej grófky Alžbety Löwenburg.

R. 1746 po smrti grófky Marie Alžbety Windischgrätzovej ešte i Jána Jakuba Löwenburgova čiastka strečňanského panstva pripadla cestou dedičstva jeho vnučke grófke Windischgrätzovej, rodz. Anne Margyte Löwenburg, a neskôr tejto synovi grófovi Windischgrätzovi, ktorý nielen pre svoj nevýslovný skvos; ale aj následkom nerozvážnych špekulácií do veľkých dlhov upadol a tak na mizinu prišiel.

R. 1750 gróf Jozef Windischgrätz a jeho sestra Anna Maria, manželka grófa Szerényiho, po priateľsky podelili sa s niekdajšou Wesselényiovskou čiastkou strečňanského panstva. Následkom tejto delby povstali dve panstvá: Teplička a Gbelany. Po Anne Marii Szerényi, rodz. Windischgrätzovej, v majetku nasledovalo jej dvojé detí: Karol a Františka Szerényi, vydatá za Koloredom. Keď Koloredó neskôr svoju dedičnú čiastku Karolovi Szerényi založil, Gbelany padly do rúk dcéry Karolovej, Eleonory Szerényi, vydatej za grófom Jánom Nyárym, a cestou týchto dcéry, vydatej za grófom Jánom Zichy-Láng, pripadly grófskej rodine Zichy, tak že nimi grófi Ján, Aladár a Kamillo Zichy vládli, kým nedostaly sa manželke Ďura Majlátha, terajšieho hlavného župana ostrihomskej stolice, rodenej grófky Zichy, ktorá nimi teraz vládne.

Niekdajšia strečňanská čiastka Mikuláša Eszterházyho prešla na tohto syna, Pavla Eszterházyho, z tohoto zase na jeho syna, Jozefa Antona Eszterházyho, až ju konečne od Pavla Antona Eszterházyho kúpil podhradský žid Leopold Popper.

Že páni niekdy strečňanského panstva s budatynským hraničiaco jedou s druhým žili v rozopre, dokazuje i to, že v záležitosti hraničnej rozopry, r. 1715 medzi týmito dvoma vzniknutej, cieľom jež decidovania mimo zákonných sudcov trenčianskej stolice vyslaní boli ešte nasledujúci: jako predseda gróf Imrich Csáky, kaločský arcibiskup, Otto Ján Bapt. Volkra, vesprímsky biskup, Zigmund Batthyányi, Alexander Károly, Pavel Szpácsay, arbenský biskup, barón Gabriel Tolvay, Ján Szentiványi, notár kráľ. kurie, Ján Síguy, prísediaci kráľ. tabule, Pavel Okolicsányi, Ján Radvánszky,

¹⁾ Teplický archív.

Jozef Huszár, Pavel Ráday a Štefan Andaházy. V záležitosti tejto vyneseny 112. zákonný článok z r. 1715 takto znie:

Siquidem occasione Metarum in certis Possessionibus ad Sztrecsen, Familiae Eszterházy et Budetin, Familiae Szunyogh, Dominia, spectantibus hactenus controversarum, inter priores adhuc eorundem Dominiorum possessores a longa jam temporum serie, graves admodum et dispendiosae intervenissent ac sub decursu plurium quoque Diaetarum agitate fuissent. Quaestiones atque Controversiarum materiae, quibus per dictam Familiam Szunyogh veluti praetensive laesam et quaerulantem, occasione praesentis quoque Diaetae resuscitatis ac tam Sacratissimae Suae Majestati, quam ipsis quoque Statibus et ordinibus repraesentatis, tandem ad evitanda quae exinde emergere possent, ulteriora incommoda accendete Altae memoratae Suae Majestatis Sacratissimae benigno consensu pro Revisione finalique ejusdem Causae Determinatione etque Decisione praeter Legales Comitatus Trenchiniensis Judicas, denominati sunt pro Judicibus seu Commissariis et quidem pro Praeside Dominus Comes Emericus Csáky Archiepiscopus Colonicensis cum plena loco demortuorum aut legitime absentium — alios Disinteressatos denominandi facultate. Item Domini Comites: Otto Joannes Baptista a Volkra Episcopus Vesprimiensis, Sigismundus de Battyán, Alexander Károly, Dom. Paulus Spáczay Episc. Arbensis et Baro Gabriel Tolvaj; Egregii item Magister Joannes Szentivány, Domini Judicis Curiae Regiae Protonotarius; Joannes Sigray, Tabulae Regiae Judiciariae Assessor; Paulus Okolicsány; alter Joannes Radvánszky; Josephus Huszár; Paulus Ráday et Stephanus Andaházy; qui soluta praesenti Diaeta quam totius interessatis partibus certificatis ad faciem locorum exire, iisdemque sufficienter auditis, praeliminariem praedecaratae Causae Revisibilitatis aut Irrevisibilitatis subortam Quaestionem examinare et decidere, compertaque Revisibilitate ejusdem una eademque Fidelia eandem Causam quo ad omnes Quaestiones et Controversias, ex Processu Vesseleniano qualitercunque emersas, ex ipso merito et fundamento Rei, etiam cum proprietatis disquisitione, secundum Deum et ejus justitiam, positivasque Regni leges finaliter determinare, decidere ac reali executioni quoque muncipare possuit et debeant; et quem admodum in Casu Revisibilitatis post finalem Causae praedecaratae Decisionem et realem Executionem adeoque extra Dominium, ita in Casu adinveniendae nefors irrevisibilitatis alteriora juridica remedia pro utraque parte salva permaneant statutum est.

R. 1769 dňa 16. júna bolo prevedené konečné pojednávanie pri kráľovskej tabuli v pravote kniežata Eszterházyho s grófom Szúnyoghom stranivá desiatich kysuckých dedín: Čáče, Oščadnice, Staškova, Rakovej, Zákopčia, Černého, Skalitého, Horelice, Podvysokej, Svrčinovca, patrične sa stalo priateľské pokonanie, dla ktorého knieža Eszterházy grófovi Szúnyoghovi vyplatil 106.000 zl.¹⁾

¹⁾ V žilinskom archíve pod č. 158.

V stranníckych vojnách Tökölyovských bol zámok Strečno vypálený a vylúpený, a odtedy v rumoch leží; teraz už len znaky kaplny a vodného reservoiru možno poznať.

Bez pripomenutia nemôžem nechať, že predok r. 1688 zomrelého učeného spisovateľa Jána Buriusa, pisateľa znamenitého diela, „Micae“ zvaného, olomúcky Ladislav Beer (ktorého meno bolo poslovenčené na Búr a neskôr na Buriusa), bol prefektom tohoto zámku.

Ku strečňanskému panstvu prináležia:

1. *Turo*. Dedina táto dostala svoje meno od slavianskeho boha Tura (býka), ktorý bol tu ctený pravdepodobne na kopci v jej cho-táre, nachodiacim sa medzi Porúbkou a Rajeckými Teplicami a „Hrádkom“ menovanom. R. 1503—1504 v jednej v kostolanskej listinárni chovanej listine prichádza pod menom *Thurov*. Jedna čiastka tejto dediny, ktorá bola kedysi osobitnou obcou, menuje sa *Tridvory*. Táto svoje meno obdržala od tam byvších troch zemanských kurí (dvorov). Tridvory prichodia kedy tedy v listinách pod menom *Tres Curiae* a *Három Udvarhely*, kam asi pred 300 rokami prešla rodina Szeghy (potomci spomenutého Mikuláša Szeghy. Tridvory r. 1617 patrily ku žilinskej fare. Obe tieto obce spomínajú sa r. 1439 jako ku Strečnu náležajúce.

Pri hradskej, zo Žiliny do Rajca vedúcej, nad jednu krčmu vypína sa spomenutý kopec šišakovej podoby, ktorý Hrádkom nazývajú; na ňom teda musel pohanský hrádok jestvovať, ktorý len ku česti boha Túra slúžiť musel, lebo obec Turo svoje meno len od tohoto boha mohlo obdržať, a blízko odtiaľto bol posvätný ráj, kde neskôr od tohoto pomenované mestečko Rajec povstalo.

2. *Rosina*. Obec táto už r. 1341 jestvovala, lebo Pavel gróf, index curiae, skrze neho v udanom roku na Vyšehrade danej listine, na scultetiu v obci blízko Žiliny ležiacej, *Rozyn* rečenej, sa vzťahujúci donationálny list potvrdzuje; to isté činí r. 1351 Tomáš gróf, index curiae, v listine in festo beatae Lucie virginis et martiris v Budíne danej; avšak obe tieto potvrdzujúce listiny zas r. 1414 na deň sv. Ducha (27. mája) v Schachte vydanou listinou Stibor zo Stiboric, sedmohradský vojvoda, potvrdzuje. V smysle listiny na prvom mieste uvedenej sa Walterovi a jeho dedičom irečítým právom darúva rosinské sudcovstvo s obyčajmi mesta Žiliny, menovite s denármi zločinov, totižto istými peňažitými pokutami, s jedným svobodným mlynom, a ním dorábať majúcim pozemkom, a sebe zadržat majúcim šiestym pozemkom, svobodným lovením rýb a pastvinou, svobodnou krčmou, čizmárom a jatkou, ktorý pod časom piatich rokov od vystavenia tej listiny plnou svobodou do onej dediny môže ľud sberať, po uplynutí tohoto času ale jej obyvatelia boli povinní dľa obyčaje iných, na ten istý spôsob založených a s ňou susedných obcí Pavlovi grófovi a tohoto úradníkom platiť; v smysle listiny na druhom mieste spomenutej obdržal ono sudcovstvo Ján, syn Nazauthek-a.¹⁾

¹⁾ Pôvodné v listinárni rodiny Barónov Mednyánszkých. Sdelené sú Gustávom Wenzel-om v pojednaní „Stibor vajda“ zvanom pod č. 119.

Obec táto bola majetkom Stibora vajdu, neskôr patrila ku zámku Strečnu, a keď Eszterházy vdovu Magocsyho rodz. Uršulu Dersfi za manželku pojal, tomuto pripadla. Cestou Pavla Eszterházyho, ako som to už hore uviedol, r. 1685 bola u Ďura Szelep-csényiho založená, od ktorého prišla žilinským jezuitom, ktorí tu i sudcovstvo mali.

V listinách prichádza i pod menom *Rozina*. Jej meno len od mokrej pôdy pochodiť môže. (*Zarosená zem, rosna zem*, krátko: *rosná* lebo *rosina*.) Roku 1620 Vladislav Révay, odíduc zo svadby s Alžbetou Drugeth-Homonnai, dňa 3. júna, v Pruskom vydržiavanej, sa s palatinom Žigmundom Korníš, Štefanom Nyáry, Andrejom Kapi a inými pánmi dňa 9. zdržovali v Rosine.

Jej fara r. 1507 patrične r. 1400 už jestvovala. Tu povstala evanj. cirkev v XVI. storočí bola s turskou sjednotená. R. 1595 jej pastorom bol Valent Szulys. Keď sa tieto dve obce v záležitosti dňoch cvičenia náboženstva uznieť nemohly, r. 1608 musel gróf Ďuro Thu:zo vlastnou auktoritou povstať, ale tomu prenasledovaniu, ktoré bolo na pastora Martina Krumholtius namierené, koniec urobiť nebol v stave; keď ale ono prestalo, už r. 1611 bola Rosina za „ecclesia mater“ vyslovená. V písmach snemu z r. 1681 prichádza jako prestatá.

Zpomedzi katolíckych farárov rosinských známi sú: Gašpar Kostka, Matej Bosa, Štefan Ambruš, Andrej Fraterovič, Ján Hudlek, Ladislav Batory, Ján Pinka, Franc Skrekay, Jozef Otrokóczy, Jozef Brestenský, Štefan, Ladislav Rázgha, Ján Janáč, Ludvik Borčický, bývalý príseďaci stolického súdu v Trenčíne, Pavel Adamovič a Karol Scheffčík.

Matriky má od r. 1678; jej filiálky sú: majer Brezové, dediny Trnové, Turo-Tridvory; počet jej katolíckych veriacich obnáša 2232 duší.

Jej farský, jednou väzou opatrený kostol je zasvätený sv. Kataríne, vdove a mučednici; turský, tiež jednu väzu majúci, múrom obohnáný kostol je pomenovaný od sv. Michala archanjela; a trnovský drevený kostol, ktorý kedysi tiež v rukách evanjelikov bol, je svätému Ďurovi zasvätený a v jeho väži visiace dva zvony dal Mikuláš Trnovský, richtár, vyhotoviť. Väčšieho zvonu kolopis je: „Verbum Domini manet in aeternum. Anno 1604. Nicolaus Trnovsky iudex f. c.“, menšieho ale: „Verbum Domini manet in aeternum. Anno 1606. Nic. Trn. f. c.“

V Rosine už asi v polovici XIV. storočia jestvoval kostol, lebo Pavel gróf, iudex curiae, v uvedenej listine, r. 1341 danej, uvádza tento výraz: „ Item damus liberum mansum pro ecclesia in dicta nostra villa construenda“

Kanonická visitácia rosinskej fary z r. 1674 zpomína výrok trenčianskej stolice z r. 1671, ktorý oproti niekoľko zemanom, ktorí od jejich urbáriálskych pozemkov rosinskému farárovi pripadajúci metretský plat zatajili, vyrieknul, že metrety aj noví majitelia platiť sú povinní.

3. *Stránske*. Obec táto od toho, že *na strane* leží, totižto nie pri ceste, dostala svoje meno, lebo do nej ešte i dnes len poľnou cestou možno prísť. Pod týmto istým menom už r. 1369 spomína sa v listine, nitranským konventom sv. Hyppolyta vo štvrtok pred nedeľou „Invocavit“ danej.

Tunajší už v rumoch ležiaci, sv. Helene, cisárovnej, zasvätený kostol musel do r. 1350 za konsčanský farský slúžiť, lebo v Konskej fara dla dioecesiálneho schematismu z r. 1878 už r. 1288 jestvovala, ale kostola ešte vtedy v Konskej nemala, lebo skrz Tomáša grófa, iudexa curiae, r. 1350 v deň sv. Anny v Budíne daná, následkom prosby Mikuláša, syna Thylovho vydaná listina znie, že tento villicatum (sudcovstvo) villae Kunszka, jako ho on od tamtoho za 13 mariek kúpil, Mikulášovi, synovi Hebbranda, so všetkými jeho proventami odpredať môže, posledný je oprávnený tu kostol z kameňa lebo z dreva staväť, ale len na venkove villy Kunszka (in superficio).

Konsčanská fara po roku 1288 pravde podobne zanikla, lebo Konská po r. 1368 ku rajeckej a neskôr ku fare, teraz už nejestvujúcej, v Stránskom patrila; konsčanská fara ale okolo r. 1588 zas povstala, lebo dla uvedeného schematismu z roku 1863 fara v Konskej r. 1588 už jestvovala, ktorá neskôr zas musela prestať, lebo v schematisme z r. 1835 je zas povedané, že tá v r. 1680 už jestvovala.

Po r. 1350 musel byť v Konskej kostol vystavený, ku ktorému v spomenutej listine povolenie dané bolo a zasvätený bol sv. Kataríne, vdove a mučednici, ktorý ale r. 1835 znovu staväť bolo treba, lebo hovoriac slovami schematismu z roku 1835: „Ecclesia olim ad S. Catharinam V. et. M. nunc reaedificatur“ a pod časom jeho porušenia a znovustavania konsčanskej fare slúžil spomenutý kostol v Stránskom, dla svedectva schematismu na ostatok spomenutého, a tak kostol v Stránskom najviac len od štyr desaťročí mizne.

Vo štvrtok pred nedeľou „Invocavit“ r. 1369 nitranský konvent sv. Hyppolyta na prosbu balogského Dominika Othoviča prepisuje listinu Tomáša, ostrihonského arcibiskupa r. 1368 v deň sv. Petra a Pavla danú, v smysle ktorej sa Dominik Othovič pred arcibiskupom zťažoval, že jeho dedina, v ostrihomskej diecési ležiaca, Stránska, ďaleko nachodí sa od rajeckého kostola sv. Vladi-slava, do ktorého pre zimu, dážď lebo rozvodnenie jak on tak aj veriaci nemôžu chodiť; ponevác ale rajecký kostol je dostatočným dôchodkom zaopatrený, tento môže zostávať i bez stránskych, konsčanských a štefano-porubských (Kamenná Poruba) dôchodkov a prosil ho, aby mohol v Stránskom kostol vystaviť, ku ktorému by prináležaly dediny Konská a Stephanburbaya. Následkom tohoto arcibiskup Tomáša, vice-archidiakona a farára turčianskeho sv. Michala vyslal ta, aby sa o stave veci presvedčil a potom o tomto svedomitú relatú dal. Na základe tohoto nariadenia spomenutý Tomáš s Bartolomejom, turčiansko-sv.-martinským farárom, Šebastianom, varínskym farárom a trenčianskym vice-archidiakonom,

Jánom, žilinským, Michalom, povážsko-bystrickým, a Pavlom, predmierskym a s inými kňazmi šiel ta a potom nasledujúcu reláciu dal: že sa rajecký farár k žiadosti spomenutého Dominika Othoviča pod tou podmienkou pripojil, že rajeckému farárovi jednu žrebčovú samicu (*equam equaciale*), jedno žrebä (*Poledro*), jednu kravu a jedno teľa nahradí; a mimo tohoto aby u kráľ. kurie na vlastné útraty osvobodenie mlyna, ku rajeckej fare prislúchajúceho od neprávnych majetníkov vyzískal. Na základe relácie vyslaného Tomáša v ostrihomskom konsistoriуме vypovedané bolo, že sa Dominikovi dovolilo v Stránskom kostol založiť a ta farár, ale len katolícky, pre Stránske, Konskú a Štefanovu Porubu vyslatý bol, ale tak, aby rajeckému farárovi nielen slúbenú náhradu dal, ale stránskeho farára ešte i dostatočným dôchádzkom opatril.¹⁾

I v Konskej povstala evanjelická cirkev, kde okolo roku 1580 bol praedikátorom Ján Djurovič a ktorú roku 1611 Eliáš Lányi, superintendent cirkevne navštívil, a kde bol pastorm Ján Slop-nansky. R. 1618—1628 bol tu kazateľom Ďuro Stranovius. R. 1643 jej pastorm bol Pavel Nostitius, ktorý v ten čas podpísal zákonné braterstva. Neskôr tu náboženská svoboda utlačená bola, ale keď ju r. 1704 zpät obsiahnuť chceli, bol sem za pastora uvedený Andrej Gregorius, a neskôr r. 1700 Ján Scholastici, kým snemovým výrokom toto náboženstvo kultivovať nebolo zakázané. Jej filiálka bola Stránske, kde namáhaním Fraňa Révaya modlitebnica povstala, jako to písma snemu z r. 1647 dosvedčujú.

Z konsčanských katolíckych farárov známe: Michala Vičana, Fraňa Bolecha, Martina Somodyho, Adama Vrankaya, Jána Martin-koviča, Ďura Dobessa, Jozefa Záhoraka, Štefana Smetanoviča, Pavla Žitnana, Jána Huljaka, Michala Čajka, Fraňa Čelko a Ladislava Fülöppa. Konsčanská fara má od r. 1691 matriky. Jej patrónom je lietavské panstvo; jej filiálky sú: Kamenná Poruba, kde je všetkým Svätým zasvätený kostol, Kunerad, Polusie, Stránske, Rajecké Teplice a kuneradské horské chalupy. Počet jej katolíckych veriacich obnáša 2476 duší. Konsčanský, väžu nemajúci farský kostol stojí znovu postavený od polovice tridsiatich rokov.

Na kraji dediny Kamennej Poruby, na kopci, pod ktorým vrie veľmi dobrá voda k pitíu, v rumoch ležal do nedávna kostol s neporušenou väžou, ktorý bol expositurou farského kostola v Stránskom.

Sklepenie lode tohoto kostola už bolo spadnuté a loď bola trávou a kermi zarastená. Na západnej strane kostola obloky chýbaly a len na východnej strane v múre lode boly dva obloky so železnými mrežami a jeden v múre apsisa. Boli to svedkovia románskeho slohu, z čoho nasledovať možno, že kostol z Árpádovskej doby pochádza.

Z predsiene bol prístup do kostola, a síce pod ono sklepenie, nad ktorým je väža, potom ale do lode, kde zpod vyškríbanej malty východnej steny ešte celkom dobre zachované, pekné a sú-

¹⁾ „Codex diplomaticus Comitum Zichy,“ sv. III., str. 366—369.

veké obrazy al fresco boli k videniu, a síce nohy sediaceho Krista vlasmi umývajúcej Marie Magdaleny, zpod malty ale v západnej stene v jesličkách nachodiacceho sa Ježiška, obdarujúceho troch Kráľov. Z lode bol prístup do okrúhlistého kňazišta, ktoré tvorilo apsis kostola. Okrúhosť kňazišta ukazovala sv.-štedfanský vek kostola, keď ešte v našej vlasti románsky sloh panoval; keby bol v XIII. alebo XIV. storočí stavaný býval, bol by mal istotne gotické kňazište, to jest s mnohoúhelnými základnými múrmi. V kňazišti bol ešte k videniu osihotený mramorový oltárny stôl, na ktorom bol hlavný oltár. V tomto múre na zadnej strane bola ona diera, kde ohň horel. Na západnej strane kňazišta boli nízke, klenuté dvere, ktoré do zákrtia viedly, na poľudnajúcej strane ale bol zamurovaný výklenok.

Medzi loďou a apsisom nad dvoma múrmi lode proti väži stál ešte onen múr, ktorý držal vrch kostola. Pod kňazišom je krypta, kde údovia rodiny barona Sobeka spočívajú. Ešte v dobrom stave udržaná väža nezodpovedala slohu kostola, a tak nevedno, z jakej príčiny obnovená, pozbavená bola pôvodnej svojej podoby. Vo väži sú tri zvony. Najmenší, ktorý je aj najstarší, nemá žiadneho letopočtu a má len nasledujúci kolopis gotickými písmenami: „Jesus Christus † Lukas † Matheus † Marcus † Joannes.“ Na druhom možno čítať: „Venite Exultemus Domino, Jubilemus Deo Salutari Nostro“, potom: „Fieri curavit Baro Henericus Sobek. Anno Domini 1623“, a dolu: „Refudit me Samuel Palisch Cremnicii. Refusa sumptibus Ecclesiae Anno Domini 1799.“ Tretí, novší, má maďarský kolopis.

Spomenutia hodné sú dve umelecké pamätnosti, ktoré boli kedysi vlastnosťou tohoto kostola, a síce a) na sklo Rubensom malovaný, ukrižovanie Krista a dvoch lotrov predstavujúci obraz s týmto podpisom: „Quos omnes qui transitis per viam attendite Videte si est Dolor sicut Dolor Meus. P. P. Rubens.“ Tento obraz visel na dverách tabernaculuma jako prikrývka ciboriuma, teraz ale je majetkom Jána Frivaldského, statkára v Kamennej Porube; b) jeden nízke kolien siahajúci kožený ornát, ktorému podobný je len v jágerskom kathedrálnom kostole. Tento chová rajecký farár.

Kostol bol múrom obohnaný, lebo ešte i dnes na jednom mieste vidieť jeho už nízke stopy. Pod väžou bolo vidieť organ, tabernaculum, oltárne drevá a iné veci, ktoré ale neboli súveké veci kostola, mimo jednej drevenej krstelnice, ktorá tiež bola tu složená.

Kostol tento nedávno restaurovaný, ztratil svoj pôvodný sloh. ¹⁾

Dedina Konská obdržala svoje meno od onej koňskej posádky lietavského panstva, ktorá na tej zemi jestvovala, kde neskôr ona dedina povstala. V listine r. 1350 danej a hore uvedenej je jej meno *Kunszka* písané, ktoré svoju mienku nie je v stave podozvať, lebo za dávna slovo *koň* písali *kúň* alebo ešte i dnes koňa

¹⁾ Bárš Konská ku lietavskému zámku prislúcha a Kamenná Poruba ku strečňanskému panstvu nepatrí, predsa, ponevác dejiny Stránskeho v súvislosti s onými obcami stoja, tu deje týchto dedín uvedené byť musely.

niekde Slováci koňom, niekde kuňom volajú, a tak i otáznu zem koňskou lebo kuňskou zemou, krátko Kónská lebo Kúnská nazvali, tak jako k tomu istému panstvu náležajúcu dedinu Svinnú, od kedysi tu byvšej posádky svíň, a Ovčiarско, dedinu, od kedysi zas tu bývalej posádky oviec pomenovali. Zakladatelia Kónskej teda neboli ani Kúni ani žiaden Kún menovaný vodca, jako to mnohí bezzákladne tvrdia, podpierajúc svoju mienku tým, že i dnes žijú v Kónskej Bátor-ovia, Veres-i atď., ktorí môžu byť tých Kúnov tunajší potomci; to ale oni nevedia, že reč Kúnov nebola maďarská, a že lietavské panstvo pri svojich koňoch držalo maďarských sluhov, jako od Slovákov znalejších koniarov a tak že Bátor-ovia a Veres-i sú potomci tu u lietavského panstva v službe stojacích a konečne tu osadlených jednotlivých sluhov Maďarov.¹⁾ Preto nedávno pomaďarčené meno Kónskej na *Kúnfalva* žiadneho stáلهo základu nemá a je vôbec hlúpostou.

Kamenná Poruba obdržala svoje meno od vyklčovanej, teda porúbanej hory a od skalnatej pôdy vidieku, na jejž mieste povstala. Jej meno je teda toho istého smyslu, čo mená na „häu“ končiace mnohých nemeckých obcí v tekovskej, nitrianskej a turčianskej stolici ležiacich; lebo tieto sa preto pomenovali „häu“-ami, lebo tiež povstali skrz čiastočné vyrúbanie hôr. Táto dedina tak jako aj „Häu“-e v kamennej hore povstala, keď otvorené pole už bolo zľudnatené.

V uvedenej listine z r. 1369 nitranského konventu je meno tejto obce *Steyhanburbaya* písané. Tohoto pomenovania druhá čiastka je nič iné, jako slova Poruba zlý odpis; z tohoto mena ale nasledovať možno, že vlastník Kamennej Poruby bol jakýsi Štefan. Roku 1417 našiel som túto obec už čisto *Poruba* písanú, bez všetkého bližšieho označenia. Roku 1490 Dominus Petrus de Praznoch testamentárne zanechal polovicu tejto Poruby paulinskému kláštoru sv. Jána Krstiteľa v Elefantovcach.²⁾

4. *Illové*. Táto dedina svoje meno od jej jíllovej (hlinastej) pôdy obsiahla. R. 1617 patrila ku žilinskej fare jako filiálka a ešte aj r. 1699, ba do r. 1788. Kedysi boli tam dva sedliaci; polovic obce bolo šoltýsov a majer na pol urbárskeho sedenia. Zemský pán, kúpiac scultetiú, pretvoril ju na majerskú zem. Bol tam i želiar, ktorý s mlynom patrila zemskému pánovi. Túto obec r. 1617 Mikuláš Eszterházy a jeho manželka Uršula Dersfi za 3820 zlatých, pod časom dvoch rokov zplatil majúcich, Žilincem prepustili, ktorí na túto kúpu od Jána Permay, praefecta Eszterháзовského statku v tom roku dňa 20 júna 1442 zlaté vypožičali. R. 1788 v Bytčici fara založená bola a Illové vtedy sta filiálka ku nej privtelená.

5. *Čaca*. Toto mestečko prijalo meno *Čaca* zvaného potoka, pri ktorom povstalo. Čaca sa r. 1417 jako potok spomína sta jedna hranica Krásna; z toho vidno, že obec neskôr povstala. Musela

¹⁾ Čítaj moju polemiu s Ladislavom Fulöppom, kónšanským farárom, vedenú v č. 11., 16., 19. a 23. „Vágvölgyi Lap“-u. roč. X.

²⁾ Dľa elefantovských letopisov tejto rehole udáva tak Jozef Vurum na str. 275 svojho diela: „Episcopatus nitriensis.“

byť majetkom mesta Žiliny, lebo táto medzi ostatnými na starých hraniciach Krásna vystavenými obcami, sa i o majetok Čace cez jedno storočie pravotila, kým sa pravota r. 1769 dňa 16. júna dokončila. — Potok Čaca svoje meno zas od tej *vytatej* (vyrúbanej) hory obdržal, z ktorej tiekol. Kysucký ľud miesto hlásky *t* vyslovujúč *č*, zkrátka *ťatú* vyslovoval a vyslovuje *čača*. — Tuajšia fara dľa schematismu nitrianskej diecese okolo r. 1685, patrične už okolo roku 1500 povstala.

Gróf Ďuro Erdődy r. 1751, provent čačianskeho farára, zaviedol dľa urbárskej ústavy a medzi iným nariadil farárovi platiť skrz farníkov jak matky tak filiálok istú mieru zbožia pod menom korcov od sedliackych sedení, zárubky zvaných; tieto ustanovizne sa v can. visitácii r. 1767 prevedenej udávajú.

Čačanskej evanj. cirkve r. 1620—1654 pastor bol Matej Platani, za ktorým nasledoval Ďuro Rudinský, tento bol ale r. 1672 vyhnaný. Tejto evanjelickej cirkve filiálka bola Krásno.

Z jej katolíckych farárov sú známi: Adam Beško, Martin Stanekovič, Fraňo Bilaj, Ján Sartoris, Ján Košťál, Fraňo Skrekay, Lukáš Pažický, Ďuro Géczy, Ján Bielek, Ján Karell, Fraňo Daniš a Ján Raška.

Má matriky od r. 1680. Jej patroni: od r. 1529 Burian Svetlovský, od r. 1532 Mikuláš Kostka zo Sedlic a Lietavy, od roku 1540 Ján Dersfi zo Zerdahelyu, od r. 1601 Fraňo Dersfi, potom Mikuláš Eszterházy, od r. 1626. Štefan Wesselényi, neskôr Fraňo Wesselényi, potom Ladislav Wesselényi, od r. 1676 Eszterházy, od r. 1686 miesto posledného Ďuro Szelepcsényi, arcibiskup, od roku 1773 knieža Eszterházy a od r. 1866 podhradský žid Leopold Popper, barón. — Jej filiálka je obec Horelica, ale do r. 1788 i Krásno mohlo byť jej filiálkou, až v tomto roku aj v Krásnom fara povstala. — Počet jej katolíckych duší je 4292.

Jej hodinovou vážou opatrený, múrom obohnaný, v niekdajšom cimiteri vystavený kostol je sv. Bartolomejovi apoštolovi zasvätený, ku ktorému sú dve, sv. Krížu a sv. Jánovi Nepomuckému zasvätené kaplnky pridané. Vystavený je r. 1734 a má tri oltáre.

V tejto fare počali žilinskí františkánski otcovia zaopatrovať systemisovanú kapellaniu, menovite r. 1763—1769. Linus Fančovič, r. 1769 Kolumbán Piaček, r. 1771—1772 Pius Štvrtecký, r. 1774—1777 Klemens Okoványi, r. 1778 Kapistrán Višňovský, r. 1779 Vendelin Vajdovič, r. 1781 Gerhard Šaško, r. 1786 od decembra Urban Villinovič.

6. *Krásno*. Dolnia kysucká, kedysi neobydlená a samými *krásnymi horami* zarastená, tu prvá povstala obec, *Krásno* pomenovaná bola. Obec táto sa už na počiatku XIV. storočia, jako dotatia scultetie čili advocatie (sudcovstva) mesta Žiliny spomína; totižto Nicolaus, syn Nicolausa, syna Oddiara, žilinský advocatus (sudca), obyčajne Wajth zvaný, r. 1352 kupuje obec Krásno od Dominika z Chyču a Strečna a od Ivanku (ktorý i pod menom Jána prichádza a bol tamtoho otcom, pritom kastellánom žilinským, na inom mieste Joannes de Krasno zvaný) v smysle pôvodnej listiny ná-

sledkom transactie r. 1691 Žilincami s Pavlom Eszterházym, kniežatom, uskutočnenej, na stránku posledne menovaného z mestského archívu vydanej. Žilinci mocou tohoto Krásno, Horelicu a Oščadnicu, obce na krásňanskom priestore vystavené, prepustili kniežatu Pavlovi Eszterházymu a sa zriekli svojich na tieto sa vzťahujúcich práv. — Menovaný Nikolaus, žilinský richtár, bol na rozkaz kráľa Ľudvika I. v Budíne vydaný skrz zoborský konvent sv. Hyppolita mučedníka do obce Krásno na deň sv. Filipa a Jakuba, apoštolov, r. 1361 bez protimluvenia cestou Nicolausa de Hotthóso kráľovským človekom a Nicolausa, diacona, nábožného brata statuovaný, dľa svedectva pôvodných listín Žilincami r. 1691 Eszterházymu vydaných. — Pochod chotára obce Krásno na rozkaz kráľa Žigmunda bol na stránku žilinského richtára, Jána, syna Nicolausa de Craszna, nariadený dľa svedectva prepisu nitrianskej kapituly z roku 1569, ktorý tiež bol kniežatu Eszterházymu v pôvodine vydaný. — Žilinský advocatus (richtár) Ján, syn Nicolausa de Craszna, žilinského advocatusa, na rozkaz kráľa Žigmunda bol svojho otcovského dedictva, do obce Krásno skrz turčiansky konvent bl. P. Marie r. 1417 feria 3. proxima aute festum B. Elizabeth viduae cestou Nicolausa de Poruba, kráľ. človeka a Alberta de Ruthko, notára konventu de Thurócz, bez protimluvenia statuovaný, tiež v smysle pôvodiny Žilincami Eszterházymu vydanej. — Toho istého roku menovaný Ján obnovil hranice Krásna; mety byly: potok Malá Rakova, Predmier, Palanna a Bihizma okolo Bezkeďu, Potok Trszatina, Milosó, Szvrcsinovecz alias Szurok potok, potok Ccacsu, vrch Radnica, potok Klubina, vrch Istebne, potok Hlboký Potok lebo Blasovecz, vrch Megura, Csernatin, Bisztricza, všetky vrchy po poľské a sliezske hranice.

Tento Ján bol posledný dedičný richtár v Žiline a zomrel r. 1419; jeho pozostalosť si podelily jeho dve sestry. Hyeronym, vnuk od sestry, dostal Krásno a Závodie, dom a iné patričnosti advocacie; zdá sa, že za pár rokov v Krásne práva dedičného richtára vykonával.

R. 1480 Dorota, vdova Blažeja Podmanického, chcúc sa vložiť do žilinskej advocacie, vypýtala od kráľa Mateja pre seba a svojho syna Wenceslava dom Polakovský v Žiline. Proti tomuto darovaniu r. 1481 Žilinci protestovali, a aby sa už raz od ťažkostí od r. 1475 jimi robenými osvobodili, kúpili celú advocatiu s Krásnom, Závodím a domom Ľadislava Pankrácz od menovanej vdovy, od jej menovaného syna a od jej dvoch synov z prvého manželstva, Mikuláša a Jána za 400 zl. str. Kúpu túto kráľ Matej r. 1483 na Trojicu potvrdil a r. 1509 následkom prosby základom rozkazu Kráľa Ľadislava feria II. post Dominicam vydaného boli na sv. Ľura Nicolausom de Nedecze, kráľ. človekom a nábožným bratom Ubertom, kňazom turčianskeho konventu, do tejže advocacie statuovaný, ku ktorej medzi iným i Krásno náležalo. Pri statutii prítomní boli: Georg de Hathna, Sandrianus de Nedecza, Joanes de Zavodje, Mathaeus de Krásna Horka, Martinus Furmen, advocat de Ujvár (kysucké Nové Mesto), Hieronym Pongrácz, advocat de Lieszkovec, Matej

Bobobnický a Tomáš Bezsenich, juráti v Bánovej, Georgindex a Pavel Roháč, jurát zo Stražova.

Na prosbu Rafaela a Jána Podmanického Žilinu s Krásnom a Závodím týmto r. 1544 v deň Narodenia Pána kráľ Ferdinand vo Viedni daroval. Proti tomuto r. 1546 feria VI. po sv. Jánovi Krst. Žilinci protestovali. Tieto majetky predsa podmanil Podmanický zbroyou.

R. 1598—1599 Poliaci pod vedením Komorovského pustošili kraj Krásna a Kysuce, prečo sa museli Žilinci utiekať a Mikuláš Dersfi a Ďuro Thurzo od kráľa pomoc pýtať.

Krásno malo r. 1599 30 domov.

R. 1689, patrične 1691 v smysle transactie Žilinci kniežatu Pavlovi Eszterházymu prepustili Krásno, Ošcadnicu a Horelicu, hory k týmto prislúchajúce s mlynami; proti tomu menované knieža si zadržiavac vinový dom v Žiline, v jeho vyárendovaní dal Žilincom prednosť, zaviazal sa jim dávať potrebné drevo k mostu, zrieknuť sa práva Závodí a podržal si právo kandidovať žilinského richtára, iných práv Žilincov sa ani nedotknúc, lež týchto zaviazal, jestli by kedy proti spomenutým majetkom pravotu zdvihli, zas jemu 800 zlatých platiť.

Krásno bolo kedysi filiálkou čačanskej evanj. cirkve, kde ale v čas válečných zbúr ecclesia mater povstala, zvláštne roku 1704. Jej pastor bol Eliáš Lányi. Svoboda náboženstva tu ale za veľmi krátky čas trvala.

Tunajšia katolícka fara roku 1788, patrične 1789 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady povstala, kdežto Krásno roku 1507 a aj 1586 žilinskej fary filiálkou bolo, neskôr ale bolo vtelené do čačanskej fary. Tunajší farári boli: pater Urban Willinovich, pater Arkád Nadhoránsky, Pavel Žuffa, Ján Bielek, Ján Kalinay, Ján Majer, Ignác Vornáček a Michal Černý.

Táto fara ešte r. 1863 prináležala do kys.-novomestského vice-archidiakonátu, teraz ale do čačanského; má matriky od r. 1788; jej patron je náboženská základina; jej filiálka je: Zborov; jej katolíckych duší počet je 2892. Jej nový, pekný, rozsiahly, vysoký a jednou vážou opatrený kostol je zasvätený sv. Andrejovi apoštolovi.

7. *Zborov*. Meno tejto obce odvodzujem od *sboru* (konvent); následkom čoho myslím, že na niektorom jej vršku bolo sborové miesto. Mienku moju zdá sa potvrdzovať meno vrchu, Radnica rečeného. Na tomto vrchu sa tedy predkovia naši radili, a kde sa radia, tam sa aj sberať musejú. Jestli ale meno tohoto vrchu od hradu pochodí, tak na ňom len pohanský slaviansky hrádok mohol jestvovať, do ktorých sa ľud tiež sberal lebo cieľom bránenia seba, lebo cieľom bohočestia.

8. *Ošcadnica*, dedina, ktorú tamejší ľud *Ošcadnice* nazýva. Každá tá rodina, ktorá sa na istom priestore tejto terajšej obce osadila, priestor ten za svoju *osadnicu* považovala. Preto z mnohých takýchto osadníc zaležajúcu obec tamejšie obyvateľstvo *Osadnicou* nazývalo, ktoré meno behom času na *Ošcadnicu* pretvorené

bolo. — Územie tejto dediny bolo majetkom mesta Žiliny, ktoré r. 1628 Ošcadnicu založilo. Tunajšia fara povstala r. 1788 účinkovaním uhorskej kráľovskej námestnej rady. Jej patronom je náboženská základina; od udaného roku vedie i matriky; filiálky nemá; katolíckych duší počíta 2817; jej kostol je zasvätený sv. Štefanovi, uhorskému kráľovi. Farári tu boli: Damasus Kuba, Tomáš Hlavcsányi, Ján Škrovánek, Fraňo Huljak, Ďuro Režucha a Alojz Pick.

9. *Raková*. Táto obec prijala svoje meno od jej riečky podobného mena, a táto zase najskôr odtiaľ, že v nej mnoho rakov bolo. R. 1417 spomína sa potok Malá Raková ako hranica Krásna. — Tu jestvovala evanjelická cirkev, ktorej okolo r. 1610 kazateľom bol Ján Moschovinus, ktorý bol r. 1616 dňa 28. februára z krajiny vyhnaný; r. 1700 ale jej kazateľom bol Eliáš Bubenka. — Katol. fara povstala tu r. 1789 účinkovaním kráľ. uhorskej námestnej rady; i matriky má od tých čias; jej patrónom je náboženská základina; filiálky nemá; počíta 2781 katolíckych duší. Jej starý kostol bol drevený; nový kostol má jednu väžu a je chutnej stavby, zasvätený narodeniu bl. P. Marie. Farári: Ján Fabuss, Ďuro Géczy, Ján Stanček, Jozef Dávid, Štefan Vozárik, Ján Lulák, Ľudvík Špaček a Ján Sečanský.

10. *Staškov*, dedina, meno svoje nosí od jej zakladateľa, Stanislava Dersfi. Ľud tohoto s Poľskom susedného kraja ako Fraňa Franekom, Šimona Šimekom, tak Stanislava Stašekom volá. Jej fara povstala účinkovaním kráľ. uh. námestnej rady r. 1796 a odtedy vedie i matriky; jej patrónom je náboženská základina; filiálky nemá; počíta 1342 katolíckych duší. Kostol je zasvätený Marii Alžbete. Farári: Gašpar Sádecký, Michal Mihalovič, Pavel Sássy.

11. *Svrčinovec*. Obec táto povstala vo svrčinovej hore, preto jej meno. Mienku túto potvrdzuje listina chotárneho pochodu z r. 1417, v ktorej potok, Svrčinovec rečený, v otáznnej hore tekúci, sa i *Szurok-Patak*om menuje, sta hranica Krásna. Zo svrčiny smola tečie, a tento strom sa maďarsky *szurokfa* menovať mohol.

12. *Černé*. Slovenský ľud tým starým slovom *crn*, ktoré prichádza v piesni Záboja v kráľovskom rukopise, podobne i dnes malú, pod brebeňom vrchu sa nachodiacu húštinu, u ktorej je jak z prava, tak z ľava, i pod ňou nezarastené miesto, ozvučuje, a tak na takomto mieste povstajú obec *crnym miestom*, zkrátka *crné* pomenoval, ktoré meno sa časom na *černé* a neskôr na *černé* premenilo. Že táto obec istotne pod takouto húštinou povstala, dokazuje meno vrchu nad ňou sa vypínajúceho, totižto *Černatýn*, ktorý sa už pod týmto menom r. 1417 sta hranica Krásna spomína. Na ňom musel byť hrádok. Na toto stopovanie vedie jeho koncovka *tyň*. — Fara v Černém povstala účinkovaním kráľ. uh. námestnej rady r. 1796 a odtedy vedie i matriky; jej patrónom je náboženská základina a jej filiálka Svrčinovec; počíta 2923 katol. duší. Jej kostol je zasvätený sv. Ignácovi vyznavačovi. Farári: Ján Speldau, Ján Slušný, Andrej Polkoráb, Samuel Pesska, Adam Hvorečný, Ďuro Novosad, Ďuro Lenčo.

13. *Skalité*. Táto obec nosí meno od jej skalnatej pôdy. Ponevác Skalice, svob. král. mesta v nitranskej stolici, maďarské meno je Szakolcza, a ponevác Friedrich Pesty v svojom diele „A magyarországi várispánságok története“ zvanom na str. 339 odovlávajúc sa na Fejéra, ku nitranskému hradovému županstvu prislúchajúcu a r. 1256 skrz kráľa comesom Cosmasovi a Achileusovi darovanú Szakolcu v trenčianskej stolici uvádza a sa čuduje, že túto nepripojili radšej ku trenčianskemu hradu, otázkou je, či tá Szakolca nie je toto Skalité? — Tunajšia fara povstala už r. 1760, ba patrične už r. 1750; odtedy vedie i matriky; filiálky nemá; počíta 1592 katol. duší; jej kostol je zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi. Farári: Mikuláš Kaluzsay, Lukáš Pažický, ktorý bol súčasne aj čačanským farárom, Jozef Otrókóczy, Ján Czulik, Štefan Galbovič, Andrej Gombár, Ladislav Rázgha, Tomáš Počarovský, Ján Slušný, Štefan Gombár, Michal Žák, Ján Linek, Štefan Kavec, Pavel Adamovich a Jozef Badik. — Gróf Ďuro Erdődy pre farára tú istú metretáciu zaviedol, ktorú som pri dejepise čačanskej fary spomenul.

14. *Jedna čiastka Strečna*. Tu povstala fara r. 1788 a odtedy má i matriky; jej patrónom je náboženská základina; filiálky má: Moyš-Lúčku, Stráňavy a Zlatné; počíta 1188 katol. duší; kostol je zasvätený sv. Zofii. — Farári: Vavrínek Striberný, Jozef Czuk, Andrej Valovič, Andrej Bazilides, predošlý Andrej Valovič, Šebastian Baránek, Andrej Haan, Ďuro Oriška, prisediaci súdu trenčianskej stolice, Štefan Tvrдый a Vincent Baroš. — Ďuro Tvrдый, nitriansky kanonik, pri tejto fare založil 210-zlatovú základinu na sv. omše a pre organistu 105-zlatovú.

* * *

Z ohľadu úplného doplnenia dejín pôvodného strečňanského panstva nádobno mi je zaoberať sa i dejinami tých dvoch panstiev, ktoré z tamtoho, strečňanského, utvorené boly, a síce: Tepličky a Gbelian.

Obec Teplička dostala svoje meno od onoho teplého prameňa, ktorý tam kedysi jestvoval; prameň, ktorý bol kedysi kúpeľnou, po dnes ukazujú. Buday, úradník neb. baróna Šimona Sina v Tepličke, našiel v tamejšom kaštieli z prvej štvrti XVII. storočia pochodiaci inventár, v ktorom je zmienka o kúpeľnom dome a jeho pobočných stavaniach. — Žilina, Teplička a vidiek Rajca v rokoch 1600, 1613 a 1615 následkom zemetrasenia mnoho trpiac, tieto teplé pramene bezpochyby následkom onoho zemetrasenia stali sa studenými. Onen dakedajší teplý kúpeľný prameň nachodí sa pri kaštieli.¹⁾

Teplička spomína sa už r. 1267 pod menom *Toplucha*, jako obec Petra Mikoviča, hontianskeho grófa, tohto bratov Ochouza a

¹⁾ Článok Ludvika Heinricha Jeitteles-a, bývalého učára na košickom gymnasiu: „Quellentemperatur-Messungen in den Sudeten und Karpathen“ v III. ročníku: „Mittheilungen der k. k. geograph. Gesellschaft.“

Mikova a tohto syna Detrika; tak zas v druhej polovici XV. storočia prichodí pod menom *Tepla*, podobne i v listinách XVI. storočia. V statucionárskej listine konventu sv. Benedikta z r. 1504, v kostolánskom archíve chovanej, obec táto prichodí i pod menom Teplice.

Na západnom konci hrebeňa vrchu šišakovej podoby, Stránie rečanom, v teplickom chotáre ale nad dedinou Nedecou sa vypínajúce sú k videniu pozostatky stavísk a pivničné diery; medzi dvoma rozvaleninami je na 90 krokov dlhý svobodný priestor, ktorý mohol byť vnútorným dvorom stavania, lebo na jeho krajoch pozdĺž možno vidieť základy múrov. Toto stavenie bolo podľa tradície kláštrom Templárov.

Na polnočno-východnej strane štítu rečeného vrchu počína sa zemný val (šianec), ktorý je asi 5 stôp vysoký a ktorý na pravo zostúpia, v istej vzdialenosti ťahá sa opäť nahor a končí sa na juhovýchodnom konci štítu tohto vrchu. Dlhý je asi na 820 krokov. Tento val ťahá sa na onej strane vrchu, ktorá je menej strmá, totižto zo strany obce Zástrania, a slúžil teda kláštoru za obranné dielo. Vo vnútri medzi valom mohol byť vonkajší dvor kláštora, v ktorom pozorovať stopy studny alebo radšej cisterny. Na boku vrchu od Zástrania vidno ešte aj cestu ku kláštoru vedúcu, ktorá sa asi štyrikrát zkrúti a ktorá teraz slúži za cestu statku, hnaného na vrcholec za pastvu slúžiaceho.

Z tohoto opisu vidno, že tu máme dvojaké diela považovať, totižto zemný val a kláštor. Považujúc stavitelskú hmotu (zem) tohoto valu a jemu zodpovedajúcu cieľuprimeranosť, musíme nasledovať, že na štíte tohto vrchu za dávna len prastarý pohanský hrad stával, ktorého valy slúžili ku obrane statku a spolu toto hrádové a obranné dielo poskytovalo útluku bohočestiu a tak slúžilo za sborové miesto.

Pôvod tohoto kláštora môžeme položiť do prvej polovice XII. storočia, lebo už v tomto čase v Uhorsku nachodíme stopu Templárov.

Kedy tento kláštor zanechali jeho templárski obyvatelia, nemôžem povedať, pretože ale táto reholá pred panovaním kráľa Mateja I. poldruha sto rokov zotrená bola, a on vzdor tomu v memorandume, ktoré svojím vyslancom v záležitosti záhrebskej cirkve pápežovi oddal, medzi iným to hovorí, že „Vult (D. Rex) quod praepositura quaedam de glogonza, ordinis Templariorum, qui ordo iam fere ubique, et praesertim in hoc regno defecit, incorporetur Ecclesiae Zagrabienisi,“ povedať môžem, že tento kláštor pravdepodobne najneskôr v XV. storočí zanechaný bol, aby nikdy viac obývaný nebol a zubom času hľodaný celkom zmiznul. —

Štvorhranný, rozsiahly, na poschodie vysoký a v dobrom stave udržaný pekný kaštieľ v Teplicke, na prostredku ktorého väža, zo dvoch strán ale jedna a jedna dutina sa honosí, dal r. 1703 generál gróf Ján Jakub Löwenburg vystaviť, jako to aj nad hlavnou bránou nachodiaci sa odznak dokazuje. Vo vnútornom, zókol vókol arkádami opatrenom dvore ešte i dnes vidno starý dom Dersfich. Po bočné staviska kaštiela ale vystavil Windischgrätz, ktorý tu aj

tkáčsku fabriku otvoril. Ten samý vyzískal od cis. Marie Terezie pre Tepličku mestečkové právo, následkom čoho sa tu prv každoročne a sice dňa 18. júla vydržiavali veľtrhy.

Ponevác Teplička ku Strečnu náležala, neskôr ale (roku 1420) Žigmundom Stanislavovi Dersfimu daná, — ktorého až do konca XVI. storočia zostala, — kde ešte r. 1583 Mikuláš Dersfi a tohto manželka, Barbora Perényi, obnovitelia žilinského farského kostola, bydleli, ktorou potom barón Štefan Wesselényi z Hadadu, ktorý tu v 44. roku veku svojho (r. 1627) zomrel, cestou svojej r. 1607 zomrelej prvej manželky, Kataríny Dersfi, neskôr ale týchto syn Fraňo vládnuť, istá vec je, že v kaštieli nachodiaci sa Dersfovský dom bol len jedna čiastka toho kaštiela, ktorý na mieste terajšieho stál, patrične že na mieste tohoto za dávna jestvoval iný kašiel, ktorý dal vystaviť Dersfi.

Z jestvujúceho izbového náradia tohoto kaštiela z Wesselényiovských časov nachodí sa v majetku pána Viktora Tombora, lekárnik a v Žiline, vykladaná, trojfioková kasňa. Fioky sú ozdobne vykladané. Na dverach tejto kasne vídať písmy M. Z., a majú značiť meno druhej manželky Fraňa Wesselényiho, Marie Széchy (Széchyovci písavali sa Zeech).

R. 1604 dňa 5. decembra uzavrel tu Štefan Wesselényi s Katarínou Dersfi manželskú smluvu, ktorú podpísali: gróf Ďuro Thurzo, Mikuláš Dersfi (ako otec), Štefan Wesselényi (ako mladoženich), Mojžiš Szúnyogh, Gabriel Perényi (týchto pečat je červený vosk), Andrej Osztrosith, Daniel Pongrácz, Pavel Petrőczy, Theodosius Sirmiensis, Ďuro Lehoczky (týchto pečat je zelený vosk).

R. 1605 narodil sa tu Fraňo Wesselényi, pozatymný palatín, a r. 1627 koncom leta zomrel tu tohoto otec Štefan, ktorého mrtvolu jeho syn Franko z Tepličky s veľkou slávnosťou a mnohými sprevádzačmi viezol do Krakova.

Fraňo Wesselényi spáchal tu vraždu, pre ktorú stál pod obžalobou. Tento prípad pre svoju zafinavosť tu uverejniť zameskať nemôžem, prevezmúc článok Wolfganga Deáka.¹⁾

Je to zo XVII. storočia pochodiaca, v latinskej reči zhotovená a turčianskym konventom v autentickom odpise vydaná prisázná listina, z ktorej sú tieto prípady vzaté.

„Turčiansky konvent do povahy vezmúc prisázný rozkaz grófa Pavla Rákóczyho z Horného Vadászu, krajinského sudcu, hlavného župana šárišskej a tornánskej stolice, radcu a komorníka Jeho Jasnosti cisára a kráľa Ferdinanda II. atď. na stránku veľkomožného Fraňa Révaya, dedičného hlav. župana turčianskej stolice, v Trnave v deň Marcela pápeža (16. jan.) daný, sudcovskou pečatou menovaného veľkomožného krajinského sudcu potvrdený a na konvent namierený, ešte r. 1634 dňa 14. februára dal ku Ďurovi Ruttkayovi, kráľovskému človekovi, Ďura Porlitore, presbyteru, úda konventu, ktorí potom s prisázným rozkazom grófa Pavla Rákóczyho v rukách dľa svojho dobrého svedomia vykonali nasledujúce prisahanie:

¹⁾ „Századok,“ roč. 1876, str. 97.

Otázky byly tieto:

1. Vedia-li oni a či svedkovia o tom, že veľkomožný pán Fraňo Wesselényi s pánom Michalom Nedeczkým a tohoto synom Gašparom a sluhami osvieteného grófa, uhorského palatína, tak aj tohoto čelaďou, vojakmi a vlastnými i panskými poddanými, totižto Strečňanmi, okolo sv. Tomáša (24. dec. 1633) v posledňom týdni najbližšieho adventu Páne okolo Strečna sa sobrali a tam pánu Fraňovi Révayovi a iným pobožným mužom na otvorenej hradskej ceste zastavili? samotného Révayho chytiť a prenasledovať chceli a vozy, statok cez Strečno prejsť chcějúcich ľudí zdržali a ďalej ísť nedovolili?

2. Vie-li svedok, že aj žilinskí mešťania poslali ku Strečnu svojich satrapov?

3. Že boli aj poddaní pána Akayho, ktorých v turskom majetku v zálohu drží, v ten istý čas a podobne so zbraňou v ruke v Strečne s pánom Wesselényim?

4. Vie-li, alebo svedok, že vojaci osvieteného grófa, pána palatína, totižto Nemci a Maďari, peši, tam v Strečne v ten istý čas prítomní boli, v Ovčiarsku a v Žiline v noci hore dolu chodili?

5. Je-li istý svedok v tom, že aj sluhovia a poddaní pána Ladislava Révayho tam v Strečne v ten istý čas s pánom Wesselényim brannou rukou prítomní boli a že sa toto s vedomím a vôľou pána Ladislava Révayho stalo?

6. Vie-li aj to svedok, že keď sa potom pán Wesselényi so svojimi zbrojnošmi nemalého počtu domov navrátil, jeho vojaci chváliac sa hovorili, že museli pozor dávať na Fraňa Révayho, a že keďby do jích rúk prišiel, žeby s ním vedeli obchodiť? Vie-li svedok lebo nie počet zbrojnošov, v Strečne sobraných?

7. Vie-li svedok, že keď pán Wesselényi s pánom Michalom Nedeczkým a jeho pešími vojakmi a konníkmi proti Sv. Martinu ťahal, z týchto medzi Priekopu a Vrútky postavili-li táborovú stráž ku pozorovaniu?

8. Vie-li lebo nie aj to svedok, jako sa chválil pán Wesselényi, že pozor dá na pána Fraňa Révayho, a že keby ho dostal, tak inak by s ním a s jeho životom obchodil, a že i na budúce nechce od tohoto svojho úmyslu odstúpiť, ale je hotový vždy a všade Fraňovi Révayovi škodiť, keby ho i jakákoľvek nehoda a pokuta nasledovala?

9. Vie-li svedok aj to, lebo nie, že pán Fraňo Wesselényi kedysi bol príčinou smrti Jána Horvátha a Pavla Bárdyho, že oba skrz neho osudne padli a že mimo týchto nad koľko jeho sluhami páchal ukrutenstrá a koľkých poranil?

10. Vie-li lebo nie svedok aj to, že keď pán Fraňo Wesselényi spolu i s horevypísanými zlomyselne prekazil svobodné chodenie pána Fraňa Révayho a iných pobožných ľudí, ten istý pán Fraňo Révay bol prinútený pre vyhnutie väčšieho zlého a pre zachovanie svojho života na neschodné ťažké cesty ísť a medzi nebezpečenstvom života sa domov do Turca navrátiť?

Dľa tohoto dva na Vrútkach meškajúci svedkovia boli do domu blahorodého pána Andreja Ruthkayho povolani a tam dňa 14. februára prisahaní a povypytovaní, kedy

Pavel Mindszenti, liptovský zeman, pod prisahou toto soznal: v tom čase blahor. pána Dávida Jesenského sluha, súc so svojím pánom do Krakova išiel, spolu i s veľkomožným pánom Fraňom Wesselényim, ktorý bol jím hlavným pánom, ponáhľajúc sa na pohrab nebohého Štefana Wesselényiho. Po pohrabe s menovaným pánom Wesselényim vrátili sa do *Teplice*, kedy počal pán Fraňo Wesselényi prosiť a náhlit môjho urozeného pána Jána Horvátha, aby do jeho služby vstúpil a aby bol jeho sluhom. Načo Ján Horváth odpovedal: z Božej milosti i on má doma ešte kúsok chleba a slúžiť nechce. (Sibi adhuc Dei gratia frustum panis domum super esse et nolle servire.)

Jako z Poľskej do *Teplice* prišli, i svedok bol tam medzi sluhami a čeladou Wesselényiho a v jeden deň zpozoroval, že Wesselényi sluhu pána Mikuláša Permayho, Ďura Horvátha, poslal, aby poprosil Jána Horvátha, žeby prišiel k nemu a pri obede žeby bol prítomný v kaštieli. Keď Ján Horváth prišiel, zas ho prosil pán Wesselényi, aby u neho slúžil; Horváth ani teraz nechcejúc sa zjednať, keď bol koniec obeda a všetci vstali od stola, pán Wesselényi takto rieknul Jánovi Horváthovi: Keby si sa nebál o svoju kožu, chytil by si sa do potyku s Matejom Turkom, mojím koniarom! (Ktorého Turka potom vdova Széchy pre podlé zavraždenie Jána Horvátha v zámku Lupčí dala odpraviť. Vraždu tú ale onen Turek spáchal z vôle a na rozkaz pána Wesselényiho.)

Ján Horváth ale tymito slovami pána Wesselényiho rozzlobený odpovedal: Prečo by som to neurobil? urobím to vďačne. A hneď vyšiel z paloty, zhodil dolomán a vo dverach vychytil meč budzogaúnosičovi; vtedy mal i Wesselényi obnažený meč v rukách a stanúc si medzi súperov, zakričal k nim: začnite už! Ján Horváth hneď po prvom útoku zpozoroval, že k Turkovi ľahko pristúpiť a ho poraniť nemôže, ba že ani tohto hodbabnú vestu, ktorú mu bol dal Wesselényi, mečom porezať nie je vstave, i zkrútil svoj meč a poranil tohoto nekrytú čiastku hlavy ako aj ruku. Keď toto videl Fraňo Wesselényi, hneď zakričal Horváthovi: nesekej ďalej! (noli secare amplius), lebo vidím, že si driečny vojak (nam video quod sis miles strennus). A Ján Horváth meč ihneď k zemi sklonil, ba na zem odhodil, a pán Wesselényi ten istý meč zo zeme zdvihol a na mrežu obloka hodil, kde sa zaryl. Vtedy do kaštiela prišiel Ján Záborský so svojimi bratmi Michalom a Ďurom priam v tom okamihu, keď pasovanie prestalo, a ako Ján Horváth, tak pán Wesselényi s Turkom dosiaľ stáli na mieste zápasu. Ján Záborský obrátil sa v tú stranu, kde títo dvaja poslední stáli s holými mečmi v ruke. Pán Wesselényi vidiac, že sa tento približuje, zkríknul: Čo chceš, Ján Záborský? Načo tento odpovedal: To chcem, veľkomožný pane, že jako tvoja veľkomožnosť tohoto Matejom zvaného Turka pred troma dňami predstaviť chcela, — aby som teraz oproboval pasovanie, aby som toto teraz prijal, čo žiadam. Avšak na toto pán

Wesselényi zas odpovedal: Nevieš to ty, Ján Záborský, že si mojím sluhom a teraz s holým mečom sem tak prichádzaš, jako keby si chcel moje hrdlo odrezat? K čomu Záborský pridá: nemôžem za to, veľkomožný pane, ale na toho Turka, čo pri tvojej veľkomožnosti stojí, sa jedujem a odporúčam sa. Wesselényi toto slyšiace, vzal Turkovi meč a ho hneď proti Jánovi Záborskému obrátil. Pán Wesselényi mal vtedy dva meče v rukách, preto ale nevedel Záborského poraniť. Záborský ale pred Wesselényim ustúpil. Takto Wesselényi do hnevu prídúce, jeden meč dal Turkovi, reknúc: takto obracaj meč! a teraz máš čas (*nunc enim habes tempus*) sťat Jána Horvátha. Ján Horváth ale súc v nebezpečenstve života, lebo v rukách nemal žiadnej zbroje, utiahol sa, ale pri bráne z akejsi príčiny spadnul na zem. Turek Matej toto vidiac, bil, ranil a dotiaľ seká ho mečom, kým mu vôľa trvala (*usque ad placitum suum secasset*). Pod týmto časom Pavel Bárdy, syn Ďura Bárdyho, šľachtický mladík, prišiel ta a prosil pána Wesselényiho: žeby nedovolil, aby rozžurený Turek ukrutenstvá páchal na Jánovi Horváthovi, a aby ho zabil, lebo je už dost preč! Ale pán Wesselényi na prosbu Pavla Bárdyho takto odpovedal: Čo mne ty v týchto veciach máš rozkazovať? a na toto do hlavy toho istého Pavla Bárdyho menovaný pán Fraňo Wesselényi vlastnou rukou tak seknul mečom a ho tak smrteľne poranil, že rana bola jako dlaň široká. Takto poranených dal doniesť do svojho kaštieľa a povolal k nim ranhojiča, totižto Fraňa Borbély. Fraňo Wesselényi, prídúce k nim, žiadal Horvátha za odpustenie. Ale Horváth ho od seba preč poslal a takto rieknul: Veľkomožný pane, ty si ma dal poraniť, dal posekať, ale žije môj brat, Ďuro Horváth, ktorý sa za mňa a za moju nevinnú smrť pomstí.

Pri tejto ukrutnej a bezbožnej bitke prítomní boli nasledujúci sluhovia: Ján Göröy, Martin Wecsey, Ján Balthazar, žiak z Teplice, Ján, Michal a Ďuro Záborský, Mikuláš Permay, Mikuláš Krasznay, posluha Andrej, Ladislav Péchy, Mikuláš Gönczy, Ďuro Gibellány, Ďuro Hortulánus a ešte niekoľko iných.

Tento istý svedok dla svojej prísahy ešte toto udal: Zaroven vinný je i ten skutok Fraňa Wesselényiho, že keď po hore spomenutom pohrabe Štefana Wesselényiho prišli z Krakova k istému kaštieľu, ku Kedovanu (Gdow), toho istého Štefana Wesselényiho, odkiaľ sa málo za tým do Uhár ponáhľali, a keď už s množstvom čelade a sluhov v ceste boli, počul svedok, že Mikuláš Zeghy, zeman, nevinne zabitý bol. A tam vyprávali, že nebohého Mikuláša Zeghy pán Fraňo Wesselényi zabil a že príčina jeho smrti je jedine on. A toto počul svedok od viac sluhov a zemanských mladíkov, jako od sluhu Mikuláša Permayho, Ďura Horvátha, od posluhu pána Ďura Illovayho, Mikuláša, od vlastného koniara pána Fraňa Wesselényiho, pána Jána Swiathka.

Toto povedal tento svedok pred kráľovským a našim človekom, hotový súc úplnou vierou a hotovosťou bárs kedy znovu povedať, že týchto ľudí nevinnej smrti jedinou príčinou bol pán Fraňo Wesselényi.

Ján, Ladislav a Daniel Danko, Matej, Ján a Ďuro Lamoš, Ďuro Miklian a Štefan Sekerka, všetci z Dolných Vrútok, pod prisahou súhlasne svedčia: počuli, že v Kihóci boli palatínovi vojaci s pánom Fraňom Wesselényim okolo dňa sv. Tomáša apoštola; veria, že aj pechota a Žilinci boli s nimi, ale príčinu jejích príchodu nevedia. Matej Lamoš k tomu pridal, že iste vie, že vojaci mali aj táborových strážcov pri priekopskom mlyne medzi Vrútkami a Priekopou. Ďuro Miklian pridal, že videl dvoch ozbrojených vojakov nad mlynom na streche, ale čo chceli, to nevie.

Starší Ján Danko, Andrej Korda, Martin Demjén a Petor Lamoš pod prisahou súhlasne svedčia, že peší pána Wesselényiho prišli do Vrútok. Mladší Ladislav Danko pridal, že aj jeho pokrevný, v Žiline bydliači, Ján Marinský, bol medzi pešmi, a keď sa ho pýtal, že prečo prišli? nechcel mu odpovedať, toľko ale rieknuť, že jím pán Wesselényi pod pokutou ztratenia hlavy rozkázal, jeho nasledovať a príčinu príchodu jejích do Turca nikomu nepovedia. Ďuro Lamoš ešte toľko povedal, že keď s Ladislavom Dankom zo Sv. Martina domov šli, videli táborových strážcov pri priekopskom mlyne, asi 8 ozbrojených ľudí, a o inom nič nevedia.

Zeman Ján Korda, Ďuro a Andrej Miklian, Ján Ondrusovicht, Michal Habka, urozený, Mikuláš Holia, veriaci pána Gabriela Jesenského, všetci z Dolných Vrútok, pod prisahou soznávajú: vedia, že pán Wesselényi so svojimi pešími a konníkmi sem prišiel, peší vo Vrútkach zostali, on ale s konníkmi do Sv. Martina šiel, ale nevedia prečo?

Pán Michal Ruthkay z Horných Vrútok pod prisahou soznal: počul od jakéhosi Straniav Hlávku, poddaného pána Fraňa Wesselényiho, že jich pán prisilil a jím rozkázal, aby s ním šli, a jich do Turca preto viedol, aby z oka nepopustili pána Fraňa Révayho.

Urozený Michal Sekerka, Matej Miklian, Ján Sebyk, zeman Adam Mathassowycz, Michal a Daniel Csécs, Ján a Martin Mathassowycz, Martin a Ďuro Kovács, poddaní pána Andreja Justha, soznali v tomto istom smysle: Lipovskí zemani a zeman Ďuro Lanckovjecz, ináč Lipovský, pod prisahou soznal, že vie, že Fraňo Révay sa schovával po nebezpečných a ťažkých vrchových cestách a sa neopovážil ísť na hradskú a keď sa dostal ku svedkovi na Lipovec, pán Révay protestoval, že musel pre pozorovanie Wesselényiho takéto mizerné cesty voliť, a potom dal svedok človeka Révayovi, aby tomuto po Klačany príhodnejšiu cestu ukázal.

Zeman Matej Petrušovič pod prisahou udal, že vie, že Fraňo Révay v noci cez nebezpečné cesty prešiel a prišiel do Turca, obávajúc sa, že ho nepriatelia najdú. A Fraňa Révaya vojaci prišli ku svedkovi, prosiac ho, aby Fraňa Révaya ešte v tú noc cez vody na Cimbu odviedli, a pokiaľ svedok bol si už lahnul a na privoz cez vodu neskoro prišiel, Révay išiel proti Klačanom. Zeman Matej Chládek to isté soznal.

V udanom roku a dni v Štiavničke boli nasledujúci svedkovia vypočutí: zeman Pavel Mindszenti, Pavel Červena zo Záboria, ináč Záborský, iné nevie len to, že keď bol v službe veľkomožného pána

Fraňa Wesselényiho, zeman Ján Horváth a Matej Turek jeden druhého vyvolali na potyk v teplickom kaštieli v trencianskej stolici. Potom v spomenutom potyku Turek prevládal Jána Horvátha, ktorý meč odhodil a od Turka sa chcel útekem osvobodit; to vidiac pán Wesselényi, zakričal na Turka, aby ho hnali: „Nequam victor sequere eum!“ rieknuť Turek, ale ho na rozkaz pánov predseda prenasledoval a dohoniac ho, dotiaľ ho sekal, kým mu vôľa trvala.

Blahorodý pán Vavrínek Zathurecký pod prísahou hovorí, že iné nevie, len keď šiel do Turca, v dedine Strečne prišiel medzi vojakov pána Wesselényiho, s ktorými boli palatínovi vojaci. Menovaní vojaci pristavili svedka a po vzájomnom pozdravení dozvedovali sa od neho, že kde je Fraňa Révay a kde ho zanechal? Svedok jim odpovedal, že nebol s ním a necestovali spolu, dúfajúc, že Révay poteraz už prešiel cez vrch. Vojaci ale povedali, že Révay ešte cez vrch neprešiel a že ho poteraz ani nevideli. Potom vojaci so svedkom po jednej ceste idúc, prišli ku mýtnemu domu, kde svedok aj Michala Horvátha, sluhu Ladislava Révaya, videl, a on po latinsky povedal: hic pergit!

Zeman Mikuláš Košut pod prísahou hovoril: Keď bol v Bytči a potom od Fraňa Révaya sa vracia do Strečna prišiel, videl svedok na konci dediny vojaka, na koni sediaceho, v rúchu plameňovej barvy (amictum habentem flavi coloris); ten istý vojak, keď k nemu svedok bližšie prišiel, do domu vnišiel, keď ale svedok prišiel na prostred dediny, zas tam našiel toho človeka, ale nevedel, koho je on sluhom. Svedka zastavil, koňa mu chytil a tohto z neho ztrhnul. K tomu prišli viacerí zo sluhov palatína, a, medzi sebou rozprávajúc, koňa dali mu nazpät. Potom išiel svedok do mýtného domu a tam videl Štefana Horvátha, sluhu pána Wesselényiho, ktorý ho k pánovi volal, ale svedok nemal času baviť sa. Potom, keď zo Strečna vyšiel, videl žilinských zbrojnošov.

V ten istý deň bolo vypočúvanie svedkov i v Záborsí, kde zeman Ján Záborský osobne najdený a citovaný súc, na žiaden spôsob nechcel prisahat ani svedčiť (quia esset servitor suae Majestatis). Konečne na deviatu otázku takto soznal: Vie a svojimi očami videl, jako zeman Ján Horváth a Matej Pribík v súboji jeden s druhým bojovali, a keď najprv Horváth poranil Mateja Pribíka a potom odhodiac meč takto rieknuť: nechcem potýkať sa s nemožným človekom (nolo cum inepto homine certare) a išiel ďalej. Ale neviem z jakej príčiny Ján Horváth spadol, ktorého pán Wesselényi vidiac, povedal Pribíkovi: „Teraz máš čas!“ (jam tempus habes), tento sa ale sobral a počal sekat do Horvátha, v ktorých ranách, jako vravia (uti praetenditur) tento aj zomrel. Medzi týmto Pavel Bárdy, páze Fraňa Wesselényiho (puer honorarius), schytia meč, ktorý Ján Horváth odhodil, šiel za pánom, ktorý udrhel holým mečom v ruke jeho sa nachádzajúcim, Pavla Bárdyho a smrteľne ho poranil, následkom čoho tento ochorejúc, nezadlho zomrel.

V tom istom roku dňa 9. júna blahorodý pán Dávid Jesenský pod prísahou soznal poprvé: že keď už poraneného, nemocne ležiaceho Jána Horvátha navštívil a sa ho pýtal, čo mu chybí? Hor-

váth takto odpovedal: „O mi frater iam vides qualiter sum, dominus magnificus enim per Thurcam curavit me secare!“ Po druhé: svedok videl aj Zeghyho v Poľsku v ranách ležať; po tretie: svedok zpytoval sa aj Bárdyho, čo mu je, a tento odpovedal: „Dominus me secasset vulnerassetque!“ Bárdy nezadlho potom aj zomrel.

Ďuro Táborita (21-ročný?) pod prísahou udáva, že mladý Bárdy zomrel následkom poranenia, ktoré utrpel od Wesselényiho.

Urodzený pán Mikuláš Zongor, teraz sluha pána Pavla Révaya, v mestečku Mošovcach pod prísahou udal: o veci Zeghyho nič nevie; o Jánovi Horváthovi vie, lebo bol prítomný, že s Príbikom súboj viedol; aj vtedy bol prítomný, keď Wesselényi Bárdyho mečom porúbal.

O ktorom vypočutí svedkov skrz kráľovského a nášeho človeka, prinútení viacnásobným rozkazom palatína, vydávame tento potvrdený a zapečatený list i pravde lichotiac. Datum Sabbatho proximo ante festum Sancti Andreae apostoli, anno domini Millesimo, sexcentesimo, trigesimo quarto.

Ktorá relácia menovanými kráľovskými ľuďmi a naším človekom vyhotovená, nezadlho potom prijdúc k nám Ján Dibai, zeman, v osobe a mene veľkomožného pána Fraňa Révay, hlavného župana atď. v podobe slávnostnej contradiccie v sobotu pred tým istým dňom Ondrejským sa vyslovil, že Fraňo Stupický, obyvateľ trencianskej stolice, kráľovský človek, o vyšetrovaní ešte nedokončenom na akýsi palatínov rozkaz pánu Fraňovi Wesselényimu referoval o prisahaní, ktorej relácii jako nezákonnej a neobyčajnej protimluví.

Zdá sa ale, že reláciu turčiansky konvent obom stránkam vystavil, lebo ju chcel Révay na snem priam otvorený priniesť, ale medzi článkami snemu z r. 1634—35 o tejto veci nie je ani stopy.

Soznať musím, že som túto listinu na prvý pohľad za vymysleninu držal — hovorí W. Deák — a ani soň si jej nepovšimnul, kým som po mesiacoch opäť niekoľko listín nenašiel, ktoré poskytujú svetla na jednu časťku príbehov, v prisahaní udaných, druhú časťku ale dopĺňujú, potvrdzujú.

Prvá listina je list Fraňa Wesselényiho, už jako palatína, písaný Fraňovi Révayovi, z r. 1658, ktorý v preklade takto znie:

„Spectabilis ac Magnifice Domine frater observantissime.

Tu je príhodný čas, čo odkladám, ale som mu nechcel veriť; teraz som už magnátni informovaný, počína vo mne vieru plodiť. Na vedomie mi padlo, že tvoja milosť pre šesťsto zlatých jakejsi požičky, od mojej tetky, jej milosti pani Vizkeletičky, v jej nemoci v čas minulej rákóczovskej vojny sub tali quali exquisito colore, že vezmúc obligatoria na tri, štyri razy tak veľké peniaze a i na viac, bárs aj tie peniaze, ktoré tvoja milosť jej požičala, tvojej milosti navrátila; nevedomo predsa jako mysliač, tou praktikou od jej milosti extrahované obligacie poteraz v rukách majúč, na viac jej inšancií jich neprinavrátili. O tomto by som tvojej milosti mnoho mohol písať, ale teraz chcem svoj list dokončiť, tvoju milosť serio requirujem a dla svojej palatínskej auktority napomínam, nech dajú tie obligatoria nazpät pani Vizkeletičke, lebo potom, jak

jich tvoja milosť nenavráti, my pravdu ztenčujúci a falosť prenasledujúci krajinskí sudcovia by sme vašej milosti takú posteľ ustlali, do ktorej jak si lahnú, hádam nemôžu tak vkročiť do rakvy, jako by to sami žiadali, preto aby tomuto vyhnúť mohli, tieto moje promonitoria som jim chcel predniesť, prosiac a napomínajúc iteratiore tvoju milosť, aby tie listy bez všetkého ďalšieho odkladu navrátili, lebo jak nie, istý môžu byť, jako hore píšem, s celou našou mocou na tom budeme, aby sme jich do ustlatej postele uložili etc. Datum in Újvár die 5. Julii 1658. Comes Franciscus Wesselényi.“

Tento list sa nevzťahuje na horejšie prisahanie, ale ukazuje na Wesselényiho násilnícku povahu, že takýmto znižujúcim spôsobom ešte i palatín pomstou a nenávisťou vedený mohol písať staršiemu veľmožovi.

Druhá listina je o mnoho vzácnejšia. Je to latinsky písané osvedčenie Ľura Bárdyho, zemana, ktoré r. 1628 udal pred palatínom Mikulášom Eszterházym, ktorého obsah (v preklade) je tento:

„Bárs Pavel Bárdy, zeman, môj syn, pre privlastnenie si mravov a iných dobrých obyčajov a česti už prv do služby veľkomožného pána Fraňa Wesselényiho z Hadadu vstúpil a v jeho dvore sa dľa svojich vloň vynasnažoval — predsa sa stalo, že tam prípadne stal sa obefou neočakávanej smrti. Pre toto som chcel menovaného pána Wesselényiho zapravotiť; ale potom premysliac a v svojom rozume povážiac príbehy ľudských vecí — a to, že zkúmanie srdce, slezín je nie vecou ľudí — konečne pre mnohé ctiace príčiny a povahy — a preto, že nechcem ztratíť zásluhy svojich služieb jeho starému otcovi, jeho otcovi a samému pánu Wesselényimu konaných — dal som sa na to priviesť, že sa zriekam všetkej svojej požiadavky, ktorú som pre smrť lebo zavraždenie menovaného svojho syna prítomne lebo budúce pozdvihnul alebo budúce pozdvihnúť mal a tu za prestatú uznávam, zničujem a na tomto mieste na všeobecnú známosť za neplatnú vyhlasujem“ atď.

Ohľadom tohoto W. Deákove poznámky sú: Fraňo Révay a Mikuláš Eszterházy, palatín, boly pravotnými stránkami pre pokrevnosť Thurzovskú, lebo matka Fraňa Révayova bola Katarína Thurzo, Eszterházy ale bol si pojal za manželku vdovu po poslednom mužskom potomkovi oravskej Thurzovskej linaje, Imrichu Thurzovi. Z tohto teda vysvitá možnosť a pravdepodobnosť nepriateľstva.

Že palatín Wesselényiho, ohnivého mladého rytiera, jako švagra rád mal, i na toto je viac dôkazov; ale čoho mohla byť príčina nenávisťi medzi Wesselényim a od neho o mnoho starším Fraňom Révayom, na toto žiadneho dôkazu nenašiel. Že veľmoži v tom čase vždy mali vojakov peších i na koni, ktorí boli na strážii okolo jejich zámkov a na jich susedných statkoch, každý uzná za prirodzené, bárs aj prisahanie zdá sa mieru klásť na výzkúmanie postavenia táborného strážcu.

R. 1633, keď stal sa otázný attentát proti Révayovi, Wesselényi bol len 28-ročný; čo chcel spraviť s Révayom, na toto ani

hore uvedené prisahy nehádzu dost jasného svetla. Asnáď ho chcel zdržať od nejakého pravotného termínu. —

Po smrti Fraňa Wesselényiho zaujalo Tepličku tőkolyovské vojsko, a v smysle karlovického mieru z r. 1699 obdržal ju gróf Ján Löwenburg. R. 1732 pripadla tohto dcére Alojzii Löwenburg-Geisruh, po jej smrti jej manžel gróf Anton Geisruh zamenil ju r. 1736 dňa 10. augusta za iné statky svojej testinej, gr. Alžbety Löwenburg.

O Strečne prednesené deje z r. 1746 a 1750 vzťahujú sa i na Tepličku.

R. 1776 zadlženého grófa Jozefa Windischgrätza genuánski veritelia: markýz Andrej Cambiazzo, markýz Jakub Serra a veľkomožný Pompesus Rocca proti svojmu dlžníkovi viedli prvú exekúciu, ktorej protivila sa dlžníkova manželka, grófka Jozefína Eszterházy.

R. 1780 bola kráľovskou tabulou zpod pokuty protivenia sa osvobodená.

R. 1781 horemenovaní veritelia viedli proti svojmu dlžníkovi druhú exekúciu, ktorej protivil sa teraz samotný dlžník.

R. 1782 tí istí genuánski veritelia viedli tretiu exekúciu proti grófovi Jozefovi Windischgrätzovi; jím bolo sudcovským spôsobom odovzdané teplické panstvo v hodnote 143.823 zl. 40 kr. v strieborných peniazoch.

R. 1782 v smysle rozsudku septemvirálnou tabulou vynešaného boli Genuáčania prinútení manželke kridátora, grófke Jozefíne Eszterházy, celý teplický kaštieľ s 50 urbárskymi sedeniami, pod názvom doživotného jej vena, ponechať; čím ona skutočne vládla až do svojej smrti. († v Teplicke 29. júna 1795.)

R. 1811 barón Fraňo Brentano-Cimaroli sudcovsky exequoval genuánskeho cessionára, markýza Karola Spinola de Roccoforte, a tak stal sa pánom Teplicky. — Od genuánskej republiky teplický kaštieľ kúpil gróf Solignac a od tohoto barón Šimon Sina za 80.000 zlatých.

R. 1814 dňa 13. júla rytieri Šimon a Ďuro Sina kúpili Tepličku od baróna Brentano-Cimaroli za 313.000 zlatých, až ju neskôr sám na prvom mieste menovaný vzal do svojho majetku.

Následkom smrti baróna Šimona Siny Teplicka cestou dedictva pripadla jeho dcére, vydanej kňažne Iphigenii de Castris, ktorou ona po dnes vládne.

Javištom wesselényiovského sprisahania, ktorého hlavy boli: Fraňo Nádasdy, Peter Zrinyi, Krištof Frangepán a Erasmus Tottenberg, bola kaplna, sv. krížu zasvätená, v onej čiastke kaštiela, ktorú kedysi Fraňo Wesselényi obýval. Do tejto kaplny sprisahanci pred trestný súd vláčili tých, v ktorých vernosť pochybovali, a podozrivých, akonáhle jich za vinných uznali, ihneď odpravili. Že toto sprisahanie tu vyvrela, mimo tohoto dokazuje i Wesselényim dňa 17. apríla 1664 v Teplicke písaný list, ktorý z listovej knihy palatína Wesselényiho uverejnil Ľudvik Hanthó v „Századok-u,“ roč. 1869. (Julius Pauler v svojom diele: „Wesselényi ősszesküve“ zvanom chybné udáva, že táto Teplica leží vo Spiši.)

Kaštieľ obývajú teraz úradníci panstva. V hlavnej svetlici prvého poschodia nachodia sa pekné obrazy mocnárov. Spomenutá kaplna má dva oltáre; na pobočnom je tento nápis: „Posuerunt eum in monumento.“ (Pravdepodobne na pamiatku spomenutého sprisahania postavený oltár.) V kaštieľovej väži visí jeden zvon. Bývalá fabrika je teraz hospodárskym staviskom a pálenicou.

Ku teplickému panstvu, ktorým kedysi i grófovia Illésházyovci vládli, kým ho jích posledný potomok pod podmienkou platenia ročitého vitalitiuma na stránku svoju a svojej manželke s bánovským a dubnickým panstvom barónovi Sinovi neprepustil, a ktorý ho aj počiatkom r. 1830 po smrti grófa Illésházyho do úplného majetku prevzal, patria:

1. *Staré Bystrice*, obec od tade tekúceho, Bystricou zvaného potoka pomenovaná. Táto obec prv povstala, jako jej susedná dedina podobného mena, a k rozoznaniu časom *starou* nazvaná bola. *Bystrica*, pravdepodobne potok, spomína sa už r. 1417 ako hranica Krásna.

Ponevác v listine, roku 1417 Hinkom, nitrianskym biskupom, v Bytči Sabbatho proximi post festum Ascensionis Domini, na stránku istého Henricusa, tehdajšieho kolárovičského richtára, vydannej, spomenutú „*cetera villu*“ len za Staré Bystrice držať môžeme, musíme sledovať na starobylosť tejto obce.¹⁾ Z jej starodávnych richtárov (iudex) známe Petra z r. 1417.²⁾

Fara povstala tu r. 1667; matriky má od r. 1687; jej patróni boli a sú tí, ktorých dolu pri Tepličke uvádzam; jej filiálky sú: Klubina a Radvoska; počíta 4226 katol. duší; jej drevený kostol zasvätený je sv. Michalovi archanjelovi.

Farári: Štefan Chinorány, Štefan Dubniczay, Andrej Tomašovič, Ján Szilvay, Ján Apáthy, Jozef Barankovič, Martin Pribránsky, Anton Zigismundi, Jozef Koršinsky, Ján Čajko, Ján Majersky, Ján Holáč. — V tejto fare sriadenu kapellaniu kedysi opatřili žilinskí františkánski páteri, a síce r. 1775 Mansvet Gartner, r. 1778 Michal Tvrdošinský.

Panstvo má tu pekný kaštieľ.

2. *Nové Bystrice*. Tunajšia fara povstala r. 1789 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady, a aj matriky vedie odtedy; jej patrónom je náboženská základina; filiálku nemá; počíta 2982 katol. duší; jej kostol zasvätený je sv. Jánovi Krstiteľovi.

Farári: Ladislav Spaal, Štefan Marčíš, Ján Újházy, Anton Ďattel, Andrej Krútek, Ján Špeldon, Lukáš Tormásky, prísediaci oravského súdu, a Jozef Kemka.

3. *Klubina*. Meno tejto obce počiatocne znelo najskôr *Kubina*, to jest zem rodiny Kubovej (Jakubovej). R. 1417 spomína sa potok Klubina jako hranica Krásna.

4. *Radvoska*. Tu ctili najskôr pohanského boha Slavianov, Radhosťa, a tak terajšie meno obce držím za prekrútenie jej počiatocného mena (Radhosťka).

¹⁾ „Slov. Letopis“, roč. VI., soš. 2., str. 141, č. 39.

²⁾ Tiež tam.

5. *Riečnica*. Celý priestor tejto obce pretekajú samé riečky, odkiaľ pochádza meno obce.

Tunajšia fara povstala r. 1788 účinkovaním uh. král. námestnej rady; odtedy vedie aj matriky; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Havrelka, lutišské, terchovské a herno-tižinské vrchové chalupy; počíta 1691 katol. duší; jej kostol zasvätený je narodeniu bl. P. Marie.

Farári: Stanislav Lányi, Andrej Bazilides, Ján Otrokóczy, Kornel Stephánik, Fraňo Tóth, Ján Šuba, Adam Medzihorský, Jozef Novák, Daniel Konček, Martin Zucha, prísediaci oravského súdu, Jozef Kemka, Jozef Fraštacký a Horváth.

6. *Oškerda*. Táto obec musela povstať následkom od dane slobodného usadenia sa v lese, ktorá obdržala meno od svojho usadlujúceho pána, lebo r. 1439 kráľ Albert, odevmúc Strečno Barbore, manželke kráľa Žigmunda, daroval ho svojej manželke Alžbete, ku ktorému vtedy aj obec Oškerda prináležala a spomína sa pod menom *Oškerdiná Lehota*. R. 1438 prichádza jednoducho pod názvom *Oškrda* a a aj chybné písané *Oskenda* jako majetok Ďura Hathnai a Gašpara a Ďura Pan-a.

7. *Teplička*. Tunajšia fara je veľmi stará, lebo povstala okolo roku 1300; za jej prvého farára považuje sa Matej Losoni.

Koncom 16. storočia tunajšia cirkev účinkovaním Mikuláša Dersfího stala sa evanjelickou, ktorej kazatelia boli: r. 1595 Martin Lackovič, potom Ján Panitonsoris a Ján Kalinka, ale prísne prenasledovanie Štefana Wesselényiho, ktorý pastora Jána Panitonsorisa vyhnal a kostol r. 1617 katol. farárovi odovzdal, urobilo koniec tejto cirkvi. Zpíatočné odovzdanie kostola evanjelikom bolo na sneme r. 1619 dekretované, ale r. 1624 chceli radnej katol. farára jako evanjelického uviesť do tunajšej cirkve.

Keď prišla sem dcéra Gabriela Bakosa, Zayčka, stal sa tu Andrej Zaskalický duchovným evanjelickej cirkve.

Z tunajších katolíckych farárov známe nasledujúcich:

R. 1660--1666 Mateja Kováčky, 1669 Štefana Kostka, 1675 Ďuro Bártány, 1687 Ján Rybársky, 1691 Matej Gallas, 1699 Mikuláš Bartovič, 1703 Gašpar Kostka, 1712 Ján Letavský, 1734 Adam Szászy, 1741 Ján Lukáčky, 1746 Gottfried Kožušník, 1786 Mikuláš Stanček, 1815 Alexander Zamaróczy, 1823 Dr. Andrej Kasper (Kosperch), prísediaci trenč. stolič. súdu, 1841 Ján Szeghény, 1864 Jozef Šimoník.

Mikuláš Dersfí tunajšiemu duchovnému daroval obec Dolný Vadičov. Dľa kanon. visitácie z r. 1674 mal tunajší farár 3 gruntových poddaných a 12 želiarov, ktorí všetku prácu konali. Pečať fary nosí obraz sv. patróna kostola a kolopis: „Sigill. Eccleae opidi Teplicza 1795.“

Farské matriky jestvujú len od r. 1668; patrónmi fary boli: Stanislav Dersfí zo Zerdahelyu, továrnik kráľa Žigmunda, ktorý r. 1421 dostal Strečno; tohoto syn Ján; tohoto syn od manželky Anny Kostka zo Sedlic, Štefan; tohoto synovia od manželky Barbory Podmanickej, Mikuláš a Štefan; od r. 1601 len Mikuláš; to-

hoto zať Štefan Wesselényi (ožený s Katarínou Dersfi); tohoto syn Fraňo Wesselényi (najprv ožený so Žofiou Bosňák, potom s Mariou Széchy); tohoto syn Ladislav (ožený so Zuzannou Bakoss, neskoršou manželkou Andreja Zay), ktorý tu r. 1672 dňa 25. aug. založil špitál, pod anathemou zanechajúc svojim potomkom, aby v ňom vydržovali 7 chudobných; do života ho uviedla gr. Alojzia Gaisruh r. Löwenburg r. 1743; Ján Jakub a Friedrich Löwenburg; od prvej manželky Jána Jakuba, grófký Alžbety Windischgrätzovej, synovia, Ferdinand a Anton, od druhej manželky Anny Reginy Czobor dcéry Alojzie manžel, gróf Anton Gaisruh, tak aj od manželky Friedricha, Anny Reginy Puchberg dcéry Anny Margity manžel, Friedrich Windischgrätz; Jozef Windischgrätz; syn od tohoto manželky, Jozefíny Eszterházy, Fraňo; grófovia Illésházyovci; barón Šimon Sina z Hodošu a Kizdie; kňažna Iphigenia de Castris r. bar. Sina. — Filiálky fary sú: Moiš, Zástranie a Rosinka; počíta 1483 katol. duší.

Kostol je zasvätený sv. Martinovi biskupovi; je obohnaný múrom a opatrený väzou a troma kaplnami, zasvätenými lauretánskej bl. P. Marii, sv. Františku Xav. a sv. Mikulášovi biskupovi a vyžnavačovi. — Vo väži je 5 zvonov:

a) najväčší z nich daroval Fraňo Wesselényi, palatín, s manželkou Mariou Széchy r. 1664 a lial ho r. 1663 Šimon Koernich, jako to svedčia jeho nápisy. Kolopis znie: „Fudit per me Simon Koernich Anno Domini 1663.“ Bočný nápis znie: „Honorí Divi Martini Pannonis, Pannoniae prorex Franciscus Wesseleni et dilectissima conjux sua Maria Szecsy dicabant Anno 1664.“ Váži 11 centov a r. 1767 posvätil ho Ján Gusztinyi, nitranský biskup.

b) Od tohoto menší, ktorého kraje sú štrbavé, váži 5 centov; jeho kolopis nemožno prečítať; je starší od tamtoho a hovorí o ňom, že doňho kuruci rúbali; posvätený je sv. Donátovi.

c) Tretieho kolopis znie: „Hec campana refusa est Anno Domini 1714.“ Váži poldruha centa. Posvätený je sv. Jozefovi. Tento a predošlý posvätil r. 1749 Imrich Eszterházy, nitranský biskup.

d) Štvrtý má navrchu tento kolopis: „Refudit Samuel Palisch Crennii Anno 1814.“ Dolný jeho kolopis znie: „Ad majorem Dei gloriam refundi curavit Nic. Sztancsek V. A. Diac. Varnens. et parochus Teplicensis.“ Váži 75 funtov.

e) Piaty má hore tento kolopis: „Fudit Jo: ge: Knobloch Neosolii 1788“; dolu: „Honorí B. V. Mariae dicata sub A. R. D. Nic: Sztancsek Par: Teplitz.“ Váži 27 funtov. Tento a predošlý r. 1791 posvätil Fraňo Fuchs, nitranský biskup.

R. 1589 Mikuláš Dersfi a jeho manželka Barbora Prényi znovu postavili kostol, patrične zväčšili. Toto dosvedčujú na sklepení kňažišťa v kruhu nad odznakom Dersfiho a Prényiho viditeľné písmeny: N. D. B. P. a pod nimi letopočet 1589.

Na stene za organom na chóre kostola visí Perinayho vdovu rod. Zuzannou Klobušickou, r. 1650 dňa 27. mája jej manželovi Mikulášovi Permay vyhotovený, Ježiša na kríži, ku ktorému sa z jednej strany klačiaci žena, klačiace dievča a nemluvnatko v plienkach,

z druhej strany ale traja kľaciaci mužovia a dve dievčatá modlia, predstavujúci slubný drevený obraz, alebo radšej náhrobník, jako to svedčí jeho horný nápis: „Memor. fata. Pignum veri amoris marialis Generosi quondam Dñi Nicolai Permai de Perma et unice Dilectissimae sobolis hanc tessera et Epigraphen fieri curavit sibi accratiss successoribus relictā et Generosa Dna Susanna Klobuczicki de eadem et Anno 1650. die 27 May Teplicae.“ Pod obrazom je tento nápis: „Impendens Jesu tumulo quo Lumina figis: vel sibi quem fixus figere gestit amor erige me turris coelis inscribe precantem, foeteo iam terrae foetet et illa mihi.“ Nižej zas tento: „Epitaphium. Quid queris nū lector ubi sat fata dedere. — Non est quod cupiat quem Deus axe beat. — Condeure defuncto Gratu vis forte sepulchrum. — Sepulchrum fecit moribus ipse suis. — Vrchnú čiastku tohoto obrazu kráslija dva odznaky; zaiste rodiny Permayovcov a Klobušickovcov; spomenuté podoby na obraze pravdepodobne predstavujú Zuzannu Klobučickú, vdovu Mikuláša Permayho, jej troch synov, tri dcéry a ešte vo vankúši zakrútené jej nemluvniatko?

Tohoto kostola lauretanská kaplna chová dcéry Tomáša Bosňáka z Magyarbélú, kráľ. stolníka a hlav. kapitána zámku Filakova, prvej to manželky Fraňa Wesselényiho, palatína, v Šuranoch narodenej Žofie Bosňák, ku podivu neporušenú mrtvolu. O osudoch tejto panej boli sme sa zmienili hore vyššie.

Pod povstaním tőkolyovským cisárski vodcovia odojmúc zámky viacerým odbojným pánom, medzi tymito aj Strečno ztroskotali. — Keď gróf Ján Löwenburg r. 1689 zámok obnovoval, medzi zrúcaninami krypty našiel i neporušenú mrtvolu Žofie Bosňák. Neobyčajné toto videnie i tak bohatojného grófa natoľko preniklo, že od tehďajšieho nitranského biskupa, grófa Ladislava Erdődyho, dovolenie prosil, aby túto mrtvolu verejnej pocte mohol vyložiť; dovolenie dostal len r. 1728 a hneď v nasledujúcom roku ku teplickému kostolu dal vystaviť od Loreta pomenovanú kaplnu, do ktorej umiestnil mrtvolu nebohej Žofie. Nad hrobom vyvesená bola jej podobizeň. Obrazu nápis je nasledujúci: „Haec effigies Dnae Sophiae Bosnyak Cond. L. B. Francisci Wesselin Consortis quae in arce Sztrechen Ao. 1644. die 28. Apr. pie defuncta est. Arce vero diruta Corpus hoc in Criptam Ecclesiae delatum Ao: 1698. et quia incorruptum videtur, ex indultu Excellmi Dñi Eppi Nitrie. per me Com. Joa. Jacobum a Löwenburg qua haereditarium, pro aedificatione Catholicae fidei, in conspectum hominum hic subtus positum est anno 1729.“ — Po 67. rokoch gróf Ján Illésházy dal telo svojej rodiny do bohato pozláteného rúcha oblieť a do novej drevenej rakve uložiť a túto v podobe oltára na vyvýšené miesto umiestnil, kde je i teraz k videniu. Nápis znie: „In signum perpetui amica-bilis amoris, fieri curavit Excellmus Supr. comes Comitatum Treu-chiniensis et Liptoviensis Joannes Illésházy 1797.“ Spevu spevov nasledujúce slová sú výborne nad touto hrobkou upotrebené: „Nigra sum, sed formosa.“

Teplický kostol má utešené rúcho ku omšam, ktoré Žofia Bosňák vlastnoručne vyšívala a kostolu darovala. Onen chodník, po ktorom Žofia do kostola chodievala, volal sa až do poslednej komasácie chodníkom Žofiným. Obyvateľstvo tunajšieho okolia chová veľikú pieteň oproti tomuto menu, tak že najväčšia čiastka dievčat krstí sa menom tým. Popularnosť tohoto mena žiadala, že r. 1788 vystavený strečňanský kostol zasvätili ku cti sv. Žofie. —

Gbelany. Náš ľud istú pri potokoch rastúcu zelinu *kobylinou* menuje, a veru sa Gbelaný už r. 1362 jako obec v listine Štefana Bubeka, grófa vo Vyšehrade, v tom roku tretia die festi B. M. Virginis et Martiris danej pod menom *Koblen* spomínajú. V tej istej listine, v ktorej vypočítujú sa hranice Varína, prichodí aj potôčik pod menom *Koblen-Patak*. Z tohoto možno zatvárať, že v gbelianskom chotáre tekúci potôčik od onej *kobylinou* zvanej zeliny, potom ale obec od tohoto potoka pomenované boli. *Gbelany* teda je nie iné jako zkráteného pomenovania *Kobyliny*, *Koblen-u* prekrútenina, *Cebelen* ale len následkom chybného odpisu povstať mohol. R. 1503 a 1504 v listine, v kostolánskom archíve chovanej prichádzajú pod menom *Cebelen*, bárs sa už roku 1475 *Gbelany* menujú.

Dľa Jacovského Gbelany od *gbeliarov* (hotoviteľov nádob) sa pomenovali, lebo že sa tu dobrá tehla páli; ja ale zostávam pri svojej horejšej mienke.

Tunajší rozsiahly kaštieľ úhladnej stavby stojí na konci dediny pri ceste medzi Varínom a Nededzou, na pravom brehu Váhu, na mieste stredovekého zámku. Toto na poschodie vysoké stavisko opatrené je na prostredku väžicou a zôkol-vôkol obkľučujú ho zahrady. Je v ňom kaplna bl. P. Marii zasvätená.

Ku gbelianskemu panstvu prináležia:

1. *Horná a Dolná Tižina*. Tieto do nedávna jednu obec tvoriace dediny svoje meno mohli len od bohyne *Ciza* rečenej obsiahnuť, ktorá bola na tomto mieste ctená. Tak sa stala *Cizina* a ľud varínskeho okolia, kde i tieto obce ležia, spravil z nej — lebo odchyľne od mluvy žilinského vidieku ľúbi miesto *c* hlásky *t* vyslovovať — *Tižinu*.

V Dolnej Tižine povstala fara r. 1788 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady; odtedy vedie aj matriky; jej patrónom je náboženská základina; filiálky má: obec Strážu a horu Belská; počíta 1142 katolíckych duší; jej kostol s jednou väžou zasvätený je sv. Michalovi archanjelovi.

Farári: Nicefor Dudeky, Ján Stanček, Hilarion Kuhajda, Ján Litassy, Ján Dományi, Alojz Spaček, Andrej Bednár.

Terchová. Obec táto je ona, ktorá v trenčianskej stolici jako dedina od starých čias týždňové trhy vydržiava, a tak ju *trhovou dedinou*, zkrátka *Trhovou* pomenovali. *Terchová* je teda prekrútenina *Trhovej*.

Pamätihodným je onen kopec, ktorý von z Terchovej leží; je dutinovej podoby a dvoma násypovými vencami pokrytý. Vrcholec tohoto osihoteného, nezarasteného a za pasienku užívaného kopca

kryje prvý ústredný násyp, ktorý je na 3 stopy vysoký a v ňom je oproti západu na 6 stôp vysoký zemovy kopec, pod ktorým na 3 siahly hlbšie je druhý násyp, ktorý je už ale pre váľajúcu sa z neho zem nie veľmi dobre k poznaniu; do tohto vedie cesta. Kopec tento nutno považovať za germánske posilnenie a je tak zvaný viacnásobný Ringwall.

Fara tu povstala dľa dioéc. schematismu r. 1731 dľa listiny pod C) ku elaborátu Jozefa Klucha, nitranského biskupa, stranivá vypovedania vecnej jakosti metretácie, ku Jeho Jasnosti kráľovskej predostretého, pripojenej ale len r. 1732, ktorú i s kostolom gróf Ján Jakub Löwenburg založiac, medzi iným farárov provent starých, obyčajne vysluhujúcich metret ustanovil a spísať dal, jako sa to v kanonickej visitácii r. 1767 prevedenej udáva. Od r. 1731 má aj matriky; jej patrónom je gbelianske panstvo; jej filiálky sú: hôrni obyvatelia Belej, Gbelian a Tižiny; počíta 4128 katolíckych duší; jej jednou väzou opatrený, sv. Martinovi biskupovi zasvätený a múrom obohnaný kostol je r. 1752 vystavený.

Farári: Štefan Miháľi, Štefan Bátora, Štefan Lauro, Ďuro Velicsányi, ten istý Štefan Lauro, Ján Pinka, Pavel Nadlický, Anton Sokolovský, Ján Martinkovič, Ďuro Dobeša, Fraňo Nejedlý, Ján Szlatiny, Ďuro Treskoň, Ján Reck, prísediaci oravského súdu, Štefan Farský a Pelzmann.

3. Kúsok *Riečnice*.

4. *Lutiša*. Táto obec povstala zľudnatením hôr, a tak *ľudištom* pomenovaná bola, z čoho neskôr povstalo terajšie prekrútené meno. Mienku moju podporuje i tá okolnosť, že túto obec tamejší ľud nie *Lutiša* ale *Lutiše* nazýva.

O povstaní, patrónovi a čase vedenia matrík tunajšej fary platí to, čo som pri dejoch Dolnej Tižiny udal; jej filiálky sú hôrni obyvatelia Hornej Tižiny; počíta 1214 katolíckych duší; jej drevený kostol je zasvätený sv. Štefanovi, uh. kráľovi.

Farári: Secundus Šimkovič, Ján Ujházy, Florent Okrucky, Ján Speldan, Andrej Krútek, Jozef Filperger, Michal Černý, Ján Kacina, Konstantin Jánoss.

5. Jedna čiastka *Strečna*.

6. *Dolný Vadičov*. Za korektné meno tejto obce držím to, jako ju ľud, zvláštne ale jej obyvatelia, ešte i dnes nazývajú, totižto *Vajčov*, ktoré časom na *Vadičov* prekrútené bolo. Vadičov najskôr Václav (Venceslav, Wenzel) Pongráč zaľudnatiac, a meno Václav krátko *Vác*, *Vajk* a *Vaje* upotrebené bývalo, osada *majetkom Vaje a*, t. j. Václava, Vencela, zkrátka *Vajcov*-om pomenovaný.

Za času kráľovny Marie sa ešte len vadičovský les spomína, ktorý nachodil sa v žilinskej stolici a ktorý Maria Nedeckovcom darovala; túto donatiu aj kráľ Žigmund r. 1384 na deň sv. Brictiusa potvrdil, z čoho nasleduje, že táto obec neskôr povstala.

7. *Gbelany*. Mimo opísaného jestvujú tu ešte dva prízemné kaštiele, ktoré tiež obkľučujú rozsiahle zahrady. Na konci dediny

smerom k Varínu vyvyšuje sa jednoduché, avšak vkusné mausoleum grófov Zichyovcov, ktoré slúži aj za kaplnu. — Dokiaľ Nyárovci obývali Gbelany, držali si tu zo žiliuských františkánskych pátrov jedného kaplána.

Niekoľko slov o lužických Srboch.

Podáva J. K.

Slováci a Lužičania mali a majú v mnohom ohľade rovný osud. Bereme-li totiž zástoj v borbe o vzdelanosť ľudstva za základ roztriedenia, prichádzame ohľadom na slavianske národy, ačpráve v širšom smysle slova všetky národné budúcnosti slujú, asi k nasledujúcimu výsledku. Sú národy, ktorých úhlavné dejstvosťovanie na poli spomenutom v minulosť padá; sem počítaval by som Čechov a Poliakov. Nechcem tým riecť, žeby snáď národy spomenuté zaniknúť mali a mohli; smysel jích pridelenia má záležať v tom, že Česi a Poliaci toľko, koľko za vzdelanosť a svobodu ľudstva vykonali v minulosti duchom a mečom, vykonať nebudú môcť v budúcnosti, čo sa ohľadom na jích počet a zemepisné postavenie ľahko dá odôvodniť. Národ prítomnosti, ktorý ale aj budúcnosť najväčšiu má, je pre príčiny, ktoré rozberať zbytočno, národ ruský. Národy ale, ktoré — vždy len zo stanoviska spomenutého vec uvažujúc — teraz žiť začínajú: Srbi, Horvati, k nim pripojac i Slovincov, Bulhari, by boli národy budúcnosti.

Podotknuto už, že pri rozdelení tohto, krem povahy a dejín národov, zvlášte jích zemepisná poloha na váhu padá. Rusko má pol Európy a ohromnú časť Ázie preniknúť umom a nádehom vyššieho určenia ľudského; národy posledne spomenuté majú zem, pôvodne svoju, dosiaľ ale pod cudzou, polmesiacovou a zpoľa divokou vládou trpiacu, zpäť vydobyť kresťanstvu, svobode a osvete. Obe, i južné i severné krajiny majú i morá, ktoré jim výhľad v ďaleké kraje otvárajú, a že toto Česi a Poliaci nemajú, sú *v medze svoje*, pre nich skoro úzke, odkázaní, v oči minulosti, kde často stáli na čele, alebo aspoň v rade bojovníkov, za *celého ľudstva* poklady duševné, už spomenuté.

Z toho, čo dosiaľ povedano, už v istej miere vysvitá, v čom záležala a záleží tá rovnosť osudu Slovákov a Lužičanov. Pre oboch objektívna kritika dejepisná márne hľadá miesta v roztriedení spomenutom. Že vôbec jestvujú, jestvovali, toho svedkom je nie historia, ale reč. Od časov Sama a Veľkej Moravy mlčia dejiny o Slovákoch, a jestli i z historických prác Píčových a Sasinkových toľko vyjde na javo, že po Matúša Trenčanského vždy boli ešte isté stopy „Slovenska“, čo protivníci taja, isté je, že tože Slovensko bolo, jako čiastka Uhorska, zcela odvislé, pozdejšie ale natoľko

sjednotené s Uhorskom, že osudy a činy Slovákov, o ktorých Hunfalvy (Hundsdofer) myslí, že len pozdejšie prišli do Uhorska, sa zcela ztratila v dejinách Uhorska; jako i najnovšie pokusy o zmenenie tohoto stavu málo výsledku mali. —

Z diela predlo mnou ležiaceho: „Historija serbskeho naroda, spisastaj Wilhelm Boguslavsky a Michal Hörnik. Budišin. 1884,“ vysvitá podobné o Lužičanoch. Časy jích neodvislosti kladú spomenutí spisovatelja od r. 531 do 929. Odtedy bojovali rozličným šťastím proti nápadom na jích svobodu, proti Nemcom, Čechom a Poliakom; od XI. do XIV. stoločia boli pod cudzím panovníctvom, od r. 1319 do 1635 boli v svázku s Čechmi; v XVII., XVIII. a XIX. stoločí stoja (konečne) pod nemeckou vládou, rozdvojeni v saské a pruské provincie.

A jako minulost, tak i přítomnost oboch národov, ktorá spolu i na budúcnost poukazuje, skoro ten istý podáva obraz. Cieľom nasledujúcich riadkov je načrtnúť obraz tento. Nutno ale spomenúť, že kto tu štúdiu ethnograficko-historickú čaká, ten sa mylí. V tomto ohľade spomenuté dielo poukazuje už na celú literatúru, spomínajúc medzi iným i Šafárikove „Starožitnosti,“ a ja ani zkúseností, ani schopností nemám práce podobné doplňovať. Riadky nasledujúce, chcújúc obraz přítomnosti Lužičanov podať, obmedzia sa na krátke vypísanie jích najnovších literárnych a politických činov — najviac k vóli porovnaniu a poučeniu pre Slovákov.

I.

Lužickí Srbi, jichžto počet všetko spolu asi 260.000 duší obnáša, delia sa dľa zemepisnej povahy domova svojho v dolných a horných Lužičanov. Tento rozdiel má i zemepisný význam; tamti patria zcela pod pruskú, títo zväčša pod saskú vládu; ešte i tento malý počet musel sa dvojit a menšiť; ač inácej ohľadom náboženstva, okrem 10.000 katolíkov, prináležia všetci k jednej viere, t. j. evanjelickej augšp. vyzn.

Hornia polovica, ktorá je na počet menšia (obnáša asi 60.000 duší) je v národnom ohľade čulejšia, živšia. Pod saskou vládou požíva a požívala vždy viac šetrenia a dobrej vôle, jako tá druhá, ač i väčšia, pod pruskou. Medzi iným sa to má i tej okolnosti pripísať, že horní Lužičania majú aspoň zčiatky svoje mesto, Budišin (Bautzen), a že v národných činoch takéto metropoly najviac — aspoň iniciatívu vždy — konajú, učia dejiny.

V dobe, keď i v Slavjanstvu našej monarchie nový ruch povstal, prichádzali jednotliví mužovia Lužice k povedomiu, že svoj ľud, bárs jak malý, len na základe jeho materinskej reči pozdvihnúť môžu z núdze duševnej a hmotnej, do nejžto ho zvlášte války napoleonovské boly vrhly. A títo mužovia boli i národovci i duchovia neobyčajní, na nichžto malý tento národ pyšný byť môže.

Po Lubjenským a Klinovi povstal a v jednom čase s nimi pôsobil Handrej Zejler (1804—1883). On je básnikom Lužičanov. Už za mlada sa jeho piesne ľúbily — dľa historie spomenutej — Pa-

lackému, Kucharskymu a Milutinovičovi, Slavianom to, s ktorými v Lipsku študoval. Pozdejšie pracoval pri každom podniku literárnom, prítomný bol obeťou hmotnou pri založení ústavu národného, a rovne i pri koncertoch, o nichž nižšie prehovoríme.

K nemu sa pridružil už za mladý Ján Ernst Smoleř, ktorý sa stal vedomcom Lužičanov, a vôbec slavianskym. Jeho ním samým pôvabne písaný životopis dáva dôkazy veľkého nadania a pilnosti, ako i sebäobetujúcej lásky za národ svoj. On bol slavistom, študoval pomocou pruského kráľa slavianske reči, za mladý vyniknul vydaním lužicko-srbských piesní, ktoré, jako vôbec lužická reč medzi všetkými slavianskymi najviac pôvodných tvarov zachovala, u všetkých zúčastnených slavianskych reči veľkú pozornosť vzbudily. Spolu s Jordanom (1818) dali základ literárnej reči svojimi dielami o pravopise a grammatike srbskej a svojím srbsko-nemeckým slovníkom, tak že keď v rokoch štyridsiatich na saskom sneme žiadano, żeby sa i na srbských školách všetko nemecky prednášalo, tu poslanec Budišina, Klín, mohol pozdvihnúť slovo v prospech reči svojho ľudu, a to s výsledkom. To byly predznaky oživenia národného: poesia a veda.

Ten čarovný prút ale, ktorý v nový život svolal kraje lužické, bolo umenie iné. Tu mi prichodí hovoriť o trefom významnom mužovi Srbov lužických, o Kocorovi (1832). Jeho životopis vyšiel vo „Světazore“, písaný redaktorom P. Sobotkom. Od malička cítil náklonnosť k hudbe a pestoval ju zvlášte na základe národnom, zbierajúc melodie staré a skladajúc zvlášte Zejlerove piesne. Tu r. 1845 vznikla v ňom myšlienka, sriadiť v Budišine srbský koncert. Prípravné práce: hľadanie hlasov, vyučovanie a súzvukovanie týchže prináležaly jemu, a byly skvelým výsledkom korunované. Dňa 17. októbra 1845 vystúpili pred obecnosť spomenutého mesta k všeobecnej spokojnosti. Rozniesla sa o tom povest, a všade zvest tá, že Srbi čestne obstáli pred verejnosťou, oduševňovala a povzbudzovala. I v nasledujúcich rokoch sa po dva koncerty odbyvaly, a tak staly sa tieto umelecké činy činami národnými, veľadôležitými v dejinách Lužice. Duša jích, Kocor, dosiaľ žijúci, je pôvodcom mnohých široko ďaleko slávnych skladieb, považovaný od ľudu svojho práve tak za národného umelca, ako Zejleř za národného básnika.

Dielo toto našlo dôstojného pokračovania v založení Matice Srbskej. Cieľ a pôsobenie jej bolo už v „Slov. Pohľadoch“ opísané, a preto ho pominiem. Jej účinkovanie je podobné tomu, ktoré „Matica Slov.“ bola začala vyvíňovať. Jej leto- a či časopisu vyšlo dosiaľ 70 sošitov. Pritom povstaly iné „továrstva“: srbské lutherské knihovné družstvo a tovarstvo sv. Cyrilla a Methoda, jichžto cieľ je vydávanie náboženských kníh, posledného pre katolíkov. Okrem toho majú bohaté časopisectvo, o ktorom v časopise tomto zpráva už podaná bola.

Na ethnografickej výstave v Moskve r. 1867 boli sa súčasťníci aj Smoleř a Dučman. Prvší bol jako vedomec dobre známy v kruhoch ruských, a jeho iniciative sa má zčiasťky ďakovať i ruský

filologický seminár v Lipsku. Bol i do Ruska dvakrát volaný, a síce na stanice s platom 2000—3000 rublov spojené, no neprijal jich; on chcel vo svojom domove pracovať, a pracoval do konca života svojho.

Na mužoch umenia a vedy teda Lužičanom nechýbalo. Ale pomaly sa zjavilo druhé nešťastie, a síce na poli cirkve a školy. V Nemecku je všade zavedená nemecká reč čo naukosedlná. Len čítanie a písanie, jako i náboženstvo sa **môže** inojazyčným v jích materinskej reči prednášať. Na tento spôsob sa ľud síce nenemčí, a vedomosť reči nemeckej mu iste slúži k osahu: avšak ukazuje sa to isté čo u nás: odcudzovanie sa študujúcej mládeže. Vedomá inej reči, pripojí sa k cudzému národu, zanechajúc svojet, ktorej by tak bola potrebná. Bo z okolnosti spomenutej ľahko je k pochopeniu, že v Lužici je veľká núdza na farárov a učiteľov.

A zvlášte núdza na farárov je ona, ktorú ľud tento konservatívno-nábožný bolastne cíti. Vedomý nemeckej reči slovo Božie predsa len v svojej materčine rád čuje, zjav to, ktorý u Slovákov môžu konstatovať tí, ktorí i v Sarvaši a Čabe slovenské bohoslužby prepĺnené, maďarské zväčša prázdne nalezli. Jako tomu odpomôcť? Mužovia v tomto ohľade smerodajní boli tej mienky, že i hmotne i duševne načím napomáhať snahy tých, ktorí študovať a sa ľudu svojmu venovať chcú. Tak sa zaviedly sbierky. Spomenutý Smoleř bol i v cudzine a zvlášte v Poľsku niekoľko tisíc zlatých nasbíral, kdežto mu Rusko — na evangelické ciele — nič nechcelo dať. Na poli ale vychovávanía farárov ľudu svojmu má najväčšie zásluhy farár v Hodžyi, H. Imiš. Ohľadom na to, že sa najviacerím, ktorí by i chceli, nedostane príležitosť, reč srbskú sa naučiť, navrhol raz prof. theol. Dr. Luthardt založenie srbského seminára, a síce zehy sa študujúci, ktorí v srbských cirkvách pôsobiť chcú, v prázdninách u istého odborného znalca i theologie i srbskej reči prakticky vzdelávali. Návrh, urobený v zasadnutí saského consistorium, vláda prijala, Imiša poverila vedením seminára, ktorý on od roku 1877 i s oduševnením vedie, ačpráve núdza na farárov evanjelických tým ani z ďaleka ešte odpomoženo nie je.

A v školách rovnaká núdza o srbštinu. Mnohí jích učitelia nevedia srbsky, a mnohí odrodili, keďby i vedeli, vytvárajú reč materinskú zcela. To isté konajú niektorí odcudzili farári i pri konfirmácii, rozumie sa, že proti rozhodnej vôli svojich cirkevníkov. To dokázala i oná, r. 1881 na pruského ministra osvetu upravená petícia, v nejž patriční prosia, aby minister bdel, zehy sa aspoň náboženstvo a písanie s čítaním po srbsky vyučovalo. Minister asi po uplynutí roku odpovedal v tom smysle, že v zásade schvaľuje jích starostlivosť, ale že k cieľu, ktorý oni pred seba vzali, nebolo viac treba, ako jednoducho udať tých, ktorí zákon verejný prestupujú; — zcela ale zbytočná, ba „pri loyálnom sa ináčej držaní ľudu vendského nápadná“ že musela byť v očiach vlády všeobecná tá akcia, ktorá patričnú petíciu zplodila.

II.

Odpoveď táto prišla v januári 1882. Čas ten bol pamätný ústami generála Skobeleva, a po celej Europe nehovorilo sa ako o nastávajúcej vojne medzi Ruskom a Nemeckom. Rozčúlenie pôsobí na obrazotvornosť; nie div, že i odpoveď ministra bola nápadná, a ani to nie, že jeden ináče pomerne krátky článok, snáď tou samou odpoveďou vyvolaný, v „Schles. Ztg“ uverejnený, v celom Nemecku istú sensáciu vzbudil. Článok ten pod nápisom: „Die wendische Agitation in Lausitz“ podáva obviňovania a upodוזrieňovania zaslúžilých osôb srbských: Smoleňa a Imiša. Tvrdí, že agitátori popudzujú ľud proti Nemcom a vláde, namlúvajú mu, že je potlačený; ďalej dokazuje, že je celá táto agitácia v súvisе s panslavizmom, ba že sa ruskými peniazmi deje, bo že panslávi i najmenej príležitosti použijú, by „pole pre seba obrobili.“ Jednotlivosti nesdeľujem, lebo sú ako také menej zaujímavé, a ponač my Slováci sme už dva razy mali to „šťastie,“ plody podobného smeru spoznať. — Článok pri všeobecnej sensácii mal i ten následok, že Imiš — proti ktorému on hlavne nameraný bol — následkom rozčúlenia ťažko onemocnel.

Konečne, zotaviac sa, nemeškal odpovedať. Napísal brošúru v nemeckej reči, v nejž dôkladne podvrátil a objasnil obžaloby v spomenutom článku proti nemu podané. Brošúra táto vyšla v minulej jaseň a je zvlášte pre nás Slovákov interessantná. Vychádza z nej na javo, že článok ten, anonymne uverejnený, hlavne dvaja srbskí odrodilí farári inšpirovali; cieľ jich bol nám Slovákom nie ťažko k uhádnutiu: prekážať Srbom i v tom čo majú a konajú. Obžaloby a obviňovania alebo nedorozumenia jich sú veľmi zriedkavé; najčastejšie ale schválne osočovania a hanobné upodוזrieňovania.

Najprv nás asnaď zaujímať budú následky, ktoré onen anonymný článok — dľa Imišovej brošúry — až po ten čas vykázat mohol.

Bolo navrhnuté a i ministeriálne одобrené sriaďiť v Prusku dľa vzoru saského seminár pre lužických theologov; za riaditeľa tohože seminára vyhladnutý bol práve Imiš. Niet sa čomu diviť, keď po uverejnení obžalôb proti Imišovi celý tento plán padol; ani tomu nie, že tí, ktorí sa predtým zdráhali, v škole a cirkvi oprávneným žiadosťam Srbom zadosťučiniť, v tom napozatým ešte smelšie a vytrvalejšie pokračujú. Najzanímavejšie je ale to, čo sa i Slovákov, aspoň jednotlivých, bezprostredne týka. Imiš bol predtým, upozornený istým mladým kazateľom, Slováka D., kaplána v Uhorsku, k sebe povolal, pravda s одобrením konsistoriuma, jeho v srbštine vzdedel, tak že tento už o niekoľko týždňov srbsky kázal, a onedlho i jedno z mnohých uprázdnených miest zaujal. Na odporúčanie tohoto D., opätovne konsistoriumom одобreným, chtiac odpomôcť i iným cirkvám, zavolať i kaplána H. z P., ktorý zanechal svoje isté miesto; prijdúc k Imišovi, priučil sa srbštine, už i vyhladnuté miesto mal a potrebné colloquium obstál; už nepotreboval iné, ako ministrovo одобrenie. V tom čase uverejnený bol spomenutý článok.

Úbohý H. odobrenie nedostal a musel sa bez výsledku späť navrátiť. Odtedy — píše Imiš — sa i iní Slaviani (iste Slováci, ako čujem i D. L.) o ministrovo dovolenie uchádzali, avšak bez výsledku. Imiš z toho zatvára, že sa u ministra stalo princípom, cudzých Slavianov v srbské kraje v podobnom postavení nepripúšťať.

Krem toho obsahuje brošúra, ktorú i redaktor „Slovanského Sborníka,“ Jelínek, vrele odporúča, veľmi príjemne písanú Smoleřovu autobiografiu a dokumentá.

Kniha táto bola vo väčšej čiastke časopisov Saska, ale aj v iných krajoch, tak i v Bismarckovej „Nordd. Allg. Ztg.“ veľmi priaznivo prijatá a posúdená. Časopis „Lužica“ uverejňuje úsudky tieto v článku „Apologia Srbovstva,“ a celkom oprávnené teší sa jích výsledku. Istotne spisy podobného smeru u Slovákov, rozumieť skvelé odpovede Mudroňove, neboly ani z ďaleka tak povšimnuté. Pri porovnaní spisov samých ohľadom na hotovosť v odôvodňovaní, jasnosť behu myšlienok, eleganciu a plynosť štýlu spomenuté slovenské spisy snáď zaslúžia prednosť, — ale tak všetko dopodrobna vyvrátiť, jako to Imiš vykonal v oči onomu článku, Mudroňovi faktá nedovolily; to, čo je tendencia M. odpovedí: dokázať, že Slováci rodených Maďarov za bratov považujú a len maďarónov nenávidia, táto snaha sa musela stroskotať na tej pravde a skutočnosti, že každý skoro Maďar za najvyššiu ideu „ideu maďarského štátu považuje, a následkom toho k maďarónu, v spisoch Mudroňových tak znosenému, bližšie stojí ako k Slovákov, jehožto pridržanie sa k svojej národnosti sa mu len zriedka nezdá podozrivým, vždy ale pri onej štátnej ideí prekážkou nepríležitou. — Imiš píše obrátne a jasne, a že už dosiaľ vidno isté následky a obrat k lepšiemu, vzbudzuje nádej, že i pokračovanie v tomto smere nevystane — čo je i želateľné.

Odkedy onen článok takého výsledku dosiahol, zmocnila sa Srbov istá srazenosť, ale nie na dlhší čas. Zvlášte študujúca mládež pracuje. Je sriadená v jeden voľnejší celok. Zvlášte na dvoch univerzitách študujú mladíci srbsko-lužickí, a síce v Prahe na českej universite a v Lipsku. Každoročne v lete sa sídu a volia si predsedu-gazdu raz zo študujúcich v Prahe, raz z Lipska. Výbor riadi všetky spoločné záležitosti a jích činy. Z týchto zvlášte dva spomeniem. Svojím nákladom vydali básne Žejleřa v obyčajnom a skvostnom vydaní. Toto vydanie slúži jej ku cti, ako samotný básnik ľudu svojmu; ľudu ale i to, že trovy, iste nemalé, pomaly už zaokryté budú. O básňach Žejleřových, z ktorých mnohé preložené sú i do češtiny, ponechávam si prehovoriť na druhýkrát. Druhý skutok mládeže je „Almanach,“ ktorý vydala k pamäti svojej 10. schôdzky. Obsahuje medzi iným životopis Žejleřa, Kocora, zprávy o srbskom seminäre atď. Naša mládež by si z tohto almanachu istotne mohla vziať príklad.

Krem toho ale je nádej, že keď obavy smerodajných kruhov naproti Srbom pominú, oni ešte väčšou vytrvalosťou a oduševnením budú pracovať na roli národa. Historické dielo, v úvode spomenuté, je pekným dôkazom oprávnenosti mienky tejto. — —

Na politickom poli Lužičania, ako takí, neučinkujú. Ako ľud konservatívno smýšľajúci napomáhajú pri voľbách stranu konservatívnu. Vlastných vyslancov na ríšskom sneme v najpriaznivejšom páde by mohli troch mať. Títo by zaiste málo osožili, a viac by škodilo takéto separátne držanie sa jích časopisectvu a snád i Matici. Preto jích prední mužovia usilujú sa udržať národnosť svoju v kultúrnom a etnografickom ohľade.

Pohliadneme-li ale ináčej porovnávajúcim okom na pomery lužické a naše, bije nám do očí hlavne nasledujúce. Že ačpráve skoro len desiatu čiastku počtu Slovákov tvoriac, predseda literatúru a časopisectvo kvantitatívne asi také, ako my máme, môžu udržať, tomu je zaiste nie na príčine väčšia svoboda. Vôbec je jích postavenie nie-li horšie, aspoň nie lepšie ako naše. Jích dietky sa ani materinskú reč neučia, a *v časopisoch pre ľud písaných užívajú sa nemeckej ortografie*. Na gymnasiu v Budišine vyučuje sa sčie srbskej reči, ale len ako svobodnému predmetu, ako u nás niekde, na pr. v Prešporku, slovenčine. Ačkoľvek sa teda časopisom bezprostredne neprekáža vydávanie, je prekážanie známosti reči najväčšou prekážkou pre každý jích literárny podnik. Tomuto ale odpomáhajú okolnosti a zaujatí ľudia — vzdelávaním ľudu. Je to vôbec dačo celkom iného, školstvo v Nemecku a školstvo u nás: Lužičania svoje napredovanie z väčšej čiastky práve tak školám nemeckým majú ďakovať, ako čo tieto z inej strany cez najväčšiu prekážku jích ďalšieho vyvinovania sa tvoria. Duch poučený, vzdelaný potrebuje pokrmu; vzdelanosť a poučenie jím zvláštne školstvo nemecké podáva; lež zanechajúc školu a navrátiac sa do kruhu rodiny, požívajú ďalšie plody duševné, zábavné a poučné v materčine.

Dľa všetkého tohoto je zcela užitočné v borbe za svobodu mať pred očima heslo českej „Matice lidu“: „Osvetou k svobode!“ A jako je isté, že vzdelanosť ľudu je najlepším štítom proti všetkým nápadom, ktoré naň sobeckosť a zlosť merajú: tak je i pre nás naučenie z tohoto krátkeho článku: pracovať na vzdelaní ľudu. Cesty k tomuto môžu byť a vskutku sú i rozličné, cestu avšak má každý pred sebou. Dať sa len na ňu!

Hájnikova žena.

Báseň od Hviezdoslava.*)

(Pokračovanie.)

7.

Bár v duši horkú tuchu čujem,
dňov blízkych sparno, dus a tlak —
preds' pokračujem, pokračujem . . .

Žiaľbohu, tak je, nejnak!
U nás sa čudno hospodári;
úprimne vraviac: naopak!
pri stálom, čary-nepodary,
s postupom, akým lezie rak.
Už koľkí vyšli na minďary,
na nivoč, holof, mizinu —
už koľkí! V bridkú barinu
bied skĺzli v ľahkom okamžení,
zkiad' vybrádnutia viacej neni:
bo trasoviskom ona je,
čo bezdnú tají hlbínu,
umŕtviac výstrah ručaje;
je močarinou hnisu, kvasu:
nad ktorou k zrade bujnú riasu
šás širo-šire rozprestrel,
a vábnym blkom bez únavy
si hupká svetlý svoditeľ,
by zhasol, čas keď k tomu pravý.
Z tej darmo by sa vymykal,
ktokoľvek zapadol raz v ňu,
v jej okál hnusný, zelenavý:
v blaf zmelkly pevné okraje,
hlien zdŕža, lipne, ťažký kal
polyká, hlce stupáje;
puch zkazy vyrutnul sa sťa z vrát
by pekla — liece kolo hlavy
vždy užším kruhom, ťažobu
nerestí všakých, šiaľ i závrat
čo mračno posunujúc k duši;
na prsia čos' zas ako had
sa teperí, kút hľadá ľavý. —
a pripijúc sa ku srdcu:
hneď dľa toho jak ono buší,

doň ponáhla sa zajedať;
i aby stav viac zúfalý:
vzpomienok brúky, žúžaly
mu ešte horšia trampotu,
výčítkou bzučiac stále v uši —
nie, ztadiaľ nemožný je návrat!
len jedna cesta: hlbšie k dnu...
— Už koľkí zašli nočným šerom,
jakobys' po nich čiarnul perom!
A mali predsa zeme postáť:
úvratí ani nedozrieť —
a čo ňou vídať bolo vzrastať:
bol požehnanie zlatý kvet;
pomedzi smavá nevádza,
v znak, že čo ponad ňu sa kníše,
to more, klaso-prúdiv let,
to more z onej modrej výše
až na tú krupáj pochádza.
No príval zhučal marnotraty:
rozsácal hatí závozy;
plen zarachotil od úvratí.
Z postate iba franfory.
Kus po kuse ju vlna srebla —
je po žni, stohoch, po piesni;
po majiteľoch ani stebľa.
Len kameň zbudol pomezný,
len kameň trudnej ku pamäti:
naň dumný havran časom sletí
a o korysti zkrákorí...
— Už koľkí zhasli o poludní
v nezbedných vášní víchrici,
a s nimi: meno, vehlas cudný!
Na veľkej sveta ulici,
kým ešte v rovnováhe stáli,
jak mocne jejich slovo znelo!
Jak jasalo sa slávou čelo
pri poradách jim, na snemoch
v pošmurných sieňach, teremoch;
jak vývodili puhým zrakom,
na krýdlach jak sa niesli chvály!

*) Pokračovanie z 1. soš. r. 1884.

Siahali zrovna ku oblakom,
svit stálic v hrdom pohľade;
kol obežník vrt po vôli —
hej, oni boli topoli
vo spoločenstva zahrade!
No vietor nepostihne sobraf
tak skoro prášok zo zeme,
jak rýchlo kmitnul karty obrat;
jak, čoby pavučinné plachty
sa rozrusala prelesť šlachty...
Rozkoší zavítaly chvilky,
motýle zápät nádhery;
i aby úplň na sneme:
poslato žravé po kobyľky.
A kde sa táto ruje čelaď,
tam upíry hneď úžery:
ó po tých netra slediť, peľať,
nie vábiť k hodu onomu!
tí ovoňajú pohromu;
tí dostavia sa hurtom sami
so všetkým svojím hydom, hmyzom
i s hriechy, šalbami a klamy.
Tých práca potom trvá zhubná,
až vírot neutuchnul bubna.
I možné-li je dobrej snahe
pred týchto dačo zchrániť hryzom,
z paznechtov vydreť, vyrvať z tlamy!?
Nie, ach! bárs sväté je, bárs drahé:
na újiesť musí, na korisť!
Roň, strome, ovoc! ba i list! —
Čo? konáre už holé, nahé?
Jak? niet čo troviť, niet čo jiesť?
už všetko v pažrák hlváňom?
Hach, strome biedny, ošarpaný,
— kedysi pyšný rodostrom —
ta s tebou v đasy za parkany!
prv ale ešte miazgu: česť...
A slovo moci odzunelo
hľa, jako púšťou zvona hlas;
tmy závoj sletel na povest;
zo slávy, ktorá krádom čelo
zdobila, mrzký sadnul kvas;
z topoľa zkrápatený peň,
nesúci leda na oheň.
V tom bújania hľa zpupný smysel,
čo pohodlných zprikri dráhu;
keď v miskú hupla ľahkomysel:
tá druhá už ztratila váhu,
už brní, frungá, pochyl častý,

v nejistom íbrá vo vzruchu,
len jeden povej zo vzduchu:
a obsah — skydnuť do prepasti.
To osud sladko-žitia modly;
tak hýrivosti pekný boh:
s hlinených skrbalí sa nŕh,
a podeň sbožňovateľ podlý,
vytrúbiv hojnostenský roh...
Tak v zhubných vášní víchrici — —
No nezhyňuli ešte cele:
znak, čo jim utkvel na líci,
u sklonku čo jim rudnul v čele,
tá pečať súdu potrvá
vzdor zmaru časov do posledních:
kol rovu večná koprvá —
tá ztrvá desnej ku výstrahe;
jináčeť závej po jích dráhe...
Už koľkí! a to z prvých, predních!
Už koľkí zpusťlých do radov,
do šíku, jemuž satan veľí —
a predsá nie dosť príkladov!
Jak stíny skoro preletely.
Nauky ešte vždycky málo.
Jak keby viac už nesvitalo:
i diaľ sa mrhá, hrá a hýri
v oplzľom hčér objeme:
až pozbavený základov,
dedičnej vbitých do zeme,
zas ten-ten v nič ša rozčapýri.
Za štrngom, vreskom, za lomožom
nu pokoj, ale — pod závozom.
Kam zájdeme? kam zájdeme!?
Nie, schválne nechcú počtovať,
do kúta zašmierili krát;
nie, nechcú zmudrieť, nie sa kárať:
chcú prudko, blčným blkom zhárať;
nie trvať, konať, poosožiť:
len čímskôr zažiť, vyžiť, požiť!
By nezreli, jak s nimi stojí,
beh zmiatli vlastnom na orloji;
by nepočuli o polnoci
stráživých duchov tklivý tón,
lešť privolali ku pomoci:
o čaší ostrý bijú zvon,
i zavýskajú ku posmechu,
tleskocú hnusným hovorom;
s tým odvrúť sa do peľechu
a otupejú — mámorom.
Skvost ducha, myseľ veľkých dúm

a srdca kúzla: peny šum,
 dym, kúdol — skoro porozplyne,
 jak perla rosy na barine...
 Konečne dôjde na pykanie:
 čo vtedy? zaslúžený trest?
 Sú baby, i tu zovú lešť:
 vír, slučku abo durkot zbrane.
 I čo z nich? Skáľata tu hŕby,
 tam bútle, ošumelé vrby;
 po dvoroch bolehlavu zel,
 a v múroch povyk strašidiel;
 erb v prachu, rímasy na terassu —
 púšť, jakby počas zemetrasu.
 Inode — jastrab držiteľ.
 Čo po nich? Mračná veta, beda!
 Ver smutné, ale pravdivé,
 ku trpkkej chuti, poživé;
 však ináč sa ni myseľ nedá.
 Kde na iné sa nehľadí,
 len zkadiaľ rozkoš, korystenie,
 lieň dňa a noci oslady;
 kde srdca k citu, rúk niet k dielu,
 niet duchu vzletných perutí,
 niet rázov tvrďších nad kremenie,
 ni snahy ku šumnému cieľu;
 kde slova nieto, nieto viery,
 krem onej zmeniek na papieri:
 tam zásada je povrheľ,
 zaznané ľudské ohľady.
 tam výkruty a prekruty
 o mrvu, prachom každý pel,
 tam nelžá nosiť šatu bielu;
 tam všetko v jedno bahno tenie
 a norí sa jak na povel,
 tam zloreč, kľafba, zatratenie!...
 I jak môž' deň tam slávy zkvitnúť
 a jeho slnce, čo jak včera
 tak i dnes rovno delí, meria —
 jak môže slnce pravdy svitnúť!?

A potom vzduch náš plný je,
 jak prachom kalich Ialije,
 viet kadeakých o svobode
 (tej pravej k ujme, k zrade, k škode),
 či vlastne o svobodnej myslí.
 Komusi hrozna chvist bol kyslý
 (čo rečieš na to, bládý tieň,
 ty, ktorý denne chlipkáš blen

a mocuješ sa v strastí brode?),
 chvist hrozna komusi bol kyslý —
 poslednia bojných tabúl kosť,
 snop zabudnutý na záhone
 (sám mal už iné všetko v lone),
 i aby ku tým mohol dôjsť,
 kým nepominú orgie
 a triezvych nepritrieli deň:
 zaspieval o svobodo-mysli,
 jak v púšť keď šakal zavýje.
 Nuž žvasty, šumy, pomyje...
 Lež v skutku, ony ženú kolá;
 jak jích chór vreští, nutká, volá,
 tak brdú oje, rafije.
 Pokrytstva, sebeckosti viechy!
 závoje mrzké na nešplechy;
 pod nivou krtčí, šturčí plen,
 chrup červov hudbou sprevádzaný...
 Ó, blud! ó, podvod, blúpy sen!
 Ó, koľko krakulcov a kaní!
 Ó, koľko krkavcov tu kráče
 a krúži v strehu kol a kol,
 mrak krýdel metajúc na lány —
 Zor zažlčený, hrvol mechy —
 Zobáky práve vyostřili
 na tvrdých skalách úrazu,
 a pritom úklad umluvili;
 tak tiahnu od ďalekých hôľ.
 Hej, v spáre lovom otuhlom
 smrť nesú hniezdísk zo zápače
 smrť iste... Za čas kolimbanie
 jak na lúčovom povrazu,
 pres blankýt otok ešte kol,
 bra, dovádivé pomeškanie:
 až z nenazdania, odrazu,
 strmhlavým, kolmým výstrelom,
 v tom celý roj sa k zemi švihne,
 sťa iskry zo satanskej vyhne...
 Plach, piskot medzi kuriatkami
 nastane síce v totej chvíli,
 sú zpmätané, ale bôľ!
 to dravcov nijak nepomýli.
 A stráž, tá drychme, pokľud známy,
 alebo inej vodcom vtače —
 I vidiac, že sú sirotami,
 že marný krik jích, boj a lom;
 že spáru sotvy ktoré vyhne:
 nuž — do hrtana leců sami...

Tu tomu srdce nad tým plače;
ten však sa rehtí za uhlom.

Žiaľbohu! u nás pustne, hyne
napospol všetko. Sfaby svet
konečný točil vókol let,
tak neustajnej na hostine
sa trovi, márne. Keď nám včera
rozkoší nevytela vatra
(a spálili sme hodne vera,
faklili do nej skrz a pres),
nuž hurtom vatrimo i dnes!
Čo po tom, zmrzname-li zajtrá!?
Tak dôvodí sa. Dobrobyt
ach, ďalej to hviezdy kmit,
neznámy onom na obzore,
kdes' v mračnom trčí závoji;
a v kalendári nestojí
tiež: kedy, zkadial vyjde hore.
A čoby hviezdárici oni
sa takých pleták domáhali?
Čo nebeskej jich do povaly?
Nech kocka súdi, los ať zvoní;
keď tma, nuž všetko v pokoji!
Jest cesta k totej dobrej hviezde,
jest možnosť ľúť jej odokryť,
nie diaľny má ju nebekryt,
je bližšej, nežli orol v hniezde,
je bližšej, lenže — zatmená.
Hoj! daloby sa spôsobiť,
ó, dalo časom, dalo i tu:
že v splnku by sa zligotala,
vystúpiac v sláve na zenit,
v zmar nesnádz, súžieb, trápenia.
Len modlu strhnúť tamto s brala!
prekotíť v prepasť molocha,
strašidlá zahnať do jích skrytu,
trón zboriť boha leňocha;
prevetriť vozduch víchra prúdom,
vyprášiť z neho puch a pach
a kúdol s všetkým brudom, bludom:
tak oblieť v čisté prádlo zem,
už v zrodku zdrtiac každú lož,
hmyz, čo sa driape na jej lem,
zmýj, hadov háveď potobôž —
hej, daloby sa, dalo i tu
i najtinavšieho do domu
posvietiť trudných po nociach
dňa zlatom; ale ku tomu

tra lásky k pravde, k právu citu,
a týchto -- nieto, nieto!... Hach!
kde i len právo berú žitia,
i právo žitia tají lož,
tvoj krik nad krivdou vetry schytia,
slz tvojich hrnot marný hrach;
bárs i mreš, s tvárou stoja nemou,
ba neštífa sa zarechtiť
nad bôlom, jak sa křcom snuje,
ba prajú, aby hlbšie nôž — :
nie, nad tou zemou, nad tou zemou,
tam nemá oka blahobyť;
tam nehom rudne Smrtonoš,
až dopanuje — dopanuje!

Bohužiaľ, pustne, mizne, hyne:
bo hreší sa a mrhá, lení.
Ach, smutná, truchla, trápna vec!
Ach, nerest zbrklych pokolení;
osveta: slnko na barine.
Kde aký vrchol, pahorec:
toť hurhaj, vráb-váb, ujuju!
A potom sa mu čudujú:
že plesen, hnitie na koreni,
že ruží nieto na doline!
Povedia: — ľud sám si na vine
za svoje bôrgy, handry, špiny,
za brloh, vo ktorom sa vála,
čmud bytu svojho, nízky los,
mrav drsný, v suk jalovca ztuhlý: —
nech, keď tra robíť, nezaháfa,
nech vetché nepodpiera uhly,
diaľ hľadá jako siaha nos.
Nech stráži, varuje a bedlí.
Nech neplánta sa, nebrúsi
po cestách, kade nemusí,
nekuťá čertov, by ho svedli,
v hrst tisknúc čašu machuliny.
Nech chápe sa a rusia, čini;
nech neni večný hory kos,
brat hrudy, milovníkom jedli;
nech starú plesen vytrúsi,
a z vyšších žriediel okúsi;
nech neni blbecom-krpcom vôbec...
Tak múdrych radcov slavná obec —
I ovšem, nie on bez príčiny,
nie bez vady, má slabosti,
čo siahly mu až do kostí,
a zprostiť sa jich nenie vstave.

Lež vy ste múdri iba v hlave!
 Povedzte: z vášho naladenia
 celého ktorý, aký tón
 sa ozval kedy k myslí jeho?
 Snáď sdieľali ste utrpenia
 a očúvali jeho ston?
 Hrádz postavili, aby zlého
 tok nepovyliel v jeho polia,
 pokúšok nestydatý shon?
 Čo dosiaľ vzal z vás, čo sa volá
 a volať môže dobročinom
 a svetlom, teplom, súcitom
 i láskou, ktorá jedna je,
 jak pod jedným sme Hospodinom?
 V čom jeho prospech skrz vás inom?
 Kde krve jeho krupaje,
 slz, potu s vašimi sa poja?
 Kde sväzky, úprimnosti styky?
 Snáď, kdeby volil prospievať,
 kde túžby matersky sa koja
 a prírode nekladie hať,
 pod šírym Boha blankytom
 čo aký chrámček neveliký
 ste zbudovali jeho synom?
 kde? recte!... Tam však rumy stoja...
 Tiež vstal bol novým úsvitom
 a vyšiel jako na jar dieťa
 (ním pre vás je i posávaď)
 na podsteu, na úslnie.
 Túh ohňom mladé oči svieťa,
 hruď voľnej dme sa vo vlne:
 chce žiť! chce rásť pres všetky hate,
 čo veky v priek mu nakládly,
 i ktoré uplietol si sám!
 Už krýdla počal vystierať
 na podlet k ľudstva výšinám,
 chcel z vyšších žriediel natierať,
 myšlienky, čo mu napadly,
 chcel rúchom odiať v podiv sveta...
 a vy?... snáď chvatom pomáhate,
 by perute vzduch ovládly?
 vy spravujúci na člne?...
 Nu, pravda, viac ho nepriahate;
 lež ďalej nestačí vám sily.
 Sám zostal, jak to poľné kvieťa,
 sám — osíralé, bledé dieťa,
 čo skoro k zášti zamíka;
 zaznali ste ho úplne,
 odriekli sa ho, odstrčili...

i nie div, že sa potíka,
 že klesá, padá v zradnej chvíli.

Váš príklad tiež nie ku osohu.
 Jak vrávoráte, vidí vás;
 jak mrete, vidí zas a zas —
 ach, vidí, nemilo však Bohu.
 Ba zazrete-li krásu panny
 a neviest rumeň cudný, ranní,
 hniezd lastovičích blahý jas:
 i vtedy, áno, vidí vás,
 jak podrážate jemú nohu.

Nie, nezáleží na ľuďe
 vám onakvejším menom, rodom.
 O jeho čiernom osude
 ak povravíte mimochodom,
 nuž najviac v posmech sa to stáva;
 vy znáte ho len pohanit;
 vám jeho zúbožená hlava
 je cieľom jakby vtipných chvíľ,
 je kýsi večný nesmysel
 ten celý jeho biedny byt —
 ač ešte hučí kárna vrava,
 ňouž veľduch raz už zahrozil:
 „Nehaňte, zlobci z prava z ľava —!“
 — Lež ani to by nezelel,
 nie; to už jeho naladenie,
 ten jeho mysle zvláštny svit,
 čo nemôž' nikdy zatajiť —
 On odpúšťa vám pohanenie,
 preminie vďačne v každej chvíli,
 čo kedy od vás podstúpil;
 nepýta v pomoc slamku malú;
 a ešte by vás oblúbil,
 ba tlieskal by vám za to chválu: —
 len keby ste ho nehatili
 už aspoň v púti, ňouž chcel ísť
 hneď, ako ste ho odstrčili!
 Ó, on má srdce, plné túhy
 po krásnych ducha záletoch!
 má myseľ sedmo-barvej dúhy,
 má nevystihlejš hĺbky cit;
 sprievodčí do duše mu list
 už v žití matky dobrý Boh
 sám vlastnoručne uložil;
 má pevnej vôle osten tuhý...
 Z tých nesnádz všakých, ktoré kruhy
 ho železnými otočili,

keď voľno sa mu napružíť,
jak skoro by sa vymanil,
vymanil z vlastnej svojej sily!
I vlastné osnoval by deje —
a obliekol sa v blahobyť.
Priam prestali by hanobiť;
ba peli by mu epopeje;
i nebol by viac povržený...
Niet plesne, hnitia na koreni,
a ruže kvetú na doline...
Jak?... Čo?...

Ba! — pustne, mizne, hyne
napospol všetko. Nebadať
na vôkol nikde, žeby obrat —
Jak bolo včera, tak je dnes.
Deň v zorách sa už odsúdil;
a budúcnosť? — nech ide zobrať!
Ach, prevrat, vývrat, závrat, obrat,
lež habó! — kam som zabľúdil!?
Klbečko — kde ho pohľadať?
Kdes' musel som ho upustiť,
kdes' v húšti abo na čistine —
I schlpila sa piesne niť
vlnením dlhým skrz a pres
a osýpajúc rozmotala
od jedle k jedli, k bralu s brala
a s grúňov až po nebekryt...
vec neslýchaná jak-ťa živ...
No nečudo i žiaden div!
Veď naraz počujem vám les,
počujem v horovitej diali —
var' šumieť, ako inokedy,
keď každou vetvou vánok sedí
a v ihličine preberá
jak v strunách čarotajných busiel? —
i horkýž'-horký, nievera!
ja čul vám — ťažký jeho kles!
I ztŕpnul som a dumať musel.
Či čuli ste už padať les?
videli kedy, jak sa valí,
videli pád a čuli ston!?
Ó, to zjav hrôzy neskonalejší!
to v rozštípení sviatku zvon,
to nárek, čo ti uberá
dych, v tlukot srdca prieči hate,
to dusot, ktorý ducha mátie!
to...! — Ó, ty luté, kruté plemä!
i rúcho svliekaš s matky-zeme!?

posledných chceš ju zbaviť krás,
z temena drahý kmášeš vlas?
Ó, keď tak víchor ostrý zhudie:
jak zimomráviť, krahnúť bude!
keď leják zhučí, zšustí dážď:
jak marne hľadať bude plášť,
svoj plášť, plášť tkatý v brde-čude;
i slnko keď o Jáne vzplane:
nebude jedlicovej dlane...
A s vtačou čo si počne jarom,
kam umiestni ju osíralú?
Čo robí s božím rosy darom?
či ponúkne ním mŕtvu skalú?
Pramene vyschnú: tie jej oči,
ret zmĺkne spevný, zvetšie hruď;
zornička inej do úbočí
sa presťahuje, na peruť
zaberúc všetky noci skvosty,
nejeden slávy diadém,
i posteľ z bielych svitu hmlí,
v nejž ach tak sladunko sa sníva —
perlové hľa už sberá mosty,
zkiad' v posvit rudé liala víno;
nie! v kút ten zpusťlý, zholený
nie hviedzka sa viac nepodíva...
— Čo stváraš, hohó! ledačino?
— zavolám — ustaň, prestaň hneď!
ni ívera viac, lebo keď ---
Či nevieš, jak ti vzácnou hora?
Či nedáva ti v lete chlad,
nezvykla v zime zahrievať?
nevane zdravím na ťa zhora?
Čos' prišiel rozľútený sem!?
A tvoja roľa, keď sa dovie,
v čas žízne ozaj čo ti povie,
žeš' horských mračien ztrhal lem?...
Však ďaleko sú od ľútosti.
Nadarmo vzdychá, tesklí zem:
tnú, rúbu ďalej bez milosti;
hluk horou duní — počujem!
I duma zajala ma ťažká,
akýsi pocit bolestný,
ztiad' to ten odchyl vo piesni;
z tej hory, čo tam strmohlav
sa rúti: žitia nášho stav
čo obraz vzlietnul v farbách dneška,
i rozvinul sa široko
a popred obzor rozkrýdlený,
rán tisíc kresliac v rozjatreň,

mi stanul duše pred oko.
 Do tých hľa strastí do divadla
 duch vhrúžil sa mi ztrápený
 a celá bóľna vnikla hrud';
 v tej dume čiernych vídení
 mi nitka spevu poupadla.
 Vraj kôrovec, vraj lykožrút —
 vraj prales — Známe sú tie heslá,
 pod nimiž v zlomkrk hreší sa!
 Nejedna hora mladica
 už posavád jim v obeť klesla;
 nejedna klesla — ztratou vesla,
 tak mladá, hybká sfaby panna,
 hja, lykožrúta na nej hana ...
 Hach, nestačia viac hony, dvory:
 v tom smysel — hajde tedy v hory!
 Na hory rediká sa plen!
 tam zajedá sa, ryje, borí,
 až préhryzie sa — po hrebeň,
 kde už len vetčbá, lysá skala;
 hor skala, dolu bŕtly peň
 a v prostred biedy prehlbeň —
 by loď sa naskrz ztroskotala.
 Tie holé rebrá bŕd a brala,
 jích vrásky, rany, okýptenie,
 kostruby vŕkol Kykymory:
 to prapor! ale čiernej zory;
 to stĺpy, s ktorých deň po deň
 ďaleko čítať odsúdenie!
 To známká v pravde neskonala:
 že svet ten v hrobný vchádza tieň,
 je chorý, chorý, veľmi chorý...

No ďalekí sú od ľútosti.
 Nadarmo vzdychá, tesklí zem;
 tnú, kácu ďalej lesa skvosty,
 pád horou duní — počujem.
 Ozonom vše to zhŕkne, zšviští —
 Jak keby klesal jeden národ
 v poslednom vzdore na bojišti,
 ach, národ — slávnych činov zárod...
 Ozvenou stukne to a zkvíli,
 kde aký úval, aká sluj,
 ozvenou rujnou v častej chvíli,
 za každým výskom: „uvaruj —!“

Od západu v bok vrchu zruty,
 do vznešeného úplazu
 jak ramena by jeho — ľutý

tam vkúsnuť plen stých tešlíc zuby
 a toporcami úrazu:
 i kosť jakby steblá slamy
 v žni krutej čarokrásny les.
 Tam zrúknul lačný anjel zhuby!
 Tam poobjate vrcholcami
 sa v sklonku jedľa k smreku druží,
 kým svojet vŕkol dumá, smúti,
 tam... kde ten mráčkov ľahký stih,
 tam, krahulcov kde zplašených
 sa hajno úzkostlivo krúži.
 Ó, vrch, jak zmrzáčený budeš! šutý...

Ta Michal podišiel i dnes,
 súc službou k tomu povolany,
 by pri rúbanke dozeral.
 Inácej šlo by skrz a pres —
 Tá chasa kupcom prenájatá,
 keď si tak hrvol preleje,
 až k vzteklosti sa vyhreje:
 na čierťaž paromaže dbá tá,
 na línaj, jak ju panský úrad
 bol dľa turnusu vymeral;
 ach, tá je majster v pretínaní,
 tá nedbala by všetko zbúrať,
 tej nepostačí celý les,
 to hlvač, krutač — nech Boh bráni!
 A faktor? — tiež len uchvátiť,
 kde čo sa dá, nu v lese, v lese —
 les bez žaloby všetko znesie.
 On však to nemôž' dopustiť,
 on, hájnik nemôž' nijak, nijak;
 vie, komu patrí i ten kyjak,
 ten šúlok marný, mochu chvit;
 zná, službou svojou komu dlží,
 čo aj by nebol sprisahaný.
 A preto bedlí aj a chráni
 les svoj, jak oka svojho zrak;
 les za ním, on za lesom túži —
 Tak sledí ním sťa vlkodlak,
 sťa v poviestke tí lesní muži;
 je všadebol. Vraz v každej stráni
 ho zazrieš. Teraz hen sa šerí,
 šutruje v Paratovie laz,
 na otčenáš len — tuť je zas,
 jak srnec práši do Kýcery;
 lež — čert to slýchal! jako kopov
 už trieli zas hor Líšťou-kopou;
 nebudaj pylák, drvokaz —

i nad tým jako sekol krúži.

Oj, jeho oku neujde
nič, — pozná všetky kúty, spady;
priam vyčenenchá stopu zrady
už z diale jako ostrovid,
a stihnul-li ju polapiť:
viac iste škúliť nebude,
tak haluzou ju vyprevadí.
Na lesné kváry, výstupky
zvlášť prísny je, bez milosrdia.
Záškodník ešte sa len plúži
čo háda tajmo v zápač brda,
by prezrel staré podlupky:
a tuliti on! už ho má!

„Hej, švagre! čo tu pašmeš, há!?“
tak pristupil mu takoj ztvrdá —
„chceš voňačku var' z borôvčia,
chceš rázštep? môj háj hneď ti
slúži! —“

Mladého chvatnul odroňca
a na zkušku vzal bez konca,
len tak mu parila sa káčka.
Daromná rvačka-povytáčka,
nič naplat sľuby, žebroty —
vraj gribky hľadá, tanečnice,
vraj pelech našiel veverice —
„A sekera, há, na čo ti
i povraz, čos' pod kožuch schoval,
há!?“ — tak zas hájnik k ponauke;
v tom zvirgal v chlupskej jeho ruke.
No zariekol sa, oľutoval
raz navždy svoje lakoty.
A koľkých už tak vyobcovať
z hôr panských šmahom v prajnú

chvíľu,

že obchodia ho dnes na miľu,
bohujúc pritom cifrovane
a preklínajúc hlaveň, dlane,
i zatínajúc hrozbou päste:
že veď i inde sochor rastie —
tiež nepreskočil za prielaz, —
i príjde zviáš raz do paste,
hoj, príjde, hrivko! na psa mráz —
Ó, koľkých premel, vykopcoval!
V úrade lesnom pisár hyka:
čo práce toho od hájnika! —
— S rubačmi tiež má denne pôtky.
Tu naopak strom podtínajú:
že k stojaciemu kváčne háju,

kde potom skorý vývrat, lom;
alebo veľké vatria ohne
a opalujú živý strom,
a však iné pášu zlotky.
Náš Michal nenie zas tak krotký;
i skoro ho to zmrzí, pohne.
Tak včera sa bol nahneval
na jedného, až krv v ňom zvrela.
Dost' čankal ho a varoval;
však frfotal len, frfotal
a bunčal pod nos ani čmela.
Napomli ho i kamaráti,
i faktor: „Jano, daj pokoj.“
„Čo? — zreval — hrmen bohovaty!
var' ľakám sa ho? tuť ho ľad:
odkundes, panská šušomät. —
poď, sto striel! — nech ti natrem
hnáty!“

a hrozbou zvrátil topor svoj.
Tu Michal zškrípál; i jak strela
sa vrhnul naň, z rúk vykrútil
mu topor a v les zarútil
(má sa ho onen nahľadať!),
v opasok chytil odbojníka,
podrmal ním jak povesnom,
v tom skľučil ho do kozlíka,
tak plaštil o hŕčavý strom,
o jedľu, ktorá práve klesla —
„lež, čerte! — Jaba ridajže sa!
priam rušaj svojho do remesla!
len malý cvik za odkundesa;
ja naučím ťa —“ hlas mu zmieral.
Ten stenal a sa ťažko sbieral;
opasku stúžil remienky
a bez slovička, zpomienky
sa pratal kutať toporec.
Ostatní zhýkli na tú vec;
to obor — pomysleli — ameň,
ten zmárni ho! — hľa kosa v kameň.
Lež žiaden nepohnul sa prec,
jak stĺpy meravo tam stáli,
niektorý dlubnul očistom,
jakoby ďalej kliesnil strom,
však tvárka — zdúpnel každý z nich;
až keď už došlo na koniec,
a čo viac, z krížov boľastných
ten tam sa prebral na útechu
a odkulhal, nos držiace v dlani,
i oni vydýchli si k smiechu:

„hej, Miško! ale ste mu dali!
ten iste vás viac nepohani —“.
S tým pípky znovu pozapekli,
popľuli ruky mozočné
a zase rúbu nezdolne.
I onen sbitec došiel zpiatky
do práce. „Na drholci jatky,
hej, Jano! ako sa ti snilo —?“
tak tí, tí iné k nemu rekli.
Len Michal nedbal na vtípky;
ba zdá sa, že mu neni milo.
Nebodaj sa mu ulútilo
človeka, ktorý preň sa súži —
Súd hnevnych zrak má často krátky.
„Ty, Jano — zvolal — poď len sem;
vidz, treba ti to robiť zmätky? —
Ak nechceš zapieť, nakrešiem:
na, dohánu ber do pipky.“
— Má srdce! — lež aj verne slúži,
bdie, bedlí horský na okres.

K rubačom tedy šiel i dnes.
Dážď šústal v noci neslýchaný
sta z vreca, — víchor veľiký
vyl vôkol ani sbitý pes;
jak v ohni stály hórne strany,
smrek každý fákľou rozjagáný;
hrom bez ustania rachotil: —
i iste zmelkly chodníky
a píte neschodnými budú
— čuj, riava kolký strojí kvil!
a v lese jak tam rýpu, hudú —:
lež čo tam po tom? nevídali!
Viac horších prežil on už chvil!
Tmou blúdil — v polnoc? ačidali! —;
riek valných brodil pres krútnavy;
i v chumeľ sa bol zatáral;
blesk boží tiež raz zapáral
bol ponadeň, jak čupel v smreči;
a iné kolké nehody
ho potkaly, kým paholčil!
Tu do vojny ho boli vzali,
a vojak, známe dôvody,
vždy druhom býval nebezpečí.
Ó, koľme sa tam plahočil!
stráž, cviky, dlhé pochody —
Ba jeden raz i do výpravy
to došlo, k válečnému prieku —
Hnal vraha divom na úteku —

I čo mu? — Tu je pevný, zdravý!
Tak úzkostlivé zvracal reči
Hankine, vstanúc na svitaní,
kým ešte oblak honil vranný
blesk krýdel svojich šibotom,
a nebo vrelo hrmotom,
nemajúc znáčku po zorách.
Čo po tom? bysťu, nevídali!
to sbehne, to sa ztratí, vzdiali —
to prejde grúňmi, páč len, páč!
dážď ranní, inu, ženský plač —
to anjelikov v tlesku dlánky —
odvrkal na úpenie Hanky.
Tá triasla sa sta osika:
veď to hľa bola na horách
búr prvá, hrozná, veľiká,
čo tejto noci prežila,
búr lomcujúca sveta články ...
No oňho sa len súžila,
len preňho strach ju preniká:
jaj, ak tak i deň s burácaním —
To neprenesie! pôjde za ním,
hej, za ním, čoby za chotár až —
„A vidíš, Hanko, veď ty zváraš!
a keď ty zváraš: búrka tam;
nech jak chcú v noci hromy bijú:
deň musí zjasniť na ľaliju!
Či nie? či mrcha ženu mám?
to by mi treba, to bych rád! —“
tak začal sa s ňou nakáraf.
Mlčala. Veko zvráky zdvihla.
Tu obadal sa, že už čas.
(Hrom medzitým sa vzdialil zas,
oblaky vidomočí redly,
svit predieral sa ač i zbľadlý).
I ledvá merindu dať stihla
do kapsy — onej po otcu —,
by na celý deň v dostač mal:
tak súril, náhlil, burcoval.
„Čuj, lastovičky štebocú!
ej, ženo, ženo! ty si vina,
vidz, ako si ma pribavila —“
a chvatom schytil pušku s klina.
Však kým mu kapsu prevesila,
s pozorom, ktorý slzou hral,
preds' opätne ho zaprosila:
by nebol vraj tak náramný,
by šianal sa, bo zdravie, zdravie —
To nerád počul i sa zopál:

„hja, pravda, to ti vždycky v hlave.
Ja len tak poroznášať dni
mám, pán môj mne je služobný,
ja pánom jeho — šak tak, duško?“
a horký úsmev zhral mu ústy.

„Muž, vidíš, slovka nepripustí
— vetila trpkó v odpoveď,
i vzdychla pritom — lebo veď
reč ženy ihneď ožeh, opal;
jej starostlivosť strach je pustý.
Už zabudols', jak schodil Muško,
tiež hájnik? Sám si zavčerom
rozprával, jak ho združgal strom —
ach, Miško! Miško —“. „Čo? —

Ten slopal!
ten šudil — i šiel za čertom!“
V tom sobral sa, až trochu clivý
súc tieto lásky na poryvy,
výstrahy úzkostlivé. Iúbe;
no prv než mihol pitvorom,
zpäť predsa hodil pozorom
do kuchyňky, zpäť zrakom milým
za strážcom svojím za spanilým;
í ešte z dvorca opodiaľ
jej „dobré sa maj!“ privolal,
stojacej žiarom pri kozube...

Tak zostala zas doma sama.
To avšak neraz sa už stalo.
Jej postać žitia dobre známa —
a ženám pospolitým, nízkym
nemožno, by sa zunovalo.
Tým každá chvíľka hostom blízky.
Tu práce jest čo hodina;
vrtielka každá gazdiná,
vše z noci urve, keď dňa málo.
Kút každý na ňu volá, vrčí:
čo neprijde? kde v sitne trčí?
V sopúchu sliepka kotkodáče,
v kolíske decko frnká, plače;
zo stajne hlási sa zas tela;

v chlieviku burci-turci, kvik :
tu krdeľ gagotavých husí;
na pôjde kocúr kurča dusí;
a iných hlasov veľa, veľa,
hneď žalostivé, hneď zas divé;
a ona predsa nezšedivie,
len bzuká pritom ani včela...
Že richtár? že vrah boženik?
Bá! — krem gazdinej tu ver' nik
sa nevyzná. nie, prisámboh
a čoby s hlavou ani stoh!
tu richtárčiť môž' iba ona!
Jak šarkan, tak sa rúti, krúti:
vraz všetky zvítajú ju kúty,
je samý vrzg a hurt a myk;
hneď dúcha, lepí pirohy,
tu kŕmi zas tie mátohy;
v tom papek schytí napochytre,
pôjdový umkne na rebrík,
a kocúrovi frnúž vytre; —
až všetko ticho, mier a vôňa.
Hej, také kúzla ona koná!
ver' neuverí nejeden...

I vskutku vyjasnil sa deň.
Mal Michal pravdu. Jak je rada
mu Hanka! Lahko sa to háda,
kde srdce samo predpovie;
bo srdce Iúbe všetko vie,
a duša láskou všetko badá.
I nezvárata tedy marne,
nie. Slnko jako oko švarné
sa nesie šírym blankytom;
i ručaj nie viac v kalnom šere.
Sponáhľala sa. S úchytom
teruží háby ku riave,
kde v búrnej huči krútnave;
a sukienku hneď poupjala,
na skalný pokraj vody stala,
piest zjagal sa, i perie, perie...

Huči potok, huči dolu dolinami —
rada ho počúvam, je môj dobrý známy.

Čo hučíš, potoku? — Vodu mám hlbokú. —
Hĺbka terci-frci; hĺbsia láska v srdci.

Čo to hudieš zase? — Ligocem sa v kráse.
Nemáš sa čím chlúbiť; nemá ťa kto ľúbiť.

Čo, už tratíš vôľu? — Musím dolu, dolu —
Moja myseľ biela dávno uletela...

Tu „ťapy-ťapy“ súria, spešia —	i javor chceľ by prileteľ,
Čo oprala, i splákla hneď	tak mihá-šprihá jeho list,
i žmikla jakby ľalľj kvet,	že nemôž', jedlice sa tešia...
a plôtkom zahradôčky vešia.	K jej nôžkam hajno vín sa derie
Van figliar letnicou sa šúľa,	pretekem jakby na koryst';
len očul šuchot, musel príjsť;	piest blýska jako hviezdy let,
a slnko oplieckom sa gúľa;	kol peráľ frsk — i perie, perie...

Hučí potok, hučí tu v smreči, tam v buči;
so skaly na kameň, prepasti do ramien.

Keď som šaty prala, tu on chváce-chyce:
nemáš svokry, nemáš, ani len zolvice.

Nemám, ale nedám... Netrať mi, navráť mi
čepiec krumpovaný, ručník maľovaný!

Ak mi nenavrátiš, uvidíš, čo ztratiš!
Ja kosičku tenkú, ty však — svobodienu.

Prijde ktosi, prijde: nebude ti smiechot;
sekerienku vezme, pozatína priechod.

Priechod pozatína, pokáre zlosyna;
dve-tri jedle srazí, tak ťa zareťazí.

Navalí kamenia, aby ťa zahatil...
— Zľakol sa, zkrútil sa, čo uchvátil, vrátil.

I jak tak perie v nárazu
(deň hodne je už pokročilý)
a potok hučí v strminách:
tu z nenazdania, odrazu,
na bujných, skočných koninách
dva jazdei z hôr sa vyronili
za ciestkou, ktorá zdola vedie,
tak strmo, jakby kamsi v plach.
Čo vyhupnul sa prvý, vprede:
jun ešte, jará chlapina
s počerným fúzkom, okom tmavým
a s líkom trochu pobľadavým —
no v sedle pravý hrdina,
tak hybký ani trstina,
jak rytiera zjav strojný, čilý.
Má šumný myslivecký šat

s výložky ani čečina,
klobúčkom tetrovcove kosy;
kde sponky stáby trpyť rosy;
čabraka skvostná činovať;
z bot slnko mihotave kuká —
Stá žúzol čierna parypa
hej, dobre zná ver', koho nosí!
šantuje, hrivu rozsýpa,
jaknáhle úzdou trhne ruka.
Stá víchor švihla z hlbín háju,
plam z nozdier sála, nohy hrajú,
i zatáča sa v čarný kruh
tancujúc, jakby na turnaju.
„Pst, Havran —“ jazdec zašvaval,
a komoň strmo pozostal,
potrasúc hviezdnu hlavou. Druh,

čo za jazdcom tým tichšie klusal,
 je, badať, sluhom toho tam,
 na podiv skvelý, vyšnorený:
 na hlave kolpak, zlatý prám
 s chocholom, čo sa riasne kýva;
 mentieka priliehava splýva
 mu k purpurovej nohavici;
 vypuklou hruďou prevesený
 zas pás sa skvie, ním taršolka
 si sem tam lengá, povotká,
 a čačky iné... Jakby husár
 si hovíe pyšno vo strmeni,
 pravícou v bielej rukavici,
 kým do perí si hrdo kúsál,
 fúz zakrucujúc poznovu;
 istotne zdal sa sebe sám.
 On nesie zbroj, snáď ku lovu.
 Kôň jeho, plavák, kydá peny —
 „He, Janči! — kde sme? hľadz...”

tu pýtal
 sa panic — Artuš Villáni,
 a jemným zšmihal bičikom,
 že Havran hneď zas lelky chytal,
 rval pažiť podkôv dotykom.
 „Pst! — Janči, planý si mi vodca
 — znel ďalej oslov trhaný,
 tlumený predních návykom —
 ba planý! V lese tolikom
 som posaváď nič nezočil,
 ni ušiaka len, sapperlot!
 ach, to tu špatne sa mi vedie.
 Ó, Švýcar lesy! Diany
 kráľovskej božský chorovod! —
 Nu — kde sme?... — Tys' mi

nádej skytal!“
 Ten bodnuv koňa, priskočil,
 a zhačkal, cúvnul jakby v gliede:
 „Les, prosím, milostpána otca
 vždy ešte, pane, ešte vždy!
 Ten vrch tam, ten hľa od polnoccia
 (a prstom poukázal naň)
 ten hranicou len; nekaždý
 má toľko lesín ako pán,
 jak osvietený — ajajaj!
 čo toho vôkol!“ — „Netáraj!“
 odsekol panic. „Hľadám zvere!“
 a zimničný bol jeho hlas.
 Tu sluha znovu na dotaz,
 na ktorý nedal odpovede,

bo pán mu skočil do reči:
 „Musíme vyššej. milostpane!
 hej, vyššej k totej polani,
 kde oné skaly visia šedé.
 tam srncov krdle rozmotané —
 tam skorej budú v bezpečí;
 tu dolu, jakby zamknul dvere:
 zlá hájnič, pane, oplani
 (tak zalíškal sa v súry čas),
 zlá hájnič, hniloba a kvas!
 tu dolu sedľač pašu žerie...”
 „Kto hájnikom tu?“ — „Bedaák,
 pane,

aj, mamlas! kýsi Mišo Čajka.
 Istotne doma mädlí dlane,
 pod pecou háji panské stráne,
 darebák! — Hohó! kto tu doma!?”
 a pouskočil na preddomia.
 „Ha! na potoku jeho ľajka —
 zavýsknul — pláče strap a niť!
 Jak rád bych ztiaď ju podroniť...!
 Ak rozkážete, priam sa stane...”
 Tým zvlášte doomrzel pána
 (cieľ mala drsná jeho hana,
 za čosi chcel sa vypomstíť);
 ten okriknul ho: „sluho, čit!“
 a hnevým zmárskal po ňom okom,
 vranníka bodnúť opäť v skok.
 I zkrátol prísny na porok,
 fúz zvesil, a zkárujúc bokom
 — nebudaj, bál sa štipu hada,
 zrel hrozivý tam biča kmit —
 odklusal víťaz do pozadia.

Snáď čula pokrik i na riave,
 snáď s praním bola hotová —
 dosť na tom: Hanka vtedy práve
 sa objavila na briežku
 a v tvári celá ružová
 (šak pracovala ukonave),
 dlaň pritknúc k čelu za striešku,
 sa k domku brala... Vzozrela: —
 juj! kto to!? — skoro zkríkla
 v núdzi:

dva jazdci, vojak, páni cudzí!
 Jak? sen to? dobre videla?...
 Ach!... Z ruky už tam pošla vaňa,
 pažíťou voda zšumela.
 Skryť chcela sa, kam? Útul sháňa;

lež nikde kríčka na porúdzi.
 Snáď v zahradke sa učupíť,
 za plôtom istá pre ňu schrana,
 či v rieke rybkou potopiť —
 . o skalou k zemi primrela,
 hej, skalou — marný duše nuk!
 Tak aspoň sukňu odopäť,
 švík — skoro! ach, veď po kolená —
 Tí budú chcieť ju potopiť —
 Však sto by musela mať rúk!
 nie dve, tie klesly — biedna žena!
 Len kde sa vzal strach ledaký,
 kde pri nej takmer do umdlenia?
 i prečo...? Šak má viery svit,
 je čistá, vie sa prežehnať!...
 — Hja, mnohé nelzá pochopiť,
 kys' duše mimovoľný chvat...

Pán Artuš vidíac rozpaký
 jej: usmial sa a kľučkou hravou
 sa prihnal; Havran zmiatal trávou,
 ušima strihal, točil zor.

„I vidíš, Janči! jak si strašný
 — žartovný začal rozhovor —
 včul aleže hneď tešiť začni,
 ti povedám; i rušaj skôr! —
 Hop! — tu mu v pamäť kýsi

kmit —
 mlč! — Ty si medveď, vlčí tvor;
 ty hájnič iba pohaníť...

V bok! — ale odvráť pozor lačný,
 ti povedám, kým vhodná chvíľa...“

(I odcúval na pokyn včasný;
 no zrak ver' nešiel zacloniť...).

V tom Hanza prec' sa zrepetila,
 ľak stihla cele podmaniť;

i vlasy ponarovnať stihla,
 ihlicu, čo sa z kyčky vyhla —

no dlela len, sťa horská víla,
 keď škriatkov sieť ju otočila.

Nemohla vyhnúť nikam viac —
 aj smiali by sa, že sa bojí,

že zdívela; i preto stojí.
 Sklopila zraky, zahoriac;

čo pivoňka sa zčervenala.
 Hneď zásterôčky chytla lem,

hneď zas ho v polet popustila...

Tu Artuš, ešte doskočiac
 blíž v čarnom hraní na komoni,

keď zazrel, jak sa pýri, kloní:
 „A! zora, zplesal, kvietok brala!

Nuž tys' sa bola nalažkala;
 mňa azdaj? Či ťa urečiem? —

Na horách bývať a sa báť:
 jak čudno, smiešno! — Poď len sem,

ja vedel bych ti ducha dať!
 Viem, hostov málo v horskej tóni —

niet ani s kým sa shovárať;
 jak hlúpo sem sa zatárať,

jak škoda ťa tu v divej hore!
 — Pst, Havran! — Neboj! Nech

ťa zriem:
 hľaď predsa šumným okom hore!

— Jak? Chacha! ešte ustráchaná?
 Tak trnúť mieniš až do rána?

neverím — ó, ja rozumiem!
 To figle; znáš sa pretvárať —

Tie ruže vedia byť i zvädle,
 až sparno začne umárať,

a rúčky súce na objem,
 šak, švarná moja? — Rozumiem!“

S tým ku nej ponahnul sa v sedle;
 štrng ostrôh pri tom zavíril,

kôň ztrhol sa, zpál, úzdu zbrotil.
 no potľapkal ho, ztlumil, zkrotil.

A zas jak démon do jej bytu
 sa vpil, úst žmíakai okraje

a hlboko sa zapýril,
 a jakby hltať spore, spore —

v tom pozachvel sa v dravca chvitu,
 pousmial, výsknul: ona je!

U Hanky srdnosť pobadať.
 Hrud' dme sa jako malé more,

až ťažko sa jej ovládať.
 I s dotazom jak: čo len chce —

čo hájnickým tu dvorom hľadá?
 nač tieto reči blúznivé?

ten smiechot, sypot jakby hada?
 čo nejde, kadiaľ zabočil?

čo sledí? čiže na nej hana? —
 tak zpytujúcim, divným zorom

ho spešne, trpkou zmerala,
 a vyhybujúc v okruh dvorom,

nevrlá, v dom sa zabrala.
 Lež v tom jej priechod zaskočil,

i zchachotal sa pri tom znova.
 „Jak? — zkríknul — ty hôr zdurná

sova!

He, Janči! — Širák potočil;
 pot sotrel, bolo na úpeku —
 Zpäť! zostaň — kynul — neni saňa!
 Ó, iné ja už stihol zdolať...
 Čo? pre mňa nemáš ani slova?
 Si srna adaj na úteku?
 ba, láry-fáry — neujdeš...“
 Tu ztrhala sa, plaskla v dlane,
 osrdla ani zlobný jež:
 „Čo chcete — vrkla — pátku milý?
 Ste veru horší od úreku!
 Ja že ste cestu poblúdili...
 tájdite, keďže známa vám.
 Sedliačke nie na zabávanie;
 ustúpte, ach, čo práce mám!
 hľa, šaty sa mi povality!
 tajdite, ak nie... budem volať!“
 „Ech, stočil znova koňom k priečku,
 len vidz ju! — Tedy predsa mluva?
 a badám, sa i hnevať vieš.
 Nu pekne! ale hlúpa schrana:
 les kriky tvoje nepočúva!
 Nepôjdeš: šteboc-nešteboc!
 Máš prácu... Chceš mňa na pomoc?
 hneď skočím, pôjdem, kde chceš —
 ó, vďačne, vďačne do mrkania.
 i ďalej, lúba — celú noc!“
 „Ach — ztrpla — pekne ďakujem;
 ach — vaše ruky lutujem.
 Var' háby sberať?... Božechráň!
 I pusťte — Vám niet konca-kraja;
 ten tam je veru lepší pán,
 netrúdi, pletky nevystrája...“
 Komoňa reznul bičíkom —
 „Hoj, nie tak! — Kto tu hájnikom?
 Rec, nevesta si a či panna?“
 Videla, že sa marne zlostí,
 i húpala: keď zodpovie
 mu všetko, jak len krotko vie,
 že potom tým skôr sa ho zproští.
 „Tu býva, prosím pekne pána
 — tak rekla — keďže vedieť chcete:
 nu hájnik Čajka, môj to muž.
 I choďte — domov príjde v chvíli;
 ver' lepšie, keď tu nebudete.“
 „Čo?“ stiahol brvy, „ty už žena...?“
 I pošinul sa do strmeňa;
 a dupal. „Ach, no — vás to mýli?“
 prevrkla v duši zradostnená,

bo bláhala si: pôjde už.
 „Už ženou... dlho?“ — „Hen od
 jary!“
 Tu zahľadel sa jej do tvári,
 a opäť zašiel k mysle radám;
 kôň jásťril, hrabčil nešeredno.
 „Nuž ženou, hmkaľ, a tak mladá? —
 I rada muža?“ — „Veru hádam!“
 Zas húpala; ale krátka rada:
 prehodil skoro: „všetko jedno! —
 Ó, driečne!... a jak sa vám darí?
 Ste spokojní, i v pohodlí?
 či máte dostač vôkol seba...?
 Niet medzi vami nezhody,
 vždy ešte ste sa dohodli?“
 Zľakla sa tých slov ľahody;
 no dotvrdila pri tom v duši:
 hľa, on je predsa nie tak zlý;
 i odvetila, jak sa sluší,
 úprimne, milo, prívetive:
 „ďakujem, že tak milostive —
 chváľ-bohu, máme, čo nám treba;
 a iné — žena odmodlí...“
 „Bo vedz — v tom skočil jej do reči,
 jak koho páli záujem —
 ja v stave som i pomáhať,
 akžebý v niečom nedostatky —
 i odpomôžem milerád...“
 To duši jej sa zjavne priechi;
 vykrikla: „môj ty Bože sladký!
 Ach, pane, vy ste jeden z ľudí —
 Nie, nie, my máme zdravé údy —
 za všetko na vždy ďakujem;
 ach, choďte, iných v potrebe...“
 „Už zas?... Ni nedáš kvapku vody?
 mám smädom zhynúť pri tebe!?“ —
 Jak srnka úskočila v bok
 a stínom vykľa hore schody.
 Vynesla kvetný krčiazfok
 už plný rezkej zpod Sihľavy
 (tam prameň len tak blboce;
 pres zimu nikdy nezamrzá,
 i odvracia vraj nemoce,
 jak povest' ó tom zdávna vraví),
 vynesla, a jak sbehla dol
 (nejedna frskla z neho slza),
 i takoj podala ho pánu.
 Pil nepil; možno, iba zrok,
 snáď, aby tým si vymohol

na čase, ztrval ešte kus tam —
 no toľko stojí: žbánok vzal
 a hneď aj poďniesol si k ústam,
 i pil, či aspoň piť sa zdal,
 zrak medzitým svoj uprúť na ňu,
 len na ňu stľpkom, zmeravele.
 Vlas vánkomi zihral v jeho čele;
 líc avšak nehybnou je pleť,
 fúz síce tieňky po nej stele:
 no žeby sa hly, nevideli;
 ni známky tam o polykaní...
 Kým pil, či aspoň piť sa zdal,
 Čajková trpelive stála;
 poblízku drobný králičok:
 tým bielou nôžkou shybovala.
 Zrak k jazdca ni raz nepozdvihla,
 nač? iste broznú žižeň má,
 nie div, tak v lete na úpeku.
 a kto zná, koľký prehnal bok
 hôr: — i nech si tam pochutná,
 jak ľudia istia, bez úreku.
 Len keď už drahá doba švihla,
 a predsa nenavracaľ žbán,
 jej vrtlo v hlave v galamuty,
 i nemyslela: smiešny pán!
 Či chlípaf mieni celý rok?
 chce, bych tu daromnikovala —
 ach, pliaga, už až do poroby!
 Veď nevidela, nebadala:
 či pije, a či čo tam robí?
 So zrakom dlela sklopeným —
 A on pil-nepil medzitým;
 nu v myslí iné drážil chuti.
 „Ďakujem!“ zvolal konečne,
 ďakujem, žeš' ma občerstvila!
 Tvoj žbánok skoro somnou sipol,
 snáď vňady si doň nadrobila —“
 i podával ho všetečne.
 Jak čiahla, v tom ju v líce štipol —
 „ba vňady — dodal — prisámboh!“
 Ucúvla chvatom, s hrôzou: „och!
 to nejde, hlesla, ja mám muža!“
 a zlobným mrskla pozorom.
 „A predsa ešte vždy jak ruža!“
 on zjásal k tomu odporom,
 a zachechtal sa, bodnul koňa,
 i hupnul priečky — Tu v krik ona,
 že len tak okolite znelo:
 „mne pokoj dajte sväto-sväte!

Ja nie som žiadna pobeľhica;
 mňa netknite sa — lebo ver',
 až muž môj príjde na večer,
 ten...! Vy sa tomu vysmievate?
 no počkajte si, aký hrom —“
 a vztekľila sa ani ľvica.
 I Jančího to domrzelo;
 keď nevoľno mu pristúpil,
 nuž aspoň zmrmlal: jašterica!
 Pán Artuš smial sa tomu len,
 smial chutne, časom pomnul čelo,
 pokrútil fúzkom počerným,
 udidlom zpružil nádherným —
 a mľasknul; inu znateľ žien...
 Nemohol by ju potupiť;
 ba jaksi ho to dráždi, teší:
 kým ona zúri, hrozí, hreší —
 „Nu, pôjdem — vetil napokon —
 už pôjdem, neboj, nemaj strach;
 lež jedno je, čo mylí, mátie
 ma... (jeho hlas sa tupo snížil
 a z prs sa vydral staby ston):
 ty hneváš sa! I ťažko mi,
 i bude, keď mi na um sľjde;
 a ja ti predsa neublížil,
 nie! — Prečo tedy hnev tvoj?“ ...

„Ach,
 vy iste o to málo dbáte,
 ba pranič...“ rekla ticho, kľudne;
 reč jeho znela jej tak čudne,
 tak trpko; čosi v svedomí
 ju bodlo, vari oželela —
 Veď stála jakby ku ostyde,
 čo počaf, ani nevedela;
 prst darmo na rtoch pobyt hľadal,
 i kvietka pošiel rozvitok —
 Pán Artuš zvláštny pôžitok
 mal pri tom, šťastný skoro zbadal:
 jak žihol pal ju výčitok,
 v kých nesnádzach sa zanáša,
 jak vzhopila sa, zmíatla celá;
 i zvolal: „jako? — Hneváš sa
 vždy ešte?... Sladla jeho reč.
 „Ach — vzdychla — čo mi z toho
 príjde?
 Nie!... len už choďte čím skôr preč.“
 „Ha!“ — zplesal, shačiac komoňa,
 čo opäť ruknul v nepokoji,
 v cval ďalší chťivý, hotový;

„s tým tedy vec sa pokoná,
 priatelia zostaneme svoji!
 Lež, drahá, kde znak na smierenie?
 v čom dôkaz, ktorý ztvrdí hneď...?
 Bo slovo, nahliadneš, je vetrík,
 vzdych: priam ho chvíľka uloví;
 šum: potok tentam hneď ho shtlí...
 V zahradke tvojej mnohý kvet;
 čo myslíš?“ — „Ejha, číry nechťik
 to tam...“ „Tvoj nechťik ružový!“
 „Nie, pángu, kvet to mrzký, žltý!...“
 „Hoc — no dáš z neho na znamenie,
 že pominuly huky-fuky?
 dáš? a hneď odberiem sa ztiaď...“
 „Ó, môžete si natrhať!
 Ďaleko naše kostoly...“
 „Hja — ale ja chcem z tvojej ruky!
 Čo?“ — „Dobre, nech vám po vóli;
 lež potom choďte v božom mene —
 Pôjdete?“ — „Áno, iste už...“
 Šla. Krátke mrklo okamženie;
 zvrzaly po dva razy vrátka —
 i prišla v náhlivosti späť,
 a zlatý kvietok podáva.
 „Ďakujem, žes' tak laskavá,
 privetčil vľúdne, berúc kvet;
 a strkal si ho do kabátka.
 Kým strkal, dodal: „a tvoj muž
 kde predsa blúdi, v ktorej stráni?
 Je dobrý hájnik, ako čujem
 i strelec; takých rád hľa mám...“
 „Ja sama neviem, kde je tam?“
 Kdes' ďaleko vraj pri stínaní —
 Ach, mnoho ustáva sa ver';
 lež darmo žehrem, zabráňujem...“
 „I ak ho predsa postretám,
 čo odkážeš mu? poviem rád.“
 Riečť chcela, zajakla sa ale —
 veď nikdy pán tak laskavý:
 na všetko vie sa dozvedať,
 i o jej stojí pozdravy!
 Má? nemá...? Že však čakal stále,
 nuž rozhodla sa dorieknúť:
 „keď chcete... nono, nastokrát
 ho pozdravujem; pozdravujem!
 Tak mnoho ustáva sa ver',
 ach, mnoho na svojej má hlave:
 tí druhí ani palcom hnúť —
 I to mu tedy odkazujem:

nech šanuje sa, dbá o zdravie!
 nech, povedzte mu, sem a tam
 nehoní, ako — ako zver,
 ač náskrz neprimeriavam —
 A nezmeškajte podotknúť:
 by prišiel ešte podvečer!
 Pán Artuš vyčul usmievave.
 S tým kývnul: „dobre, stane sa!“
 Kôň zaržal, trysknul dupotave.
 Privolal ešte: „zdravá buď!“
 a oba vtrhli do lesa,
 v tom oba jazdci jakby víchor...

Keď cvalot parýp trocha ztíchol
 pod srázom v temných smrečinách;
 tu Artuš jakby povydýchol,
 sa prebral z dosavádných dúm,
 prehodil mimovoľne: „bah!
 čo po tom?... Hatí nepozná! —
 Veď predsa šukal som a hľadal,
 od kedy zočil som ju tam:
 a teraz by som ledač zadal?
 Bah! mľasknul — Život vína šum...
 Hé, Janči — kríkol — čuješ! kde si?
 Mne práve prišlo na rozum:
 že tuhla predsa jesto zver!
 Nie?“ — „Áno, pane, jesto ver'!“
 „Čo alpské, appeninské lesy!?
 to malba-šalba, cudzí dym!
 Tu rozkoš honby, sladkosť jadra!“
 „Uverím, pane, uverím!“
 „Mlč! hlupák — nevolám viac: kde
 si? —
 Ó, nôžka, rúčka. líčko, ňádra!...“

— No chválaž' Bohu za svobodu!
 Tak vzdychla Hanka v totej chvíli:
 keď jazdci v les sa zatratili,
 že po nich ani znamenia.
 Krčiazok zdvihla z podstenia,
 i takoj povyliala vođu
 do kapky z neho, pažiti
 po dvornej: nech sa ocíti
 vraj, keďže ju tak podlávili.
 Lež jak sa škubla zdesená!
 Sľa hada — tak sa razom zľakla,
 s výkrikom odskočila v bok:
 drn, kade zšumel vody tok,
 peniažky žlknul pokrytý...

Hach, čo to!? leďvaž' povyjakla.
 I čo to zase znamená!?
 Čo s tým chce hosť ten leďajaký?
 meravo vyvalila zraky —
 Nač? Komu on to všetko platí?
 Jej? — lež zač taká odmena?
 Žart niaky a či podchytok? —
 Sto úzkostí sa na ňu valí!
 Sto skalísk k hlave sa jej chýli,
 a hrozí smyslov zdrtením!
 Dúfala: že sa azďaj vráti,
 a nájde, čo tak ľahko tratí,
 i vezme zpiatky v úžitok;
 no darmo hľadá na úvaly,
 tie skoro v stín svoj zahrabaly —
 on pošiel! — Beda! Čože s tým
 si počne, s oným, leďacím?
 čo? Kto jej rady dodá v chvíli? —
 Sťa v búri už-už mrúca fakla:
 tak stojí, v duši plná múk,
 necítiať zalomených rúk.
 slz, sinú čo tvár zarosily...
 „Ach — šepľa, ľavý tisknúc bok --
 ach, Matko božia, ty daj sily!...“
 A vskutku: blesnul rozsudok.
 „Hoj, páunku — výskla — chyba!
 chyba!

Ja hájníčkou som iba, iba!
 no (srdne ronila sa v hrud'),
 no zle ste predsa natrafili,
 zle veru, roztomilý zmok!
 Čajkova žena neni ryba —
 Oj, hanba... avšak Boh vás súď!“
 I neradno bár zla sa tknúť;
 bár práca nado všetky ťažká:
 preds' premohla sa, sohla, klakla,
 a čoho sa tak prvej ľakla,
 už sbiera, zmetá — do krčiazka.
 Keď posbierala, ešte sepla,
 utrela ruky, akby čar —
 S tým beží, beží ku ručaju;
 i skaliská kde vyčnievajú,
 kde neprestajný prúdov var:
 tam do kotliny všetko trepla.
 Vzďor hluku riavy bolo čuť:
 „tu, diable, máš svoj všetek dar!“

S tým búrka prešla. Skoro vera!
 Už v práci je zas, šaty sberá...

h večeru na prah vysadla.
 Pravicom podoprúc si briadku,
 do broniaceho hľadá šera:
 až celá v myslach zapadla
 v akomsi duše neporiadku.
 Var' smúti — za čím? Za krčahom,
 či zlatým jeho za obsahom...?

Mrk čierno snul sa vôkol stromov;
 i hviezdka žmurkla na sklepení —:
 keď Michal navrátil sa domov.
 Bol ale hodne unavený.
 Nečudo: predsa nejeden
 laz prešiel, pľtami to práca —
 a pri rubáčoch celý deň;
 nu človek sa ver' utrmáca.
 Tým sladší potom noční sen;
 ten všetky trudy povypľáca;
 sme staby znovunarodení...
 Len vnišiel do pitvorca dnu,
 z kuchynky oviala ho vôňa;
 ženuška chystá večeru,
 pravdaže: vie, čo treba, ona,
 keď muž sa vráti pozde z hôr!
 Vykukla, počujúc ho skladať —
 „Len toľko — rekla — že som
 hľadať

fa nepošla... čo nejdeš skôr?
 Ba ty bys' tam i ponocoval,
 hej, ponocoval, tak to badať —“
 a žiarny zdvihla obličaj,
 poopruč k dvier sč obrubisku.
 eď ale ani netúrnul,
 len usadil sa na schodisku
 u pôjda, jak to obyčaj
 mal, večeru kým pripravila,
 a širák k tylu posunul —
 nemohla preniesť, že tak čuší:
 „jak vedlo sa ti?“ doložila.
 „Nu — dobre,“ cekuul, odfukoval,
 a čelo stieral rukávom;
 nuž — a ty si sa vybázliła?
 Hľa, vidíš, aký krásny deň —
 ba úpek, staby čelom koval;
 ver' horel ešte i ten moch,
 nestačil ani hory tieň,
 kdekoľvek ako na pecisku ---
 No nepovedal pravdu som?...“
 „A videl si dvoch na koňoch?“

skočila do reči mu hrave.
 I pozrel na ňu vyzvedave:
 „hej, videl — stáli nad stavom.
 Nuž...?“ V tom však uhla do
 kuchyne,
 bo zkytelo čos' na ohnisku.
 On vytiahol sa, ako sluší —
 vstal, zbočil zrovna do izby,
 kde kahanček už svietkal sine.

Po večeri, keď brala riad
 — on práve kládol do pípky,
 i pripálil, by telo všadeľ —
 zas začala sa zpytovať:
 „— a vieš, kto tí dvaja boli...?“
 Hlas jej znel v kejsi vo svevoli,
 až nemilo sa týkal uší —
 No Michal sťa by neslúchal;
 len trhnul sebou, zkrúril... Šla;
 bo že mu nejde na vtípky,
 i že sa zmŕštil, zarezla.
 Len pukal, časom odkašlal,
 žval čútor a — do svetla hľadel...

8.

Čas beží jako horský prúd:
 tak bystro, švižko, neustale.
 Udalosť kde tu, jak ku skale
 by trknul, zdá sa podržať
 chod jeho, silu zvrátiť vln,
 vo výmoľ ho jať, do krútnavy —
 lež verte mi: to liché zdanie!
 On zastihne sa vyhatať!
 Jaknáhle vôľička mu vzplane:
 vyborí žalár, stuhý pút
 — či z železa sú a či z ruží —
 tak prerve, marnú čoby niť;
 prekážok zpučné zborí stavy:
 len ďaky nech mu bleskne spln,
 nech zajagá sa jeho svit,
 za prívalom nech pozatúži!
 A keď sa zmuží, keď sa zpruží:
 až praskla pramizerná hať:
 tu potom len tým prudší spad —
 do milion zpráží vlny združí
 a v Niagary prejde rut;
 tým plnšími sa zájme splavy,

nik — nič ho viacej nepristavi...
 Sám zvíří víry: do krútnavy
 pochytiť vetých ľudstva čln,
 i započne s ním pometañ,
 vzdor křiku pyšných jeho synov
 pometañ jakby so škřupinou:
 že nezbyva len zahynúť,
 dnu pohrobíť sa v bezdno vln...
 Bo nieto správny, nieto hlavy!
 niet viery, ktorá uspeje
 včas ulapiť sa spásy vesla;
 niet hviezdy, ponadšenia hesla;
 niet ani kotvy nádeje:
 tá dávno v temnej hľbke leží,
 a veslo sem tam zlomeninou —
 Duch genij zostal na pobreží;
 nepozvali ho, nepozvali,
 ba odstrčili, zapredali:
 sám plove smutný cestou inou...
 I kolocú sa v smrti stínu
 tí: čo vraj hľbeň premerali,
 čo nazreli sa v mora dno
 a nad ním hviezdy počítali:
 tí slavní, vzatí na slovo,
 tí — stĺpy, viechy, rásochy —,
 čo delili ho v epochy,
 čo smysleli si, že nie on,
 lež oni tlčú jemu v zvon,
 by, jak chcú, rušal na hodinu,
 jím zřkadlom bol, trúbou chvály,
 jím ozvenu pel v diaľnej diali,
 tí... ajhla, v prvej chvíľke hynú!

Že zastavil sa? žeby stál
 jak zřvený tok?... iba zdanie!
 On šumí ďalej, mizne v diaľ:
 čas... Darma staviaš, kľúčíš dlane,
 by nepredral sa, netřhal:
 neodoláš mu, šumné dieťa!
 nie, bár i slzou oči svieťa.
 Nezadrží ho zeleň stráne,
 nie kvetín vŕkol milota,
 nie jelšín vábne kyvotanie,
 ni slávik, čo v nich kľokotá;
 nie, čo mu sadly na brežinu,
 rŕj bucliat smavých, rusovlasých,
 nie šanty trávnice milohlasých —
 Naopak: ony za ním letia,
 jak obrazy by zamieňal,

jak fátle keby vánok braľ;
 hej, samy letia za ním, hynú...
 Hja: deti, ktoré odchoval.

Čas plyne jako horský tok,
 či z rána či pod klenbou noci,
 či v buri a či v ľahody
 tíšine: voždy tenže krok,
 krok istý, pádny, neomýlny.
 Nepočuješ ho: prec' je silný
 v šlapajach svojich jakby hrom,
 nečuješ, a on kýva v moci
 prec' žitia tvojho príkrovom;
 no krydel jeho rozvitok,
 jak s vrchu sletel budúcnosti
 čo večne bludný, ťažný vták,
 ten zazrieť môžeš, áno, áno!
 To on: čo v zárne tvoje ráno
 vše večera stín zahodí,
 stín švihotavých perutí,
 kým nesie v kraj sa minulosti;
 on: čo už schvátil úst ti vravu,
 než vyznel si ju akotak,
 čo šat ti rusá, belie hlavu;
 on: čo sa tukom tvojím hostí,
 čo fakľu v prach ti privedí;
 on v slnca deňnom hasnutí,
 on, ktorým spícha poľný mak!...
 Nedávno kvitly jahody,
 nedávno tam hor' v rúbanisku,
 že plávalo jak v mlieka brode,
 sihôčka ledalen na pnisku.
 Tu náhle zrudlo bielo more,
 krvavý zrudlo na šarlát:
 lež že tak zrudlo rýchlo, skore,
 ni nad tým niet čo banovať
 (ó, to je krásne, tešné more!):
 skôr príčinou je banovania,
 skôr horko-ťažko ľutovať,
 ba áno, to tá zrejma rana:
 že dnes už i po tomto brode
 je veta, stiekol starý laz,
 po kvete — v tom i po úrode!
 No nič to: tu zas malín čas!

Za tymi dôjdu černice,
 za černicami čučoriedky
 a s korčúbkami na ne dietky —:
 čím dial, tým tmavší na lice
 plam, v lice dobrej zeme-matky...
 Ó, čas vie hľa i barvám velieť!
 S tým obráti sa kolo zpiatky:
 tvár zeme zas sa začne belieť,
 až zkvitne, zapáli sa zas
 a — zčernie, zhasne...

Malín čas!

tu malín čarné usmievanie!
 Čo nohy mladé — všetko na ne!
 Po rúbanisku zvonný jas,
 ples, žvavot, zmaľované dlane
 i duše, duše rajskej rosou...
 To bídne, hmyrí nôžkou bosou
 z kra do kra; ten sa takoj schýli
 sám svojou ľarchou. Bože milý!
 čo na ňom tvojho požehnania!
 Sirôtka ani nevie v chvíli,
 kam prvej čiahnuť do sberania.
 Veď celé kystky, kytky, kôpky
 po snetiach visia, páč len. páč!
 I predstihujú chvatom, zobky
 sa jako vrabacia by vtač...
 A jak sa hrnky, dbanky plnia:
 medzitým sa i nádra zvlina
 k jagavej, vonnej ku piesni
 a k iskrennému výsknutiu;
 a chorál v čarnom vinutiu
 čo nebožiec sa nesie k bralu:
 tam rovno v srdce bodne skalu,
 že zhúka i tá cituplná.
 Tak platí ľud ten čudesný:
 keď berie, na vzájom i dáva,
 zadarmo neprijíma dar;
 jak vtáča tichý za konár,
 kde spočinula jeho hlava,
 za zrnce, ktoré zoblo v poli:
 i on vše vďakou zašveholí;
 dá peniaz duše čudesný:
 za malinôčku po piesni!

Maliniarky.

Chór.

Keď stínali horu chlapci Valihorn,
 bláhali si často: už viac nenarastie:

Jeden zdupkal vedľa: koprcaj sa, jedľa!
Druhý plecom k prieku: ustúp z cesty, smreku!

Tretí popľul dlane: ba ťa i s koreňom —
Štvrtý práchno pritlel: ja hneď i plameňom —

Piaty gamby odul a zatriasol šticou:
nože, vaľ sa! lebo fúknem — povíchricou.

Šiesty: hohou! hohó! Bolo to tam toho!
Na mňa hľadte, na mňa: hneď vyleziem na pňa!

Siedmy lenže rubnul, takoj sa i uhnul:
varuj, skoku priber! privalí ťa — íver.

Ôsmeho odbili: čo nám z teba vdovca?
Hybaj, iď si dlubať tamok do jalovca! —

Tak rúbali horu chlapci Valihoru,
dušali sa časte: že viac nenarastie.

Horky nenarástol! — Eha, za proroci!
Na dni ju soľali, vyhučala v noci!

Šibla ako z vody — Len, len vetrík zduje:
už sa zelenými pradenami snuje.

Čo jeden peň, to kmen bybký, konáristý:
namiesto čečiny zubkaté má listy;

namiesto živice krôpka tu tam zlatá,
miesto šúľkov pekné, sladké bomboľatá...

Chlapci Valihoru, proroci do misy!
veru sa vám každá dievka vysmiať misí.

Chlapci Valihoru, hneď sa practe dolu!
to je paša naša, vy si žujte smolu!

*

Podaj mi, vetričku, čo visí na kričku:
nech si ho odnesiem v červenom ručníčku.

Keď podáš, dobre máš; odmením ti službu:
budem sa vydávať, pozvem ťa za družbu.

S venčekom mladuchy budeš sa zabávať,
alebo na márach plachtičkou pohrávať...

*

Oj, ten Pánbožko náš ver' je samá láska:
navešal v konárky, nastíbal do kláska.

Ani rúbanisko neobišiel okom;
videl, i uzavrel v súde prevysokom:

Zasejem ho znova, požehnám chudobe,
príjde hladná, príjde: nechže si pozobe!

Tak súdil, tak žehnal Pánbožko náš z neba...
Hopsa, nôžky! — rúčky, naráňajte chleba!

Prvá.

Malina, malina, sladká si —
Dievčina, dievčina, švarná si!
Malina, malina, podaj sa —
Dievčina, dievčina, nedaj sa!
Ihuhú!

Druhá.

Oberajte, prstočky, každý nech z vás ťubká:
nakrím si, nakrím na večer holúbka!

Mesiačik sám nad lipkou, my pod lipkou spolu.
Za každým mu privolám: hoľúš, hoľúš, hoľu!

I roztvorí pyštiček jako púčik z ruže,
a bude mi hrkútať — Verím, že neluže!

Hrk-hrk, hrkút-hrkútik: hneď vzdychne, hneď rekne;
krýdelkom ma pohladí, i polaská pekne.

I jak pyštek otvorí a zanôtká slovo:
za každým mu zobnúť dám — zrnko malinová.

Tretia.

Včera som sa nahnevala,
šuhajko, na teba,
ej, veru nahnevala!
Sľúbil si sa a neprišiel.
Čože si to zase smyslel?
A ja ťa čakala,
čakala, žiadala:
ej, sta ten kústik chleba!

Všakove som pomýšľala,
čo sa ti mohlo stať?
ej, veru rozmýšľala!
Ak si kvietok: že si zvädol;
vtáčik ak: žeš' inam sadol —
Srdce mi kálalo,

dušu mi páralo;
ej, nedalo mi zaspáť!

Včera som sa nahnevala;
dnes už mám vôličku,
ej, ňou mi hučia bralá!
Môj milý mi to odkázal:
na dni kosil, v noci viazal...
Odkázal svitajúc,
do okna kukajúc,
ej, skrze zoreničku!

Štvrtá.

Daj ma, mamko, daj ma šuhajovi:
švarný je jak stromec javorový,

jako javor na dúbrave;
 slniečko ho zláti.
 Daj ma jemu skoro, náhlo!
 Sto citov sa vo mne spriahlo,
 spriahlo, fahá nedočkave —
 srdiečko mi zchváti.

Daj ma, mamko, daj ma šuhajovi:
 milý je jak kvietok fialkový,
 fialkový v tichej noci;
 mesiačik naň svieti.
 Daj ma jemu skoro, náhlo!
 Tisíc túh sa vo mne spriahlo,
 spriahlo, berú — niet pomoci:
 duša s nimi letí...

Piata.

Sokolčku, sokol,
 otáčaj sa vôkol,
 jako sokol poriadny.
 A keď sa nakrútiš,
 hlavičku pomútiš:
 v náručie mi upadni.

Počul volať sokol:
 začal krúžiť vôkol,
 krúžil dlho — ale bôľ!
 Bo keď sa nakrútil,
 hlavičku pomútil:
 u súsedov zapadol.

Šiesta.

Bodajbych o tebe, bodaj
 nikdy bola neslýchala!
 Ty vraj srdce si mi podal —
 a čo bolo? — Bola skala.

Bodaj! bodaj —

Ale Boh ťa bude súdiť,
 vyrkne súdby neskonalú:
 pôjdeš svetom srdcia ľudí —
 no všade ti dajú skalú.

Bodaj! bodaj —

Siedma.

Sadla na pňa
 a plakala:
 hoj, matí moja milá!

prečo ste mňa
 tak na skore
 hej, prečo opustila?
 alebo ma sebon
 hej, prečo nepojala?

Predsa som vás
 milovala,
 hoj, milovala vrele;
 stála neraz
 v čiernej noci
 hej, vašej u postele:
 skočila, liečila,
 hej, jak ste zastenala.

Noc pomíja...
 Pri tom všetkom
 hej, ste ma opustila.
 „Idem i ja!“
 volám, kričím,
 hej, rubáš som si šila —
 Ale vy: hneď vtedy
 huš! umkla ste mi letkom!

Od tých čias hľa
 v zdranom rúsku
 hej, blúdim osiralá!
 Moja vôľa,
 moja mladosť
 hej, celá pozvädala.
 Vznesla bych žaloby...
 hej, ani mi len dúšku!

Ósma.

Chudobná som, chudobná som;
 ale preto spokojná som!
 Pánboh boháč! čo mi chýbí,
 nahradí mi svojím časom.

Chudobná som, chudobná som;
 ale preto veselá som!
 Akže mi svet hluchý, prázdny:
 naplním ho piesní hlasom.

Chudobná som, chudobná som;
 ale pritom dosť hodná som!
 Chlapci šepcú: vidz len, zora!
 otočená dúhy pásom...

Chudobná som, chudobná som;
ale za to statočná som!

Príjde víčik: schytím tláčik:
„čo tu sľediš v dvore našom!?“

Chór.

Svoboda, svoboda! lepšia, ako voda,
ako kus chlebička... Drž si ju, dievčička!

Vodou smäd zahasíš, chlebom sa zasýtiš;
ale, že žiješ: len v svobode zacítiš.

V svobode: že žiješ, že máš i kus duše —
I lieceš sta strela vyronená z kuše...

*

„... Na maliny slnko svieti,
a na dievča krása letí...“

— Tak platí ľud ten čudesný:
za malinôčku po piesni!

— Slniečko stúpa k poludniu;
les, sparnom privalený vŕetok,
tak tupo dýše, ani v snu.
Kol hájnikovej chalupy
je ticho. (Hanka iste dnu
sa kutí, však zamestkuáva;
on čajsi po dnes dozerá,
jak kácu tam tie otupy.)
Dus leta vzduchom preberá
nad dvorom: ním hľa zmiera kvietok
na zahradke, a páchne palyň
až k omdletiu. Tíš. Len čo riava
sa ruve s nepriateľstvom skalín;
len riavy klokotavý brod
čo očuť, jak sa zadržáva —
V tom dvoje u nej zkrslot dietok:
dva chlapi, v lichých plátenkách,
bez odiedzky i bez bruslíčkov
a boso, celkom dľa zvyčajú,
jak keď sa v sadoch potlkajú,
jak brúsili by zdĺž uličkou
tam dolu v svojich dedinách.
Krušinou, býlim poza plot
(kde leda trčala jim hlava,
či vlastne vetché klobúčky)
sa predrali a tuliti!
prikvitli ani kozlatá,
vedúc sa svorne za rúčky;
obadva stupky, buclatá,

jak buček tuhý, valitý.
Na prskách obom celembajú
v šlj oviazané hrnčičky;
no ústka, dlánky, tváričky
tiež nepochybne znamenajú:
že z rúbaniska idú — z malín.
Zastali na pokraji toku.
Tu menší skubnul sa a pruh
zfaľených rtíkov nakrivil,
opakom pravej trel si v oku —
tak frnkál. Starší nedbal však,
pojáštril, šupnul do úskalín,
tam potíšku sa nachýlil
a do priehlbne uprel zrak.
„Hý,“ hlesnul, „koliký tu pstruh!“
a prstom kýval na onoho:
„sem, hybaj skoro, hybaj sem ---“
No mladší nerobil si z toho
nič, nepocítil záujem,
len durdil sa diaľ. Starší tedy
zodvihol kameň potíšku
a po rybe ho v hlbeň metnul;
ffusk vody hodne povylietnul:
však žugan už stál stranou vtedy
na briežku, včas sa uchýlil,
tam pohvizdkal si, poskakoval.
„Poď, Janko,“ riekol o chvíľku
a potúžil si kosýľku,
„poď, braček, lebo ver' už čas —
mať bude kľať i zbije nás;
pôjdeme tamok dolu hájmi.
Poď, ukážem ti vevericu,
i vyberieme pipíšku,“
a pojímal ho za pravicu.
Ten ztrhal sa však, ztudlikoval,

rozmazal síz tok po líci,
a k hrnku brata čiahnul: „daj mi!
daj —“ zvríeskal. Ondrej dlaňou
skryl —
„Čo?“ — nemálo sa podivil,
„tys' zo svojho už vyjiel všetky?
I čo dáš malej Anici
há? Kotloš!“ — „za ním pokročil,
„chceš, aby som ťa vybuchoval —
chceš?“ Janík ale vykľaroval
sta guľka, vreštal: „ale no —
Daj!“ — „Plno!“ drážili sa dietky.
S tým Ondrej tľapnúc v koleno
sa, skoknul a pod dvorom v nohy.
„Hej, Janko,“ zvýskal, „lap ho, lap!
Ak lapíš, dobre: zobni si;
ak nie, nuž noštek utri si;
hop, capku! tu máš papu, pap —“
a mrkev stráhal s uškieraním.
Tu Janíček sa nahneval:
dlánočky popľul, ani chlap
a drobčiac kotulkaľ sa za ním.
I dochytil ho za pôdlohy
chvist, zdrmal, aby skoro dal —
No vlastne Ondrej pozastal
bol zvedavosťou na preddomí;
„vidz, Janko,“ hneď aj zažvastal,
„hľa, u nás nie sú také domy!
Okolo samé zúbky, kvety —
A v štíte, vidíš, koľké rohy!?
náš baran veru takých nemá,
nie —“, sľediac zrakmi švitoril.
„A nepokole, Ondro, nie ma? —“,
tak Janko k nemu bázlivo,
zavzdychnúc pritom v podive.
„Nie, neboj,“ Ondrej srdne vetil,
„ten baran nie viac na žive.“
Hľadeli oba dohora,
zrak sivý len tak sa jim svietil;
skrúcali hlávky bez privity;
mladší i ústka otvoril...

Jak dívali sa na parohy:
hájníčka vyšla z pitvora.
„— Kde vzaly ste sa tuná, deti?“
zhýkala, zazrúc maličkých.
Ondrejko, smelý vezmúc dych,
odvetil: „veru na malinách

sme boli, v sekanisku, hej —“
„A sami!“ — tleskla rukami,
„vy fagani! — tak do hôr! í, ach!
no, nikdy! To ty, kolodej —“
Ondrejko ihneď pobadal,
a v odpoveď sa zponáhľal:
„nie, boli sme tam s dievkami —“
„A zkadiaľ ste, há?“ — „Z Osady.“
„I či tam?“ — „Jana Závady.“
„Že Závodovi? — Poznám ho.
A pustili vás? Ó vy, ó! —
Ty tam, čo plačeš?“ ku menšiemu
sa privrávala, sijúc dolu.
„Kto zrobil ti čo? dám ja temu —
no, čo ti? povedz, synak môj,“
s tým pohladila ho po čielku.
Janíček tisknul pery spolu
a fikal, hrnec jakby svoj
kryl, natiahal sa za košielku,
a k bratu ťupkal pomykom.
„Rec, čo ti?“ pýtala sa znova,
„šak totkou som vám obidvom —
no?“ Pod nos skuknul: „jiei by
som —“,
a očka zdvihnul zarosené.
„Totčička — Ondrej začal v tom —
Janíka nik ver' nevychoval,
ten vždy vám myslí na jiedenie!
Čo v rúbanisku nasbieral,
hneď cestou všetko vyzobal,
i odo mňa drel neustále.
Nie, neverte mu ani slova —
Ty priezočivec, koľuho!“
a ukradomky šturknul ho.
Ten, bôček hmatnúc, zvreštal: „ale!“
Tu ona: „biť sa nevoľno!
No, počkaj, dám ja tebe, starý:
žeš' Janíčka tak pohaniľ.
Nuž a ty vypľul by si vari,
keď dostal by si pod zuby,
há? ľaľad, aký ti to tam —
Poď, Janíčko! pre teba mám —
Tvoj brat ver' sa mi neľúbí,
i za to, že ťa pohaniľ.“
Ondrejko, zostávajúc sám
pomiatol sa a zagániľ,
i ledvá plaču ubránil —
„No,“ obzrela sa v smiechu zpiatky,
„i ty tam už len rušaj hore;“

ste oba deti jednej matky.“
A Ondrej rušal skokmo, spore.

Na prah sa posadili oba,
jak na konfka, čakali
a strežali, jak deti robia —
Nedlho bola na komore:
priniesla placka rúči oval,
už nalomený na dvoje;
bol maslom hrubo ponatretý,
i žiaril ponad hlavy detí,
jak luzný kvietok povoje.
Jak podávala kavaly:
o závod vystrčili ruky,
Janiček medzitým i mlasol,
a zrakmi k chvatu zaiskrili —
„Jankovi,“ rekla, „aby rástol,
hej, väčší — na, môj synček milý!
Ty, Ondrej — tys' mu ubližoval.
No, jedzte, žujte potichúčky...“
I svitly obom štyri svety,
nastala doba pamlsiek
v kabáčkoch maslom natretých;
i rumádzgali o pretek,
hej, hlvom — inu, zdravé deti!
Janiček najprv oči pásol
po onom, čím ho uderili
do dlánky; však len okamih
to trvalo, kým chuť si tvoril:
hneď i on vhrýzol sa a moril
ho riadkom zúbkov myšacích,
a nôžkami v tom šimrikoval.
„Či dobrý je —?“ tu pýtala sa
ho Hanka, hľadiac s úľubkou
naň, jabká zdutej tváričky
jak hrajú mu, kým žve a sjiedá.
Ten polizkujúc prstíčky,
„mh,“ kývnul, rusých kostrúbkov
(— Širáčky boli odložili —)
otrasúc podrost roztomilý,
a nôžkou durknul do suseda,
že Ondrej odmykol sa zasa —
Nu, živô-sriebro, neposeda.

Keď pojiedla si hladná chasa,
hájnička sama upomla
jich: „no, už choďte poľahúčky,
hej, — bojsa by vás išli hľadať!
Za ciestkou prosto do dola

si idte — Ondrej, povoli,
vieš? by i Janko mohol vládaf.
I nebavte sa nikde tam;
a obľúďte si Vľčiu jamu...“
Hneď siahli k zemi po klobúčiky
a stali. Janka vycmukala.
„— A ďakujeme pekne vám,“
tak Ondrej. „Vďačne — Do školy
že chodíš, badať. Len sa uč,“
mu privetila, hľadiac vlas,
„uč, môj syn, môž' byť z teba
knáz...“
Šli. Pohľadom jich sprevádzala,
na prste pokrucujúc kľúč;
ba ešte jim i privolala:
„— a pozdravte mi vašu mamu!“

Lež sotvá vnikli do lesa:
zpäť prifrňali zdurne, v krikú,
jak poplašené kurčatá;
a než sa stihla dopýtať:
čo jim? — čo ozaj deje sa?
chvoj pokryla jich riasnatá,
zmizeli vpravo vo smrečníku.
Zdúpnela: jaké čudesá? —
Strmela; čula klopytať —
I chvíľka len: a na vranníku
tu jazdec! letkom trysknul z hory!
Nebodaj ten, čo oňahdy:
čo urobil jej na príkory —
ver' on! — Veď ho tá uriadil! —
Vranníka bodnul, posmelil;
a zjäsťiac vókol pohľady,
keď postihol ju pred o dvermi,
k chalupe hravo zamieril,
pousmial sa a Hanke kýval
širáčkom zdobným k privetu
(snáď bláhal si už, už sa míval...)
Neznala v prvom okamihu:
čo počať? jak sa zachovať?
tak zmatlo ju to — veľmi, veľmi!
No skoro dopadla však stihu:
jej oňahdajší duše príval
v tom začal hruďou lomcovať,
hnev zvrel... I rúkla v odvetu:
„čo chcete, pane, zase tu!?
čo?... Znovok k zlosti, na trápenia...?
Ak s mužom mojím máte dač:
to príjďte, keď on doma bude!

alebo cvalte si tam za ním...“
 „I hroma! nač mi tvoj muž, nač? —
 Ja s tebou mám len do činenia,
 prisámboh, s tebou!“ odpovedal
 jej zhurta, medzi chachotáním
 a z oka čarným pomíhaním,
 i s komoňa sa takoj zvedal.
 „— Jak? So mnou!“ prekríkla

ho žena.

„Vy chcete mne byť ku ostude?
 ma vovliecť mrzkých do rečí?
 Na posmech priviesť, zohaviť?
 o lásku muža pripraviť...?
 Ó, to sa veru nesvedčí:
 to mrzko... každý súdiť bude!
 I idte ztadiaľ razom preč,
 rušajte, kade drží cesta,
 kým šianam ešte vašu hlavu!
 Ja nie som... (zlihalo jej reč
 pomyslom, čo sa mu o nej zdá?).
 Oďahdy — pán vy leďáky
 ste potratili šupáky:
 tak naschvál — panská vôlička...
 Sú v truhle, sa var' nazdávate?
 Hej — (pokázala v tom na ríavu),
 tam v kadlubine vaše zlaté —
 tam idte si a vylapajte!
 Ja Čajkula len, hájnička ---
 no mne s tým svätý pokoj dajte!“
 Sršiacim flocchla pozorom,
 poskúbla zlobne na zástere;
 s tým nazad šmykla otvorom,
 a treskom priplaštila dvere.

Pán Artuš nehýbal však z miesta.
 Jaknáhle s koňa sosadol,
 za udidlo ho popadol,
 a nutkal žvastom ku javoru.
 Ten zdráhal sa a zatínal,
 i fučal, lesklú ježiac hrivu,
 tu vzpjal sa, tu zas trhnul k sporu,
 a žhavo točil zrakov pár:
 no pán je jazdec ku podivu!
 len pokázal bič, kýsi čar —
 a Havran stápol, pohýňal —
 Však Artuš, i kým harce stváral
 kôň, neraz stihol kuknúť na ňu:
 jak jazýček jej žihal, páral,
 jak zmietala sa do úmoru;

vzdor, s Havranom že zápasil:
 obzrel sa, vysmial zášť i hanu
 a vášňou nedočkave zháral,
 i neraz sa jej ohlásil:
 ej, akú má reč rezkú, sporú!
 Ej, aleže je za nevesta!
 V tom javorový o konár
 pripínal koňa za kantár.
 Keď pripútal, hneď k nej sa berie —
 Však na druhý než stupil schod:
 už treskom pozapadly dvere.
 Na nenadály na hrmot
 kôň zduril sa a stranou vrhol:
 rozorval kantár, konár ztrhol
 a uskočil; — pán zžvastal však
 a zašmihotal ku dôvere:
 i zastal ani búry mrak,
 len hlavou šumne pohadzoval.
 Pán Artuš zatým hore schody
 sa bral čo neúprosný host,
 nedbajúc liebé na nehody:
 mal pôtok on už takých dosť,
 a predsa zavše zvíťazil:
 vrch obdržala dychtivosť,
 bár anjelských slz tiekly brody,
 bár kliatby naň sa sypal plam,
 i neznal často ani sám,
 čo všetko boril, otravoval...
 (Nu, jedným slovom: vilný drak...).
 Bol lepší ani letorost;
 i kým si hrde vykračoval
 čo démon, zhubnej slávy jun:
 ostrôžok zhral mu vírny zun,
 sta v pokyn, že tam istý šlak —
 — No, jaké u dvier prekvapenie
 ho stihlo, jak sa zarazil!
 Chcel vníjsť: a ajhľa, uzamčené
 na dobro! pozde dorazil!
 To urážka, i potupa!
 I búchal, volal, rozkazoval —
 Mnel vyvážať a vyboriť —
 Lež marné vzteky, úsilie;
 v čas tvrdze tvrdz i chalupa,
 ni chatrč nelžá otvoriť!
 Z dnu ani šuchu, ani hláska —
 Čupela kdesi zavile,
 čupela — zhavranelá kráska!
 — S tým vľavo uhnul ku pavlači,
 a fúkal, kukal do okien;

leží i dnu po nej ani slychu,
len ružová sa postel zračí...
Liežť, drať sa: predsa není preň!
po takej nemôž' po bodlači.
A kto zná, kam sa prepadla,
vo ktorú hniezda priehlbeň? —
Diel, zkúšal trápnu za hodinu.
Snáď šiky tratí, žarty strojí,
snáď... však hútal, pomyslel;
stál, dochytiac sa zábradlia,
a dumal, v ťažkom dumal znoji —
Ver' inú čakal na hostinu!
Až nezdarom sa domrzol
(i Havran šantil v nepokoji);
a urazenú ztajac pýchu,
tvár zmraštil zhrdy návykom,
pošmihal rezko bičikom
a sostúpil.

Keď povysadol
na koňa, ešte poohliadol
sa k domu. Ten však ticho čnel,
jak prestál by bol nehodu.
Tíš — potoka len rujný šplachot;
nad horou prchlý chmáry let —
Hnul tedy ihneď k pochodu;
lež v tom sluch zarazil mu chachot,
smiech uštepačný na dôvet.
I obrátil sa: zasinel
(smiech iste z onej tvrdze znel),
pásť zbalil v útok, hnevom zkpel:
s tým zahrozil sa, kliatbou zsypl —
a cestou zbočil búrne zpät...

Kým zkúška trvala tá hrozná,
kde, jako a čo Hanka — kto zná?
Jak oná panna v povesti,
snáď pod koryto tiež sa skryla,
tam dumala si o šťastí: —
ej, ale som ho vyplatila!
Nuž a ten chachot vyzývavý,
ten výskot ozaj nač bol, keď
vták ulietal už inam dravý...?
— Ach, ženám ťažko rozumeť! —

Po všetkom zase išla k dielu.
I zdalo sa, že zosilnela.
Jak páper schvatla vaňu bielu
u potoka, keď ponáčrela,
a niesla, jakby v ruke nič —

sta snôšku k úlu bystrá včela.
Jak cipulienka kochľatá
brúsila z kúta do kúta,
vo tvári celá vysmiata;
tu i tu si i zhrkúta,
zanôti... Nu, a myseľ dobrá
je pravou rukou i u obra;
tá k práci — šťastný pohonič!

I podvečer keď povysadla
si na prah, jak to jej bol zvyk:
tiež radosťou jak keby mladla,
smev rôžil úst sa na kútik,
zrak časom k hore zaletuje —
Čistila gribky, kuriatka —
a v každom jakby pohádka,
jejž smysel v duši rozrešuje —

Mužovi iste vyžaluje,
až príjde, všetko — istotne.
Ó, ten sa zhrozí, čelo zmraší!
valašku hnevne pod schod praští,
i zabohuje hrmotne!

A nechsi popod nebo lieta
ten zbojce, čo mu mátal ženu:
neujde jeho postiženiu;
on vyhľadá ho, kde je koľvek,
a beda!... ztratený to človek
za svoje chůčky lakotné!

Žalovať?... A či ona dieťa?...
Jej, možno, tiež by mrkotne —
Toť oňahdy jak mrzko zre!
Snáď ešte by si namyslel —
Zná ho už, netýkané kvieťa!

— Keď Michal došiel, nemálo
sa začudoval bol na dvore,
uvidiac, milom na javore
jak visel konár ulomený.
I takoj zpytoval sa ženy:
čo javor jeho potkalo?
či vadil, ubližoval komu? —
Lež Hanka plecom kývla k tomu;
„nu čo by?“ vrkla, „iste vietor...“
„Čo!?“ Michal na to v zadivení.
„netáraj! Už si zlihala,
hej, potkla si sa, moja milá:
veď chvojka sa dnes nerušila,
dnes tíša...“ Jazyk sa mu plietol —
a Hanka sa mu — vysmiala.

(Dokončenie.)

Čo si rozprávaly klobúky.

Od *Terezy Vansovej.*

V komore starého milovníka zvláštností stál medzi iným haraburdím starý klavír. Struny potrhane, zhrdzavelé už len kedy tedy vydaly tu drsný, tu žiaľny tón, keď vlhkým povetím väzba popúšťala. Tenké, vysoké nohy zdaly sa trpieť podagrou a hrozily celé teleso starého klavíra svrhnuť zo seba. Na starom tomto klavíre nachádzala sa hromada starých klobúkov. Bola jich tu celá, k tomu ešte internacionálna spoločnosť. Tu nachádzal sa široký klobúk, aký nosili a nosia umelci, alebo takí, ktorí sa umelcami prezývať dajú, tam zas kalpak so zbytkami pera a kokárdy; tu slamený, jemný širák s anglickým nápisom: Bedfordshire a s vignettou: „Honí swit qui mal y pense!“ Starý, vysoký pinč s obstrihanou a znovu hrubou cvernou pozašivanou strechou zdal sa tu rozkladať a cítiť celkom ako doma a preto nezameškal nikdy viesť rozhodné slovo alebo úsudok; tu široký, starodávny klobúk s vypálenou na streche dierou zdal sa byť dakedy majetkom učenca; tam zas kukal zo svojej škatule francúzsky „claque oreb’lle“ a pýšil sa svojím parížskym pôvodom. Krem týchto bolo tu ešte viacej všakových pokryvok.

Cez polo slepé sklo okienka mrežami opatreného kukal dnu mesiac, len tak nesmelo, ako keď za zimného rána umrznutý pocestný pýta o dovolenie smieť zohriať si ruky u jasného ohňa domáceho krbu. Tam von bola tuhá zima; snáh zamrznutý odrážal svetlo mesiaca v tisícich svojich diamantoch a tie hviezdy tiež zdaly sa triasť zimou.

Aj v komore bola zima a panovalo ticho.

Ticho? Či nešuchlo práve niečo, ako bóľny, prítlumený vzdych? Hej, vzdych to bol, vzdych hlboký.

„Kde sú tie časy!“ začne melancholický hlas. Náležal on širokému klobúku „umelca.“

„Hej, tie časy!“ ozval sa hneď na to chriplavý, drsný hlas. Bol to starý, hrubou cvernou pozašivaný pinč. „Keď ešte môj pán — on bol skupán a úžerník — čítal svoje dukáty, ktoré v starých, zašpinených punčochách skrýval; keď ešte všetko bolo pri starom: staré háby, staré peniaze, staré knihy, vzácne folianty, popchaté v múčnych vreciach; keď prichádzali podozriví ľudia k nám, dajedni s ohnutým nosom a krkavčím pohľadom a hladom, dajedni bládí a s uslzenou tvárou. Tu doniesla bladá deva posledný rodinný klenot do zálohu; tu vyhladovalý študent jedinu vestu: všetko, všetko tu našlo ochrannú strechu. No nielen staré haraburdie obývalo náš dom: bola tu aj lepá kráska, dcéra môjho pána, slečna Aurelia. Starý som, no takej ženskej som nevidel, akou bola ona.

Jedného večera prišiel môj pán pozde z jarmoku domov; išiel rovno do svojej pracovne. Tu ho ovialo dusné, mrazivé povetrie.

Obloky nikdy neotvorily sa čerstvému vzduchu, pavučiny sfa pláchy pokrývaly sklo a robily záslony zbytočnými. Nikdy nesmela ženská ruka siahnuť po motle, aby poriadok uviedla v chaos tento. I teraz pozorne zatvoril dvere, zodvihnul ťažký vrchnák truhly a vyňal punčochu naplnenú zlatom. Hej, jakým lesklým prúdom hnalo sa to jeho kostnatými prstami! Lojová sviečka len mdlé svetlo vydávala a odrážala sa v lesku vzácneho kovu a v svietacích sa náruživých očiach starca.

Žrazu počuť bolo tiché, nesmelé klopanie. Starý shrnul dukáty do starej punčochy a zachlopil vrchnák truhly. Potom otvoril.

Dnu vstúpila slečna Aurelia. Oblečená bola v sviatočné šaty, čo starému ihneď napadnúť muselo. Jej pohyby a výraz tváre zdal sa byť tiež sviatočným, ba slavnostným. Niečo váhavo blížila sa k otcovi.

„Otče!“ zvolala a pozrela naňho prosebne.

On obrátil sa udivene ku nej a ťazavým pohľadom premeral jej zjav.

„Nuž?“

„Nevenoval by si mi chvíľku času?“ znela jej nežná otázka, ktorá bola spolu i prosbou.

„Mám súrnu prácu!“

„Moja záležitosť je tiež súrna!“

„Nuž tedy, ponáhľaj sa!“

Aurelia vydýchla, akoby si chcela dodať zmužilosti; na jej tvári bolo poznať známky duševného rozčulenia a hlasom sa jej chvelo ako utajené slzy. Potom priblížila sa k otcovi a oprela sa rukou o stôl, na ktorom pred chvíľou leskla sa hromada zlata.

„Otče, ty znáš Ostrického?“

„Toho bedára, toho pobehaja!?“

„Je pravda chudobný.“

„Eh, znám ho veľmi dobre; nemá nič!“

„Ty znáš aj to, že ma lúbi!“

„Že ňu lúbi! Hej, veď bol tak drzý, že žiadal ma za tvoju ruku, — no ale som mu ja posvietil! Krem toho sľúbil som tvoju ruku pánu Krkavcovi.“

„Nikdy!“ zvolala deva vášnive.

„Že nikdy? Veď sa nahľadíme!“ zvolal zase on s posmeškom.

„Nikdy!“ opakovala dcéra znovu a vztýčila sa. „Ja som tomu predišla!“

„Nuž?“

„Od dnes rána som Ostrického ženou!“

Starý zbladol a prudko trhnul sebou.

„Blúzniš?“ zvolal.

„Nie, neblúznim; hovorím pravdu. Ty si ma chcel predať starému výstupníkovi, preto, že nežiadal od teba prinavrátene starého dlhu a odmietnuť veno. Ty nechcel si vyslyšať prosby milujúcich; keď Ostrický uchádzal sa o moju ruku, pohanil, potupil si ho, — ty zoprel si sa oproti šťastiu svojho dieťaťa. No ja, aby som vy-

hnúť mohla nenávidenému sväzku, oddala som sa s mužom, ktorého ctím a ľúbim a s ktorým hotová som niesť nerestí života!“

„Nezdarné dieťa! Hovoríš pravdu?!“

„Úplnú pravdu!“ zvolala dcéra neohrožene.

„A vieš, že ťa vydedím, že nedostaneš ani haliera, ani ten tvoj bedár a svoditeľ? — Preč z mojich očí, preč z môjho domu! U mňa niet viac prístrešia pre odpadlú, nevernú, nezdarnú dcéru!“ Starý sypel zlosťou a zraky jeho metaly blesky zlosti na úbohú dcéru.

„Idem, otče!“ riekla ona smutne; „predvídala som to, no nechcela som opustiť dom rodičovský bez pokúsenia sa prosby o odpustenie!“

„Id' mi z očí, nezdarné dieťa!“ A drsnou rukou sotil ju do tmavej noci, aby hľadala prístrešie a lásku u ľudí cudzích. Za chvíľu zostal stáť, akoby znovu nasbierať mal sily po takom víťazstve, potom znovu vyňal punčochu, zahĺbil sa do čítania a čítal, čítal...

„Tvoj pán bol blázon!“ zvolal široký klobúk s vypálenou strechou s opovržením. „Len blázon je niečoho podobného schopný. Mój pán bol učenec. Hovoril všetky možné i nemožné moderné i staré jazyky. Ešte i sanskrit nebol mu tajnosťou. Najradšej ale vhlbil sa do tajností krásneho jazyka starých Hellenov. Všetkých gréckych filozofov znal tak dobre ako svoju starú kuchárku. Sokratesa nazval starým bláznom. Keď vykladal svojim poslucháčom o krásach gréčtiny, bol ako vymenený. Celá postava sa vypnula a z očí sálal divný plameň nadšenia. Od istého času zamestnával sa písaním rozsiahleho a hlboko vedeckého pojednania o gréckej spojkke τε-χι; prehŕňajúc sa vo veľkých, v svinскеj koži viazaných bachantoch, nezbadal, že kuchárka doniesla večeru. Bez veľkých okolkov pohádzala táto mudrcov do kúta, vtrepala mluvnicu kamsi pod pec a postavila na stôl lojovú sviečku a baranie modzgy. Ja som to všetko dobre mohol pozorovať, lebo pre pánovu lysinu pokrýval som i doma jeho hlavu. Kuchárka odišla; pán vzal lojovú sviečku do jednej, mluvnicu do druhej ruky a oprel sa niekam do kúta, aby ďalej študoval a pátral. Ale beda mne! Plameň sviečky dotknul sa strechy mojej, i tak nikdy nie ohňovzdornej, a neviem, neviem, čoby sa ešte bolo dialo, keby nie zjav kuchárky vo dverach. Tá urobila potom veľiký krik — a moja strecha navždy odniesla známku pánovej učnosti. To nebolo všetko. Nad baraniami modzgami smiloval sa čierny Pluto a ubytoval sa so svojou korystou niekde v svojej ríši, kam žiadna olympická moc nebola vstave ho nasledovať.“

„Hahaha!“ smial sa kalpak z plného hrdla a narovnal zbytky pera a kokárdy. „To bol tiež kuriozný svätý! Môjmu pánovi sa niečo podobného nikdy neprihodilo. On bol majiteľom rozsiahlych pustatín.“

„Iste aj tam bolo pusto, kde si ty pokrýval!“ zahundral starý pinč.

„Kérem, môj pán mal pre seba dosť rozumu! Keď boly kortešácky, bol on medzi prvými, čo pomáhali piť a kričať éljen! Keď sa ale voľby pominuly, obrábal svoje polia, miloval karty, psov a kone, a tu i tu švárne nevestičky. Raz, myslím, zaľúbil sa bol i do istej urodzenej slečny, ale nemusela to byť veľmi hlboká láska, lebo keď dostal košík, ani sa nezastrelil, ani cyankali nekupoval, ale sa náležite opil.“

„Tiež geniálny prostriedok, zabudnúť na takú porážku!“ poznamenal pinč a potriasol svojím švíkom.

„Tak že domov idúc,“ hovoril kalpak ďalej, „museli sme spraviť s istou kalužou veľmi intímnu známosť.“

„Ako sa to aj dalo očakávať!“ odseknul zase starý pinč.

„Mamička môjho mladého pána chcela oženiť svojho syna; poslala ho tedy na zálety do susednej dediny, kde už usrozmenní páni rodičia vyvolenej čakali vzácnu návštevu. Keď prišiel na určené miesto, poslali ho rodičia do zahrady za Vilmuškou. Táto sedela v besiedke a čítala. Keď sblížil sa môj pán ku nej, zdvihla ona svoje veľké významé oko a pozrela naňho, tak že ihneď zabudnul na krásnu reč, ktorú sa bol cestou naučil. Nastalo trápne ticho. Konečne začal môj pán predsa hovoriť a rozprával jej o svojich psoch, akí sú krásni a strašní, o koňoch a o svojej bujnej Šárike; potom vyprával, akú úrodu mu toho roku repa vydala; jeho ošípané že sú pravé vzory krmníkov, lebo že jich on dla novej metody krmí. Konečne prišiel na zaujímavú kapitolu o výchove teliec, keď Vilmuška pretrhla mu reč slovami:

„Nemáte mi inšie povedať?“

On oprel svoje vodové oko na ňu, akoby to, čo práve predniesla, v malajčine bola povedala.

„Tak len pokračujte v pestovaní svojich koní a psov, sejte svoju repu ďalej s tak dobrým prospechom ako dosiaľ, kŕmte svoje ošípané tým novým, okázalým spôsobom a vychovávajújte zo svojich teliec tučné, vás hodné voly! Ja prajem vám mnoho zdraru, no pomáhať vám nechcem, nemôžem, neviem, nebudem.“ Povedala a nechala môjho pána stáť.“

„To bola resolutná osoba! Iste nejaká emancipovaná!“ prehodil klobúk s vypálenou strechou a tváril sa pritom veľmi učene.

Široký slamenák s nápisom: „Betfordshire“ a vignettou: „Honi swit ký mal y pense“ s opovržením hľadel na túto spoločnosť a vyťahoval svoje pokrčené údy. Nevedel ešte dosť zabudnúť pokorenie, ktorého sa mu dostalo tým, že musel tu obcovať s kadejakými pobeťahmi a počúvať jích historie.

„Ty nič nehovoriš, pajtáš!“ začal sa mu kalpak po kamarátsky prihovárať. „Dľa výzoru súdiac mal by si byť Angličan.“

„Yes!“ odvrknuť pyšno Angličan a vyhrnul svoju strechu.

„Tak rozprávaj i ty niečo!“

„Nelúbim rozprávať!“

„To dobre od teba, brachu,“ rieknuť na to starý pinč, „lebo to, čo bys ty povedal, by iste tak nudné bolo ako novembrová mhlá v Londýne!“

Klobúky sa rozrehotaly, Angličan sa pyšno a s opovržením vzdialil do najmožnejšej dialky, a len „umelecký“ klobúk si vzdychnul.

„Čože tak vzdycháš, staré strašidlo? osopil sa naňho pinč.

„Hej, je tomu už dávno, čo pokrýval som geniálnu hlavu mladého, no nešťastného maliara, keď ešte nemal stáleho miesta, keď cestoval po okolí a známych mu mestách. Raz za zimného dňa dorazili sme do väčšieho mesta. Tu môj pán mal sa baviť za viacej dní. No nemal tu trpezlivosti; on vydal sa ešte v ten samý deň na cestu; sňah pral mu do očí a ostrý, severný vietor tiež nemilosrdne šibal do neho a obťažoval kroky jeho; no on nedbal na vietor, na sňah, a len ďalej spechal pružným krokom. Ja rozmyšľal som o tom, čo prinálo pána môjho k tomu, že oproti noci vydal sa na túto cestu? Čo pohnulo ho k tomu? Keď mohol by v teplej kaviarni alebo v hostinci pri pohári dobrého vína sedieť, a on vydal sa pešky na takú zlú cestu! Dlho sme putovali; konečne videli sme pred sebou v sňahovej pláni malé domky dedinky, akoby pohádzané rozmarnou rukou sem tam. Z malých oblôčkov kmital plamienok ohníka od kozúbkov, akoby volal dnu pútnika zohriať sa na chvíľku: no pán môj nevidel pohostinný ten kmit a spechal len ďalej a ďalej. Na konci dedinky stál panský dom. Ta zameril kroky svoje Vkrôčil do dvora, potom otvoril veľké dvere a vstúpil do pitvora, zkaďe zase na pravo zameril k istým dveram. Tu zaklopal. „Voľno!“ zavolal dnu príjemný, zvučný hlas, načo pán môj vkrôčil do izby. Pri jeho vkrôčení zľahka zkríkla mladá ženská a vstala od stola, kde pri malej lampe čítala.“

„Cyrill — vy ste?“

„Áno ja! Nečakaný, nevítaný!“ odvetil on a zasotil ma niekam do kúta, uchopiac jej ruku.

„Načo ste prišli?“ znela jej nepohostinná otázka s výčitkou, no oko pritom zažiarilo a hlas jej chvel sa ako dotknutá struna.

„Viera, vy ste nemilosrdná! Kto nezná srdce vaše, povedal by, že je ono z kameňa. Ja nemohol som odolat túžbe, byť vo vašej blízkosti a nevidieť vás, ač tušil som, že neprijmete ma laskave. Putoval som pešky sňahom a vetrom hatený, len aby som vás vidieť mohol; veď tak dávno tomu, čo sme sa nevideli! Viera, ja držal som vás za márnivú, za sobeckú, ja demonštroval som proti srdcu svojmu, privlastňujúc vám chyby, ktorých ste prostá, len preto, aby som vás mohol nenávidieť, vami mohol opovrhnuť. No nemožno, Viera, nemožno vás nenávidieť, vás len ľubiť musím!“ a pritom bozkami pokrýval jej ruku, ona ale druhou zastrela si tvár.

„Ja viem, že vás ľubiť je hriech, znám, že hoden som trestu, keď ruším váš pokoj, no skôr by som mohol letieť v záhubu, ako zrieknuť sa myšlienky na vás. Vy pravda nemôžete pochopiť objem lásky opravdovej — vy ste chladná ako kus krásneho nramoru!“

„Že chladná!“ usmiala sa ona trpkou a slovila hlasom stiesneným: „to hovoríte vy! Pravda, hľadala som lásku, avšak nenašla som ju tam, kde by mi ona práve kynúť mala; no kde našla som ju, tam oddať sa jej nevoľno, nesvobodno. Vy to musíte vedieť, ač

nehovorila som o tom nikdy, no prezradiť to musel sám môj pohľad!“

„Viem, Viera, viem! Ten váš milý pohľad otváral mi nebo, aby ste ho samy nemilosrdne predou mnou zatvorili. Slová vaše rozduchujú plamene v srdci mojom a súčasne oblievajú jich mrazivým prúdom. Hory a doliny položily sa medzi nás, aby nás rozdelily — no láska i to prekoná! Nie, neodťahujte tú svoju milú rúčku; snáď sa ma nebojíte?“

„Nie, vás sa nebojím!“ povedala ona ticho.

„A koho sa bojíte, Viera?“

„Sama seba!“ dodala a pohliadla naň pohľadom, ktorý znovu roznieť v ňom hárajúci plameň.

„Viera! Viera!“

„Ticho, ach, ticho!“ prosila, keď cítila, že znovu a znovu tiskne jej ruku k ústam.

„Prosím vás, majte smilovanie s úbohous biednou ženou! Jestli vám je len troška milý pokoj môj, nenarušujte ho viacej svojou prítomnosťou!“

„Vy ma vyhánate!“ zvolal on bóľno, „vy nemáte pre mňa slova lásky, útrpnosti! Viete, že len vás ľúbim, vo vás žijem, vo vás svoje dávno tušené ideále poznávam!“

„Dost už, dost!“ zvolala ona a náhlým miknutím ruky vysvobodila sa od neho. „Dost som už poslúchala, dost, ach, prímného zradila; teraz vzdialte sa, prosím, ak nechcete, aby som večne musela nenávidieť vás i samú seba!“

Smutným, beznádejným pohľadom pozrel Cyrill na ňu a tupým, nezvučným hlasom riekol:

„Nuž, Viera, tedy s Bohom!“

„S Bohom!“ zavzdychla ona. On ma schytil a ako bezdušný bežal strmým krokom von. Ale ja som ešte zazrel, ako mladá žena túžobne vystrela za ním ruky, potom klesla na pohovku a dvere zatvorily sa navždy medzi ňou a mojím pánom; on prechal von do tmavej noci.

„Noc, noc! Všade pustá noc, vókol mňa a vo mne noc, noc!“

„Dost dobre vyprávané!“ prehodil starý pinč, „lenže dej celkom obyčajný, každodenný; žiadna originalita, nič samorostlého!“

Zo zbytkov svojej škatule vykotúľal sa elegantný, ešte dost nový claue. Napnul svoje struny, že vyzeral ako švihák na ulici a začal šviháckym žargonom.

„Ja a môj pán — môj pán bol gróf a k tomu vyslanec —, my dvaja antichambrirovali sme v predsieni malej baletnej tanečnice. Debaty a rozpočty na sneme nezanímaly môjho pána tak veľmi ako debatty a účty za kulishami a v byte signoriny Julietty. Bola veľmi pekná a môj pán do nej tak zaľúbený, že si už v patričných kruhoch o tom poľuškávali, že si ju vezme za ženu.

Jedného večera doprevadil môj pán slečnu Juliettu domov; mňa poviesil v predsieni na klinec, spolu i s kepienkou signoriny, od ktorého sladká a omamujúca vôňa patschouly-voňavky zaváňala. Môj pán a signorina odišli do komnaty; aj Žanka, čiperná to ko-

morná, ztratila sa, aby si s lokajom pobesedovať mohla. Len ja som tu zostal, a napájaný patschoulým a ukolísaný tichostou nočnou skoro by som bol driemať začal, keď zrazu strmo zazvonil zvonec od chodby. Žanka vybehla, otvorila dvere a hľa, ako sa zarazila, keď videla pred sebou chudobne oblečenú ženskú stáť, a preto drsným, zlostným hlasom osopila sa na ňu a chcela ju vyhnať; no táto prosila:

„Nevyháňajte ma, ja musím s ňou hovoriť!“

„Signorina nemá času výsluch dávať každej žobráčke.“

„Nie som žobráčka a neodídem dotedy, kým nevidím slečnu; ja počkám, ó, veď viem čakať!“ slovila so zvláštnym prízvukom žena. „Povedzte slečne, že ju čakám, a ona pride, príde!“

Žanka váhala; ešte raz pozrela na starenku, a keď videla jej odhodlanosť a prostú hrdosť, povolila a odišla. Za čas zase bolo ticho v predsieni; starenka stála ešte vždy na tom istom mieste, akoby sa bála opreť sa o skvelý čalún a len časom zastonala:

„Ó, ja som ju poznala po hlave hrdo a predsa tak strojno povznesenej, ktorú — ach, jak dávno tomu — od mali tak nosila! Po čarovnom blesku čiernych očí našla som ju, konečne našla!“

Dvere sa roztvorily a dnu vkročila sama signorina. Bola teraz oblečená v ťažké hodvábne šaty (i tie platil môj pán); rozmrzená nad nemilým vytrhovaním pozrela na domnelú žobráčku.

Starena sa vrhla oproti nej, signorina ale cúvla nazpät.

„Kto ste, čo tu chcete?“

„Julka moja, núž či ma už nepoznáš?“ zvolala starenka bôľne trasúcim sa hlasom.

„Vy sa iste mýlite v osobe — ja vás neznám!“

„Ty nepoznáš svoju matku?! Ó, neodvracaj svoju tváričku! Vieš, ako som ťa ľúbila? Žiadna obeť nebola priťažká, aby som ti ju nebola vďačne priniesla! Ja učila som ťa prvé pieseňky, ja prvá pozorovala som nedostitný pôvab tvojho tancu; ja vychovala som ťa vlastným strádaním a ty ma neznáš?!“

„Ticho, ticho! Zdá sa mi, že blíži sa niekto; snáď je to gróf. Vzdialte sa, on vás nesmie tu vidieť, nesmie vedieť — —“

„Čo nesmie vedieť? Snáď to, že si ty moje dieťa? Prečo nie? Veď poctive vychovávala som ťa dotedy, kým neopustila si matku svoju.“

Signorina siahla do vrecka šiat, vytiahla toľkú naplnenú peniazmi, sňala brillantami vykladanú náramnicu z okrúhleho ramena a podávala ju starene s chvatom v reči a v posunkoch:

„Tu, tu máte! len choďte už, vzdialte sa, on vás tu nesmie vidieť, on — —“

„Kto on? kto je to? Kto tiskne sa medzi mňa a moje dieťa? Kto berie mi jeho lásku? Nie, ja nechcem zlato, ja chcem lásku!“ dodala starena a odmietla dar.

Znovu a znovu pokúšala sa slečna o to, aby vnútila stareнке peniaze, no táto trvala na svojom mieste, až kým sa dvere znovu

neroztvorily a dnu nevnišiel sám gróf. Julietta zbladla a vrhla zlostný pohľad na ženu.

„Ah, ma chère! ktorá nepriateľská moc mi vás urvala?“

„Pomyslite si, mon ami!“ začala signorina, „tu táto úbohá žena hľadá svoju ztratenú dcéru, a iste pomätená náhodnou podobnosťou, mňa drží za svoje dieťa.“

„Prečo ju nedáte von odpratať? Načo že sú policajti?“ zpýtal sa môj pán a mrazivým pohľadom vysokopostaveného pána premeral úbohú matku. Táto viac chápala ako rozumela jeho a slečniným rečiam — náhle premenila výraz tváre a postava sa narovнала.

„Nie, mňa netreba vyháňať, pôjdem aj sama! Ale kliatba matkina nech sprevádza nevďačné dieťa po celý, dlhý život!“ zavolala s nevýslovným výrazom žiaľu, urazenej lásky a trpkého sklamaní a opustila sieň, šeptajúc:

„Ja zobrala som o lásku, ona mi dávala peniaze!“

Signorina omdlievala, Žanka a milostpán odvieďli ju do izby.“

Starý pinč chcel už urobiť svoju poznámku, no pretrhnul ho v tom starý klavír, ktorého struny žiaľno zahučaly:

„Kto to tu hovorí? kto ruší môj pokoj?“ zalkaly struny, duša to biedneho nástroja; „kto budí zo sna ťažkého? Zdalo sa mi, ach, že ešte mladý, v plnej sile napiatych strún žitia stál som v čistej izbe učiteľa. On pri mne učieval svoje deti prvé piesenky; najmladšej dcéruške, roztomilej Mariške, často spieval: „Schöne Minka, ich muss scheiden!“ lebo táto pieseň bola vtedy veľmi v mode, tak ako teraz tie hudobné tláchaniny, ktoré každý uličník vo svojich nečistých ústach omáľa, tak že urážajú ucho každého poctivého umelca. Potom rástla Mariška, až vyrástla v krásnu, lepú pannu. I nezostala nepozorovaná. Prichádzali k nám mladí mužovia, ba aj istý mestský panák, a tento padol našej Mariške do očka. Keď prišiel, zachvela sa, keď odchádzal, zvesila hlávku ako smädný kvietok. Bol to pekný, strojný šuhaj, ale falošný až v hĺbku srdca, lebo jedného dna, keď Mariška odišla do kuchyne, zpýtal sa jej staršieho brata:

„Má tvoja sestra peniaze?“

A nemala jich; preto neprišiel viac panák, ale išiel do mesta a tam skoro dal sa sosobášiť s pätnásttisícovou pannenkou. Mariška vädla a plakala. Často po vykonanej práci zasadla si ku mne a začala tak smutno hrať, že i mnou to zachvelo ako utajený plač:

„Načo si to srdce, načo si mi dal, Bože?!“

Potom aj otec ju opustil, aby položil umlenu hlavu na večný odpočinok. Brat už skorej odišiel do cudziny a tak sme zostali sami, ona so svojím žiaľom a ja s jej pieseňkou. Konečne aj jej struna žitia musela puknúť, lebo ju potom tiež odniesli zmeravenú...“

„Tragický koniec tragickej historiky!“ zamiešal sa starý pinč a pokýval svojím švíkom; klavír ale, akoby v ňom odznievala dávna rozpomienka, ešte len opakoval:

„Načo si to srdce — —“

„Starý hlupák, netáraj do tohto sveta!“ Akoby si teraz niekto na svete srdce žiadal: dudky, brachu, dudky, to duša všetkého!“ dudral pinč.

Klobúky prisvedčily, klavír umlknul a mesiačik schoval sa za chmáry.

Albert.

Kresba od grófa *Iva N. Tolstého.*

I.

Päť bohatých a mladých ľudí, prišlo o tretej hodine v noci veselíť sa na petrohradský bál.

Šampanského vypilo sa mnoho, väčšia časť pánov bola veľmi mladá, dievčatá boly krásne, fortepiano a husle neunavne hraly jednu polku za druhou, tance a šum neprestávaly; no bolo akosi nudno, nepohodlne, každému zdalo sa (ako to často býva), že je nie tak, akoby malo byť.

Niekoľko ráz usilovali sa veselými byť, no strojená veselosť je horšia od nudy.

Jeden z piatich mladých ľudí, najnespokojnejší so sebou, s ostatnými i s celým večerom, s odporným citom vstal, pohladal si čiapku a vyšiel s úmyslom, že po tichu ztratí sa.

V prednej nikoho nebolo, no v bočnej izbe, za dverami, počul dva hlasy, hádajúce sa. Mladý človek zastál a začal slúchať.

— Nie, tam sú hostia, hovoril ženský hlas.

— Pustte ma, prosím, ja nič! modlikal slabý mužský hlas.

— Ale nepustím bez dovoľenia panej, hovorila ženská: — kam chcete? ach, aký!...

Dvere otvorily sa a na prahu ukázala sa čudná mužská figura. Uvidiac hosta, slúžka prestala sa spierať, a čudná figura, bojzlive pokloniac sa, kníšuc sa na sohnutých nohách, vošla do izby. Bol to stredného zrastu mužský, s úzkym sohnutým chrbtom a dlhými vlasmi. Mal krátky kabát a potrhane úzke nohavice nad chlpatými nečistenými čizmami. Skrútený na povrázok nákrčník visel z dlhého bieleho krku. Špinavá košela trčala z rukávov nad chudými rukami. No napriek neobyčajnej chudosti tela tvár jeho bola nežná, biela, áno svieži rumenec ihral mu na líci nad čiernou, riedkou bradou. Nečesané vlasy, vyhodene nahor, odkrývaly nevysoké a neobyčajne čisté čelo. Temné ustaté oči hladely mätko, lichotive a spolu vážne. Jich výraz pútavo spĺýval s výrazom sviežich, v kútikoch ohnutých pier, vykukávajúcich zpod riedkych fúzov.

Prejdúc niekoľko krokov, zastál, obrátil sa k mladému človeku a usmial sa. Usmial sa akoby s namáhaním; no keď úsmev oziaril jeho tvár, mladý človek, — sám neznajúc, prečo — usmial sa tiež.

— Kto je to? šeptom zpytal sa slúžky, keď čudná figura prešla do izby, z ktorej bolo počuť tanec.

— Pomätený muzikant z divadla, odvetila slúžka: — niekedy prichádza k panej.

— Kam si ušiel, Delesov? volali v tom zo saly.

Mladý človek, ktorého zvali Delesovým, vrátil sa do saly.

Muzikant stál pri dverach a dívajúc sa na tancujúcich, úsmevom, pohľadom i podupkávaním prejavoval svoju spokojnosť.

„Čože, idte i vy tancovať,“ hovoril mu jeden z hostí.

Muzikant poklonil sa a tázavo pozrel na paňu.

— Idte, idte, — čože, keď vás páni volajú, zamiešala sa pani.

Chudé, slabé údy muzikantove začaly sa živšie hýbať a on, mihajúc, usmievajúc a mykajúc sa, ťažko, nemotorne posiel hopkať po sale. V prostried kadrily veselý officier, tancujúci veľmi krásne a oduševneno, nenadále postrčil chrptom muzikanta. Slabé, ustaté nohy neudržaly rovnováhu a muzikant, urobiac niekoľko podkosených krokov na stranu, celým telom padnul na dlážku. Napriek ostrému, suchému zvuku, zapríčinenému padnutím, temer všetci zasmiali sa v prvú minútu.

No muzikant nevstával. Hostia zamkli, ešte i fortepiano prestalo hrať a Delesov s domácou paňou prví bežali k padnutému. Ležal na lakti a smutne hľadel na zem. Keď ho zodvihli a posadili na stoličku, on zahodil bystrým pohybom kostlivej ruky vlasy z čela a začal sa usmievať, neodpovedajúc na otázky.

— Pane Albert! pane Albert! hovorila domáca pani: — čo, udreli ste sa? kde? Hľa, vravela som, že netreba vám tancovať. On je taký slabý! pokračovala, obracajúc sa k hostom, — nasilu chodí, kde žeby nie!

— A kto je to? zpytovali sa panej.

— Bedár, umelec. Dobrý človečik, ale poľutovania hodný, ako vidíte.

Hovorila to nemýlená prítomnosťou muzikanta. Muzikant precitnul a akoby naľakaný niečoho, zamračil sa a odsotil otáčajúcich ho.

— Veď to nič, ozval sa naraz, s viditeľným namáhaním vstávajúc zo stolca.

A aby dokázal, že ho nič nebolí, vyšiel na prostried izby a chcel podskočiť, no potočil sa a bol by opäť padnul, keby ho neboli zadržali.

Všetci bolo ťažko; hľadiac na neho, všetci mlčali.

Pohľad muzikanta bol zas mdlý, a on iste zabudnúť na všetkých, trel si rukou koleno. Naraz zdvihol hlavu, vystavil do predku trasúcu sa nohu, ako predtým, tým samým nechutným pohybom odhodil si vlasy a prístupiac k muzikantovi, vzal mu husle.

— Veď to nič! hovoril ešte raz, máchnuc huslami: — páni, idem hrať.

— Čudný človek! hovorili medzi sebou hostia.

— Možno, veľký talent zhynie v tejto nešťastnej existencii! hovoril jeden z hostí.

— Veru škoda, škoda! hovoril druhý.

— Aká krásna tvár!... Je na nej čosi neobyčajného, ozval sa Delesov: — uvidíme...

II.

Albert medzitým, nevšímajúc si nikoho, pritisnul husle k plecu, chodil hore-dolu pri fortepiane a natahoval si jich. Pery ztratili mu náruživosť, oči nebolo mu vidno; no úzky kostlivý chrbát, dlhý biely krk, krivé nohy a strapatá čierna hlava predstavovali čudné, pri tom všetkom nie smiešne divadlo. Natiahnuc husle, rázne vzal akkord a vyhodiac hlavu, obrátil sa k pianistovi, prihotovenému akomponovať.

— Melancolie G-dur! hovoril s veliteľským pohybom, obrátený k pianistovi.

A hneď za tým, akoby prosil odpustenie za rozkazujúci pohyb, krotko usmial sa a s tým úsmevom obzrel sa na obecenstvo. Vyhodiac vlasy rukou, ktorou držal smyčok, Albert zastál pri rohu fortepiana a plyným hnutím smyčka prebehnul po strunách. V izbe zaznel čistý, strojný zvuk a nastalo úplné ticho.

Zvuky themy svobodne, umelecky plynuly hneď za prvým, akýmsi neočakávane jasným a uspokojujúcim svetlom a naraz ožiarili vnútorný svet každého poslucháča. Ani jeden ľživý alebo nemierny zvuk nenarušil pokornosť vnímajúcich, všetky zvuky boli jasné a významné. Všetci mlčiaci, s chvením nádeje, sledovali jich rozvítie. Z nudy, roztržitosti a duševného sna, v ktorom nachodili sa títo ľudia, oni naraz nepozorovane boli prenesení v úplne iný, zabudnutý svet. V duši jich vzniknul cit tichého pozorovania minulosti, tu vášnivého spomínania čohosi šťastlivého, tu bezhraničnej žiadosti moci a blesku, tu cit pokory, neuspokojenej lásky a žiaľu. To žiaľno-nežné, to prudko-zúfalé zvuky, svobodne miešajúc sa medzi sebou, lialy a lialy sa jeden za druhým tak umelecky, tak silne a tak nevedome, že bolo počuť nie zvuky, lež sám sebou lial sa v dušu každého akýsi prekrásny potok, dávno známy, no po prvý raz vyjadrený. Albert s každou nôtou rástol vyššie a vyššie. Nebol ani najmenej mrzákom alebo čudákom. Pritisnúc podbradkom husle a s výrazom náruživého vnímania načúvajúc svoje zvuky, zimnične podvihoval nohami. To vzpriamril sa v celom zraste, to starostlivo shýbal chrbát. Ľavá napnuto sohnutá ruka, zdalo sa, omdlela v tom položení a len zimnične preberala kostlivými prstami; pravá dvíhala sa hladko, krásne, nepozorovane. Tvár svietila nepretrženou, oduševnenou radosťou; oči horely jasným, suchým bleskom, nozdry rozduávaly sa, červené pery otváraly sa od nasladenia.

Niekedy hlava bližšie naklonila sa k husľam, oči sa zatváraly a polozakrytá vlasmi tvár bola osvetlená úsmevom krotkého blaženstva. Niekedy bystro vzpriamril sa, vyložil nohu napred a čisté čelo i jasný pohľad, ktorý vrhal do izby, svietily hrdosťou, veličím, povedomím. Raz pianist pomýlil sa a vzal nepravý akkord. Fysická bolesť vyrazila sa v celej figure a tvári muzikanta. Zastál na sekundu

a s výrazom deckej zloby, dupnúc nohou, zakričal: mollcemoll! Pianist popravil sa, Albert privrel oči, usmial sa, znovu zabudnul na seba, na druhých i na celý svet, s blaženstvom oddal sa svojej povinnosti.

Všetci, nachodiaci sa v izbe počas Albertovej hry, pokorne mlčali a zdalo sa, žili a dýchali ten jeho zvukami.

Veselý officier nepohnute sedel na stoličke u okna, oprúc na dlážku mdlý pohľad a ťažko a len riedko dýchal. Dievčatá v úplnom mlčaní sedely pri stene a len zriedka, s odobrením, prechádzajúcim do pochybnosti, pozeraly jedna na druhú. Tlstá, usmievajúca sa tvár domácej panej rozplývala sa od nasladenia. Pianist vptjal sa očima v tvár Alberta a so strachom, aby sa nejakو nepomýlil, usiloval sa sledovať ho. Jedu z hostí, ktorý viac vypil od ostatných, dolu tvárou ležal na divane a hľadel nepohnút sa, aby neukázal svoje pohnutie. Delesov cítil sa neobyčajne. Akýsi chladný kruh, ktorý raz úžil, raz zas šíril sa, stláčal mu hlavu. Cítil si i korene vlasov, mráz behal mu po chrbte, čosi vždy vyššie a vyššie vystupujúc k hrdlu, akoby tenunkými ihličkami klalo ho v nose a podnebí, a slzy nenadále vyhrkly mu na líca. Triasol sa, usiloval sa nepozorovane vťahovať jich nazad a stierať, nové vystúpily opäť a tiekly mu po líci. Akousi podivnou súvislosťou dojmov prvé zvuky Albertových husiel preniesly Delesova k jeho prvej mladosti. On — nie mladý, ustatý od života, oslabnutý človek, naraz cítil sa osemnásťročným, spokojnosťou zapáleným, blaženo-hlúpym a nepovedome šťastlivým. Spomenul si na prvú lásku k sesternici v ružových šatách, spomenul si prvé vyznanie v lipovej alleji, oheň a nepoňatnú prelesť nenadáleho bozku, spomenul si kúzelnosť a nerozlúštenú tajnosť vtedy okružujúcej ho prírody. Vo fantázií svietila sa mu *ona* v hmle neurčitých nádejí, nepoňatných želaní a nepochybnej viery v možnosť nemožného šťastia. Všetky neoceňené okamihy tej doby, jeden za druhým, vstávaly pred ním, no nie ako okamženia utekajúcej prítomnosti, lež ako zastávajúce, rozrastajúce sa a výčitky robiace obrazy minulosti. On s nasladením díval sa na ne a plakal, — plakal nie preto, že minuly sa tie časy, ktoré mohol použiť lepšie (keby mu vrátili tie časy, on nepoužil by jich lepšie), no on plakal leu preto, že minuly sa tie časy a nikdy sa nevráta. Spomienky vznikaly samy sebou a Albertove husle hovorily to samé. Hovorily: „minuly, navždy minuly sa ti časy sily, lásky a šťastia, minuly a nikdy sa nevráta. Plač, vyplač všetky slzy, umri v slzách, spomínajúcich tie časy, — to je najväčšie šťastie, ktoré ti ostalo.“

Ku koncu poslednej variácie tvár Albertova sa zapálila, oči horely a po tvári tiekly mu veľké kvapky potu. Na čele naduly sa žily, celé telo viac a viac prichodilo v dvíženie, zbledlé pery už nezatváraly sa a celá postava vyražala nadšenú dychtivosť nasladenia.

Zúfale trhnúc celým telom a potrasúc vlasmi, spustil husle a s úsmevom hrdého veličia a šťastia obzrel sa po prítomných. Potom chrbát jeho sa sohnul, hlava ovisla, pery sa složily, oči vyhasly, a on, akoby sa stydel, bojazlive obzerajúc sa a potkýnajúc sa prešiel do druhej izby.

III.

Čosi podivného dialo sa so všetkými prítomnými a čosi podivného cítilo sa v mrtvom mlčaní, nasledovavšom po Albertovej hre. Akoby každý chcel a nevedel vypovedať, to všetko čo značilo. Čože značí — svetlá a teplá izba, blýskavé ženštiny, svetlo v oknách, rozčulená krev a čisté dojmy preletevších zvukov? No nikto ani nepokúsil sa povedať, čo to značí; naproti tomu, temer všetci, cíťac sa nie dosť silnými prešť úplne na stranu toho, čo odokryl jim nový dojem, zbúrili sa proti nemu.

— Skutočne, krásne hrá! ozval sa officier.

— Na podiv! odpovedal, ukradky rukávom utierajúc si líce, Delesov.

— Ale čas je istý, páni, sporiadajúc sa trochu hovoril ten, ktorý ležal na diváne. Bolo by mu dať niečo, páni. Dávajte príspevky.

Albert sedel medzitým sám v druhej izbe na diváne. Oprúc sa lakťami na kostlivé kolená, zapotenými, nečistými rukami hladil si líce, urovnával vlasy a sám so sebou šťastlivo usmieval sa.

Sbierka bola bohatá a Delesov pobral sa oddať mu ju.

Kremä toho, Delesovu, na ktorého hudba urobila taký silný a neobyčajný dojem, napadlo urobiť dobre s tým človekom. Zišlo mu na um vziať ho k sebe, odeť, opatriť mu nejaké miesto — vôbec, vytrhnúť ho z toho špinavého polohovania.

— Čo, ustali ste? zpýtal sa Delesov, prichodiac k nemu.

Albert sa usmieval.

— Máte skutočný talent; vám bolo by treba seriozne zaoberať sa muzikou, hrať pred obecnstvom.

— Ja by som si vypil niečoho, hovoril Albert akoby zo sna.

Delesov doniesol vína a muzikant dychtively vypil dva poháre.

— Aké znamenité víno! hovoril.

— Melancholia, aká prelestná vec! hovoril Delesov.

— Ó, áno, áno, odpovedal usmievajúc sa Albert: — ale odpusťte, ja neznám, s kým mám česť hovoriť; možno, vy ste gróf alebo knieža: nemohli by ste mi požičať niečo peňazí? Zamlčal sa na chvíľu. Ja nič nemám... som biedny človek. Ja nemôžem dať vám.

Delesov zapálil sa, bolo mu úzko a placho oddal muzikantovi sobrané peniaze.

— Ďakujem vám, hovoril Albert, uchytiac peniaze: — teraz dajte si hrať; zahrám vám, koľko chcete. Len vypiť niečo, vypiť, doložil, vstávajúc.

Delesov priniesol mu ešte vína a poprosil ho, aby sadnul si k nemu.

— Odpusťte, jestli budem úprimný, hovoril Delesov: — váš talent tak zaujal ma. Zdá sa mi, že nie ste v dobrom polohení.

Albert pozeral to na Delesova, to na domácu paňu, ktorá vošla do izby.

— Dovoľte mi ponúknuť vám svoje služby, pokračoval Delesov: — jestli potrebujete niečo, bol by som veľmi rád, keby ste sa na čas ubytovali u mňa. Bývam sám a možno, mohol bych vám byť užitočným.

Albert usmial sa a nič neodpovedal.

— Čo neďakujete, hovorila domáca pani: — rozumie sa, pre vás to dobrodenie. Lenže by som vám ja neradila, pokračovala, obráť sa k Delesovu a záporne krútila hlavou.

— Veľmi ďakujem, hovoril Albert, mokkými rukami stískajúc ruku Delesova: — len teraz dajte si hrať, prosím.

No ostatní hostia už sobrali sa a čo jich Albert ako nahováral, vyšli do prednej.

Albert rozlúčil sa s domácou paňou a vezmúc si široký obšúchaný klobúk a letnú starú alnavivu, z ktorých záležal celý jeho zimný odev, spolu s Delesovom vyšiel na schody.

Keď Delesov sadnul so svojím novým známym do koča a pocítil ten nepríjemný zápach opilosti a nečistoty, ktorým bol prebratý muzikant, začal lutovať svoj postupok a obviňovať sa z chlapčenskej mäkkosti srdca a nerozmyslenosti. Pritom všetko, čo hovoril Albert, bolo také hlúpe a nechutné a tak ho rozobralo na vzduchu, že Delesovu bolo ošklivo. „Čo ja s ním budem robiť?“ pomyslel si.

Keď viezli sa už asi štvrťhodiny, Albert zamĺknul, klobúk svalil sa mu na nohy, on sám prevälil sa do uhla koča a zachrápal. Kolesá rovnomerne škripely po zamrznutom snehu; slabé svetlo sotva prenikalo zamrznutými oknami.

Delesov obzrel sa na svojho suseda. Dlhé telo, prikrýté kepeňom, bezživotne ležalo podľa neho. Delesovu zdalo sa, že dlhá hlava s veľkým tmavým nosom triasla sa na tom drieku; no prizrúc sa lepšie, videl, že to, čo on mal za nos a tvár, boli vlasy a že opravdová tvár bola nižšie. Nahnul sa a rozoznával črty Albertovej tváre. Vtedy krása čela a spokojne zatvorených úst znovu ho zaujali.

Pod vlivom ustalosti nervov, dráždivej bezsennej hodiny rannej a počutej hudby, Delesov, hľadiac na túto tvár, znovu preniesol sa v ten blažený svet, v ktorý nahliadnul tej noci; znovu predstavily sa mu šťastlivé a veľkodušné časy mladosti a on prestal lutovať svoj postupok. On v tomto okamžení iskrenne, horúce ľúbil Alberta a pevne odhodlal sa urobiť mu dobre.

IV.

Na druhý deň ráno, keď ho zobudili, aby mohol ísť do služby, Delesov s nepríjemným podivením videl okolo seba svoju starú striešku, svojho starého sluhu a hodinky na stolíku. Tak čoz by som chcel vidieť, ak nie to, čo ma vždy okružuje? zpytal sa sám seba. Tu spomenul si na čierne oči a šťastlivý úsmev muzikanta; motiv „melancholie“ a celá čudná včerajšia noc vzniesla sa mu v obrazotvornosti.

No nemal kedy rozmýšľať o tom, dobre či nemúdre urobil, vezmúc k sebe muzikáнта. Obliekajúc sa, v myšlienkach rozdelil si deň: vzal papiere, dal potrebné príkazy doma a spešne nadel kepeň a kalošne. Idúc vedľa stolovej, pozrel do dverí. Albert, s tvárou pod podušku vopchatou a rozvalený v špinavej potrhanej košeli, mŕtvým snom spal na safianovom diváne, kam bezcitného položili ho včera večer. Delesovu prišlo nedobre, nevoľne.

— Choď, prosím ťa, mojím menom k Boriuzovskému, pýtaj husle na dva dni pre nich, hovoril svojmu sluhovi: — a keď zobudia sa, napoj ich kávou a daj obliecť z mojej bielizne a starých šiat niečo. Vôbec opatri ho dobre. Prosím.

Vráfac sa domov pozde večer, Delesov, k podiveniu svojmu, nenašiel Alberta.

— Kde je? zpytal sa sluhu.

— Hneď po obede ušli, odpovedal sluha: — vzali husle a ušli, slúbili prísť za hodinu, a hľa niet jich dosiaľ.

— Ej, ej! to je zle, hovoril Delesov: — ako že si ho pustil, Zachar?

Zachar bol petrohradským lakajom, už osem rokov slúživší u Delesova. Delesov, ako svobodný človek, nechtiac sveril mu svoje zámary a ľúbil znať jeho mienku o každom svojom úmysle.

— Ako že som ho smel nepustiť? odpovedal Zachar, hrajúc sa s pečiatkou svojich hodínok: — keby ste mi boli povedali, Dmitrij Ivanovič, aby som ho sdržiaval, ja nebol by som ho pustil. No vy hovorili ste mi len o šatách.

— Ej, nedobre! Nuž a čo on tu robil bezo mňa?

Zachar usmial sa.

— Toho už možno nazvať umelcom, Dmitrij Ivanovič. Ako sa zobudili, už pýtali si madeiry, potom boli len s kuchárkou a so susedským sluhom. Taký smiešny... Ale charakteru veľmi dobrého. Ja jim čaj dal, obed som priniesol, nič nechceli jesť, vždy ma len volali. A už na husľach ako hrajú, to je už niečo; takých umelcov u Izlera málo. Takého človeka hodno držať. Keď on „Vniz po matuške po Volge“ nám zahral, to už na poplakanie. Veľmi dobre! Veru zo všetkých poschodí prišli ľudia k nám do siene počúvať.

— No, a odel si ho? pretrhuul pán.

— Akože; dal som mu vašu nočnú košeľu a obliekol som mu svoj kabát. Takému človeku hodno pomáhať; to už milý človek. Zachar usmial sa. Vždy sa ma zpytovali, akej ste hodnosti, či máte značné známosti? a koľko máte duší poddaných?

— No, dobre, len bude ho treba teraz najst a potom jemu nič nedávať, piť, lebo tým mu ešte horšie urobíš.

— To je pravda, pretrhuul ho Zachar: — on je slabého zdravia, u nás tiež bol u pána príkaščík...

Delesov, už dávno znajúc históriu opitého príkaščíka, nedal dokončiť Zacharovi a rozkázuc prihotoviť si všetko na noc, poslal ho hľadať a priviesť Alberta.

On lahnul si do postele, zahasil sviecu, no dlho nemohol zasnuť, vždy dumať o Albertovi. „Trebárs to všetko čudným môže sa ukázať mnohým z mojích známych, dumal Delesov, no veď tak riedko robíš niečo pre seba, že treba ďakovať Bohu, keď predstaviť sa taký prípad, a ja ho nepustím. Všetko urobím, rozhodne všetko urobím, čo môžem, abych mu pomohol. Možno, on nie je celkom bláznivý a len spil sa. Mne to nepadne draho: kde jeden, tam i dvaja sa nasýta. Nech býva zprvu u mňa a potom ustrojím mu miesto alebo koncert, vytiahnem ho z blata, a z neho bude.“

Príjemný cit spokojnosti ovládol ho po takom rozjímaní.

„Zaiste, ja nie som planý človek; naskrz ne planý, pomyslel si. — Ba veľmi dobrý človek, keď porovnám sa s inými...“

Už zaspával, keď hlas otvorených dverí a krokov v prednej vytrhli ho.

„Začnem s ním prísnejšie, pomyslel si: — to lepšie; ja povinný som to urobiť.“

Zazvonil.

— Čo, priviedol si? zpytal sa vstúpivšieho Zachara.

— Biedny človek, Dmitrij Ivanovič, hovoril Zachar, značne pokrútil hlavou a privrel oči.

— Čo, opitý?

— Veľmi slabý.

— A husle má?

— Priniesol; domová pani jich oddala.

— Prosím ťa, nepúšťaj ho teraz ku mne, ulož ho spať a zajtra na žiaden spôsob nepúšťaj z domu.

Ale ešte Zachar nestačil výst, keď do izby vošiel Albert.

V.

— Vy už spať chcete? hovoril Albert, usmievajúc sa: — a ja bol som tam, u Anny Ivanovny. Veľmi príjemne ztrávil som večer: hral som, smiali sa, milá spoločnosť bola. Dovoľte mi vypiť pohár niečoho, doložil, chytiac sklenicu s vodou, postavenú na stolíku: — len nie vody:

Albert bol taký, ako i včera: tenže pekný úsmev oka i úst, to jasné, oduševnené čelo a slabé údy. Zacharov kabát bol mu znamenitý, a čistý, dlhý, neskrobený golier nočnej košeľe malebne odstával okolo jeho tenkého bieleho hrdla, dodávajúc mu čosi zvláštne umeleckého a nevinného. Prisadnul na posteľ Delesova a mlčky, radostne a vďačne sa usmievajúc, hľadel na neho. Delesov pozrel mu na oči a naraz znovu pocítil sa v moci jeho úsmevu. Už nechcelo sa mu spať, zabudnul na svoju povinnosť byť prísny, jemu zachcelo sa veselieť sa, počúvať muziku a trebárs do rána priateľsky drkotať s Albertom. Delesov kázal Zacharovi priniesť sklenicu vína, papiros a husle.

— Znamenite, hovoril Albert: — ešte je čas, budem hrať, ja vám zahrám, koľko chcete.

Zachar s viditeľnou spokojnosťou priniesol sklenicu lafitu, dva poháre, slabé papirosy, ktoré kúril Albert, a husle. No miesto toho, žeby bol išiel spať, ako mu prikázal pán, sám, zapáľac si cigaru, sadnul si v susednej izbe.

— Shovárajme sa radšej, hovoril Delesov muzikantovi, ktorý bol vzal husle.

Albert pokorne sadnul si na posteľ a znovu radostne usmial sa.

— Ach, áno, hovoril, zrazu udrúc sa rukou po čele a na tvári ukázal sa mu nepokojno-zajímavý výraz. (Výraz jeho tváre vždy zvestoval to, čo on chcel hovoriť.) Dovoľte pýtať sa... zastál na chvíľu: — ten pán, čo bol s vami tam, včera večer... vy ste ho zvali N., nie je synom znamenitého N.?

— Vlastný syn, odpovedal Delesov, nijako nechápuc, prečo to môže zaujímať Alberta.

— To-to, spokojne sa usmievajúc, hovoril on: — hneď som zpozoroval v jeho manirach čosi zvláštne aristokratického. Ja ľúbim aristokratov: čosi krásneho a vzácného vidno v aristokratovi. A ten officier, ktorý tak krásne tancuje, pýtal sa: — on tiež veľmi pozdal sa mi, taký veselý a znamenitý. On je, zdá sa mi, adjutant N. N.

— Ktorý? pýtal sa Delesov.

— Ten, čo srazil sa so mnou, keď sme tancovali. Musí byť slávny človek.

— Nie, hlupáček, odpovedal Delesov.

— Ach, nie! horlive zastál si Albert: — v ňom jest čosi veľmi, veľmi príjemného. A on slávny muzikant, doložil Albert: hral tam z opery čosi. Mne sa tak dávno nikto nepozdal.

— Áno, on pekne hrá, no ja neľúbim jeho hru, hovoril Delesov, chcúť naviesť svojho spolubesedníka na rozhovor o muzike: on klassickú muziku nechápe; a veď Donizetti a Bellini — veď to nie muzika. Vy ste zaiste tej samej mienky.

— O, nie, nie, odpustte, zvolal Albert s mäkkým obranným výrazom: — stará muzika — muzika, a nová muzika — muzika. I v novej jest krás neobyčajných: a Somnambula?! a final Lucie?! a Chopin?! a Robert?! Ja si často myslím... zastál, viditeľne sbierajúc myšlienky: — že keby Bethoven žil, veď on plakal by od radosti, počúvajúc Somnambulu. Všade jest krásy. Ja počul som po prvý raz Somnambulu, keď tu boli Viardot a Rubini, — a to bolo! hovoril on, blýskajúc očima a urobiac posúnok oboma rukami, akoby trhal niečo zo svojej hrudi. — Ešte len trochu, a to nebolo by možno vydržať.

— No, a teraz čo súdite o opere? pýtal sa Delesov.

— Bozio je krásna, veľmi krásna, odpovedal on: — umelecká neobyčajne, no tu netrhá, hovoril, ukazujúc na vyvalené prsia. — Speváčka musí mať náruživosť, a ona jej nemá. Ona rozveselí, ale nemučí.

— No, a Lablaš?

— Ja počul som ho ešte v Paríži v Sevilskom barbierovi; vtedy bol jediným, ale teraz je už starý, — on nemôže byť umelcom, on je starý.

— Čo, že starý, ešte predsa je dobrý v morceaux d'ensemble, riekol Delesov, vždy hovoriť to o Lablašovi.

— Čo je to, že starý? zvolal Albert prísne. — On nesmie byť starým. Umelec nesmie byť starým. Mnoho treba pre umenie, no hlavné je oheň! hovoril, blýskajúc očima a zdvihnuúc obe ruky do hora.

A skutočne, strašný vnútorný oheň horel v celej jeho postave.

— Ach, Bože môj! zvolal razom: — nepoznáte Petrova — umelca?

— Nie, neznám, usmejúc sa odpovedal Delesov.

— Ako by som si želal, aby ste sa s ním obznámili! Bolo by vám radosťou hovoriť s ním. Ako on poníma umenie! My s ním schádzali sme sa predtým často u Anny Ivanovny, no ona teraz pre čosi rozšrdila sa na neho. A ja veľmi želal by som si, aby ste sa vy s ním poznali. On veľký, veľký talent.

— Čože, obrazy maľuje? zpytal sa Delesov.

— Neznám; nie, zdá sa, no on bol akademickým umelcom. Aké ten má myšlienky! Keď niekedy hovorí, to je na podiv. O, Petrov je veľký talent, len že vedie život veľmi veselý... Hľa, smutno, usmievajúc sa doložil Albert. Na to vstal z postele, vzal husle a začal strojiť.

— Čo, dávno ste boli v opere? zpytal sa ho Delesov.

Albert obzrel sa a vzdychnul.

— Ach, ja už nemôžem, hovoril, chytiac sa za hlavu. Znovu sadnul si k Delesovu. — Ja vám poviem, prehovoril temer šepotom; — ja nemôžem ta chodiť, ja nemôžem tam hrať, nemám ničoho, žiadnych šiat, ani bytu, ani husiel. Ošklivý život! ošklivý život! opakoval niekoľko ráz, — a i načo mne ta chodiť? Načo to? netreba, hovoril usmievajúc sa. — Ach, *Don Juan*!

A udrel sa po hlave.

— Tak pôjdeme niekedy spolu, hovoril Delesov.

— Albert neodpovediac skočil, schytil husle a začal hrať final prvého aktu *Don Juana*, svojími slovami vyprávajúc obsah opery.

Delesovi začaly vlasy vstávať na hlave, keď on hral hlas umierajúceho komodora.

— Nie, nemôžem hrať teraz, hovoril, odkladajúc husle: — mnoho som pil.

No hneď zatým pristúpil k stolu, nalial si plný pohár vína, dúskom vypil a sadnul opäť na posteľ k Delesovu.

Delesov, nespúšťajúc očí, hľadel na Alberta; Albert kedy-niekedy usmial sa a Delesov usmieval sa tiež. Oba mlčali; no medzi nimi pohľadom i úsmevom viac a viac vyvínoval sa láskavý pomer. Delesov badal, že on viac a viac lúbi tohoto človeka, a cítil nepoňatnú radosť. — Vy ste boli zalúbený? zpytal sa ho naraz.

Albert zamyslel sa na niekoľko sekund, potom tvár ožiarila sa mu žiaľnym úsmevom. Nahnul sa k Delesovu a vnímave pozrel mu do samých očí.

— Prečo ste sa ma to pýtali? prehovoril šepotom. — No ja vám všetko rozpoviem, vy ste sa mi pozdali, pokračoval, zodvihol oči a obzrel sa. — Ja nejdem vás klamať, ja vám rozpoviem všetko, ako bolo od počiatku. Zastál a oči jeho zvláštne, divo zostaly stáť. — Vy znáte, že ja slabý som rozsudkom, hovoril zrazu. — Áno, áno, pokračoval: — Anna Ivanovna vám iste rozprávala. Ona každému hovorí, že som ja pomätený! To nepravda, ona to hovorí zo žartu, ona je dobrá ženská a ja skutočne nie som celkom zdravý od istého času. Albert opäť zamĺknul a zastavenýma, široko otvorenými očami pozrel do tmných dverí. — Vy zpytovali ste sa, či bol som zaľúbený? Áno, bol som zaľúbený, šeptal, podvihujúc obrvy. — Stalo sa to dávno, ešte v ten čas, keď mal som miesto v divadle. Ja chodil som hrať druhé husle v opere a ona vchádzala do rodinnej lôže z ľavej strany.

Albert vstal a sohnul sa k uchu Delesova.

— Nie, načo ju pomenovať, hovoril. — Vy iste znáte ju, každý ju zná. Ja som mlčal a len díval som sa na ňu; vedel som, že ja biedny umelec a ona aristokratická dáma. Znal som ju veľmi. Ja len díval som sa na ňu a nič som si nemyslel.

Albert zadumal sa nad rozpomienkami.

— Ako sa stalo, nepamätám sa; no mňa pozvali raz akompanovať jej na huslach... No, čože ja biedny umelec! hovoril, potriasajúc hlavou a usmievajúc sa: — no nie, ja nemôžem rozprávať, nemôžem... doložil, chytiac sa za hlavu. — Akým šťastným som bol!

— Čože, často boli ste u nej? pýtal sa Delesov.

— Raz, len raz... no ja sám bol som vinový, ja som sa zbláznil. Ja biedny umelec a ona aristokratická dáma. Ja nemal som jej nič hovoriť. No ja som sa zbláznil, ja urobil som hlúposť. Od tých čias pre mňa všetko prestalo. Petrov mi pravdu hovoril: lepšie by bolo vidieť ju len v divadle...

— Čože ste urobili? pýtal sa Delesov.

— Ach, čakajte, čakajte, ja to nemôžem rozprávať.

A zakryjúc si tvár rukama, pomlčal za čas.

— Prišiel som do orchestru pozde. Pili sme s Petrovom v ten večer a ja bol som rozstrojený. Ona sedela v svojej lóži a hovorila s generálom. Ja neviem, kto bol ten generál. Ona sedela na samom kraji, položila ruku na rampu; mala biele šaty a perly na hrdle. Hovorila s ním a hľadela na mňa. Dva razy pozrela na mňa. Príčesku mala hľa tak; ja som nehral, stál som pri base a hľadel. Tu po prvý raz bolo mi podivne. Ona usmiala sa generálovi a pozrela na mňa. Cítil som, že ona hovorí o mne a naraz vidím, že nie som v orchestre, ale v lóži stojím s ňou a držím ju za ruku na tomto mieste. Čo je to? pýtal sa Albert a zamĺknul.

— To živosť fantázie, hovoril Delesov.

— Nie, nie... lenže ja neviem rozprávať, zmrašťiac sa odpovedal Albert. — Už i vtedy bol som biedny, bydlá som nemal a keď chodil som do divadla, niekedy ostával som nocovať tam.

— Ako? v divadle? v tmavej pustej sale?

— Ach, ja nebojím sa tých hlúpostií. Ach, čakajte. Akonáhle všetko povychodilo, šiel som do lôže, v ktorej ona sedela a spal som. To bola jediná moja radosť. Aké noci ztrávil som tam! Len raz opäť začalo sa to so mnou. Začalo sa mi predstavovať mnoho, no nemôžem rozprávať vám toľko. Albert, opustiac zorničky, díval sa na Delesova. — Čo je to? pýtal sa.

— Podivne! hovoril Delesov.

— Nie, čakajte, čakajte! do ucha mu šepotom pokračoval. — Ja bozkával som jej ruku, plakal som tam pri nej, mnoho hovoril som s ňou. Očtil som jej vôňu, počul jej hlas. Ona mnoho rozprávala mi v jednu noc. Potom vzal som husle a potichúčku začal hrať. A hral som znamenite. No začalo mi strašno byť. Ja nebojím sa tých hlúpostií a neverím; no bolo mi strašno pre hlavu, hovoril, úbožne usmievajúc sa a dotýkajúc sa rukou čela: — pre svoj biedny um začalo mi strašno byť, zdalo sa mi, že stalo sa mi niečo v hlave. Možno, je to nič? Čo vy myslíte?

Oba pomlčali niekoľko minút.

Und wenn die Wolken sie verhüllen,
Die Sonne bleibt noch ewig klar.

Zaspieval Albert, ticho sa usmievajúc. — Nepravda? doložil.

Ich auch habe gelebt und genossen.

— Ach, starec Petrov ako by vám to všetko vykladal.

Delesov, mlčiac, s úžasom hľadel na rozčulenú a zbladnutú tvár svojho spolubesedníka.

— Znáte *Juristen-Walzer*? naraz zvolal Albert a nedočkajúc odpovede, skočil, chytil husle a začal hrať veselý valcer. Celkom sa pozabudnúť a viditeľne domnievajúc sa, že celý orchester hrá za ním, Albert usmieval sa, kolísal, podvihoval nohami a hral výborne.

— E, budeme sa veselí! hovoril, skončiac a rozoženúc sa huslami.

— Ja pôjdem, hovoril, mlčky posediť si chvíľku: — a vy nepôjdete?

— Kam? s podivením pýtal sa Delesov.

— Poďme opäť k Anne Ivanovne; tam je veselo: šum, národ, muzika.

Delesov v prvom okamžení temer privolil. Ale zpaňätajúc sa, začal odhovárať Alberta, aby nešiel teraz.

— Ja by na minútu.

— Veru nejdite.

Albert vzdychnul a položil husle.

— Tak zostať?

Pozrel ešte na stôl (vína nebolo), povedal dobrú noc a vyšiel.

Delesov zazvonil. — Pozri, nepúšťaj nikam pána Alberta bez môjho vedomia, hovoril Zacharovi.

VI.

Na druhý deň bol sviatok. Delesov vstanúc sedel v hostinej pri káve a čítal knihu. Albert v susednej izbe ešte nepohnul sa.

Zachar ostrážite otvoril dvere a pozrel do stolovej.

— Či by ste verili, Dmitrij Ivanovič, tak na holom diváne spí! Nič nechcel postlať, na môj pravdu. Ako malé dieťa. Opravdový umelec.

O dvanástej hodine za dvermi bolo počuť hýbanie a kašeľ.

Zachar znovu prišiel do stolovej; a pán počul láskavý hlas Zachara a slabý prosiaci hlas Alberta.

— No, čo je? zpytal sa pán Zachara, keď vyšiel.

— Skuči, Dmitrij Ivanovič; umývať sa nechce, taký je pošmurný. Vše prosí vypíť.

— Nie, keď si sa už vzal na to, treba vydržať, hovoril k sebe Delesov.

A nekázal dávať vína, znovu chytil sa svojej knihy, nechtiac predsa počúvajúc, čo deje sa v stolovej. Tam nič sa nehýbalo, len niekedy bolo počuť prsný kašeľ a pluvanie. Prešly dve hodiny. Delesov obliekol sa a prv než by odišiel, chcel nazreť k svojmu spoluobyvateľovi. Albert nepohnute sedel u okna, opustiac hlavu na ruky. Obzrel sa. Tvár mal žltú, smraštenú a nielen smutnú, lež hlboko nešťastnú. Chcel sa usmiať na privítanie, no tvár jeho vyzala ešte smutnejší výraz. Zdalo sa, on bol hotový... zaplakať. Ťažko vstal a poklonil sa.

— Jestli možno kalištek obyčajnej vodky, hovoril s prosebným výrazom: — som taký slabý, prosím vás!

— Káva vás lepšie posilní. Ja by som vám radil.

Tvár Albertova naraz ztratila decký výraz; chladne, žiaľno pozrel do okna a slabo spustil sa na stoličku.

— Či nechcete raňajkovať?

— Nie, ďakujem, nemám appetitu.

— Akby sa vám chcelo hrať na huslach, mňa nebudete mýliť, hovoril Delesov, kladúc husle na stôl.

Albert s potupným úsmevom pozrel na husle.

— Nie; som príliš slabý, nemôžem hrať, hovoril a odtisnul od seba nástroj.

Potom, čokoľvek hovoril Delesov, navrhujúc mu i prechádzku a večerom ísť do divadla, on len pokorne klaňal sa a úporne mlčal. Delesov odišiel z domu, urobil niekoľko návštev, obedoval čo hosť a pred divadlom odišiel domov preobliecť sa a zvedieť, čo robí muzikant. Albert sedel v temnej prednej a ovesiac hlavu na ruky, díval sa do zakúrenej pece. Bol odetý čisto, umytý a učesaný; no oči boli mu mutné, mŕtvé a v celej postave vyrážala sa slabosť a unavenie, ešte viac, než ráno.

— Čo, obedovali ste, pán Albert? zpytal sa Delesov.

Albert na potvrdenie kývnul hlavou a pozrúc do tváre Delesova zdeseno, sklopil oči. Delesovu prišlo ťažko.

— Hovoril som teraz o vás direktorovi, hovoril on, taktiež sklopiač oči: — prijme vás veľmi rád, jestli vy chcete poslúchať.

— Ďakujem, ja nemôžem hrať, prehovoril pod nos Albert a prešiel do svojej izby, zvláštne ticho zatvoriac za sebou dvere.

O niekoľko minút kľučka taktiež ticho pohla sa a on vyšiel zo svojej izby s huslami. Zlobne a spešne pozrel na Delesova, položil husle na stôl a znovu skryl sa.

Delesov pokrčil pleciami a usmial sa.

„Čože mi ešte robíť? v čom som ja vinový?“ pomyslel si.

— Nuž, čo muzikant? bola prvá otázka jeho, keď pozde vrátil sa domov.

— Zle! krátko a zvučne odpovedal Zachar. — Vždy vzdychá, kašle a nič nehovorí, len päť ráz čo vodky pýtal. Už som mu dal raz. Aby sme ho nejako nezkazili, Dmitrij Ivanovič. Práve ako príkaščík...

— A na husľach nehrá?

— Ani sa jich nedotkne. I doniesol som mu jich so dva razy, — nuž vezme potichúčku a vynesie jich, odpovedal Zachar s úsmevom. — Tak piť nekázate dávať?

— Nie, ešte dočkáme deň, poďívame sa, čo bude. A teraz on čo?

— Zatvoril sa v hostinnej.

Delesov prešiel do izby, vzal niekoľko francúzskych kníh a nemecký Nový zákon. — Polož mu tieto zajtra do izby, ale hladšie, nevypušt ho, hovoril Zacharovi.

Ráno Zachar prišiel k svojmu pánovi, že muzikant nespál celú noc: vždy chodil po izbách a vchodil do bufetu, probujúc otvoriť almariu i dvere, no že všetko, jeho staraním, bolo zamknuto. Zachar rozprával, že, urobiac sa spiacim, on počul, ako Albert po tme sám so sebou hundral čosi a máchal rukama.

Albert každým dňom stával sa mračnejším a mlčalivejším. Delesova, patrne, bál sa a v tvári jeho vyrážal sa bôľny strach, keď stretly sa jim oči. Nebral do ruky ani knihy, ani husle a neodpovedal na otázky, ktoré mu kládli.

Na tretí deň prebývania u neho muzikanta, Delesov prišiel domov pozde večerom, ustatý a rozstrojený. Celý deň behal, chlopil za dielom, ktoré zdalo sa veľmi prostým a ľahkým, a ako to často býva, rozhodne ani kroku neurobil napred, napriek úsilnému staraniu. Kremä toho, zajdúc do klubu, prehrál vo viste. Bol ne-dobrej vôle.

— Nuž s Pánom Bohom! odpovedal Zacharovi, ktorý objasnil mu smutné položenie Alberta. — Zajtra vymôžem od neho rozhodne: chce a či nie, zostať u mňa a zachovávať moje rady? Nie — tak ani netreba. Tak sa mi vidí, že urobil som všetko, čo bolo možno.

„Hľa, rob dobre ľuďom! myslel si sám v sebe: ja pre neho stiesňam sa, držím v dome taký špinavý tvor, tak že ráno prijať nemôžem neznámeho človeka. starám sa, behám, a on na mňa hľadí ako na nejakého zlodēja, ktorý pre svoju radosť zaprel ho do

klietky. A hlavná vec, sám pre seba ani kroka nechce urobiť. Takí sú všetci (to „všetci“ vzťahovalo sa vôbec na ľudí, a najmä na tých, s ktorými teraz mal dielo). A čo s ním bude teraz? O čom myslí a žiali? Žiali za zkažou, z ktorej som ho vyrval? Za ponížením, v ktorom bol? Za biedou, od ktorej som ho spasil? Vidno, on už tak upadnul, že ťažko mu hľadeť na čestný život...“

„Nie, to bol decký postupok, — rozhodnul sa Delesov. Ako ja mám iných naprávať, keď, Bože môj, sám so sebou sotva viem si rady.“ Chcel ho hneď prepustiť, no pomysliac si za chvíľu, odložil to do rána.

V noci Delesova zobudil hrmot zvaleného stola v prednej a zvuk hlasov a dupotu. Zažal sviecu a s podivným začal počúvať...

— Čakajte, ja Dmitrijovi Ivanovičovi poviem, hovoril Zachar; hlas Albertov hundral čosi horlive a nesúvisle. Delesov skočil a so sviecou vybehnul do prednej. Zachar v nočnom kostyme stál oproti dverám, Albert v klobúku a almagave odtískal ho od dverí a plačlivým hlasom kričal na neho.

— Vy nemôžete nepustiť ma. Ja mám pasport, ja som vám nič nevzal. Môžete ma prekutať. Ja k policajmajstrovi pôjdem.

— Dovoľte, Dmitrij Ivanič! obrátil sa Zachar k pánovi, neprestanúc chrptom hájiť dvere. — Oni v noci vstali, našli kľúč v mojom kabáte a vypili celú sklenicu sladkej vodky. Je to snáď pekne? A teraz chcú ujsť. Vy ste mi nekázali, preto ja ani nemôžem pustiť jich.

Albert, uvidiac Delesova, ešte dopálenejší začal naliehať na Zachara.

— Nemôže ma nikto sdržať! nemá práva! kričal, vždy viac a viac povyšujúc hlas.

— Odiď, Zachar, hovoril Delesov: — ja vás sdržať nechcem a nemôžem, no radil bych vám ostať do rána, obrátil sa k Albertovi.

— Nikto ma sdržať nemôže. Ja k policajmajstrovi pôjdem, vše silnejšie a silnejšie kričal Albert, obracajúc sa len k Zacharovi a nehladiac na Delesova: — stráž! razom zkríknul vzteklym hlasom.

— Ale čože vy kričíte tak? veď vás nedržia, hovoril Zachar, otvoriac dvere.

Albert prestal kričať. „Neudalo sa? Chceli ma umoriť. Nie!“ hundral pre seba, obúvajúc si kalošne. Nerozlúčiac sa a hovoriac ďalej čosi nesrozumiteľného, vyšiel zo dverí. Zachar posvietil mu do brány a vrátil sa.

— I sláva Bohu, Dmitrij Ivanovič! riekol svojmu pánovi: — a teraz treba pozreť striebro.

Delesov len hlavou pokrútil a nič neodpovedal. Živo predstavily sa mu teraz dva prvé večery, ktoré ztrávil s muzikantom, predstavily sa mu poslednie smutné dni, ktoré, jeho vinou, ztrávil tu Albert, a čo je hlavné, on spomennl si ten sladký smiešaný cit zadivenia, lásky a útrpnosti, ktorý zobudil v ňom od prvého videnia ten podivný človek, a on začal ho lutovať. — „A čo s ním bude teraz? pomyslel si. Bez peňazí, bez teplých šiat, samotný

v prostried noci...“ Už chcel poslať za ním Zachara, ale bolo pozde.

— A zima tamvon? zpýtal sa Delesov.

— Mráz zdravý, Dmitrij Ivanovič, odvetil Zachar: — zabudnul som vám povedať, do jari treba nám ešte kúpiť dreva.

— A čo si hovoril, že sa zvýši?

VII.

Tamvon skutočne bolo chladno, no Albert necítil zimu, — tak on bol rozhorúčený vypitým vínom a sporom.

Vyjdúc na ulicu, obzrel sa a radostne trel si ruky. Na ulici bolo pusto, no dlhý rad lúčov ešte svietil, nebo bolo jasné a hviezdnaté. — Čo? hovoril on, obráťac sa k osvetlenému oknu v byte Delesova, a strčiac ruky pod kabát do vrecák nohavíc a sohnúc sa napred, Albert ťažkým a neistým krokom pošiel napravo po ulici. Cítil v nohách i žalúdku neobyčajnú ťažkosť, v hlave mu čosi šumelo, akási neviditeľná sila hádzala ho zo strany na stranu, no vždy šiel napred smerom k bytu Anny Ivanovny. V hlave mu brodily čudné, nesúvislé myšlienky. To spomínal posledný spor so Zacharom, to prečosi more a prvý svoj príchod na parolodi do Ruska, to šťastlivú noc, ztrávenú s priateľom v kráme, pri ktorom práve prešiel; to naraz známy motiv začal spievať v svojej fantásii, a spomínal predmet svojej náruživosti a strašnú noc v divadle. No, nehladiac na nesúvislosť, všetky tieto spomienky tak jasne predstavovali sa jeho fantásii, že, zakrýjúc si oči, nevedel, čo bolo viac skutočnosťou: to, čo robil, či to, čo dumať? Nevedel a necítil, ako podlamovali sa mu nohy, ako potácajúc sa udieral sa o stenu, ako hľadel vôkol seba a ako prechodil z ulice do ulice. On vedel a cítil len to, čo podivne meniac a splietajúc sa predstavovalo sa jemu.

Prechodiac Malou Morskou, Albert potknul sa a padnul. Precitnúc na okamženie, videl pred sebou akési ohromné, veľkolepé stavanie a pošiel ďalej. Na nebi nebolo vidno ni hviezd, ni žiare, ni mesiaca, lúčov taktiež nebolo, no všetky predmety vystupovali jasne. V oknách budovy, vznášajúcej sa na konci ulice, boli svetlá, no svetlá tie sa kolimbaly, ako odrážanie. Budova vždy bližšie a bližšie, jasnejšie a jasnejšie vyrastala pred Albertom. No svetlá vyhasly, akonáhle Albert vstúpil do širokých dverí. Vnútri bolo temno. Osamotené kroky zvučne rozliehaly sa pod klenbou a akési tiene, preklznúc sa, ubiehaly pri jeho priblížení. Načo som ja prišiel sem? podumal Albert; no akási neodolateľná sila ťahala ho napred do hĺbky ohromnej sály... Tam stálo akési vyvýšenie a vôkol neho mlčky stály akési malinkí ľudia. „Kto to hovorí?“ zpýtal sa Albert. Nikto neodvetil, len jeden ukázal mu na vyvýšenie. Na vyvýšení už stál vysoký, chudý človek, so štetinistými vlasmi a v pestrom chalate. Albert hneď poznal svojho priateľa Petrova. „Podivno, že on tu!“ podumal Albert. „Nie, bratia!“ hovoril Pe-

trov, ukazujúc na kohosi. „Vy nepoňali ste človeka, živšieho medzi vami; vy nepoňali ste ho! On nie je predajný umelec, nie mechanický vyplniť, nie pomätený, nie ztratený človek. On genij, veľký muzikálny genij, zahynutý medzi vami neopozorovaným a neoceneným.“ Albert hneď poňal, o kom hovoril jeho druh; no, nechcejúc ho stiesňať, zo skromnosti opustil hlavu.

— „On, ako slámka, zhorel celý od toho posvätného ohňa, ktorému my všetci slúžime,“ pokračoval hlas: — „no on vyplnil všetko to, čo bolo vloženo v neho Bohom; za to i treba ho nazvať veľkým človekom. Vy mohli ste ho opovrhovať, mučiť, ponížovať,“ pokračoval hlas tuhšie a tuhšie: — „a on bol, je a bude nesmierne vyše všetkých vás. On je šťastlivý, on je dobrý. On všetcih jednako ľúbi alebo opovrhuje, čo je všetko jedno; a slúži len tomu, čo vloženo je v neho zhora. On ľúbi jedno — krásu, jediné nepochybné blaho vo svete. Hľa, kto je on! Skloňte sa všetci pred ním! Na kolená!“ zakričal silne.

No druhý hlas ticho prehovoril z druhého uhla dvorany. — „Ja nechcem padať pred ním na kolená,“ hovoril hlas, v ktorom Albert hneď poznal hlas Delesova. — „Čím že je veľký? Prečo by sme sa klaňali pred ním? Snáď držal sa čestne a spravdive? Snáď priniesol osov spoločnosti? Snáď neznáme, ako požičiaval peniaze a nevracal jich, ako uniesol husle svojho priateľa-umelca a založil jich?... (Bože môj! ako on to všetko vie! podumal Albert, ešte nižšie opustiť hlavu.) Snáď my neznáme, ako klamal najnízkejších ľudí, klamal pre peniaze?“ pokračoval Delesov. — „Nevieme, ako vyhnali ho z divadla? Ako Anna Ivanovna chcela ho poslať na políciu?“ — (Bože môj! to všetko pravda, no zastaň sa za mňa, prehovoril Albert: — Ty jediný vieš, prečo som ja to robil.) — „Prestaňte, styďte sa, zahovoril opäť hlas Petrova, aké právo máte obviňovať ho? Snáď vy žili ste jeho životom? Zakúsili ste jeho vytrženia? (Pravda, pravda! šeptal Albert.) Umenie je najvyššie zjavenie moci v človeku. Ono dáva sa riedkym vyvolencom a povznáša vyvoleného na takú výšku, na ktorej hlava krúži sa a ťažko udržať sa zdravým. V umení, ako v každej borbe, sú heroi, oddávši sa cele svojmu slúženiu a hynúci, nedostihnúc cieľa.“

Petrov zamĺknul a Albert zodvihol hlavu a hlasne zvolal: — „Pravda! pravda!“ No hlas jeho odumrel bez zvuku.

— „To nie vaša vec, prísne obrátil sa k Delesovu umelec Petrov. — Ale ponížujte, opovrhujte ho, pokračoval, — a zo všetkých nás on je najlepší a najšťastlivejší!“

Albert, s blaženosťou v duši počúvajúc tieto slová, nevydržal, pristúpil k priateľovi a chcel ho bozkať.

— „Preč, ja ťa neznám, odvetil Petrov: — choď svojou cestou, ale nedôjdeš...“

— Veru teba rozobralo! nedôjdeš, zvolal strážnik na uhle.

Albert vstal, sobral všetky sily a usilujúc sa nepotácať, obrátil sa do priečnej ulice.

K Anne Ivanovne bolo už len niekoľko krokov. Zo siení jej domu padalo svetlo na sňah ulice a pred bránou stály sane a kočy.

Chytajúc sa ochladlými rukami zábradlia, vybehnul na schody a zazvonil.

Ospalá tvár slúžkina vytrčila sa otvorom dverí a srdito pozrela na Alberta. „Nemožno! zvolala: — zakázali mi,“ a zachlopila dvere. Na schody bolo počuť zvuky hudby a ženských hlasov. Albert sadnul si na dlážku, oprel sa hlavou k stene a zatvoril si oči. V tom okamžení zástupy nesúvislých, no príbuzných videní novou silou obstúpili ho, vzaly ho v svoje vlny a niesly kamsi, v slobodnú a krásnu ríšu snov. Áno, on je najlepší a najšťastnejší! mimovoľne opakovalo sa v jeho fantázií. Zo dverí bolo počuť zvuky polky. Tie zvuky hovorily tože, že on je najlepší a najšťastnejší! V blízkom chráme bolo počuť zvonenie a to zvonenie hovorilo: áno, on je najlepší a najšťastnejší. No pôjdem opäť do dvorany, podumal Albert. Petrov ešte mnoho povinný je hovoriť mi. V dvorane už nikoho nebolo a miesto umelca Petrova na vyvýšení stál sám Albert a sám hral na huslách všetko to, čo predtým hovoril hlas. No husle boli podivného ústrojstva: boli celé zo skla. I bolo ich treba objať oboma rukami a dlho pritískat k hrudi, aby vydávaly zvuk. Zvuky boli také nežné a prelestné, akých nikdy neslýchal Albert. Čím tuhšie pritláčal k hrudi husle, cítil tým väčšiu útechu a radosť. Čím hlasnejšie boli zvuky, tým šibkejšie rozbehávaly sa tieň a viac osvecovaly sa steny dvorany priezračným svetlom. No bolo treba veľmi ostražite hrať na huslách, aby sa nerozbily. Albert hral na sklenom nástroji veľmi ostražite a krásne. Hral také veci, ktoré, cítil, že nikto nikdy viac nepočuje. Už začínať ustávať, keď druhý diaľny hluchý zvuk vytrhnul ho. Bol to zvuk zvona: no zvuk ten kdesi ďaleko a vysoko hovoril: „áno, on zdá sa vám byť poľutovania hodným, vy ho opovrhujete, a on je najlepší a najšťastnejší! Nikto nikdy viac nebude hrať na tomto nástroji.“

Tieto známe slová videly sa nenadále tak umnými, tak novými a spravdivými Albertovi, že prestal hrať a ticho, aby sa nepohnul, zodvihol ruky a oči k nebu. Cítil sa krásnym a šťastlivosťou. Napriek tomu, že v dvorane nikoho nebolo, Albert vzpriamili hruď a hrdo zodvihol hlavu, stál na vyvýšení tak, aby všetci mohli ho vidieť. Zrazu čiási ruka zľahka dotkla sa jeho pleca; on obzrel sa a v polosvetle videl ženu. Smutne hľadela na neho a záporne krútila hlavou. On hneď poňal, že to, čo urobil, bolo nepekne a on začal sa stydeť. „Kam že?“ zpytal sa ju. Ona ešte raz dlho, vnímavo pozrela na neho a smutne naklonila hlavu. Bola tá, úplne tá, ktorú on ľúbil, i odev mala tú samú, na plnom bielom hrdle bola niť perál a prelestné ruky boli obnažené vyše lakťa. Vzala ho za ruky a viedla von z dvorany. „Východ je na tej strane,“ hovoril Albert: no ona neodvetiac usmiala sa a vyviedla z dvorany. Na prahu dvorany Albert uvidel mesiac a vodu. No voda nebola dole, ako obyčajne býva, a mesiac nebol na vrchu: biely kruh na jednom mieste, ako obyčajne býva. Mesiac a voda boli spolu a všade, i na vrchu, i dole, i z boku, i vókol nich oboch. Albert spolu s ňou hodil sa do mesiaca a vody, i poňal, že teraz možno

mu objať tú, ktorú ľúbil nadovšetko na svete: objať ju a pocítiť neznesiteľné šťastie. „Nie je to vo sne?“ zpytal sa seba, no nie! to bola skutočnosť, to bolo viac než skutočnosť: to bola skutočnosť i spomienka. Cítil, že to nevysloviteľné šťastie, ktorým on nasladil sa v túto minútu, prešlo a nikdy nevráti sa. „Prečo že ja plačem?“ zpytal sa jej. Ona mlčky, smutne pozrela na neho. Albert poňal, čo ona tým chcela povedať. „Prečo, keď žijem!“ prehovoril. Ona, neodpovedajúc, nepohnute hľadela pred seba. „To je úžasno! Ako jej vysvetliť, že žijem,“ s úžasom podumal. „Bože môj! veď ja žijem, pojmíte ma,“ zaseptal.

— „On najlepši a najšťastnejší,“ hovoril hlas. No čosi vždy silnejšie a silnejšie dávalo Alberta. Bol to mesiac a voda, jej objatie či slzy, — on neznal, no cítil, že nedohovorí všetko, čo treba, a že skoro všetko sa skončí.

Dvaja hostia, vychádzajúci od Anny Ivanovny, potkli sa na Alberta, rozťahnutého na prahu. Jeden z nich vrátil sa a vyvolal domácu paňu.

— Veď to bezbožno, hovoril, — mohli ste dať zamrznúť človeku.

— Pozrite, môj Albert, — kde sedí! odpovedala pani: — Anička! uložte ho niekde v izbe, obrátila sa k slúžke.

— Veď ja žijem, načo ma pochovávať? šeptal Albert, keď bezcitného niesli ho do izby.

Preložil Jozef Škultéty.

Ruský hlas o rakúskom panslavisme.

Vo výtečnom denníku ruskom, „*Novom Vremeni*,“ tak široko založenom, že keď mu chceme hľadať páru, musíme ísť za kanál, nachodíme článok, ktorý dľa nášho skromného úsudku zaslúži, aby sme z neho podali výťah. My po predku osvedčujeme, že vo všetkom nesúhlasíme s autorom, no jeho slová sú vážne, lebo zavrcajú podozrenia našich neprajníkov.

Pôvodca, značený chifrou G. D. V., píše: (číslo 3204, 9. febr. 1885.) „Predstojí všeslavianska slavnosť vo Velehrade; túto slavnosť usilujú sa obrátiť v demonstráciu proti Rusku. Rozhovorili sa o austro-katolíckom panslavisme, ktorý má shromáždiť všetkých nepriateľov Ruska, a tí majú viesť s ním borbu na život a smrť. Samé zjavenie sa rakúskeho panslavismu v takú slavnostnú minútu, keď celé Slaviansvo hotoví sa zasvätiť pamäť svojich prvoučiteľov, malo by zbúriť našu publicistiku. Do týchto čias v ruskom časopisectve všetky rozjímania o panslavisme boli nenebezpečným akademickým rozhovorom; hovorily o ňom seriozne nie ruskí, ale zahraniční publicisti, ktorý vo všetkých možných ladoch opätovali frázu o jestvovaní testamentu Petra Velikého, o panslavistických

úmysloch vlády ruskej, o rubloch, cestujúcich po slavianskych zemiach. Všetky tieto táraniny cudzej zahraničnej publicistiky dokazujú plnú neznalosť našej historie a úplné nepochopenie našich spoločenských pohybov. Predne treba znáť, že panslavismus nemal nikdy občianske právo v našich vládnych sférach, že on bol vždy negovaný našou politikou, a že on len riedko a nespelo objavoval sa v spisoch niektorých publicistov, ktorých zato menovali utopistami.

Pri Kataríne II. my sme snívali o vzkriesení gréckeho carstva. Tým cieľom veľikého kňaza Konstantína Pavloviča okružili od samého detinstva Grékami, učili gréckemu jazyku a chystali ho k budúcej gréckej korune. Jako známo, grécky projekt rozpadol sa, a my pod vplyvom Metternichovým odriekli sme sa Grékov, uznávajúc ich za revolucionárov, tak jako karbonárov. Potom vyhlásili sme sa za záštitníkov pravoslavia, nesohecko osvobodzovali sme Rumunov, Grékov i Srbov. Ba i roku 1848, v najväčšom plápole slavianskeho pohybu v Austrii, neodдали sme sa nijakým panslavistickým tendenciám. Naši vojaci, jako to dokazujú zápisky našich dôstojníkov, sympatisovali s maďarským pohybom (o Maďaroch mysleli, že sú to Slovania*), nevediac, že jestvuje uhorská a haličská Rus.

Krymskú vojnu nepočali sme k vôli Slaviano, no jako je všetkým známo, k vôli náboženskej otázke. Ani vojna posledná nenosila oficiálny názov za Slaviano, lež za kresťanov, Turkami hnetených.

Nespokojnosť nad úspechom tej vojny vyrazila sa u nás len preto, že sme nevzali Caríhrad.

Pri berlínskom kongresse, zabúdajúc na Srbov — jako dobre hovorí Majkov, stali sme sa horlivými Bulgarofilami, oddali sme jim zeme, ktoré boli od pravekov v rukách srbského plemena. Vyšlo z toho niečo divného, nepochopiteľného: pre slaviansky národ (Bulharov) odstrčili sme od seba Grékov, svojich dávnych spojencov, a prinútili sme ich hľadať oporu u katolíckeho západu — a hneď za tým v srbsko-bulharskom spore stali sme si na stranu Bulharov.

Takú politiku nemožno podozrievať v panslavisme, preto, že pre politika-panslavistu všetky slavianske národy majú jednaké právo na ochranu Ruska, ktoré by malo byť najvyšším sudcom vo všetkých domácich sporoch, nestranné hľadiacim na spravodlivých i vinných.

Všetky tieto fakta dokazujú jasno a nepodvratiteľno, že ruská politika, jestli i túži po výbojoch, to nie menom panslavismu. To samé môže sa riecť o ruskej spoločnosti. V štyridsiatic rokoch boli u nás slavianofilí, ktorí oboznamovali sa so Slaviano, hľadali spojenie s vidnými slavianskymi činiteľmi, boli učenci, poeti,

*) O jednej zápiske máme i my vedomosť. Tam hovorí ruský dôstojník, že sišiel sa s Vengercami (Maďarmi) v Košiciach; ti sa mu veľmi ľúbili, že mali jazyk Rusom zrozumiteľný, a vôbec boli milí a pohostinskí. Samo sebou sa rozumie, že ti „Vengerci“ boli slovenskí zemanovia šarišskí. Red.

ktorí hovorili o sjednotení Slavianov, no panslavistov, shromaždených v jednu stranu, nebolo. Je to i pochopiteľno, lebo panslavismus nenarodil sa v Rusku, ale práve v Austrii, kde on vyrástol organicky z potreby národov. Tam Horvat, katolícky kňaz Juraj Križanič, prvý povedal, že car Aleksej Michajlovič „má byť otcom všetkých Slavianov, poddaným cudzím národom.“ Je to pochopiteľno, lebo Slaviani boli hnetení inými národami. Rusko, to je celkom iná vec. Ono jestvovalo a bolo silné i bez panslavismu. Naprotiv, v Austrii prenasledovali nielen panslavismus, ale i hostí, ktorí navštívili moskovskú výstavku.

Po berlínskom kongresse slaviánsky pohyb vstupuje v novú fasu. Slaviánska borba, ktorá u mnohých Rusov zapríčinila iba bôľ sklamania, urýchlila postup slaviánskej idey. Rakúski Slaviani chytili sa do práce — i vznikla idea rakúskeho panslavismu, jako Mínera z Jupiterovej hlavy.

Nezabúdajme, že táto idea vznikla v Berlíne, a berlínska žurnalistika prvá počala horliť o novej missii Rakúska — byť predstaviteľom západného Slavianstva a slúžiť za protiváhu pravoslávnenému Rusku.

Vo svojej horlivosti berlínske noviny i s tým sa spriatelili, že rakúski Nemci musia — čo len na čas — ustúpiť do úzadia. To je zrejme faktum.

Nekdajší panslavismus Križaničov premenil sa na nový rakúsky panslavismus. Jako všetko vyrátané, on nemôže mať tej šíriny, svobody a spravodlivosti, ktorou vyznamenala sa prvšia doktrína. On delí všetky národy Austrie na dve kategórie: na privilegované a neprivilegované. Osnovaný na kompromisse, on priateli sa s panstvom Maďarov nad hromadným slaviánskym obyvateľstvom. Nechcem obviňovať Čechov, ktorí vďaka tomuto austro-panslavismu vydobyli si jakési práva a netrpelivo očakávajú korunovanie cisára Fraňa Jozefa I. v Prahe.“

Nuž tak sme s tým panslavismom! V Rusku ho niet, jako tvrdí ruský hlas, u nás, ktorí ani po slovensky myslieť nesmieme, ktorí nemáme ani jednej jedinej školy, ktorí slúžime verne vlasti a v svojich najsmelších memorandumových túžbach priznávame nielen štátne právo uhorské, ale i maďarčinu čo jazyk diplomatický, tam ho skutočne tiež niet. Nuž kde že je? V hladných žalúdkoch niekoľko podliakov a oplanov. Ecce, Menenius Agrippa mal pravdu! Žalúdok je veľký pán!

BESEDA.

— **Dom a škola.** Vychovateľský časopis pre rodičov a učiteľov. Redaktori: Karol Salva, ev. učiteľ v Lipt. Sielnici. Martin Kollár, kaplán a red. „Kat. Novín“ v D. Krupe. Nakladateľ Jozef Fábry, kupec v Turč. Sv. Martine. Predplatok na pol roka 1 zl. 25 kr.; na celý rok 2 zl. 50 kr. Vychádza raz v mesiaci na dvoch hárkoch; formát jako u „Slovenských Pohľadov.“

Nový slovenský časopis! Kto by sa nezaradoval a neprial mu úspechu, zvlášte keď je tak potrebným, jako kus chleba! Pred nami leží prvé číslo. Prvý článok „*Náš program*“ oboznamuje čitateľa s namerením a dobrým úmyslom redaktorov. „*Čo je pravým cieľom výchovy*“ je článok Jána Zigmundíka, patriaceho k prvým našim paedagogickým spisovateľom. On ovláda úplne celým tematom, je jasný, verný a mnoho študoval. Vyslovuje želanie, žeby zákonodarstvo formulovalo cieľ a úlohu ľudovej školy! My si to neželáme v týchto časoch, ačkoľvek želanie spisovateľovo je osnóvné, základné a spravodlivé. Dnes by zákonodarstvo zle poslúžilo paedagogickým ideálom učenca nášho: ono by iste vytklo za najvyšší cieľ, vyrvať decku materinský jazyk. Facta loquuntur: vide polgárky na Slovensku, kde učia učiteľov, neznajúcich jazyk deckom do školy prinesený. „*O poslušnosti*,“ pojednáva M. Juraja Janoškova prednáška „*O povolaní slovenských žien*,“ uverejnená je čiastočne. Ďalej nasledujú články „*Vzorky pre názornú vyučbu v prírodopise*,“ „*Ján Drahotín Makovický*,“ od Bysterského. Nasledujú stále rubriky: „*Obzor paedagogický*,“ „*Zprávy spolkov a porad učiteľských*,“ „*Úvahy literárne*,“ „*Beseda*“ a „*Krátke zprávy*.“ Jako vidno bohatý obsah, utriedenie zodpovedá programu. Nie že odporúčame, ale prosíme celým srdcom, aby zaujali sa ľudia naši tohoto prepotrebného, dobrým rukám svereného časopisu. Vyzývame i tvorivých duchov, aby poskytovali občas i súce malé rozprávky a básničky pre mládež. Len tak nasbierame material k pôvodnej, na výške literatúry stojacej čítanke. Zlatá prax nech kvitne v časopise tomto.

„Dom a Škola“ stavia od základu! To logické, rozumné počínanie. Dost sme sa namurovali vo vzduchu, a počínali od strechy.

— *Enoch Arden*, od Alfreda Tennysona. Poslovenčil Samo Bodický. V Lučenci. Tlačou Simona Rotha 1885. Cena 15 kr. S. Bodický znamenitú básň slavného anglického poetu Tennysona previedol do slovenského rúcha. K dostaniu u spisovateľa.

— *Poetické Besedy* (Redaktor Ján Neruda.) Číslo XX. „*Zpod jarma*.“ Básne Svetozára Hurbana Vajanského. V Praze. Nakladateľ Ed. Valečka. 1884. Cena 45. kr.

— **Česká literatura.** *Časopisy.* České belletristické i vedecké časopisectvo v novom roku vystúpilo sviežou silou na pole. Dva veľké ilustrované týždenníky odely sa do nového skvostného rúcha, tak že ťažko by bolo človeku rozhodnúť sa, či „*Světozor*“ či „*Zlatá Praha*“! Najlepšie by bolo držať oba — ony veru že úplne nahradzujú všetky nemecké ilustrované týždenníky. Ešte nikdy nevychádzalo v západnom Slavianstve tolko pôvodných kresieb a reprodukcií. Pravda, z roka na rok rastie počet výtečných českých umelcov-maliarov.

„*Světozor*“ priniesol mnoho pôvodných reprodukcií diel českých. E. K. Liška medzi iným podal allegoriu „*Viera*.“ V rozbúrenom mori topí sa človek — už mu nič nenechaly vlny — odev mu ztrhaly, ruky vychádzly v hroznom boji. V posledný okamih chytá sa oboma rukama člna, v ňomž vysoko pozdvihnutá jasná postava ženská drží v rukách ožiarený kríž. — Jaroslav Věšín popri viac štúdiach podal utešenú skizzu „*Na honbe*.“ Zimná krajina, na saňach sedí strelec, ktorý bol práve zastrelil kurotvu; pes mu ju donáša. Kresba táto, krásne koncipovaná, môže sa postaviť k boku Kovalského geniálnym obrazom loveckým.

Seifert prispel s utešenou hlavičkou „*Blažena*“, Mařák s lesnými krajinami, Chitussi s utešenou krajinkou „*Vrabci v zime*“, Karol Svoboda (†) s Barbarossou. Zo slavianskych maliarov stretáme tu Rusov: Riepina, Vereščagina, Medvedova, Volkova, Tvarožnikova, Dalkieviča, Steibena, Siemiradského; Poliakov: Matejku, Kozakieviča; z cudzích: Giacomelliho, Doré-a atď. Bohatý to veru obsah.

Nie menej splendidným časopisom je „*Zlatá Praha*.“ Hneď v prvom čísle stretáme sa s dobre známym Seifertom: zase krásna, nevinná tvárička „*Kvetoslava*“; s ním zápolí barón Bodenhausen s dievčaťom v kroji antickom. I tu nachádzame tých samých českých umelcov, Lišku, Věšína, Brožíka atď. Z Rusov veľmi zastúpený je Karazin. Ani veľké nemecké ilustrované týždenníky nedonášajú tolko dobrých, pôvodných obrazov, jako „*Zlatá Praha*“ a „*Světozor*.“ Tento posledný má i prílohu „*Bazar*“ za nepatrný doplatok. Na „*Světozor*“ predpláca sa u Fr. Šimáčka v Prahe, Jeruzalemská ulica č. 11 celoročne 9 zl. 50 kr., za prílohu „*Bazar*“ ročne 5 zl. „*Zlatá Praha*“ stojí ročne tiež 9 zl. 50 kr. a predpláca sa u J. Otto v Prahe.

Jako dva veľké ilustrované týždenníky, tak má česká spisba dva veľké mesačníky, revue. „*Osvěta*“ pod redakciou Václava Vlčka počala svoj 15. ročník, „*Květy*“ pod redakciou Svatopluka Čecha a Dr. Serváca Hellera svoj 7. ročník. Oba časopisy stoja úplne na výške časovej.

— „*Ruch*“, obrázkový časopis pro zábavu a poučení. Red. Fr. Brožík a Fr. Kvapil. Nakladatel Alois Wiesner v Prahe. Celoročný predplatok 6 zl. „*Ruch*“ tiež obnovil svoju vnešnú tvárnosť a pestuje zadarmo ilustrácie. Slavný maliar Brožík je spolupracovníkom, čo veľmi padá na váhu.

— „*Slovanský Sborník*,“ redaktor Edvard Jelínek. Máme pred sebou prvé čísla štvrtého ročníku. Prepotrebný časopis tento podáva nám zprávy zo slovanského sveta, má spolupracovníkov u všetkých slovanských národov. Týmto ročníkom počal uverejňovať i typy slovanských národov. Snažne odporúčame tento solídny, dobre spravovaný, prepotrebný podnik. Predpláca sa u J. Otto v Prahe na celý rok 5 zl. (12 čísel do roka).

— „*Athenaeum*,“ listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Red. prof. dr. T. G. Masaryk. Vydavatel a nakladatel J. Otto v Prahe. Predplatné na rok 5 zl. Časopis tento čisto vedecký zahrňuje v sebe: theológiu, právo a štátne vedy, medicínu, filosofiú a techniku.

— „*Vlast*,“ časopis pro poučení a zábavu. Red. Tomáš Škrdle. Ročne 3 zl. 25 kr. V Prahe, Žižkov, č. 505, Komenského náměstí. Časopis tento má kresfiansko-katolíckú tendenciu.

— „*Ženské Listy*,“ orgán pro vzdělání žen a dívek česko-slovanských. Red. Eliška Pechová-Krásnohorská. Predplatné na celý rok 2 zl. Jediný to špeciálny ženský časopis v zemiach českých i slovenských a zasluhuje podporu.

Humoru slúžia dva listy: „*Humoristické Listy*“ pod redakciou osvedčeného Jos. R. Vilímka. Ony pestujú viac politickú satyru. (Predplatné na celý rok 5 zl. 80 kr., Spálená ulice č. 4 v Prahe.) Naproti tomu celkom nepolitický je „*Paleček*,“ redaktori Karol Krejčík a Rudolf Pokorný; prvý má obrázkovú, druhý literárnu časť časopisu. Na rok predpláca sa 5 zl. 80 kr. (Spálená ulice č. 29 nové.)

— „*Jarý věk*,“ Obrázkový časopis pro mládež. Odpovědný redaktor Josef Sokol. Nakladatel Fr. Šimáček. Znamenitý paedagog a spisovateľ Jozef Sokol rediguje časopis tento jako rozumie sa samo sebou paedagogickým taktom. Podáva práce a ilustrácie, ktoré budia v mladom srdci túhu po šlachetnom a krásnom. Na celý rok (12 čísel) predpláca sa 4 zl. r. č.

— *Časopis Musea království českého*. 1855. Redaktor Josef Emler. Ročník LIX. Svázok prvni. V Praze. V komissi knihkupectva Frant. Řivnače. 1885.

— „*Obzor*,“ Časopis zábavný. Ročník VIII. V Brně. Predplatky prijíma redakcia „*Hlasu*,“ na celý rok 2 zl.

— „*Komenský*,“ Týdenník vychovatelský. Red. Fr. Slaměník. Olomúc. Na rok 5 zl.

— „*Háj*,“ časopis pro lesníky, myslivce a přátele přírody. Vychodí v mesačných sošitoch s prílohami: „*Lověna*,“ „*Domácnost*“ a „*Rybářské Listy*.“ Predplatná cena 5 zl. roč. Redakcia a admin.: Žďár u Polné (Čechy).

Na Morave zastupuje belletriu a kritiku „*Vesna*,“ časopis zábavno-poučný s prílohou „*Literární Listy*.“ Tento časopis vydáva Fr. Dlouhý v Brne. Predplatky prijíma J. F. Šašek, knihkupec ve Velkém Meziříčí na Morave. Celoročné predplatné na oba listy ob-

náša 5 zl. 50 kr. Zvlášťne dôležité, pre dnešné pomery literárne priamo nezbytné sú Dlouhého „Literární Listy.“ Lebo žiaľ, jakési neoprávnené titánstvo zahniezdilo sa na „Parnasse,“ veľmi podobné nezdravým úkazom, ktoré v literatúrach chodievajú pred úpadkom. Ba už čisté bláznovstvo, ktoré zaslúži nie konfiskáciu diel, ale konfiskáciu autorov do blázinca, verejne vyhlasuje za genialitu. Tu treba skromného rozumného slova od ľudí, ačpráve skromných, no zdravých a umných. Také slovo ozýva sa z „Literárných Listov.“

— *Zužica*. Měsačník za zábavu a poučení. Red. Dr. Ernst Muka w Budyšinje. 1885.

Knihy. Čeští nakladatelé poslali na redakciu „Slovenských Pohľadov“ knihy nasledujúce. Že jich nemôžeme dôkladne oceniť, to vidí každý z úzkeho priestoru nášho — trebárs sme pridali k tomuto sošitu celý hárok.

— **Čechy**, známe už i z tohoto časopisu, veľiké dielo, vydávané nákladom J. Ottovým, spoločnou námahou predných českých literátov a výtvarných umelcov, dospelo k zaujímavému odseku: ku Prahe. Plná historických a umeleckých pamiatok, Praha ešte zaujme valnú časťku diela. Predbežne vyšly 4 sväzky, v ktorých opisuje Tonner, znateľ pražských pamiatok, výborne hrad pražský. Je to úloha krásna i ťažká. Lepšieho sprievodcu redakcia nemohla vybrať k tomuto odseku. Tonner je doma na hrade pražskom, má smysel jak pre históriu tak pre architektúru a iné diela výtvarného umenia — a čo je hlavné, vie výmluvne, zaujímavovo rozprávať.

U toho samého nakladateľa vychádza Doré-ho ilustrovaná biblia, a síce v dvoch vydaniach vzhľadom na text.

I. Písmo sväté starého i nového zákona. Vydání pro katolíky. (Vulgata.)

II. Písmo sväté starého i nového zákona. Vydání bratrské. To jest s textom kráľickej biblie pre evanjelikov.

Z prvého vydania vyšly už 3 sošity (po XXVIII. kapitulu knihy Exodus.) Odporúčame toto dielo vrelo, ono robí našej spisbe česť. Sošity vychádzajú asi dvakrát do mesiaca, a stojí každý 80 kr. Tak pomaly, malým výdavkom, možno si zaopatriť tento skvost pre dom a rodinu. (J. Otto, Karlovo náměstí č. 34.)

Taktiež u tohto nakladateľa vychádza: „*Z našich a cizích vlastí.*“ Ilustrovaná bibliotéka novel a cestopisů. Red. Ferd. Schulz. Teraz vychádza dielo dr. Fr. Slámy: *Vlastenecké putování po Slezsku.*

— *Zora*. Almanach k desítiletému trvání Moravské Besedy (v Prahe) uspořádali: Jan Herben, Jan Kabelík, Fr. Roháček. Ročník III. V Praze. Nákladem Moravské Besedy 1885. Cena 1 zl. Objednat treba: Knihotiskárna: Jelinek, Grund a spol. Na král. Vinohradech. (Praha.) Mladý moravský podrast složil tu svoje plody, mnohé sľubné, mnohé už vyzráte. Nachodíme tam i osvedčené už sily, jako Jana Herbena a Fr. Bílého. K niektorým prácam vrátíme sa ešte.

— *Ze světa Slovanského*. Psal Jaromír Hrubý. Svazek I. V Českém Brodě. Nakladatel Josef Miškovský, knihkupec. 1885. Sú to drobné state z ruského života a ruskej historie novšej. Hrubý je sympatickým spisovateľom. Čakáme pokračovanie, kde spisovateľ z autopsie bude líčiť Rus.

— *Libuše*, Matice zábavy a vědění. Ročník XV., číslo 1. a 2. *Poklad*. Historický obraz z minulého století od Aloise Jiráska. Číslo 3. *Tajemství strýce Josefa*. Obraz ze života od Fr. Heritesa.

— *Obžinky života*. Básně pátému stupni mládeže. Vydal František Doucha. Nakladá J. Otto v Praze. S kresbami.

— *Ottova Laciná Knihovna národní*. Serie VIII. sošit I. Životu navracena (Colled back), napsal Hugh Couway. Z anglického přeložila Klára Špecingrová. Sošit (63 strán) len 10 kr. K dostaniu u J. Ottu, Karlovo náměstí č. 34.

— *Slovník Zdravotní*. Prostonárodní praktická kniha poučná. Redaktori! MDr. Chodounský a MDr. Thomayer, oba docenti české university. Nakladatel J. Otto.

— *Život zvířat*. Od A. E. Brehma. Sošit 52. Nakladatel J. Otto.

— *Na Východě*. Vyličil Amand svob. pán ze Schweiger-Lerchenfeldů. Sosit 27. Cena 30 kr. Nakladatel J. Otto.

— *Přehled dějin literatury české*. Napsal Jaroslav Vlček. Sešit I. Cena 50 kr. V Brně. Nákladem knihkupectví Karla Winklera. 1885. Čakáme na II. a III. sošit tůžobne. Z tohoto podali sme ukážku.

— *Zbožné zvuky*. Napsal Daniel Bachát. Tiskem K. Müllera v Budapešti. Str. 172. Cena 50 kr. Dostať možno u pôvodcu v Budapešti (Kerepesi ut 55 sz).

Z Nového Sadu dostali sme nový srbský časopis:

— „Стражилово“ (Stražilovo. List za zabavu, pouku i umetnost. Uređuje Jovan Grčić.)

— *Hrvatska Vila*. U Zagrebu. Velký ilustrovaný časopis horvatský. Priniesol preklady Vajanského „Jaderských Listov.“

— А. И. Добрянскій. О современномъ религиозна-политическомъ положеніи Австро-угорской Русн. Изданіе П. Ф. Левдика. Москва 1885.

— *Prve Pjesme* Josipa Milakovića. Hrvčanke. U Zagrebu 1883,

— *Mali svijet*. Pjesnice mladeži hrvatskoj spievao Josip Milaković. U Zagrebu 1885.

— *Literárna novinka*. Prejímame z „Nár. Novín“ nasledujúci oznam:

Jako to už minule oznámeno, vydá slovenský akademický spolok „Tatran“ vo Viedni behom tohoto akademického roku

Almanach mládeže slovenskej,

ktorý obsahovať bude (na 13—15 tlačенých hárkoch) jednu jazykozpytnú úvahu, 4 práce belletristické v prose, vyše 10 básní a bodov hudobnej prílohy. Cena 1 zl. 20 kr. Predplatky, potažne príhlasy prosíme zasielať na podpísaného pod adressou: IX. Marianengasse Nro. 30. A — s jasným a určitým označením spôsobu, jakým zaslať sa majú žiadané výtisky.

Prednásajúc oznam tento vct. obecnstvu, dovoľujeme si upozorniť ho, že jestli Almanach má vyjsť v tomto akad. roku, nevyhnutne potrebné je, aby príhlasy sišli sa čím skôr (behom februára a marca aspoň 500—600); pretože spolok nemôže dať tlačiť knihu prv, než má zaručené, že vydanie Almanachu nezapríčiní mu žiadnej hmotnej škody. Stvrdenie príhlasov bude sa diať oznamovaním v „Národných Novinách.“

Všetkých priaznivcov spolku i všetkých druhov prosíme o zaujatie sa podniku a o čím skoršie doposlanie príhlasov alebo predplatkov.

Za slovenský akad. spolok „Tatran“ vo Viedni

S. V. Kuchta,

t. č. predseda.

Verejná prosba.

Na jednoduché vyzvanie predplatilo sa v cirkvi našej pľansko-háčavskej 13 predplatiteľov z ľudu na „Nár. Hlásnika.“ Potešiteľný to znak, že ľud náš túži ešte i po inom pôžitku, ako mu poskytuje — pálenka a nezdravé, vyšlé a výnst majúce plody akýchsi „köz-mivelődési egyetev.“ — K tomu ozvaly sa hlasy z ľudu — z vlastnej iniciatívy — o založení knižnice. Bolo by neodpušiteľnou vinou, nepodať opustenému, zanedbanému a zaznanému ľudu nášmu to, po čom jeho lepšia stránka túži a čo ho k jasavej bráne osvety, vzdelanosti a blahobytu bližšie doviest má. Zakladáme si teda týmto celom zmienú knižnicu. — No pri dobrej vôli chýbia upadlej, zbedovanej, premnohými základnými opravami obťaženej cirkvi a obci našej k tomuto cieľu — hmotné prostriedky. I obraciam sa v bratskej dôvere ku všetkým šlachetným priateľom ľudu nášho bližším i ďalším: podprite nás slabých byť jak skromnou peňažitou podporou, obzvlášte ale užitočnými spisami, z ktorých

snáď mnohé prachom prikryté mŕtvo ležia, kdežto takto by svetlo a život do zmeravených údov ľudu nášho lialy.

Útraty poštové za doposielky ponesieme sami. Jestli sl. redakcia „Nár. Novín“ dovoľí, poistili by sme došlé zásielky časom svojím cestou týchto novín.

Súčasne vyslovujeme týmto našu opravdivú vďaku blah. pánu Pavlovi Gyürkymu, papiernickému fabrikantovi a zaslužilému dozorcovi nášmu, ktorý základ knižnice našej založil veľkodušným darom 10 zl. a viacej spisami. Bog pomozí!

Píla (pošta Tiszólcz), 20. febr. 1885.

Ján Vansa, farár.

Mám česť uvedomiť veľactené obecenstvo, že na III. a IV. sväzok „Besied a Dúm“ dosiaľ prihlásilo sa 402 predplatiteľov, potažne odberateľov. Tieto sväzky obsahovať budú dielo:

Na rozhraní.

Román v dvoch častach

od

Svetozára Hurbana Vajanského.

Román vyjde v dvoch asi jednako silných sväzkoch (18—20 hárkov každý) v známej už forme a stáť bude jeden sväzok 1 zl. 20 kr., oba teda 2 zl. 40 kr. Prosím teda veľactené obecenstvo o čím skoršie príhlasy, lebo k vydaniu diela a zaokrytiu hotových výdavkov potrebujem skutočne rozpredať najmenej 600 výtiskov.

V Turč. Sv. Martine, 25. februára 1885.

Jozef Fábry, nakladateľ.

Slovenské Pohľady.

Poviestka z hôr.

Napísal

Anton Bielek.

I.

Zná ho každé dieťa v dedine, z ďaleka kričia naň susedi: „Mišo, kam ideš,“ a susedky: „Tarajda, kde ste boli,“ jen on vôbec širokoznanou osobnosťou v poctivej obci Triesková a predsa, bárs sa mu kloní silno k pädesiatke, keďby si sa ho pýtal po jeho otcovskom mene, dlho by sa musel sužovať, kým by mu prišlo na rozum. Nuž ale prosím vás, jakoby on aj mohol všetko vedieť? V škole ho učili be, a, ba, be, u, bu, potom musel sa trápiť a tĺcť po svete, div že si rozum neprevrátil a nieto ešte aby sa musel na staré dni všeliakými menami kynožiť a vbíjať si jich do hlavy. Bez toho sa on ver' posiaľ obišiel. Prvý raz volali ho po mene, keď bol v odbierke. Doviedli ho tam kdesi do mesta, ktoré znal len z toho, keď jeho mamka rozprávala, že tam maslo za soľ predáva. Richtár ho postavil pred jakýchsi pánov (iste to boli Nemci; mali tenké nohy a hrubé bruchá) a tí ho obracali, stavali pod mieru a potom pustili ho preč. Druhý raz nemohol sa dorozumeť s farárom. Prišiel na ohlášky. „Pánko... tento... prišli sme na ohlášky,“ hovoril sviatočno starý svat a poškrábal sa beznáročne za tylom. Pán farár (bol nedávnym) hľadá milého Tarajdu v knižkách, ale Tarajdu nič a nič, až keď starý kostolník pomohol z kaľuže a povedal, že mladoženích je otcovským menom Kuriš; „veď že sa dobre pamätá... ale jakoby i Bože môj nie!... veď jakoby to len včera bolo, keď s jeho otcom za ovcami preskakovali jarky a šibbenice, nahánali sa poza kríčky a valili dolu lúkami kolesá. I potom strhlo sa po čase svadzbisko a náš Mišo doviedol si do malej chalupky ženu mladú, šibnú a živili sa potom jako vedeli. Ona vedela chýrno prať šaty, bieliť a keď nebola na výrobkoch, chytla ihlu a vyšívala susedám podvyky, oplecká a čapce. On v tie časy bol honelníkom. K tejto hodnosti však neprišiel tak, jakoby to mnohým sa pozdalo. Začal bol s pasením husí, potom

ho prijali za kravára, neskôr chodil na burgyňu a až potom pristavil ho bohatý ďaleký strýko ku ovcam.

Tu sa mu otvoril život zcela neznámy. Bol pod bačom, ktorý sa pri tomto remesle zostarel. Nevedel orať, nie siať, ale zato pri salašoch nebolo ani na troch dolinách takého majstra jako starý bača. Jeho ovce boly sťa lasice a neochorela mu od rokov ani jedna. I priučil sa Mišo behom služby čomu-tomu a keď pristal za baču sám, vedel si poradiť, keď mu niekto, jako ovčiari hovoria, „do škody vošiel.“ Za to prichytili ho potom ľudia, ani sám nevedel, k čomu. Pomáhal krave, čo dojala krvavé mlieko, dával od preškodenia zelinky, naprával vytknuté ruky, nohy a tak postúpil časom vo verejnej mienke za osobnosť vážnu, medzi ženami vplyv majúcu.

I pochytila potom túto výsadu Mišovu vnímavá obec a využila ju v prospech svoj vyvoliac na jednohlasne za hármiedzkeho. Nemal proti sebe nikoho okrem svojej ženy. Táto v hneve chcela použiť i argument: hrniec vriacej vody, no udatnému predstavenstvu pošťastilo sa predísť i tomuto nešťastiu a Tarajda odtedy zostáva úrad hármiedzkeho.

Lež jak milý Mišo málo dbal o role čo gazda, jako hármedzký ešte menej staral sa o ne. Inokedy dost frflali naň susedi, že keď kosí tak vyzerá jakoby žida provrieslom priviazal na koňa, lež jeho Eva predsa ho kedy tedy vystuchala do roboty. Lež teraz nedaj Bože dostať ho ku kose alebo motyke. Tých „poriadkô“, „zákonvô“ tolko chodí z mesta od „pánvôch“, že nestačí, čoby si chodením nohy zodral po kolená. A ešte koľko musí vystáť preto od sveta! Žena mu ustavične ubližuje že je leňoch a vo dvore si rozprávajú, že tak je to, keď sa kto po salašoch a pri úradoch zavedie, že ver' ten nie je k ničomu ani pri dedovizni, ani pri statku a nedbá, čoby mu pokrovisko pred samým nosom sletelo na hlavu.

Lež susedi zle mieňa; oni nevedia posúdiť výšku postavenia Mišovho. Vytlačie i on pekný groš medzi svetom, bárs nie motykou, kosou alebo inším hospodárskym nástrojom. Kde ktorá trubla je zlá, tu ju hneď dopracú Tarajdovi na sánkach, aby ju popravil. A gazdiny čoby robily, keďby jim nepopravoval rozsúšené putne, hrotky, dieže a nezťahnuh jich obručami? A súsky, klepce na myši a potkanov, potom zbenky, šafle atď. kto robieva? Ba áno, i v poctivom remesle tesárskom nie je on nováčkom. Kde sa stavia chalupa, tam on chybeť nesmie; oko jeho jakoby inžinier odmeral a keď brnkne do uhlistej vody zamočenou šnôrou, tak mu to strelí, jako čoby bol mal už starého otca tesárom.

Čo mu tak niekdy jeho stará alebo rovesníci ubližia, za to dostáva on dostatočnej náhrady od mladšej chasy. V jej očiach je on mnohознаmenajúcou osobou a nikto by sa mu nepriečil, čoby ho priam jedno za druhým tri dni na dedinské vyháňal. Bol on — jako ľudia hovoria — muzikálnym, a keď sa strhnul v dedine taniec, tu chuchmavý židák nevedel sa dosť okolo neho naobskakovať, aby sobsbieral muzikantov a šiel po vôli urobiť tej mladšej krvi.

„I oldomás bude, Misko. i dobrú veceru nastrojím a do basy tez sa vám cosi dostane,“ nahováral šušľavým úsmevom chudý židák a potom, aby ho ešte lepšie na koňa posadil, doložil: „Já veru neviem, co tí mládenci pocnú, keď sa vy pominete, Misko, veď tí hudci tak rednú jako lastovicky v jeseni a škoda mladej krve, keď si ani zaskocit nemôže.“

Židák hovoril v metafore; mladá krv zosobňovala tu jeho vačok. Praktická fantasía.

Mišo sa uškrnul; ľúbilo sa mu zaliečanie židákovo. Zahundral čosi popod nos, povedal tri razy „čo,“ pripomenul poriadky a vypijúc za pol litra tej horkej vody, dal si paličku pod pazuchu, skrčil sa, zatlačil si barančicu na čelo a pomaly ťupkal domov.

Zatým však súmrak bol už nad dolinou. Žena varila večeru a netrpelivé deti tmolily sa okolo ohňa a robily shon po izbe a okolo stola. Po chvíľke vnišiel i Tarajda, sadnul si na lavicu do kúta a prezeral v ženinej modlitebnej knižke obrázky.

„Teba tiež aby vyčakával, nikdy nevieš prísť kedy je čas,“ privítala ho žena obrátená súc k nemu chrbtom a ukladala triesky na ohnište.

Však ešte nie je ani navarené,“ bránil sa muž dívajúc sa do kúta, kde deti robily shon.

„Ale môžeš pomôžť niekedy i pri statku, vidíš, že nestačím.“

Mišo nechal túto poznámku bez odpovede. Mali tam už taký domáci poriadok, že žena mala vždy posledné slovo.

Prešla zase chvíľka. Deti robily po izbe lomoz a kričaly až sa jim štiče parily. Jedno naháňalo druhé; toto kričalo, tamto sa smialo. Gazda však čokoľvek ztrpel len vresky nie, okrem toho i žena robila mu výčitky, nuž zmrzútnel. Chcel už dávno zkríknuť na chasu, no čakal, čo povie mater; táto však pilno porábala okolo ohňa a nechala byť deti deťmi. Zrazu jedno prehodilo sa na prostred izby a počalo kričať.

Otcovi to už bolo primnoho. Vyskočil...

„Ale toto tieto špaty, veď tú izbu prevráťa! Ej, len sa neztrať niekam do kúta, jak vezmem ten remeň...“

Trochu sa prichýľil, ruka mu zašla za pás a tento argument účinkoval. Detváky rozprchly sa po kútoch ani motýly a v izbe bolo ticho.

Po večeri gazdina začala znovu rozhovor.

„Otec, na zajtrá nemáme soli.“

Miša sa patrne otázka netýkala; sedel pod pecou, díval sa pokojno a ťapkal z fajky.

Žena opakovala: „Počuješ, otec, zajtrá ti nemám čím posoliť.“

Muž vidíac, že sa to v tichosti odbyť nedá, nuž povedal:

„Veď som ti len včera dal dva zlaté, odkiaľ že ti vezmem?“

„A porcie teda z čoho vyplatíš? Nevieš, že zajtrá príde notarius?“

Mišovi svitlo v hlave, že i takéto výdavky sú na svete. Na dva zlaté sa teda už nemohol opreť. Nemala by žena potom na porcie. Bola ona rodinným pokladníkom.

„Nu, však si včera zmútila,“ hovoril po chvíľke jakosi nesmelo, nepozrúc ani na ženu.

„A nevieš, že máme ísť do Harantov za kmotrov?“ slovila niečo podráždene žena; „za čo potom kúpim múky, čo upečem?“

Trpezlivý muž mlčal.

„No, dáš, či nedáš?“

„Hm, hm,“ hundral tento pre seba. Potom urobil kyslú tvár, potom siahnuť do záhrenia a vytiahnul pláténé vrečko. „Ani na packu tabaku mi nezostane.“

Gazdiná sobrala zo stola po krajiari vyčítaný obnos na funt soli.

„Veď ja viem,“ kývala proti nemu hlavou, „ty si taký gazda. Žena a deti môžu oď hladu aj rozutekať sa po svete, len aby si ty svoju pípu plnú mal. Pane Kriste že ťa prežehnaj, ja neviem čo to s tým smradom na večné veky máš!“

Zabudli sme doložiť, že Tarajda požíval od obce dve sinekury: hájníctvo i hlásníctvo. Medzi podobným rozhovorom uhol sa bol už čas silno na noc. Do Tarajov nadbehnuť už i tohto kollega a volal Miša po zamestknaní. Tento obliekol kožuch, vzal halapartňu a trúbu a vyšiel na noc. Jeho druh s lampášom šiel pred ním.

Vonku bolo jasno. Kosa a Veľký voz svietily čisto, žiarne. Naši ponocní dľa týchto riada svoj čas. Nepomýľa ani minúty, okrem jak len chcú. I dnes hodiny šly značne prv. Mišo mal zajtrá deň u obce: chcel si trochu podriemať. Vyzvonil na svitanie, vyšiel na seno a spal jako zarezaný.

Však dobrého nie je nám nikdy dosť; včas ráno klopali mu už na oblok. Bol to Ondrej Rolinec. No o tomto vedela tiež len matrika kňazova. V dedine volali ho Bliščiakom, ba v najnovšom čase dostal i meno „Zákon,“ bo súc obecným hájnym mal vždy plné rukávy zákonov, tak asi, jako keď naši slúžnovia prídu za roky raz do dediny richtára „vymenovať“ (nechcem povedať: vyvoliť).

„Mišo, brat môj, hore, hore!“ kričal Ondrej; „pán richtár ma vystrojili k vám, aby sme rozkázali porcie. Prídu i pán notarius a taký veľký pán len vedia, jako ide zákon. Hore, vstávajte! a búchal na dvere.

O chvíľu zjavila sa vo dverach Katra; zapálila lampu a za ňou zliezol potom z povaly zo sena i Mišo.

Bol z varty celkom oblečený; kožuch mal naopak, preplnený samými stebkami. Na starých nohaviciach na kolene visela mu z vrchu natrhnutá záplata. Čapicu mal vtlčenú až niže uší a žmurkal očima, jako ľudia hovoria, jako žaba z prachu.

Na krik a svetlo počali sa budiť i deti. Najmenšie začalo vrieskať v kolíske, druhé, niečo väčšie, na posteli mu pomáhalo. Na peci a na laviciach počaly sa na to dvíhať jedno za druhým plachty a hune a odvíšal vykukla strapatá, kučeravá hlava. V chytrosti nedalo sa počítat, koľko jich je. „Ako mrvancov,“ keďby sme v prísloviach ho varit chceli.

Úradní sa pomaly vytratili. V izbe zostala len gazdiná s deťmi. Bola ona hospodárkou na mieste. Bola z tých, ktorí pracujú nielen rukama, no i hlavou. V dome bola neobmedzeným vladárom a jej

supremácii podrobiť sa musel i hospodár. A darilo sa jej to dobre. Naše ženy vôbec ďaleko predčia mužov. Pomer tento nabýva tým väčšej pravdepodobnosti, čím hornatejšie kraje berieme do ohľadu. A pre túto príčinu vídame po našich vieskach tak často ženu držat opraty i bič, kdežto muž uspokojí sa obyčajne nejakým vysokým úradom v kráľovstve, v ktorom rozkazuje žena. Mnohí sa nad týmto čudujú, nedržia to za prirodzené, ačpráve je ono to najprirodzenejšie na svete. Kde prevaha ducha, tam i moc, svrchovanosť, kde slnko, tam tmy niet. V takomto pomere k svojmu domu nachádzame ju i dnes. Jako sa muž vzdialil z domu, hneď sa prichytila k robote. Učičkala malé v kolíske, zakúrila do pece, posháňala, poumývala deti a šla odbavovať statok. Pod statkom rozumieť sa má síce len kravička a teliatko, no ale kravička, mamička, hovoria naši ľudkovia, a u Tarajdov tak si ju opatrovali, tak ju radi mali jako oko v hlave. A teraz práve mnoho starostí leží na hlave Katre Tarajdovie. Najstaršiu dcéru sozvali jej na službu. Je sama. Ale ona to ešte s božou pomocou akosi zmôže. Od mali potlkala sa po cudzých ľuďoch, starala sa na seba i do seba a nepostojí ešte ani dnes čoby chvľočky na mieste. I deti si vychováva dobre. Sú viazanejšie, než ktorékoľvek vo dvore, nosia sa čistučko bárs chudobno. Dvanásťročné dievča pasie statok a pomáha v dome materi okolo pôroby; menší chlapec zas varuje jej menšie deti a v lete pasie husy. V chyži jej to čisto vyzereá. Muž jej vystavil pri peci sporák, steny sú biele, kde tu visí obrázok. V kúte pri armarii stojí mocný dubový stôl, najpeknejší v celej dedine, lebo chudobný sedliak neide za svojim nábytkom do mesta k stolárovi a tuná v dedine nevie to tak nikto pririchtovať, jako Mišo Tarajda, zaslúžilý náhončí, hlásnik, hájnik, tesár, bednár, stolár a v páde potreby i ránhojič poctivej obce Trieskovej.

II.

V dome Ďura Zázriváka ide to všetko širším chodníkom než u Mikuláša Kuriša, alebo jako ho tak po našsky zovú, Miša Tarajdu. Nuž ale šťastie a nešťastie nechodí po horách, ale po ľuďoch, a tak jako každý nemôže byť bohatým, tak nemôže byť ani chudobným. Jednomu nadelí Boh na lúke, druhému na roli; Zázrivákovi nadelil vo svete. Býval gazdom pri žatve a burgyni, neprepil, nepremárnil, nuž má. Rolka za rolkou pribývala, tak, že teraz majú tam i slúžku a paholka.

Po strynnej známosti majú tam toho roku Žofku, najstaršiu dcéru Tarajdovu. Už tam porába na tretí týdeň. V dedine hovoria, že u Zázrivákov neurobia poslužným krivdy a že sa jich device a paholci držia i po tri štyri roky. Jako sa zdá, i Žofke nič nechýba. Spieva od rána do večera, vystrája smiechy, žarty, no pritom mizne jej práca zpod rúk jakoby pálil. Ale je i vyvinutá, silná. Vyzereá jakoby ju ulial a do roboty je jako jašterica. Majú ju však i radi; gazdina nepovedala jej ešte zlého slova, ba i prísny gazda hľadá spokojno na ňu.

Keď má čas, vezme ihlu, vyššva alebo šije a tu i tu zabehne i k materi. Donesie deťom kus koláča, chleba, vyzvrta jich semotam, potom jich pohladká, poshovára sa s materou, otcom a zas ponáhľa sa ku gazdom.

Bolo v nedeľu po nešpore. Práca stála. Žofke bol dlhý čas, nuž vybrala sa k rodičom. Prešupla cez záhumnie; tam v úzadi beľel sa milý rodičovský dom. Blížila sa mu s radosťou v ústrety.

Matku našla samotnú. Bola smutná, zrazená.

„I dobre žeš' prišla, Žofka, mala som práve ísť k vám,“ vítala ju matka.

Potom si sadly a Katra rozprávala Žofke dlho, dlho čosi. Zdala sa jako rozhorlenou, časom hovorila silnejšie, potom zas jakoby jej slová znely jako dohováranie, zas neskôr prešla do zvukov skoro plačúcich, trúčlivých a konečne brožila sa dievčatu prstom. Dievča zatým sedelo pri materi jako primrazené. Oči sklopilo dolu, žmolilo medzi prstami fiertušku, svietily mu v očiach slzy, nehoovorilo nič a až keď sa večerilo, bralo sa ticho, žiaľno domov.

U gazdov čelaď už bola v staji. Žofka stavila sa v humne, nabrala křmu, dala statku a potom šla pre vodu k studni.

Súmrak už bol nad dolinkou. V prírode vyzeralo to pusto. Šňahový pokrov beľel sa bežživo, trúčlo zókol-vókol.

Devy zo dvorov byly už dávno preč. Na žriedle však predsa našla niekoho. Zdalo sa, že poznala ho z ďaleka. I zbladla... pomaly, váhavo blížila sa ku vode.

„Ej, Žofka, jakosi sa nechceš dať vidieť,“ vítal ju šňahaj s milým úsmevom; „včera som tu stál, neprišla si, a dnes tiež už dávno čakám. Hu! skoro ma zima prechodí. Čo si taká pyšná?“

„Prečo bych bola pyšnou, Štefko,“ hovorila deva jakosi chladno v polbok obrátená a mala oči sklopené, „vieš, že si sama rozkázať nemôžem. Gazdiná chorie, mala som robotu okolo nej.“

Hlas devín zvučal žiaľno. Šňahaj prekvapeno pozrel na ňu. Oči mu hovorili, že je na všetko pripravený, len na to nie. Krv skokmi zprúdila sa mu v žilách...

Žofka stála vždy v tom istom postavení. Hľadela do čistého zrkadla studienky zadumeno, smutno. Černavý súmrak a mrtvý výraz k zime sa chýľiacej jasene obrubil tvár jej v bladosť, ktorej otcom bôľ srdca a matkou pohnutá duša až v hĺbinách.

„Tvojej gazdinej nechýba nič, Žofka,“ riekol neskôr šňahaj. „Včera bola u strýkov celkom zdravá, pri sebe a vystrájala so mnou i smiechy. A daes videl som ju i ráno i popoludní v kostole. Niečo druhého ňa trápi; vidím ti to na tvári. Alebo snáď som ti niečo urobil, keď si zrazu takou cudzou zostala oproti mne?“

Štefkovi vydraly sa slová rovno až z prsú. Nápadnou chladnosťou devy prekvapený, hovoril rýchlo, jedným dychom; potom pristúpil o krok k dievčatu a hlbším, citným hlasom sa pýtal:

„Prečo si taká smutná, Žofka?“ povedz mi.

Táto ešte vždy mlčala; zdalo sa, že v duši jej zúri boj. V očiach svietily veľké slzy.

Šuhaj len s najväčším premáhaním seba čakal na odpoveď devinu. Znovu sa pýtal, až konečne, keď deva len stála bez slova ani zkamenelá socha, s trpkosťou — znelo to ako výčitka — riekol:

„Snáď nechceš mi do očí povedať, že ma nechávaš tak... nu povedz, neboj sa, nebudem ti svedomie začítovať!“

Šuhaj zrazu sa zmenil; slová znely studeno jako ľad.

Účinok nevystal; deva sa zrazu obrátila, pozrela hore a uprela výčitkou hlboké svoje oči na šuhaja. Tento zprvu sklopil oči, potom však pozrel ostro, jakoby chcel nazrieť až do srdca a čakal.

„Štefko, blížiš mi,“ hovorilo dievča citlivo; „ty sám vieš, že to nie pravda, ale keď to tak ide medzi svetom, že chodníky vedú i hore i dolu...“, potom sa trochu zamyslela, jakoby hŕtala, čo vyslovila, alebo jakoby si chcela usporiadať v mysli čo ešte povedať má a pokračovala:

„Myslel si ty, Štefko, aj na to, že kedysi budeme sa museť rozlúčiť — zanechať?“

I stane sa, že zčista jasna udre hrom a ľudia prekvapeno obzerajú sa, odkiaľ ten rachot: Štefka však nebol by zarazil v tej miere ozon oblačnej iskry, jako tieto v náhlom zvrate uvedené slová. Zbladnul, pozdvihol strmo hlavu, otvoril oči a díval sa...

Deva hovorila ďalej:

„Tak je mi ťažko na srdci, akoby mi na ňom mlynské kamene zavisly. Nechcela som ti to povedať, ale lepšie bude, keď sa poshovárame aj o tom. Mne posiaľ bránila pýcha, a ty snáď si preto nehovoril, jak si nechcel sostrašiť mňa. Už snáď aj ty vieš, že tvoja mať nám nezičí. Dnes bola som u otcov. Matka skoro plakala. Tvoja matka jej naodkazovala, že aby sa jej nesnívalo, že si dievku vydá do vás, že na teba inakšie čakajú, že som ti ja nie roveň, aby som si tak pyšno neviedla a teba nesvádza a za tebou sa nevláčila, lebo že to ver' nie je pekne, keď devojna tak za mládencom líp.“

Reč Žofky sekla v hlasitom štkaní; zem mu utekla zpod nôh a svet krútil sa mu dookola. Chcel hovoriť, nemohol, chcel objasť návalom žiaľu ovládanú devu, no obával sa. Srdce chcelo mu rozboriť prse... Stál...

Prešla chvíľa; deva v plači, šuhaj v mrákote stáli jeden pri druhom.

„Vidíš, Štefko,“ hovorilo dievča ďalej, „my sa musíme tak rozísť. Ja nesmiem robiť vami hriechu. Musela som to slúbiť svojej mamke; ona je chudobná, ale vedie si veľmi na seba a tvojej materi sa nikdy nepodloží. Lepšie to bude pre oboch, keď vrátíme sa z krátkej cesty...“

Posledné slová devy znely ticho, no boli určité. Naši prostí ľudia neradi sa púšťajú na pole erotického vyražania citov a zvlášte ženy nie. Tie práve vtedy vedia panovať nad sebou, keď kritické okamihy života zbúria cit a zatískajú rozvahu do úzadia. V takýchto okamihoch, keď muž ztratí rovnováhu duše, zabudne na seba, dá sa uchvátiť, tam žena udrží sa na povrchu a zapre sa až po Golgothu.

Nastal trapný okamih. Deva dokončila a šuhaj nevedel začať. Konečne vzmôhol sa.

„Nie, Žofka, nie,“ hovoril bóľno. „Snáď moja mať ani toľko nehovorila, koľko vašim prišlo do uší, a potom, reči sa hovoria a chlieb sa jie. Moja mať má ma rada. Možno, že baží po bohatej neveste, ale ona popustí. Popustí, Žofka, ver' popustí. Jako prídem domov, hneď sa budem shovárať o tom.“

„To nie, pre Boha nie, Štefko...! to by sa dostalo do uší a a reči svetú. Ja by som sa v dedine ani neobstála, utiekla by som svetom.“

Šuhaj sa zas zamlčal.

„Nuž a jakože sa dohovorím s rodičmi, keď nechceš, aby som jim o tebe hovoril.“

„Čakaj na vhodnú chvíľu; z tohoto by bol nový hriech. Potom, keď ťa budú chcieť ženit, rob, čo vieš...“

„A do tých čias?“

„Do tých čias,“ opätovale dievča jakosi váhavo, neisto, „rozíde sa nám cesta čím hore tým dolu. Budeme sa znáť len tak obďaleč. Obideš ma pri muzike, družine a v kostole a ja sa budem chovať tak, jako som mamke sľúbila. Zarmútiť ju nesmiem; ona sa dňom nocou trápila, aby ma vychovala.“

Dievča hovorilo odhodlano, no bladosť tváre a zvláštny kmit oka svedčil, že sa premáha, že vedie so sebou boj.

Štefko netrúfal, kam až to pride s nimi. Počal prehovárať všetkým možným spôsobom, no bezvýsledno. Deva určito sotrvála na stanovisku svojom a jasno osvedčila sa, že na pomere terajšom nedá sa ničoho premeniť, kým jích rodičia stavajú sa jích citom oproti.

„Žofka, ty máš tvrdé srdce,“ hovoril šuhaj; „ani na tom ti nezáleží, čo budú hovoriť naši, keď prerečiem s nimi o tebe...“

„Však jak prelomíš a nezabudneš prísť... — jak nie, nuž nech sa stane vôľa božia...“ Žofka urobila krok ku studni a ponorila putňu v hladký povrch vody.

Potom sa rozlúčili; dvoje úst zašeptalo „dobrú noc“ a štvoro očí zrkadlilo žiaľ, hlboký, až z tajín duše prýščiaci žiaľ. Mladonž zabúdzaľ na seba. V tvár udrela mu krv. Urobil niekoľko prudkých krokov, chcel devu objasť, sovréť na svoje prsá, no cúvnul. Z tváre Žofkinej zmiznul čo blesk každý cit a ohľad jako severný vietor vanul od nej. I stáli málo jeden proti druhému; potom deva vzala putne, pohľadla na šuhaja ešte raz pohľadom dlhým, hlbokým, povedala mu „s Bohom“ a zmizla na záhumní.

Štefko zostal tam stáť. Zem sa mu tratila pod nohama a mhlisť hory a vrchy krútily sa s ním dookola. V dušu vkradnul sa mu ťažký bóľ, hlava mu horela páľou a bruď pnula sa mohútne ztrasením. Potom sobral sa a zamieril domov.

U Mikulov — tak volali Štefanových otcov — už kúrili. Otec sedel za stolom a prezeral Sibillu. Nad stolom kmitala lampa a v rohu nad armariou visel na klinku zavesený suchý veniec z obžiniek. Starý Mikula patrľ do kruhu tých výsadníkov, ktorí vedeli

„z knižky.“ Bolo to už v jích rode, že každý člen pýšil sa znalouťou čítania. Jeho dedo, starý otec a otec boli dedinskými notáriusmi za dlhé roky a aj on tento úrad pred rebelliou zastával, no potom chytil sa výživy druhej. Ešte do nedávna behali ľudia k nemu so „štelúnkami,“ ale v posledné časy vyšiel i on z úžitku. Jakési cudzé poriadky nastaly v krajine a v dedine okrem kňaza a rektora nevyzval sa v nich nikto. Za mladi bol chudobným. Pálieval v horách uhlie a jeho žena chodila na výrobky do sveta. Potom, jako, jako nie, nevedel nikto — no zbohatnul. Ľudia si šuškali, že mu bolo dobre stavieb nadvíhať, čiastok nakúpiť, keď našiel poklad. Teraz je už jako na pokoji. Chodieval každé ráno do kostola; pod pazuchou nesie veľkú, ťažkými žltými sponami opatrenú, v koži viazanú knihu a v ručníku v kožušku má uschované na štvoro rozpukané okuliare. Po službách božích vráti sa domov, prizre si okolo domu a keď treba, vyjde i na roľu. Do podrobností sa nemieša; to je starostou synovou a on vie, že Štefko je pilný a podarený, nuž načo by mali obadva soliť polievku. Jeho polovička však bola letorou celkom rozdielna od svojho muža. Už bola silno ku šesťdesiatke, no bola živá, bodrá a do roboty ani žihadlo; stará ale jará, jako príslovie hovorí. Prácu viedla si sama a o slúžke nechcela ani chyrovať. „Zmôžem ja to ešte, otec,“ hovorila, keď jej tento pripomenul pomoc a ďalšie nahovárание prestalo potom samo sebou. Ináč obrábalo sa tam hospodárstvo dľa storočného kalendára, Sibilly, snov a starodávnych povier, a jak mali Mikulovci lepšie úrody než sused, to bolo len preto, že mladému sa to jakosi ináč darilo, keďže: mladé ruky, skorá robota.

Čo sa však duševných statí týka, to stará Mikulová žila — jako vôbec tisíce našich žien — v poverčivých názoroch žitia až po najkrajnejšie hranice možností a či lepšie povedano nemožností. Nevykristalizované pochopy kresťanstva podávaly si ruky so zvykmi, účinkami, s počnaniami a so starodávnymi názormi dávnych božestiev a vyrážaly sa v každom odlyku jej zamestnania. Škriatky, zmoci, ježibaby, strygy, magy atď. mali tu svoje práva a podržali svoju moc. Veštice preškoďovali ľuďom, určovali nemoce, naznačovali osudie, dávaly výstrahu a pokynu jej krokom a to tak šlo od najmenšej smety za dvermi až po obsírnejšie námahy veľadenia každodenného chlebaka.

Zvláštne čo bolo pri nej úkazom, to bola nezvratná viera v predurčenie. Keď sa v dedine stala nejaká príhoda, tu Mikulová bola prvá čo povedala: „to už mal od Boha súdené.“ A keď zas tešila do nehody upadlú kmotru, susedu, známú, tu hlavný zástoj hraly slová: keď má niečo človeka nadísť, tu on tomu nevyhne, čoby sa hneď pod zem schovával.

Že však vedela obísť úskalie nebezpečia zásady tejto, mala čo ďakovať svojej pilnosti. Týkala sa táto jej viera viac na predurčenie, ktorému ide človek v ústrety v otázkach závažnejších. Človek mal u nej súdené hneď pri narodení, čo bude z neho a jakými chodníkmi bude kráčať na svete tomto. Obecané mal šťastie nešťastie, skorú smrť, dlhý život, chudobu, bohatstvo, slovom všetko,

čo spadá pod otázniky životných udalostí a budúcnosť bola u nej pochopom, ktorá zakrývala rúskou len to, čo nevyhnutelne stať sa má a musí.

Ináče napriek pokročilému veku je z nej gazdiná na miesto. V dome je čisto a každá vec, ktorá kde stojí, vyzerá tak, jakoby tam bola vyrástla. Susedi síce povrávajú, že je skúpa, že si nedopraje ani vypomoci, lež nie odtiaľ vetor fúka. Ten, kto od mali zapriahnutý bol v robote, ani na starosť od nej neodvykne a tomu nikto po vôli nespraví, čoby priam to lepšie vykonal jakoby sa to druhému zdalo.

Štefko bol z detí len sám doma; bolo jich len dvojčisko: dcéra a syn. Dcéra sa vydala pred rokom do záhoria a prichádza k rodičom len na hody alebo na odpustky. Susedy sa už vtedy zpytovaly, že kedy sa ztrhne u Mikulov svadba, že toto a ono, nuž ale čoby sa žena rozumela zákonom a poriadkom. Na to, že Štefko len teraz vyšiel z tretej odbierky, neprišli, a tak zvedavosť jejich až do dnes obstatá bola mhlou otáznika a odpoveď Mikulovej „že však i jeho súdená nie je snáď ešte len v plienkach,“ neuspokojila jich vonkoncom.

Medzitým bolo sa už nadobre stmilo. Štefko Mikula po osudnej rozprave so Žofkou obrátil sa bol domov. Pod strechou rodičovského domu človek trpezlivejšie nesie tarchy života, než pod holým nebom a v podobných okamihoch sám pud ženie otrasenú bytosť v útulok domáceho krbu. V návale prvého rozhorčenia chcel hneď zatať do živého a prehovoriť s rodičmi a hŕtal po ceste, jako má to začať. Lež nešlo mu to tak ľahko jakoby bol myslel. Žiadna zdravá myšlienka nemohla mu vyzreť v hlave. Konečne umienil si, že urobí tak, jako mu radila Žofka. Rozhodnul, no neuspokojil sa. Krv dvaadvadsiati rokov rýchlo sa vzbúri, zpení, obrazotvornosť má živé barvy a srdce pozná len dva svety: žiaľ a radosť. Pokoja, mieru tam niet.

Jako sa obznal so Žofkou, nevedel ani sám. Naši dedinskí šuhaji nie sú lenníkmi tej sentimentálnej škrobenosti, jakú v našej spoločnosti vidíme, a potom srdce ver' nevedie memoiry o svojich citných vznetroch a neláme si hlavy, aby dľa predpisu chovalo sa tak, jakoby sa to chladnému rozumu pozdalo: srdce je svobodné, voľné jako vták, ktorý zakrúži svoj let práve ponad tie hory, ktoré sa jemu pozdajú.

Celkom takto stalo sa to i s našimi mladými. Šuhaj videl devu na poli, na muzike, v družine, v kostole a poznalo sa to, jako sa poznajú lastovičky, keď na jar zaštechujú na strechách prírodných našich viesok. Štefko blýskal po jasných očiach mladej device a táto sa neodhadzovala, keď driecny šuhaj nepohrdal ňou chudobnou, ba vyznačoval ju pred majetnejšími, z lepšieho domu dievčaty. Lebo nemyslite, že na dedine niet rozdielu. Veľmi berie sa tam na váhu, kto roveň a kto neroveň. Aristokracia v huňkách.

I tak vzniknul — jako príslovie hovorí — na streche oheň. Po ružových dobách prvej lásky prišla trpkosť zkušok a strádania. Začala sa s tým, že mať Štefkova, počúvajúc čo a jako jej syn

svádza, chytila to za hlavu a za horúca odkázala Žofkinej materi, že veru aby svojej dcére dala naučenie, že z tej múky chleba ne-napečie. Potom padla kosa na kameň a hriech prišiel potíšku, ne-zbadano a sadnul až za vrch stola.

Šuhaj nechcel ísť rovno dnu, vošiel do maštale. Obával sa, že sa mu potkne jazyk a potom vypovie to, čoby teraz povedať nesmel. Vyčkal, kým paholok sa neodbaví.

Po chvíľke prišla jich matka zvať k večeri. Zazrela i syna.

„I ty si tu?“ pýtala sa syna.

Štefku pobúrila otázka.

„A kdeže by som mal byť, mamka?“ opýtal sa jakosi s od-vrávaním.

Matka pozrela na neho. Zdal sa jej byť nesvojským.

„Ja som myslela, že budeš ešte v dedine,“ povedala s istou narážkou.

Šuhaj sa premôhol; mal na jazyku ostré slovo, no prehltol ho, bárs fažko mu to prišlo.

Večera už bola na stole. Potom prišla od Balvanov suseda, za ňou druhá, tretia a ženičky sa pomaly rozkrákorily. Ženy si majú vždy do božej vôle čo narozprávať. Štefko sa doposiaľ ani nepohnul od stola. Bol zamysleným, málomluvným. Matka občasne z boku poďívala sa naň. Znamenala, že je značne bládším. I ve-dela, že už udrelo. Spokojno obrátila sa potom k susedám a be-sedovala ďalej. Medzi rečou prišiel neskôršie i šuhaj, Ondrej Bar-tekov, vrstovník a kamarád Štefov; pobavil sa a volal Štefka k nim.

„Kdeže sa vystrájate proti noci?“ pýtala sa matka, pozrúc neľúbo na syna.

„Ideme trochu k Bartekovým,“ hovoril tento jakoby popľlene; večery sú dlhé a spať je ešte zavčasu.“

„Ó, nebojte sa, strynká; keď sa človek večierkom trochu roz-krákorí, takým je ráno do roboty ani jeleň,“ hovoril mladý Bartek, prajúc domácim „dobrú noc.“ Dva mladí potom odobrali sa von.

III.

Na hornom konci Trieskovej vidno na tamtej strane rieky malý, z predu malou zahradkou otočený domček. Nateraz bydlí v ňom statočný občan Michal Šušurka spolu so svojou, na závi-denie zručnou ženou Ivou Šušurkovou. Sú chudobní, ale dosiaľ udatno bránia sa psote. Iva je hľadanou osobnosťou v celej dedine. Neminie jedno pečenie, čoby tá, druhá kmotra sa nerozpomenula na ňu poplanúchom, koláčom, alebo o mútení kúskom masla a hrnčekom mlieka a o Vianocach sype sa jej to ani šestonedielko do kúta. Ale nech nikto nemyslí, že to len preto, keď šťastie za ňou chodí. Nie; to je len odplata za úslužnosť, preukazovanú svo-jím spolubližným. Komu treba poradiť proti nemoci, nezahanbí sa ani pri statku a vyzná sa v čomkoľvek a kdekoľvek. Pri krstinách vie pekne zavinšovať a neprevedie ju v reči žiadna kmotra, čoby

si hneď jazyk až po tylo zahovorila. Má okrem toho mäkké srdce. Na pohrebe, pri zomrelých tak pekne vykladá, že to až srdce stisne, no za to nahradí si to pri veselíach a rozličných karoch natolko, že šťastní prisediaci od smiechu chytajú sa už za bruchá a hlasitým „bodaj si sa nestihlo“ privolávajú starej Ive, že jako sa jim to veľmi páči.

Jej muž podobne je chlapina na svojom mieste. Ponevác roli nemajú, rúbava kde-tu drevo, dá sa najat za posla, hotuje pasce na potkanov, vystruhuje varechy, ližice, pletie slamienky a na čo je najpyšnejším, je to, že o výročitých slávnostiach doziera strelbe z mažiarov, a keď mu to potom rachotí, vytrčí veľké žltavé zuby, uškŕňa sa a s kým sa len stretne tomu rozpráva, že jako dobre nabíjal a mažiare že sa po výstreloch tak prevrhaly jako v jaseňi plné vrecá na zemiačnisku. Inácej zpyť sa ho čo najradšej, a on, keďby sa svojej Ivky nebál, povedal by ti, že ver' dobrú (rozumej veľkú) fajku tabaku a teplý kút pod pecou. Lež o týchto tajnostiach jeho srdca málo kto vie. Jeho žena nahúdlá by mu toľko poza uši, žeby to za to nestálo. Opatrnosti nikdy nezbýva.

V domci bývajú len sami dvaja: detí nebolo. Na protivnej strane izbice je malá komôrka. Tu má Šušurková svoje kráľovstvo; tam boly uschované i jej poklady, a síce zeliny, zakrútené opatrno v handrách, jako: čiernobýl, koščibal, marunku, výzob, derazu, rutu, cintariu, bobovník, horkú ďatelinku, netresk, hrdú barku atď. Rozumela sa i do liečenia ľudí. Proti boľeniu hlavy, kľaniu a podobným nemociam, ktoré sú medzi našimi, prácou zmorenými ľuďmi na bielomdni, vedela jedno druhé jako okádiť, začítať, dať to i to užiť a podobné. A v tomto smysle upotrebovaly ju gazdiny rad radom a device boly jej nad mieru vďačné, keď jim povedila na milenca alebo odpútaného frajera slúbila jednej druhej priviesť zase nazpät. Obzvlášte však vitanou bola u Mikulov. Štefova matka svojimi životnými názormi a náhľadmi spadala silno v kruh Ivinho zamestknania, ba táto slúžila jej čo rádkyňa, kedykoľvek nejaká okolnosť, jako nehoda, nešťastie alebo hmlistá záhada zalahla nad Mikulovci a gazdiná sama nevedela si poskytnúť pomoci a vynotať sa z kríznej cesty prípadne nemilého položenia. Okrem toho spolu rástly a Mikulová odriekala Ive i syna, ktorého ale Pán Boh povolal už dávno ku sebe, a v ten istý deň pristupovali obe ku oltáru a prisahaly mužom svojim vernosť až do smrti. Bola jaksi tajomníkom a dôverníkom rodiny a Mikulová nič vážneho nepodujala, do ničoho sa nepustila, kým nevedela o tom i Iva, kým i táto neosvietila svoju mienku a neprežuvala vec čím hore tým dolu.

V takomto pomere trvaly naše ženy už dlhé roky. Jedna dopľňovala druhú. Každá myslela, že druhej dobre robí a čakala za to odplatu od Pána Boha. Nemiunulo dňa, čoby Iva nebola nakukla „ku svojej zlatej kmotričke.“ Stávalo sa to však obyčajne staby náhodou, zvlášte vtedy, keď sa pieklo, mútilo. Poshovárala sa, pokrútila, poradila jedno, druhé a potom odoberúc a vráťac sa tri, štyri razy nazpät poberala sa ďalej. Patrila ona medzi tie nešťastlivé ženičky, ktoré vždy zabudnú „niečo“ povedať.

Keď sme už takto predstavili ďalšieho dejateľa skromnej poviestky našim čitateľom, vrátime sa zase k predmetu nazpät a rozprávať budeme ďalej.

Po našich hôrných dedinkách skoro dostaví sa zima a sniažik zavíta prv, nežby polovice jasene pomínulo. Hospodári utečú sa do chalúp, poľná robota odpočíva. Nastanú pôrobky tu dnu a plúšte a vetry tam von.

U Mikulov mlátili. Starý pokašľával, nechutila mu ani fajka a celou jeho robotou bolo, jak pozrel do maštale alebo do humna. Jeho žene išlo to tiež nesnadno: starí ľudia žalujú sa vtedy na prse. „November nem ember,“ povedal Sládkovič, a „marec, poberaj sa stavec,“ hovorí príslovie. Práve je práca okolo konopí; robota táto potrebuje mocných rúk a zdravé prse. Zápach sadá na plúca; stará Mikulová kašľala.

„Ej, Zuzka, dosluhujeme, dosluhujeme,“ hovoril jej zpoza chrbta muž, kývajúc pomaly hlavou. „Lepšie by to druhému svedčalo, my už starí... Ten kašeľ...“

Žena sa obrátila; zdalo sa, že bola prekvapenou. Muž patrne vytrhnul ju z myšlienok.

„Pomôžme si, otec; keď sme chceli byť mladými, musíme chcieť byť i starými. Však kedysi môž' byť i lepšie.“

„Veru, veru, pomoc by už bola treba. Ochodza rastie, sily slabnú. Ale ty to až vtedy uznáš, keď prihára. Keby si mala aspoň dievky; ale toť už dávno po Všetech Svätých.“

Stará hnula plecom; bolo v tom čosi, jakoby chcela povedať: „Ja keď chcem, zaopatrím si dievku i o pol noci.“ Konečne však zdvihla sa, postála a dívala sa na muža. V jej zraku jakoby niečo hovorilo, že muž ju nerozumie, že on myslí inšie a ona zase inšie. I dívala sa naň zase a nehovorila nič.

Starík vydržal pohľad; v zraku sa mu zasvietilo, ústa vyjadrili malý úsmev. Čakal. Žena má slovo. Na nej je rad, aby niečo povedala.

Táto však mlčala ani ryba. Konečne začal Mikula:

„A keď zpečuješ sa mať poslužnú, na nevestu si ešte nepomyslela?“

Starík sa usmieval srdcom. Matkám zablísne v očiach, keď sa jim spomína vydaj dcérin; otcovia sú zas hrdí, keď je reč o žeňbe synovej.

Starík hovoril mäkko, dôverne. Tvár matky vyjasnila sa zážehom peknej úfnosti. Opravdu, ona od istého času vážno zapodieva sa myšlienkami tymito. Muž však nemusí vedieť o všetkom, čo žena myslí. Preto nakoľko sa dalo, lahostajnejšie povedala:

„Prečo bych si s tým lámala hlavu? Keď vyčkáme času, príde to samo od seba. Veď len nezhorí na sušiariku; oženíť sa musí.“

„Času, času,“ povrával pomaly otec. „A nevieš, že čas je už tu? Z obierky vyšiel, fašianky na záhumní a chlapec už na mieste. Čo s ním vyčkáš?“

„No, no, jakým si náhlivým zostal. I z neba spadnul i odpočinul,“ hovorila niečo hlasnejšie žena pohybom ruky dávajúc na

javo, že sa ona do toho lepšie rozumie; potom pokračovala: „a nevieš, že sa takéto veci musia prežívať i zhora i zdola? Chlapec je pochábel, kuriplach, na neho sa nemôžeš znechať. Ja bych sama rada, keďby to mohlo byť už na fašianky; ale jak nebude?“

„Hm, hm,“ premýšľal starík, „i ja to tak myslím... hm, veru tak; veď uvidíme, ono to príde do poriadku, treba sa obozreť, áno, tak, tak — ja nedbám.“

Keď muž takto dal jasný dôkaz svojej povolnosti na javo, matka pristúpila potom bližšie k nemu. Chcela sa o tejto veci rozhovoríť obsírnejšie. V okne však mihnul sa stieň a ona zamĺkla.

Na prahu zjavil sa Štefko. Prišiel z humna z vejačky; bol zaprášený. Na širokom klobúku mal plno pliev.

„Do ktorého priehradku dáme ten jačmeň, otecko?“

„A čo je už po viatke?“

„Už je i odmeraný; lež bude treba ešte čosi vriec. Mamička, potom doneste.“

„Ja idem do sýpky,“ hovoril otec, „a ty buď na mlatovni. Obozri sa, Zuzka, po komore, aby si nachystala mlatcom večeru,“ preriekol obrátený ku gazdinej a vyšiel von.

Štefko poberal sa na humno. Od osudnej nedele bolo vídať na ňom premenu. Šuhaj jako iskra bol dnes viac do seba zavreným, zádušným. Jeho chovanie však zmenilo sa očividno oproti matke. Poslúchnul, bol povolným vo všetkom, no keď sa mali spolu pustiť do dlhšieho rozhovoru, zostal roztržitým, slová jakoby mu viazly v hrdle a on jich odtiaľ kliešťami tahal. I matka zdala sa chladnejšou oproti nemu. Vedeli oba, že majú ťažko na srdci, že sa niečo prihodilo. čo sa postavilo medzi ňu a syna, no každý dusil to v sebe. Čakali oba na vhodnú chvíľu a mysleli, že táto rozkoženie mrákavy, ktoré sa nad nehom lásky materskej a synovskej začernály.

Napriek všetkým starostiam však rozhovor vedený s otcom hlboko utkvel jej v hlave. Už bez toho dávno myslí o tom a mienka mužova ju len v predsavzatí utvrdila. Kedy len kolvek stačila, zapodievala sa predmetom týmto; tu i tu prehovorila i s mužom a keď dokončievala alebo započínala nejakú prácu, keď bola ustatá, tešila sa s tým, že však, jak nebude chcieť, nebude sa museť potom už trápiť. Jej starý a ona budú si žiť v tichosti, bezstarostno a starosť okolo hospodárstva prevezmú druhí — mladí.

Ľuďom, ktorým robota po našsky hovoriac rastie v rukách, idú tie dni tak, jakoby kamene do vody metal. Len sa človek obozre, zobudí a pred sebou má tu božiu nedeľu. Robotný ľud si tu ľahšie vydýchne, lebo po mozolnej práci šiestich dní má pred sebou lehotu odpočinku a po ťažkom zápase vo víre sebaudržania dobre je odpočinúť, poskytnúť umdlenému telu novej sily a dušu posilniť v prameni vód živých.

V sviatok popoludní stroja sa pomaly naši dedinčania na nešpor. Mládež, jakonáhle odhodí ližicu, ihneď ide preč. Schádza sa potom v domoch okolo kostola a trávi tam čas rozpravou, smiechom, žartom, jako už kedy príde. Stárež, tá sa zbiera pred ko-

stolom a beseduje tam a shovára sa až kým nepríde čas oddať to, čo božieho je, Bohu.

Od Mikulov okrem gazdinej dnes všetci brali účasť na nešpore. Túto trápil nadmieru kašeľ, strážila pec a oči mala upreté do modliacej knihy. Vôkol bolo ticho, len šepot modlitby a vrúcny vzdych starenky zvilnil kedy-tedy povetrie štyr stien izby a smiešal sa v jednotvárny tlkot nástenných hodín.

Po čase čuť bol na ceste shovor. Ľudia sa vracali z kostola. V tomto čase odbývajú sa po vieskach našich riadne návštevy.

„Pochválen Kristus“ začuť bolo hlas pri otvorení dverí.

Mikulová sa obzrela; zazrela Šušurkovú s veľkou modlitebnou knihou pod pazuchou.

„Až na veky; vítajte u nás,“ vítala chorľavá s úsmevom.

„Sadnite, posedzte si.“

„Nevidela som vás v kostole, kmotrička moja zlatá, nuž ohlá-sila som sa u vás, či vás reku niečo nezašlo a jako nažívate?“

Ivka prišla čosi nahrbená a dívala sa Mikulovej do tváre; hlas jej bol sladký.

„Keď sa len dáte vidieť — jakoby ste bývaly v treťom chotáre. Človeka by mohli pre vás i vyniesť.“

Sladká tvár Šušurkovej premenila sa odrazu jako keď zajde mesiac za čierňavu. Pozrela ustarostnene, ustrašeno na Mikulovú.

„Nuž a pre Pána Boha, vari vás niečo zašlo, kmotrička moja? Veď ste len mohli pre mňa odkázať.“

„Jakosi som ochorela; hm, mrcha kováč, polátané mechy, starý človek a zodrané pľúca, to je jakoby za groš a to druhé za dva krajciare. Veď to asnáď len prejde.“

„No, dívajme sa, ani by sa človek nenazdal, jako chytrý Pán Boh na neho doloží chorobu!“ zvolala prekvapená Ivka. „To bude, duša moja, prestydnutie. Verabože to! ach, beháte od rána do večera a to jakoby ste mali tak horúcu krv jako za mladý — v jednej sukničici. Moja matka, Pán Boh daj jej slávu večnú, tiež z toho zišla zo sveta, a stará Gabačiková tiež si tak prítiahla nemoc, len len že to nezaplatila životom. Hneď donesiem lipového a bazového kvetu...“

„Nechajte, Ivka, však to máme aj doma; keď si trochu vypočiniem, zase prídem k sebe.“

Potom Mikulová počala rozprávať o jednom druhom. I dedinčania majú kruh záujmov tak, jako ktorékoľvek vrstvy spoločnosti. I jich bolí, i oni sa tešia, i oni vedia rozoznať dobré od zlého. A potom slúža jim tieto rozdiely života za základ strasti i slasti a oni radujú alebo žalujú sa, jako to už jednomu druhému vyplnené alebo zklamané túžby životných otázok so sebou donášajú. Potom zvrátila stará Mikulová reč na domáce zamestnanie. V poslednie časy vyrástly jej hospodárske trampoty silno vyše hlavy. Sťažovala sa:

„Keď sa človek od rána do večera utrhá, ukmáše, veruže potom oslabne. Viete, starému človeku už len kus chleba a teplý kút,“

„Veru toho oplevadla je u vás primoc. Ja nemám nič okrem kravičky a teliatka a večer, keď si lahnem, až mi tak tie staré žily drnejú.“ Potom po chvíli doložila:

„Celý svet sa vám čuduje, že to stačíte odoliť.“

„Nuž keď človek musí, čo si počne? Na cudzieho sa nemožno zanechať.“

Šušurková pozrela na gazdinu. Bolo v tom čosi zvedavého, pýtavého a zkmávavého; vytrvala očima dobrú chvíľu na nej. Potom kývla hlavou, usmiala sa a riekla:

„Bože náš, jak ľahko by si druhý človek poradil, keďby tak vo vašej koži bol. Ten by si veru hlavy nelámali!“ Slová tieto sprevádzala Ivka ustavičným, no trochu záhadným, premeneným úsmevom.

„Vari si len nepristavím do každého kúta dievku a nebudem sa dívať, jako mi celý dom na ruby obráta,“ odvrávala gazdiná uprúc svoj pohľad na blízko sediacu susedu.

Táto dosiaľ nezpustila pohľadu zo svojej kmotry. Či chcela, aby z jej čela vyčítala, čo myslí, kam mieri, alebo preto sa dívala na gazdinu, aby mohla uhádnuť jej myšlienky, kto to vie?

Konečne sa odhodlala:

„A nemáte hodného syna?“ pýtala sa neisto, jakoby s obavou.

„Nuž?“

Mikulová zaiste vedela, čo Ivke v hlave vrta, no čakala až vyhodí kartu. Nebola to nedôvera; nebolo medzi nimi tajností, lež tak to býva medzi našimi maničkami, že nedaly by to za neviem čo, keď druhý a nie ony pripomenie jím sobáš, vydaj detí.

„No hľa, jaká ste zdržanlivá oproti mne, kmotrička,“ hovorila dotknuto Ivka. „Nuž načože máte syna? Syn je na to, aby sa oženil a dovedol pomoc do hospodárstva. Ožeňte ho a bude po starostach.“

Nahováračka uprela tázavo oči svoje na Mikulovú a čakala čo povie.

„Veď by to ono nebolo zle, ale keď to tak hneď nejde. A potom chlapec je teraz zvetrený... bude sa protiviť. Však viete, že sa pochabil za tou Tarajdovou devojnou.“

„Mhm, tá Žofkovatá, čo slúži u Zázrivákov, viem; no daj ti mi Bože, tá vám veru studňu nevysuší. No — chůďa, holé je jako prst a ešte sa chce zaliečať vášmu synovi!“

„Jakby sme mu ju mohli nejako z hlavy vystrašiť, veru ku fasiankom; neviem, či by sa neztrhla svadba,“ povedala Mikulová po chvíli.

„No o to je malý strach,“ tvrdila Ivka. Podstavte palicu, čo mrtvých merajú, pod prah a on tak sa premení, jakoby ju nikdy jakživ nebol poznal.“

Po týchto začiatkoch Mikulová zahovorila sa hlbšie. Dve kmotry pritúlili sa k sebe. Rozhovor jích vlnil sa tíško a tratil sa pološeptom po izbe. Šušurková sa rozhovorila; prikyvkovala horlivo hlavou, rozkladala rukama a kládla si občasne ukazováčik na dlaň. Starej Mikulovej musel sa páčiť rozhovor. Tvár jej ztratila bledosť, oči žiarili pokojno. Až k večeru odobraly sa susedy od seba.

Bolo sa už nadobre stmilo. Ivka prihrbená ponáhlala sa hore cestou. Pred krčmou pri mostíku dohonila ženskú.

„To ty, Betka? Ani som ťa nepoznala. Kam ideš?“

„Veru domov, strynká naša; chlapec mi je chorý, bola som kúpiť cukru. A vy odkiaľ?“

„Idem od Mikulov; kmotra chorľavie, bola som ju navštíviť a poradiť. Natrápi sa to človek, natrápi medzi tým svetom; ale úfam, že budem mať zásluhu u Pána Boha. A tvojmu chlapcovi čo chýba?“

„Klanie ho sužuje, strynká; už som sa mu nasnášala liekov od výmyslu sveta a nič mu nie je lepšie. Včera som dala i chudobným, aby sa modlili za dobrý úmysel, nuž neviem, či jich Pán Boh vyslyší. Nesiem tu od žida kúsok cukru, radila mi to tetka. Už neviem, či sa mu poľahčí.“

„Hm, hm, veru pri malých deťoch len Pán Boh pomáha. Choď s ním do kostola a obetuj Panne Marii dve sviece, asnáď sa mu nemoc prevráti.“

Ivka by bola ešte všeličo vedela ženičke poradiť, no táto sa náhlila domov. Prialy si dobrú noc a rozišly sa.

IV.

Na dvore Zázrivákov je živo. Chlapy chodia semotam, snášajú, shladávajú a vystráajú do Závrsia voz, a v takýchto pádoch dobre načíť prizreť, či je všetko v poriadku, lebo jak o kom, tak o pahlkovi platí, že jak sa mu lení sohnúť vo dvore raz, v cudzom svete sa toľko ponashýba, že ho až chrbtová kosť zabolí. I sám starý gazda vyšiel von, pozerá, popravuje a vlastnou rukou pripráva putňu a opálku ku rebrinám. Musí to byť všetko tak prichystané, jako sa patrí. Na cestu vystrojený najmladší syn Janko stojí s kapsou v ruke pri voze a obzerá bič. Mater pridržá mu kozuch, pokrovec a v druhej ruke drží veľký do ručníka zaviazaný pagáč. Strká mu ho do kapsy.

Za touto vyskakuje si veselo malý šuhajček a chytá sa starej matere za sukňu. Oblečený je stoicky: v košielke, v palučkách s holou hlavou. Nezaháňa ho nikto do izby; neboja sa, že prestydne. Náš ľud je otužený, neztrasie ním nič a nieto ešte trocha zimy. —

„Stlýko, stlýko,“ kričí malá chlapina, „mám klajcial!“

„Ale čo nepovieš! A kde si vzal toľko peňazí?“ pýtal sa ho Janko so smiechom.

„Starý ňanka mi dali,“ hovorilo s hrdosťou chlapca, a poskakujúc na jednej nohe ukazovalo ho semotam.

„A kde idete, stlýko?“ pýtala sa chlapina o chvíľu.

„Daleko, syn môj; neprídem až pozajtre.“

Malý šuhaj na to jakoby sa zaradoval. Priskočil k Jankovi a hovoril:

„Kúpte mi pištalku, konfka aj koláč!“ Podával mu krajciar.

„Ale za krajciar mi toho toľko nedajú,“ doháňal sa s chlapčekom Janko.

Dieťa ovesilo hlávku; „a keď viac nemám,“ povedalo smutno a rozšírilo dlane.

„Pýtaj si od mamky.“

„Mamka mi nedajú.“

„Teda od starej mamky.“

Dieťa pozrelo zpytavým očkom na starkú a čakalo.

„Pýtaj si, neboj sa; povedz, že keď prídeš z výžinku, že jej vrátiš,“ posmeloval ho Janko.

Chlapy sa pustili do smiechu. Zahanbené dieťa zakrútilo sa do starkiných šiat. Po chvíli Janko vysadnul, voz zahnul cez bránu a na to zahrkotil po ceste.

Žofka stála na preddomí. Keď domáci vnišli dnu, šla zatknúť bránu.

Od známeho rozhovoru so Štefkom bolo sa prechýlilo už na týdeň štvrtý. Ona zostala sľubu svojmu vernou. Vyhybovala každej schôdzke, rozhovoru a pretrhla každú schôdzku s ním. Padalo jej to ovšem ťažko. Mužný a prudký obyčaj mladého Mikulu zarezal sa bol prihlboko do srdca devinho, nežby sa bol mohol odtiaľ ľahkým činom vyrvať. No tvrdý svet, jej dobré meno, matkin rozkaz kázaly tlumiť to, po čom túžilo srdce a ona musela sa podvoliť, poslúchnuť. No tak to býva medzi ľuďmi; od seba odženieš a zo srdca nevypúdiš, a tak tomu bolo i so Žofkou. Čím viac treba bolo city svoje priviesť do zabudnutia, tým viac dovoľávalo sa srdce práva svojho. I trval v duši jej boj tvrdý, tým tvrdší, že hrozil jej pekným snom zmar, ktorý až v hĺbinách otriasa bytosť mladého stvorenia. Lež tieto duševné otrasy nepredraly sa na povrch; dusilo jich mladé stvorenie v sebe a skrývalo bóle svoje v tajinách srdca svojho. V tomto zápase otrasov strážila nad ňou i matkou schválno do popredia pošinutá hrdosť; je ona beztoho tak mocno vyvinutá u našich devíc, že v mnohom páde presahuje hranice najmužnejšieho sebazaprenia.

V týchto pomeroch natoľko menšiu stranu zlej sudby mala deva na svojich bedrách, že jej úlohou bolo vyčkať na riešenie a toto ležalo v rukách mladého Mikulu. Deň za dňom takto uchádzal a dva mladí viseli medzi obavou a nádejami, až Vianoce boli na predpráži najbližšieho času a blížily sa rýchlym krokom ku predu.

U Mikulov tiež hnalo sa to všetko starým smerom. Mikulová postonávala. Ledvá že stačila poobzerat sa okolo kuchyne, za to však Ivka Šušurkovie tým viac zdržovala sa jej pri boku. Zastávala všeliaké hodnosti; bola viacmenej klúčiarkou, kuchárkou, lekárom a nadovšetko tajomníkom. Mikulová mala predpísané užívať všelijaké odvary zelín, no zdravie nielen že neprichádzalo, ba bola zo dňa na deň mdlejšou, slabšou.

Čím viac však nabývala nemoc pravdepodobnosti, tým viac vystupovali do popredia i myšlienky synovho ženenia. Mať sama bola s otcom už viacrás na slove a bolo určeno, že hneď po Vianocach prikróči sa pilno k prezvedom. O nevestu nebolo strachu. V dedine nebolo bohatších ľudí jako oni, len dvaja. Tito boli však ďaleko majetnejšími než Mikulovci. Sem zvrátila Štefova matka

svoj pozor. V oboch domoch byly device na vydaj, prečožeby jedna alebo druhá nemohla zostať jej nevestou? I zaoberala sa pilno v myšlienkach s úmyslom týmto. Do tajnosti zasvätená Ivka rozhodne, že to nebude proti srsti a tak rozhodnuto, že po sviatkoch prikróčí sa k veci.

„Už mi to bolo dávno v hlave, kmotrička,“ dôverovala si, „jakoby ste mi to len z úst vyňala... len som nechcela vám chuti pokaziť...; ej, dobre ja to poznám, čo komu vonia!“

Ivka sebavedome sa usmievajúc dívala sa na gazdinu.

„Ono by to nebolo zle,“ hovorila táto, „ale aj nevesta nepríde ku mne na holé kúty — len aby nám to nezolhalo napokon,“ doložila s úsmevom.

„Ale pre Pána Boha, prečo?“ vykřikla udivene Ivka; „či nie je Štefko šuhaj jako kalina alebo čo? To by veru bolo pekne! Ani len na to nemyslíte, kmotrička moja!“

Nastala doba príméria. Neskôr začala Mikulová:

„Ale čo povie na to syn?“

Nový činiteľ nenadále prišiel do počtu. Šušurková sa pýtala:

„A dali ste mu už, čo som vám doniesla?“

„Ešte pred desiatimi dňami.“

„Nuž?“

„Neviem ešte; zdá sa mi, že je tichším. Možno, že mu to vyjde.“

Oči Šušurkovej jakoby hovorily: „to som si istou.“ Žiaril v nich povedomý blesk.

„Nechajte len,“ hovorila, „budete vidieť, že to príde. Čo sa vleče, neuteče.“ Oči jej svietily povždy.

„Ale keď do mlyna zalieča sa Záhorákov syn?“ pochybovala Mikulová.

„Bože môj, mladosť radosť, kmotrička moja; uvidíte, jako sa to obráti, keď príde pytač od Mikulov.“

„A do richtárov chodí jakýsi z druhej dediny.“

„Daj ti mi Bože! „vohlačka každému a žena jednomu,“ usmiala sa Šušurková, pohladkajúc si dvaráz dlane; však jak nebude vo mlyne, bude u richtárov, a jak nie u richtárov, nuž vo mlyne. A potom, veď sú i inde vášmu synovi roven dievčatá na vydaj.“

„Nu, tak, tak je,“ prisviedčala matka; „jak mu je súdené, nuž bude mu i dané.“

Ivke nezapadol úsmev na tvári. Hovorila:

„Dočkajte len, kmotrička zlatá, jako to pôjde, jako po masle. Prv sa ja o tom prezviem, jakoby sa vám prsnilo. Ó, nejednomu som ja už cestu vyšliapala! Budete vidieť, že sme dobre mierily, že mu je to súdené. Ó, jakoby aj nie, veď Pán Boh vie čo robí!“

Potom počaly susedky šepotať. Pravdepodobno rozprávala Ivka, že jako sa ona do toho pustí a jako to bude pekne a dobre. Že pritom nezabudla do popredia potisnúť svoje sladké „ja,“ to nebude hriechom nám si domysleť. To však je skutkom, že sa jej dnes dobre darilo. Až v noci s hodným batôžkom pod pazuchou prišla domov.

Medzitým, bárs zámysle synovho ženenia s najväčšou obozretnosťou držané boli pod pokrývkou a i Šušurkovej odporúčano držať jazyk na úzde, chýr predsa presiaknul do širších vrstiev a počali si o ňom rozprávať i v dedine. Device braly Štefka silnejšie na mušku, usmievaly sa a podkúšaly, že vedia čo je vo veci, a zvest bola v nedelňných poradách mamičiek vzatá zo všetkých strán do reči, určovano, nakoľko je tvrdenie možnosťou a hádano, do čieľ strechy uderí tento nový blesk.

I šuhajovi prišiel chýr do ušú. V prvom okamihu zblednul, no dosť rýchlo premohol sa, zatal zubami, zmraštil obrvím a nepovedal ani slova. Nápadným bolo síce i jemu, že Šušurková tak často navštevuje dom rodičov, že s materou vedie rozhovory, šušká atď. Umienil si, že bude pozornejším a poobzerá sa, aby vyzvedel, čo je vo veci. Predovšetkým však rád by bol býval na slove so Žofkou. Obával sa, že zvest zablúdi i do Zázrivákov a v deve len utvrdí domnenie, že pomer jích udržať sa nedá, a on príde i o ty slabé výhlady opätného sblíženia, ktorými sa kojil, tešil a utvrdzoval. Toto však sa mu už nepodarilo. Žofka tak obratne vedela sa držať od neho obďaleč, že nemohol s ňou nielen z prehovoríť, no ani len znamenkom dať jej na vedomie, že je jej i teraz verným a že to nie pravda, čo svet schytil o ňom do reči. I nepozostávalo mu inšie než sústrediť svoj pozor na výskúmanie zámyslov matkiných a potom vyčkať, kým táto nevtiahne do svojich plánov i hlavnú osobu: jeho.

Stará Mikulová zatým čím diala tým väčšmi slábla. Len ťažko udržala sa na nohách a nakoľko nemoc postupovala do popredia, natoľko i ju zaujímaly myšlienky. Cítila, že musí sa stať v dome obrat. Inokekedy, keď jej prišlo na myseľ, že musí oddať opraty hospodárstva sile mladšej, nevedela sa ztriasť istej odstrašujúcej predtuchy, no dnes bola spriatelenou už i s tým a sama cítila jakýsi duševný mier, keď sa zabrala do hlbín svojích plánov. My, ľudia, sme takí. Keď sa v našej duši zrodí úmysel, alebo vznikne v šerej diali neurčitý výhľad, tu nádej hneď obdarí barvou a leskom deti našej duše a obostre jích pelom milozdania, osvieti jejich pekné strany, tak že človek počne mimochodom s nimi sa zaoberať, po nich túžiť a si jích žiadať, a jestli jích dosiahnuť nie je v stave — natoľko privyknul už k nim — cíti, že chýba mu niečo, že nevyplnenou zostala časť jeho duše a že nepokoj vhniedzil sa mu v záhyby srdca. Mikulová podobne prechádzala cez tieto state vnútorného naladenia. V izbe jej zkrsla mladá postava zručnej nevesty, jako ohebné má sa okolo roboty, jako rada prijme slovo a ustatkuje starších, a keď sa vsnila v tie pekné výjavy rodinného súladu a svornosti, samosebou vyšiel jej na zvráskovatélú tvár úsmev radosti a ženba synova dozrela v otázku, ktorú čím rýchlejšie prispeje rozriešiť, tým väčšieho uspokojenia podá svojmu presvedčeniu a svojej duši.

V týchto myšlienkach však najviac nepokoju jej usposobila neistota, kam sa ma obrátiť synovi po nevestu. Najradšej by bola, keďby z mlyna alebo od richtárov, no nevie poslať nič istého. Šu-

šurková neprezvedela sa ničového nič a na slepo ona ver' kroka neurobí, tak isto, jako že tu stojí a volá sa Zuzannou Mikulovou. Hádala v mysli na tú *súdenú*, no i jedna sa jej zdala byť ňou i tá druhá. Je síce pravda, že i u mlynára i u richtára ide to z vysoka, zvyšša než u nich. Richtár chodí v čizmách a rád sa pánšti a mlynár je vozpustným; ide mu jako sám chce, kúpil si i modrý odev so striebornými gombíkami a vedie si hrdo, ani z mesta. Nuž ale ani oni nie sú z posledných, a potom prečožeby to nemohlo byť jedno k druhému roveň? Čo má čakať richtár, čo mlynár? Na celom okolí nie je tu súcejšieho vydaja pre jích dievky jako ku nim. Lež len ktorá je to tá súdená? ktorá by sa lepšie vydarila, poslúchala jako nevesta? Na ktoré dvere by mala dať zaklopať, kam kuknúť na priezory beztoho, žeby jich odpravili, to byly všetko otázky, na ktoré mala zodpovedať budúcnosť a ktoré zaujaly jej myseľ tým viac, lebo čoby sa čokoľvek stalo, čoby jej syn do smrti sa neoženil, stará Mikulová zahanbiť a ponížiť sa nedá a rovnalo by sa jej to hotovej, smrti.

O synovej vóli neprišlo do reči. Dľa matkinho úsudku nebolo to jeho starostou, aby sa on miešal do podobných záležitostí, bo vraj, mladá chasa nemá ešte prečisteného rozumu. Ona je zkušenejšou, staršou a svojmu decku zaiste nechce zle. Však potom, keď mu prebrodia cestu, bude mať dosť času o tom premýšľať. A tak na starosťach zbudlo až na to, že ešte nebolo istoty, ktorá je to tá súdená. Žeby však jej budúca nevesta mohla sa nachádzať i von z kruhu tých dvoch, Mikulovou do cieľa vzatých devíc, to stareuke ani nenapadlo. Hral tu zástoj onen „roveň“ a tak tá súdená musela sa vynachádzať neomylné len v tom „roveň“ a to byly len dve rodiny: richtárová a vo mlyne. Inšie bolo proti prírode, nemožnosťou niečo takého, „čo nie je človeku obecané.“

A v tomto súhlasila s ňou i Šušurková. „Ó, Pán Boh chráň a zavaruj, kmotrička naša, o to nemajte strachu; Pán Boh to múdrejšie zariadil, jako sa to sprostému človeku zdá. Veľký krčah mnoho vody načre a na veľký voz veľkú fúru kladú. Ani na to len nemyslíte, veďby potom ani poriadku na svete nebolo.“

Na podobné dôvodenie ver' že potom protimluva zaniknúť musí, a tak keď nebolo príčiny k obavám, v pokoji a s istotou očakávala starostlivá matka budúci rozvoj vecí.

Lež človek mieni a Boh mení. Vianoce už silno postúpily ku predu. Do Adama a Evy neboly len štyri dni. Hospodári a gazdinky majú teraz najviac práce a hodiny nikdy tak spešno neidú jako v predvečer výročitých sviatkov. Každý zdržuje sa doma; práca množí sa v rukách a niet jej konca ani kraja.

Mikulová napriek nemoci držala sa povždy hore hlavou; nemala stania, kým neporobila si jedno, druhé, čo pred sviatkami padalo na váhu tým viac, aby ju svet neposúdil, že ani cez tie božie dni nevie si usporiadať v dome jako treba a nezdoba že jej vykúka z každého kúta. Práca však vzala svoje: slabé telo podlahlo a ona musela na posteľ.

Náhly zvrat k zlému a starenkin žltý obličaj sostrašily i domácich; obstaly ju a dívali sa po sebe. Otec chcel poslať do mesta pre lekára, čomu sa však nemocná zoprela, udávajúc, že to samo sebou prejde, jakonáhle si trochu vypočine. Žiadala si Šušurkovú.

Táto nebola u Mikulov už tretí deň. Gazdinu našla úplno premenenú, upadnutú.

„Ej, kmotra, zabúdate na nás; ani jakoby nás v dedine nebolo. Víťajte, sadnite u nás,“ vítala ju hlasom slabým, nezvučným.

Ivka s tvárou najväčšieho prekvapenia blížila sa k posteli. Na tvári rodilo sa jej prekvapenie, sladkosť, starosť, zdesenie a útrpnosť jedno za druhým. Sadla si na okraj loža, pýtala sa po nemoci, po liekoch a potom hádala prečo sa choroba k zlému chýli.

Potom nasledoval celý rad predpisov. Šušurková znala na sto prípadov vyčítať, ako sa jej pacientom zrazu nemoc obrátila a oni potom žili dlhé roky, čerství ani ryba. I vyslovila konečne zlatej kmotričke, že ani ona sa ničoho obávať nemusí.

„Sotvá ja dotiahnem do Sylvestra, Ivka,“ vetila potahmo nemocná; „cítim, že mi ubýva sily.“

Na Šušurkovej bolo znat, že na podobnú reč nebola pripravená. Podívala sa na nemocnú a potom sladkým hlasom preriekla:

„Škoda si vám robiť ťažké myšlienky. Nebojte sa, ešte to Pán Boh nedá. Už som vám dávno predpovedala, že najprv mňa vynesú.“

Nemocná sa zasmiala. Bol to trpký úsmev. Potom hovorila:

„Taký som mala ťažký sen; však sa pamätáte na moju nebožkú matku, Pán Boh jej lahkoduši. Bolo to jako v Záhorí na robotách... Robili sme pri zboží. Zrazu som sa ja odtržkala od ostatných a pustila som sa ani sama neviem kam. Idem, chodím, blúdím a nevedela som kade mám ísť. Zrazu prídem do hory; plačem a dívam sa, kade by som mohla výnŕť von, až tu od chrbta začujem hlas. Obozrem sa a vidím svoju nebožkú matku; kývala na mňa prstom. Pustila som sa výskoky ku nej, lež ona ztratila sa mi zpred očí jako mšla. Už ma volá.“

Niečo podobného bolo Ivke v inšom prípade dokumentom; dnes však nie. Nie na to bola ona už 40 rokov v svojom remesle, aby nevedela vyhodit' z hlavy to, čo nechcela aby sa tam zahniezdilo. Lež dnes to nešlo; nemocná na všetko pokrúcala hlavou. Bola pristaršou, než aby upustila od toho, čo sama za nevyhnutnú, stať sa majúcu udalosť považovala.

„Je to už tak súdené,“ riekla; „umreť musí každý, nikto nezhorí na slnku. Všetko by bolo dobre a v poriadku, len keď neviem čo so synom, a neviem, kto zatlačí mužovi oči.“

„Vy ste si toho už mnoho namyslela, kmotrička,“ znely ďalšie prehovárania lekára v čepci; „nezabíehajte tak ďaleko. Nie ste dnešnou; bude to hneď ináč, len aby sa prehodilo na inakší čas,“ doložila kuknúc do okna.

„Nech je už jako Pán Boh chce,“ odpovedala nemocná a zamyslela sa.

Na jej čele bolo vidieť, že vo vnútri ju niečo tlačí, že čosi má na srdci a nerada ide s tým na vonok. V očiach driemala jej myšlienka a tvár zračila neistotu, starosť.

Dve susedy dlely za istý čas mlčky vedľa seba; potom chytila sa slova nemocná. Obrátila smer svojej reči na ženu syna a zvedala sa, či nevie nejaký chýr z mlyna alebo od richtárov.

Veru ešte nie; koľkokrát som tam prišla, vždy sa niekto napodjaril. A načo vám to leží na srdci? však nebude vo mlyne, bude u richtárov.“

Nemocná zmrastila čelom. Ona a chodíť po pytačkách z domu do domu jako žobrák za kusom chleba. Toho sa ver' nedožije nikto, čoby priam jej dom nevesty nevidel a všetko obrátilo sa na ruby. I zadívala sa a skoro mrzuto zvolala:

„Ej, to ver' zas nie, Ivka, Mikulovci nepôjdu z domu do domu a čoby priam toľko zlata mala, koľko sama odváži. Mój syn pôjde len na isté...“

Sušurková nevedela odporovať. Riekla:

„No veď ja to, kmotrička, tak nemyslím; však sami vidíte, že z týchto dvoch je mu ktorási súdená.“

To uspokojilo; Mikulová umkla. Potom pokračovala:

„Nu, však je to; ale ktorá?“

„Však cez sviatky sa budeme prezvedať; nestarajte sa.“

„Cez sviatky, cez sviatky,“ hovorila ťahavo; „a jak umrem prv jako sviatky prídu?“

Ivka zvedavo pozrela na nemocnú. Nevedela čo mieni.

Po dlhšej prestávke počala rozhovor zas gazdiná:

„Počujte, kmotra, s niečim sa vám zdôverím. Vy ste bola vždy príchynou k nám a aj ja som mala vždy dôveru vo vás; veď sme spolu rástly a v láske a svornosti spolu nazívaly od mladí. Vidíte, som stará; v prsach mi chrčí a nedá mi dýchať. Bojím sa, aby som zrazu neusnula na veky. Moja matka kedysi rozprávala, že sú také vedomkine, čo vedia osúdenca alebo osúdenicu privolať. I ona že dala môjmu nebožkému otcovi začítať, keď chcela vedieť kto je ten jej budúci. Aby som si nadobudla istoty, umienila som si, že i ja to urobím, dám poveštiť, aby som privolala Štefkovu budúcu. Jakby ma Pán Boh vzal, zomrem aspoň v pokoji a nebude mi ťažko lúčiť sa s týmto svetom.“

Starká si odpocínula; vystaly jej prse, hovorila rýchlo, jedným dúškom.

„Vidíte, Ivka, vy ste zkúsená, múdra osoba, vy mi budete veď poradiť. Tak mi odľahne na srdci, jakoby mi centy z neho šnal. Ja sa vám odslúžim. Pomôžete mi, vezmete sa na to?“

Otázka nemocnej upravená bola isto, vážno.

Ivka zdĺžila tvár prekvapením a strachom v tom najväčšom smysle slova. Pohliadla na nemocnú zrakom udiveným, potom sklopila oči jakoby sa zabierala v myšlienky a hľadala niečo v zákutí svojich skúseností. Prešla chvíľka; nikto nepreriekol slova. Nemocná dívala sa na ňu; čakala na odpoveď.

„Hm, veď, však uvidím, už som pozabúdala,“ hovorila výhovorčivo vedomkiňa jedno za druhým; „keď to potom prihorí človeku na prsty. Nemajte toľko starostí, veď sviatky sú už tu — potom sa dozvieme.“

„Nie, Ivka, už som si umienila; chytíte sa na to?“

„Bojím sa — keď je to také strašné; ale keď už len chcete, nedbám... neurobila by som to ani za celý poklad...“ potom sa pýtala: „a na ktoré máte úmysel?“

Nemocná udivene pozrela na ňu. Tak silno bolo vryté v jej myseľ, že to musí byť len tých dvoje dievčat, ktoré si praje, že nezbadala, ako môže Ivka túto otázku predložiť.

„A prečo sa to pýtate?“

„Musím jich najprv začítať na krížnych cestách. Ináč by sa vám ťažko podarilo, čo máte v úmysle.“

„Nu, na mlynárovu a richtárovu. Však sa vám len nesníva, aby som i na druhé myslela?“

„No, veď aj ja tak myslím,“ poddávala sa Šušurková.

„A jakby sa zjavila i taká, na ktorú sme nepočítali?“

Šušurková kývla plecom; čo bolo komu súdené, to bolo u nej v platnosti na veky. Nuž povedala:

„To ja už neviem, kmotrička; ale na to netreba ani myslieť. Jakoby to len mohlo byť, veď sa to nijako nesrovnáva.“

Nemocná sa uspokojila. Bolo to tak povedané jako sama chcela. Potom pýtala sa:

„A kedy to podujmeme?“

„Na štedrý večer, pred samou utierňou; inokedy sa to nešíkuje, nemalo by to výsledku. Viete, každá vec má svoj poriadok a svoj čas.“

Po tomto rozhovore Ivka pritúlila sa bližšie k nemocnej, spravila tajomstvennú tvár a šepotom dávala úpravy nemocnej, čo všetko má sa prichystať, keď sa vystroja siahnuť na rúsku budúcnosti a s smelou rukou vmiešať v dielo rúk božích tresky menlivej ľudskej krehkosti.

„A budete môcť vstať z postele?“ pýtala sa pri odchode Ivka. Musíme sa vybrať spolu do kostola.“

„Jakosi by som si ešte trúfala,“ znela odpoveď.

„Ja vás budem čakať pri fortne pri kostole. Dobré sa zakrúťte, aby ste ešte viac neprestydla. Košelu oblečte naopak. Keď odtrúbi jedenástu, ja budem už na mieste; vy sa vytraťte, aby vás nikto nezbadal, nevidel, nepoznal. To, čo som vám povedala, pošlite mi hneď ráno. Ja idem ešte dnes o pol noci na krížne cesty a musím sa sblížiť i richtárovcom i mlynu. Zdraví sa majte.“

„S Bohom; choďte, Ivka; dobrú noc.“

* * *

Na vonku premenil sa rýchlo čas. Nebo sa zakabonilo, zo šedých oblakov valil sa hustý sňah v chomáčoch a divý vetor stenal v dialnych horách a hučal po príšerno bielom, zamretom poli. Tma,

hustá čierna tma šírila sa desno po okolí a staby olovenou tiažou visela nad pustým výzorom hornatej dedinky. Zdalo sa, že tu smrť býva; po ceste nevidno človeka, každý je rád, že je doma, a len kde tu cez malé prístenné okienka vlnia sa pruhy mdlého svetla a hádzu zlomené odblesky na mrtvú, bielu plachtu okolia. Kde tu zavije pes a na to zahvízdá vetor a v tejto odstrašujúcej strane živlov zeje ťažká, hustá tma pozdných hodín.

„Nám jako nám,“ hovoria pri pecach utúlení dedinčania, „ale tým, ktorých pristihlo na cestách!“

„Nech jim Pán Boh pomáha,“ prajú dobrí ľudkovia a rozprávajú si príhody, ktoré zakúsili oni v podobnej chvíli na cestách.

Lež predsa nie celkom pusto na vonku. Keď vetor spočine a nemetá chomáče do tváre, na tmú zvyklé oko zbadá hore cestou spiechať postavu a vidí ju zmiznúť v uličke, vedúcej do dvora Zázrivákov.

Postava nahne sa k oknu; tam ešte svieťa. Obíde okolo, vrzne dvierkami, zastaví sa v blízkom kúte a čaká.

Vetor medzitým trval ďalej. Na dvore rástly záveje na vidomoci a predmety halily sa v tmavú, mhlitú neurčitost. Chujavica občas ztíchla; postava použila vhodnej chvíľky, pristúpila k nádvoornému obloku a pozorovala, čo deje sa dnu. Zrazu náhlo ustúpila späť do kúta a upriamila pozor k pytvoru.

Prešla chvíľka, nádvoorné dvere vrzly a ženská postava zašerela sa vo tme. Tien čakajúceho opatrno vystúpil zo tmy.

„Žofka, Žofka,“ čuť bolo pritlumené, silným šepotom vyrazené slová, „počkaj, musím ti niečo povedať.“

Deva sa ztrhla; prelaknuto dívala sa do tmy. Neznáma postava na prstoch blížila sa k nej.

„Pre Boha, Štefko, to si ty? Čo tu hľadáš!?“ zkríklo uduseno dievča a utekalo späť.

„Žofka, neuchod; počkaj, budeš banovať. Najprv počuj, čo ti chcem povedať a prečo som v takej škaredej chvíli prišiel.“

Deva jakoby nečula; už držala kľučku za hlavu.

„Žofka, jak máš ešte úprimné srdce ku mne, postoj a pod sem. Ja nemôžem až tam ísť, tam by nás počuli. Už tu čakám dobrú hodinu,“ hovoril šuhaj a cúvnul zase do kúta.

„Deva postála; zdala sa byť na rozcestí. Potom zrazu sa obrátila a rýchlo kráčala k čakajúcej postave.

„No, hovor, Štefko; lež chytro, aby nevyšiel gazda.“

Šuhaj začal; reč jeho plynula tísňou, šepotom. Vyrazené myšlienky však zrkadlily rozčúlenie, neurčitost, radosť. Naposledy pýtal sa dievčaťa:

„Teda prídeš, Žofka?“

Deva neodpovedala. V okne mihnul sa tieň. Mladým trhlo, Žofka skočila ku dverám a šuhaj zmiznul ako tieň za dvierkami východu. V pytvore stretla sa s gazdom.

„Nebol tu nikto, Žofka?“

„Nevidela som nikoho, sváčko,“ odpovedalo dievča.

„Ale veď sa mi pozdalo, že tu pod oknom ktosi šuští,“ hovoril gazda, vychádzajúc obzreť sa po dvore.

Zofka vnišla do izby. Domáci sedeli okolo pece; ona sadla si ku kudely. Bola bladá a triasla sa na celom tele.

V.

Blížil sa pomaly svatvečer. Po domoch koná sa práca parou a gazdinky snáď len pri hodoch majú tolko obchodu čo dnes. Zmrkne sa čo nevidieť, hviezdčky povyskakujú na oblohu a mrak sadne nezbadano na chaty našich hôr. Oheň veselo blikoče na ohniskách; z obidvoch strán obstaté sú bachratými hrnci a pri vykúrenej peci sedia v rade učupené malé detváky a čakajú na prvý koláč.

V izbe zatým je už všetko v poriadku; podlaha je zametená, prípecek obielený, obrázky, lavice a stôl poumývané a nad armariou postavený je bujný snopec žita a zelená parožka z jedliny. Mužské pohlavie je už v paráde; to nemá tolko na hlave čo ženy. Odbaví sa statok, zatkne sa ponad každý vchod čerstvá jedličia chvojka, vykropí sa maštal svätenou vodou, porozhadzuje sa po štyroch stranách sveta po hrsti zbožia a je po Kačinej svadbe. Potom postáva a vyhybuje ženám: lebo tieto neradi vidia, keď sa jim kto pletie po čas roboty popod nohy.

U Mikulov strojí večeru dcéra. Matka si žiadala, nuž otec odkázal pre nich, aby prišla i s rodinou. Naši ľudia nešli by síce cez tieto sviatky ani na krok od domu, no ale potreba zákon ruší a človek aby sa nikdy nezariekal. I jej to ide hbyto: mala sa od koho naučiť. Matka jej síce nepomôže. Ledva že sa drží na nohách. Nuž ale ani nie je treba, veď jej sama káže, aby sa nechápala z postele, ale starí ľudia si nedajú povedať. Oni až vtedy uznajú, keď jim prichodí na prsty.

Jakonáhle sa zvečerie, domáci shromaždia sa do chyže. Stôl je už prikrytý a svetlo horí nad armarkou. Potom prídu i ženy a čelaď sadne si k večeri.

Na stole rozostavené sú oplátky, petržlen, cesnak, chlieb, koláče, mäd, orechy a jablká rad radom. Jedenie začína sa s modlitbou. Potom každý vezme oplátku, natre ju mädom a zjje. Zatým umlknú a pozorujú na gazdu. Tento vstane, zažmúri oči a vyberie každému po orechu. Komu sa dostal zdravý, bude zdravým až do budúcich Vianoc, komu chybný, zachváti ho nemoc alebo smrť. Kým prisediaci zabávajú sa zkušmaním jadier, gazdiná rozdáva hribovú, trhancami zavarenú polievku, za čím nasleduje krúpna mädová kaša a rezanky, obsypané tvarohom. Potom rozkrája gazda koláče, naleje čeladi hriateho, chytí pohárik a začne vinšovať. Čelaď s povznesenou tvárou počúva starčeka a keď dokončí po jednom zbližuje sa k nemu, aby jej na čelo mädom namazal kríž. Okrem známej povere treba to i na to, aby ju svet návidel a aby bola takou dobrou jako ten mäd. Gazdiná po modlení prvá vstane a prichytí sa ku chystaniu pre statok. Každému oddelí kúsok oplátky,

jablka, cesnaku, petržlenu a zaobalí do cesta. Gazda však vezme vajce, mäd a sprevádza ju a hladí statok rad radom najprv vajcom, aby bol tlstým, okrúhlym a potom robí mu medzi rôžkami krížik mädom, aby ho radi mali kráviari a neublížili mu na paši.

Keď sa takto všetka práca ukončí, nastanú posedky. Ženské a mužské pohlavie posadá si, kam sa komu páči, smeje, beseduje a shovára sa. Čo v dome svobodného, vytratí sa do susedov a každý čaká tú mystičnú, tichom noci, žiarou zimných hviezd a poesiou krásnych spomienok obrúbenú utiereň.

Mikulová napriek všetkým prehováraniam domácich nechcela sa odobrať na pokoj. Jakonáhle vytrúbil hlásnik jedenástu, vytratila sa potísku do komory, obliekla sviatočný kožuch, zakrútila sa opatrno do šatky a vyšla na vonok. Nemocou sklúčená len ťažko brala sa napred. Kostol bol na dolnom konci viesky. Bol synom predošlého stoločia, čierny a ohradený bol parkanom. Za ohradou bol cmiter. Bola smelšou, než aby sa bála vkročiť do tmy, no ztriasla ňou, keď videla pnúť sa do výše stavbu posvätnéj budovy. Kostol je ešte povždy obklúčený v názore našho prostého ľudu tajomným okružím istej posvätnéj hrôzy, a jako tam rád zajde si vzdychnúť nábožný ľud vo dne, tak rád obíde ho v hodinách tmy, bo noc, jako príslovie hovorí, má svoje právo a svoju moc.

Na fortne čakala ju Ivka. Pod plachtíčkou mala zakrútený batôžok; šla Mikulovej pár krokmi v ústrety.

„Čakáte?“ pýtala sa Mikulová.

„Už vás dobrú chvíľu vyzerám,“ znela odpoveď.

Ženy vnišli v okružie cmitera.

Pred nimi tratila sa do výše čiernavá väža s kohútom, hviezdou a krížom a v úzadí čeril hrebeň ostrého príkrovu. Okolie samo dýchalo desnou temnotou. Zôkol bolo mŕtvé ticho, len hviezdíčky žiarili na čistom zimošnom nebi jagotavo.

Ivka šla popredku a čakala tichým krokom za ňou sa ubierajúcu Mikulovú. Vchod pod zvonicu, cez ktorý išlo sa do kostola, bol otvorený. Zvonicom volajú na mnohých miestach otvorený, prístupný spodok väže. V uhloch držaly budovu štyri ozrutné opory a boli niečo vyššie v krížovom spiatí poschodnými stolicami dovedna upevnené.

Ženy obišly hlavný vchod a daly sa v pravo pod väžu. Dvere chrámu boli už otvorené. V kostole kmitalo sa pred oltárom svetlo večné. Jeho lúče rozplývaly sa po tmavom, tajomnom priestore jakoby zlatými vláknami a vynímaly sa uprostred velebného ticha magicky. Bázeň a skrúsenosť vkrádala sa v srdce: city zodpovedajúce dôstoju miesta toho, kde toľké tisíce srdce prosí veľkého Boha o milosť, o požehnanie, a kde človek najde mier a útechu i vtedy, keď ju už na celom svete ztratil.

Mikulovú prechádzal mráz. Pritúlila sa tesno k sprievodkyni. Inokedy prichádzala sem prosiť o požehnanie i ľahkým srdcom prekračovala prah kostola. Dnes chvelo sa jej vnútro pocitom ľaku a bez prekážky poddávala sa pokynom spoločnice.

Najprv klakly a modlily sa. Iva vyňala potom zpod obruska obstojný batôžok a rozkrútila ho. Bol tam hrniec, malá riečica, dva nože, v jednom uzličku popol, pozostatky zo štedrej večere a vreteno.

Šušurková vstala prvá. Vyzerala desno. Oči jej sa iskrily a ostrý nos odrážal sa nápadno od chudej, zvráskovitelej tváre. I ztriaslo to Mikulovou až v kostach a len kedy-tedy, s výrazom nadprirodzenej bázne utkvela pozorom na nej. Všade dývala sa na ňu tma, len tichá lampa rozháňala čiernu noc a rozlievala bládé, príšerné svetlo v obvode hrobového zátišia.

Dejanie sa začalo. Ivka podala spoločnici vreteno a postavila naň riečicu, potom obhádzala podlahu zelinkami, urobila kriedou kruh a odriekala potíšku zariekacie formulky proti moci zlého. Zatým išla s kriedou k uholným oporám, poznačila jich krížikami, pokropila svätenou vodou a pristúpila v ten bok odkiaľ chcela, aby sa dostavila súdená, hádzala v tom smere odrobiny z pozostatkov zo štedrého večera a hovorila:

Jako hory do vysoka,
jako vody do hlboka,
tak jích para po ňom
a jích láska pri ňom,
i radovizeň, i túžovizeň,
i bažovizeň, i príchylizeň
po šuhajovi, po mládencovi
jako kalina, jako malina.

Mikulová stála tíško v kútiku; šeptala. Či to bola modlitba, nevedno. Oči jej desno tekaly raz na privolávajúcu spoločnicu, raz zas do svätyne. Šušurková robila pohyby rukama. Tak strašne vynímala sa v tej tme! a dnu v kostole žiarila lampa tak tajomno, príšerny. Zazdalo sa jej, že v bladom priestore chrámu pohybujú sa čierni, neurčitých podôb duchovia.

Iva rad radom, tri razy opakovala formulku. Potom prišla ku riečici. Ukazovala chudým, kostnatým prstom na popol.

„To je, čo mi zostalo z popola holubacích srdc, čo som sypala v mlyne a u richtárov. Podajte mi ho sem.“

Mikulová sa nahnula; ruka sa jej triasla, ústami jej drkotalo od strachu.

Zariekačka zas obišla tri razy riečicu a odriekala čosi pošepky, potom šla na predošlé miesto, obrátila sa chrbtom v tú stranu čo predošle a hádzuc popol z opaku ruky hovorila:

Nejeden, nedva, netri,	Neštyri, nepäť, nešesť, sedem
šibte sem prudké vetry,	z jiedenia, pitia šibte jich sem,
dievky bohaté, skočné, chytré,	nech neposedia, nepostoja,
veselé, šibné i robotné!	nech bez meškania sem sa stroja!

Nie osem, deväť a nie desať,
len jednu hodnú semká obráť;
jednu jedinkú, tú súdenú,
Pánom Bohom mu obecanú.

Po tejto práci pozostalý popol roztrúsila v povetrí a hovorila: Ja ťa zehním päťmi prstmi, šiestou dlaňou, aby teraz prišla sudba sudbička na ňu. Potom stknula na zade ruky dohromady a zaričkala očienas naopak. Ku koncu však prišla k riečici, zapchnula nožíky za lyká a krúfac ju hovorila:

Svätí mládenci a panny,
 buďte na pomoci nyní,
 nech sa zjaví tá súdená,
 Pánom Bohom obecaná.
 Svätí mládenci a panny,
 prosíme vás o to nyní.
 Poď, poď, poď!

Toto sa dialo do razu tretieho. Nožíky zastaly náhodou na strane mlyna a richtára. Ive zažiarili príserne oči.

„Šťastie, kmotrička,“ hovorila. „Riečica ukazuje prajno. Teraz staňme si do kúta a čakajme.“

Mikulová hodila na seba kríž, ťažký vzdych vydral sa jej z prsú. Tak nevoľno, tak strašno bolo jej okolo srdca. Dívala sa so strachom okolo seba, jakoby živú bytnosť hľadala alebo jakoby sa obávala, že nekohto vidí. Príserný náter vyvolaného okamihu tak mohútno zvrátil hlbiny duše jej, že beztak už zoslabnuté nohy podlamovali sa a ona len s najväčším napnutím vstave bola udržať sa hore. Keďby nebola mala pred sebou dobre rozvážený úmysel, nebola by vydržala na mieste; no ona zostala. Strach nebol vstave soslabiť jej pevnú odhodlanosť.

Zariekačka sviazala do uzlíka predmety. Potom utiahly sa ženy do blízkeho kúta, sadly tam na máry a čakaly.

Zatým nastúpil vetrik. Cmíterné lipy vŕzgaly bezlistými konármi sucho, ostro, a v nezmernej diali žiarili na tmavomodrom sklepení všesvetov hviezdy traslavo, nádherno. Mikulová zápasila ustavične so strachom; obzerala sa ustavične, kedy vystúpi pred nich čierna prísera a pohltí svojím ohnivým pažerákom všetko zôkol-vôkol. Cez kosti chodil jej mráz; ućupila sa v kútiku. Prebudilo sa svedomie.

S rozochveným srdcom očakávaly zariekačky, či sa niekto blíži. V blízkosti bolo ticho jako v hrobe.

„A jak nepríde nikto?“ pýtala sa šeptmo Mikulová, prikloniac sa tesno k susede.

„Nuž súdenej v dedine nie je.“

V tom nastalo bezvetrie. Čakajúcim sa zazdalo, že počujú v diali neurčitý odzvuk kročajov. Ivka potrhla starenku; zostrily sluch a načúvaly. Dochádzalo to sem jako vetrom donášané, v priestore vzniklé klopkanie. Kroky nabývaly výrazu určitejšieho: blížily sa. Starenke búšilo to v srdci, jakoby udrel na zvon; zatajila dech a vskutku! biela, rýchlym krokom sa blížiac, v biely šat zavinutá postava obvyšnej devy prešla popri nich a vstúpila do kostola.

Dve ženy vstaly. Pri bledom svetle traslavej lampy oko nevládalo určito zachytiť obrysy kľáčiacej postavy. Nevedely kto to.

I priblížily sa až ku klačiacej. Táto mala ruky zložené a vrúcnou modlila sa. Iva pristúpila až na krok a položila jej ruku na plece.

„Kto je to?“ pýtala sa prtlumeno, rozochvenou.

Klačiaccou trhlo; obzrela sa. Zrak jej placho, bojácno dospel tváre starenky. Bola bladá, jako nad vodami mesiac. I trasúc sa vyriekla:

„Ja, tetička, Žofia od Tarajdov. Tak ma sem niečo ťahalo, prišla som sa pomodliť Pánu Bohu.“

„Ježiš, Maria!“ vykrikla starenka a zavrávala k lavici.

„Čo je vám, pre Boha, tetička?!“ zkrítklo dievča a skočilo chytiť ju pod pazuchy.

„Nič, nič; len ma dovedzte domov, prišiel mi závrat,“ riekla táto naklonená vopred, trasúca sa ako vrbový prút a držiaca sa stolice obidvoma rukama.

Sušurková stála jako socha; krv jej zamrela v žilách, zatajilo jej reč, jazyk jej koktal nesrozumiteľné zvuky hrôzy a oči vyvalila stĺpkom.

Len na opakované prizvukovanie Žofky stala si z druhého boku a viedla zronenú starenku z kostola von.

* * *

Sviatky narodenia božského učiteľa rýchlo prešly ponad tiché chatky hôr našich, ba zamrel už v horách i vetor Sylvestrovej čiernej noci a ľudia spomínajú si na ten pekný sviatvečer a rátajú na prstoch, že máme zas o jeden rok viac. Len u Mikulov sviatovali v smútku a obavách. Na utiereň sa sberajúci domáci obrátili sa v stĺpy, keď roztvorily sa dvere a do chyže vstúpila starká matka, bladá jako smrť, viac nesená jako podpieraná Ivkou, — a kto vedel, radšej by sa bol smrti nadál — i nenávidenou Žofkou od Tarajdov.

Výkrik hrôzy a zdesenia zastydnul všetkým na tvári. Obklopili ju, každý sa chcel pýtať čo sa stalo, čo je, no ľak udusil slovo v hrdle a potreba náhlej pomoci rozohnala jedného tam, druhého inam.

V trme zdesenia Žofka so Šušurkovou pobraly sa preč. Deva v neistote a so strachujúcim srdcom, čo bude mať táto udalosť za výsledok; Ivke za podlamovalo závratom nohy, svet sa jej krútil dovokola a ani nevedela, jako dostala sa domov. Veď oza, je to hrozné, keď celý názor života, presvedčenie 60. rokov, nymbus, vplyv a príčetnosť chýru zblkne v požiar, zničí všetko a nechá za sebou posmech, o ktorom rozprávať bude celá dedina, hanbu, ktorú prilepia jej na čelo a potom zavierať budú pred ňou dvere.

I chcela by sa bola v tomto okamihu ztratíť pod zemou a nevidieť sa ani na svete!

U Mikulov poslali na naliehanie synovo a dcérino hneď ráno pre lekára. Starenka spravila kyslú tvár, ale keď už bol tu, dala sa prezkúmať a prijala i liek. Potom nasledovaly ťažké dni choroby, obava a nežná opatera dobrých detí a starostlivého muža, až konečne po viac týždňoch nastal obrat k lepšiemu.

I vstala stareнка a šmotala sa semotam po izbe a neskôr i po kuchyni. Na čo predtým ani za neviem čo nebola by svolila, dnes vidíme tiež v dome: a síce služobnú. „Keď nemôžeš preskočiť, podlez, Zuzka,“ povedal starý a prijednal sám na svoju pást devicu do domu. Urobil niečo podobného prvý raz v živote; nuž ale oba vedeli: že kto sa topí i britvy sa lapá.

Gazdiná pristala i na to; jej určitosť sa zlomila na útrapách ťažkej nemoce, nemala už tej pružnosti ducha, čo predtým. Rada bola, že má pokoj a nie toľko starostí na hlave.

Starý Mikula zas, keď sa mu práce nakopilo, vzdychal: „nemaj nič, zle je, a maj čo, ešte horšie.“ Tak rád by si bol sadnul, odpočinul si, no nedalo sa. Ženin dozor spočíval zväčšej strany na bedrách jeho; musel sa držať na nohách.

I starene sa nezdaly tieto výminečné poriadky. Úmysle jej zmizly jako mhlá, nevesta vystala a fašianky tu, ba skoro bude i po nich. Bodlo ju, keď počula, že tam a tam bude svadba a ten a ten bude si brať tú alebo tú. „Tak je to,“ hovorila sama k sebe, „ktosi to má šťastia, až samo za ním chodí.“ Potom sa zamyslela a utkvela jej v myslí tá čierna noc osudného privolávania budúcej nevesty a zjavila sa jej duši tá biela Žofka, jako kľačí a modlí sa v kostole pobožno, vrúcne.

Takto dostavila sa pomaly jar; lastovička zašvitorila pod oblokom, hory oživily, trávica sa rozzelenala a roľník vychádzal na hony s pluhom, siatim a prácou. Zaoral, zabránil, potom kľaknul na kolená a prosil Boha o požehnanie. Všade premena, len u Mikulov nie. Ešte najlepšie sa vodí Štefkovi: vie, na čom stojí. Matka nestojí proti nemu so zbraňou; sama vyrazila si ju z ruky, poddala sa. On čaká.

Medzi rodičmi udala sa istá premena. Častejšie sa schádzajú a vždy šepotu plné ústa a plné ruky pohybov. Musí byť čosi vo veci. A vskutku! V nedeľu zavolá otec Štefka dnu, matka mu počne rozprávať, že je už z odbierky von, že sú starí, nevládu, že hospodárstvo rozvleče cudzí svet atď., nuž aby sa oženil. Šuhaj udá podmienky a za čím na- a prehováranie až do soboty, až konečne matka sa musí poddať. Veď beztoho už len preto hovorila, aby si zostala dôslednou: vedela, že, čo komu súdené, to že ho ver' nemine.

„Ale, daj pokoj, Zuzka, i my sme boli chudobní a Pán Boh nán pomohol. Uvidíš, že budeš tomu kedysi i sama rada. Nech je tej piesničke už koniec, nech mi to tu za ušima nemrnie...“

Potom zhadzovali dvoch mladých z kazateľnice. Svet zhýknul, mamičky dívaly sa po sebe a po dedine o inšom sa nehovorilo, iba o ohláškach Žofkiných, a každý sa čudoval, jako to môže len byť a jako sa to len mohlo dohromady zvariť?

Za ohláškami čo nasleduje, známe. Strykovia, stryne, svákovia, sváčky, ujcovia, tetky, kmotri, susedi, priatelia, známi, potom družice, družbovia, široké i starí svatí shrkli sa na veselie a spevu, tancu, vinšovaniu nebolo konca za celé tri dni.

I stará Šušurková sa dostavila; zavolať ju Štefko. Chuderka, natrápila sa dost. Hralo sa jej o výživu, no svatvečernie čary zostaly pred svetom v tajnosti. I bolo všetko dobre. Ona varila zelinky, veštila, liečila, iba do jedného domu by sa nebola odvážila zásluhy si robiť u Pána Boha ani za svet: do Mikulov. A potom, neskôr, keď sa jej dôverne opýtala niektorá susedka: „ale, prosím vás, Ivka, vy ste múdra osoba, povedzte mi, ako sa dostala tá Žofka do Mikulov za nevestu? Veď si ja skoro hlavu prevrátim a nemôžem sa toho dohmatať; ale keď je človek v tej starosti taký ohľúpený, že nevie ani kde má hlavu...“

Ivka spravila na to zas tajomstvennú tvár, usmiala sa veľ významne a riekla: „Hm, prosím vás, všelijako idú veci na svete... ja som to hneď predpovedala... len som nechcela nič hovoriť... však viete, ako to ide medzi svetom, tak jako hodiny semotam, nuž ale no, všetci ľudia všetko vedia...“

„Nu však aj ja tak myslím, Ivka; Pán Boh vás opatruj!“

„Pán Boh uslyš; šťastno si porábajte!“

* * *

Novellista už sospájal nite skromného deju dovedna, vyrovnal protivy, urobil zadosť právu srdca; novellista už dokončil, no má ešte slovo človek dobrého srdca, ktorý z hĺbín duše praje dobrým ľuďom požehnania a šťastia. A tak myšlienky ešte roja sa v hlave a poslušné pero nevie sa rozlúčiť s postavami príhorných chát nášho rodiska.

Starý Mikula dobre predpovedal svojej žene, že ona sama bude kedysi tomu rada, že Žofku dostala za nevestu. Vydarila sa jej ani sama lepšie si nemohla žiadať aby bolo a vkradla sa jej do srdca až tam, kam matka schováva žiarlivé poklady svojej duše: krv a kosť svoju. I vyplnily sa jej tie pekné sny o odpočinku až na vlas a láska žehnala jích snahám a požehnanie uhostilo sa medzi nimi.

A potom, keď časom bociaň sadnul na strechu a doniesol do daru vnúča buclaté ani bochníček a pekné jako jahoda: radosti nebolo ani konca, ani kraja.

Len niekedy domrzla ju Katra, tiež stará mať. Mikulovej sa zdalo, že dievča je podaté do syna, Tarajdovej zas, že na dcéru. I povstaly rozdiely:

„Len sa podívej, švagrínka, jaké má líčka! Ani čoby Štefkovi z oka vypadlo,“ hovorila prvá.

„A veru sa mýlite,“ odporovala táto. I nos, i oči, i ústa, ani celá matka. Ani chýru, ani slychu o otcovi. Opýtajte sa kohokoľvek. Ale jakoby to aj mohlo byť...?“

Keď ale prišla na pohôdky dcéra zo Závrsia a doniesla tiež malé dievčatko, tu stará mať posadila to vedľa seba a hovorila: „V Závrsí mám Belenku a doma Černulku. Potom dala si jich na lono a pohrávala sa s nimi bárs aj do večera.

A keď po rokoch rodiny bolo viac, keď to už behalo, tmolilo sa po dome, dvore a ceste, tu už shrbená stareňka nevládala za

nimi a hnevala i radovala sa a potom vnišla do izby a čakala, kým ostatní prídu z pola, kým bude večer...

Lebo v tejto dobe dňa odchyľil sa Štefko od zvyku starších a zaviedol na posedkoch i čítanie. Prišiel občasne i svokor Mišo a častejšie Katrena, matka, potažne švagrina, a všetci dohromady počúvali, čo to tí páni navymýšľajú v tých knihách.

Keď gazda čítal niečo poučného, tu každý počúval napnuto. Najlepšie sa to páčilo starenke:

„To musel jakýsi kňaz písať,“ hovorila pobožno a načúvala ďalej.

Keď ale mali niečo na zasmiatie, tu smiechu nebolo konca, kraja. Obzvlášťne Mišovi sa to páčilo. Rehotal sa až sa chytal za brucho.

„I, bodaj si sa nestihlo!“ hovoril, utierajúc si pot z čela.

„Bodaj si sa zapadlo!“ súhlasila Katrena a smiala sa a packala sa obidvoma rukama po kolenách. Potom neskôršie, keď Štefko knižku odložil a veselost utíchla, doložila:

„Pane Kriste ho prežehnaj aj s pisárom! ja len neviem z čoho to má hlavu, keď vie toho toľko do tej knižky napchať. To by človekovi aj hlavu prevrátilo!“

A rozišli sa v pokoji, v láske a šťastí.

Ján Hollý.

Ty, ktorý v časoch poroby a trudu
a mrákoty, kde pospolitý syn
len-len sa rušal prikutý na hrudu,
tvár človeka, no sotva jeho stín,
sa ozvals' prvý k slovenskému ľudu
vo mluve, jakú mu dal Hospodin,
keď strojil struny jeho do jazyka,
z nichž dôtkom citu potom hudbou ona vzniká

vo mluve, v jakej ku známemu známy,
brat ku bratovi nesie duše svit,
by spoznali sa bezprostredne sami;
jak nehou matka zvykla šveholiť
do ušíek decku; v mluve, pod Tatrami
ježž trysknul zdroj, juž vznešený jích štít
v svet ozýva hen od Svätvita rána,
i bude ozývať — hej, sveta do skonania!

Ty, ktorý naladiv sa v ľudu reči:
vstaň, zvolals', ľude môj! ó precíť, vstaň!
ruch Sionom, čuj! i tebe veň svedčí;
noc rozchodí sa, východ dokorán,

í klesá blud, čo prírode sa prieči;
domáše zrnko vem a zasej v lán,
to súce do brázd jeho, inšie zvádá,
a prázdna stodol, zkusils' dost, že plná beda;

a prívolať tak dúškom archanjela,
keď srepetil sa, k nemus' pristúpil,
chvist štie clonný shrnul priam mu s čela,
zrak živou viery vodou pokropil,
i očistil ho od vád, od škvrn zcela,
čím osud a svet ho bol potupil,
v tom zobjal za brata i zbožkal srdne,
tak poslal v život, — aj, jak skoro svezie, hrdne!

Ty, ktorý, — keďže predsvitnými zvuky
čo zázrak prervals' stých liet tupotu,
zapadlým podal k vybrednutiu ruky,
omdletým ducha vnúkol k životu,
zúfalým nádej rozvil v žhavé puky,
ukázal v svojstve čar a lepotu,
priviedol k prírode, čo divy rodi:
napokon zašielš' i sám s ľudom do prírody,

a v Mlieči zasadols': kde obrovitý
dub širo rozstrel vetiev perute,
toť Helikona stán; tam božský schytí
hneď myseľ zážeh, vzlet . . . a vyčuté
už, obrazom, čo uprelí nám v žiti;
jak z jazerních vln šumné labute,
sa noria z duše sloky ľubej Sapphy:
hľa, ľudu reč — i ona v jemnú strunu trafi;

no vťkals' ju nielen v Alkajove vzory,
lež navliekol i v lýru Homéra,
sám Vergil tak rád v rúcho jej sa norí,
v jej prúde Theokrit sa uziera
čo v zrkadle; šum Thessalie hory
z nej ssajú, mädú Hymett načiera;
tam v mythe, tu zas v selankách sa bratria —
aj, Parnass, ajhľa, arkádska stráň naša Tatra!

Ty, ktorý avšak nielen puhé zdoby
si ukoristil švarnú pre dievku,
že nemusí viac, sirotč medzi hroby,
potlkať sa len v prostom popevku
čo v plachetke, juž nečas skoro zdrobi
na strapce: lež i inú odievkú
si osnoval na údy popelvala:
plášť, oružie . . . z nichž sláva bleskla neskonala!

čos' začrel hlbšie v ľudu svojho žitie,
 ba hlbšie nežli v oceánu dno,
 až v nočné temno zkmítals' vekovité:
 tam nebotyčné zjasnil temeno
 praotca Sláva, a zas v čarnom svite
 zjav Svätopluka, zor i rameno,
 trón v Nitre drahej, prestol Velehradu,
 kde svätci Cyrill-Method Krista v oltár kladú;

čos' rozotvoril rodu môjho deje,
 tú knihu veľkých, slavných pamäti,
 pozapel hrdé v Tatrách epopeje,
 že nikdy viac jich vešť sa neztratí,
 tak poukázal skvelé na trofeje,
 i pokarhal i vzniesol v zápätí;
 čos' takhľa jednal v súrnej vo potrebe: —
 Ty, duchu veľký! k Tebe ja dnes volám, k Tebe!

Ó otče! vodco! vešťče, vajdelote!
 syn malý Teba obra zpomínam
 dnes, napjav chvály nástroj vo prostote,
 keď stoliť mrak znad lôžka odpínam,
 zkiad vzletels' orlom vzduchu do chobote,
 bys' širo obhnal umien našich chrám;
 na tebou zbudovanom na oltári
 vem z tvojej sejby ábelovské naše dary!

Ó žrecu, kňaze v službu pomazaný!
 Tys' z Methodovho slova príklad vzal:
 tou rečou veďte národ v ducha strany,
 juž sám Boh v ústach jeho rozviazal,
 tou učte, roztvorte mu blaha brány,
 jak Bohočlovek sám bol prikázal,
 keď vyslal apoštolov v okruh sveta . . .
 Tak učils' i Ty; sláva Tvoja večne zkveta!

Reč Tatier nezhyne viac: ducha silu
 Tys' vtlačil jej na pery rumenné;
 je jako vták, má vzduchu voľnosť milú,
 v červánkoch mok a v kvietku jiedenie;
 je anjelom, včul Tvoju na mohyly
 hľa slieta, zmŕtvychvstania znamenie:
 ó nezhyne! je vrastlá v žulu žítím,
 je ohňom srdc, je duchov valným vlnobitím!

Nie, nezhyne! — Hej, strašné postí pôsty
 dnes sparno snáša celej Sahary,
 a šelmy honia ju . . . No slepé zlosti!
 na snahách pekla nebies nezdary:

pritríeli Samum v spasnej divokosti,
 vypráši z vzduchu smrtné výpary,
 i zasype v jich brloh bestij roje . . .
 A opäť zažblnkocú svežo Tatier zdroje!

Ó slovenčino! lúbo-zvučná rieka!
 Ty, básniče, si upravil jej chod:
 že vlúdne-búrne, vždy však rythmom steká,
 a melodicky šumí každý brod;
 že tým je nám, čím život pre človeka,
 ba ceníme ju vyššej nad život: —
 i vznášame hor' k nebu na ochranu,
 kdes' i Ty strážcom: že ju vrazi nedostanú!

Hviezdoslav.

Starý hrad.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Asi pol hodiny cesty vzdialenosti od povestnej a po vystavenie košicko-bohumínskej železnice pre pltníkov veľmi nebezpečnej, vtedy do Váhu vypiatej a „Margyta“ rečenej skaly zjavja sa zraku cestovateľa zrúcaniny Starého hradu, trčiace nad Váhom, ktorý v tomto mieste robí okľuku. Nazdal by si sa, že tieto tmavé rumy hanbia sa za svoju minulosť a preto ukrývajú sa v oblakoch pred očami zvedavého cestovateľa práve tak, ako kedysi obávali sa cestovalia i len pozreť k vrcholcu tohoto hrdého zámku, v ktorom medzi pevnými múrami kedysi samopašní rytieri bydleli, ktorých orličím očiam nič uniknúť vstave nebolo, lebo tu každý musel násilnú daň platiť. A je tomu tak: túto úzku úžinu nik neprešiel, koho by medzi skalnatými múrmi sídliači Starohradčania nie síce zbraňou, ale len pustým kameňom neboli znali zničiť, preto nepodvratnou zdá sa byť tá mienka, dľa ktorej hrad tento v prastarých časoch vystavil nejaký lúpeživý rytier.

Už i meno zámku ukazuje na to, že on už dávno pred príchodom Maďarov stáť musel, lebo ho najstaršie listiny *starým* nazývajú. Avšak o jeho počiatku nič istého sa nevie, ba ani len povesť nejestvuje, ktorá by o ňom spomienku činila.

Bezmenný pôvodca diela — ktorého držia mnohí za notára kráľa Bélu — „*Historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae*“ zvaného, v 37. záhlaví tohože vyprávajúc o bitke vodcov Arpádových a upotrebiac výraz: „*constituerunt terminos regni Hungarorum*

usque ad *Boronam* et usque ad *Saruuar*," Karol Szabó, maďarský dejepisec, drží *Borona* za Varin (Varna), mestečko, ležiace pri Váhu v trencianskej stolici; dľa Jordana a Kruse-ho ale duešné mestečko Varin stojí na mieste tej, *Parienna* menovanej obce, ktorú už Ptolemeus znal a vedľa ktorej dľa Jána Kachelmauna po kratšej ceste od Celinantie (Komárna) ku východnému moru vedúcej neomylné premávať bolo treba. Podľa tohoto je teda Varin prastaré miesto zdržiavania a jedno z najstarších bydlísk povážskeho údolia. Ja pridžmam sa Karola Szabóvej hypotезy; túto ale natoľko modifikujem, že pod *Borona* treba rozumieť od Variua neďaleko strmiaci *Óvár*, — takto totižto po maďarsky nazývajú Starý hrad, bárs je aj *Ovar*, jako to nižej podotknem, slovenské meno tohoto zámku, a meno *Óvár* len príhodne môže sa považovať za doslovný maďarský preklad slovenského mena Starého hradu, — lebo istá vec je, že zámok všeobecne je starší jako obec, ktorá pod ním leží, a tak že je *Óvár* starší, jako pod ním povstavší *Varin*, ponevác nemožno predpokladať, žeby obec Varin už za času vodcu Árpáda bola jestvovala, nakoľko sa táto, jako to nižej udávám, teprv na počiatku 13. storočia spomína. Ostatnými, mnou hore uvedenými dejepiscí spomínané meno *Parienna* ja len za prekrúteninu mena *Borona*, a taktiež so zámkom *Borona*, od ktorého pod ním povstata obec *Varin* svoje meno požíčala, držím za totožné s dnešným *Óvárom* (Starým hradom).

Bezmenným dejepiscom spomínaná *Borona* je nie iné, jako slovenského slova: *brána* vyslovenie maďarskými ústami, lebo vieme, že Maďari medzi dve jedna za druhou nasledujúce spoluhlásky z ohľadu ľahšieho vyslovenia majú obyčaj vsúvať samohlásku (na pr.: *hrable* = *gereblye*, *král* = *király* atď.), a tak i menovaný notár slovo *brána* vyslovujúc s hláskou *o*, medzi *b* a *r* vsutou, tože *Borona* písal. — Že *Borona* z *brány* povstala, a že *brána* znamená, vidno z toho, že vrchové úžiny ešte i za našich čias *bránami* menujú sa preto, že je medzi nimi len veľmi úzky priechod, akoby cez bránu; tak na príklad v úžine na dolnom Dunaji je *Železná brána*, pri Černej Lehote volá sa istý vrch *Kamennými vrátami*. Obec Varin leží, ba i samotný *Óvár* (Starý hrad) vypína sa v strečianskej vrchovej úžine, nasledovne isté je, že sa od tohoto jeho položenia *bránou* pomenoval. Že je tomu tak, vysvitá ďalej i z toho, že v kysuckom údolí, tam, kde je pri dedine, Brodno rečenej, medzi vrchmi Brodnankou a Rochovicou úžina najužšia, pri Rochovici ležiacej dedinky meno je *Vranie*; neznamená-li toto meno už následkom analogie položenia ním zvanej obce tiež *bránu*? *Branie* znamená *velkú bránu*; v slove *branie* hláska *b* premenila sa na *v*, tak jako som to predniesol v článku „Budatyn“ v IV. roč. „Slov. Pohľadov.“ Potom oná utešená terchovská dolina, vlastne úžina, ktorá pre svoju prírodnú krásu je pýchou trencianskej stolice, chovajúca v sebe skaliská, ktorým obrazotvornosť dala rozličnú podobu, na pr.: dámy v klobúku s dlhými šatmi, modliaceho se mnícha, rytiera, cis. Marie Terezie, vodcov, krokodila atď., a ktorá je ďalej rodiskom slovenského bohatiera Jánošíka, dolina tá menuje sa

Vrátnou. *Vráta* znamenajú tiež *bránu*. Slováci na označenie brány dva výrazy majúce, k rozoznaniu dvoch blízko seba nachodivších sa brán jednu *bránou* a druhú *vrátami*, to jest *vrátnou dolinou* pomenovali.

Následkom tohoto ono slovenské meno mestečka, jako ho ale dnes len po maďarsky užívajú, totižto *Varna*, za počiatočnejšie a oprávnenejšie držím, jako meno *Varin*, lebo toto je tamtoho len zlatinčený výraz, totižto *Varinum* zkráteno *Varin*, a tak *Óvár* zlatinčene *Vetus-Varinum*. Pray za Timonom Uhorský Óvár (Uhorské Staré Hradý), — ktorý k rozoznaniu od v slove stojaceho Óváru vtedy, keď tento ešte v Malej Poľskej jestvoval, uhorským nazvaný bol — tiež *Vetus-Varinum* menuje.*) Vo vlasti našej je mnoho miestnych mien takto polatinčených, jako Varad, Varadinum, zkráteno Varadin, Gyöngyös, Gyöngyösinum, Pešť, Pestinum atď., a nie Varadum, Gyöngyösüm, Pestum.

Meno *Varna* povstalo behom času zo slova brána, a síce následkom prehodenia hlásky *a*, a ponevác Slovania zvykli *b* miesto *v* a naopak užívať a vyslovovať, jako som to predniesol na uvedeníom už mieste v „Slov. Pohľadoch,“ aj *Barna* už takto, už *Varna* vyslovované bolo, až konečne zostalo toto posledné. Odvodzovanie tohoto miestneho mena netrpí žiadnej pochybnosti, keď porovnáme dnešné meno (*Varna*, *Varin*) s menom Bezmenným spomínaným (*Borona*); teraz je ono s *V*, Bezmenným ale s *B* písané. Ináč ale už r. 1267 v rozsudku kráľa Bélu IV., potom v listine z r. 1362 3ia die festi B. Margaritae Virginis et Martyris vo Vyšegrade Štefanom Bubeckom vydanéj, v ktorej sa hranice *Varina* vypočítujú, a v neskorších starých listinách prichádza vždy len pod menom *Varna*.

Že terajší *Óvár* od strečnanskej vrchovej brány (úžiny) *bránou* (*Borona*) mohol byť pomenovaný, je nie čudné, lebo podobné požíčané mená sú veľmi časté, bo nielen že *Óvár* od takej brány nazvaný bol, ale keď *Óváru* meno *Borona* už bolo vyhynulo, ešte aj územie medzi riekami Váhom, Kysucou a Oravou sa rozprestierajúce, na ktorom dnes Óvár, Nezbuď-Lúčka, Varin, Krasňany, Stráža, Belá, Terchová, Lysica, Gbelany, Nedeca, Moyš, Teplička a Budatyn jestvujú, menuje sa v zameňujúcej listine z r. 1330, — dla ktorej Donch, zvolenský hlavný župan, prepúšťa svoje novohradské a honfanské majetky Petrovi, z novohradskej linie pochodiacich Bytterovcov nápadníkovi, synovi Byttera a Durovi, synovi Mikuláša, títo ale odovzdávajú Donchovi, pochodiacemu z liptovskej linie, zámok Zucha (Súča) a varinskú deržavu v trenčianskej stolici s jej kamenným zámkom (Óvár, Starý hrad), — *provincia Varnensis*, z čoho nasleduje to, že celý tento priestor náležal ku terajšiemu Starému hradu a že na ňom jestvujúce hlavné miesto (*Varin*) od zámku (brána, *Borona*, *Varna*) bezprostredne, od vrchovej brány ale prostredne svoje meno obdržalo, ba čo viac, v donacionálnej listine Béloom IV. r. 1244 na stránku Bogomerusa de genere Aba vystavenej sám Váh menuje sa *Varinom*; toto sa ale len tak môže vy-

*) „Annales Veteres Hunn. Avarum et Hungar. 1761,“ str. 286.

svetlíť, že sa takto len tá čiastka Váhu mohla nazývať, ktorá tečie od strečauskej brány (úžiny) po vtok Kysuce, ale nie celá rieka, čo vysvitá z toho, že spomenutá listina tak opisuje *aqua Varin*, jakoby táto do Kysuce vtekala, pretože ale dnešného času varinská voda, vznikajúca pri Terchovej na západnej strane zo spojených potôčkov varinských sňazníc, vteká nie do Kysuce, ale od Varína na poľudnie do Váhu z pravej strany, a theoria cestovania riek prakticky ešte dokázaná nie je, listina mala *aqua Varin* tak udať, že Kysuca do tejto vteká, prečo otázka listina týmto dokázala, že jej hydrograf nebol dobre orientovaný s opísanou riekou, lebo medzi varinskou riekou a Kysucou inej rieky niet a podopierajúc sa na samotnú listinu, musí byť v tejto reč o celkom inej vode a nie o dnešnej varinskej, ktorá nemôže byť iná ako Váh.

Ohľadom topografie bývalej varinskej provincie veľmi významné sú i tie ostatné rieky, ktoré spomenutá listina prednáša. O týchto prichodí mi prehovoriť nasledujúce:

a) *Kysuca* v spomenutej listine udáva sa pod menom *fluvius Kis-Zudcze*, potom nižej *fluvius Kruzicz* a potom *fluvius Kruzicze*. Že pod týmito dvoma poslednými menami nemá sa rovňanská voda ale Kysuca rozumieť, a že ony dve mená sú len karrikatúry odpisovateľmi učinené, dokazuje samotná listina, dľa ktorej hranica od západného prameňa rieky Svedernika *descendit ad fluvium Kruzicze*. Toto znesenie môže mať smysel len ohľadom kysuckého údolia. Ale ďalej hovorí listina i to, že hranica potom *vadit per fluvium Kruzicz usque ad confinia Polonorum*. Keby sa pod Kruziczou rovňanská alebo s tou paralelne ku Váhu tekúca voda mala rozumieť, vtedy táto determinácia listiny bola by bez všetkého smyslu, lebo by tieto rieky, preseknúc i samú rieku Kysucu, po Sliezsko boly siahaly, čo následkom orografických pomerov tohoto vidieku len pomyslieť bolo by absurdumom. Smysel listiny teda len ten môže byť, že hranica od západnej vetve Svedernika nahor ťahajúc, do koryta rieky Kysuce sa zniesla a potom cez Kysucu na poľnoc po poľské hranice išla.

b) *Divinská rieka*, ktorá pri M. Divine do Váhu vteká, v onej listine menuje sa *fluvius Diuina*.

c) *Drietomská rieka*, v okolí Zarietča do Váhu vtekajúca, spomína sa tamže pod menom *fluvius Drethoma, Derethma*.

d) *Polomna, Polomnya aqua*, pobočná voda rieky Svedernik v bytčianskom okrese, následovne z tých prameňových potôčkov, ktoré tvoria Svedernik, západný potôček.

e) *Dlhopoľský potok*, ktorý vzniká na poľnoc od Dlhéhoľa a medzi Zarietčim a Svedernikom do Váhu tečie, dľa tejže listiny menuje sa *fluvius Szvedernik*.

Kedy zámok Brána, Borona zamenil toto svoje počiatkové meno s terajším *Óvárom*, nemožno určiť, lebo ho už aj najstaršie listiny spomínajú ako *lapis antiquus*. Čo sa tohoto mena dotýka, poznamenať musím, že Lud. Reuss odvodzuje neužívané už slovenské slovo *vor*, *var* (maď. *vár*) zo slovenských koreňov slov *za(vre)ť*,

zat(vor)it, ku pr. *zá(vor)* = der Schloss. Tohoto významu je dľa neho aj *Varin*, ktorý by teda znamenal *zatvorené*, posilnené miesto. Tak aj *Ovar*, v ktorom slove je *o* jako *u* len predložkou, ktoré *okolo* znamená, teda *ovar* = zôkol vôkol zatvorené miesto; že tu teda *o* nemá význam maďarského prídavného *ó* (starý, á, é). Spomenutý spisovateľ aj slovenské slovo *Vran* vyhlasuje za slovenské, *vor* a *var* znamenajúce slovo, a tak by aj meno dedinky *Vranie* zatvorené, posilnené miesto znamenať malo. Súhlasím s mentovaným spisovateľom v tom, že *ovar* je nie maďarské meno Starého hradu, t. j. že Starý hrad do maďarskej reči doslovne nepreložili na *Óvár*.

Istotne vieme, že Starý hrad stál už dávno pred príchodom Maďarov, lebo v donacionálskom liste dňa 11. decembra 1244 Béloom IV. vystavenom spomína sa on sfa na poľskej hranici stojací kamenný hrad a preto *Castrum lapidum* menuje, ktorý daroval Bogomerusovi de genere Aba, mocnému dynastovi.

Dokazovať, že obec *Varin* povstala tým spôsobom, že pán terajšieho Starého hradu na jej vtedy ešte prázdnom priestore usadil svojich poddaných, bolo by zbytočným, lebo istou vecou je, že pod hradmi povstale obce všetky takto povstali, ale kedy stala sa obcou, to určite tvrdiť nemôžem; že ale *Varin* usadením poddaných Starého hradu povstal a tvoril podhradie tohoto zámku, dokazuje tá okolnosť, že sa Starý hrad v starých listinách aj *Castrum Varin* nazýva. *Varin* sta obec prvý raz spomína sa v rozsudku Béloom IV. r. 1267 vynesenom, ktorým sa Petrovi Mikovi, hontanskému grófovi, a jeho bratom, Ochouzovi a Mikovi, a jeho synovi Detrikovi privlastňuje; tak aj *Zilna* (*Zilina*) a *Toplucha* (*Teplička*), z čoho vidno aj to, že *Varin* a tak i dnešný Starý hrad už aj predtým ku strečňanskému zámku prináležali, lebo *Zilina* a *Teplička* vždy ku tomuto náležiac, medzi tymito spomína sa i *Varin*; ponevác ale dľa „*Schematismus diocesis Nitriensis*“ fara vo *Varine* založená bola okolo r. 1200, nasleduje, že *Varin* jestvoval už predtým sfa abec.

Jakým spôsobom prišiel Starý hrad do kráľovských rúk, nevedno, ale isté je, že r. 1241 bol kráľovským majetkom.

R. 1244 dňa 11. decembra kráľ Béla IV. daroval Starý hrad (*Castrum lapidum*) na poľskej hranici so zámkom Súča mocnému dynastovi Bogomerusovi (de genere Aba), synovi Sebeslava, ktorý po čas tatarského plieny pri Šajave víťazne bojoval po boku kráľa, po šajavskej bitke ale pod Tatrami v chytrosti postavil niekoľko zámkov a tak mnoho občanov zachránil od istej smrti. Ten istý Bogomerus, syn Sebeslava, neskôr obdržal aj hodnosť „comes siculorum vaganorum.“ Starý hrad už i v týchto časoch náležal ku zámku Strečnu; to dokazuje i Béloom IV. r. 1267 vynesený rozsudok, ktorým sa Petrovi Mikovi, grófovi Hontu, a jeho bratom, Ochouzovi (Achatiusovi) a Mikovi (Michalovi) a jeho synovi Detrikovi privlastňujú obce „*Varna, Zilna et Toplucha*“ menované, lebo menovaní grófovia vykázali istou, kráľom potvrdenou listinou (*con-cambium*), že sú oni menovaných obcí zákonní majitelia, ktoré jích predkovia zamenili za oravské panstvo, v Liptove „*Verbuce*“ a

v Turci ležiace obce „Turbusto, Bene, Mutnaturch a Turnook“ (Trebostovo, Benice, Mútno, Trnovo)¹⁾;

r. 1323 (dľa iných r. 1330) „Magnificus Petrus filius Byther (Balassa) a Mikuláš, syn Ďurov, nevlastný brat Bytherov, dali starohradské panstvo a Strečno veľkomožnému Chapy Donchovi (Tomášovi) de Essen, županovi Zvolena, „Pouk-a“ a Liptova, za tohoto darmatské pri Iple ležiace majetky.²⁾ Vtedy ku panstvu Starého hradu a Strečna náležal varinský, medzi Váhom, Kysucou a Oravou ležiaci vidiek. Dľa listiny toto dokazujúcej³⁾ počínajú sa tam hranice, kde Kubolnya tečie do Váhu, a na tej strane rieky, kde stojí sučanský zámok, v šírosti ťahajú sa ku hranici Zonth-u, v dĺžke ale po to miesto, kde vlieva sa rieka Turiec do Váhu a odtiaľ ťahajú sa popri Váhu až po budatynskú väžu, a sice po onen bod, kde *Kiszibe* (Kysuca) tečie do Váhu, a odtiaľto ťahajú sa cez rieku Kiszibu po poľskú hranicu, zkaďe vracajú sa k oravskej hranici, od ktorej konečne ťahajú sa po to miesto, kde rieka Orava vlieva sa do Váhu.

R. 1403 majiteľom Strečna, Bystrice, Lietavy, Bytče a Ovaru bol pán Sandzivoj z Ostrorohu, kálišský nádorník.⁴⁾

R. 1439 dňa 11. júna kráľ Albert daroval Ovar svojej manželke, kráľovne Alžbete.

R. 1441 dňa 9. augusta Ján Hunyady, sedmohradské knieža, uzavrel v Temešváre so sväto-mikulášskym a starohradským Pankrácom slávnostný sväzok obrany a vzdoru.⁵⁾

Starohradský Pankráč stal sa potom verným privržencom Giskry z Brandýsa, ktorého Albertova vdova, kráľovna Alžbeta, najala na pomoc proti kráľovi Vladislavovi Jagelonskému.

R. 1444 v smysle výroku uhorského snemu bol starohradský Pankráč za buriča vyhlásený, ktorého počiatkom apríla do Budína odvieďli a kráľ Ladislav odsúdil k doživotnému väzeniu, jeho spoločníkov ale dal povesť. Po onom sväzku, ktorý roku 1444 kráľ v Segedíne aj prisahou potvrdil, bol starohradský Pankráč na prosbu Hunyadyho po 11-dňovom väznení zo žaláru vypustený; potom sprevádzal kráľa v nešťastnej válke, proti Muratovi vedenej, ktorá bola dňa 10. novembra dokončená ukrutnou bitkou pri Varne. Pankráč vyšiel šťastlivo z bitky.

R. 1445 dňa 6. februára bol Pankráč v Stolnom Belehrade na sneme u boku Michala Országh-a.

R. 1446 dňa 12. júna bol Ján Hunyady snenom vyvolený za gubernátora krajiny; Pankráč pomocou liptovského župana, Petra Komorovského, zaujal zámky Branč, Strečno a Ovar, z ktorých vychádzal na plien do susedného Poľska.

R. 1448 kráľ Kazimír poľský ponosoval sa na Pankráca u uhor-

¹⁾ Codex dipl.

²⁾ Z pôvodných listín rodiny Balassovskej.

³⁾ Fejér: Codex dipl. VIII., 3., 489.

⁴⁾ Listiny z r. 1403 v listinárni trencianskej stolice.

⁵⁾ V smysle pôvodných listín konventu na Pannonhalme.

ských stavov, ktorí jemu dňa 1. septembra (v Segedíne zasedajúc) aj skutočne prisľúbili čím skoršiu pomoc.

R. 1449 dňa 24. júna peštiansky šľachetný ustanovil vyhrešiť Pankráca a Komorovského ako lúpežných rytierov. V tom istom roku vyslaný bol proti Pankrácovi Ulrich Cilley a vytisknul ho z viac zámkov „moravskej zeme“ a aj zo Sliezska.

R. 1453 vo februári prešporský snem vyhlásil Jána Jiskru, starohradského Pankráca a Petra Komorovského za lúpežníkov, pozbaviac ich všetkých občanských práv a skonfiskujúc jim všetky ich majetky.

R. 1456 dňa 11. novembra bol Ulrich Cilley v Stolnom Belehrade zavraždený.

R. 1457 dňa 16. marca bol Ladislav Hunyady v Budíne sťatý; pomstybažný Michal Szilágyi, strýk štátneho Ladislava, povolal Pankráca k pomoci.

R. 1457 dňa 12. apríla vznikol medzi Pankrácom a Szilágyim sväzok; na základe tohoto sväzku boli nedávno zhabané zámky Branč, Strečno a Ovar prinavrátené.

R. 1462 kráľ Matej Korvín potvrdil Pankrácov majetok ohľadom zámkov Branču, Strečna a Ovaru.

Isté je, že Starohrad za času Vladislava I. bol kráľovským majetkom a že tehdaším jeho kastellánom bol Poliak Ján Capek, ktorý s kráľom bol prišiel do Uhorska. Tento sa tu dlho nezdržoval, lebo nezadlho Vladislav tento zámok a Strečno s príslušnosťami za tých 12.000 zlatých Pankrácovi založil, ktoré tento obrátil na opevnenie mesta Skalice a mimo toho vyplatil 6000 zlatých kapitánovi Capekovi, odkedy je Starý hrad ešte aj teraz vlastnosťou rodiny Pongrácov, od ktorého i svoj praedikát nosí. Asi pred pol-druha sto rokami Starý hrad obýval ešte kastellán s viac hajdúchmi, ktorí vydržiavani boli na útraty rodiny Pongrácovskej.

Keď Wesselényiovcí (1626—1676) na blízkom, šikmo naproti strmiacom Strečne panovali a so Starohradčanmi v ustavičnom hneve žili, povstalo ono známe trencianske porekadlo, že „v jednom zámku sa hnevajú a v druhom na to nedbajú.“

Pravdepodobné je, že Starý hrad bol aj majetkom Matúša Trencianskeho z Čák a že časom padnul do rúk Zápoľovských. Tökölyovských a Rákóczyovských prívržencov, taktiež že Husítkmi v Žigmundových časoch utíkaný pod Ladislavom V. prinútený bol dobrovoľne otvoriť pred nimi brány.

Predok r. 1688 zomrelého učenca Jána Burius, olomúcky Ladislav Beer (ktorého meno poslovenčené bolo na Bur, neskôr zlatinčené na Burius) bol praefektom Starého hradu.

Rodina starohradských a sv.-mikulášskych Pongrácov úzko spojená sú s dejinami Starého hradu, bude na mieste, aby som jedno druhé uviedol, zvláštne ale rodoslovie tejže rodiny.

Táto veľmi stará, znamenitá zemanská rodina odvodzuje pôvod svoj od Bogomera, sliezskeho kniežata, od Aba Samuela, tretieho uhorského kráľa.

Bogomerov syn, Hans de Polko, pánec bol majiteľom a pá-

nom uhorskej hranice, bol pomenovaný *Pan z Granice*, ktoré meno prešlo do Pangrac-a, Pankrác-a a neskôr Pongrác-a.

R. 1220 kráľ Andrej II. Pongráciusovi Pankrác za jeho vernosť a víťazstvo daroval v Liptove sv.-mikulášske a uhorské panstvo, mimo toho aj uhorské zemanstvo, pretože predtým boli Pongrácovci nobiles Bohemiae. — Jeho synov ale

2. Seraphela a Bogomera nachádzame jako liptovských grófov, r. 1283 potvrdených kráľom Ladislavom.

3. Andrej Pankrác, ktorý so svojím strýkom Bogomerom obdržal obnovené indigenát (1286), s grófom Mikulášom Botis ťahal proti grófovi Doncs a tomuto a jeho bratovi Mikulášovi náležiaco a od nich vyzbierané veľko-bodrogské panstvo (1299) vzal nazpät.

4. Pongrácius Pankrác, druhý veliteľ jazdy, obdržal r. 1368 od Ludvika Veľkého potvrdzujúce právo na Sv. Mikuláš, Ondrejovú (Andrásfalva), Pribilinu, Javory, Haraduk a Jakubovú (Jakabfalva).

5. Seraphel (Serafinus) bol bratom predošlého.

6. Andrej, syn Pongráciusov, ktorého manželka bola dcérou chýrneho Mikuláša Zrinyiho, bána Severina a pána Sigry.

7. Mikuláš, syn Andrejov, obdržal od kráľa Žigmunda nové výsady ohľadom sv.-mikulášskych veľtrhov.

8. Pongratus Pankrác, liptovský gróf, bol pánom a veliteľom Skalice a vojvodom Sedmohradska (1443). — Rodina táto, ozdobená veľmi mnohými a vplyvnými úradmi už za času panovania kráľov z rodu Árpádovho, dosiahla najvyššieho vrcholu skvelosti pod Matejom Korvínom.

9. Ján Pankrác vychovaný súc s Jánom Hunyadym (otcom kráľovyn) a súc s ním sošvagrený, pretože tamten Annu Szilágyi, sestru matky kráľa Mateja mal za ženu, bol vojvodom Sedmohradska, grófom Székelyov, banom Severina, hlavným županom Liptova a dvoch solnokských stolíc, kapitánom Skalice a pánom Sabadky, ktorej priester obnášal 5 štvoročných míľ a 23.000 poddaných, tak bol aj pánom zámkov a panstiev Starého hradu, Solny (Žiliny), Berenchu (Branču), Dingeleku a Strečna, ktoré jemu a jeho potomkom slávnostnou prisahou kráľa potvrdené boli, z ktorých ale mnohé na žiadosť kráľovu zámenou a odovzdaním kniežatstva Oppelu prešli do majetku Jána, prirodzeného syna kráľa Mateja Korvína.

Ešte i dnes ono pole v Sedmohradsku, kde zabíjal Turkov, nazýva sa Pongrácovskou dolinou.

Ján Hunyady prijal Jána Pankráca za brata, prečo tento prijal meno „Frater adoptivus Joannes Hunyady,“ a následkom tohoto smrti, dňa 12. decembra r. 1476, keď v Stolnom Belehrade odbyvalo sa slávnostné korunovanie kráľa s neapolskou Beatrixou, boli slávnosti na čas pristavené a kráľ Matej Korvín držal dvorskú pokoru a odprevádzal mrtvolu svojho strýka Jána Pankráca.

10. Brat tohoto, Andrej Pankrác, bol pohárnikom a mal v majetku medzi iným i győrske panstvo v čongrádskej stolici; jeho syn bol ale gubernátorom vtedy znovu zaujatých rakúskych deržáv.

11. Dcéra Jána Pankráca vydala sa za Vavrinca Ujlakyho, ktorý

bol sriemskym dynastom, bánom Mohovie a krajinským sudcom v Uhorsku.

Neskôr nachádzame Pongrácovcov aj jako pánov korlátskeho panstva v prešporskej a nitranskej, talpasského panstva v aradskej stolici a Erősváru.

Pongracius Pankrác bol hlavným županom Turca a menovali ho turčianskym kráľom. (*Cronica Hungariae*,)

12. Mikuláš Pangrác bol hlavným dvorským majstrom a jako milovník kráľa Ladislava r. 1580 obdržal jus gladii; manželka jeho bola Katarína Korlátköi a bol predkom ešte i dnes v trenčianskej stolici žijúcich a majetných grófskych a barónskych Pongrácovcov, ktorého bratia Pongracius a Matej sú zas predkovia v liptovskej a trenčianskej stolici žijúcej a majiteľnej obecno-zemanskej rodiny Pongrácovskej (bárs nie je aj to vytvorené, že títo od Serafela II. pochádzajú).

13. Gašpar, prvý syn Mikulášov, obdržal r. 1548 Starý hrad za podiel, kde sídlil a zomrel. Jeho manželka bola dcérou Ladislava Szúnyogh-a. Mal 3 synov: Jeremiáša, Fraňa a Daniela; dva prví zomreli bez mužských potomkov.

14. Na uhorský barónsky stupeň kráľom Matejom povýšený bol Daniel Pankrác (1608), a jeho ako aj jeho predkov zásluhy vypočítané sú v barónskom diplome. Sídlil na Starom hrade a slúžil vlasti a kráľovi. Mal v majetku silný zámok Talpass a panstvo podobného mena, potom Piski a Veze v Békeši, konečne Szamos-Ujlak, Angyalos a Nagy-Baka v Szmáre a Sabolči, poslednie po zomrelom Andrejovi Szakáč-ovi a per notam od Michala Ujlaki-ho. Manželka Danielova bola rodená Majláth-ova z rodiny Bánfi.

15. Barón Ján Pongrácz, ožený s Alžbetou Šándor-ovou zo Slavnice, bol synom Danielovým.

16. Barón Fraňo starší, cis. kráľ. komorník, bol synom Jáno-vým, ožený s Annou Dezseffy; mal 5 synov: Gašpara (predok staršej grófskej vetve), Fraňa (predok mladšej grófskej vetve), Jána (predok barónskej vetve), Adama (zomrel bez potomkov) a Imricha (biskup).

17. Barón Gašpar Pongrácz, syn Fraňa staršieho, roku 1702 utvoril z vlastného ľudu tretí, Forgáchovo meno nosiaci husársky pluk; bol cis. kráľ. komorníkom, plukovníkom spomenutého pluku a posledným veliteľom Starého hradu. Mal za manželku barónku Révay-ovu, ktorá po jeho smrti vydala sa za grófa Drugeth-a.

Neskôr Starý hrad shorel, a odtedy je zrúcaninou.

18. Gašpar, syn predošlého Gašpara, za uznanie tak jeho ako aj tohto predkov mimoriadnych zásluh povýšený bol (1743) na grófsky stupeň. (Zásluhy čítať možno v grófskom diplome). Bol cis. kráľ. komorníkom, c. kr. skutočným tajným radcom a plukovníkom trenčianskej insurrekcie.

Od neho pochádza starsia vetva grófov a Adam, syn baróna Antona; jeho bratranec druhého stupňa r. 1768 obdržiac grófsku hodnosť, tohoto potomci tvoria mladšiu vetvu.

Gasparova manželka bola Anna Bakonyi-ova. Mal 24 detí, z ktorých ale len dvoje zostalo na žive, a síce:

19. gróf Ferdinand, cis. kráľ. komorník, ožený s grófkou Katarínou Szirmay-ovou, hviezdo-krížnou dámou, a

20. Valentín, cis. kráľ. komorník a predtým kapitán zemanskej telesnej stráže, ožený s barónkou Mariou Révay-ovou, hviezdo-krížnou dámou.

21. Gróf Ján Pongrácz, cis. kráľ. komorník, syn Ferdinandov, narodil sa r. 1763 dňa 2. júna, zomrel r. 1845 dňa 30. januára. Jeho prvá manželka (1787) bola grófka Anna Andrásy-ova, hviezdo-krížna dáma, a druhá (1807) Maria Zuzanna Barkóczy-ova, hviezdo-krížna dáma; narodila sa r. 1787, zomrela r. 1839 dňa 15. júla. Jeho deti: z prvého manželstva

22. Ján, a z druhého Arnold (bývalý hlavný župan oravskej stolice, teraz v Trnave žijúci, pôvodca zánimavo písanej brošury: „Az utolsó Illésházy“), Eugen, Štefan, Maria, Fraňo a Serafin.

Oznak starohradskej a sv.-mikulášskej grófskej, barónskej a obecno-zemanskej rodiny Pongrácovskej je: V zlatom poli trojhranné belasé pole, v ktorom nachodia sa tri kopce; na prostrednom spočíva zlatá koruna, z ktorej vystierajú sa dve železné ramená; ruka ľavého ramena trína na šnôre visiaci roh, ktorým kedysi starí vodcovia Pongrácovskí jako páni Starého hradu svoj ľud svolávali na nepriateľa. V hornom úhle trojhranného poľa nachodí sa zlatá hviezda, ktorá je znakom vyznačenia a obsahuje v sebe to napomenutie, žeby údovia tejto rodiny svojími cnosťami medzi súvekými svietili jako hviezdy nebeské. V onom zlatom poli na oboch stranách belasého poľa nachodí sa po jednom čiernom orlu, ktorý je znakom milosti kráľovej, darovaný za tie zvláštne zásluhy, ktoré si predkovia okolo panovníkovho domu nadobudli a vyslovuje tú nádej, že rodina táto pod kriedlami týchto dvoch orlov ešte dlho kvitnúť a v cnosťach a vážnosti veladiť sa bude. Ony tri kopce značia Tatru, Fatru a Matru. Zlaté pole okrášľuje šisak, ktorého ľavá polovica je čierna a zlatá, pravá však belasá a zlatá; z koruny na ňom spočívajúcej vystiera sa železné, meč trimajúce rameno; šisak je okrytý čiernymi krydlami, znakom toho, že rodina povzniesla sa na krýdlach víťazstva.

Nutno poznamenať, že r. 1437 mešťania Žiliny následkom prenasledovania jich kastellanom Starého hradu cestou vyslanstva ustanovili sa v Prahe u kráľovny Barbory — ktorej bol Žigmund daroval Žilinu —, ktorá zakázala Žilincov prekážať v jich svobodách,

Oproti zrúcaninám Starého hradu nachodí sa sedliacky majer, kružným násypom (Ringwall) zatvorený. Na polnočnej a poľudňajšej strane tohoto istého majera nachodia sa na 6 stôp vysoké zemové kopce. Toto všetko poukazuje na stopu násypu polmesiacovej podoby a povážiac ľud. Reussove uvedené filologicko-archaeologické tvrdenie, vzťahujúce sa na vysvetlenie mena Ovar, sledovať sa dá, že tento násyp je drevne slavianske dielo, že za obranné miesto slúžilo, že je ono Reussov *Ovar*, ktorý Maďari svojej reči prispôboňiac (tak jako aj Slováci ľudovým menom, Starým hradom) na-

zvali Óvárom. — Podobne i od mestečka Varina asi na štvrt hodiny cesty vzdialenosti, medzi cestou a Váhom, nachodí sa 2 siah vysoký a 14 siah dlhý okrúhly násyp, na ktorom je veľmi ľahko k poznaniu jak prsová obrana, tak aj k polnoci ležiaci vchod. Tento okrúhly násyp (Ringwall) ešte i teraz „Hrádkom“ (teda zase Reussov Ovar) menuje, z čoho možno nasledovať, že on pohanským Slavianom k bohočestiu, k obetám za miesto slúžil a že je slavianske dielo.

Mestečko Varin, súc mnou považované za podhradie Starého hradu, ktorého meno nosí, a súc prv hlavným miestom obcí ku ku Starému hradu náležajúcich, nádobno mi pripomenúť, že už r. 1362 3. die festi B. Margaritae Virginis et Martyris na Vyšegrade grófom Štefanom Bubekom a krajinským sudcom vydaná listina spomína sudcovstvá (Rectoratus) a hranice obcí Varina a Kraszna (Krasňany), dla ktorej tieže sudcovstvá Dragos-om menovaný Hayn (Heyn), žilinský mešťan, so všetkými jejich proventmi, tak aj mlynovým, a vo vonkajšom jích chotáre so všetkými v ňom nachodiacimi sa dôchodkami, totižto svobodou, ktorou iní povážski sudcovia (Rectoraii) držia, dla theutonicálneho a dla žilinského mestského práva a obyčaju, Potochan menovanou zemou a ostrovom za potôčkom Hredniztha rečenom pro Duodecim Marcis Marcarum kúpil pre seba, svojich potomkov a týchto dedičov, a dla ktorej jeho hranice sú tieto: prvá hranica počína sa pri rieke Váhu tam, kde sa končí zem obce Koblen (Gbelany) a drží rovno ku Koblen-Patak rečenému potôčku, odtiaľto dviha sa na Kronhora (Koňhora) rečený vršok, ktorý chotár do seba zatvára, odtiaľ potom celkom až po sokorec vrchu Zelahoch, a idúc po hrebeni tohoto istého vrchu, znesie sa ku potoku Hredniztha rečenému a ľahá ku rieke Váhu, kde končia sa hranice. (Listinu som sdelil pod č. 6 vo svojom „Stručnom dejepise svob. mesta Žiliny.“) Túto kúpu potvrdil Ľudvik I. r. 1363 decima Cal. Aprilis. V tejto potvrdzujúcej listine ku tomuto sudcovstvu (Voynicatus) prináležia: svobodná valcha a štvorakí remeselníci, a síce: chlieb pečúci, ševci, mäsiari a stavitelia mlynov. (Listina tiež tam pod č. 7.)

Mestečko toto chová tri svoje pečate z rozličného veku, a síce: 1. pečať je velikosti dvadsiatnika, okrúhla, s obrazom P. Marie a letopočtom 1622., na bokoch vidno ľudské podoby; na strane hrúbky čítať možno: „Hoc opus fieri curavit Martinus et Nicolaus Zelnik;“ kolopis znie: „Sigillum Civitatis Varin.“ 2. pečať, velikosti dvojzlatníka, okrúhla, s obrazom P. Marie a letopočtom 1687, má na strane hrúbky nasledujúcu vetu: „Fieri curavit index Warnensis Johannes Kurnas;“ kolopis znie: „Sigillum Civitatis Varuensis.“ 3. pečať má veľkosť dvadsiatnika, je vajcovitej podoby, s letopočtom 1723 a na strane hrúbky s písmenami M. R. (vyhotovená pod richtárstvom Martina Rišáka); kolopis znie: „Sigillum Civitatis Varin.“

Varinská fara povstala okolo r. 1200 a z jej najstarších farárov známy je z r. 1368 pod menom Sebastian, ktorý bol spolu aj trencianským vicearchidiakonom. — Faru túto reformoval Čech

Urbanovič, ktorý tu do r. 1588 svoje evanjelické náboženstvo pokojne učil, kým fara mala evanjelických zemských pánov. R. 1596 bol tu kazateľom Ján Táboriský (spisovateľ), Táborita, r. 1643 ale Jakub Urbanovič. — Fraňo Wesselényi odňal zeme tejto cirkvi, ktoré ale r. 1647 boli jej prinavrátené krajinskými kommissármi. Tunajší ev. kazateľ Matúš lebo Matej Schuhajda bol u prešporského delegovaného súdu biskupom Kolloničom uväznený, ale keď r. 1673 dňa 4. októbra v Prešporku zostal neverným svojmu náboženstvu, všetky svobody cirkve zaujaté boli. — R. 1705 Michal Révay dosadil do tejto cirkve za kazateľa Jána Scholastici, ktorý bol r. 1708 odohnaný a s ním bol i luteranizmus prinútený z mesta uskočiť následkom jezuitského prenasledovania, ktoré onedlho započalo. Jej filiálkami boli: Belá, Terchová, Strečno a Gbelany.

O počiatkoch varinskej fary nič nevedno. R. 1550 spomína sa ako farár Ján Veszelei, ktorý bol nástupcom podobne katol. farára, ktorého meno avšak neznáme. Tohoto nasledovníci Luthera prenasledujúc, zanechal Varin a stal sa prešporským kanonikom a prépoštom z Rajky.

Za týmito nasledovali luteranskí kazatelia, jako Drobkinus, Lányi, Táboriský, ktorý nezákonnou transakciou so starohradským panstvom uzavrenou r. 1576 obec Belú od tejto fary odcudzil, a istý Šuhajda, po ktorom pri zrušení kaplny, ktorú sebe veriaci ev. cirkve na prostred svojho rýnku cieľom odbavovania pobožnosti boli vystavili, do tejto cirkve ako katolícky farár vojenským brachiumom uvedený bol Michal Smutko, ktorý stal sa potom nitranským kanonikom a neskôr trencianským archidiakonom. Na útraty tohoto bol vystavený belanský kostol, stanúc sa filiálkou varinského.

Tohoto nástupcom stal sa Gašpar Kostka, ktorý presťahoval sa do Nitry. Za ním nasledoval Imrich Vitičský, povolaný z predmierskej fary, potom Jozef Barankovič, zakladateľ oltára sv. Jána Nep. v tunajšom kostole. Faru túto riadil za 11 rokov, až stal sa r. 1752 dňa 26. marca stal sa bolešovským farárom.

Jozef Fodor bol sem presadený zo skalskej fary; r. 1768 šiel do Tepličky na odpočinok. Vo Varine založil 400 zl. základinu na sv. omšu a 100 zl. pre muzikantov. — Jeho nástupcom bol Ján Huljak zo skalskej fary. Zomrel 25. apríla 1781.

Za týmito nasledoval Mikuláš Benyács, tiež zo skalskej fary. Za úradovania tohoto farára r. 1783 dňa 27. júla v siedmu nedeľu po Veľkej noci vypuknul v mestečku požiar, ktorý ho zničil, jako aj kostol a tohto zvony. R. 1787 prešiel za farára do Predmieru, ktorého tunajším nástupcom, následkom cambiuma, stal sa predmiersky farár Fraňo Szalmay, ktorý zvony preliat, organ vystaviť a vo farskej ovocnej zahrade brušone a jablone posadiť dal. Zomrel r. 1824 dňa 7. júla. Pochovaný bol do krypty pod zákrstiu kostola.

Tohto následníkom bol Jozef Pridavka, ktorý predtým za 12 rokov a 10 mesiacov viedol belskú faru; sem bol presadený r. 1824 dňa 20. augusta.

Tohoto do r. 1848 nasledoval Jozef Šimonik, terajší tepličský

farár, ktorý v spomenutom roku bol cisárskymi lapený a v Štýrskom Hradci internovaný. Jeho nástupcom stal sa Ján Zlatháry.

V slove stojacej fary matriky jestvujú od r. 1686.

Jej terajšie filiálky sú: Gbelany, Krasňany, Nedeca, Nezbud-Lúčka, salaš pod Starým hradom a Koňhora. — Počet jej katol. duší obnáša 2984. — Jej patronom je starohradské panstvo.

Prvsie filiálky tunajšieho kostola: Horný Vadičov, Belá, Lysica, Stráža, Strečno so Zlatným r. 1788 od matky odňaté a ku štyrom novým expositúram: ku Belej, Hornému Vadičovu, Tižine a Strečnu prítelené boli.

O istom varinskom katol. farárovi vypráva sa, že keď starohradskí páni Varinčanov za svojich poddaných vyzískať chceli a on týchto od poddanstva odhovárал a páni dozvedeli sa o tom, dali títo tohože farára vykleštiť a v Starom hrade uväzniť; začo boli exkomunovaní. Svoj hriech oľutujúc, dali vystaviť kaplnu na varinskom rýnku.

Tunajší kostol je staré stavanie, ktoré pôvodne bolo len kaplnou. Kostol dali vystaviť rodiny Wesselényiovská a Pongráczovská. Je opatrený jednou vážou a obohaný múrom; zasvätený je najsv. Trojici. Zvonku vidno na ňom oznam patronátskej rodiny.

Tejto fare prináležiaca kaplna gbelianskeho kaštieľa je bl. P. Marii a nová vkusná kaplna na gbelianskom cintoríne, v nejž nachodí sa mausoleum Nyárovskej rodiny, zasvätená je nepoškvrnenému počatiu bl. P. Marie; taktiež tunajšej fare prislúchajúca kaplna krasňanského kaštieľa zasvätená je sv. Telu Páne.

R. 1727 ku poludňajšej strane varinského kostola vystavená bola kaplna s mausoleumom a síce na útraty Antona Pongrácza. Pod týmto kostolom nachodí sa 6 krypt, a síce: 1. pod oltárom sv. Jozefa grófskej rodiny Pongráczov a vadičovských obecno-zemanských Pongráczov; 2. pod hlavným oltárom grófskej rodiny Pongráczov; 3. pred zákrtím farárov; 4) pod východnou bránou kostola obce Varina; 5) pod polnočnou bránou rodiny Nedeckých a 6) rodiny Illovay.

Varinský kostol má nasledujúce základiny: 1. baróna Fraňa Pongrácza 200-zlatovú; 2. baróna Imricha Pongrácza, špišského prépošta a biskupa z Phare, 400-zlatovú; 3. Andreja Mészárosa, nitranského prépošta, 100-zlatovú; 4. toho istého 100-zlatovú; 5. Mikuláša Stančeka, teplečského farára, 200-zlatovú. — Varinského farára základiny ale sú: 1. Fraňa Pongrácza 200-zlatová; 2. Doroty Kalužkovej 33 zl. 20-krajciarová; 3. Jozefa Fodora 400-zlatová; 4. Ráchaiovská 40-zlatová; 5. Andreja Mészároša 100-zlatová; 6. toho istého 100-zlatová; 7. Fraňa Szalmayho 100-zlatová.

V kostole nachodivšia sa krstiteľnica vyhotovená je r. 1580 a nosí na sebe nemecký nápis

Variuskú kaplnu na námestí dal r. 1760 vystaviť gróf Gašpar Pongrácz. Zasvätená je sv. Florianovi. Na jej udržiavanie spomenutý zakladateľ zaviazal seba a svojich dedičov, čoho ujistenie je obsažené v liste, písanom ku bývalému generál. vikárovi, Jánovi Terlandymu.

Ku tejto fare náležiaci kaplna nedeckého kaštieľa povstala asi pred 200 rokmi; okrem hlavného má ešte dva pobočné oltáre.

Vo varinskej fare systemisovaná kapellania r. 1753 pod farárom Jozefom Fodorom počala sa zaplňovať s páterami žilinského františkánskeho konventu, z ktorých tunajším prvým kapláňom bol Bazil Očovský; za týmto nasledoval Celsus Malik a r. 1755 Martin Zemánek; od r. 1756—1760 nebola tymito kňazmi zaplnená. Roku 1760 bol tu kapláňom Vavrínek Dubický. Za ním nasledoval Florian Kulzik, za týmto Anton Mackovič; r. 1765 bolo toto miesto uprázdnené, kým r. 1766 bol tu kapláňom Theodor Škutecký. R. 1770 ako kaplán bol tu Celsus Kitler, r. 1771 Štefan Bollo, r. 1781 Michal Tvrdošínsky, r. 1782 Ladislav Špál. — Nedeckú kaplnu podobne obsluhovali žilinskí františkánski kňazi. Boli tu: r. 1759 Gabriel Bojan, r. 1761—1764 Mikuláš Victor, r. 1766—1767 Henrik Hilcner, r. 1768 (hradný kaplán) Anton Mackovič, r. 1769 Štefan Jelenský, r. 1774 Cecilian Leisek, r. 1774—1779 Štefan Jelenský, r. 1781 Gottfried Moyses a po ňom Stanislav Lányi; r. 1782 Euzeb Štefka, r. 1784 Bartolomej Pribila. Menovaný konvent zaopatroval aj gbeliansku panskú kapellaniu, menovite u staršieho grófa Karola Serényiho (1760—1762). R. 1771 Cherubin Pečeňa. R. 1772 Albert Vagarič, 1774—1777 Celestin Zelenka, 1777—1779 Gašpar Sloboda. („Historia domus“ žilinských františkánov.)

Varinský kňaz mal vlastnú ulicu, v ktorom bydlelo 12 jeho poddaných; taktiež mal vlastný mlyn, ktorý dával za riadnu árendu do prenájmu. (Kanonická visitácia z r. 1674.)

Ku starohradskému panstvu okrem zámku prináležia nasledujúce obce:

1. *Nededza*. — Kráľovna Maria túto obec darovala r. 1384 Ladislavovi, Petrovi a Jánovi, synom Jána, ktorý bol synom Dominika de Nedecz, ktorú donáciu kráľ Žigmund r. 1412 potvrdil. Od tejto dediny nosí svoje meno početná rodina Nedeczkých.

Zámocký kaštieľ v Nededzi je staré, rozsiahle, na poschodie vysoké stavanie, opatrené väzou. V ňom nachodí sa spomenutá už kaplna sv. Anny.

2. *Krasňany*. — Kaštieľ v Krasňanoch je rozsiahly, zahradami obkružený. I tu nachodí sa kaplna.

3. *Belá*. Faru založila tu uh. kráľ. námestná rada; patronom je náboženská základina. Filiálky: Kút a Hlboké. Počet katol. duší: 3003. Belskí farári: Ján Litassy, Ďuro Marciss, Štefan Kelecsényi, Jozef Pridavka, Andrej Orička, Daniel Konček, Jozef Kropácsy a Henrik Radlinský.

4. *Nezbud-Lúčka*.

5. *Lysica*. Obec táto spomína sa už r. 1475 pod menom *Lysica*.

Humoreska

od

Terezy Vansovej.

Lucia Lužická zastávala úrad učiteľky na mestskej dievčenskej škole v N. Jej plat obnášal 600 zlatých ročne, s ktorými vedela si ona tak dobre hospodáriť, že si každoročne mohla niečo odložiť na „staré dni,“ lebo jej najmilší plán bol ten, že keď nashromadí si toľko, aby mohla bez cudzej pomoci sriadiť si dievčenský ústav, oddá sa tomu ťažkému účelu: výchove dievčat.

Ale nemalo to tak byť, ako si to jej smelá fantázia predstavovala. Všetechňý ten bôžik, ktorého menujú smrteľníci Kupidom, vypomstiť sa chcel na nej za jej nevšímavosť, akou sa naproti nemu chovala. A pomstil sa okázalým spôsobom. Našiel on vhodnú príležitosť, aby zaviedol Luciu v blízkosť mladého statkára Viliama Vesnického, ktorý, okúzlený príjemným zjavom mladej učiteľky, začal sa na ňu dopytovať a pri najbližšej príležitosti dal sa jej aj predstaviť.

Luciu tiež nie menej citlive ranila strela všetečného bôžika: a tak keď prosil ju Viliam o dovolenie k návšteve, nemohla predsa byť tak nezdvorilou a túto jeho prosbu odopreť.

Bývala ona v dome istej staršej bezdetnej vdovy, ktorá milovala Luciu čo dcéru svoju, ač aj prechovávala proti jej učenosti nehoráznou úctu.

Keď Viliam Luciu prvý raz navštívil, zdala sa mu byť vzorom krásy; mala sviežu, belostnú pleť, tmavé, ducha prezradzujúce oči a zvlášte pekné, biele zúbky, ktoré, keď sa zasmiala, zajasaly sa ako dva rady perál. A Lucia sa rada smiala.

Prvá návšteva pritiahla za sebou druhú, tretiu, až raz prekvapil Viliam svojho pána otca osvedčením, že si chce vziať za ženu slečnu Luciu Lužickú, učiteľku na dievčenskej škole.

Starý pán dlho nepovedal slova, len krútil hlavou, prešiel pár ráz izbu a vypúšťal mohutné oblaky dymu z dlhého čibuku. Konečne zastal pred synom a slovil:

„Syn môj! Keď si vstúpil do sveta, keď stal si sa dospelým, varoval som ťa pred troma druhami žien, radiac ti poprvé, aby si si nikdy nevolil ženu staršiu ako si ty, lebo skoro by sa stať mohlo, žeby mala príčinu byť žiarlivou; po druhé: aby si si nebral za družku ženu neobyčajnej, vynikajúcej krásy, lebo skoro by si mohol mať príčinu ku žiarlivosti ty, a po tretie: radil som ti strážiť sa ženy múdrejšej teba, na pr. ženy spisovateľky a tak ďalej.

„Ale, otče!“

„Dovoľ, syn môj, dovoľ! Viem, čo asi chceš povedať. Myslíš, že sú výminky, — ó áno, ale regula, syn môj, zostane regulou! Ešte konečne všetky tieto ženské nie sú tak nebezpečné, ako ženy

učiteľky, tak zvané guvernantky. To sú ti osoby prefikvané, na všetkých čertových kolesách prebŕňané.“

„Otče!“ zvolal Viliam a tvár jeho vzplanula.

„Počkej, len počkej! Učiteľka, myslíš, že študuje, aby mohla druhým svojím umením slúžiť a v mladých hlávkach žiakov svetlo vedy rozširovať? O, chyba lávky! Ona sa učí, snaží, aby upútala muža a aby si ho všeliakými čertovskými kunštami získala a do svojich osídíel tak sputnala, žeby nevedel východu — jedine sobášom! Ver mi, každá je taká, pekná, lebo špatná, vtipná alebo nevšímavá. Ony sú k porovnaniu k jarabím hadiciam, ktoré sa do pestrých kvetín skrývajú, len že učiteľkám za istú skrýšu slúžia knihy. Ony sú ženy veľmi neporiadne, v iných umeniach nezkúsené osoby, v každom druhom obore hrozne neumelé; ba, ja sa stavím, že keby som náhodou tú tvoju Luciu navštívil, našiel by som ju v tom najväčšom neporiadku!“

„Ach, otče, nehovorili by ste tak, keby ste Luciu znali, ako ju ja poznám!“

„Ako ju ty poznáš? A či sa ty môžeš, smieš chlúbiť, že poznáš ženské srdce a jeho spády? Hej, jednu hlavu mám, aj tú si dám odrezat, jestli ju ja lepšie neznám, ako ty!“

Viliamovi bolo krušne okolo srdca — láska k jeho milej Lucii viedla ho k slovu, k obrane, no úcta k otcovi a niečo nemenovného bránilo mu tú obranu predniesť — a to bola malá, maličká len pochybnosť, ale bola pochybnosť predsa! Jeho otec veľmi dobre vedel, že Viliamovu lásku skorej zlomí týmto spôsobom, nežli rozhodným odoprením svolenia k ženbe.

Viliam začal rozmýšľať, a keď už milenec rozmýšľal, vtedy obyčajne hrozí mladej láske nebezpečie. Čo, jestli by ten jeho zkušný, v svete odchovaný otec pravdu mal, keď aj nie celkom, ó nie, ale len v niečom, keďby naozaj Lucia len za to jemu prednosť dala, že jej zabezpečí budúcnosť, čestné postavenie? Nie, nemožno, volalo čosi, čo sa obyčajne srdcom nazýva — a tiahlo ho to do mesta, kde už Lucia na neho čaká.

Ale ešte nemal túhe svojej povoliť, lebo otec ho volal do poľa obzret oziminy a on šiel. Cestou viedol výlučne otec rozhovor. On vedel, ač len mimochodom povedať, že jeho stará matka, rodená barónka zo Zdychavíc, bola žena múdra, rozšafná, pri tom ale bolo-li jej treba podpísať sa, namalovala úhladný krúžik. Načože je do paroma žene aj pero do ruky, — vareška, vareška a vretienko!

O čom asi Viliam pri týchto pozdvihujúcich slovách hútal, nevedno, len beda tomu kvietku, tej vetvičke, ktorá ešte tak pozde hlávku dvíhala, ona jej bola paličkou nemilosrdne ufatá.

Toho dňa Lucia darmo čakala — aj druhého dňa darmo. Keď ale zase zavítal Viliam u Lucie a videl ju rovne takú spokojnú, usmevavú, zmizla pochybnosť ako nočné chmáry pred svetlom dňa, Ale tie chmáry zase skoro dostavily sa, aby bojovaly so svetlom a završily zvŕšazily ony, zväčša ale zostalo svetlo — láska víťazom. Keď Viliam stiesneným hlasom povedal Lucii, že mu otec radí ešte čakať, uspokojila sa Lucia aj s tým a usmiala sa znovu.

Jasenné dny krátily s., svetla ubývalo a dlhé večery shromažďovali priateľov v úzky kruh. Keď tu i tu Viliam zavítal v malú domácnosť Lucie, sedela táto vždy so svojou domovou paňou v malej, príjemne osvetlenej, teplej izbičke. Domová pani bola hluchá ako starý peň a bola vstave presedeť celý večer bez slova pri tej milej punčoške. Viliam, keď mnoho ráz mrzutý nad ustavičnou prítomnosťou domovej panej nevedel sa inak vyvršiť, len že nafaľhoval malého psíka Lucinho za uši a klepal mu na nos. Zuľamo je, že to psom nemilá vec. Raz pýtal sa Viliam Lucie, či nebude mať nič proti tomu, keď privedie svojho pána otca. Ona odvetila, žeby sa mu páčilo. Ale minulo viac dní a Viliam nechodil, až jedného dňa, v stredu popoludní, doviedol Viliam otca svojho k Lucii na návštevu. Táto práve prehliadala krásopisné úlohy detí a bola tak pohrúžená v svoju prácu, že nezbadala príchod hostí, až keď boli vo dverach. Povstala ihneď z malej pohovky a vítala jich svojím milým úsmevom.

Starý pán slovil so zdvorilou poklonou:

„Odpustte, že vás vytrhujeme v tak vážnej práci. Čože sú to za literárne produkcie?“ a pritom pevne držiac ruku Luciinu prižeral sa na ňu.

„Čo vidím? Ba vlastne nevidím špliny černidlové na vašej ruke? Lebo nič tak nenávidím ako černidlové škvrny na krásnej ženskej ruke.“

„Myslím, že dá sa tomu predísť, aby ruky naše nemusely vydávať svedectvo o černidle!“ usmiala sa Lucia a ukázala svoje rozkošné zúbky, tak že ešte aj starý hriešnik mal z toho svoju radosť.

Po chvíli povie zase starý:

„Ja som dnes s tým úmyslom prišiel do mesta, že sa niekam pozvem na večeru, lebo veru vyznať musím, že mi v hostinci nijak nechutí. Dovolíte-li tedy, budem dnes večer vašim hosťom!“

S Lucinej tváre zmizol na malinkú chvíľu úsmev; ona rýchlosťou blesku začala rozmýšľať o tom, čo asi vie už pripraviť. Ihneď zase usmiala sa a riekla:

„Keby som len mala tušenie o tom, čo asi je vašim obľúbeným jedlom!“

„To uhádnuť ponechávame vášmu umu a vôli!“ odvetil starý s poklonou.

Lucia predpásala si bielu, vyšívanú zásterku, ktorá jej mimochodom rečeno tak dobre slušala, že Viliam uveličený chcel jej pomáhať, oproti čomu ale starý pán rozhodne protestoval, hovoriac, že tak istotne nedočká sa večere, ak Viliam bude pomáhať.

Nehovorila bych pravdu, keby som tvrdila, že srdce Luciino celkom pokojne bilo, keď vnikla do kuchyne, ale odvaha a udatnosť samostatnej devy nedovoľovali jej dlho rozmýšľať. Aby ale medzitým aj páni mali zábavu úplnú, poslala jim svoju hluchú domovú paňu ku konverzácii. Viliam zazrúc túto tichú stareňku podotknul ironicky:

„Hľa, tu vzor ženskosti! Mám len jednu hlavu, aj tú si dám odrezať, ak dakedy tieto ruky perom vládly — len ihlicou a vretienkom!“

Starý nepovedal nič na slová synove; on jal sa prezerat knihy, poukladané v kúte na malom stojánku.

„Hej, z klassikov nechybí temer ani jeden, ale kuchárskej knihy — tej nemáš!“

On neborák nevedel, že keď žena variť nezuá, kuchárska kniha ju tomu nenaučí.

Za ten čas Lucia nemeškala a poslala slúžku pre mäso atď. Akým strachom a tajným strpaním ona sledovala jednotlivé štadia parenej hovädziny a belunkých halušiek, predstaví si každá nováčka v umení kuchárskom, ktorá dakedy zasmažku pripálila a polievku presolila. Ako dobre jej padly tie zkúsenosti domáce, ktorým dakedy doma pod vedením prísnej mamičky podrobiť sa musela!

Ku veľkej radosti Lucie doniesla jej dobrá žiačka, Maruška Rezníkovie, pekné dva kusy čerstvej šunky, k tomu hodlala ešte pripraviť čaj — a večera hotová! Čo jej chýbalo na praxi, to doplnila dobrá, pevná vôľa a bedlivosť.

Keď konečne prišla do izby, aby zakryla okrúhly stôl, zdala sa Viliamovi tak krásnou, žeby jej bol skoro počal vyznávať lásku, keby sa to už prv nebolo stalo.

Starému chutnala večera; on síce podotknul, že cesta jeho do mesta zapríčinila onen hlad, no Lucia nerozmýšľala o tom, jej bolo dosť, že jej umenie došlo uznania. Po čaju, ktorý starý pán veľmi chválil, stal sa takmer úprimným zbožňovateľom malej učiteľky; jeho galanteria tak sa stupňovala, že pri odchode pobozkal jej už aj ruku.

Keď už opustily mesto a jích povoz hrkotal po zamrznutej ceste domov, začal starý:

„Hm, nie je tak špatná, ako som si myslel, ani nie tak hlúpe sebevedomá; tie halušky boly výborné! Jej pohyby sú skutočne roztomilé, upomínajú na zjav dievčatka — a ten čaj bol delikátny! K tomu tie jej drobné biele zúbky, na ktoré, zdá sa, že si veľmi zakladá. Ba či by si dala tebe k vôli jeden zub vytrhnúť?“

„Aká to otázka!“ zvolal Viliam.

„No, no, veď to len tak povedám! Mne sa zdá, že je do teba veľmi zaľúbená, ale zub by si tebe k vôli nedala vytrhnúť. Takej obete nebola by schopná — veď je žena!“

Viliamovi sa zdalo, že v nočnej tme vidí belieť sa tie zúbky a úsmev Luciu zdal sa mu hovoriť, že vstave je priniesť i takú obeť. Cez celú cestu, ba ešte hlboko do sna prenasledovala ho tá myšlienka a pobádala ho k tomu, aby predsa pokúsil sa o to. A myšlienka tá neopustila ho viac.

Keď zase raz prišiel navštíviť Luciu, ktorú považoval teraz už takmer za svoju mladuchu, sadnul si ku nej na malú pohovku a keď už hodne jej nalichotil, slovil zrazu:

„Lucia! Miluješ ma opravdu?“

„Myslím, že to už dávno vieš!“

„Veľmi?“

„Chceš, aby som ťa uistovala?“

„Chcem, aby si mi to dokázala.“

„Ako?“ pýtala sa Lucia a usmiala sa.

„Tak, že obetuješ mi jeden zo svojích zúbkov.“

Lucia pohliadla naňho pohľadom, akým zvykli sme merať pomateného, ktorý ale nevyzeral ako opravdový blúznivec.

„Ty žartuješ?“

„Nie, nie, myslím to naozaj!“

„Naozaj?“ Hlas devy bol tiahly, úsmev zmizol.

„Áno, ano!“ zvolal Viliam troška netrpelive. „Vidím, že márnomyseľnosť ženy nedovoľuje ti priniesť obeť lásky!“

Lucia vstala z malej pohovky, prisadla ku obloku a začala rozmýšľať. Po chvíli zvolala:

„Dobre, staň sa tedy!“

„Ty svoluješ!“

„Áno!“

„Dáš si mne k vôli zub vytrhnúť?“

„Dám!“

„Lucia, rozmysli si, máš ešte dost času!“

Ale deva odmietla jeho domluvy, vzala zo stolíka krásopisné úlohy detí a začala jich tak horlive prezeráť, akoby tu Viliama ani nikdy nebolo bývať.

Tento ale začal dľa milého zvyku Azorka dráždiť, klepal mu na nos a natáľoval ho za uši. Konečne keď videl, že si ho Lucia nevšíma, vstal hore a začal sa strojiť k odchodu. Vtedy Lucia zvolala:

„Hej, ty si tu?“

„A nemal by som už tu byť? K tomu chcem vedieť, kedy zase smiem prísť!“

„To jest, kedy sa bude operácia prekonávať — vtedy, keď budem doma — v sobotu o tretej popoludní.“

S tým bol odbavený; išiel tedy. Išiel, avšak nie čo víťaz, ale s pocitom smiešnosti. Cítil, že si niečo zadal zo svojej vážnosti.

Keď Lucia druhé ráno prišla ku svojim žiačkam, mala oči zapálené a akoby pripuchlé. Na nežný dotaz detí odpovedala usmevavo, že ju hlava bolí.

Prišla sobota. Viliam dostavil sa hneď popoludní, ale nenašiel nikoho v izbe. Netrpelive začal pádnymi krokami merať dlážku — veď nebolo ani len toho psa, aby ho mohol dráždiť! Lucia ale — ako tušil — zatvorila sa do bočnej izby!

Konečne sa tam von ozvaly kroky; bol to starý Kokrhaj, mestský ráhhojič, ktorý bol chýrečným v trhaní zubov, lebo vytrhnul skorej štyri zdravé, ako jeden chorý zub. Za ním šla domová pani, šúchajúc svojimi kapcami po dlážke a nesúc umývaciu misu a žbán čerstvej vody. Obidvaja zmizli za dvermi bočnej izby. Dvere za nimi zatvorily sa pevne; len Viliamovi bolo súdené čakať tu v zimničnej úzkosti a čítať minúty!

Načúval; zdalo sa mu, že počuje štrkať klieštikami, ktoré teraz snáď onen babrák plátnom obkrúca, ako to už zvykli robiť podobní milosrdní páni. Mráz prešiel Viliamovým chrbtom; teraz, teraz už chytil zúbok a to jemu k vôli, jemu! Zrazu zarazí desný výkrik ucho jeho, — on beží ku dverom, chce jich otvoriť, ale mocná závera vzdoruje; zalomcuje nimi — darmo! Tam dnu teraz ticho, ba nie, počuť bôlne stenanie, pritlumené a predsa jeho uchu srozumiteľné, domová paui suchá kapcami, voda čapká — ach, to nie je k vydržaniu!“

„Lucia, Lucia, otvor!“

Dvere sa roztvorily, aby úzkym otvorom vypustily von Kokrhaja a zase sa prichlopily. Viliam chcel dnu, potom bežal zase za ránohojcom, chcel ho zadržať, ten sa mu ale vyšmíknul a ukazujúc strieborný zlatník zvolal:

„Vyplateno, vyplateno!“ a pošiel.

„Nasledovali trápne okamihy pre Viliama. Zas len zalomcoval dvermi — no tie nepovolily.“

„Lucia, anjel môj, otvor!“

Žiadna odpoveď! Len vzdychy, ston a pritlumený plač bol odvetou na Viliamovo volanie.

„Bože môj!“ zvolal „ona to neprenesie! Ona, ktorá nevedela žiť bez úsmevu, ona nebude sa viacej usmievať, — to zničí jej životné blaho, stane sa trudnomyseľnou a —“

Teraz ozvalo sa niečo inšieho ako plač. Bol to temný, pritlumený — smiech!

„Svätý Bože! ona sa smeje! A aký smiech! Lucia, Lucia, dieťa moje, uspokoj sa! Počuj, veď ťa ja ľúbim, vzdor tomu všetkému, Lucia!“ A znovu pokúšal sa otvoriť dvere. „Odpusť, drahá! Celý môj budúci život nech bude vynáhradou za ten jeden jediný zúbok! Lucia, holúbok môj, uspokoj sa!“ A Viliam sa temer sám pustil do plaču.

„Veď sa už len upokoj!“ pokračoval ďalej. „Otvor, aby som ťa mohol odprosiť a potešiť; ach, viem ale istotne, že niet odmeny za tvoj skutok, okrem doživotnej lásky a vrúcnjej oddanosti!“

Konečne dvere boli otvorené. Lucia vyšla bladá, umorená. Viliam ju chcel objasť a privinúť v náručie, no ona sa vymôhla z jeho ramien a mlčky podala mu malý, biely zúbok. On bolastne vykŕsknul, akoby starý Kokrhaj bol jemu vytrhnut onen zub.

„Ó pochopujem, že nemôžeš viac milovať toho, ktorý ťa pripravil o tak veľkú okrasu!“ nariekal Viliam; „ach, ale už odpusť vinu moju. Ty skrývaš, ty odvracuješ tvár svoju odo mňa, ty nechceš viac pohľadom svojím ku mne sa obrátiť, ani prehovoriť! Lež uspokoj sa konečne; veď dosť žien na svete, čo zubov nemajú a žijú, sú šťastné — ba aj milované! A chceš-li, dám ti zaň zlatý vsadiť, moja milená!“ A znovu ju chcel sovrásť v náručie, ona sa mu ale opäť vytrhla, popošla ku obloku a zakryla si tvár rukama.

Viliam, kajúcný, ako onen publikán, chcel sa aj tam ku nej priplížiť, keď zrazu zarazí ucho jeho smiech, ten milý, úprimný,

zvonný smiech, akým sa len Lucia vedela smiať! Zarazený pozrel tázave na smejúcu sa Luciu — a ona mala všetky zúbky!...

Prekvapený zostal stáť, nevedel čo myslieť.

„Odpusť, Viliam!“ prosila Lucia, keď konečne prestala sa smiať, „ja nedala som si zub vytrhnúť, vediac, žeby som ťažko niesla ztratu jeho, ty ale žeby si toho ľutoval — ale skúšku prestáť museli sme oba!“

„A ten zúbok?“

„Musel obetovať Azorko!“

Viliam si ale predsevzal, že nikdy nebude zkúšať ženskú lásku, ale radšej dôverovať.

Podivín.

Novella.

„No, Gustáv, schystaj sa, čo chvíľa je 7 hodín, a nesluší sa, aby za nami čakali.“

„Eh, čo! Nech že kus počkajú; veď sa ešte toho trepania ženského dosť napočúvaš!“

„A ty nie, Gustáv, keď hovoríš len o mne?“ odpovie Palko.

„To sa rozumie že nie; ja si budem v bočnej izbe fajčiť a tebe prenechám dvorenie sa ženskému svetu. Ty sa aj tak k tomu výborne hodíš,“ odpovie Gustáv, vystrúc sa pohodlne na pohovke.

„Nemárni čas daromnými frázami, ale sa obleč a pôjdeme!“

„Nuž a či nie som oblečený?“

„Ale pre milosť božiu, Gustáv, tratiš rozum?“ Pomysli si, u doktorov bude celá intelligencia mesta, tam bude aj — no veď vieš kto? — Tvoja sverenica a — —“

„Nehovor, nehovor mi o nej!! Lebo — ostatne načo sa zlobiť? Pomysli si, dnes ráno stará Eva hádala mi z dlane, a vieš čo? Že mojej ženy niet ešte ani na svete.“

„Hahaha! to je výborné!“ smeje sa z celého hrdla Palko; „o dva týždne idú ho zhodiť z kancla a jeho ženy niet ešte na svete! Také hádanie veru len od Evy vystane, lebo vie už každá cigánka, že ženské nenávidíš. Eva ti chcela zalichotiť — to je do zbláznenia smiešne!“

„Ba veru do zbláznenia, a ešte keď chcú človeku na krk zavesiť starú pannu,“ mrzuto odpovie Gustáv.

„Počuj, Gustáv,“ vážne hovorí mu Palko, „buď už raz rozumnejším a nehovor tak ľahkovážne o ženských, menovite ale o svojej budúcej; si ešte primladý, a — —“

„No, no, no! Nezabúdaj, bratku, že sa žením, to jest že ma ženía, aby si mi takú poklonu nevyfál, ako onehdá farárka: „Chlapčisko neznalé kuš, úsudok o ženách vyniesť musí muž!“ Bol by som jej síce na to odvetil, avšak — —“

„Odpusť, Gustáv, ale vtedy hovorilo sa o tebe všeobecne, že držal si sa neslušne, menovite naproti svojej sverenici urážlive, čo aj verím, ináč by ťa tak tichá pani, ako je naša pani farárka, nebola pokarhala tak ostrým výrazom.“

„Načo prišli za nami do našej izby?“ s hnevom hovorí Gustáv. „Vari by ja bol šiel k nim? A čoby tam boli všetky splesnely! Nenávidím jich všetky, koľkokol'vek jích je! Jedna bola na svete, ktorú som nad všetko rád mal, a to bola moja matka!“

„Ozaj! Ako ti to len napadlo, dať si z dlane hádať od starej Evy? Veď aj to je ženská, a ty ani len ženskej žobráčke nedáš almužnu, ak sa tvoj sluha Mišo nad ňou nesmiluje. Povedz, ako si ty mohol na Evu aj len pozreť?“

„Dotedy doliehala na Mišu, kým mi neprišiel povedať, že mi Eva veru pravdu povie, či z mojej svadby dačo bude alebo nie, len aby som si dal raz do dlane pozreť, i šiel som do kuchyne, otrčil jej ruku, nuž a vieš, čo mi riekla — hodil som jej dvadsiatnik len preto, že ma aspoň na chvíľku potešila.“

Palko zamyslel sa trochu, konečne usmial sa, prešiel dva razy cez izbu a zase pobádal svojho mladého priateľa:

„No poď, Gustáv, čas je, aby sme šli; zajtrá budeme pokračovať v našom rozhovore o tvojej ženbe; teraz poď, ja veru nechcem byť absentovaný od dobrej večere, a k tomu medzi krásnym pohľadím! Ach, bude to radosť!“

„Prajem ti dobré chutnanie. Len choď, Palko môj, ja prídem pozdejšie; nenachodím žiadneho pôžitku na tom upejpaní a affektovaní tých tvojich krásotínok, najmä po čas stolovania. Tam bude presidovať pani Hložková, ktorej bude presladená káva. „Ach, pani sestra! prosím trochu kávičky.“ Donesú jej kávy. „Ach, pani sestra, nechže odpustia, primnoho som si doliala, je mi trochu prituhá, a prosím o trochu smetanôčky,“ a tak odlieva a dolieva až to obnáša tri porcie, potom si odfúkne, utre pot z čela, založí ruky a vzdychne: „ako mi je teplo!“ Pani Liesková nemôže masné jesť, ona trpí na žalúdokový krč, no ale z úcty k domovej panej oddá sa do toho. Slečna Mukyňová nemôže s octom, lebo kašle, ale spoločnosti k vôli prestúpi zákaz lekárske. Pani Brezová nemôže jesť sladké pečivá, ju hneď zuby bolia, a hovoriac toto, chrúme na mandlovej torte. Nevyrátať by ani do rána príčiny, pre ktoré nemôžu jesť, za to ale celé pyramídy všetkých možných jedál zmiznú zo stola.“

„Gustáv, Gustáv, kam to s tebou dôjde? Ty na miesto gazdovstva študoval si nenávisť k ženám. Poslúchni ma, nechod' dues nikam, lebo si náramne rozladený; s Bohom, Gustáv!“

„Na zdar! Bratu, prídem za tebou, volal Gustáv za priateľom, ani sa nepohnúť z pohovky.“

Aby som ukojila zvedavosť milej čitateľky, chcem predstaviť osoby, ktoré som uviedla na začiatku svojej povesti.

Palko Dubovský bol prvým pisárom pri pozemoknížnom úrade, šuhaj strednej krásy, ale ústrojný, čistý vždy ako zo škatulky. Povahy vážnej, ale nadmier skromný, už aj preto, že zastupoval tak nepatrný úrad. Otec jeho, roľník, všetko obetoval vďačne na vý-

učbu svojho syna, nuž a nesklamal sa vo svojich snahách. Ktože za to mohol, že Palkovi bol osud nepriaznivým, veď je to osudom väčšiny osvedčených Slovákov; za to on netratil nádej v lepšiu budúcnosť. Palko bol o 5 rokov starší nežli Gustáv. Jích náhľady v mnohom rôznili sa, no v národnom smýšľaní boli si rovnými; neprešlo dňa, aby sa neboli sišli, keď Gustáv meškal doma na prázdninách.

Gustáv Horský bol jediným synom bohatých rodičov, od štyr rokov sirota. Otca ztratil v útlom ešte veku, súc takto odkázaný výlučne na matku, ktorá lpela celou dušou na svojom jedinom miláčkovi. Ona neodoprela žiadnu žiadosť synovu, musela aj dozorkyňu odstrániť, kým bol menší, a sveriť ho Mišovi. Nepomyslela ešte vtedy dobrá matka, že nenávisť k ženskému pohlaviu s chlapcom uzraje až na muža. Keď zomrela, bol Gustáv veľmi zronený. Po pohrabe oznámil mu pán K..., ktorý bol mu ustanovený za tútora, že matkina posledná vôľa uschovaná je pri ňom, a na jej žiadosť má sa synovi oddať k prečítaniu, keď bude 19-ročným. Gustáv uspokojil sa so všetkým, len s tým nie, žeby bol išiel bývať k tetke, matkinej sestre, a odoprúc to hovoril: „Ja zostanem v dome a podržím si Miša,“ od ktorého nevedel sa odlúčiť. Prišiel aj 19. rok; Gustáv bol doma na prázdninách, a tetka, nemohúc ho k sebe dočkať, sobrala sa aj s tútorom k nemu.

„Pozrite, pane K., na miesto čoby sa mal prísť k tetke zpýtať, ako sa jej do roka vodilo, leží si tuná pohodlne na pohovke. A tento dym, krájať by ho mohol, a všade samý neporiadok, kde sa len človek obzre; pravda, inakšie ani nemôže byť, kde nevládne ženská ruka. Gustáv, Gustáv, na tebe sa splnilo, že: „Chlapecká cnosť, neporiadnosť! — Ráčte odpustiť, pane K., nemienila som vás obraziť, ale som rozžialená aj nahnevaná na tomto bezcitníkovi,“ ospravedľňovala sa tetka a obrátila sa opäť ku Gustávovi: „Či už ani hovoriť nevieš? či nechceš? Gustáv, či ty ani srdca nemáš, či som ti ničím?“

„Ale veď mi dajte k slovu prísť. Dobrou tetuškou ste mi, ale keby ste mi bola zlým strýkom, mal by som vás ešte radšej.“

„Tu ho máte, aký šiel, taký prišiel, ešte vždy tá zanevrelosť na ženy! Počkaj, ako ťa Pán Boh potresce za tvoju bezzákladnú nenávisť; ale s tebou sa hádať neidem, nie je to cieľ mojej a tvojho pána tútorovej návštevy, ale chceme my vernejšie vyplniť vôľu tvojej matky než ty na ňu myslíš. Či vieš, že ti minulo 19 rokov?“

„Čo ma po tom!“

„Tak? Tedy si už zabudol, že ti máme odovzdať k prečítaniu poslednú vôľu tvojej matky? Ty nie si zvedavým, čo ti v nej ustanovuje?“

„Čo ma je po všetkom, keď ona nežije; jej vôľu si viem aj domysleť.“

„Kto vie; len čítaj si tuná, či ťa ešte jedným pokladom radostne neprekvapí.“

Kým Gustáv čítal, tetka nespustila oči z neho, tu i tu poťrhúc aj pána K., aby pozoroval ako bude barvu meniť.

Gustáv prečítal, zložil listinu a položil na stôl, sadol si, podoprel hlavu a neriekol ani slova. Bolo ticho v izbe, nikto si netrúfal prehovoriť, a tetku už len tak páľil jazýček, ale len prezerala zvedavosť. Pánu K. bolo dlhé ono mlčanie, on vstal, pristúpil ku Gustávovi a hovoril:

„Pane Horský! Ja vyplnil som svoju povinnosť, dovoľte tedy aby som sa vzdialil. Vaša mienka o vyplnenie vôle vašej nebohej matky netýka sa mňa a snáď bude vám milejším, keď sa vzdialim.“

„Ako sa ľúbi; ale do roka ešte ráčite podržať moje tútorstvo?“

„To sa rozumie; na to ma viaže môj čestný sľub. Keď minie vám 20 rokov, budete vo všetkom svojím pánom. S Bohom, pane Horský; moja úcta, milostpani!“

Gustáv vyprevadiac svojho tútora, vrátil sa a zase si len sadol podoprúc hlavu. Ale tetke bolo už mnoho toho mlčania, i zastala si pred Gustávom so založenými rukami:

„Prosím ťa, Gustáv môj, urob mi to k vôli a prečítaj mi nahlas poslednú vôľu tvojej matky!“

„Aká to žiadosť, tetuška! Vy viete, čo v nej, vy zasvätená ste v nej, a žiadate to odo mňa.“

„Dovoliš mi aspoň, že si ju prečítam nahlas sama?“

„Ako sa ľúbi!“ uhnul plecom Gustáv.

A Gustávova tetka položiaca si okuliare dala sa do čítania:

Môj drahý syn Gustáv!

Cítim, že sa musím rozlúčiť so svetom, s tebou a s drahým svojím národom. Ty vieš dobre, že ty a rod môj slovenský boli ste mojimi ideálmi, že teba ľúbila som v rode a rod môj slovenský v tebe! Celý môj život zasvätený bol vám, a tak aj posledná myšlienka zneje vám. Syn môj drahý! Nie je toto žiaden testament, veď načo by ten bol? Ty si pravý dedič všetkého majetku, a po dvadsiatom roku si aj svojím pánom. Za tútora ustanovila som ti pána K..., pretože si ešte primladý, aby si vedel spravovať tak veľký majetok. Ohľadom tohoto viac písať mi je nepotrebné, pretože je všetko v tom najlepšom poriadku.

Gustáv môj drahý! Jedna myšlienka ma trápi: keď sa pominiem, či nestaneš sa neverným rodu svojmu, či nadýchala som ti dost tej lásky, aby si bol stálym aj keď mňa viac nebude? — Ach, neodchýl sa od presvedčenia nášho! Ži za národ, podporuj ho, veď tebe je to tak snadné, máš k tomu prostriedky duševné aj hmotné. Snáď sa zadivíš, že ti takto píšem, keď si vždy osvedčoval v každom ohľade svoju lásku k národu; áno, dosiaľ ti nemám čo vyčítať, ale keď si pomyslím, koľko je takých, ktorí v mladistvom veku rojčili, ba horeli svätým zápalom k národu, a keď stali sa mužmi? Opustili rod svoj ubiedený, keď hájiť mali mužným ramenom utlačené právo a pravdu! A preto spínam ruky pred tebou, zostaň pevným ako múry hradné, nech ťa žiaden dar nezvedie a žiadna hrozba neskloní, nech ti to nikdy z mysle nevypadne, že Boh len šľachetnosti nebo vystavil.

Aby si mohol blahodarne pôsobiť v národe, vyhládla som ti vernú družku života, predpokladajúc, že budeš s ňou šťastný;

Amalia Skalická, dcéra mojej najvernejšej priateľky, je dievča, o ktorom sa môže povedať, že je na päť P., vyjmúc že je nie peňažitá (avšak ty peniaze istotne hľadať nebudeš). Ona sa úplne hodí k tvojej povahe, tým viac, že je o 2 roky staršia od teba; to nech ťa ale ani najmenej nemýli. Keď toto čítať budeš, bude zralejšia aj tvoja povaha a tak aj rozsudok. Nádejem sa, že sa podrobíš mojej vôli, ktorá hľadá len tvoj blahobyť. Amalia je osvedčená Slovenka, ona ťa bude vo všetkom podporovať, a len tam zkvitne úplne blaho v manželstve, kde sídu sa rovno cítiace duše a srdcia. Drahý syn môj! Akby si predsa naskrze nemohol nakloniť city svoje k Amalii, tedy vôbec nesplň moju žiadosť, lebo nemôžem dopustiť, aby dcéra mojej najlepšej priateľky bola nešťastnou; ostatne bude to ešte závisieť aj od vôle Amaliinej; ona je ale vzorom poslušnosti. O mojom a jej matkinom pláne nevie nič; to jej ty oznámiš, keď ti minie 19 rokov, a o rok si určite svadbu, veď známosti ku gazdovstvu dotedy budeš dost mať. Akby si našiel súcitnej duše snáď pri druhej a nie pri Amalii, zkušaj ju, syn môj! Nedaj sa ovládať náruživosťou a oslepiť zovňajšou krásou: hľadaj aj krásu ducha, ktorá je stála a ktorá jedine muža oblažiť môže.

Končím svoju poslednú prosbu k tebe, milý Gustáv môj, snáď v niekoľkých dňoch zamĺknu navždy ústa môje, láskou požehnávajúcej teba a národ.

Tvoja verná matka.

Pani Dolinská, Gustávova tetka, zložila okuliare, utrela uslzené oči a vzdychla: „Dobrá, predobrá duša to bola tá tvoja matka!“

„A už to bola,“ vzdychnul si Gustáv.

„Však ver', Gustík, dobre sme s tebou smýšľali?“

„Ba nevysslovne zle, zle v najvyššom slova smysle; neviem pochopiť, ako také niečo moja dobrá matka len žiadať mohla odo mňa.“

„Smiem sa zpýtať, ktoré zlé myslíš?“

„Nuž to zlé, že ste mi vyhladaly ženu, a ja sa nemienim nikdy ženíť.“

„Veru ľutujem, že som neporadila tvojej matke, žeby ti bola ustanovila za tvoju budúcu tvojho Miša, tým by si sa bol istotne uspokojil, ironicky odsekla mu tetka.

„Už v tom máte pravdu, tetuška, že Mišo mi je milším než všetky ženské.“

„Pekný kompliment, menovite pre mňa, pre tvoju tetku, čo sa stará o teba ako o svoje vlastné dieťa, a ty takto urážlivo vystupuješ,“ plačúc hovorila tetka.

„Len nie slzy, len nie slzy, nech nevidím týchto svoditeľov; ja neodstúpim od svojho, a čoby naraz povodeň povstala zo samých ženských slz, mnou to nepohne!“

Ó, verím, verím tomu, Gustáv, veď od takého podivína, ako teba správne celý svet menuje — —

„Nedbám, čo ma do sveta a jeho úsudkov!“

„Malo by ťa byť; veď azdaj so svetom musíme žiť. Ale počuj, Gustík, nehádajme sa, to by muselo tvoju matku ešte aj po štyroch

rokoch v hrobe zarmútiť, že ona svojou poslednou prosbou k tebe zapríčinila mrzutosť medzi nami. Ver mi, že prosila ma po čas svojej nemoce, aby som ti bola rádkyňou, aby som sa starala o teba, a ty moju lásku šliapeš nohama, ona ma ujistovala, že sa povaha tvoja vekom zmení, ale nepomyslela vtedy, že tvoja nenávisť k ženským ešte zrastie.

A zase nastalo trapné mlčanie. Gustáv nebol by snáď ani do večera slova prehovoril, a preto musela začať zase len tetka:

„Na čom si sa tedy ustanovil? Prečítaj si ešte raz matkinu vôľu a —“

„Načo by som prečítaval; matkinu vôľu splním!“

„Ďakujem ti, Gustáv môj dobrý. Ó, veď viem, že ty nie si taký zlý, akým sa ukazuješ, že ty —“

„Dost, tetuška, dost; aký som, taký som, len nepochlebujte. Radšej hovorte, ako sa tá komédia začne. A o rok sa má skončiť?“

„Bože, ako to zase hovoríš? Ako že ti mám radiť, keď nemožno s tebou vážne sa shovárať! Choď sám do Skalických a oznam svoju vôľu.“

„A ak Málíka povie, že nie?“

„Aj to je možné; ona sa ale poradí s matkou, a ako jej táto bude radiť, tak spraví.“

„Niečo mi napadlo, tetuška: nechcela by ste to vy na seba vziať, totiž ísť k Amálii a povedať jej, že ak sa uspokojí, že iba o rok prídem si pre ňu, keď budeme mať ísť k oltáru, lebo načo vláčiť sa tam ešte do roka?“

Tetka sa trochu zamyslela a potom riekla:

„Nuž dobre; keď to sveríš na mňa, ja budem hľadať vec tak dobre zariadiť, že budete oba spokojní. Uvidím, čo povie pani Skalická a jej dcéra.“

Keď zavrely sa dvere za paňou Dolinskou, Gustáv vydýchol si ľahšie, hovoriac k sebe:

„Bože daj, žeby ten rok večne trval!“

Avšak rok sa minul a Gustáv prišiel domov rozmrzený, nechutný, lebo vedel, čo ho očakáva: tetka ho obsypala všelijakými výrazmi a vždy zakončila s podivínom. S nevyslovnou láskou lpel na Palkovi, s ktorým sdielal všetko, a s ktorým sme ho aj na začiatku povesti našli.

* * *

Dážď lial sa ako z cievlak, že nebolo hodno ani zviera vyhnúť na ulicu, no nášho Palka to nič nemýlilo, on stal si pred zrkadlo, vykrútil si fúziky, poobzeral sa po sebe, či nezostal mu niekde dáky prášok na šatoch, vystrel sa, vzal klobúk a dáždnik a šiel ku Gustávovi.

„Dobré ráno, Gustáv! No, naspal si sa už lepšej vôle?“

„Čo ťa tam do mojej vôle! Sadni si a zapáľ si!“

Palko zahľadel sa na Gustáva, popošiel cele blízko k nemu a položiak mu ruku na plece, začal vážnym a predsa milým hlasom:

„Drahý bratku! rád by som sa s tebou vážne poshovárať, a

appellujúc na tvoje priateľstvo som presvedčený, že ma trpezlivo vypočuješ a dáš mi rozumnú odpoveď.“

„Hovor, čo chceš a koľko chceš, len nie o Mále!“

Práve o tej sa chcem s tebou shovárať! Prečo ju už ani len pekne nepozveš Málikou? Prečo sa hneváš na toto dievča?“

„Akoby som sa nehneval, keď si ju musím vziať za ženu!“

„Musíš? A kto ťa núti?“

„Matkin list.“

„Čítal som ho, čítal. Či ti tam dôrazne nestojí: „Akby si naskrze nemohol nakloniť city svoje k Amalii, tedy vôbec nesplň moju žiadosť.“ Či tvoja matka nejednala ešte aj tam laskavo s tebou?“

„Ó, Bože, Bože!“ chytil sa za hlavu Gustáv, „veď to je práve ono, čo ma trápi, že táto dobrá duša vo všetkom hľadala moje šťastie a ja nevďačnisk jedinou jej žiadosť vyplniť nechcem, nemôžem!“

„Práve preto, Gustáv, že nemôžeš, núž ju aj nesplníš; veď tvoja matka musela by sa v hrobe obrátiť, aby dcéru svojej najlepšej priateľky vydala tyranizovaniu svojho syna. A myslíš, žeby táto deva išla za teba, keby poznala onu nenávisť, ktorou sa k nej chováš? Predpokladám, že po včera večernajšom výstupe bude koniec celej tejto záležitosti. Ver mi, ľúto mi je toho dievčata, že si ho tak obrazil.“

„Čože jej na tom na všetkom záleží! Ona vie, že som bohatým a na tom jej je dosť!“

„Oho! v tom sa mylíš, braček. Ty nepoznáš ženské, ony stoja ešte vysoko povznesené nad materialismom. nepredávajú srdce za peniaze. My, my, bratku, sme tí, ktorí ženieme sa za hmotou, prehliadajúc krásne vlastnosti a cnosti dievčata; nač by bola skromná, jednoduchá, pracovitá, dobrá, verná, keď nebola by bohatá, načo by komu bolo jej srdce, plné lásky, vernosti a oddanosti, keď ono neštrká, načo je komu ženička, keď s ňou niet hneď peňažná truhlička a --- —“

„Ako si sa rozhorlil, Palko! A či ty môžeš Amaliu zastávať? Veď ty nevieš, čo v nej väzí!“

„Gustáv, môžem ťa uistiť, že je Málíka Skalická dievča bez všetkej pretvácky; nikdy ešte som sa jej tak neprizrel, ako včera večer pri tvojej urážke, s akou resignáciou ju snášala, ako utlačila slzy, ktoré vtisly sa do jej pekných, modrých očí. K tomu Slovenka príkladná; veru by ju bola škoda takému laganovi, ako si ty!“

„Čudujem sa ti, Palko, že si až poslal neženatý, keď tak rád máš to ženské stvorenie. Prial by som ti jich odrazu desať na krk.“

„Keby som bol mal také postavenie, žeby bol mohol rodinu vydržať, bol by som sa dávno oženil, lebo ja svoju existenciu chcem stavať len na svoju zásluhu, nikdy nie na ženin majetok. A jestli pri budúcej voľbe obciahnem úrad kontrollora v pomocnici, uvidíš, že sa hneď ožením.“

„A tým bude koniec nášmu priateľstvu!“

„Prečo? Ba práve sa väčšmi utuží, keď ho budú z oboch strán podporovať milujúce ženy. Vidíš, Gustáv, tvojou ženbou by sme veľa vyhrali, pretože sa staneš plnoletým a so všetkým môžeš

sám disponovať. Potom uskutočnia sa naše plány: založíš čítací spolok, slovenskú knižnicu, a mládež budeme vzdelávať v národnom duchu, bo to je naše heslo!“

„Jaj, Palko môj, od všetkého odpadne mi vôľa, keď si pomyslí na tú ženbu; na ženbu vlastne nie, ale na to dievčisko, čo chce za mňa ísť; vďačne by som sa oženil, len keby som si nemusel vziať ženskú za ženu. Dačo mi napadlo. Počuj, Palko, urobím krátky proces: rozsobášim sa s ňou a potom „maj sa navždy dobre!“ — nechám ju!“

„Nie tak, Gustáv,“ povie Palko vážne; „ty si to dievča nemôžeš vziať, to nahliadam, a preto sver tú vec na mňa; ja to medzi vami vyrovnám, ale nedopustím, aby taká osvedčená Slovenka bola nešťastnou. Kto vie, či ju aj matka s tetkou nenúfa za teba ísť.“

„Tú netreba nútiť; druhá už dávno bola by mi odpovedala, kde som ešte ani len tam nebol.“

„To práve je, čo ma mrzí: či sa tu dačo v intrigách neukrýva — no ja to vyzviem. Nuž, Gustáv, mám oznámiť Málike tvoju vôľu?“

Gustáv sa zamlčal a premerajúc niekoľko ráz izbu hore dolu, zastal a zamyslel sa. Konečne prehovoril:

„Tá moja nebohá matka bola tak dobrá, a ja nemal by som splniť jedinu jej žiadosť? Porad mi, drahý priateľu, čo mám robiť — ja si poradiť neviem.“

„Ako ťa poznám,“ hovorí Palko, „ty k Málike nemáš ani najmenšej náklonnosti, — o láske nechcem hovoriť, — ba strašným spôsobom povrhuješ ňou a s ňou celým ženským pohlavím; na taký spôsob Málika nemôže byť šťastnou, ale ani len spokojnou po tvojom boku. To je, bratku, vec svedomia, a preto moja rada je tá, aby si jednal dľa svedomia, totiž neber ju, ona sa môže vydať za druhého a ty si vezmeš časom druhú, ktorú budeš ľúbiť.“

„Nehovor mi o ľúbosti, ja tie ľúbostné halucinácie ani znáť nechcem; ja ľúbim teba, mužských, svoj rod, fajku a quit, inšie nechcem na svete ľúbiť.“

„No, no, len trochu pomáli; my ľudia sme krehké nádoby: čo dnes zatracujeme, to zajtrá zbožňujeme, dnes sa odriekame, zajtrá prijímame. Menovite láske je ťažko zpierať sa, ona ti vkĺzne do oka a ztade do srdca — a už si jej väzňom; nieto toho ľadu, čoby sa neroztopil pod lúčami slnka.“

„No, v tomto ohľade som ja obrnený; k srdcu môjmu treba prebroiť sa cez železnú bránu, ktorú ani torpédo neprelomí.“

„No, Gustáv, o tom až potom; neodchylujme sa od nášho tematu: čo mám povedať Málike?“

„Čo chceš. Prajem ti zlatú trpezlivosť k onej búrke; bude že tá zúriť, rukama lomiť a plakať!“

„Ja nepôjdem k nej, ale sdelím jej písomne, ako sa vec má.“

„No a teraz už o tom ani slova! Tu máš fajky, cigarky, a čo chceš, vyber si.“

„Gustáv, česal si sa ty dnes? Poď sa len prizreť do zrkadla, ako vyzeráš; škoda tvojej podoby!“

V tom bolo zaklopané na dvere. Na zavolané „voľno!“ vstúpil do chyže hajdúch a oddal Palkovi lístok.

„Matej, od koho to?“

„Istá žena priniesla onen lístok k vám a doliehala na mňa, žeby som vás vyhľadal a vám lístok doručil, prosiac, žeby ste ráčili dať odpoveď.“

Palko roztrhol obálku, zbežno prečítal lístok, sadol k stolíku, napísal odpoveď, vložil do obálky, túto zalepil a oddal hajdúchovi k ďalšiemu odovzdaniu.

„Matej,“ slovil Palko, „bol si u panej Skalickej s assekuráciou?“

„Áno, bol som; no tam bol akýsi krik a plač, a milostpani ma len na krátko odbyla: že pošle.“ Matej pokloniac sa odišiel.

„Vidíš, Gustík, človek mieni a Pán Boh mení; Málike netreba mi už ani písať; počuj, čo mi ona sama píše!“

„Ona ti píše?“

„Áno, počúvaj.“

Ctený Pane Dubovský!

Znajúc Vás ako najintímnejšieho priateľa pána Horského, obraciam sa k Vám prosbou, žeby ste boli takým láskavým a dnes večer vo Vašom byte cieľom vypočutia venovali nešťastnej, zúfalej deve hodinku času.

S úctou

A. Skalická.

„No, či začínaš nahliadať, Gustáv, že si Málike krivdil?“

„Len čo ti chce rozprávať?“

„Môžeš byť svedkom nášho rozhovoru; príď ku mne a v druhej izbe môžeš nás počúvať.“

„Dobre, prídem; ale to je predsa trochu priveľa od mladého dievčata, prísť večer k mladému človeku.“

„Nesúď pred časom; len zlí ľudia vidia vo všetkom zlé. Chúďa, kto vie, aký boj stálo ju to, kým odhodlala sa ku tomuto kroku. Len či príde v tomto čase, ani čoby sa oblaky pretrhly, tak sa leje. No, s Bohom, Gustáv; príď pred večerom.“

„Istotne, a čoby ohnivý dážď padal!“

Palko prídúc domov dal sa do upratovania, aby bolo všetko v poriadku, keď príde Málika. Nevedel sa dočkať večera, srdce bilo mu neobyčajne. Zavolať hajdúcha:

„Matej!“ hovoril mu, „večer má sem prísť istá pani, a keď zbadáš, že vstúpila už do chyže, nuž dás pozor, aby si za ten čas, kým ona bude dnu, nikoho nepustil ku mne.“

Ochádzajúci hajdúch hútal v sebe: „hm, hm, pani — a večer? Mój že ti tichý, vážny pán Dubovský! Predsa to len ľudia dobre hovoria, že „tichá voda brehy podmýva,“ no ale, Matej, mlč, nevieš, čo je vo veci.“

Len čo sa zmrklo, už bol Gustáv pri Palkovi.

„Počuj, Palko, hádam dobre bude, keď si stanem hen v druhej izbe za dvere; škulinou budem vidieť, akú bude zúfalú tvár strúhať. Avšak, počuj, ak ma náhodou pochyťí kašeľ, čo potom, Palko?“

„Ale čo len toľko rozmýšľaš o tejto záležitosti? Zdá sa ťa predsa len interesovať — no ale buďme ticho, Málika je hneď tu, aby nás spolu neprekvapila. Choď na svoje miesto do druhej izby!“

Palko rozžal lampu a chodil netrpezlivo po izbe; Gustáv v druhej izbe stál za dvermi, ani sa nepohnúc.

Ktosi zaklopal na dvere. Palko zavolať „voľno!“ a dnu vstúpila ostýchavým krokom nežná postava Amaliina, a ukloniac sa ľahko hovorila traslávym hlasom:

„Pane Dubovský! prosím vás, aby ste ma za tú chvíľočku, ktorú u vás strávim, považova'i čo svoju sestru a neposudzovali ma zo zlého stanoviska; vedzte, že máte pred sebou opovrhnuté, oklamané, nešťastné stvorenie.“ Slzy zaleskly sa v jej očiach; ona priťisla na ne biely ručníček.

Palko bol veľmi dojatým; usadiac devu na pohovku hovoril:

„Prosím, slečna, ráčte si trochu odpočinúť; vidno, ste veľmi unavená.“

Nášho podivínskeho hriešnika za dvermi prešiel mráz, lebo predsa, čo sa akým staväl, nebol cit jeho neprístupný ženským slzám.

Málika utrela si oči a hľadela na Palka, akoby mu bola chcela z tváre vyčítať, čo si o nej myslí.

„Predpokladám, pane Dubovský, že cieľ mojej návštevy ľahko uhádnete. Nechcem vás dlho obťažovať; prosím, ráčte prehliadnúť tieto listy, nechám vám jich ku prečítaniu do zajtrá, avšak len vám! Z listov tých presvedčíte sa, akou obefou mala som sa stať, lebo že tieto listy pán Horský nikdy nepísal, to vysvetlila mi včerajšia aféra — veď viete — — Kam ale podely sa moje listy, ktorými odpovedala som na tieto, nemôžem na žiaden spôsob vyzkúmať. Ja som každý list na mňa adresovaný sdelila svojej matke, odpoveď taktiež, matka odosielať na poštu moje listy a zase obdržané mne doručovala. Ráčte mi byť, prosím, napomocným vo vypátraní tohto hrozného klamania dvoch nezkúsených ľudí! S týmito je všetkému koniec medzi mnou a pánom Horským a —“

„Odpusťte, slečna, že vás pretrhujem. Že tieto listy nepísal môj priateľ, za to ručím aj ja, ale preto ešte nemusí byť všetkému koniec medzi vami; čo stalo sa, na to ráčte zabudnúť, môj priateľ Horský je trochu divnej povahy, ale srdce dobré, šlachetné. Keď budete svojimi, všetko sa vyrovná; vy ho vyľiečite docela z nenávisťi k ženským.“

Amalia záporne krútila hlavou. Palko pokračoval:

„A povážte, slečna šuhaj tak krásny, tak bohatý!“

„Prestaňte, pane, s takými slovami; ony bodajú ako ostrý šíp, ony urážajú môj ženský cit! Či vy mužovia ste tak krátkozrakými a nenahliadate, že pracovitá a zručná ženská môže si vždy poistiť hmotný blahobyť, či nenahliadate, že milujúcej žene lásku nenahradí žiaden skvost, žiadne bohatstvo, že len láska mužova je jej celým šťastím?!“

Málikine oči zažiarili žiaľom a hnevom, no ona zrazu zpomätala sa, kde sa nachodí, vstala a zase sadla si, zložiť ruky do lona.

„Odpustte, pane Dubovský,“ pokračovala ďalej, „prezradila som vám, že len Horského som ľúbila, ale nie jeho bohatstvo. Nedbám, vysmejte ma, osočte ma pred kýmkoľvek, nehanbím sa za to; veď zriekam sa tejto svojej prvej a poslednej lásky. Nad klepy ľudské povzniesem sa tým povedomím, že: „svedomie mi čisté v srdci, vina žiadna!“ Ráčte byť tak laskavým a povedzte v mojom mene pánu Horskému, že ho sprostujem onej ťažkej úlohy, s tým želaním, aby svoje blaho ďakedy našiel predsa len v tom ním opovrhnutom ženskom pohlaví.“

Slová tieto Palka tak dojaly, že sotva bol schopný slova. Oči Málíkine okúzlili dušu i srdce jeho.

Málika vstala a popošla k nemu, chcúc sa odporúčať.

„Len ešte za okamženie ráčte sotrvať, spanilá slečna!“ prosil Palko. „Nech vás tá myšlienka nikdy netrápi, žeby som nadužil vašej dôvery; avšak že ste mi v návale citov vyzradila pomer svoj k priateľovi môjmu, vidím, že ste akoby stvorenou pre môjho Gustáva, a preto, milá slečna, prosím vás, ráčte odvolať svoj odkaz.“

„Nikdy, nikdy nie!“ zvolala Amalia; „všetko sa dá nalíčiť, všetko sa dá vymysleť a všetko nahovoriť, ale skutočnosť zostane skutočnosťou, a že mňa pán Horský nikdy neľúbil, je žiaľbohu trpká skutočnosť! S Bohom, pane Dubský! Ďakujem vám, že poprial ste úľavy rozburčenému srdcu.“ A spustiť závoj tichúčko odišla.

Palko, temer ani nebadajúc Málikin odchod, hodil sa na pohovku, keď z druhej izby potíchu prišiel Gustáv a prisadol k nemu na pohovku; neopovážil sa ho vytrhnúť z myšlienok.

Konečne o hodnú chvíľu Palko vstal a postavil sa so založenými rukami pred Gustáva, hovoriac:

„Nuž teda si videl? Teda si počul? Tú búrku, to preklínanie, to nariekanie, počul si, videl si?“

Gustáv neodpovedal, skloniac hlavu do dlaní.

„No veď keď si bohatý, na tom jej dosť, ona predsa pôjde za teba; no, presvedčil si sa?“

„Vyznám, že ma prekvapila,“ prehovoril konečne Gustáv; „to som od nej nečakal!“

„Verím, ó, verím, že si to od nej nečakal; ani by si nebol uveril, keby si sa nebol sám presvedčil. Nože, polož ruku na srdce, ty hriešnik! Bez jedného slova výčitky sprostila ťa onoho ťažkého jarma, ktorého si sa tak bál. Či máš ozaj srdce v tele? Ty ľadový človeče!“ dohovárал Palko Gustávovi.

„Palko môj, skutočnosť zostane skutočnosťou, riekla ti ona, a to je tiež skutočnosť, že tvoje srdce odniesla Amalia — —“

„Nežartuj; počul si, že jej prvá a posledná láska bol si ty, nevďačník!“

„To ti ona nenaložila mne povedať. Avšak, Palko môj, čo sa mrzíš na mňa? Môžem ja za to, že moje srdce tak tvrdé a tvoje tak mäkké? Veď aby som bol citlivosťkárom, bolo by sa mi muselo za prítomnosti Amaliinej hen za dvermi srdce rozskočiť. No ale česť Amalii, lutujem ju; a teraz daj sem listy, ktoré ti dala,

trebárs dôrazne riekla, že len tebe. Ono sa ma to predsa týka, čo som ja to mohol vypisovať bez svojho vedomia.“

Naši priatelia prečítali listy, v ktorých vyjadrená bola tá naj-nežnejšia láska. Rozmýšľali dlho, kto to mohol nasnováť, a vždy prišli len ná to, že nik iný to byť nemôl, ako Gustávova tetka a Málíkina matka; musely mať ale aj tretieho, lebo bola to vypísaná mužská ruka, čo tieto listy písala; kto to mohol byť?

„Vieš čo, Palko,“ povie Gustáv, „moja mienka by bola tá, žeby si poradil Málíke pri odosielaní listov, aby nepátrala po pôvodcoch a len svoju matku pozorovala; načo rozduchovať vatru, aby mal svet vždy viac a viac čo blaptať.“ Potom objal Palka okolo hrdla: „Ďakujem ti. môj drahý bráček, ty si ma sprostil mnohých ťažkostí a nepríjemností; to ti nikdy nezabudnem. Napozajtrá odcestujem; urobil by som tak zajtrá, avšak musím sa so svojím tútorom dlhšie poshovárať a poriadky porobiť straniva majetku. Odídem, Palko môj, avšak nie s ľahkým srdcom, lebo povedomie, že nespĺnil som žiadosť drahej matky, bude ma všade prenasledovať, a — a Amalii povedz, že neboli sme si súdení, aby mi odpustila.“

Pre Palkovo srdce to bolo mnoho od razu taká povodeň citov, i bol rád, keď vzdialil sa Gustáv, že mohol si vydýchnuť a oddať sa myšlienkam — akým? ľahko uhádnuť: sladkým i trápny, až konečne pristihol ho tichý spánok.

Keď ráno zobudil sa, prichodilo mu všetko včerajšie akoby sen; otvoril okno a sšál do seba balzám čistého povetria, lebo po večerajšom daždi jasalo sa slnce na blankyťe ako rýdze zlato, príjemno ohrievajúc Palkovu tvár. Tak bol opojený blaženým pocitom, že ani nezbadal Mišu, sluhu Gustáva, iba keď mu tento stál za chrbtom, podávajúc mu list od svojho pána.

„Čo je, Miško, vari pán odišiel?“

„Áno, prosím ponížene, zavčas rána vlakom odcestoval môj dobrý pán, a ani len to mi nepovedal, kam; snáď vám to v liste píše. Ráďte mi to povedať, kam odišiel môj dobrý pán.“

„Chodte len domov, Miško; viem, že váš pán bez poriadku neodíšiel. Prídem vás pozreť, aj vám poviem, kam váš pán odišiel; prv ale musím ísť do úradu — teraz ma nechajte samotného.“

„Teda odišiel, odišiel,“ chodiac po izbe s rukou na čele hovoril k sebe Palko. „Ba čo mi píše: Drahý priateľu: Odchádzam — kam, to ti pozdejšie oznámim. Večer odchádzajúc od teba šiel som rovno k svojmu tútorovi; zdržal som sa u neho dlho, dlho. On ti sdelí, čo určil som na uskutočnenie našich plánov. Pracuj aj za mňa, podporovať ťa duševne nemožno mi, aspoň za istý čas nie. Utekám z rodiska svojho, abych neupil sa v nenávisť — naproti tomu tebou zbožňovanému pohlaví. Viem všetko, kto bol pôvodcom vymyslených listín. Ó, ženy, ženy!! Ale dost o tom; prosím ťa, neopytuj sa ma nikdy o tejto záležitosti, nech je to pochované, zabudnuté. Kedy sa vrátim a či sa vôbec vrátim, teraz neviem určito povedať, som duševne rozorvaný. S tetkou rozlúčil som sa tiež listovne, lebo nechcem ju vidieť. — — Lutujem, že nemohol

som aspoň voľbu kontrollora doma dočkať, avšak uznaj, nemožno mi. Veci stoja priaznive pre teba a ja želám ti splnenie túžby tvojej. Tu i tu obzri môjho Miša, dom a záhradu. S Bohom, drahý bratu! Tvoj verný Gustáv.

„Čo si mám myslieť o tomto liste? Aká duševná rozorvanosť vyzerá z každého slova! No čas všetko objasní,“ vzdychol si Palko. Zaboľelo ho srdce za jeho milovaným Gustávom. (Dokončenie.)

O kultúrnych ústavoch

na území Slováckmi obývanom z doby poreformacionálnej.

(Pokus historicko-literárny.)

Dnes u nás v Uhorskej na celom jej Slováckmi obývanom území niet reči a literature slovenskej prajného, niet blahodejný vplyv osvety a vzdelanosti na národ majúceho kultúrneho ústavu. Ovšem práve na tomto území pomerne viac než na iných stranách vlasti jestvujú gymnasia, lycea, kollegia i akademie a iné ústavy a spolky; ale pre Slovákov už jejich reč ani ako reč nepestujú, ba mlad jejich nie jej rečou vyučujú, naskrze nevychovávať nám znalcov a vedomcov, ktorí by schopní boli kultúru šíriť tak, jak jedine šíri sa zdarne, prostriedkom reči srozumiteľnej, vlastnej, a pestovaním literatury národnej. Či toto vždy tak bolo? Alebo či nebolo u nás nič viac? Či jedine tie nedávne tri gymnasia naše sotva čo vznikly a Slovákom vzdelancov vychovávať začaly, hneď aj zanikly?! — Činím aspoň pokus odhaliť z tohto ohľadu minulosť. Rutujem, že nemajúcemu takto na dedine širšie pramene k dátam historickým a literárnym, učiniť možno mi naozaj iba pokus. I tento kremä pri jednej čiastke na území slovenskom stávavších kultúrnych ústavov, totiž kremä zo stránky uvádzačov reformácie staváňých a evanjelikmi udržiavaných škôl. No, vždy je toto a ostane čiastka celku a nie bezvýznamná. Vždy čiastočný pokus môže ponúknuť druhých spisovateľov nielen k doplneniu tohto pokusu, ale aj k podobnému spísaniu a oceneniu kultúrnych ústavov u tej čiastky a väčšiny Slovákov, ktorá priznáva sa k cirkvi rím.-katolíckej. Zo dvoch strán preukázali by sme tu, jak napospol kultúru, áno i reč slovenskú pestovali i magnáti a velíkási krajiny v sboroch a mestách slovenských, jak boli duchovia činní o rozkvet kultúry na území Slováckmi obývanom. A vždy môžu o tom písať objektívne, nestranne a nezávadne či pre jednu či pre druhú konfessiu alebo cirkev; trebárs v XVI., XVII. a XVIII. stotletí najviac len o náboženských kultúrnych snahách hovoriť možno. Tieto vtedy maly svoj čas. Ale keď vždy na zreteli podržíme vzdelávanie reči a literatury a jej vliv kultúrny na národ, odpadnú strannosti

a uznáme si bez závary, čo prave vzdelavateľného pre národ a jeho reč stalo sa a dialo sa či z evangelickej, či z katolíckej strany. Bo i stalo a dialo sa vždy v duševný prospech len jedného a toho istého ľudu a národa nášho, ktorý i nábožensky a mravne osvecovať i reálne poučovať vždy nádobno. Takéto objektívne stanovisko zaujať a takto i na veci hľadiť pokúsil som sa. Nového a učencom slovenským neznámeho sotva čo podám. Odhalím však veci z hľadiska, pred nímž náš vek oči zatvára, aby i na poli kultúry to za jedine vo vlasti oprávnené vyhlásil, čo tým nikdy nebolo; kde predsa jedine takéto pozorište, ponad chvíľové mraky obzoru, otvára jasný pohľad do minulosti — i do nádejnej ešte a lepšej budúcnosti.

I.

Hornie Uhry, od Karpatov k juhu a od brehov Dunaja i Moravy severovýchodne až do zemplínskej stolice obýva v kompaktných massách ľud a národ seba Slovákom, Slovákmí, svoju ale reč i národnosť *slovenskou* menujúci. Z jeho kompaktnosti málo čo ujíma tá okolnosť, že v tak rečených baňských mestách a na Spiši nalezajú sa osady dostahovavších sa Nemcov; bo i tieto jak popretkávané tak obsnované sú zo všetkých strán touž massou slovenského ľudu, ktorý zase vypustiv svoje osady na dolnie Uhry po Dunaj, až za Dunaj, s týmito spolu blízko troch millionov duší počítuje.

Uprieť nemožno a zákon prirodzený i pozitívny*) priznáva, že tu geograficky i ethnograficky označený a tak početný národ slovenský mal i má jak potrebu tak i nároky a právo na pestovanie svojej národnosti, na vzdelávanie svojej reči, spolu jej prostriedkom na vzdelávanie seba čiže na rozširovanie kultúry v kruhoch svojich, už či dialo by sa to spismi a literaturou, či s touto ruka v ruke kultúrnymi, hospodárskymi, priemyselnými, umeleckými i vedeckými ústavmi.

Ba veru my (príbravši sa podať príbeh i priebeh vzniku, účinkovania — žiaľ Bohu — i skorého zaniknutia jedného sčelen, ale pre Slovákov významného kultúrneho ústavu) napred historicky ukázať a dokázať chceme to: že vzdelanostné (kultúrne) snahy a podejstvovanie osvetou na blízko trojmillionový ľud a národ slovenský nedatujú sa odo dnes lebo včera, ale od stoloťi tvorily a tvoria kontinuitu nepretrženú, postupnosť a pokrok zrejmý v smere tom, kde vzdelanosť a osveta prostriedkom reči národu srozumiteľnej a vlastnej svítala celku, prenikala a preniknúť mala všetky vrstvy a stavy spoločnosti v národe slovenskom. A tak že kultúrne snahy Slovákov majú za sebou už peknú minulosť, *majú i svoju historickú oprávnenosť*.

Len že na dôkaz tohoto, obmedzujúc sa na jednu stať o veciach širších a na zreteľi majúć ústav evanjelický, nutno nám obmedziť sa dátami historickými jedine na tú čiastku Slovákov poľah

*) Vidz 17. § X I. IV. Zák. článku uhorského snemu z r. 1869.

majúcimi, ktorá hneď od počiatku reformácie priznávala sa k nezmenenému, cisárovi Karlovi V. r. 1530 podanému Augsburskému vyznaniu, a to vo väčších než dnes rozmeroch; no, priznáva sa k nemu po dnes viac ako v počtu polmilliona obyvateľstva slovenského.

Historická kontinuita bola už v tom, že zprvu väčšina Slovákov priznala sa k reformácii*) čiže (z nášho stanoviska hovoriac) k obnovám tým, kde Slovo Božie malo hlásano byť každému národu v jeho srozumiteľnej reči, kde náboženská osveta začala zaujímať mysle i srdcia, umy i duchy a to v tom čase nad iné záujmy u národov.

Lebo keď po stredovekej onej temnosti a zanedbalosti jazykov i národov Ján Hus a jeho nasledovníci rozvlnili v Čechách prúd, ženúci sa i k oživeniu národnej reči, rozvlnili v nej hlásanie nauk náboženských: vtedy v našej vlasti slovenské stolice a kraje boli tie, ktoré pocítily otrasy tohoto vlnenia, ktoré vlnenie raz pohnuté neustalo, až z tohto hnutia zostalo po dnes to, že kresťanské cirkve a konfessie, nie žeby zanedbávaly reč svojich veriacich, ale ešte zápoliť budú medzi sebou, by v každom národe a jazyku k rozkvetu privodily náboženskú a to najmä pre všetky vrstvy spoločnosti ľudskej vzdelateľnú literatúru a kultúru.

Lebo veď z udaného vlnenia a hnutia, prv než inde po vlasti uhorskej, po našich slovenských krajoch už v XV. stoloťí stály chrámy, v nichž rečou ľudu slúženo Bohu, horlivcami hlásané bolo Slovo Božie, odpisované traktáty i spevy a modlitby náboženské, donesené sem i prvé knihy české v tomže stoloťí vzniklého knižtlačiarkeho umenia.

Tu teda na roli rečou Slovákom príbuznou a veru v tom čase formálne i vecne našej domácej mluve cele blízkou a srozumiteľnou obdelanej nemohli ani nosičovia a koryfeovia reformácie skok učiniť; ale dôsledne učinili, keď touže rečou písali i hlásali nanky evanjelia, aby náboženská a tohočasová vzdelanosť týmto prirodzeným spôsobom pustila korene zrovna do srdca i ducha slovenského. A dokážeme si historickými faktami, jak nosičovia a koryfeovia reformácie rozhodne zastali si na tejto postati, jak a s jakými pre kultúru na Slovensku (Slowakei, Tótság) prajnými výsledkami pracovali, menovite v XVII. a XVIII. stoloťí.

Rozhodný a prajný na kultúrnom poli pre nás Slovákov bol už dej ten, že kde nosičovia a koryfeovia reformácie zakladali svoje klassické, až i filosofické a theologické ústavy, dialo sa to hneď zprvu v sboroch a mestách čistoslonských, popri tom v sbo-

*) Bohuslav Tablic v spise „Augšpurská konfessý a Historie Augšp. vyznání, ve Vacově 1808“ od str. 53 do 64 vypočítuje, ktorí biskupi, probošti, opáti a knázi, rovne ktoré magnátske a zemanské rodiny v Uhorskej prijali Augsb. vierovyznanie, na posledne udanej strane píše: „Jak mnoho tohoto již (prvního) času evanjelických magnátů a zemanů bylo, dá se znáti z toho, co jistý Sántó z tovaryšstva Ježíšova, v Sentivániho disertaci par. na str. 217 praví: že totiž r. 1559 jen tři ř. katolíci magnáti se počítali a zemanů ř. katolíckých že téměř žádných nebylo.“

roch a mestách, majúcich nielen nemecké, ale vždy aj značné obyvateľstvo slovenské, s okolím a obvodom týchže škôl ešte slovenskejším. A že udržiavajú najmä tých v čistoslovenských sboroch postavených škôl boli zemaná a magnáti, okrem iného i toto nám neodškriepnym svedectvom toho, jak i zemaná a magnáti uhorskí bývali faktormi a zástupcami tej a takej kultúry, jaká vzrastala na území Slovákmi obydlenom, zkvetala pre tamtých i pre mešťanstvo a ľud slovenský.*)

Bohuslav Tablic, spisovateľ prvých dejov reformácie v Uhorsku, v diele už vyššie pod hviezdíčkou udanom a menovite na 79. str. Historie o Augs. Confessy nad iné vyzdvihuje snahy evanjelikov v zakladaní kultúrnych ústavov, bo píše doslovne: „Čím potřebnější jsou dobře sporádané školy, tím více sobě evanjelici na tom hned z prvopočátku záležeti dali, aby jim na dobře sporádaných školách nescházelo“ (nechybovalo). Lež kde hneď zatým Tablic a to potažom na celý evanjelický kontingent v Uhorsku vypočítuje sbory a mestá, v nichž „nejstarsí evanj. školy dobře sporádané“ stály, tu nachodíme vypočítané z väčšej čiastky len čistoslovenské sbory a mestá, popri nich zas také, ktorých obyvateľstvo bolo v samom lone miesané, nemecké a slovenské, s okolím však prevažne slovenským. Vypočítame si jich nielen na základe tu udaného miesta v spise Tablovicovom, ale i na základe diela: Beiträge zur Geschichte evang. Gemeinden in Ungarn, von Victor Hornyánszky. Pesth. 1867, v ňomž i sbory nami uvedené alfabetickým poriadkom zostavené a tak suadné sú k nalezaniu. Podotýkajúc raz na vždy, že kdekoľvek v tejto stati výslovný citát neudáme a či sbory, mestá, spisovateľov a jích život i diela pripomínať budeme, tam odkazujeme laskavého čitateľa na alfabeton práve udaného nemeckého spisu a rovne na spis: Josefa Jungmanna Historie literatury české, Praha 1849, kde na str. 529 začína sa tiež abecedný popis spisovateľov českých i slovenských, dľa nehož potom i jejich spisy v patričnom oddelení tejto historie snadno k nalezaniu sú. Ba veru vyznačenejší naši mužovia nie sú tak zapomenutí, žeby neboli k nalezaniu i vo vecných lexikonoch, menovite v českom Naučnom Slovníku.

*) Prisvedčuje nám od celej Uhorskej krajiny za slávneho uznatý onoho časový spisovateľ Matej Bel, jehož slová z predmluvy ku slov. grammatike Doležalovej cituje i J. Kollár, Národné Zpěvanky, Díl II. str. 206: „Non modo eruditi in Hungaria viri, sed Magnates etiam et ex Nobilitate eorum Comitatum, in quibus lingua Slavica vernacula est, curam Linguae Slavo-Bohemicae cultumque ad se pertinere existimaverant. In his censemus: Szunyoghios, Illésházios, Thurzones, Osztrósihiós, Zájos, ceteros; atque ex equestri ordine: Szulyovszkyos, Szerdahelyos, Révaíos, Justhiós, Otlíkios, Beniczkyos, Plathios, Podthurnyaios, reliquos.“ Nielen učení v Uhorsku mužovia, ale aj magnáti a zemaná tých stolic, v ktorých reč slovenská domáca je, pokladajú si pestovanie a vzdelávanie reči slovensko-českej za príslušnú seba vec. Za takých považujeme Szunyoghovcov, Illésházovcov, Thurzovcov, Ostrožítovcov, Zájovcov, iných; a zo stavu rytýrskeho (zemanského); Súľovských, Szerdahelyovcov, Révaiovcov, Justhovcov, Otlíkovcov, Benických, Plathovcov, Podtúrňajovcov, ostatných.

Dobre sporiadané stredné školy v čistoslovenských sboroch a krajoch boli tieto:

1. *Bánovce*, mestečko v trenčianskej stolici, malo ev. latinskú školu už r. 1527. Magnát Štefan Illésházy založil ju znovu r. 1608, sám vydržoval na nej 14 chudobných mladíkov; trvala do r. 1647; jej posledný rektor Magister Alex. Hadík či Hodík, syn niekdajšieho superintendenta.

2. *Brezno*, svob. kráľ. mesto vo zvolenskej stolici; úlohou ústavu bolo zvlášť vychovávanie učiteľov pre elementárne školy. Teda zvlášť nezapomenuto na túto životnú potrebu pre vzdelávanie ľudu slovenského. Prvý rektor ústavu bol Severín Škultety; trvanie od r. 1577 do 1709.

3. *Biča*, mestečko v trenčianskej stol. Magnáti Turzovci udržiavali tu gymnasium od r. 1610 vyše r. 1630. Prvý rektor Zachariáš Flottwedel z Nemecka, ale zatým už rektorovia domorodí a Slováci; poslední Zachariáš Láni a Eliáš Ladiver.

4. *Bystrica Povážska* mala len za krátky čas ev. školy z dobrodenia svob. pánov Balaššovcov.

5. *Hlohovec* (Galgóc, Frašták), mesto v nitranskej stol. Zakladateľ a udržiavateľ magnát Alex. Thurzo; trvanie od r. 1581—1630.

6. *Harhovo*, dedina neďaleko Levoče vo Spiši, honosila sa tiež latinskými školami pod záštitou grófov z Harhova (Garg) a najmä zakladateľa gr. Arnolda od r. 1614 do 1666; prví učbári: Eliáš Krabec, Mikuláš Novák, Michal Stankovič; posledný Ján Chalupka.

7. *Jelšava*, mesto v Gemeri, malo vychýrenú školu s filozofickými i theologickými prednáškami. Prvý rektor Juro Fabricius 1567, najvýznamnejší Daniel Horčička 1663, o ňomž nižšie viac; posledný Andrej Fabricius 1707.

8. *Ilava*, mestečko v trenčianskej stol., patroni grófi Ostrožितovci; prvý učbár Andrej Hájnický 1608 a posledný Daniel Krman 1684, ktorv zatým stal sa rektorom v Mošovcach.

9. *Lubietová*, svob. kráľ. mesto vo zvolenskej stolici; rektor Gregori, r. 1527 upálený.

10. *Mošovce*, mestečko v Turci, nižšie gymn. Fraňom z Revajovcov založené a od jeho potomkov dlho udržiované; prvý rektor Mikuláš Kolacinás 1580, druhý Pavel Jablonský i Malus rečený 1599, posledný Andrej Mathaeides a Ján Kuzmáni 1705.

11. *Necpaly*, osada v Turci, gymnasiu zemanstvom udržiované; prví učitelia od r. 1600: Kašpar Bodovini, Matej Gažúr, Pavel Sobotický, Matej Šuhajda, Andrej Laurentini a Ján Szentkereszti. Najvýznamnejší pre nás Juro Ambrozý, o ktorom nižšie. Posledný bol asi okolo r. 1791 Samuel Ivánka.

12. *Nové mesto nad Kysucou* v hornej Trenčianskej, kde svob. páni Súňogovci za čas udržiovali ev. školu.

13. *Prievidza*, mestečko u horných brehov Nitry; škola chýrečná zvlášť pod záštitou magnátov Turzovcov; prví učitelia Vojtech Husel 1550, Ladislav Liptovský 1560, Martin Šupka 1566 atď.; poslední Ján Rotarides (Kolesár) 1648 a Juro Holvaj 1650.

14. *Senica*, mestočko v nitranskej stolici, od gr. Jána Nyáry založená škola pre vyššie vedy, povestná a vehlasná od r. 1570—1670. Posledným snád jej rektorom bol Bojkovský, ktorý pri odňatí chrámu 1673 chytený, potom i usmrtený pri odprave spieval si ešte nábožne: „Svéte, s tebou se žehnám“ atď. Vidz pieseň v *Tranosciusi* str. 1100.

15. *Stráža* (Neere i Nehre), dedinka teraz na ľavom brehu Popradu, mala kvetúci ústav od r. 1590 do 1687; zakladateľ Gregor Stanišič, magnát došlý sem z Horvatska, vyučoval i sám mládež v svojom kaštieli.

16. *Trenčín*, svob. král. a stoličné mesto, zakladateľ gymnasia Kašpar z Ilésházycz, prví rektorovia Peter Baroš Lupčiansky 1570 a Mikuláš Kolacináš z Mošoviec povolaný 1580; trvanie do konca XVIII. stolia alebo ako nižšieho gymnasia i dlhšie.

17. *Varín*, mestočko v trenčianskej stol., kde dľa *Tablica* svob. páni Súňogovci tiež za čas udržiavali školu.

18. *Zvolen*, svob. král. mesto, v tom čase malo i nemeckých obyvateľov a školy kvetúce; prví učitelia Andrej Oravský 1549, Georg Gloriades 1560, Magister Daniel Parschitius, rodák z Ružomberku, ako dobrý theolog, filosof, poet a musicus 1660/1; posledný Andrej Valentini 1705/6; ba po prestavšom prenasledovaní ešte i Andrej Kanka r. 1780.

Ústavy v nemecko-slovenských sboroch:

1. *Bardiovo*, svob. král. mesto v Šariši, pre vynikajúce školy nazvané bolo „malým Vitembergom,“ menovite pod správcom a učiteľom Leonhardom Stöckel-om 1539—1560, ktorý i chýrnym názvom „*Communis Hungariae praeceptor*“ pocrtený bol. Popri ňom účinkoval tu i povestný muž z rodu slovenského, kňaz a senior Michal Radašin, umrevší r. 1566. Cirkev slovenská v kláštore Augustínov mala svoj ev. kostol od r. 1643. Hornanský čo posledného rektora škôl udáva Martina Dubovského od 1719 do 1743, syna rektora škôl z Levoče.

2. *Baňská Bystrica* (Neusohl), prví slovenskí kňazi: Andrej Socovský 1560 a Juraj Lieskoviensis 1580; prví rektori Tomáš Fábri 1560 a Tomáš Fröhlich 1576; z posledných v predstolietí bol i Adam Lovich, Sielničan, 1791—1796, ktorý stal sa slov. kňazom a superintendentom tamže a žil do r. 1836. I povestný Matej Bel, Očován, jehož meno vlastne bolo Funtík dľa Hornanského (str. 152), od 1706 do 1714 professoroval tu. — Škola stojí po dnes ako štyr-triedové gymnasium.

3. *Baňská Štiavnica* (Schemnitz, Zemuica) prvým slov. kňazom bol Ján Senensis (Senický) 1546, prvým rektorom Tomáš Fábri, z Bardiova povolaný 1566 a za ním Slezák Magister Ján Aegranus 1567. Škola trvá po dnes ako lyceum.

4. *Kežmarok* (Keszmark pri Poprade vo Spiši), prvým slov. kňazom bol Šimon Belík 1642 a posledným Juro Bohuš, i Senickým zvaný, a rodák z B. Bystrice; r. 1710 pozvaný bol spolu i za rektora lycea. Slovenská cirkev tu zanikla. Lyceum trvá na tento čas ako

úplné osemtriedové gymnasium, jehož samoprými rektormi boli Matej Thorokanymus 1570 a Michal Marthius 1594.

5. *Košice* (Kaschau, v stolici obyšovskej u Hernádu), slovenskí kňazi Ján Machilles 1635 a Andrej Brochotius 1646; ale okrem nemeckých boli tu i maďarskí kňazi: Martin Gyarmatinyi 1563 a za ním Matej Šípoš. Prvý rektor Leonhard Kox, Angličan, vo svojej vlasti učiteľ princa z Walesu, avšak prenasledovaný utiekol do Krakova, odkiaľ uchýlil sa sem. Ináč zamieňali sa tu Nemci a Slováci ako rektorovia; posledným rektorom dľa Hornánskeho je Michal Acs 1715. Školy ako evanjelické zanikly, zostáva len trojrečová cirkev.

6. *Kremnica*, svob. kráľ. baňské mesto, prvý slov. kňaz už r. 1566 Valentin Melier; prvý rektor Martin Schwengler; z posledných tu Ján Blasius, zo Štítnika sem povolaný 1737 do 1749, keď v prenasledovaní odišiel za kňaza do V. Paludze v Liptove. Gymnasium zaniklo.

7. *Levoča* (Leutschau), svob. kráľ. mesto vo Spiši, prví slov. kňazi Valentin Karoli 1590 a Andrej Gross 1615; prvý rektor školy už r. 1542 Daniel Türk, však čo gymnasium zorganizovaná bola r. 1588, keď k tomu z Nemecka povolali Martina Šturma a domorodého Jána Myliusu. Slov. kňazom a spolu dozorcóm školy bol i náš povestný Daniel Horčíčka 1684. Mesto kníhtlačiarňou, lyceumom a mužmi Slovákov odchovávajúcimi pre nás významné až do r. 1848.

8. *Modra*, svob. kráľ. mesto v stol. prešporskej, prví slov. kňazi Georg. Astronomus 1582 a Michal Ordička 1600; prví rektori Peter Malus či Jablonovský 1610 a Fridrich Gutter 1615. Gymnasium až do novejších časov a naposled pod správou našich spisovateľov, Karlom Štúrom a Jánom Kalinčiakom, prekvitavšie.

9. *Prešporok* (Pressburg, Bratislava, Požun, svob. kráľ. mesto pri Dunaji), prví slovenskí a spolu i maďarskí kňazi Mikuláš Marfk 1612 a Michal Andreades 1613; pre slovenské a maďarské služby vystavený bol druhý chrám 1652, v ktorom kazateľoval i slovenský spisovateľ Michal Institoris Mošovský od r. 1758, umrelý r. 1802. Ako prvého rektora školy spomína Ribini (I., 351) Magistra Davida Kilgera. Dnes je tu gymnasium a ev. theologická akademia.

10. *Prešovo* (pôvodne po slovensky Brašovo, Branišovo, nemecky Eperies, svob. kráľ. mesto v Šariši na brehoch riečky Torissy či Tarissy), čo prvého slov. kňaza menujú Melchiora Roháča 1608; čo prvých rektorov škôl Sigmunda Tordaya 1560, Jura Karola 1580 a Severina Škultetyho 1590. Rektor Ján Bayer a kazateľ Ján Sartorius dali r. 1665 myšlienku a podnet k zbierkam v Uhorsku, Sedmohradsku i cudzozemsku, ktoré vyniesly asi 70.000 zlatých, z ktorých vystavila sa r. 1666/7 na prostred mesta nová budova a znovu zorganizované Athenaeum malo 10 tried a dostalo názov „Collegium Statuum evangelicorum superioris Hungariae.“ Akým spôsobom boli professorovia ustanovení a učebné predmety jim rozdelené, to na prímer asi i pre druhé podobné tohočasové ústavy vy-
pisujeme z uvedeného už diela V. Hornánskeho str. 57: Samuel

Pomarius z Magdeburgu povolaný pre theológiu a čo Rector perpetuus; Michal Pankráč a Izák Caban pre filosofiú, historiú a právne vedy; Eliáš Ladivier pre logiku; Adam Lazy pre rhetoriku; Pavel Michaelis pre poetiku; Ján Schnatzinger pre syntaxis; Ondrej Szántó pre grammatiku; Martin Paroš a Ján Jankovič pre principia (Donat); Ján Simonides, Mikuláš Hadík a Ján Sop pre elementárne klassy, ktoré vtedy súvisle spojené bývaly s vyššími. — Collegium trvá po dnes s gymnasiálnym, theologickým i juridickým nauko-behom.

11. *Sabinovo* (Zeben, svob. kráľ. mesto v Šariši), jak i pri vyše menovaných, tak i tu povedľa nemeckého prvý slovenský kňaz Havel Hus 1565. Nad školou, niekdy povestnou, však už dávno zaslou, čo prví rektori postavení boli: Ján Jakub Grynaeus 1571, stavší sa tu 1576 slovenským kňazom, a za ním Christophorus Hertelius. Posledným bol Jakub Grynaeus 1668.

Tablicom spomenuté „dobré sporiadanie“ týchto škôl dialo sa iste dľa vzoru, jakým v Nemecku pri reformácii Melancthon a Bugenhagenius usporadovali podobné „latinské“ školy. *) Od prvo-počiatkov čítania, písania v rečiach domorodých (lingva vernacula) i v latinskej od donata a nomenclatora, **) cez grammatiku, syntax a rhetoriku i poetiku, šlo vyučovanie mládeže až do vyše úplného rozumenia, ba i osvojovania si stylu rimanských klassikov. Rovne od katechizmu Dr. M. Luthera, od nábožných piesní, modlitieb a evanjelií (tiež rečou vernakulnou aj latinskou) až do prednášok a fasciculov filosofických, historických, juridických a theologických a týchto poslednejších už v naukosdelnej reči latinskej. Vyučovaná tedy tu reč latinská až do najvyššej miery tej, kde žiak stal sa schopným reči tejto slovom i perom, aby pokračujúc v študiach schopný bol poslúchať i osvojovať si vedy na akademiach a universitách, alebo vystúpiac z týchto ústavov rovno do života schopný bol pohybovať sa tam, kde latinčina bola rečou vzdelancov, uve-dená nimi do spoločenského, cirkevného i občanského života.

V tomto predkovia naši stavu zemanského, mešťanského i cirkevného zodpovedali veku svojmu, pestujúc kultúru jak a jaká vtedy bola na čase, cirkevným i občanským pomerom primeraná. Ale v kultúrnom ohľade práve to padá nám na váhu, že pri vyš udanej početnosti a pri udanom usporiadaní kultúrnych ústavov naše *Hornie Uhry, t. j. kraje hlavne predsa len Slovákmi obydlené, byly nad iné krajiny územím kvetu klassickej a filosoficko-náboženskej, ba*

*) Vidz o tom: A selmeczbányai ág. h. ev. Egyház és Lyceum története Breznik Jánostól. Selmeczbányán 1883, I. füzet, — str. 50 a nasledujúce, tiež str. 313 atď., kde i triedové a hodinné usporiadanie gymnasia z roku 1587 najdeš.

**) I nám slúžil Donatus čo prvý k učeniu sa latinčiny darovaný svázok učebnej knihy. No, sotva sme vedeli, že prvá lat. uč. kniha pomenovaná tak od Donata Aelia, ktorý r. 353 po Kr. P. prvé compendium písal: De litteris et syllabis — a — De octo partibus orationis. — Nomenclator, slovník to dľa predmetov zostavený. Srovnaj Komenského Orbis pictus a Janua linguarum.

i občanskej kultúry. Nakoľko prinášaná bola sem z Nemecka, jej žlabmi boli výš udané mestá, sbory, školy, z počiatku i niektorých profesorov a kňazov zrovna odtiaľ povolávajúce. Ale na podiv skoro mali z vlastného lona pošlých, napred doma a tak v nemeckých akademiách (do nichž nielen cirkevní, ale i občanskí mužovia vtedy putovali) vyučených vzdelancov, rektorov, kňazov, učiteľov i občanských mužov. Hornánskeho kniha (Beiträge atď., vidz vyššie) na 294 stranách posiatá je jích menami a práve len z tejto doby. Mená tu v prevažnom počte vzdelancov *slovenských*; veď najpočetnejšie boli i sbory a školy, ktoré *slovenských* mužov do úradov učiteľských a kazateľských vyhľadávaly. S nimi ruka v ruke pracujú mužovia pôvodu nemeckého z baňských miest a zo Spiša. Tito niekedy áno, ale zriedka zaujmú postać, na než by bolo treba pracovať i slovensky; ale slovenskí vzdelanci sú doma, ba vyuknú na obojakej postati.

Ale i krásne a významné rozvitky kvetu samej klasickej a tobočasovej kultúry ukázaly sa práve u rodených Slovanov a Slovákov. Na prímer uveďme si len týchto piatich mužov: *Magister Ján Bokáč* (Bokatius), rodom Lužičan, r. 1594 do Prešova za rektora povolaný a potom r. 1599 i v Košiciach účinkovavší. Ako učenec a latinský básnik bol cisárom Rudolfom venčaný básnickou korunou. Nato básnil veľmi významne a lichotive:

Aurea cum Ducibus, des laurea sarta Poëtis,
 Quas bene divitias, Maxime Caesar, habes.
 Aurea das ducibus, mihi laurea sarta Rudolphe!
 Sic aurum et laurum det Tibi sancta Trias.
 Aurea sic redeunt Te Caesare saecula, sic te
 Aurea, sed sero, ponat in astra Deus.

Pavel Jesenius (Jesenský), účastník prekladania biblie Kralickej čiže Bratskej od r. 1579 do 1593, teda okrem vlastnej znateľ rečí, v nichž pôvodne bola písaná biblia, v rade mužov, ktorí tak dôkladné a povestné dielo pozostavily, jako je udaný tu preklad Písem Svatých.

Magister Daniel Jesenský, narodený r. 1575 v Malom Jaseni v turčianskej stolici, písal verše latinské, nemecké i slovanské, cisárom Rudolfom poctený meom venčaného básnika (poeta laureatus).

Ján Kalinka, ev. kňaz v Radvani a v Dubovej pri Hrone, muž v jazykoch klassických sbehlý a výborný básnik latinský. Na uh. krajiuskom sneme v B. Bystrici (kde sedmohradské knieža Gabr. Bethlena vyhlásili za kráľa oproti Ferdinandovi II.) r. 1620 pôsobením zvlášť gr. Kašpara Illésházyho rovne ovčenený bol laurou básnickou a obdarený právami uhorského zemana. Syn to superintendenta Joachima Kalinky.

Matej Bel (Funtík), rodom z Očovej pri Zvolene. Čo učenec a spisovateľ „magnum decus Hungariae“ nazvaný, požíval i 400 zl. ročitej podpory od kráľa. Žil od r. 1684 do 1749. V rokoch 1722/3 vydával literárne noviny a tak je otcom časopisectva v uhorskej krajine. Nevyrované jeho spisovateľské dielo je: *Noticia Hungariae*

novae historico geographica. Písal aj iné diela i v nemeckej, maďarskej a československej reči (Naučný Slovník, diel I., str. 578) a povzbudzoval spisovateľov slovenských, k jejichž spisom i predmluvy písal, jak toto už aj videli sme. Zastal si za reč slovanskú, a jak jej chvalorečil, pokúsime sa pretlumočiť jeho latinský, ináč dosť známy tento výrok: „Veď jestli v čem po pravde úsudok vyriešiť by sme mohli, (reč slovanská) ani vážnosti a veličenstvennosti Hispanickej (reči); ani pôvabnosti a ohebnosti Gallickej; ani vznešenosti a pôsobnosti Anglickej; ani hojnosti významu a dôrazu (slov) Germanskej; ani mäkkosti a príjemnosti Italskej; konečne ani tej našej veliteľskej prisnosti Hungarickej (maďarskej) v ničom neustúpi; tak dokonalé má vlastnosti, keď ňou hovoria mužovia učení, výreční a do spoločenstva súci i vzdelaní.“

II.

Čože ale pri takto latinských, umenie a vedu v jazyku predvekom pestujúcich školách uviesť na dôkaz toho, jak ústavy majúce slúžiť kultúre u *Slovákov*, pestovaly snáď i jejich reč alebo jak pôsobily na *pestovanie reči jich domorodej* (l. vernacula); *jak vlastne jej prostriedkom vyhovievaly potrebám kultúrnym* v škole i okrem školy? Veď bez takéhoto pôsobenia a vyhovievania boli by ostaly ústavmi neústavenými, t. j. nepostavenými na duchovných základoch role tej, do nejž vlastne korene púšťať, na nejž semeno vzdelávania národa k zrastu privodiť mali!

Povážme veci, jak v skutočnosti boli i jedine byť a rozvíjať sa mohli. Vidzme strom, jak na území slovenskom vzrastal a rozvíjal sa.

Už tým samým, že školy výlučne slovenských sborov z domu číročistých slovenských, ale i školy výš uvedených miešaných sborov mnohých slovenských žiakov prijímaly na učenie, samo sebou prichodilo učiteľom ohľad brať na túto vernaculnú reč žiakov, bez ktorej ani z počiatku ani srozumiteľnými stať sa nemohli. Ba veru nutno bolo i prispôbovať a vzdelávať ju natoľko, aby hneď v tom nomenclatore (slovníku) prikládali k latinským pravé slová a výrazy slovenské, vec a pojmy nemúťace; aby pri grammatike udávali i latinským zodpovedné formy skloňovania; aby pri vysvetľovaní dosť sbehlými, ba i dôkladnejšími a výrečnejšími tlumočníkmi byť mohli. Reč teda domáca nie zanedbávaná, ale kultivovaná byť musela, a to od mužov umenia a vedy. A z tohoto ohľadu prezerajúc často udané historické dielo Horňánskeho, stretáme sa pri školách krajov čistoslovenských s menami temer výlučne mužov pôvodu slovenského, pri školách ale miešaných často i s rektormi tohotože pôvodu, ba s mužmi spisovateľsky slovenskými (Horčíčka, Bel) a kourektori, t. j. učitelia nižších tried tým viac boli rodilí i reči znalí Slováci, prví takto predkladatelia reči slovenskej žia-

kom svojim, keď aj nie čo prísne naukosedelnej, vždy predsa výpomocnej a vysvetľovacej. *)

Z počiatku toto diať sa mohlo viac ústne alebo dľa fascikulov žiakom diktovaných; ale zatým, keď učebné kompendia tlačit dávali, kultivovanie reči slovenskej to i výlučné to i s druhými domorodými spolu, stvrdené je uverejnenými učebnými kompendiami. **)

Ale reč slovenská bola jim potrebná nielen ako výpomocná k latinčine a naukám. Ešte širšia jej známosť vyhľadávala sa do života, do povolania zvlášť kazateľského. Jakým spôsobom dialo sa už toto ďalšie a dôkladnejšie vzdelávanie v reči slovenskej, to neviem, ktoby udal bližšie a podrobnejšie. Pravdepodobne tvorilo ono to „privatum studium“, ktoré na školách započaté, dokončievalo sa vo verejnom živote. Že ale toto „privatum studium“ reči slovenskej muselo byť aj učiteľmi u mládeže podnecované aj u mužov obľúbené, dôkladné a rozsiahle, to dokazujú výsledky; to i dnes poznať po literárnych dielach, ktoré spolu považujeme i za ovocie a výsledky toho, že uprostred nás stály toliké a výtečné kultúrne ústavy.

Hneď po zakladaní, v čas kvetu týchto ústavov, áno ešte aj po jejich sem i tam zanikaní v náboženských prevratoch, vždy povstávali mužovia, ktorí nielen živým slovom čo učiteľia a kazatelia hovorili k národu, ale pozostavili mu aj literárne a výtečné diela, zvlášť na poli v tom čase kultivovanom, na poli náboženskom. Títo znali nielen nemecké žľaby náúk; oni narážali a viedli žľaby písennictva a osvety i zo slovanských Čiech, kde práve v tej dobe až po bitku belohorskú r. 1620 kvitla zlatá doba literatury českej. A hneď koncom XVI., zatým v XVII. stoloťi nechýbovalo u nás na delníkoch povolaných, ktorí tu svoje náhľady a náboženské výlevy v rukopisoch a jejich odpisoch z rúk do rúk podávali čitateľom; iní z Čiech tlačené Nové Zákony, paššie atď. dávali donášať do domu alebo ľudia majetní a sbory zadovážovali si kralickú či bratrskú Bibliu, jejž sedmídielne dielo po dnes čo reliquiú na nejednom mieste opatrujú; doma ale katechismy a kázne vzdelávali, nábožné piesne, ba i zábavné verše skladali, v nichž vecne akkomodovali sa domácej mluve ľudu, ba i formálne blížili sa k nej. ***)

*) My dostali sme sa do doby, kde na slovenskom území niet vzdelavacieho ústavu slovenského; kde na gymnasiách vŕvodi u učbárov nesbehlosť domorodej reči slovenskej a kde, keďby sbehlý učbár chcel dosť málo udat a vysvetľovať v prvopočiatočných triedach slovenský, vystavil by sa udavčstvu a křiku o panslavisme.

**) Na prímer: Hneď v XVII. stoloťi vydal Petor Hrabovský, zeman z Hrabova a kommandant Budatínskeho zámku: Manuala latino-hungarico-slavonicum. V Bardiove r. 1662. — Pred sebou mám, jaké najstaršie znám, vydanie všeobecne na lat. školách uvedenej Rheniovej grammatiky latinskej s vysvetľovaním výlučne československým. Názov: Conpendium Latinae Grammaticae pro discentibus. Cassoviae, sumptibus Johannis Frid. Bischel, 1736. — Pavel Doležal, knáz nepalský, vydal roku 1748: Donatus latino-slavicus. — Pozdnejšie Donaty hody už latinsko-slovenskomadarské; jako aj povestný Matej Bel vydal pre školy takto trojrečový slovník: Christophori Cellarii liber memorialis latinitatis-interpretatione hungarica et bohemica locupletatus. V Levoči 1735 a Prešporku 1777.

***) Prvé vydanie Katechismu tu doma obstarali traja superintendenti: Eliáš

Máme ale čo zaznačiť už zo XVII. storočia, z doby kvetu vojenských kultúrnych ústavov, i mužov vyvolenejších a jejich diela pustiť korene hlboko do národa, pôsobivšie na súvekých i potomstvo.

Na životnú strunu národa spevavého a nábožného udreli tí mužovia, keď napred Daniel Pribiš, kňaz v Harhove r. 1624, začal zbierky*) nábožných piesní pre ev. ľud slovenský a *Jirík Tranovský* (nar. v Tešíne 1591, zomrel čo kňaz v Lipt. Sv. Mikuláš 1637) rozmnožil jich i zostavil zbierku pod tisk v Levoči r. 1635, vydané pod názvom: *Cithara Sanctorum* neb *Žalmy a písně duchovní atď.* Prvé vydanie obsahovalo 400 piesní (25 Lutherových, 43 z latinských starodávnych to hymnov a veľmi krásne preložených i z reformacionálnych nemeckých, 150 pôvodných od samého Tranovského, ostatnie z kancionálov bratrských — dľa Jungmanna). Dielo ešte v tomž storočí trikrát uverejnené a vždy viac od slovenských pôvodcov i z prekladov latinských a nemeckých, ba i poľských rozmnožované vzrástlo do konca XVIII. stol. na 1006 piesní (vydané u J. Jos. Tumlera v B. Bystrici 1788) a do dnes i s prídavkom na 1154 nábožných piesničiek. K vydaniu pridaná a časom rozmnožovaná bola i *Phiala Sanctorum*: Modlitby nábožné atď. Všetk ale i sám Tranovský vydal ešte r. 1631 svoju *Phialu Sanctorum* a spis venoval Anne Šúňog r. Turzo, veľmožkyni, i panej Magdalene Raffajovnej.

Skladatelia piesní Tranosciusa (takto ľud samú knihu nazval si, alebo i „Veľko-Knižkou“) dost šťastní sú i v prekladoch z nemeckého; no, o veľa šťastnejší a zdarelejší v podávaní latinských hymnov a niektorých poľských piesní. V pôvodných ale skladbách naozaj sú pôvodní: rečou vo výrazoch i vetení blížila sa k mluve svojho slovenského ľudu, ač forma zostáva česká; reč dosahuje krásy a často pravej básnickej vzletnosti; náboženský cit vyznačuje

Láni, Izák Abrahamides a Samuel Melík, v Levoči 1612. — Prvé tlačené a hľa! oslavy palatína, počestnosti zemanstva a mešťanstva dotýkajúce sa kázne známe: Reč na pohrebu hraběte Jiřího Turza (palatína krajiny † 19 febr. 1617), držaná od El. Lániho; tištěná v St. m. Pražském. — Od Jána Hodikia, mistra v umení a superintendenta: a) promluv. pohř. nad dítkami Martina Bočka a Kateřiny Štátné. V Trenčíně 1638. — b) kázání pohř. nad mrtv. tělem p. Martina Bočka Lipnického, 1639 u Špan. — c) pohř. kázání nad synáčkem p. Ondř. Šivého. 3. pros. 1638. — d) nad dcérkou Justinou téhož atď. Tlačené všetky v Trenčíně. Vale Tranoscianum, t. j. dve kázne od Melch. Somptníka ev. kňaza v Bodiciach a Jána Lochmana kň. Lupčianskeho i so životopisom Jiř. Tranovského. V Trenčíně 1637. — Pohř. káz. Ur. p. Barboře Markovic z Púchova, mžlce Mik. Hrehuše, od sup. Joachima Kalinky. Trenč. 1648. — Kniha života, t. j. pohř. káz. nad p. Jánem Dadanem, mešťanem a knihtlačiteľom Žilinským, od Dan. Krmana. 1704. — Štefan Pilárik ale pustil sa do veršovania svojich príhod v tatarskom zajatí a veršoval spôsobom prostonárodným, jak to asi niže pri národných mešťanských spievankach pripomenieme. Verše vydal syn jeho pod názvom: B. C. D. Sors Pilárikiana, Los Pilárika Štefana, služebníka Boha Pána atď. V Žilne u Jána Dadana 1666. I ľudu i nám ešte žiakom v Levoči slúžili za milé prvočiatočné čítanie, bo po prvom vydaní viackrát znovu tlačené boli.

*) Vidz Slov. Pohľady, diel I. sv. 2. str. 4. 1847.

sa pravou vrúcnuou oddanosťou Bohu, myseľ jejích neobmedzenou až heroičnou dôverou v riadenie božie a vo večné vykúpenie Kristovo.

Poklad toto i čo do všestrannosti a rozsiahlosti či počtu piesní, rovnak i čo do vnútornej ceny náboženskej neoceniteľný, pochádzajúci od mužov, ktorí už v XVI., XVII. a XVIII. stoloťi naozaj čo otcovia a duchovia vznešení pečovali o nábožné vzdelanie svojho slovenského ľudu. Ale ani nebude ev. slovenského domu bez neho: otcovia a hospodári slovenskí na najvzácnejšie miesto odkladajú si ho v príbytkoch; matere nevydajú dcéry bez neho; domáci všetci shromažďujú sa k nábožnosti kol neho i stolu i kozúbka svojho; v sboroch oduševnených zneje slovo týchto duchovných piesní. Nebude odcudzený ľud náš od nábožnosti — ani od svojej reči, dokiaľkoľvek a kdekoľvek vo vážnosti Transcius. Prúd odrodu uchvátil a uchvacuje sebou len tam, kde prachom zapadá táto „veľká kniha“ a napred umlkajú jej milé a krásne piesne.

Máme ďalej už v XVII. stoloťi i výtečníka, vztýčivšieho sa nad iných i v svojom slovenskom, áno aj v slovanskom povedomí, povzbudzovavšieho svoj vek k tomuže povedomiu a rovne k vzdelávaniu sa rečou svojskou. Je i vzdelancom domu i vzdelavateľom domácich škôl. Slovenské meno jeho *Daniel Horčíčka*, polatinčené zneje *Sinapius*. Rodom Turčan stal sa rektorom gymnasia v gemerskej Jelšave 1660; zatým r. 1665 bol kňazom v neďalekých od Jelšavy Kameňanoch, potom v Teplej v Liptove a v Radvani vo Zvolenskej. Roku 1673 z vlasti vypovedaný, octnu! sa r. 1677 v Bojanove v Poľskej čo správca školy, na nejj pod ním zvlášť básnictvo a rečníctvo zkvetlo. Po utíšených vo vlasti nepokojoch vrátil sa r. 1683 do Radvane; ale už r. 1684 stal sa kňazom slovenskej cirkve a pre svoju učenosť i dozorcom gymnasia v Levoči. Jeho uverejnené spisy sú: *Zahrádka dušičky pobožné*, v Draždanoch 1676, venovaná Jurovi Radvanskému a jeho panej Katriene r. Mariáši. *Perlička dítek Božích*, v Levoči 1684 a 1701. Rozmnožená a v Levoči 1684 vydaná *Tranovského Cithara Sanctorum*, v ktorej od Horčíčky 15 krásnych, duchom viery a nábožnosti dýchajúcich piesní. Kašpara Neumanna *Jádro všech modliteb pro všechny lidi*, v Levoči 1703; kniha od tej doby u nás ešte dvakrát, v Čechách ale trinásťkrát tlačená; teda dielo oblúbenosť a rozšírenosť samo si hlásajúce. Bol pôvodcom aj druhých básnických česko-slovenských, latinských i nemeckých skladieb. Obstarával aj vydanie a tisk iných spisov, menovite Komenského *Orbis pictus* vyšiel takto v Levoči, k nemuž sostaviteľ Jon. Bubenka, kňaz ochtinský v Gemerskej, sám hotovil si drevorezy. —

Horčíčka je najmä spisovateľ diela r. 1678 tiež v Levoči vyšlého: *Neoforum latino slavonicum: Nový trh latinsko-slovenský*, na kterém se některé do hospodárstva slovenského potrebné tovary prodajné nacházejí, vystavěný a ustanovený od Daniele Sinapiuse, někdy správce církve Radvanské. Kniha venovaná zemským pánom z rodu Radvanský, Horvát-Stanič, Kubinyi, Rakovský, Benický, Justh, Záturecký, Rakšányi, Buľovský a Revický. Obsahuje XXX.

oddelení (decurias) prísloví československých, nimiž a jejich vysvetlovaním zasahuje do života domácnosti a spoločnosti slovenskej.

V latinskej predmluve k tejto knihe prebýja sa na vrch uvedomelý národný duch slovenský i slovanský.*) zvlášť v tom, kde sbierku slov. porekadiel ospravedlňuje si takto: „u boku najmilejšej matere niekdy posedkávajúc, čo chlapček naučil som sa takéto spôsoby (formulas) mlúvy. Lebo veci s materinským mliekom prijímané tým milšie sú nám, čím drahší a radostnejší býva onen neumelejší a rozvoľnenejší vek detinstva;“ kde vychvaľuje *reči našej starobylosti*, čistotu, slovobohatosť a vo vyjadrení stručnosť, a sťažuje sa, že jej vzdelávanie (u nás) dosiaľ málo komu bolo na srdci a starosti, že málo v nej na čítanie spisov, že mnohé slávne dedov zásluhy umlčané sú a potomstvu skryté; — ďalej príkladom iných vzdelaných národov povzbudzuje k vzdelávaniu reči národa nášho, jehož vlast Karpaty (Tatry), jehož rozsiahlosť a dôstojnosť pred inými oslavovaná, ktorý v starobylosti už od Alexandra Velikého pripomínaný v plemenách Čechov, Poliakov, Rusov, Moravanov, Slezanov, Kašubov, Horvatov, Bulharov, Srbov (Rascianov) a Illyrov, už od starých spisovateľov pre svoje národné mravy a obyčaje vychválený bol, jehož nábožnosť už na carihradskej synode r. 680 pochvalne spomenutá a ktorý národ dal svetu mnohých slávnych, v cirkvi i v občanstve výtečných mužov; — preidúc na dom medzi občiansky preslávenými mužmi vlasti, pripomína magnátov Petra Révaya, Juraja Turzu, Gašpara Illésházyho a Štefana Tökölyho; — zatracuje tých „bezumnosti a či pýchy závratom obťažaných vrtkavcov,“ ktorí rodom, jazykom i menom Slovania odšepujú sa od rodu svojho, matku, z nejž pošli, hanobia a preklínajú; naposled obracia sa i k najslachetnejším mladíkovi (ad nobilissimos adolescentes) rodín, jimž venoval tento spis, a povzbudzuje jich k milovaniu reči slovenskej.

Neváhame vysloviť, že príklad i slovo nášho výtečníka Sinapiusa naskrze neostalo bez účinku na súvekých a na svtajúce 18. storočie. V tomto odchovanci našich škôl i na počet rástli i duševne dospievali v mužov mohúcich slovom, perom dokázať doma i na akademiach nadobudnuté vzdelanie, vstěpovať ho v kmen ľudu a národa slovenského, vždy ešte najviac na vinici náboženskej, no, čiastočne už aj v druhých odvetviach vzdelanostných. Lebo:

Po Tranovskom a Horčíčkovi hneď začiatkom XVIII. stoletia ide *Samuel Hruškovič*, z Kostolných Moraviec r. 1732 do B. Bystrice povolaný, výborný slovenský, potom i nemecký kazateľ, r. 1743 dňa 10. decembra v Garamsegu za baňského superintendenta vyvolený, umrevší 1. septembra r. 1748. Pre množstvo krásnych nábožných piesní vyznačený bol menom slovenského Gellerta. K nemu družia sa už mnohí nábožní pevcí: Lovčáni, Ertl, dvaja Blasiovia, Ján Glosius (Etan hlasitě prozpěvující 1711—1719) a s ním na Asode i magnát Ján Podmanický; ďalej Stránsky, Tešlák, Jakobaei, Palumbini, Ambrosius, Zábojník, Černanský, Plachy, Michal Mošovský,

*) Čítaj o tomto i viac v Slov. Oohľadoch, Diel I. sv. 2. Str. 7, 8, 9.

Šulek a iní zo stavu cirkevného; Mlinarovic a Šafarovský zo stavu mešťanského. Mená a piesne jejích rozmnožily i Citharu Sanctorum a potom i *Funebral*, t. j. sbierku piesničiek pohravných, jaká vyšla prvý raz v Prešporku r. 1783 a zatým v B. Štiavnici od Ondreja Plachyho r. 1798 a v mnohých vydaniach tiež udržuje sa až po dnes. Lebo:

Reč vzdelávaná už aj ako reč a vzdelávanie sa v nej prístupným učineno žiakom aj ľudu. Na pr. hneď Horčíčkovi súveký Tobiaš Masnicius vydal v Levoči r. 1696 *Zpravu písma slovenského*, „jak se má dobře psáti, čísti i tisknauti.“ R. 1742 vyšla v Prešporku náučná kniha dobropisemnosti: *Orthographia Bohemico-slavica*, Matejovi Bel-ovi a Pavlovi Jakobaei-ovi čo pôvodcom pripisovaná. Pavel Doležal, kazateľ v Necpaloch od r. 1738—1760, vydal v Prešporku r. 1746: *Elementa grammaticae Slavo-Bohemicae*, a r. 1756 vyšiel od neho už v druhom vydaní *Šlabikár obrázkový* i s vtipnými veršičkami na každú literu. — Daniel Krman, síce len v rukopise, ale okrem skloňovania odvážil sa až na pravidlá, skladby a spôsoby básnenia slovenského: *Legendi, scribendique ratio, declinationum et conjugationum conspectus, methodus constructionum, methodus rythmorum et carminum*. — Juro Rybay, umrevší čo kňaz na Cinkote r. 1813, pozostavil ešte z tohto storočia sbierku slovenských prísloví.

Magnáti a zemani slovenskí, práve i tí, k nimž Sinapius obracia sa v svojej predmluve, neprestávajú udržiavať vzdelávacie ústavy, menovite v Stráži, Mošovcach a Necpaloch; druhí objavujú sa v rade skladateľov nábožných piesní, na pr. udaný už svob. pán Ján z Podmanických a Ondrej Radič, kommandant zámku v Munkáčove; vystupujú čo znační vydavatelia náboženských diel menovite: *Matej Bodo*, zeman v hodnosťach stoličných v Gemeri postavený, r. 1743 vydal: *Zvuk evanjelium večného*, sbierku to piesní nábožných, v ktorej jich od neho 253. Tablic v Poesiach (sv. II., str. 54) a *Bartholomaeides* v Memorib. prov. Csetnek pripomínajú od neho i dva pôvodné rukopisy: *Obrana náboženství křesťanského a Pautnfk*, na spôsob labyrintu Komenského spísaný. — *Ján Ambrózy*, slúžny v Orave, vydal r. 1786 bez miesta tlače: *Škola Kristova*, spis nábožný poučný. — *Job Zmeškal*, pán z Domanoviec a na Leštínách, podžupan oravský: *Škola Jobova*, v nížto křesťan v kříží postavený trpělivosti a uspokojení učiti se může, kniha sepsaná r. 1764, vydaná v Prešporku r. 1770, po druhý raz roku 1781. — *Balthazár Pongrácz*, lipovskej, zvolenskej a pešťanskej stolice assessor, preložil Amadaea Kreutzberga: *Pobožná přemýšlování*, v Prešporku r. 1783. — *Ján Klanitzay*, stavší sa z rektora školy b.-bystrickej podžupanom v Temešváre, vydal roku 1785: *Šturmovo Kochání se s Bohem*, za nímž r. 1790 pokračoval Ondrej Plachy v B. Bystrici.

Druhí ale spisovetelia nielen na náboženské, púšťajú sa už aj na pole deje- a zemepisných, zdravotných, vychovateľských a iných známostí. Na dôkaz uvedieme týchto: *Matej Markovič*, † čo kňaz na Sarvaši roku 1762: *Historie králů Uherských a Vypsání stolic království Uherského*, rukopis známy od roku 1745. — *Ján*

Tonsoris (Barbierik), nar. vo Vrbovom r. 1747 a kňaz v Istebnom: *Sana consilia medica*, t. j. *Zdravá rada lekárska*, v Uh. Skalici 1771. *Pamätné věci císaře sv. římské říše Josefa II., Marie Theresie* atď. 1770. — *Ján Čerňanský*, napred 1709 ev. kňaz v Rajci, † na D. Strehovej v Novohrade 1766, vydal r. 1757: *Žalostné vypsání zemětřesení města Lissabony*. Jeho syn, *Samuel Čerňanský*, nar. v Hnúšti 1759, † čo kňaz v Bátovcach 1809, spomínaný býva čo muž osvietený, vo fysike a v zemepise nad iných sbehlý, mechanik prirodzený; vydal i *Pravidlá slov. dobropisemnosti*, i po dnes známy preklad: *Pamätné príhody hrabäte Maurice Beňovského*, v Prešporku 1808. — *Michal Semian*, nar. 1741 v Hradišti, slov. kňaz v Pezinku: *Historie knížat a králů Uherských*, v Prešporku 1786 a jeho *Slečna Kartigam*, vydaná prvý raz v Prešporku 1790, po dnes je zábavníkom domov pospolitých, kde si knihu túto i bedlive opatrujú. — *Daniel Lehocký*, kňaz v Hornej Mičinej, spísal 214 strán v osmorku a vydal r. 1786 v Prešporku: *O vychovávaní dítek*, k užitku milé vlasti Uherské. — *Ján Chrastina*, nar. v Púchove r. 1729, bol professorom nižšieho gymnasia v Prešporku a korrektorom vychádzajúcich tam slov. spisov; počnúc od r. 1758 vydával dobré slovenské Kalendáre. — *Juro Bahýl*, zomrevší na Klenovci r. 1759, ako korrektor kníh v Levoči viedol tam českoslov. text Komenského spisu: *Svět viditedlný namalovaný*, keď druhé jeho vydanie r. 1728 vychodilo. A predtým ešte r. 1722: *Janua linguarum reserata*, latinsky, nemecky a českoslov. vydaná. Knihy toto v tom čase tak rečené „reálne“ známosti na zreteli majúce.

Ba veru *zemanstvo, mešťanstvo* a napospol tohočasové *vzdelanstvo slovenské* a myslím, že práve to, ktoré najviac a možno výlučne kremä na domácich ústavoch a školách vzdelávalo sa, *dalo tie samostatnejšie a pôvodnejšie znaky pestovania a úľuby svojej slovenskej reči*. Ono udržovalo, skladalo, spievalo, zachovávalo si v ústnom podaní i rukopisoch a mnohých odpisoch zdedené i v tomto čase vzniklé mnohé plody básnickej, tak nazvané *piesne a spievanky svetské*, t. j. piesne obsahu vzatého z domáceho a spoločenského života a bližších pomerov svojich, teda piesne hlavne ľúbostné, svadobné, mauželské, spoločenské, vandrovné i vojenské, potom romance, ballady a ospevy historických, v tom čase a menovite na poli bitiek s Turkom odhravších sa udalostí. A z tých sem i tam po národe roztratených rukopisov a odpisov začal jich zbierať muž ešte tomuto XVIII. stoliu cele náležiaci. Je to *Matej Holko* najstarší, nar. v Tisovci 1719, † ako kňaz na Rima-Bani 1785. Mnohí iní na rozličných stranách pomáhali, jak presvedčiť sa možno z mien podavateľov, keď sbierky tieto uverejnil Ján Kollár v Pešti r. 1835 pod názvom: *Národnie Zpievanky čili Písne světské lidu slovenského v Uhrách*.

Kto v tomto vydaní prezre dielu I. str. 27—75, dielu II. str. 3—41 (tu však s výnimkou starších pôvodnejších ballád a rozprávok), potom str. 55—57 a zvlášť str. 151—458, presvedčí sa z obsahu, z mluvnickej i básnickej formy podaných tam spievanok,

že síce niektoré z nich jadrom obsahu prislúchajú dobe o mnoho dávnejšej, ale zachované sú nám takto, ba mnohé z nich i povstali v dobe, kde na jejich skladateľov vliv mali tohočasové školy, kde u jejich pestovateľov známa bola už českoslovenčina, prijímaná bola u učených, u zemanstva i mešťanstva, však popri zachovávaní jak foriem skloňovania tak i skladby a slovníka reči domácej, slovenskej, nie českej. Mnohé z nich a zvlášť historické spevy ani povstať nemohly inokedy, jedine v XVI., XVII. a XVIII. stoloťi, lebo ospevujú udalosti, ktoré v týchto stoloťiach odohraly sa zvlášte na poli bitiek s Turkom a v pohromách od týchto na vlast i ľud slovenský uvedených. Vždy ale ostanú dôkazom, jak u nás v tomto čase u učenejšej a vzdelanejšej vrstvy, slovenskej v úľube a rozšírenosti zostávala reč i poesia slovenská, a to tá samorostlejšia, ktorá i vo veku prevažných náboženských snáh a výtvorov literárnych zostávala s plodmi svojimi v zahrade domácej a na postati národnej. Sám vydavateľ Kollár poňal vec z takéhoto stanoviska zvláštneho a okremitého pestovania reči a poesie prostonárodnej u vrstiev učených, mešťanských a panských. Lebo podáva spievanky tieto pod osobytým záhlavím čo študentské, rektorské, mešťanské, panské, historické atď. A oddelil jich od *piesní a spievanok ľudu*, od tej ešte rýdzejšej a pôvodnejšej prostonárodnej poesie. Bo nahliadal i to, že básnictvo ľudu datuje sa až z časov predkresťanských, je samosebné a vyznačuje sa vo forme i skladbe jak mluvnickej tak básnickej rýdzou (nepočestnou), naozaj tu na Dunaji a v Tatrách domorodou slovenčinou i poesiou. My však tu bližšie nedotýkame sa piesní i poviestok ľudu, keďže len to vytknúť sme mienili, čo povstalo alebo premenu podstúpilo vlivom času a jeho kultúry: pestované bolo od tých, na nichž školy a kultúra bližší a väčší vliv mala a zachovala medzi nimi to, čo svedčí o jejich milovnosti reči i národných pamiatok.

Chceme-li však oceniť hneď začiatky XVIII. stoloťia, v snahách nábožensko-kultúrnych a spolu k vyššiemu, až do vedeckosti zasahujúcemu vzdelaniu reči namerených, obrátiť sa nám prichodí ešte k trom vynikavým postavám. Objavia sa nám čo hviezdy zasvietivšie nielen svojmu veku, ale ešte i na dnes čo svetlá pravej živej viery, nábožnosti a theologickej učnosti, v tom spolu i čo vzory reči a literatury tohočasovej. Tieto jasné, krásne postavy sú: *Daniel Krman*, *Pavel Jakobei* a *Juraj Ambrozyus*.

Daniel Krman, narodený r. 1663, ako žilinský kňaz bol dľa Tablica (Krátka hist. augsb. vyzn., str. 101) r. 1706 „od politiků“ — teda nezabúdaj, že muž význačne slovenský —, od našich svetských pánov a zemanov pre stolicu Prešporok, Nitra, Trenčín, Orava, Liptov za superintendenta ustanovený a od Štefana Pilárika, čo baňského okolia superintendenta, inštalovaný. Úradoval však už predtým i čo rektor gymn. v Mošovcach 1684 i čo kňaz na Turej Lúke 1687 a na Myjave 1690—1699; druhý raz na Myjave od r. 1707—1731, kde v náboženských prenasledovaniach prepadnul súdu doživotného žalára, v nomž aj skonaj r. 1740 v Prešporoku.

(Obsírnejšie čítať o ňom v Hornánskeho Beiträge atď. pri dejoch práve udaných miest a cirkví.)

Krman objavuje sa nám napred čo znateľ a vzdelavateľ reči. Už vyše udali sme, že jeho *Rudimenta grammaticae slavicae* siahajú od pravopisných pravidiel až po pravidlá slovenského básnenia. Je nielen sberateľom a prekladateľom nábožných piesní, ale i pôvodným, hlbokocitným skladateľom jejich a najmä vo väzení svojom. Sostavil z tohto ohľadu i osobytné dielo: *Nábožné arie pri výročitých slavnostech, památkách a rozl. zvláštních případnostech zpívány*. Piesne to najprv do Kleychovho kancionála, potom do našich Funebrálov a Tranoscusov vradené.

Objavuje sa i čo vlastenec a oddanec stránke tej, ktorá vtedy za náboženskú i občanskú slobodu bojuje. Svoju slovenskú reč *Při posvěcování zástav* pre vojsko Fraňa Rákóczyho vydal v Žiline r. 1707 v kníhtlačiarňi Dadanovskej. A hneď zatým putoval čo poslanec Fraňa Rákóczyho o pomoc ku švédskemu Karolovi XII., ač tohto u Poltavy r. 1709 premoženého, nedostihnul potom na úteku.

Objavuje sa čo obranca viery, čo vzdelavateľ i tešiteľ svojich veriacich, v spisoch: *Anti-Dubnicai*, spis polemický proti plebánovi teplánskemu, Dubnicaimu. Žilina 1712. — *Kniha života*, t. j. reč Zjev. Jána III, 5 v pohrebníim kázaní nad Jánem Dadanem, mestanem Žilinským, kníhtlačiteľom. Žilina 1704. — *Katechismus učení křestanského* pro mládež, s pripojením knižčky modlitebné a písní. Bez miesta tlače. r. 1738. — Zvlášť ale skrze Krmana a v spolku s Matejom Belom dosaženo, oč od r. 1658 do 1700 darmo snažnosť vedená bola, t. j. *vydanie celej Bible*, sporiadanej dľa Bratsrskej od r. 1613. Vyšlo ono s predmluvou od Bela a Krmana v Halle Magdeburgskej po prvý raz r. 1722, po druhý raz r. 1745 (ač toto jedno plné je chýb), po tretí raz r. 1766. Takže a tamže vydanie kníh *Nového Zákona* po prvý raz r. 1709, potom v rokoch 1722, 1730, 1744 a 1752 a svedčí spolu, jak už vtedy rozšírené mohli byť Písma Sväte u nás a jak pôsobiť vzdelanostne na národ.

Objavuje sa i v úrade kňaza a superintendenta čo muž kázne, riadu a sporiadanosti cirkevnej. A zvlášť sostavením *Agendy**) uvádza riad a sklad, kde ho do tých časov nebolo a kde na jednej strane páľčivá toho potreba, na druhej strane tým vzdelavateľnejšie pôsobenie toho na srdcia i mysle nábožné. *Agenda* Krmanova je prvá nielen vydaním, prvá je i pravovierou, prvá i slohom jak nábožne vrúcny, tak čo do reči čistým a správnym — oj, o veta čistejším a korrektnejším než jaký nalezáme v pozdnejších podobných náboženských knihách u evanjelikov až po dnes. Ač hľa, i rečová i náboženská cena knihy od potomstva zaznatá.

Krman je vrúcny, nábožný, Bohu chválu vzdávajúci muž ešte i tam, kde svojmu slovenskému a príkladom Sinapiusa i slovan-skému povedomiu výraz dáva a veršuje:**)

*) *Agenda ecclesiastica Slavonica*, t. j. práce cirkevní, kterau evanj. kněží a učitelové v království Uherském při službách Božích vykonávají. Vyšla pod správou Juraja Ambrozia (vidz nižšie), bez miesta tlače r. 1734.

**) Vidz Slov. Pohľady, 1847, diel I., str. 16.

Chvála budiž tobě, náš předobry Bože, z tak velikého

Dobrodiní, že nekles' náš i do konce jazyk!

Náš jazyk obzvláštní, starodávny dosti, slovanský!

Jenž jazyků plodná jest v světě máte jinych.

Český, Chorvátský, Russký, Polský a Moravský,

Bulgarský, Srbský jsau z něho, jsau i jiné.

Muž práce a horlenia za pravé a dobré, objavuje sa naposled i čo trpitel a mučenník toho, zač zasadzoval sa v živote. Osud to vyvolenejších mužov a duchov!

Pavel Jakobei, narodil sa v Prietrži v hornej Nitrianskej a bol slov. kazateľom v svob. kr. meste Modre od roku 1726 až do svojej smrti r. 1752. Nakoľko vek svoj na jednom mieste úradovania, v pobožnej domácnosti a rodine (čítaj prípis k jeho Modl. Pokladu) strávil, ukazuje sa čo muž požehnaného pôsobenia v tichosti — aspoň nezmietaný búrami času jako Krman a čiastočne aj Ambrozius.

Ale delníkom, ba horlivcom je už za samú reč slovenskú a najmä za vzdelávanie mládeže v nej, keďže dobrovoľne prednáša reč československú na gymnasiu v lone cirkve jeho na ten čas kvetúcom. Delníkom je jak vo viničke vlastnej domácnosti, tak na viníci sboru, tak i na poli spisovateľskom v tom jednom smere a vlive, že ušlachiť sám v sebe človeka a kresťana, šľachtíť snaží sa mravy svojich bližných, povzniesť k nábožnosti a ukotviť v Bohu srdcia i duše. Ukážu nám na to už názvy spisov ním vydaných: *Znamenité řeči Pisma Svatého* k vysvetlení katechismu Dr. M. Luthera, roku 1723, bez miesta tlače. — *Časné a nenadále světa opuštění* vys. ur. p. Ondreja Stupavského z Holiče a král. města Pezinku obyvatele. V Prešporku 1726. — *Velmi důležité příčiny proti hodování a opilství, smilství a nestydatosti, sváru, závisti a lakomství*. V Püchově 1724. — *Zahrádka duší nemocných* (potešný spis v nemoci, nešťastí a pri hodine smrti). V Püchove 1733. — *Duchovní domácí hodiny* (preklad z nemeckého). V Püchove 1727.

V šľachetnom tom smere a v duchu k Bohu povznesenom prevedené je i hlavné jeho dielo, na ktorom po čas života pracoval: sossbieranie a sostavenie modlitieb na všetky možné časy a chvíle, pomery, premeny i osudy života zemskeho, v nichž duša i povinná i žiadostivá vznášať sa k Bohu, chváliť ho a dobrorечиť jeho svätému menu v shromaždení spoluveriacich i v súkromnom pokojíku, zakotviť nádej i pomoc v Najvyššom a tešiť sa jedine spaseniu a Spasiteľovi svojmu.

Smeru i rozmeru tomuto zodpovedá už sám názov knihy: *Modlitebný poklad*, obsahujúci v sobe modlitby kresť. horlivé a nábožné jak sväteční a nedelni, tak též všední, k všelikému času a k rozličným potrebám obecným i obzvláštným slaužící. Nákladem W. Kleycha (bez miesta tlače) v Žitavě 1732, str. 1122 kromě registru. V *predmluve*, na zákl. 2 Kor. XII, 14, ukazuje jak vznešenej povinnosti povedomý si je: shromažďovať poklady, a to tie najvyššie k životu večnému, čo duchovný otec deťom. Dielo pripisuje — Bohu samému, a neostýcha sa vyriecť, že čo najlepšiemu

svojmu i vyzývajúcich ho patronu (to v čase, kde zvyk bol vyhlaďovať si zemských veľmožov). A v prípise tomto, plnom nežnosti zbožných citov, plnom vrúcnosti slov i myšlienok dôvery v Najvyššieho a nádeje v Trojjedinom zakotvenej — keď si to tak čítame — odžíva pred nami on, ten predstoletý modlitebník v celej velebe postavy, v nadšenosti a vznešenosti čela, v pokore a skrúsenosti srdca, v žiare nezlomnej oddanosti a neklamnej nádeje tej, jedine v Bohu zloženej. Samé modlitby takže vynikajú, čo do vnútornej ceny svojej, týmiže vlastnosťami pravej, vrúcej modlitby. Čo do formy a reči vynikajú slohom grammaticky korrektným, v slovosklade duchu reči verným (veľmi zriedka kde tu badať preklad z inej reči) a nezávadným oratoricky pekným a výrečným, — vynikajú v tomto čo vzor, na jakom stupni vzdelania stála u nás reč československá, až nad pozdnejší a prítomný vek u tých, ktorí za Krmanom a Jakobeim púšťali sa na rovné s nimi pole ev. náboženských spisov. Lež iste takto ponímať Jakobeiho len čo prosaika, bo čo veršovec (spolu s tými, ktorí ho s týmto Modl. Pokladom upozdravovali: J. Ambrozyus, Sam. Palumbini, J. Blasius, P. Strečko, Mag. Christian Pešek, Václ. Kleych) prosodie nezná, rýmy i rytmus tu slabý; ač obsah i veršovných modlitieb dobrý a významný.

V každom národe a jazyku vždy praví modlitebníci modlili a modlia sa Bohu. Nuž jestliže poklady nábožných modlitieb a spevov majú vplyv na mravné vzdelanie, ba majú ho na to najkrajšie povznesenie sa srdca i ducha nad kaľ a prach všednosti, majú pre mravný rozvoj národov a vekov svoju nepreplatenú cenu: teda máme tu pred sebou už z veku predstoletného poklad duchovný, v objeme (1122 str. v osmorke a do 2000 modlitieb) i vo vnútornej cene dôstojne družiaci sa k Cithare Sanctorum — modlitebník k spevníku — schránky to kvetu nábožnosti, kvetu toho, ktorý u národa slovanského krásne rozvíjať sa videla už synoda caribradská, jako nám to vyše pripomína náš Horčíčka.

Juraj Ambrozyus (v Jakobeiho Poklade: Jiřík Ambrozyus; Hornánsky ale píše ho raz Georg Ambrosi a zas Georg Ambrozy) narodil sa v Dolňom Kubíne, po vybavených domácich školách vzdelával sa po tri roky na akademii vo Vittenberku. Vracajúci sa odtiaľ cez Sliezsko a Poľsko bol pri Bialej chytený, že vraj v horách pred ľudom ev. služby božie konal a bol za to v Krakove od duchovného sídu na smrť odsúdený. Už bol i biely odev hotový, v ktorom mal byť utracený, keď o tom slyšavší priatelia jeho dobehli do Krakova so svedectvami od župana oravskej stolice a od prefekta oravského zámku, nimiž i vymohli si ho čo príslušníka stolice, len aby s nimi hneď a zaraz opustil Poľsko a nevracal sa tam. To prihodilo sa r. 1718. Nuž mal aj otvorené pole účinkovania doma. Hornánsky pripomína, že bol za čas učiteľom grammatiky na kollegium v Prešove; podotkli sme už vyššie, že k takýmto úlohám volení bývali mužovia slovenskí. Ale vidno, že miesto vypínaveho kollegia volil si účinkovať, čo aj v skromnejšej, lež v škole na čistom území slovenskom postavenej. Stal sa r. 1721 rektorom

gymnasia v Necpaloch, a Hornánsky nám dokladá, že s veľikou pochvalou bol predstaveným tejto školy po tri roky. Jakobeiho pozdravil už čo milý brat a kmotor a kňaz vrbovčanský (Vrbovce v Nitranskej), kde úradoval od 1724 do 1735. Odtiaľto vyhnany zdržoval sa v neďalekej Prietrži. Roku 1738 povolaný za kňaza do mestečka Štitníka v Gemerskej bol za superintendenta vyvolený, a síce v shromaždení v Šariši v Giraltovcach dňa 16. febr. 1741 vydržiavanom, inštalovaný ale v neďalekej od Štitníka Dobšinej dňa 26. marca toho samého roku. Umrel v Štitníku r. 1746.

Štitník bol i v predošlých stoliatiach a je čiastočne i po dnes bydlíšťom a schodišťom poprednejších rodín zemanských, istotne predtým inakším ako dnes duchom vedených. Pod záštitou toho lepším duchom vedeného slovenského zemanstva a spolu i mešťanstva dostúpil i náš význačne a výhradne slovenský muž Jurko Ambrozys k dôstojnej hodnosti, ktorej i slovenskými spismi a dielami stal sa hodným.

Veď on to pozdravuje Jakobeiho nielen čo milý brat a kmotor, dodajme tu, že i čo povolaný oceniteľ tak drahého a významného modlitebného pokladu. — Veď on to stará sa o vydanie, uverejnenie a uvedenie do praxe Agendy Krmanovej. — Veď on sám ako verný pastier píše a vydáva k vzdelaniu stáda: *Gruntovní vysvětlení katechismu s připojením řečí Písma Svätého*. Vyšlo však bez udania miesta a roku tlače, teda v čase, kde ešte nátlisky kráľa Karla III. hrozily, ač tento r. 1731 povolil voľbu ev. superintendentov. — *Rozebření částek katech. Dr. M. Luthera, 1742.* — *Příprava k smrti*. Najprv bez miesta tlače 1742, druhé vydanie v Prešporku 1778 od Mich. Institoris-Mošovského.

Veď on to i vyše postupuje a smeruje k slovenskému vzdelaniu tých, ktorí s ním tože stádo vzdelávať mali. Povznáša sa k výši systematického učenca a vzdelanca slovenského, iste na poli vedy do jeho oboru siahajúcej, ale to vedy toho času nad iné pestovanej a neúporne i vliv na národy majúcej.

Mienime tu jeho dielo: *Líbezné Jádro celého křesťanského ev. učení, vůbec v známosti Boha i člověka záležejícího atd., od jednoho Augsp. nezměn. vyzn. úpřimného a věrného nasledovníka. Leta Páně MDCCXLV.* (1745), bez miesta tlače. Objem vo štvorke 1668 strán, okrem predmluvy a 4 registrov. V predmluve hovorí sám, že knihy theologov, ktoré nazývajú sa *systemata*, na pr. Gerharda, Quenstedtia, Hollaza atď. na pomoc bral, áno i jednoho v cirkvi našej (domácej) evanjelickej velice prospešného muža písma (rukopisy) užíval. (Teda i pred ním bol už muž, neznámy síce a neudany ním, ale o theologickú vedeckosť tu doma pečujúci.)

V 42 oddeleniach tohto spisu máme pred sebou, dľa tohočasového systému, všetky dogmata (u pôvodcu „články víry“) theologie sostavené, vo vedeckých výrazoch i vetách prednesené, výpovedmi Písma Svätého stvrdzované a objasňované; kde potrebné i citátmi z kníh symbolických „do jazyka slovanského preloženými“ vysvetľované. Máme v diele tomto (v oddeleniach: desatero B. prikázaní,

o kríži, o stavu cirk., svetskom a domácom a v naučeníach k dogmatom pridaných) i jadro kresťanskej mravovedy (morálky).

A keď vyhľadáva sa od slov. ev. theologov, aby čo z toho, čomu predtým latinsky a nemecky učili sa a teraz navykajú jich jedine na maďarčinu, predniesť k poučeniu poslucháčov alebo nutno i napísať niečo theologického a náboženského: to veru aby nebolo u nich bez známosti tohoto „Líbezného Jádra.“ Chceme-li vo vlastnej reči vidieť systematický rozvoj i súvislosť vedy theologickej, siahnime len k tomuto Jádru, k pravým a správnym výrazom i skladbe rečovej i k sústave jeho vedeckej. Aníž bez neho alebo bez vedeckejších termínov, v ňom u nás poprvé v lad a sklad uvedených, môže stať sa dobrým slovenským theologom a kazateľom. A akby mal kto i dnes lebo zatým povolaným byť k slovenským bohosloveckým prednáškam, vzal by si Jadro toto a u povolaného učenca vzrástlo i rozvilo by sa snadno a skoro v plný strom slovenskej theologickej vedy.

Zrejmé, významné máme teda svedectvá vzdelanosti a osvety z časov, kde v dobe vrtkavej, totiž v prajných i nepravých cirkevných i politických prevratoch, nami udané kultúrne ústavy i vznikaly i zanikaly, ale ovocie svoje cirkvi i národu doniesly v účinkovaní i vo spisovateľských dielach mužov, ktorí tiež často v jednej ruke knihu a pero, v druhej pútnickú palicu vyhnanstva alebo i reťaz väzenia niesli. K tomu pri všetkej prevahe náboženského smeru a akoby jednostrannosti toho veku, dovedli ešte vždy pestovať i reč i jej poesiu i druhé známosti. Neúporne v Uhorsku, kým iné reči viac spalý, Slováci v tej u nich „slovanskej“ (l. slavonica) viac bdeli a postavili pomníky času. —

III.

Už pri konci XVIII. stoločia, za panovania Jozefa II. a Leopolda II., svitá doba rovnak náboženského upokojenia a uvoľnenia, rovnak prebúdzajú sa národy polyglotného Uhorska k povedomiu a zvlášťnejšiemu pestovaniu reči domorodých, národných. Na sneme r. 1791 vyneseny bol zákon síce iba v prospech jednej z nich, aby totiž maďarčina uvedená bola do stredných škôl ako predmet výučby; ale práve i tento stranný zákon budil iné národnosti k ostrážosti a potom i k revnivosti.

Pre nás v tejto dobe už bola zanikla väčšina tých Tablicom na čistoslovenskom území uvedených „dobře sporiadaných“ škôl. Pozostalé ešte (Jelšava, Mošovce, Necpaly a po nich Sv. Martin, Trenčín, ba i B. Bystrica a Modra) to ako počiatkové a pre gymnasiu prípravné triedy živoria, to i ako nižšie gymnasia majú iba podriadenejší kultúrny význam. K rozvítku prichodia ako lycea a kollegium jedine ústavy v nasledujúcich kráľ. mestách: Prešporok, B. Štiavica, Kežmarok, Levoča a Prešovo; vzmôžu sa čo gymnasia na území maďarsko-slovenskom: Rožňava a Gemer pri Šajave. Naukosdelnou rečou zostáva síce latinčina, prebýja sa ale k platnosti i nemecká a maďarská, ktorá pri roku 1848 a po ňom i vrch obdrží čo naukosdelná.

V tejto dobe a v týchto okolnostiach čo deje sa pre kultúru slovenskú a menovite pre pestovanie reči a literatury?

Jako zo stránky katolíkov povstávajú mužovia prechodní zvlášť od českoslovenčiny na domácu postać a k reči slovenskej (Bernolák, Fandlí, Hamuliak, kanonik ostríhomský Juraj Palkovič, čo priaznivec i primáš Rudnay a iní), tak zo stránky evanjelikov vznikajú spisovatelia z XVIII. do XIX. stoletia prechodní, — prechodní zo spisovateľstva náboženského k spisom a dielam umenia a vždy všestrannejších známostí i snáh kultúrnych, spisovatelia tedy i plodnejší a rozhladenejší.

Blížší k nám, budú mnohým i známejší. Predsa pripomeňme aspoň hlavnějších, aby sme si ani tu príkladmi dlžní nezostali: *Ondrej Plachý*, narodil sa 1755 vo Vrbovciach pri Rimave v Malom Honte, umrel ako ev. kňaz v Novom Meste nad Váhom 1810. Okrem deväť cirkevných a náboženských spisov vydal: *Zákon krajinský* z ohľadu náboženství z r. 1791. V B. Bystrici u Tummlera vydával od roku 1786 *Staré Noviny*, štvrtročné to sväzky obsahu dejev a zemepisného, prírodoznalského i hospodárskeho, v ktorých jemu rovný spisovateľ *Ján Hrdlička*, maglódský kňaz, má 6 znamenitejších pojednaní. — *Bohuslav Tablic*, nar. v Česk. Brezove v Novohrade r. 1769, † čo senior a kazateľ v Kostolných Moravciach vo Velkom Honte 1832. Z jeho 21 tlačou uverejnených spisov uvedieme, že *Slovenští veršovci* obsahujú veršovné práce Štef. Pilárika, Jána Chrastiny, Daniela Krmana a iných z doby nami už opisanej, a k vlastným svojim *Poesiam* pridával *Paměti českoslov. básníků*, čím k historii literatury na Slovensku výborne poslužil. Praktické jeho spisy sú: *Určení člověka*, *Lidumil poučující*, *Dietetika* (zdravoveda), *Summa práv Uherských* dľa Kövyho i *Šlabikár* pre baňské okolie. — Samého *Jura Palkoviča* pripočítat sem, bo pripravou svojou, názormi i pravopisom reči stojí ako jednou nohou v 18. a tak kráča do 19. stoletia. I narodil sa ešte r. 1769 na Rimabani, professoroval už od r. 1803 do 1850, v ktorom roku dňa 13. júna dokončil. K prakticko-poučnej literature obrátil sa hneď, keď r. 1802 vydal *Vil. Hufelanda kunšt prodl. života lidského a Poučení o očkovaní*. *Kalendáře* svoje vydával od 1803 do 1846. *Týdenník* založil r. 1812 a vytrval s ním do r. 1818 čo s časopisom hospodárskym, zeme- a dejepisným a literárnym. *Tatráňku* vydával čo sväzky poučné od 1832—1847. V *Slovniku* r. 1820—1821 slovenisoval i nechtiac, keď ho doplňoval výrazmi i pohovorkami len Slovákom a Moravanom vlastnými. Pätnásť je jeho väčších i menších diel literárnych. —

Vidiac, že iné národnosti polyglottného Uhorska popri naukosdelnej reči latinskej idú svojim národným rečiam k rozvoju pomáhať osobitnými Institutmi a professorátmi, nezahálajú ani naši mužovia a zameria na chodníky týmto príkladom ukázané. Pôsobením Martina Hamaliara (narodil sa dňa 11. nov. 1750 v Bátovciach hontianskych, r. 1778 konrektor gymnasia a r. 1784 slov. kňaz v B. Štiavnicí, 1797 za superintendenta vyvolený, prešiel 1803 na Sarvaš, kde dňa 3. aug. 1812 skončil. Muž národu svojmu úprimne

oddaný i skutkami, horlivosťou i učenosťou vyznačený. Spisy jeho: *Material zum öffentl. Unterricht in Kirchen und Schulen 1790.* — *De gradibus consanguineitatis et affinitatis apud Evangelicos prohibitis.* — Slovenská Agenda 1798. — Chrámové Paššie, v Prešporku 1805 a Dvë nábožné písne, tamže r. 1806. — Katechismus s historiou náboženstva, 1814), Bohuslava Tablica a samého Juraja Palkoviča učiněný bol krok jak rozhodný tak samo v sebe a v tom, čo popri ňom a z neho vyvinulo sa, ďaleký a široký dosah majúci. Jejich totiž pôsobením založený bol roku 1803 *Ústav* (institutum) *řeči a literatury slovenskej a Stolica jazyka českoslovanského na lyceum v Prešporku*, na ktorú ihneď Palkovič dosadnul, po roky dobre pôsobil, až do smrti čo taký seba považovať a podpisovať neprestal. *Prešporok* (Bratislava, Požun), na jednej strane s katol. juridickou akademiou, na druhej s evanj. lyceumom a theologiou, stal sa pútnickým mestom a stredišťom vedochytnej mládeže i slovenskej i slovanskej (srbstej, chorvatskej, moravskej i českej). Snaha i skutok našincov tu najprv postaviť ústav i professúru slovenskú, to cele a plne na vyvolenejšom mieste.

Tu neuhasňal ale rozplameňoval sa duch zaujatosti za reč i literaturu u nás. Hneď od tej prvej doby zakladania a trvania prešporského ústavu, jestli kde mužovia skutkom a úradom, slovom i perom zaujatí za literaturu a vzdelanie národnie, jejich samých vzdelanie, zaujatost i ducha smelo z Prešporka odvodit možno. Vynikli v úradoch obhajcovia veci slovenskej, milovníci mládeže v jej národnom vzdelávaní sa, spolu výteční vzdelanci a spisovatelia, ako superintendenti Pavel Jozeffy, Ján Seberini, otec, Ján Chalupka, Samuel Reiss, Karol Kuzmáni sú mužovia z prvej doby ústavu prešporského. Ľudevít Šuhajda, čo aj nie názvom, ale skutkom slovenský potom professor na lyceum v B. Štiavnici, lebo milovník a vzdelavateľ slov. mládeže. Podobne Ján Blahoslav Benedikti v Kežmarku, Ján Kadavý, Čech s láskou tou pôsobiaceou a to až do skonu svojho nedávneho zavítavší k nám, je chovancom prvej doby ústavu tohoto. František Palacký a Ján Kollár, tiež za čas tu duchovne chovaní, došli europejskej uzualosti a povesti; tamten čo historiograf, tento čo básnik.

Zprítomníme si však kvetúcu dobu a rozvetvenie ústavu bratislavského. (Vidz „Slov. Pohľady,“ 1847, diel I., sv. 4., str. 140.)

Smelá a o širšie svoje vzdelanie i pôsobenie zaujatá mládež ústavu založila r. 1828/9 spisovateľmi juho- i západnoslovanskými štedre obdarovanú knižnicu a pritom i *spoločnosť českoslovanskú*, k čítaniu i posudzovaniu plodov literárnych, k cvičeniu sa v rečníctve a pre štúdium jazyka. I tu meno predsedy nosil sám Palkovič a potom prof. Ševrlay, ale dušou spoločnosti bola si už sama mládež a z nej volení podpredsedníci. Z počtu týchto pripomeňme si aspoň takých, čo pozdejšie vyznačili sa ako spisovatelia: Samuel Godra, Karol Štúr, Daniel Lichard, Samo Chalupka. I sami *údovia spoločnosti* vystúpili na verejné literárne pole, keď vpdali: *Plody zboru učenců řeči českoslovanské Prešporského*. Tamže 1836, v 8°, str. 151.

Sami ale v spoločnosť sporiadaní odtiaľto vzkriesili podobnú činnosť a spoločnosť u ďalšej študujúcej mládeže. Teraz to i u katolíckej mládeže, jak z tejto iniciatívy, tak i vlastnými literárnymi u nich mužmi povzbudenej, povstaly spolky k vzdelávaniu sa v slovenčine. A zas mládež evanjelická v styku s tamtou obľúbila si najmä klassického básnika Jána Hollého a oboznamovala sa hneď so snahami nameranými k uvádzaniu domorodého jazyka slovenského.

Na spôsob ale ústavu a spoločnosti v Bratislave povstávaly ústavy, spoločnosti, knižnice na druhých lyceach evanjelických rad za radom. V *B. Štiavici*, kde príčinlivosťou B. Tablica a superint. Adama Lovicha vznikajúca učenná spoločnosť baňského okolia vymohla to, že vyučovanie reči českoslov. sverené bolo Jánovi Rojkovi, konrektorovi lycea, a základ položený ku slov. knižnici, po dnes v prvej lyceálnej dvorane umiestenej; kde potom pokračoval vo vedení mládeže L. Šuhajda. — V *Kežmarku*, kde predtým študoval povestný náš Pavel Joz. Šafárik a účinkoval medzi slov. mládežou prof. Ján Blahoslav Benedikti, spoluvydavateľ slov. prstónár. piesní so Šafárikom; až mládež už po nich utvorila ústav. — V *Prašove*, kde zástupca Slovákov bol slávny niekedy prof. theologie Anton Lud. Muňay, zomrevší už po r. 1848. — V *Levoči*, napred pod tajomníkom spoločnosti, študujúcim tam Adolfom Hroboňom, pozdejšie pod správou slov. kňaza a prof. Michala Hlaváčka, ktorý vyznačil sa už predtým čo supr. kaplán a spolupredseda spoločnosti so Samom Chalupkom v Bratislave. On i tu v Levoči vzdedel mládež natoľko, že aj táto vystúpila na verejnosť, vydajúc roku 1840 *Jitřenku, čili výbornější práce učenců českoslovanských Levočských*. Levočská knižnica bola nám k čítaniu obohatená výtečnými spismi slovanskými z každého temer nárečia a to deje-, zeme- a národopisnými, zábavnými, básnickými.

A keď v tom vládny zákaz zrušil všetky podobné rečové spoločnosti ako spoločnosti a Nemci i Maďari utiahli sa pod záštitu profesorov, podobne učinila mládež naša, dajúc veci zase meno *ústavu*. A menovite v Prešporku zase Palkovíc prevzal professorát i takýto protektorát nad *ústavom*, len že teraz prepustil správu i vedenie Ludevítovi Štúrovi, čo námestnému professorovi reči a literatury slovenskej a názov tajomníka spoločnosti premenený bol na *zapisovateľa ústavu*. Mládež svobodne volila si tohto a k nemu pre knižnicu i *knihovníka*, a schádzala sa na dvojaké hodiny: na *praktické*, kde pestovali rečenie a cvičenie sa v prácach literárnych, a na *theoretické*, kde zprvu hlavne mluvnica predkladaná bola. Podobné cvičenie rozšírili i na nižšie humanitné a grammatikálne triedy lycea.

Filozofi (primáni) a theologi utvorili si ďalej *spevokol* na pestovanie národného spevu a voľných zábav v prírode i kratochvilných miestnosťach mesta a jeho pôvabného okolia. Tu stavil sa v kruhu jejich temer každý cestovateľ slovanský, poctený spevokolom, pri ktorom na pozdrav i rečeno. Bo súvisle s týmto uviedli i hodiny na rečenie ex tripode i z daných rozmyslených pred-

metov. I toto i všetko chovanie sa posudzovala si medzi sebou mládež, a často prísne, kátonsky.

Od prednášok mluvnických pokročeno k prednáškam *historickým*. Tak menovite Benjamin Pravoslav Červenák, po čas bavenia sa Štúrovho na nemeckých akademiách, dejepis uhorskej vlasti; prednášky to vydané pozdejšie v Pešti r. 1844 pod názvom *Zrcadlo Slovenska*. Duch vedochlivej mládeže nemal dosť na prednáškach o veciach slovenských a slovanských; ale skoro zatým načúval a osvojoval si historické, filosofické, aesthetické prednášky Ľudevíta Štúra; obľuboval si reč grécku, spevy Homérove i život Hellenov. Tieto prednášky začal, tuším, Štúr tiež ešte v českoslovenčine, ale skoro v domácej slovenčine; v tej a takej, jaká od vekov (popri všetkej bibličtine a českoslovenčine) jediné miesto zaujímala v spoločenských kruhoch u veľmožov, zemanstva i mešťanstva nášho a jak čistá i pekná zachovala sa ona nielen v hovore pospolitého ľudu stredných stolíc Slovenstva, ale spolu i v jeho rýdzych prstonárodných piesňach a poviestkach. Z prednášok Štúrových dostala sa slovenčina tým snadnejšie a rýchlejšie do prác a literárnych výtvorov mládeže, až i do tisku (Svojim Vrstovníkom na pamiatku. Janko Rimavský. V Prešporku 1844, str. 8, vo 4°), prv ešte ako grammaticky vzdedel ju Ľud. Štúr v spise: *Náuka reči slovenskej*. Nákladom Tatrina, č. 1. V Prešporku 1846. Až vedecky označil ju M. M. Hodža v diele: *Epigenes Slovenicus* a zostavil Mart. Hattala: *Grammatica lingvae Slovenicae, collatae cum proxime cognata Bohemica* atď. Schemnicii 1850.

Keď prednášky Štúrove a činnosť mládeže bratislavskej bola v najväčšom prúde, Maďarstvo nechcelo trpieť rozvíjanie sa ducha a života slovenského. Konventy prešporské zakázaly Štúrovi ku konci r. 1843 námestníctvo professúry reči a literatury slovenskej miesto Palkoviča a spolu i vedenie ústavu. Darmo representovali proti tomu i mužovia v cirk. hodnostach postavení, ako na pr. superintendent Pavel Jozefy a druhí s ním. Vtedy mládež duchom žiaľnym, ale nadšená a obetí schopným zaspievala si:

Dunaju slovenský!
už ťa zanecháme,
keď na твоjich brehoch
ústavu nemáme.

Na to dvadsiati študujúci skutočne opustili lyceum prešporské, a ktorí z nich posledný rok theologického študovania mali, utiahli sa do rodičovských prbytkov doštudovať tam vedy svoje privátne a pripraviť sa k bohosloveckým zkúškam. Trinásti ale z nich, po podstúpení krutosti zimy r. 1844 a ďalekého cestovania od Dunaja pod Tatry, prijatí boli na lyceum v Levoči od professorov vďačne, od mládeže ústavu levočského ale uvítaní nadšene. Týmto činom ale preniesla sa i hlavná činnosť mládeže z Bratislavy do Levoče. Tu potom v kvete boli až do r. 1848 theoretické i praktické hodiny slovenské a v prednáškach Štúrových pokračovali sme, najmä v historických a psychologických, národopisných (dľa Šafárika) a

potom i prírodoznalských. Lebo mládež došla z Bratislavy nielen že mala odpisy Štúrových prednášok, ale schopná bola za učiteľom svojim aj ďalej prednášať; v čom medzi druhými vyznačili sa pred nami Ján Kučera, Petor Záboj Hostinský a Mikuláš Dohnány. Prednášal nám a viedol nás po dva roky, 1845 a 1846, i vyššie spomenutý Janko Rimavský, čo mladík ukončivší ešte v Prešporku teologické štúdia a zdržovavší sa v Levoči čo súkromný učiteľ v dome Probstnerovskom. Levoča bola teraz stredišťom i druhých podobných ústavov a spolkov k vzdelávaniu reči slovenskej i vedeckejších predmetov v nej. Menovite ústavy a spolky v Kežmarku, Prašove, B. Štiavnicí, Prešporku, Modre, až i na gymnasiu v Sarvaši stály s nami v takom spojení, že písomne sdelovali sme si na vzájom hlavné predmety i pohyby svojho slovenského vzdelávania sa, povzbudzovali sme sa k milovaniu jazyka i národa vlastného a menovite pobádali sme sa vždy k prísnejšiemu a vedeckejšiemu študovaniu v rečach i predmetoch. Lebo aj to uvedené bolo medzi nami, že čokoľvek sdelovali nám professorovia naukosdelnou rečou latinskou, z toho aspoň ukážky vedecké a preklady podať usiloval sa každý lepší žiak, najviac iste v slovenčine, ale neraz i na cvičení v reči nemeckej a maďarskej.

Tento je v hlavných náčrtkoch udaný priebeh i postup vzdelávania sa mládeže slovenskej na gymnasiách a lyceach, na ktorých popri naukách latinsky prednášaných mala ona svoje ústavy a knižnice; kde vyvíňovala tým úspešnejšiu samočinnosť v pestovaní svojej reči, čím viac latinčina už pred r. 1848 začala ustupovať maďarčine. Bo práve pri tejto okolnosti mládež i jej vodcovia nemysleli inak, len že keď stáva sa reč jednej národnosti naukosdelnou, toho dôjdu v polyglottnom štáte aj reči druhých národností.

Slováci boli pripravení a spôsobilí zaklopať na dvere kultúry tam, kde tieto otvárajú sa do škôl a ústavov, pestujúcich známosť umenie a vedu pre národy v jejich materinských rečiach. Neináč hotovili sme sa, len tak, že jako v predošlých, nami už uvedených stoeletochiach stály ústavy kultúry na území čisto- alebo prevažne slovenskom, tak v novšej dobe povstať majú zase, nie viac s mrtvou naukosdelnou rečou, ale v svobode a uznaní práv národov so živým a materinským naukosdelným jazykom. — Takto stály veci pred 1848. rokom, pred tým svetom voľnejšieho hýbania a dvíhania sa reči národných. Boli sme sami účastníci i činitelia vecí týchto.

*

Ako dostali sme sa k tomu, že na území slovenskom v uhorskej vlasti povstať zas kultúrne ústavy a to rečou i duchom nám vlastné a verné? Jak šlachetný súbeh začali sme na kultúrnom poli s druhými národnosťami vlasti, chtiac sebe i celku prispievať? Jaké zadúchlo to mrazivé povetrie, nímž zmrzly kvety majúce dozrieť v ovocie vzdelanosti a osvety pre všetky vrstvy ľudu temer trojnásobného? Toto zaznačiť a vysvedčiť by sme mali na svedectvo proti prítomnému tomuto veku, zapomenutému sa na minulosť, na históriu, na dobrodenie pravej kultúry a na oprávnenosť k nej pre všetkých spolubydliteľov vlasti.

P. Dobšinský.

BESEDA.

Ján Bosý,

zomrevší ako ev. kňaz na R. Brezove r. 1847, začal asi pred 50 rokmi prekladať u nás Shakespearea z pôvodiny. Preložil medzi iným Hamleta celého. Z toho sdelil mi niekdy Ján Chalupka, pôvodca nášho Kocúrkova, nasledujúce dva úryvky na pamiatku:

1.

(Z dejstva I. výjav 3. Polonius, radca kráľovský, prepúšťajúc do cudziny syna Laërta, dáva mu naučenie.)

Polonius:

Tu ještě Laërt? K lodi! K lodi! Hanba!
Vítr na pleci plachtám vašim sedí,
A čekají na vás: tu mé žehnání.

(klade ruku na hlavu Laërtovu)

A hleď, bys' sobě vryl pravidla tato
v pamět. Umyslům svým nedávejš jazyk,
aniž neslušné myšlénce skutečnost.
Budiž domácký, nijakž ale chasník.
Prátely, které máš přezkušené,
železným připniž hákem k duši své:
dlaň si však nešpiň vítáním se s každým
leda vylíhlím holobrádkem. Háj se
upadnout v rozpor; jestlis' ale v něm,
veď jej, ať se tě tvůj odpůrce štítí.
Půjč ucho své každému, řeč ne mnohým.
Domnění všechněch přijmiž; soud svůj zdržuj.
Šat nádherný, jak měsíc stačí; ne však
fantného kroje; bohatý, ne pstrý:
neb oděv často hlásá svého muže,
a Fransští řádu vyššího a stavu
jsou v tom šlechetný, převýborný vzor.
Nebuď mi věritel, ni dlužník: často
zapůjčené i s přítelem se tratí,
a dluhy dělat, dělá tupým hrot
hospodářství. — Toto nade vše: *buď*
sám sobě věrný; pak následovně
musí jak den po noci, žeť nevěrným
leckomu potom nebudeš být moci.

2.

Hamlet:

(Z dejstva III. výjav I. Vychýřený Hamletov monolog.)

Být aneb nebýt, toto je dotázka:
 Zda věř' to v mysli šlechetnejší: ostně
 trpět a střely štěstí hamižného
 či zbroj uchopit proti moři lopot
 a je odporem končit? Umřít — spát —
 nic víc; — a říct při zaspání, že končím
 srdce, ach! (ból) a tisíce sot přírodních, —
 dědictví masa; — toť skonání světa
 je tužeb hodno vroucích. --- Umřít, — spát, —
 Spát! Snad i snít? Áno, tutě ústrk.
 Neb co za sny nám ve snu smrti přijdou
 oddrkolivším přec pozemský ten hemž,
 to nám zástavka musí být: tuť ten shled,
 jenž psotu životem tak dlouhým daří.
 Sic kdoby snášel bič a posměch věku,
 dav násilníka, rouhavost zpupnělce,
 zavržené lůbosti muky, odklad
 práv, pych panštiare, kopnutí oplanstva,
 trpělivé ten příjem zásluhy:
 kdyby se v pokoj sám vyhostit nákým
 směl šidlem? Kdoby chtěl nést břemena
 s potem a lkáním života strašného:
 jen že tu strach před něčím za smrtí
 (Ta skrytá země, z jejíž hranic poutník
 nevrací se žádný) — vůli šálí;
 a činí, že ty zloty radšej nesem,
 jež mám, než k jiným, těm neznámým, prchnem.
 Tak svědomí z nás všechněch dělá skety,
 tak čerstvá pleť úminku (úmyslu) pod obmítkou
 hloubání bledou churaví, a v mozku
 i důkladnosti plná předsevzetí
 ohledem tím svůj běh obrácejí
 příčně, trátíce jméno skutku.

P. Dobšinský.

Slovenské Pohľady.

Hričov a Súľov.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

I. Hričov.

Asi na štvrt hodiny vzdialenosti od obce Dolného Hričova, na najvyššom končiarí vypínajúcich sa mocných piesočnatých skalísk vidno pozostatky zámku Hričova. Kto a kedy staval tento zámok nevedno. Podľa veľmi starej povesti Ján Kilian — od ktorého na každý pád ešte i dnes v obci Hričove žijúci zemaní tohože mena pochádzajú —, „procurator castri Biucha,“ vystavil na strmej skale pevnosť, ktorú podľa svojho rodiska Hričovom pomenoval (Matej Běl); dla iných zas zámok tento pravdepodobne po tatarskom pliene bol stavaný.

Túto prastarú pevnosť kráľ Béla IV. — dla Jána Kerekeša (Letopis Matice Slov., roč. III. a IV., sv. II., článok „Hričov“) — na počiatku svojho panovania, teda ešte pred r. 1240 daroval istému Tholusovi (Bartolomeus), synovi Farkaša. Po bezdetnom vymretí Tholusa Hričov späť pripadnul kráľ. fiškusovi; v smysle z r. 1254 pochádzajúcej listiny zámok tento súc odňatý Jánovi Ramzolonovi, Béla IV. teraz ešte kráľovský zámok dal na veku magistrovi Tholusovi.

Počul som z úst Hričovčanov rozprávať, že jakýsi Kilian, ktorý bol z Benátok, vyrobil plán bytčianskeho zámku, a za túto svoju prácu že dostal donáciu v Hričove. Ba pred niekoľko rokami mal som prfležitost v majetku istého Kiliana z H. Hričova povrchnie vidieť i donacionales jedného — na krstné meno sa nepamätám — Kiliana, predka to dnes v Hornom Hričove žijúcich zemanov to-tožného mena, a pamätám sa, že spomenutý diplom vystavil kráľ Ferdinand II.; ďalej do povahy berúc to, že Matej Korvín a tohoto spôsoby i v neskorších časoch napodobňujúci uhorskí veľmoži svoje paláce talianskými majstrami, jako v tom čase najspôsobnejšími majstrami, dali stavať, Hričanmi udržanú a mnou uvedenú tradíciu

som náchylný držať za pravdivú a povedať, že onen Ján Kilian, jako italský staviteľ, Fraňom Thurzom cieľom stavania dnes stojaceho a r. 1571 za času panovania kráľa Maximiliana vystaveného bytčianskeho zámku povolaný, stal sa akiste aj prokurátorom tohto zámku; potom že niektorý z potomkov Fraňa Thurzu, šetriac zásluhy menovaného ešte živého staviteľa, vyzískal jemu u Ferdinanda II., od r. 1619—1637 panujúceho, donáciu v Hričove. Porovnávajúc toto s tým, čo som ohľadne donácie zámku Hričova o Tholusovi hore uviedol, nasleduje, že ponevác je donácia zámku Hričova na stránku Tholusa staršia, jako Kilianovcov v obci Hornom Hričove, staviteľom zámku Hričova nemohol byť Ján Kilian, „procurator arcis Biucha,“ a tak ani onen zámok od svojho rodiska tenže staviteľ pomenovať nemohol, ba nasleduje to, že Matej Bél najskôr zle informovaný chybne to udal ohľadom staviteľa Hričova, čoby bol mal jako pravdepodobné o Bytči povedať.

Meno Hričova v starých listinách prichodí už ako *Richo* už ako *Rychow*.

R. 1265 kráľ Béla IV. zámok Hričov spolu i s jeho pozemkami daroval Mikulášovi, synovi Pavla Beychi, vnukovi Farkaša, podkancellára, gyula-fehérvárskeho prépošta. (Illésházovská listinárėn.)

R. 1272 bola zničená pravota, ktorú stranivá tohoto zámku zdvihnul Dominik, syn Mikuláša, syn šárišského grófa, proti jeho horemenovanému vlastníkovi, Mikulášovi Beychi, u Aleša, orbasského grófa a „iudexa curiae.“ (Illésházovská listinárėn.)

Dokedy vládla rodina Beych Hričvom? alebo počas nasledujúcich dvoch storočí či len jedna a či viac rodín panovalo-li v zámku Hričove? Ponevác pramene nejestvujú, nemožno je vyzkúmať. Istou vecou ale je, že r. 1343 tohoto zámku kastellánom bol Bedő, o 50 rokov neskôr ale Dominik Nagy, ktorý bol spolu aj vicecomesom tekovskej stolice a ktorý nariadením kráľa Žigmunda v záležitosti násilenstva Ladislavom Pardomecom na majetkoch ghymešského Jána Forgácha vykonaného vyšetroval; ďalej je nemožno vykázaf, jako sa dostal tento zámok do majetku bratov Laharov, ktorí ho na lúpežné hniezdo znížili; naproti tomu je zas isto, že Hričov pod týmto časom lebo následkom vymretia jeho vlastníkov alebo týchto nevernosti zas korune zpät pripadnul, a že ho Matej Korvín v prvej desatine svojho kráľovania zas daroval.

R. 1469 nitrianskou kapitulou do Hričova a Bytče statuovaný bol Blažej Podmanin, ktorý víťazne bránil mešto Trnavu proti Švehlovi (1465).

R. 1494 nitrianský biskup Anton dostal od kráľa darom Richo (Hričov) a Biche (Bytča) zvané obce, podľa diela Jozefa Wuruma, „Episcopatus nitriensis“ zvaného (str. 303), kde Wurum spomína aj to, že oné obce za dávna prináležaly ku biskupstvu.

R. 1500 na deň sv. Filipa a Jakuba, totižto 1. mája, na základe listiny v Budíne danej kráľ Vladislav daroval Hričov a Bytču Michalovi Imreffymu za sedmohradský, Čičov zvaný, jemu odňatý a Štefanovi, moldavskému vojvodovi, daný zámok, nitrianske biskupstvo ale obsiahlo dómöšské panstvo prépoštstva sv. Margyty a hneď

na druhý deň na základe v Budíne vydanej listiny bolo toto prépošstvo do nitranského biskupstva vtelené. (Listiny o tomto znejuce sdeluje Jozef Wurum v svojom diele „Episcopatus nitriensis“ zvanom na str. 303—309.) Túto zámenu pápež Alexander IV. r. 1500 dňa 9. augusta potvrdil a neskôr aj Julius II. 26. novembra r. 1503. Keď po vyhnutí Turkov z Uhorska (r. 1686) panstvo dömöšského prépoštstva pripadlo korune, gróf Ladislav Adam Erdődy, nitranský biskup, r. 1719 dal u uhorskej dvorskej kancellárie, aby jemu lebo dömöšské prépošstvo alebo Hričov s Bytčou byly dané nazpät, čo ale z príčiny praescriptie neobdržal. Neskôr toto prépošstvo bolo darované peštánskému ústrednému semenisku.

R. 1536 kráľ Ján Zápoľa daroval Hričov a Bytču bratom Jánovi a Rafaelovi Podmanickému. (Komorský archív.)

R. 1539 Ján a Rafael Podmanický boli do Hričova budínskou kapitulou slavnostne statuovaní.

R. 1549 na základe listiny vo Viedni vystavenej kráľ Ferdinand daroval Hričov Rafaelovi Podmanickému a jeho mužským nápadníkom. (Komorský archív.)

R. 1553 Ján Imreffy vyhľadával Hričov cestou pravoty od Rafaela Podmanického. (Komorský archív.)

R. 1556 stalo sa priateľské pokonanie medzi Imreffym a Podmanickým stranivá Hričova. (Komorský archív.)

R. 1558 dňa 23. februára Rafael Podmanín zomrel jako posledný odrostok rodiny v 46. roku veku svojho.

Po smrti posledného Lahara s rukou tohoto vdovy Fraňo Thurzo, majiteľ lietavského panstva, vynasnažoval sa obsiahnuť i rozsiahle hričovské panstvo, čo sa mu natoľko podarilo, nakoľko od neho o mnoho staršia vdova, za prirodzené nedržiac vstúpiť do sväzku manželského s mladým Thurzom, tohoto s privolením kráľovským prijala za syna a za dediča svojho panstva; ponevác ale vieme, že r. 1560 vdova Rafaela Podmanického, lomnická Johanna, Hričov svojmu adoptovanému synovi, Fraňovi Thurzovi, prepustila, vec túto len tak sme v stave rozumieť, je-li vdova posledného Lahara totožná s vdovou Rafaela Podmanického. Táto adoptia stala sa vdove prameňom trápenia, lebo keď nechala svojho adoptovaného syna dlhšie čakať na dedičstvo, ako sa tomuto zdalo, Thurzo v nočnom čase vtrhuúc do ložnice nič zlého netušiacej svojej dobroditeľky dal ju odvieť do najtmavšieho zámockého väzenia, a vyhlásiac, že sa Laharka zbláznila, zaujal jej majetky.

Odtedy, tak hovorí povest — najrozličnejšie mátohy začali konať svoju „ukrutnú“ hru na veľký strach zámockých obyvateľov. Tam pred vonkajšou bránou akoby stráž stojaca kamenná socha je pomníkom ouoho šedivého mnícha, ktorý ustatý a žízňivý prosil o svoje pripustenie do zámku Hričova, avšak dohovárajúci tyranskému Thurzovi jeho zlý skutok, odtiaľ vyhnaný bol, a keď i tu pred bránou obnovil svoje Thurzu ku obráteniu napomínajúce slová, na rozkaz Thurzov bol hodený do väzenia ku smrti hladom odsúdených. Veľký strach zmocnil sa obyvateľov Hričova, keď ráno našli obrovskú kamennú podobu odsúdeného mnícha pred bránou

postavenú, a bárs niekoľkokrát odtiaľ odstránená bola, vždy znovu povstala, kým konečne prestrašení sluhovia počali zanechávať zámok, v ktorom nebolo vraj pokoja. Toto konečne pohnulo zatvrdilého Thurzu k tomu, že nariadil z väzenia vyviešť svoju dobroditeľku, avšak keď dozvedel sa, že tejto už neskoro prišla svoboda, aj sám ušiel z tejto peleše hryzenia a kľatby. Zámok odtedy začal sa rozpadáť a keď aj jeho posledného kapitána vyhnali mátohy, zrazu plameň strávil túto peleš násilensťva, ktorú potom ani viacnásobným pokusom nepošťastilo sa znovu vystaviť. (Baróna Alojza Mednyánszkyho: „Malerische Reise auf dem Wagflusse.“)

Podľa „Liber Regius“ a na základe listiny z r. 1563 Gustáv Wenzel hovorí, že bratia Fraňo a Juraj Thurzo obdržali už r. 1550 od kráľa Ferdinanda inscriptiu zámku Hričova a bytčianskeho panstva za 12.000 uhorských zlatých. — Gustáv Wenzel v svojom pojednaní: „Thurzó négy egykorú püspök“ zvanom na str. 43 na toto vzťahujúci sa passus onej listiny takto uvádza: „Ferdinandus atđ. quod et si nos anno 1550 atđ. Magnifico Francisco Thurzo de Bethlenfalva, Comiti Arvensi, Consiliario nostro ac quondam Georgio Thurzo fratri suo atđ. totale castrum *Richo* et castellum Byche cum oppido similiter Byche vocato in Comitatu Trinchiniensi existentia, constructa et habita atđ. per mortem et defectum seminis Magnifici quondam Raphaelis Podmanyczky de Podmanyn atđ. inscriptionis titulo pro 12.000 florenis Hungaricalibus benique concessimus“ atđ.

Povážime-li, že Rafael Podmanický, dľa tohto súvekeho náhrobníku, v povážsko-bystrickom kostole chovaného, až r. 1558 zomrel, že tento dľa komorského archívu r. 1556 bol ešte majiteľom Hričova a že sa v uvedenej listine z r. 1563 o Rafaelovi Podmanickom jako o nebohom spomienka činí, Gustáv Wenzel inscriptiu Hričova na stránku menovaných bratov Thurzovcov chýbne do roku 1550 kladie, lebo následkom tohoto všetkého oní Thurzovci Hričov až po r. 1558 obsiahnuť mohli, jejichž inscriptia — ponevác uvedená listina je potvrdzujúca — r. 1563 potvrdená bola; z tohto ďalej nasleduje to, že prepustenie zámku Hričova r. 1560 vdovou po Rafaelovi Podmanickom na stránku Fraňa Thurzu nie dobrovoľne, ale následkom kráľovskej donatie stalo sa, a že to, čo som hore o vdove Podmanického prehovoril, prináleží len do kategorie povestí.

R. 1574 kráľ Rudolf daroval Hričov Jurajovi Thurzovi, synovi Fraňa Thurzo.

R. 1586 Ďuro Thurzo založil Hričov, Bytču, Lietavu a Oravu Imrichovi Forgáchovi, čo ale nezadlho vymenil. (Illésházovský archív.)

Roku 1627 daroval kráľ Mikulášovi Eszterházymu, palatínovi, jako manželovi Kristiny Nyáry, vdovy Imricha Thurzu, Hričov a Bytču, ktorý vyplatil investitúru dcéram Ďura Thurzu.

O ostatných majiteľoch Hričova treba sa dočítať v článku o Bytči. („Slov. Pohľady,“ roč. IV., soš. 4.)

Pod zámkom Hričovom povstala obec nosí meno: Hričovské

Podhradie, s touto susedná dedina menuje sa Dolným a s touto opäť hraničiaca Horným Hričovom.

V Hornom Hričove jestvovala fara už r. 1507. — Z kňazov povstalej tu ev. cirkve sú zuami: v r. 1576—1596 Ján Hrabecí, Martin Intibus a Bazil Fábry, neskorší superintendent; r. 1605 Michal Crispinus; do r. 1667 Martin Križan, ktorý v tomto roku šiel za učiteľa senickej školy; r. 1672 bol tu kňazom odtiaľ odo-hnaný Andrej Zaskalický, ktorý r. 1674 do vyhnanstva poslaný žil v pruskej Vratislave, kam ho s jeho bratom Jánom tam zo-mrelá jeho manželka Justína s tromi synmi a jednou dcérou na-sledovali, až s Danielom Sinapiusom do spojenosti vstúpia, r. 1682 ztadiaľ sa navrátil a meškal v Žiline. V čas Rákócovskej zbury namiesto vystatého farára Ďura Rybáňyho ako kazateľ účinkoval tu roku 1712 Andrej Matthaeides. — Tejto evanj. cirkve filiálkami byly: Horný Hričov, Dlhépole a Hatné.

Z tunajších katol. farárov známe do r. 1690 Gabriela Omastu, Ďura Ribáňyho, Andreja Kopaloviča, Jána Dubnickýho, Mikuláša Hudekyho, Jána Krchoviča, Ďura Bartalška, Mikuláša Balážoviča, Jána Adamoviča, Jána Kontéla, Štefana Tvrďého, Jána Kasala, Andreja Radlinskýho a Fraňa Nemčeka.

Matriky má od r. 1690. — Jej filiálky sú: Horný Hričov, Dolnie a Hornie Hlboké, Bytčianska Lehota, Ovčiarско, Peklina, Hričovské Podhradie a Závada. — Počíta 2145 katol. duší. — Kedysi aj obce Keblov a Záriečie byly filiálkami tejto fary, ktorých sessionálni gazdovia ku udržaniu hričovského duchovného dľa kan. visitácie tejto fary z r. 1688 len peniazmi prispievali.

Tunajší jednou väzou opatrený kostol na svoje útraty dal vy-staviť, do užívania evanjelikom popustil a ku česti sv. Michala archanjela zasvätiť dal istý Borsický, ktorý r. 1632 palatín pred-sudkom ostatných patrónov zaujal, ale ho r. 1646 zpäť vrátiť pri-nútený bol. — Dľa kan. visitácie tejto fary z r. 1674 tunajší du-chovný mal vlastných poddaných.

V Dolnom Hričove pri hradskej ceste stojaci, na jedno po-schodie vysoký hostinec bol kedysi kaštieľom (castellum), ktorý sa už v listine r. 1556 konaného rozdielu tejto obce sta prv a ešte jestvujúci spomína, ba vieme aj to, že on i grófovi Thurzovi slúžil za obydlie. Teraz je vo veľmi zapomenutom stave.

V Hričove kedysi jestvujúcej školy r. 1605 rektorom bol Jakub Clementis zo Žiliny.

Mimo spomenutých a meno zámku Hričova nosiacich troch obcí ku menovanému zámku náležali kedysi ešte i nasledujúce dediny:

1. *Hornie Hlboké*, ktoré medzi vrškami v hlbine leží a od Dolného Hlbokého len jarčekom je predelené.

2. *Peklina*. Ono miesto, na ktorom táto dedina povstala, náš vidiek obývajúcí pohanskí Slovania za *peklo*, jako protivnosť na mieste mestečka Rajca bývalého posvätného hája, raja, držali a ho *peklínou* menovali, ktoré meno dedina aj pozdejšie zadržala.

Jako Horný a Dolný Hričov a Hričovské Podhradie, tak aj naposledy uvedené dve dediny teraz náležia ku bytčianskemu panstvu, do ktorého hričovské panstvo časom vtelené bolo, pretože od istého času oboma jeden a ten istý majiteľ vládne.

3. *Ovčiarsko*. Na priestore tejto dediny počiatočne musely byť panské ovčince, ktorých ovčiari neskôr tam sa usadliac, založili terajšiu dedinu, ktorá svoje meno nosí od tejto okolnosti. Že toto miesto už aj v predhistorickom veku, ktorý bol priechodom medzi kameňo- a bronzovou kultúrou a ktorý upotreboval meč za hmotu svojich zbrojov, nástrojov a ozdôb, obývané bolo, dosvedčuje najdený tu medený kocprd. („A rézkor Magyarországhan.“ Písal Fr. Pulszky. Budapešť, 1883.)

Roku 1402 na deň sv. Bartolomeja bola ustanovená metacia Ovčiarska, lebo richtár a obyvatelia tejto dediny prosili o to Štibora, pretože jej zeme zaujímala Žilina a iné susedné obce. — Metaciu Ovčiarsku previedol aj Benedik Kožar r. 1590.

Ovčiarsko majúč za svoj praedikát rodina Kózsár de Szúd a Kemenec, z toho nasleduje, že v slove stojaca dedina bola donáciou tejto rodiny, ktorá tak prestala náležať ku hričovskému zámku. Z ohľadu tohoto na tomto mieste nádobno udať genealogiu tejto už po meči vymretej rodiny:

Benedik Kózsár de Szúd et Ovcsarszkó, manžel Anny Szelechiny (dcéry Štefana Szelechiny de Nagy-Szelechiny, manžela Uršuly Dolgoss, dcéry Tomáša Dolgoss, ktorého manželka bola Anna Cseh de Ludány, po druhýraz (r. 1556) vydatá za Ďurom Babin-daly) a švagor Zuzanny Szelechiny, po prvýraz vydanéj za Žigmundom Ocskay-om a po druhýraz (r. 1624) za Petrom Konkoby. Mal štyroch synov: Mikuláša, Jána, Benedika (manžela Zuzanny Labady) a Michala (manžela Žofie Drasskóczy).

Mikuláša Kózsárove deti boli: Fraňo, Gabriel, Maria (manželka Ďura Belleváry-ho.) — Jána Kózsárove deti: Štefan, Adam a Mikuláš. — Benedika Kózsárov syn: Michal a tohoto deti: Žigmund, Ladislav, Eva (manželka Slaninky), Helena (manželka Imricha Ordódy-ho a potom Tomašoviča), Zuzanna (manželka Bukovinského) a Alžbeta, manželka Eliáša Magócsyho.

Týmto končím dejiny zámku Hričova s prednesením toho, že roku 1561 dňa 20. septembra Žilinci prosiac kráľa Ferdinanda I., aby vydal rozkaz medzi inými aj majiteľovi hradu *Richo* (Hričov), žeby tento od nich mýto nevyberal, a ešte predtým kráľ Matej, totižto r. 1469, medzi inými i kapitánovi Richo-va kázal, aby Žilincov v jejich svobodách udržiaval.

II. S ú l o v.

Kráčajúc od mestečka Predmiera cestou na juhovýchod vedúcou prídeme do úzkej doliny, v ktorej popri potôčku stúpajúc prídeme opäť ku vápenistým skalám, mocne sa hromadiacim, ktoré

vypínajúc sa jedna nad druhú po oboch stranách úzkej doliny, tvoria prekvapujúce podoby a zrazu jedna k druhej tak úzko pristúpia, že zdá sa byť cesta zatvorenou a ďalšie stúpanie nemožným, a keď prejdeme cez úzku skalnatú, prírodou utvorenú bránu, zrazu zjaví sa zraku nášmu veľmi rozsiahly skalnatý kotál, ktorého steny poskytujú utešenú, zriedkavú panoramu. Dolina táto patrí medzi tie najzaujímavejšie vidieky Uhorska, a síce ohľadom geologov a turistov, lebo tunajšia príroda vytvorila tu zo skál tie najrozmanitejšie figury. Zdá sa, ako keby tu predpotopné mesto so všetkými svojimi obyvateľmi, kostolmi, palácami, stĺpami, väzami atď. bolo skrepenelo, čakajúc na hlas trúby vzkriesenia.

Na skale, uprostred tejto malebnej skupeniny sa vypínajúcej, Roháč rečenej, ktorej vrcholec dominuje nad okolnými skalami, badať nepatrne rumy hradu Súlova, totižto tri kusy holej skaly v trojhrane postavené; tieto skaly sú spojovacími múrami vyplnené a slúžily tomuto zámku za rohové. Stavanie je veľmi malej rozsiahlosti a neozbrojené oko musí sa dobre napnúť, aby ho z hĺbky pod ním sa rozprestierajúcej tým poznal, čím je.

Počiatok tohoto zámku, ktorý ľud Roháčom menuje a o ktorom letopisy celkom mlčia, padá do najstaršieho času pástového práva.

Zámok *Súlov* a od tohoto pod ním povstáť obec svoje meno od *suli*, *soli* obdržal, pretože sa v jeho velikánskych skalách samotrová soľ nachádza. V starých listinách prichádza pod menom *Zulio*.

Pod Árpádovcami a neskoršími kráľmi od r. 1193 prináležal tento zámok súlovskej rodine, ktorej veľmi staré výsady (od roku 1193 — 1274 Matej Bél autentične dokazuje v závierke svojho diela: „Notitia Comitatus Trenchiniensis.“

R. 1193 kráľ Béla III. daroval zámok Súlov s majetkom Kementence a Predmier zvanom, Vrast a Stois menovaným bratom, poddaným trencianskeho zámku, za jich služby, preukázané r. 1167 v dalmatskej vojne.

Po vymretí súlovskej rodiny tento zámok pripadnul kráľovskému fíškusovi.

Kráľ Béla IV. r. 1246 obdaroval magistra Nosk zvaného dedinou *Veľkým* a *Malým Zyllovom*, teraz Súlov menovanou; magister Nosk zanechal po sebe dvoch potomkov: zylovského Pasca, od ktorého pochodil rod Židkovských, a zylovského Sebeslausa, od ktorého pochodil veľko-zylovský Jagusius; tento bol za času vojvodu Ctibora beckovským kastellánom a kapitánom. (Jozef Podhradský: „Béla király névtelen jegyzőjének ideje kora és hitelesége,“ str. 278.) Z tohoto nasleduje, že dedina Súlov počiatčne tvorila dve obce.

V husitských vojnách, pod kráľom Žigmundom, zámok Súlov slúžil susedom za útočisko, ktorým hrozilo nebezpečenstvo. Zámok, majúc veľmi vysoký dvíhací most, silno protivil sa každému možnému nepriateľskému nápadu.

V čase prvého obliehania Viedne Turkami (r. 1529) slúžil

v tureckom, tamejší Dunaj zatvárajúcom námorníctve jako kapitán istý Sebastianus, rodom zo Srijemska. Tento, keď Sulejman suspendoval obliehanie Viedne, s 50 tureckými konníkmi prešiel ku kráľovi Ferdinandovi, za čo ho tento r. 1530 so Zámkom, Súlovom a ku tomuto patriaciimi majetkami Hradna, Marček a Lúky rečenými a s prádikátom „Syrmienensis de Súlo“ obdaroval. Tejto donácii avšak protirečil Rafaela Szúlyovszkého syn, Ďuro, posledný mužský potomok ešte vtedy žijúcej rodiny* Súlovskovcov. Stalo-li sa následkom priateľstva ku tomuto a či len zo závisť darovania cudzému, že keď ostrihomská kapitula a vyslanec kráľ. tabule Syrmienensis do jeho súlovskej donácie uviesť chceli, prišiel s nimi v tom istom čase na miesto aj magnificus Rafael Podmanický z bystrického zámku so svojím vodcom Rózsou a so svojimi ľuďmi a zámok pred očima všetkých na troch miestach zapáliac, v najväčšej čiasťke ho zničil. Keď po čase zomrel posledný Szúlyovský, a tak donácii Syrmienensis nič nestálo v ceste, tento skutočne vstúpil do majetku súlovského hradu. Ten potom dal ponaprávať a usporiadal ho za stále bydlisko; dievčenskej vetvi Szúlyovských ale vydajúc „quarta puellaris“ a seba takto proti nápadom z tejto strany zabezpečiac, napotom venoval svoj život len k pozdvihnutiu dobrobytu svojej rodiny. Avšak na sklonku svojho života nebol osvobodенý od mračných oblakov. Neprávost so svojou manželkou Justínou, rodenou Ujfalusy z Tökös-Ujfalú, a vedomie, že nemá mužského potomka, ztrpčovali mu nemálo ostatné dni života. Na jeho prosbu kráľ Ferdinand I. dňa 21. februára r. 1554 danou donáciou rozšíril aj na dievčenskú vetvu jeho majetky prvej donácie. Ohľadom mužského potomka slutoval sa nad ním osud, lebo r. 1556 narodil sa mu syn, ktorý pri krste dostal meno Leonardus; avšak tohoto sám nemohol vychovať, lebo už r. 1557 zomrel. Mimo tohoto syna zostali po ňom i 3 dcéry: Anna, Katarína a Helena; prvá vydala sa za Kristófa Ordódy-ho, druhá za Pavla Akay-a a tretia za Jána Dávid-a. Touto cestou pripadnul Marček do majetku Ordódocov, ktorým aj teraz táto rodina v osobe Štefana Karola Ordódy-ho vládne; Hradna ale do majetku Akay-ovcov, ktorá ale cestou ženskej vetve prišla do rúk Pavla Madocsányi-ho, hlavného župana trencianskej stolice.

O vychovanie maloletého Leonarda starala sa jeho matka, po jej smrti ale prijali túto úlohu na seba jeho švagrovia, ktorí však nezameškali všetky maloletému Leonardovi vlastníckym právom náležiacie nepohnutelnosti medzi seba rozdeliť. Z tohoto, v čas dosiahnutia plnoletosti Leonarda, povstali veľké neprávosti a rozopre medzi štyrmi švagrovcami, a tieto sa ešte zväčšili pri delení pozostalosti po bez potomkov zomrelej Heleny Dávidovej. Tieto roddinné trenice prešli i na potomkov a vliekly sa až po čas panovania Leopolda I., kedy konečne bol urobený koniec storočným rozopráň, keď pred turčianskym konventom jednotlivé rodiny pokonaly sa a každej z nich vykázaná a vydedená bola jej patriaca čiastka z majetkov Súlova, Hradnej, Marčeka a Lúk.

Sám zámok pripadol do výlučného majetku Syrmienensisov a títo boli aj poslednými obyvateľmi tohoto orličieho hniezda.

R. 1531 hore menovaný Sebastianus stal sa cisárskym tajomníkom a dvorskej komory radcom a jeho syn Leonardus Syrmienensis de Súlo podžupanom Trenčína.

R. 1593 Leonardov vnuk Theodosius Syrmienensis de Súlo bol trenčianskym podžupanom a r. 1610 prisediacim kráľ. tabule a toho istého roku dňa 28—30. marca v Žiline držanej evanj. synody údom, konečne r. 1611 dňa 7. januára bytčianskej palatinálskej súdnej stolice delegovaným predsedom, ktorá vyniesla trestný rozsudok nad zlochýrnou Alžbetou Báthory. Jeho manželka bola Zuzanna Pongrácz.

Theodosiusov vnuk, Sigismundus Syrmienensis de Súlo, pojal za manželku veľkodušnú Katarínu Bossányi, ktorá r. 1682 po smrti svojho manžela zámok Súlov pod menom „Katalinvár“ s kráľovským privolením počala obnovovať, ale smrťou zastihnutá započaté dielo dokončiť nemohla.

R. 1710 Gasparus I. Syrmienensis de Súlo, syn Žigmundov, bárs v zámku len malým zástupom disponoval, víťazne odrazil zástup Rákóczovcov, za čo bol cisárskym poľným maršálom skrze baróna Ladislava Ebergényiho písomne pochválený. Jeho syn Gašpar stal sa radným svob. kráľ. mesta Prešporku, kde pojal za manželku Kláru Segner.

Roku 1739 dňa 10. augusta na základe bratského podielneho listu, v Súlove daného, v tom čase žijúcemu údovi rodiny Syrmienensisov bolo v zámku bydlisko a kuchyňa vykázaná, tak aj onen tractus, o jehož neporúchanosti a udržiavanie starať sa bol povinný pod pokutou 50 zlatých. Cieľom bezpečnosti zámockej vydržiavany bol na obecné útraty strážnik, ktorý bol spolu aj horovým hájnikom. Na farchu obecnej pokladnice mala byť aj strecha vlastného zámku opravená, a k tomuto potrebnú tesársku robotu mal vykonať súlovský mlynár.

V neskoršom čase, tak zdá sa, pretože udržiavanie zámku vyžadovalo veľmi mnoho útrat a verejná bezpečnosť nenárokovala viac bývanie na posilnených miestach, Syrmiensovci vystačovali sa so svojho dedičného hniezda dolu do dediny, pod ním ležiacej, kde sebe kaštieľ vystaviac, v nej pod menom Súlovský po dnes žijú. Za čas sa ešte starali o udržiavanie zámku v dobrom stave, až konečne následkom všeobecne nastalých planých časov zámok Súlov nenajdúc svojho obnoviteľa, nikým nebránený a nepodporovaný konečne počal sa rozpadávať.

Jeden z týchto kaštieľov bol terajší byt evanj. farára; jeho staviteľská podoba je prevrátené veľké F, totižto počiatočná písmena mena svojho staviteľa a obyvateľa, Františka Syrmienisisa; druhého domu — ktorý je oproti katol. kostolu — pôvodná staviteľská podoba je prevrátené veľké L, počiatočná to písmena mena svojho staviteľa a obyvateľa, Leonarda Syrmienisisa, otca Theodosiusa; terajšia jeho staviteľská podoba predstavuje prevrátené veľké T, totižto počiatočná písmena mena svojho prístaviteľa a neskoršieho

obyvateľa, Theodosiusa Syrmiensisa. Posledný je na poschodie vysoký. Hore na poschodí, na kamennom futre štvrtej izby možno čítať: T. S. H. G. A. D. 1660. V prvej izbe sú ešte pôvodné črepové kachle, a aj na poschodie vedú ešte pôvodné, drevené, široké schody. Na kamennom futre dverí v kúte umiestnených možno čítať: „Anno Dni 1603.“ Cez tieto dvere niekoľko schodmi možno prísť do kuchyne, kde nachodí sa pôvodné otvorené ohnisko s leto-počtom: 1591. Drevo pôvodných dverí, z kuchyne do inej izby vedúcich, pekne vykladané je kvetami. — Pravá strana nižšej čiary podoby prevráteného veľkého T je staršia ako iné čiastky tejto podoby.

Prečo potomci Syrmiensisov zamenili svoje staré meno s menom prvých pánov súlovského zámku, Szúlyovskovcami, to nevedel povedať ani samotný najstarší úd ešte teraz žijúcich Szúlyovskovcov, pred niekoľko rokami zomrelý Florian Szúlyovszký, a len na to vedel rozpamätať sa, že sa jeho otec za istý čas ešte písal Syrmiensisom.

Kedy povstala v Súlove katol. fara, nevedno; to je ale isté, že neskôr prestala, a r. 1766. následkom „liberae collationis,“ znovu založená bola. V tomto čase jediná evanj. cirkev horného vidieku trenčianskej stolice je v Súlove a je vôbec jedua z najstarších v stolici, pokiaľ jej povstanie padá do času reformácie. Všetko, čo sa týka jej počiatočného jestvovania, je zahalené, tolko je ale isté, že r. 1578 jestvovala, lebo sa už v tomto roku (dľa protokollu braterstva horného okresu z r. 1580, z ktorého neb. kňaz Pavel Tessedik čerpal) robí sa spomienka o jednom z jej kňazov, Philip-pusovi. Vzdor tomuto zdá sa, že v tomto čase táto cirkev nemala ešte stáleho kazateľa. Len r. 1591 uviedol takého tehďajší súlovský zemský pán, Theodosius Syrmiensis, a ho spolu aj dostatočne do-toval. R. 1616 ten istý Theodosius Syrmiensis, spojený s Pavlom Akaym a Jánom Dávidom (jako to z kameňa pri vchode do kostola zamurovaného, ktorý ale v čase uvedenia prvého rim. kat. farára zničený bol, vidno bolo), pre tehďajší čas dosť pekný, dnešný kat. kostol dal vystaviť a počal aj väžu stavať, ktorú ale len jeho syn Andrej a ju spolu aj troma zvonmi opatril. Evanj. cirkev bola v pokojnom užívaní tohoto kostola do r. 1670, v ktorom roku on (v neprítomnosti zemského pána Syrmiensisa) s farským bytom a zemiami bol jej odňatý. Neskôr predsa zas do užívku toho istého kostola prišla, zvlášte v nepokojoch Tökölyovských a Rákócovských. R. 1703 opätne jej bol odňatý, ale nezadlho povereníkmi Rákóczyho zas jej opätne bol prinavrátený, až po udusení Rákócovskej zbury na vždy bol nazpät zaujatý a predmierskej fare jako filia privtelený, jako to katol. kan. visitácia od 12. sept. r. 1766 svedčí (Compos-sessores — totižto v Súlove — a tempore quo a sacris Romanis defecerunt continuo Ecclesiam ab autenatis suis catholicis erectam occuparunt, et ad anuum usque praesentis saeculi 3tium possederunt, sectaeque suis Ritibus profanabant, ex quorum manibus erepta quidem fuit praedicto Anno, sed nonnisi unico a nostris posessa tentaue, sis sequente cuius statim per Commissarios Rakoczianos

iustio videlicet intestini ejus belli, resignata fuit Haereticis, qui Andream Mathaeides, Hricsoviensibus non multo ante violantes obtrusum, pro suo adsumserunt Ministrello, tandem extincta revolutione Rakocziana ad nostras iterum manus rediit Predmeriensibusque parochis est redita. Porovnaj 3. svázok, 299 str. cirkevného protokolla.)

Ale aj po tomto skutku zostali súlovskí a hradňanskí evanjelici v spoločnom užívaní vážových zvonov a cintora do r. 1766., keď táto evanj. cirkev na takýto spôsob svoj kostol utratila a jako artikulórna cirkev bez shromaždného miesta zostať nemohla, dočasne vystavila drevené stavanie, v ktorom konala svoje bohočestie. Z tvrdého materiálu evanjelici si preto kostol nepostavili, lebo ešte vždy mali nádej, svoj evanjelický, svojimi predkami vystavený kostol nazpäť obsiahnuť, v ktorej záležitosti sa aj písomne ku kráľ. náboženskej komisii, v Pešti r. 1721 zasedajúcej, obrátili; ba spomenutý kostol v tej nádeji, že ho nazpäť obsiahnu, opatrili novou strechou.

Keď ale tejto nádeje celkom pozbavení boli, na počiatku roka 1747 zadali prosbu (viď epistolu Karola Szúlyovszky ku Drozdikovi od dňa 27. apríla 1766) u Jeho Jasnosti straniva vykázania miesta, na ktorom postaviť by mohli z tvrdého materiálu pozostávajúci kostol. Keď jim toto na najvyššom mieste v smysle intimatuma od dňa 6. júla r. 1748 povolené bolo a jim spolu aj k tomu slušné miesto vykázané bolo, ihneď robili kroky ku stavaniu nového kostola, ktorý bol r. 1752 aj dokončený. Boli by radi tomuto novému kostolu peknejšiu podobu, jako má, a väčšiu rozsiahlosť dať, keby predbežne jeho podoba a rozsiahlosť kráľ. námestnou radou predpísaná nebola bývala, dľa čoho sa prísne držať museli.

R. 1766 všetky cirkevné stavania zhoreli. Dňa 2. novembra r. 1767 bol do Súlová uvedený znovu založenej katol. fary prvý farár, Anton Sefarovič, ktorý odvolávajúce sa na kan. visitáciu od r. 1713 Győryho, trenčianskeho diakona, proti ktorej 20. júna r. 1714 na valnom shromaždení aj stoličné stavy protestovali, tak aj na niekoľko krstov predmierskeho katol. farára včas uprázdnenia súlovskej evanj. fary, súlovskú evanj. artikulórnú cirkev, skoro všetkých jej práv a užitkov pozbaviť chcel. V prvých dňoch po svojom uvedení onen katol. farár dal celkom zatvoriť cintor, ktorý doteraz bol vždy otvorený, a aby evanjelici ku zvonom spoločnej väze prísť nemohli, dal doskami zabíť z vonku k nim vedúce dvere. Evanjelici takto ani k zvonom prísť, ani svojich mŕtvých do cintora pochovávať nemohli, i boli prinútení týchto do pivnice zámku Antona Ludvika Ladislava Syrmiensisa predbežne položiť. Potom bola hlavná starosť katol. farára, jakoby mohol obec Hradnú, so súlovskou art. cirkvou spojenú, odtrhnúť. Tvrdil, že so Súlovom spojená Hradná, ktorá mala so Súlovom aj spoločné poľné znaky, je celkom neodvislá obec. Následkom tohoto evanj. duchovnému stolica zakázala do Hradnej chodiť a tu jakúkoľvek povinnosť konať. Keď ale tento jako prv hradňanské deti krstil, súkromným listom slúžneho bol do Trenčína citovaný a na druhý deň uväznený,

z ktorého len o 4 mesiace na kráľ. rozkaz vypustený bol. Ale Hradná od Súlova odelená bola a tak zostávala táto obec do roku 1791, kedy na základe 26. zákonného článku zas k Súlovu jako filia pripojená bola. — Ďalej onen katol. farár chcel dôchodky evanj. duchovného, totižto štólu, sebe privlastniť a aby veriaci evanj. fary jeho zeme zdarma obrábali atď. Preto evanj. cirkev v Jeho Jasnosti dúfala, jako to vysvitá z listu Karola Syrmienšisa, tehdajšieho cirkevného dozorca, 27. apríla r. 1767 daného a k Jánovi Drozdík písaného. „Utut tamen sit“ — tak píše onen cirkevný dozorca, keď ani u stolice neobsiahli žiadanú pomoc — „quod omnia media ad nostri suppressionem exquirantur, fiduciam tamen post Deum in Clementia Caes. Regia locamus, quae non admissura est, ut iustitia causae nostrae permittatur.“ A veru z každého písma a z tých nepočetných listov, ktoré v tomto čase z jednej strany medzi Drozdíkom a Halászom a medzi evanj. súlovskou cirkvou z druhej strany vymenené boli, je to vidno, že táto cirkev len u Jeho Jasnosti obsiahla pomoc. Tak r. 1767 následkom kráľ. rozkazu mŕtví v cintori evanj. duchovným slávnostne pochovávaní boli; tak aj zvony spoločnej váže 27. júla r. 1769 v smysle intimatuma boli rozdelené tak, že evanjelici väčší a katolíci dva menšie zvony dostali, jako bolo povedano „ex singulari Clementia Regia.“ Evanjelici takto aj proti ostatným násilnostvám katol. farára Jeho Jasnosťou boli obránení, tak že bol farár prinútený uspokojiť sa svojimi predoslymi poplatkami a k tomu do druhej (ale lepšej) fary bol preložený. Zo stránky katol. farára ani potom neprestali utľskania; tak na pr. — len jedno spomenúc — tehdajší súlovský katol. farár, Fraňo Szalmay, r. 1775 vyzískal stoličné poslanstvo, ktoré evanj. duchovnému aj také deti zakázalo krstiť, ktorých evanj. matky z ďalšieho vidieku do Súlova k zповedi prišli a tu neočakávané porodily; keď ale súlovskí evanjelici v tejto veci zálobu pozdvihli, pre toto pokračovanie farára, ani odpoveď nedošla a len biskupovi bolo súkromnou cestou oznámeno, aby svojich farárov napomenul, aby v takýchto pádoch evanj. duchovným v artik. miestach pokoj dali. Podobný prípad často sa opakoval, až tolerančným patentom táto evanj. cirkev spokojnejší čas obsiahla.

Súlovská ev. cirkev zaujala sa aj za svojich spoluveriacich púchovskej doliny, menovite za lazskú cirkev, a aj tu vydobyla si zásluhu o ev. školu zemanská rodina Syrmienšisov alebo Szúlyovskovcov, zvláštne Fraňo Szúlyovsky, plnomocník evanjelikov, riadne vysielaný do púchovskej doliny ku početným vyšetrovaniu. Dobře vedela aj druhá strana, že kto je hlavnou podporou protestantizmu horného vidieku, a tak nič nezameškala, aby túto rodinu obsiahla. Hovorí sa, že keď raz gróf Balassa u istého výborného úda tejto rodiny urobil návštevu a upozornil ho na ony veľké prednosti, ktoré rodina nadobudnúť mohla prestúpením na katolícke náboženstvo, a oni sa priam vozili pod súlovskými skalami, ktorých jednu podobu mnohí za podobnú ku Lutherovej podobe nachádzajú, Szúlyovský na túto skalú ukazujúc povedal: že jim je to nemožnou vecou, ponevác jim táto ustavične privoláva: „Nolite, nolite, facere hoc.“

V tomto čase ev. cirkev hmotne soslúnila, odkiaľ pochodí aj oneu malý kapitál, ktorým teraz vládne a ktorý najviac koncom 18. a počiatkom 19. storočia usporený bol. R. 1811 povstala peňažná krísis, následkom ktorej utratila 700 zl., citlivo sa jej dotkla. Pri tom ztratila aj svoje najsilnejšie podpory a udržovateľov čiastočne smrťou, čiastočne vystahovaním. Zvlášť nenahraditeľnou jej ztrátou bola smrť baróna Calischa, ako aj vzdialenie zemanskej rodiny Szúlyovských.

Táto ev. cirkev jedinu svoju nádej vtedy skladala do svojho duchovného, Pavla Tessedika, ktorý v nej vyše 40 rokov pracoval a ktorý pred mnohými veriacimi a inými znamenitými osobnosťami, menovite pred superintendentom Fraňom Samuelom Stromským vyslovil, že svoj veľký majetok len jej samej chce poručiť. Táto nádej sa ale nevyplnila. Po jeho neočakávanej smrti cirkev nielen že nič nedostala, ale skoro bola by utratila celý svoj malý majetok, ktorý bolo treba advokátom vyzbrať. Zomrel 30. januára 1856.

V tejto ev. cirkvi dľa starých písemností, menovite dľa rukopisu, z „*Protocollum Fratrum superioris Districtus Trenchiniensis*“ Pavlom Tessedikom čerpaného, a dľa výřahu trencianskej ev. cirkve zo starých zápisníc s tamtým sa srovnávajúcich, pracovali nasledujúci kňazi:

R. 1578 Plebanus Philippus.

Jonas Colledanus (dľa starej zápisnice trencianskej ev. cirkve).

R. 1596—1605. Petrus Holnapaeus Strihariensis. Na tohoto Theodosius Syrmienensis žaloval sa pred kongregáciou, že Jánovi Trochóczy-mu, rektorovi, zadržal 2 korce žita a že nečestný život viedol, ktorý sa proti tomuto tak bránil, že učiteľ svoju povinnosť zameškal, a že keď nečestne žil, prečo ho neprepustili, keď každoročne ďakoval.

Michael Novisoliensis.

R. 1607—1614 Joannes Hrabecius. Odtiaľto odišiel do Vrútok.

R. 1618 Georgius Stephanides Littillensis, ktorý 18. júla 1618 podpísal stanovy confraternitas-u. Odišiel do Illavy.

R. 1620—1629 (dľa iných do r. 1630) Georgius Clementis. Odtiaľ odišiel do Necpálu.

R. 1629 Johannes Vízlicsky Bodicenus, ktorý 18. júla 1629 podpísal zákony seniorátu.

Jacobus Urbanovics, ktorý r. 1641 odišiel do Kysuckého Nového Mesta a odtiaľ r. 1643 do Varína. Dňa 8. novembra 1633 podpísal tie isté zákony.

Michal Lazius do r. 1647, v ktorom roku odišiel do Košec.

Andrej Jaksí, ktorý 6. novembra r. 1647 tiež podpísal svoje meno v žilinskej kongregácii. Zo Súľova prešiel do Trenčína „pro Diacono“ a odtiaľ za kňaza do Kys. Nov. Mesta.

R. 1657 Andrej Blasius, pozvaný z Kotešova. Mal r. 1662 u Žigmunda Syrmienensis pravotu pre zabitie kúr. Za jeho úradovania patron cirkve daroval kalich. R. 1674 bol poslaný do vyhnania a so svojou manželkou, dcérou Institoris a 3 synmi žil v Briege.

R. 1690 Jonáš Colledanus, pozvaný z Púchova; neskôr dostal sa do Trenčína.

R. 1705 Ján Simonides.

R. 1713 Andrej Matheides, ktorý prišiel z Hričova.

Dľa 60. strany 111. sväzku cirkevnej zápisnice a výkazu matriky z r. 1721 po Matheidesovi nasledovali títo duchovní:

Colledanus.

Tohoto syn Colledanus.

N. Keverý.

Andreas N., capellanus Solnensis.

Andrej Gregoriades.

R. 1723 Imrich Ruttkay, pravdepodobne onen, ktorého r. 1730 Hornýánszky pod menom Rutényi-ho spomína. Ruttkay zomrel r. 1739.

Od mesiaca júna nasledujúceho roku po marec tunajšiu stanicu kazateľa zastupoval opäť spomenutý Gregoriades, až potom prvolaný a ordinovaný bol Martin Herscheliuss, ktorý zostal na tejto stanici do r. 1744, kedy povolaný bol za dvorského kazateľa ku Pavlovi Sándrovi do Malých Ostratíc.

Od augusta r. 1744 do januára r. 1745 dočasným kazateľom bol Michal Záborský.

Od r. 1745 za 8 rokov bol tu kazateľom Samuel Lischoviny, keď potom povolaný bol do Liptova do Veľkej Paludze.

Po čas uprázdnenia kazateľského úradu súlovská ev. cirkev administrovaná bola necpalským kňazom Doleschall-om.

R. 1752 predošlý rektor školy bol povolaný za kňaza, v ktorom úrade zostal do svojej smrti, totižto do 1. aug. r. 1759.

Dňa 28. aug. r. 1759 bol Samuel Prieviczky, rodom zo Starého Zvolena, za kňaza povolaný a dňa 2. sept. v Modre ordinovaný, a keď bol neskôr do Kremnice povolaný, nasledoval za ním v úrade dňa 23. júna r. 1768 konrektor tehdejšej modranskej školy, Andrej Orgony. Keď tento r. 1769 odvedený bol do trenčianskeho zámku, lebo z Hradnej niekoľko detí pokrstil, a tam za 4 mesiace uväznený bol, zastupoval ho Ördögh, až kráľ. rozkazom bol svojmu úradu prinavrátený. Pracoval do 23. júla r. 1778, kedy zase pre istý sobáš bol zažalovaný a na kráľ. rozkaz nielen súlovského kazateľstva pozbavený, ale s manželkou a deťmi z krajiny vyhnaný.

Po pozvaní nového kazateľa súlovská ecclesia mater administrovaná bola Deluck-om, kňazom z Ivánky, potom necpalským kazateľom, Lačným, kým v septembri r. 1778 rektor z Ivánky, Pavel Tessedik, povolaný bol sem za kazateľa.

Tohoto nasledoval r. 1820 jeho syn, Pavel Tessedik, ktorý k otcovi pre tohoto starobu už r. 1806 povolaný bol jako kaplán a potom jako administrátor.

R. 1856 Ján Križan, ktorý bol tu od r. 1850 kaplánom, zvolený bol za kazateľa.

Terajší ev. kostol vystavený je r. 1751. Na tomto vážou opatrenom kostole možno čítať tento nápis: „Deo sacratam aedem hanc quam Majores nostri ante annos LXV aedificavere nos po-

steri cum turri hac auximus sub A. R. D. Paulo Thessedik.“ A tak je váža r. 1816 postavená.

Vo váži visia dva zvony: väčší váži 3½ centa. Má tento nápis: „Sospilator orbis da pacem et subveni Cultoribus tuis. Michael Palisch in Kremnitz.“ Na konci: „Refusum hoc aes muniticentia patronorum et Benefactorum Eccleie Ev. Articuli Szulyoviensis sub Ministerio A. R. D. Pauli Tessedik.“ Menší váži 2 centy a 4 funty. Nápis má: „Eccl. Evang. Szulyoviensis sub A. R. D. minore Paulo Tessedik. 1818. Fudit me Samuel Haknberger Kremnicii.“

V kostole za oltárom visia olejové maľby: 1. Gašpara Szontagh-a s nápisom: „Gen. D. Gaspar Szontagh J. Cott. Gömör. Tab. Judiae Prim. Assor. Nat. Ao 1675. Delineat Ao 1724.“

2. Baróna Waldhütera.

3. Vdovy Zuzanny Jonis rod. Holzschner s nápisom: „Zuzanna Holzschnerin verw. Tobias Joniss. Delin. in Iglo Ao 1737.“

V oratoriume patronov nachodia sa nasledujúce obrazy: Karola Syrmienensis-a, kráľ. poverenníka za času Jozefa II.; olejomalba.

2. Gašpara Syrmienensis-a; olejomalba.

3. Baróna Calisinsa; olejomalba.

4. Grófa Imricha Zay-a; ocelorez.

5. Fraňa Syrmienensis-a jako uhorského telesného strážcu; olejomalba.

6. Ludvika Syrmienensis-a; olejomalba.

7. Revickýcky rodenej Lehoczky; olejomalba.

Vo vnútri v kostole na ľavej stene možno čítať nasledujúci verš (chronosticon):

PrIma Dies penteCostes terrore repLebat

ErratI tantI peCtora nostra rea

GranDo, proCeLLa MIna X rapIVnt hoMInes peCVDDesqVe

SternVntVr regetes, horreas teCta rVVnt

QVos ConIVnXIt amor, DissoLVIt VInCVILA nIMbVs

ALterat ob soboLeM soLVItVr In LaCrVMas

Ternos post annos repetVntVr fata prIora

IVsta DeVs noster, sVnt tVa IVDICIA

SerVVs CVI DoMInVs satIs est perspeCta VoLVntas

Non faCIens DIGNVs DVpLICE sVppLICIs

Nostra sIt arCa DeVs sVperent sI fLVMIra rIpas

Perbene DIscE Deo SzVL0 saCrare DIes

Notat, Monet, obseCrat

IDem CVIVs syMboLVM

GratIa IehoVae sVM qVoD sVM

Paul. Cor. XV. v. 10.

Zvečňuje veľkú povodeň.

Znovu založenej katolíckej fary farári boli: Anton Schaffarovič, Ján Letovič, Fraňo Szalmay, Ján Fabuss, Andrej Laurinec. Jozef Kubička, Ďuro Krpelec, Andrej Bazilides, Ján Slušný, Ján Dobray, Ján Marcsiss, N. Bazilides, Ján Krátky, Martin Čzingell a Ján Csernyey; matriky má od r. 1766. Jej filiálky sú: Hradná a Vrch-

Teplá. — R. 1780—83 počítala katol. duší 135, evanjelických 700 a židov 3; r. 1816 katol. duší 104, evanj. 705, židov 14; r. 1863 katol. duší 188; r. 1878 katol. duší 170.

Múrom obohnaný a vážou opatrený katol. kostol zasvätený je sv. Michalovi archanjelovi.

Kedysi v Súlove jestvujúcu školu preto, že tam artikulárna cirkev bola, nemôžeme považovať za počiatočnú, ale viac za gymnasium. Z jej učiteľov spomínajú sa: r. 1601 Samuel Procotini, rektor, ktorý bol bratom Mikuláša Martini-ho, superintendenta prešporskej, nitranskej a tekovskej stolice a ktorý bol Zachariáša Clementis-a, syna Ďura Clementis-a, súlovského kňaza, prvým učiteľom; r. 1631 Daniel Lyeivius, Tomáš Dublicenus; r. 1655 Štefan Mestényi; r. 1659 Adam Kuszma. Potom: Jamriška, ktorý tu bol neskôr farárom, od jehožto žiakov pozostali latinské a slovenské verše, vlastne veselničné básne, ktoré r. 1733 dali vytlačiť a ktoré by dnes ktorémukolvek archigymnasistovi ku cti slúžili; potom Jančovič, Paltsek, Hainal, Gabriel Institoris. R. 1730 Samuel Chovan, narodený r. 1699 v Zvolene, ktorý r. 1732 zostal dvorským kazateľom v Diviackom Rudnom v nitranskej stolici; r. 1740 Ján Čerňanský, narodený v Rajci, učil sa v Trenčíne a na iných domových školách; neskôr navštívil universitu v Tübingách, kde bol spolu aj korektorom slovenských kníh, ktoré u tamejšieho kníhtlačiaru Breitkopfa vyšly; po svojom návrate obdržal tunajšiu učiteľskú stanicu a r. 1743 prešiel za kazateľa do Veľkej Paludze. R. 1752 Pavel Adamiš, narodený v Senici 16. jan. r. 1726; r. 1758 prišiel do Necpál. R. 1790 Daniel Lechovsky. R. 1806 Samuel Lányi, ktorý odtiaľ prešiel do Púchova. R. 1831 Samuel Zákon.

Samuel Michaelides, volakedajší superintendent baňského okresu, medzi inými študoval na tunajšej škole.

Dedina *Hradná*, ako najbližšia appertinencia súlovského hradu, *hradnou dedinou*, zkrátka *hradnou* pomenovaná bola.

Dedina *Lúky* povstanúc *na lúkach*, súlovskému hradu patriacich, zrejme je odvodzovanie jej mena.

Dedina *Marček*, ktorú dozaista založil nejaký *Marek*, nosí tohoto meno.

Meno mestečka *Predmieru* odvodzujem od tejto okolnosti, že pred hranicou rozsiahlosti istého panstva bezprostredne ležiacu zem, *ležiacou pred mierou onoho panstva*, to jest *pred mierou ležiacou zemou*, zkrátka *predmierom* menovali; a v skutku oné mestečko leží tam, kde sa kedysi musely schádzať hranice zeme, patriace k súlovskému, bystrickému a bytčianskemu zámku. Z predmierskych starých richtárov známe r. 1417 Hermannusa.

Povšimnutia hodná je strieborná stará pečať tohoto mestečka. Jej spodok má 12 cm. v priemere, s rúčkou je 15 cm. vysoká; na konci rúčky je ruža; rúčka delí sa na štvoro a konce jednej každej ratolesti tvoria listy stromov. Prostriedok pečate zaujíma obraz, predstavujúci bránu otvoreného zámku. Jej kolopis pozostáva z latinských minuscul, ktorých podoba prezradzuje najmenej vek 14. storočia.

V Predmieri už r. 1457 jestvovala fara; dozvieme sa to z pravoty, vynajdenej v čas kanon. visitácie, ktorá previedla sa r. 1729, podľa ktorej za času kráľa Leopolda pred král. tabulou pravotily sa menovite rodiny Hrabovských a Maršovských s Petrom Szapárym stranivá užívanía patronátskeho práva kostola a fary, ktorá pravota r. 1698 feria 5. proxima post Dominicam Laetare na stránku menovaných rodín vypadla, v ktorej robí sa spomienka o výsadnej listine v záležitosti patronátskeho práva, v Budíne r. 1457 uhorským kráľom Ladislavom Pohrobkom vydanej, v ktorej všetky patronátske práva tohoto kostola pripisujú sa menovaným rodinám. Táto fara ale musela už r. 1368 jestvovať, lebo v tomto roku v súvekej listine spomína sa jej farár, Pavel. Kedy ale ona povstala pred r. 1368 a ktorému farárovi bolo najprv dané toto beneficium, nevedno, ani to nevie sa, ktorí boli tunajšími farármi po menovanom Pavlovi do r. 1690 a v jakom nasledovali poriadku.

Ponevác Predmier za dlhý čas bol majetkom evanjelickej rodiny Balassovskej, povstala tu ev. cirkev. Barón Andrej Balassa okolo r. 1580 túto cirkev veľmi nadal; vtedy bol jej kňazom Andrej Thúri. R. 1615 bol tu kňazom znamenitý Tomáš Francisci. Keď panstvo, do ktorého Predmier vplynul, pripadlo palatínovi grófovi Mikulášovi Eszterházy-mu, za času kňaza Zachariáša Lányi-ho r. 1635 aj tunajší kostol pripadnul katolíkom, avšak ev. náboženstvo vyučovalo sa i na ďalej, na čele ktorého roku 1640 stál chýrečný Daniel Dubravius. (Narodil sa v Žiline z poctivých rodičov. Po vybavení domových škôl šiel do Saska, kde svoje študia dokončiac, pod Baltazarom Fuhrmannus-om r. 1919 pochvalne polemizoval pod názvom „de ordine et methodo.“ Navrátiac sa domov, stál na čele trencianskej, breznanskej a bánovskej školy. Neskôr bol predmierskej, potom grófa Gašpara Illésházy-ho dvorským a konečne senickej cirkve kňazom, až 7. júni r. 1641 na synode v Bánovcach vydržiavanej za superintendenta prešporskej, nitranskej a tekovskej stolice súc vyvolený, superintendentom Joachimom Kalinkom podľa obyčaje bol v Trenčíne inaugurovaný. Bol výborný rečník a učený muž. Nosil skromný ba škaredý odev. Knižočku Mateja Hoe, pod názvom: „Mannale evangelicum,“ dal r. 1650 na svoje útraty vytlačiť a opatril ju vedeckou predmluvou. Zomrel r. 1655. Jako predmiersky kňaz podpísal r. 1641 dňa 30. jan. zákony trencianskeho contuberniuma.

R. 1647 krajinskými zákonami bol kostol evanjelikom opätne oddaný; títo s ním vládli ale len za krátky čas a darmo žalovali sa r. 1681 pred snemom v záležitosti svojej ztratej svobody.

Z katol. farárov sú známi:

R. 1691—1698 ustavične prichádza v matrike krstených kňaz Martin Bertovič.

R. 1698 dňa 29. júna zostal tu farárom Ďuro Vankovič. Pracoval do r. 1703.

R. 1703 dňa 16. apríla prišiel sem z kochanovskej fary Andrej Raphaelis; nezadlho stal sa vice-archidiakonom bytčianskeho okresu. Pracoval tu za 20 rokov.

R. 1723 prišiel Imrich Vitniczky; bol tu sotvá 3 roky.

R. 1726 Matej Grotkovsky (Grotovsky); kedy zomrel, nevedno.

R. 1738 bol inštalovaný Ján Hudek; úradoval tu za 30 rokov.

R. 1769 dňa 29. marca Michal Rudnay do r. 1776. Odtiaľ išiel za farára do Kysuckého Nového Mesta, kde stal sa vice-archidiakonom okresu podobného mena.

R. 1776 dňa 1. nov. Fraňo Szalmay. Odtiaľ odišiel do Varina.

R. 1787 dňa 20. sept. Mikuláš Benjač následkom cambuima, urobeného s predošlým.

R. 1799 dňa 30. predošlého mladší brat, Gašpar; účinkoval tu 26 rokov, r. 1825 dňa 24. apríla resignoval a r. 1827 dňa 24. nov. zomrel v Povážskej Bystrici.

R. 1825 dňa 8. mája bol sem z drietomskej kapellanie Ján Ihriszky patrónom präsantovaný a 18. tohože mesiaca biskupom Jozefom Kluch-om cirkevne investovaný; dňa 2. júna tohože roku zaujal tunajšiu faru.

Nasledoval Jozef Tomann a po tomto Jozef Steskal.

Jedným z tunajších kaplánov bol Fraňo Madva, neskorej farár v Rudnom, chýrečný lekár, ktorý svojim bohatým zkušenosťami položil základ sbieraním a študovaním rastlín, rodiacich sa na blízkych súľovských skalách.

Tunajšia fara vedie matriky od r. 1691. Patrónmi sú rodiny Maršovská a Hrabovská. Jej filiálky sú:

1. *Plevník*, dedina. Bol tu kedysi drevenný kostol, ktorý sa r. 1824 zrútil; teraz je tu kaplna, zasvätená sv. Štefanovi, uh. kráľovi. Má zvon, asi 34 funtov ťažký, r. 1793 liaty, zasvätený sv. Jánovi a Martinovi. — 2. *Drienové*, dedina. — 3. *Rašov*, dedina, ktorej zvon je asi 40 funtov ťažký, r. 1763 zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi. — 4. *Maršová*, dedina; jej zvon váži 25 funtov, r. 1791 dňa 3. júna biskupom Fraňom Xav. Fuchs-om zasvätený sv. Jozefovi. Je tu kaplna sv. Kríža. — 5. *Mikšová*, dedina; má 25 funtov ťažký zvon. — 6. *Jablonové*, dedina; jej zvon je r. 1797 liaty a zasvätený P. Marii. — 7. *Hrabové*, dedina; jej zvon váži 30 funtov, r. 1791 dňa 3. júna biskupom Fuchs-om sv. Gálovi opátovi zasvätený. — 8. *Urbanov*, dedina, r. 1816 biskupom Jozefom Kluchom od malo-jesenickej fary cirkevne odňatá a tejto pridaná; konečne 9. od novších časov aj dedina Dolnie Hlboké.

V r. 1780—1783 počítala 2787 katol. duší, evanj. 10 a židov 59; r. 1816 2735 katol. duší, evanj. 18, židov 48; r. 1863 2489 katol. duší.

Predmiersky priestranný kostol zasvätený je sv. Gálovi opátovi, ktorý sa r. 1796 dňa 2. mája na útraty rodín Maršovskej a Hrabovskej, potom z darov početných dobrodincov a z istiny predošlého kostola, 580 zl. 36 kr. obnášajúcej, z tvrdého materialu počal stavať a za 4 roky (r. 1799) dokončený bol. Dľa svedectva kanonickej visitácie, r. 1815 biskupom Jozefom Kluchom prevedenej, tento kostol nitranský biskup Fraňo Xav. Fuchs r. 1801 dňa 7. júna slávnostne vysvätený. Kostolné múry majú v dĺžke 14 a v šírke 7 siah. Brána nachodí sa pod väžou. Väža je veľmi stará,

na jež čelusti je chodba. Váha táto hodinami opatrená bola na útraty mestečka. R. 1805 bola znovu strechou pokrytá na útraty farára Gašpara Benjača. Sú v nej 4 zvony: prvý 8-centový, s obrazom Ukrižovaného a bl. P. Marie, ktorá má Ježiška pri prsiach; druhý 2½-centový s obrazmi Ukrižovaného a sv. Jozefa, ktorý drží Ježiška na rukách; tretí 37-funtový, r. 1790 na obecné útraty vyhotovený, s obrazmi Ukrižovaného a sv. Jána Nep.; štvrtý 28-funtový s obrazom sv. Gála opáta, ktorý r. 1831 dňa 6. jan. počas pohrabného zvonenia puknul a dosiaľ preliaty nie je. Prvé dva zvony dľa kanon. visitácie z roku 1798 sú nitrianskym biskupom Adamom Erdődym zasvätené r. 1713 dňa 21. júla; tretí zasvätený je dňa 10. júna r. 1831 nitr. bisk. Jozefom Vurumom a štvrtý dňa 3. júna r. 1791 biskupom Fraňom Xav. Fuchsom. — Ako kazateľňa tak aj krstiteľnica sú zo starého kostola. V kostole sú 3 oltáre: hlavný oltár je italského slohu a jeho portatile posvätil biskup Fuchs; reliquie má Piusove a Concor diusove; prvý malý oltár v lodi zasvätený je nepoškvrnenému počatiu bl. P. Marie, má reliquie Piusove a Prosperusove jeho portatile posvätil ten istý biskup; druhý malý oltár v lodi je dielo majstra prvého oltára a je zasvätený sv. Jánovi Nep., jeho portatile je zo starého kostola a je vysvätené barónom Pavlom Révayom, vysväteným díbodenským biskupom. V kostole sú 3 krypty. Pred zákrstím pochovávajú sa cirkevníci za taxu 6 zl.; pod kňazištom nachodí sa hrobka rodiny Maršovskej a s touto susediaca hrobka rodiny Hrabovskej.

Tento kostol chová v sebe do kameňa tesanú a v stene zamurovanú podobizeň Ďura Hrabovského, r. 1360 kapitána trenčianskeho zámku, predstavujúcu ho v 106. roku jeho života.

Povšimnutia hodný je strieborný, pozlátený kostolný kalich, ktorého spodok je románskeho slohu, vrch ale nový. Pochádza najskôr zo 14. storočia.

Na prostriedku hlavného oltára starého kostola bol povstanie tohoto značiaci chronosticon: „Insigne Prosaplae HraboVszklanae praesens aLtare pro soLIIs roMano CathoLICIIs erIgentIs InChoaVIt hoC opVs PerIstrIs et gen. Stephan HraboVszklI sVCCessorresqVe eIVs posVere anno potentI.“ Starý kostol nebol ani zasvätený ani dotovaný. Bol z kameňa a pod kazateľňou mal 2 krypty: rodiny Maršovskej a Hrabovskej, tretiu pod bránou, Adama Rašovského, štvrtá krypta nachodila sa na strane evanjeliuma pred bočným oltárom a síce rodiny Kelecsényi-ovskej.

Kaplny a síce v Predmieri pri hradskej ceste, potom v rašovskom cintore a v Drienovom pri ceste r. 1678 postaviť dali — bez nadania — grófovia Szapáry. Pod farárovou opaterou v Predmieri nachodiaci sa dom chudobných r. 1790 pre štyroch chudobných založila grófka Terezia Balassyčka, vdova po grófovi Petrovi Szapárym.

Dľa kanon. visitácie z r. 1831 tento kostol mal 1252 vied. zlatých dotácie, nevedno však, kým založenej. Farárove základiny sú: Andreja Belajovského 20 zl., rožňavského prépošta Daniša 50 zl., Gašpara Hrabovského, kedysi 300 zl., následkom devalvácie 60 zl. Jozefa Hrabovského 100 zl., Zigmunda Kelecsényiho kedysi 100 zl.,

následkom devalvácie 80 zl. 57 $\frac{1}{3}$ kr., Anny Maršovskej kedysi 400 zl., teraz 98 zl. 45 $\frac{4}{5}$ kr., Ďura Vaclavika 100 zl. a pre kaplána Andreja Halászyho (rajeckého farára) 200 zl. — Farárov provent v nemovitostach obnáša: v Predmieri rola v *dolnom poli* pod 25 prešp. meríc, na *Dieloch* pod 2 p. m., v *Kopani* pod 5 p. m., *pred mostom* pod 5 p. m., v *Rekách* pod 16 p. m., na *zahrade* pod 5 p. m., v *hornom poli* pod 7 p. m., na *Hradnej* pod 3 p. m., pri predmierskom hornom mlyne pod 1 $\frac{1}{2}$ p. m., nad Jablonovým pod 8 p. m., pod *Kruhom* pod 4 p. m., na Hvoznicom chotáre za Váhom pod 10 p. m., jedna lúka, vydelená z obecných lúk, spoločná paša s občanmi a v Hrabovom rola *Niva* pod 7 $\frac{1}{2}$ p. m.

Konškrípia trenčianskeho archidiakonátu z r. 1802 v nitrianskom biskupskom archíve nachodiaca sa ohľadom predmierskej fary obsahuje toto: „In matre a colonialibus 23 per metr. poson. 3. tritici percipit 69. metr. poson. à fl. 1 kr. 45 assumendo insimul 120 fl. 45 kr. — Inquilini No 23. aut unius diei labore aut in locum huius 3 kros insimul 1 fl.“ Tu teda sessionálni poddaní nepomerne mnoho vysluhovali naproti želiarom.

Kedysi v Predmieri jestvujúcej školy rektorom (r. 1609) bol Matej Platani.

Farský dom bol r. 1770 na útraty patronátu vystavený.

Podivín.

Novella.

(Dokončenie.)

Vži sa, milá čitateľka, do krásneho jarného večera, keď myslíme že v hrovej tichosti príroda spí. O ona nespí, ona bdie aj v noci, vedúc tajuplný rozhovor s duchom a srdcom našim. Či neozve sa tajuplným hlasom srdce naše v takýto večer, keď zložiac ruky zahľadíme sa na tú svetielkami posiatu oblohu, na ten jasný sa mesiac, ktorý majestátne tróni si, hľadiac do tej tichúčkej a predsa mnohomluvnej prírody, a keď ešte zblížime sa k špliechotajúcemu potoku: tento cit nedá sa vysloviť, ani opísať, on musí sa pocítiť. Ale či ho každý pocítiť vie, a či je veľa tých, čo tomuto hovoru rozumejú? Nešťastní najviac vedú hovor s driemajúcou prírodou, ale aj šťastní radi túlia sa k nej.

V takýto malebný večer sedia si v záhrade dvaja šťastní manželia; muž majúci ruky zložené v lone, nohy vystreté, preložené krížom, hlavu obrátenú k oblohe — akoby sa modlil; žena pri ňom, hlava jej sklonená na mužovom pleci, ruky zložené tiež ako k modlitbe — a možno že sa aj modlili —, oni bdiaci snili o minulosti zamieňanej tu i tam zármutkom, snili o blaženej prítomnosti.

Z blízkeho domu zavznievajú zvuky piana, sprevádzané milým spevom jedinej jích dcéry Maríny,

„Zas tá jej oblúbená pieseň; počuješ, Palko?“

„Počujem, počujem, ale srdce mi je takým pocitom preplnené, že ťažko prehovorím. Pozoruj, ako tichúčko začína ona: „Zaspievalo vtáča“ — a pozoruj, aký dôkaz položí na slová: „Čo komu súdené —“; aká je to nebeská pravda v tejto piesni! Však ver', duša moja?“

„Ba veru pravda, Palko môj. To splnilo sa aj na nás. Či by som bola kedy pomyslela, že ja budem tvojou, a k tomu takou šťastnou, blaženou ženou? Bože, ako plynú tie časy, keď si pomyslím, že naša Marienka už v šestnástom roku, a udalosti pred šestnástimi rokami sú tak živé v pamäti mojej, že zdá sa mi akoby to všetko bolo krátkym snom jednej noci.“

„Ale niet zášti medzi tými spomienkami, však ver' nie, dušička?“ hovoriac toto privinul si milovanú ženu k srdcu bozkajúc ju vrelo.

Zášť? A naproti komu, drahý môj?! Nuž veď vieš, že o dva mesiace príde konečne Horský domov?“ No a naproti nemu mám chovať zášť? Počuj! ešte spieva naša dcéra: „Čo komu súdené, veru ho neminie.“ Ó, Palko môj drahý, odpustila som mu ešte vtedy, keď srdce moje bilo zaňho, a keď myslela som, že nikdy nebude za druhého biť, no a teraz, po toľkých rokoch, mala bych budiť staré hriechy? Nikdy, nikdy! Keby len bol inakší, ja by mu bola takou dobrou priateľkou, ako si mu ty priateľom, ale tak zdá sa mi, že bude aj teraz taký, ba snáď ešte horší, mrzutejší!“

„Ach, pochybujem, duša moja; keď bol pred štyrmi rokami doma, bodlo ho to, že si sa ani len neukázala, ba ani len našu Marienku.“

„Ja som to neurobila zo zlého úmyslu; viediac, že ženské nenávidí, uznala som za dobré neukázať sa inu. Prišiel po prvý raz domov, čo som tvojou ženou, bavil sa tak krátko, nuž nebolo možno sblížiť sa mu, a Marienku som mu schválne neukázala; vieš, aká bola pred štyrmi rokami? Nebol by sa jej striasol.“

„Viem, že dobre mienila si, on si to ale vykladal tak, že ho nechceš vidieť.“

„Ach, Bože! ani kvapôčky hnevu, ani zášti niet vo mne, veď to ty najlepšie vieš; ani vtedy nezanevrela som hnevom naproti nemu, keď pokladala som sa za tú najnešťastnejšiu, keď plány matkine sa potrhali, ktorými by sme skoro oba, totiž Gustáv a ja, boli padli v obeť. To bolo pre mňa najhroznejším, keď soznala matka svoje tajnostkovanie s tetkou Gustávovou a učiteľom; chudinka, tá dobrá matka!“

„Vidíš, Málika moja, od tvojej matky to bolo najväčšou chybou, a ty — —“

„Prosím ťa, Palko, neodsudzuj ju v hrobe, ona sa sama prísne súdila; ja som jej odpustila, lebo ona aj tu hľadela len môj blahobyť, ona myslela: keď budem bohatou, nuž musím byť aj šťastnou; ona lásku nikdy nepoznala, nuž aj svojej dcére hľadela len bohatstvo, ona aspoň tyranský spôsob nútenia u mňa nepoužila,

kdežto ona bola strašným spôsobom donútená vydať sa vtedy, keď ešte nemala ani pochopu o tom, čo je vydať, a tak odpust jej aj ty, veď sa už chudinka rozsypala; tak sa mňajú jedna za druhou, už aj tetka Horského tam.“

„No, došť o tom, Málika moja, nebuď smutná, rozvesel sa, príde náš podivín a musíte sa spriatelíť, lebo táto jeho zahrada by nám schádzala, ktorá nám toľkého pôžitku poskytovala.“

„Bolo to veru primnoho od Horského nechať nám ju toľké roky k voľnému užívaniu. Len ako sa mu odmeníme.“

Ruka v ruke kráčal si šťastný pár do blízkeho domu, a milá čitateľka už vie, kto sú, a myslí: „aký to skok! a ako sa to všetko zvrťlo.“ Hia, veru tie rôcky letia. —

Voľba kontrollora vypadla v Dubovského v prospech, pravda nie bez ťažkosti; ináč to ale neide. Dubovský držal slovo: po voľbe došť skoro oženil sa s Málikou Skalických; jích život bol samá blaženosť, lebo bol založený na základe obaľnej, bezžišnej lásky a úcty; jích manželské blaho doplnila jediná kvetúca, zdarila dcéra Marína.

Horský len jediný raz bol doma od tých rokov, a síce pred štyrmi rokmi, aj to len za dva dni, a zase odišiel. Dubovský vytýkal mu viac ráz v listoch chladnosť k svojej, a že lne k cudzine; no on to upieral, až konečne písal pred pár dňami svojmu priateľovi, že jeho pevným predsevzatím je prísť domov a tam zostať navždy. —

„Už som vás mala ísť hľadať,“ sloví v otvorených dverach Dubovských Marienka, krásna ako polo rozvitá ruža, a roztvoriac náručie, zľúbala drahých rodičov.

„Ešte by sme ani neboli prišli, ale si prestala hrať,“ hovorí otec!

„No poď, otecko, zahrám ti ešte i „Dobrá noc!“

„Dnes už nie, dieťa moje; však svitne ráno.“

„Ej, svitne, svitne,“ pretrhne ho dcéra, „veď nám svitá, otec môj drahý, každý deň, len nášmu národu dako svať nechce!“

„Len trpelivosť, dieťa moje; „čo sa vlečie, neutečie,“ čo by sa ešte tisíc a tisíc ráz zamračilo Slovákom, ono raz predsa svitne!“

„Ach, otecko môj, keď je teraz väčšina mužov lahostajných k svätej veci; chabnú mladé mužné ramená, staré stúpy sa vyvracajú, podtínané neúprosnou smrťou, a národu slabá nádeja svať do budúcnosti. Aj tento tvoj zbožňovaný priateľ Horský pretúla celý život v cudzine, na miesto čo by mal tu doma kriesiť dremajúci ľud k osvete a činom!“

„Je to, pravda, kus chyba od neho,“ prerečie matka, „že si nevie oblúbiť domovinu; no ale ešte dá sa všetko napraviť; on je aj v cudzine čistý, zachovalý charakter. To si mohla vyrozumieť z jeho listov, keď nám jich otec prečítuje.“

„Ozaj, otecko, mám sa ti vyspovedať z jedného hriechu!“

„Len von s ním, a ja dám rozhrešenie,“ povie matka.

„Čítala som posledný list Horského, ktorý ležal otvorený na tvojom písacom stole, otecko!“

„No, a čo povieš na jeho obsah?“ pýtali sa od razu rodičia.

„Hm! Čo poviem? Nuž že aj v tomto jeho poslednom liste dokazuje, že je ešte vždy podivínom, ako ho vy zväčša menujete.“

„A čo je tam podivínskeho? zpytuje sa otec.

„Všetko. Kto to kedy slýchal! Prv pošle svojho priateľa, a len potom príde sám; a prečo ťa tak dôrazne prosí, aby si ho nena-
vštilil dotedy, kým on sám domov nepríde? Jeho priateľ že žiada si samotu, to nepochopujem; kto vie, či aj ten nebude takým po-
divínom ako Horský — —, no ale, Marína, ty mlč!“ Dievča udrelo sa nežne po perniach. Mne pri všetkom svojom podivínstve pone-
cháva park k užívaníu. Ale ja však nepôjdem, mamička! Ešte bych sa mohla sísť s tým cudzím pánom.

„Ty by si sa mohla aj s Horským sísť,“ povie otec, „ani by si nevedela či je to on, keď ho neznáš len hen z obrazu,“ a uká-
zal pri tom nad písací stôl, kde visel obraz Horského.

„Otecko, z tohto obrazu by som ho poznala bárs kde, ale ja mu budem vyhýbať ako zlému duchu!“

„Neviem prečo!“

„Ach, také čudo, čo ani na ženské hľadeť nechce, akoby sme boly dáke nestvory!“

„Marienka! či je to tam na tom obraze čudo? Rada si ty po-
stojíš pri ňom, a tu i tu urobíš poznámku — —“

„Ale, otecko!“ — a pri tom rukou zapchávala ústa otcove —,
„už ťi nikdy nič nepoviem!“

„No, veď som to len ja,“ ozve sa matka, „a tvoju poznámku dávno viem, totiž že je krásny muž, a to mu veru nik neodopre, lebo 37-ročný mužský tak krásny, to je zriedkavosť.“

„A či je vskutku taký aj v živote?“ zpytuje sa Marienka.

„Veru taký bol pred štyrmi rokmi, keď bol tu, a tento obraz, ako vieš, poslal pred rokom, keď sme mu aj my poslali náš ro-
dinný obraz, na ktorý písal mi v liste: „Ešte na žiadne dievča nehľadel som za toľko, ako na tvoju dcéru!“

„Ach, Bože! Ja prešťastná,“ hovorí posmeškom Marienka.

„Deti, ale my sme pri rozprávke pozabudli, že máme ísť aj spať,“ hovorí otec, a s tým odobrali sa na odpočinok.

Marienka nemohla spať; otvoriac okno, hľadela do blízkej krásnej zahrady, do svojho raja, ako ju ona menovala. Krásne vy-
nimala sa pri svetle mesiaca; obdivujúc ju dumala v sebe: „Ne-
budem sa už dlho v tebe prechodiť, rozmyšľať v samote o milej besiedke; on príde skoro, a nenávidí ženské...“ Zavrela okno, ľahla si, ale dlho, dlho nemohla zaspať. Ráno bolo slnko vysoko, keď matka prišla ju zobudiť:

„Čo je to, Marienka, že ty tak dlho spíš? Ty, čo tak rada obdivuješ východ slnca, a ranný spev vtáčkov; obávala som sa, že ťi suáď niečo, a preto prišla som ťa zobudiť. Pováž, je už 7 hodín, vstaň, nie je to zdravé tak dlho spať!“

„Marienka pretrúca si oči, hovorila: Odpusť, mamička, večer nemohla som dlho zaspať,“ pritom vyskočila ako srnka z postele, a o chvíľku bola ako vrtielka po dome. Na dvore bolo zapriahnuté

do voza, otec odchádzal do susedného mesta v úradnej záležitosti, a pobozkajúc ženu a dcéru vyskočil na ľahkú bryčku, matka s dcérou dívaly sa, kým jim nezmizol z očí.

„No, mamička, teraz musím sama raňajkovať ako sirota, to mi za trest, že som bola lenivá.“

V tom bolo zaklopané na dvere a dnu vstúpil Mišo, starý, verný sluha Horského.

„Čože nám tak za rána nesiete, dobrý Miško?“ zpytuje sa ho pani Dubovská.

„Len ticho, milostpani, šibol som len cez záhradu, aby som vám vyklebetil príchod nášho hosťa. Ach; je vám to za chlapa, milostpani! akoby môjmu pánovi z oka vypadol, a dobrý, cele ako môj pán, len neviem prečo nechce nikoho k sebe pripustiť, až kým ten môj opravdový pán nepríde, hahaha!“ šuchrajúc si ruky usmieval sa naradovaný Mišo.

„Aká radosť vám žiari z celej tváre, Miško,“ hovorí Marienka, „čože až potom budete robiť, keď vám pán príde?“

„Už ani vtedy nebudem mať väčšiu radosť. Jaj, tento môj dobrý pán, či mám povedať hosť. Ale ráčte si pomyšleť, milostpani, že môj pán naložil hostovi, aby som sa staral o gazdinu, núž ja neviem či tá bude smieť suknu nosiť.“

„No len zariadte všetko tak, ako vám to hosť v mene vášho pána káže, viete, že pán váš žiada poslušnosť.“

„Ruky ľúbam, milostpani a slečinka!“ odchádzal Mišo.

„Dobré stvorenie tento starý Mišo, však veru mamička? Či ja ozaj do tej záhrady budem môcť chodiť, čo myslíš, mamička?“

„Dieťa moje, to predsa neide samotnej, a ja nestihnem za každým s tebou!“

„Ale, mamička, či počestnosť srdca je nie viac, ako ten najprísnejší dozor? Pováž, mamička moja, že v tej záhrade hoc kde dá sa ukryť pred tým cudzincom. Veď keď príde Horský, aj tak do nej nevkročím, lebo ja mám taký dáky strach pred tým človekom.“

„No, ale dnes predsa nejdi!“

„Dobre, poslúchnem ťa, nepôjdem dnes, ale zajtrá včas, veľmi včas, kým ten bude ešte spať.“

Pred večerom prišiel otec; matka s dcérou ihneď vyrozprávaly udalosti dňa. „A pomysli si, otecko, dnes nebola som v záhrade; mamička mi odoprela dnes ta ist.“

„No, no, no, veď pôjdeš zajtrá; neboj sa, budeš chodiť, veď máš tam starého Mišu a kto vie, či sa ten cudzí pán aj v záhrade ukáže. Keby len čo skorej prišiel Gustáv, tak ho čakám ako vlastného brata!“

„A ja zase naopak, otecko; ja sa toho jeho príchodu dákosi bojím.“

„Hahaha!“ smeje sa matka, „neviem prečo; veď je to samé dobrotisko!“

„Len musíš sa tak chovať k nemu, Marienka moja, ako sme

ti to už s mamičkou riekli. Neviem, nakoľko sa zmenila jeho povaha, a či sa vôbec dačo zmenila.“

„Ba veru zmenila,“ sloví pani Dubovská. „Mišo hovoril, že tento hosť v mene Gustávovom nariadil hľadať gazdinu.“

„Brávo! To ti hovoril Mišo? No, to je dobrý znak. Už teraz mám nádej, že sa aj vy spriatelíte s ním. Ozaj, či toho jeho hosťa nebolo vidno po záhrade chodiť?“

„Ja som veru bola zaujatá, nuž som sa ani neobzrela; skorej azdaj Marienka?“

„Marienka sa trochu zarumenila, hovoriac: „Len od chrbta, keď sa shováral s Mišom.“

„No, či je veľký, či malý a či stredný?“ žartujúc zpytuje sa otec.

„Veru, o vela vyšší, než ty, otecko!“

„Či je počerný, či belavý, či ryšavý a či aký?“

„Ale, otecko, nepokúšaj ma. Či to možno poznať z nášho okna? Ja nič viac neviem, len to, čo som riekla.“

Matka jich pretrhla v rozhovore, volajúc k večeri. Ešte dlho besedovala o všeličom naša šťastná rodinka, až konečne všetko rozišlo sa oddať sa v náručie tichému spánku.

Či aj Marienka? Ó, táto nie, táto mladá snilka rada dumala vo večernom tichu, alebo prejavovala city svoje pri oblúbenom piane. Aj teraz sedí pri ňom, a div, ona nehrá trávnicu, ale Bethovenove sonaty, a s akým citom jich hrá! Ona v nich k niekomu hovorí. Cez otvorené okno ľahko ovieval tichý vetrík jej ružové líca. Vstala od piana, dívajúc sa oknom na mesiac, ako tento koketujúc skrýva sa za obláčik, a zase vykukne; obzrela sa do susedovej záhrady, a vidí vysokú čiernu postavu, obrátenú k jich čomu. Videla dobre, lebo práve vykukol mesiac zpoza oblaka a osvietil celú záhradu, videla, ako má ruky na kríž zložené a ako uprene hľadí k otvorenému oknu. Ako ho Marienka zazrela, hrdotom zavrela okno, chytro sa vyzliekla a skočila do postele. Ale či spala? Spala i nespala, dosť na tom, že ráno o štvrtej hodine prechodila sa už v svojej oblúbenej záhrade.

V lahúčkom, modrom rannom odeve, v širokom klobúku na hlave, na ruke vkusný košíček, takto sotva zeme sa dotýkajúc, vzašala ako Vlá, nepravidelné dýchanie prezradzovalo, že je rozodivená. Obzerala sa na všetky strany, no všade tichosť, iba vtáčky šveholily svoju rannú pieseň, kvietičky a stromky hnané teplým vetrom, kykali jej dobré ráno.

Sadla si do známej besiedky, videla tam roztrhané porozhádzované papiere, z čoho súdila, že cudzí pán musel včera tu byť — zrazu počuje kroky — ale kroky ťažké a nemotorné, ona sa trhla a celá utiecť, ale v tom počula zakašľať, poznala Mišov chríplavý hlas, sadla si, Mišo ju nájdu, tlapol dlanami od radosti: Víťam porízené, krásna slečinka, dobre že ste ráčili prísť, už sa ma včera ten môj pán zpytoval, že či vraj nechodíte každý deň sem — nuž som ja veru vyšiel s pravdou a povedal som, že veru chodíte, a že neviem čo je za príčina, že ste včera neboli. To vám

je dobrota, driečny a švárny ako len môj pán, celý celučičký taký. Som mu povedal, slečinka, že ste vy anjel, a — —

„A načo ste mu to riekol?“

„Prišlo mi to tak vhod. Pán shováral sa so záhradníkom, obdivoval kvety, nuž náš záhradník vyrukuje šelmovsky, že ešte jeden kvet jesto v tejto zahrade, ale ten vraj odchádza a prichádza, a v tom ukázal na váš dom, hovoriac: tam hen z toho domu, slečna pána Dubovského, nuž som sa na to ohlásil, že ste vy nie kvet, ale anjel.“

„No, to ste nepravdu hovoril; a ak som naopak čertom?“

„Hahaha, slečinka, Pán Boh takto nezobrazil čertov!“

„Ba často, Miško, aby nimi potrestal zlých mužov!“

„A akby takého čertíka dostal práve dobrý?“ škrabe sa za uchom Mišo.

„Pri dobrom mužovi musí sa aj čert na anjela zmeniť,“ smiala sa Marienka. „Ale dosť o tom; spí ešte ten pán, Miško?“

Ba že spí, a to tak, akoby si bol len teraz lahol; preňho môžete ešte aj za tri hodiny tuná chodiť, a či sa nechcete s nim sísť?“

„Bože uchovaj, ani za svet! ináč by som viac nesmela prísť do tejto záhrady! Ale, Miško, ako že je s jahodami, či nie sú ešte zralé?“

„Nech sa líbi ísť pozreť, anjelik,“ a urobil komický kompliment šelmovský Mišo.

Marienka pohrozila mu žartovne prstom, hopkajúc po chodníkoch k jahodám ako srnka. Medzi jahodami chodiac, obzerala popod lístočky, či nieto zralých. Zrazu počuje hrmot okna. Trhnúc sebou obzre sa, a koho vidí? Cudzieho pána, ako si otváral okno. Sklopila oči k zemi a postojac ešte troška medzi jahodami, utekala preč, nebola by sa obzrela ani za svet. Pri zahradných dvierkach stál Mišo.

„No, už tak skoro preč, slečinka? — ráčte pozdejšie prísť, až kus rosa obschne.“

„Nie! neprídem, Miško, s Bohom!“

„Čože je taká sdesená?“ húta v sebe Mišo. „Hm, hm, azdaj len ten môj pán nebol ešte v zahrade — idem ja pozreť hore. Príďúc ku dverom počul kroky. Vedel, že je už pán hore, a vnúdc dnu usmieval sa šelmovsky.“

„Mišo! Čože máš za lubom? Vidím, že dačo chceš povedať.“

„Či milostpán ešte dnes nebol v zahrade?“

„Nie; a prečo sa ma opytuješ?“

„Nuž, že mi môj anjelik uletel aj bez krýdel a zdal sa mi dákym späšeným!“

„Aha, to tá tvoja anjelská Marienka, pána Dubovského dcéra. Ale veď to má byť ešte len dieťa, Mišo?!“

„Áno! A milostpán, by sa mu výborne hodil za pestúňku,“ žmurknúc kývnul hlavou Mišo.

„No, len nežartuj mnoho, môj verný drahý Mišo, aby si mô plán nevyblaptal; vieš, že žiadam prísne mlčanie.“

„Veď keby to len tak dlho netrvalo; ale dva mesiace ja nestojím dobre za seba!“

„No, no, Miško, veď jich mi hodne skrátime, len trepezlivosť a — mlčanlivosť!“

„Ozaj, slečna mi riekla, že keby sa tu v zahrade s vami zišla, žeby nikdy viac sem neprišla.“

„Tu ho máte, a kázala ti, aby si to mne vyzradil?“

„Nekázala, ale keď, hm —“

„Ale keď hm — keď hm, som ja starý klebetavý Mišo! Veď ja viem, že si jej už aj moju osobu predstavil, že si mi už všetko pokazil.“

„Čo všetko vyklebetím, ale to nie, a ráčite sa presvedčiť.“

„No dobre, Miško, dobre, verím ti; ty len tvojmu pánovi sdeliš tajnosti, však ver'? No a ľúto by ti bolo, keby ten tvoj anjeliak viac do zahrady neprišiel?“

„Veru by mi bolo; veď len počkajte, až ju uvidíte, ale viem, že sa tá voda vo vašich žilách zmení na horúcu krev!“

Nevedel nevinný Mišo, keď toto hovoril, že už prúdila krev, nie voda v žilách jeho pána.

„A teraz choď k zahradníkovi, nech uvije skvostnú kytku, hovorím skvostnú, nech nelutuje cudzokrajné kvety zo sklenníka a ty ju potom zanesieš milostpanej Dubovskej s mojou úctou.“

Keď bol Mišo za dvermi, vyskočil silou mladíka, udrul sa po sáre: „Bude dač, Mišo, dá Pán Boh dožijem sa žiadanej radosti! Kytku pani matke? aha, rozumiem, prvý stupeň, aby sa ľahšie mohol dostať k dcére. Ach, daj to Bože!“ A starký vážne složil ruky. „Vyrovná sa starý dlh aj starý hriech; zahraj len kus komediu, Mišo, na staré kolená, len si sa všetko dobre skončí.“

„Pán zahradník, kytku vit! Ale skvostnú, z najvzácnějších kvetov.“

„Dobre, dobre, Miško; ale čo povie pán, keď príde, že ten jeho hosť tak gazduje?“

„To nech si on odpovie za to, mi budeme konať čo nám tento rozkáže.“

„A či smiem vedieť, komu tá kytka bude, Miško?“

„Prečo nie, ten pán mi to nezakázal povedať; nuž panej Dubovskej.“

„Panej, a nie slečne?“ zpytuje sa zadivený zahradník.

„Ih, aký ste vy to, pán zahradník, veď viete, že sa to pri matke začína, veď ste azdaj aj vy boli dakedy mladý?“

„Hia, Miško môj, človek na starosť zabudne na šalby mladosti. Ja som už len zvedavý na toho nášho pána, musí to byť dobrý človek, keď svojmu priateľovi dovoľí takto tuná hospodáriť.“

„Veru to len taký bohatý pán môže, ako je môj,“ s hrdosťou odpovedal Mišo; „naš pán je tomuto vo všetkom podobný, akoby ste toho videl, toho počul a —“

„No veď vám verím, Miško; vy ste sa už zostarel, kdežto som ho ja ešte ani nevidel; som, ako viete, len dva roky tuná zahradníkom. Čo ma ale mrzí, Miško, je to, že si pustil capa do

zahrady, veru až uvidí slečnu hen ztade," ukázal pritom na dom Dubovských, „neviem, či bude za radou nášho pánovou čakať.“

„Bár by sa šibol do nej ešte dnes, až po samé uši!“

„Ale, Miško, či tak prajete vášmu pánovi?“

„Tak ja tomu, sedemtisícšesťdesiatšesť!“ hrešil žartovne kujovský Mišo.

Zahradník ho akosi podozrive obzrel. Keď bola kytka hotová, Mišo chcel letieť s ňou, ale zahradník nedal mu ju ani do ruky, hovoriac:

„Prv musí povedať pán, či je s ňou spokojný.“

Mišo vyhodil mrzute spodnou pernou a šli spolu k pánovi.

„Ráči byť, vaša milosť, spokojná?“ sloví zahradník.

„Úplne, pán zahradník; vy ste umelec!“ hovoril, obdivujúc kytku.

Mišo stál už v uniforme, čakajúc len na komando. Keď vzdialil sa zahradník, pristúpil pán k Mišovi, hovoriac:

„Pália ťa už podošvy, však ver', Mišo? No nech ťa len ten tvoj jazyk nepáli, netrep do sveta nesmysle, daj si pozor na reči, no a teraz choď, už vieš kde a čo máš povedať, potom ma nechaj na pokoji, bolí ma hlava, dnes nepôjdem do zahrady.“

„A čoby ma starého šedivého všetky strigy na tokajský vrch odniesly, videl ju, videl ju,“ prikyvoval si Mišo v svojom rozhovore, poskakujúc od radosti. Prijdúc do Dubovských, nenašiel iba Marienku v izbe, táto šila, keď vošiel s poklonou Mišo, dávajúc Marienke kytku so slovami, že to milosťpanej pán Jedlovský posielajú.

„Miško, vyrídte srdečnú vďaku a úctu v mamičkinom mene pánu Jedlovskému.“

„Ozaj, slečinka, dnes sa môžete svobodne baviť v zahrade, pán je chorý, bolí ho hlava a preto nepôjde celý deň do zahrady.“ S tým Mišo odišiel.

Marienka obzerala pozorne kytku, našla v nej navštívenku s menom: Gustáv Jedlovský, ingénieur. „Aj to Gustáv?“ dumala Marienka.

„Otecko, pozri, ako vyznačil Jedlovský mamičku. Mišo hovoril, že je jeho pán chorý.“

V tom vstúpila dnu matka.

„Ach, vitaj, mamička; pozri, pozri, to je tvoje!“

„Ba hádam tvoje!“

„Ach nie, to tebe posielal pán Jedlovský.“

„No a nedal sa ohlásiť, že príde?“

„Nič nehovoril Mišo; ale navštívenku tu máš, tá bola v kytke.“

„Škoda, že som nebola doma, bola by sa Miša dačo mala pýtať.“

„Ale ja pôjdem k nemu,“ hovorí otec, „veď ho azda nezjem.“

„Ach nerob to, duša,“ prosí ho žienka, „keď ťa o to požiadal Horský, aby si nešiel k nemu, až kým on domov nepríde. Môže sa aj náhodou stať, že sa sídite, ale nechod! Veď to skoro prejde ten čas a Gustáv príde domov. Každá tajnosť má svoju príčinu a do toho sa nevtierajme,“ hovorila Dubovská, odchádzajúc do kuchyne.

„Marienka,“ chytil otec okolo hrdla svoju milú dcéru, „či budeš aj ty taká, až sa dakedy vydáš, ako tvoja matka?“

„Ja sa nikdy nevydám, otecko môj.“

„No, no, no, predsa sa začervená moja milá Marienka, keď toto hovorí; žena bez muža je život bez života.“

Marienka usmejúc sa otcovi, odišla do hostovskej izby, aby tam do pohára vložila kytku. Bola dáka roztržitá, bola by rada išla do zahrady, ale matka nedovolila len včas ráno, kým Jedlovský spí. Už ju začala kus netešiť tá jej milá zahrada, ráj jej nevinných detských snov, začala ju netešiť preto, že jej sviazali voľné krýdelká, nesmela hockedy do nej vylietnuť. Ráno vstala ako obyčajne včas, už bola vo dverach zabraná do zahrady, keď postavila sa pred ňu matka.

„Marienka, a ty takto chceš ísť za včas ráno do zahrady, v tomto ľahkom obleku, keď ešte tak chladno a rosno? Dolu všetko, a obleč si vlnené šaty; črievce vyšívane dolu a obuj si vysoké remenie topánky a na rozhriatu hlavu ľahký ručníček; tej noci som ňa počula trirazy zakašať.“

„Ale, mamička, ty ma celú rozmazneš s tým zakrúcaním.“

„To nechcem, dieťa moje, ale ty si zdravie nevieš varovať, ten najväčší dar od Pána Boha.“

„Ja nemám už ani vôle chodiť do tej zahrady, keď ani zapievať smelo nemôžem, len ako zlodej obzerať sa okolo musím; radšej mohol ten váš Horský aj s týmto jeho priateľom tam voľakde vo Švajciarsku sedieť.“

„Dieťa moje, nehovor tak nevďačne, či nebolo to mnoho lásky od Horského, že nám za toľké roky dal zahradu k užívaniu a teraz keď po toľkom putovaní v cudzine žiada si kus pokoja v svojom domove, mi mu máme snáď predpisovať? — Na tebe, Marienka, badám od zavčerom dáku premenu, či nie si chorá?“

„Oj nie, mamička moja; vidíš, že mi je nič,“ so smiechom hovorí Marienka, ale ten smiech bol pretváraný. „No a teraz idem, mamička, ty si ešte trochu ľahni,“ bozkajúc matku, odbehla.

Marienka prechodila sa lipovým stromoradiť, videla pomedzi stromy, že okno, to známe okno je už otvorené a ešte iba štvrt na päť. „Idem do besiedky, tam nevidí ma nik, tam budem sedieť; jahody hľadať nepôjdem.“ Besiedka bola tak obsnovaná divým hroznom, že neprezrel cez ňu. Marienka skoro bežala, ale nie cestou rovnou, ale bočnou šuchla sa do besiedky. Ale beda! Kto opíše jej laknutie, keď skoro vrazila do cudzieho pána! Strach a prekvapenie odhaly jej slová, nohy primrely na piesočnú pôdu, len rukou pritlačila si trepajúce srdce a zbladla ako stena. Horský (ktorého by sme už darmo menovali čitateľovi Jedlovským) vstal a sotva dotknul sa Marienkiných ramien, tak nežne posadil ju na lavičku so slovami:

„Je vám snáď zle? Čoho ste sa tak hrozne naľakali, slečinka?“

„Ach, Bože!“ vzdychla Marienka a prúd sĺz vyhrknul z blakytových očí, tvár zakryla oboma rukama a pustila sa do plaču.

Horský nevedel len mlčať a znášať túto trapnú situáciu, najradšej by sa bol hodil k nohám tomuto nevinnému anjelovi. Srdce mu skákalo v prsách radosťou nad víťazstvom, vidíš tvoj rozum, ani sto rozumov nevytisne srdce zo svojho práva. Pán Boh vie, čo by mu ešte bolo to srdce navyčitovalo, ale Marienka vstala a urobila krok k odchodu.

Horský zastal jej cestu, hovoriac:

„Chce sa slečna vzdialiť bez slova? Či urazila vás moja prítomnosť natoľko, že nedržíte ma za hodného ani len meno vaše zvedieť, ačpráve predpokladám, že mám česť so slečnou dcérou pána Dubovského, — či sa nemýlim?“

„Tá som,“ odpovedala lakonicky Marienka.

„Ja som, s dovolením, priateľ Horského, Jedlovský; ostatne ma akiste ráčite znáť z listu pána Horského.“

„Prosím, pane, pusťte ma! Viac sem nikdy neprídem.“

„Nikdy? Prosím vás, slečna, neopakujte to slovo viac. Ale prisahám vám, že sa takto nerozídeme. Či urazil som vás?“

„Nie!“ odpovedala roztržite.

„A čo vás tak zarmútilo?“

„Že urazila som sama svoju česť.“

„A čím, keď sa smiem pýtať?“

„Na čo sa pýtate? ste svedkom všetkého!“

„Nie som svedkom ničoho, — len vášho bezzákladného bólu, a preto nesmieme sa takto rozísť. Ráčte si sadnúť, slečinka, a povedzte mi, čím ste urazili svoju česť?“

„Ja vtrela som sa samotná k vám.“

„Ku mne? To rozhodne upieram. Vy prišli ste do zahrady v tej nádeji, že ja ešte spím, či nie pravda? A tým ste urazili svoju česť, že v nevinnej radosťi prišli ste sa pobaviť medzi sebe rovné kvietky, či len preto nepozreť na mňa, aby ste snáď aj s tým neurazili svoju česť?“ To hovoriac, pristúpil pred Marienku.

„Pozrite, slečna, máte pred sebou starého muža!“

Začervenala sa. Vedela dobre, že bárs by bol aj starý, ale je predsa krásny muž. Dlhو čakal, stojac pred ňou, že dačo povie; ono mlčala.

„To slovo odvoláte, však veru, žeby ste sem viac neprišli? Nebojte sa mojej prítomnosti, viac sa nezídeme.“

Ona si vzdychla a teraz po prvýraz uprela tie uslzené oči naňho s otázkou: „Nie?“

On zlakol sa toho slova, nevedel si ho vysvetliť, či bola v ňom vyjadrená radosť a či — žiaľ.

Hronský obdivoval tú anjelskú utrápenú tvár a prišiel pred ňu, hovoriac:

„No dajme si ruky na smierenie, slečna!“

Ona podala mu mechanicky tú útlú rúčku.

„No a nehneváte sa na mňa?“

„Nie!“

„Prečo ste taká lakonická? Či taká budete aj oproti môjmu priateľovi Horskému?“

„Oproti tomu nijaká.“

„Ako to mám rozumieť?“

„Ja sa tomu vôbec ani neukážem!“

„A prečo?“

„Preto, že ženské nenávidí!“

„To je nie pravda! On nenávidel, ale smieril sa už s nimi, ako videl vašu podobizeň.“

„Neverím!“

„No však sa presvedčíte až príde; len lútujem, že môj priateľ stojí u vás tak zle zapísaný, a — —“

„Ani najmenej zle, to je jeho povaha, za ktorú on nemôže. Otecko ho nevýslovne rád má a mamička tiež.“

„A mamička tiež?“

„No a prečo by ho mamička nemala rada mať? Ona je samá dobrota.“

„Ona je samá dobrota! Hovoril mi to isté aj Hronský.“

„On ju nezná, on sa s mamičkou neshováral.“

„Zná ju, zná ju ako dobrotu bez páru!“

Pozrela nahňo ostýchave a spolu i podozrive; len teraz jej napadlo, ako je elegantne oblečený.

„Vy sa veľmi podobáte obrazu Horského, ten obraz tak rada mám!“

„A prečo ho tak rada máte, čo sa vám na ňom líbi?“

„Pre jeho mužský vážny výraz tváre!“ odpovedala nádychom nadšenja.

„No bude že sa môj priateľ tešiť, keď sa dozvie, že jeho obraz rada máte.“

„On sa to nikdy nedozvie, lebo —“

„A ak mu to vyzradím ja? Ale viete čo, slečinka, ak mi slúbite, že budete aj moju podobizeň rada mať, nuž vám slúbim hrobové mlčanie.“

„Dobre; tedy dostanem váš obraz?“

„A budete ho rada mať?“

„Ako všetky moje podobizne.“

„Ale nie tak, ako Horského, však veru?“ Pri tom vytiahol toľku, podávajúc jej: „Nech sa líbi!“

Pozre na obrázok, trhne sebou, bladne a červení sa. „Ale pre Boha, veď je to Horský! Ale veď ste to vy,“ hodiť naň pohľadom; „ale to nemožné!“

Ó, keby ju mohol zavrieť do náručia! Taká bola krásna v svojich rozpakoch.

„Ďakujem, pane Jedlovský — a teraz s Bohom!“

„Moja úcta, slečinka! Všet ver' do videnia?“

Uklonila sa a zmizla; on neopovážil sa ju odprevadiť, vedel, žeby to odoprela. Ešte dlho zostal sedieť Horský s podporenou hlavou, dumal a dumal, hovoriac v sebe: „Podivné stvorenie ten človek! Dievča nevie o minulosti matkinej — či by ozaj nezanevrela na muža, ktorý jej matku tak obrazil, aby sa dozvedela; — je to ešte nevinný anjel, ako ju Mišo menuje. Len ako rozmotám, čo

som zamotal — už ma umorí túžba shovárať sa s Palkom; musím sa premôcť a osmeliť sa sblížiť k jeho dobrej žene.“

Prešlo 5 dní, čo Marienka nebola v zahrade; matke to napadlo.

„A čo je tebe, dieťa moje, že od toľkých dní nebola si v zahrade? Neverím, neverím, ty si chorá.“

„Ale, mamička moja, trochu bolieva ma hlava.“

„No a ty sa mi ani nepostažuješ?“

„Vieš, mamička, že telesnej bolesti mnoho snesiem; či si ma neobdivovala pri trhaní zubov?“

„To je pravda, ale bojím sa za teba, potešenie moje, taká si mi celkom iná; dačo skrývaš predou mnou, a práve predou mōu nemáš mať tajnosti, či nie som ti najvernejšou na celom svete ja a otecko?“

Marienka nemohla snieť chladnokrevne citlivé slová matkine, vrhla sa jej kolo hrdla a plačúc, vyznala jej sŕdenie sa v zahrade, aj že jej ten Jedlovský dal fotografiu a hneď ju aj doniesla matke ukázať.

„To že je Jedlovský? Nikdy! Veď to Horský verne a svedomite sobrazený.“

„Ale mamička, pováž jeho navštvienku, a hovorím ti, že je Jedlovský Horskému tak podobný, ako oko oku, no či také podobnosti nenájdu sa v svete?“

Matka nedôverive krútila hlavou. Prišiel aj otec, matka s dcérou všetko do podrobná vyrozprávaly otcovi.

„Už len keď sa nehneváte, že som sa sišla s nim! Preto vyhýbam zahrade, bárs mi to aj ťažko padá.“

„No snáď je Jedlovský nie vždy doma, nuž aspoň vtedy choď, ostatne ja ho navštívím, čo budeme tu také parády stvárať.“

„Už len počkaj, otecko, a nechod, veď by to bolo proti etikete, aby si ty prv šiel k nemu; ja viem, že nás on navštíví, vyzerá on veľmi dobrý človek.“

„Hm, ale si si ho poobzerala, ako vidím!“

„Ale veď som ja dost málo pozrela naň!“

„Tým horšie, a predsa si ho tak dobre videla! Hm, aká klasická krása, aká majestátna postava, aká elegancia v chôdzi, aká šetrnosť v reči —“

„Ale, otecko, už ti viac nič nepoviem,“ zapchávajúc rukou laskavé ústa otcove, bozkávajúc jeho hlavu, „vidíš, mamička je lepšia, tá ma nevysmeje, ako ty.“

„Hm, kto vie, či už netrápi sa v duchu, čo jej bude treba na výbavu.“

Pri obede hovorila matka Marienke, že Mišo hovoril, že Jedlovský odišiel na tri dni na polovačku. „Môžeš, Marienka, držať majáles v zahrade.“

„Pôjdeme spolu, Marienka,“ hovorí otec.

„A mamička hádam tiež?“

„Ja nie, dieťa moje, ja mám už inú prácu pred sebou; len s otcom choďte.“

Sotva bolo po obede, už kráčali otec s dcérou do zahrady,

sadli si pod košatú lipu, že trochu pobesediajú v príjemnom chládočku; tu prišla slúžka Dubovských volať pána domov, že ho ľudia hladajú. Marienka zostala zase sama; vstala, prechodila sa všade, všetko obzerala, obdivovala, ako podrásťlo všetko od piatich dní; prám složila v známej besiedke na stolík, aj knižočku, do ktorej si tu i tu poznačila svoje prvé pokusy básnické a svoju najväčšiu tajnosť, veď teraz je istá, že sem nikto nepríde. A zase prechodila sa po zahrade; netušila, ako ju sleduje verne dvojce krásnych milujúcich očí. Keď všetko poobzerala, vrátila sa do besiedky, že bude trochu vyšívať, ale dobre že nevykríkla, keď v jej tajnej knižočke bola vložená kytka kvetov, pri nej v zlatoreze skvostná kvetomluva. Predesená obzerá, hľadá popod lavičky, obchodí besiedku, nikde nič, ani stopy o človeku, a predsa tu musel dakto byť! So strachom otvorila knižočku, obzrela, pri ktorých veršikoch bola vložená kytôčka. Jaj, ale prešiel ju mráz, keď čítala pod veršikom čo napísala ona a ktorý znel nasledovne:

„Mamička sa ma zpytuje, Marienočka čo že ti je?

Ku komu ma túžba ženie, je náš podivín na stene!“

Pod týmto veršikom bolo jej známou mužskou rukou napísané: „Podivín — svojej Marienke.“

Marienka kytôčku s kvetomluvou ukryla do vaku a ostatné schytila ako v zúfalstve, s rozpálenou tvárou bežala domov, nevidela, ako v nemej blaženosti kochalo sa jedno — nazývané kamenné srdce, ktoré plápolalo ohňom prvej a opravdovej lásky.

Priduc domov, šla rovno do svojej izby, nešla ukázať veci, ani rozprávať čo sa jej stalo, ona stydila sa matke vyznať city, ktoré sama neznamenala, kde sa v nej vzaly. Žalovala sa matke na boľenie hlavy a ľahla si; ale nespala, obrazotvornosť tvorila si čudné obrazy: či snáď prišiel podivín? A snáď ju videl? Jej ľúbil sa Jedlovský a predsa myslela aj na podivína Horského, ale čože ju je z neho?

Ráno vstala bladá, nechutná, nechcela ani raňajkovať.

„Dohliadni trochu Hanu v kuchyni, dieťa moje, ja mám prácu v sklepe.“

„Dobre, mamička, len si vykonaj, aj pomôžem jej.“

„Nie teraz, keď sa zle cítiš, len aspoň pri nej buď; veď ona to porobí aj sama.“

Marienka sa hneď na rozkaz matkin pobrala do kuchyne. Stará švitorivá Hana hneď obsypala slečinku:

„Aká ste bladá, slečinka moja milá, vari sa budete svadbovať, voláčó táral Mišo, — len sa za tohoto cudzieho pána vydajte, že je vraj dáky krásny, hovoril mi Mišo; ale on tára čosi, že on by si prial, keby ste sa len za jeho pána vydala, že keby on len to dožil. Ale som ho vyplatila, mal s čím ísť, nuž sa mi ešte začal posmievať, že vraj uvidíme, komu sa nám k vôli stane.“

„Ale čo to tárate, Hanka? Ani vám, ani Mišovi sa nestane k vôli, lebo ja sa nevydám.“

„I, veď to každá tak hovorí, a len Bože dajže! Ale za toho Horského by som vám ani sama nepriala, to by nezaslúžil.“

„Nuž a prečo nie?“ zvedavo pýtala sa jej Marienka.

„Hej, dač by vám povedala, ale sa bojím milostpanej.“

„Nuž a čo, Hanka?“

A tu žvatľavá Hana vyklebetila Marienke matkinu udalosť s Horským od a až do z. Marienka netrpezlivo čakala matku, prídúc táto zo sklepu, sotva že sa poskladala, hneď ju prosila Marienka, či by nemohla ísť do oteckovej izby.

„A načo, dieťa moje?“

„Mám vám obom voľačo zvláštneho sdeliť.“

„Je obed v poriadku?“

„O to sa nestaraj, mamička; všetko je hotové, len poď,“ a dievča tiahlo matku za sebou.

„Počuj, duša, Marienka nám ide dač zvláštneho sdeliť, pozri na jej vážnu tvár.“

„Kto že vie, či ju už ten Jedlovský aj nevypýtal,“ žartuje otec, „no len von s ním!“

„Nie mi je do žartu, otecko. Mamička moja dobrá, či ti nezapríčiním boľnu rozpomienku, keď ti pripomeniem Horského a čo sa ti udalo s ním v dávnych časoch?“

Rodičia pozreli zadivene jeden na druhého.

„Viem všetko,“ pokračovala Marienka, „len to ťa prosím, mamička, povedz mi, je to všetko pravda, čo mi Hana hovorila?“

„A keď by to bola pravda, tak čo potom?“ zpytuje sa matka prísny tónom.

„Nuž to, mamička, že toho vášho Horského nikdy vidieť, ani poznať nechcem! Nikdy neodpustím mužovi tú urážku, ktorú zapríčinil mojej milovanej matke!“

„Dieťa moje,“ laskave chlácholí matka rozhorlenú dcéru; „jemu nemáš čo vytykať, on nebol vinný len natoľko, že svoju nenávisť k ženským vylieval na mňa, my neboli sme jeden pre druhého; on je mladší a k tomu ma neľúbil; či nie som šťastná s tvojim otcom?“

„On ťa vydal za terč ľudským posmeškom a úsudkom, to nemal spraviť.“

„Mnohé by sa v svete nemalo stať a stane sa, ale musíme si jeden druhému odpustiť; všetci sme chybní.“

„Ja mu predsa neodpustím! Ako rada mala som tento obraz,“ zastala si pred podobizňou Horského, „vy ste iba dobre o ňom hovorili, až na jeho podivínstvo, ktoré sa mi ľúbilo, ale teraz von s ním, vložím tento na miesto neho.“

Otec sa rozosmial na rozhnevanej dcére, hovoriac:

„No pozri, duša, či to nie druhý Horský?“

„A teraz vám vyznám, čo dostala som od Jedlovského, a tu čítajte listy, čo mi písal; ale, otecko, nehľad na mňa.“

„Ale, dieťa božie, veď je toto Horského ruka, ten musí tu byť!“

„On príde k nám istotne, otecko, a presvedčíš sa, že je to všetko len podobnosť.“

„Nuž a tento veršík, Marienka? Či je to skutočne pravda?“

Marienka začervenalajúc sa, so sklopenýma očima odpovedala:
 „Áno, pravda, otec môj drahý! Ja som tento obrázok nevýslovne rada mala; poznajúc ho z jeho listov, čo-tebe písal, zalúbila som si ho tým viac. Vidíte, drahí rodičia, ako ma prosí o lásku a ruku Jedlovský, ja som mu ale ani slovíčka nenapísala; ja nemohla som sa viazať žiadnemu mužovi, kým nepríde Horský domov, bárs vám vyznám, že sa mi tento Jedlovský ľubi. A teraz, ako zvedela som nevýslovnú urážku, ktorú previedol Horský oproti mojej drahej mamičke, objavil sa mi Jedlovský v celej svojej mužskej kráse a šlachetnosti; až ho poznáte a bude to vaša vôľa, ja mu neodopriem ruku.“

„Len nie sa náhlif, dieťa moje!“ razom hovorili rodičia.

„Zajtrá včas ráno pojdem sa odobrať od môjho raja, kde prežila som časy blaženosti v kruhu kvetov, vtáčkov, motýlov a rybičiek, a nikdy viac do zahrady nevkráčim!“ skoro plačlivo hovorila Marienka.

„Ale, dieťa moje, načo sa tak rozčulovať?“ povie vážne otec; „ty by si nevedela odpustiť a matka tvoja, óh, keby si vedela, koľko odpustila tvoja matka! Len tak rob, tak sa drž vo všetkom, ako tvoja matka a s istotou založíš stále blaho v manželstve. My mužskí máme často svoje vrtochy, a vy ženské ste na to, aby ste tieto miernily laskavosťou a dobrotou, ale nie: „nezabudnem, neodpustím!“

„Otecko, ja všetko odpustím, všetko prehladím svojmu mužovi, len Horskému nie!“

„Zase len ten Horský!“ preriekla mrzuto matka; „dajte tomu už nateraz pokoj!“

Marienka odišla do svojej izby, tam vzala z pohára kytku, ktorú jej dal Jedlovský, potom roztvorila kvetomluvu a vykladala si z nej, čo každý kvietok značí:

Balzamína: „Obdivujem krásu tvoju!“

Hyacinta: „Milujem ňu.“

Ruža sňahová: „Prečo sa tak chladne chováš ku mne?“

Konvalinka: „Láska povstala v srdci mojom hneď vtedy, ako som ňu prvý raz uvidel.“

Brečtan: „Žiadna pozemská moc nás nerozlúči!“

Olšový list: „Kedy moje prosby vypočuješ?“

Dlho prehŕňala sa ešte v kvetomluve, a opäť prečítala si jeho tri listy. Tak pekne písal aj Horský, — Bože tie jeho listy otcovi, tá láska k národu, keď mu otecko vytykal chladnosť! Ale načo už rozmýšľať. Hoj, pyšný pán Horský na svoje bohatstvo, len si ho maj, keď prídeš, možno že budem už zasnúbená!“

Rodičia zas viedli dôverný rozhovor o svojej dcére.

„Nemala som predsa dovoliť Marienke sblížiť sa s tým Jedlovským.“

„Nuž ktože za to môže, že sa náhodou sišli!“ povie on. „Ostatne nech ňu to netrápi; o tom som presvedčený, žeby Gustáv neposlal do svojho domu nečestného človeka. Koho on uzná za hodného svojho priateľstva, ten je aj jeho hoden! Ohľadom našej Marienky

sa netráp, ešte nič nie je prenáhlené. Hanu ale poriadne vyplať za jej bezuzdný jazyk. Mrzí ma, lebo Marienka bude sa hnevľivo chovať ku Gustávovi, a to bude mi nemilé.“

„Ó, netráp sa, otecko, všetko bude dobre; nebudeš sa hanbiť za svoju dcéru — veď by to bola len moja hanba!“

„Veď tak, dieta moje!“ hovoril otec.

* * *

Včas ráno Marienka obliekla sa tak, akoby išla niekam na návštevu. V kročiach do zahrady išla rovno do besiedky. Tam zložiac klobúk podoprela hlavu o lakť a zamyslela sa, nepozorujúc ani blížiac sa kroky, iba keď už stál pred ňou Horský s kytkou v ruke; pokloniac sa jej zdvorile podal jej kytku z nezabúdok, hovoriac:

„Teší ma nevýslovne, že vás tu nachádzam, lebo nemal som už nádeju, že prídete do zahrady. Rácte prijať na dôkaz mojej radosti túto kytku, ktorá aj tak bola pre vás určená.“

Dievča prijalo kytku a lakonicky sa poďakovalo.

„Smel by som prosiť onen ružový púčok, ktorý sa pýši vo vašich vlasoch? Je on vašim symbolom a mne bude talismanom.“

Ona vytiahla žiadaný púk a podala mu ho mechanicky: „Nech sa líbi!“

„Prečo je slečna takou chladnou?“

Ona uhla plecami a sklopila oči.“

„Ste zlej vôle, slečna Marienka; smel by som sa pýtať na príčinu?“

„Bár by vám ju nevedela podať! Prišla som sa vám vyžalovať.“

„Vďaka vám za dôveru, ktorou ma oblažíte! Aspoň budem môcť s vami sdieľať váš žiaľ!“

Marienka vyrozprávala mu všetko, čo počula od starej Hany. Horský vypočul ju bez všetkej poznámky. Dievča už prestalo hovoriť a on ešte vždy mlčal, hľadiac do zeme.

„Čo povieť na to, pane Jedlovský?“

„Obdivujem vás, slečna, ako môžete byť takou ukrutnou.“

„Menujete to ukrutnosťou, že som spravdivá? Keby ste znali moju dobrú matku, viem, žeby ste ma nenazvali ukrutnou.“

„Mala by ste si príklad vziať z jej dobroty a odpustiť, ako ona odpustila.“

„Ja budem mu vyhýbať, keď príde domov; už aj jeho obraz zamenila som druhým.“

„Smel by som znáť, ktorým?“

„Vaším!“

„Skutočne?“ Horský usmial sa bôľne. „Slečna, a kedy dostanem odpoveď na moje listy?“

„Moji rodičia vám dajú odpoveď.“

„Ej, veď áno, aj k tým sa strojím, a síce dnes večer, ale musím mať prv vašu odpoveď.“

„A čo vám mám povedať?“

„Nuž či nerozumieme mojim otázkam ohľadom listov?“

Ona sklopila oči, neodpovedala.

Sadol si bližšie k nej a vnoril svoje zraky do jej krásnych očí.
 „Či nemôžete ma ľúbiť, mňa, starého podivína? Nože, slečna, prizrite že sa mi dobre!“

„Vy nie ste podivín; podivínom je Horský.“

„Ale čo nás tam po Horskom, nespomínajme ho, ale prosím o odpoveď na otázku, či nechcete ma ľúbiť? Verte mi, že ani vaši rodičia šlachetnejšie nesmýšľajú s vami, nežli ja. Prečo sa ma tak bojíte?“

„Ja sa vás nebojím.“

„Ale ľúbiť ma predsa nechcete.“

Dievča zakrylo si tvár oboma rukami a pološeptom odpovedalo:

„Chcem vás ľúbiť. Ale teraz choďte preč ztadeto, lebo neodtrhnem ruky z tváre, kým tu budete.“

Horský vstal a nežno odtiahol jej ruky zo zarumenej tváre.

„Večer istotne prídem k pánom rodičom pre jích potvrdenie. Avšak prečo chcete už preč ísť? Nechodte, slečna Marienka, tak blažene tu v tejto besiedke — a s vami!“

„Ja prišla som sa vlastne rozlúčiť so zahradou.“

„Rozlúčiť? Do skorého videnia, však ver?“

Marienka tázavo pozrela naň a poberala sa z besiedky.

„Smiem vás odprevadiť?“

Švolila. On podal jej rameno a oba kráčali ruka v ruke zeleným stromoradím. Zrazu Marienka zastala, v očiach zaleskly sa jej slzy a ona vzdychla: „S Bohom, zahrada! S Bohom, rozkošný raj!“

„Marienka moja, načo to?“

Rozplakala sa ako dieťa.

„Tedy s Bohom, slečna, do videnia večer! Nemôžem dívať sa na vaše slzy — do videnia!“ a chytro sa vzdialil.

Ona ešte dlho dívala sa na tú milú zahradu, nevediac sa dosť nakochať pohľadom na ňu, nemohúc sa odtrhnúť, odlúčiť od nej.

Príduc domov, Marienka našla rodičov pri raňajkách.

„Ej, ej, Marienka moja, to bolo kus prídlho!“ hovorila kárave matka.

„Veď bolo lúčenie, mamička!“

„Preto máš vyplakané oči?“ žartoval otec.

Vzdychnúc si Marienka sadla k stolu, ale nič jej nechutilo. Mišo doniesol zapečatený listok a oddal ho Dubovskému. Tento prečítajúc listok, dal naň ihneď odpoveď. Keď Mišo vzdialil sa, prečítal jím, čo píše Jedlovský.

„Ale, Málíka, pozri, či by si neprisahala, že to ruka Horského?“

„To je pravda! No, už som vskutku zvedavá vidieť ho. Škoda, že príde na návštevu až len večer!“ hovorila pani Dubovská.

„Dobre ten má, nevyzerá z neho veľkomestský švihák!“ slovil otec. —

Chystalo sa všeličo k večeri, hostovská izba sa oprašovala, aby k prijatiu hosta bolo všetko v poriadku. Marienka chodila ako na trní, a sotva že sa zmrklo, sadla k pianu a hrala samotná v izbe.

Rodičia sedeli v prednej chyži. Pri zvukoch piana ani nepočuli klopať na dvere, iba keď sa tieto roztvorily a v nich objavila sa pekná, elegantná postava nie viac mladého, avšak predsa kvetúceho muža.

Dubovský bol by vykrikol z celého hrdla, keby mu príchodzil hosť nebol prv položil ruku na ústa, hovoriac:

„Ticho, ticho, drahý priateľu! práve prajúť okamih, že vás nachodím bez prítomnosti vašej anjelskej dcéry!“

„Gusto môj! môj drahý Gusto! či ti možno toto odpustiť? Ty hriešnik! za dva týždne sa tu ukrýva a — —“

„Daj mi aspoň zložiť úctu milostpanej.“

Táto laskave podala mu ruku so slovami:

„Vítajte nám, drahý priateľu!“

„Milostpani! vaša dobrota ma zahanbuje. Ach, prečo nevlejte z nej aj vašej krásnej dcére, tomu ukrutnému anjelovi?“

Marienka hrala celou chuťou; nevedela, čo sa robí v prednej izbe. Títo sa nevedeli dosť navypytovať jeden druhého o všeličom. Horský vyslovil svoju obavu ohľadom Marienky, keď sa táto dozvie o pravdivosti osoby, na ktorú tak zanevrela.“

Dubovský usmievajúc sa riekol:

„Veď by si aj zaslúžil, aby sme našu dcéru nie nahovárali, aby išla za teba, ale odhovárali!“

„Ale, Palko, načo to taká reč? Nebojte sa, pane Horský; slubujem vám, že budem stáť po vašej strane.“

Horský bozkal jej ruku, na ktorú kvapla slza vďačnosti a spolu lútosti nad krivdami, ktorých dopustil sa oproti peknému pohľaviu. On olutoval svoje doterajšie chovanie sa.

„No, netráp sa, Gusto môj! Toho diabla tamto ľahko preveďme. Gustík, ale fa len našla tá láska, čo si ako utekal pred ňou.“

„Nepripomínaj mi, Palko môj, tie bláznovstvá, lebo hanbím sa za ne. Len to nehanbím sa vyznať, že: „láska všetko zmôže.“

S tým vošli všetci traja do chyže, kde Marienka hrala. Táto sa obzrela a ako zazrela Horského, skočila od piana, zarumeniac sa. Bola veľmi krásna; bladožltá ruža vo vlasoch a modné šaty jej veľmi pristaly.

Dubovský, vidiac rozpaky oboch, prehovoril žartovne:

„No, pozri, duša, ty vidíš starých známych, ktorým by sme mali asnať pošepnúť, čo si majú povedať?“

„Vítam vás, pane Jedlovský!“

„Moja úcta, slečna!“

„No, bola to za ťažkosť, vysloviť takú filosofiu!“ prekával jich Dubovský.

„Ale, otecko, ty len vždy žartuješ! Pováž, že dnes máme hosťa — —“

„No, no, veď mne to tento hosť odpustí. A teraz pristúpme k veci. Známo ti, Marienka moja, prečo prišiel pán Jedlovský?“

„Áno,“ odpovedala táto so sklopeným zrakom.

„Nuž, čože mu my máme s tvojou matkou povedať?“

„Čo je vaša vôľa, drahí rodičia, ja sa s tým uspokojím!“

„To aj predpokladám o tebe, dieťa moje, že ako si bývala poslušnou doteraz, budeš tou samou aj odteraz. Nuž naša vôľa je tá, menovite moja absolútna vôľa, aby si dočkala Gustáva Horského, kým on príde domov, lebo ak ťa ten bude chcieť, nuž ja ťa inšiemu nedám a — —“

„Prestaň, otecko, prestaň! Ja ti budem dnes po prvý raz neposlušnou. Prosím ťa, mamička, zaujmi sa za mňa! Dajte ma len tuto pánu Jedlovskému, ja len jeho ľúbim! Nechcem vašeho Horského, a čoby som sa uň aj nehnevala!“ plačúc hovorila Marienka.

„Teda ty ľúbiš tohoto pána? A či si istá, že on aj teba ľúbi? Veď my neznáme: kto je, čo je!“

„Prosím vás, pane Jedlovský, presvedčte mojich rodičov, že sľachetne smýšľate so mnou!“

„To je ťažko, slečna, a to hneď teraz; tu musí byť dôvera, ktorú ja od vašich ctených rodičov vynútiť nemôžem, tým viac, keď oni majú vôľu osud váš zložiť do rúk Horského.“

„Ale, otecko, veď ty vieš, či mňa ten tvoj Horský bude chcieť, — ten podivín, čo ženské z celej duše nenávidí.“

„No, ja nedopustím, aby si išla za tohoto pána!“

„Otecko, prosím ťa, nemuč ma! A ty, dobrá mamička, nemáš slova za mňa?“ Úbohé dievča ani samo nevedelo, aké hlboké korene pustila jej láska k tomuto mužovi práve v tom okamihu, kde ju, aspoň zdanlivo, oddať chceli tomu, ktorého ona nenávidela.

„A či nikdy nebudeš lutovať tento krok?“ hovoril otec.

„Nikdy, otecko, nikdy!“

„A nebudeš nikdy výčitky robiť ani mne, ani matke?“

„Nikdy, drahí rodičia, nikdy, to vám svätosväte sľubujem!“

„Dobre tedy,“ a s tým vzal Marienku za ruku hovoriac: „Ty, mamička, vezmi za ruku tohoto pána.“ Teraz rodičia vložili ruku Marienkinu do ruky Horského a odrazu preriekli:

„Boh vám žehnaj, naše drahé deti; buďte šťastné! Ty, Marienka, ľub verue tuto pána Gustáva Horského, ktorého si si sama vyvolila.“

Marienka zbladla.

„Toto je Horský?!“ viac nemohla povedať.

Horský bol akoby na žeravom uhlí; očakával, že keď Marienka dozvie sa pravdu, odvráti sa od neho. Stalo sa naopak. Táto hodila sa so slzami radosti matke okolo hrdla, hovoriac so Shakespearem:

„Mamička, mamička, ach, tak ja predsa musím najväčšmi ľúbiť svojho najväčšieho nepriateľa.“

„Dcéra hodná vás, milostpani!“ riekol Horský a objal uplakanú Marienku, vtisnúc prvý bozk na jej ružové perny.

O päť týždňov prechodil sa šťastný párik v Horského zahrade. Šťastní rodičia a šťastné deti, oni žijú národu a vlasti, neunavne účinkujúc kde len možno. Tak to býva pri deťoch, ktorým matka v útľom veku vstúpí lásku k národu a človečenstvu.

Ruština a slovenčina.

Blízkoť slovenčiny k ruštine najlepšie dá sa znázorniť prakticky. Tu podávame Puškinove básne v originále a hneď za ním slovenský doslovný preklad, rymovaný. Pravda, čo do metra nemohli sme úplne podržať svoje metrum preto, že prízvuk v ruštine je prechodný, v slovenčine ale voždy padá na prvú slabiku. Taktiež v rýmoch museli sme si toľko svobody dovoliť, jako jej poskytuje ruská poetika.

ЗИМНИЙ ВЕЧЕРЬ.

Буря мглою небо кроетъ,
Вирхи снѣжные крутя:
То какъ звѣрь она завоетъ,
То заплачетъ какъ дитя,
То по кровлѣ обветшалой
Вдругъ соломой зашумитъ,
То, какъ путникъ запоздалой,
Къ намъ въ окошко застучитъ.

Наша ветхая лачужка
П печальна, и темна.
Что же ты, моя старушка,
Приумолкла у окна?
Или бури завываньемъ
Ты, мой другъ, утомлена,
Или дремлешь подъ жужжаньемъ
своего веретена?

Выпьемъ, добрая подружка
Вѣдной юности моей,
Выпьемъ съ горя; где же кружка?
Сердцу будетъ веселѣй.
Смой мнѣ пѣсню, какъ синица
Тихо за моремъ жила;
Спой мнѣ пѣсню, какъ дѣвица
За водой поутру шла.

Буря мглою небо кроетъ,
Вирхи снѣжные крутя:
То какъ звѣрь она завоетъ,
То заплачетъ какъ дитя.
Выпьем, добрая подружка
Вѣдной юности моей,
Выпьемъ съ горя, гдѣ же кружка?
Сердцу будетъ веселѣй!

Zimný večer.

(Z Puškina.)

Búra mlhou nebo kryje,
Víchry sňahami krúťa:
Raz ona jak zver zavyje,
Raz zaplače jak dieťa.
Raz na streche zpráchnivelej
Starou slamou zašumí,
Raz jak pútnik v noci tmavej
Nám na okno zaduní.

Naša práchnivá izbuška
Smutná je ver' i temná.
Čožeš' ty; moja staruška,
Zamlkla tam u okna?
Či si búre zavýjaním,
Ty, môj druh, sostrašená,
A či driemeš pod zvučaním
Svojho tamo vretena?

Napime sa, dobrá družka,
Biednej mladosti mojej,
Pime z bólu, kde je kružka?
Srdcu bude veselej.
Spievaj pieseň, jak penica
Ticho za morom žila.
Spievaj pieseň, jak devica
Pre vodu za rana šla.

Búra mlhou nebo kryje,
Víchry sňahami krúťa,
Raz jak zver ona zavyje,
Raz zaplače jak dieťa.
Napime sa, dobrá družka
Biednej mladosti mojej,
Pime z bólu, kde je kružka?
Srdcu bude veselej!

ШОТЛАНДСКАЯ ПѢСНЯ.

Воронъ къ ворону летитъ,
Воронъ ворону кричитъ:
Воронъ, гдѣ бѣ намъ отобѣдать?
Какъ бы намъ о томъ провѣдать?

Воронъ ворону въ отвѣтъ:
Знаю, будетъ намъ обѣдъ;
Въ чистомъ полѣ подъ ракитой
Богатырь лежитъ убитой.

Кѣмъ убить и отчего,
Знаетъ соколъ лишь его,
Да кобылка вороная,
Да хозяйка молодая.

Соколъ въ рощу улетѣлъ,
На кобылку недругъ сѣлъ,
А хозяйка ждетъ милѣва,
Не убитаго, живова.

Škotská pieseň.

(Z Puškina.)

Havran k havranu letí,
Havran k havranu vetí:
Havran, obed kde najdeme,
Jako sa o tom prezvieme?

Havran k havranu v odvet:
Znám ja, bude nám obed,
V čistom poli u rakyty
Bohatier leží zabitý.

Prečo jeho zabili,
Zná len sokol premilý,
A kobyłka jeho vraná
A milenka milovaná.

Sokol v hory uprchol,
Na kobyľku vrah sadol,
Milá čaká na milého,
Nie mrtvého, lež živého!

Májový sen.

Ktože by sa rád, ba s citom milého rozochvenia nerozpaľoval
na čarobajné noci májové?

Celou prírodou, ktorá sa v čase tomto oku, pachtiacemu po
jej krásnych výjavoch, najpôvabnejšie, najromantickejšie objavuje,

previeva dákou tajnou mocou unášaný, velebný ruch svätého mieru. Na čistej modrine neba trblieta sa hviezda vedľa hviezdy, nesčíselní to údovia jednej veľkej rodiny. Všetky koketne iskriacim očkom žmurkajú na blady mesiac, svojho veliteľa, staby závodily o milostný pohľad jeho. On však, pán tichej noci, povedomý súc svojej dôstojnosti, vážne kráča vytknutou dráhou.

Tu dolu je ticho, hrobové ticho do vókola. Roztúžený slávik ešte nôtí síce elegie lásky v kre ružovom, ale tak slabunkým tónom, že tento takmer v jeden súzvuk padá s tichým šepotom, ktorým si rozihraté listie košatých stromov rozpráva báje svoje. Tak sa zdá, že i tieto vlnky bystrého potôčka s menším tleskotom podávajú si ručky ku nekonečnej hre svojej, aby nerušily velebné ticho tejto krásnej noci. Vanie vetríka, laškujúceho si s listím kvetúcich radov, podobá sa šumu perút anjela, ktorý sa vznáša nad spiacim tvorstvom a veští mu budúcnosť v sne májovom. Všetko spí....

Ja tiež sním. Ach, suším rozkošne!... Vidím tú krásnu prírodu, plnú čarovných pôvabov. Cítim nebeský klud bájnej noci májovej a v slastnom tom rozochvení blúdím edenom tajných vidín. Jako v prírode spája sa kvapka s kvapkou, s druhou, trefou, až v refazi nesčíselných ohnivôk tvorí prameň, neskôr potôčik, potok: tak i vo mne spája sa pochop s pochopom, s druhým, tretím v myšlienku, neskôr v obraz, vidinu. Táto mňa celým morom rôznych citov zaplaví, tak že prúdu tomu srdce je tesné, hruď priskromná. On chce, ba musí von, von pod šíre nebo, šumet rozsiahlou prírodou v tichej piesni:

Tu je krásna doba mája;
kvieta driema v puku,
zem sa s rajom v jedno spája
v lásky tajozvuku.
Otvor, otvor dmúca hruď chrám svoj!
Ach, veď čo mi z toho, máj že zkvitá,
čo mi lásky báj je v ružach skrytá —
môj keď národ trápí jarma znoj!...

Čo sú ale slová tieto oproti citu, citu, ktorý tak ohnivým zápalom roznečuje hruď moju?! Či by som nemal horko zaplakať nad nedokonalosťou a obmedzenosťou svojou, že valný prúd vreých citov, ktorý mohutno otriasa útrobami srdca môjho, ktorý nadsene unáša ducha môjho v jarý vzlet nebeskej idealnosti, odomiera mi na pernáč, obmedzujúc sa na nepatrnom poli skromných slov?!

Ó, krásna, lúba prírodo, požičaj mi zvuky tvojej čarovnej harmonie a ja zvukom tým oslavovať budem Boha svojho, dožiť mi šumu vzdychajúceho potôčka: ja predložím v ňom pred svätý trón Jeho oprávnené tužby a vzdychy ľudu môjho, — popraj mi búrlivého tlesku morských vln, ja nimi ohluším podľý skrek tyranov ľudu slovenského, — daj mi svit blesku, ja osvetľovať budem za-blúdlým bratom svojim cestu pravú a roznečovať v nich zápal vrelej rodolásky, — daruj mi tresk hromu a ja svetlu hlásať budem

pravdu, — ach, tú svätú, zabudnutú pravdu! — Ó, milostná príroda, popraj mi dojmavého hlasu slávika, ja ním odokryjem svetú svoje srdce, plné svätej a ušľachtilej lásky! —

Čiže žiadosť táto nie je hlasom volajúceho na púšti? . . .

Ó, dolu, duchu môj, dolu s tej orlovej výše nadšenia, bo to mladému letu tvojmu strmé bralo! Len jeden chybný krok a skonáš v prepasti odsúdenia.

Spusť sa dolu, veď i tu je krása v kvete: hľa, u nôh vrie mi čistý prameň, zdroj — „Zdroj, ten náš sladký zdroj!“ — a nad hlavou šumie mi slovenský les. — „Pozdravujem vás, lesy; hory, z tej duše pozdravujem vás!“ . . .

Ty ešte váhaš, hystroletý smelče, spustiť sa dolu v skrýš bájočných lesov týchto? — Či desí ťa tu nemá samota? — To div, bo túto mladosť často hľadá. —

Snes sa dolu a čuj tých rôznych zvukov vrenie, čo sa v slabuškom šume nočným tichom tratí a súd, či to žiaľny ohlas slovenských útrap, či veštha lepších časov.

„Naše útrapy, naše lepšie časy,“ jak široké to pole vážnych dúm. — „Dumaj len, dumaj, mladistvý Slovenu, veď ti tie dумы tak dobre pristanú sta milej chmárik na čele!“ —

V dumaní vyšiel som až na vysoké bralo, záverečný to bod mojich každodenných prechádzok. — Dnes neobdivujem majestátnu výšavu brala, teraz nebaví oko moje malebný výhľad na rozkošné Považie, bo obraz, ktorý teraz ducha môjho púta, ďaleko predčí všetky zjavy každodenných vidín . . .

Kto z vás videl driemajúcu krásu v rozvíjajúcej sa ruži? — Páčte, tu oná sosobnená krásu v deve podobnej anjelovi, ktorá tu predou mnou pohrúžená v sladký sen nenúteno spočíva na mäkkuškom machu.

Toľkú krásu a jemnosť, tak súladne sostavenú v jeden predmet, zriedka vidieť. — Pripomeniem-li, že oblek devy je sústava snivej fantasie slovenského kroja, tak mi ľahko uveríte, že zjav devy tejto prevyšuje všetky ideále, ktoré si živá obrazotvornosť o krásu vytvoríť môže.

Ja tu stojím jako vo vytržení. Duch môj je celkom zaujatý týmto posvätným zjavom a ústami mojimi vybrirujú Sládkovičove slová:

„Ani neverím, musí byť ona
Kňaznou tých vyšších bytostí,
Ktoré nám tajná kryje opona
V prijasných svetlách večnosti:
Lebo tak mi je pri nej bezmiestno,
Hneď nebosladko, hneď zas bolestno,
Nemožno na ňu sa dívať!
Každú myšlienku v anjela mení
A sám som ešte nesjednotený,
Či ju mám ľúbiť, či vzývať?“

Ó, ľubiť aj vzývať,“ veľí mi silným buchotom srdce, bo veď to ona, ktorú milujem, zbožňujem. Už, už kloním sa k čarovnej kráske, keď táto, vyrušená zo sladkého sna, postaví sa majestátno pred o mňa a stáby nado mnou výrok odsúdenia či milosti vyriečiť mala, pozerá na mňa striedavo prísne a zase sústrastne.

„Kto si a čo chceš, úlisný smelče?!“ zvolá konečne krásavica a tým ruší clivú chvíľku napnutosti. Striebrozvučný jej hlas pôsobil na mňa okuzľujúco.

„Kto som? Či neznáš ma?“ pýtam sa udiveno. „Ó, nežartuj, bo žart tvoj bolastno uráža. Neznáš, to jest znať nechceš toho, ktorý ťa od svojho útleho detinstva ľúbi, zbožňuje, opevuje, ktorý je hotový k jakýmkoľvek obetiam pre blaho tvoje, ktorý v čas potreby vďačne položí život svoj za teba... Láska moja ku tebe sa so mnou zrodila a v objatí jej som v kolíske predniesol prvé svoje slovo „mama, mamička“... Láska ku tebe rozecuje hruď moju svätým zápalom, ona rušá vzlet ducha môjho, ona čarí šum piesní mojich... Tys' môj domov, tys' môj svet!... Ty však zneuznávaš city moje, ty mnou pohrdaš. Hoj, jak to bolo, krušno, keď svoj svojho nezná, znať nechce, jeho sa odrieka...“

„Dost' už, mládenče, tvojho náreku, to necnosť slovenského človeka!“ vraví kráska káravým tónom. „Nežijeme časy, v ktorých by svoj svojho neznal, znať nechcel bez dôležitej príčiny, bez prestúpenia zákona rodinnej vzájemnosti. My práve sme deti doby, v ktorej si svojej v užší sväzok padá, stáby vzájomnou láskou mala objat celý svet... K ospravedlneniu svojho chladného držania sa oproti tebe musím ti dakoľko dôvodov podať: Ty spomínaš, že ma ľúbiš, zbožňuješ, opevuješ a hotový si ku jakýmkoľvek obetiam, ba i ku obeti vlastného života pre blaho moje. — Povznes hlavu horu, pozri mi do očí a povedz, či sa ti v duši neozýva hlas svedomia, ktorý tvoje horeuvedené slová prezýva mátožným tieňom pravdy?... Áno, ty ma ľúbiš, ale ukradomky, tajno, bo sa bojíš lásku svoju odhaliť svetu, žeby ťa tento odsúdil pre voľbu tvoju. Ty mňa zbožňuješ, áno náruživé vystieraš proti mne náruč svoju, ale len v uzavretej izbe svojej, abo v tajnom úkryte týchto lesov, presvedčený súc, že ťa tu nevidia nepriatelia moji. Ty ma opevuješ svojou šumnou piesňou a podáš na papier ne jeden pekný obraz plodnej fantázie tvojej, práce tie však trojakou zatváraš závorou, aby neprišli na svetlo a nehodily na teba tónu vlastizradného panslavizmu. O tej tvojej oachte k obetiam pre blaho moje dalo by sa veľmi mnoho povedať, čo by podvrátilo tvrdenie tvoje. Ja len to podotknem, že neraz zatúžila som po lepšej spoločnosti, než jakej sa mi dostávalo pod nízkym krovom sedliackych chatrč a tu som neraz dôverne zaklopala na dvere bytu tvojho. No nik nevyzval ma ku svobodnému vstupu. Ja klopala druhý, tretí raz, ale márne. Počula som ťa shovárať sa cudzou rečou s hosťami tvojimi, počula som, ako zvelebuješ vňady moderných družok mojich a mňa, matkou ti vštepený dar, rodnú sestru tvoju, nechal si sta zobrať stáť nepovšimnutú na prahu svojom alebo si ma odkázal na čelaď svoju. Potupená tak opúšťala som dom, ku ktorému ma láska a dôvera viedla...“

No spočtuj skutky svoje so svedomím svojím a uznať musíš, že dosavadné jednanie tvoje bolo nesvedčené na slovenského mladíka, ktorý keď raz dospeje na muža, má prevziať na bedrá svoje tak významný, od otcov zdedený, svätý úkol, úkol vzkriesenia, znovuožitia a oslávenia svojej reči, národa a vlasti...

Ja stál som zmeravený duchom pred touto vyššou bytosťou. sfa biedny hriešnik pred spravедlivým sudcom. Všetko, čo som ku svojmu ospravedlneniu prerieť mohol, splynulo v slovo: „milosť, milosť!“

„Milosť, načo milosť?“ odpovie sladkozvučne kráska. „Neodsúdila som ťa, len posúdila. Ešte nie je všetko ztratené, bo keď badám v žiarňom oku tvojom dojem pokania a iskru pevného predsavzatia. Tu nádej v plnom kvete. Chráň sa ale moderného pokrytstva a cudzých vtipov! Hlásaj smelo svetu, čo ukrývaš v útrobach srdca svojho, buď stálym v presvedčení svojom, staň si rezko na postat národného diela a mužným sebazaprením, vytrvalou prácou, neohrozenou vôľou dôjdeš cieľa slávy! Ja ti chcem byť vernou družkou pri trnístom trude tvojom, slúb mi ale, že v objatí mojom neodchýliš sa od hesla: „Všetko za Boha, národ a vlasť!“

„Áno, slubujem, ba prisahám ti to, anjelská Slovenčina moja! Celý život svoj zasväťm velebnému heslu tomu!“ volal som nadšene, „Áno, prís— — —“ Nedopovedal som. Bájocná deva zmizla; ja precitnul zo sna májového. — — —

Snivý obraz zmizol sfa vzdušné fata morgana, no na miesto jeho objavila sa skutočnosť. Tajne cítil som vo sne, že bájocná deva je krásna Slovenčina moja, Bohom mi udelený dar a prvým bozkom sladkých úst materských sverený mi poklad. Všemocný Boh duchom sna upamätal ma na sväté povinnosti, ktoré som po dlhý svoj rodnej reči, národu a vlasti. — — —

Ja porozumel som pokynutiu tomuto a na znak, že vo sne danú prisahu neberiem na ľahko, robím prvý krok na vytknutej dráhe ku posvätnému dielu. Nastienením sna májového chcem upamätať svojich vrstovníkov na úkol nám nadelený a prebrať jich zo snivej liene do žitia práce na národa roli dedičnej. Krok to prvý, ťažký, neistý, no však len „naprejš, Boh pomôži!“ — —

Miloň.

Osudná návšteva.

„Brrr! však ste ma chladno prijala!“ plesknúc za sebou dvermi zvolala slečna Olga Tomkova, a zvrtnúc sa na opätku zagánila na pohovku za pecou, kde obyčajne zvykla sedávať jej priateľka Klára, vysoká, štíhla blondýna, naklonená nad nejakým románom. I teraz práve bola dočítala kapitolu, zavrela knihu a veselým hlasom odpovedala:

„Veru, jako obyčajne!“ a mrzuto doložila: „Ani sa nečudujte! Keď je taký zhubný vetor, nemožno lepšie túto izbu vykúriť, lebo to ustavične izbou previeva, keď sú obloky oproti sebe. Len sa prízrite, jako záclonou pohybuje! Nemôžem vystáť vetor! Celú noc ani len oka zažmúriť mi nedá večná obava pred ohnom. Nešťastné slamenné strechy! — — A vy čo tak pozde idete?“

„Klárka, ja cítim zase opak vašich slov. Rada mám vetor! Už hodnú chvíľu stála som medzi dvermi a načúvala tajomnému šumu. Ba musím sa priznať, ten boj povetria i v mojej hrudi nezbedu vystrája: búri, dráži, že mne samej nemožno vyznať sa v tom chaose rôznych citov. Rozplakala bych sa, ale slzy nedaj Bože! Ešte pieseň najbližej k pomoci mi stojí. Však nie sta slávika lubozvučná pieseň, ale skôr mumľaniu medveďa lebo hvizdu vetra podobná.“

„Hahaha! Zdá sa mi... Či pamätáte sa? Raz, o plot opretú, s tvárou do neba vyvrátenou zastihla som vás hviezdy obdivovať. Práve sletela jedna hviezda a skoro som sa polakala, s takou až detskou radosťou zatlieskaly ste rukama, za čím, pamätám sa, jako čoby dnes bolo bývalo, nasledovaly tieto slová: „Pravdu mám! Pravdu mám! i nebo mi dosvedčilo: deňná jasná obloha rovná sa modrým snivým a večernia hviezdnatá čiernym ohnivým očiam.“ A zase, keď na jar raz z mesta — kde ste zimovali — domov vás dodaly, bavila ste sa v kvetinovej zahradke pred oknami. Išla som vám na kompliment. Hodila ste sa mi kolo krku, že som sotva dechu popadala a upozorňovala ma: „Klárka! jaro je krásne, dnes je krásno, tu je krásno! Pozrite to kolo nezabudôk, jako si s ním slniečko pohráva — i človek tak s vencom sladkých upomienok.“ A zamyslely ste sa. Musela som sa usmiať. Vedela som, koľko bilo. Už zase svietil nový meteor na firmamente vašich známostí, jako i teraz, jestli sa nemýlim. Ba koľký raz ste to už zalúbená? Zalúbená? Nie, neverím, žeby to láska bola. Ja si ju cele ináč predstavujem! Som zvedavá, či sa vy raz opravdove zalúbite. Ale už je aj dosť neskoro, a ešte sa mi chce drkotať. Poďme radšej spať!“

Bolo už po polnoci, keď lahodné ticho zavládlo izbou. Divý vetor a rozbúrené city Olgine razom utichly. Vonku poletuje snáh a myseľ devinu obletujú sladké sníčky.

„Povedz mi, dievčatko, jako sa ti spalo,
či sa ti tej noci o mne nesnívalo?
Veru sa mi, milý, každej noci sníva,
s tebou moje srdce vo dne v noci býva.“

„Ej, či ste ružovej vôle, Olga! Netaží sa vám tak na lačný žalúdok rozdrapovať sa?“ hovorila Klárka, hoviac si v mäkkých poduškách.

„Netaží! Pardon! Dobré ráno a — porúčam sa!“ zaobalená v teplú vlnenú šatku opustila izbu.

„Pa! Ja za to ale ešte nevstanem!“ A slečna Klárka viedla ďalej asi takúto samomluvu; „Divné dečko, menivé jak aprílové

počasie. Hneď je vospustná, ani čoby bola čertom posadlá; narobí krik, smiech, navyvádzajú hlúposť, potom to obanuje a chodí zase jako zmoklá kura, zronená, zadumaná, že z nej slova nevytiahneš. Človek by ju ľutoval, keby jej toho pokania dopriať nemusel. Najviac ma mrzí to jej bláznenie sa za každým kabátom. Hovorí, že láske nedá sa ani vyhnúť, ani jej vzdorovať nemožno. Skoro by som jej závidela, že i za ňou blázu sa temer každý, keby onej láske nestála nenávisť za päťami. Ľudia považujú ju za koketku, kto ale lepšie pozoruje jej chovanie, musí tvrdiť, že to iba šťastie. Pekné šťastie, ktoré treba stokrát oželiť, jako to u Olgy na dennom poriadku. Každá zábava jej draho padne; potom už sožiera sa vlastnými myšlienkami. Raz na moju otázku, čo je takou neludskou, odpovedala mi: „Jako môžem mať ľudí rada, keď ma ľudia nenávidia? Jako bych mohla od ľudí lásku žiadať, keď sama cítim, že som jej nie hodná!“ Tak to ide ďalej, kým opäť nový zjav neupúta jej chmúrne myšlienky. Nikto by neočakával premenu, jaká s ňou stane sa: spokojnosť žiari jej z tváre, jej chovanie je samá nežnosť, laskavosť. Všetko ju zaujíma. Celé dni, noci blúdi po prírode. Každá vetvička šepoce jej sladké slová, každé kvietko svedčí svoje tajnosti. Doma vyspevuje samé dojemné piesne; vtedy poznať, jakú spústu citov v srdci prechováva. V menšej spoločnosti býva až rozpustilou. Na veľké zábavy nerada chodí; nie je to pre ňu priaznivé pole k víťazstvu, lebo kdekoľvek príde, vyhľadáva zábavu s tým najkrajším a v prípade, že patričný je už okkupovaný, zostáva mrzutou a straní sa spoločnosti.“

Opustíme Klárku s jej hlasnými myšlienkami a stopujeme drobné stupaje na čerstvom bieluškom sňahu. Hneď sme u cieľa; najtiah nám zísť dolu prikrým briežkom k slamou krytej, starej, dosť čisto držanej budove. Vo dverach pod návratím mihla sa hrubou šatkou odiatá, majestátna postava, v ktorej poznáme našu známú Olgu.

„Jaj, pane kandidát, skoro sme sa na dobré ráno bozkaly? Vy už hore?“

„Už dávno, slečna! Teším sa prajnej náhode, že tu doma prvý smiem vám dobré ráno zavinšovať. Nemohol som spať a — —“

„A ešte by mohol tri noci nespáť, keby ta mohol, dievčatko, dostať! Nedajte sa vysmiať, mladý bratec! Rada vás vidím jako veselého, zábavného hosťa, ale, jak len nemáte úmysel dobrú vôľu mi kaziť, nuž nevzdychajte jako stará babka.“ a pri tom nadudreno pozrela do očí skonfundovaného zbožňovateľa.

„Obstriháte vtáku krýdla a kážete mu letať,“ vetil smutným hlasom a zahľadel sa do zeme.

„Pletky! Badám, že trátite hlavu. Jak zavčasu nevytriezve, vypoviem vám z priateľstva. Buďte mužom a nie slabochom! Láska nedá sa ani vyprosiť, ani vynútiť, to viete! — Čo stojíte jako svätý za dedinou? Hanbíte sa, že vás musím ľutovať?“ S opovržením odvrátila sa a zase ľútosťne pozrela na úbohú obeť, potom miernejšie, ale predsa ironicky zpýtala sa:

„Či ešte vidíte vo mne anjela?“

„Anjela so sladkým srdcom!“ V jeho pohľade zračil sa veľký ból.

„Možno,“ podotkla celkom ľahostajne. „I ľudské srdce podrobené je štyrom čiastkam roku. V mojom srdci na tento čas krutelná zima si dvorí a vaše horúce slová jako zmrzlý snáh naň dopadajú. Však čím väčšia zima, tým jasnejšie noci bývajú. Čím chladnejšie moje srdce, tým jasnejšie moje myšlienky.“ A hlas jej znel tupo, keď pokračovala: „I moje srdce preplnené je láskou, ale niet toho slnca, pod ktorého lúčami roztála by jeho stuhnutá kôra. Bol čas, v ktorom klamala som sama seba, ohrievajúc sa na spálených hrudách mesiačka, ale ten zašiel a zase nový a nový vychodil a srdce moje vždy to isté zostávalo. Už myslela som, že „ústa moje hádam nikdy nezaznejú citom lásky,“ „v tom duch nádeje krásne sa zjaví,“ vytvor to len fantasie, mŕtvý ideal, ale jediný ideal. A ja ho ľúbim, o ňom snívam, ho ospevujem. Pre druhú ľúbosť niet miesta v mojom srdci!“

„A keď ozije mŕtvý ideal? Keď zasvieti slniečko —“

„A zapadne? O tom potom! Ale už ste celý zsinálny, čo ostrý mráz zo všetkých strán na vás doráža. Aby moja ľadová nemoc nedokázala sa byť epidemickou, poďme sa zohriať pohárom kávy. Nechcem si vziať na svedomie vašu študentskú dušu!“ zasmiala sa veselo a vstúpila do príjemno vykúrenej svetlice. Kandidát ju nasledoval. Zasadli k stolu. My prajme jim dobré chutnanie k raňajkám.

A. B.

Stanislav Vilhelmovič,

veľkokupec v pätnástom storočí.¹⁾

Píše *Pavel Križko*.

Až do nedávnych čias domnievali sa vzdelaní ľudia nripospol, že historia záleží výlučne v tom, keď sa vypočítajú jednotliví králi a panovníci, v bojoch preslávení vojvodovia, vojny, mor, ohne, povodne a vôbec násilné prevraty a hrmotné diela, ktoré obyčajne iba boria to, čo ľudská pilnosť nastavala, a ničia, čo ľudský um

¹⁾ Tento zaujímavý článok dosta i sme s nasledujúcim prípisom na redakciu tohoto časopisu:

Blahorodý Pane!

Náhodou sme oba bezpochyby súčasne mysleli na kultúrnu historiu nášho národa, bo Vy ste začal v „Národných Novinách“ uverejňovať svoje články „Slovenská kultúra,“ ktoré bych ja dal zlatými písmenami tlačit a doručit každému Slovákov, aby si jich opätovne čítal a vtlačil hlboko do pamäti i aby naručil i svojim potomkom, aby to isté urobili, a ja som sa máličko prv prichytil ku nakresleniu takého kultúrneho obrazu zo života slovenského.

Pravda, Vaše články priskorily moju prácu a zdvojnásobnily moju pilnosť. Vďaka Vám za ne srdečná.

A ponevác som sa ja na Vašej práci tešil a kochal, slušno je, abych Vám tiež niečim sa zavďačil.

vytvoril, bo takéto búrlivé veci alebo s nimi v spojitosti nachodivšie sa osobnosti v širokých kruhoch vždy pozornosť vzbudzovaly a dľa toho príslovia, že „človek rád dobrodenia do piesku, krivdu ale do kameňa píše,“ tým dlhšie v pamäti zostávaly a z pokolenia na pokolenie prechádzaly. Tak sa zachovala ešte i v pospolitom lude až posiaľ pamiatka po dávnych Avaroch, Čudoch a Tataroch, bo veď ešte i dnes spomína obrov, čudákov a psohlavcov.

No pomaly prišli, lebo dľa neúprosnej logiky museli prísť jednotliví myslitelia k tomu náhľadu, že je veru každá historia chybná a jednostranná, ak sa len v hore udaných medzách pohybuje, bo národy nežijú iba zo samých bojov a iných budto ľuďmi vyvolaných, buď prírodou zapríčinených násilných prevratov, ani zo samých, čo i pokojných štátnych diel, ale že majú i iné mnohonásobné potreby, povolania a výkony, a tak teda že, kto si chce o niektorom národe a jeho vývine čím dokonalejší a úplnejší obraz utvoriť, ten musí život a bytosť tohože národa ešte i z mnohých iných strán pozorovať a poznať.

Cele prirodzený následok, vyplývajúci zo starodávneho ponímania a písania historie je a bol vždy ten, že celé a častokrát veru i veľiké národy zostaly pre nás úplne neznámymi až po tú dobu, kým hrmot robiť, válčiť a cudzie krajiny bojovnou rukou napádať a ničť nezačaly. Kým sa zabývaly iba pokojnými dielami, za ten čas znali o nich istotne iba jejich súveki susedia. Také národy zostaly bez historie.

Do tohoto radu patrí čiastočne i náš národ slovenský.

Keď jeho panovníci Mojnír, Rastislav a Svatoplukovci svojim susedom postrachom sa stali, hneď začali Nemci písať o Veľkej Morave a jej jednotlivých častiach, prv mlčali zanovite, a keď padla ríša veľkomoravská, prestali písať o Slovákoch i historici, bárs ľud a národ slovenský so Svatoplukovičmi nevyhynul.

On ovšem prestal hrať zástoj sta samosvojskú deržavu tvoriaci národ, bo splynúc pomáľy s inými terajšie Uhorsko obývajúcimi národmi v jedno štátne teleso, mal spolu s tymito svoj údel v štátnych dielach, no v kultúrnom ohľade šiel i po utvorení uhorskej deržavy ďalej svojou cestou, a kto chce úprimne prispieť ku sohraniu a spisaniu historie národa slovenského, ten musí obrátiť svoj zreteľ hlavne na kultúru, ktorá sa v tých krajoch, kde býva národ slovenský, tvorila, vyvíňovala a brúsila, nehladajúc pri tom

Posielam Vám teda môjho Stanka Vilhelmoviča, starobylého to mešťana slovenského, ktorý už pred štyrmi storočiami kármenoval pte dolu Hronom a dokázal, že Slováci i vtedy vládli umom a boli užitočnými ľuďmi a členmi v ľudskej spoločnosti.

Bude to, myslím, dobrá kresba pre „Pohľady“ a Boh dá, že ponukne i iných našich spisovateľov k tomu, aby sa o podobné práce pokúsili.

Stanka slovenskému národu nikto nebude môcť odopreť, bo dvaja králi mu vydali svedoctvo, že je Slovanom.

Ak som vám touto prácou milú službu preukázal, nuž mi to bude príjemnou za ňu odmenou.

S Bohom! Som atď.

v Kremnici, dňa 23. júna 1885.

Pavel Križko.

národné povedomie a prebudilosť v dnešnom smysle buďto u šľachty, buď u mešťanstva, budže u pospolitého ľudu slovenského.

Že národ slovenský mal vždy svoje zemanstvo a sedliactvo, o tom žiaden rozumný človek a chladnokrevne mysliaci muž nepochyboval a nepochybuje, ale o mešťanstve platí všeobecná mienka, že bolo v stredoveku výlučne nemeckým.

A predsa je táto mienka mylná a proti nej podať nepodvratný dôvod je cieľom tohoto článku.

O Kremnici panuje na mnohých stranách posiaľ domnienka, že je mestom čistonemeckým. bárs tento náhľad nesúhlasí so skutočnosťou, avšak v predošlých storočiach bolo tutejšie nemecko o veľa kompaktnejším a čistejším, ako dnes.

A práve v tejto Kremnici nachodíme ešte v prvej polovici pätnásteho storočia mešťana zo slovenského rodu, ktorého menujú archívne listiny Stankom Vilhelmovičom, alebo i Stanislavom, synom Vilhelmovým.

Zkade bol rodom a kedy sa narodil, o tom niet bližších správ, ale kráľ Ladislav pohrobok hovorí v listine r. 1453 vydanéj¹⁾, že si kúpil už pred dvanástimi rokmi, teda pred rokom 1441, ringový dom v Kremnici a že je mešťanom kremnickým.

Keď sa teda po prvíkrát s ním stretáme, už ho nachodíme v radoch najčelnejších mešťanov kremnických, lebo ako to ešte i teraz obyčajne býva, tak a vo väčšej miere bolo za tých čias, v ktorých žil Stanko, že iba najmajetnejší ľudia boli vstave kupovať domy na námestí a vládnuť nimi. A tento majetok zabezpečoval jim nemalý vplyv na obecné záležitosti, ale býval často i príčinou ku závistí a z nej pochodiacich mrzutostí.

Že Stanko Vilhelmovič bol toho času skutočne zámožným človekom, to dokazuje i tá okolnosť, že — ako spomenutá listina ďalej hovorí — rozšíril svoj dom novými, zo skaly vybudovanými staviskami, čo v tej dobe, kde sa i väčšie domy a panské bydliská obyčajne iba z dreva hotovili, istotne patrilo medzi zriedkavosti, ináč by túto okolnosť sfa zvláštnu kráľ Ladislav nebol spomenul.

Ale práve tento značný majetok a z neho pochodiaca moc, ako i duševná prevaha, ktorou musel Stanko Vilhelmovič, súdca dľa jeho rozvetveného obchodu a kupectva, istotne vládnuť, bola jeho spolumešťanom trňom v oku, a síce v tej miere, že sa na neho i oborili a mestská vrchnosť, vytýkajúc mu jedine tú vinu, že je Slovan rodom, úsilne pracovala na tom, aby sa ho ztriasla, núfac ho, aby sa z Kremnice vysťahoval a inam presídlil.

Stanko pravda nemal k tomu chuti ani vôle, a keď konečne videl, že sa je sám nie vstave obrániť, obrátil sa so žalobou ku samému kráľovi, prosiac ho o záštitu a ochranu.

Kráľ Ladislav, poručiac celú záležitosť vyšetriť, videl, že sa Stankovi krivda deje a následkom toho vystavil mu osobitnú listinu vo Viedni a síce v najbližšiu nedeľu pred sviatkom sv. Margaréty, teda niekoľko dňami pred 13. júlom 1453, v ktorej kremnickému

¹⁾ Kremnický mestský archív I, 51, 2, 85.

magistrátu prísne naložil, aby Stanka Vilhelmoviča preto, že je Slováč, neznepokojoval a ku vystahovaniu nenútil, ak chce Kremnica obdržať milosť kráľovskú. V protivnom prípade, akby totiž Kremničania kráľovský rozkaz prestúpili a Stanka i na ďalej znepokojovali, naložil kráľ prísne hlavnému komorskému grófovi a jeho námestníkom i úradníkom, aby Stanka Vilhelmoviča i všetkých jeho dedičov proti každému nápadu zo strany mestskej vrchnosti celou mocou bránili a proti všetkým nezákonným dotieravcom zastávali.¹⁾

Pri tejto príležitosti vystavil kráľ Ladislav Stankovi i ohľadom jeho vlastenectva skvelé svedectvo, hovoriac, že tenže Stanko i jemu i jeho predchodcom, ako i krajine samej i v pokojných i v nedávných búrlivých časoch verným bol a mnohonásobné služby preukázal.²⁾

Určito znejúci rozkaz kráľovský zadovážil na čas Stankovi pokoja, no prebudená už raz zášť nemohla mať viac pokoja a Kremničania, bárs sa viac neopovážili Stanka nútiť ku vystahovaniu priamou cestou, predsa sa všemožne usilovali, ztrpčiť mu jeho kremnické sídlo iným spôsobom.

K tomu cieľu začali uvažovať na neho a na jeho dom rozličné také dane a tarchy, akým ostatní kremnickí mešťania neboli podriadení, dúfajúc, že ho týmto pokračovaním prinúta, aby konečne opustil Kremnicu a inam sa presťahoval.

No Stanko sa i proti tomu všemožne bránil a zastával svoje mešťanské práva. Konečne však vidiac, že sám celému mestu neodolá, obrátil sa znovu s prosbou o záštitu ku samému kráľovi, podporovaným súc viacerými u kráľa vplyv majúcimi mužmi.

A tento jeho krok i tentokrát nezostal bez výsledku, bo kráľ Ladislav vyslovil vo svojom štyrmi dňami po sviatku sv. Ambróza, teda dňa 11. decembra 1456 v Budíne vydanom liste ostré zaznenie Kremnici, napomenul prísne kremnickú vrchnosť, aby Stanka Vilhelmoviča a všetkých jeho dedičov a potomkov nielen v pokojnom držaní otázného domu na námestí nemýlila, ale ani aby ho inými daňmi a dávkami, ako sú tie, ktorým všetci kremnickí mešťania podliehajú, neobťažovala, lebo akby to predsa pod akoukoľvek zámienkou robiť sa opovážila, v tom páde nielen že utratí milosť kráľovskú, ale že Stankovi i komorský hlavný gróf a jeho úradníci povinní budú prispieť ku pomoci.³⁾

Tento kráľovský rozkaz konečne účinkoval a zadovážil Stankovi žiaduceho pokoja, tak, že sa mohol Stanko celou silou svojmu obchodu venovať.

¹⁾ Kremnický mestský archív, „ut ipsi... eun lem Stankonem ac suos haeredes... contra vos et alios quoslibet illegitimos impetitores protegant, tueantur et defendant...“

²⁾ Kremnický mestský archív. „Verum quia, uti didicimus, annotatis Stanko quondam nostris progenitoribus, atque his querrarum, nunc dante deo sedatarum, temporibus, nostrae Maiestati, et Sacrae Regni nostri Hungariae, Coronae, cum omni fidelitatis constantia, grata et accepta exhibuit servitia...“

³⁾ Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 86.

Bolo by ovšem žiaducno vypátrať ešte i viac, mimo kremnického mestského archívu nachodiacich a na Stankovo kupectvo vzťahujúcich sa listín, bo by sme sa pravdepodobno mohli dozvedieť z nich o mnohých zaujímavých veciach a snáď i o jeho kupeckých podrobnostiach, no i z tých málo dokumentov, ktoré nám kremnický archív zachoval, vidieť, že sa Stanko Vilhelmovič hlavne drevo-kupectvom zabýval a síce vo veľkých rozmeroch. Následkom toho prišiel často do styku i s čelnejšími veľmožmi a takáto jeho známosť prispievala nemálo k tomu, že sa jeho obchod vždy viac a viac rozširoval.

Kupeckou cestou pre jeho články bol Hron, po ktorom sa plavievaly jeho plte a na nich uložené iné kupecké články ťa dolu na sivý Dunaj a dolu Dunajom až po samý Budín. Bol teda Stanko Vilhelmovič už pred štyrmi storočiami asi tým, čím je dnes Popper a iní s drevom kupčiaci židia v pohronskej doline. Súčasne s ním alebo vedľa neho nenachodíme žiadneho druhého človeka, ktorý by sa bol drevokupectvom zabýval a menovite Hron ku tomu upotreboval.

Potrebné ku svojmu kupectvu drevo dostával Stanko z hôr po oboch stranách Hronu ležiacich a zdá sa, že tie hory, ktoré sa nachodily v pohronskej doline bližšie ku Kremnici, bol až do tých čias, kým boli medzi ním a Kremnicou povstaly prv spomenuté boje, už náležite preriedil, lebo sa už roku 1457 kroz svojich priateľov a patronov uchádzal u kráľa Ladislava, aby mu dovolil z breznianskych lesov brať potrebné drevo.

Ladislav pristal na to a vydal mu v Budíne dňa 25. marca 1457 osobitné privilegium, v ktorom Stankovi a všetkým jeho dedičom a nástupcom dovolil, aby smeli z kráľovských, v breznianskom chotáre ležiacich hôr ku svojmu obchodu potrebné drevo zdarma rúbať a spolu i s inými kupeckými článkami po Hrone a Dunaji až do Budína plaviť. Súčasne prikázal kráľ všetkým tým statkárom, ktorých majetky vedľa Hronu ležaly, aby Stankovi a jeho ľuďom slobodnú plavbu pod žiadnou zámienkou nezbraňovali, všetky hate hronské, kedykoľvek Stanko alebo jeho ľudia jich o to požiadajú, bez odporu Stankovým plťam otvorili a ani mýto, ani ktoréhokolvek mena iné poplatky od Stanka alebo jeho ľudí vyberať aby sa neopovažovali.¹⁾

¹⁾ Kremnický mestský archív, „... ut ipse et dicti sui haeredes, perpetuis futuris temporibus in Nemoribus nostris Regalibus, ad Civitatem nostram Breznam pertinentibus, ligna secare, ac ea cum aliis rebus mercimonialibus, a dicta Civitate nostra Brezna, super fluvio Gron et Danubio, huc ad Civitatem nostram Budensem, vendendi causa, absque aliquali solutione, tributis, et Thelonii, ducere valeat atque possint...“ „... dum ad vestras terras, dominia, tenutas honores, officiolatus et tributorum loca, necnon vestri in medium pervenerint, extunc ipsos, cum dictis lignis, ac rebus et mercibus suis quibusvis, propriis duntaxat, pacifice, libere, secure, ac sine impedimento, et molestia, necnon Tributaria solutione, ire permittatis, per vestrosque permitti faciatis, et ipsis in flumine Gron, obstacula vulgariter Gaath, quotiescunque necesse fuerit, et dum praesentibus superinde requisiti fueritis, absque mora aperire, removere modis omnibus debeatis...“

Po včasne zomrelom Ladislavovi nastúpil uhorský prestol, ako je známo z dejepisu, kráľ Matej.

No sotva že sa stal Matej uhorským kráľom, hneď sa Stanko usiloval, aby boli jeho privilegia i týmto kráľom uznané a znovu zabezpečené. Tým cieľom požiadal Jána Zaškovského zo Žiliny, majstra svobodných umení a bakalára lekárskej fakulty,¹⁾ aby mu potvrdenie Ladislavom roku 1456 a 1457 vydaných privilegií vykonal, čo tento skutočne i urobil. Kráľ Matej rozkázal totiž na jeho prosbu oba privilegia prepísať a, opatrujúc ich v Budíne v druhý deň po nedeli laetare roku 1459 potvrdzujúcou závierkou, Stankovi vydať.

O krátky čas po tomto skutku obdaroval tenže kráľ Matej Stanka Vilhelmoviča i jedným baňským, na osem kameňov zariadeným mlynom, vystaviac mu naň v Budíne dňa 30. apríla 1459 darovaciu listinu.²⁾

Mocou tejto darovacej listiny odovzdal kráľ Matej Stankovi, sta o vlasť a kráľa dobrezaslúžilému mužovi, a kroz neho i všetkým jeho dedičom a nástupcom, mlyn „Slagagovským“ zvaný, v ktorom sa prv komore v daň pripadnuvšie rúdy mlely, osvobodiac ho súčasne od všetkých poplatkov, ktorým boli v tom čase iné baňské mlyny v Kremnici podrobené.

Na prvý pohľad zdá sa byť tento dar dosť nepatrným, považíme-li však, že bývaly v tej dobe baňské, iba štyrmi kameňmi opatrené mlyny po tých istých cenách, čo i ringové domy, predávané, a majúce pred očima, že v terajších časoch každý ringový dom viac tisíc zlatých stojí, teda nahliadneme, že kráľ Matej týmto činom Stankovi viactisícový majetok daroval.

¹⁾ Kremnický mestský archív. „Quod fidelis noster venerabilis Johannes Zaskovsky de Silina, artium liberalium magister et facultatis medicinae Baccalarius...“, hovorí o ňom kráľ Matej.

²⁾ Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 87. Veľmi zriedka nachodíme kráľovské diplomy a listiny takým úvodom opatrené, akým sa honosí táto listina; domnievam sa teda, že nebude od veci, keď sdelím doslovne jej začiatok. Zneje on nasledovne: „Nos Mathias Dei gratia Rex Hungariae Dalmatiae Croatiae etc. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis Quod cum regalis curae ea esse debeat praecipua conditio, ut singulos fideles benevolentia regat, liberalitate attrahat et inclinos sibi condigna retributione prosequatur. Illis tamen propensius afficiatur, quos in fide constantes, fidelitate integros et in omni opere virtutum praestantiores cognoverit, Sic enim regum glorificabitur discretio et Subditorum animus ad virtutum opera velut incentivo quodam accendetur. Hoc igitur respectu consideravimus integram fidem atque multimodo obsequia fidelis nostri dilecti prudentis viri Stanislai Wilhelmicz Civis Civitatis nostrae Crempniciensis, quae ipse maiestati nostrae ab eo tempore, quo regimen et gubernaculum huius Regni nostri deo nobis propitio feliciter accessit dictaque Civitas nostra Crempniciensis inter alias Civitates nostras et Regnicolas debitam obedientiam ac fidelitatem nobis ut Regi Hungariae fecit et Iuravit, in rebus et negotiis nostris in illa Civitate nostra et aliis in partibus illius Regni nostri occurrentibus semper fideliter et constanter indefessa sollicitudine non parcendo personae laboribus sumptibusque suis impendit. Nolentes itaque praefatum Stanislauum veluti benemeritum irremuneratum praeterire, Eidem Stanislao Id gratiose duximus annuendum et concedendum...“

O tom, či a koľkými baňami Stanko vládnuv v Kremnici, nemáme síce žiadnych správ, môžeme však bezpečne zatvárať, že tomu istotne tak bolo, lebo načo žeby mu bol býval tak veľký mlyn, keby nebol mal rúdy preň, a rúdy nemohol inde dobyvať ako v baňach. I tá okolnosť, že Stanko bol v ustavičnom spojení s chýrnou svojho času baňsko-bystrickou rodinou Jungovcov, ba že sa pozdejšie stal ženbou i on sám jej členom, dokazuje, že i baňami vládnuv, lebo Jungovci ďakovali celé svoje veľké bohatstvo výlučne baňam, ktorými vládli v Kremnici, Štiavici a na baňsko-bystrickom území.

Už pred rokom 1456 mal Stanko jednu čiastku Štefanovho Jungovho majetku za 300 dukátov v zálohu, ktorú potom Baňská Bystrica od neho vymenila, nechtiac podobne trpeť Slováka medzi čelnejšími majiteľmi tamejších baň. Peniaze na výmenu Stankovi zložené prinavrátil potom Baňskej Bystrici Štefanov syn Mikuláš a pastorok Egyd Berg, ktorým Bystrica sta Nemcom tenže majetok roku 1456 bez všetkej prekážky vydala.¹⁾

Vyššie spomenutá darovacia listina bola a síce spolu i so všetkými inými podobnými, kráľmi Ladislavom a Matejom až do roku 1463, totiž pred Matejovou korunáciou vydanými listinami kroz tohože roku v Stolnom Belehrade odhývaný snem prípadne za neplatnú vyhlásená,²⁾ no kráľ Matej obnovil ju 15. augusta 1465, vystaviac Stankovi straniva otázneho mlyna novú, všetkými formalitami opatrenú a i krajinskými hodnostármi podpísanú darovaciu listinu.

Tak zrastal ustavične Stankov majetok a spolu s ním i vplyv. Jeho pomocou a svojím kupectvom preukazoval mnohým ľuďom rozličné dobré služby i získal si priateľov a podporcov i vo vyšších kruhoch.

Na takéto dobré služby odvoláva sa i ostrihomský arcibiskup Ján, dúfajúc, že mu bude podobné Stanko ešte i budúce preukazovať, keď mu dal osobytnou, v Ostrihome dňa 4. februára 1470 vystavenou listinou povolenie, aby si v tekovskom Svätom Kríži alebo daktorý už jestvujúci kuriálny dom kúpil, alebo nový dom na opustenom kuriálnom pozemku vystavil, na Hrone alebo na lutiľskom potoku mlynu vybudoval, rybníky pozakladal a troje poplužie čiže 360 jutár zeme nadobudnuv a to všetko dedične užíval. K tomu osvobodil tenže arcibiskup Stanka i jeho dedičov a nápadníkov od všetkých poplatkov.³⁾

¹⁾ Viď Venczel Gustáv: Magyarország bányászatanak története.

²⁾ Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 88. „... Non obstante decreto in Alba Regali tempore Coronationis nostrae edito, in quo declaratur, quod infra lapsum unius integri anni omnes litterae quondam Serenissimi domini Ladislai Regis Hungariae immediati praedecessoris nostri similiterque nostrae ante Coronationem nostram datae, consumari debuissent, alioquin viribus carituae relinquerentur...“

³⁾ Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 89. Táto listina zneje nasledovne: „Nos Johannes Archiepiscopus Strigoniensis Locique eiusdem Comes perpetuus, primas Hungariae et apostolicae sedis Legatus natus Memoriae commendamus per praesentes Quod nos consideratis servitiis et servi-

Prvotne spojovaly Stanka Vilhelmoviča, ako bolo vyššie spomenuté, iba kupecké a obchodné záležitosti s Jungovskou rodinou, no pozdejšie vzal si Agnetu, vdovu Egydovu Bergovu, ktorý bol dľa svojho otčima tiež Jungom nazvaný, za manželku, a týmto činom stal sa pánom ešte väčších majetkov, ktoré mu však spôsobily iba mnohé nepríjemnosti.

Už roku 1465 mal dosť práce, keď jeho manželka Agneta pozdvihla pred turčianskym konventom protest proti tomu, že jej bývalý svokor, Štefan Jung, svoj baňsko-bystrický majetok budínskemu mešťanovi, Jánovi Ernustovi, a Vítovi Mühlsteinovi za 6400 dukátov predal. Ten istý protest obnovila roku 1468 pred nitranskou kapitulou,¹⁾ no jej protesty zostaly bezvýslednými.

O veľa viac práce zavadala Stankovi pravota, ktorá sa o deducto Barbory Jungovskej 8. júla 1468 pred ostrihomskou kapitulou započala. Táto Barbora bola dcérou Egydovou a od včasnej mladosti nachodila sa v kláštore na zajačom ostrove vo vesprímskej stolici,²⁾ kde sta mníška i zomrela. Po jej smrti žiadala priorissa tohože kláštora, Anna, od Stanka Vilhelmoviča a jeho manželky, aby vydali tomuže kláštoru Barborino deducto, ktoré mu táto vraj závetne poručila. Keď Stanko a jeho manželka žiadosť Anninu jednoducho odopreli, pohnala jich Anna kroz svojho právneho zástupcu, Antona z Miletúc, pred súd. Z Antonovej žaloby

tiorum gratuitis meritis Prudentis et Circumspecti Stankonis Civis Civitatis Crempniciensis et maxime intuitu servitorum suorum quae nobis imposterum exhibere promisit Unum fundum Curiae quem ipse in facie possessionis nostrae Kerezthuur vel praetio emere vel in loco deserto et aedificiis destituto eligere maluerit simul cum terris arabilibus, pratis, foenetis ac aliis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet ad dictum fundum Curiae iuxta consuetudinem dictae possessionis nostrae pertinentibus duximus libertandum et libertamus eximentes dictum Stankonem ipsiusque haeredes ab omnibus taxibus et daciis ordinariis imo libertamus et eximimus. Insuper quia idem Stanko in facie dictae possessionis nostrae Kerezthuur optima domorum aedificia facere promisit, ideo nos hoc respectu utque idem ad opulentiores statum pervenire possit annuimus ei ut ubicumque in fluviis nostris Garan vel Luuchyna Molendinum erigere vel Piscinam parare terrasque arabiles etiam ad tria aratra pro usu suo et sustentatione domus suae praetio comparare maluerit habeat facultatem emendi comparandi ac disponendi quibus ipse et haeredes sui universi sine praeiudicio aliorum nostrorum in districtu Kerezthuur commorantium in perpetuum libere uti et gaudere possint ipsumque Stankonem a solutione tributis in locis tributorum nostrorum per officiales nostros exemptum haberi volumus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quo circa vobis universis et singulis officialibus nostris nunc constitutis et in futurum constituendis Item iudici et juratiscivibus praedictae possessionis nostrae Kerezthuur firmiter praecipimus et mandamus quatenus receptis praesentibus praefatum Stankonem vel suos haeredes ad solutiones censuum ordinariorum compellere non debeatis ipsumque ratione non solutionis impedire molestare aut quovismodo dampnificare nullatenus audeatis praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum Strigoni die dominico die proximo post festum Beati Blasii martyris Anno Domini millesimo quadringetesimo septuagesimo.“

¹⁾ Venczel Gustav: „Magyarország bányászatanak története.“

²⁾ Kremnický mestský archív, I, 25, 1, 11. „... in insula leporis comitatu vespriemiensi...“

viďať, aké veľké majetky boli v tých časoch u Jungovcov nakopené a poťažne na Stanka prenesené. Spomenutý Anton zaiste žaloval, že Egd Jung, ktorý mal tri deti, totižto Petra, Barboru a Žofiu, zanechal po sebe majetok okolo 50.000 dukátov ceny majúci a že z tohoto majetku Stanko a jeho manželka privlastnili si jeden z kameňa stavaný dom na námestí v Baňskej Bystrici a iné dva s týmto susediace drevené domy, v nichžto poddaní a sluhovia bývali, okrem toho okolo tristo jutár rolí a lúk v baňsko-bystrickom chotáre, potom dvadsaťtisíc dukátov v hotových peniazoch, dvadsaťštyri strieborných konví a kalichov, cenených na štyristo dukátov, dvanásť strieborných plášťov v cene dvesto dukátov, dvesto strieborných lžíc v cene dvesto dukátov, za dve postele skvostných perín v hodnote dvesto dukátov a konečne štyri vozy so šiestimi dobrými koňmi v cene sedemnástich dukátov a iné v Jungovskom dome nachodivšie sa náradie, majúce hodnotu okolo troch tisíc dukátov.¹⁾

Z tohoto vypočítania viďať, akými vecmi vládli starodávni majetní mešťania, a okrem toho i to, že sa z pevnej látky stavané domy v tých časoch palácmi menovali a pre jích zriekavosť v nemalej cene stály.

Vypočítaného Jungovského majetku stal sa Stanko Vilhelmovič pánom, lebo mu ho kapitulský súd dňa 5. októbra 1469 dedičným právom oddal, naložiac priorisse Anne večité mlčanie.

Či a ako dlho ešte žil po nadobudnutí sväto-krížskeho majetku, o tom nemáme vedomosti, lebo je arcibiskupom vydaná listina poslednou, ktorá sa na Stanka vzťahuje. Deti po sebe sotva zanechal, ponevác niet ani za jeho života, ani pozdejšie o nich žiadnej spomienky.

Stanko Vilhelmovič bol a je meteorným zjavom.

Rodom Slovák, povolaním kupec, stavom mešťan musel sa borit s kremnickými i bystrickými Nemci za svoje práva, no vedel si jich obrániť a udržať. Na každý pád bol nevšedným zjavom, lebo jemu nestál na porúdzi starý zemanský rod, ani bohatstvo a moc už v detinstve; o jeho otcovi zaiste iba to jediné je známo, že ho zvali Vilhelmom, musel byť teda človek nepatrný; no Stanko za-

1) Kremnický mestský archív. „... unum bonum palatium seu domum lapideam versus Theatrum dicti oppidi Novisoliensis respicientem Interque domos discreti ac providi virorum Jacobi presbyteri Junk dicti ab una ac Nicolai plath partibus ex altera sitam et habitam, Necnon duas alias domos ligneas eidem palatio seu domui praedictae versus septemtrionem immediate junctas et ad usum Jobagionum seu Inquilinorum communiter deputari solitas Ac trecenta citraque vel ultra jugera terrarum arabilium et foeneti intra territorium praetacti oppidi Novisoliensis sitas et adjacentes Atque viginti millia florenorum auri in parata pecunia viginti-quatuor cuppas et stiphos argenteos quadrigentos florenos auri duodecim talaria argentea ducentos florenos auri ducenta colearia totidem florenorum apparatus Egregios et Nobiles ad duos lectus requisitos sufficientes ducentos florenos auri quatuor currus cum sex equis bonis sedecim florenorum citraque vel ultra valentes Aliaque universa et singula bona mobilia et clenodia domus praetacti condam egidii ad tria millia florenorum auri semper salvo praetium se extendes occuparunt...“

dovážil si bohatstvo, akému toho času zriedka bolo páru, známosť a priazeň i vo vyšších kruhoch a následkom toho i nemalý vplyv. A jeho kupecká činnosť rozprestierala sa takmer po pol krajiine. Nemal otrokov a poddaných a nerútil sa na lov sta dravec z ktorého skalného, zákonom zvaného huiezda, ale živil stá a stá ľudí poctivou prácou a stal sa pre celé kraje opravdovým pozhnaním.

Hodno je, aby sa tohoto slovenského meštana pamiatka i ďalším potomkom zachovala.

Vývin Koperníkovej sústavy slnečnej.

Premenlivá výška slnca, kolobeh jeho denní, rozličné štvrte mesiaca, vlasatice zjavivšia sa kedy-tedy na hviezdnom nebi, tu meteor, letiaci rýchlosťou ohromnou v nekonečnú prepať všehomíra, trblietavé svetlo myriadov hviezd, — úkazy to všetko, ktoré pútajú myseľ každého, kto popraje jim pozornosť. A kto toto prvý učinil, bol i prvým dejateľom na poli astronómie. Hvezdárstvo najdeme už vyvinuté v časoch, kde začínajú ešte len rodiť sa vedy ostatné.

Duch ľudský, obdarený mocou pozorovania, neuspokojí sa len so zjavom, — daná mu istá zvedavosť, zvedavosť vznešená, ktorá ženie ho pátrať po príčinách javu samého. Príčiny do súvisu doniesť s následkami, to úloha vedy, kráčajúcej za cieľom svojím. Úloha toto pekná, ale aj ťažká: každá strana dejepisu vzdelanosti svedčí o pravdivosti tohoto. A platí to obzvlášte v astronómii.

Slnce krúti sa kolo zeme. Videlo to pokolenie ľudské pred pár tisíc rokmi, vidí to aj dnes, — vtedy verilo, dnes drží to len za zdanie. Koľké časy musely sa ale minúť, koľké ztratíť v prepať minulosti, kým vymôhol sa človek z vľady zdania, kým domôhol sa tej pravdy, že zdanie klame. Málo je tých hypotéz, ktoré čítaly by vek svoj od nepamäti sveta, pravdepodobne ani jedna. Pretvorily sa všetky, — veď to požiadavok ducha. Duch ľudský chce pátrať, následok toho prevrat v pojímaní vecí. Nemilosrdno zkúša všetky stránky vecí: hádže do skryše dejepisu všetky nepotrebné, nepravé veci, aby aspoň tam, tiež len k poučeniu budúcnosti uschované boly. Konečne príde na mienku, majúcu ráz zákona. Postaví theorie, theorie ale, od ktorých žiada, aby všetky následky toho, na čo poľahujú sa ony, zodpovedaly skutočnosti, ba v pádoch daly sa predpovedať. To beh pátrania ducha ľudského, tento vidíme pri všetkých tých zákonoch, ktoré tvoria kýtiku vied prírodných.

Prvé pokolenie ľudské dalo tedy zdaniu tomu, že slnce krúti sa kolo zeme, ráz zákona, — no následky, ktoré zodpovedaly by zákonu takému, nezodpovedaly aj skutočnosti. Duch ľudský kráčať musel cestou inou. Len škoda, že tak pozde našiel tú pravú cestu,

lebo nielen pokolenie prvé, duch tedy ešte len v kolíske vývinu svojho, bol otrokom zdania, lež i časy pozdejšie; ba smelo by som mohol povedať, že i v terajších časoch najde sa ešte dost hodný zlomok tých, ktorí priznávajú sa bludu tomuto, bludu, ktorý tak bije do očí, keď predstavíme si celý, jednoduchý beh vecí vo svetle sústavy slavného Koperníka nášho. No vidíme ale, ako kráčal duch ľudský na poli tomto i vo veku starom, vidíme, ako si kľesnil cestu, až domôhol sa právd nepodvrtných.

Pri pohľade na nebo, pri pohľade na drobné trblietavé hviezdíčky, potom na mesiac, na slnce, naskytnúť sa musela časom i tá otázka, či nie dačo podobné tým okrasám nebeským i zem naša, kolíska naša táto všeobecná — alebo je ona voľačo celkom iné? A učenci veku starého nezameškali na ňu odpovedať: zdanie hralo pravda i tu veľký zástoj a o podobe zeme najdeme tie najväčšie nesmysly popísané u starých Grékov, až konečne škola Pythagorasova, keď nie aj cestou, ktorou by bola mala ísť, prišla na tú, teraz všeobecne známu pravdu, že zem je podoby guľatej. Už z aesthetickeho ohľadu pripojiť sa musíme náhľadu tomuto, — hovorili privrženci školy spomenutej. Vo vývine sústavy svetovej bol toto krok už veľadôležitý, zadal podnet, aby vykázané bolo miesto zemi medzi myriadmi svetov, — veď guľatá podoba zeme príčina k tomu dost závažná. Do súvisu doniesť zem s ostatnými členmi rodiny hviezd, bolo hlavnou úlohou učencov. A tu zase zdanie! Slnce, mesiac, obežnice ostatné a celé nebo hviezdnaté vidí sa krútiť kolo zeme našej od východu na západ — zem tedy stojí, všetko ostatné, čo je len na nebi, krúti sa kolo tohoto pevného bodu všehomíra. Ako smiešno sa to vidí teraz nám. Jeden trpaslík, — a kolo neho krúti sa celá čata obrov. Vyše tisícraz väčší Parom (Jupiter), skoro poldruhamillionráz väčšie slnce podrobené malo byť rozkazom zeme.

Niektorým osvietenejším duchom nezdalo sa to už v staroveku, chceli podrviť bludy tieto, ako Platon, Aristarchos a iní; no mali nepriateľov auktority na poli vied prírodných, a namáhania jích sú len sihôtky v mori času, ďaleko oddialené od pevniny slnečnej sústavy heliocentrickej. No keď obzúamiť sa chceme s vývinom sústavy Koperníkovej, dobre bude zastaviť sa i pri pokusoch dávnejších; veď ako upovedomuje nás sám povodca epochálneho diela vedy modernej, posmelili ho pokusy tieto smelo vystúpiť proti prúdu stredovekej scholastiky.

Škola Pythagorasova hľadala i v ohľade tomto pôdu realnú. Ona vyriekla prvá, že zdanlivý pohyb nebies predstaviť si môžeme aj tak, keď povieme: zem nie je pevný bod, zem krúti sa tiež. Lež dľa nich nie kolo slnca, ale aj so slncom spolu kolo centrálného ohňa (*ἐστία τοῦ παντός*). Tento oheň nevidíme, lebo obydlená čiastka zeme odvrátená je od neho. — Centrálny oheň zamenený je pozdejšie veľmi často so slncom samým. Ako hlavný zástupca učenia tohoto spomína sa Philolaos, žiak samého zakladateľa školy. Tento Philolaos mal mať neskôr známosť s Platonom, veľkým filozofom réckym, ktorého aj po Egypte sprevádzal. A u Platona najdú

sa tiež miesta, ktoré dajú podnet k rozmyšľaniu, nebol-li i Platon vyznavačom heliocentrickej sústavy slunečnej, čo ostatne s priateľského pomeru s Philolaosom dalo by sa ľahko vysvetliť. Len škoda, že miesto, ktoré by najviac svetlo malo hádzať na predmet tento, zaobalené je v dvojsmyseľ a skoro celá literatúra utvorila sa o slove *εἰλλομένην*, nachodiacim sa v Tim. 40. 3.

Ako najodhodlanejší privrženec sústavy heliocentrickej vo veku starom vystúpil Aristarchos zo Samosu (nar. okolo r. 270 po Kr). On povedal prvý zásady tieto: zem krúti sa kolo osy svojej, — a putuje aj kolo slnca. Veď to sústava Koperníkova! Tým väčšia sláva Koperníkovi; veď čomu človečenstvo cez dvetisíc liet porozumieť nemohlo, porozumel on. Ako nižšie vidieť budeme, tvoria aj v skutku dva spomenuté zákony prvú časťku sústavy našej. No vek nepoďakoval sa Aristarchosovi za to a *ἐτι τὰ φαινόμενα σώζειν ἀνὴρ ἐπειράτο* na žalobu Kleonthosa prenasledovaný bol pre prečin znepokojovania bohyně zeme. „Presvedčovať ľud, že bojujú za česť božstva, je známou taktikou tých, ktorí bojujú proti pravde, — a to vždy, tak pred ako po Aristarchosovi, tak pred ako po Galileiovi.“ *)

Spomnели sme si tedy v krátkosti hlavných predchodcov Kopernika vo veku starom: Philolaa, Platona, Aristarcha. Títo všetci bojovali za pravdu a bojovali proti bludu, keď Eudoxus Hipparchos, Ptolomaios a celý svet vedecký a nevedecký pridržal sa stále len bludu sústavy geocentrickej, ktorá len lichotíť si môže, že cez tisíce rokov vodila duch ľudský po výzkumoch jeho nebeských. Vidíme ale stručnejšie, v čom pozostávala ona, ako povstala a pretvorovala sa, vidíme potom i príčiny jej dlhého trvania.

V Grécku, ako vidíme, roztriedili sa učitelia na dve čaty: na privrzcov geocentrickej a na takých heliocentrickej sústavy slunečnej. Tieto dve čaty viedly potom dosť tuhý boj medzi sebou, v ktorom zvíťazila tá prvá a prevzala vládu na dlhé veky. Ona zodpovedala viac smyslom, zásady privrzcov geocentrickej sústavy slunečnej lichotily viac tomu, čo akoby sme chytiť mohli. Jích škola hlásala to, čo každý videl. Preto i ľuď tak k nej svet nevedecký. Hlavní zástupcovia sústavy tejto, ktorá učila, že zem je bod pevný, boli Aristoteles, Eudoxus, nadovšetko ale Ptolemaios Klaudios v 2. storočí po Kr. Ptolemaios narodil sa v Ptolemaisi, v Egypte, a bol jedným z najučenějších mužov školy alexandrskej. On uložil mienky svoje o sústave svetovej do diela: „*Μεταλλή συνταξίς τῆς ἀστρονομίας*“, všeobecne známeho v preklade arabskom z 9. storočia pod menom Almagest. Ptolemaios zatracujúč staršiu egyptskú sústavu, dľa ktorej Merkur a Venus sú obežnice slnca, slnce ale koluje súčasne s ostatnými obežnicami a so sférou stálic kolo zeme, zatracujúč tedy sústavu túto tak, ako aj učenie Aristarcha, ktorý, ako sme videli, najodhodlanejšie lnul k sústave heliocentrickej, — postavil nasledujúce zákony kinematiky nebeskej. Zem je nepohnutý bod všehomíra. Kolo zeme krúť sa všetky ostatné telesá

*) Maedler, Geschichte der Himmelskunde, 2 Bde. Braunschweig 1873. I. 52.

nebeské v kruhoch, ktorých stredobod ale nezodpovedá postaveniu zeme, — zem nenachodí sa v stredobode kruhov otázných (výstredné kruhy). Týmto chcel Ptolemaios vysvetliť rozdielnú zdanieľivú rýchlosť obehu telies nebeských, obzvlášte ale obežníc. Nesťastnejší bol pri vysvetlení napredovania a zpätkovania obežníc, čo sústava Koperníkova tak pekne si vysvetlí. Obežnice putujú totižto smerom istým, na pr. od východu na západ, obráťa ale v istý čas smer svoj a pokračujú v ceste svojej smerom protivným. Tak sa nám to zdá. No s kúzelnou paličkou sústavy Koperníkovej v ruke pochopíme to ľahko. Pomyslíme si len dva rovnobežné kruhy kolo slnca. Na jednom z kruhov týchto pohybuje sa zem, na druhom, povedzme, Jupiter. Nech nachodia sa obe telesá tieto na jednej a tej istej strane od slnca, — a točia sa smerom stejným. Zem, aby na bod protivný prišla, potrebuje asi 6 mesiacov, — za ten čas to ale Jupiter urobiť nemôže. — on zaostane a obyvatelia zeme vidia ho skoro ešte vždy na jeduom a tom istom mieste, a vidia ho točiť sa ešte vždy tým smerom starým, kdežto zem napreduje už smerom protivným. Tedy i tu zdanie, lebo nám zdá sa, že Jupiter zmenil smer behu svojho. Ptolemaios so sústavou svojou nevedel si to takto pekne vysvetliť, a takto jednoducho. On sháňal sa po všeliakých teoriách, — no je to pravda, že theoria má len tak nároky na dlhé a stále trvanie, čím viac pobočných, pomocných teorií postrádať môže, a čím viac zjavov dá sa vysvetliť bezprostredne z hlavnej theorie. Sústava Ptolemaiova ale nebola taká theoria, — už i k horeuvedeným zjavom potrebovala pomoc. Ptolemaios osvojil si tak zvanú theoriu epicyclov. Dľa tejto pohybujú sa všetky obežnice kolo jednotlivých ideálnych bodov, ktoré body pohybujú sa potom v kruhoch kolo zeme. No ani toto nepostačilo *σώζειν τὰ φαινόμενα*, ako hovorievali učenci veku starého o každom pokuse na poli astronomie. Epicycly — kruhy, v ktorých pohybovať sa mali obežnice kolo tých ideálnych bodov — rozmnožovali sa ani huby po daždi, až tak ďaleko došla vec, že Alfons X. (1223—1284), kráľ Kastilie a veľký priateľ astronomie, povedal hvezdárom, vykladajúcim mu zákony sústavy slnečnej: „Keďby Pán Boh pýtal bol odo mňa radu pri stvorení sveta, jednoduchejším by ho bol stvoril.“ Nech navykne len duch ľudský na dačo, nadpriada potom už kombinácie tie najsmelšie.

To bolo by tedy bývalo učenie Ptolemaiosovo, ktoré po svržení sústavy geocentrickej držali za dlhší čas za jednoduchú látaninu učení škôl dávnejších, no stojí, že Ptolemaios mal zásluhy, a mal zásluhy veľké o túže sústavu. On bol jej hlavným repräsentantom. A „cez poldruha tisíc liet platila sústava jeho čo evangelium hvezdársta, od nej oddialiť sa považovalo sa za prečin v tom stupni, že len nepatrné pochybovanie v nej pripravilo jedného kráľa o korunu. Hvezdárstvo volalo sa jednoducho Ptolemaiom, ako vedy prírodné Aristotelom a ako zákonodarstvo Justinianom.“ *)

Po Ptolemaiovi prisvojili si sústavu jeho učenci slávnej školy

*) Maedl. I. 73.

alexandrinskej, no po jej znivočení s vedami ostatnými upadla i astronómia; nasleduje dlhá doba: saison morte vo vedách vôbec — doba stredoveku. Inter arma Musae silent — hovorí pádne príslavie. Veda utiahla sa medzi štyri steny všeliakých kláštorov, kde auktorita Aristotelesa bola ukazovátkom po chodníkoch vedy a posvätným „Noli me tangere“ privilegovaných mníchov. Medzi takýmito okolnosťami veda napredovať nemohla, lebo veda má byť majetkom všeobecným, nie výsadou jednotlivcov. Vo vede republika — a nie auktorita. No v stredoveku bolo to tak — a mysleť len trochu odchýlne od učenia Aristotelesa, považovalo sa za hriech; „exkomunikácia“ bola istá. A za sústavu Ptolemaiosovu hovorilo — vraj — aj sväté písmo. Veď čítame tam: Jos. kap. 9. v. 12: „A riekol pred synmi Izraelu: slnce zastav sa,“ a na mieste inom: Pred. Salomo kap. 1. v. 5.: „Vychádza slnce a zapadá slnce.“

Duch ľudský upel v otroctve monopolia filosofie Stagyrity, až konečne lámať začal okovy, — ako to ináč ani byť nemôže. Ako zo zeme rástol celý rad humanistov, tešiacich sa blahonosným lúčom slnca veku nového. Celé strany by si zapísal menami, na ktoré každý, kto menuje sa človekom, len s chlúbou môže ukázať: to duch ľudský: Guttenberg, Kolumbus, — to veľikáši veľikášov, otvárajúcich bránu do veku nového, do veku ducha. Všetko veľikáši a Koperník nad všetkými. On postavil nám Credo, on zostavil azbuku vedy exaktnej, on objavil svet neznámy medzi svetmi známymi, svet, ktorý k nám tak blízko ležal a na objavenie jeho predsa toľko času bolo potrebné.

S Koperníkom otvára sa nová doba hvezdárstva, on otcom hvezdárstva nového, — veď on tušiac aj odpor smelo sa oddal tej myšlienke: zrútiť učenie nepravé a postaviť pravé, majúce základ pravý.

Mikuláš Koperník narodil sa roku 1473 dňa 19. februára dľa jul. kalendára v Torune, v meste poľskom, z otca Mikuláša, kupca torunského, a matky, rodenej Watzelrode, sestry biskupa ermelandského, ktorý po odomretí otca prevzal opateru nášho Koperníka. O národnosti jeho viedol a vedie sa krutý boj vo svete vzdelanom, ktorý však žiadne pozitívne výsledky vykázat nemôže. Či Nemec, či Slavian, je otázka, ktorú tak ťažko rozlúštiť. Celá kopa dôvodov hovorí pri strane jednej tak, ako pri druhej, no závažnejšie hovorí za slaviánsky pôvod Koperníka, lebo odpustí pán A. Heller, že to žiaden dôvod za nemecký pôvod slavného muža tohoto, keď hovorí: „Allen Anzeichen zufolge ist übrigens der Name „Kopernick,“ in welcher Schreibweise wir demselben mehrmals begegnen, keineswegs polnischer Abkunft, da er sich in mehreren schlesischen Ortsschaftsnamen findet.“ *) Dovolí mi zpýtať sa, že odkiaľ že pochodia tie mená v Sliezsku? A my sa len tešiť môžeme, že za slaviánsky pôvod veľkého astronoma počujeme hlasy aj tam, kde by sme najmenej oprávnení boli očakávať: Al. Czöglér, učbár na vyššej reálke

*) Aug. Heller, Geschichte der Physik, 2 Bände. Stuttgart, 1882—84. — I. 254.

v Segedíne, hovorí doslovne: „Mindamellett, hogy jelenleg nem dönthetjük el, hogy Kopernikus melyik nemzet fiáu! vallotta magát, mégis, úgy hiszszük, hogy lengyel származásában a nevének szláv hangzásánál és értelménél fogva (kopernik = epedő) nem kételkedhetünk.“ *)

Keď nadobudol si Koperník potrebné znalosti v rodisku svojom, išiel na všeučilište krakovské, kde venoval sa lekárstvu a r. 1495 aj diplom obdržal. Popri lekárstve počúval u Budzewskiho matematiku, ktorý ho aj k vede hvezdárskej oduševňoval. Počas pobytu v Krakove nadobudol si viac priateľov, a ako mená ukazujú, všetko Slavianov. Maedler**) spomína aspoň mená nasledujúce: Kobylín, Wapowski, Szadeck, Illuski. Tiež závažný dôvod za slaviansky pôvod Koperníka. Po skončení svojich štúdií navštívil ešte všeučilište viedenské, na ktorom najlepšie sily mathematické toho času pôsobili, a navrátil sa domov; no už po krátkom čase vybral sa do Talianska, kde nový vánok osviežal jeho zmoreného ducha. Nastala doba „renaissance.“ V Padue počúval medicínu, no často navštevoval Bolognu, kde Domenico Maria Novara prednášal astronómiu. Po dlhšom pobyte v Taliansku navráťac sa domov, zvolený bol priazňou svojho ujca za kanonika fraunburkského. Ako kanoníkovi, zaujatému rozličnými vecmi, zbývalo mu len veľmi málo času k bádaniam astronómickým, ktoré pokladal za hlavnú úlohu svojho života. Čo jeho práce spomínajú sa vodovod v kapitule fraunburkskej, ktorý má ešte i teraz jestvovať, potom zdokonalenie razenia peňazí, a iné. A plnil i povinnosti lekárske s tou najväčšou obetovavosťou, a toto doviedlo ho do potyku s Albrechtom, kniežatom pruským.

Svoju hlavnú prácu, najkrajší to pomník, ktorý si kedy postavíť môže smrteľník ešte za živa, započal roku 1507. Chytil sa do opravy základov hvezdárstva. Cieľom toho prehľadnúť musel celý ten ohromný materiál, ktorý nakopili výzkumy učencov veku starého a stredného. Dvadsať aj tri roky pracoval na diele tomto, ktoré ale len roku 1543 pod názvom: Nicolai Copernici Torunensis: De revolutionibus orbium coelestium libri VI. Norim. 1543 uzešlo svetlo. Čiastky diela svojho sdelil bol už predtým priateľom svojim, vystúpil s ním však nechcel pred verejnosť, až konečne na prosbu Schomberga, arcibiskupa paduánskeho, podvolil sa i tomuto. No pripraviť dielo pod tlač pre chorobu nebolo mu už množno a hlavnú zásluhu o prevedenie vydania diela samého má J. Joachim Rhäticus, ktorý zanechal katedru svoju vo Vittemberku, len aby Koperníkovi pomôcť mohol. Tlač mali zaobstarat Schoner, gymnasiálny učbár, a Osssiander, luteránsky kňaz v Norimberku, ktorý posledný napísal k dielu aj predmluvu, vynechajúc predmluvu Koperníkovu. V predmluve tejto píše Osssiander dosť chladne o diele samom, vyhovárajúc Koperníka, akoby on sústavu svoju postavil bol len k obľahčeniu

*) Czögler Alajos, A fizika története életrajzokban, 2 kötetben, Budapest, 1883—84. I. 58.

**) Maedl. I. 149.

v počítaní, a že celá sústava nenie nič iné, ako holá hypothesis, ba že ešte aj nesmysel môže obsahovať. „A tak muselo uzreť svetlo dielo toto epochálne!“ hovorí Maedler. No tešiť sa musíme, že predmluva pravá neztratila sa a vytisla Ossiandrovu v najnovších vydaniach diela. V tejto pravej vidíme Koperníka nielen čo muža veľkého, ale aj čo muža šlachetného, nábožného, ktorý vždy povedal priateľom svojim, spomínajúcim sústavu jeho: „Nie sústavu moju, lež nariadenie božie!“ Nábožný bol do nekonečna a iste znal lepšie tú knihu kníh, ako všetci tí, čo kričali na Galileiho, postaveného pred súd: ukrižovať ho. Dielo Koperníkovo tlačené bolo v Norimberku; ono bolo vyhotovené, doručené pôvodcovi, no on ležal na smrteľnej posteli. Len uzreť mohol sladké ovocie všetkých namáhání svojich. A svet zostal hluchý ku slovám, hlásaným apoštolom pravdy, a len pomaly väčšila sa tá čiastka, ktorá vzala si pred seba: kráčať za pravdou. Celý rad piadimužikov duchovných stál v šiku v oči zásadám Koperníkovým, — ešte i tak chceli redukovať slávu jeho, že postavili sokov mužovi veľkému. Títo mali prevziať jednu čiastku tej slávy, a len nie dopustiť, žeby duch človeka tak vysoko vyšínúť sa mohol. Spomienky zaslúži z tých šťastných, ktorých postavili nevďační epigoni k boku Koperníka, Mikuláš Cuza (1401—1464), kardinál, ktorý aspoň v tom sa líšil od ostatných, šťastných, že seriózne pracoval na poli kosmogonie. On píše v diele svojom: *De docta ignorantia*, Basil. 1565: „Terra non potest esse fixa, sed movetur ut aliae stellae.“ V tomto videli niektorí lumen, ktoré ani Koperník neprevýši. No my uznáme jeho zásluhu, vieme pochopiť i zástož človeka tohoto a s Poggendorffom spomneme si ho čo predchodu Koperníka, ktorý však ale v žiadnom ohlade porovnať sa s ním nedá. *)

Pristúpime ale teraz k rozberaniu povstania a ceny diela samého. Koperník, verný poriadokmilovným zásadám svojim, nevedel pochopiť tú strašnú pleteninu, ktorá za časov jestvovala v sústave svetovej. No divno mu bolo, že duch ľudský nezbadal toto, a oddal sa študiumu starých spisovateľov. A dľa vlastného osvedčenia osmelili ho miesta, pofahujúce sa na myšlienku jeho, k ďalším bádaniám. Spomína obzvlášte Cicerona (*Acad. Quaest. lib. IV. cap. 39.*) a Plutarcha (*De placitis. Phil. lib. III. cap. 13.*). Sústavu svoju soštavil asi v nasledujúcich bodoch:

Zem krúti sa kolo osy svojej smerom od západu na východ, čoho následkom denné zdanlivé točenie sa všetkých telies nebeských kolo osy svetovej smerom od východu na západ. — Zem točí sa kolo slnca v kruhu, tak aj obežnice ostatné. Mesiac krúti sa kolo zeme. Točenie sa toto v kruhu deje sa ale spôsobom tým, že slnce nepadá do stredobodu kruhov, lež do bodu vzdialeného od stredobodu. Takto, spôsobom učencov starých chcel si aj Koper-

*) Srovn. Poggendorff, *Geschichte der Physik*, Leipzig, 1879, str. 116, potom úvahu o činnosti Cusovej: Günther, *Studien zur Geschichte der math. u. phys. Geografie*, Halle a. S., 1877., sv. I. str. 23—34. Konečne: Maedler, I. 117, ktorý vyslovuje sa dosť nepriaznive o ňom.

nik vysvetliť premeny v rýchlosti točenia sa obežníc. — Vidíme že, keď Koperník doniesol do sústavy svojej myšlienky, vypovedané už dávnejšie, povedal aj dačo nového, a povedal moc nového. Žeby zem do jedného radu vradená bola s obežnicami, že obežnice sú tedy tiež svety, nenajdeme u žiadneho spisovateľa časov predkoperníkovských, a toto bolo aj to, čoho výpoveď vskutku smelosť vyžadovala. Veď protivilo sa to verejnej mienke a protivilo svätému písmu, kde v knihe Genesis, vraj, len o jednom svete je reč, a Giordano Bruno za svoje učenie, že mimo nášho je ešte viac svetov, bol nariadením stolice rímskej r. 1600 dňa 17. febr. za živa spálený.

Aby sme videli, v jakom objeme podal Koperník dielo svoje, vypočítajme si tu aspoň nadpisy oddielov:

1. Svet je podoby guľovatej.
2. Aj zem má podobu gule.
3. Ako spojuje sa zem pevná s vodou v jednu a tú istú guľu.
4. Pohybovanie telies nebeských je vždy jednaké, — v kruhu alebo v kruhoch složených.
5. Či patrí aj zemi pohybovanie v kruhu, a aké postavenie zaujíma ona.
6. O nekonečnosti neba a o veľkosti zeme.
7. Prečo si mysleli v starom veku, že zem spočíva v stredobode, že zem je stredobodom sveta.
8. Rozlúštenie dôvodov.
9. Či má zem viac pohybovaní, — a o stredobode sveta.
10. Zariadenie nebeských kruhov.
11. Dôkaz trojnásobného pohybovania sa zeme.
12. O veľkosti rovnej čiary v kruhu.
13. O stranách a uhloch rovnočiarych trojuholníkov.
14. O trojuholníkoch guľových.

Nuž akože vítal svet dielo a učenie toto? Nie veru tak, akoby ono vítané malo byť, — svet učený tak ako neučený nedozrel ešte dosť pojať vec tak veľkú. Kde len mohli privrženci scholastiky a nepriatelia pátrania po pravde, vysmievali, podvracali učenie slávneho Koperníka nášho. Rhäticus chcel už po predku pripraviť svet na dielo nesmrteľné, podajúc r. 1540 zprávu o ňom pod názvom: *Narratio prima de libris revolutionum Copernici, Danzig, 1540*. V krátkom čase prišli komedianti do Fraunburku, a čo bolo v jích programme: vysmievať mužov, zaoberajúcich sa hviezdárstvom vôbec, obzvlášte ale samého starkého Koperníka. Luza prijala to s frenetickým potleskom. Priatelia Koperníka naliehali naňho, aby zakročil proti takýmto výstupom, čoby mu bolo ľahkou vecou bývalo urobiť vplyvom svojím, požívaným za živa medzi kňazstvom, panujúcim vtedy nad všetkým. No on to neurobil, lež odvetil priateľom svojim slová, ktoré krásne zrkadlia ducha veľkého vedomca: „Čo hovorím ja, nerozumie luza, a čo chce luza, nemôžem ja.“

Svet učený nechoval sa tiež slušnejšie v oči učeníam Koperníkovým, ako vidieť budeme nižšie, a ťažko nám musí byť zaznačiť tu i mená mužov, zaujatých všemožne o šírenie vzdelanosti, o šírenie vedy. Tak písal i Melanchton v jednom diele svojom, že

práve vládou zakázať by sa mali učenia také, aké hlásal Koperník. No najväčších nepriateľov našla sústava nová medzi tými štyrmi múrmi, ktoré jediným útočiskom vedy boli za časy dlhé. Ťažko tu zvaliť žalobu na knazstvo celé, život Koperníka o tom tiež svedčí. Všeliaké rády boli to, ktoré vypovedaly boj všetkým snahám bádaní. Len jeden príklad. Caccini, dominik, v jednej kázni svojej, držanej r. 1614 vo Florencii, vzal thema: Jos. kap. 10. v. 12: „Viri Galilaei (poťah na Galileiho), quid statis aspicientes in coelum,“ a usiloval sa dokázať, že počtoveda je remeslo čertovo, jehož pôvodcovia čo odpadlíci od cirkve mali by byť vykázaní zo všetkých krajín kresťanských. Takéto nápady potom nie div, keď odpudili i tie najlepšie sily od právd hlásaných Koperníkom. Tycho de Brahe (1546—1601, hvezdár, astrolog a alchymista u Rudolfa II. v Prahe, muž, ktorého meno doba dlhá nosí v dejepise hvezdárstva, tiež len nápadmi takýmto odstrašený dal sa do hlásania sústavy, dla ktorej všetky obežnice, vyjmúc zemi našu, putujú kolo slnca, toto ale kolo zeme. A vskutku zaujímavé, že práve len rády kláštorské vybrali si za terč nápadov svojich sústavu Koperníkovu, kdežto sám sv. otec, pápež Pavel III., na ktorého je aj predmluva písaná, Schomberg, kardinál, a jini ešte posmelovali Koperníka v diele jeho. No potešiteľné je, že aj mužovia odborne vzdelaní zaujali sa diela epochálneho a vždy viac a viac množil sa ten krúžok, ktorý hlásal a zdokonaľoval všemožne sústavu heliocentrickú. Rhäticus, bývalý učebár vo Vittemberku, Erasmus Rheinhold, učebár v Heidelberku, ktorý prvý vyhotovil tabule na základe sústavy Koperníkovej pod názvom: „Tabulae Prutenicae coelestium motuum 1551,“ Kr. Rothmann, matematik Vilhelma, kniežata hessenského, Michal Maestlin, pozdnejší učiteľ slávneho Kepplera, spomínajú sa čo prví uznávači učenia Koperníka. Pozdnejšie stretáme sa už s mužmi, ktorí dali meno celým dobám — nasleduje celá čata slávnych mužov: Galilei, Keppler, pozdnejšie Newton, najsilnejšie to mená nielen 16. a 17. stoločia, ale človečenstva vôbec. Títo nadobudli nových prívržencov, lež nezameškali i zdokonaľovať to, čo Koperník učil, — lebo mnoho zostalo ešte, čo veľum jeho pre smrť dokonat a previesť mohol. On zostavil sústavu, dôkazy ešte chybovaly. Tieto ponechané boli slávnym epigonom majstra samého. A oni, hrdí na tak slávneho učiteľa svojho, tiež so slávou rozlústili úlohu svoju.

Galilei bol bez odporu najosvedčenejším prívržencom Koperníkovým. On rozširoval, hlásal učenie jeho, on hľadal dôvody pre sústavu heliocentrickú a za to obdržal — korunu martyra. On vedel žiť, mrieť za ideu vznešenú, vyvieť ducha ľudského z tmy do sveta. Čítanie životopisu jeho je opravdivým pôžitkom tomu, kto chce vypukle vidieť tú predsudkov plnú slabosť ľudskú. Inúť ku zvyku, keď je on aj nepravý.

Galileo Galilei narodil sa r. 1564 v Pize v Taliansku a stal sa koncom 16. stoločia národom spomenutého už Maestlina Koperníkanom. On sám nespomína Maestlina čo učiteľa svojho, píše proti tomu na mieste jednom, že „nepodvratné dôvody“ prednášky istého Vurstitia, prívrženca Koperníkovo, účinkovali tak naňho, že ne-

mohol sa nestat hlásateľom učenia nového. Dost na tom, že vidíme od tých čias v ňom stelesnenú sústavu Koperníkovu. Jeho hlavné dielo, potahujúce sa na predmet tento, vyšlo r. 1632 vo Florenci pod názvom: „Dialogo di Galileo Galilei, dove nei congressi di quattro giornate si discorre sopra i due, massimi sistemi del mondo, Toldomaico e Copernicano, proponendo indeterminatamente le ragioni filosofiche e naturali tanto per l' una quanto per l' altra parte,“ v ktorom pojednáva v podobe dialogu Ptolemaiovu a Koperníkovu sústavu slnečnú. Keď aj vidíme z celého, že závažnejšie dôvody hovoria za sústavu Koperníkovu, zvíťazí predsa v tom rečovom boji, na ktorom súčastnia sa tri osoby, vyhrá Simplicius, zástupca sústavy geocentrickej. Toto bola práca tá, pre ktorú, vzdor tomu, že od censury obdržala svobodu tlače, postavený bol Galilei r. 1633 ako neznaboh, ako hlásateľ bludov, namierených, vraj, proti cirkvi, pred súd, pred inkvisíciu, a odsúdený k odvolaniu učenia svojho. Starca sedemdesiatročného boli by mohli ľahko odpraviť, keďby útoky svoje len proti Galileimu namerili boli, — radi boli však nepravými sústave Koperníkovej a s Galileim malo byť učenie toto zhanobené. A moderná astronómia pyšná môže byť, že za ňu stal sa martyrom muž taký, akým bol Galilei. Galilei odvolal, veď odvolat musel, ak nechcel svoje slabé telo vystaviť záhŕvkám inkvisície, — no zostal Koperníkanom až do smrti svojej. Keď predstavíme si zaujatost muža o ideu vznešenú, pochopiť môžeme i ten výstup Galileiho, ktorý stal sa pri jeho odsúdení. Odvolal, — na to dupol nohou a povedal tie známe slová: „E pur si muove!“ (A predsa sa točí!) Zomrel „čo väzeň,“ hovorí istý spisovateľ zomrel vo väzení nepriateľov pravdy r. 1642.

Pripomenúť ešte musíme, že on spatril prvý ďalekohľadom svojím štvrté Venuše a Marsa, potom mesiace Jupitera, všetko to dôvody Koperníkovej sústavy slnečnej.

Pri Galileiovi ako druhá jasná hviezda na nebi vedeckom svietí veľký zakladateľ mechaniky nebeskej, *Ján Keppler*. Keppler narodil sa r. 1571 vo Vírtembersku a Maestlin v Tubinkách bol prvým jeho učiteľom v astronómii, on vychovával ho za vyznavača Koperníkovho. Keppler bol astronómom u cisára Rudolfa v Prahe, zomrel r. 1630 v Rezne. Neoceniteľnou zásluhou jeho sú tie tri zákony, ktoré nosia meno Kepplera. On zkušal beh telies nebeských, ale prišiel vždy na väčšie a väčšie nedôslednosti, pridŕžajúc sa zákona Koperníkovho, že obežnice točia sa kolo zeme v kruhoch výstredných. Obzvláštnu pozornosť venoval kolobehu Marsa, no on nezodpovedal zákonu. Pokúsil sa na miesto kruhu elipsu vziať za púť obežnice a tak pošťastilo sa mu aj všetky pády si vysvetliť. Na základe tomto prišiel i na zákony iné, známe pod menom jeho. Dva prvé, ktoré znejú:

1. Obežnice točia sa v elipsách, v ichž jeduom ohnisku nachodí sa slnce;

2. rovná čiara, ťahaná medzi slncem a istou obežnicou, prebehne za rovný čas rovnú plochu, — uverejnil v diele, vydanom v Prahe r. 1609 pod názvom: „Astronomia nova mathematica, seu

physica coelestis tradita commentariis de motibus stellae Martis ex observationibus Tychonia Brahe.“ — Tretí zákon, ktorý uverejnil v diele: „*Harmonices mundi Libri V. Lincii, 1619*“ zneje:

3. Druhé mocnosti času otáčania dvoch obežníc je v takom pomere, v akom tretie mocnosti prostredných vzdialeností týchže obežníc od slnca.

Keppler chcel vzdelat Koperníkovu sústavu aj spôsobom iným, dúfajúc objaviť istý zákon vzdialenosti jednotlivých obežníc od slnca. Jeho pokusy, potahujúce sa na predmet tento, najdeme v diele: „*Prodromus dissertationum cosmographicorum continens mysterium cosmographicum. Tubing. 1596.*“ Dla neho pomyslime si gule, ktorých kruhmi sú cesty obežníc jednotlivých, — medzi dve takéto gule postaviť môžeme vždy jedno z piatich pravidelných telies. Pohlo ho k mienke tejto to, že číslo telies pravidelných (štvor-, šiesti-, osmi-, dvanásti- a dvadsaťsten) zodpovedá práve číslu medzier medzi obežnicami Koperníkovej sústavy slnečnej, pretože vtedy jednalo sa len o šiestich známych obežnicach (Merkur, Venus, zem, Mars, Jupiter, Saturnus). Pravidlo takéto nemohlo však počítat na dlhé trvanie, keď nie z inej, len z tej príčiny, že už koncom 18. storočia objavená bola nová obežnica, Uranus, — číslo medzier zväčšilo sa tedy, — začiatkom tohoto stoletia objavený zase celý rad menších obežníc medzi Jupiterom a Marsom, — no stojí, že Keppler obrátil aspoň pozornosť astronomov i na poli tomto a pokusy Titiusa a Gaussina zaslúžia tiež spomenutie.

Koperník vykázal miesta jednotlivým telesám nebeským, on poučil nás, čo ony činia, on odpovedal na tú otázku „čo?“ — Keppler šiel ďalej, odpoveď dal na otázku „ako?“ — „Prečo?“ ponechané bolo rozlúštiť učencom pozdejším. Najdeme síce už i u Kepplera miesta, na ktorých myslí vysvetliť si všetky pohyby telies nebeských z príťažlivosti jích, najdeme i u učencov poKeppler-ských, ako sú Roberval, Borelli, obzvlášte Hooke, — bez toho ale, žeby sme prioritu objavenia gravitácie Newtonovi upreť chceli.

Isaac Newton narodil sa r. 1642 dňa 25. decembra, asi o rok po smrti Galileia, vo Woolsthorpe, v Anglii, a bol jedným z najslávnejších z toho duševného triumvirátu, ktorý tak vysoko pozdvihol astronómiu vôbec, zvlášte ale Koperníkovu sústavu. R. 1666 zutekať musel z Cambridge, kde konal svoje štúdia. Šiel do domova svojho a tu študujúc v záhrade otcovskej zadumal sa nad spadnutím jablka. On dumať: jablko spadlo z jablone. Prečo? Pritiahla ho zem. A keďby to jablko vyššie bolo bývalo? Spadlo by tiež. A keď, kde je mesiac? Zem pritiahla by ho tiež. Zem priťahuje i mesiac, preto jeho točenie sa kolo zeme. Keďby ho zem nepriťahovala, šiel by čiarou rovnou, od smeru jeho odťahuje ho zem. Tak objavil zákon príťažlivosti, ktorému dal nasledujúcu podobu: Dve telesá priťahujú sa v pomere rovnom svojich hmôt, v opačnom štvorcovom pomere ale dialek týchto dvoch telies. Čím väčšia tedy hmota, čím menšia dialka, tým väčšia príťažlivosť. A platí zákon tento — najkrajší dôvod Koperníkovej sústavy slnečnej — ako pozdejšie výzkumy dokázaly, pri všetkých telesách nebeských,

tak u mesiacov ako u obežníc, tak u vlasatíc ako u povetroňov. No najkrajší dôkaz zákona tohoto je bez odporu objavenie Neptuna, obežnice ostatnej, r. 1849 Le Verrierom, slávnym astronómom francúzskym. Známo je, že vo všehomre rozsypané je veľké množstvo telies nebeských, podrobených zákonu Newtonovmu. Slnce priťahuje obežnice a tak povstáva jích kolobeh. Tieto ale priťahujú sa tiež medzi sebou a modifikujú tak kolobehy svoje. Netočia sa viac potom v elipsoch — keď zákon chceme aj na vlasatice rozšíriť: v kuželosečkách —, priťahujú sa raz väčšmi, raz menej, a popisujú čiaru vlnovitú. Sú to tak zvané perturbácie. Pomocou týchto bolo možno Le Verrierovi objaviť Neptuna celkom theoreticky: tužkou v ruke na papieri nakreslil jeho nikým ešte nesledovaný kolobeh. Čo predpovedal, bolo verné. Až na niekoľko mesiacov objavili Neptun už ďalekohľadom na mieste predpovedanom. Nad slnce jasnejší dôkaz to tedy oprávnenosti najväčšieho zákona sveta a tak i nepodvratnej pravdy Koperníkovej sústavy slnečnej. A „Newton nielen že bol jedným z najväčších mužov, on bol i najšťastnejším. lebo len jedna sústava sveta je možná.“ Jeho výzkumy na poli tomto obsažené sú v diele: „*Philosophiae naturalis principia mathematica*. 1687.“

A tak boli by sme si prezreli v krátkosti vývin ducha ľudského na poli astronómie do časov Newtonových, — vývin sústavy tej, ktorú uznávame i my a uznávať bude každý za svoje Credo, a každý s istým jasotom obzerá to utešené nebo vedy hviezdoslavia. Mesiac, pri ňom hviezdy veľkosti stupňov najrozličnejších, — a všetky pracujú na jednom a tom istom: osvietiť zatemnené kraje, vyrvať vládu od tmy. A martyri naši pokropili polia vedy krvou svojou, a pôda tak pokropená splodila ruže krásne, — nuž my len s úľubou kráčať môžeme medzi tymito kvetmi vedy, dýchajúc príjemnú jích vôňu.

Ján A. Wagner.

Pannonská Moesia.

Od tej doby, čo sa začalo pracovať na dejepise Uhorska, vnášaný bol do neho smysel subjektívny. V tom omyle, že nynejší Maďari nie sú potomkovia Kuniánov, ale Uhri Arpádov do Uhorska privedení, všetka minulosť Uhorska predstavuje sa čo maďarská. Odtiaľ ovšem nasledovať musí, že zpytатели uhorského dejepisu prichádzajú na mnohé dejepisné uzly, ktoré môžu rozviazať: preseknuť ale gordický uzol, neznamená ho rozpliesť. Do toho pomýkova prichádzajú i zahraniční dejezpytci, nasledujúci pomýlený dejepis Uhorska. Je pravda, že to činia dľa tej zásady, že uhorskí domorodci najlepšie znajú deje svojej vlasti: ale táto zásada platí len tam, kde sa na dejepise pracuje objektívne a nepredpojate, nie ale subjektívne a s predsudkami politickými.

Presvedčíme sa o tom i z prítomného pojednania, ktoré bude jednať o pannonskej Moesii.

Pannonská Moesia zdá sa byť docela „*terra incognita*“, pretože dosiaľ známa je nám len Moesia medzi Dunajom a Balkánom, kde sa v VI. storočí boli osadili Bulhari: z toho však, že pannonská Moesia nebola od dejepýtcov poznaná, nenasleduje, že jej nebolo.

Dla zásad historickej kritiky domáci dejepis má byť čerpaný z domácich prameňov: my však v Uhorsku všetci, ktorí sa so zkušaním dejepisu zapodievať, prišli sme k tomu presvedčeniu, že počiatky dejepisu terajšieho Uhorska temer nie je možno čerpať z domácich dejepisných prameňov, a to zvlášť preto, že staré kroniky buď sú zničené alebo ešte v prachu nejakých archívov ležia; novšie kroniky Šimona Kezanského, Jána Turčanského a bezmenného notára kráľa Bely IV. sú kroniky z druhej ruky. Títo práve spomenutí kronikári buď starým oným kronikám nerozumeli alebo výťahy z nich neverne podali.

Pozoruhodné je, že príchod Arpádových Uhrov do Uhorska nazývajú jejich druhým príchodom do Pannonie; že pri tomto druhom príchode pripomínajú Messianov v Pannonii. Tamten prvý príchod Uhrov pofahujú na Hunov Atilových, ale chybné už preto, že Atila býval na Potisí, nie ale v Pannonii. Pod Messianmi my ovšem rozumieme Moravanov, ale Šimon Kezanský a Ján Turčanský Moravanov pod týmto menom alebo pod menom Čechov poznajú, a tak pod Messianmi museli rozumieť nejaký iný národ.

Prizreml sa lepšie k veci, nachádzame, že skutočne pod Arpádmi bol druhý príchod Uhrov do Uhorska a Pannonie, rozumieme-li pod Uhrami Arpádovými nie Kumánov čili terajších Maďarov, ale Bulharo-Uhrov;¹⁾ a keď tak, tedy pod Messianmi nájdeme oných prvých Bulharo-Uhrov, ktorí v VI. storočí osadili sa boli v Pannonii. Nicefor na r. 579. podáva nasledujúcu zprávu: „Okolo jazera Maeotského, vedľa rieky Kophina, leží krajina, ktorá dříve menovala sa veľkou Bulgariou... Za doby ale Konstantina (Tiberia 578—582), ktorý umrel na západe, jakýsi Kurat (Kubrat), pán týchto národov, zanechal po smrti päť synov... Štvrtý prekročiv Dunaj umiestil sa v Pannonii, ktorá teraz (o. r. 818.) je poddaná Avarom.“²⁾ Šafarik vo svojej predpojatosti, chtiac silou mocou mať Bulharov medzi Karpatami a Dunajom, toho štvrtého syna Kubratovho o. r. 668—678. osadzuje v Potisí,³⁾ proti zreteľnému svedectvu Nicefora. Na rokoch síce mnoho nezáleží, predsa však osadenie sa Bulharov v Pannonii položiť sa musí dobre pred r. 668., pretože hádka medzi Avarmi a Bulharmi v Pannonii o turnus v panovaní už r. 630. vyvinula sa v domácu válku.⁴⁾

¹⁾ Arpád a Uhorsko. Druhé vydanie. Turč. Sv. Martin, 1885.

²⁾ Corpus Hist. Byz. Nicephorus p. 18. Theoph. Chronogr. p. 236.

³⁾ Starožitnosti. V Praze, 1861. II., 185.

⁴⁾ His diebus inter Avars, cognomento Hunnos, et eos, qui Bulgari dicuntur, magna surrexit contentio, cui deberetur regni successio, utrum ex Bulgaris orto, an ex Avarorum semine procreato. Lis usque ad arma deducta Hunnis victoriam peperit. Regino ad an. 630.

Najpodivnejšie je, že Šafarik kladie tých Bulharov na Potisie, nie ale do Pannonie; však mohol vedieť, že dejepis znal Pannoniu len v terajšom zadunajskom Uhorsku, aniž bolo treba jím prekročiť Dunaj, keby boli zostali v Potisi. Nadto ešte zreteľnejšie označuje Nicefor to pannonské územie, kde sa tíže Bulhari osadili, keď praví, že toto územie o r. 818. je poddané Avarom. Tito od r. 805. obmedzení boli už len na pannonské územie medzi Carnuntum a Sabariou,¹⁾ asi na terajšiu župu mošonsdú. Územie toto nosilo meno Moesie.

Na ktoromkoľvek poli jedná sa o Slovanoch, temer všade podstrkuje sa bezprávie právu, lož pravde. Tak je to i v dejepise, ktorý politika perfídne, spolu ale i nemotorne prekrucuje na ujmu Slovanov; ošemetným Vichingom, nehodným niekedy biskupom nitrianskym padelané listiny sa prijímajú, pravé listiny ale sa odmršujú. Osud tento podstupuje i bulla Eugenia II. pápeža (roku 824—827), znejúca Urolfovi, arcibiskupovi javorníckemu (Laurea-censkému).

Dejepisci na základe falošných, z hlavy Vichingovej pochádzajúcich listín, dla ktorých — vraj — r. 637. arcibiskupstvo javornícke prenesené bolo do Pasova, odmrstili bullu Eugenia II. a sice preto, že a) znie arcibiskupovi Urolfovi, kdežto pasovským biskupom bol Richár; b) kladie suffraganov arcibiskupstva javorníckeho „*in praefatis regionibus Hunniae que et Avaria appellatur, sed et Moraviae, provinciarum quoque Pannoniae, sive Moesiae.*“

Dla dosiaľ panujúceho falošného dejepisu nemožno bolo bullu túto uviesť do shody ani s dejepisom, ani s miestopisom. Tí, ktorí v klasikoch pod Germanmi rozumia Nemcov, a majú Slovanov za pozdejších prístahovalcov, ovšem nemôžu pochopiť, že slovanské (glagolské) arcibiskupstvo javornícke so svojím Urolfom jestvovalo vedľa latinského biskupstva pasovského so svojím Richárom. Tým menej pochopiť mohli, že arcibiskupstvo javornícke čili (dla jejích falošnej predpojatosti) biskupstvo pasovské mohlo sa rozprestierať až na Moesiu.

Že glagolské arcibiskupstvo javornícke, až do doby apoštolskej padajúce,²⁾ za doby Eugenia II. obnovené bolo a malo suffraganov v *Medliku* (Mölk v poddunajskom Rakúsku), *Vesprime*, *Nitre a Starých Hradoch* (Magyar-Óvár), to som dokázal na inom mieste,³⁾ a tuná, jako to predsavzaté pojednanie požaduje, jednať budem len o Moesii, kde ležaly a ležia doteraz Staré Hrady so svojím niekdajším glagolským biskupstvom Starohradským (Vetuarcensi).

Predivnou náhodou sa stalo, že tretí syn Kubratov prekročiv Dunaj vedľa jeho ústia, usadil sa v Moesii čili Mysii,⁴⁾ tak že

¹⁾ Caganus, princeps Hunorum (= Avarorum), imperatorem adiit, postulans sibi locum dari ad habitandum inter Sabariam et Carpuntum; quia propter infestationem Sclavorum, qui Belamanni vocantur, in pristinis sedibus esse non poterant. Eginhardus ad an. 805.

²⁾ Pastýř duchovní. V Praze, 1885. V, 307. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I, 116. č. 7.

³⁾ Pastýř duchovní. V Praze, 1885. V, 438—442.

⁴⁾ Šafarik: Starožitnosti. II, 173.

jeho Bulhari prichodia i pod menom Moesov a Mysov.¹⁾ Štvrtý syn Kubratov, o ktorom sme hovorili zvrchu, osadil sa v Pannonii u jazera, ktorému Jornandes (o. r. 552.) dáva meno „stagnum Mysianum,“ ktoré je teraz známe pod menom „Neusiedler See.“ Stalo sa teda, že i títo pannonskí Bulhari dostali meno Moesianov, alebo Mesianov,²⁾ územie nimi obývané ale meno Moesia, priechod z nej do Rakúska název porta Moesia,³⁾ a Staré Hradý meno Moesenburg.⁴⁾

Buď oné pannonské územie Bulharov dostalo meno Moesie od Jornandesového „stagnum Mysianum,“ alebo dľa poddunajských Moeso-Bulharov i pannonskí Bulhari dostali meno Moeso-Bulharov, územie jejich pannonské podržalo meno Moesia i potom, keď sa Bulhari z Pannonie vysťahovali, a od Nemcov, ktorí po spoločnej mluve so Slovanami Korutánskymi držali, v Bavorsku proti právu pohostinnému zákernícky povraždení boli.⁵⁾

Vyprázdnené územie zaujali Avari, áno — jako sme videli — r. 805. stalo sa jim posledným útočišťom. Mali svoje kniežatá, ktorých sídlo bolo asi v niekdajšom biskupskom meste Putine,⁶⁾ keď Tudun, dorozumev sa s Mojmirom I., kráľom moravským, s privolením pápeža Eugenia II. preniesol bol biskupské sídlo do Starých Hradov.⁷⁾ Avarská Moesia však netrvala dlho; sľahla sa v jedno s veľkomoravskou deržavou a pod Mojmirom II. i s Pannoniou (rakúskou) skrz Arpádových Bulharo-Uhrov podrobená bola,⁸⁾

¹⁾ Hic magnus pater noster et Bulgariae lumen (s. Methodius) genus duxit ex Mysis europaeis, quos Bulgaros vulgus novit. Bielonski: Mon. Pol. Hist. I, 120.

²⁾ Tak jich menuje J. Thurocius a Simon de Keza. Slovenský Letopis III., 89. IV, 113.

³⁾ Igitur rex (Gejsa) ad portas Mesiam septuaginta pugnatorum milia vel amplius habens, erupit, in campoque inter portam praefatam et fluvium Lithane, qui Teutonice lingua Viruelt, quod nos vacantem campum (Leerfeld?) dicere possumus, castra posuit. Otto Phrising. Par. II. Lib. I. c. 32. ad an. 1146.

⁴⁾ Chybne Moosburg. Slovenský Letopis. V, 288. VI, 346.

⁵⁾ Unus ex Habaris et alius ex Bulgaris collecta multitudo invicem pugnant. Tandem Habari Bulgaros superant. Bulgaris superatis, 9000 virorum cum uxoribus et liberis de Pannonia expulsi ad Dagobertum expetunt, petentes, ut eos in terra Francorum manendum, reciperet. Dagobertus iubet eos ad hiemandum Bajoarios recipere, dummodo pertractaret cum Francis, quid exinde fieret. Cumque dispersi per domos Bajoariorum ad hiemandum fuissent, consilio Francorum Dagobertus Bajoariis iubet, ut Bulgaros illos cum uxoribus et liberis unusquisque in domo sua in una nocte interficerent; quod protinus a Bajoariis est impletum. Nec quisquam ex illis remansit Bulgaris, nisi tantum Altioeus(?) cum septingentis viris et uxoribus cum liberis, qui in marca Winidorum salvatus est. Fredegarii Sch. Chr. ad an. 630.

⁶⁾ Pastýř duchovní, r. 1885, str. 305. Urbs Putina... quasi metropolis et mater civitatum versus Pannoniam ad australem plagam... fuit. Beth. Ann. Dfa Pertza (Mon. Germ. SS. V, 302.) terajšie Piten na Litave.

⁷⁾ Pastýř duchovní, r. 1885., str. 438—442.

⁸⁾ Quibus (Hungaris) nemine resistente... Misia eversa, Marahensiumque licet gentilium convulsis tabernaculis, suam olim Pannoniam irruperunt. Ex mir. S. Apri ap. Pertz: Mon. Germ. SS. IV, 517.

tak že jej pamiatka zachovala sa len v mene terajšej župy Mošonskej.¹⁾

Konečne nenie zavrnutia hodno, čo Turčanký, ačkoľvek anachronicky pripomína, že v Pannonii, prv než ju opanovali Arpádovi Uhri, Mojmír (II.) panoval nad Bulharmi a Messianmi;²⁾ lebo skutočne panoval i nad pannonským územím, kde ešte mohli byť nejaké ostatky jak Bulharov, tak i Avarov (Moesianských).

Fr. V. Sasinek.

Tri krásne slovenské básne.

V Almanachu slovenskej mládeže prekvapily nás tri krásne slovenské básne, ktoré nám prichádzajú ako lúce zory, predzvestujúcej deň v slovenskej poesii. My sme v „Nár. Nov.“ vyslovili mienku svoju o týchto nových zjavoch. Pridržíme sa jej i dnes, a divíme sa, že posiaľ pokrytí sú pôvodcovia hmlou pseudonymov. No konečne treba hľadať na vec samú. Isté je, že literatúra slovenská poetická obohatená je o tri perly, všetko jedno z ktorej hlbiny jich vyniesla. Básne znejú:

N o c.

Tak krásna je tá tichá, temná noc!
Tmy rúška halí kvetné zeme lice.
Ríš kúzel rozprestiera svoju moc
a zove duchov čiernych na pomoc.
Tak tmavo všetko — hviezd len na tisíce
sa nebom jasá. Ticho dokola
spí cnosť i právo, hriech aj svevoľa. —

Ty nežná noc! Ty doba zlatých snov,
kňahyňa bájna, milá, čiernorúcha,
ty tíšiš žiale strastiplných dňov,
na tvojích skytáš niadrach pokoj znov,
keď srdce v sladkej túžbe divo búcha.
Ó, stíš i búrny rozbroj ducha môjho,
ó, stíš že vzdychy vrele, upokoj ho!

Ty šerá noc! Ty ctným skry závojom
srdce dvojič lásky čisté plápolanie;
len tmavá buď, jím svetla nech zdrojom
je lúbosť a cit sladký nápojom —
Slyš, v kroví jemné slávika čuť lkanie,
jak bôľne pieseň jeho nocou zneje,
až srdcom tknutým divná žalosť schveje. —

¹⁾ Letopis Matice Slovenskej r. 1869. I, 8. n. 2.

²⁾ Slovenský Letopis. IV, 113.

Ty tmavá noc! Ty smrti predobraz,
 moc žitia --- nežitia na našej púti,
 ó, nechaj zaskvieť zoru slasti raz,
 kým vo svoj bezodný ma strhneš sráz! —
 Ha, ľudstvu odveká je suďba smrti
 vraj strašná! — Ó nie, veď z vetchého tela
 znov vedie nás žiť, pred tvár Stvoriteľa. ---

Hľa, luna bľadá vzhádza obzorom
 a striebroleskom šatí milé kraje;
 hneď voľným plynie nebies priestorom,
 hneď mráčkov ľahkých hľadí priczorom
 na známe hory, rozšumené háje. —
 Svit matný, modrý skáče ponad hroby,
 mhly priehľadné sa stelú ponad vody. —

Už voz sa kloní, vyšla zornička,
 na rozhraní tmy—svetla zase stojím.
 Žiar zory predchádza lúč slniečka
 a škovránok deň hlása spevom svojim...
 Ó, ty noc, ktože kúzlom tvojim zdoľá?
 No, s Bohom už, mňa opäť život volá!

Martina S.

Rozpomienka.

Keď iskra rozpomienky vzhorí
 vo srdci, ktoré v sirý klesá hrob:
 z tmy šerej svetlý zjav sa norí
 z tých mladých, dávno zašlých, mhlitých dôb. —
 Ó, zjave cudzí, predsa si tak známy,
 či ty si to a či ma zrak len mámi,
 alebo stín tvoj klame vzdialený?...
 Ó, zjave drahý, znám ťa, znám,
 a často, žiaľne ač, druh milený,
 ťa v svojom srdci spomínam.

Už zhasla žiara našej lásky,
 vlas biely skráne striebrom pokrýva.
 na tvári vek nám orie vrásky,
 červ staroby už žitie podryva.
 Čas minulý nás, tiež i diaľka dvoji,
 lež tichá dumka spolu zase poji,
 keď duch sa v zašlé chvíľky zaberá.
 Ó, zjave milý, znám ťa, znám,
 ač slza bóľu v zhaslom oku hrá,
 ťa predsa rada spomínam.

Netušiac šťastia nášho zhuby
 sme v sypkom piesku základ složily,
 a preto veterné tie sruby
 sa búrnym vanom časov sborily.
 Zri vôkol seba, — kde tých stavieb tvary?
 Hľa, rummy! — túženého šťastia zmary. ---
 Nás oboch skvelá nádej sklamala,
 hor' stúpajúcich k výšinám,
 lež pravú slasť som v tebe poznala
 a preto ťa vždy spomínam.

Vo chvílkach blahých časy zrely
 sme budúce len v farbách dúhy hrať
 a našej lásky vrelosť chcely
 až k hrobu temnému si zachovať:
 no mladé, skvele sny sa roztratily
 a vernosť našu doby vyvrátily.
 Ty vavrínom si venčíš čelo ctuť,
 ja slasť v rodinnom krugu mám,
 však v duchu predsa často, milostne
 si teba, drahý, spomínam.

Nad hrob sa žitie naše chýli,
 sťa keď pred žatvou zlatý zreje klas;
 či slyšíš, druh môj, dávny, milý —
 hlas smutný umieračka už zve nás!
 Ó, dovoľ bez vôľu sa s tebo lúčiť,
 veď strasti skoro prestanú nás mučiť
 tam v nadzemských a blahých krajoch, vieš?
 Tam večná lúbosť svitne nám.
 Či, zjave drahý, mne ty rozumieš? --
 Ó, tak ťa rada spomínam...

Irena P.

Miluj ťe, miluj!

Ó, miluj, miluj, dokiaľ núka
 ti život prameň lásky jasný;
 kým priateľská ti vije ruka
 zo slasť kvetov venček krásny; —
 nuž roznieť srdca plameň horúci
 a zapáľ, ohrej ním cit chladnúci,
 kým nevystydnul docela;
 bo nežná duša len ním poznáva
 ten skrytý poklad, ktorý podáva
 jej pravá láska priateľa.

Vid', pod jaseň jak lístok vädne
 a kvietok mrazom chradnúť zmiera;

bo zem matička v smútku chladne,
 že zima v putá zas ju sviera;
 keď ale jara vetry zaďujú
 a putá ťažké znovu odkujú:
 ó, jak to všetko oživa!
 No, keď raz zavíta sklon mladosti,
 nenavráta ju slzy, žiadosti,
 tú večný tieň tmy ukrýva,

A preto miluj, kým si mladý!
 Ku srdcu kde sa srdce druží,
 tam spadnú putá, tajú ľady
 a zkvitnú púčky vonných ruží. —
 Čos' mladý ľúbil, to sa neztratí,
 veď ohník v pahriebku sa obráti,
 tá potom dvojme zohrieva,
 pri teple tom vek milo uplynie,
 a keď už koniec púti pokynie:
 zrak s láskou na nej predlieva.

Adela B.

Básne tieto i čo do formy, i čo do krásy reči, presnosti vyjadrenia, zvukov sladkých a čistoty citov môžu slúžiť za obrazce našej mladej spisovateľskej vrstve.

Knihy a časopisy

zaslané redakcii „Slovenských Pohľadov“.

— *Almanach Mládeže slovenskej*. Usporiadal a vydal slovenský akad. spolok „Tatran“ vo Viedni. Cena 1 zl. 20 kr. r. č. Turč. Sv. Martin. Tlačou kníhtlačiarскеho účast. spolku 1885.

— *M. Jakuba Jakobae Lacrimae Gentis Slavonicae* čili Slzy národa Slovenského. S pochvalami priateľov preložil D. Z. Lauček a s poznámkami vydal dr. Ivan Zoch. Turč. Sv. Martin. Tlačou tamže.

— *Historia cirkve ev. a. v Záriečskej*. Ku storočnému jubileu jej založenia roku Páne 1884. vydržiavaného. Sostavil Pavel Zoch. Turč. Sv. Martin. Tlačou tamže.

— *Nákresy z umučenia P. našeho Ježiša Kristu* v šiestych pôstnych kázňach od Michala Chrásteka. V Skalici. Tlačou dedičov Josefa Škarnicla. 1885.

— *Kytka z Tatier*. Česko-slovenskej mládeži z rôznych kvietkov uvil Strýčko Slavoš. So slovníčkom slovensko-českým. S 10 obrázkami dľa nákresov J. Exc. Salamona barona Friedberga. V Prahe. Nakladateľ Fr. A. Urbánek, český kníhkupec. 1886.

— *Veniec katolíckych cirkevných piesní*, ktoré dľa obsahu, básnickej ústrojnosti a nápevu prepracoval a z čiasťky novosložil

Gabriel Zaymus. Obstaral František Tagányi, kanonik nitrianský. Druhé vydanie. Turč. Sv. Martin. Náklad a tlač kníhtlačiarskeho účasť spolku. 1885.

— *Salomni Biblioteka*. Povídky, Arabesky a Humoresky od Svatopluka Čecha. Druhé vydání. V sošitoch po 30 kr. Nákladem J. Otto v Praze (Karlovo náměstí č. 34. n.).

— *Sborník ilustrovaných románů*. Sešit 11. Náklad F. Šimáček. Praha. Jerusalemská ulice č. 11.

— *Učebnice Zeměpisu* pro nižší průmyslové školy. Sestavil Karel Filipovský, professor při c. k. státní průmyslové škole v Praze. Cena 50 kr. Praha. Nakladatel Fr. A. Urbánek (Ferd. třída č. 25. n.).

— *Idylly utrpení a bíd*y od J. Arbesa. I. Nákladem J. Otto v Praze. 1885.

— *Doktor Ox*. Humoristický román od Jul. Vernea. S 11 obrázky. Druhé vydání. Nakladatel J. Otto v Praze.

— *Laciná knihovna národní*. Spisy pro zábavu a poučení. Číslo 8. Na statku a v chalůpce. Povídka od V. Hálka 1885. Nákladem J. Otto v Praze.

— *Pisemnosti* ku potřebě záků průmyslových škol pro dříve vedoucí. Napsal K. Filipovský, professor při c. k. státní průmyslové škole v Praze. Cena 60 kr. V Praze 1886. Nakladatel Fr. A. Urbánek, český knihkupec.

— *Sbírka přednášek a rozprav*. Pořádají Jaroslav Goll a Otakar Hostinský. Serie III. Číslo 4. O škole mladogrammatické. Napsal Emanuel Kovář. V Praze. Nakladatel J. Otto kněhtiskárna. Karlovo náměstí 34.

— *Rusko* slovem i obrazem. Líčí Josef Kolář. Illustrace od předních umělců, z největší části ruských. 1885. Vydáním, nákladem a tiskem Františka Šimáčka v Praze. Díl I. Sešit 5.

— *Čechy*. Společnou práci spisovatelův a umělců českých. Vedou Fr. A. Šubert a F. F. Borovský. Část obrazovou pořádá Karel Libscher. Díl III. (Praha). Sešit 33. Nakl. J. Otto. Praha.

— *Písmo Svaté* starého a nového zákona. Ilustroval Gustav Doré. Sešit 8. Nakladatel J. Otto. Praha.

— *Poetické Besedy*. (Red. Jan Neruda.) Číslo XXIV. Mrtvá země. Pověst od Rudolfa Pokorného. V Praze. Nákl. E. Valečka.

— „*Zlaté Prahy*,“ nádherného ilustrovaného týdeníku, redigovaného spisovatelem Ferd. Schulzem, vyšlo číslo 28., a jak minule bylo oznámeno, zahájen první cyklus velezdářilých obrazů, znázorňujících nám dle skutečnosti pojaté a věrné i živé kreslené momenty dalekosáhlé a mnohoslibné pouti našich bratrů amerických do staré své vlasti, v královskou metropoli Prahu. — Beze chvatu, s myslí povznešenou nade všechny jarmareční efekty vložil zasloužilý náš ilustrátor český Adolf Liebscher, jehož dovedné stuže i štětcí podařilo se upoutati na se pozornost umění milovného obecnstva bez rozdílu národnosti v míře zasloužené, veškeren svůj um, aby předvedl obecnstvu onen velebný, uchvacující moment, kdy Čech — ve vlastní domovině — s láskou nezměrnou vítá bratrů a sester svých — v staré své vlasti, v domě otcovském! A moment po-

dobný, jak jej byl umělec z vlastního názoru nabyt — zdařil se dokonale. Již obraz první: „Uvítání poutníků na státním nádraží v Praze“ jest hluboce pojatý; v perspektivě tlumené vynořuje se nám mané před zrakem památný Žižkov, kolem něhož v zrychleném tempu od Podmokel a Roudnice udýchaný obr železný přivezl nám drahé hosty. — Obraz druhý: „Slavnostní průvod ze státního nádraží“, jest skutečnou momentovou fotografií a předčí daleko každý jiný obraz fantastický. Umělec nakreslil dojemnou onu scenerii, kdy na Příkopech od nádraží státního hustými řadami volně přijížděly kočáry s hosty americkými, majíce v čele skvostný prapor svůj, okrášlený znakem svobodných států Unie americké. Třetím pak obrazem z pouti dalekých a vzácných hostů jest prapor sám, dovedne rytý J. F. Patočkou. Čtemeť na bohatém, těžkém hedvábném praporu nápis: „Na památku výletu Čechů amerických k Národnímu divadlu v roce 1885,“ vinoucí se kolem znaku království Českého, na jehož druhé straně nalézá se hvězdnatý, krásně provedený znak americký. — K obrazům této velepamátné události druží se důstojně původní kresba slavného našeho mistra Václava Brožíka „Vykládač bible“ a nadějného umělce českého Josefa Ženíška „Studie,“ reprodukce sochy Procházce „Trpělivost,“ vyobrazení „kláštera v Martigny“ k cestopisnému článku E. M. Rutteho a Andriolliho ilustrace „Sejití se Margera s matkou.“ K této vybrané části obrazné druží se i rozmanitá a pestrá část slovesná, kde nalézáme počátek obšírného referátu o návštěvě amerických hostů v Praze, čtvero básní Adolfa Heyduka „Liduščiny pohrobky,“ báseň A. Rouska „Červnová idylla,“ pokračování počátečních prací J. D. Hradištského, Josefa Svátka, Em. Zítka, E. M. Rutteho, Ferd. Schulze, J. I. Kraszewského, hojné zprávy literární, dramatické, hudební, šachy, rebusy, atd. atd.

Na „*Zlatou Prahu*“ předplácí se pro rok 1885 poštou čtvrtletné 2 zl. 38 kr., půlletné 4 zl. 75 kr., celoročné 9 zl. 50 kr. — Veškerá čísla II. ročníku od čís. 1.—27. pro nové pp. abonenty jsou na skladě. Krásná premie na rok 1885 „Kde domov můj?“ za doplatek 1 zl. 20 kr. Čísla na ukázkou zasílají se i nadále každému, kdož o to požádá, zdarma a franko.

Provolání

Spolku pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého.

V oznámení uveřejněném v časopisech šíře bylo vyloženo, jak vznikla myšlenka založití spolek, který by vydával ty čelnější spisy našeho náboženského ruchu a vývoje, které buď nevyšly vůbec, aneb kterých novější vydání jsou potřebná, jako na př. a přede všemi spisy Tomáše Štítného, Matěje z Janova, Petra Chelčického, Husovy latinské a po případě i české spisy; potom Ondřeje z Brodu, Stanislava ze Znojma, Jana Rokycany, Hilaria Litoměřického a j., Archiv bratrský v Herrnhutu atd.

Teď, kdy stanovy spolku našeho úředně byly stvrzeny, předstupujeme před národ s provoláním, aby účel tak ušlechtilý a zároveň tak potřebný podporoval co nejvydatněji, a to přístupováním za členy a dary volnými.

Vydání písemných památek našeho náboženského a církevního vývoje nutná jest potřeba. Jednak některé skvosty našeho písemnictví, jako na pr. Matěj z Janova, posud nevyšly vůbec; k tomu dochovaly se nám na mnoze jen v jediném opise, tak že by nešťastnou pohromou drahý takový poklad a svědek velikých časů mohl zaniknouti! Hlavně však potřebujeme pramenů dotčených ke studiu důležité doby dějin našich více než dvoustoleté; neboť tužby náboženské a církevní zabíraly přirozeným způsobem všelikou mravní a rozumovou sílu národa, a proto studiem právě těchto památek nejlépe vnikneme v ducha předků svých a poznáme nejvydatněji minulý stupeň naší osvěty. Poznáme netoliko odpůrce cirkve katolické, ale i její obhájce a vůbec všestranně a nestranně posoudíme onu velikou a smutnou dobu, poznáme mnohé a snad hlavní příčiny našeho úpadku národního a bohdá i poučení najdeme, jakou cestou v budoucnosti se máme bráti.

Vydání našich památek velikou má důležitost pro jazyk český. Spisy Chelčického, Rokycany a j. nejen učencům poslouží, ale i širším kruhům vzdělaným četba spisovatelů tak přesné českých a neporušených ku poznání pravého jazyka českého prospěje. Veliký myšlenkový obzor mužů, jako Štítného, Chelčického a j. řeč naši a pojmy dokonce i rozhojní.

Konečně vydávání těchto našich památek má i politický význam. Čím staršími památkami osvětými se vykazujeme, tím větší vážnosti získáme sobě u národů jiných; zajisté že latinské spisy Matěje z Janova a mnohé jiné veliký mají interest i pro národy cizí a proto s jistotou můžeme očekávati, že podnikem svým nejen doma, ale i v cizině podnítime studium slavných dějin našich. Národ, jehož dějiny všeobecně jsou známy a zajímavý, i ve přítomné práci politické posily nabývá od předků svých a od těch, jimž předkové ti účtu vynucují; a v té příčině právě těchto předků svých důrazně můžeme se dovolávati.

Abychom tedy nezůstali za národy jinými, kteří podobné památky své již dávno s velikou pílí a úctou vydávají, staniž se všeobecné přání skutkem, postarejme se o patřičný fond, z něhož by se náklad na vědecké vydávání důstojně uhrazoval. Vznešeného účelu svého spolek náš bude se domáhati všemi zákonitými prostředky a hlavně tím, že postará se o peněžité prostředky, potřebné k dotčenému vydávání.

Spolek vděčně přijímá jakýkoli peněžitý dar; kdo však složí neméně nežli 50 zl. buď najednou neb po lhůtách 10 zl. do 5 let, zakladatelem se stává. Členem přispívajícím je, kdo ročně přispívá pěti zlatými. — Právní osoby přispívají dvojnásobnou summou.

Členové zakládající i přispívající dostanou bezplatně všechny spisy spolkem vydávané.

V Praze, dne 15. června 1885.

Adv. dr. Fr. Čížek. Univ. professorové: Jos. Emley, J. Gebauer, J. Goll, J. Kaizl, J. Kalousek, T. G. Masaryk, Ant. Rezek. Starosta akad. čten. spolku: Václ. Řezníček. Redaktor „Osvěty“: V. Vlček.

První zpráva a účet

spolku pro vydávání písemných památek náboženských.

V ustavující schůzi dne 7. června t. r. spolek, dle §. 4. svých stanov zvolil funkcionáře, a to za starostu prof. J. Golla, za pokladníka red. V. Vlčka a za jednatele prof. T. G. Masaryka.

Usneslo se, že počne se vydáváním řečí besedních Štítného a postilly Chelčického; Matěj z Janova bude se opisovati. Část už se opsaia. O vydavatelích vědeckých stane se usnešení příště.

Za členy a přispěvatele se přihlásili:

P. T. p. T. G. Masaryk	1000 zl.
„ „ Lubor Jeřábek, stud. jur.	10 „
„ „ Jozef Kaizl, prof. univ.	100 „
„ „ J. Vančura, prof. v Kolíně, za člena zakl.	50 „
„ „ Jan Neff, obchodník v Praze, přispěl.	25 „
„ „ J. Goll, prof. univ., členem zakl.	50 „
„ „ V. Vlček, red. „Osvěty“, členem zakl.	50 „

Zaplatilo se za opisování Matěje z Janova 100 zl.

Další přihlášky a příspěvky přijímají jednatel a pokladník (Vinohrady, Čelakovského ulice číslo 165.).

V. Vlček,
pokladník.

T. G. Masaryk,
jednatel.

Nákladom dolupodpísaného kníhkupectva vychodí druhý ročník

„Románovej Bibliotéky,“

redigovanej *Gustávom Izákom*, v trojhárkových sošitoch.

„Románová Bibliotéka“ má donášať romány pôvodné i preložené.

Predbežne výndu nasledujúce diela:

„**Nový zemský pán.**“ Román od Mórica Jókaija v dvoch sväzkoch.

„**V predvečer.**“ Román od I. S. Turgeneva v 1. sväzku. Sväzok pozostáva z 5—6 sošitov.

Z oboch uvedených románov vyšiel už 1. a 2. sošit, ďalšie dva sošity výndu ešte koncom t. m. a ostatné do konca októbra. Jeden sošit predáva sa za 30 kr. (franco).

Predplatná cena na každý sväzok (franco) 1 zl. 10 kr., **na všetky tri sväzky 3 zl. 20 kr.**

Predplatitelia dostanú zdarma franco dva slovenské národné alebo dva olejové obrazy hneď po obdržaní predplatku.

Predplatky prijíma dolupodpísané kníhkupectvo.

Turč. Sv. Martin, 12. júla 1885.

Moškóci F., kníhkupectvo.

Slovenské Pohľady.

Vykopali ženu.

Rozpráva Anonymus.

I.

Či vy viete, kde sú Újezda? Na mape by ste jich darmo hľadali. Ujezda síce najdete kdekoľvek, ale tieto sú len jedny, a síce hneď za Bránkou. Bránka ale je ulička — jestli sa to vôbec uličkou pomenovať dá — v mestečku Vrbovcach. Nuž a kde sú Vrbovce, to už len budete znať. A jakoby ste to aj neznali, veď roku 1866, keď tadeto tiahnuhli Prusiaci, dôstojníci jejich znali pomenovať nielen vrchy, ktorými Vrbovce obtočené sú, mestecká, s ktorými hranicia, ale i jednotlivé hony poľa a chodníčky.

„Pravda, pán farár,“ hovoril vo fare ubytovaný pruský dôstojník, „tamto je Žalostiná a tamto hen Pecková, a hen tam to pole to sú Križnice.“

Farár, hladiac na dôstojníka, div že na ňom oči nenechal. A jakoby sa aj nečudoval, počujúc cudzinca, prvý raz v živote objavivšieho sa v jeho fare, ktorý k tomu ešte tak znamenite poznal celú polohu nášeho mestečka, kdežto našinci málo čo predtým prijdúc sem, nevedeli ani kde sú, a za mapu nitrianskej župy by neviem čo boli dali.

Nie je možné, aby ste vy neznali o Vrbovcach. Znajú jich široko na ďaleko. Veľký maďarský denník z roku 1884, vychodiaci až hen v Debrecíne, písal o nich, koľko maďarskej krvi tu tieklo, až celé výmole povstaly. Pravda, že to bolo kedysi dávno. Veľmi dávno, čo ani svet nepamätá, bo vtedy sa tu ešte po maďarsky kázavalo slovo božie, a dnes, okrem pána notáriuša, žiadon, jako ľudia vravia, po maďarsky nezná. Čo však Debrecín písal o Vrbovcach, to je to najnovšie. Znajú teda aj tam Vrbovce a i o nich rozprávať všeliniečo, čoho nikdy nebolo a čoho ani nikdy nebude. Kroniky naše to neznajú a čo neznajú, na to nedbajú.

Zpýtate-li sa však na Polacha alebo Púdelku, ešte aj tie detúrence by vám vedeli o nich rozprávať. Znali jich nielen v mestečku, ale i po kopaniciach; a tie sú rozsiahle veru na Vrbovcach. A

jakoby jich aj neznali, keď sa o nich všade hovorilo, ba i pán služný s nimi viedol vyšetrovanie, keď vykopali na cintoríne ženu...

No ale nepredchytávajme dej. Vrbovce naše sú vám známe po čom, po tom. Tým však, komu by neboli predsa známe a o nich nepočuli, hovoríme, že Vrbovce sú mestečko v nitrianskej stolici na hraniciach Uhorska a Moravy.

Celé mestečko delí sa na Horný a Dolný koniec, Riadok, Kúty-Bránka, Kňazová, nebezpečná nočným časom, bo tade chodieval kňaz bez hlavy, hlavu nosiac pod pazuchou, ktorú za ľuďmi kotúla jako guľu.

Kto tomu neverí, nech sa ide presvedčiť. Okrem tejto Bránky je i druhá a za touto sa nachodia Ujezda.

Ďalším opisovaním nechceme núdiť nikoho. Sme už aj tak na mieste nášho deju. Za Ujezdami rozprestiera sa krásny vrbovčiansky cintorín.

Cintorín a krásny! Huj! až mňa tak mráz prechodí, len keď to slovo čujem. Že krásny? A predsa mne sa líbi. Nenie tu žiadnych nádherných pomníkov, len ktorý ten hrob poznačený kameňom lebo daskou, s označením mena toho, ktorý tam odpočívá.

Predstavte si pekný štvorhran, múrom obohnaný, vyzerá ani nie jako cintorín, ale jako pekná záhrada. Ale ani nie tie múry, jako viacej tie utešené pekné lipy, ktorými je obsadený, ho príjemným a milým robia.

Je to radosť, obzvláste letným časom, keď zakvitnuly. Million včeličiek poletuje z jedného kvetu na druhý. Nebeská vôňa sfíri sa okolím a melodické vyhrávanie pilných včeličiek, zdá sa, jakoby uspávalo a sen smrti zpríjemňovalo tým, ktorý v svojich chalupkách sladko odpočívajú, či od kratších a či dlhších prác svojich.

Za času našej poviestky vrbovčiansky cintorín nevyzeral tak ešte. Vtedy delil sa on na starý a nový cintorín. Nový bol ešte len obkopený a lipy len teraz vysadené; múry však starého už porúchané, skála sem tam rozhádzaná.

Zásluhou novšieho prispôsobenia je pána notára Z...

V starom cintoríne kopali práve nový hrob.

„Pomáhaj vám Pán Boh!“ pozdravuje pod farchou ťažkého batoha k zemi sohnutá mladá žena, ktorý, aby si na chvíľu mohla oddýchnuť, oprela si na starý múr.

„Pán Boh daj aj tebe!“ odpovie hrobár.

„Komu to kopete?“ pýta sa predošlá.

„Tebe nie!“

„To viem.“

„Keď vieš, načo sa zpytuješ?“

„A vy čo máte z toho, keď mi nepoviete?“

„A ty čo, keďže ti poviem?“

„Oba rovnako. No ale mi povedzte.“

„Mladej.“

„A starej nie?“

„Nie! Teraz prišiel rad na mladé. Maj sa na pozore!“

„Tak jako snáď i vy. I vy nemáte kontrakt s Pánom Bohom, ani smrť ste si do árendy nevzali.“

„Vieš, ja také hubaté rád zahrabávam.“

„Ani vy ste v poslednom rade nestáli, keď jazyky rozdávali.“

„Ale ty si predsa prednejšie stála.“

„Chvála Bohu! — Ale ozaj, povedzte mi, kto zomrel?“

„Annička Chodurových.“

„Ale choďte,“ povie a namrzeno sberala sa ďalej; „s vami človek nič nepokoná.“

„Pokoná, nepokoná,“ skočí jej hrobár do reči; „ja ti len to hovorím, že sa s ňou viacej nebudeš shovárať.“

„Ale veď ráno som s ňou bola na rúbaniciach.“

„Keď si bola už nebudeš.“

„Ale, prosím vás, nestrašte ma; povedzte mi pravdu.“

„A čo sa ti mám dušiť, keď nechceš veriť? Choď ta a presvedčíš sa.“

„Pre Boha, taká mladá!“

„Tak! Starý musí a mladému sa pritrafiť,“ povie hrobár a spúšťa sa do jamy, aby, čo zameškal, to mohol dohoniť.

„No, pracujte s Pánom Bohom!“

„Pán Boh ta sprevoď, Zuzka!“ privolal odchádzajúcej žene hrobár z jamy.

II.

Strýc Polach a strýc Hleka, ináčej i Púdelka menovaný, byly osoby známe po celých Vrbovcach, v mestečku i na kopanicach. A jakožebý aj neboli bývali známymi, keď trojakú službu zastávali. Oni boli: zvonármi, hrobármi i hlásnikmi. Vo dne teda i v noci zaneprázdnení. Neposlúchaly-li kde deti, len jim povedali, že strýc Polach príjde pre ne, a oni hneď utíchly. A jakoby aj neutíchly, veď strýc Polach aj so strýcom Hlekom pred každými výročitými slávnosťami chodievali z dom' do domu, vinšujúc občanom všetko dobré do smrti a po smrti kráľovstvo nebeské.

Keď už svoje blahoželanie ukončili, kde byly deti v dome, tu sa obyčajne pýtali, či rady poslúchajú a či sa modlievajú? Poslušné pochválili, neposlušné postrašili mechom, ktorý majú pohotove hneď i otvorili, že neposlušné deti do neho poberú. Deti si to dobre zapamätaly a po druhýkrát nečakaly viac blahoželateľov s mechom, ale zpozorujúc jich, bola-li zima: na peci alebo v zápecku hľadely sa ukryť, bolo-li teplo, bolo jich plné humná, odkiaľ pokradomky vyzeraly, skoro-li sa vzdialia jich postrašiteľia.

Starý Polach, kto ho raz videl v živote, ten sa i pamätá na neho. Jeho vysokú, chudú, kostnatú postavu, počiernu tvár, hlboko vpadlé oči, a keď sa usmial, tie jeho nie najmenšie oceľové zuby, nebola žiadna ťažkosť si zapamätať. Ačkoľvek nie veľmi statkami nadaný, bol predsa dobrého humoru, ktorým častokrát i vyššieho stavu ľudí vedel dobre zabaviť, obzvláste keď šepľavého Marka, židáka z pod kostola, v jeho slovenčine predstavoval.

Jeho kamarát Hleka, menšej postavy, plavej pleti, v obličaji nažltkastej barvy, s malými červenými obstrihanými bajúzmi, maľickými načervenalými boľavými očami, bol obľúbeným odberateľom pri pohrabocho. I od toho najmenšieho krstniatka sa vedel odobrať a celý zástup do plaču priviesť.

Bolo práve po pohrabe Anničky Chodurových. Kňazi prežehnajúc hrob odišli. Pohrabný zástup zostal ešte na cintoríne, kým hrobári jako strechu pekne urovnali hrob Aničkin. Ale nielen preto, ale aby počul odobierku Hlekovu, jako sa bude lúčiť s pozostalou rodinou, menovite s mladým jej manželom, za ktorého nebožká nemala žiadnej vôle sa vydať a jako sa všeobecne hovorilo, že ju len nahnali za neho.

Keď už boli s uhladením hrobu hotoví, nastalo ticho. Hleka sa odoberal menom nebožky. Plakalo všetko. A keď už aj pohrabné shromaždenie a všetkých popripomínal a povedel svoje „amen“: nastalo prisviedčanie hláv, lebo nikoho z prítomných nevýnechal, aby ho nebol pripomenul. Nastalo chválenie.

„Ej, tento človek mal byť predseda kňazom,“ povie ktosi.

„Veru ten to vie,“ poznamenal jeho súsed; „ani každý kaplán by to tak nevyviedol.“

„Čo?“ skočí mu Zuzka Varechovie do reči; bola to tá samá, ktorú už známe z rozpravy pri cintoríne; „čo hovoríte, že kaplán? ba ani farár by to už lepšie nemohol spraviť. Veď div že mi srdce nepuklo od žalosti, keď hovoril.“

„A čo ešte až potom, keď si tej frndžalice uchlipne, vtedy by si ho mala počuť!“ privolá jej zpoza chrbta jej muž.

Zuzka sklopila oči a nehovorila nič viacej; s mužom sa dohadovať a to ešte pred toľkými, to sa nechcela. Bála sa snáď, že keď bol kostolníkom, žeby ľahko bol na ňu požaloval vo fare, a preto radšej prehltila slinu a s ňou na jazyku už-už majúcu odpoveď, ktorú by doma istotne nebola zamlčala.

„Poznať kostolníka,“ pohodí posmešne Jano Halena; inokedy mlčí, ale keď o kňazoch príde reč, jakoby ho šidlom bodol, odrazu mu to jazyk rozviaže.

„Veď musím,“ odpovie kostolník ešte posmešnejším tónom; „čožeby si len počali, keby som ja jich nezastal.“

„No, len si daj pozor, ešte si ani ty čo kostolník nezomrel!“ rečie popúdený Halena.

„Pravdu máte. Veď mi už povedali pán farár, že si vás vyvolia za kostolníka.“

„Nerob posmechy; ja mám z čoho vyžiť — ja, ja nie som kňazov sluha; ja, ja som ho volil za kňaza — či to vieš? ja na kňaza platím.“

„No veď je tak! Ale už je darmo, vy po mojej smrti musíte byť kostolníkom.“

„Veru je tak! Stryk Halena je znamenitý chlap, jemu by to pristalo, to som si ja už dávno myslel,“ rečie Polach, ktorý sa ku dohadujúcim bol priblížil.

„No nech som! Aj kostolník je statočný človek,“ odpovie nervro Halena.

„Tak je; to ja dávno hovorím,“ prisviedča mu Varecha.

„Tak je, tak,“ hovorí i Polach. „Pre kostolníctvo nevyplatí sa vám rôzniť; na farára to už ani jeden z vás nedovedie — ale po našej smrti hrobármi môžete byť.“

„No nech vás len Pán Boh živí,“ povedia odrazu Varecha s Halenom; „nezávidia vám vášho povolania.“

Tu však už stáli pred domom Chodurových; všetci boli pozvaní na kar. Bola by to bývala neúcta, keby čo len na okamženie neboli sa zastavili. Kostolník Halena i oba hrobári vnišli do otvoreného domu, Zuzka ale ponáhľala sa domov.

III.

Keď sa rozlúčila Zuzka Varechovie s mužom a ostatnými, ktorí vnišli k Chodurovi, tak sa zdalo, že sa opravdu ponáhľala domov. Prešla jeden dva domy. Tu však nemohla odolať, aby sa neobzrela nazpät. I zvrtila teda hlavou, a i to len v najväčšej rýchlosti, aby videla, či kto za ňou ide. I videla viacej žien, ale nezdalo sa jej, žeby jich poznala. Nezdalo sa jej, že sa za ňou ponáhľajú. I myslela si, ktoré to môžu byť a či jich má dočkať? A zase sa obzrela. Tu však už ztíšila razom svoj krok, jako čoby nad niečim rozmýšľala.

Ženy, ktoré sa v pravde za Zuzkou zdaly ponáhľať, už ju počaly doháňať, ale ona, ačkoľvek krok ztíšila, predsa sa viacej neobzrela, až tu odrazu zavolá za ňou jej suseda Žemličková:

„Ale, Zuzka!“

Zuzka sa obzrela. „Čože chceš?“

„Čo sa tak ponáhľáš?“

„Bude večer, musím.“

„Nepotrebuješ večeru chýstať, muž ti i tak na kare.“

„Nuž a ja mám hladovať?“

Zuzka postála, kým neprišli ostatnie ženy. Potom idúc spolu nebolo jim ťažko započat rozhovor. A že rozhovor jejich krútil sa okolo smrti a pohrabu pochovanej práve Aničky, netreba nám ani dokladať.

„Ale, Zuzka,“ povie Beta Horniakovie, „všimla sis' ty Aničky, keď bola na postlani?“

„Či som si všimla?“ rečie cele zadivená Zuzka Varechovie; „nuž ktože tam bol, aby si ju nebol povšimnul; pravda, že som si všimla.“

„U bohatých ľudí je si vždycky čoho všimnúť,“ poznamenala Žemličková.

„Mne prichodila, jako čoby len spala,“ povie Horniakovie.

„Aj mne, aj mne!“ prisviedčaly ostatnie.

„Ba či jej nechali i tú striebornú refaz, tie gombíky a prstene?“ hovorí tázavým pohľadom Žemličková; „musela som práve odísť, keď ju do truhly kládli.“

„Pravda, že jej nechali,“ rečie s dôrazom Zuzka; „veru Chudoroviem záleží čo na tom. Majú oni toho ešte dosť aj okrem toho. Mne ale len to je úpadným, že tak chytro zomrela. Mne, mne sa len tak zdá...“, prv však, než by bola to vyriekla, čo si vlastne myslela, poobzerala sa, či ju ozaj niekto nepovolaný nepočuje, „že sa jej od žiaľu srdce puklo. Ona musela predsa len toho Šafárika rada vidieť a nemohla to snieť, že jej nedovolili za neho ísť.“

„Kto zná, kto zná,“ prisviedčali Zuzke ostatnie.

„Alebo či ona nebola len zdanlive mrtvou, keď tak cele nepremenená vyzerala?“

„Ba koho vyťiahne zase mladý vdovec?“ rečie Horniačka.

„Ba či jej tie prstene s tou refazou niekto neukradne?“ nadhodí jej Zemličková.

„Ba ktoby mal toľkej smelosti v noci ta ísť, bo vo dne to aj tak by nemohol,“ hovorí Zuzka. „Mňa len to nepokojí, jestli by chúdiatko nebola zomrela. Jaj, až mňa tak mráz prechodí, keď si na to len pomyslím, keby ju tak, nedaj Bože, živú boli pochovali a ona sa tak prebudila...“

„Jaj, nerozprávaj, Zuzka!“ pretrhne jej reč Horniačka.

„Ale čo myslíte na také niečo! Mňa viacej to nepokojí, že nebožka nebude mať v hrobe pokoja preto, že ju tak bohato vystrojili.“

„No, to vás veru nemusí nepokojiť. Taký opovážlivec sa u nás sotva nájde. A keby sa aj našiel, tajnosťou by to aj tak nezostalo. Či sa pamätate, keď nebohý pán farár zomrel? Sused Mišo sa stavil, že z jeho hrobu donesie veniec. Doniesol ho, ale jako pochodil?“

„Zle, lebo ho odtedy nemáš; ľudia hovoria, že kdesi zahynul,“ poznamenala Zemličková.

„Veru zle,“ pokračuje Zuzka; „lebo, keď už ten veniec niesol, tak sa mu zdalo, že tí mŕtvi za ním utekajú; vlasy mu jako klince stály na hlave a pot mu vystúpil po celom tele, jakoby ho bol do vody zamočil. A keď už z cintorína von vychádzal, div že nepadol hneď mŕtvý na zem; pocítil, jakoby ho niekto z obidvoch strán bol po tvári vyfiaskal. Prijdúc na dvor, hovoria, že čelom tak mocne búšil do jablone, že hneď na polomŕtvý zostal ležať. Ostatne, kto vie, či sa i uderil a či to niečo inšieho nebolo! Na druhý deň odišiel preč z domu a od tých čias ho žiaden viac nevidel. S mŕtvými majme pokoj. Nechajme i našu Aničku, nech spočíva s Pánom Bohom v pokoji. Pán Boh jej daj ľahké spočívanie a veselé z mŕtvych vstanie!“

„Pán Boh daj! Pán Boh daj!“ želali pochovanej i ostatnie. A na jích želanie, jakoby svoje „amen“ chcel povedať, ozval sa z väže na pokoj volajúci vecierny hlas zvona.

Ženičky, jakoby sa boly zvona nalakaly, každá pospiechala domov. Zuzka bola už doma, bo pred jejím domom sa boly rozišly.

IV.

Bolo to rokom, alebo i viacej predtým. Intelligencia vrbovčianska strojila sa urobiť výlet. Celá intelligencia vrbovčianska pozostávala vtedy z dvoch farárov, dvoch učiteľov a notára s jejich domácimi. A síce bolo to ktorýsi deň v auguste. V tomto mesiaci že vraj majú byť raci najtučnejší. Intelligencia vrbovčianska usporiadala si teda rakanciu. A pretože boly prázdniny, nechýbovalo i na niekoľko študentov. Strýko Polach tiež nechýboval, bo kto by bol ináčej mech s rakmi nosil?

Celá spoločnosť, pozostávajúca asi z dvanástich osôb, rozložila sa táborom neďaleko zákopov z časov Rákócovských nepokojov, ktoré viac menej až po dnes ešte veľmi dobre poznáť.

„Tam hľa na tom vrchu,“ hovoril pán farár, „stáli Rákócovci a tu sa ošancovali Nemci. Tam na onom vyvýšenom štvorhrane uprostred zákopov nachodil sa štáb. Tu bola nemecká vojenská rada práve pri obede, keď odrazu Rákócovci vypálená guľa padla jim prosto do misy.“

„Bolo po apétíte!“ poznamenal notár.

„Nemci ale predsa mali rozohnať Rákócovcov,“ pokračoval farár, ukazujúc kade jich zaobíšli cez hory, tak že jich Rákócovci nezpозorovali, až keď jim uderili do boka. Rákócovci museli ustupovať hore do vrchu. Pri svojom ustupovaní utratili i jedného z vodcov, jakéhosi Šternberka, a odtedy sa i tento vršok tam menuje Štimberk.“

„Kto zná ale, či je to pravda, keď to nenie na písme?“ žartoval notár; „dnes má len to platnosť, čo je na písme.“

„Za čo som kúpil, za to predávam,“ vetil farár.

„No, to by ešte nebolo také. Štimberk, Šternberg majú jakú takú podobnosť. Ale ja som čítal nedávno kritiku na akademický slovník o pôvode slova kaplán. Čo ráčite myslieť predsa, odkiaľ ho odvodlia?“

„Od capella, odkiaľže inád?“

„Nie!“ usmieva sa notár.

„Snáď nielen od „capra?“

„To by, rogo, derogovalo. Má to byť maďarské spolusložené slovo, a síce zo slovesa „kapni“ a „leány,“ hogy rajta kapnak a leányok, to jest ináčej, že sa do mladých kaplánov dievčatá zalubujú.“

„Taká etymologia možná je len výlučne u maďarských učencov, ktorí by nedbali celý svet na svoje kopyto natiahnuť jako švec kožu. To je práve tak, jako tí dvaja učňovia na bystrickej promenade. Zastali si pred gymnasiálnou budovou, na ktorej nachodí sa nápis: „Muisis dicavit.“

„Či to prečítaš?“ pýta sa jeden druhého.

„Pravdaže!“ šlabikujúc odpovedá druhý.

„A čo to tam stojí?“

„Čo? To prvé je musíš — a to druhé — ty kávu piť.“

Další rozhovor etymologujúcich pánov bol pretrhnutý volaním jich k svačine. Polach zostal varovať rakov; ostatní posadili sa kolo nastoleného piva, pražených kurčat a hádajce, čo ešte bolo ku pivcu? Neuhádnate-li, nuž vám poviem, že hnílý syr. Kladiem naň váhu, bo aj on v našej poviestke hrá svoju nemalú úlohu.

Keď sa kurčatá minuly, pán rektor ponúkal do syra, hovoriac: „Caseus et panis sunt optima fercula sanis.“ Placeat vobis; a pri pive: „Salus Petko, vypi všetko!“

No nebolo treba veľa ponuku. Prinesené zásoby piva i potravín sa minuly. Minula sa i miska smotankového syra, ktorým sa mlynárka zo Zajíčkového mlyna výletníkom zavdala. Nepodbali ani to, že pivo a smotana sa dobre nesnášajú. Dobrý žalúdok všetko znesie. Študenti sa poďakovali a smotankový syr zapijú poslednou fľaškou pilsenského, mlynárke zaspievali:

„Poniže mlyna
Hustá vrbina,
Kde je tá mlynárka,
Čo ma ľúbila.“

Pán rektor dovádživých študentov škádliac hovorí:

„Hej, páni domini studiosi, vy ste múdri páni!“

„Pravda že sme!“ odpovedia títo sebavedome.

„Ergo, bene! Povedzte mi teda, ako je hnílý syr po maďarsky.“

„Túró.“

„Túró je tvaroh; ale ja chcem vedieť, ako je hnílý syr, domini studiosi.“

Študenti mlčali, pozerajúc v rozpakoch jeden na druhého.

„Maďari nevedia, čo je to hnílý syr; oni nemajú na to slova,“ povie jeden, len aby sa mohli z klepca dostať a nezostali zahanbení. A keď sa už niektorí z nich strojili mienku svojho kamaráta celým ohňom zastávať, zavolá strýc Polach, že chytil veľikánskeho raka, aby išli sa podívať. Všetci jakoby na kommando hrnuli sa ku Polachovi, ktorý miesto raka vytiahol starý krpec z vody.

Študenti, že jich oklamal, vyhrážali sa mu, že toho musí on zjistiť v omáčke so šalátom.

Smiali sa všetci, ešte aj to zapádajúce slniečko zdalo sa usmievať, a mesiačik, ten div sa za boky nechytal od smiechu. A tí premilí raci v celých rákošoch liezli na ražienky, z ktorých sa ani hnúť nemohli, čo boli rozosmiate; tie vám len tak od radosti chvostíkom trepotali.

Treba však bolo už domov ísť. Malému Dankovi pána učiteľa spravili z prúta koňa, lebo sa žaloval, že ho nohy bolia a chcel, aby ho apuško odniesol.

Fígel sa vydaril. Danko sadol na dreveného koňa, vzal prút do jednej a koňa do druhej ruky a uháňal pred všetkými, jakoby páliť — len sa tak za ním prášilo; nohy ho už nebolely.

V Šibenikách, neďaleko mestečka, stretli sa výletníci s niekoľko židovskými bocheri, ktorí jich pozdravili úradným „alá szolgája!“

Aha, počkaj! napadne čosi jednemu zo študentov a prihovori židovským študentom:

„Amicenko, nech mi povedia, ako je po maďarsky „hnilý syr?“

„Wie heisst?“ povie židák, celá ale spoločnosť dala sa do hlasitého smiechu.

„Áno, hnílý syr, ako je po maďarsky?“

„Hniles syres?“ rečie jakoby rozmýšľal náš židovský mudrc a celá spoločnosť vypukla ešte vo väčší smiech jako predtým, obzvlášte keď ktosi poznamenal, že čo sa už tolko pýta, hnílý syr je po maďarsky hniles syres.

Židáčikovia, mysliac si, že sa jim smejú, protestovali, že si oni vyprosia, aby si kto z nich posmech strojil, lebo že oni nie sú panslávi.

„Ale židáci,“ povie ktosi.

„Magyarok vagyunk!“ bránia sa židáci.

„Hniles syres!“ zavolať ešte jako na dovŕšenie celého deju za spoločnosťou idúci s rakami strýc Polach, čo našich židáčkov ešte najväčšmi popúdilo. I začali sa vyhrážať, ale strýc Polach urobil s nimi krátku pravotu: rozbehnul sa za nimi i s rakami a čosi kamsi jich bolo plný potok.

V.

Raci sa dovárali. Stôl bol prichystaný, len uteráčky chybovaly. Domácu paňu zastupoval jeden zo študentov, kým druhý miesto domového pripravoval s celou horlivosťou a zaujatosťou točku do plzeňského súdka. Už ale i tá bola vrazená, točené pívko sa výborne penilo, dovarení raci boli už odcedení a na misu vysypaní, ktorá len tak sa žiarila od nich, i uteráčky už boli popri tanieroch poukladané. Spoločnosť sa usádzala za stôl. Započali rozvíňať uteráčky, aby si šaty nepošpinili. Každý však miesto jedného mal dva popri svojom tanieri. Ale málo kto si toho povšimnul, a tí, čo si snád všimli, mlčali. Až odrazu sám domový siahne po uteráčku, rozvinie a vidí, že sú dve, ktoré nepatria na stôl. I sobral hneď všetky a zamenil druhými, a keď sa ho niektorí pýtali, prečo to robí, hovoril, že sú premenené a že tie nepatria teraz na stôl. Ostatne toho všetkého málo kto si všimol, oči všetkých pásly sa nie na uteráčkoch, ale na rakoch.

Že medzi vtipmi, zábavou a žartami i „hniles syres“ bol na poriadku, rozumie sa samo sebou.

Jako ale hnílý syr svoju vôňu, tak židák nemôže zatajiť svoju prírodu. Vôňa sa šírila i za Vrbovce. Z hnitého syra povstal hnílý panslavismus, o ktorom sa rozpisali v „Neutra-Trenchiner Zeitung-u,“ „Nyitra Közlöny-u,“ „Nemzetőr-u,“ ba i veľiký denník „Debreczen“ nebol ušetrený. Všade sa opisovali schôdzky, do ktorých schodia sa panslávi a držia búrlivé reči. Vláda bola vyzývaná, aby to netrpeľa; slúžnovcom bolo naložené, aby pozor dali, notárovi, aby o každom hnutí panslávov, nečakajúc ani na obrat pošty, ale hneď skrze náhleho posla zprávy podával.

Ba ešte i pán farár dostal úradný dopis, týkajúci sa rozširovania panslavismu medzi šesteročnými, školu navštevujúcimi dieťkami, ktoré sa ešte len abecedu začali učiť; i naloženo mu prisne, aby toto zlo svojím zakročením prekazil a hydre panslavismu na hlavu stúpil, ináče že celá školská stolica padne pod vyšetrovanie i pod prisnu zákonom vymeranú pokutu.

A nezostalo len pri pohrození, ale prišlo i vyšetrovanie, lebo malý, päťročný Danko učiteľov peroroval na rakancii vlastinebezpečnú, revolucionárnu báseň:

„Ja som malý, ale Slovák!
Slovák s dušou i telom,
Kto Slovákov nemiluje,
Nenie mojím priateľom.“

S inkvisíciou, ktorá aj tak nebola posledná, nechceme núdiť ďalej našich čitateľov. My len poukázať sme chceli v našej rozprave na úrodnosť pôdy nášho milého Uhorska. Že v hnilom syre isté zvieratka sa radi zaliahnu, znali čitatelia moji dávno, ale žeby sa z neho i vlasti nebezpečný panslavismus vykluval mohol, to iste žiaden nevedel.

Na Vrbovcach v najnovšom čase založená je štátna škola. V čistoslovenskom mestečku škola s vyučujúcou rečou maďarskou, do ktorej žiadne kresťanské dieťa, nerozumiac maďarsky, nechodí. Kresťania musia vydržiavať bohatým židovským spoluobčanom školu. Teraz snáď už budú vedieť i Vrbovcania, ako je hnilý syr po maďarsky.

VI.

Dolu Výpustou k Rúbaniciam kráča náš známy strýk Halena. V tvári je zamračený a nezdá sa byť jakosi dobrej vôle. A jakoby bol dobrej vôle, keď mu hrozia exekúciou. A keby to bola exekúcia za kráľovskú daň, alebo inakšiu dlžobu, z toho by si nič nerobil, ale exekúcia na cirkev, kto to kedysi slýchal? Strýk Halena ide teda na radu k pánu slúžnemu, či to on predsa musí platiť? Akoby to bola nejaká maličkosť, ale za pár rokov sa toho nasbieralo, veď je to už skoro 50 zlatých. Už si vystavil i dom na Moravskej strane, aby len plateniu vyhnúť mohol. A začo žeby mal platiť na tú cirkev, veď do kostola nechodí; narodí-li sa mu kto, alebo zomre-li mu kto, zaplatí farárovi viac ako ktokolvek druhý, veď má odkiaľ. Cirkve ale nepotrebuje práve tak, ako jeho role a domy farára nepotrebuju.

Tymito myšlienkami zabratý stúpa chodníkom dolu lúkami. Noviny vrbovcianske, tie ho nezaujímajú. A predsa sú to dôležité, senačné noviny. A jakoby i neboly, veď o Ľničke Chodurovie, ktorú nedávno pochovali, všeobecne sa hovorí, že nebola mrtvá, že ju za živa pochovali.

Išiel chýr jakoby bleskom po mestečku, ba i po celom okolí. Súseďa Žemličková mala veľké zadosťučinenie, veď sa hovorilo, že

zlodeji ulakomiac sa na zlaté prstene, v noci jej hrob otvorili, prstene a striebornú reťaz z hrdla ukradli; zamretá ale že precitnula. Potom že išla k svojmu mužovi, a keď ju ten nechcel pustiť do domu, odobrala sa k svojmu bývalému milencovi a s tým že sa ztratila.

Chýr tento dostal sa k sluchu i pána služnodvorského. Nič mu nemohlo byť milším, jako že práve strýk Halena zavítal do jeho pisárne.

„Halena, čo mi nesiete nového?“ pýta sa ho slúžny, sotva sa tento vo dverach octnul.

„A veru nič dobrého, pán veľkomožný.“

„Teda tak?“ hovorí slúžny, nedajúc milému Halenovi ani k slovu prísť, aby svoju sťažnosť bol mohol predniesť; „je to pravda, že u vás ženu vykopali?“

„Počul som to, pán veľkomožný.“

„Teda by to predsa pravda bola?“

„Hovorila o tom všeobecne. Ale to sú len kňazi na príčine.“

„A prečo tí?“ zpytuje sa slúžny.

„Mali ju mŕtvú pochovať, a nebol by nikto o tom vedel.“

„Teda bola živá?“

„Ja neviem; ale tak sa hovorí.“

„No však sa budú mať, keď sa to dokáže.“

„Ja by som jim toho doprial, aby jich tiež trochu vyeksekvovali, jako oni mňa. Prosím ponížene pána veľkomožného, nech mi ráca poradí niečo; veď ma dali do eksekúcie.“

„A prečo by vás eksekvovali?“

„Že nechcem na farára platiť.“

„No, ten váš farár! Vy by ste museli platiť na neho, keby vám len po uhorsky chcel slúžiť.“

„Veď to, pán veľkomožný, i ja by som rád platil; ale on nám vždy len po slovensky káže. A po slovensky vedia už aj moje deti, ale po uhorsky nie.“

„No, však uvidíme, Halena, čo sa dá za vás urobiť. Ale posielate vy vaše deti do tej novej uhorskej školy?“

„A čoby som posielal, keď tam len samí židia chodia. Veď tam z našich detí len jedno chodilo, a i o tom povedajú, že sa ničomu nenaučilo. Ešte i ten Otčenáš že ho doma museli učiť.“

„No, viete, veď tam sa neučí modliť, ale sa uhorsky naučí. A, viete, to nám je veľmi potrebné, bo keď dostanete od nás uhorskú citáciu, vy jej nerozumiete, ale vaše deti budú tomu už rozumieť. No, či to nebude dobre?“

„Ale, čo je po tom, pán veľkomožný; predtým, keď sme nemecké citácie dostávali, každý židák vedel mi povedať, čo tam stojí; dnes ani tí to nevedia čítať. Do toho sa ja nestarám, len keby mi poradili skrz tú eksekúciu, veď mi chcú junce predať.“

„Vidíte, Halena, keby ste vaše deti do uhorskej školy posielali, to by celkom inakšie bolo, ani by ste sa radiť nemuseli. Uhria sú múdrejší ľudia jako Slováci. Teraz vám však nemôžem nič po-

vedaf, ani poradif, bo sa musím ponáhľaf na inkvisíciu skrz tú vykopanú ženu u vás.

„Teda mi nič neporadia?“

„Druhýkrát, Halena môj; teraz sa musím ponáhľaf. Dnes budem i tak u vás. Môžte mi to pripomenúť.“

Pán služný dal zapriaľnúť do koča a Halena s neporiadzením vrátiť sa domov. Vychádzajúc z písárne služného, šomral si čosi popod nos o uhorskej terajšej pravde. Pod bránou sa ho ktosi opýtal, čo vykonal.

Odpoveď Halenova bola krátka: „Frašták prišiel, Frašták išiel.“

VII.

Pán služný sadol do koča, kočiš šibnul do koní, ktoré sopnúť sa podrobčili si na mieste, potom ale divokou rýchlosťou uhánali k Vrbovcam. Služný tešil sa na dobrý výsledok svojho vyšetrovania a rozmýšľal, jakoby celej veci mohol dať náter panslavismu.

Farár pochoval tú ženu, pomyslel si služný, nebude sa môcť vyzuť z vyšetrovania. Posledný úradný dopis z farského úradu bol v reči slovenskej, bárs mu to služný bol zakázal, nariadiac mu, aby všetky svoje dopisy len v maďarskej reči doposielal. Farár neuposlechnul. Slovenský dopis dôkaz panslavismu, pochovanie ženskej mrtvoly prečin. Panslavismus farára musí príkladne potrestaným byť, a to najmenej sosadením z úradu.

Celý plán bol hotový. Koč zastal pred obecným domom. Pán služný vystúpil z neho, a povedomý svojej úradnej moci, hrdo si kráčaj do kancelárie.

Čosi kamsi len tak lietali úradskí, hajtman, richtár, s lieskovými paličkami po mestečku sháňajúc svedkov cieľom vyšetrenia, jako sa to stalo s tou vykopanou ženou.

Vyšetrovanie započalo sa s hrobármi a malo ukončené byť s rektorom a farárom. Tí mali byť na pospas.

Prvý z predvolaných pred pána služného bol strýko Polach. Pán služný, pozrúc naň svojím prísnyim pohľadom, vykrútil si riedke búzy, potom ale postaviac sa do služnovskej positúry, vysokovážnym hlasom započal svoj výsluch, zpytujúc sa predvolaného:

„Jako sa vy voláte?“

„Martin, pán veľkomožný,“ rečie tázaný polousmiatou tvárou.

„Martin,“ opakuje služný a ešte prisnejšie rečie: „a ináčej jako vás volajú?“

„Ináčej mňa Polachom menujú.“

„Teda Martin Polach?“

„Áno, prosím ponížene.“

„Kolko máte rokov?“

„To ja neviem, pán veľkomožný.“

„To neviete, čo každé dieťa má vedieť?“

„Nuž, keď ja som už starý a nie dieťa.“

„Mlčte!“ skočí mu do reči služný.

„Dobre, pán veľkomožný.“

„Nuž, koľko máte rokov?“

Polach díval sa po prítomných, jakoby sa ho to ani netýkalo.

„Čo nehovoríte? Naskutku vás dám zavreť!“ rečie rozzlobený inkvizítor.

„Prosím ponížene, však mi kázali mlčať.“

„Mlčte — Polach mrdnul plecóm — a hovorte to, čo sa vás pýtám. Koľko máte rokov?“

„Mal by som mať toľko, čo Marek pod kostolom; on mi hovorí, že sme v jedných rokoch, a on že už má blízko šesťdesiatich.“

„Teda šesťdesiat rokov.“

„Aha!“

„Tak sa to odpovedá?“

„Snáď každý jako sa naučil.“

„Jakého ste povolania?“

„Jakého chcu, pán veľkomožný.“

„Jakého chcu? Čo to za odpoveď?“

„Prosím ponížene, nech sa neráča k hnevu pozdvihnúť, ja som sedliak, tkáč, hrobár, zvonár, hlásnik, alebo jako sa hovorí devatorakého remesla a desatorakej psoty.“

„Teda ste hrobárom?“

„Áno, prosím ponížene.“

„Viete, že ste obžalovaný?“

„Jích milosť snáď len žartujú?“

„Je to pravda, že ste vykopali ženu na cintoríne?“

„Je, prosím ponížene; však aj kamarát bol pri tom.“

„Teda to soznáivate?“

„Čo je pravda, to musím soznať.“

„Rozprávajte teda, jako sa to stalo?“

„Nuž bolo to po pohrabe Anničky Chudorovic. Ja som vyzvonil na večer a potom som trocha išiel na faru. Keď sa zvečeriło, po-bral som sa k svojmu kamarátovi. Ten sa práve čosi so ženou hašteril. A keď ju už hodne počal obracať a chrbát jej natierať, začala na retu volať, a keď ma uvidela, prosila mňa, aby som ju obránil. Ja som si však pomyslel, ktožeby sa to medzi manželov miešal. Čo ste si navarili, to si sami zjedzte; ešte som jej povedal, aby tak veľmi nekríčala. „Ale jakože nemám kričať, strýčko môj, keď mňa na úmor bije; ej, pre Boha vás prosím, obráňte mňa!“

„Ale, hovorte mi o tom, jako ste tú ženu vykopali, ale nie také pletky,“ pretrhol ho v reči služný.“

„Nuž, veď sme hneď pri tom, pán veľkomožný; len to chcem ešte povedať, že keď mňa tak pekne prosila, nuž som povedal kamarátovi: „Kamarát! čo jej máš dať, daj jej, a poďme po našej práci.“ A on mňa i poslúchnul. Dal jej ešte niekoľko lepancov a potom sme odišli spolu na cintorín.“

„Nuž a ďalej potom čo ste robili?“

„Ľahli sme a striehli.“

„Teda ste sa predsa báli?“

„Ach, veru nebáli, pán veľkomožný; keby sme sa boli báli, neboli by sme tam išli.“

„Teda nefutujete, že ste to urobili?“

„Nie veru!“

„A kde ste dali tie prstene a retiazku, čo ste jej vzali?“

„My tej prstene? Ba kdežeby jich vzala?“

„Do toho vás nenie nič, kde jich ona vzala, ale kde ste jich vy dali? Povedzte pravdu, síce ináčej zle prejdete.“

„To je lož, pán veľkomožný! My sme jej vzali len plachetku a inšie nič.“

„Teda sa nechcete priznať, že ste jej aj strieborné gombíky vzali?“

„Nie veru! Tá by bola rada, keby mala olovené, nieto ešte strieborné.“

„To sa preukáže; teraz pôjdete do areštu.“

„Snáď preto, pán veľkomožný?“

„Marš, pakujte sa! Služný kývnul na čatníkov a tí strýka Polacha odvedli. Chudák, ani nevedel, len keď sa už v šupárni nachodil. To sa mu ešte nikdy nestalo v živote, a on ani to nevedel, či je na tomto a či na druhom svete.“

Za Polachom nasledoval strýc Hleka. I toho sa zpytuje služný, jako Polacha.

„Je to pravda, že ste vykopali ženu na cintoríne?“

„Je, prosím ponížene,“ povie Hleka.

„A bola ešte živá?“

„Pravdaže bola; dôkaz toho majú na mojej tvári. Nech sa ráčia podívať, ešte sa mi až po dnes nezahojila, čo ma doškriabala.“

„A kde sú tie prstene a retiazka?“

„Jaké, pán veľkomožný?“ diví sa Hleka.

„Čo ste jej vzali.“

„Komu? prosím ponížene.“

„Tej žene, čo ste ju vykopalí.“

„Pán veľkomožný, to nebolo naposledy žiadne vykopanie. Keby mňa nebola škriabala, ani to by som jej nebol urobil. Tým kopuutím som ja jej ešte neublížil. Ostatne mala nekradnúť.“

„Teda ste ju aj kopali?“

„No, dal som jej hnilého syra, alebo jako Brezováňia hovoria: „mjakyš,“ vzali sme jej plachetku a kosák a bolo po veci.“

„Ale čo tárate do sveta?“ osopil sa služný.

Hleka pokrčil plecami, zažmurkal malými očima, strčil ruky do vrecák bieleho kabáta, pozrel na zem, potom na služného a na prítomných, jako čoby rozmýšľal čo má odpovedať a či snáď len mlčať. Potom jakoby sa bol ustálil na tom, že viac nebude nič hovoriť, mlčal.

Vyšetrojúci pán služný sám súc v rozpakoch, nevedel tiež, jako má ďalej pokračovať. Po dlhšej prestávke osloví zase Hleku, alebo lepšie povedané, osopí sa na neho:

„No, čo nehovoríte?“

„Keď neviem čo, pán veľkomožný.“

„Ešte raz mi rozprávajte, ako ste to tu ženu vykopali?“

Hleka rozprával. Služný načúva a čím diaľ tým viacej sa cíti nepríjemnejšie, ani čoby mu mravce po celom tele boli sa prechodili. Konečne keď mu už vec jasná bola, pretrhne nahnevano hovoriaceho Hleku: „Ja sa vás nepýtam, kde ste vy Zuzku Kovarových vykopali, ale Anču Chodurových, ktorej ste prstene a retiazku vzali.“

„Tá má pokoj v jej hrobe, pán veľkomožný. To oni museli zle rozumieť. A jestli by mne neverili, nech sa ľúbi presvedčiť na cintoríne, či je len hrudka pohnutá na jej hrobe od tých čias, čo sme ho ustrojili,“ hovoril Hleka cele vážnym hlasom.

Pán služný sa osobne presvedčil o pravdivosti slov hrobárových. Plány jeho boly stroskotané. Z celého hľadaného panslavismu našiel len — hnílý syr. O tento až po dnes nenie potiaž. Chlapci sa ním nadielajú. Nadelili ním i hrobári Zuzku Kovarových iste dostatočne, lebo jim vykásala trávu na cintoríne.

* * *

Sme u konca s historiou o vykopanej žene. Panslavismus ale ešte vždy straší v zbrklých hlavách. Strýka Polacha vypustili sfce zo šupárne, ale si to veľmi lutoval, že na svoje staré dni takej potupy došiel. Teraz je už zavretý tam, kde on tak mnohých uzavieral.

Strýko Halena sa spieral platiť cirkevnú daň, ale mu ani pán služný nepomohol, ani výhovorka, že do kostola nechodí, ba ani to, že si dom na Moravskej strane vystavil.

Kostolníčka a Zemličková nikdy viac nespomenú nebohú Anničku, bo sa boja, žeby jich pán služný vyšetroval, ktorý i potom neprestal hromžiť na slovenčinu; silou mocou chcel ju vyhubiť, ale darmo. On pošiel — kam? Nevieme. Slovenčina ale je tu ešte vždy, a dá Pán Boh, že bude na veky.

Historické zlomky.

Píše *Fr. V. Sasinek.*

1. O slovenskej halene.

„Ba ešte čo?“ povie niekto, pokrúcajúc hlavou nad tým nápisom. Sú, ktorým halena je rúchom „sprostým;“ takou sa mu vidí, jaký je sám. Predomnou je halena rúchom vážnejším, nežli iné cudzie, západné alebo južné, obleky umelé, bár i zlatom a striebrom obložené. Halena je rúcho starožitné, rúcho vkusu národného, rúcho historické. V halenu sa odievali tí, ktorí boli pánami zeme: v inokrajové rúcho ale zaobalovali sa tí, ktorí boli sa prisťahovali na slovanskú zem, a dľa nich odrodilci. Halena je svedectvom húžev-

natosti národa, a kde ona dosiaľ nepodľahla „kultúrnemu odevu,“ tam ani neodrodil sa duch národa. Kde sa začali hanbiť za halenu a obliekať fraky a podobné nenárodné odevy, tam sa zahniezdilo odrodilstvo a zaryl sa cudziacky duch, ktorý pohŕda slovenským otcom a slovenskou materou. Leu sa, moji milí Slováci, odievajte i ďalej halenou, lebo ona je jadrným letopisom a diplomom, že je Slovák na svojej zemi praobyvateľom, nie ale cudzincom. Čím viac dejezpytci zkušať budú pravek, tým viac prichádzať budú na slovenské dediny, aby v skutočnosti videli to rúcho, ktoré nalezajú naznačené v starých dejepisných prameňoch pod menom „*sclavinia vestis*,“ slovanské rúcho.

Po tomto úvode už každý, nielen milovník slovenského národa, ale i milovník starého dejepisu uzná, že slovenská halena zaslúži, aby sa o nej písalo.

Keď o. r. 630 po Kr. vypukla roztržka medzi franko-nemeckým kráľom Dagobertom a slovanským Sámom, Sichár, vyslanec Dagobertov, aby sebe sjednal prístup k mocnému Sámovi, obliekol sa v slovanský kroj ¹⁾, ku ktorému na prvom mieste náležala halena.

Jako počiatok Slovanstva v Europe, tak i pôvod haleny náleží do tak rečenej predhistorickej doby. Prvú — ovšem pre dávno-vekosť nejasnú — zprávu o halene nachádzame v Herodotovi (r. 444 pred Kr.). Z národov podunajských znal on len ten, ktorý bydlél medzi stredným Dunajom a morom Jaderským ²⁾ Sám vyznáva, že dôkladne nepozná jeho dejepis; dokladá však aspoň to, že sa menovali Sigynni, tiahli sa až k Enetom jaderským a mali kraj med-sky. ³⁾ Dľa toho mali *pestré sukne s rukávami*, ⁴⁾ čili haleny.

O nich Dio Cassius podobne píše, že mali *rukávový odev*, sošitý dľa *domáceho kroju z látky*, ktorú menujú *Sákna* (panni); a po tom odeve že sa menujú Pannonami i medzi sebou i od Rimanov. ⁵⁾

Že Rimania tú látku menovali po latinsky *pannus* a dľa toho týchže podunajských ľudí *Pannonii* čili *panni-geri*, to je prirodzené: ale žeby boli tíže nelatinskí Podunajci tú látku menovali *pannus*, odev z neho sošitý *panni* a sami seba medzi sebou *Pannonii* čili *panni-geri*, to tvrdiť bol by nesmysel. Rimania zaiste nasledovali tiež tú obyčaj (jako Gréci), že nelatinské slová prekladali do latiny. Tak to učinili i tu, prekladajúc slovanské slová do latiny ⁶⁾: totižto

¹⁾ Sicharius vestes indutus ad instar Sclavinorum. Fredegarius ap. Migne: Patrol. lat. LXXI, 648.

²⁾ To územie potom Rimania pomenovali Pannoniou.

³⁾ : niha V. hl. 9.

⁴⁾ Kniha VII. hl. 61. srov. 62.

⁵⁾ Kniha XLIX., hl. 36. na r. 35. pr. Kr.

⁶⁾ Že tí obyvatelia podunajskí boli Slovania, vysvitá to i z toho, keď Dio Cassius píše, že Pannonii a Dalmatae mali náčelníkov, ktorí sa nazývali Bationes čili bačovia; že jim jačmeň a proso poskytovaly nápoj (pivo) a jedlo (kašu), ba spomína i dalmatské mesto Splaunium (Splavno).

látku, z ktorej šili, menovala sa *súkno* (*pannus*), šitý rukávový odev *súkna* (*panni*), a tí, ktorí taký odev nosili, menovali sa *Súknini* (*Pannonii*) čili *Súkno-nosci* (*Panni-geri*).

Význam sukne nebol ten, čo teraz, obmedzený na ženské: ale sukňa bola mužským odevom,¹⁾ ktorý potom, aby bol rozoznateľný od ženského, nazvaný bol *halenou* čili vrchným dlhým rúchom k zahaleniu tela.

Keď naši títo Podunajci pred rímskou vládou menovali sa dľa Herodota *Sigynnovia*, dľa Dio Cassia *Sukninci* čili Suknonosci, tie dve mená mali by byť totožné. Jeden nemecký učenec (Ritter) pomyslel na Cigánov. Jestli ten učenec videl Cigánov v halene, dobre, nech si tak žartuje: ja ani Cigánov v halene, ani dobu pred narodením Krista Pána a Pannoniu neznám do súzvuku priviesť s Cigánami, a tak nútený som inde hľadať vysvetlenie.

Grécke *σιγνινος* znamená sykanie (das Zischen); z toho meno Sigynnov nedá sa vysvetliť, tým menej, keď Herodot hovorí, že Ligyai nad Massiliou býajúci tiež kramárov. Kyprickí ale oštepý nazývali sigynnami. Čo, jestli Herodota sklamal sluch, alebo jestli sa to meno zle zachovalo v rukopisoch, ktoré nás došli? Má-li pri nepatrnej odchýlke v Herodotovi stáť vlastne *Συκιννοί* alebo *Συκιννοί*, je to práve ten názov, ktorý Dio Cassius preložil do latinského Pannonii.

Jestli sa nezdá niekomu to, že ten slovanský národ dľa rúcha bol menovaný, tomu dosť buď na tomto: Mohli-li Nemci po noži *sahs* rečenom menovaní byť Sachsami, Rusi ale po gube, ktorú nosili, Gubu-noscami²⁾: prečo by Slovania medzi Dunajom a Jaderským morom neboli mohli zvaní byť Suknú-noscami? Však až doteraz nie jedenkrát slyšať, jako našich vesničiarov nazývajú Halenkármí.

Pozoruhodné je i to, že — jako som hore dľa Herodota podal — Ligiovia kramárov a Kyprickí oštepý menovali sigynnami (suknincami), čo poukazuje nielen na — doteraz ešte panujúci — obchod so slovanskými nožami (nožiari) a súknom (súkeníci, halenári), ale i o vyrábaní tohože tovaru.³⁾

To rukávové rúcho, o ktorom je reč, menovalo sa u neslovanských susedov *Slovankou*.⁴⁾

1) Dosiaľ v českých prekladoch sv. Písma označuje sa čo mužský odev; ku pr. o rúchu Krista Pána: „Bola ale sukňa (Ježišova) nesošovaná.“ Jan 19, 23.

2) Dominus Andreas rex... profecturus valida manu in exercitum contra Gubatos. Fejér: Cod. Dipl. Hung. III. 1. 149.

3) O tom neskoršie.

4) *Σκλαβίνα* = Sclavina, vestis longior, sagi militaris instar. Sclavis familiaris. Glossarium mediae et infimae Graecitatis auct. Car. du Fresne. Lugd. 1688. II. p. 1392. — V Glossarium mediae et infimae Latinitatis. Basil. 1762. P. I. T. III. p. 127. ale píše: Sclavina, Sclavinia, vestis longior, sagi militaris instar, Sclavis ut videtur familiaris, unde nomen mansit. Henricus de Knyugthon: Ve-

Meno toto opät, jako za doby Diona, označovalo i národ i odev jeho, a prišlo do úžitku asi v V. století, keď meno Sclavi a Sclavini, miesto Veneti, začalo sa užívať i medzi Lábom a Rýnom, medzi Dunajom a Jaderským morom.

Nemci meno odevu slovauského pretvorili na *Schalaune*, ktoré Adelung vysvetluje skrze „vestis Scholana,“ preto — vraj — že školáci v Mišne ním sa odievajú¹⁾: avšak je v patrnom blude, po-nevác v latine užíva sa *scholaris*, nie *scholanus*; a podobné rúcho nosili nielen žiaci, ale tiež inf lúdia.²⁾ Mišňa bola pôvodne slo-

nire videbant *virum elegantem* cur santem de una Sclavina *alba* vestitum. Hac potissimum utebantur peregrinantes, ut observat Malbramus Lib. 10. de Morinis c. 12.; quod firmatur ex Chronico Andreani: Pedes incedens in habitu peregrini, qui vulgo dicitur Sclavina. Herbertus de miraculis Lib. I. c. 25. Vidit ipsum instar alicujus (peregrinantis) Jerosolymitani, palma, pera et baculo insignitum atque Sclavina coopertum. Caesarius Lib. XII. Mirac. c. 40. Peregrinus quidam de transmarinis (z Dalmacie?) veniens partibus Sclaviniam suam pro vino exponens etc. Idem c. 42. Peregrinus quidam moriens, Sclaviniam suam sacerdoti *legavit*. Jacobus de Voragine in Chron. Januen. ap. Murator. T. IX. col. 45. Anno Dom. 1622 de meuse Augusti venit Januam quidam *Teutonicus*, nomine Nicolaus, in habitu peregrini; quem sequebatur multitudo magna peregrinorum, tam magnorum quam parvorum, et omnes habebant Sclavinos, crucibus insignitas. — Le Roman d'Aubery MS.

Qu' il viegne a moy ousement come espie
S' ait Esclavine et bordon de Surie.

Le Roman du Renard:

Un Esclavine i vit renard
Que cil avoit deles son chief.

Rabbi Kimchius Esclavinam pro veste vili usurpavit. Vide Bernardum Justinian. in vita S. Laur. Justinian. é. 5. Vitam S. Andr. Corsini c. 5.

Podobne hovoria Slovníky. Dictionair Francois-Allemand. J. Leon Frisch, herausg. v. Mauvillon. Leipzig, 1665. p. 855. má: „Esclavine, *olim*, ein gewisses langes, raues Kleid, dessen Tracht aus Slavonien.“ Vocabolario Italo-Latino. Venezia, 1786. I, 416. má: „Schiavina, veste luonga di panno grosso, propriamente da Schiavi.“

- 1) Die Schalaune, ein kurzer Mantel, dergleichen z. B. die Schüler auf den Fürstenschulen in Meissen zu tragen pflegen, aus dem lateinischen „Scholana,“ nehmlich „vestis.“ Wörterbuch, III, 1336.
- 2) Schalaune — amiculum (amictus, amictulum) gehört nach Sachsenrecht zur weiblichen Gerade (Geräthe, nadrabie)... Es sind im Sächsischen Landrecht L. 24. und Weichbilde 23. die zur Gerade (Geräthe) damals gehörigen Stücke deutlich specificirt, vornehmlich des Eheweibes Putz... Schalaunen. Gros. Univ. Lexicon b. Zedlern. XXXIV, 819. X, 1047.

vanská zem, ktorú Nemci Sclavanou, Schlavanou, i Schalaunou, a dľa toho i starožitné slovanské rúcho Schalaunou menovali.¹⁾

Zo slov, ktorými sa v prameňoch dejepisných označuje Sclavinia, vysvitá, že bola z vlny (*villosa*), z bieleho tlstého súkna (*alba, di panno grosso*): teda totožná s halenou,²⁾ jaká sa zvláštne v Nitransku dosiaľ užíva. Spolu ale vysvitá i to, že bola vecou dosť významnou, keď ju umierajúci pútnik poručil kňazovi (*sacerdoti legavit*); a že zahalovala nielen obecný ľud, ale i šľachtica (*virum elegantem*).

Halena, krem všeobecného mena Sclavinia, mala i špecifčné mená, ku pr. *Dalmatica*, t. j. v Dalmácii užívané slovanské rúcho, a to s takou všeobecnosťou a oblúbenosťou, že sa dostalo nielen ku kráľovským dvorom, ale až k oltárom v cirkvi latinskej.³⁾ Doteraz jáhnovia (diaconi) obliekajú dalmatiky, keď pri slávnostnej bohoslužbe prislúhujú kňazovi pri oltári. Dalmatika líši sa od haleny len tým, že je z látky výbornejšej a nemá jeden rozporok, na predku, ale dva, po oboch bokoch, kde sa jej dve (prednia a zadnia) polovice sväzujú. — Guna čili Huňa,⁴⁾ bezpochyby „*vestis Hunnica*“, ponevác niektoré letopisy od doby Hunov toto meno prikladaly tiež Slovanom.

Halena alebo huňa pod samými Karpatami menuje sa tiež *Širica*, buď preto, že je rúchom širokým, alebo že je z látky surovej, teda *Surovica*⁵⁾, ponevác sa vyrábaly doma z vlna, väčším dielom čiernej, nebarvenej, a neboly valchované. Zo slovenskej Surovice povstalo potom maďarské *szür*.

2. Pred Arpádом nebolo Bulharov na Potisi.

Náš Šafárik postavil síce veľiké dielo: ale, keď bolo hotové, poznať, že je príliš nedokonané. Miesto toho, aby bol nasbíral materiálu pôvodného a pracoval samostatne, upotrebil ho v tej

¹⁾ Nächst an dem Oletzischen Amt, wo jetzt die Aemter Tilsit und Ragnit liegen, ist ein Land, welches vorzeiten geheissen und noch heisst Slavonia oder Slavania, sonst auch Schalauen, wie es die Kreutzherrn bei ihrer Ankunft in Preussen genannt haben. Hartknoch: Alt- und Neu-Preussen. Tom. I. c. 1. Slov. Const. Porph. de cerim. aulae Byz. ap. Migne. CXII, 1241. n. 97.

²⁾ Amphibalus, vestis villosa, sicut est Sclavinia. Gloss. med. et inf. Lat. du Fresne l. c. Ἀμφιβάλω, operio, circumdo, zabalit, zahalit, umthuen, umhüllen. S tým vo spojení je bezpochyby i chalan, halan, jakoby haleňan. U Krajincov a Horvatov hala je to, čo u nás halena.

³⁾ Dalmata, Dalmatica, vestis sic dicta, quod in Dalmatia primum (?) sit reperta, qua non modo induebantur viri ecclesiastici, sed etiam reges ac imperatores in praecipuis solemnitatibus. Lex. Du-Cangii.

⁴⁾ Toga talaris (Tab. S. Serg. Andegav.). Lex. Du-Cangii.

⁵⁾ Slavi togam Surovica adpellant. Bartholom. Mem. Prov. Csetnek p. 59.

forme, v jakéj ho ukresali pre seba neslovanskí dejzpytci. Takto do omylu privedený neporozumel Jornandesovi, ktorý dost jasné svetlo poskytuje k poznaniu pradejepisú Slovanov.

Jornandes (o. r. 552) delí Slovanov na Venetov, Antov a Slavinov. Slavinov a Antov kladie na sever Dunaja a Visly, Venetov do Illyrika, medzi Adriu a Dunaj, počnúc od zriedla až k ústi, a do Germanie, medzi Rýn a Vislu.¹⁾ Šafárik nielen docela zaznal sídla Venetov, ale i sarmatské územie medzi Karpatami a Dunajom prirazil k Pannonii, a tým spôsobom uvalil tmu i na dejepis Slovanov v Sarmácii. Tým činom vymazal deje Slovanov v Illyriku a Germanii z dask dejepisu, a zkolomutil dejepis sarmatských Slovanov medzi Karpatami a Dunajom; učinil to menovite tým, že Bulharov položil do niekdajšej Dacie (Potisia a Sedmohradska), tak ďaleko sa zabudnúť, že sa odvolal i na svedectvo bezmenného notára kráľa Belu. Prijat svedectvo tohoto Bezmenného, znamená utvoriť si chybný základ. Čokoľvek sa potom stavia na takom základe, je chybné, keby aj malo jakúkoľvek podobu pravdy. I v dejepise platí: „*Quale primum punctum, talis ex eo ducitur linea.*“ Tá mienka, že Árpád podmanil si Bulharov na Potisi a v Sedmohradsku, stala sa v ňom predpojatosťou, tak že k jej dokazovaniu použil dôkazov buď nepravdivých alebo neprimeraných.

Hlavný ale nepravdivý jeho dôklad, že Bulhari už v VI. (dla Šafárika v VII.) stoloťi osadili sa v Potisi, podvrátil som už v predošlom pojednaní,²⁾ i je mi to temer nepochopiteľné, že Šafárik, po dobe Hunov tak dôkladne opisujúc vojny na Potisi vedené, nespozoroval svoj omyl, keď čítal, že sa v nich spomínajú len Avari, Gepidi (Rumuni?) a Sylvania, žiadni ale Bulhari.

Za doby Svatoplukovej moravo-slovenská deržava tiahla sa cez Potisie až k dolnému Dunaju, naproti ústi Sávy; ponevác vyslanci Arnulfovi po nej museli konať plavbu, aby sa do Bulharska dostali³⁾, a naviedli Bulharov, žeby nedodávali soľ Moravo-Slovenom.⁴⁾ Darmo Šafárik vo svojej predpojatosti sa domnieva, že toto svedectvo poukazuje na soľné bane marmarošské, a tak že nad Marmorošom, nasledovne i nad Potisím panovali Bulhari. Marmarošské soľné bane spomínajú sa v listinách až r. 1199, tak že tuná radšej myseľ sa dá na soľné zvary rymnické, v terajšej Valáchii, ktorá sa skutočne nachodila v rukách poddunajských Bulharov.⁵⁾ Krem

¹⁾ Slovenský Letopis. V, 177. VI, 1 atď.

²⁾ Slovenské Pohľady. V, 275—279.

³⁾ Missi (Arnulfi) propter insidias Zuendibaldi ducis, terrestris iter non valetit habere de regno Braslavoris, per fluvium Odgora usque ad Culpam, per fluentes (fluenta?) Savi fluminis navigio in Bulgariam perducti. Ann. Fuld. ad an. 892.

⁴⁾ (Arnulphus) missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodumur ad revonandam pristinam pacem cum muneribus mense Septembri transmisit, et ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit. Ib.

⁵⁾ Slovenský Letopis, II, 100, a).

toho Svatopluk musel panovať nad Potisím, keď r. 893 dovolil Arpádovi, aby sa v ňom osadil s ľudom svojím.¹⁾ Darmo poukazuje Šafárik i na meno mesta *Pešť*, ktoré je z bulharského koreňa *pešť*, po slovensky *pec*, po nemecky *Ofen*. Je-li meno Pešť skutočne pôvodu bulharského, zdalí z toho nasleduje, že na peštianskej strane Dunaja museli pred Arpádom bývať Bulhari? nemohlo-li ono vziať pôvod od Bulharov pozdejších? Je to veru veľmi podivné, že Šafárik, ktorý má (ovšem chybné) Bulharov za neslovanský národ, pri mene Pešť má jich za Slovanov.

O pôvode mena Pešť musíme si porozprávať niečo obsérnejšie.

Na pannonskom brehu Dunaja za doby rimánskej ležalo *Aquincum*, na sarmatskom brehu, teda nám z tejto strany, ležalo *Trans-Aquincum*; je to patrne latinský preklad Budína čili Vodína (Будинъ), dľa doteraz známych starobudínskych teplíc tak pomenovaného. Mesto toto ležalo tam, kde doteraz leží starý Budín. Trans-Aquincum nebolo mestó, ale len tvrdz k opevneniu brehu a k bezpečnej preprave rimánskeho vojska do Sarmacie. Časom na sarmatskom brehu Dunaja Bulhari založili osadu Pešť, potom ale i na pannonskom brehu ves podobného mena, tak že na sarmatskom brehu bola väčšia, na pannonskom menšia Pešť. V oboch bývali Bulhari a vládli nad oboma prístavmi.

Povstáva otázka: jakí to boli Bulhari, ktorí založili Pešť? Bezmenný notár až o veľvojdovi Točúnovi (asi r. 944—955) píše: „Zo zeme Bular prišli daktorí prešlachetní páni s veľkým množstvom Hismahelitov, ktorých (pánov) mená byly: Billa a Boču; ktorým vojevoda dal po rozličných miestach Uhorska zeme, a nadto daroval jim na veky hrad, ktorý sa menuje Pešť.“ Hrad na pannonsko-peštianskom vrchu založený je až po tatarskej búde,²⁾ teda po r. 1242. Z toho vidno, že Bezmenný písal značne neskoršie, a že dľa svojej lúbsti upotreboval staré kroniky, páchajúc anachronismy. Snáď sa nemýlim, domnievajúc sa, že v starej slovanskej kronike čítal „gorod“ a miesto „civitas“ preložil to na „castrum.“ Keď teda v polovici X. stoletia Bulhari založili mesto Pešť, jeho založenie nepoukazuje na bývanie Bulharov na Potisí pred dobou Arpádovou, ale ani na Bulharov cudzozemských; boli to Bulharo-Uhri, ktorí s Arpádom prišli na Potisie.³⁾

¹⁾ Arpád a Uhorsko. Druhé vydanie. Turč. Sv. Martin, 1855, str. 8.

²⁾ Cum igitur nos post vastitatem, quam culpīs exigentibus regno Hungariae invexit feritas Tartarorum reformationi regni ex debito sollicitudinis regiae efficaciter curassemus apponere múnus nostras: inter alia castra, defensionī regni congrua, in monte Pestiensi castrum quoddam extrui fecimus, refertum multitudīne hominū numerosa. Dipl. Belae IV. Táto „multitudo hominū“ boli Nemci, ktorí tento peštiansky hrad a jeho podhradie pokrstili menom „Ofen,“ preloziac bulharo-slovanské Pešť (= Pec) na nemecké Ofen, a meno toto preniesli i na starý Budín (Alt-Ofen).

³⁾ Srov. môj spis: Arpád a Uhorsko.

Konečne darmo sa odvoláva Šafárik na bulharsko-slovanské slová v rumunskej reči; sú oni i v kumánčine čili v terajšej maďarčine: teda, dľa analogie, jako sa od Arpádových Bulharo-Uhrov dostaly do kumánčiny (= maďarčiny), tak sa dostaly i do valaštiny. Keby ani toto nestálo, mohly sa dostať do valaštiny buď preto, že s nimi susedili, buď preto, že sa k nim bulharsko-slovanská bohoslužba dostala z poddunajského Bulharska, alebo i preto, že mluva zatisských Slovanov (Dákov), medzi ktorými sa Vlaši (Galli) kedysi boli osadili¹⁾, bola spoločnou mluvou poddunajských Slovanov (Getov).

Že pred príchodom Arpádových Bulharo-Uhrov na Potisí nebolo žiadnych Bulharov, ale Vlaši (Rumuni) a Sloveni, poznať tiež z Nestora, ktorý píše: „Ugri... prišed od vstoka... počaša voevať na žijuščaja tu Volchy i Slověny... posem že Ugri (z Potisia) prognaša Volchy i naslědiša zemlju i sědoša s Sloveny, pokorivše ja pod sja. Ot tol prozva sja zemlja ugorska.“ V Sedmohradsku ale spemína i sám Bezmenný len Vlachov a Slovanov²⁾, hovoriac už buď o dobe Almus-Arpádovskej (IX. stoloťie) alebo Almus-Kolomannovej (XI. stoloťie).

Pojednanie toto preto som napísal, ponevác v ňom má môj spis „Arpád a Uhorsko“ značné potvrdenie.

3. Kde ležala Soarabantia?

Kto, neznajúc alebo zaznávajúc slovančinu, púšťa sa do etymologie historickej, podobný je vojakovi, ktorý bez zbroja ide do boja. Navzdor tomu je takých ľudí dosť medzi učencami, ktorí v tom predsudku, že v Pannonii za doby rímskej nebolo Slovanov, nemôžu najst ani k historickej pravde dvere, ani k dveriam kľúča etymologického. Tak je to i v ohľade na Scarabantiu, niekdajšie mesto v Pannonii.

Vespasian sriadil ho čo municipium; jako to dosvedčujú i rímsky pomník s nápisom: „MVNICIPIVM FLAVIVM AVG(ustum) SCARABANT(ia).“

Jedni majú Scarabantiu za Šopron, iní za Csepreg; pomýlení boli bezpochyby tým, že medzi Šoproňom, Csepregom a Scarabantiou namysleli si jakúsi hláskovú podobnosť. Ja mám mienku odchodnú, pokladajúc Scarabantiu za Vespřim. Mienku svoju dokazujem nasledovne:

V cirkevnom ohľade Pannonia rozdelená bola medzi dve arcibiskupstvá, Voglejské (Aquileja) a Javornické (Lauriacum, Laure-

1) Arpád a Uhorsko, strana 43. Slovenský Letopis 177—184. Neškodilo by, keby si Rumuni tohoto základu svojego dejepisu povšimli, a nelietali v „rímskych“ ideáloch.

2) Habitatores terre illius... Blasii et Sclavi.

cum). K tamtomu náležalo biskupstvo v Scarabantii¹⁾, a za to mám, že bolo ono biskupstvom obradu slovansko-glagolského. Hranicou boli asi bukové hory (Bakony), ktoré sa tiahly medzi metropolou javornickou²⁾ a voglejskou.³⁾

Keď od doby cisára Karola salcburgskí arcibiskupi dostali od neho poslanie do Pannonie, aby ju latinčili a do cisársko-hierarchického organizmu uviedli, povstali trenice nielen medzi apoštolskou stolicou a salcburgskou metropolou,⁴⁾ ale i medzi touto a tamtými metropolami, totižto javornickou a voglejskou.

Rozopra medzi voglejskou a solnohradskou metropolou rozhodnutá bola tak, že rieka Dravá stala sa hranicou medzi nima, a tak Scarabantia padla pod metropolu solnohradskú.⁵⁾ Z toho vidno, že Scarabantiu vzdialiť až na Šoproň alebo Csepreg, je nensmysel; padala ona na juhovýchodnú stranu bukovvej hory (Bakonya), a to — dľa mojej mienky) — na Vesprím. K tomu nás privedie etymologia.

Katančič sa domnieval, že Pannonci obyvatelov Scarabantie, ponevác hovorili odchodným jazykom, menovali Scarabancami alebo Serbancami. Katančič síce rád — jako sa aj sluší — hľadal slovan-skosť v Pannonii: ale čo chce povedať skrze tých Scarbancov a Scrrencov? Nevie: to však viem, že tým nezažal sviecu k objasneniu hľadanej Scarabantie.

V letopisoch patriarchov z Gradu čili patriarchov voglejských prichádza Vigilius, biskup *Scarabantiensis* pod výrazom *Caravantiensis*.⁶⁾ Že tuná *Sc* premeneno je na *c*, príčinou je len to, že latinák neznal patričnou literou označiť hlásku *č*, a tak *Scarabantiensis* a *Caravantiensis* nenie nič iného leda *Čaravancensis* čili *Červancensis*; práve tak, jako Jornandesova *Scarniunga* nenie nič iného leda *Čarňunka* čili *Čerňunka*. Dľa toho v Scarabantii a *Caravancii* patrný je slovanský koreň *Červáňky*.

1) *Patrologiae latinae* ap. Migne. XCIX, 539.

2) *Pastýř duchovní*. V Praze, 1885, str. 307 atd.

3) *Martyrologium Germanicum* miesto Aquileia má Aglar. Migne *Patrologiae lat.* tom. XCIX, 89. Sr. Uhol, Ugol, Ogel, Vogel.

4) Tie trenice známe sú i zo životopisu sv. Methoda.

5) *Ursus patriarcha (Aquileiensis) antiquam se auctoritatem habere asserebat, et quod tempore, antequam Italia a Longobardis fuisset invasa, per synodalia gesta, quae tunc temporis ab antecessoribus suis — — agebantur, ostendi posse, praedictae Carantanae (= Korumtansko a Pannonia) provinciae civitates ad Aquileiam esse subiectas. — — Dravus fluvius, qui per mediam illam provinciam currit, terminus ambarum dioecesium esset, et a ripa australi ad Aquileiensis ecclesiae rectorem, ab aquilonari vero ripa ad Juvavensis ecclesiae praesulem pars ipsius provinciae pertineret. Dipl. Car. M. an. 811. ap. Migne. XCVII, 1045.*

6) *Mon. Germ. Hist. SS. RR. Longob. & Ital. saec. VI—IX. Hannov.* 1878, pag. 393.

Čo sú *Červánky*, to je známo každému Slovanovi; vidí jich zaiste na oblohe pri západe a východe sluka, zvláštne za času jar-nieho alebo podzimného. S červánkami stotožňuje sa i zora čili žiara, pri západe sluka večernia, pri východe ale jutornia. Hviezda, ktorá za červánok a *zory* trblieta sa na oblohe, menuje sa *Zornicou* (*Hesperus* = *Vesperus*), buď ona večer nasleduje alebo ráno predchádza sluko. Toto nás vedie k ďalšiemu stopovaniu Scara-bancie čili Červancie.

Úzkoprsí dejezpytci pokladajú účinkovanie cisárskej hierarchie od doby cisára Karola r. (896), zväčšia latinčenie kresťanov, za obracanie pohanov. Takým predsudkom vedení ovšem i v Pannonii, ačkoľvek tam pracovali dve metropole už temer od doby apoštol-skej, pred IX. stoloťím, t. j. pred účinkovaním arcibiskupstva solno-hradského, vidia len pohanstvo; a tým viac by tomu uverili, keby nahliadli, že pred IX. stoloťím boli v Pannonii kresťania obradu glagolského. Spomenúť jim slovanskosť znamená nahnúť jim husiu kožu pred panslavismom a popúdiť jich k negácii. Bolo-li v Pan-nonii pohanstvo pred IX. stoloťím, ovšem nemohlo v nej byť ani biskupstva scarabantského čili červanského: bolo-li tam ale — jako i skutočne bolo — kresťanstvo v Pannonii,¹⁾ nezaniklo tam ani biskupstvo scarabantské čili červanské.

Bulla pápeža Eugenia (824—827) k metropole javorníckej po-číta nasledujúcich sufragánov:

a) v Hunnii čili Avarii (poddunajskom Rakúsku) *Favianen-ského* (favus = mäd, Faviana = Medlik, Mölk);

b) v pannonskej Moesii²⁾ *Vetuarcenského* (Staréhrady, Magyar-Óvár, Ung. Altenburg, niekdajšie Moesburg, chybne Moosburg);

c) na Morave čili vlastne na Slovensku *Nitravského* (Nitra, Neutra);

d) v Pannonii medzi Ravou (Rabou) a Dravou *Speculi-Julien-ského* čili *Sori-Guturenského*, ktorého mám za Vesprímskeho; a o tomto jednať je tunajšou mojou úlohou.

Tá „*Speculi-Julienensis, quae et Sorigiturensis ecclesia*“ narobila dejezpytcom najviac bolenia hlavy, a to zvláštne preto, že ju všade inde hľadali, len nie v Pannonii, kde ju dľa pápežskej bully hľadať mali.³⁾ Nechcem unovať čitateľa zavracovaním rozličných a to vôbec pochybených mienok o tomto predmete, a prikrečím hneď k samej veci.

Keď ku „*Speculi-Julienensis*“ pridané je „*quae et Sorigiturensis ecclesia*“, z toho je patrné, že tuná *Specula Julii* je latinské meno miesta: *Sorigiturensis* ale je meno jeho nelatinské, teda národné, a síce podobne složené *Sori-Guturenensis*. V starom rukopise stálo *Sorigiturenšiš*, ba snáď *Sorigiturenšiš*: a tak kto v *Sori-guturenšiš* nevidí slovanský výraz *Sory guturné* čili *zory jutornie*?

¹⁾ Pastýř duchovní. V Praze, 1885, str. 305 atď.

²⁾ Slovenské Pohľady, V, 275.

³⁾ Pastýř duchovní. V Praze, 1885. V, 438—442.

Zornica — jako sme výše videli — má latinské meno *Vesperus*, a tak *Zora jutornia* mala by vlastne po latinsky znieť *Aurora Vesperina* alebo krátce *Vesperinum*: kto už v tomto nevidí Vesprím a — jako v starých písmach prichodí — *Vesprimium*? zdaliž nutno myslieť radšej na výrazy *Ves Perúna* alebo *Weiss Brunn*, ktoré nemajú žiadneho základu historického?

Jako sa to už stalo, že *Zory jutornie* preložené boli na *Specula Julii*? Jakokoľvek sa to stalo, už buď náhodne alebo zúmyselne, predsa je isté, že sa to stalo zo slovenského mena mesiaca Júla. Mesiac *Julius* je nám *Červenec*, a tak patrne je, že pozdejší latinčítelia strážnici mesta *Červancie* čili *Červencie* dali meno *Specula Julii*.

Možná je opäť otázka: jako sa to stalo, že staré *Červancia* (*Scarabantia*) premenené bolo na *Zory jutornie*? Ja si to tak vysvetľujem: *Červánky* a *Zory* sú výrazy totožné (*synonyma*); u starých slovanských obyvateľov Pannonie (u Venetov) bolo viac v užívaní slovo *Červánky*, u neskoršie prisťahovavších sa (u Sclavinov) slovo *Zora*: títo teda to mesto nazvali dľa *Zory*, tamtí dľa *Červánok*.

Nadhodí-li kto tú námietku: „zdaliž jedno a to isté mesto nosilo viac mien?“ tomu odpoviem, že to za starodávna nebolo nič nového; ku pr. jedno a to isté mestečko nachádzame písané *Holič*, *Alba Ecclesia*, *Újvár*; *Chrám*, *Chramus*, *Χραμος*, *Fejéregyház*, *Weisskirchen* atď. Niekdy len tak ľubovoľne ihrali si s menami; ku pr. *Posonium* a *Istropolis*, *Olomúc* a *Juliomontium*, *Trnava* a *Nagyszombat* atď. Podobným spôsobom zachádzalo sa i s menom *Červancia* (= *Scarabantia*). Jedni videli v ňom mesiac *Červenec* a preložili ho na *Specula Julii*; druhí miesto *Červánok* upotrebili synonymnú *Zoru*, a nazvali ho *Zorou jutorniou*; pozdejší nahliadli, že *Specula Julii* je chybný preklad do latiny a, v *Červánkach* čili *Zorách* zpozorujúc latinské *Aurora Vesperina*, opravili preklad na *Vesperinum*.

Vesperinum (*Vesprimium*, *Vesprimium*) skutočne zodpovedá niekdajšej rímskej *Scarabantii* (*Červancii*). Tak rečené „*Itinerarium Antonii*“ medzi *Scarabantiu* a *Vindobonu*¹⁾ kladie *Mutenum*. Je-li *Mutenum* (Mútno) terajší *Mosony*, tak zo *Scarabantie* dobre sa počíta do *Mutena* 18.000 krokov, do *Viedne* ale 36.000 krokov. Ponevác ale medzi *Scarabantiou* a *Vindobonou* spomína sa i stanica *Aquis*, pravdepodobné je, že pod *Mutenum* rozumie sa *Putenum*, tak že zo *Scarabantie* viedla cesta do *Putenum* (*Putina*, *Pitten* na *Litave*), a odtiaľto vedľa *Teplíc* (*Aquae*, *Baden*) do *Vindobony*.

Že *Scarabantia* padá na *Vesprim*, dotvrdzuje to i tá okolnosť, že dosiaľ je biskupstvo vo *Vespríme*, ktoré zaiste je len ďalšie

¹⁾ Ocsovszký Kázmér, riaditeľ gymnasia v Pápe, v „Értesítő“ na r. 1883/4 na str. 8. *Vindobonu* vysvetľuje (?) z keltického *Wind* = biely a *bona* = vrch. Ó, etymologia! V *Magyarország* ovšem musí sa siahäť ku keltickému humbugu, lebo *Vindobonu* čili *Vindominu* vyhlásiť za „oppidum Vinidorum“ bolo by zločinom.

bytie onoho biskupstva, ktoré — jako sme videli — kedysi náležalo k patriarchátu voglejskému. Je pravda, že u nás tkli nám do hlavy tú lož, že celé kresťanstvo v Uhorsku, a tak i všetky biskupstvá vzaly počiatok od apostolátu sv. Štefana. Nespomenuté iné, podotýkam len to, že už diplom r. 1001 spomína biskupský chrám, diplom r. 1008 biskupské sídlo vo Vespríme, bez toho žeby udával sv. Štefana za pôvodcu a zakladateľa.

Malý Paríž.

Píše *Gustáv Augustiny*.

„Le petit Paris“ je obľúbeným epitetom, ktoré pridávajú francúzske a po nich i iné časopisy *Bukuriaštu*. Neznám síce Paríž z vlastného videnia, a z toho, čo som zo „živých“ i „neživých“ prameňov o ňom vyčerpál, súdim, že vynálezca onoho epiteta predsa len musel byť básnicky naladeným, alebo aspoň jedným z najohľadnivejších repräsentantov tých sympatických stykov, aké vyvinuly sa medzi rodnými tymito kmeny zvlášte od časov rumunskej národnej renaissance. Muselo by ešte hodne „keby“ a „vtedy“ sa vyplniť, akby názov uvedený mal dostať reálnejší podklad.

Bukuriašť je dnes zvlášte od poslednej vojny v najtuhšom processu zovňajšieho vývinu, ktorý stavia ho do radu miest, nazvaných „mestami budúcnosti.“ Schválne hovorím zovňajšieho, lebo vnútorne, duševne, dosiahol už hlavného, celým národom túženého cieľa: stať sa hlavným mestom zeme, obývanej jednotným národom, ktorý hneď od počiatkov svojho občianskeho sriadenia rozdelený bol až do nedávna teritoriálne i politicky a udržívaný v tomto stave vnútornými rozbrojmi, vyvolanými dielom domácimi oligarchy (bojarmi), dielom zlými panovníkmi a revnivosťou zovňajších „priateľov“ i nepriateľov.

Ponechávajúc si: podať svojím časom v osobitnom pojednaní stručne dejepis Rumunska, štátu teraz už tak dôležitého, obmedzím sa nateraz len udaním, že je Bukuriašť iba od r. 1859 hlavným mestom terajšieho kráľovstva rumunského, ktoré povstalo z bývalých dvoch tak nazvaných „dunajských kniežatstiev“: *Valachie* (menovitej i Multaniou, či správnejšie Munteniou, lebo pochádza od *munte* = hora, teda tiež toľko ako „Uhorsko“) a Moldavie, obývaných od času prvých kresťanských stoviek národom, ktorý povstal so smiešania dvoch kmenov: pôvodného dáckeho, ktorý podmanil Trajan okolo r. 105 po Kr., a z kolónií rímskych, naosádzaných sem vďaka dobyteli, utvoriac tak provinciu známu pod menom „Dacia Trajana.“ Na tento rímsky svoj pôvod sú Rumuni veľmi pyšní, priznávajú ho pri každej významnejšej príležitosti, odvodzujú z neho všetky svoje dobré i zlé vlastnosti; že zachovali — vraj — mluvu

latinského ľudu (nie spisovnú) pôvodnejšie, čistejšie, než ktorýkoľvek iný románsky národ, áno tak ďaleko boli, v istých dobách zašli, že ako národ „*de origine nobili*,“ descendenti Trajanovi i prácou povrhovali, z čoho už pravda prísnosťou života vytrezveli.

Ja si však vždy predstavujem, že i na nich vzťahuje sa Sládkovičovo „*strapy z dávnych umrlých zvlakov*“ do istej miery.

Najmenej rečeno v 6. storočí prišli Rumuni do styku s kmeny slovanskými, s ktorými jich ďalšie osudy tak tuho sviazali, že s nimi kedysi i politický celok za istý čas tvorili pod menom Bulgaro-Valachie (viď Píčov: „*Die Abstammung der Rumänen.*“) Pre nás najzaujímavejšie je, že rumunčina obsahuje temer tretinu koreňov slovanských, že s kresťanstvom prijali od Bulharov i jazyk jích s kyrillským písmom nielen za reč cirkevnú, ale i za dvornú, diplomatickú, v ktorej vydávaly sa všetky verejné dekrety až do r. 1656. Tieto pomery zasluhujú samy dôkladného samostatného preštudovania a objavenia.

Hlavným mestom bývalého Munténska či Valachie bol Bukuriašť tiež len od r. 1669, keď sa boly predtým už 3 iné mestá ako sídlo panovnícke vystriedaly. Bezprostredne pred Bukuriaštom bolo hlavným mestom Muntenie mesto Tergóvište, čo výlučne tiež len pre jeho slovanský pôvod (trhovište) spomínam; ako vôbec sa to len hemží slovanskými menami zemepisnými: Predeal (prediel), priesmyk na hranici Sedmohradska a Rumunska, Dobrec, Dobrosľaveny, Podgoria, Lipnica, Dobromis, Slaník, Slatina, Rimník, Izvor, Barlog, Trestie, Bezded, Dimbovitza (? = Dubovica), Sadova, Pisku, Rajec atď. atď., všetko mená osád.

Začiatok Bukuriaša siaha do dôb pomerne mladých, do II. polovice 14. storočia, a o pôvode jeho rozpráva ľudová tradícia, že zakladateľom jeho bol pastier menom *Bukur*, ktorý si okolo Dimbovice, riečky Bukuriaštom pretiekajúcej, ovce pásal a prvú kolibu vystavil, okolo ktorej si najprv jeho potomstvo, neskôršie však i iní domky stavali. Voči tejto poetickej predstave stojí polozaručené historické podanie, že to nebol pastier, ale panovník sám, alebo syn panovníka, menom *Bukur*, ktorý však volal sa dľa vtedy panovavšieho zvyku po slovansky Radu (meno i dnes ešte veľmi často užívané), lebo koreň *bucur* v rumunčine zodpovedá nášmu koroňu *rad* so všetkými mluvnícnymi odvodzeninami. Tento Radu či *Bukur* tedy, vidiac, že tehdašie sídlo Muntenie, Trhovište, nemá pred sebou zo strany východnej žiadnej ochrannej prekážky pred častými vpádmi tatarskými, vystavil na malom kopci nad Dimbovicou akúsi pevnosťku (citadelu), s kaplnkou v prostriedku, ktorá i dosiaľ stojí a volá sa kostolíčkom Bukurovým. Zapustlosť, pod jež „ochranou“ táto tak drahocenná pamiatka veľmi trpí, nesvedčí o velikej piéte a smysle pre historické pamätnosti.

Tí, čo v Bukuriašti nevidia len „Malý Paríž,“ ale odštep samého veľkého Paríža, odvodzujú *bucur* od „*bon coeur*,“ ale sa mi to zdá byť také, ako keď Cuczor odvodzuje asztal od *az tál*; alebo keď Pulský o sebe nedávno pri jubileume svojom povedal, že je on „wallónskeho“ pôvodu.

Z uvedeného etymologického vysvetlenia vychádzalo by, že Bukuriašť toľko znamená, ako „mesto radosti,“ no a skutočnosť veru tomu zodpovedá. — K vôli správnosti pripomeniem ešte, že po rumunsky píše sa Bucuresci (s mäkkčiom na i miesto pun ktíka) a vyslovuje sa Bukurești, toto št trošičku šušlavo; forma je plu-rálna, koncovka —sci zodpovedá asi nášmu —ovce (Beharovce), alebo —any (Krpelany). Naši Slováci podržali najlepšie prispôso benie, volajúc ho Bukuriašťom; tedy Bukarest je menej správne.

Osudy, aké cez Bukuriašť preleteli od prvých počiatko nateraz ešte dosť nedostatočne objasnené, dielom pre malý starých letopisov a dielom že i tie, ktoré zachovaly sa pred kami života a pred zubom času, nie sú ešte prehliadnuté, sri a na svetlo dané. Už tá pomerná mladost Bukuriašťu ako mesta vôbec a sídelného zvlášť, vysvetľuje do istej miery, že je chu do buč ako na dejinné zjavy, tak i na pamiatky, ktoré by mali by sto-pami postupného vývinu ducha národného v jeho rôznych for mých. Nie dlho po vystúpení Turkov na dejisťe balkánske dostala sa a bola Valachia (slovo toto Rumuni ueradi čujú, ani ho o sebe neužívajú, radšej Munténia) so sesterskou Moldavou do istého stavu odvíslosti od osmanskej ríše. Rumuni, vtedy ešte Muntianci a Moldavian, na jíchž zeme Uhorsko a Poľsko neustále nároky robilo a jich anekto-vať chcelo, krem toho i snahami a pokusami o sjednotenie s rím-skou cirkvou privedení boli k politike, dať sa dobrovoľne pod ňu, a taylorát Turecka, a tým povstaly dve smluvy, takzvané kapitula-cie, v smysle jíchž obe krajiny platily do „Zlatého rohu“ ročný tribut, peškeš-om (= dar) zvaný; sultan však mal jediné právo: zvolené knieža (Domn, alebo častejšie Voda od vojvoda, a od toho i s jedno-hradský vajda) potvrdzovať, a za to povinnosťou jeho bolo: zeme tieto brániť pred akýmkoľvek zovňajším nepriateľom. V theo-rii by toto bol vždy ešte býval na tehďajšie pomery dosť znesiteľný stav, ba hádam lepší, nežli je stav mnohých národov v kultúrnych štá-toch dnes, keby krein „tureckej viery“ hlavne sám duch národa a jeho predstaviteľov nebol často poklesol a sami títo neboli volali Turka za sudcu v domácich rozbrojoch — bojarov medzi sebou z jednej strany a medzi nimi a panujúcim kniežaťom z druhej.

Bol vám to prototyp pravých olygarchov, ktorí i svoje bývalé kaštiele nazvali „curte“ (dvor), tak že sa pod týmto názvom ešte i dostal miesta, na nichž tieto kaštiele stály, curte-om volajú. Samo slovo bojar vzato je z ruského bojarin (zkrátenina barin) a udeľo-vané bolo pôvodne tým, čo sa v boji vyznačili, zaroveň s odmenou pôdnou, neskoršie povolávaním ku krajinským úradom; no nikdy to nebol dákyi druh šľachty s harmalesami a erbami; význačný rozdiel od ľudu záležal v majetku, ktorý behom času, ako v celom stredovekom feudalisme, prešiel úplne do jích rúk a misera con-tribuens plebs udržala sa tu až do r. 1864. Správa krajiny ležala v jích rukách, z najstarších a najbohatších rodin volený býval pa-novník — Voda, lebo Domnuu, aj Hospodár zvaný, na 7 rokov; dedičnej postupnosti nebolo.

Táto svoboda, pravda, skrývala v sebe stály prameň intríg, potrasení, z ktorých v najvyššej miere korystili sultánovia, rozduchujúc svár a predávajúc kreslá kniežatské týchto dvoch zemí, dla ľubovôle i viac ráz v jednom septennium, čo sa potom zdieraním ľudu vynahrádzovalo. Rodiny zradzovaly jedna druhú, čím ináče najschopnejšie hlavy neraz v sedemväzovej temnici štambulskej alebo rukou katovou zahynuly.

K podriadenejším úradom stavění bývali príslušníci istej triedy, ktorú volal ľud posmešne čokoi = zobáčnici, povstalej zo súkromných úradníkov bojarských: vychovavateľa, účtovníka, sekretára, kaviarníka atď., ktorí si časom tiež majetku nadobudli. Povolany bojarský ku krajinskej hodnosti preniesol celý svoj zobáčnický personál sebou a pri odstúpení vrátili sa i tamtí na dvor.

Stredného stavu v zemiach týchto nebolo, začal sa tvoriť iba asi pred 30 rokov. Spomenuté dvory bojarské vyzeraly úplne ako dáke pevnosti: dookola hrubočizným múriskom ochranným ohradené s jediným otvorom — bránou sklepenou, kde stráž z Albánov pozostávajúca dňom i nocou bedlila, v prostriedku sám kaštieľ so strechou dvaráz tak vysokou ako samé stavisko, pre ľahké stiekanie snehu, presahujúcou vyše metra od múru k záštite pred slnkom i dažďom. Celou dĺžkou domu tiahol sa obyčajne hlavný terem, z prava a z ľava menšie izbicky, pospájané chodbami, poval z ozrutných trámov, podlaha z pálených tehál; vo vedľajších traktoch mali bydlá úradníci vyššie spomenutí, medzi ktorými i osobitný *čibučnik* k obstarávaniu fajčiarskych potrieb; iné oddelenia pre bojarku a dcéry; iné pre synov a učiteľa gréčtiny v časoch, kde Gréci mali v Bukuriašti moc v rukách, o čom dolu nižšie viac prehovorím. — Keď bojarskí synovia dosiahli istého veku, oprávňujúceho ich na prístup do kniežacieho dvoru, bol jim pridelený mládenec, kočiš so zvláštnym kočiárom a apanážami; dcéry bojarské dostali tiež každá svoju komornú, ševkyňu, 2—3 cigánske dievčatá, ktoré jej pomáhali vyšívaf a pestovať hodbabné chrobáky.

Dvor bojarský mal krem toho vlastnú kaplnku; veľké sýpky so zbožím a sklady všetkých možných potravných článkov na dlhší čas dostatočné; v jednom kúte dvora dakoľko kolíb cigánskych, jichž obyvatelia prevádzali potrebné remeslá: krajcírstvo, čižmárstvo, kováčstvo, pekárstvo atď. Bol to tedy úplne istý druh *štátu v štáte*, v ňomž mohol bojarský celým komonstvom žiť dlhé mesiace a brániť sa proti moci kniežacej, ktorej sa bojari veľmi často protivili.

Teraz sláva bojarská „v tóni skrytá leží;“ dvory jich ztratili sa úplne z povrchu, len kde tu vídať ešte svedka bývalého lesku v melancholických kontúrach polozrúcaných múrov na daktorých odlahlých častiach mesta, kam nivelujúca ruka času v podobe podujímavého priemyselníka alebo duchaplného člena „okrašľujúcej komisie“ nepadla. Škoda vskutku dať zahynúť každej pamiatke na život čo i búrny, nám teraz divným sa zdajúci, ale pre vývin národný predsas veľmi pamätihodný.

So zaníkaním starého života a vystupovaním nového, s odplutím predtým riadacích ideí a s prúdom nových, s tým „assimilovaním kultúry“ mení sa očividne i zovňajšia tvárnosť Bukuriašta. Ale ako každá prináhla, k dosiaľnemu vývinu v nepomere stojaca reforma plodí nesrovnalosti, tak jich má i Bukuriašť plno.

Keby každé podobenstvo nekulhalo, nuž povedal bych, že podobá sa človeku, ktorý sa chce silou mocou dostať na parádu, na ktorej vraj musí byť, a nepreoblečie si ani nočnú košelu, len elegantný „Ueberzieher“, s hodbabnou kravatkou a v nej trebárs drahocennú ihlicu, cylinder len trochu ofúkaný, tak že mu v tlačení nevidieť ostatnú toaletu; ale mu len rozopnite kabát, uvidíte, že za týmto maloparižským fačonom skrýva sa orientálna originalita v plnej svojej kráse.

Na priestore 30 □ kilometrov (skoro ako Berlín) mohlo by nie 200.000, ale i päťkrát toľko obyvateľstva byť, keby sa v okrašovacej reforme riadili celkom dľa „západu“ a stavali samé 3—7-poschodné kasárne, kde si už rodina považuje za „výlet na vonkov“, keď z toho posledného do onoho sostúpi a kde o úbohých deťoch na ulicu odkázaných dobre sa môže užiť to, čo o nás Liptákovch môj bašák v Revúci s hnevom hovorieval, že „ím ani slcóvska nesviatí, chymä“ (iba) mesášok.“ (Hnev pochádzal z toho, že raz chlapi huncúti boli vypustili pri súkených stupách úpust a zviezlo sa na Liptákov.)

Z veľkého počtu ulíc (650 v úhrnej dĺžke 251 kilometrov) môžu len asi 3—4 nárok mať, aby prispely k oprávnenosti názvu „Malý Paríž.“ Čo je okrem týchto a za tymito, vždy ešte môže slúžiť v mnohom ohľade za názorný typ orientálnej originality a takzvaného tureckého panstva. Terajšie bojarské domy majú napospol podobu víl, aké asi vidno v Pešti na konci radiálky (ba vlastne už Andrássova ulica), temer výlučne len na vysoké prízemie stavané, veľmi zriedka čo i len na jedno poschodie, obyčajne s veľmi príjemným zaskleneným výbežkom, vstup (entrée) zvaným, ovínutým zo troch strán (štvrť vedie už do izby) plazivou rastlinou, tak že i v letných horúčostach a vôbec v ktorúkoľvek dobu „procul negotiis“ slúži za príjemné posedenie pri vísťku, preferancíku, šachu atď. Najchválhodnejšie ale je, že každý takýto bojarský dom má vôkol seba veľký voľný priestor, sriadený buď len v púhy dvor s vedľajšími stavbami (stajne, kurníky, holubníky) alebo zväčša v zahrady, udržiavané viac menej starostlivým umom. Pomedzi tieto bojarské domy povsádzané sú samé chalupy, tvoriace jadro, ráz starého Bukuriaštu, onú vyššie spomenutú nočnú košelu. Nepotrebuje sa ani 5 minút vzdialiť od hlavnej európskej ulice a prídete na kontrasty hodné zvečnenia, kde popri utúšenom bojarskom kaštieli vidíte kolibu, 1 meter vyššie nad zemou a 1 pod uličným nivó, úplne ošarpanú, rozpukanú, akým páru som nevidel ani v najopustenejších dedinách na Horehroní, vo Vernári a Telgárte.

Z blízkeho kopca hľadiac na túto smes domov, domkov a kolíb, javí sa mesto ako velikánska zahrada, v ktorej sa ztrácajú príbytky

pánov (bojar má dnes už tak zobecnely význam, ako u nás slovo páni, t. j. kto má podľa novej módy klobúk, úzke nohavice a topánky na šnurovanie) a ľudu v stromoví zaobalené. Vyrážajúce body predstavujú kostoly, ozdobené mnohými väzami a väžičkami vo východnom slohu, napospol pokryté bielym železným blachom, čo zvlášte pri mesačnom svetle v tichosti nočnej temer magický pohľad vyludzuje.

Dákejšie významnej zaujímavosti neposkytujú tunajšie kostoly v žiadnom ohľade; stavané sú síce v základných nárysoch stylu byzantského, ktorý ale často v mnohom sa odchyľuje od neho: vnútrok má podobu kríža so sanctuariom a miestom pod hlavnou kupolou do polokruhu, zovnútorne okrúhly alebo polygonný, kdežto byzantské čisté podržujú štvorhrannú podobu; pred samými chrámovými dvermi pripojený je akýsi vstup, vestibul zvaný, utvorený zo strechy na stĺpoch (často len 4) ležiacej. Kremä 2—3 nemajú žiadnej ornamentiky, čoho je nemalou príčinou i to, že pravoslavia nedovoľuje žiadne sochy; tým viac by sa snáď očakávala maľová náhrada maľbou. Čo do mnohosti zodpovedajú síce tomuto požiadavku, ale jakosť malieb mení i tú prvú vlastnosť len v neprospech kostolov. Prv napospol, teraz už len menšia čiastka jích je celá pokrytá freskami, svedčiacimi o najprvotnejšom stupni ako hmoty, tak i umu, upotrebeného pri nich; krem toho zpusťnosť, spôsobená zubom času a nezahnaná obehmi nábožného citu, predstavuje jich v rúchu veľmi neúhladnom. Vnútrok je rozdelený ako v ruských na *loď* so stolicami len popri stenách; potom príde miesto pod hlavnou kupolou, kde sa odbávajú výkony, pri nichž kňaz prichádza v bezprostredný styk s veriacími (absid) a konečne oltár (sanctuarium), oddelený od uvedených dielov stenou s tromi dvermi, „*templa*“ (ikonostas) zvanou, úplne ikonami a pozláteniami pokrytou. Múry vo vnútri sú tiež maľované, vždy veľmi tmavo, až príserne; kremä svätých v každom kostole sú buď fresky, menej obrazy olejové panovníkov a panovník v dávnych národných krojoch. Sôch, ako som spomenul, cirkev pravoslavná nemá; na olejových obrazoch bývajú ale veľmi často šaty prevedené v striebre, niekedy i ruky a nohy (v užšom smysle), *tvár ale nikdy*. — Z tohoto celkového opisu nevymkne sa zvláštne ani mitropolitánsky chrám; patrí k menším; zachovával sa v ňom pozostatky Sv. Demitra, najväčšieho svätého patrona v Rumunsku. Počtom 103, len jeden vlni dokončený, k bohatému špitálu náležiaci, predstavuje vzácne umelecké dielo, opis jeho by ma však dlho zdržal; no nenahrádzať vždy ešte to, čo iné veľké mestá počítajú medzi najprvšie svoje chlúby: *dóm*, pamiatka to, v ktorej a na ktorej obetivosť citov svätých dostáva zovňajšieho výrazu či prostredne, či bezprostredne najprvšími umelcami, by zpäťpůsobila na nasledovné potomstvo v tom istom smysle.

Veľká čiast hlavne najstarších kostolov sú jadrá zaniklých kláštorov, nesiahajúc vekom ďalej ako asi do r. 1340; sú v Rumunsku i staršie kostoly, ale inde, nie v Bukuriasti.

Ako pamiatku z prvých dôb kresťanských, keď zvony neboly ešte známe, zachováva tunajšia cirkev zvyk, že užíva krem zvonov i klopanie kiahničkami na dosku voľne zavesenú, alebo cenganie obľúkovoite zahnutej úzkej platne liatinovej, čo dosť dlho na cudziaca nezvykle pôsobí. — Samé zvony sú malé, hlas jích i jednotlive i hromadne nemá tej vážnej nábožnosť vzbudzujúcej harmonie našich zvonov, čo ti tak často vyvolá v dušičke neodolateľné zvlzenie najjemnejších strún.

Hore vyššie bol som spomenul, že Rumuni užívali až do r. 1669 v liturgii svojej reč slovanskú, čo by malo svedčiť, že pokresťanení Slovanmi. Pravdepodobnejšie však je, že prijali slovanskú bohoslužbu za času trvania Bulgaro-Valachie, lebo z niektorých slov a znakov súdiť možno, že už prví kolonisti z Ríma doniesli do Dácie kresťanstvo, áno že prenasledovaní tam utiekali sa sem; zvlášte charakteristické sú slová: *dumnezeu* = Boh, povstale z *dominus* a *deus* (nie z gréckeho zeus, lebo je v rumunčine prehláskovanie z *d* do *z* i lexikálne i grammatikálne veľmi obyčajné); samé slovo *zeu* má význam zaverujúcej, dotvrdzujúcej výkričky či príslovky, rovné asi s naším „naozaj“, „na môj pravdu“ a konečne i ztrivializovaného „na môj“ dušu: „slovo *biserica* (prízvuk na *e*) znamená kostol a povstalo z *basilica*; slovo *templa* (e má mäččen nad sebou a vyslovuje sa tupo) som uviedol vyššie ako pomenovanie steny, deliacej loď chrámovú od oltára; ďalej *cruce* (kruče) = kríž; *anger* (nad a vokaň, vyslov andžer s nosovým an) = anjel; *mormânt* (e nosové) = pomník (monument) a ešte iné svedčily by za pôvodný rímsky ritus.

S prijatím kresťanstva, alebo tedy pravoslavia, uvedená bulharčina skoro stala sa aj dvornou, úradne svetskou rečou, tak že staré letopisy, reškripty, dopisy, vôbec všetky verejné listiny a knihy osnované sú v bulharčine starou kyrilicou. Popud k uvedeniu vlastného jazyka mal by bol byť daný vlivom reformácie a vyskytla sa bola kde tu vskutku i v rumunčine (ale vždy kyrilicou) písaná kniha; oficiálne ju však uviedol iba Voda Matej Basarabský, písmo ale zostalo kyrilské, a síce pri spisoch svetského obsahu až do začiatkov národného znovuzrodenia (medzi 20—30 rokmi nášho stoloetia), v cirkvi bezvýminečne až do dnes. Neskoršie prehovorím o následkoch prudkého, bezohľadného čistenia a neologisovania jazyka; teraz len tolko ešte, že je to veľmi ťažko vytrhnúť ľudu výrazy pre najpodstatnejšie pojmy, prevzaté temer pri začiatku tvorenia vlastnej reči a preniklé úplne v život jeho. Ešte dnes nemožno (vlastným doznáním rozumne na vec hľadiacich) nahradiť bez škody množstvo výrazov, ako sú: *majka prečista*, *posti*, *spovedania*, *metania*, *domnule milujesce* (sce = šte, Gospodi pomiluj), *spasenja* (prízvuk na *e*), *duchovnic* (c na konci, pred a, o, u = k), *duch*, *bogoslov*, *blagoslovenie*, *pusnic* (pustovník, mních), *postnic*, *praznik*, *pridvor* (pred kláštorom), *chram* (patron kostola), *milostiu bojiu* (j = ž, užíva sa pri tituloch cirkevných hodnostárov), *odejda* (cirkevné rúcho), *molitva*; *starie* (predstavený kláštor), *blagorodni*, *pomelnic* (pamätník, mémoire), *nastavnic* (predstavený i učiteľ klá-

štora), *izvod* (preklad), *biv. vel. banu* (bývalý veľiký bán, titulatúra), *ucenic* (c pred c a i = ě), *troita slavita* (t s obrátenou piatkou c), *slava domnului* (sláva Pánu), *bog da prosti* (najobyčajnejší výraz poďakovania rumunského ľudu) atď., atď. Tieto slová a výrazy nedajú sa bez úštrby pojmov samých neologizovať.

K završeniu tohoto cirkevného oddielu pripomeniem ešte tri obrady, tvoriace hlavné momenty života ľudského.

Krst prevádza sa ako u Rusov, ponorením novorodeniatka do vody; sviatok všeobecný tejto sviatosti zasvätený je deň „Troch kráľov“ (dľa pravoslávneho kalendára o 12 dní neskoršie než náš), *boboteasa* (prízvuk na prvé a) zvaný a odbavovaný s veľikou slávnosťou, asi ako u nás Božieho tela. Pri zvuku všetkých zvonov (počujem jich i pri písaní týchto riadkov, len ako zvonenie na obed, veselo), odbavujú sa najskorej služby božie v kostole od dávna k tomu určenom, pri nichž rozdeľuje sa svätená voda do prinesených nádobiiek; na to ide sprievod s mitropolitom v čele k rieke, kde na brehu vystavený je pavilon, ozdobený draperiami a zástavami v národných farbách, kam dostavia sa i kráľ s kráľovnou. Tu najprv odbavia sa zase služby božie, zväčša zo spevu záležajúce, na to sostúpi najvyšší prítomný kňaz celkom k vode a hodí dnu drevený kríž (ak je ľad, vyrúba sa otvor), za ktorým pustí sa určený k tomu človek z chudobnejšieho stavu (prv celkom) zoblečený a vytiahne ho, začo dostane istú odmenu (prv 500 piastrov = šajnových zlatých), že sa vec obyčajne s trivialným smiechom skončí, dá sa domysleť.

Na to nasleduje vojenská prehliadka.

Deň pred boboteazou je veľký pôst; v noci na to prevádzajú sa zdedené zvyky: mladé dievčatá položia si do živôtka posvätený konárik bazičkový, okolo polnoci postaví sa pred zrkadlo a hádajú si „osud;“ ktorá pri *odbití dvanástej* vidí v zrkadle iba bledú ženskú, tá v tom roku zomre; ktorá vidí vedľa svojej podoby i šuhaja, na ktorého si myslí, vydá sa za neho ešte toho roku; dajedným neobjaví sa nič z uvedeného, a preto dajú zato viac na sny tej noci.

Sobaše odbavujú sa väčšinou večer, asi o 1/29, čoho príčinu neviem si vysvetliť; na miesto pod kupolou v chráme postaví stolík, bez kríža na ňom, len s modlitebnými knihami, okolo kňazov a za kňazmi bezprostredne na strane k dverom kostolným bližšie mladoženici, týmito zprava a zľava družba a družica s veľkými sviecami v ruke; starejší, starejšia tiež so sviecami a na to ostatní povolaní i nepovolaní. Obrad pozostáva len z modlitieb a spevu; bez obaplných otázok a odpovedí a bez prímluvy kňazskej; počas obradu postaví jim hlavný kňaz na hlavy mosadzné obrúčky, ktoré na konci obradu zase sám sníme; na to sa pochyťajú kňazovia za ruky; mladoženici a 4 uvedení hlavní svedkovia podobne, utvoriac spoločne kolo, 4–5 ráz obtočia stolík, a krátka modlitba skončí obrad; na čo z kancelie šuhajci tam pripravení rozhadzujú obečenstvu kytky a cukroviny. Toto sa zneužíva často, že začne sa ešte i chvíľu

pred kolom a trhajúce sa obecenstvo o výsluhu spôsobí obyčajne výtržnosť, posvätnosť obradu a hlavne miesta urážajúcu.

Pri *pochovávaní* zachovali Rumuni viacej zvykov, upomínajúcich na rímsky jich pôvod. Pred rakvou nesú jeden lebo i dva železné kruhové taniere, na nichž je pripravený koláč z jačmenej múky cukrom pomiešanej, povrch nesie obraz zomrelého, ako to bolo vo zvyku v Ríme; pred alebo i vedľa voza kráčajú dievčatá v bielom oblečené, určené plakať; mrtvemu kladú do úst peniaz alebo aspoň do truhly, pri zahrabávaní svietí nad hrobom svetielce. Ešte len nedávno pominul sa zvyk, že mrtvolu niesli v otvorenej rakvi, oblečenú do najskvostnejších šiat, aké mal nebohý za života, tvár zašminkovali bielo a červeno a na otvorené posledným dychom ústa kladávali kvetný lupen. Tieto posledné veci teraz už nevidiať v „Malom Paríži.“

Z inoverných kostolov nutno na prvom mieste pripomenúť katolícke, a síce: jednu kaplnku, jeden riadny kostol a konečne vlní dostavenú katedrálu, biskupský kostol, dielo v pravom smysle slova umelecké, patriace medzi tých málo vzácných stavitelských významností, na aké je Bukuriašť veľmi chudobný, ba možno povedať, najvzácnejšie.

Katedrála stavaná je v gotike XVI. stoletia povestným viedenským architektom Schmidtom, menujem duchovným pôvodcom svojím nedávno vo Viedni náhlou smrťou zomrelého biskupa tunajšieho Msignore Paoli. Kostol rozdelený je dvojitém stĺporadím na 3 lode, oltár z čistého kararského mramoru 7 metrov zvýše, svedčí o prvostupňovom sochárovi; poval drevená s utešenými rezbami, obloky počtom 80, všetky s malbou na spôsob Dürerovský prevedené, sú dary tunajších vynikajúcejších panien. Katolíkov je dnes v Rumunsku 126.428 duší, v samom Bukuriašti blízko 20.000.

Jednoducho a pritom veľmi lahodno, súzvučne je vystrojený kostol evanjelický, s dojemným obrazom oltárnym modliaceho sa Spasiteľa na hore Olivetskej. Prvé počiatky evanjelickej cirkve siahajú do r. 1550, zakladateľmi jej v Bukuriašti boli sedmohradskí Sasíci; panovníckeho povolenia ku svobodnému vyznávaniu dosiahli iba r. 1726. Počet duší dosahuje v celom Rumunsku 32 tisíc, v Bukuriašti samom niečo vyššie 6 tisíc. Služby božie odávajú sa nemecky, kráľovna i krem sviatkov býva prítomná v úplnej tiehosti, bez predbežného oznámenia.

Hneď vedľa evanjelického je kostol kalvínsky; uvedenie tejto cirkve datuje sa z čias vystahovalcov Rákócovských; prisťahčníci jej sú výlučne Maďari.

Bulhari majú tiež svoj vlastný kostolík, veriaci sú väčšinou predavači potravných článkov zahradných; mliekársky obchod je jich monopolom, ovšem zákonom nie zaručeným.

K úplnosti musím sa ešte zmieniť o nasledujúcich:

Kostol arménsky. Jeden oddiel mesta je obývaný temer samými Arménmi, potomkami to vystahovalcov až z 11. storočia, pred nátlakom perským uteklých. Oni sú občiansky urovnoprávnení s Rumunmi temer od počiatku prisťahovania; obyčajne hovoria

medzi sebou grécky; v kostole užívajú materčinu; zväčšej čiastky sú obchodníci. Počtom asi 850, priznávajú sa v podstate k pravoslávii, v obradoch sú dosť značné odchylky; menovite pripomenutia hodné takzvané *kichoc*, palice poldruha metra zdĺže, $3\frac{1}{2}$ cm. v priemere, na hornom konci pripúvané kovové slnce, pod ním kovový polmesiac s koncami dohora obrátenými, na ňom sú povešané ako orech veľké hrkalky; miništranti (4) držia v pravej ruke tieto *kichoce* temer kolmo a počas služieb božích čo najtuhšie nimi pohybujú, čím povstáva podivný štrkot, nezvyklosťou svojou veľmi prekvapujúci. Kostol sám v byzantinskom modifikovanom slohu stavany má zvláštny vchod pre mužských a zvláštny pre ženské, tak že je i vnútrok sám v tomto smysle predelený. Pre milovníkov zvláštností uvediem dakolko arménskych mien: Kaprel Asemoglu, Hovsep Šahivore, Gabeta Agoše-Oglu, Esteran Hondik.

Skopci. Vyznávači alebo lepšie rečeno poblúdilci tejto nesmyselnej, ba možno rieť málocitnej sekty, prenasledovaní v domovine v Rusku, našli tu pomerne najviac voľnosti a vyvinuli sa behom času na formálnu obec; bývajú tiež hromadne v jednej štvrti mesta a majú asi 4 skryše, kde prepriato-nerozumné, možno povedať, komedie vystráajú.

Konečne ešte *synagogy* židov, počtom 4, a nesčísľelne mnoho modlitebníc, ktorých charakteristický spôsob obradov dal pôvod prísloviu: „ako v židovskej škole;“ tamtie stavané sú dľa vzorov peštianskych a viedeňskych.

Na priechode od cirkevných ku svetským budovám pripomeniem špitále; lebo má každý pri sebe buď riadny kostol, alebo aspoň kaplnku. Táto vetiev spoločenského sriadenia vyvinutá je v Bukuriasti pomerne znamenite, vládnuc veľikými majetkami, ktorým základ položili vynikajúci bojar na začiatku 18. storočia. Pozdejšími poručenstvami majetok špitálov tak zrástol, že dnešnie dôchodky o mnoho prevyšujú výdavky; hotovosť zbývajúca nesmie byť upotrebená na ďalšie kapitalisovanie a preto správa stavia ďalšie zdravotné ústavy, na pr. vodoliečivý, na mieste, kde je leťné sídlo kráľovo, *Sinaja* (na rozhraní Sedmohradska a Rumunska, vysoko v horách, o čom v samostatnom článku časom pojednám), a teraz veľkolepé kúpele na tunajšom boulevarde s veľikánskym basinom na kúpanie v lete, ktorý v zime pokryje sa a terem, v ňomž je umiestený, zmení sa tým v divadelno-koncertný sál, s lôžami, sedadlami atď.

Počet pre rôzne nemocenské oddelenia určených špitálov je 6; pri jednom z nich stojí od dvoch rokov najkrajší, najozdobnejší kostol rumunský, o ňomž som sa už vyššie zmienil.

Hovoriac o humanitných ústavoch, nemôžem mlčaním pominúť *sirotinec* pre dievčatá, takzvaný *Asil Elena Daamna* (útulňa kňahyne Eleny), pomenovaný tak po mene zakladateľky, kňahyne Eleny r. 1862, kde vyše 300 dievčat — sirot — dostáva veľmi slušného, úplného zaopatrenia a dokonalej výchovy na spôsob známych v Rakúsku *vyšších dievčenských škôl*. Vyjmúc latiny a gréčtiny vyučuje sa tu temer všetkým vedomosťam stredných škôl, hudbe a kresleniu.

Nádherná budova postavená je von z mesta na kopci, s veľikou zahradou, kde v najnovších časoch vysádzaný je sad moruší, základ to budúceho pestovania hodobabničkeho.

Majúc teraz preísť k opisu pamätihodnejších budov svetských, musím soznať, že je Bukuriašť na ne veľmi chudobný. Významnejšie na tunajšie pomery sú:

Universita, budova na spôsob u nás obvyklých podobných budov stavaná; umiestené sú v nej i musejné zbierky a konečne i senát (vyššia snemovňa) vydržiava doteraz tam svoje zasadnutia; z tohoto môžete súdiť, že ani jeden z uvedených faktorov není dajako zvláštne vyvinutý. A skutočne universita počítuje sotva 500 poslucháčov (druhú s asi 250 poslucháčmi je v Jassy). O mnoho väčší počet mládeže študuje v cudzozemsku, hlavne v Paríži, v Berlíne a Viedni, zejména v tom prvom, čo tiež valne prispieva k menu „Malého Paríža“, zvlášte v následkoch svojich po vrátení sa do rodnej zeme, „v assimilácii Veľko-Parížskej kultúry.

Otvorená r. 1869, má universita tunajšia 4 fakulty: právnickú, filosoficko-prírodopisnú, filologickú a lekársku; diplomy doktorske vydáva len posledná. Systém vyučovací je prejatý z francúzskeho; po 7 odbavených gymnasiálnych triedach, neskladá sa matúra, ale prijímacia skúška na universite samej, takzvaná: bakalaureat. V cudzozemsku študovavší mávajú vo všetkých odvetviach verejného života prednosť.

Zbierky musejné, z počiatku skromné, zvelaďujú sa postupne; botanické utrpely vlni temer nenahraditeľnú škodu požiarom, ktorým výsledok dvadsaťročnej práce horlivého učára padol za obeť.

Najbohatšie je vystrojený kabinet chemický.

Hneď naproti budove musejnej je *botanická zahrada* (gradina botanica), jež primitívne sriadenie a ošarpaný nízky plot neoprávňuje na tento vedecký názov.

Po stranách botanickej zahrady postavené sú sochy (jediné verejné pamätníky) dvoch vynikajúcich mužov rumunských. Jedna z nich predstavuje na vzpiatom koni sediaceho najpopulárnejšieho panovníka a najslávnejšieho rumunského turkobijcu, Mihaila Viteaza (Michala Vítazného), panovského 1582—1601, ktorý snažil sa spojiť všetky zeme Rumunmi obydlené (Moldavu, Sedmohradsko, Marinaroš, Temeš, Banát) v jeden politický celok a bol v tej príčine i u cisára Rudolfa II. v Prahe. Tam mu síce na oko nasľubovali, kým zaháňal od Rakúska Turkov, keď prišlo však na odmenu, dal ho generalissimus rakúsky, Basta, s porozumením dvorných kruhov viedeňských, zákernícky zavraždiť. Všetak nič prekvapujúceho nerozprávam?

Druhá socha predstavuje prvého pracovníka na znovuzrodení národnom, *Eliadu*, ktorý vyhrabal reč rumunskú z kaluže, do akej ju bolo uvrhlo takzvané panstvo fanariotské. Nutno mi zmieniť sa dakoľkými s'ovoy o ňom. V Carihrade volá sa jedna štvrt mesta *fanar* (od tam postaveného majáku fanarion), obývaná samými gréckymi prednými rodinami, ktoré tam usadili sa boly hneď od prvých čias tureckého panovania a ktoré behom času tak sa vedely tureckému hospodárstvu prispôbiť, že zaujímali vysoké úrady,

zvlášte pri stykoch medzinárodných. Oni síce podporovali živel grécky a zjednávali mu platnosť pred inými, ale len natoľko a v tej miere, nakoľko jich sobeckým, zisku a vládobažným cieľom za prostriedok najspohľadlivejší slúžil. Behom času vyvinuli a zorganizovali sa v úplnú kastu, majúcu za jediný cieľ bezohľadné vykorystovanie všetkého, čo jim pod ruky prišlo a za prostriedok neprekonateľnú intrigu. V posledných desaťročiach 17. a v prvých 18. storočia dosiahlo bolo potieranie sa, rozorvanosť, nevraživosť bojarských rodín v oboch terajšie Rumunsko tvoriacich zemiach najvyššieho stupňa. Najstaršie, najvynikajúcejšie rodiny bojarské, ktorých často vojvodovia buď volení bývali, alebo pri iných oni rozhodovali, jedna druhú zradzovaly a predávaly v Carihrade; tým stalo sa, že na miesto potvrdzovania vojvodu dosadzovali sultáni sami na prestol koho oni chceli, t. j. kto dal zaň viac, a v tomto ohľade boli najprehnanejší Fanarioti už i preto, že ako cudzinci oheň nesvárov v lone vlastných domácich tým viacej rozduchovali, následkom čoho upadávali čím vždy viac a viac vo väčšiu odvislosť od Fanariotov a tým i od Štambulu; áno časom s nimi spoločne súčastňovali sa na vydieraní zeme. Prvý fanariota z Carihradu sem dosadený bol r. 1716 a trvalo toto panstvo fanariotské až do r. 1812. Rumuni si považujú tento odsek života za najpotupnejší, najbiednejší. S politickým úpadkom prišiel i hospodársky; lebo kto si kúpil v Carihrade prestol kniežací, vydieral to potom na týchto zemiach nemilosrdne; podobne i úplná skleslosť ducha a povedomia národného. Bojarstvo sa pogrécťilo, hovorilo v domácnosti i verejnosti len grécky, v školách (pravda len v mestách, lebo dedinských nebolo) vyučovalo sa len grécky, listiny verejné i súkromné vydávané grécky; reč národná opovrhnutá, zachovávaná bola len poddaným sedliakom. Samovôľou fanariotov naosádzané boly i svetské úrady Grékmi a pogrécencami; i do kláštorov, vládnučích veľkými bohatstvami, dostali sa za predstavených grécki duchovní, ktorí dôchodky kláštorne posielali na stavania gréckych kláštorov, listiny dokumentárne o poručenstvách majetkových dielom zničili, dielom zfalifikovali, tak že veľká časť kláštorských majetkov ošla sa v cudzích rukách; čo hlavne viedlo knieža Kuzu r. 1864 pri štátnom prevrate, že majetky cirkevné sekularisoval.

V dvadsiatych rokoch nášho storočia bola otvorená prvá rumunská škola: „gymnasium Sv. Savu,“ z ktorej vyšli mužovia, zbudovavši terajšiu Romaniu. Spomenutý *Eliad* v tie časy bol už mužom, pracovavším na znovuzrození národnom; on sám najčínejší, udával smery, vedúce k dosaženiu cieľa.

Ako so všetkými inými javy, tak to bolo i s divadlom. Prvé predstavenia dávané boly z B. r. 1820 po grécky; hrstka oduševnencov získala na svoju stranu viacej vynikajúcich bohatých rodín; po viacerých náhodných pokusoch dával v reči rumunskej predstavenia, vystavené bolo r. 1852 „*národné divadlo*,“ na ten čas veľmi pekné, vnútri ozdobené, ktoré dosiaľ ako také trvá; zvonajšok má mať podobnosť milánskym „*della Scala*,“ lenže o mnoho chudobnejšie na architektonické okrasy. Samej hre výkonu hercov ešte

mnogo chýbä, aby zodpovedala požiadavkom aspoň strednej miery. Pôvodných kusov majú Rumuni len asi od 8 rokov, a preto preklady, hlavne francúzskych frašiek nepríťahovali stále ani širšie obecnosť, tým menej bojarstvo, ktoré každoročne západ na niekoľko mesiacov navštevuje. Tento nedostatok domácej *Thalie* nahradzovala každoročne dáka cudzia *trupa*; riadne chodievala sem na zimu *taliansku opera* zo spevákov 3—4 triedy, ktorej sa tu dobre vodievalo, lebo odchádzala iba koncom marca. Pominulej zimy stal sa neočakávané znamenitý obrat; 2—3 pôvodné kusy zo života domáceho spôsobili ako čarovný prút zmeny; čosi dosiaľ tu nevidaného, že sa kus dožil 16 predstavení behom mesiaca, takže *opera talianska* nemohla tu zostať, a sotva i kedy už príde.

Krem tejto dochádza sem i doktorá kočovná nemecká lebo francúzska divadelná *tlupa* s *offenbachovským* repertoárom; tým však *teatru nationalu* nestojí otvorený; v nedostatku lepšieho musíme často i s týmto byť spokojní.

Neďaleko od divadla na tej istej ulici (hlavnej) stojí *kráľovský palác*. Zovňajškom, ani rozmerami, ani okrasami neprejavuje pozoruhodnosť, vyzerá ako väčší bojarský dom na jedno poschodie, čím i skutočne bol v počiatkoch svojich. Vystavený ako taký len v 80. rokoch nášho storočia; prešiel cez značné premeny hlavne od času terajšieho panovníka, najmä vlivom kráľovným, ktorej jemno vyvinutý krasocit dychom, pohľadom, áno *vlastnou rukou* mení okolie jej na útulok krásy a úľuby.

Nejdem sa zdržovať širším opisovaním vnútorného zariadenia; pripomeniem len ako jednu z najväčších zvláštností takzv. *čínsky sál*, kde maľba povaly s povešanými zrkadlami taký odraz vyvodzuje, ako keby otvorom bolo vidieť jasnú oblohu.

Ešte by som sa mal dať zväbiť na tomto mieste aspoň k povrchnému opisu izieb *kráľovných*. Ale nechávam si schválne radšej všetko, čo sa tejto v každom ohľade vynikajúcej ženskej týka, pre zvláštnu stať a pripomeniem len, že súc náruživou milovnicou prírody, izby jej sú tiež pretvorené v zahrady a hájiky so spevnými operenci a napodobnými vodopádikami, miesto záclon s vinúcimi sa rastlinami. V jednej z týchto utešených izieb stojí rumunské krosná, na ktoré ona intímnejším ukazujúc, hovorí: „Tieto nás, ak Bôh dá, z biedy vytrhnú!“ Lebo vskutku, ako ona prišla do Rumunska, medzi prvšími jej činy bolo: v platnosť uvedenie národného kroja, ktorý „kultúrou“ načuchlé vrstvy už-úž poodhadzovaly, áno naložila, aby na všetkých dobročinných plesoch a pri istých slávnostach dámy inakšie sa nesúčastňovali, ako v národnom kroji, dávajúc sama so zvláštnou úľubou najlepší príklad. Na letňom byte v zpomenuťom už Sinaji je národný kraj jej denním nosivom, v tom blúdi po horách, chodí na jahody, na oriešky, zbiera voňavé kvieťa a poviestky, načúva národné piesne, takzv. dojmy (piesne, spievané pôvodne pri dojení oviec, asi toľko, čo naše trávničky), díva sa na tance ľudu a keď ju túžba tiahne, dá dojomom prijatým ohlas piesňami vlastnej duše, oddajúc sa celkom „*minutke vdochnovenia*“ v oddialení hórnom, ktoré si sama nazvala „*Meine Ruh!*“

Vrátim sa však do „Malého Parížu.“

Do rady zauímavých alebo významnejších budov náleží onen už vyššie spomenutý kúpel, staváňý špitálom na ulici, z ktorej sa má vyvinúť to, čo je peštianska „Andrášička“ (Radiálka) s ďalekou perspektívou — na *Bulevarde*.

Ako *nezrláosť* pripomeniem ešte doluiu snemovňu, po malo-parížsky *Cameru* (prízvuk i dĺžka na prvej slabike), postavený na kopci takzvanom *metropolitánskom*, odkiaľ je najutešenejší pohľad na Bukuriašť dolu, a kam zase pohľad najutešenejších túžob obracia sa na výšinu, kde 183 „zástupcov ľudu,“ otcov vlasti, oblažuje krajinu zákonami. Budova príjemná, dosť skromne zariadená, zovňajškom má podobu s dákým cirkusom alebo *theatre variétés*.

Konečne zasluhuje ešte spomenutia súkromný dom, patriaci najprvšiemu tunajšiemu bankárovi, staváňý dvoma mladými Čechmi Honzikom (architektom) a Strobl-om (staviteľom) v slohu českej renaissance, ktorej dôstojný vzor vídať na Švarcenberskom paláci na Hradčanoch v Prahe, kde najhornejší gzimz prehnutý je v smelom oblúku s lunetami a bohatými sgrafitovými ozdobeniami. Pôvodne pre súkromnú potrebu staváňý, premenený bol bezprostredne pred ukončením v „Grand Hôtel,“ zariadený dľa najnovších požiadavkov komfortu, s elevátorom, pričom jediné pritísnutie na gombík dostačí, vyviezť hosta do najvyššieho poschodia bez príspevnia iného. Keď i nie veľkosťou, tak iste eleganciou dôstojne reprezentuje „Malý Paríž!“

Od času poslednej vojny mení sa tvárnosť mesta predtým neobvyklým rýchlym krokom, požiadavkom pohodlného, príjemného prebývania hľadí sa dľa daných pomerov zodpovedal, no predsa len zostáva ešte mnoho, čo upamätáva na turecké hospodárstvo, alebo čo zdá sa, že zostane stálym príznakom „Malého Parížu.“ Tak je na pr. krivolakosť, nepravidelnosť ulíc bukuriaštských zrovná klassická; krivka, vytvorená plesnutím biča je na smer mnohých ulíc nedostatočné porovnanie; náhodnosť v dosavádnom sádzaní domov zobrazíte si sami najlepšie, keď v dlhej chvíli pri pracovnom stolíku čmárate perom po podlôžke bez úmyslu nakresliť dáku figúru. Nenie zriedkavý prípad, že na jednom konci vchádzaš od východu, o 50 krokov lomí sa ulica v ľavo na juh, o chvíľku obráti sa v pravo na západ a onedlho výnedeš severom na východ. V tomto blúdení zrazu octneš sa medzi domami na priestore zcela prázdnom, kde možno kedysi i chalupy (provisorne) stály, alebo väčšinou podržal pôvodný svoj tvar od poslednej geologickej epochy vytvorený; teraz má najväčšiu podobu so smetiskom, najviac ak dáky ošarpaný, povylamovaný parkan a dosť často i najprimitívnejší systém studne tvorí štafáž takého rýngu, zvaného *majdánom* (slovo turecké). Takýchto majdánov je ešte i teraz v Bukuriašti mnoho; ony slúžia dakde za tržisťe; často vidieť na nich rozložený naozajstný košiar oviec v celej svojej idyllickej prostote so všetkými prídavkami pastierskeho života, kde tí praví valasi pri dudách národné tance rumunské vybjávajú, *dojny* si pretulikávajú na fujarách; do-staneš i teplej žinčice ako na salaši.

Pokladám za zauímavé sdeliť vám slová na život pastiersky sa vzťahujúce, s našimi spoločné: salaš (salasu), košiar (cosaru), ko-liba, cap, urda, žincica, brindza, vatra, bača (baci), găleta, magura, krivina, šuta (rumunsky čuta), črieda, dojka, kornútko (cornuta), dobytok (dobitocu), jalovica, čačina (četina), kobyľa, čútor (ciutor), jesle, svorka (rum. sfóra), poľana (poiána); všetky tieto slová vyslovujú sa tak ako u nás, pri väčšine sa i temer tak píšú. Ešte jedno slovo mi napadá, ktoré som i u nás počul po prvý raz v Lúžnej medzi Korytnicou a Železným. Keď som si chcel tamejší ženský kroj kúpiť, počul som menovať i „šikovú kabátik“ (živôtok), i šikové oplecko, čo znamená hojne zvlášte bliskavými šnúrami vyšívané veci; rumunské slovo *sicu* (vyslov šik) znamená tiež toľko ako *trblietky* (Flittergold, Schaumgold), ktorým si tiež Rumunky kroj svoj okrasľujú.

Odpusťte, že sa vzdalujem trochu od vlastného „Malého Parížu“, ale i keď chcem sa vrátiť k ďalšiemu popisu, zase mi len príde prvé slovo slovanské pod pero. slovo *ulica*, ktoré je dosiaľ v rumunčine zachované a užívané „*ludom*“ a „*neučeními*.“ Len v novšom čase povstali slová: *strada* a *stradella* (pre význam toho, čo sa vo veľkých mestách kategorisuje, ako ulica a ulička = Gasse, utca), a *calea* (pre vyjadranie pochopu trieda = Strasse, út). Pokiaľ dláždenia nebolo (a nie je tomu ešte tak dávno) volaly sa štyri hlavné ulice *mostami* (rum. podu); pomenovanie celkom správne, lebo boli „dláždené“ v celej dĺžke svojej brvnami, a okolo nich, medzi nimi rozprestieraly sa jazerá (zvykne sa vraveť i *morá*) blata za mokra a prachu za sucha.

Zauímavá je i metamorfosa v názvosloví ulíc s postupujúcou kultúrou. Za dávnych čias dostávaly ulice mená buď dľa remesla v nich osadeného (kováčska, garbiarska, sedlárska atď.), alebo okolných kostolov (ulica Sv. Jura, Sv. Demetra), smeru, kam sa nimi vyšlo (ul. brašovianska); po čas znovuzrodenia, keď každý pokladá sa za potomka Trajánovho, dávaly sa mená rímske: ulica Trajánova, Romulus, Rémus, Cesar, Minerva, Merkur atď.; konečne poslednia vojna zavdala podnet k pomenovaniám: *Calea Victoriei* (trieda víťazstva), *calea Plevnei* (plevnánska), *calea Grivitei* alebo ulica 11. Júna, 13. Marca, znamenajúca pamätihodnejšie bitky z vojny.

Verejný život bukuriášsky sústredený je temer výlučne v troch hlavných uliciach: na *Calca Victoriei* vo *strada* Lipsani (ulica lipská) a *strada Carol* (ulica Karolova, kráľa).

Šumot a pestrota verejného života je v týchto dvoch posledných úplne veľkomestská; vír, ruchot a hukot života *maloparižského* ztelesnený je na *Cale Victoriei*; táto trieda oprávňuje na pomenovanie „Malého Parížu.“ Čo je iným mestám: korso, boulevard, prospekt, Ringstrasse, kórút, v Berlíne „pod Lipami,“ to je tu *Calea Victoriei*, ťahajúca sa v dĺžke temer 3-kilometrovej od severu mesta k juhu. Keď i uesiahajú v nej „do neba“ 6—7-poschodné opachy, dosahuje skvost, luxus, lesk, drahocennosť sklených výkladov a života, pohybu, zjavov, stupňa veľkoparižskému pribuzného.

Ako tam, tak i tu: životom, túžbou, osou, centrom všetkej

zovňajšej slávy, svetského výmyslu je mohutná despotka *moda*. Čo kňažky tejto bohyne vo Veľkom Paríži predvčerom na oltár doniesly, to najbližší *trenul fulger* (bleskovlak) dnes sem dovezie, a ešte ani nedoletí „Figaro“ so svojím týždenným prehľadom „o nových zjavoch“ mody, akými markýsa de Beaumont alebo Madame Rothschild v *Champs Elysées* smer dobrej spoločnosti označujú, už to zraku znalca neujde na tunajšej *šosei*, ceste to slúžiacej za prechádzku, tvoriacej bezprostredne severné pokračovanie triedy víťaznej, perspektiviticky nedohľadnej, s lipovými alejami a krásnymi sadami po oboch stranách, tak žeby sa mohla pomenovať maloparisýsky boulognským lesíkom.

Viem, že ctené čitateľky nesúhlasia s kňažnou S., ktorá voňahdy pri výstave rúcha novej županky zvolenskej vyslovila sa o krásach tých, že sú „poesiou doinu“, predsa mi nezazlia aspoň tie, ktoré dakedy len zo zvedavosti, ako sa svet točí, nazrú do „Bazaru“, keď uvediem dačo z tej slávy, z toho blaha, ktoré tvorí tak často predmet „zlatých snov“ maloparisýskych reprezentantiek krásnej pleti, vrcholiacom v *rúchu*. Stojím práve pred takým výkladom, dôstojným odrostrom atelieru Madame Aubert v Paríži (Rue du Sentier) a obdivujem tie rozkošné robes: tu promenádové šaty „à la princesse Demidoff“, z božského velouru (meter po 120 frankov), barvy tmavokarmínovej, na ňom pásy z tenučičkej prievitnej látky, bohato pravými perlami posiatej; vedľa toho návštevná šata „à la Marquise Sagan“ z atlasu smaragdovej barvy, zlatými čipkami ozdobená; pozreš do vedľajšieho obloka, vidíš kostum pre návštevu divadla „à la comtesse Châteaubriand“ zo satin-royal-u a barvy červenej à la Pompadour, pokrytý motýlami jagavých odtieňov a striebornými ťažkými čipkami; spustíš z tohoto oko, spďadne ti na toaletu „à la baronne Rothschild“ zo zamatu v farbe a pelu ako zrelá slivka s rannou jej aetherickou rosou, tunika na nej zo samých zamatových čipák, na okrajoch so zlatými kvetami zvoukovej podoby okrášlená.

Chcem odísť od týchto „pleták“ a už upadnem do iného odiedlu, klobúkového; tomu, ktorému Maloparisžanky pomerne najväčšiu pozornosť venujú a najväčšie obete prinášajú. Dľa teraz panujúcej mody je hlavnou ozdobou klobúka *pták*, a musíš sa len diviť, ako výmysel svetský snaží sa prevýšiť i samú prírodu, tak žeby sa i nebohý Brehm sotva bol vyznal v tomto ornitologickom museume. — Zaujímavé je pri tejto duchapľnej mode pozorovanie, k akému ptáčkovi chová dáma prevažnú náklonnosť, každá má svojho „*najmilšieho*“; čaťmer napospol majú zobáky a zobáčiky na ťubautie proti obdivovateľovi namierené a vystreté krýdla; ale sa nemusíš báť ani skleneného jeho očka, ani mŕtveho zobáčika a krýdeliec; nedostaneš ho na lep, tým väčší si musíš dať pozor. abys' ty nesadol na lep tomu páru očí, čo pod klobúkom jagajú orientálnym mihom, aby teba karmínový zobáček nepoštipal a nedostals' sa do zlatých krýdel Maloparisžanky, z ktorých by si sa ťažko vytrepotal...

Tomuto zovňajšiemu leskotu toalety zodpovedá v plnej miere

i *nedbalková*, a som veru v rozpakoch, či bych vlastne nemal povedať, že sa v tomto ohľade Maloparižanky Veľkoparižankám ešte viac približujú. Ako Veľkopariž má svoj svetochýrny „Maison de blanc,“ tak i Bukuriášť má svoj „dom pre bielizň,“ a síce s dôrazom vyznávam, že je to obchod nášho rodáka pána G. Poloniho; ako tam, tak i tu usmieva sa zlatým očiam Napoleonov (ale od času, ako Rumunsko okúsilo tiež zo stromu Nationalbanky dobrotu papierových peňazí, už i modrým očiam 20-frankovníkov papierových), usmieva sa, reku, z elegantných výkladov a škatuliek všetko, čo si ženské srdce zažiada z toalety, jež základným tónom je „barva nevinnosti.“ Počnúc od lahulinkých ako aether melinov (meter po 20 frankov), batistov, brillantinov, celou stupnicou rôznych irských, belgických a bielefeldských pláten až ku rumburskému, pútajú oko a cit znalkyň v nevyčerpatelne rôznych fasonoch druhu bielizne nevyhnutnej i luxuriósnej, ako: matinée, kapoty, jakety; postelňa bielizeň, stolová; všetko viac menej ozdobené a obohatené výšivkami (broderiami), valensienskými a bruselskými čipkami; tenulinkými sta pavučina toršónami, s najnovším jích zdokonalením, takzvaným *Point de Paris*; stuhy v nesčíslných odtieňoch; ajour-y: všetko to dodáva toľko pôvabu, elegancie týmto plečkám, že vyvolávajú výrazy, ako len zahryznúť! — *Honny soit qui mal y pense*.

Podobným spôsobom mohol bych sledovať ktorýkoľvek druh obchodu, priemyselných výrobkov, všade skvost a drahocnosť, menovite v článkoch požiadavkom mody podrobených.

Ale i z tých odvetví, ktoré modou v ničom, alebo bezvýznamne sa riada, ako je kníhkupectvo, pridávajú mnoho k názvu „Malého Paríža.“ Zovňajšie vystrojenie sklepov kníhkupeckých (vždy hovorím o Calea Victoriei) nezádá v ničom europejským kníhkupectvám, a čo sa podstaty veci týka, môžem povedať, že 80% skladu tvorí literatúra francúzska, 10% rumunská, 7% nemecká a ostatné 3% spadajú na iné náhodne representované spisby. Čísla tieto sú najjasnejším dôkazom o intelektuálnych vzťahoch medzi Parížom na Seine a Malým Parížom nad Dimbovicou.

Významnejšie denníky i týždenníky, encyklopedické časopisy francúzske patria k riadnym i mimoriadnym predplatkom: nezbytný „Figaro,“ najdrahší „Journal des Debats,“ „Temps,“ „République Française,“ „Revue des deux mondes,“ vôbec všetky odtiene politických prúdov francúzskych sú tu časopisami svojími zastúpené a v kníhkupectvách i k dennému predaju vyložené. Každá pozoruhodnejšia kniha či vedecká, lebo z krásnej literatúry tiež je skôr vyložená vo výklade kníhkupeckom, nežli nám doletí kritika o nej vo „Figaro;“ Hugo, Daudet, Zola, Dumas, Ohnet najbližším „Orient-Express-om“ (ako sa tiež bleskovlak volá) dostanú sa sem.

Slabo vyvinutá literatúra vlastná núti pravda Rumunov siahť k daktorej literatúre cudzej, ako vzoru, základu, alebo pomôcke, prostredníctvom ktorých majú pracovať na stvorení a tvorení vlastnej, a tu je jích pachtenie po francúzštine z viac ohľadov ospravedlnené, praktické, prirodzené; lebo spoločný pôvod oboch rečí

z latiny vedie ich k bližšiemu spojeniu, potom svetový význam francúzštiny a ochrana proti nemeckému „Drang nach Osten“ sú dostatočné dôkazy a vysvetlenia úkazu francúzofilstva.

Rozšírenosť francúzskych časopisov tým viac padá na váhu, že je domáca žurnalistika pomerne veľmi značne vyvinutá; vychádza tu len v samom Bukuriaštu 12 denníkov, z týchto 1 francúzsky (pred dvoma rokmi vychodily 2) „L' Indépendance Romaine,“ 8 rumunských, 2 nemecké a 1 grécky; krem toho dakolko týždenníkov (vždy 1—2 francúzske, 1 maďarský), 2—3 humoristické (tiež 1 francúzsky), 1 periodická revue; ilustrovaného belletristického časopisu nemajú, čo je charakteristické ako pre vývin grafického umenia, tak i illustratorských pomerov vôbec. Najväznejší politický list je „Romanulu“ (čítaj Rumunul), list založený a riadený nedávno zomrelým vynikajúcim mužom C. A. Rosettim, ktorý vzdor svojmu radikálnemu náteru vyniká najväčšou rozvahou a je mieriteľom medzi politickými stranami; sloh jeho je klassický, v logike nepremostiteľný, asi ako za života Skrejšovského „Parlamentär,“ len mu chýbí ten vlastný Skrejšovskému sarkasmus. A ponevác protivy vedľa seba postavené tím vypuklejšie sa javia, zvečním i taký žurnál, aký nesmie nikde chýbať, kde sa Jeitelesovci zahŕniezda — „Bukarester Tagblatt“! Ku charakteristike jeho tolko, že stojí v najužšom rodinnom spojení s „Pester Loydom,“ a že ten spiritus, ktorý v tejto páleničarni napália, predkladá označený lístok čitateľom svojim už len v podobe výpalokov, pomýj, z ktorých však fabriku úplne dobre poznať.

(Pokračovanie.)

Bystrica.

(V trencianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Zámok Bystrica stojí na ľavom brehu Váhu, proti vrchu Manínu, chýrečnej rodine Podmanínov (lebo Podmanických) meno a praedicat dávajúcemu. Zámok je vystavený na 500' vysokej skale, nad obcou pod ním sa rozprestierajúcou a preto Bystrickým Podhradím pomenovanou; od neho neskôr svoje meno obsiahla na pravom brehu Váhu ležiaca obec, dnešnia Povážska Bystrica (mestečko). Cesta do tohoto zámku viedla okolo vrchu, ako aj z druhej strany od zadku.

Dňa 23. júna roku 1403 majiteľom tohoto zámku stal sa pán Szandzivoj z Ostrorohu, ktorý r. 1383, keď Hedviga, dcéra uhorského kráľa Ludvika, stala sa poľskou kráľovnou, jako palatín

Káliša sebe veľké zásluhy nadobudnul, kráľom Žigmundom (švagrom Hedvigy), obdarovaný bol päťmi trencianskymi zámkami: Strečnom, Bystricou, Lietavou, Bytčou a Starým Hradom.

Keď Žigmund Luxemburský (manžel Marie, uhorskej kráľovnej) cieľom upevnenia uhorského prestolu r. 1386 vlastné pomocné vojsko v Poľsku sbieral, na jeho zpiatočnej ceste tiež so zástupom sprevádzali ho štyria bratia zo Štiboríc, z ktorých po r. 1410 páu Ctibor (Štibor) zo Štiboríc a Sobovíc, obdržal z milosti od kráľa Žigmunda mimo početných moravských majetkov v Uhorsku viac zámkov, a medzi týmito aj Bystricu s 27 obcami. Onen Štibor, síč pánom početných povážskych zámkov a Bystrice, menoval seba medzi iným aj „Comes Bistriciensis“ a „Dominus fluvii Vagi.“

R. 1412 tu, totižto „Bistriciae sabbatho proximo post festum Sancti Jacobi Apostoli“ Štibor, sedmohradský vojvoda, „una cum viro Magnifico Michaelae Siculorum et Ladislao de Nadas Vicevojvoda nostro ceterisque nostris cum Assessoribus ex speciali commissione Serenissimi Principis“ atď. Sigismundi atď. zákonný deň (Generale Judicium) držiak, v pravote medzi jaadskými Sasmi a susednými zemňami vedenej vynáša rozsudok. (Michal Kováččözy: „Árpádia.“ Košice, 1838, sv. III., str. 74. — Fejér: „Codex Dipl.“ sv. X., 8. časť, str. 536.)

R. 1434 v novembri zomrel Štibor (III.), a s ním vymrela aj rodina Štiborov. Všetky jeho majetky zaujal kráľ. fiscus.

Štibor bol pánom otázného zámku, a preto držím za príležitostné, keď sa na tomto mieste zmienim i o jeho erbu, ktorý pozostáva z pauciera, z oboch strán nahými mužskými postavami držaného, na ňom jakýsi ušatý zver, pod ním ale šikmo ležiaci štít, v ktorom sú dva na von stojace polmesiace a nad týmito hviezda.

R. 1483, jako to z listín Zapáry Balassovského processu vysvitá, zámok tento bol kráľom Albertom darovaný rodine Podmanínov, narodenej v dedine pod vrchom Manínom, Podmanín rečenej.

Dňa 11. júna r. 1489 kráľ Albert daroval svojej manželke Alžbete tieto zámky: Trenčín, Starý Hrad, Strečno, Bystricu, Vršatec a Suču.

R. 1458 kráľ Matej týmto zámkom obdaroval Ladislava z Podmanína.

R. 1471 podmanický Ladislav a jeho synovia: Ján, Michal a Štefan prichádzajú sťa majitelia tohoto zámku. V tejto donacionálnej listine kráľa Mateja doslovne stojí, že donatár podmanický Ladislav u boku Ladislava Hunyadyho jako kapitán bojoval a jeho napomohol 12. zlatými jako požíčkou.

Michal z Podmanína mal dvoch synov: Jána a Rafaela, veľkých lúpežníkov; Ján r. 1498 s kvašovským Gašparom pustošil majetky panej Kataríny, manželky vršateckého Melichara; Rafael, vládnuč zámkami Bystricou, Bytčou, Hričovom, Lednicou, Sučou, Bánovcami a Palotou, odtiaľto vysielal lúpežnícke zástupy až do kraja medzi Stolným Belehradom, Ostrihomom a Rábom ležiaceho, ba aj do Sliezka a Moravy, pustošiac bohaté mestá, zámky, opatstvá. Doma

a na vonkove šarcujú a protiviac sa zákonným nariadeniam, oba bratia boli ríšskou kľiatbou na prešporskom sneme (2. §. 44. zák. čl. z r. 1544) proscibovaní, na ztratenie majetku odsúdení, ale po troch rokoch s kráľom sa pokonajúc, na trnavskom sneme (47. zák. čl. z r. 1545) obdržali milosť, ba Rafael dňa 23. júla r. 1549 bol Ferdinandom I. medzi tohto „veriacich“ prijatý. Dňa 23. februára r. 1558 zomrel Rafael Podmanín v 46. roku veku svojho jako posledný potomok svojej rodiny (a tak, jako to mnohí myslia, r. 1780 do barónskeho stavu povýšení Ján a Alexander Podmaniczky nepochádzajú od bystrických Podmanínov). Rafael obyčajne bydlel v zámku Bystrici.

Po smrti Rafaela roku 1558 a 1560 kráľ Ferdinand I. tento zámok daroval pánu Gašparovi Szeredy-mu (vnukovi kniežat podobuého mena) a tohoto manželke Anne Mérey, ktorý ale nezadlho zomrel bez mužských potomkov; tento vdova vydala sa r. 1563 (dľa baróna Alojza Mednyánszky-ho chybue r. 1571) za Andreja Balassu, grófa novohradskej stolice, ktorý dostal s ňou tento zámok. Tohoto kráľ Maximilian potvrdil v jeho majetku. V bystrickom zámku kamenná tabuľa nad bránou udržala meno Gašpara Szeredy-ho a z pridaných slov „fieri fecit“ treba sledovať na premeny lebo na nové stavby, ktoré sa pod ním diali.

R. 1572 zomrel Andrej Balassa; tento vdova Anna, rod. Mérey, bola do zámku slávnostne statuovaná.

R. 1602 spomína sa sťa prefekt tohoto zámku Ďuro Záluský.

V decembri r. 1605 Žigmund Balassa (III.) v tomto zámku vlastného brata Imricha Balassu (II.), s tetkou Žofiou Mérey, manželkou Michala Cobora (sestrou Anny Mérey) uväznil a jích majetky do svojej moci zaujal, kde v putách viac jako jeden rok strávili, keď jich po viedeňskom mieri na svobodu vypustil.

R. 1610 Žigmund Balassa bral účasť na žilinskej evanjelickej synode a r. 1616 zle pochodil, lebo 7. januára nasledujúceho roku bol pre nevernosť z rozkazu cisárskeho generála Rudolfa Tiefenbacha v zámku Modrom Kameni uväznený a bez všetkého sudcovského pokračovania v Prešporku zatvorený, odkiaľ len r. 1619 počiatkom septembra vypustený. Zomrel r. 1623.

R. 1630 dňa 3. júna Ladislav Révay s Alžbetou Drugeth-Homonnai v Prusku vydržoval veselie, odkiaľ 5. s palatínom Žigmundom Kornišom, Štefanom Nyárym, Andrejom Kapym a inými pápmi vzdialiac sa nocovali v bystrickom zámku.

Za času Žigmunda Balassu tento zámok konal vlasti dobré služby počas zburi. Chvalitebný skutok Žigmundov bol ten, že sa do tohoto zámku ako obranca zatvoril a odtiaľ Bethlenove útoky odrážal. V čas Tökölyovských nepokojov (r. 1684) bol tento zámok cisárskymi obliehaný, až ho Imrich Balassa pri sľúbenej amnestii následkom kapitulácie oddal a takto svoj majetok zachránil. Z testamentu, Ladislavom Révay-om r. 1666 vystaveného vysvitá, že povážsko-bystrické panstvo bolo jeho majetkom.

Pod kráľom Leopoldom boli majetky Imricha Balassu kráľ. fiscusom pre nevernosť shabané, z ktorých polovicu r. 1714 Karol III.

daroval rodine Szapárych tak, že trenciansky, teda aj bystrický majetok Szapáryovskej rodine, novohradský ale Zichyovskej a prešporský (Malacka) Pálffyovskej rodine pripadnú.

R. 1780 započala sa pravota ženských potomkov rodiny Balassa s rodinon Szapáry stranivá rovnakého práva (ad aequalitatem juris), až konečne Terezia Balassa, manželka Petra Szapáry-ho, pravotiace rodiny priateľsky pokonala.

R. 1830 rodina Szapáry predala polovicu bystrického panstva Moricovi Ullmannovi, viedeňskému veľkupcovi, a tohto nápadníkom; r. 1859 Bystrické Podhradie kúpil žid Leopold Popper, ktorého praedicat teraz nosí, a r. 1863 Balassovskú polovicu Orlového Jozef Lord, pokrstený žid. Sic transit gloria mundi!

Stredisko bystrického panstva, ktorého tri štvrtiny teraz Leopold Popper a štvrtú čiastku Jozef Lord má, bola Povážska Bystrica, ku ktorému už za času Podmanínov ona a 26 obcí patrilo. Od tohto zánku pomenovaného panstva obce sú: Podmanín, Rašov, Drienové, Plevník, Vrtižer, Povážska Teplá, Záskanie, Kostelec, Vrch-Teplá, Praznov, Prečín, Lednica, Fačkov, Podhradie, Orlové, Milochov, Veľká Udiča, Prosné, Hatné, Klieština, Mariková, Šebeštanová, Podvážie, Štiavnik a Hvoznica.

Zámok — ktorý kedysi bol väzami a strechou opatrený a v ktorom nachodila sa i kaplna — len v niekoľko múroch je neporušený; najporúchanejší je múr strmej strany, na Váh hľadajúcej; u jeho podnožia je škrydlou krytý, hojne pozlátený, nového vkusu, väžičkou opatrený, na jedno poschodie vysoký, v rokoko-štýle vystavený pekný kaštieľ, ktorý dal Szapáry vystaviť, teraz ale jako vlastnosť Leopolda Poppera pekným parkom otcený, tomuto slúži za letnie bývanie. Na kaštieli sú tie bijúce hodiny, ktoré kedysi na väži žilinského jezuitského kostola upotrebené boli a ktoré pravdepodobne fundus studiorum Szapárymu odpredal. V kaštieli nachodí sa aj kaplna, sv. Jozefu zasvätená, v ktorej duchovní koňal pobožnosti dotiaľ, dokiaľ tu farský kostol nebol vystavený. Mimo toho je na strane zámockého vrchu druhý, starý, poschodový kaštieľ, na ktorého úhloch nachodía sa okrúhle väže; slúžil aj za bydlisko podhradského kňaza.

Teraz nech už nasledujú deje jednotlivých menovaných obcí:

1. *Povážska Bystrica*, mestečko, svoje prvé meno obdržalo od blízko neho vypínajúceho sa vrchu Manína, terajšie ale meno má od neho neďaleko za Váhom šikmo strmiaceho zámku, Bystrice. Ponevác je v tomto mestečku fara r. 1250 založená, ono už predtým muselo jestvovať, a ponevác sa už v listine r. 1384 *quarto* nonas Junii danej a kráľovnou Mariou vydané bystrický *okres* spomína, že vtedy Povážska Bystrica, od ktorej *okres* pomenovaný bol, už značnejším miestom bola. Z jej starých sudcov (advocatus) známe r. 1400 a 1410 Petra Buthora z Maršovej. Štibor, sedmohradský vojvoda, v smysle cambialnej listiny v Trenčine r. 1400 die et festo Nativitatis Sanctae Mariac danej za povážsko-bystrickú advocatiu maršovskému Petrovi Buthorovi a tohto synom: Blažejovi, Mikulášovi, Jánovi a Tomášovi a týchto potom-

kom prepúšťa dedinu Jablonovú, ktorú zámenou v smysle listiny v Libici r. 1410 feria tertia proxima post Conceptionem sanctae Mariae danej, obnovil. (Pôvodiny v archíve rodiny Maršovskej. Sdelené Juliusom Maršovským v diele Gustáva Wenczel-a, „Štibor vajda“ zvanom, pod č. 84 a 104.)

Povážsko-bystrickej cirkve fara — ako už spomenuto — povstala dľa dieocesanárskeho schematismu r. 1250. Z jej farárov je známy jeden, menom Michal, r. 1368. — Povážsko-bystrická evanj. cirkev od času reformácie skoro cez dve storočia pod patronátstvom rodu Balassovského ustavičný pokoj požívala a pieta Žigmunda Balassu proti evangelicismu v 16. storočí jak tunajšiemu tak susedným mestám na veľký osoh bola. — Z jej kňazov sú známi:

R. 1570 Pavel Pannonius ináč Sobach.

R. 1586 Ján Felicis.

R. 1593 Andrej Jacobaei.

R. 1610 Samuel Paulinus (Paulini), povolaný z Nemšovej, senior hornieho contuberniuma, Žigmundom (II.) Balassom r. 1612 odhnaný, ktorý seba do podpory Ďura Thurzu odporúča a ešte v ten samý rok šiel do Dubnice za kňaza. Bol prítomný na žilinskej znamenitej synode.

R. 1613 Ján Ambroziades ináč Vietoris.

R. 1627 August Miklian (Miklini).

Potom M. Zachariáš Lányi, ktorý r. 1635 bol do Bánoviec povolauý.

Matej Masnicius.

Michal Hallerus.

Samuel Francisci, ktorý r. 1663 bol do vyhnanstva poslaný.

Martin Zabanius; bol tak šťastlivý, že súkromné cvičenie ev. náboženstva r. 1680 tu udržal v stave bol, dľa „index ordinatorum“ Andreja Michnay skrz superintendenta Jakuba Zabelera-a.

R. 1706 Ján Burius.

Andrej Balassa, ostatní z rodiny evanj. viery, zanechal vdovu, rodenú barónku Perényi, ktorá r. 1709 Jána Buriša, kňaza, a Sam. Krasňanského, učiteľa, oddialila, a tunajší katolícky farár ono humno, v ktorom evanjelici svoje bohoslužby konali, dal zapáliť, následkom čoho musel vidieť zhoreť svoj vlastný katolícky kostol. — Tunajšej evanjelickej cirkve filiálka bola obec Kostelec, sama volakedajšia evanj. cirkev je ale teraz filiálkou súľovskej cirkve.

Odtedy boli tu nasledujúci katol. farári:

Ján Križan, Martin Alex Velcsey, Alexander Kostoláni, Ďuro Šuraba, Ján Langauff, Jozef Koroda, Martin Hazucha, Jozef Bobosék, Alexander Pongráč a Karol Jelínek.

Matriky tejto fary jestvujú len od r. 1825, lebo staršie zničil požiar. — Jej patrónmi boli: od r. 1403 pán Sandzivoj z Ostro-rohu, od r. 1410 Štibor zo Štiboríc, od r. 1434 kráľovský fiscus, od r. 1483 Podmanínovci, od r. 1489 kráľovna Alžbeta, od r. 1458 Ladislav Podmanín, od r. 1471 Ján, Michal, Štefan Podmanín a neskôr Ján a Rafael Podmanín, od r. 1560 Gašpar Serédy, od

r. 1563 Andrej Balassa, od r. 1572 Anna Mérey, potom Žigmund (III.) Balassa a Imrich Balassa, neskôr kráľ. fiscus, od r. 1714 rodina Szapáry, od r. 1780 táto a rodina Balassa, od r. 1830 grófska rodina Andrassy, barónka vdova Anna Balassa a Moric Ján Ullmann, patrične tohote nápadníci pod menom Szitányi, od r. 1859 miesto Ullmannovcov žid barón Leopold Popper z Podhradia a od r. 1863 len poslednomenovaný a Jozef Lord. — Jej filiálky sú: Dolný Moštenec, Kostelec, kvašovský majer a Zemänský Kvašov, Kunovec a Golanovec, Milochov s jeho horskými a údolnými obyvateľmi, Podmanín, Praznov, Sihot (majer), Zákopa, Povážska Teplá, Vrtížer, Záluš, Zaskalie, a kedysi aj chalupy za Manínom s dolno-bukovanským mlynom, koliba „Drahy,“ horské domy Kresánikov, domy Mitasíkov a domy zamanínskych Pechov, konečne do r. 1789 aj bystrické Podhradie. — Fara r. 1835 mimo 321 židov už len 18 evanjelických a 4474 katolíckych duší počítala. Katolíkov terajší počet je 4579. Pod opaterou farára stojaci dom chudobných založila r. 1689 grófska rodina Balassovská.

V Povážskej Bystrici je jeden farský kostol a dve kaplny a v Zemanskom Kvašove tiež jedna kaplna.

Farský, jednou väzou opatrený, sv. Alžbete zasvätený a na námestí stojaci kostol je veľmi starý. V jeho zákrtí naznačený r. 1409 značí rok obnovenia. V lodi kostola na ľavej stene sú jeden vedľa druhého 3 náhrobníky vypuklého diela (relief). Na prvom, ktorý je z bieleho mramoru, je viditeľný rytier so šisákom na hlave, s bradou až pod driek siahajúcou, v pravicu držiac nahý meč, v ľavej ruke ale štít, na ktorom rodinný odznak. Kraj kameňa kryje dvojaký — dľa baróna Mednyánskeho — nápis, z ktorého vysvitá, že je to pomník Rafaela Podmanína, ktorý 23. februára r. 1558 v 43. roku veku svojho zomrel. Vidno ale len slovenský nápis; latinský, možno, že je maltou zahádzaný. Slovenský nápis znie: „*Četa pane 1558. prwnu šredu w pnsie umrel gest prodzeni pan Raphael Podmanickij w Bistrici; — geho Duffi pan Bodh miloštiwi rariš biti.*“ Z druhých dvoch jeden ku druhému hľadiacich náhrobníkov z červeného mramoru jeden je Žigmunda Balassu a druhý jeho manželky, poľskej kňažny Zborovskej. Oba sú tiež v životnej veľkosti, ale v umeleckom ohľade stoja za prvým. Proti týmto náhrobníkom na pravej stene vidno podobu sv. Petra vo vypuklom diele, taktiež z červeného mramoru, ktorá je staršia ako tamtie. Na vonkajšom klenutí sklepenia na ľavej strane lode možno čítať tento chronosticon: „*Na ChVaLV BožV a na poVšeni sVatel CirkVI, fara poVážsko-bistricKa ChraM tento horLIVE okrášneLa a zVeLebeLa. ZapLat za to pán bVCh,*“ dľa ktorého veriaci povážsko-bystrickej fary tento kostol r. 1858 ozdobili. V tomto klenutí je oltár P. Marie, ktorého stolom je z dosť čistého alabastru vyhotovené ono pekné antependium, ktoré dľa kostolnej knihy pochádza z kaplny bystrického zámku a pravdepodobne ono za slubnú tabulu bolo hotovené. Na hornom kraji antependiuma možno čítať: „*hic mea si dederit sors, si non nil nostra, iuceant qualibet illa loco.*“ Jeho obraz je: kríž s Kristom, v zadu skaly a mnohoväzový

zámok (bystrický), z ľava kľačí v železe oblečený rytier a pred ním leží jeho šisak a kľačí štvoro menších podob, zprava tri menšie ženské a jedna menšia podoba, — pod krížom dve lapky a kosť; nad mužskou podobou je odznak (volová hlava, medzi jej rohmi hviezda) a nad ženskou podobou tiež odznak (na pätkonárovej korune čáp a pri tohoto nohách 4 menšie čápi, nad nimi polmesiac a hviezda.)

Tohoto kostola kňazište má do končitých klenutín sbeňajúce sa sklepenie, ale mimo tohoto žiadne iné gotické ornamente. Na klenutí sklepenia kňazišta stojí napísané: „Ornata CVra paroChI PongráCz optuno gLorIaM DeI,“ a tak tento kostol r. 1858 bol ozdobený namáhaním tunajšieho farára Alexandra Pongrácza.

Sú v tomto kostole úhrnom 4 oltáre. Pod kostolom nachodia sa 3 krypty; do jednej je vchod v predsieni kostola, do druhej v lodi pred kňazištom, a ponevác je na kryjúcom kameni tejto poslednej z volovej hlavy pozostávajúci odznak vidno, je ona kryptou Podmanínov.

V kostolnej väži sú 3 zvony. Najväčší má tento nápis: „CoMes PaVLVs BaLassa qVI In opVs aerIs hVIVs InDVstrIore faVebat“ a tak ho gróf Pavel Balassa r. 1746 dal zhotoviť; dolu má tento kolopis: „Fudit me Joan. Ernest Posonii,“ hore ale nasledujúci kolopis: „PIo et VoTIVo affeCtV saCrata Vni trInoqVe Deo et VirgInI MarIae VISItantI,“ a tak ho Ján Ernest v Prešporke ulial a posvätený bol tiež r. 1746.

Na jednom kopci za mestečkom je väžou opatrený kostolík sv. Heleny. Jeho poloha je veľmi romantická; stojí na pustom pahrbku, otočená lipami. Od starých časov ten malý domček, ktorý je pre kostolík schovaný, obývali pústovníci, udržujúci sa z milodarov, až slovo Jozefa II. zrušilo všetkých anachorétov.

Na kalvárskom vrchu nachodí sa kaplna, sv. Magdalene zasvätená. Kaplna v Zemanskom Kvašove zasvätená je sv. Ďurovi.

O bystrickom Podhradí, sfa povážsko-bystrickej filiálke, hovorí kanonická visitácia z r. 1688, že keď kedysi Žigmund Balassa z 9. tam jestvujúcich sedení päť zaujal, od týchto duchovnému za náhradu 12 kocov žita vysluhoval, a neskôr, menovite dla kanon. visitácie z r. 1688, spomína sa už len pol šiesta kocra žita.

Kedysi v Povážskej Bystrici jestvujúcu školu založili Balassovci. Z jej učiteľov známe: r. 1602 Šimona Baziliusa lebo Bazilidesa, povolaného z Nemeckej Lupče, r. 1614 Davida Drotitiusa z Turč. Sv. Martina, r. 1620 Eliáša Inštorisa-Mossócyho, do roku 1709 Samuela Krasňanského.

2. *Podmanín*, dedina, leží pod vrchom *Manínom*. Od nej svoje meno nosí rodina *Podmanínov* čili *Podmanických*.

3. *Rasov*, dedina, povstala na mieste rastlinou *rasou* zarastenom.

4. *Drienové*, dedina, dozaista na mieste *drieňom* zarastenom založená bola. V najuovších časoch ministerským privolením ona *Somfalu* pomenovaná bola. Preklad slovenského mena.

5. *Plevník*, dedina, ktorá svoje meno len od *plev* obdržať mohla. Pred niekoľko rokami prekrstili ju na *Pelvás*!

6. *Vrtižer*, dedina, ktorá svoje meno len od tej okolnosti dostat mohla, že v jej chotáre teplé žriedla vrely, ktoré *vrtiacimi žriedlami* menovali. V dedine Povážskej Teplej, s Vrtižerom súsediacej, dosiaľ nachodia sa teplé žriedla. Ľuď behom času s Vrtižeru spravil Vližer, čo slúžilo za bludný základ tejže obci pred niekoľko rokmi danému menu *Farkasdu*.

7. *Povážska Teplá* a 8. *Vrch-Teplá*, dediny, pomenované sú od tých alannových teplých prameňov, ktoré v blízkosti predoslej zo skalnatej pôdy vrú, a aby jedna od druhej rozoznaté boli, tá pri Váhu ležiaca volá sa *Povážskou* a tá na vrchu nachodiaca sa *Vrchovou*.

9. *Záskulie*, dedina, leží za skalami; odtiaľ jej meno.

10. *Kostelec*, dedina, svoje meno od kostola lebo kaplny (kostelca) odvodzovať nemôže, pretože v nej nikdy ani kostola ani kaplny nebolo. Meno svoje obdržala zaiste od vykopaných kostí, ktoré sa na jej území nachodily. Túto moju mienku potvrdzuje tá okolnosť, že v tejto dedine jestvuje vápenná jaskyňa, v ktorej mohli byť nájdené kosti z predpotopných zverov.

11. *Praznov*, dedina, ktorej meno možno odvodzovať od slova *prázdný*.

12. *Prečín*, svoje meno len odtiaľ mohol obdržať, že na niektorom z vrškov, v jeho chotáre sa nachodiacich, hrádok (*tyn*) musel jestvovať, ktorý druhému hradu za predhrad (*predtyn* = Vorwerk) slúžil. Výraz *predtyn* ľud ľahko mohol vyslovovať *prečín* -om, priam tak, ako v menách Trityn, Streštyn, Budatyn z hlásky *t* hlásku *č*, patrične *c* utvoriac, tie Trenčínom, Strečnom a Budacínom vyslovuje. Na okolnosť, žeby domanišská dolina, v ktorej aj *Prečín* leží, bez hrádka bola bývala, nemožno ani pomysleť.

Prečinská f ra je veľmi stará; jej vznik nemožno udať. R. 1699 zanikla, r. 1740 však znovu povstala. Tu mali evanjelici vyše jedného storočia ecclesiu mater. Dľa snemových listín r. 1661 Adam Balassa tunajším evanjelikom po prvýraz odňal kostol a jich kňaza pod pokutou smrti vzdialil rozkázal.

Z jej katol. farárov sú známi: Ján Rozboril, Alexander Kosztolányi, Michal Petrik, Ďuro Illvay, Adam Kristoforský, Ján Hvoreňka, Ignác Kalinay, Karol Jelínek. Jej matriky jestvujú od r. 1740. Jej filiálky sú: Bodina, mlyn v Trsti, Počarová, Závada; počíta 801 katol. duší. Farský kostol zasvätený je P. Marii, kaplna ale sv. Anne. Dľa kanon. visitácie z r. 1674 veriaci tejto fary k udržiavaniu farára prispievali prácou. Dľa popisu z r. 1802 trencianskeho archidiaconátu, chovaného v archíve nitrianskeho biskupstva, ohľadom prečinskej fary toto v sebe obsahuje: „In matre: A colonialibus N° 10 per metr. 3. percipit tritici metr. 30. — à fl. 1 kr. 45 assumendo insimul fl. 52 kr. 30. — Ab iisdem colonialibus percipit lignorum plaustra 10 à kr. 24 assumendo insimul 4 fl. — Ab inquilinariis N° 5 aut a singulo unius diei manualem laborem, aut laboris redemptionem kr. 9.“ Zrejme je teda, že v Prečine sessionálni poddaní vysluhovali duchovnému hodnotu po jednom ako 5 aj pol zlatého, kdežto želiari hodnotu len 9 krajciaro v. viac

13. *Lednice*, dedina, ktorej meno dalo vo vrchoch panujúce chladné, ľadové podnebie.

14. *Fučkov*, dedina, svoj názov dostala od svojho zakladateľa. *Fuček* je slavianske mužské meno.

Fučkov bol filiálkou frivaldskej fary; r. 1783 bola tu založená fara. Od tohoto roku má aj matriky. Jej patrónom je náboženská základina; filiálky nemá; počíta 1186 katol. duší. Jej jednou vážou opatrený kostol zasvätený je sv. Mikulášovi biskupovi.

Farári boli doteraz: Andrej Koleda, Jozef Gróo, Jozef Tangh, Andrej Gombár, Pavel Žitňan, Alexander Zamaróczy, Martin Cingell, Ján Krátky, Štefan Farský, Karol Zlatháry a Pavel Biringer.

15. *Bystrické Podhradie*, dedina, povstala pod zámkom Bystrice, odtiaľ jej meno. — R. 1396 obdržal túto dedinu od vojvodu Štibora kastellán Beckova, nasilovský Jakus, a síce pre seba a pre svojho brata Petra. (Fejér: Cod. Dipl., sv. II, 2. čiastka, str. 393.) Fara povstala tu r. 1789, od kedy sú aj matriky vedené; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Orlové a Šebeštanová; počíta 982 katol. duší. Jej nový, pekný kostol má jednu väzu a je zasvätený sv. Ladislavovi, uh. kráľovi. Jej farármi boli doteraz: Parthen Ragadics, Jozef Babossék, Ján Chudý, Andrej Gombár, Ján Ďurček, Franc Valter a Jozef Janec.

16. *Orlové*, dedina, svoje meno odvodzuje od orlov, ktorí sa v jej okolí zdržiavali. Pán zámku Bystrice a tak aj obce k nemu prináležiacej, Žigmund Balassa, r. 1612 v Orlovém kaštieli postaviac, tento *Zsigmondháza* pomenoval, od ktorého sa celá obec po maďarsky takto menuje. Tento na kopci do štvorhranu staváňý, na poschodie vysoký, utešený kaštieľ dal gróf Franc Balassa, horvatský bán, koncom minulého storočia veľmi okrášliť. Jeho veľký rad izieb zachoval mnoho starého náradia; tieto izby delí veľká dvorana, ktorá je preplnená obrazmi rodiny Balassa, počnúc od prvého mocného predka až po miláčka Marie Terezie, ktorý pod ňou a pod jej synom hral veľký zástoj. V tomto kaštieli nachodí sa i kaplna, zasvätená sv. Jánovi Nep., v ktorej je Rafaelom Mengsom malovaný utešený oltárny obraz. Okolo oltára byly vyložené rozličné zbrane. Kaštieľ teraz obýva Jozef Lord so synom.

Bedrich Pesty vo svojom diele „A magyarországi várispánságok története“ zvanom na 512. strane odvolávajúc sa na Wencela, hovorí, že magistrovi Baas-ovi, ktorý bol r. 1259 hlavným županom trenčianskej stolice, r. 1260 Béla IV. zem pod dva pluhý darúva, ktorá na priestore *Arlouch* rečenom náležala ku trenčianskemu zámku, potom že túto zámockú zem magister Baas kúpil od Póka, bez potomkov zomrelého, a len neskôr dozvedel sa, že kúpená zem bola zámockou zemou. V majetku takejto zeme nikdy sa žiaden istým necítil, jak len k nej nebolo pridané kráľovské privolenie. Magister Baas vedel, žeby svoje právo ohľadom tejto zámockej zeme nemohol obrániť, ba žeby ani svoje peniaze nazpät nedostal, ktoré za ňu vydal, lebo Póka už zomrel, a preto prosil kráľa o donáciu spomenutej zeme pod dva plúhy, čo kráľ aj privolil a arlauchskú čiastku zeme zpod zámockého župaustva na veky osvobodil. Listinu tohoto smyslu v rukopisoch Štefana Horváta Wencel znovu sdeľuje s letopočtom 1266, ale, jako poznamenáva, za pravi-

delnejší drží letopočet 1260. — Pesty dnešniu dedinu *Orlové* za totožnú drží s *Arlauchom*, a odvolávajú sa na listinu v archíve rodiny grófov Forgáčovcov chovanú, hoverí, že v spokojnom majetku zeme pod dva pluhý v *Arlauch* Baas a tohoto potomci nezostali, lebo Andrej, syn Petra Mikolaia, ktorý magistra Baasa svojím ujcom menuje, r. 1333 predstúpiač pred Demetra, trenčianskeho hlavného župana a kráľovského továrnik, a preukázuc donacionálsky list Bélu IV., na *Arlauch* sa vzťahujúci, plačúci sa žaloval, že kráľovi neverní ľudia už veľmi dávno (ešte za času Bélu IV.) mocne zaujali arlauchskú zem na veľkú jeho a jeho otca škodu. Otáznu zem teda továrnik Demeter dal nazpät žalujúcemu sa Andrejovi, a kráľ ešte v tom istom roku potvrdil prinavrátenie potvrdzujúci rozsudok.

17. *Milochor*, dedina, ktorá meno svoje dostala od svojho niekdajšieho majiteľa, Mila (Emila).

18. *Udiča* (Veľká a Malá), dve dediny. V Malej Udiči povstala fara r. 1450, a ponevác jej patrónom bol Imrich Balassa, aj tu povstala evangelická cirkev, ktorej kňazom bol r. 1611 Adam Adamides a potom cez 42 roky Eliáš Institoris. Desatročné prenasledovanie nielen sliezskeho kňaza Mikuláša Sandanusa, ktorého pseudo-nástupca, Ďuro Jozef Debnár, r. 1674 z cirkve vytvoril, ale aj kostol cirkvi odňalo. Po čas najposlednejších pohybov tunajší farár, Ďuro Egbelény, prepustený súc, do cirkve uvedený bol kňaz Daniel Nicletius, ktorý ale nezadlho, úradu pozbavený a cirkve v časoch artikulárnych zo svojich svobôd vyzlečená bola.

Z jej katolíckych farárov mimo Ďura Egbelényho známi sú ešte: Andrej Mihalovič, Štefan Myslenický, Leopold Ján Roztomilý, Anton Horánsky, Jozef Lovászy, Andrej Kubička, Andrej Chabíčovský, Jozef Pažický, Mikuláš Marcsiss, Tadej Zbiňovský a Ján Kramara.

Matriky jestvujú od r. 1741 a dľa schematismu z roku 1844 jestvovali už od roku 1711; jej patrónom je „libera collatio“; jej filiálky sú: Dubovec, Veľká Udiča, Okrut, Prosné, Upohlav; počíta 1244 katol. duší. Jej kostol zasvätený je sv. Matejovi apoštolovi.

Dľa kanonickej visitácie z r. 1674 veriaci tejto fary prispievali prácou k udržaniu farára.

19. *Prosné*, dedina, svoje meno obdržala od prosa, ktoré jej obyvatelia dochovávali.

20. *Hatné*, dedina, sponíma sa už r. 1436 pod menom Hatna, ktorej majiteľom bol *Pan* Prichádza aj pod menom Chatna, ba aj Hathna. Jej meno odvodzujem od slova *hat*.

21. *Klieština*, dedina, jej meno povstalo od vyklesnenej hory, v ktorej povstala.

22. *Mariková*, dedina, ktorej priestor Kruse a Jordan držia za totožné s miestom *Arsicua* rečenom, z čoho mohlo povstať slovianske *Mariková*, lebo podľa nich môžu byť miestne mená premene podrobené. Ja myslím, že zakladateľom tejto obce bol nejaký *Marek*.

Že v Marikovej evanjel. ecclesia mater jestvovala, možno od-

tiaľ nasledovať, že obec Hatné udáva sa byť jej filiálkou, bárs sa aj jej dejiny v zápisnicach nenachádzajú. Snemové písma z r. 1681 ju medzi tie kladú, jako aj Miezgovec, ktorým boli kostoly odňaté.

Jej katol. fara povstala r. 1755. Farármi tu boli: Matej Hubocký, Štefan Medov, Andrej Packo, Jozef Kubička, Ján Répássy, Karol Akay, Jozef Babossék, Ján Chudý, Ľuro Medlánsky, Gašpar Malocsay a Konstantin Jánoss. Matriky má od r. 1756. Jej filiálky sú: Hatné, kde je kaplna sv. Jozefa, hostinské domy a Klieština; počíta 2410 katol. duší; jej kostol zasvätený je sv. Petrovi a Pavlovi, apoštolom.

23. *Šebeštanová*, dedina, ktorú pravdepodobne založil Sebastianus Sirmiensis, donátor zámku Súlova.

24. *Podvázie*, dedina, u brehu Váhu ležiaca, od ktorého svojho polozenia i svoje meno obdržala. Táto obec spomína sa už r. 1451 datum Bolondoch feria tertia die et festo Purificationis Beatae Virginis Marie v listine Paulusom de Lindva et de Bolondoch vydanej.

25. *Štiavnik*, dedina, svoje meno nosí od šťavového, t. j. kyslého prameňa, ktorý v jej chotáre jestvoval. Prichádza aj pod menom Schavnik.

Bola tu malá, ale veľmi stará ecclesia mater, ktorá prichádza hneď na počiatku zápisnice evanj. horného okresu z r. 1578. Jej kňaz Ján Textoris r. 1580 podpísal zákony tohoto okresu. Rok 1672 bol kritický pre túto cirkev. Vyučovanie evanj. náboženstvu malo tu krátky život, ale r. 1704 pod Jánom Sapatiusom znovu sa počalo.

Katolícka fara v Štiavniku r. 1714 znovu povstala. Jej farármi boli: Jozef Percz, Franc Horánsky, Matej Domanický, Mikuláš Bartovič, Gottfried Andrej Kožušník, Štefan Dubnický, Ignác Langauß, Ján Farkass, Martin Hazucha, Jozef Blaho, Ján Hesz, Jozef Tangh, Ján Chudý, Franc Ullmann, Štefan Ballay.

Matriky má od roku 1683. Jej filiálky sú: Hvoznica a horskí obyvatelia; počíta 3988 katol. duší. Jej kostol zasvätený je sv. Františku serafínskemu.

26. *Hvoznica*, dedina. Náš ľud menuje istú pri cestách rastúcu zelinu *hvozdíc*, a tak táto dedina mohla byť založená na mieste, takouto zelinou zarastenom, keby v listinách aspoň raz bola písaná pod menom *Hvozdica*; a tak tvrdiť musím, že jej vlastné meno je *Boznica*, ktorého hláska *B* premenila sa na *V*, a tak miesto to ku bohočestiu slúžilo. V zakladajúcej listine opátstva sv. Benedika pri Hrone Gejza tekovskú dedinu *Woznitz* menovanú tiež *Bozniczou* nazýva. Boznica = božské miesto. Konečne ponevác *hvozd* je jednosmyšelné s *bok-om*, aj Hvoznicu môžeme držať za *miesto na boku*.

Báseň.

Veselohra vo troch dejoch. Napísal *D. Z. Lauček*.

OSOBY:

Sosna, učbár na odpočinku.

Lubica, jeho synovkyňa.

Smušická,)
Rušická,) jeho sesternice.

Pevný,

Dobrý, } mešťania a jeho známi.

Vľúdny,

Verný, mladý kupec.

Čepčok, pravotár.

Úradník. Panie a slečny. Slúžobná. Pandúri.

Dej I.

Obyčajná chyža s pohovkou a písacím stolkom.

Výstup 1.

Sosna. Lubica.

Sosna (s žartovným úsmevom). Inquisitor! (Kryje balíček akýchsi spisov.)

Lubica (tiež tak). Nuž, strýčku, nedáš mi to obzreť?

Sosna. Všetko, všetko, dieťa moje, ale: svojím poriadkom!

Lubica. Ale ja bych tak rada vedela teraz!

Sosna. Teraz, dušička moja? Teraz nemožno a nebezpečno!

Lubica (usmeje sa). Strýčko, musím za smiať! Nemožno a nebezpečno. To je zvláštna vec! Ty a nebezpečno, akože to môže byť?

Sosna (usmeje sa tiež). To je moja tajnosť.

Lubica. Lež ja to neverím!

Sosna. Nuž prečo?

Lubica. Preto, že ty neznáš muche ublížiť, a ty bys' vedel niečo zle robiť!

Sosna. Nuž veď —!

Lubica. A keďby aj, či by si to tak v peknom poriadku odpísané uschraňoval?

Sosna. Pravda, pravda, zle nie! — Ale keď to nielen zlé veci nebezpečné byť môžu, ale i najvznešenejšie!

Lubica. A ty si ten, ktorý by sa za vznešené veci nebezpečnosti štítil! Či si ty nie ten, ktorý tak bezzisťno opustenej sirotky zaujal sa? A nielen tej, ale i iných opustených príbuzných? Nie ten, ktorý najvďačnejšie cudzie bremená suša?

Sosna. Maličkosť, dieťa moja, maličkosť! Bezdetným som zostal — milá povinnosť!

Lubica. A ty bys' sa štítil či nebezpečenstva, či nepríjemnosti za vznešené?

Sosna. Nie, nie, anjelik môj; ale to ti má všetko svoj poriadok!

Lubica. Nuž neodopieram. Veď keď ten poriadok to sebou donesie, tak moju zvedavosť iste uspokojíš!

Sosna. Naiste, naiste, ak len s tým budeš spokojná.

Lubica. O tom nemôžeš byť v pochybnosti, strýčku. Len že teraz odpusť, že ťa nepokojím. Kebyš' vedel, načo som ku tebe prišla!

Sosna. Vopred sa teším srdečne!

Lubica. Nuž ak proti tomu nebudeš mať nič, vystrojily sme s tetkami malú zábavu zahradniu, na ktorú sme známych pozvali. A ja ešte ku tebe prichádzam pekne ťa poprosiť, aby si nám ku tomu cieľu besiedku vystrojiť nezťažoval.

Sosna. Veľmi vďačne, drahá. Čas je veľmi pekný a veľmi mi je vhod, v kole známych okriat v zábave. To ste veru radosť i mne pripravili.

Lubica. Lež jedno ešte mám poznamenať, strýčku!

Sosna. Nuž?

Lubica. Medzi známymi budeme mať i nového hosťa.

Sosna. Koho? Som zvedavý.

Lubica. Nového pána advokáta!

Sosna. Vari Čepčoka?

Lubica. Na službu, strýčku. Bol práve v sklepe pána Verného, keď tetky jeho pozvať odišli. A keď tam práve oboch pánov našli, nuž jich spolu oboch pozvaly.

Sosna (k sebe). Aha, tetičky! (Nahlas.) Nuž tak dobre teda, to sa postaráme, aby sa i nový hosť, i všetci dobre cítili.

Lubica. Ó, strýčku, budeš s nami spokojný. Lež nezapomínaj i na ten poriadok, aby velice dlho netrval. Lebo tak by som to rada videla!

Sosna (s úsmevom). Inquisitor! Nuž, nuž uvidíme, ale teraz treba na hostov pamätať!

Lubica. Nuž tí všetci budú naiste spokojní, bo som ja gazdiná. Do videnia, strýčku. (Odíde.)

Sosna (sám). S Bohom, do videnia. (Vezme balík a rozmýšľa nad ním.) Dobré dieťa! Sám počínam zvedavým byť, či by ťa to ozaj tešilo. Tak nebezpečné! (Píše do balíka:)

„Lúbim ťa, drahý, zavržený rod,
Stred pohrôm tvojich, stred storých nehôd,
Keď tvoja tiaža nehôd bezmezná,
Šlachtu uhasiť, v hrudi ti nezná.
I stred zblúdení tvojich vždy horí,
I v nich, za smerom vyšším sa borí;
V prachu potupy, v bezvláde tvorí
Diela, z nichž lúba šlachetnosť zori
A ukazuje, aká môže byť
Žiara stred teba, keď osvetí svet
Dráhy ti priame k svetlu otvorí:
Srdce sa pevcu v láske ti korí!“

stava
prof
stav

Výstup 2.

Smušická. Rušická. Predošlý.

Ole. Dobrý deň, pán brat!

Sosna. Spoločne, pani sestry! Víťajte, víťajte! Nuž akože sa dnes nachodíte?

Smušická. Ďakovať Bohu; však už budeš znáť i po Ľubici, že dnes trochu lepšie a veselšie so zdravím naším vyhlíada.

Ruščická. Chvala Pánu Bohu, s tým sa môžeme pochváliť.

Sosna. Nuž to ma teší, za to chválá Bohu, že sa s pekným časom i zdravie vaše vyjasnilo. V našom to veku veru dar

Smušická. Ach jaj, pán brat, čožeby si sa ty vo veku k
pripodobňoval.

Rušícká. A za roveň kládol!

Smušíckú. Kdeže tvoje roky naproti našim a zvlášte mojim!
Však si ty ešte v najlepšom veku, ale náš sa ku hrobu chyli!

Rušícká. Tak veru, pán brat!

Smušícká. Však znáš, že sestra je o osem rokov staršia a ja o desať!

Rušícká. Veru tak, pán brat: o osem aj týždeň a sestra o desať bez mesiaca.

Sosna. Tým viac teší ma, že sa dobre cítite, ako hovoríte a ako z Lubicinej zprávy súdiť môžem.

Obe. Pekne ďakujeme!

Smušícká. Ale vieš, pán brat, oná zábava —!

Sosna. Veľmi mi je vhod po namáhavej práci.

Rušícká. To nás teší; lež niečo chceme o nej prerieknúť.

Smušícká. Oná zábava — —

Sosna. Nuž tak nech čujem.

Rušícká. Tú zábavu sme dlžni Lubici.

Sosna. Veru pravda je. Povďačný som vám, že ste na to skôr, než ja, pomýšľali. Mládež toho viac potrebuje, než my, v našich obvyklých zaneprázdneniach sa pohybujúci.

Smušícká. Ešte nechápeš, priateľu ľúby, kam my cieľime.

Sosna. Čo nepočujem, tedy cieľite!

Rušícká. Tú zábavu sme Lubici dlžni, lebo také zábavy bývajú dôležité.

Sosna. Pravda, bo v kole milých priateľov okraje duša, okraje telo!

Smušícká. Ľudia sa zoznajú, a zvlášte mladí!

Rušícká. A či znáš, ku čomu poznanie také vedie?

Smušícká. Ku náklonnosti, zvlášte ku dievčencom.

Rušícká. A náklonnosť k šťastiu!

Smušícká. Čis' porozumel, priateľu ľúby?

Rušícká. Tak snáď pochopíš naše ciele.

Sosna. Ó, áno, áno!

Smušícká. Ako sa ľúbi?

Rušícká. Čo povie pán brat?

Sosna. Cele vyborné, ale zbytočné!

Smušícká. Ako to myslíš? Vári bys' Lubici nedoprial šťastia?

Rušícká. Asnáď nenie ti po vôli šťastie synovkyne?

Sosna. Nič z toho! Jej šťastie je moja najvyššia žiadosť! A verím, že jej je i súdeno a príde! A preto hovorím, že on ústávať sa nám je zbytočné.

Smušícká. Nie, pán brat, nie je!

Rušícká. Lubica naša nemá rodičov.

Smušícká. Ani inú rodinu.

Rušícká. Ktože sa bude o ňu iný starať?

Smušícká. My všetci musíme sa o ňu starať!

Sosna. Však ovšem, ale svojím poriadkom!

Smušícká. Pravda, že ovšem svojím poriadkom!

Rušícká. Veru, že ovšem svojím poriadkom!

Sosna. A ten je: vo všetkom jej šťastiu slúžiť.

Smušická. To sa rozumie!

Rušícká. Či sa rozumie!

Sosna. A to je: vo všetkom jej vôľu nechať!

Smušická. A spolu najprv: sedieť nenechať!

Rušícká. A spolu: všetko nešťastie zabrániť!

Smušická. Čo možná skvelú budúcnosť pripraviť!

Rušícká. Áno, pokojnú, skvelú, blaženú!

Smušická. Áno, blaženú až do ostatku!

Rušícká. Tak, pán brat, čo na to rečieš?

Sosna (s úsmevom). Úlohu hodnú ste predsavzaly!

Smušická. Snáď niečo nadvrhneš?

Sosna. Ani najmenej. Až na tú maličkosť, že sa vám netreba veľmi unúvať. Lebo čo sa týka blahej budúcnosti Lubicinej, verím, že takú jej šľachetnú jej myseľ, rozumnosť a skvelé srdce, ktoré jej v hrudi bije, pripraví!

Smušická. Pri dobrom srdci hladom zomrieť nenie žiadna skvelá budúcnosť.

Sosna. Od zlého ju Boh ochráni, a hladom zomrieť nikdy nemusí!

Smušická. Však ale predsa — —

Rušícká. Či snáď máme ju zanechať sedieť?

Sosna. Ani najmenej!

Smušická. Ale keďže sa nepostaráme?

Rušícká. A nevyzrieme?

Smušická. A neohliadneme?

Rušícká. A neopatríme?

Sosna. Postará sa, vyhlíadne si: urobí to všetko sama! Veru ináč zaiste, než my s našimi okuliarami. Len že „svojím poriadkom!“

Smušická. Pri jej nezkúsenosti?

Sosna. Zkúsenosť všetko nevyzkúsi!

Rušícká. Pri jej panenskej ostýchavosti?

Sosna. Tým viacej! Však vy, pani sestry, dosvedčíte, že za vašich časov ináč nebolo.

Smušická. Hja, ale teraz inakší už svet!

Rušícká. Pokazenejší!

Smušická. Previdrejší!

Rušícká. A falošnejší!

Sosna. Taký, ako bol; len my sme nie tí, čo sme bývali. Pravdaže, kde by potrebovala rady alebo pomoci, tam jej po ruke byť musíme. A len toho sa chrániť musíme, aby sme miesto jej šťastia pred očima nemali naše chůvky a v záujme jích nerobili nátlak a tak na miesto k šťastiu neposlúžili k nešťastiu.

Smušická. I Bože chráň!

Rušícká. Bože uchovaj!

Sosna. Nuž tak, v tom tedy sme usrozmenní. Akože známi? Či sa stroja k nám?

Rušícká. Ináč dobre! Pán Dobrý išiel siatie ohliadnuť, príde dobrej vôľe, lebo mu je dobre!

Smušická. Pán Vlúdný taktiež a pán Pevný nieináč, lebo veľmi hromží na trafikku, čo je znak dobrej vôle u neho. Treba bude i troška zvláštnejších cigár dať doniesť.

Sosna. Včasná poznámka, nedaj zabudnúť.

Rušícká. Taktiež i pani sestry, a dávajú pozdravovať do uvidenia!

Sosna. Vďaka! Teraz však postarajme sa, aby sa dobre cítili.

Smušická. Čo sa zábavy týka, to sa na spoločnosť samu bezpečne spustíme a čo občerstvenia — —

Rušícká. To na Ľubicu cele bezpečne!

Smušická. Lež jedno, pán brat!

Sosna. Som zvedavý.

Smušická. Besiedku pripraviť tvoja úloha; naša kvetov natrhať.

Sosna. A dostojím jej, k vašej spokojnosti. Ak dovoľíte, hneď sa stane.

Rušícká. I my ideme pomôcť a potom nahladáme kvetín. Však dovoľ, žeby sme si parasolov vzali.

Sosna. Nech sa vám ľúbi.

Obe. Hneď sme hotové. (Odídu.)

Sosna (sám). „Všetko svojím poriadkom,“ pani sestry! To je vec Ľubicina a nie vaša. Pravda že starať sa, pomáhať musíme. Ale to nenie: nanútiť jej našu vôľu a chuťky, ako to voniam z vašej pečlivosti. Ale tomu sa skloniť, čo jej celá bytnosť za jej šťastie usúdi a označí. Vy by ste boli hotové i zlé narobiť z púhej pečlivosti a dobroty srdca. Bože môj, Bože, kedy pominú naše naivné, nevedomé časy? Kedy ozdobi prirodzenú dobrotu srdca povedomie a známosť? Ako bez toho všetko, sta telo bez ducha! Zkúsenosť marná, dobrota neplodná. Ako i príklad pani sestier učí. Ony už zabudly, že v podobnom prípade jim najlepšie srdce poslúžilo a hotové by boli „zkúsenosti“ najväčšie slovo dopriať. Keby vec nebola taká vážna, nechal by som svobodné pole jejich zkúsenosti, aby videly, kam by jich zaviedla. Ale takto nie! Dievčina musí sama svojich vecí sudcom byť. Musí to všetko ísť „svojím poriadkom.“ (Počúť klopanie.) Ah, pani sestry to už volajú. Nuž tedy (berie klobúk) idem, idem, pani sestry! (Odíde.)

Výstup 3.

Verný. Ľubica.

Ľubica (v bielej zásterke). Musíš odpustiť, drahý priateľu, nachodíš ma zaneprázdnenú, v zástere. Darma, na toto šťastie som nepomyslela, že budem mať k tebe česť.

Verný. Drahý anjel môj, na mne je rad prosiť, že tak nepovoláný ťa obťažujem. Lež, keď poznáš príčinu, ktorá ma vedie k vám, a najviacej k tebe, naiste že ma omluvíš.

Ľubica. Žiadne omlúvanie! Ďakujem tej príčine za to, že ťa k nám priviedla. Však ver' nebude zlá? Však snáď nebudeš musieť odcestovať alebo zo zábavy vystať?

Verný. Ani jedno, ani druhé. A to poslednie bych ani za svet

neurobil. Veď sú mi tie chvíle najdrahším na svete, kde môžem byť s tebou: už či s nádejou, či bez nádeje.

Lubica. Nuž tak som spokojná, keď ťa nič z toho nevedie.

Verný. Ale ma vedie vážnejšia ešte vec.

Lubica. Nuž — sniem o nej znať?

Verný. Anjel môj drahý, moje tajomstvo, tvoja drahá náklonnosť ma privodí. Nemôžem ho ďalej nosiť na srdci. To je hľa vec tá. A preto som chcel so strýcom tvojím hovoriť a jemu všetky svoje city a srdce otvoriť. A v páde, žeby moje city neodsúdil, dovolenie od neho vziať: tvoju ruku prosiť.

Lubica. Lež načo tá náhlosť? však snáď nepochybuješ o mojom srdci?

Verný. Nie, drahá, a preto som ti všetku úprimnosť dlžen! Tvoje anjelské srdce dobre znám, ale moje dosiaľ skrývalo pred tebou jednu svoju tajnu, ktorá, kto zná, či ťa nemilo neprekvapí. O tom som sa chcel so strýcom poradiť. Lež, keď si ty sama tu, tak sa rovno ku tebe obrátim.

Lubica. K úžasu ma privodíš. Ty bys' ma mohol nemilo prekvapiť? Nie, to neverím!

Verný. A jestliže aj? Nemyslím na to, žeby ti bolo nemilým prekvapením moje občanské postavenie, ač isté a bezpečné, však predsa skromné. Nemyslím na to, však to sama znáš, a predsa svoj milostný pohľad odo mňa neodvraciaš. Ale druhé je, čo som dosiaľ len v srdci nosil a čoho dotknúť som sa obával, aby som neľúbošť nevzbudil: moje vrele city k národu, z nehož pochádzam.

Lubica. Nuž a tie si, z tej príčiny, tajil predomnou?

Verný. Áno, znajúc tvoje vysoké vzdelanie a to, že nie u všetch vzdelaných také city sú obľúbené. Preto som sa toho nadovšetko obával. Bo z jednej strany, ako sa tebe nadovšetko korím, tak z druhej strany národ svoj ľúbim; a akoby mi nebolo možno bez teba byť, tak by mi nebolo možno s dnešným prúdom plávať. Nemôžno preto, žeby som to nezniesol, aby moje jestvovanie malo niekomu k záhube padnúť. A to by bolo, keby som s dnešným prúdom plával a svoj rod nenávidel. Lebo ako každé vzdelané človeka k nemu priznanie je jeho povznesenie, t. k jemu sa od cudzenia je jeho nivočenie. A to by som, hovorím, nemohol zniesť. Nemohol by som ani pre vlastné srdce, ale nemohol by som ani pre zkúsenie. Bo, drahá, ako znáš, v mojom povolani obrátil som sa takmer ku všetkým europejským národom. A tých zkúsenie to zrejme vyslovilo, že len vernosť k rodu jemu i iným spolu ku cti a prospechu slúži, nevera ale k rodu ani jemu ani iným ku cti a prospechu neposlúži. A preto, drahá, nemohol by som s prúdom plávať, a sú mi tie city drahé, ktoré k rodu chovám. A ony sú tou mojou tajnou, ktorou som sa bál nemilo ťa prekvapiť.

Lubica. Prekvapenie to nad očakávanie milé.

Verný (radostno). Milé, hovoríš!

Lubica. Nič som nemohla milšieho počuť!

Verný. Lež odpusť, drahá, ešte nenie všetko. Vieš, u všetch národov panuje to presvedčenie, ale nie u nás. Tu, ako sama znáš,

ľud a národ nemá nič, mimo práce a poctivosti. Seba nemôže iným ozdobiť, len tým. A preto býva od mnohých svojich dietok, ktoré sa na postat' vzdelancov vyšvihly, opustený, od ktorých sa kladie za hriech a vinu, ku nemu patríť a vzdelanie jeho napomáhať.

Lubica. Povdačná som ti za všetko toto. Ale, skutočne, bola by to možná vec?

Verný. Bohužiaľ, možná a skutočná. A preto som si za povinnosť položil, tebe toto všetko sdeliť a city, ktoré v srdci mojom panujú, vyjaviť, aby si jich sama posúdila a dla srdca svojho rozsúdiť mohla.

Lubica. Tam si nemal byť ani na chvíľku o mojom rozsudku v pochybnosti.

Verný. Lež, drahá, pováž! Či by si chcela tomu po boku stáť, ktorý by za to bol prenasledovaný? Ba, kde by si i ty sama od neprajníkov rodu pre lásku k nemu musela znášať všakové prikorie?

Lubica (pevno). So storou radosťou!

Verný. Moja úcta k tebe mení sa v blahé podivienie!

Lubica. A nielen to, ale i s hrdosťou chcem to mať za najväčšiu života ozdobu: šľachetnú činnosť k povzneseniu kohokoľvek, tým viac rodu, napomáhať a za to trpeť!

Verný. Tak tedy do srdce tvoje s mojím nerozdvojit?

Lubica. Nikdy a nikdy!

Verný. Ó, tak cele spokojný budem čakať tú blaženú minútu, kde mi dovoľíš o ruku tvoju prosiť. A i dnešnia zábava bude mi tým milšia. Lež ešte jedno! Na nej súčasťou sa i pravotár, ktorého spolu so mnou tetky pozvaly.

Lubica. Bude nás tešiť, a budeme hľadať, aby sa dobre cítil.

Verný. Necítiš príčinu, prečo ho tak ochotne pozvaly?

Lubica. Nie, lebo mi to hrozne ľahostajné.

Verný. Jemu kynie vyšší stav, úrady a hodnosti.

Lubica. Všetko dobré od Boha mu prajem!

Verný. Ale — —!

Lubica. Dovoľ, mne vysoký stav je šľachetné srdce! Netušila som, aké v tej hrudi bije. Nuž odpusť, ale starosti žiadnej o to nemaj, žeby nám snáď mohol byť nebezpečným.

Verný. Ani, keďby ťa nútili za neho?

Lubica. Ani! I tam stálosť moja zvíťazí. Medzitým na to ani nepomýšľam — také niečo sa nestane.

Verný. Preto by som rád túžby naše čo najskôr vyjaviť, aby neznámosť príčinu nezavdala. Ešte dnes by som rád!

Lubica. Však len strpenie. Budem hľadať čo najskôr presvedčiť sa, ako asi strýk bude smýšľať o presvedčení našom, aby som znala, ako bude vec najlepšie vykonať. Dotiaľ strpenie, dotiaľ ako cudzí.

Verný. Ako rozkážeš. V tebe všetka moja dôvera! (Pozre von oblokom.) Ah, v zahrade už všetko pristrojené, tetky so strýcom stroja sa vrátiť. S Bohom buď, drahá!

Lubica. S Bohom, do videnia!

Verný. Do najskoršieho! (Odíde.)

Lubica (sama). Niekedy príde trudná minúta, kde sa mi srdce

neznámou úzkosťou zatrasie. Ale, druhu môj, ono to nie je, čo tvoje srdce nepokojilo. Žiadna pochyba o mojich lúbych, žeby ma najúprimnejšie nemilovali a všetko za moje šťastie nepodnikli; ani podozrenie, žeby ma nejak chceli alebo mohli nešťastnou urobiť. A ani žiadna nechť k národu. Ale že srdce moje bolo prázdne smeru vyššieho. Bo ač som nechť k národu nikdy necítila, predsa som neznala, že srdce moje vyššiemu smeru bude môcť slúžiť, a že to možno na povznesení jeho i mojej hrudi pracovať, cítiť a trpeť. Ako sa o tom doznať, o mnoho blažšie ostalo: mnoho mám tejto chvíli a tebe, druhu, ďakovať! Za národ cítiť, za povznesenie biednych trpeť, príkorie nieť: nie, druhu, to srdce moje nerozdvojí s tvojím. Ako kvet žiada a hľadá žiaru slnka, tak ľudské srdce hľadá všetko šlachetné! (Odíde.)

Výstup 4.

Sosna. Smušická. Rušická.

Sosna. Tak tedy je všetko hotové, len by čím skôr čas prišiel!

Smušická. Tie kvietky sa budú krásne vynímať!

Rušická. A krásny čas najviac príjemnosti spôsobí!

Smušická. Ale ja sa teším na zábavu, čo po dnešnej bude nasledovať.

Rušická. Tá bude nie menej kapitálna!

Sosna. Popredku myslím!

Smušická. Ako sa pán brat bude učiť šňupať!

Rušická. To bude kapitálne!

Sosna. Pamätajte, pani sestry, že na to nepríde!

Smušická. Akoby som na to hľadela!

Rušická. Akoby som pána brata kýchať počula!

Smušická. Z počiatku to pánu bratovi ťažko pôjde!

Rušická. Však stojím pánu bratovi za to, že on to obľúbi a stávkou nepredloženej poďakuje, že mu k pôžitku šňupania dopomohla.

Smušická. Pravda, keď vyjde zo začiatočníctva, bude povdačný nepredloženosť.

Sosna. Len troška pomalšie, pani sestry, len! Veď uvidíme, kto bude stávkou platiť!

Rušická. Nuž, ktožeby: pán brat!

Smušická. Však to ver i nepredloženosť, o to sa stavať!

Rušická. Že on Lubici šťastie vyhladá bez nás!

Sosna. Maličký omyl, ona, ona sama!

Smušická. Nuž veď to všetko jedno!

Rušická. Už by pán brat mohol započat s prvou lekciov v umení šňupárskom.

Smušická. Cele bezpečne! (Vytiahne tabačnicu.) Tu stojíš k službám, jestli rozkážeš!

Sosna. Nieže tak chytro. Najprv zkusíme, ako vec dopadne; potom uvidíme, na kom z nás bude rad stávkou platiť; či to nebudú tri šňupce papriky, ktoré pani sestry očakávajú!

Smušická. Nech ťa to, pán brat, nijako netrapi!

Rušická. Tá česť náležť pánu bratovi!

Smušická. Popredku idem vziať novú tabačnicu.

Rušická. A hodne tuhého tabaku opatříť.

Smušická. Bude pán brat kýchať!

Rušická. Na zdravie, pán brat!

(Odídu.)

Sosna (sám). Ďakujem, ďakujem, pani sestry, ale všetko svojím poriadkom. No za to stojím, že tak i bude! Ej, už sú tie ženské voždy len ženské a čoby sa priam čo robilo. Ľubica snáď ešte ani nepomyslí na svoj budúci osud, a ony už kolké triumfy a patálie! Nuž ale si vynášly predmet k pojednávaniu nebárs výborný a vďačný, celkom podľa jích chuti. A vedľa z neho orácií narobiť, až hrúza. No všetko dobre, keď len takýmto neškodným spôsobom. Ale hop! pozor! horky neškodným! Pani sestry sa so mnou stavily, že ak sa stane dľa mojich rečí a Ľubica si sama šťastie vyhliadne, ony budú povinné tri šňupce papriky vyšňupať, ak nie, tak ja budem museť učiť sa šňupať. Čert mi poradil, pristáť na ten zlý žart! Teraz akiste budú chcieť na Ľubicu nátlak robiť, už len z tej príčiny, aby vyhraly a ja musel učiť sa šňupať a ony zábavku mali. (Vytiahne baltček.) Preto pozor, *Sosna*, ako pevný dub! (Chce doň písať, v tom počuť klopanie.) Voľno! — a či snáď nikto neklopal?

Výstup 5.

Čepčok. Predošlý.

Čepčok. Ak sa nemýlim, mám šťastie s bývalým učbárom pánom Sosnom?

Sosna (nemilo dojatý ukrýva baltček nápadne úzkostlivo). Na službu! (Zamkne ho do písacieho stolka.) Na službu, pane!

Čepčok (k sebe). Čo ten tak ukrýva — a tak úzkostno. Dáke tajomstvo?

Sosna (obráti sa k nemu). Ah, pán advokát! Ah, odpustenie, nepoznal som hneď. Na mojej strane šťastie!

Čepčok. Prosím za odpustenie, že osmelil som sa so svojou návštevou. Milosťpanie ráčily mi preukázať tú laskavosť, že pozvaly ma na večerniu zábavu. Z vďačnosti som si tedy pokladal za povinnosť urobiť skorej maličkú návštevu.

Sosna. Bude nás všetkých veľmi tešiť. A tým viac, ak nás už len po zábave opustíte.

Čepčok (k sebe). Opustíte?! Dobre som pochodil. Som v panslávskom hniezde. Už teraz šípim, čo ten asi ukrýval. Panslávské, vlastizradné tajnosti. Dobré že viem, kde!

Sosna. Budeme smieť dúfať, pane pravotár?

Čepčok (k sebe). Keď prídeš medzi vrany, kvákaj, ako ony! (Nahlas.) Nuž, odpustite; vidíte, ako sa rozpakujem vysloviť zápornú odpoveď. Avšak musím; súrne práce nedovolia mi dopriať si tej radosti. (K sebe.) Vari bys ma chcel zpansláviť? Počkaj, však ta ja lapím, ani sa nenazdáš!

Sosna. Velice by náš tešilo.

Čepčok. Mňa tiež podobne, ale úradnia nutnosť nedopustí.

Sosna. Pravda, u muža to najprvšia vec! Nuž však i tak dost radosti pre nás, že na zábave budeme mať šťastie. Rád by som povolal i naše panie, jestli by sa vám ľúbilo dočkať, kým by prišli, lebo sú pripravami zaneprázdnené.

Čepčok. Ah, neráňte sa unuvať: nemožno mi omeškať sa. (K sebe.) Ver' som žiadostivý na tú sprostú Slovač — a ešte panie! Škoda, že som pozvanie prijal a medzi ňu sa dostal!

Sosna. Myslí, že sa postarajú o zábavu, žeby sme sa všetci dobre cítili.

Čepčok. Ani ináč nemožno. (K sebe.) A predsa dobre, že som pozvanie prijal, aspoň jich prezrem a jích zámery. Lež len peknú tvár, kým prídem k cieľu! (Nahlas.) Jestli sa nemýlim, mám šťastie vo vás ctiť takrečeno hlavu tunajšej a okolitej inteligencie.

Sosna. Veľmi sa mýlite, pane pravotár; ani jedného. ani druhého. Na to nároky robiť nedovoľuje mi ani možnosť, ani tunajšie postavenie.

Čepčok. Skromnosť! skromnosť! (K sebe.) Ako sa vymyká, ani pstruh z ruky! (Nahlas.) Česť, ktorú požívate, svedčí, že je tomu tak!

Sosna. Nemyslel by som! Veľmi sa mýlite; značnejšie miesto nezažívam.

Čepčok. Vzdelanosťou svojou na prvý pohľad. A naiste si pravo a smeľo bláham, že mi pri poznaní tunajšieho kraja, ľudu a pomerov, čo mi je k blahodárnej činnosti veľmi potrebné, naiste viac, než bych očakával, nápomocným budete. (K sebe.) To bol dobrý chyt!

Sosna. Nakoľko sily moje dostačia, so všetkou ochotou. Len že pri posudzovaní ráčite byť prilaskavým; vašim očakávaniam sotva zodpoviem.

Čepčok (k sebe). Však ty zodpovieš, za to ti stojím! (Nahlas.) I tá skromnosť vaša svedčí mi o tom, že sa nemýlim, a že najlepšie v činnosti mojej ku pozdvíženiu tohto okolia sa súčastníte!

Sosna. Vedľa skromných síl, za dobré všetko!

Čepčok (k sebe). To bol ešte lepší chyt! (Nahlas.) Veľmi sa teším, že som mal to šťastie. Naiste, keby mi nezabraňovali povinnosti, s veľkou radosťou použil by som vašeho cteného pozvania. Lež teraz sa už musím porúčať. (K sebe.) Nesmiem naraz všetko. Nateraz je dosť. Predbežne vieme, kde to zatvoril. Obrátim sa na tie panie, čo to asi bude. Ináč sám voniam veľmi. (Medzitým robia si komplimenty.)

Sosna. Velice by nám všetkým bolo milé! Lež i takto ďakujem, že som mal to potešenie.

Čepčok. I z mojej strany. (K sebe.) Však ňa poteším, len si viem, kde to ukrývaš a len si sa prezviem! (Nahlas.) S Bohom, pane Sosna, do videnia! (Odíde.)

Sosna (sám). Podivná hodina! Takto ľudia žeby vychádzali z terajších škôl? Preto nemuseli mňa úradu zbaviť, pri takých zásadách mohol som aj ja účinkovať. Alebo, alebo: on snáď z našej stránky a zavrhol, čím ho krmila škola. Dal by Pán Boh, to by bol zisk pre naše mesto a okolie. Lež len pomaly: na slová na-

sledujú skutky; nech tie vidíme. Ináče kto zná, však, ako čujem, s Verným stojí v známosti. Nuž a ten veru nie je maďaronom. Ja som myslel, že bude každým slovom rod urážať a že budem musieť sobrať všetku možnú i nemožnú trpelivosť. A tu nič z toho. On má celkom pravé zásady, ačkoľvek o našich snahách nezdá sa zuať. Predsa však pomýšľa na pozdvíženie tunajšieho okolia. Zásady to celkom pravé! No, uvidíme. Ak sa osvedčí, bude to potešenie pre nás všetkých. (Vezme balíček zo stolíka a píše. Po niekoľko slovách)

Výstup 6.

Lubica. Predošlý.

Sosna (ukrýva balíček, s úsmevom). Víťaj, dieťa moje!

Lubica (na ukrývaný balíček pokukávajúc). Ach, strýčku, či ešte vždy trvá ten poriadok?

Sosna (s úsmevom). Inquisitor!

Lubica. Musíš však odpustiť, že ťa zase zaneprázdňujem!

Sosna. Také zaneprázdnenie je mi najmilšie! Čože mi nesieš?

Lubica. Ani bys' nepomyslel, aká záležitosť ma k tebe vedie!

Sosna. Nehovor — veľiká?

Lubica. Nuž tá najväčšia?

Sosna (sníma okuliare, utiera jich a zase pripraví; potom obzerá *Lubicu*).

Lubica (stranou, ukazujúc na hruď, s úsmevom). Všetkú ťa nevidíš!

Sosna. Hovor, pre Boha! Nuž tá najväčšia?

Lubica. Áno, mňa vedie k tebe krásny, vznešený, svätý cieľ!

Sosna. Krásny, vznešený a svätý cieľ? (Polo k sebe.) A ja som myslel, že stávkou začínam vyhrávať.

Lubica. Mucho šťastia k nej! Ale ja idem, strýčku, so svätou úlohou k tebe: získať ťa národu!

Sosna (prekvapený). Národu získať — — *Lubica*, akému?

Lubica. Nuž nášmu slovenskému!

Sosna (vo veľkej radoosti). Ba kýho šťastia, *Lubica* moja! On je potupený a ty nepohrdaš ním?

Lubica (slávne). V jeho láske žijem, v jeho láske mriem!

Sosna. Lež za tú lásku sama budeš sdielať jeho povrzenie.

Lubica. Z pozdvíženia rodu jasnejší život uprostred neho. Každé priznanie či muža či ženy z radov vzdelancov k nemu je jeho pozdvíženie. To, strýčik môj, štít proti všetkému!

Sosna. I proti príkoriu i povrzeniu?

Lubica. Neznám väčšej cti nad jasavý cieľ iba príkorie a povrzenie zaň! Nieto väčšej cti. Sem všetko a (zdvihne ruku sťa so štítom) urrá!

Sosna (radosťou vyskočí zo stolca). Sláva, *Lubica*! Sláva ti vo tri vrhy! Sem poď, dieťa moje, nech ťa objímam, pobožkám, nech ťa zjem! (Polo žartom.) Ako sa ti tvoja prvá válečná výprava za národ vydarila, znáš. Ale mne moja stávka — a ja som myslel, že už vyhrávam. A takto kto vie, či ju už neprehrávam.

Lubica. Ako to, strýčku?

Sosna. Ah, nuž — stavili sme sa! Ale, Lubica, odkiaľ tie city?

Lubica. Z tejto hrude, strýčku!

Sosna. Ale dakedy jich tam divné prípady vzbudia. Tak, hľa, na príklad láska. Ona učila, niekdy grammatiku, ortografiu a tým podobné.

Lubica (napodobňujúc ho). Inquisitor!

Sosna (usmeje sa). Nuž veď je nič, Lubica drahá. Ja by som len rád vedeť!

Lubica (usmeje sa). Svojím poriadkom!

Sosna. No, no, veď je nič; veď ja už nedbám, čo sa už i teraz budem musieť učiť šhupať!

(Opona spadne.)

Dej II.

Zahrada. Na boku besiedka, v prostriedku svobodný priestor so stoličkami.

Výstup 1.

Verný. Pevný. Dobrý. Vtúdný. Panie a slečny.

Pevný. Už odpustíte, ale ja by som mal veľkú vôľu opustiť dnešniu zábavu, vzdor tomu, že mi s vami a domácimi pobesedovať tak dobre padne, ako vysušenej zemi kvapka dažďa!

Panie jedny. Ej, pane Pevný, či ste zlej vôle!

Panie druhé. Ej, pane sused, to neurobíte!

Dobrý a Vtúdný. Odkiaľ že tolké mračno vietor privial?

Verný. Snáď sme vám nejak príčinu nedali?

Pevný. Bože uchovaj! Neráňte myslieť! Iný je pôvod mojej omrzlosti.

Verný. Neráčil by ste nám sdeliť?

Ostatní. Povďační budeme, pane sused!

Pevný. Ah, načo by som vám kazil dobrú vôľu?

Panie. Nie, pane sused, nepokazíte!

Verný. Stavil by som sa, pane Pevný, že nie. Veď len pozrite na tú zahradu, na ten pekný čas, a nadovšetko na túto ctenú spoločnosť, a uvidíte, či sa nevyjasní i srdce vaše.

Ostatní. Veru, pán sused!

Dobrý. Čo i nie doslovne, ako pán sused hovorí, ale vám aspoň kúsok odľahne, keď sa nám sdôveríte. Veď sme všetci svoji.

Pevný. Hovoríte mi zo srdca. Sdôveril by som sa rád, ale nechcel by som vám dobrú vôľu pokaziť zlosťou sveta.

Verný. To vám zmieta myslou? Nuž proti tomu máme dobrý liek! Prosil by som zo srdca ctenú spoločnosť, aby sme ho zkusili na pánu susedovi.

Jedni. Ktorý liek?

Druhí. Nuž aký?

Verný. Nuž hľa, páni susedia a ctené panie a slečny, ktorý že

iný, ako náš spev! To je liek, keď srdce v nevoľi. A myslím, že všetkým zo srdca hovorím, keď rieknem, že ho na pánu susedovi najlepšie zkusíme takto: (Začne spievať: „Neplač, že sa zloba rúti“ atď.)

Všetci i Pevný. Áno, tak je, bravo! (Vpadnú a spolu spievajú. Po speve tľapkajú.)

Dobrý (k Vernému). To platí vám, pán sused!

Verný. Nie, prosím, celej spoločnosti!

Všetci. Vám, vám! Vy ste nám napomenul, ako máme suseda vyjasniť.

Verný. Ja som liek len napomenul, ale vy ste ho pripravili. Sláva patrí vám!

Všetci. Vám, vám!

Pevný. Zo srdca rečeno a spievano! Veruže pravda: „Neplač, že sa zloba rúti — ale zastaň seba!“ Nuž tak, jestliže mi nemáte za zlé, poviem vám príčinu svojej nevole, ako i to, k čomu ma pieseň vaša pohnula.

Všetci. Budeme za to veľmi povďační.

Pevný. Príčina mojej nevole je novotný advokát, pre ktorého by som bol mal vôľu zrieť sa dnešnej zábavy.

Verný. Akým spôsobom?

Pevný. Ráďte pomysleť! Bol som svedkom jeho rozhovoru, ktorý viedol s úradníkom na hostinci. V rozhovore tom mu radil, aby nejako zabránil v mestských poradách slovensky hovoriť a previesť, žeby sa len maďarsky hovorilo.

Verný. Čo nepočujem!

Iní. Nuž a pre kohože bude maďarsky hovoriť?

Jedny panie. Nuž pre hostinskú, ktorá sa od pätnásť rokov nevedela slovensky naučiť.

Iné panie. Tak i nedávno sa opýtala, že ako je to „mosni.“ Opýtala sa to vtedy, keď sa šaty praly, a tak jej odpovedali, že „prat.“ Potom onedlho volá na slúžku, aby podala mydlo, že chce „ruku prat“ — vari piestom.

Niektorí sa smejú.

Pevný. Tolko asi tiež i úradník riekol, žeby to dávno bol urobil, keby možné bolo a keby väčšina rozumela. Viete, čo on na to odpovedal? Že, ktorým treba, budú rozumieť, a kadeaká čvarga že nemusí rozumieť!

Všetci. A on čože je?

Verný. To nie je pekne! (K sebe.) Čo, či jeho slušnosť a vlád-nosť by len pretvárkou boly?

Pevný. Kto nám rovných zneuctuje, zneuctuje nás. A ešte nie je všetko! Potom sa mu chválil, že on, Čepčok, jich, stoličných úrad-níkov, všetkých prevýšil bystrozrakosťou a obozretosťou. A že keď oni za dlhé roky tu nevedeli vynajst panslávske sprisahanie, že on to za krátky čas vynášiel, a onedlho že sa mu podarí celý zločin a účastníkov odokryť.

Všetci. To je neslýchané!

Pevný. Nechcel som vám tým zábavu kaliť. Ale čo máme darmo

sedieť? Veruže pieseňka dobre hovorí: „Zastaň seba umom lebo pästou!“

Všetci. Veru je pravda!

Pevný. Zastaňme seba! A kto proti nám takú príkrośť zjaví, i my nedajme mu inú odvetu!

Všetci. Iné nezaslúži!

Pevný. Teda by som myslel, aby sme i my tak pánu pravotárovi urobili!

Všetci (mlčia).

Dobrý (k Vernému). Počujme pána suseda!

Verný. Moja mienka je celkom pána susedova. Ale len jedno by som mal podotknúť: aby sme pieseňku cele nasledovali!

Vlúdný. A síce — ako?

Verný. Aby sme prv, lež rovne rovným odplatíme a pästou sa zastaneme, najprv umom sa zastať pokúsili!

Pevný. Som zvedavým, ako to rozumiete.

Verný. Aby sme najprv zkusili príkrośť jeho v priateľstvo zmeniť. Zkusme dobre, odkiaľ pochodí príkrośť pána pravotárova, či z nezkúsenosti a zaslepenia, a či zo zlých pohnútok, ktorými by chcel nekalé ciele dosiahnuť; lebo z obidvojho taká príkrośť povstať môže.

Vlúdný a Dobrý. Tak je, pán sused! Dobre tak bude!

Verný. Nechajme mu čas na zkúsenie; nech vytrezvie z veľkomestského života. Keď pozná nás, inakšie bude hovoriť.

Pevný. Som síce usrozumený, ale jedna vec ma nepokojí: či on našu veľkomyselnosť ku škode našej, ako hrozil, nepoužije?

Verný. Nie, pán sused, nie! Vďaka budeme hladieť. A okrem toho ťažko by mu bolo hrozbu uskutočniť. Pol sveta som videl, ale to môžem riečiť: tých ľudí, čo vo svojej skromnosti, pracovitosti, cti a spravodlnosti žijú, nepodvráti nič, ani jim neškodí. To je základ jestvovania pevnejší, ako žula Tatier. A na tom my stojíme, ako i všetci slovenskí mešťania. A preto len pokoj v hrudi. Na takom základe sa všetky útoky, či oni zo zlosti a či zo zaslepenosti pochádzajú, v ničot obrátia.

Pevný. Zo srdca mi hovoríte; živ vás Boh, sused.

Dobrý. Veru pravda je!

Vlúdný. Veru naiste!

Verný. A potom ešte: takí mladí ľudia za svoju príkrośť a nezkúsenosť ani nemôžu, lebo jim v školách hlavu prevracajú.

Dobrý. Tak je, pravda je!

Vlúdný. Veru tak, pán brat!

Verný. Možno, že to i s pánom pravotárom tak. A preto dúfajme, že keď z neho školské povetrie vypáchne, stane sa iným človekom. My v skutku môžeme riečiť: „O lásku nestojím, hnevu sa nebojím.“ Ale nám lepšie s každým za dobré byť a na pomoci, ako naopak!

Pevný. Tak je, pravda je!

Všetci. Veru naiste!

Verný. Sláva šľachetným!

Slečny (začnú). „Kto za pravdu horí.“
Ostatní (vpadnú a spievajú).

Výstup 2.

Sosna. Predošlá.

Sosna (applauduje). Sláva vám, sláva vám! Mám veľkú radosť, že sa tak dobre cítite. Velice ma zaväzujete!

Ostatní. Sláva domovému!

Sosna (klania sa sem tam spoločnosti).

Pevný. Len si už sadnite, najzábavnejšie ste bez toho premeškali.

Sosna. Nič za to, však si to vynahradíme. Ctená spoločnosť, ačpráve som sa najviac na vašu radostnú prítomnosť tešil, však predsa človeka kus malheuru zastihne nevedome a on i najmilšie chvíle preň premešká. Tetky mi nezpomenuly kus mojich písemiec, nuž pre ne som premeškal. Lež nič za to, však si to vynahradíme!

Pevný. Tak je pán sused!

Dobrý. Áno! však sme svoji!

Vlúdný. Len žiadnu nútenosť!

Panie. I panie sestry by už mohli k nám.

Sosna. Tie si nechcú dať vziať, hospodárke našej pomáhať!

Dobrý. Ej tak! Ale načo sa toľko trápite. Však naše besedovanie je dostatočný pôžitok pre nás!

Sosna. Tú otázku, pán sused, budeme opytovať u vás, a vtedy ju za nás sám zodpoviete. Všetci ani ja u vás inak nehovorím. No darmo! Každý hľadá svoj zvláštny pôžitok. Nám mužským je dosť pobesedovanie, ale nie tak cteným paničkám; oni chcú i pochvalu získať zo svojho umenia, ktoré je síce najpálčivejšie, avšak k životu najpotrebnejšie.

Pevný. A dobre majú!

Vlúdný. Nie inak!

Dobrý. Nuž, nuž — naiste!

Sosna. Veru dobre majú! Lebo v týchto zlých časoch ony najviacej veselosti pôsobia. Lebo duch veselý len v zdravom tele môže byť. A to vypôsobiť nemôže ani pán doktor svojou latinskou kuchynou tak, ako oni svojou domácou!

Mužský. Veru naiste!

Panie. Ďakujeme za uznanosť!

Pevný (k sebe). Pán Sosna je dnes ľubeznej vôle, niečo dobrého muselo ho potkať! Keby Ľubica srozumená bola, neodkladal by som s požiadanimi ďalej!

Sosna. Naiste, tá chvála musí sa jim nechať! Naše ju chcú získať i dnes, čo len schvaľujem.

Všetci. Ó, už ju dávno majú!

Sosna. Všetci však nezaškodí ju i obnoviť. Medzitým mimo hospodárske boly kus i literárne. A istého básnika chcely brat pod svoju kritiku. (K sebe.) Nepoviem, že mňa. (Nahlas, ohliadajúc sa.) Medzitým predsa ešte všetci nie sme spolu.

Verný. Áno, ešte chýbä nám pán advokát; ale sa slúbil.

Sosna. Velice dobre bude nám s ním sa obznámiť.

Niektorí (pozru na Pevného).

Pevný. A jemu s nami.

Sosna. Veru obapolná známosť nás zbliží.

Pevný. Je aj potrebné. S divnými pochopy o nás prichádzajú mladí ľudia k nám. Nuž ale obapolná známosť nás asnaď zbliží.

Verný. Dúfajme!

Výstup 3.

Smušická. Rušická. Predošli.

Smušická. Ah, vítame srdečne pánov bratov!

Rušická. A panie sestry taktiež podobne!

Všetci. Ďakujeme pekne!

Pevný. Ale sa už hneváme, že sme museli pani sestry tak dlho postrádať!

Smušická. Ah, prosím, odpusťte. Ačkoľvek sme my už malá pomoc, alebo žiadať, predsa chcely sme byť našej hospodárke po ruke. Keď sa človek aspoň prizerá, tak ti mu padne, ako čoby aj on pomáhal a spolu pochvalu zaslúžil.

Rušická. Ale čo? pána advokáta ešte niet?

Sosna. Veru, dosiaľ ho ešte postrádame.

Pevný. Kto neskoro chodí, sám sebe škodí.

Smušická a Rušická (nemilo dotknuté). Však sa nám naiste prislúbil, a to po dvakrát.

Dobrý. Snáď nejaká súrna záležitosť.

Vlúdnny. Snáď ešte ďalej budeme mať šťastie.

Smušická. Tak je, on príde!

Verný (k sebe). Po dvakrát! Lepšie si všimly, ako ja. Vidím, že mi on u tetiek zavadzia, len by u strýka nie. Nemôžem dočkať sa zprávy Lubicinej. O jej srdci som ovšem ujistený.

Pevný. Nuž však si je sám vina, ak sa dnešnieho pôžitku zbaví. Ale i panie sestry mnohého sa zbavily. Už nás pekným spevom naši mladší zabavili. A z toho sa pani sestrám nič nedostalo.

Smušická. Ah, však snáď ani my na prázdno neobídeme, veď kde Slovenky, tam spev! „Spievaj že si, spievaj!“

Všetci. Veru tak! (Spievajú začatú piesničku.)

Pevný. Nuž tak! My sme vám tedy zaspievali, a teraz musíte vy tak dobré byť a tiež niečo zaspievať.

Smušická. Ó, horky náš spev; my nového nič nevieme!

Pevný. Niečo z vašich časov.

Rušická. To by nudilo!

Pevný. Prosíme všetci.

Všetci. Veru prosíme!

Smušická. Nuž keď byť musí —

Pevný. Veru byť musí!

Rušická. Tak sa pokúsime.

Obe (tichúčko spievajú, ostatní prizvukujú:) „Zahučaly hory“ tďa.

Všetci (po speve). Sláva, sláva vám!
Smušická. Ah, odpustíte!
Rušícká. Že sme vás nudily.
Smušická. A že sme zabudly, načo nás hospodárka poslala!
Rušícká. Veru je pravda!
Smušická. Dala odkázať srdečné prosby, aby sa veľactenej spoločnosti ľúbilo pre občerstvenie do besiedky kúsok sa uchýliť!
Pevný. Nuž nech sa ľúbi pani sestrám cestu nám ukázať!
Smušická a Rušícká. Prosíme, prosíme.
Všetci (odchádzajú do besiedky).

Výstup 4.

Čepčok (príde sám).

No, to by veru bola zpozdiť, čo som chcel vykonať: odrieknuť účasť na zábave). To som dve veci zpred očí zpusťil. Balíček a tetičky. Mimochodom rečeno, tie tetičky, ako som to na prvý pohľad zpoznať, musia byť na kontrakte strany svojich jazykov. Lebo keď jedna niečo prerečie, musí i druhá na tom sa súčastniť. Alebo jich jazyky sú dáky „siamskí blíženci,“ nejakým neviditeľným sväzkom spojené, že keď jeden sa pohne, i druhý hneď do pohybu zachytí. Buď jak buď, ale službu mi vykonajú nepreplatenú strany veľkých vecí. A tie tetky bych z očí zpusťil, keď som chcel účasť zavrhnúť a na miesto líčeného priateľstva svoje pravé city zjaviť. To bych nebol dobre urobil. Lebo akosi stoja o mňa a všetko mi k vôli konajú. Kto vie, či by tak potom bolo, keby som jim pravé city zjavil, či by sa reku nedovtípily a nevidely, ako to s mojím priateľstvom a zaujatostou za jich dom stojí, a či by mi potom službičku vykonaly, o ktorú som jich pri návšteve žiadal: balik ten prehliadnuť, čo obsahuje, ktorý domáci pán predomnou tak ukrýval. Možno, že obsahuje viac, než bych tušil. A takto, keď sa kus zaprem, jich pomocou to zviem, lebo ani netušia, kam to smerujem. A akby jim to veľmi obťažné bolo: obetujem na to pár šálok kávy a k cieľu predať prídem! Ten balik musím mať vždy pred očima a odmietnutím účasti bol by som ho z očí zpusťil, ako i všetkých týchto panslávov a jejich smýšľanie. Však pri zábave jazyky a srdcia sa najviac rozviažu, a ani netuším, čo všetko môžem zachytiť a zažalovať! Pravda, ťažká to vec, k takému ľudu pekne sa tváriť; nič v ňom od stavu, (povržlivo) a ešte panie, panie, slečinky!

Výstup 5.

Lubica. Predošlý.

Lubica. Ah, pekne vítam! Pán pravotár ešte len teraz? Nuž nech sa len rýchlo ľúbi do besiedky!

Čepčok (zarazený). Ďakujem, ďakujem, krásne rúčky ľúbam! (K sebe.) Ha, do sedem vozových! Čo je to? Tá len nie je z nich? (Nahlas.) Prosím za odpustenie, neznám, s kým mám česť.

Lubica. Som synovkyňa domového pána, a teraz práve hospodárka zábavy. A preto, prosím, ráčte pospiešiť!

Čepčok. Len jedno slovo!

Lubica. Ah, prosím, prosím!

Čepčok. Nemajte mi za zlé, že celkom neznámy —

Lubica. Prosím, neráčte sa v našej spoločnosti za takého pokladať.

Čepčok. Že cele neznámy, musím vám najsrdečnejšie podivenie vysloviť.

Lubica. Podivenie?

Čepčok. Áno, že vás na vašom mieste nenaležám.

Lubica. Veď na ňom stojím!

Čepčok. Vaše miesto v žiarach vznešenosti — v palácoch panujúceho národa! (K sebe.) Či vyjde s barvou?

Lubica. A len tam planú vznešenosti žiare?

Čepčok. Naiste. Ó, ak by ste sa tam šťastnou cítila!

Lubica. Neznám, či tak, ako tu!

Čepčok. Nemožno: v takom cudzom, chatrnom, vám nepríslušnom okolí!

Lubica. Je moja rodná zem!

Čepčok. Medzi nízkym, potupným ľudom!

Lubica. Len poníženým, len potupeným!

Čepčok. Bez všetkej vznešenosti stavu —

Lubica. Lež nie bez vznešenosti ducha!

Čepčok (k sebe). Ha, vyšla s barvou — tuhá panslávka. (Nahlas. Nepochybujem, ačpráve jedno s druhým chodí. Ja som aspoň ešte nepocítil.

Lubica (premáha nelúbosť, prívetivo). City sú city, pane advokát! Lež teraz ráčte napred v besiedku, bo vas už celá spoločnosť postráda. Len nech sa ľúbi; teraz ja tu vládnem!

Čepčok. Za česť si kladiem velenie poslúchať!

Lubica. City sú city (spieva: „Po nábreží“ atď., potom odíde.)

Čepčok (sám). Ha, čo to vidím! Toto je zjav, aký som dosiaľ nevidel! Ten Sosna má zrovna z pekla šťastie. To ho vytrhne! Pre ňu som hotový všetky jeho panslávské zločiny oddať večnému zapomenutiu a zrieť sa hlučnej pochvaly u svojej stránky! Bájočná kráska! Lúbeznosť: milenej dobroty, svieža istota jasného umu! Dokonalá víla! A zjavuje i nevšedné vzdelanie. Mnoho predností naraz, ktoré jej na vyššej postati naiste čelú miesto v svete vznešenom poistia. — Ha, len chladnokrevnosť! Už by som padol do úlohy milovníka, hotového všetky svoje veľiké ciele lásky obetovať; čoho bych nebol schopný: výzkumy svoje nepoužiť a jich nezačalovať teraz, keď my sme pri všetkej moci a oni sa nesmejú pohnúť. Bláznuvosť! To mi poistí prednie miesto u terajšieho vlastenectva. Bo veď v čomže záleží? V slávení národa panujúceho a tupení iných! Panslávi hovoria, aby sme si za vlastenectvo: činnosť a obeť za národ panujúci položili a iným pokoj dali. Lež to je panslavismus: najprv obtiažné, potom bezúčelné. Tým žiaden pozor, pochvalu nezískam a žiadnu hodnosť si nevydobyjem. Preto

nech žije vlastenectvo naše! A moje výzkumy, ktoré keď doplním a hore podám, veľkú porážku panslávom zapríčinia; mne ale veľkú slávu! Preto hore sa, výzkumy tie doplniť, čo sa tu najlepšie stane, keď zábava pánom jazyk rozputná. (Odchodí.) Keby tie tetky byly ten balík Sosnov prerevidovaly! (Odchodí do besiedky; ztadiaľ spev: „Bože, svetov stvoriteli“ atď. Ku konci spevu:)

Výstup 6.

Lubica. Verný.

Verný. Nuž, anjel môj drahý, akú vest nesieš?

Lubica. Mala by som ťa prekárať, ale pre samú radosť nemôžem.

Verný. Tvoje výzkumy dobré výsledky —

Lubica. Korunovali!

Verný. Sláva buď Bohu!

Lubica. Vďaka najvrelšia!

Verný. Ó, hovor, hovor! Strýček nebudetedy prekážať a moje city nám nebudú na závade.

Lubica. Nie, naše city nám nebudú na závade!

Verný. Ó, šťastie, šťastie! Ha, počuj drahá, asnáď tie city sú príčinou jeho veselosti?

Lubica. Naiste, druhu!

Verný. Neznám, čo počať od samej radosti!

Lubica. Akos' odišiel, premýšľala som, ako započať, aby sa mi výzkum podaril. Ako si mi svetlo roznietil v srdci, ktoré nepovedome tam plálo, nebola núdza o spôsob. Svetlo lábsosti k rodu ma učilo. Cítila som sa tak silnou, že bych i najtvrdšieho odrodilca srdce k rodoláske zažala. A preto vybrala som sa na výpravu, strýka našim citom získať, dobre zatvárajúc, že ak nebude tuho odporovať, citom našim, tedy ani nášmu šťastiu. Sotva že som začala svoju úlohu a riekla, že ho chcem získať rodnej láske, vyskočil vo veľkej radosti. Potom vyznal tiež, že však on dávno tým bol, čím som ho urobiť chcela, a že len preto i mne srdce neosvietil, leho sa vraj obával, žeby mi tým možné šťastie prekazil. (Dumno.) Šťastie pokazil — šlachetnosťou šťastie!

Verný (tiež tak). Bohužiaľ, bohužiaľ! — lebo: (spievajú) „Kolo Tatier čiernava“ atď.

Lubica. Žiaľne to mraky, žiaľne! Láska rodu, biednych z prachu pozdvíženie, tým šťastie pokazil!

Verný. Bohužiaľ, bohužiaľ!

Lubica. (s túhou, však pevne). Lež spievajú: „Nechže sa i nad nami“ atď.

Lubica. Ja som sa ovšem požalovala na tú jeho opatrnosť, lebo ma ňou zbavoval toho, po čom moje srdce túžilo: vyššieho smeru života, ktorý ma teraz tak blaží v hrudi. To som mu vytkla: mne, reku, šlachetný a vyšší cieľ najvyššie šťastie, a postrádanie jeho jediná moja žalosť.

Verný. A on čo na to?

Lubica. Čím diaľ moju žalobu čul, tým viac od radosti rástol.

Verný. Tak z jeho strany nám žiadna prekážka nehrozí?

Lubica. Ani najmenšia. A od tetičiek žiadne nebezpečenstvo. Tie síce vrhly, ako si riekol, oko na pravotára, ale to je viac zábavné, ako nebezpečné. Moja stálosť proti nim víťazno boj vybojuje.

Verný. A on nám sám k víťazstvu dopomôže.

Lubica. Ako to, druhu?

Verný. Bezpečno sa naň môžeme spoľahnúť, že jich on od záľuby, ktorú v ňom majú, vyľieči.

Lubica. Nuž?

Verný. Prudký a prfkrý odrodilec. Dal by Bôh, aby sa čím skôr napravil. Lež teraz v svojej príkrosti tak ďaleko ide, že všetkých našich známych hrubo urazil. Mal som dosť práce, hnev jich utíšiť, aby mu rovné rovným nezplácali.

Lubica. Bolo to šlachetné od teba! Tedy tak, pane advokát. Teraz rozumiem tvojim zdvorilostiam!

Verný. Tak ani pred tebou nevedel sa zapreť?

Lubica. Nie, aby ma v rode mojom neurážal. Lež odpusť, musím prerušiť. Na tom ostaneme, ako si riekol; počkáme na tetky, až jich sám pán advokát zo záľuby vyľieči. Teraz však priatelia sú občerstvení a ja musím do spoločnosti a ku tomu sa niečo vystrojím. (Odíde.)

Verný (sám). Vďaka, Hospodine, že si také dobré srdce stvoril. Vďaka ti, že si ho ku mne naklonil. O väčšom šťastí snívať nemožno. Čo lesk palácov a nádhera oproti čestnej, skromnej činnosti, ktorú také šlachetné srdce rozumie a delí. Vďaka ti taktiež, môj drahý národ, že také srdcia znáš vypestovať! Nežiadaš za česť a službu od svojich dietok nenávisť iných, nie snižovanie, nie potupenie. Tým sa nekážeš od nich milovať, ale láskou k iným v láske tvojej! Sláva ti rod môj! Bo tak, čo kvety na jarných luhoch, v tebe zlaté srdcia vyrastajú! (Spieva: „Kde dom je môj?“ atď. V besiedke spev prelapia a v ňom pokračujú. On odíde do besiedky.)

Výstup 7.

Smušická. Rušická (z besiedky naradostené).

Smušická. Sestrička!

Rušická. Sestrička!

Smušická. To bola myšlienka!

Rušická. To sme sa lepšej chopiť nemohly!

Smušická. Ako usporiadať túto zábavu.

Rušická. Nie, nadto lepšie nič sme nemohly urobiť!

Smušická. Či bych to bola kedy myslela!

Rušická. Nie, ja som vlastným očiam, ušiam neverila!

Smušická. A tomu je tak. On nielen prijal naše pozvanie!

Rušická. Ale i pred zábavou nás návštevou poctil!

Smušická. Aby sa cele s domom naším obznámil.

Rušická. A svoju podielubravosť zjavil.

Smušická. Bratov balíček žiadal si prezreť!

Rušícká. Alebo aspoň aby sme to my.
Smušícká. A teraz zase milé pozvanie!
Rušícká. Za česť velikú že si položí našu návštevu!
Smušícká. Na šálku kávy.
Rušícká. Áno, na kávu.
Smušícká. Celá som blažená, na šálku kávy!
Rušícká. Sestrička, či znáš, kam to smeruje?
Smušícká. Naše túžby to, ah, naše túžby!
Rušícká. Jích naplnenie!
Smušícká. Nie, my budeme najlepšie tetičky.
Rušícká. A najblaženejšie!
Smušícká. Najblaženejšie!
Rušícká. K netušenému šťastiu Lubici dopomôžeme!
Smušícká. Ah, pani sestra, celá som blažená!
Rušícká. Keď pôjdeme rynkom, a tam nás stretne pani Pevná!
Smušícká. Alebo pani Dobrá.
Rušícká. Alebo pani Vlúdna.
Smušícká. A opýta sa —
Rušícká. Kamže, pani sestry?
Smušícká. A my povieme —
Rušícká. Ah, my povieme —
Smušícká. K pani urodzenej!
Rušícká. Ó, ó, ó, k pani urodzenej!
Smušícká. A dakedy snád i veľkomožnej!
Rušícká. To všetko možné. Nevieť čo počať od radosti!
Smušícká. Len keby sme mu boli mohli tú službičku —
Rušícká. Veru i ja bych tak rada bola.
Smušícká. Ale keď je brat taký divný.
Rušícká. Slúbil nám najprv všetko to sdeliť.
Smušícká. Tak, tak, a potom skryl — veru je divný!

Výstup 8.

Čepčok. Predošlé.

Čepčok. Ah, zriedkavé šťastie — milostpanie nachádzam!
Smušícká. Na našej strane šťastie — nečakaly sme pána urodzeného!
Rušícká. Práve sme lutovaly!
Smušícká. Však sa to napraví!
Čepčok. Neznám, kam smerujú milostpanie!
Rušícká. Ah, nuž, čo sa toho balíčka dotýče.
Smušícká. A podielubravosť pána urodzeného s naším domom.
Rušícká. A vecmi brata!
Čepčok. Ah, znám! Snád pán brat bol príliš opatrným.
Smušícká. Ah, nuž, najprv nám všetko slúbil dať poohliadnuť.
Rušícká. A síce akosi so zalúbením a ochotou.
Smušícká. A už to všetko zo stolíka vyniesol; že nám to sdelí.
Rušícká. V tom sám do toho pozrel.
Smušícká. A zarazil sa, a zase odložil.

Čepčok. Zarazil sa a zase odložil (nápadno) nazpät do stoličky?

Rušícká. Áno. Že to nám za svet do ruky nedá.

Čepčok. Malý len milostpanie na tom stáť!

Smušícká. To sme i robily.

Rušícká. On sa zdal byť zamysleným.

Čepčok. Zdal sa byť zamysleným?!

Smušícká. Áno, zamysleným, a keď sme dotieraly —

Rušícká. Iba sa usmial, že nie, že nedá, že to nebezpečné!

Čepčok (v radosti). Že nebezpečné? (K sebe.) Nehovorím?!

Smušícká. Áno, nebezpečné, jeho tajnosti!

Čepčok (vše uspokojenejšie). Jeho tajnosti!

Rušícká. A že sú teraz v svetle nepriaznivom!

Čepčok (celkom spokojne). V svetle nepriaznivom!

Smušícká. Ale že za krátko v priaznivom budú. Tak ho vidíme.

Rušícká. Vtedy naiste budeme slúžiť.

Smušícká. Teraz neráňte, pán urodzený, za zlé mať.

Rušícká. Že nám nebolo možno vedľa žiadosti —

Smušícká. Cele poslúžiť!

Rušícká. Snáď neráčite preto zanevrieť —

Smušícká. Ba nadovšetko nás priazeň teší —

Rušícká. A milé pozvanie.

Čepčok (ledva radosť tají). Budem velice túžobne očakávať.

Obe. Do videnia! (Odídu v besiedku.)

Čepčok (sám). Do videnia, do videnia! Bude to myslím prvý a posledný raz. Prvý a posledný raz, ak že krásna deva sama my ruku podá. Lebo potom bude nasledovať úctivý kompliment te-tickám a celej rodine, bez opätného shliadania. Musím rodinu od nej cele odlúčiť, aby čím skôr od tejto chátory odvykla i od svojho smýšľania. A myslím, že to nepôjde ťažko, keď ju raz k sebe na vznešenejšie miesto povznesiem. Keď už tam bude, pôjde to ľahko. A viem, že sa bude stydeť za takú rodinu a za také smýšľanie! Teraz to pôjde! — Teraz už všetko znám; viac, ako som čakal. Teraz už nepotrebujem ďalších výzkumov, ani sa viacej jim k vôli zapierať a pretvarovať. (Posmešno.) Olutujete, pani sestričky. Ale, mimochodom rečeno, tie držia kontrakt svoj strany jich jazykov. Žiaden sa nepohne bez toho, aby i druhá svojho v pohyb nedoviedol. Keby tak všetci svoje kontrakty držali, nebolo by nás ad-vokátov treba na svete... A lutujete, pani sestričky, že ste ne-mohly mi službu preukázať vedľa žiadosti. Ani samy neznáte, ako ste mi ju preukázaly nadovšetku žiadosť. Veď už všetko znám! Nepotrebujem to už ani vidieť. Všetko uvidím, keď prídu pandury a drabantí. „Je to nebezpečné!“ „Je to tajomstvo!“ Verím zo srdca; „a zamyslel sa.“ Všetko mal príčinu! „V svetle nepriaznivom je to!“ Aj to vďačne verím. Lebo na také veci čaká viaceročný žalár. „Ale keď bude v svetle priaznivom“ — a to, vraj — „za krátko bude, vtedy to zjaví.“ Načo tí panslávi nepomýšľajú! „V svetle priazni-vom za krátko bude.“ To jest, že jich zločiny zvíťazia! Tedy že to zjaví! To verím, to by mu bolo príjemné. Ale toho sa viac ne-dožiješ, bo o tom znám ja, a tvoje zločinné tajnosti pôjdu o krátko

na svetlo, a to nepriaznivé, a ty zo svetla do tmy na niekoľko desať rokov: a ja do úradov a hodností. Jestli deva dobrovoľne ruku mi podá, počkám až do posniatku; jestli nie, tedy ju tým prinútim, že budem hroziť strýca žalovať, a tiež počkám do posniatku. Ha, už prichádzajú. Pekne veselo. Ani netušia, ako jim za krátko veselost prejde!

Výstup 9.

Všetci (z besiedky), Ľubica s Verným. Predošlý.

Sosna. Nuž, to ma teší, že hospodárka takú chválu získala.

Všetci. Veru žiadnemu sa ona predstihnúť nedá. Nad očakávanie nás zabavila, Sláva jej!

Ľubica. Len vaša skromnosť, ctená spoločnosť, je takou nepatrnosťou spokojná.

Sosna. Lež teraz dovoľte, aby sme tento pekný večer i ďalej užili. Pánovia moji, nech sa vám ľúbi posadať. Komu je ľúbo cigarky, nech sa ľúbi. Pani sestrám nebude tiež núdza o zábavu; naša hospodárka bude tak dobrá i ďalej sa starať!

Ľubica. So všetkou ochotnosťou!

(*Pani a panie* sadajú. *Slečny* sostúpia sa k spoločenskej hre, ku ktorej i *Verného* i *Čepčoka* volajú.)

Jedna slečna (k *Čepčkovi*). I vám sa bude páčiť medzi nás. Nie pravda, dobre sa cítite, pán *Čepčok*?

Čepčok (nelúbo). S dovolením, zle vyriekla ste; nie *Čepčok*, ale *Čepčók*. To poslednie predĺžiť; to prezradzuje a vyznamenáva vznešenejší pôvod. (K sebe.) Teraz sa už viac nemusím zapierať!

Ona slečna (lahostajne sa usmeje).

Pevný. Poznámka ta mohla vystať!

Čepčok (naduto). Pane, hodnosť svoju musí človek všade zjavovať.

Pevný. Áno, dôstojným držaním!

Čepčok. Všetkým, i menom!

Sosna (zahovára *Pevného*). Ale čoby tam, tak je to!

Smušická (k *Rušickej*). Ah, pani sestra, ten zná svoju hodnosť chrániť!

Rušická (k *Smušickej*). Tak je; a keď pomyslím na naše túžby!

Smušická (k *Rušickej*). A na pozvanie.

Rušická (k *Smušickej*). Na šálku kávy!

Sosna. Tak, ako hovorím; mnoho sa teraz i na meno drží, však známe, prečo. Už dávno som to zkusil, keď som si mal človeka, ináče viac desať rokov známeho, menom rozhnevať. Bolo to v ten rok, keď zpozorovali, že som unavený, a že z učbárstva mi odpočinku treba.

Pevný. Zvedavý som!

Sosna. Menoval sa pán *Bobrák*; potom v novších časiech, keď sa svojou konnivenciou k novým prúdom nad nás vyšvihol: *Babrák*. Ja ešte neznajúc metamorfozu, nazval som ho raz podľa starého spôsobu, a tým jeho nelúboť vyvolal, že mi verejne a pred spolu-

druhmi vysvetloval, že ho zle menujem, vyslovujúc meno jeho slovensky, že ono nie z nej, ale z maďarčiny pochodí.

Pevný. Na odôvodnenie bol by som zvedavým!

Sosna. On jednoducho to odôvodnil: „Bab“ je po maďarsky bôb, tak — hovoril — od toho že meno jeho pochodí, a potom od „rakni,“ a že vyznamenáva takého človeka, ktorý bôb jeden na druhý ukladá.

Pevný (usmeje sa). Nemal sa zač hnevať. I jedno i druhé vyslovenie v tomto prípade bolo správne.

Sosna. Nuž, prosím, ako?

Pevný. Nuž, tiež jednoducho. Taký človek, čo bôb jeden na druhý ukladá, menuje sa maďarsky „babrak,“ slovensky ale „babrák,“ a to všetkým právom, a ešte väčším, čo si tak meno odvodzuje, a najväčším, čo o to stojí!

Všetci (sa smejú).

Čepčok (k slečnám). Rád bych aby sme, ako vo veľmeste, i v inej reči hru prevádzali.

Lubica. Ráčte odpustiť, nás je väčšina, zostaneme len pri našej.

Čepčok. Nuž a čím že lásku k vlasti dokážeme, ak nie vzývaním tej druhej reči?

Lubica. Pilnovaním a vzdelávaním našej vlastnej a nás samých. My sme čiastka vlasti, naše povznesenie je i jej povznesenie!

Čepčok (k sebe). Odpovedať zná — ale to sa poddá!

Pevný. Sláva domovej hospodárke!

Všetci. Sláva jej!

Čepčok (na predku v prostriedku). To si zaznačím! Ó, dobre, že som prišiel na zábavu a bol svedkom toľkých panslávskych zločinov! Na celej zábave Boha, Krista, Pannu Mariu, svätých ani raz nekliali! Hoj, panslavismus — samý panslavismus!

Všetci (spievajú: „Hore Hronom“ atď.)

(Opona spadne.)

Dej III.

Ako v prvom dejstve.

Výstup 1.

Verný. Čepčok.

Verný. Dobré že nachodím pána pravotára; mal by som niekoľko krátkych dôverných slov.

Čepčok. Budem povďačným; som žiadostivý na vaše dôverné slová.

Verný. Úprimná prosba, vo vašom záujme, nie tak v mojom.

Čepčok. Som dvojuásobne zvedavým!

Verný. Ráčte, prosím, svoju príkrošť proti nárednosti našej a vašej tak hlasno nezjavovať. Lebo, prosím vás, všetko proti sebe popúдите.

Čepčok (naduto). A to veľmi škodí?

Verný. Aspoň natoľko, že priazeň a priateľstvo, ktorým sme vás dosiaľ predchádzali, utratíte. A tým vo vašom povolaní nič nevyhráte, ale utratíte, viac, lež myslíte!

Čepčok. Dôvera za dôveru! Nielen nič neutratím, ale mnoho vyhrám, pane Verný.

Verný. Neverím!

Čepčok (ako vyššie). Väčšie povolanie, väčšie pochopy! Moja nenávisť ku panslávom je moje vlastenectvo a isté stupne k úradom a hodnostiam!

Verný. Tak tedy stojíme! Len že, bohužiaľ, to vaše vlastenectvo nebude mať príležitosti, na panslávov sa presláviť!

Čepčok. Nie? A prečo?

Verný. Lebo žiadnych niet!

Čepčok. Dôvera za dôveru. Príležitosť hojná. Áno, poviem i viac: jestliže do večera ruku domácej slečny nemám sľúbenú, zajtrá moje meno po celej krajine bude slávené čo meno hubiteľa panslávov. Už som poriadky porobil.

Verný. Rýchle to stupne ku hviezdám slávy!

Čepčok. Ja na ne vstúpim!

Verný. Potočíte sa.

Čepčok. Na vysokých miestach obrátim na seba pozornosť a vzbudím dôveru k mojim schopnostiam.

Verný. Nuže, mnoho šťastia. Nesmel by som znáť, čím?

Čepčok. Dôvera za dôveru. Bo bez tak moje poriadky prekrížovať viacnej nemožno. Odhalením panslávského sprisahania, ktorého veľmi vážne dôkazy držím v rukách, ktorých majiteľ nebezpečnosť sám uznal a pred najbližšími ukryl, ale predomnou nie.

Verný. A nesmiem vedieť, ktoby to asi bol?

Čepčok. Predbežne nesmiete. Ale v prípade rečenom ujistujem vás, že do večera dozviete sa.

Verný. Zo zdejších mešťanov?

Čepčok. Áno, dobre známy. Všetci vy i tak dobre budete znáti, kto je hlavou vášho sprisahania.

Verný. Pane môj, keď tak, tedy tak! Dôvera za dôveru! Prijmite moju úprimnú výstrahu! Nerobte v tom smeru ničoho, takého sprisahania niet. Ak na vašom zostanete, smiešnym sa urobíte, a čo hľadáte, naleznete: opovrhnutie a nenávisť všetch!

Čepčok. Robím si ja z toho niečo! Sú žaláre, okovy, panduri.

Verný. Druhý: domácu slečnu ráčte tiež neobťažovať!

Čepčok. S dovolením, prečo?

Verný. Dovoľte, nech podrobnosti tajné ostanú. Predbežne poviem vám len, že preto, že ak moju radu neposlúchnete, poznáte, aká dobrá bola!

Čepčok. Asnáď vy ma len nezastienite vašimi vážkami a metrami.

Verný. Spravedlivými! — kto zná.

Čepčok. Dovoľte, do toho sa vy neznáte; ja mám k tomu i zbroj neprekonateľnú v odhalení sprisahania panslávov.

Verný. Ak že koho z mešťanov a známych pod tým názvom

rozumiete, odložte len zbroj vašu do pošvy, lebo boj váš bude podobný boju Don Quixotovmu. Ak že to ale má byť len náličnica ku vašim rabulistickým spádov a figlom, ktorými by ste niekomu zo známych škodiť mienili, i tam si pokoj dajte; jích jestvovanie stojí na pevnejšom základe cti, lež by ste jim vy akýmkoľvek zlým spôsobom škodil. Odvrzte to preč, ja všetko zapomeniem. Ešte raz vám miesto rovnjej príkrosti naše priateľstvo ponúkam!

Čepčok. Nepotrebujem! Ja potrebujem priateľstvo tých, čo za nivočenie panslávov úradmi a hodnosťami platia!

Verný. Kde nieto rady, nieto pomoci! (Odíde.)

Čepčok (sám). Hahaha, panslávi dostali akosi strach, že mi s priateľstvom podliezajú. To ho naiste ostatní poslali. Nie, nepotrebujem! Za to nekúpate odo mňa odpustenia. Mne za vaše zničenie kynie rýchly postup a k tomu výhoda veľiká. Tak od dievčata vzdialim rodinu, i známych, keď jich za panslávov dám pochytať. A potom ľahšie bude ju na naše myšlienky priviesť, reč a rod potupovať naučiť, a za to sa hanbiť. Choď si ty s vašim priateľstvom kam chceš, mne ho viac netreba; už ma k cieľu priviedlo. (Napodobňuje Sosnu balíček kryjúceho.) „Nesmie to nik vidieť,“ ani rodina. „Nebezpečné veci,“ „moje tajnosti,“ „teraz v nepriaznivom svetle,“ „ale, keď budú v priaznivom, zviete.“ Môžeš sa načkať na priaznivé svetlo, na vaše víťazstvo! Však jich ty zjavíš i v nepriaznivom. Velice som zvedavý, kto jim to z Ruska píše, či car? No, však sa dozviem. Len trpelivosť. Lež teraz treba mi rýchlo konať, aby sa rozhodlo, či dnes má jích sprisahanie a zločinné tajomstvo na svetlo výst. Či Ľubica mi ruku podá a či ten pudlový rytier pravdu mal. Idem ku tetkám, nech tie rozhodnú, nech počujú a jej zvestujú o netušenom šťastí. Musím hneď i posla nechať u nich, aby mi listovne oznámili, či deva mi s radosťou ruku dá, abych mohol úradníka, ktorý s pandurmi prišiel panslávov lapať, do svadby zadržať od toho pod záminkou, že nemám ešte dostatočných dôkazov. Mnoho šťastia na skvelej dráhe! (Odíde.)

Výstup 2.

Sosna. Verný.

Sosna. A už by mi to ani vo snách nenapadlo, čo hovoríte! Vskutku taký by to človek bol?

Verný. S žalosťou vyznám, že som k opisu jeho nepridal ani litery z vlastného. A všetky moje dobré námahy odmieto! potupno, akoby všetkých panslávov v ruke mal a za každého v odmenu mu kynula županská hodnosť.

Sosna. Toto je zábavné! To je klassické! Len ako mohol na tú myšlienku prísť!

Verný. Nuž akokoľvek! Mňa len to teší, že zlobu svoju poriadnemu posmechu vystaví, keď u našich známych, ako hovoríte, ani stín takého sa nenachádza, čoby za panslavismus vysvetľované byť mohlo!

Sosna. Ale ani stín! Lež pri tom všetkom dobre to bolo, ako

ste urobil, známym našim hlas dať, aby sme sa spolu na pozore mali a spolu bránili. Lebo, ako hovoríte, bude to len planá zá-
mienka, aby mohol z nás prenasledovať toho, koho si za obeť vy-
hliadol.

Verný. Iste to bude; lež nás nalezne na našom mieste!

Sosna. Dobrá to vskutku myšlienka bola; tak odrazíme jeho útoky. Lež pri tom všetkom jedna vec ma nepokojí.

Verný. A tá môže byť?

Sosna. Veľmi chúlостivá. Vidíte, pane Verný, srdce ľudské je blázon. Akby ho tak Ľubica zalúbila! Ó, to by mi srdce! Už tetky, bohužiaľ, oko naň vrhly!

Verný (naradostený). A vy by ste ju zaň nenútili?

Sosna. Čo vám napadá! Ja a také niečo!

Verný. Velice ďakujem. Ó, ráčte byť v tom ohlade bezpečným a neráčte srdce márnym strachom trápiť. Lež teraz s Bohom! Idem ešte sám našich známych posmeliť! Kde bude nebezpečie, tam všetci za jedného a jeden za všetkých!

Sosna. Áno, pomôž Boh!

Verný. Bôh uslyš! (Odišle.)

Sosna (sám). „Ráčte byť bezpečným v tomto ohlade!“ Ó, keby som mohol! Srdce ľudské je raz srdce ľudské, a niečo ten jeden-
krát jeden, ktorým by sa jeho spády vyrátať da y, ani deklinácia,
ani conjugácia, ktorú by verne nasledovalo. Ba často najneočakáva-
nejšie vykoná. Ako byť bezpečným! Alebo asnáď on by úplnú istotu
toho mal, že v tomto ohlade Čepčok je dokonale nie nebezpečný?
A on by sám nebezpečie odstraňoval? Ah, to by bolo šťastie ra-
dostné. To je mladý človek, ktorému páru niet! To by sa moje
obavy slastno rozptýlily. Ale — blahá žiadosť! Blahá žiadosť! Da-
romne hľadím a nevidím nič! (Berie okuliare a hľadí k dverom,
kadiaľ Verný odišiel.) Nepovedal nič, nevidím nič! (Vytiera oku-
liare.) Ani nič! (Vytiera horlivejšie.) Ani takto nič? Ešte raz všeho
dobrého do tretice. (Vytiera okuliare čo najhorlivejšie a hľadí k dve-
rom, ktorými Verný odišiel.)

Výstup 3.

Dvermi, ktorými Verný odišiel, slavnostne vchodia *Rušícká* a
Smušícká. Predošlý.

Sosna (na bok). Bohužiaľ vidím, ale nič dobrého nevoniam.

Smušícká. Dobrý deň, pán brat!

Sosna. Ďakujem! Spoločne, panie sestry! Čože dobrého mi prinášate?

Rušícká. Nad očakávanie.

Smušícká. Snáď i vidíš, pán brat, celé sme naradované!

Sosna. Teším sa z toho!

Rušícká. Radosť naša sa i na teba prenesie.

Smušícká. Keď počuješ o veľikom šťastí, ktoré potkalo náš dom.

Sosna. Tedy potkalo!

Rušícká. Mimo nadania a očakávania!

Sosna. Tedy šťastie.

Smušická. Mimo nádeje a netušené.

Rušícká. Šťastie veľiké!

Sosna. Tedy veľiké! A nemýlim sa, netýka sa mňa, ale Lubice!

Smušická. Naiste, pán brat; len že v ňom všetci blahí budeme!

Rušícká. Nepozvaly sme jeho nadarmo!

Sosna. Nuž koho?

Smušická. Koho? Nuž jeho, pána pravotára.

Sosna (k sebe). Tu nadelenie! Či už každá plúšť musí rovno na mňa?

Rušícká. To sme však, pán brat, neočakávaly!

Sosna (žiaľno). Veru nie! (K sebe.) Pred zlým človek nikdy nemože sa dosť v čas báť.

Smušická. I nás tá neočakávaná radosť niečo predesila.

Rušícká. Veď ktožeby tak rýchlo pomýšľal.

Sosna. Lež či nebude tá radosť privčasná? (K sebe.) Dal by Bôh.

Smušická. Ah nie, nie, pán brat.

Rušícká. Na žiaden spôsob.

Sosna. Snáď vám príčinu k nej zavrúba púhy žart alebo zdvorilosť.

Smušická. Na žiaden spôsob.

Rušícká. Na nijaký spôsob.

Smušická. Žiadna zdvorilosť.

Rušícká. Ani žiaden žart.

Smušická. Púha skutočnosť.

Rušícká. Neklamná skutočnosť.

Smušická. Počuj len, pán brat.

Rušícká. A posúď to sám!

Smušická. Či sa klameme!

Rušícká. Abo mýlime!

Sosna. Bohužiaľ, čujem!

Smušická. On nás oslovil.

Rušícká. A to určite.

Smušická. A ak určite!

Rušícká. Rovno o ruku jej nás požiadal.

Smušická. My sme však riekly —

Rušícká. Že z našej strany my sa tešíme —

Smušická. Veľiké šťastie.

Rušícká. Lež že to najviac na tebe záleží.

Sosna. Nie! na Lubici!

Smušická. I na tebe, pán brat, jestli žebys' sa jej šťastiu protivil nechcel.

Sosna. Chvala Bohu nikdy, a ani teraz.

Rušícká. A preto riekol, aby sme hneďky vec pokonali.

Smušická. A tú minútu ho uvedomily.

Rušícká. Nemôže dočkať sa odpovedí.

Smušická. A hneď i posla pre list zanechal.

Rušícká. Tak posúď, pán brat, či je to omyl.

Smušická. A či je to len márna naša žiadosť.

Sosna. Bohužiaľ nie je, ale ako vidím, sviatočný ponuk s doručným časom, „mit Lieferungszeit!“

Rušícká. Nuž či príčina je pochybovať?

Smušická. Alebo meškať?

Rušícká. Ani najmenšia.

Smušická. A tak, pane brate, vyjadri sa hneď.

Rušícká. Áno, len chytro, bo posiaľ čaká.

Sosna. Ja sa vyjadriť?

Smušická. Áno.

Sosna. Nuž a ako?

Rušícká. Že sa želanie jeho naplní.

Sosna. Veď mňa nepýtate!

Smušická. Ale Lubicu!

Sosna. Tak tedy čo sa ja mám vyjadriť?

Smušická. } Že Lubica jeho!

Rušícká. }

Sosna. Ja som nie Lubica, to neurobím!

Rušícká. Čo počujeme, pán brat!

Smušická. Pán brat, toho sme sa nedomýšľaly!

Rušícká. Tak by si ty bol schopný jej šťastie zkažiť?

Smušická. Schopný dievča nešťastným urobiť?

Rušícká. Ako sme ostaly?

Smušická. Čis' sa nezriekol všetkého vzdoru proti jej šťastiu?

Sosna. Ovšem, panie sestry, to som učinil, a to i vykonám, čoby mi srdce puklo. Ale rozhodnutie o nej jej ponechať to nenie vzdorovať. Lež vplývať na ňu a ju sľubovať niekomu nebudem, ani panie sestry. Na tom sme ostali!

Smušická. A načo vplývaš?

Sosna. Nevplývam.

Rušícká. A nač protivíš?

Sosna. Ani neprotivím, ale na našom uzavretí stojím. Ako sme riekli: Lubica si sama svoj osud vyvolí, a proti tomu nič mať nebudem, hoc mi to ako proti vóli bude. Uznám, že väčšia žalosť by ma nemohla potkať, ako keď vyvolí pravotára. Nepoznáte ho, nezaujímali by ste sa zaň. Ale vzdor tomu, kto môže proti srdcu ľudskému. Keď ona rozkáže, stane sa!

Smušická. Nuž ak tak, brate, to ďakujeme!

Rušícká. Už sme sa bály, že sa budeš protivíť, aby si nemusel šňupať.

Smušická. Že pamätuješ na stávkku!

Sosna. Aby len iné nešťastie nás nepotkalo! Lež ako ja proti nemu vplývať nebudem, tak ani vy zaň vplývať nebudete!

Smušická. Ani najmenej! Však už môžeme posla s dobrou správou poslať. Však vieme, ako ona rozhodne, ako sa paňou urodzenou a veľkomožnou stane. Lubica drahá, poď k nám, Lubica!

Rušícká. Poď, dieta moje!

Výstup 4.

Lubica. Predošli.

Lubica. Rozkázete niečo, drahé tetičky?

Smušická. Ah, dieťa moje, ty nám rozkážeš!

Rušícká. Ty rozveseliš!

Smušická. Ty sama, drahá!

Rušícká. Áno, ty sama!

Sosna. Bože, obráť to všetko na dobre!

Lubica. Od srdca rada; ale nechápem, čím by som mohla!

Smušická. Nuž verím, dieťa, že si na také šťastie nemyslela!

Rušícká. Že ti posolstvo tak drahé donesieme, a tak skoro!

Lubica (prívetivo, avšak chladno). Posolstvo drahé; veľmi som zvedavá, čo tým chcete riečiť. (K sebe.) Verný asnáď len bezomňa ten krok nerobí?

Sosna (tiež tak). Ah, Bože, dajže aspoň nádeju!

Smušická. Posolstvo drahé, o tvoju ruku.

Lubica. O moju ruku?

Lubica. Pred tebou klačí gavalier s prosbou.

Lubica. Ha, čo nečujem!

Smušická. Čaká na tvoje milostné „áno!“

Rušícká. Áno, túžobne čaká na „áno!“

Smušická. A riekni „áno.“

Rušícká. A povedz „áno.“

Smušická. Máš šťastie, aké si nesnívala!

Rušícká. Šťastie, na aké si nesmyšľala.

Smušická. Šťastie, čo ťa z meštanského stavu povznesie —

Rušícká. Nadovšetkých tvojich príbuzných, známych i neznámych, živých i mrtvých!

Smušická. Šťastie, ktoré ťa urobí hneďky paňou urodzenou.

Rušícká. A o krátky čas paňou veľkomožnou.

Smušická. Ó, povedz „áno!“

Rušícká. Ó, riekni „áno!“

Lubica. Pomáli, pomáli, tetičky; najprv musím zvať, ako sa to šťastie volá.

Sosna (k sebe). Bože, čo čujem; to je nádeja!

Smušická. Nuž, veď ti to snáď srdce hovorí!

Lubica. Pre lepšiu určitosť hovorte i vy! Tu je určitosť i veľmi na mieste.

Rušícká. Ó, len ty nerob žiadne tajnosti.

Smušická. Veď to už známe, veď sa už o tvoju ruku i obrátil.

Rušícká. Však to nie je zlé.

Smušická. Však nás tým potešíš.

Rušícká. Všetci sa budeme na tvojom šťastí tešiť.

Lubica. Tedy chcem vedieť, ako sa volá.

Smušická. Ah, ty netrúfaš snáď, žeby skutočne ten krok urobil?

Rušícká. Áno, skutočne; a jeho posol na odpoveď čaká.

Smušická. Ah, kolkí tebe budú závidieť! Ó, rekní „áno!“

Rušícká. Ó, riekni „áno!“ Nech mu zvestujem —
Lubica (vždy v rozmarnom pokoji). Komu, tetičky, komu?

Smušícká. Nuž, tvojmu šťastiu, tvojmu povýšeniu!

Rušícká. Tak, tvojmu šťastiu, tvojmu povýšeniu!

Smušícká. Ó, riekni „áno“ tvojmu atď.

Rušícká. Ó, riekni „áno“ tvojmu atď.

Lubica. Či raz počujem, ako sa volá?

Smušícká. Nuž akožeby ináč, len ako ti srdce šopce: pán pravotár Čepčok.

Rušícká. Áno, duša drahá, pán pravotár Čepčok.

Obe. Ó, riekni „áno!“

Smušícká. Máme mu avšak „áno“ zvestovať?

Rušícká. Však „áno!“ Drahá, „áno!“ Ja idem!

Lubica (usmieva sa).

Smušícká. Áno, ideme!

Rušícká. Poďme!

Lubica (prívetivo, však pevno). Nikdy, tetičky, nikdy!

Sosna (radosťne). Sláva ti, Bože!

Smušícká. Dieťa, čo robíš?!

Rušícká. Či vieš, čo robíš?

Smušícká. Aké to šťastie od seba vrháš?

Rušícká. Šťastie veľiké!

Smušícká. Takú šlachetnosť!

Rušícká. Takú vzdelanosť!

Smušícká. A urodzenosť!

Rušícká. A veľkomožnosť!

Lubica. Trebárs osvietenosť, alebo výsosť!

Sosna (suchá si ruky). Sláva Lubici!

Smušícká. Ó, dieťa moje, veď si len rozváž!

Lubica. Tetičky drahé, rozvážila som. Keby ním i pre odrodilstvo neopovrhovala, ani vtedy bych neriekla „áno,“ lebo len s tým, čo si sám moje srdce nakloní, budem šťastná. A to je s pánom pravotárom nie ten pád! Ba povrhujem ho, ako on povrhne rod svoj!

Sosna. Sláva Lubici!

Rušícká. Ah, dieťa, dieťa, čože to robíš? Pozri, ako sa ten strýčisko raduje!

Smušícká. Aký odrodilec? Snáď pán pravotár?

Rušícká. Však je on — akže?

Lubica (rozmarne). Národovec suáď?

Smušícká (horlive). Aký veľiký!

Sosna (sa smeje).

Rušícká. Aký horlivý!

Smušícká. Aký nezištný!

Rušícká. Aký príkladný!

Smušícká. A urodzený!

Rušícká. A veľkomožný!

Smušícká. Uvidíš, ako ho srdce zaľúbi —

Rušícká. Ako nám budeš ďakovať za dobrú radu!

Lubica. Ja vskutku ďakujem! Moje „nikdy“ moje poslednie slovo. (Odchodí a tetky s ňou.)

Sosna (sám, celý blažený). Po celý život som bol nešťastným a všade nešťastie ma prenasledovalo. A ako Nemci hovoria, „keď som padol na chrbát, rozbil som si nos.“ Ale dnes šťastie sa na mňa usmialo. Ani väčšieho žiadať nemôžem. To som nečakal od našej Lubice, žeby toľko bystroumu mala a pod bliskavým povrchom všetku ničotu zhliaďnuť a prezreť zuala. Nuž, moje obavy sú rozohnaté. A myslím, že sa tetičkám nijak nepodará jej súd podvrátiť pri tej pevnosti, ktorú zjavila nepochopiteľným spôsobom. Ó, kebych bol musel v sväzku s takým človekom večer života tráviť, veru by to bol pošmurný večer. Lež to minulo snáď. Áno, minulo. Tetičky idú, a to nevelmi veselo.

Výstup 5.

Rušícká. Smušická. Predošlý.

Obe (žalostne). Pán brat!

Sosna (ledva smiech tají). Panie sestry!

Obe. Aká tu pomoc?

Sosna. To bola pomoc Božia!

Rušícká. Pán brat, na tvoje slovo čakáme.

Sosna. Panie sestry, to ste snáď počuly.

Smušícká. Však, ale teraz vec inak stojí.

Rušícká. Snáď si sa o tom i sám presvedčil.

Sosna. Áno, so záľubou!

Smušícká. Nuž tedy vidíš, ako vec stojí.

Rušícká. A preto otvor ústa, už i ty.

Smušícká. To dievča je schopné šťastie si pokaziť.

Rušícká. A nešťastnou sa schopné urobíť.

Smušícká. Takého človeka!

Rušícká. Také postavenie!

Smušícká. Takú šlachetnosť!

Rušícká. Takú vzdelanosť!

Sosna (dobromyseľne posmeškuje). A urodzenosť! A veľkomožnosť!

Smušícká. Pán brat, otvor ústa!

Sosna. To robím a Pána Boha chválím.

Rušícká. Ty jej riekni, ako strýc —

Smušícká. Že to tvoja vôľa —

Rušícká. Že za Čepčoka musí!

Sosna. To nikdy, panie sestry! Dost bolo, že som sa nezdráhal svoliť, jestli by Lubicino srdce tak kázalo. Lež proti nemu, to, panie sestry, nijak a nikdy! To, ako znáte, cielilo by proti nášmu dohovoru a proti jej šťastiu.

Smušícká. Ale ináč to šťastie opustí!

Sosna. Otázka, či šťastie.

Rušícká. Tak veľiké šťastie.

Smušícká. Také postavenie.

Rušícká. Taká vzdelanosť.
Smušícká. A osvietenosť.
Rušícká. Taká privetivosť!
Smušícká. Taká šľachetnosť!

Výstup 6.

Služobná. Predošlí.

Služobná (vnikne s krikom). Jujuj, pre Boha, panduri, drabanti!
Smušícká. Nerob taký krik, dievča pochaté!
Rušícká. Čo nás nepokojíš, dievča pochaté?
Sosna. Čo sa tej robí?
Služobná. Keď som sa tak veľmi nalakala! S puškami idú a majú na nich pagnety!
Sosna. Kto, dieťa moje?
Služobná. Ako hovorím: panduri, drabanti!
Sosna. Čo ťa tam do nich!
Smušícká. Nuž, čo ťa do nich. Či vožďy musíš na ulicu hľadať?
Rušícká. Nemôžeš pri práci v kuchyni nos držať?
Služobná. Nuž veď som ja tam robila, ale ma odohnali!
Sosna. Nuž kto?
Služobná. Nuž panduri, drabanti; veď vravím!
Všetci. Nuž čože je to?

Výstup 7.

Lubica. Predošlí.

Lubica. Strýčku, tetičky, čo sa to robí?
Sosna. Neznám nič, drahá. Hovor, pre Boha!
Smušícká. Tu táto pletie čosi dve na tri, čo nemá smyslu.
Rušícká. Čosi nám vraví o akýchsi panduroch a drabantoch, akoby tu dáki zbojníci boli.
Lubica. Hovorí pravdu. Všetky dvere sú nimi obstaté, a ja tiež z mojej chyže vyhnaná. (Čuť štrngot zbroja.) Čujete jích zbroj?
Smušícká (úzkostne). Pre Boha, a čože tu chcú?
Rušícká (kričia úzkostno). Že nás zabijú! (Čuť blížiace sa výkriky.)
Služobná (prekrikuje jich). Jujujujú, tu nás zabijú!
Sosna. Nekričte, sestry, majteže rozum!
Smušícká } (tiež tak). Načože nám je, keď nás zabijú!
Rušícká }
Služobná. Jujujujú, už nás zabijú!
Sosna. (smeje sa). Či toto slýchal človek dakedy?
Smušícká }
Rušícká } Už nás zabijú!
Služobná }
Sosna. Nikdy taký strach! Kto vás zabije? Nezabije nik, Lubica vás nedá.

Smušická. Naozaj, Ľubica?

Rušická. Ty sa nebojíš?

Ľubica. Ale, tetičky, drahé tetičky! čo to myslíte, čo sa tak hrozíte? (Zas tresk plesk a štrngot zbrane).

Smušická.) Keď nás zabijú!

Rušická.) Keď nás zabijú!

Služobná. Júj, zabijú nás!

Sosna. Hahaha! Nepletzte, nie! Keď nás zabijú, veď sme tu všetci, všetkých nás zabijú, bude nám aspoň spolu veselo! Hahaha!

Smušická (predychujúc). No, keďže je len tak!

Rušická. No, veď aspoň tak.

(Dajú sa od Ľubice tešiť.)

Služobná. Jujujú!

Sosna. Nerob pauiam márnny strach. Id do kuchyne!

Služobná (ide ku dverám, však vráti sa). Juj, nepustia ma!

(Otvorenými dvermi vidno ozbrojencov.)

Sosna. Nuž — a to je čo?

Hlavný ozbrojenec. Odpustia, pane, my dosť neradi, ale taký rozkaz.

Sosna. Rozkaz, od koho? (K sebe.) Ha, šípim, v tom bude väzeť Čepčoková hrozba.

Ozbrojenec. Nuž, od kohožeby; však znajú, kto nám rozkazuje.

Sosna. A ako zneje?

Ozbrojenec. Nesmieme nikoho z tej chyže pustiť!

Smušická. Jestli len za den, za týdeň, mesiac, rok: všetci zhynieme!

Rušická. To bude náš koniec!

Sosna. A prečo nesmiete nikoho pustiť?

Ozbrojenec. To my neznáme, známe len rozkaz!

Sosna. To zarámavé, môžem povedať!

Smušická. Ale my ideme strachom zhynúť!

Rušická. A ak to bude za dlho trvať.

Sosna. Nie, panie sestry, dlho nebude. (K ozbrojencovi.) Ale predsa snáď dáku príčinu.

Ozbrojenec. My nič nevieme, nech ráčia veriť.

Smušická. Ani do večera to nevydržím.

Rušická. A ja ani tabak so sebou nemám.

Ozbrojenec. Hneď sa dovedia, už idú páni.

Sosna. No, chvála Bohu, skoro bude koniec. Panie sestry, hore, dôstojno. Nestrachujte sa, však je hneď po komedii.

Výstup 8.

Úradník. Čepčok. Predošlí.

Úradník (hrubo a drzo). V mene zákona vyzývam, aby sa žiadosť protiviteľ neopovážil!

Sosna. Nečakaná česť! Všetko dľa rozkazu. Len nech sa ľúbi.

Úradník (nevšimnúc si Sosnu uvádza ozbrojencov do chyže a jich rozostavuje. K hlavnému ozbrojencovi.) Prečo ste jich nepoviažali?

Ozbrojenci. Lebo sa neprotivili. (Úradník uvádza ozbrojencov ku všetkým dverám.)

Sosna (k *Lubici*). Toto začína byť zánímavé!

Úradník. A čo ste ihneď nevnišli do izby?

Ozbrojenci. Žiadou sa nepokúšať ani utiecť, ani nič odnieť.

Úradník. A prečo sa nepokúšal, azebadta!

Ozbrojenci. To my nevieme!

Lubica (k *Sosnovi*). Nevieť, ako to mám pomenovať.

Smušická (k *Rušickej* na *Čepčoka*). Ah, dobre, že sme mu nádeju dali, on nás vysvobodí.

Rušícká (taktiež). Naiste, to bola šťastná myšlienka. Aha, k nám sa obracia.

Smušická) (prívetivo sa k nemu obracajú).

Rušícká)

Čepčok (naduto obzre sa, odvráti a odplúje).

Smušická (zdeseno). Pani sestra!

Rušícká (taktiež). Pani sestra!

Smušická. Pán urodzený, neráčite sa rozpomínať?

Čepčok (nafúkano). Škoda bolo kávy; však ju zaplatíte!

Rušícká. Pani sestra!

Smušická. Pani sestra! — A my sme mu, vzdor *Lubici*, nádeju dali!

Rušícká. To nám za to!

Sosna (smeje sa). Tak, panie sestry, máte, čo ste vyhraly. Lež páni moji, prosím vás úctive, čo toto všetko má znamenať?

Úradník (naduto). U mňa je slovo. Domáci, Ján *Sosna* —

Sosna. Áno, Ján *Sosna*. Lež čo to znamená?

Úradník. Povraz zaslúžil, aj ho neminie — je mojím väzňom!

Lubica. Strýčku, pre Boha!

Smušická.) Väzňom, pre Boha! Pán urodzený, pomôzte!

Rušícká.)

Sosna. Nonono! Všetak to tak zle nebude, len si porozumieme. Medzitým prosím by som, aby sa panie smely vzdialiť, aby sa zmätkom nerobil a márne sa nestrachovali.

Úradník. Z toho nič nebude! Aby odniesli dôkazy zločinu! Ba každého prehladať dám, jestli to dobrovoľne nevydáte.

Lubica. Netráp sa, strýčku, my všetko s tebou znášať budeme.

Sosna. Nakladanie také nepochopujem.

Úradník. Všetak pochopíte, nech len váš zločin na javo vyjde. Priateľsky rádím, priznať sa, a dôkazy, ktoré ani ukryť, ani zničiť nemožno, vydať.

Sosna. Ako každý vidí, v ničom sa neprotivím, a priznať sa neznám. ani nemám k čomu!

Úradník. Zatvrdilý zlosyn! Všetak uvidíme, nech len jeho veci prehliadneme.

Sosna. Tam sa nenájde nič, čoby také pokračovanie ospravedlnilo.

Úradník. Mlč, hneď si v železách! Ty sa protivíš?

Sosna. Neprotivím sa. Nech sa páči robiť, čo ľúbo.

Lubica }
Smušická } razem. Strýčku, nerob si z toho nič. Ale to hrúza,
Rušická } pre živého Boha!
Úradník (napriahne ruku na panie). Len ešte jedno slovo!
Panduri (sa hanbia a odvracajú).

Výstup 9.

Pandur (z vonku). Pán veľkomožný, niekoľkí mešťania prosia o prístup.

Úradník. Čo tu chceš? Nepuť!

Čepčok. S dovolením, ktorí?

Pandur. Páni Pevný, Dobrý, Vlúdný, Verný.

Čepčok. Treba ich pustiť. (K úradníkovi.) Budú pohromade; sú tiež z tej sberby.

Úradník. Tedy nech príjdu. (K Sosnovi.) Vy sa priznajte, kým vás dôkazy nepresvedčia.

Sosna. Ku čomu vlastne mal bych sa priznať?

Úradník. Dobre vy znáte, čo my hľadáme!

Sosna. O ničom neznám.

Úradník. Všet uvidíme!

Výstup 10.

Pevný. Dobrý. Vlúdný. Verný. Predošli.

Verný. Služebník, páni. Čo sa tu deje?

Čepčok (naduto). Všet uvidíte. Platí to vlastne vám všetkým spolu. Prišla odplata za vaše zločiny.

Pevný (nevšímajúc si Čepčoka, k úradníkovi). Nejaké nedorozumenie! My sme sem prišli, aby ste tu nemiestne pokračovanie zastavili a suseda nášho na každý spôsob na slobode nechali, aby sa mohla vec náležite objasniť. A k tomu cieľu ponúkame rukojemstvo akékoľvek!

Vlúdný. Áno, naiste!

Dobrý. Veru tak žiadame!

Verný. A proti akýmkoľvek prechmatom cestou zákonnou zadostučinenie nájdeme!

Úradník. Pomali, páni, ja som tu pánom; ja konám svoju úradniú povinnosť!

Pevný. Tu nie je miestna — moje čestné slovo!

Úradník. To uvidíme, nech sa len zločin velezrady panslávskej odhalí.

Čepčok. Dôkazy budú hneď pohotove. Všet som sa o ne dobre postaral.

Pevný. Teda vy, pane.

Čepčok. Áno; ja si nárokujeť tú česť odhalenia velezrady panslávskej.

Pevný (k Vernému). Za nehodného ste sa zaujal!

Verný. Toľkú hroznú zlosť, ktoby to tušil!

Úradník. Lež teraz koniec. (K Sosnovi.) Vydajte spisy vele-zradné hneďky!

Pevný a Verný (sa smejú).

Smušická a Rušická (lamentujú).

Sosna (smeje sa). Či to má byť žart a či pravda?

Úradník. Či žartujeme, to ukáže priezor. Poslední raz hovo-rím, priznajte sa!

Čepčok. Marné tu slová; tu treba ináč hovoriť. (K Sosnovi.) Pane, predložte nám kľúče od vášho písacieho stolíka.

Sosna (učiní tak). S veľkou ochotou!

Čepčok (k úradníkovi). Myslí, že to prehliadneme snáď. (K Ver-nému, Pevnému a ostatným.) Odstúpte na bok. (K pandurom.) Dvaja staňte k stolku, aby nemohol nik nič vytrhnúť. (Panduri urobia tak. On otvorí stolík.) Teraz uvidíme, ako sa budú nevinní tváriť! (Vyťahuje písma. „Listy Lubicine z vychovateľského ústavu.“ (Odloží.) Toto nehľadám. (Berie iné.) „Učbársky diplom a iné písma.“ (Odloží.) Ani toto. (Opäť iné.) „Prijmý a výdavky.“ (Od-loží.) Ani toto. (Berie škatulu.) „Domáca kassa.“ (Odloží.) A ani toto. To všetko ešte nenie velezrada.

Verný. Nuž, nehovoríme?

Pevný. Nuž, čo ste našli?

Vtúdný a Dobrý. Nič sa nenašlo!

Sosna. Nuž, veď hovorím!

Pevný. Kde velezrada?

Sosna. Márne tam hľadať!

Čepčok (úšľabno). Tak márne hľadať! Naschvál som ťahal tie maličkosti, aby som jejich drzé čelo a pokrytstvo zjavil, že keď už vidia, že sú vyzradení, ešte zapierať a nevinnými stavať sa opovážia. Všetci teraz sa už inak smiať budete!

Sosna. Nuž tedy viďme!

Verný. Žiadali by sme!

Pevný. Kde velezrada!

Čepčok (siahne do stolka a vynesie Sosnov balík.) A toto že čo?! (Pozerá víťazoslavne a škodoradostne vôkol.)

Pevný (posinešne). Nuž, velezrada!

Verný. Nuž, to bude to!

Sosna (spomenie si na svoj balík, zdeseno). Pre Boha, môj balík!

Čepčok (škodoradostne k Sosnovi). Čo sme hľadali!

Úradník (radosťne). Ha, už to máme! Tu velezrada! (Kynie pandurom, aby Sosnu obštúpili.)

Sosna (celý zmätený). Pre všetko sväté, toho sa netknite!

Čepčok (na úzkostlivého Sosnu). Avšak to máme!

Úradník. To je dobrý lov!

Čepčok (k Pevnému a ostatným zadiveným). Čo na to povieť? (K Sosnovi.) A vy čo teraz?

Sosna (v úzkosti). Ak je vo vás kus ľudského citu, toho sa netknite!

Pevný. Nepochopujem — nedorozumenie!

Verný a Vlúdný. Čo to znamená?

Úradník. Čo sme hľadali, páni, velezrada!

Pevný. To ja neverím!

Verný a Vlúdný. To nenie možné!

Smušická (žalostne k Rušickej). Za to sa on tak na to zpytoval!

Rušická (k Smušickej taktiež). Podielubravosť — ohavný špion!

Úradník. Však sme našli? (K Sosnovi.) Či už pôjdete po dobrotky s nami?

Sosna. Pôjdem, ale len pod jednou výminkou.

Eubica. Strýčku, pre Boha!

Smušická a Rušická (lamentujú). Čoho sme sa my biedne dožily!

Sosna. Eubica drahá, tetičky, nič to. Netrápte sa nič, však sa ja vrátim, — len nech mi tu výminku povolia!

Úradník. Akú výminku?

Sosna. Čo ma vrhnete v akýkoľvek žalár, medzi hadov a žaby, nedbám, za to nežiadam; iba to jedno: neotvárajte tento balíček tu, potom môžete. Drahí priatelia, prihovorte sa, zlého v tom nič nieťo!

Pevný. Páni, povoľte, skromná to žiadosť!

Verný. Všetku bezpečnosť vám poskytneme; povoľte, páni.

Vlúdný a Dobrý. Áno, všetko to; ráčte povoliť.

Úradník (k Čepčokovi). No nedbám, asnaď — však nám je v rukách.

Čepčok. Ani najmenej. To účastníci tam budú spísaní. Preto, hľa, on tú výminku kladie, aby mohli utiecť. (Podá mu balík.)

Úradník. Aha, veru pravda, účastníci tam, a on chce, aby mali čas utiecť. Ale neujdú! (Rozvážuje balík.)

Sosna (vidiac rozvážovať balík, klesne na pohovku). Zahyniem!

Čepčok. A s ním i ostatní. Bude to radosť!

Pevný a iní (opovržlivo naň pozerú).

Úradník (k Čepčokovi, hľadiac na Sosnu). Tá jeho úzkosť!

Čepčok. Svedčí o veľikosti zločinu.

Sosna. Radšej ma hneďky — majte že milosť, neotvárajte!

Čepčok. Pod jednou výminkou!

Úradník. Pod žiadnou —

Čepčok (mu kynie). Pod tou, ak účastníkov svojej velezrady nám sám pomenuje!

Úradník. Áno, ak nám jich sám pomenuje!

Sosna. To neurobím!

Čepčok. Tak tedy si to urobíme sami. Však máme balík!

Úradník. Áno, tedy to urobíme sami, však máme balík. (Rozviazaný hore povznesie.)

Čepčok. Ten nám to povie!

Úradník (predloží si otvorený balík a pyšne po ňom pozre). Ten nám to povie!

Čepčok (škodoradostne sa škerí).

Sosna (zakrýva si tvár).

Pevný. Nuž, čujme!

Úradník (pozre do otvoreného balíka a zarazí sa).

Pevný. Čujme, čujme tedy!

Úradník (číta slávnostno):

„Slávny, slávny si, v večnej láske Bóh!

Švetlo, dobročin šlápej Tvojich nôh.

Všetkým národom, ktoré Si stvoril,

Dráhus' k osвете jasnej otvoril:

Tým, ktoré stoja prostred zímnych pól;

Tým, ktoré chodia žulou chudých hôl;

Tým si dal ku nej krváda hojnosti,

Aby v nej kvitly šľachtou jasnosti;

Týmtoš' dal myseľ, srdca skvelý dar,

Aby z nich plála jim osvety žiar;

Jasnosť, dobročin šlápej Tvojich nôh,

Slávny, slávny si v večnej láske Bóh!

Úradník (s Čepčekom ostane zarazený). V mene zákona!

Všetci (mimo nich a Sosnu). Pekne, krásne, utešene!

Úradník. V mene zákona!

Pevný. Predsa len dobre, že otvorili balík!

Všetci. Ten jim povedal!

Pevný. Mohli by si zapamätať. (K úradníkovi a Čepčokovi.)
Avšak ste našli hrúznu velezradu!

Všetci. Preneslýchanú!

Pevný. A účastníkov!

Všetci. Hrozných, zlobivých!

Pevný. Ktorí že sme to?

Všetci. Nenie nám jasné.

Pevný. Ale aní jim.

Všetci (sa smejú).

Úradník (zo zarazenia precituje). V mene zákona!

Čepčok. Nuž, čože je to? To je ten balík?

Úradník. Veru to je on, a samé básne!

Čepčok (obzre). Veru, samé básne!

Pevný. Veľmi dobrý lov!

Všetci. Velice dobrý!

Pevný. Nech žije básnik!

Všetci. Tak je, sláva mu!

Úradník (dáva Sosnovi balík). A kde sú listy od ruského cara?

Všetci. Hahaha!

Sosna. Tam sú, pane, kde jich píše: ku druhým kráľom a cisárom.

Úradník. A vy nemáte nič?

Sosna. Prosím ďalej hľadať.

Úradník. Nuž a prečo ste sa tak báli, že ste sa radšej od-
viest chceli dať, keď sú to básne?

Sosna. Že sú niektoré — nedokonalé!

Všetci. Hahaha!

Úradník. A prečo ste riekli, „že to teraz v svetle nepriazni-
vom a že bude v priaznivom?“

Sosna. Nuž práve preto: v priaznivom budú, keď jich všetky zdokonalím a napravím.

Úradník. A „že je to nebezpečné!“

Sosna. Zahynul bych snáď, ak by sa mi planá otvorila!

Všetci. Hahaha!

Úradník. V mene zákona hahaha!

Pevný. Veľmi dobrý lov!

Všetci. Znameníť lov!

Čepčok. Ejnye teremtette!

Úradník. V mene zákona!

Čepčok. Však či by sme jich i pre samé básne zatvorit nemohli?

Úradník. To nejde, pane, v mene zákona. Na teraz naša úradnia povinnosť skončená. A musíme sa spokojiť, že sme našu horlivosť preukázali, ktorá nám k chvále a napredovaniu poslúži. Dobre sa majte, pánovia; teraz ľutujeme, že sme slúžiť nemohli našou úradnou povinnosťou. S Bohom! (Odíde s Čepčokom a pandurmi.)

Služobná. Jujujú, chvála Bohu! čiže som sa hrúza strachu nahltala!

Lubica (k Vernému). Dobre si riekol, pán pravotár tetičky od záľuby vyposmeškoval. Bože, čo to musí človek vidieť!

Smušická. Ach, chvála Bohu, len si sa to už skončilo!

Rušícká. Lež čo to bolo? Mne sa iba teraz začína srdce triasť.

Sosna. Nebezpečenstvo.

Verný. A potvrdenie, že niet zlosti, ktorá by nám na našej postati cti škodiť mohla!

Všetci. Veru tak.

Sosna. Lež zkúška bola kúsok pritrpká.

Smušická. Len, chvála Bohu, že sa skončila!

Rušícká. Veru, chvála Bohu.

Pevný (k Sosnovi). Sused, to len od vás vystane, pre kus planého rýmu chceť sa dať okovať a zabiť.

Ostatní (sa smejú).

Sosna. Keď to človek na umenie niečo drží a s planým nechce von. Pravda, ukrýval som to i pre druhé príčiny. A on to videl a namyslel si Boh vie čo to! Nenávisť rodu mu to najhoršie šoptala.

Pevný. A zjavil kto je?

Sosna. Svoju šľachetnosť!

Smušická a Rušícká. Hanobušk!

Sosna. A osvietenosť!

Smušická a Rušícká. Ničomušk jeden!

Sosna. Vlúdnosť, osvietenosť!

Smušická a Rušícká. Špion a špehár!

Sosna. A aké ste šťastie Lubici priali!

Smušická. Nuž keď len takto sa to skončilo, veru sme rady!

Rušícká. Od srdca rady!

Verný (k Lubici). A my najradšej, avšak, anjel môj?

Lubica. Zo všetkých najradšej, drahý druhu môj!

Verný. Už teraz tetky sú vylicené.

Lubica. Zaňho sa viacej nebudú zasadzovať!

Smušická a Rušická. Nikdy, prenikdy! (Blaženo.) Lež čože je to?

Sosna (šúcha okuliare, blaženo). Ja hladím, či to skutočnosť a či sen?

Verný. Ovšem skutočnosť, a s najväčším túžením ruku anjelskej tejto devy prosím.

Smušická a Rušická (radostne). Ak len nebude ona odporovať!

Lubica. Nie, nie, nebude, volbe srdca svojho!

Verný. Vaše požehnanie!

Sosna. Pán Boh vás žehnaj, dietky naše drahé!

Smušická. Všemohúci Boh žehnaj vám voždy!

Rušická. Hospodiu nech vás na veky chráni!

Pevný. Nech žije párik!

Všetci. Nech žije blaho!

Smušická a Rušická. Nech žije!

Všetci. Sláva, sláva jim!

Smušická (precituje z omámenia). Avšak čože je to, drahí? Však my nič neznáme!

Rušická. Naozaj, však sme nič netajily!

Pevný. Nuž, to je tedy blahé prekvapenie!

Sosna. A toľko, že panie sestry stávkku prehraly! Žijte, drahé dietky, blaho, k radosti nám. Ktoby bol myslel, že sa tak všetko dľa môjho srdca stane a vás Bôh tak šťastne spolu svedie. To bola žiadosť môjho srdca, na ktorej splnenie som ani nepomýšľal. A vy ste ju naplnili, skôr, lež sme my premýšľať a okuliare vytierať počali. Tetičky drahé, kto vyhral stávkku? Tetičky drahé, kto bude šnupať?!

(Opona spadne.)

Knihy a časopisy

zaslané redakcii „Slovenských Pohľadov“.

— *Mrtvá země*. Pověst od Rudolfa Pokorného. (Poetických Besed číslo XXIV.) V Praze, knihkupectví: Dr. Ed. Grégr & Ed. Valečka, 1885. Rudolf Pokorný celou svojou neunavnou činnosťou zaslúži veľký vďaka každému Slováka. I prakticky i literárne pomáha kde môže slovenské dielo učiniť sympatickým. „Mrtvá země“ je tiež takéto zdarné klopanie na dvere, uzamknuté pred nami. My jako ľudia tak často zabudnutí tešíme sa srdečne každému sympatickému hlasu. Báseň Pokorného je čistým výrazom bezzistnej lásky k slovenskému národu. Odporúčame ju snažne!

— *Dagmar*, báseň Svatopluka Čecha. Kabinetní knihovny svazek VII. a VIII. Tisk a náklad Fr. Šimáčka O básni prinesieme posúdenie.

— *Zdravo- a telovcda* pre ľudové školy. Napísal Rehor Uram, učiteľ. V Trnave 1886. Tlačou a nákladom Adolfa Horovitzza.

Z kalendárov prišlo nám:

— *Slovenský obrázkový Kalendár* na obyčajný rok 1886. Nákladom kníhtlačiarskeho účast. spolku v Turč. Sv. Martine. Cena 20 kr.

— *Pútnik Sväto-Vojtešský*. 1866. Cena 30 kr. K dostaniu v Trnave u spolku Sv. Adalberta (Vojtecha).

— *Národ*. Veľký kalendár občanský. Nakladateľ Fr. Šimáček v Praze. Cena 50 kr.

— *Kalendár Ústřední Matice školské* na rok 1886. Ročník II. V Praze. K dostaniu u redakcie „Politik.“

— *Československá Koleda*. V Praze. Nakladateľ Fr. Šimáček. Cena 50 kr.

— *Všeobecný zeměpis*. Díl třetí. Pro třetí třídu škol gymnasijských napsal František Sobek. V Praze. Nákladem knihkupectví I. L. Kobra. Cena 68 kr.

— „*Zlaté Prahy*,“ nádherného ilustrovaného týždenníku, redigovaného spisovateľem Ferd. Schulzem, vyšlo číslo 43.

— *Čechy*. Společnou práci spisovatelův a umelců českých. Vedou Fr. A. Šubert a F. F. Borovský. Část obrazovou pořádá Karel Libscher. Díl III. (Praha). Sešit 36. Nakl. J. Otto. Praha.

— *Písmo Svaté* starého a nového zákona. Ilustroval Gustav Doré. Sešit 13. Nakladateľ J. Otto. Praha.

— *Paedagogium*. Měsíčník vychovatelský. Redaktoři Jan Lepař a Jan Mašek. Naklad. Fr. Urbánek. Praha.

— *Časopis Musea kralovství českého*. Praha.

— *Sborník historický*. Vydává Dr. Antonín Rezek, c. k. universitní professor. V Praze. 1883. Nákladem J. Otty.

— *Rusko* slovem i obrazem. Líčí Josef Kolář. Illustrace od předních umělců, z největší části ruských. 1885. Vydáním, nákladem a tiskem Františka Šimáčka v Praze. Díl I. Sešit 5.

— „*Světlozor*,“ nádherný ilustrovaný týždenník, redaktor M. A. Šimáček. Sešit 43.

Slovenské Pohľady.

Výlet na „Chmelovú.“

Bol krásny augustový deň. Slnko v celej majestátnosti vystupovalo práve na najvyšší stupeň svojej dennej slávy, zasielajúc odtiaľ horúce lúče na zem, akoby chcelo zaprieť pravdivosť toho príslovia: „Do Ducha nevyzliekaj kožucha, a po Duchu zostaň zas v kožuchu!“ — keď uberal sem sa prachom vykladanou cestou z M. do P.

Cestu tú premeral som bol už predtým viacráz za poldruhej, najviac za dve hodiny, teraz však trvala mi vyše troch hodín, a predsa, prijdúc na dvor pána Š—y, ku ktorému som sa bol vybral, cítil som, že mi znoj po celom tele „cícerkom“ tečie.

Na dvore som našiel zamestnanú domovú paniu. Pozdraviac ju, zamenil som s ňou niekoľko slov, a, keď mi na moju otázku, či je pán Š—y doma? odpovedala: „Však vedia, že ten vždy v knižkách a papieroch sedí; nech sa len líbi!“ — vošiel som do domu.

„Pán Boh pomáhaj!“ tými slovami som vytrhol môjho bývalého „principála“, sediaceho za znuionom, z jeho pohrúženia.

„Hľa, hľa! núž čože tento tu chce?“ tak znela odpoveď a privítanie môjho priateľa.

Mnohému by snáď hodný klinec boly vrazily do hlavy tieto slová, no ja som ani najmenej neprišiel do rozpakov, pretože som bol k podobnému prijatiu zvyknutý, a tak aj prichystaný. (Tak prijíma obyčajne ľudí, ktorí nečakano, avšak vhod prichodia.) Preto bez okolkov predniesol som svoju záležitosť.

„Prišiel som — hovorím — pre Vás, aby ste sa náhodou nezabudol doma a nevystal z projektovaného výletu.“

„No, to je zas inšie. Teda vítajte, a sadnite si! Kým si trochu oddýchnete, budeme drkotat, a potom pôjdeme.“ Na to vstal, složil okuliare, a potrasúc mi srdečne rukou sadol si ku mne.

Dobre mi padlo, nie tak chôdzou, ako horúčostou unovanému posedeť a vonkajší dušný vzduch s milochladivým izbenným zameniť.

Medzi rozhovorom rozličného obsahu ukázal mi aj predmet svojho pohrúženia, z ktorého som ho len pred chvíľou vytrhol. Boly to praeludia chýrnejších skladateľov, zväčša Führerové. Pán

Š—y i jako organista-učiteľ na odpočinku kedy tedy rád zabavi sa so svojím milým predmetom — hudbou.

Chvíľa plynula, ako sa hovorí, „na vidom očí,“ a nám bolo treba pomýšľať na odchod. Odobrali sme sa teda a tiahli k obci S. Ponevác sme si však chceli cestu zkrátiť, neišli sme hradskou, lež krížom cez prázdne role.

Letnie poľné práce boly odbavené, nevideli sme teda nikoho, vyjmúc jedného cliensa sv. Huberta, ktorý taktiež blúdil poľom, ako my. len že, pravda, jeho cieľ bol iný. Jedou „operenec“ a jeden „ušiak“ obťažovali jeho poľovnícku kapsu. Asi po trisťvrti-hodinovej ceste boli sme pred S.

Idúc okolo prvého domu, oviol nás nemilým zápachom preplnený vzduch, z ktorého by Kysučan uzatváral, že sa tam predáva „šahovica,“ čo dakde u honvédov i „futó lépés“-om menujú. Jeho domnenie, z logickej konsekvencie pošle, by sa utvrdilo, keďby videl — tak ako ja som mal šťastie (!) — v obloku stáť „krásnu Ráchel“ (ktorej plecica už kdesi najmenej sedemdesiatka môže tlačiť), akým zvedavým okom meria cudzinca a usiluje sa mu nazreť nie len do tváre, lež aj do žalúdka a do — vaku.

Na stene od dediny je vyvesená „firma“ s nápisom: „tu ie Latzni truneg,“ a dvoma machuľami chcúce predstavovať sklenice, čo iste sám majiteľ babral. Vidno na tom židovskú pedanteriu ohľadom na orto- a kaligrafiu, a vôbec na krasocit.

Vnútri bolo ticho, teda iste aj prázdno. Za to však ďalej v dedine bol živý ruch.

V jednej zahrade pod bohato obrodenu slivou vidno krdeľ detí. Chlapec, medzi nimi najväčší, impouje ostatným. Hja! vážna osoba. Vyslaný je od roličov, aby ovocie varoval. V povedomí svojej moci hodí tu i tu svoj milostivý pohľad na daktorého dobrovoľného spolurvarovčika, kričiaceho o „audienciu,“ a podá za hrst ovocia. Ostatní vidia, že ten neklopal nadarmo, použijú prajný okamih a domáhajú sa tiež dajakej tej „akcidencie,“ bárs každému príde neraz zavolať: „Ondriško, Ondriš, dajže aj mne!“

Vo vedľajšej zahrade je už tichšie. Väčší chlapi zkušajú ostrosť svojich grošových nožíkov, ktoré zväčša sub titulo „jarmočné“ dostali, a cvičia sa v umení rezbárskom; dievčence a meuší chlapi sa pokojno hrajú. Iste už vyhovelí požiadavkám žalúdkovým.

Na preddomiach vidno gruppy po 3—6 žien, ktoré — chcúce použiť pekného času — trepú konope usilovno, sta o závod.

Tam zo stodôl zas ozyva sa hlas cepového kvartettu. Gazdovia mláfa; ten „na chlieb,“ ten zas na „porcie.“

Prešli sme dedinu.

Hneď za ostatným domom stojí päťou do múru opretý vrsok, ktorý zastáva povinnosť panciera, lebo chráni dedinu pred „severákom.“ Na vrsku stálo dievča a páslo statok. Spievalo pri tom svoju melancholickú pieseňku. Neviem prečo, ale po očutí tej piesne zmocnila sa ma akási trudnomyselnosť. Zadumal som sa. Zo zadumenia tohoto vytrhol ma pán Š—y, upozorňujúc ma na krásu neďalekej boriny.

Nežný vetrik zabrádol vo svojej samopašnosti hneď do jedného, hneď do druhého vrcholca. Tito pokojamilovní obyvatelia skalín vyhýbali mu síce dľa možnosti, predsa však podarilo sa mu ukorýstif niekoľko voňavých bozkov, ktoré on potom rozdával ďalej tomu, koho vôbec dohonil, lebo stretol. Dostalo sa i nám.

Čas rýchlo mihal sa medzi rozhovorom, no ponevác sme jednu nohu vždy napred potískali, ubývalo i cesty. Došli sme do K.

K. je nevelká dedinka, obtočená kol dokola vrchami rozličnej výšky a podoby. Jedon jediný otvor slúži obyvateľom za východ z toho hrozitánskeho, prirodzeného kotla. Dolina jej, bárs nie dlhá, má toľko vody, že je v stave mlyn hnať.

V dedine bolo ticho. Obyvatelia boli zaneprázdnení so žatvou na vrškových roľach. Všetky možné nástroje, ktoré so svojim šromotom obyčajne spoluúčinkujú pri dedinskom sextetovom sbore — pausovaly. Mlyn mal soľo — šesť-osminové allegro. Melodia bola síce monotonná, no takt držal výborne. Kedy-tedy zapísklo i koleso hlasom rozladeného klarinetu. Vyplňovalo harmoniu.

Idúc dedinou, vybehnul tu i tu proti nám dajedon doma nechany dunčo a „ohavne“ sa dával do nás; chcel nám snád ukázať zpiatočnú cestu, ktorú sme my i tak dobre znali. No, keď videl, že na jeho velenie nebárs mnoho dávame, utiahol sa zpiatky do svojej búty a začal znovu požívať „siestu,“ z ktorej bol nami vytrhnutý.

Tiahli sme k horniemu mlynu, bo, dľa ushovorenia, tam nás mal čakať môj otec s priateľom S—kom.

Na dvore nás privítal domový strážca „búday.“ Mójho spoločníka vzal až pod veľmi prísnu kritiku, moja prítomnosť ho však aspoň čiastočne uspokojila. Tam dnu nás ale čakalo prekvapenie. Nenašli sme nikoho. Museli sme teda začať „prehľad.“ Chodím po celom dome, po zahrade, hľadám dakoho, sťa hlavnomestský policist anarchistov, no — darmo. Konečne prišla domová pani sama.

„Bol tu otec?“ pýtam sa.

„Boli tu,“ hovorí ona, „ale zunovali to dlhé čakanie; išli do dolného.“

„Keď je tu, teda je dobre,“ hovorí pán Š—y; „už sa len akosi shladáme.“

My sme ho však neišli hľadať, lež sme si sadli, mysliac, aby nás hľadal on, keď tu už i tak dosť dlho postával.

Aby nám ale — vraj — čas nebol dlhý, predložila nám domáca pani čosi pod zubu. Čo bolo, už neviem, len na to sa rozepamätám, že boly v susedstve aj „srdočné kvapky.“ A veru sa nám sišlo potúženia, bo najväčšia úloha nás len teraz čakala, dostať sa totižto do Podhradja. Dali sme sa s chuťou do práce, ale ešte sme s pánom Š—y sotva „fundament“ založili, prišiel otec, a hneď za ním i priateľ S—k.

Izba oživila. Každý rozprával (vynímajúc toho, ktorý jedol) takým ocelovým hlasom, že sa mlynský hrnot celkom do úzadia musel utiahnuť. Tešili sme sa, že dávno ukovaný plán konečne chýlil sa k uskutočneniu. Reč tiekla volno o tom, i o tom, a bez

mála by sme sa boli dali snáď do rozberania otázky, „či je chrúst smrteľný?“ keby nás neboly hodiny upomínaly, že treba odbíjať.

Ľoďakovali sme teda za priateľské pohostenie a brali sa hore vrchom ku nášmu cieľu.

Cesta to nebola práve najľahšia, zvlášte pre našich dvoch starých. Núdzne sme sa výskriabali nad háj Šiarovú; tam sme si chvíľku oddýchli. Mohli sme to urobiť, veď to bol už podhradský chotár. Tu začujeme pleskot biča, a hneď za tým, akoby z neba spadly, objavily sa nám voly s ojom, pravda že za tým bol i voz.

Boli sme na roľach prvej triedy. Hneď vyše tých sú druhotriedové, ktoré nikdy pluh neoral. Jestli by sa na to odvážil daktorý gazda, aby tam oral, mohol by popredku i porúčenie písaf, i voly mäsiarovi predaf, lebo iste by sa prv zkotúlal i so svojou zápražou Boh zná jak ďaleko, akoby prvú brázdú pretiahol. Keďby sa mu to konečne aj dajakým čarodejným spôsobom podarilo, zem pluhom pohýbanú by musel asi z dvadsiatej parcely na chrbte zpiatky nosif. Pritom všetkom však tam býva obilie obstojné, lebo čo príroda odtiahla, to pracovná ruka pilných gazdov vynahradi.

Zotmievalo sa rapidno; my ale viďiac, že sme už blízko k cieľu tohodennej cesty, a pritom aj dosť ustatí, kráčali sme — ako sa hovori — len „z kroka na krok.“

Dedina cez deň tichá začala ožívať. Z poľa prichodiace devy spievaly, výskaly, na čo jim za každým z protivnej strany odvetá prichodila, až hory hučaly. Milo mi padlo počuť krásne ocelové hlasy hôrskych diev, preto som navrhol, aby sme držali malý odpočinok. Neprtestoval nikto, urobili sme tak. Tu mohol každý počúvať a obdivovať to, čo sa mu najviac páčilo.

Keď sme sa už dosť nakochali v milom speve, odhodlal som sa dať našim spevákam „revanche.“ Vytiahol som teda „ocarinu“ a zapískal trávnicu, tam neznámu. Ostrý hlas ocariny mocne odrážaly nebotyčné skaliská, následkom čoho tým väčšmi pôsobil dolu. Po prvých zvukoch nastalo dokola ticho, akoby bolo všetko onemelo. Ja neprichystaný na to, že s mojím čriepkom taký dojem vzbudím, nielen že som začal „da capo,“ lež zanôtil som ešte jednu, ktorá keď odznela stúpali sme do dediny.

Zložili sme sa v hostinci, pre obec od hradskej vzdialenú dosť poriadnom, a dali prichystať večeru, ktorú sme si boli už predbežne rozkázali. Kým sa však večera schystala, pozapalovali sme si a na „základné“ po poháre piva vypili. Medzitým sa robily plány na ráno. V tom začujem hlas známeho mi gazdu, pytajúceho sa hostinskej:

„Neprišli ešte tí páni?“

Tá však mu nestačila dať odpoveď — stál som pri ňom.

„No, pekne jich vítam! Už som myslel, že ani neprijdú!“

„Tu sme, tu,“ hovorím, „len poďte medzi nás. Trochu si za večeríme a hneď pôjdeme na nocľah.“

Zdráhal sa síce, že čoby on medzi „pánov“ atď., no zahrnel som mu takú „jazernú, javorovú,“ a už bol v bočnej izbe.

Musím podotknúť, že hostinec ten, pre tesnosť miesta, nepri-

jíma na noc hostov. Požiadal som teda spomenutého už gazdu o noclah na sene, čo on s veľkou ochotou prisľúbil.

Večera bola nastolená. Zbadali sme síce na nej akési nedostatky, no pán „virkli obrkuchár,“ hlad, pridal k nej trošku hrebíčkového korenia, safranu, ďumbieru a Boh zná akého ešte korenia tej najfajnejšej sorty a tým ju uhladil. Že takto praeparovaná dosť dobre chutnala, samo sebou sa rozumie.

Vyhoviac požiadavkám žalúdočným, museli sme teda aj ducha a ostatným čiasťkam tela dopriať toho, čo od nás požadovaly — odpočinku; tým viac, lebo ráno, pretože sme chceli vidieť východ sluka, treba nám bolo ozaj včasne vstať.

Zanechali sme hostinec a išli na noclah.

V dome nášho gazdu všetko spalo. Medzi plné dechy zdravých prs zamiešal sa kedy-tedy kusý akkord monotonnej piesne domáceho čvrčka, ktorá však spiacich ani najmenej nevytrhovala zo sna, ba tak chutno spali, akoby bola hrala zástoj ukoliebavky. Zložili sme, čo nám nebolo treba, a išli za gazdom, ktorý nás viedol na poval. Kráčali sme hore rebrikom jeden za druhým, a aby sme daktorý štebel navynechali, radšej sme na každý dvaráz stali. Nechýbalo pritom ani na veselých poznámkach. Mesiac musel mať z nás radosť, lebo sa dosť spokojno ušklaboval.

Keď pocítily nohy, nos a uši, že sme už na sene, hľadal každý najpríhodnejšie miesto (len tak nazpamäť, po tme), kde by sa mohol do rána pretiahnuť.

Prikryvadiel nebolo nazbyt, pomáhali sme si teda tak, že sme nasledovali príklad sysla. Čo ten v zemi, to my v sene. Zahrabal sa každý až po nos, a tým bol poistený pred zamrznutím. Tak dobre som sa cítil v mojom „brlohu,“ žeby som nebol čaroval ani neviem s akou grófskou posteľou. Drobné vrchové seno, mäkké sťa hodbáb, rozširovalo vôňu príjemnejšiu než všetky „parfúmy,“ „mosusy,“ a kto zná aké ešte voňavé darobnice.

Ležal každý; no zaspáť nebolo tak ľahko ako ľahnúť. Všeobecné dobré naladenie dosahovalo najvyššieho stupňa. Vtipy, poznámky, žarty nechceli prestať. Lež každej piesni koniec. Strýko „Morpheus“ zunoval to dlhé šomranie, poslal teda svojich sluhov, ktorí nás všetkých na neviditeľných perutách zaniesli do lona svojho veliteľa.

* * *

Prvé červánky rannej zory pozobúdzaly kohútov, a títo zo svojich „hambalkov“ zas ľudí, ktorým slúžia za časomer. Z večera som myslel, že v dome ešte všetci budú spať, keď my už polezieme hore vrchom. Úmysel pekný, no náš gazda nás predišiel a aj zobudil. Nebolo treba ani jedného dvíhať, hneď bol každý von zo svojej diery, ako Lomidrevo, keď sa na holohumnici so šarkanmi pasoval. Posberal každý čo kde mal (mne, ako najmladšiemu, sa ušlo i „proviant“ niesť, ktorý pozostával z hrudy syra a kusa „vezdajšieho,“ čo gazda už ráno bol nachystal), a tak sme sa brali ku cieľu nášho výletu. Tak per tangentem spomniem, že sme sa

nezabudli staviť na kališfok — chrobáka otraviť. Stálo nás to síce nejedon úder na dvere.

Čo sa spôsobu cestovania týka, tam sme dali prednosť tomu, aký veľkí páni v horúcich krajoch za najpraktičnejší držia. Dali sme sa totiž pekne, každý na svojich — zaniesť.

Cestou sme nevela rozprávali, bo každý mal prácu s dýchaním. Keď sme išli kolo zámku, ten sa musel práve zobudiť, bo si oči ospalo pretieral a nemilosrdne „čemer“ práskal, a iste sa tomu zadivil, kde sme sa my chrobáčikovia z dolín tam už vzali. Čakal vysvetlenie, no nedostal ho: mali sme len „Chmelovú“ na ume, ta sme sa ponáhľali.

A bolo na čase, lebo slnko už začalo pozlacovať svojimi predlúčami štity gigantických skál, a sotva sme sa vyskriabali tak vysoko, že sme ponad jejich plecia mohli pohľad hodiť na Povážie, i ono samo začalo dvíhať svoju — aureolou ovenčenú — hlavu a kukáť zpoza Klaku na nás, ako my naň. Zastali sme.

Vôkol panovalo posvätné ticho. Ani len šum vetra nás nevytrhoval z obdivovania veleby a krásy tej božej prírody. Slnko rozohňalo tmy, deň zvíťazil. Vo svojej víťaznej, usmievavej krásе celovalo ono to milé Povážie a bozkami svojimi budilo všetko k novému životu. Ten ľud dobrý, ktorý ho obýva, uposluchnul jeho pokynutia, vstával a bral sa do novej práce. Veď už svitlo.

Svitlo; však koľkokrát ešte prebehne ten posol boží jemu vymeranú dráhu, koľkokrát poceluje svojimi zlatými bozkami ten raj povážsky, koľkokrát bude vstávať ten úbohý Slováč a brať sa do novej práce, koľkokrát ešte svitne nad Povážím, a koľkáté svitnutie prinesie Slováčovi ako „Slovákovi“ nový deň? — Boh zná.

Okrem Vševedúceho nikto nemôže nazrieť do knihy osudu, ale že tam musí byť písané i o duševnom prebudení Slováčkom, pevne verím...

Slnko už dosť vysoko plávalo ponad hlavou Fatry, a my ešte vždy zahrútení stáli tam, kde sme zastali. Ponevác však bolo ešte po čom kráčať bližšie k nebu, stúpali sme hore. Dosiahnuc vrchola „Chmelovej“, cieľ to nášho výletu, otvorilo sa nám krásne panorama.

Výška, na ktorej sme sa nachádzali, poskytovala nám utešený výhľad na pôvabné okolie. Vrchy, ináč dosť vysoké, trátily sa nám pod nohami. Nad riekami a potokmi vystupovala mhlá, ktorá jich doteraz sťa jemný závoj kryla, aby v jejich polospanku ničím mylené neboly. Pohľad na znovu oživujúci kraj zapudil dumné myšlienky a prepodil jich v nové, živšie. Zaspievali sme „Kde domov môj?“ — Bol som asi sedemročný, keď som ju prvýraz počul, tiež na „Chmelovej.“ (Včas robil som výlety! a už neviem, či pešo, či na chrbte druheho.) Vtedy taký dojem urobila na mňa, že kedýkoľvek ju počujem, vždy sa živo rozpamätám na ten čas. — Za tou nasledovala krátka pauza, niekoľko slov, zas pieseň, a tak to tieklo zamieňavo, milo.

Tu pozornosť našu upútal nový zjav. Vyše Beluše a nize Dubnice zbadali sme vlaky, rušajúce proti sebe; jich chod však pre veľkú vzdialenosť mi prichodil, akoby sa dve húsenice proti sebe

plazily. Temer naraz došli na illavskú stanicu, kde zastaly. No sotva mali tolko času, aby si poriadne odkašľali, a na cestu dlane popľuli, bo po uplynutí „minúty“ zamenili svoje dráhy a jachali ďalej. My sme ich sprevádzali zrakom, až kým nevyšli z nášho obzoru, pri čom nielen ony, lež aj každý z nás valil dymy sťa gazda, keď voly dobre predá. Mestecká a dediny byly tiež kryté dymovými kotúčami, ktoré — sotva za našim príkladom — komíny púšťaly. Gazdinky hotovily raňajky. Ponevác však i u nás už bola odbila raňajková hodina, posadali sme, a s chuťou začali ujeďať z prinesenej „menáže“, a ujedaly, ujedaly, kým sme šťastlivo nedoujedali.

Po raňajkách sa rozpriadol rozmanitými vtipmi garnirovaný rozhovor, ktorého obsah mi však mojou prívčasnou plešinou vyšumel. Viem, že medzi iným som sa chcel opýtať mojich spoločníkov, čo sa jim snilo; no môj sen by som jim nebol rád zradil, a preto som nielen otáznik, lež aj celú vetu zamlčal. Umienil som si, že mu dám teraz uzrieť „svetlo páne.“

„Za horami biely dom, švarné dievča býva v ňom...“ „Aha!“ — usmieva sa dajedna ct. čitateľka — „zaľúbenec!“ Na to neodpovedám, len si myslím.

Tam za Kľakom teda, v krásnej doline, v mestečku Z., chodím po izbe s dievčinou ako lalija, postavy stihlej sťa jedľa, krásnych nezabúdkových očí, milostnej tváre, vľúdneho vzhľadu, v národnom kroji. Pozrúc do tých, ozaj nezabúdkových očíek, okúzlený jej anjelským zjavom, bozkám jej ruku. Čo ona? — Sadne ku znuonu, a krásnomilým strieborným hlasom zanôti: „Šuhajko, tulipán, za teba vôľu mám...“, hodiac pri tom na mňa svoj očarujúci pohľad. Účinok nevystal, bol som v extásach. Nevidel som len ju, nepočul len prvú sloku jej piesne. Už som ju chcel sovŕeť do náručia, ale čože, chudobnému i z hrncu vykypí; môj sused ma iste laktom dregnul, zobudil som sa, a miesto objatia mojej krásky, našiel som sa v objatí — sena. Veľký rozdiel!

Tu máte môj sen. Vďaka je pekný. I mne sa páči; len to je chyba, že to iba sen, a i ten krátký. Škoda; teším sa však tým, že i pre mňa zaspievalo vtáča na kosodrevine: čo komu sudeno, veru ho neminie!

* * *

Vyviedol som ct. trpezlivého čitateľa na „Chmelovú“, no ponevác viem, žeby dľa mojich kusých črtov sotva ktorý trafil hore, ukážem mu iný chodník.

Keď cestujeme od Strečna dolu Považím, za každým krokom sa nám ubjavujú nové obrazy sťa v kaleidoskope. Máme tu zvláštností temer na zbyť. Nechajme ich však na teraz inému k obdivovaniu, a preletme rýchlostou myšlienky do Illavy. (Nerozumiem ten veľký „pensionat“ pre „voňavé fialky“ z celej krajiny!) Tu pozrúc vpravo, uvidíme nepretrženú reťaz vrchov, a v jejich centre hlavy majestátne dvíhajúce gigantické skaliská. Na pravej čiaske týchto skál zbadá bystré oko nevelký, tinavý končiarik, ktorý, keby

bol väčší, by sa tam asi tak vynímal, ako „pochválen“ na čiapke Súčana. Končiar ten je pyramida na Chmelovej — za skalami. Teraz preskočme, prebrodme, preplávajme Váh (alebo, kto chce nech sa dá previezť), a poďme do Pruského, a odtiaľ potom ta, ta, ta — rovno cestou k pyramide.

Asi po trojhodinovej ceste ocneme sa pred nevelkou dedinkou, Vršatským to Podhradím, ležiacou na úpätí už spomenutých skál. Človek z roviny, neviem, či by za každým pohľadom na tie predpotopné húsenice nechtyl za hlavu, v strachu, že sa už-úž kus odštiepi, a lebku mu rozdrúgga. (Pán Š-y upozorňoval cestou priateľa S-ka: „Priateľu! nože si rozprestríte dáždnik, keby sa tá skala nejako zkotúlala, aby vám neublížila“). No, neni s tým tak zle. Je pravda síce, že sa následkom prírodných síl zrúti kedy-tedy kus tej opachy, ľudia však zvyknutí už k tomu, že sa tamejší „duchovia“ dakedy takými, starosvetskej peci podobnými guľami kolky zahrajú, nebárs si jejich hry všímajú — ačpráve porobili potrebné poriadky, aby doktoré náhodou nezvalil „deväť“.

Nechajme teraz Podhradie na boku, prejdime i kolo zámku bez bližšieho zskúmania (ku obom sa i tak vrátíme), ale kto môže, nech hrabe za mnou na „Chmelovú“. Vrch tento leží asi $\frac{3}{4}$ hodiny na sever od Podhradia, vo výške 2854 vied. stôp. (941 82 m). Je jeden z bodov europejskej trigonometrickej spoločnosti, s pyramidov. Ponevác poskytuje utešený výhľad na Považie (pri čistom vzduchu po Trnavu) a na Moravu (Hostýn, Buchlov pri Velehrade, atď.), je obľúbeným miestom pre výletníkov jak z okolitého Považia, tak z Moravy. Vidno ztade množstvo väčších, menších vrchov, na ktoré keď pozreim, zide mi nevdojak na um pomer medzi ľuďmi, väčší a mocnejší stúpajú milosrdne slabším a menším na — otlaky.

Zpomiedzi nich je na mape ¹⁾ Chmelovej menovite naznačený: Inovec pri Trenčine, Vápec pri Illave, Veľký Marín, Klak, Malý Kriván, Makyta, Hostýn, Buchlov a Lopeník.

Mestecká a dediny neidem ani menovať, bolo by jich prímnoho. Spomeniem len jedno miesto, ktoré, ač zdá sa byť najnepatrnejším medzi všetkými, má predsa mnoho pamäti hodného, a čo sa veku týka, patrí medzi starcov. Je to Pominovec. (Leží v strede oproti Illave a Dubnici na pravej strane Váhu.)

Za časov, keď svätí apoštolovia Cyril! a Method chodili po Slovensku, učiaci Slovákov viere kresťanskej, stálo na jeho mieste ľudnaté mesto. (Meno jeho mi je neznáme). Sv. Method vyučoval v tom meste, a čo sa mu nikde na Slovensku neprihodilo, to musel zakúsiť tam. Väčšina pohanských obyvateľov ho totiž na osle sediaceho potupne z mesta vyhnala. Sv. Method pokojne zniesol toto potupenie, na konci mesta však obrátil sa ku zástupu — ktorý si z neho žarty a posinech tropil — so slovami: „Pamätajte, za toto vás pomsta Božia neminie!“

¹⁾ Každý značnejší vrch má svoju mapu, na ktorej sú označené okolité väčšie vrchy. V strede na mape stojí sám „majiteľ“, od tohoto sú v každom smere čiary k jeho — kollegom.

Veštbá jeho sa skoro splnila. Prišlo zemetrasenie, Váh sa zvodučil, nastala víchrica, a vôbec živly prírodné akoby boli chcely napomáhať uskutočnenie veštby sv. apoštola, ničily všetko, či živé, či neživé. Zo všetkých obyvateľov zachránilo sa 7 rodín, a z budov jeden kostolík, ktorý po dnes stojí. Zachránení obyvatelia sa osadili do doliny od jejich prvejšieho bydliska na severozápad ležiacej, a utvorili novú obec, ktorá od siedmich zakladajúcich rodín dostala meno: *Sedmorovec*. Na mieste zboreného a vôbec zničeného mesta blízko kostolíka je vystaváň majer, ktorý od pomínutia niekdajšieho mesta nosí meno: *Pominovec*.

Spomenutý kostolík stál teda už v časoch pohanských, však nie celý, ale len štvorhranná čiastka, ktorá tvorí loď terajšieho, a v ktorej sa niekdajší obyvatelia svojim bohom klaňali. K tejto čiastke dal pristaviť sv. Method svätýňu, a hotový kostolík posvätil zfatiu sv. Jána. Váha je až neskôr posvätená.

Tolko o Pominovci.

Teraz sa obzrime ešte raz dookola, rozlúčme sa s „Chmeľovou“, a poďme ku zámku.

Zakladateľom jeho bol vľadyka z Vršovcov, či Vršatcov, v dobách Veľkej Moravy predkresťanskej, odtiaľ meno Vršatec.

Vršatec mal vókol prirodzené bašty, len na sever (od „Chmeľovej“) po takzvané „Skalie“ murované. Takto prirodzene opevnený dal Nemcom príčinu k pomenovaniu „Löwenstein“, a Maďarom „Oroszlankó“. Leží 2732·2 vied. stôp (901·63 m.) vysoko.

Koncom 17. storočia ho ostatní jeho obyvatelia opustili (Teraz je majetkom rodiny gr. Königsegg.) Asi pred 30 rokmi bol ešte v dosť dobrom stave, no zub času na toľko zahryznuť do neho, že dnes už len niekdajšia sýpka má kožované múry. Váha (v skale) je síce i dnes dobrá, ale vchod do nej veľmi nesnadný. Vo väži bolo väzenie, a nad tým strážnica, z ktorej bol výhľad na všetky strany. Zo strážnice tej bol zastrelený jeden františkán, — keď išiel v noci s lampášom do Podhradia k nemocnému — zo zvláštnej streľnej zbroje, menom švihula¹⁾.

Všetci pánovia tohoto hradu stoja v dobrej povesti, najchýrnejšia je však rodina Jakositsov, ktorá vybudovala (založila) „pravú“ i „ľavú“ stranu Váhu, pod menom: Pruska, Illava. (Františkánsky kláštor v Pruskom založil Jur Jakosits, vesprímsky biskup r. 1642, ako to z nápisu nad kostolnými dvermi čítať možno.)

Vľadykovia hradu mali aj svoje doma kuté strieborné peniaze. (Občas sa i teraz nachodia medzi rumami.) Rúda na striebro dobývala sa vo vrchu Lysá, od hradu neďaleko na severozápad ležiacom. Otvor do šachty je viditeľný, ale veľkou skalou zatvorený.

¹⁾ Švihula, prvotná strelná zbroj, po vynajduťi pušného prachu. Dĺžka jej obnášala asi 5 metrov, priemer gule asi 5 centimetrov. Hrala obranný zástoj proti napádaniu. Medzi inými veciami, ktoré bola dala rodina gr. Königsegovská odvážať do Aulendorfu, nachodila sa i švihula. V A. sa opatruje i väčšia čiastka archívu, preto je ťažko podať dačo obšírnejšieho o hrade.

Našla by sa tam i teraz rúda, no pretože sú hlavne žily vyčerpané, a v tom, čo ešte je, má prevahu síra a iné nerasty, baníctvo by sa nevyplácalo, preto sa ani neprovodzuje.

Studne v zámku nemali, vodu dostávali z bohatého žriedla pod „Chmelovou“ podzemnými rúrami — tlakom. (Zápoľ sa to už ináč pomohol na Trenčín!)

Hradská ¹⁾ viedla z Považia na túchyňský háj, okolo mikušovských ²⁾ „Baní“ a „Skalic“, úbočím „Chotuč“-e ³⁾ podhradskými „hlbočiami“ do zámku. Po založení Podhradia bola zhotovená cesta od Pruského na „Dúžavy“ (vlastne Džavy — majer) do Podhradia.

Mali by sme ísť aj na väzu, ale nepojdeme, — čo by sme tam robili. (Neviem, či mám „kompanistu“ o myšlienkach. Prišla mi na um bájka o líške a hrozne.“) Pozrime radšej dedinu.

Vršatské Podhradie číta asi 360 čisto slovenských obyvateľov r. k. náboženstva. Leží vo výške 1989 vied. stôp (656·37 m.). Kedy sa začalo Podhradie budovať, nevie sa; to však je isté, že prví obyvatelia osady boli z družiny vladkov vršatských, a tak Podhradie nielen meno, lež aj obyvateľov svojich odvodí od a z hradu. Menovite sa uvodí nasledujúcich päť rodín, ktoré pod hrad usadené utvorili obec: Pagáč, Kvasnička, Prokop (Prekop), Mikula a Jurík. Z týchto pochádzajú, a tiež mená nosia aj terajší obyvatelia celej obce, vyjmúc tri — neskôr došlé — rodiny.

Pagáč a Kvasnička dostali tieto mená od svojich najmilších múcných jedál, keďže prvý hovoril, že on len pagáče, druhý zas len s kvasničkami ľubí pečivo. Kvasnička sa pôvodne menoval Janca; jeho potomkom sa po dnes privesuje — už len ako cognomen — „Jancéch“. Ako sa Pagáč predtým menoval, nevedno. Ponevác však bol poverený s krémárením, jedna haluz doteraz nosí privesok „Krémárech“. Prokop bol hudcom; časť jeho potomkov má na „dovažok“ meno „Hudec“. Mikula zastával v hrade úsad kľučiaru, polovicu Mikuľov volajú aj „Kľučiar“. Konečne, Jurík bol postrachom vinníkov, prečo jedna vetva jeho rodiny nosí privesok „Hajdúch.“

Medzi týchto 5 rodín bolo podelené päť gruntov ku ktorým sa — po zavedení urbáru — ešte 7 „hoštákov“ pridelilo.

Jako hrad Vršatec, tak samé Podhradie trpelo častejšie vojnami, zvlášte „tatarským plenom“. Hrad Vršatec márne bol obliehaný za viac mesiacov Tatarmi z južnej strany. Vodca Bar cháu keď videl, žeby ho pre darobné namáhanie ľahko mohlo „od jedu“ rozhodiť, odtiahol preč. Podhradie však má po ňom pamiatku, a

¹⁾ Hradská bola cesta, ktorá viedla od hradu k hradu. Neskôr sa stavali cesty, ktoré spojovaly opevnené mestá, tie sa menovali „silnice.“ Konečne: za stoličné, lebo krajiniské peniaze stavené a udržiavané cesty sa menovali „stoličnými, krajiniskými“ (cisárskymi) cestami, teraz sa však zväčša hradskými menujú.

²⁾ Tychyňa, Mikušovce, dediny v panstve vršatskom.

³⁾ „Bane“, „Skalice“, „Chotuč“, všetky v chotáre mikušovskom.

bude ju mať, kým ho lebo jeho skaly nepohrobia, alebo kým ho dla modernej obyčaje neprekrotia, a nedajú mu nové — daktorým „Tót“-om uklepané — meno. Po odtiahnutí Tatarov sa totiž vybudovala na mieste obležania čiastka obce, a dostala meno „Bar-chánová“, ktoré po dues nosí. Pozostatky násypov z tohoto obležania vidno v zahradách Mikulu — Bartáka, a Pagáč — Gábora.

Môj „voditeľský“ zástoj je dokonaný, bo čo som mal, dal som. Málo toho bolo, avšak hovorila, že: blázon, kto dá viac, ako má.

Keď Caesar Phamacesovi a jeho vojakom v Asii „záhumuia“ náležite vyprášil, odkázal do Rímu tri slová: „Veni! vidi! vici!“ My by sme mohli na konci nášho výletu tie prvé dve tiež povedať, pravda, že v množnom počte. Počasie, ktoré pri takýchto „podnikoch“ nejednu tvár na kyselo zprešuje, nám bolo zriedkavo prajným. Viacráz som bol na „Chmeľovej“, ale bezvetrie, ako tento raz, tam ešte nebolo. Nie div teda, že bolo už 11 hodín, keď sme sa zpaľfali do dediny. Stavili sme sa na „quaterku“, a potom, pozrúc ešte raz na skaly, u ktorých sme naše ťudné myšlienky na neistý čas v zálohu nechali, „každý pošiel svojou stranou...“

Priateľ Š-y a S-k išli dočasne spolu, a ja s otcom.

Tamtých — ako som sa neskôr dozvedel — predišiel v ceste zajac; iste ktorýsi z nich ráno ľavou nohou vykročil z postele. Nás predsa nezastihla žiadna podobná nehoda, len keď sa mi už začal v žalúdku zvonať na štranok vešať, a ja som preto otca ponúkal k rýchlejšiemu kroku, kameň sa mi potknul o nohu. Aby sa mu to viac nestalo, vrátil som sa, a — preskočil som ho.

Ináč sme sa šťastlivo dostali domov, kde nás už — k mojej nevýslovnej radosti — s obedom čakali.

A. D. S.

Malý Paríž.

Píše *Gustáv Augustiny*.

(Pokračovanie.)

V Bukuriašti pred dakolko rokmi mala väčšina sklepov na Calea Victoriei i vývesy francúzske, ale to už predsa pohlo národným vedomím magistrátnych radníc a preto uviedli stotfrankovú daň za užívanie francúzskej firmy; tak že jich teraz už len málo vídat. Praktiční si vedia i tu odpomôcť, užívajú slová francúzske s rumunskou koncovkou (takzvaným nemým u) na pr. *magasinu englesu*.

Vlastné mená rumunské majú typické ukončenie na —*esku* a —*anu*, i —*aru* (s prízvinkom a dĺžkou na *e* a) na pr. *Bibescu*, *Golescu*, *Munteanu* (toľko ako Podhorský), *Gradișteanu* (= Hradišťan, t. j. bojar od Hradišťa), *Porumbaru* (= kukuričník); krem toho

vlastné mená porumunčených gréckych rodín na —*idis* (Ferekidis), —*geni* (Mavrogeni) —*os* (Kritikos). Veľký počet mien na —*escu* vytvoril sa z krstného mena otcovho na rodičné meno synovo, na pr. Matei — Matescu; Mihail — Mihaescu; Joan — Ioanescu atď.

Za dávnejších čias, ešte i v tomto storočí, navštevovali četné rodiny bojarské Jerusaleem, čo jich oprávňovalo pridávať si prímene hadži (Haggi), a čo potom i potomci prijali, tak že i dnes mnoho takých rodín jesto, na pr. Stefan Haggi Pandeli.

Tí, ktorých by ste po mene hneď poznali, i tu máme svet porumunčením si mien: *Wolf* je dnes *Lupescu*, *Fuchs* — *Vulpescu*, *Elias Reinstein* — *Ilie Ranișteanu* atď. alebo sa maloparižujú *Jakob Weiss* — *Jacques Blanc*.

Obchod aspoň významnejší je v Bukuriasti v rukách cudzincov; len s miešaným tovarom zaujatý je výlučne domorodými; v najnovších časoch sťahujú Rumuni i do ostatných odvetví v pomere ako sa tvorí mešťanstvo. Najnovší počet obchodníkov-cudzincov je národnosti nemeckej (medzi níchž zahrňujú i nás, často i Maďarov); módný tovar prv v rukách Francúzov, poznenáhle prichádza do nemeckých a rumunských. Peňažný obchod zaujatý je výlučne Grékmi a španielskymi židmi. Známo je síce príslovie, že jeden Grék za troch židov, ale je to predsa len „čert ako diabol“. Títo Gréci naosídzaní boli sem za času zpomenuťého už panstva fanariotského; tí najvynikajúcejší z nich sa porumunčili behom času. Španielski židia nebárs sa miešajú s ostatnými spoluverci, zahrňovanými spoločným menom „poľskí židia“; tamtí majú osobitnú synagogu a i chudobným z nich bohatší vystráajú veno, len aby sa šľachetná krv španielska neznešvarila — poľskou.

Krem hlavných veľkému obchodu slúžiacich bankárov je tu veľký počet malých, *zarafumi*, zmenečníkmi (po turecky) zvaných, jichž *byrovvy* tvoria celú dlhú ulicu, alebo jich vidieť s malými kassničkami po pitvoroch domov; žijú zo zmenečníctva menších súm a z kresťanských úrokov.

Podomný obchod, ktorý pred 25 – 30 rokmi zastupoval temer úplne riadny, stabilný, prestal v smysle vlní vydaneho zákona. V časoch nie veľmi dávno uplynulých, keď Rumunsko nemalo nielen železníc, ale i riadnych ciest, bol podomný obchod dielom pre samú výmenu tovarov výhodou neoceniteľnou, dielom i pre našich rodákov z Državia pomerne dosť výnosným, lebo oni ho zaviedli, oni repräsentovali a oni mu i udržali ten dobrý chýr, že kukonice (pani urodzenká) rumunské od nich kupovali v domácnosti potrebné veci; áno i vtedy ho vedeli udržať, keď židia hrozili mu kopat hrob šudierskym tovarom a boli by ho naši i skutočne ďalej viedli počestne, keby vláda tunajšia nebola nútená bývala zrušiť ho preto, že švindľ židovský mal v ňom tú oporu, že keď chcel bankrotom zbohatnúť, rozdal tovar svojim hausirerom, ktorí mu ho tejto sčielke (transakcii) oddali. — Tak sa tedy stalo, že početná kolónia slovenská buď odobrala sa domov, alebo do Ruska, a teraz zostaly už len príjemné upomienky na prežité časy, dielom spojené so strastami polokočovného života, dielom plné na výjavy zdravého, roz-

košúeho humoru, označeného reliefne daktorými, už len v pamäti hádam, markantnejšími osobami, ako na pr. pod menom Baranček známy „poloviciar“, ktorý švába v bavlnke za zmoka zlatonosného predával, v Krajovej psotu do hlbiny zatopil, mŕtvých kriesil borovičkou atď. atď. (Svojím časom podám Vám i o tomto živote slovenskom obrázok v samostatnom rámci.)

Zmienený zákon urobil výnimku pri obchode s potravnými článkami, ktorý prevádzajú výlučne predmestskí, alebo obyvatelia dedín spôsobom primitívnym: odetí viac do nečistoty než samých zbytkov zo šiat, roznášajú mlieko v drevených gäťatách; olúpené jahňatá lengajú jim na zašpinenom drúku a opávajú sa pražené slncom o uvedený „odev,“ vykrikujúc pritom vo všetkých možných moduláciach hlasu, prispievajú tým v značnej miere k orientálnej pestrote a ku všeobecnému rámsu v hlavných (nevynímajúc ani Calea Victoriei) a oživujúc skoro dedinskú tichosť odľahlejších ulíc. Často dostačí vzdialiť sa i len 5 minút od hlavných ulíc a ocitne sa človek v tísi „idyllickej,“ s pomermi úplne rustikálnymi, s cigánskymi búdami a obyvateľstvom jích opovrhujúcim až do krajnosti prepiautosťou toilet, kdežto na Calea Victoriei hukot, pohyb a rumot, zodpovedajúci úplne pojmu „Malého Paríža.“ To, čo som vyššie opísal i neopísal o výkladoch, skleпоч a atelieroch, všetko to v tisíciach podobách, druhoch, ozdobách i neozdobách — javí sa na vlnách valiaceho sa ľudstva, tvoriacich tým kaleidoskopickú rozmanitosť maloparižského života. Ktorý atlas a ktorý cylinder, ktorá poplátaná čiapočka barania a bosé nohy ukrývajú však šlechtnosť srdca a jasnotu mysle; v ktorom hodbábe a redingote, alebo sedliackej sukničke obalená доброта a láska a v ktorom zvrhlosť a zášť: to v prudkom pouličnom behu „letiacich tieňov“ rozoznať sa nedá. Len jedno zdá sa mi byť všade, kam svetom blúdím, to isté: že slniečko svieti na všetkých rovnako a oko Vševidúce hľadá práve tak spravodlivo v Malom ako Veľkom Paríži, rovnako vidí právo i krivdu páchanú na jednotlivcov i národov.

K pestrote ulíc hlavných i vedľajších prispievajú príjemne i národné kroje rumunské, ktoré obyvatelia predmestí a hlavne vonkovanania v každodennom nosení podržujú; malebnosť a rozmanitosť jeho pri ženských závodí, áno v istej miere prevyšuje naše, kdežto v mužských my vývodíme. Krem rumunského, vídať kde tu Albánca, tu viacej pod menom Arnauta známeho, v kroji, ktorý vídame zobrazený ako novogrécky; títo Arnauti boli prv častejší, oni zastupovali v bojarských domoch to, čo v našich zemianskych rodinách „mládenec“ a inde „lokaj.“ Častejšie než jich, vídať Bulharov, menej Turkov, tamtí ako pouliční predavači cukrovín, títo s ružovým olejčekom kazanlickým.

Čo každého príchodzieho do Malého Paríža (zobrazeného Caleou Victoriou) nadobýčajne prekvapí, je nepomerne veľký počet fiakov, zvaných tu „birza“; tak že právom rátať sa môže za zvláštnosť Bukuriašťa, lebo mimo ruských miest snáď nikde tak lacno a elegantno-pohodlne nevozí sa človek ako tu. Počtom vyše 600, samé dvojkoňové, zriedka nedbalého vzhľadu, neustávajú hrnوتاť od naj-

včasných hodín ranných, až do najneskorších nočných k pohotovosti všetkých vrstiev obecnstva. Schválne hovorím všetkých vrstiev, lebo lacnota tejto vozby dovoľuje nezriedka i cigánovi, podomnému sluhovi buď zo skutočnej výhody alebo z luxu použiť jej. Za pol hodiny je určená taxa 1 frank (= 40 krajciarov) s tým veľkým rozdielom od západoevropských fiakov, že si za tento 1 frank môžu sadnúť na fiakra kolkí len chlcú, vozkovi je to jedno a nikdy nikomu z nich nenapadlo ani nenapadne za to viac než udanú sumu žiadať. Pániam, ktoré bývajú v uliciach čo i len dakolko minút od hlavných vzdialených, odplatí sa vziať si biržu k nakupovaniu po sklepoch, alebo ísť na trh so slúžkou; podobne hostinskému, idúcemu na trh so sluhom, je najlacnejšie biržu najat. Preto sú tu takzvaní verejní posluhovia zcela neznámym zjavom. Chcú si, čo len dvaja „pochudopaholsky“ žijúci šuhaji výst do zeleného, bol by hriech nevziať si biržu aspoň na koniec mesta; a z výletu domov pešo ísť, značne oslabuje príjemnosť rozpočienky naň. Každý sice deň je hrmot birží veľmi značný, ale akých rozmerov v nedeľu a sviatok dosahuje, nedá sa dakolkými slovami znázorniť. Po celej dĺžine Cal. Vict. a jej pokračovaní vyššie spomenutej šosei (najmenej dva razy tak dlhej) birža za biržou ta i späť tvorí temer nepretržitú refaz, ktorá len chvíľami pri zastatí daktorej, alebo zahnutí do bočnej ulice na okamih sa pretrhne a vzdor tomu sa pomerne veľmi málo nehôd stáva. Tarif nerobí sice rozdielov medzi biržami, obecnstvo si jich ale predsa urobilo samo mimovoľne; najlepšie vozy i kone majú Rusi, v národných dlhých kaftanoch a ploských čiapkach, najelegantnejší z nich oblečení sú v čiernosametových kaftanoch s bielym pramovaním, s čiapkou celkom takou; kone jich sú mnohorož krajšie než súkromných záprahov, obyčajne plavé sivky, alebo čierne ako guľky s tým pyšným ohýbaním hryvy a odhadzovaním predných nôh, z čoho si bezpochyby vzali štuceri s člnkovitými topánkami vzor, lebo jich vidieť celkom tak vykračovať na Váci útce v Pešti alebo na Graben vo Viedni. Koňom, pravda, „koňská móda“ svedčí, ale duo cum faciunt idem . . .

Takýto sametový Rus zná už svoje mušterie (slovo toto turec. pôvodu zodpovedá asi nemeckému Kundschaft, ale v smysle mnoho širšom: na pr. hostinský nikdy nepovie, že má hostí, ale mušterie) a neohliada sa, keď stojí *slobod* (takto sa doslovne užíva po rumunsky) po hockom s vyzývavým pohľadom, ale ani jeho mušteria nehladí prísne na tarif. Dámy z „haute-volée“, nemajú-li práve vlastného povozu, vozia sa na sametových Rusoch.

Po Rusoch, počtom najväčší, prídu Maďari; daktory z nich chce byť hodne šikovným a oblecie sa za elegantného Rusa, ale marné: biľag teremtettu, tým reliefnejšie mu vystupuje a natura mu nedá, aby sa neohliadol nevdojak i po cigánskej mušterii.

Malý zlomok biržiarov tvoria Rumuni a židia. Zručnosť majú všetci znamenitú; mnohorož štyri vedľa seba ako strela letiace birže tak zručne prešvihnú, že sa podivíš; najistejšie, najvážnejšie a nie menej rýchle riadi let Rus, ktorý i Maďara v šialenosti zdržuje a tých ostatných k hrdejšiemu držaniu sa popchýňa.

Trochu dlho som sa pozdržal pri fiakroch, ale ešte raz pripomínam, že oni patria k „pamätihodnostiam“ Malého Parížu.

Voči tejto výhodnej vozbe ostatné druhy premávky sú bezvýznamné; tramway obmedzuje sa len na 2—3 vedľajšie ulice; to samé s omnibusami. Väčšie hotely majú svoje vlastné, tiež hlavne len pri odchode z mesta mušteriami upotrebované, do vnútra väčšina príchodzích používa birže.

Hotelníctvo je v pomere k tomu malému priestoru, na ňomž je „Malý Paríž“ postavený, dôstojne zastúpeným; len že i tu protivy vedľa seba postavené bijú do očí medzi francúzskym a národným rumunským hostincom. V hoteloch prvostupňových drží sa kuchyňa na francúzsky spôsob, kde table d'hôte stojí do 20 frankov. Najvýznamnejší je už zmienený. Tohoto rangu sú ešte dva hotely: Boulevard a Hugues, v nich väčšinou ako hostia tak i kellnerstvo hovorí francúzsky. V rumunských hostincoch vedie sa kuchyňa s národnými jedlami, ale zvykanie na ňu cudzincovi ide len pomaly, hlavne pre nedostatok čistoty, akú sa Rumunom zvlášte v jedle vytyka. V celku jedia Rumuni málo mäsa, veľký počet cirkvou predpísaných pôstov vedie ich viac ku strave rastlinnej, no predsa majú i svoje vlastné národné mäsové jedlá; tak je na príklad *fleka*, to jest hovädzina na ohnisku (rošti) uskvarená, čo sa bifteku veľmi podobá; ešte národnejšie je *karnác*, to jest vo veľkosti frankfurtskej virštle z posekaného na drobnúčko hovädzieho mäsa, cibuľou a cesnakom dokonale opatrená a v rukách ušúlaná klobáska, ktorá tak ako fleka, tiež len na ohnisku sa uskvarí; má pikantnú štiavnatú chuť a keď človek nezná alebo aspoň nevidí proces výroby, navykne si na ňu i cudzinec časom. Ako si Vy u Vás na gulášik za 15 hr. dopoludnia zaskočíte, tak si my tu na karnácik. Cibula a cesnak sú vôbec každodenným jedlom (čo i len ako prídavok) Rumunov; účinok jích je tak zrejmý, že ho až príliš často a silne pocítujete pri nižších triedach napospol a nezriedka sa Vám stane, že pri prechádzke na korso na pravo ide okolo Vás bojerka, parížskym Violet-om až omamujúca, a na ľavo pouličný predavač ovocia s ešte silnejším parfumom oboch menovaných voňačiek.

Polievky sú obľúbené s kyslou príchutou, čoho docieľuje sa rastlinami našej lúčnej šťave podobnými. Medzi národné jedlá ráta sa i plnená kapusta s opaprikovanou mliečnou omáčkou, menom *sarmale*; z pečienok prvé miesto patrí *jahnčine*, môžem právom povedať, tiež národné jedlo, udržané z čias, kde Rumuni boli prevažne pastierskym národom; počnúc od konca februára až do júla je ono jedným z najlacnejších druhov mäsa. Hovädzina nemá tej šťavnatosti, ako u nás po veľkých mestách, lebo je chov dobytká žirneho veľmi zaostalý. Pre toto naskrze zanedbané zachádzanie s dobytkom je i mliečne hospodárstvo na stupni primitívnejšom, než v našich najbiednejších dedinách; kúsok dobrého masla dostať je zriedkavosť; v domácnostach užívajú väčšinou masť za omastok i ku — štrúdlam; áno jemné koláče v cukrárnach všeobecne s takouto masťou robia. Dva razy som na takúto voňavú delikatesu naďapil, a preto i zapovedal sa na paškrty lakomiť sa.

Vína plodí Rumunsko dosť; ale pravda je zachádzanie s ním tiež náramne zanedbané; v celku má hrozno moc cukroviny, vyvinúť sa dá z neho dobré stolové víno; „ohení“ vín zrodených na vulkanických pôdach (Tokaj, Rýn, Bordeaux, Melník atď.) mu pravda chýbajú; tu v Bukuriašti je ono i každodenným nápojom delníka. Od dakolkých rokov konsumuje sa i moc piva z tunajších dvoch veľkých pivovárov; spôsob daňovej kontroly dovolí síce variť masívnejšie pivo, ale je predsa vždy ešte drahé, $\frac{1}{4}$ litra 25 centimov (= 10 kr.)

Krem hotelných a národných rumunských je ešte i značný počet obyčajných európejských reštaurácií so zahradami a v nich často podium pre „umelecké trupy.“ Prvú elegantnú reštauráciu ešte dávno pred uvedením hotelov zariadil tu Slovák Hrčka z Liptov. Ružomberku, emigrant po boji „za maďarskú svobodu,“ akých, viete, že bolo sa utieklo moc na Východ, hlavne k bratom Turkom. Salon Raška (takto si totiž Rumuni a iné národnosti pravé meno hrdlám svojim prispôsobili) bol za dlhé časy prvostupňovým rendezvous-om skutočne dobrej spoločnosti; obchod šiel výborne, ale jeden nešťastný daždivý rok, v ktorom na celú saisonu bol zjednal Ziehrerovu vojenskú kapelu z Viedne, podfal mu korene. Dnes, keď zakladateľ už nežije, sú „Salon Raška“ a gradina (zahrada) Raška premenené úplne v café chantant, kde schádza sa vyšší polosvet.

Pomerne na značne menšom stupni vyvinutosti sú kaviarne; pre ne tu niet zimničnej zaujatosti, ako po „Europe“; opravdu slušná kaviareň, ktorá trochu rovnala by sa západným, je len jedna. „Hôtel Boulevard“; ostatné medzi prvé stavané sú ako u nás kaviarne druhého, tretieho, až štvrtého rangu; väčšina jich je veľmi nečistá, až hnusná. Rumun vôbec len v novších časiach zvykol si do hostinca chodiť, i teraz si na kaviareň nerád vyzká. Miesto toho rád ide do cukrárne a preto sú tu od dávna najobľúbenejším verejným lokálom takzvané *kofetárie*, to jest cukrárne, kde dostať i čiernu kávu, a ako som zmienul koláče so šmalcom. Dľa dávneho zvyku je v nich obľúbenou občerstvujúcou lakôtkou zavárané ovocie, takzvané *dulčiaca* (doslovne = sladkoto), podávaná na sklenených malých tanierikoch nerozlučne „s ľadovou vodou.“ Dulčiaca je i prvé, čím Rumun svojho hosťa pri kratších návštevách nezbytné častuje; ona nesmie chýbať pri žiadnej hostine. Prv vyvinovaly domy bojarské pri tomto zvyku veľký luxus: častejšie už zmienený Arnaut (lokaj) v skvostnom pozlátištom odeve doniesol na striebornej, i zlatej táci poháre z kryštálového skla *) zarosené od ľadovej vody v nich, kryštálové nádoby s dulčiacou, kryštálové lebo porcelánové tanieriky a zlaté lebo strieborné lžičky, ktorým si ponúknutý sám z nádob ubieral.

I v obchodoch, prejaví-li dáma žiadosť po utíšení smädu, nikdy sa nedonesie púha voda, ale vždy dulčiaca z najbližšej kofetárie.

Veľmi obyčajná je ďalej i „turecká“ so sadlinou v malinkých

*) Sklo po rumunsky *stiela*, tedy zachovalejšia forma z pôvodného slova: *steklo* (čo stečením povstalo).

čiaškach. len že pravda miesto kávy samý „Sparkafé,“ „Frankkafé“ ak nie jednoduchá žaludnia pražená múka s dakým extraktom, ktorých účinky sú v pomere čistej káve, ako pravého jagerského a tej fuksínovej hnusoby, akou renomovaní krémári i u Vás ľudí otravujú. Obyčajnú čiernu kávu musíš si pýtať po rakúsky: „švarc,“ ináč ti nerozumie, a bielu kávu *cafea cu lapte* (káva s mliekom). Vlete je vo zvyku čierna káva s ľadom, takzv. *mazagran*, ktorá sa len srka rúrkou trstovou, lebo sklenenou.

Okrem zpomenuých verejných miestností, nesmie pravda „Malý Paríž“ zaostať i s takými, o ktorých nádejná mládež myslí, že v nich učí sa najlepšie život znaf. Nemôžem sa ubrániť smiešno-odpornému obrazu, aký predstavujú mladí hornouhorskí kulturtrégeri, ktorí keď „spoznali život“ v Pešti za 1—2 roky vytíkaním miestností, ako je „Markotányos pince,“ „Modrá mačka,“ „Springerei,“ potom i idú rozkladať svoje „náhlady o svete“ na konventoch a „pokúšať kradným hlasom“ čistotu viery a presvedčenia v poctivých slovenských dušiach. V tomto ohľade síce „Malý Paríž“ nedá sa ani porovnať s Veľkým, predsa máme i tu „Eden-y,“ „Eldorado,“ „Elysium“ atď. samé café chantanty, kde maloparižska *jeunesse dorée* po denných námahách dlažbošlappských nachádza občerstvenie tela a posilnenie ducha v krutom boji o existenciu pri kriku a škreku *chantatrice* a volksängeriek všetkých národov, len slovanského nie, čo práve nedojalo ma elegiu nadtým zaspievať.

Jeden nedostatok pociťuje človek západu vo verejnom živote tunajšom značne, nedostatok dobrej hudby, zejména v zime. Pri vojsku je síce uvedená banda i pri jazde (pôvodne len Čechov), jíchž kapelníci sú výlučne Česi: Kratochvil otec a syn, Ružička, Svoboda, Janousek atď.; tieto však zriedka koncertujú; jest i jedna civilná kapela pod riaditeľstvom tiež Čecha, Šípka, ale to je tá jediná, ktorá riadne v daktorej miestnosti cez saisonu hrá. Cvik chvályhodný, ale repertoire, ktorý už i lepšie verklíky po Europe daly na zaslúžilý odpočinok: s Miserere z Troubadoura, ako najväčšiou pochúťkou, nevzbudzuje túžbu každý druhý večer ju počuť.

Nepomerne väčšiu príťažlivosť aspoň pre mňa a myslím že i pre každého, kto národnú hudbu chce soznať, a v nej citové vlnenie rumunského národa pocítiť, zkúmať, preniknúť, majú tunajší cigáni-hudobníci — lautármi zvaní. V Uhorsku je „olásky cigán“ postrachom, staváňý do jednej kategórie s Rózsa Sándorom, tu sú oni tá najkrotkejšia trieda obyvateľstva. Za skutočných štátnych občanov emancipovaní, živia sa hlavne šichnetvom, potulným „remeslom“ plátania kotlov s mechami na pleci zavesenými a ostatnými kováčsko-zámočníckymi odvetiami, ba čo je nadovšetko charakteristickým, od dávno vyberaní bývali v bojarských rodinách za kuchárov, čo zachováva sa ešte i teraz, ako vôbec Rumuni dávajú prednosť mužskému pohľaviu vo funkciach kuchynských i v samých hostincoch, často na úkor čistoty.

Talent cigánov vyvinuje sa predsa len najlepšie v hudbe, tak že ako u nás je on i tu najsúcejším naturalistickým interpretom hudby národnej: charakteristickým odtienom, zvratom, moduláciám

rumunskej melodie, v ktorej ja čujem i roh i piskor gäjdov, on vie na husliach dať výraz pravý, ktorý snáď v zošlechtenej hudbe trpeť nemožno. Úplný orkester takejto lautárskej bandy pozostáva: z husiel (prim a sekund) malej lebo veľkej basy (obe som ešte ani pri najväčšej nevidel), z gytary; z cymbalu, ktorý sa nazvať môže v pomere k nášmu iba rudimentom, lebo je len asi $\frac{1}{3}$ tak veľký, ledačo z nebarvených a neleštených doštičiek posbíjaný a preto i tón jeho o mnohe menej dojímavý, menej jemný a doprevádzajúca hra na ňom málo dôrazu dodávajúca. Ďalším nástrojom je *kobza*, najviac mandolíne podobná, len že s resonančnou plochou o mnoho vypuklejšou, hrdlom krátkym, len čo sa ľavá ruka voľne na ňom usadiť môže, struny všetky z jednoduchého drôtu, obyčajne tiež nebarvená a neleštená; brkom na podobu pera ostrúhaným vyvodzuje hlas (nechcem sa odvážiť na výraz: tón) tamburinmu veľmi prbuzný, slúži tiež len k doprevádzaniu, pre cudzinca nezvyklému, načo sa ucho musí dlhšie navykať, aby priznalo, že i ono má oprávnenosť byť prijaté ako doplnok harmonie, aspoň v rumunskej národnej hudbe. Najpôvodnejším, lautárskej bande najonakvejším nástrojom je píšťala, celkom ako gréckeho boha Pana, s radou stupnicovite pospájaných píšťaliek, v celosti v slabom oblúku ohnutá, názvom *naioju*, častejšie muskál. Bez tejto je rumunská hudba ako naša bez cymbalu; muskaláš má miesto hneď po primistovi, ba často dľa väčšieho lebo menšieho entusiasmu jemu na rovni, áno ešte väčšej vlivnosti a pozornosti od obecenstva požíva, na neho mihá počas hry, kto by rád, aby „jeho“ zahrli, jeho najčastejšie volá na pripitie, kto si che „svoju“ rozkázať, jemu sa tisnú do ruky „papieriky.“ Tón jeho nástroja je výrazný, vo vyšších posiciach veľmi prerážajúci, až pisklavosti so blížiaci, no ja som mu hneď v prvé razy nie len zvykol, ale i rád načúval a načúvam. Na voľnom vzduchu prichádza viac k platnosti než v uzavrenosti. A ešte jedno zaujímavé v lautárskej bande: nesmie chýbať spevák; čo by orkester záležal trebars i len z jedného člena, na ktoromkoľvek nástroji hrá, má predsa svojho speváka. Divno: Rumuni majú množstvo pekných národných piesní, ale spevu počuť aspoň tu v Bukuriašti veľmi málo. Navštívil som, abych ľud spievať počul, najznámejšie miestnosti na *mahaliach* (predmestiach) a takzvané ľudové zahrady; dostal som sa viac ráz zo známosti alebo náhodou medzi „veselú spoločnosť“ starších i mladších inteligentných ľudí, ale o speve nič, zpomenuť spevák jim to úplne nahrádza; častejšie než zahrať, rozkáže si veselý šuhaj zaspievať. Obyčajne je spevákom gytarista, lebo kobzista a strieda sa vypsievaním vždy jedného verša pesničky s hudbou celého orkestru, ktorý opakuje melodiou alebo aspoň jej refrain. Posúanky a natahovanie hrdla spevákovho, aby možno najviac s „citom“ spieval, často v cudzincovi smiech vzbudzujú; ja mu jich odpúšťam pri spievaní čistej národnej rumunskej piesni, ale keď začne spievať rumunský text na „Bettelstudenta“ alebo „Troubadoura,“ volám na kelnera *platesc* (= platím) a kladiem si bavluku do ucha.

Čo do zovňajšieho vzhľadu stoja i tí najvybranejší za našimi,

na pr. bystrickými, o Berkešovcoch a Ráčovcoch ani nezmienúc; väčšinou chodia po 3—4 v roztrhaných darovaných šatách, polobosí.

A predsa by zaslužila pieseň rumunská, i lepšieho, sriadenejšieho zastúpenia. Na prvé počutie zvláštnych tých melodií priznáš jim pôvodnosť, samostatný ráz, prevažne pastiersky; často s akkordy veľmi zdĺhavými, temer výlučne molové, a keď neskoršie melodiú jasne rozoznávaš, nájdeš mnohú podobnosť s našimi. Pri inej príležitosti bol som sa zmienil, že som našiel temer nepremenenu našu: „Išiel Macek . . .“; odtedy som zvlášte počul melodiú znejúcu, ako prva polovica odzemu: „Štyri kozy, piaty cap: kto vyskočí bude chlap“; druhá polovica ináč znie.

Obsahom rozdeľujú si Rumuni piesne svoje na:

Epické, či takzvané „starodávne piesne“ (cantice batrinesci = kantiče batrinešti), v balladistickej forme ospevujú junácke činy bývalých panovníkov a bojárov, alebo hajdukov, preslávivších sa v dobách panstva fanariotského.

Lyrické, takzvané *dojny*, to jest piesne pri dojení spievané, volajú sa i „cantice de dór“, toľko asi ako piesne o túžbe, len že slovo „dór“ znamená túžbu so žiaľom spojenú alebo ešte lepšie to hnutie citové, aké vyjadrené je našou: „Nebanovaľa by . . .“ Sú to tedy piesne lásky a majú spoločensky ten istý význam, ako naše „Trávnice.“ V nich sú tie zdĺhavé akkordy charakteristickými s náterom akéhosi temer zúfaneľného výrazu. Obyčajne sa začínajú s príhovorom k lístku dákeho kvetu, najčastejšie rozmarínu, na príklad: „Frunza verde rozmarin“; u nás by tomu zodpovedala asi liptovská: „Majerán, majerán, zelený majerán“; ak je ďalší obsah smutný, príloží sa na príklad: „Zelené lísta — suchý konárik“ (frunza verde — lemne uscate).

Piesne k tancu, takzvané *hóry*, v miernom tempu, obsahu asi ako naša: „Pimo, Dzuro, pimo Jan . . .“ a rady zabiehajú až k zurvalskej; „Oj! popľaj, popľaj, nekradni, nezbljaj!“ O „hore“ ako tanci samom nižšie viac.

Konečne *colindea*, to isté čo naše koledy, piesne majúce za obsah výjavy z cirkevnej historie, spievané pri chodení s Betlehemom, s Hviezdou, na Veľkú Noc atď.

Úzko s piesňou súvisí tanec, *poesia pohybu*, ako ho bol ktosi dosť prípadne nazval. Rumuni majú tancov pomerne mnoho; medzi nimi na prvom mieste stojí *hóra*, to isté vraj, čo staroveký chorus. Tancujúci mužskí i ženské pochytajú sa za ruky (nie práve v striedavom poriadku) a utvoria tak kolo, ktoré v miernom trojkrovovom tempe, často i len súchavým krokom, pohybuje sa tak, že striedavo robí jeden rozbeh vpred a nazpät, stále smerom do prava, čím sa kolo stále od lava na pravo posúva, striedavo sa úziac a šíriac; rukami temer k pleciam vyvýšenými pohybujú tanečníci tiež hojdavo, tak že celý tanec dostane vzhľad vlnovitého pohybu; idylická melodia s nádychom melancholickým dodáva tancu akejsi duma-vosti, temer serioznosti, ako keby tento ľud nehnaľa pravú radosť k tancu vôbec.

Z tichúčkej *hóry* prechádza sa bezprostredne do tanca zvaného

opasok (briu). Refaz náhle na okamžik sa rozpadne, aby hneď zase utvoril sa pás tým, že tancujúci poza pásy pochytajú (poobjímajú) sa za ruky, hudba začne rýchlejšie tempo, čelá sa vyjasnia, radosť nastúpi a skončí sa len posledným ťvihom sláčka.

Ďalší tanec je *kindia*. Tolko znamená ako súmrak a pochádza odtiaľ, že tancúval sa pôvodne na súmraku, keď čelad z poľa prišla. Tanečníci pospájajú sa rukami, položenými na pleciah do nezavreného kola a v skočnom kroku opisujú tiež kolovitý pohyb do prava v tom pomere, ako pri pravidelnom kroku nášho „tichého“, že je rozbeh v pravo vždy väčší, než v ľavo. Hudba i tanec sú ohnivé a prepletanie nôh svedčí o väčšej lebo menej virtuositě tanečníka. Istá modifikácia kindie volá sa *serba*, ktorá je veľmi podobná srbskému kolu.

„*Tažká daň*“ (biru greu) je tiež tanec ako žijúci svedok dávnejších pomerov; tanečníci zhybujú sa až k zemi, i tvárou, ako čoby skutočne hľadali peniaz na daň.

Batuta = dupková, meno samo udáva, čo je pri ňom významným; *priepor*, tanec „divoký“, ako keby v žilách mladencov priepor prúdil; *mokankuca* = tanec horalov, zachovavších dosiaľ najčistejšie pôvodný typ; veľmi sa podobá tarantele, tančí sa párom.

Nevidel som dosiaľ tancovať ešte *zoraliu*, tolko asi ako friská, a konečne *ciganedska* a *romanka*, ktoré považujú sa za modifikované čárdáše.

Keď bola terajšia kráľovna (poetka Carmen Sylva) sem prišla priviedla nielen kroj národný k úplnej platnosti, do módy, ale i tanec národný jej pobídzaním dostal bol prevahu v najskvelejších zábavách a spoločnosťach; no od dákychsi 4—5 rokov zase len obrátili sa na „assimiláciu západnej kultúry;“ tanec národný stáva sa viac kuriositou jak vo verejných, tak súkromných zábavách; vrch zaujali kadrila a ostatné západné tance, idúce všetky na „*honcelcom*,“ lenže o graciosite, akú vedľa tam pri nich vyvinút, tu ani slýchu, všetko sa hádže tak, ako to výtečne povedal Kalinčiak o Francúzoch pri tancovaní valceru.

Spoločenský život, ako výsledok a každodenný zjav dielom samorostlých, domorodých, dielom prejatých od inam ideí, náhľadov, zvykov, má tiež svoje zaujímavé strany. Rôznosť smerov myšlienkových, presvedčení, snažení, zamestnaní, náklonností dostáva výrazu a významu, ako inde, tak i v Malom Paríži popredne vo spolkoch, kluboch, shromaždeniach, vo verejných slávnostiach a zábavách, jako i v spontánných pravidlami neoznačených prejavoch.

Počnúc od akademie vied a filharmonického spolku sú v Malom Paríži zastúpené i všetky športy, ako *klub klzačský*, *klub jockeyský* (s dostihami pravidelne odbavovanými); len nám chýbajú veslárske, preto že Pán Boh nedal tiec veľkej rieky okolo Bukuriaša.

Jedným z najpodstatnejších, ba snáď najhlavnejší príznač, pre ktorý Bukuriaš prišiel k lichotivému prímeniu, je rozšírené užívanie francúzštiny medzi triedou inteligentnou, nezriedka na úkor čistoty vlastnej reči. Znalosť francúzštiny pokladá sa za nutný atribút vzdelanosti, ako pred 50 rokmi v Prahe nemčina; kto nevie

po francúzsky, ten je v „dobrej spoločnosti“ len práve trpený. Užívanie a pestovanie jej oprávnené je hlavne tým, že slúži Rumunom ako prostriedok dorozumenia sa so svetom za hraniciami vlastnej krajiny a v tomto ohľade je francúzština najprakticnejšie zvolená už pre príbuzenstvo oboch rečí, pre styky, ktoré prví pracovníci na znovuzrodení rumunskom s Veľkým Parížom nadpriadli a ktorým stále hľadí sa dať väčší a rozhodnejší význam navzájom ako v ideálnom. duševnom ohľade, tak i na dejisti praktického života; ďalej že jim je francúzština naskrze nie nebezpečnou, keby si jej i vyše potreby všímali, čoby na pr. s nemeckou inakšie vyzeralo. Pritom všetkom stáva sa, že slúži neraz i k zaokrytiu myšlienkového chudoby a budí asi ten istý komický dojem, ako maďarčina u našich kulturträgerov hornouhorských.

Ako u vás, tak i tu, keď tak sídu sa na pr. vo sklepe dámy, začnú s „comment vous portez vous,“ „merci bien,“ „cela c'est joli“ a ešte dakoľko kuchynských frás, a čosi kamsi už sú v sladkej materčine.

Francúzština je obligátnym predmetom na gymnásiach, na školách vojenských, väčšina univerzitánov a všetci technikovia (ačpráve málo) študujú v Paríži, ktorí potom doma na postati životnej pridŕžajú sa literatúry francúzskej a v rodinom i verejnom obcovaní užívajú francúzštinu ako druhú materčinu. Neblahý účinok prehnaneho užívania francúzsčiny javí sa medzi iným i v miešaní slov francúzskych do rumunčiny, tak že kto by sa na pr. len čítaním novín rumunsky učil a len v kruhoch intelligentných „maloparižských“ sa pohyboval a zrazu vyšiel na dedinu, bude rozumieť neintelligentnému a tento onomu len asi toľko, ako Krikehájec Berlínčanovi. Temer $\frac{1}{3}$ koreňov rumunských je pôvodu slovanského a čo do polovice chýbä, sú korene dácke, grécke, turecké a maďarské a len asi $\frac{1}{2}$ je latinská.

Že Rumuni snažia sa reč svoju očistiť od cudzoty a že chcjú slová i výrazy pribrané z iných rečí nahradiť novými, z matky-reči latiny, dľa zákonov a ducha reči utvorenými, nielen že jim nik za zle mať nemôže, ale práve schvalovať sa dá; lenže pravda to nie je tak snadné a jednoduché, najmä pri koreňoch, slovách a výrazoch zo slovančiny prejatých, keď toto stalo temer pri tvorení terajšej rumunčiny z bývalých donesených nárečí rimanských; bezohľadné neologisovanie zápalistých čistiteľov šlo tak ďaleko, že oprávňuje na horeuvedené podobenstvo a že museli hlbšie a serioznejšie vec posudzujúci publicisti s najväčšou rozumnosťou v samých časopisoch proti tomuto prúdu vystúpiť. Na kongresse učiteľskom pred niekoľkými mesiacmi vydržiavanom, užívali učitelia v rečiach svojich napospol takúto vzdelanú, z novín naučenú reč a vyvolali tým výkrik úžasu s refrainom: „domoj!“ t. j. dost smutno, že noviny a knihy písané sú takouto ľudu nesrozumiteľnou rečou, ale vy učitelia dedinskí máte pred nami výhodu, a preto i povinnosť, keď žijete v bezprostrednom styku s tým ľudom, ktorý je od vekov neúmorňým ochrancom najväčšieho pokladu, zanechaného predkami, máte povinnosť zachovať čistotu a pravosť od dedov nám zane-

chanej rumunskej reči. Vy vidíte a počujete každú chvíľu hovor sedliakov výrazný, bohatý a predsa tak ľahučký, že snadno sprostíť sa môžete toho výsypu nezdravého; aký sa na vás nalepí čítaním tých rumunsko-grécko-francúzsko-nemeckých hatlaním. My obyvatelia miest tešime sa nezmierne na príležitosť, aby sme obohatili zásobu svojho hovoru a slohu slovami sedliakovými, pri jichž počutí pociťujeme práve také osvieženie, na duchu, ako telo pri vianí čerstvého hôrneho vetrička, výnduc zo spary a zápachu mestských múrov von. Takto jim doslovne volá najváženejší publicista v hlavnom časopise „Romanule“ a každý z čitateľov si pomyslí, že mu vzal slovo z jazyka. Podobné „domoj!“ privoláva ten istý spisovateľ i kňazom, ktorí tiež začali ľudu prisluhovať vo „francúzskej“ reči, lebo ľud dosiaľ nevie, čo je to *onóre*, ale hovorí cinstea (činstea, česť), nerozumie persecutione, ale vraví gona (hon = prenasledovanie), užíva dosiaľ cazania (kázeň), citania (čítanie), céslov (časlov, slovo na čas, zbierka kázni či postila), slavoslovia (hymna), okrem tých, čo som už vyššie spomenul a ešte množstvo iných, jichž vyratúvanie by vyplnilo samostatný článok. K týmto pomerom uvediem aspoň nasledujúci zaujímavý údaj. Viani pri zasadnutí akademie vied, kde kráľ predsedal, jednalo sa o vydanie úplného etymologického slovníka a tu kráľ medzi iným povzbudzujúcimi slovy i toto riekol: „Ktorý národ môže sa chlúbiť, že pre tú cnosť, ktorá sa pri vojakovi najvyššie cení, má štyri výrazy, a síce: vojnicie (vojničie), vitejie (vitežie), bravura a heroism! Tie dve prvé sú slovanské slová, ktoré ľud užíva, dve posledné sú francúzske, ktorým ľud nerozumie, nuž je tedy predsa len najlepšie povedať: „*Sic vos non vobis*...“

Krem slovného základu zachováva predsa i mluvničná stavba reči rumunskej ráz latiny, pravda vo veľmi okýptenom stave; zejména sú to 4 spôsoby časovania s tým istým zakončením infinitívnym na *are*, *are*, *ire*. Nemožno mi púšťať sa do rozboru čo i len povrchného stavby reči rumunskej, zaujmavej pre čitateľov-filologov, len ešte pripomeniem daktoré zvraty, vzťahujúce sa na spoločenský život.

Najvšeobecnejšie Rumun Rumunovi tyká, nenie-li medzi nimi priveľký spoločenský rozdiel, alebo ak nemá záujem mu lichotiť a užíva k tomu slova Domnia-ta (doslovne = tvoje panstvo, tedy asi ako v poľštine) s druhou osobou časoslovného jednoráku, na pr. Domniata crezi (ty veríš, myslíš); genitiv a dativ znie Domniei-tale (= tvojmu panstvu), na pr. eu am dat domniei-tale = dal som Ti; akusativ ako nominativ, viac pádov rumunčina nemá; osobám vo vyššom spoločenskom postavení hovorí sa „Domnia-Vostra“ (= Vaše panstvo) a je ekvivalentné s „Vašnosti,“ alebo s tým *oni*, ako voči jednej, tak i viac osobám, ktoré pri „nobl“ ľuďoch i u nás platievalo za väčšiu úctu než „vy“; genitiv, dativ znie: Domniei-Voastre; v prúde reči sa obyčajne nahrádzujú oba výrazy osobnými námestkami. Chce-li sa o tretej osobe s úctou hovoriť, užíva sa slova Domnia-lui alebo Domnia-sa = jeho panstvo; na pr. eu am rezut pe domnia-lui (ženské: domnia-ci) = videl som ho (ju).

Pozdravovanie pri potkaní deje sa po maloparižsky najčastejšie s *bon-jour, bon-soir, au revoir*; ľud ale užíva čisté výrazy rumunské (dobré ráno, dobrý deň, dobrý večer); významnejším osobám hovorí sa „*sluga domnia-vostra*“; bližším v postavení spoločenskom: *salutare* (asi ako moja úcta); prv bol užívaný výraz *cu plecaciune* (ku plékačiune) = poklona; znakom úprimnejšieho pomeru je priložiť jeden lebo dva prsty k ústam naproti tomu, kto je pozdravovaný; dámy držia veľmi mnoho na výraz a výkon bozkávania rúk. Slovo *bojar* ztratilo väčšiu časť zo svojho dávneho nimbu; dnes je bojarom v užšom smysle slova každý statkár; v širšom smysle upotrebuje sa celkom tak, ako u nás „páni“; ako tam ľud volá každého čiernokabátnika pánom, tak i tu, zvlášť chce-li sedliak zalichotiť, zovie mešťana bojarom.

V úradných osloveniach a príspech vytvorené sú akékoľvek titulúry, tak že tedy i spoločensky najnižšie stojací hovorí a píše na podaniach písomných: domnule ministru! (pane ministru!); k úradom, na pr. kasačnému súdu, sa tiež podá žiadosť len na predsedu, na pr. domnule prešedinte! Ministri dostávajú titul excellencie len pri medzinárodných stykoch. Najvyšším hodnosťom vojenským tiež hovorí sa len pane.

Výminku z tohoto robí vyššie kňazstvo, o čom však dolu nižšie.

Kráľovi a kráľovnej sa vraví Vaše Veličestvo, v ďalšom hovore však jemu Sire, jej Doamna (Madame).

Pomery uvedené svedčia, že je národ rumunský skrz naskrz preniknutý demokratismom, čomu prameň hľadať nutno hneď v prvých počiatkoch zakladania rumunského štátu, ktorý však behom stololetí pohromami a domácimi olygarchy bol utlumovaný a len teraz zase z hrobu vstal. Šľachty s titulami a armalesami tedy v Rumunsku naskrze niet; krem bojarov bola tu do nedávna len misera contribuens a glebae adstricta plebs; stredný stav, mešťanstvo, začína sa tvoriť len asi od 30 rokov a môže už teraz pokladaný byť za samostatného činiteľa v organizácii spoločenskopolitickej; z jeho stredu vystupujú na verejné bojište vynikajúci duchovia. Odlučovanosti spoločenskej tedy vlastne ani nepozorovať; vyjmúc dakoľko najkonservatívnejších bojarských rodín, vídať na večierkoch súkromných, verejných zábavách, slávnostach v rovnnej miere zastúpenú mešťanskú triedu, ktorá nezriedka prevyšuje skvostom bojarov. K tomuto súladnému spolužitiu prispievajú v značnej miere kráľovskí manželia; oba sú bez preháňania rečeno veľmi sklonní, prívetiví, úprimne vďační každej najmenej pozornosti, preukázanej jim od kohokoľvek. Radi idú oba medzi národ; kedykoľvek sa nachodia v jeho strede, vidieť jim nelícenú radosť a zanjatosť nad zjavom, scénou, manifestáciou, ktorej sú prítomní.

Z mnohých takýchto príležitostí buď periodicky každého roku, alebo náhodne usporiadaných, uvediem aspoň plesy dobročinnopodporných spolkov, ktoré sa odbávajú pre zvýšenie významnosti a pre čo skveľší peňažitý výsledok — v Národnom divadle. K tomu účelu je divadlo tak zariadené, že sa prestre ponad rady sedadiel v parteri parketovaná, leštená podlaha, čím povstane tanečný prie-

stor v rovnjej výške s javišťom. Bočné vchody, vedúce k prízemným sedadlám, tým sú zakryté a vkročí sa bezprostredne hlavným vchodom z predsieni do teremu divadelného „à jorno“ osvetleného. Čo sa tu očiam zjaví, je prekvapujúce krásno.

Vo skvostných lôžach a po báršonových laviciach v okruhu parterovom samá orientálna krása v malebnom, na rozmanitosť bohatom kroji národnom; každý vidiek, áno často každá dolina osobytným krojom svojim zastúpená. Toileta mužská moderne plesová: frak s bielou kravatou, chapeau-claque a lakírky nie sú naskrze na ujmu tomuto krásnemu zjavu, áno vynášajú ešte vypuklejšie cennosť kroju národného. Už som bol hore vyššie raz spomenul, že kráľovna sama si vyžiadala, áno nariadila, aby na tieto plesy dámy výhradne v národuom kroji prichádzaly, čo i zachováva sa n najprecísnejšie ňou samou.

Prvý dojem, vyvolaný týmto pohľadom na cudzinca je neodolateľne zvláštny; nevieš sa nájsť, to si ešte nevidel: na elitných plesoch, nie z kuriosity, ale zo zvyku uvedené sedliacke obleky, pravda idealisované, t. j. len málo čo na nich z pravých rumunských látok doma zhotovených, ale väčšinou z viedenských a parížskych atelierov; opak jedného z cieľov, ktoré kráľovna dosiahnuť chcela — napomôženie domáceho priemyslu. Už akokoľvek je, ale oko nechce zskúmať kupeckým pohľadom, len sa teší na krásu samého kroja: oplecko, suknica, na tejto vpred i vzad súkená zástera, všetko toto vyšívané v stá rozličných vzorkách, vlnou, bavlnou, hodbábom, zlatými a striebornými nitami (šikové oplecko), v samých ohnivých orientálnych farbách; okolo dricku pás, lebo stuha v národných farbách modro-žltó-červenej; hlava zahalená do ľahučkej šatky, lepšie rečeno závoju z tenušej bielej látky, niekdy tiež vyšívanej.

Útlu nožičku mali by dľa zvyčaje národnej zpínať krpčky (rumunsky: opinca, srbsky: opanka), lenže jich veľmi málo vídať, temer napospol obuté sú v lakovaných šteklovitých polobotkách z fabriky Pollak & Co. vo Viedni, k nimž už pravda potom harmonujúce parížske vyšívané punčochy patria. Nerád, ale i túto „*licenciu nepoeticu*“ jim predsa odpustiš, mnohej i to svedčí, a zaplatí to beztoho bóľom dakoľko denným od zastavenia obehu krve spôsobeným.

Dvoje očí nestačí odфотографovať v duši tie rozmanité typy a zjavy: tu ňa púta „dievča od Dunaja“ (daktorá ministerka), tam sedliacka od Prutu, onamo žnica od Oltu (Aluta), kraj známy zvlášťne krásnymi dojmami; tamto Brašovianka v rozkošnom kožušku; ďalej bájna bohynja z „Vrchu túžby“ v sedmohradských Karpatoch atď.

Zrazu okolo 10 hodiny premení sa šuchot v tichosť, zvesť, že prichádza kráľ s kráľovnou, ale bez zvláštnych ovácií: vo vestibule očakávajú jich 2—3 ministri a členovia výboru patričného spolku, ktorí kráľovne odovzdajú kyticu. Keď dosiaľ panovala v tereme vždy ešte akási napnutosť, ktorá už i tým vzniká, že je nutná pre krásnu pleť k voľnej a dôkladnej kritike; príchod kráľovnin to

všetko zmení; skutočne, tváre príjmu na seba väčšiu otvorenosť, úprimnosť, oči sa zajasnia a nastane pre cudzinca nezvykle nenútená zábava pri podobných pomeroch. Kráľ s kráľovnou kračajú prasto ku tombole, na javišti sriadovanej nerozlučne s takýmto dobročinným plesom. Pred jích príchodom netancí sa, po objavení sa jích asi pol hodiny spustí kapela vojenská — polku, tam a vtedy, keď bys' túžobne očakával horu, ako to bývalo prv.

Držanie sa oboch je prekvapujúce nenútené, svedčiace o velikej obľúbenosti jích; o dákom bezpečnostnom opatrení ani slychu; v sprievode 2—3 ministrov, len práve na oko ohliadne si kráľ najskôr kruh ľudstva okolo tomboly a darov nahromadených a na to striedave buď prichádza sám podľa dobrej vôle svojej ku kolesám osudu, otáčaným bohyňami šťastia v národnom kroji. Los stojí obyčajne dva franky a kráľ sám platí zlatom, baviac sa s takou sedliackou veľmi privetive. Na ceste od jedného kola k druhému (obyčajne 4) zhliadne daktorého poslanca cudzieho štátu, zastaví sa pri ňom, povyzpytuje sa ho, ako sa má, čím sa baví, čo na poslednej poľovačke zastrelil atď., ale neuie v tom žiaden predpis, kto by mal nasledovať, aby sa s ním kráľ sišiel; i ministri sa konečne z jeho sprievodu vytratia a jemu zostane k „ochrane“ len adjutant dennej služby. Najmenej sa starie o bezpečnosť kráľovu sám policajný prefekt (riaditeľ); on vie, že je to nielen celkom zbytočné, áno že to kráľ rozhodne mať nechce, a preto si joviálni chlapík s krížami a rády na prsiach zrazu pochyť 2—3 známejšie dámy a otvorí kolo na svoju päsť bezprostredne pred samým kráľom a „vybija tance s paniami,“ dodávajúc vôle ostatným. Ešte milšia je kráľovna, poetka, s dušou zlatou, postavou stepilou, s korunou na hlave bezsporne majestátna, a tvárou žiariacou od nehy a túžby, oblečená v utešený národný kroj, pomerne schválne o mnoho jednoduchejší, než mnohých bojariek, tiež chodí v sprievode len jedinej dvornej slečny od urny k urne, na stretaní oslovuje dámy, bez zvláštneho vyznamenávania jednotlivých, s takou nekonečnou prívetivosťou, úprimnosťou a vládňosťou, ktorá hraničí so skutočnou priateľskosťou; chvílkami si na sedadielcach oddychujú a všmájúc si výhier dám pri dvore zvyklejších, vie nevinný žart pošuškať pri nočnom čepčoku; má-li tobolku už prázdnu, prikročí jednoducho sama ku „Karolkovi“ pýtať si dakolko „šupin“ (takto naši državci volajú napoleondory), no ktoré on veľmi nerád púšťa, jediná to vraj uňho nechvalitebná vlastnosť, o než obieha už mnoho anekdot. Počas tomboly neustále striedajú sa tance a tu neraz buď on lebo ona pristúpia k tancu a pobídzajú ku zväčšeniu kola alebo si oba stanú do prostred kola pri hore a dívajú sa na svoj ľud takto i $\frac{3}{4}$ hodiny. Po skončenej tombole nastáva licitácia nevyhraných predmetov (obyčajne tých najvzácnějších, schválne pred výhrou zadržaných); sú to drahocenné veci, medzi nimi i dary samých kráľovských manželov, v hodnote viac sto, i tisíc frankov, najzaujímavejšie však bývajú pamätníky, ozdobne viazané, ňou darované a venované ňou písaným ovzácnené. Pri licitovaní týchto pozoroval som, jak málo je ešte tých, ktorí by vedeli oceniť, akú

slávu majú v Carmen Sylve; inde by ceny týchto pamätníkov 4—6 násobnej summy dosiahly čo tu.

Takýchto dobročinných plesov býva 3—4 za zimnú sesonu a keď nie oba, aspoň kráľ vždy príde. Videl som na jednom plese, že 2—3 dámy z vynikajúcich kruhov oblečené boli dľa najnovšieho parížskeho spôsobu a všemožne pchaly sa s mužmi do kruhu, v nomž kráľ s kráľovnou ľuďi oslovujú, ale zostaly ostenatívne nepovšimnuté. Prístup do plesu je pre všetky vrstvy spoločenské otvorený, nech je len patričná osoba dľa predpisu oblečená. Že pri takejto absolútnej liberálnosti dostanú sa v národnom kroji i individua, ktoré v slušnej spoločnosti nemohly by mať miesta, je tiež pravda; len už notoricky známy demimonde sa neodvážia.

Krém dobročinných plesov nenie dovoleno iné plesy v Národnom divadle dávať, a ponevác iného slušného teremu pre elitné plesy niet, usporaduje si elegantný svet väčšinou zábavy vo vlastných domoch. Skvost a luxus, aký vyvinuje sa pri týchto zábavách, zodpovedá v plnej miere pochopu Malého Paríža, počnúc od bojara, jehož predkovia bývali panovníkmi, tak že jim až dosiaľ pridáva sa epitet „*principele*“ (knieža), k bohatému finančníkovi všetko hľadá jeden druhého v lesku premôcť, na to vyslanec daktorého štátu okrášli svoj hôtél dosiaľ nevidano báječne. Ligtot diamantov zápolí so slncom elektrického svetla, osvetľujúcim *ágiorno* (ako deň) ten ktorý palácik. Stáva sa, že útraty hostiteľa dosahujú obnos 28.000 frankov. Sotva že kočáčina po jednom plese prestala, už hodina bĕje k druhému. Ctížiadosť a márnivosť videt meno svoje v novinách s dákym markantným epitetom o sebe a toilette svojej, budí u väčšiny dām vášeň zimničnú k poriadaniu a súčasneniu sa takých zábav, trebárs nezriedka na účet zanedbania rodinných alebo spoločenských povinností. Zprávodajcovia i tých najserioznejších časopisov prinášajú siahodlhé opisy s menovitým udaním každej prítomnej dámy, podrobným uvedením toilette a prídavkom o celkovitom dojme, aký budil jej zjav. Takýto zprávodajca je vlastne ten najšťastnejší človek na svete; keď si pilne sbiera po časopisoch a slovníkoch prípadné výrazy a zručne jich užíva, je do zľúbenia...

Mimovoľne sa však zpýtate, nuž a odkiaľ toto bohatstvo, či táto zem tak oplýva zlatom, striebrom, drahokamy? Odkiaľ možno „Maloparižanom“ tak veľký luxus prevádzkať? Otázka je celkom správna a odpoveď na ňu tak obštrná, že mi otvára cestu prehovoriť o Malom Paríži z politického a hospodárskeho stanoviska, ako centra celej krajiny.

Rumunsko je v pravom smysle slova zemou požehnanou; úrodnosť jeho pôdy vyrovná sa v rovinatých polohách úplne Banátu a „Čiernej zemi“ ruskej, lenže neťažia Rumuni z tohoto prameňa ani zďaleka v tej miere, koľko by i len trochu väčšou prácou a teraz už i vedomosťami dosiahnuť mohli. Z poddanstva len roku 1864 vysvobodený sedliak neodhodil ešte so seba tú bohatosťou pôdy samej v ňom vypestovanú lenivosť; spokojuje sa s tým, čo sa mu urodí k zaokrytiu každodennej potreby na kuse poľa v zmie-

nenom roku mu pridelenom — bez hnojenia, pri pol piadovom oraní a ostatnom primitívnom obrábání jeho.

Bojari (veľkostatkári) tiež ešte len asi s 2—3% výminkami tak pestujú (častejšie prenájemcami pestovať dávajú) zem, ako za časov Trajanových; o rozumnom hospodárení so striedaním plodín, so známostou o fyzikálnom a chemickom složení pôdy a rastliny a riadením sa toho ani sluchu, áno i o strojoch ešte len ako o bielych havranoch počuť, kdežto práve tu by sa vyplácaly, kde je v pomere k veľkosti krajiny obyvateľstva veľmi málo, kde na priestore 130.000 štvoročných kilometrov žije len 5,400.000 duší, tak že mohlo by pohodlne tri razy toľko žiť.

Zo zbožia najhlavnejšími plodinami sú: pšenica a kukurica, ktoré až do nedávna konkurrovaly s najlepšimi svojho druhu iných zemí; no pestuje sa i mnoho žita, jačmeňa, v hornatejších krajoch ovsu; ďalej dobre vypláca sa repka olejná a luskoviny vo veľkom.

Značný prameň dôchodku leží i vo včelárstve; mäd a vosk rumunsky sú od dávna povestné.

Pri tak priaznivých poľných podmienkach zrejme je, že i chov dobytku tvorí veľkú časť národného hospodárstva, ale ako tam, tak i tu je nevedomosť a bezstarostnosť príčinou, že len malú časť dobývajú z toho, čoby pri trochu práci a rozumnosti docieľiť mohli. Počtom veľký nedosahuje rumunský dobytok čo do mäsitosti a tučnoty ani stredného stupňa, jedine ošípaný statok, ktorý sa temer „sám vychováva,“ dostáva vzhľad zodpovedajúceho bohatosti pôdy.

Ďalším prameňom hojnosti sú hory, porastlé hustými listnatými i ihličnatými lesy, zaujímajúce 40% celého areálu, s výborným stavebným drevom; ony tvoria hranicu k Sedmohradsku a budú chovať v sebe nepochybne i minerálne žily, o čom svedčia mimo iných znakov, i často sa vyskytujúce zrnká zlata v piesku riek, ktoré ztekajú z týchto hôr. Z nerastnej ríše čerpajú dosiaľ soľ, o jež obchode i za hranice svedčia dávne dejepisúce listiny (viď: Pič „Abstammung der Rumänen“) a v tomto storočí odokryté petrolejové pramene tak bohaté, že sú v stave krem úplného zakorky domácej potreby poskytovať značné množstvo pre vývoz.

Priemyslu Rumunsko nemá možno povedať temer žiadneho; ešte i každý kúsok špagátu z výborného konopia zhotovujú v Sedmohradsku a privážajú sem. Dakedajší domáci priemysel zanikol z príčin nižšie uvedených.

Úvaha čo i len trochu podrobnejšia o hospodárskych pomeroch zeme tejto obsahovala by mnoho zaujímavého; týchto niekoľko slov pripomenul som len práve preto, aby ste vedeli, zkadiaľ Rumunom tečie dôchodok, dovoľujúci jim také živobytie, ako som ho vyššie, pravda tiež ešte nedokonale, opísal.

Vzdor tedy tomuto primitívnemu stavu pomerov, malo Rumunsko až do nedávna vždy väčší vývoz, než prívoz, aspoň odkedy to riadne vedené statistické záznamy ukazujú. Pomerne skromným živobytím nahromadilo sa bolo behom dlhých rokov v rukách jednotlivcov i vo verejných ústavoch, hlavne kláštoroch (prešlých r. 1864 do majetku štátneho) veľké bohatstvo, tak že sa

tu nevedelo až do poslednej vojny (77—78) nič o papierových peňiazoch a to bola zlatá doba, kde napoleondory, dukáty, turecké líry a dvadsiatniky (v državskom názvosloví: „bradáň“, „šupina“, „zpoza vody“, „husár“) boli obyčajnou mincou, kde o rozdiel medzi zlatom a striebrom, o azie, nielen že ani chýru nebolo, ale práve za premenenie zlatých peňazí na strieborné platil sa cvancik.

Vojnou rusko-tureckou vošlo do zeme veľiké množstvo ruských imperialov, potreby armádne tu sa kupovali a i to nedostačovalo k dnešnému neutešenému stavu papierovému. Doba tak blízka a predsa stojíme dnes, keď riadky tieto píšem, na 15% ažu s výhladom dosťučiť tu, kde vy stojíte, na 20—23%, kam Rakúsko dospelo vzdor neúmornej práci národov takzvanými „sprostými vojnami“, tak že vám i dnes krvavý pot stáva na čelí, keď čítate legie číslic štátneho dlhu v každoročnom budžete.

Priebeh tento v Rumunsku zo stavu bezažijného na 15% (v zime bolo už i 18%) je tak rapídny, že zaslúži zvláštneho povšinnutia, lebo podobá sa chorobe, v pravom smysle slova krísi, zimnici, ktorá celý tunajší ekonomický svet drží v triaške — bez vojny.

Dobrá počiatok urobilo Rumunsko už r. 1875, tedy práve pred vypuknutím „pouličnej scény v mestách tej troške Hercegoviny“, tým, že na nabídnutie Rakúska uzavrelo Rumunsko s ním bez prostredníctva Turecka *obchodnú smluvu*. Tento akt bol takzvaný „smelý kúsok“, lebo vtedy trvalo Rumunsko vždy ešte v pomere suzerenity k porte a ako také nemalo právo uzavierať s inými štátmi medzinárodné traktáty. Pekné oči Andráššyho, tehďajšieho kancelára a prisvedčujúce mihnutie najvyššieho riaditeľa rakúskej politiky so sídlom vo Varzine, predstihly pravidelný beh historie a Rumunsko, pravda, už horúčne nedečkávané na takúto príležitosť k manifestovaniu svojej samostatnosti, bez predbežných dôkladných štúdií o možných hospodárskych následkoch, podpísalo sa čertovi a teraz len cítia v kostiach a špiku účinok mzdy zaplatenej Rakúsku za túto neohrozenosť. Červenou šnúrou v tejto smluve je, že si Rakúsko-Uhorsko vymohlo pre veľmi mnohé svoje tovary buď žiadno lebo malé clo, kdežto články rumunskej proveniencie podrobené sú pri vchode do Rakúsko-Uhorska veľkému clu; pri článkoch takých, ktoré na hranici rumunskej i vyššie clo mali platiť (na pr. lieh), zkoukurroval rakúsky produkt tunajší zavedením „vývozných premii“, povoľovaných vašim priemyslom. Tým sa stalo, že i toho trochu vlastného priemyslu, čo tu pred konvenciou trvalo, zničené bolo lacnotou článkov od vás privážaných a že na pr. pri vývozných priemoch na lieh i ten zlý účinok vyvolalo, že so zaníkaním liehovarov i chov dobytku značne upadol.

A ponevác jedno nešťastie nikdy samo nechodí, dostavily sa v posledných rokoch na rumunský dobytok i nemoce, následkom ktorých už od 4 rokov sú hranice Rakúsko-Uhorska dobytku tunajšiemu buď úplne zavreté, alebo dōvoz častým neoprávneným šikánam vystavený.

Toto chovanie sa Austro-Ungarie budí tu vo všetkých vrstvách

s verejnými záležitosťami sa zaoberajúcich najvyššie rozhorčenie a obnovenie obchodnej zmluvy (ktoré stať sa má budúceho roku) je nateraz jedným z najdôležitejších predmetov vzájomnej výmeny myšlienkovvej a stránkových debát.

Vec je pre hospodársky stav Rumunska skutočne prvostupňovej dôležitosti; za dôkaz tu len pár položiek. Pred uzavretím obchodnej zmluvy obnášal zvyšok medzi vývozom z Rumunska do Rakúsko-Uhorska a prívozom opačným ročne $14\frac{1}{2}$ miliona frankov; od času uzavretia zmluvy s malým pretržením priechodným prívoz z Rakúska sem prevyšuje vývoz odtiaľto k vám o ročných $72\frac{1}{2}$ mil., čo za sedem rokov (1877—83) obnáša 495 milionov. V celku priviezlo Rumunsko za túto dobu o 568 milionov frankov tovarov viac z cudziny, nežli vyviezlo, zbýva tedy na ostatné krajiny 568—495 = 73 milionov.

Detaily a vývody z týchto porážajúcich číslíc by ma pravda ďaleko viedly, len toľko ešte pripomeniem, že jich považujú national-ekonomi nemeckí za výborný material k ukovaniu refaze „Zollvereinu,“ ktorou majú byť sviazané a chránené interesy Nemecka, Rakúska a balkánskych štátov na vzájomnej spoločnej osnove.

Uviedol som číslo 568 millionov ako zvyšok prívozu nad vývozom za 7 rokov, čo je rozhodne mnoho a svedčí jasne, že Rumuni od 7 rokov viac trovia, než zarábajú, a tu sme pri prameni, pri hlavnej príčine, prečo dostúpia až po 7 rokov temer z ničoho ($1—1\frac{1}{2}\%$) na 15% (áno i 18). Nie dosť na tom, po vojne poslednej vydal štát na železnice a vojsko ohromné summy a tým zadĺžil sa tak, že platí ročne 55 millionov úrokov; k tomu pristupuje, že krem nerozvážne vyvinutého luxusu vydávajú Rumuni dľa udania profesora štatistiky na tunajšej universite, ročne 10 mill. na cestovanie, život v kúpeľoch a výchovu svojich detí v cudzine; ďalej prídu k tomu úroky od papierov privátnych bank, splatných v zlate a garantovaných hypotekárne, ktoré tiež väčšinou už prešli do cudzozemska, tak že všetko dovedna shrnúc, zaplatilo Rumunsko dľa uvedeného profesora štatistiky za týchto posledných 7 rokov do cudzozemska úplnú 1 miliardu frankov v zlate, čo je na krajinu ako Rumunsko predsa len mnoho a vyvolalo onú krízu ažíovú, z ktorej dosiaľ nevieme sa zpaťať.

Mnoho musí sa pripisovať štátu samému, že priskoro posadil sa na vysokého koňa.

Summy vydané na vojsko sú ohromné, ospravedlňované tým, že musí byť pripravený na príhodnú chvíľu, kde hodnota spojenca a výhľad na odmenu v konečnom riešení východnej otázky budú sa ceníť dľa počtu bodákov.

Dľa všeobecného roztriedovania stavajú dnes Rumunsko v rade štátov europejských na 13 miesto; dôležitosť jeho bude rásť čím diaľ tým viac; otázka je len, či pri snahe svojej, ideále svojom, previesť národné sjednotenie so súkmenovcami sedmohradskými, budú voliť toho pravého spojenca, dľa nehož si politiku sriaďa, ktorým však každý iný by bol, len nie Rakúsko.

(Dokončenie.)

Slovenské príspevky k dejom Rákóciovským.

Podáva *Fr. V. Sasínck.*

1.

Generose Domine Judex debite mihi coleude, salutem servitorumque demissorum commendationem! Nechtel bych syce, zna Pan Bôh sam, V. Mst vrozenu nepokogiti, znagice mnohými giinimi obecnými pracmi V. Mst zaneprazdnenú vždy byti, a, žebych pravdu oznamil samu, i stydim se; než ponewadž mûg nedostatek veliký, a newyprawitedlna bjda k tomu mne prinutila, že opustivše y stud, musym se k V. Msti vrozené s tymto mím vnjženým Memorialem vtjkati a za pomoc žadati, a proto y za odpouštenj V. Mst pokornau myslí mu prosym.

Žrjdo a fundament moge bjdy gest ten, že ga když pod Zwolenem w potykanj wzal sem na swem čele ranu nebezpečnu, oddan sem byl z rozkazu Vrchnosti mé milé na Balbyrůw a to negprwe na Sasu, zatym do Zwolena, když se dostal. Ponewadž pak Cura gegich netolyka nebyla mne prospešna, ale y welmi nebezpečna, proto podle rady gehu Msti Pana Radvanskeho a ginych statečných lidj do tohoto slowutneho mesta Bistryce sem doprowozený, kdežto quartyr syce gest mne z lasky V. Msti y wykazany v dobreho Pana Fridericuse Schmausz v Lazobné vlícy, ale provisia strany žiwnosti žadna neni mi sporadana, tak že až dotud vlastnym mým penizem sem se trowil, a ten ponewadž do ostatního se giž pomínul a strowil, gak na Balbyrůw a lekárstwy potrebne, tak y na žiwnost mogi, a hospodarstwy moge chudobne, odkudby byl mohl pomoc negakowu sobe včiniti, w niweč wšecko prišlo; o čem dobre gest w šem znamo. Proto k V. Msti vrozené s tymto mým vniženým Memorialem se utjkam, a to s prjčiny obzvlaště té, že gehu Mst Pan Schreter neni prjtomny a gako sem wyrozumel od gehu Msti Paneg, že Commenda gehu Msti wšecka na Vaši Mst gest poroučena pokornou myslí, žadagice, aby V. Mst gako giným Patientum wogenskym swu štedru lasku prokazuge, tak y na mne též bjdného Patienta podobně wogenskeho nezapomjnal. Te sem naděgi, že tato ma vnižena Prosba v V. Msti vrozené mjsto swe nalezne. S tym Panu Bohu w ochranu V. Mst poroučím, žadostiwu odpoved očekawagjce. V. Msti vrozené služebnjk powolný Simoní Thamáš šeregu Zwolenského zastawnjnk aneb zeť Erdödjhó.

Ad Generosum et Nobilissimum Dominum Judicem indytac hujus Cittis etc. ordinarium Memoriale supplex ac demissum introscripti.

Praesent. et perl. in Praetor. coram Amplissimo Magistratu Neosolii die 15 Februar, 1704.

2.

Dne včeragsiho stala se pričina v diedincze našeg Szielniczy, že prišel gest statečný Pan Fekete Janos k nam, a meškagicze u nas za malu chwilu, prišli mezitim negaky katonacy, kterj prinducze privitali se mezi sebu wedle običege; mezitim pital se Pan Féketé Janos tychže katonakov, zdaliž by maly swug spravedlivj pas od osvíceného Pana Fedelma anebo od geho milostj Pana Vice Ispana; kterj kdižbj hnedkj swug pas Panu Fekete Janošovy ukazalj, pýtali sa rovnim spusobem Pana Fekete Janoša, zdaližbj též svug pas spravedlivj měl aněb né, a kdižby Pan Fekete Janos pas ukazatj němohol, tehdy tich katonakov spravecza, Chorvet Görgy se menugicy, udrel gest Pana Féketé Janoša po chrbte, ano y druhj raz uderil po prsach, a tak druhi katonacy z rozkazu tohože Chorvat Görga sztrhalj všeckeho Pana Féketé Janoša áno posměšne zvažalj a až do Zvolena privedlj; ginšy nicz svečitj nemožeme, toliko to, čo smé videlj a slišalj; s tím se V. M. poručíme na služby vždicky hotovj uniženj a ubozj lide my Szielniczané.

P. S. Ešče y to pověděl tenže Chorvat Görgy Panu Feketé Janošovy, že gest Bistrickj Labancz. Datum Szielnicze.

Memoriale praesent. et perlect. in Praetor. coram Amplissimo Magistratu Novisolij 3 Junij 1704.

3.

Visoce Vznešenim P. P. slobodného a kralovského mesta Banskég Bistricky slovutnemu Magistratu unižene službi offerugeme.

Bez pochyby v dobreg pametj bude nekerim Panom toho času, kdi nas pod Bognicze vipravovalj, gako sa nam slubovalo, obzvlašte skrze platn Fühadnačovy fl. 4, zastavnikovy fl. 3., ninegšiho času o geden zlatý meneg; čo gešte vedle slibu učiněného, uffame, že se nam y to vinahradj. Strany druhich Oficirov, yakošto Strakocy, ktery sa s namj modliva, a potom Furiersicovj, bez ktereho nemůžeme bity, ano tež y šerekhaytovy, pro gegich velike ustavany prisľubilo se gim od šeregu po Tolari. Nevime, čy Vaše visoce urozene Milosty na tom pristauu, žebi zasľužena vec bila, to sam Buch sam neglepeg vj, yakovj gest toto tvrdi chlepg. Jedna částka v tabore vždicki pohotove s panom hadnačom, vetšj částka zo zastavov pod murem meskim na straceny warty, tak že ani ve dne ani v noci sme neny bezpečny. Ostatny haiduši a všecek šerek pozdravugu a prosa Vaše visoce urozene Milostj, žebi boli čdmeneny; yezlj ne, že budu jeden po druhem utekat, yako nam to sama skušenost ukazuge na meskich haiduchov. Uctive mlovicz, tak nas hid zaugal, že nekeri ani košele na sobe nemagy, a temer vetšj částka ani doloman; cvo verime, že tato naše prozba nebude osľišana, ale sve misto nagde. Daleg bichme yešte maly pisat y strani Provisii, yako težko dostavame. To yeho milost Pan Prekop ustue muže povedatj. Zustavame unyženy služebnicj V. visoce urozenim Milostiam, Dany pod Trenčinom v tabore dne 6 Augusti

Ano 1704. Puchon Matas Fühadnát. Ponewacz pisara nemame, pritom všecck šerek písme jako umime, nech nam Vaše visoce urozene Milosti za zle nemagu.

Visoce vznešenemu Magistratu sloboducho a kralovskeho mesta Banskeg Bistriczy unizena prosba.

4.

Zdravy dobreho a pokoge staleho vam vynšugeme naš mili Pan Richtar. Častokrat V. M. sa pysalo gak od našich Offycerou tak i od nas ubohich hagdukov, na to žadnu odpoved sine nedostaly; naš včylejšeho času prosime V. M. abi na nas starost mely, nebo dobre vaša milost vite, že zima prichazy, nebo nekteri skoro nazy zustavagu, ani pak penes na tolko nemagu, zač by sy mohli něco na hrdlo spravit, nekteri ani za gragcar nema na hrdle, že sa hanbi pod zastavu priti, nebo tež tak hovoria inši pani tímto slovy: Škoda že sa s takoviho mesta, a nazi sa. Neš prosime penize, nebo už pet tidnu pominulo, a z toho platu vice se živyme gak z provendi, ktera nam od Comissariusu ide, a tak V. M. prosime Pan Richtar, že by vyrozumeli nas ubohich hagdukov, že sme neni prodani ani tak verbovani, žebi sme mohli tak hinut aneb kapat, však dobre vedia V. M. že nas len na mesíc vislalo naše mesto, a potom pak su nam na odmienku druzi na naše mesto položia, uš pak nielen mesic ale vice (gak sami vedia) pominulo, z odmenky pak až dosavad nic neuí, Lipča pak dost ge psotne mestečko, však prece každý mesic sa odminagu, iny pak tak dlhi čas gednu odmienku nemožeme dostat, gako Pan Pernikar povedal, kdiš od ostrihodomu *) yšel, že negakich pacholkou naverbuge, prečo pak to slovo nedrži, abi nas s tími pacholky už raz odmenil, nebo kebi nas ztrážamester nebistatoval, že chceme gako sme poctive vyšli tak i chceme sa navrátit, hned bi sme usli, druhikrat anebo tretikrat prosime, gesli nás do Martina neodeslu, mi istotne pogdeme domou, nebo velku vartu na nas tisnu, že žadna zastava tolko netrpi, gak naša. Y mi pak stary pacholci prosime, kteri manželky mame i naše ditky, abi mali starost gak na nas tak na seckich. S tym vašu mylost Pan Richtar Panu Bohu poručame v ochranu, magte sa dobre. Psauo v meste Pesinku dňa 1 Novembris Anno Dni 1704. Vašich Milostach všeci ubozi hagduci.

Perilustri ac Generoso Domino Domino Georgis Wais liberae regiaeque Ciuitatis Neosoliensis Judici nec non nobis primario patrono plurimum honorando Neosolij.

5.

Me unjžene hotove služby oferugem Vašjm visocce urozenim Milostjam slovutnemu Magistratu. Ponevacz sem vislany nimegšihu

*) Bezpochyby: Ostrihomu.

času od nášeho Regimentu po ystich pracech visocze urozenemu Panu Panu Oberstrovy Johan Sveterovy, vedle toho, ponevacz gest človek smrteľný, nevy kde a na kterem meste svug konec a život zauecha, majice ga pak manželku i dťtky, take chcem poradek ze všemy učinitj. Takže y slovutnim Magistratom strany davek a porcy, ktere se davaly, y ninj ktere se davagu. Po prve slovutnemu Magistratu dobre znamo gest, před nekterim rokem bil sem upadel do arestu meskeho a daremneho strani mogich veritelov, a stravil som $\frac{3}{4}$ roka, čo žadneho osohu sem neučinil a z hotoveho žil, pres ten cely čas má manželka že nekolikráte varila marec v širockem dome, s takovim spusobem, že dobrj nekterj lude daly sladu, abi se mohla živitj poctive, tak že davky a restancie zustaly, co slovutnj Magjstrat bude žadatj. Než ponevacz žadneho osohu v ten czas v dome širockem sem neučinil a takove davky bi mel ga zaplatity, prosim unižene a pokorne slovutny Magjstrat, aby se na mug arest daremny rozpamatoval, a takove restancie ze by mohli casirovane a odpustene bity, však y slovutnemu mestu dobre znamo gest, gak sem se ve dne v noci strapaciroval a svim hrdlem važil, co by žaden nebil smel to učinitj a vikonaty, a proti kurucem chodity; a u osviceneho generala, kdy Šlik bil v meste, čo sem učinil pod Zvolenom, a gako rekomendoval, Pan Bůh neglepey vie. A až posavad žadneg Contetacie od slovutneho mesta sem neprigal.

Y to bude znamo slovutnemu Magjstratu, že ga žaden zeman negsem, tak by mohol doma sedety, gako ynšie, než že sem vedle slobod uherskich povstal a zbrog chitil, take vedle meho osviceneho knižata hotovi sem umrity a bogovaty. Vivčenj a rozkaz, kteri gest od meho osviceneho Knižata, dobre bude znamo, gake gest, že ti, kterj z dobreg vuly vedle krajny povstaly a zbrog chitily, nemagu davky vedle poradku žadne davaty; ga tež prosim slovutnj Magjstrat, aby vivčeny a rozkaz meho osviceneho Knižata nezabivaly, ale mogu manželku z takovich davek vinechaly, gakožto na hajduchov platenja, Viem, že na quartir nedavagu, ale utrova, ktera se činy na nich a inšie davky na Curucou, od toho všeckeho aby sprostena mohla bity. Ano od marca varenj mislim y hotova bude platity. Než kdy takove davky se budu vibjvatj, aby se do Cedula anebožto do kniškj zapsalj — na cuo, nebo se gednim slovem chcem vedle meho osviceneho Knižata rozkazu držetj a to neopuštety. Pakly by se takovy našiel z Panou městanou, čo nepochibugem, kterj bi mluvil, kdo mu kazal do vojni choditj, však on nam z gehu neresigu a platu nedava, mohol doma sedetj, teda kdy bi sme všecy doma pece varovaly, kdo bi bogoval? takovj muže probovat a neresigj nosity, nebudem zavidetj, kdy bude čelo proti gulkam nastavaty. Co verim, že tato moga nektera prosba a rozkaz meho osviceneho Knižata místo nagde u slovutneho Magjstratu, na ktoru odpoved a resolutiu gistu budem očekavaty. S tim v ochranu Panu Bohu poručim a dobre se mitj žadam. Zustavam Vašim visocze urozenim Milostyam slovutnemu

Magistratu a všeckemu mestu hotovy a negmenšj služebník a mešťan. Polerecky Mattays in. p. Fő Hadnagy ¹⁾).

Praesent. et perl. in Praetoris coram Amplissimo Magistratu Novisoli die 6 Martii Ao 1705.

(Z archívu mesta B. Bystrice.)

Zemevid Uhorska r. 950.

Nakreslil Fr. V. Sasinek.

Nedávno priniesly niektoré časopisy tú zprávu, že gymnasiálni professori väčším dielom vybavujú štátnu zkúšku z dejepisu, aby sa stali riadnymi professormi gymnasiálnymi, pretože je to, vraj, zkúška najľahšia. Je toto pravda? Nie. Je pravda, že dejepis Uhorska, ²⁾ jako sa on na gymnásiach pestuje, je hračkou, pretože je obmedzený len na Maďarov a Magyarország, a vylučuje všetko, čo sa týče dejepisu nemaďarských národov a prirodzenej povahy viac-národnostného Uhorska. Napapúškovat Horváta, Szalayho, alebo nejaké školské *compendium* je terazšia historická vedomosť profesorov gymnasiálnych: pustiť sa do kritiky, to nevoľno; lebo pri tom v pravde ztratil by sa *magyar szellem*, ba snáď otvorila by sa cesta k „panslavismu.“ Nedostatok opravdivého dejepisu Uhorska musíme tedy nahradzovať mino školy.

Dnes som si vzal pred seba, predstaviť zemevid Uhorska tak, jako bol o. r. 950.

Dosavádni skladatelia dejepisu Uhorska rieša tú otázku pralahko; oni si predstavujú Magyarország v terajších hraniciach už za doby Arpádovej. Bohužiaľ! tak pomýlený a tendenčne porušený dejepis nachádza uveriteľov (vynímajúc Píču) i u samých našich bratov slovanských na veľkú ujmu Slovákov. Ja také jeduanie Slovanov pokladám za národný hriech.

Hľadáme-li kriticky a objektívne na zemevid Uhorska, jako nám ho v polovici X. stoletia predostiera cisár Konstantín Porph., prichádzame k inému výsledku.

Je pravda, že cisár Konstantín, čo sa týče doby, ktorá bola pred ním, podal mnoho báječných a chybných povedačiek: ale čo

¹⁾ Polerecky bol z Mošoviec; z podanstva prepustený vyučil sa kupectvu, stal sa kupcom a mešťanom v B. Bystrici. V čase válečnom upadol a vstúpil do vojska Rákóczyho, pri ktorom zotrval až do konca. Potom vystehoval sa do Francúzska, kde to — vraj — doviedol až na generála.

²⁾ Nedávno p. Kmeť zavrhol tento výraz čo nesprávny a navrhol výraz „dejepis uhorský.“ Keby Uhorsko obsahovalo len jeden národ, malby úplnú pravdu.

sa týče jeho doby, nebude nikto pochybovať ani o jeho známosti, ani o jeho pravdomluvnosti.

O území, ktoré o. r. 950. zaujímali Čierni Uhri Arpádovskí, toto c. 13. a 40. píše: „Turkom susedné národy sú tieto: na západ Francia, na sever Pacinakitovia, na juh veľká Morava.“ Hranice východné tuná neudáva: ale c. 40. praví, že na východ susedili s nimi Bulhari, kde týchto od nich delil Ister čili dolný Dunaj. K tamtomu označeniu hraníc ešte dodáva, že Horvati u hôr prieliehajú k Turkom.

Ačkoľvek cisár Konštantín zreteľne hovorí, predsa sú, ktorí i v tomto ho naprávať sa opovažujú, pretože jeho slová sú protivné jejich predpojatej mienke; miesto toho, aby svoju chybu napravili dľa neho, nafahujú ho na kopyto svojeho predsudku. Položme len pred seba zemevid Uhorska, a podá nám docela objektívnu pravdu.

a) Turkom čili Čiernym Uhrom Arpádovským *na západ* ležala Francia, t. j. zeme, ktoré náležali k takrečenej „svätej ríše rímskej.“ Rozumie sa tu naše Slovensko čili Považie (Βαρβαρική), tak že medzi Slovákami a Čiernymi Uhrami ťahla sa pomedzná čiara od Dunaja vedľa Tisy ku Karpatom.¹⁾ Je pravda, že vtedy Čechy, Morava a Slovensko boli pod žezlom českého Boleslava I., ale tento stál pod nadvládou cisára nemeckého a tak i Morava a Slovensko počítané boli k zemiam cisárskym.²⁾ Potvrďuje to i základná listina latinského biskupstva Pražského, v ktorej cisár Otto I. ťahá jeho východnú stranu až k hraniciam uhorským,³⁾ t. j. k tej čiare, ktorá od vrútky Hronu do Dunaja vedľa Tisy šla ku Karpatom.⁴⁾

b) Turkom na sever bývali Pečeneri (Πατζιντζιται), a síce za Karpatami nad Prutom,⁵⁾ hraničiac s Poliakami asi na rieke Strij.

c) Turkom *na juh* ležala veľká Morava, a síce pannonská Morava za Dunajom. Darma nedoukovia alebo lenoši prekrucujú tuná

¹⁾ Quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primum Timceses est, alterum Tutes, tertium Moreses, quartum Crisus, quintum Titza.

²⁾ Ceteri vero Chrobati versus Franciam commorabantur... qui proprio principi subiecti sunt. Parent autem Othoni Magno, regi Franciae.

³⁾ Provinciaque, cui Vag nomen est... Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Tritri.

⁴⁾ Nam termini Polonorum (an. 1000) ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem ibant, deinde in fluvium, qui Tizia nominatur, cedentes vegurabant iuxta fluvium, qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis (Salis), ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I, 505.

⁵⁾ Pacinacitarum locus... a fluviiis, qui illic sunt, cognominatur; flumina autem isthaec sunt... quartus Bruntus, quintus denique Seretus nuncupatur. Const. c. 38.

slová Konstantinove, aby panstvo Čiernych Uhrov Arpádovských z strany Dunaja ťahali až k rieke Morave, nie-li za ňu; lebo Konstantin rozumie len pannonskú Moravu ¹⁾, nazývajú ju veľkú (horejšiu) v porovnaní s podsavskou menšou (nižnou) Moravou. Pannonská veľká Morava (vlastne pannonská časť veľkomoravskej nekďajšej deržavy) skutočne ležala potiským Čiernym Uhrom na juh, kdežto ostatnie zeme teže veľmoravskej deržavy za Svato-pluka I. a Mojmirá II. ležaly jim na západ, jako sme videli pod bodom a).

Omnoho záhadnejším je to, keď k tantomu dodáva cisár Konstantin, že Horvati u hôr priliehajú k Turkom. Že sa tuhá rozumia Horvati posavskí, dokazuje to sám context; jako totižto na juh položil pannonskú Moravu, podobne na tenže juh klade i Horvatov. Nastáva však dôležitá otázka: jaké rozumie hory, tvoriace pomedzie medzi Turkami a Horvatami? Otázke tejto treba obsirnejšieho objasnenia.

Keď Arpád rozšíril svoje panovanie na pannonskú Moravu, vyrvúc ju Mojmiróvi II., stal sa susedom Horvatov na Dráve, teda nie u hôr. — Tiahlo-li sa Horvatsko medzi Drávou a Sávou k Dunaju, tak potiskí Čierni Uhri susedili s Horvatami na Dunaji medzi ustím Drávy a Sávy, teda opäť nie u hôr. Kde teda hľadať tie hory, u ktorých Čierni Uhri priliehali k Horvatom? Neposkytujú-li nám svetlo k tomu prameny dejepisné? Ovšem, a to i sám cisár Konstantin, keď c. 41. píše, že Turci sem Pres Dunaj (περαθεν του Δανουβιου) bývajú v pannonskej Morave, ba ešte i ďalej, medzi Sávou a Dunajom. Hľadáme-li toto územie, najdeme ho v Srieime, ktorý ešte i potom dlho dlho zvláštne a od Horvatska neodvislé kniežatstvo (*murchiu Sirmiensis*): teda tie hory, u ktorých Turci priliehali k Horvatom, boli tie, ktoré tvorily pomedzie medzi Srieimskom a Horvatskom. Ačkoľvek týmto dotýkam sa boľavého miesta bratov Horvatov, predsa je tak, aniž sa dá jiné čo vyčítať z cisára Konstatina.

d) Turkom potiským na východ boli Bulhari, ktorých od tamých delil dolný Dunaj (*Ister*). Jak ďaleko siahalo toto pomedzie, neurčuje súčasný dejepis; pozdejší dejepis určuje ho až po Oršovú, a je pravdepodobné, že tak bolo i predtým o. r. 950. Zdaliž za Oršovou nad Dunajom boli Pečenezi alebo Bulhari alebo Valaši (Rumuni) so Slovenami, nedá sa určite povedať; čo však nezavádzať rozlúšteniu našej otázky.

Namieta sa nám tuhá ešte tá otázka: kam Sedmohradsko o. r. 950 náležalo? Cisár Konstantin síce nedáva nám na to svedectvo pozitívne, dáva ale negatívne, keď územie Turkov lokalizuje, kladúc ho tu, kde tečú riekky: Timeses, Tutes (Bega), Moreses, Crisus a Titza, a tak vylučuje Sedmohradsko. Skutočne aj Sedmohradsko ešte i po r. 1630 malo svoju samostatnosť ²⁾.

¹⁾ Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere; inde Magua Moravia. Const. c. 40.

²⁾ Srov. Besednicu v „Národných Novinách“ od 19. a 22. sept. 1885.

Dva obedy.

Rozpomienky. Píše *Anonymus*.

I.

Bola svadba. Pán Rék na Višňovom vydával svoju dcéru Ľubicu. Ľubica bola mladá, krásna a k tomu Slovenka dušou telom. Ale ani mladoženích, Janko Vranay, nemal hany. Čo mu niektorí vytýkali, medzi poslednejšími i jeho pán test, bolo to „y“ na konci mena, bo že jeho otec sa podpisoval bez neho, totiž Vrana. No to je maličkosť a za našich časov nič nového.

Na Višňovom bolo teda veselo a v dome pána Réka nadvrch. Jedlo, pilo, ihralo sa, rozprávalo. Svadobný otec, pán Rék, už šedinami pokrytý, blízko osemdesiatročný stavec, sám si zatančil ani čoby štyridsiatnikom bol býval. Všetko mu ustúpilo na bok, keď si vyviedol do kola prvú družicu Vieronku Kalných. Oči celej svadobnej družiny boli len na nich obrátené. Všetko, celá svadobná spoločnosť jim tieskala a oči hľadiacich len sa tak radostou jagaly, nevynímajúc ani samej družičky, ktorá bola hrdá na vyznačenie starého pána.

Tanec ukončil sa. Dvoranou znelo slávnostné „vivat“ na počesť párku. Starší, mladší len jich tak blahoželaniami zasypávali. Žiaden nechcel vystať; každý chcel, aby jeho slovo počuté a prijaté bolo.

Dcéra Ľubica, syn Janko a zať padli mu kolo hrdla a vybozkávali si otca, ani čoby sami boli bývali. Ostatní ktorí ruky mu podávali, ktorí po pleci ťapkali, a ktorí nemohli sa k nemu dostať, aspoň v povetří rukami kývali.

„Ľúbí sa vám to?“ volá silným hlasom pán Rék, len aby sa z toho kľbka nejako vytočil.

„Vivat! nech žije! sláva mu! pravdaže sa nám ľúbí!“ znelo to zo všetkých strán.

„No, keď sa vám ľúbí, pokračujte ďalej,“ rečie pán Rék.

Hudba zavznela. Vieronka Kalných s mladým Rékom pokračovali v tanci a ostatní mladší, starší jich nasledovali.

Priatelia starého pána usadli k stolom. Pripíjalo sa, štrngalo až milá vec a pritom spomínali sa i staré, zaslé časy. Ku nim, po ukončenom tanci, pripojili sa i niektorí z mladších a poslúchali starých pánov.

Pán Rék vykrútil si svoje husté, šedivé fúzy, pohladil peknú bradu, pozrel dookola po svojich priateľoch a z očí mu len tak oheň sršal, keď vravel:

„Hej, bratia moji, tie staré časy, tie sú už tam. Nikdá to už u nás tak nebude, jako to bývalo kedysi, jako mi to môj otec rozprával a jako som to ešte i sám zapamätal. Žili sme my tu kedysi lepší život. Nebolo vtedy toľko podlých osočovateľov. Vtedy sme tu boli ešte všetci Slováci jako repa; vlastenectvo sa vtedy nepre-

dávalo na funty jako dnes. Nikomu nenapadlo nás napádať alebo len upodozrievať z panslávismu. O panslavisme nebolo chyrovať, lebo židáci a lačni vlastenci nepísali novín. My zemani boli sme vtedy ešte pánni a židáci žobráci. My vozili sme sa na kočoch vo štvorkách a oni chodili s pinklami a kočkami peší. Huj! — vykřikol pán Rék, až to všetkými trhlo — striasol by sa bol vtedy uhorský zeman, zkpela by v ňom zemanská krev viackej ešte jako hnevom, keby mu bol povedal niekto, aby si židovku vzal za ženu. Len myšlienka by ho bola už hrôzou naplnila. A hľa, jako sa časy zmenily. Starí zemani vymreli. Krev zemanských starých rodín v jejich potomkoch ani čoby sa bola pokazila, zvodnatela, zdegenerovala. Nemajú hrdosti, seapovedomia; zdajú sa byť bez zápalu, útlocitu a oduševnenia za vysoké a vznesené ciele, za ctnosť a šlachetnosť. Hej, keby dnes pán Ordódy bol medzi nami! Ten vám vedel veselým byť, snáď i viackej niekedy jako treba; česť jeho však netrpela pritom. Vedel on seba i svojich obrániť. Držal si i dom i celé panstvo v poriadku a slovo jeho malo platnosť i voči krajine na rákoši, nielen tu doma v stolici. Dnes u nás kadejaký holo-brádok, zo škôl vyšibany darmošlap chce hned byť tu slúžny, tu vicišpán, kadejaký vetroplach, čoby sa mal ešte učiť, chce byť už vyslancom na snem, zákonodarcom. Sám nezná dobre, čo je to zákon, a už chce krajine zákony predpisovať. Kurča, má na chrbte škrapinu a už chce sliepku učiť. Jajtelesi, Pinkelesi, Pajzesi, Gzeresi figurujú dnes so starodávnymi slávnymi zemanskými rodinnými menami: Eszterházy, Nádaždy, Révaj, Očkaj, Ordódy — a to všetko možno dnes u nás docieliť za mizerných 50 krajciarov!“

„Výborne! pravdu má!“ prisviedčali starší páni, z mladších však mnohí sa uškŕňali a tu i tu pošuškávali, jakoby si neboli trúfali nahlas svoje mienky vypovedať. Bolo jim to však z tváre čítať, že sú druhých náhľadov.

„Hej, keby dnes starý pán Ordódy vstal a povedali mu, kto jeho meno opováži sa nosiť, ten by sa mu poďíval do očí!“

„Nič by mu dues už neurobil,“ zamrmľal si popod nos mladý Ferencfi; ale bystrému uchu starcovmu predsa to neušlo. I nezostal mu dlžen odpoveď.

„To by ste potom videli. Naši predkovia boli ináč naučení i šablou zvrťat i puškou zaobchodiť jako terajší mladí páni, ktorí v súboji na päť krokov neznajú protivníka nájsť, nejakú ale fiflenu židovskú tú vidia na tisíc krokov. Ste vy mi za hrdinovia, Ryfkám ruky obľizovať!“

Nastal smiech. Mladý Ferencfi chystal sa k odporu i so sebou rovnako smýšľajúcimi. Snáď by boli starého pána na súboj vyzvali, ale si predsa netrúfali, bo museli uznať, že v mnohom mal pravdu. Ale nemohli úplne zamlčať mu všetko, obzvlášte mladý Ferencfi, ktorého sa to nadvrch týkalo, rozpálený a popúdený velikánskym smiechom vyvolá:

„Veru ani o tom, vami oslavovanom Ordódym z tých starých časov nehovoria sa tie najpeknejšie kúsky.“

„Kto vie o ňom čo zlého, nech povie,“ hovoril starý pán. „Čo som ale povedal, je pravda.“

„Pravda je, pravda!“ prisviedčali mu zo všetkých strán. Veselie a zábava šla ďalej, jakoby sa ani nič nebolo prihodilo.

Pripíjalo a hovorilo sa jako predtým. Spomínali staré, zašlé časy. Nebolo zapomenuto ani na pána Ordódyho.

II.

„No hovorte si vy čo chcete,“ povie pán Šumichrast, priateľ starého Réka; „náš domášin má pravdu. Terajšie časy sa nedajú so starými srovnáť. Starý, dôverný spoločenský život odumiera. Nový, to je nenašský, nudný, silou mocou k nám vsantročený, cudzí. O starom pánu Ordódyhovi hovorí sa mnoho. On sa rád zabavil, tu i tu hrubý žart urobil, ale znal i prijať žart. Žeby bol lakomým býval, to nestojí. Čo pán Ferencí hovoril o tabaterke, ktorú že si z lakomstva prisojvil, nie je pravda. Vec sa má ináčej.“

„Čujme!“ vyzývala spoločnosť pána Šumichrasta, aby jej dopovedal, čo Ferencí zamlčal.

Na kňazskej kongregácii, už či to bolo v Ružobrehu a či v Teplíčke, na tom nezáleží,“ hovoril pán Šumichrast, „k veci patrí len to, že zlatú tabaterku, ktorou počila grófka Pongrácka farára strečňanského, obdivovali všetci. Šla z ruky do ruky. Prišla i k rukám pána Ordódyho. Tento ju otvoril a poukúkal každému po šnupci. Keď už všetkých obišiel, zlatú tabaterku dal si do vrečka a s ňou šťastlivo i odišiel preč.“

O pár dní vezie sa kamsi a náhodou stretol sa s farárom strečňanským, idúcim do Trenčína. Ordódy šiel na Strečno. Pred farou kázal zastať. Zišiel z koča a rovno do fary.

Domácnosť farárovu obstarávala tohto sestra Klementína. Hovorilo sa o nej, že je dobrá gazdina, ale prížgľavá. A beda tomu, na koho sa jedenkrát pohnevala. Urputnosť jej nemala hraníc, miešajúc sa i do takých vecí, po ktorých ju nič nebolo; častokrát i svojmu bratovi spôsobila dosť nepríjemností. Malo sa za to, že mu nad hlavou vyrástla, tak že pri nejednom urobil sa hluchým, i že nevidí, len aby sa s ňou dohadovať nemusel, lebo ona musela mať vždycky posledné slovo a rozumie sa, že častokrát i nepravdu pravdou.

I pán Ordódy bol jej trňom v oku. Prečo? to sa nevie. Dost na tom, že ač ho jej brat rád videl, ona ho nemohla priam veľice vystáť.

Sotva teda vnišiel pán Ordódy do chyže, už mu volala v ústrety:

„Pána farára niet doma.“

„Viem, panička,“ rečie tento, „požiadal ma však o to, aby som sa zastavil u vás a povedal vám tú radostnú novinu, že pánom Strečna narodil sa potomok. Krštenie má byť zajtrajšieho dňa. Pani grófka Pongrácka bude krstnou matkou; a ponevác príjde viacej znamenitých pánov, ktorých pán farár ku sebe pozval k obedu,

odkazuje vám, aby ste sa zajtra čo najlepšie zachystala a na čas s obedom hotová bola.“

Panička Klementína, ač nič nehovorila, však predsa to bolo patrné na jej tvári, že slovám Ordódyho nedôveruje. Ordódymu to neušlo, i siahol teda do vrecka, jakoby niečo hľadal. V tom brinklo niečo na zem. Tak sa však zdalo, že si toho ani jeden nepovšimnul.

„Aby ste mne však uverila,“ hovorí pán Ordódy, „a v určitý čas všetko pohotove mala, posielala vám pán farár svoju tabaterku čo znamenie,“ a tu podal jej zlatú tabaterku, uklonil sa a odišiel.

Panička Klementína držiaca tabaterku v ruke zamyslela sa. V tom slniečko oprelo do okien fary, osvietiac jasnejšie chyžu. Panička sa ulaknula, veď sa jej tak zazdalo, jakoby sa postel v chyži ohňom chytala. I pokročí napred. Žiara zmizla. Pri posteli ležal veľký brillantový prsteň. Zodvihla ho teda, schovala a vyšla z chyže.

Prsteň bol pána Ordódyho, pri vyťahovaní tabaterky zviezol sa mu buďto z prsta alebo vypadol z vrecka. Odblesk paprskov slnečných, odrážajúcich sa od drahokamov, poľakal Klementínu. No uspokojila sa. Starosť o pripravenie zajtrajšieho obedu zapúdila úplne zlaknutie. Vyjdúc z chyže stúpala panička Klementína najprv do kuchyne. Tu chvíľu sa pobaviac jakoby rozmýšľala a plány robila. Otvorila komoru a nahliadnuc dnu, vrátila sa do pitvora a z pitvora na dvor.

Na dvore celý krádel kurčat, husy, morky, kačice, jedno cez druhé hrnulo sa ku nej. Chúdatá, keby boli vedeli, čo mnohé z nich očakáva, radšej by boli v protivnú stranu bežali.

Netrvalo to dlho a čosi kamsi celé hrbý jich porezaných ležalo. Chúdatá, sama panička Klementína jich lutovala a nechcela sa ani dívať na slúžky, ktorým to išlo ako po šnôre. Nastalo čistenie a schystávanie až do pozdnej noci. Panička Klementína, jakokoľvek jej bolo niektorých kuričiek a kohútikov ľúto, predsa, aby hostina skvelo vypadnula, oľutovala i svojich miláčkov, a s celou svojou zručnosťou dala sa včasne ráno druhého dňa do práce, aby mohla na čas byť hotovou.

Môžte si sami predstaviť, čo tu bolo behania, rozkazovania, usporadovania. V kuchyni sa pieklo, varilo, smažilo; tu škvŕčalo, tam kypelo, len prihárať nikde nesmelo. Ej, to by bol krik býval!

Vo svetniciach, tam sa už stoly spolu skladaly, prikrývaly, urovnávaly. Klementína bola jako na obrtlíku. A jakoby nie? Veď poľudnie už odzvonili a hostia mohli každým okamžením doraziť.

„No, chvála Bohu!“ povzdychla si panička Klementína, keď už aj stoly mala prikryté, kvetami okrášlené a tak vydatými koláčmi: bambušky, božiemilosti, rukávničky, makovníčky a čo ja viem, jakovými všetko pečivami ustrojené, ba i víno prihotovené. „Ej, budeže ten môj brat rád, keď to všetko uvidí,“ a jej uhorúčaná červená tvár len jej tak radosťou jasala. Pozrela ešte po všetkom. Bola spokojná. Usmiala sa a rožkom bielušej zásterky prejdúc si po tvári, chcela výstf zase do kuchyne. V tom zarachotil

koč na dvore, Klementína uradostnená beží k oknu. Bol to koč bratov.

„No už prijdú,“ pomyslela alebo i hovorila, a tam ta, jako srnka zmizla v kuchynských dverách.

Pán farár Orišek sostúpil z koča samojediný. Vnúdrc do chyže nemálo zostal prevapeným, spatriac toľké stoly tak bohato a skvele pristrojené. Myslel si, čo to asi má znamenať? ale pritom všetkom nezdal sa byť veľmi zvedavým. Posadil sa na svoje obyčajné miesto, nalial do pohára štvrtočku vína a vypil, pokojne čakajúc na vysvetlenie.

A netrvalo to dlho. Uradostnená, Klementína potichúčky otvorila dvere a len ukradomky strčila dnu uhriatu tvár, aby mohla potajomky vidieť svojho brata, jaký asi účinok jej prípravy na jeho tvári spôsobily. On sedel tísťko, pokojne. Sestra vnikla do jedálne, privítala brata a hľadiac mu do očí riekla:

„Ani ma len nepochváliš?“

„Začo?“

„Že som všetko pripravila.“

„No pekne, duša moja! Len mi daj niečo už pod zuby, ja som vyláčnel.“

„A nebudeš čakať, až ostatní prijdú?“

„Kto?“

„Nuž grófka a ostatní hostia.“

„Ja neviem ani o grófke, ani o hostoch ničoho.“

„Nevieš? Čo to za reč od teba?“ rečie premeneným hlasom panička Klementína; „však si mi ty odkázal po pánu Ordódym, aby som prichystala obed, že bude krštenie, bo že panstvu narodil sa potomok.“

„Nie, duša moja, nič neviem o tom; ja som s pánom Ordódym ani nehovoril.“

Klementína zbladla a musela si sadnúť, aby nepadla, bo sa jej zdalo, že jej všetko zpod nôh uhybá. Keď jej to trocha prešlo a prišla k sebe:

„No, neposlal si mi po ňom svoju tabaterku, čo si bol od grófký do daru dostal?“

„Nie ja; tá bola od kongregácie u neho.“

Klementína pustila sa do plaču. A jakoby aj nebola mala plakať, keď sa toľko naustávala, toľké spustošenie vo svojej milej drúbeži porobiť dala, a to všetko nadarmo. Pán Ordódy urobil si žart s ňou, ktorým ju na posmech vystavil. Nie, to mu nikdy nemohla odpustiť. I plakala tak žiaľno, že samému bratovi bolo jej ľúto.

„No, Klema, neplač už toľko,“ rečie jej brat, „veď nám to on iste vynahradí.“

„Nie, to mu nikdy neodpustím!“

„Nesmieš byť pomstlivá!“

„Jakou mierou mne on namerá, i ja mu takou odplatím;“ na to vstala a vyšla von do kuchyne, aby nastolila obed svojmu bratovi.

Pán farár jedol s chuťou, ale jeho sestre nechutnalo. Bola

rozžialená, rozlúštená i rozochvená. Chvíľami ju len tak potriasalo, jako čoby zimnicu mala.

Čelaď však farská a mnohí Strečňania chválili si za dlhé časy, že jim tak dobre nechutnalo ani predtým, ani odtedy, a nevedeli sa prenachváliť pána farára a paničky Klementíny, ktorí jich tak bohato pohostili. Bohatý a dobrý obed na strečňanskej fare ešte i jích pravnukovia znali vychvalovať.

„S tým sa ale celá vec ešte neukončila,“ povie ktosi, keď pán Šumichrast prestal vypravovať.

„Pravda je,“ poznamenal tento; „druhý obed bol protivou prvého. O tom však až po našom obede, alebo jestli sa páci, nech zas druhý pokračuje.“

„Prosím, páni bratia,“ rečie pristúpivší domasín pán Rék, „prosím, nech sa líbi k maličkému obedu. Pri obede alebo po obede, jako sa bude pánom líbiť, v rozhovore alebo v inej zábave môžu pokračovať. Prosím, nech sa líbi posadať.“

Hostia posadali, bárs mnohí z nich nepocítili toho nutnú potrebu; veď boli na svadbe, ktorá už viac dú trvala a ktorá vo všetkom hojnosťou oplývala. No ale stať sa muselo. I stalo sa teda dľa vôle pána Réka.

III.

Bolo po obede. Svadobná spoločnosť u pána Réka podelila sa na rozličné väčšie menšie krúžky, ktoré sa spoločne zabávaly. Jeden z tých najväčších, ale i najmiešanejších bol zajiste ten, v ktorom nachodil sa pán Šumichrast a v ktorom spomínaly sa tie staré, zašlé doby.

Spoločnosť vyšla von do záhrady pána Réka, kde pod velíkanskou hustou lipou nachodil sa stôl, lavice a z kameňa kresané sedadlá. Kde kto mohol, tam si sadol. Bolo všetkým po vôli, aj tým, čo na kamenných sedadlách sedeli, aj tým, ktorí sa radšej na mäkkú pažiť uložili.

Pán Šumichrast pokračoval vo svojej besede:

„Od osudného obeda na strečňanskej fare minulo niekoľko týždňov. A síce zväčša pršalo, jako čoby i nebo bolo plakať chcelo s paničkou Klementínou na Strečne.“

Pán Ordódy dávno bol zapomenul na svoj žart. Bolo mu pri dlho na Višňovom i žiadal si už niekam povyjechať, aby sa povyrazil.

Konečne i nebo sa vyjasnilo a zdalo sa, že bude zase pekne. V panskom kaštieli pána Ordódyho je živo. Hostia sa schodili. Už takmer ani miesta niet pre nich. Pán Ordódy bol cele uveličený. Smial sa, žartoval, vtipkoval, jakoby to ani on nebol býval, ktorý počas minulých dažďov sem tam mrzuto bol sa prechodil po priestoroch, vtedy tak pustými a mŕtvými sa mu zdajúcich teremov rozsiahleho prízemného domu.

Po dvore ozýva sa jeho hrubý, mohutný hlas, vydávajúci rozkazy ku nastávajúcej honbe. Keď už myslel, že všetky potrebné

rozkazy vydal a poriadky porobil, vrátil sa do dvorany ku shromaždeným hosťom.

S ním zároveň vkročila medzi hostov, len že druhými dvermi, i pani Ordódyčka, ktorá povedomá svojej hodnosti, asnáď i krásy, hrdo si kráča dvoranou, avšak nie bez vlúdno-prívetivého ukľonenia, ktorým vítala shromaždených hostov v dome svojho pána. Ku nej pripojil sa i pán Ordódy, idúc jej v ústrety; s poklonou zaviedol ju na miesto za vrch stolom.

Dvoranou ozvalo sa hlučné „vivat,“ keď pani Ordódyčka zaujala svoje miesto a vedľa nej ostatnie panie. Shovor točil sa zväčša okolo zajtrajšej poľovačky; z prítomných všetci lutovali, že pani Ordódyčka tentokrát nesúčastní sa na poľovačke.

„Až druhýkrát, pánovia,“ reče s úsmevom pekná pani; „to by mi bolo primnoho tri dni.“

„Už teraz sa tešíme príhovedi vašej milosti,“ klaňajú sa bližší ďalší.

„Ale, pánovia!“ povie Ordódy, „zajtrá vám načim skoro stať. Potom ale obrátiac sa k domácemu kňazovi reče:

„Reverendissime, zajtrá nech sa ponáhľajú so svätou omšou; môžu to raz i na kratšie vykonať.“

„Pána Boha nesvobodno ukracovať...“

„To ani ja nežiadam,“ skočí mu do reči Ordódy; „nech sa jim ale ľúbi zajtrá skorej teda vstať a služby božie čo najkratšie zakončiť, bo už teraz je deň krátky.“

Domáci kňaz sa mlčky uklonil. Výraz tváre však mu prezradzoval, že sa ho slová pána Ordódyho nemilo dotkli.

Spoločnosť sa onedlho rozišla, každý na svoj vykázaný mu byt, aby si vypočinuli k zajtrajšiemu dňu. Mnohí však ani spať nešli a usniesli sa, že budú až do rána hore.

Na druhý deň ešte bola tma a už sa ozýval zvonec z káplnky kaštieľa pána Ordódyho. Páni, jakoby jich elektrizoval, poskákali hore. V dvorci nastal čulý ruch. Koho nezobudil hlas zvonca, toho zobudil muselo zavíjanie a štekot psov.

Pán Ordódy i so svojím mládencom Števom Zaričským bol už na nohách.

„No, vieš čo, Števo,“ hovorí mu Ordódy, „dnes na večer alebo zajtrá ráno pôjdeš na Strečno do fary a na pozajtre dáš nám prichystať obed.“

„Ej, prosím ponížene jích milost,“ škriabe sa Števo za uchom, „nech neráča sa nahnevať —“

„No, čo máš zase?“ odsekne Ordódy.

„Nič, len to, že sa bojím.“

„Koho?“

„Paničky Klementíny.“

„Hahaha!“ rozosmial sa pán Ordódy; „ty že sa bojíš? A za ženu sis' ju chceš vziať!“

„Hia, to bolo iné, jích milost. Odtedy sa pohnevala panička na mňa i na jích milost, že ju ráčili...“

„Aha, už viem! No ale musíš ju íst udobriť. A keď sa ti to podarí, potom dovoľm sa ti oženíť.“

Števo sa poďakoval síce, ale tvár sa mu nevyjasnila. Hej, keby mu to pán jeho bol len pred pol rokom dovolil: vtedy by bol skákal ani mladý baranec, teraz dovoľenie pánov je mu lahostajným, bo panička Klementína sa hnevá, ach, velice hnevá a on si ju netrúfa udobriť. No ale rozkaz svojho pána musí vyplniť; poručená teda Pánu Bohu; so svesenou hlavou, plnou storakých myšlienok kráča za svojím pánom.

Na kaplnke ozval sa zvonec po druhýkrát. V osvetlenej kaplnke bol pán Ordódy prvým so svojím mládeucom. Domáceho kňaza tu však ešte nebolo. Ordódy zmraštil tvár. No netrvalo to dlho, čo i kňaz prišiel. Omša sa započala, ale pánu Ordódymu zdala sa trvať prídlho. Pozorovali to všetci prítomní, len jediný snáď Števo Zaričsky nie, ktorý sa zo všetkých najvrúcnejšie modlil za zdar jeho výpravy a šťastlivého pokonania vo fare strečnanskej. Bol on opravdová protiva svojho pána v kaplnke, ktorý hneď kašlal, hneď nohami ťuchal, hneď sa v stolici hniedzil, jakoby na špendlíkoch bol sedel: dávajúc každým pohybom i pohľadom svoju nespokojnosť na javo; kdežto Števo ticho, pokojne sa modliac, snáď sa mu dnes omša prikrátkou byť zdala.

Bolo po omši. Pán Ordódy vybehnul z kaplnky ani vietor. Za ním hrnuli sa ostatní, šopakajúc sused susedovi.

Ešte sa nebrieždilo ani dobre, spoločnosť už opustila dvorec pána Ordódyho. Domáci kňaz s nimi. Pán Ordódy bol veselý: dovádľal, žartoval s každým, nevynímajúc ani samého domáceho kňaza, jakoby už bol dávno na dlhú omšu zapomenul. Už sú v Horách. Zosadnú z koní a stúpajú pešmo hore vrchom. Kone vzalo slúžobníctvo do opatery a stúpalo inou cestou.

Pod vrchom žblnkotá tichý horský potôček. Dnes však nezdá sa to byť ten starý, tichý, čistý potok, veď brehy jeho sú skoro preplnené, následkom padlých dažďov, ešte neodteklou, šedivou vodou.

Cez potok však má viesť lavička. „Kdeže je? — snáď ju voda vzala;“ hovoria niektorí.

„Oj nie!“ rečie pán Ordódy; „musíme trocha vyššie ísť.“

I stúpajú napred, hľadať lavičku. Každý chce byť prvým, ktorý by ju najsamprv zočil a na druhý breh sa dostal. Medzi týchto patrí i sám domáci kňaz pána Ordódyho, snáď z povďačnosti, že sa hnev pána patróna tak napochytre utíšil.

A vskutku podarilo sa mu, že prvý lavičku zočil a cele vytešený zavolá:

„Vivat! Tu je lavička!“

„Vivat!“ volajú ostatní, chvaliac bystrý zrak kňaza. I pán Ordódy ho pochválil a príduc k lavičke rečie:

„No placeat reverendissime; prvý ste zočili lavičku, nech sa vám teda ľúbi i prvému preísť.“

„Rogo humillime! Nech sa ľubi domine illustrissime!“ núka kňaz pána patróna.

„Rogo, ecclesia precedit tantum placeat,“ rečie Ordódy, tisnúc kňaza napred.

Kňaz, vysoký, hodný chlap, stúpa si hrdo po lavičke, že sa len tak kľíše pod ním. Tu však zrazu praskne — a on padol do vody; lavička sa pod ním prelomila, bo bola do polovice podrezaná.

„Aha, to pomsta!“ pomyšlel si pán farár, a jako čoby sa nebolo nič stalo, povie:

„Pánovia! Darmo je, ja som už zamáčaný; kto z vás chce preísť na druhú stranu a nechce sa zamáčať, toho vďačne prenesiem, však mám, chvála Bohu, toľko sily, že si z vás i najťažšieho trúfam šťastlivo preniesť.

„Sláva mu!“ volá prvý pán Ordódy; „prijímame.“

„No teda, nech sa ľubi; čo ľahších i po dvoch prenesiem odrazu.“

I začal jich prenášať radom. Už boli všetci na druhej strane, len pán Ordódy nie. Ale i toho už vzal v silné náručia. Sotva však urobí dva kroky od brehu, rečie:

„Illustrissime, vy ráčite za troch vážiť.“

„Alebo vy ste ráčil už všetky sily vaše vyčerpať;“ odpovedá Ordódy.

„Nie, vaša milosť! opravdu, veľmi ráčite byť závažný; neráčite mať peniaze pri sebe?“

„Pán Višňovský nie je nikdy bez peňazí,“ odpovedal Ordódy.

„Teda ani teraz?“

„Pravda, ani teraz!“

„To je tá príčina, že ráčite byť tak ťažký. K neuneseniu, Illustrissime, a to tým viacej, že mi môj rád duchovný prísne zakazuje peniaze nosiť, nemôžem, nesmiem ďalej ani krok urobiť, lebo by som vedome hrešil.“ A tu hodil pána Ordódyho doprostred potoka, kde vedel, že je najhlbšie.

Jedni sa smiali, bo sa nemohli smiechu zdržať, druhí len s veľkým namáhaním smiech v sebe dusili, iní sa strachovali, že pán Ordódy dopustí sa nejakého prchkého skutku, iní sa báli, že sa jim celá zábava pokazila a že snáď z lovu nič nebude. Ale obava jejich sa nenaplnila. Pán Ordódy nedal na seba ničoho znať, bárs snáď mu to i po vôli nebolo. Bol prináruživým lovcom, než aby snáď preto bol lov prekaziť chcel.

Dobrá rozmar trval i na ďalej. Spoločnosť stúpala chvíľu ešte pospolu, ale potom sa rozdelila. Ďalšia jich zábava nemá pre nás žiadnej zaujímavosti; zanechme jich na čas, i tak sa sídeme s nimi. Do videnia teda, na Strečne. My zatiaľ vratne sa aspoň na chvíľu do opusteného dvorca pána Ordódyho na Višňovém.

IV.

Na Višňovom bolo pusto, ticho; väčšina služobníctva odišla na lov, doma zostali len tí najpotrebnejší. Pani Ordódyčka prechodila sa po komnatách.

Tichosť dvorca prerušená bola hrčením kočiara. Kočiar nevnišiel do samého dvorca, ale zastal len pri vchode. Pani Ordódyčka kuknula von oknom, ale ihneď sa utiahla nazad. Z kočiara vystúpila figúra, v ktorej hneď na prvý pohľad poznať mohol každý, ku ktorej národnosti prislúcha. Ohnutý nos, šedivá brada, osmahlá tvár, malé, hlboko vpadnuté oči, vypúlené perny, k tomu ku predu naklonený chod, prezradzovaly, že musí byť židák.

Abrahama Sicera znali na okolí všade, tak i na Višňovom v osade i v kaštieli. Dnes — lebo on to bol sišiel z kočiara — je pripravenejší, ako obyčajne. Na hlave trojrohý klobúk, zelený frak, po kolená nohavice, žlté pančuchy a na nohách vyleštené črevice s veľkými mosadznými prackami.

Abraham sotva vnišiel do panského dvorca, obnažil plešivú svoju hlavu a s klobúkom v ruke, obzerajúc sa na všetky strany, či by kde koho nevidel, kráča so sklonenou hlavou ku predu, ku kaštielu pána Ordódyho.

Nevidiac nikoho, osmelil sa vnišť do predsieni. Ale i tu zdá sa, že nikoho niet. Za dlhšiu chvíľu ani šuchanie nohou, ani kýchanie nič neprospeľo: v chodbe sa neukazovalo živej duše.

Konečne dlhé šramotenie Abrahamovi predsa pomohlo. Dvere, a síce práve tie, pred ktorými plešivý Abraham šramotil, sa otvorily. Abraham urobil tú najľubeznejšiu tvár, klaňajúc sa do predu, pričom roztvoril svoje náruče, ani čo by chcel niekoho uchvatiť. A práve ten výraz jeho tváre a hlboká poklona s rozostretými rukama natoľko zastrašily chýžnu pani Ordódyčky, že s výkrikom prelaknutia zaplesknula dvere, až sa otriaslo všetko v chyži. Sám Abraham nafakal sa z počiatku a nevedel, či má zostať a vyčkať, čo sa ďalej bude diať, a či pobrať sa len ďalej, dokiaľ ho neuvidia. No k poslednejšiemu už nebolo času, bo dvere sa otvorily zase a z nich kukalo zvedavo niekoľko ženských na strašidlo, ktorého sa nafakala chyžná.

Abraham sa neusmieval už jako predtým, ale jako najlepšie vedel, tak sa klaňal: ženské sa rozosmialy. To osmelilo Abrahama, že sa pýtal po Osvietenom pánovi. A keď mu povedaly, že ho niet doma, tým smelšie rečie:

„Ale jej najmilostivejšia osvietená milosť, pani Veľkomožná ráčia byť doma?“

Ženské prisvedčily, a hneď išla jedna, aby Abrahama oznámila pani Ordódyčke, ktorá o chvíľu vraciac sa k ostatným, uviedla Abrahama do svetnice paninej.

„No, čo vaša žiadosť?“ pýta sa pani Ordódyčka až k zemi klaňajúceho sa Abrahama.

Abraham, obzerajúc sa po svetnici a vidiac, že tu okrem paney nikoho niet, hľadajúc čosi vo svojom zelenom fraku, povie:

„Rúčky, nôžky ľúbam, najosvietenejšia milosť, — ponížene prosím, aby Boh Abrahama a Izáka, našich otcov —“

„No len na krátko, Abrahame,“ pretrhne ho pani Ordódyčka, zbadajúc, že sa k dlhej reči chystá, „nemám dnes času.“

„Áno, prosím ponížene, len maličkú chvíľočku: nech ráči vaša

milosť mi tento prsteň odkúpiť; celé moje bohatstvo; krásny klenot a drahý, ktorý len tak veľké panstvo môže zaplatiť; — ráčte sa len zhliaďnuť, že má Abrahama pravdu.“

Pani Ordódyčka vzala prsteň, pozre na Abrahama, ktorý žmurkajúc maličkými očami, pozoroval ťahy tváre odrazu zbladlej panej.

„Jak si prišiel k tomu prsteňu, žide?“

„Kúpil, kúpil, osvietená pani!“

„To je ukradnutý prsteň!“

„Ny! ukradnutý! snáď nájdený — alebo —“

„Ukradený je! Či vieš, či to prsteň?“

„Či je, to viem; či bol, potom mňa nie je nič a či bude, to ešte sám neviem. Ja mám svedka, že nie je ukradnutý, ale skorej darovaný.“

„To je lož, Abrahame! Ten prsteň je môj!“

„Snáď bol len; osvietená pani ho ráčila nekomu darovať.“

„Môj pán ho dostal odo mňa.“

„Osvietený pán mohol ho zase nekomu darovať. Snáď priateľke nejakej.“

„Mlč, Abrahame! lebo keby ťa počul môj pán, tylom ti nechá jazyk vytiahnuť. A aby si vedel, nepovieš-li mi pravdu, jako si k nemu prišiel, tu ťa zadržím, až príde pán Ordódy domov. Rozumels' ma?“

„Rozumel, osvietená pani! So mnou však samotným nič neporiadite, jestlize neráčite dať zavreť i tú paničku, ktorej vlastne prsteň patrí a ktorá dolu v kočiari na mňa čaká; lebo ja ho len inenom jejím predávam a bez nej som sa ani neopovážil sem ísť, bo som dobre vedel, žeby sa mi mohlo zle povodiť.“

„A tá kde že ho vzala?“

Abraham pokrčil ramenama hovoriac:

„To ja už neviem, ani mňa nič po tom. Jestli ráčite dovoliť, zavolám i paničku, nech sa ona vašej milosti vyzpovedá, a povie, odkiaľ ho má.“

Pani Ordódyčka poslala svoju chyžnú, aby išla pozrieť, či je kto v koči? potom ale, obrátia sa k Abrahamovi pýta sa ho:

„A čože žiadaš zaň? — veď si povedal, že je tvoj.“

„Povedal, lebo mňa prosila, aby som ju neprezradil. Prsteň je hoden 150 dukátov; ona však uspokojí sa s 80 a mne vaša osvietenosť ráči dať maličkosť 20 dukátov, to bude rovných sto. Zaslúžil som si jich, lebo keby nie mňa, kto zná, do čích rúk by sa dostal bol tak drahocenný klenot.“

Navrátiť sa chyžná vraví panej, že v koči nachodí sa mladá ženská, ktorú keď oslovila, odvrátila sa od nej na druhú stranu.

Chyžná odišla. Ordódyčka pristúpila ku svojej kasni, vytiahla odtiaľ mešec a hodila ho židovi k nohám s tými slovami:

„Abrahame, tu máš a chráň sa kedy v živote o prsteni hovoriť, bo vtedy trestu neujdeš, a varuj sa, dokiaľ si živý, abys buďto mne alebo Ordódyemu pod oči prišiel, lebo beda bude tvojej koži. Teraz choď!“

Abraham zodvihol mešec s dukátami a čo mohol najrýchlejšie,

pospiechal ku kočiari, a sotva že si sadnul, už v najspešnejšom cvale uháňaly kone preč z Višňového.

Abraham od tých čias nikdy viac nebol na Višňovom a triasol sa, dokiaľ len živ bol, vždycky, keď niekto spomenul meno pána Ordódyho alebo jeho panej.

Pýtate sa snáď, kto bola panička, čo sa s Abrahamom viezla? Dokládať mi to sotva treba, bo všetci ste iste uhádnuť, že to bola Klementína Oriěškova. A nemýlili ste sa. Jako prsteň dostal sa do jej rúk, i to viete. Cesta Klementíny na Višňové bola cesta pomsty na pánu Ordódym.

V.

Števo Zariěcký skoro od večera čaká na paničku Klementínu a už je ráno, ba čo chvíľa i poludnie a paničky Klementíny nikde nič. Nikto nevie, kam sa podela, ani len jej vlastný brat. To vedia, že sadla do koča a že sa kamsi viezla, ale kam? To nevie žiadou povedať. Števo vykonal pozdrav i vzkázanie pánu farárovi a vrátil sa smutný ku poľovníckej spoločnosti. Mrzel sa sám nad sebou, bo sa nazdával, že Klementína sa len pred ním skryla.

Bolo už hodne po poludni, keď vtiahol koč do fary a z neho vystúpila panička Klementína. Sotva že ju zpozorovala drúbež na dvore, už sa s krikom hruľa k nej, Klementína však si jej nepovšimnula. Dosiahla síce, čo si bola priala, ale výsledkom svojej pomsty nebola, aspoň nezдалa sa byť spokojenou. Prevzaté od Abrahama dukáty ani čoby ju byly páľily, šmarila nimi do skriene. Na otázky bratove len málo odpovedala a oproti čeladi bola docela nevrľá.

„Klema,“ hovoril neskoršie brat, „zajtrá budeme mať hostov.“

„Dobre!“ povie Klementína s výrazom, že jej to cele všetko jedno.

Brat očakával, že sa zpyta, koho? ale ona mlčala; preto o malú chvíľu rečie zase:

„Ani sa nezpytuješ koho?“

„A na čo?“

„Na čo? — aby si vedela, čo máš prichystať.“

„To je moja starosť.“

„No dobre,“ rečie namrzeno jej brat, „aby si vedela, príde pán Ordódy s celou poľovníckou spoločnosťou; ja som jim prisľúbil, že jich budeme očakávať. Nemáš-li ty vôle, alebo jestli si chorá, zavolať kuchárku.“

„Pán Ordódy nás mohol ušanovať svojou prítomnosťou; kuchárky nepotrebujem, o hostinu sa postarám.“

Na druhý deň skoro ráno odvolali pána farára k nemocnému. Vrátil sa až k poludniu domov. V chýži našiel stoly poprikryvané, tanieri porozkladané i s ostatným stolovým náradím. Neskoršie mu však napadlo, že v celej fare je ticho, jakoby tu ani nikoho nebolo bývalo. Vnide do kuchyne a zostane zarazený stáť; veď tu ani ohňa nekládli, ani tu nikoho nebolo.

Zcela znechutený a nazlobený vyjde do chodby, kde sa stretol s Klementínou; premerajúc ju od hlavy do päty nie tým najpeknejším pohľadom, povie:

„Čos' mi to za jaký kúsok vyviedla?“

„Nuž, čo som ti vyviedla?“

„Prečo si obed neprichystala? — ale takéto posmech, takúto hanbu mi urobiť —“

Pán farár by bol i ďalej hovoril a sestra mu odpovedala; veď tak sa zdalo, že bola dobre prichystaná a proti útokom na všetky strany ohradená. Tu však príbehne chlapec do fary, oznamujúc, že mnoho panstva ide z hôr a že idú do fary.

„Čo teraz si počatí!? Jaká hanba!“ — zkríkne farár a začne si vlasy trhať oboma rukami.

„No nechaj to všetko na mňa;“ krotí ho sestra; „však som nemohla skorej chystať, keď som nevedela, či vskutku príde, ani koľko jích bude?“

„Ale ztrať sa! Takú hanbu mi spraviť; — jako sa postavíš jim pred oči?“

„No keď sa jim nechceš pred oči postaviť, schovaj sa, a keď bude všetko hotovo, potom sa ukáž;“ i schopila ho a ťahala za sebou na druhý koniec chodby.

Na dvore bolo počuť hlasy prišlých poľovníkov.

„Už sú tu!“ rečie farár.

Klementína otvorila veľikánsku kasňu, ktorá tu na chodbe stála a rečie: „No keď chceš, môžeš sa sem schovať zatiaľ;“ brat neodporoval a keď ho dnu tlačila, ani sa nebránil.

Už bol dnu v kasni; Klementína ju zavrela a sotva že odkročila od nej, už znel hrubý hlas pána Ordódyho chodbou, ktorý sa tázal po pánu farárovi. Ale nikto mu neodpovedal. Vnišiel do izby a za ním ostatní, ale i tu nikoho nenašli.

Vnišli do jedálne, kde najdúce stoly poprikryvané, potešili sa. Prešla chvíľa, však nikto sa neukazoval. Pán Ordódy začal kľiať, až sa to rozliehalo. V celej fare nebolo človečeka.

Naposledy predsa vynášli paničku Klementínu, pán farár však nebol k nájdeniu; darmo sa po ňom dopytoval Ordódy, bo slovám Klementíny nedôveroval, keď mu hovorila, že nenie doma, ale že príde už dosť skoro.

„Nuž a obed ste nám dali prichystať?“

„Všetko je hotové, pánovia, v bočnej chyži; ponevác som ale nedávno na rozkaz pána Ordódyho všetku hydinu poškrtiť dala, nezostalo mi nič, len prázdne tanieri a tie sú prichystané.“

„Ale my nepôjdeme odtiaľ, dokiaľ nás statočne nepohostíte!“ zkríkol pán Ordódy.

Klementína pomkla plecami, jakoby povedať chcela, že ona nedbá.

Ordódy vyšiel na dvor; tu sa priblíži k nemu chlapec, ktorého smie pred chvíľou boli vo fare videli.

„Panáčku!“ oslovil Ordódyho, „ja viem, kde sú pán farár.“

„A kde?“

„Tam na chodbe v tej velikej kasni; panička jich tam zamknuli; ale nevyzraďte to, že som to ja vám povedal.“

Ordódy prisľúbil a dal chlapcovi dvadsiatnik. Tento vyskočil, zapískol jako zajac a vybehol zo dvora. Ordódy vnišiel zas do fary.

„No, páni moji! jako som povedal, zostaneme pri tom. Pán farár nám sľúbil obed, my sme prišli a nepôjdeme skorej odtiaľ, dokiaľkoľvek nám po vóli sa nestane. Ponevác to ale snáď dlhšie potrvá, aby nám nebol dlhý čas, budeme sa cvičiť v strieľaní do cieľa. Chodba táto je k tomu jakoby nárokom stavaná. Vidíte hen tú velíkanskú kasňu: tá nám bude cieľom;“ a hneď išiel a značil stredobod.

Sestra farárova zbladla a triasla sa na celom tele. Chcela hovoriť — nemohla. Vyšla a stala si na prostred chodby, jako čoby chcela proti sa postaviť a nedovoliť.

„Prosím paničku Klementínu, aby ustúpila,“ rečie Ordódy, ale Klementína nehýbala sa. Ordódy ešte raz ju oslovil, aby sa odstránila, keď však neuposlechla, povie:

„Páni, do radu! strieľať budeme radom; ja započnem.“

„Pre Pána Boha! nestrieľajte!“ vzkríkla zúfalým hlasom Klementína. Bolo neskoro. Rana vypálila: panička padla na tvrdú kamennú dlažbu, z kasne ozval sa výkrik: kolo úst pána Ordódyho pohrával pokojný úsmev, tváre však jeho spoločníkov zaujala bladosť; všetci zostali jako hromom omráčení.

Vystrelená guľa zaryla sa hlboko do podlahy. Pán Ordódy chcel nastrašiť Klementínu a v kasni zavreného, nepomysliac na následky nerozvážneho žartu.

Paničku Klementínu, ktorá od strachu zmeravela, bez povedomia odniesli do svetnice; z otvorenej kasne vystúpil cele bládý, s divoko vypulenými očima pozerajúc na prítomných jej brat, vlny mu na hlave ešte dupkom stály.

Pán Ordódy a s ním celá spoločnosť zapomenuli na obed a keď sa jim pošfastilo, paničku Klementínu pomocou prišlých žien z mdlob prebrať, pobrali sa i bez obedu ďalej. Lahtikársky Ordódy bol potrestaný za svoj zemanský prepych; skoro potom utratil majetok a všetko svoje bohatstvo. Z námluv Števa Zaričského nebolo nič. Panička Klementína chorela za dlhé časy, jej brat sa skorej zotavil. Klementína však, keď i vyzdravela, zostala navždy ťažkomyselnou. Pán Ordódy prišiel síce ešte jedenkrát do fary i so Števom, ale panička jich neprijala a o vydaju ani počuť nechcela. Museli teda s neporízenou sa navrátiť.

Abraham Sicer počujúc o udalosti vo fare, prišiel tiež sem. Strach ho dohnal. Pani Ordódyčka dala mu mešec s dve sto dukátami za prsteň, z ktorých však on ani polovičku paničke neodviedol; priniesol jich do jedného a odovzdal pánu farárovi, ktorý neznajúc o ničom, podivno hľadel na Abrahama. Abraham vyrozprával mu všetko, jako bol s paničkou na Višňovom a prosil ho o prímluvu: bo že sa bojí toho prísneho pána.

Pán farár poslal dukáty pánu Ordódyemu, ale ten jich neprijal.

ba pridala k nim snáď ešte viacej, jako tých bolo a pán farár na výslovnú žiadosť pani Ordódyčky musel ich prijať pre svoju sestru.

Pripomenúť mi ešte treba, že pani Ordódyčka navrátiťšieho sa z lovu svojho manžela nie najmenejšie prijala. Napnutosť pre prsteň trvala za mnoho dní, až keď pán farár strečianský poslal Abrahmovi za prsten vyplatené dukáty, vysvetlila sa vec s prsteňom pána Ordódyho. Manželia sa pomerili a pokoj s laskavosťou a úprimnosťou prebýval zase jako predtým na Višňovom.

„Vivat! Nech žijú aj naši novomanželia!“ pripijali hostia pána Réka novomanželom, keď pán Šumichrast ukončil svoje vypravovanie.

VI.

Sme už u konca. Aj veselie u pána Réka muselo mať svoje ukončenie. Ukončilo sa, ale tí, ktorí na ňom boli ju vždycky spomínali a spomínajú až podnes, obzvlášte starého pána Réka, ktorý tak znamenite vedel svojich hostí zabávať, že sa s ním a domom jeho ani len rozlúčiť nevedeli.

Neminul však ešte ani rok a Janko Vrana bol starým svatom a jeho Lubica širokou na svadbe pána Ferencího a mladucha, či viete, kto bol? Vieronka Kalných. Veselie by bolo snáď i skorej bývalo, ale nemohli sa pre reč sobášnu dohodnúť. Ferencí žiadal, aby boli po maďarsky, Vieronka ale ináč nechcela privoliť, len po slovensky. V tom ju i starý pán Rék podporoval. Zvíťazila. Starý pán Rék bol veselým na veselí Vieronkinom.

O niekoľko rokov pozdejšie bolo veselie mladého Réka s dcérou horlivého rodoluba slovenského v B... Sobáš bol nemecký, zdravice nemecké, svadba nemecká, lebo mladá nevesta vyžiadala si to tak.

Lubica Vrana plakala na veselí a s ňou i pani Trnovská; tak volali pani Ferencího. Trnovský bolo jeho starootcovské meno. Odtedy, čo sa oženil, nehneval sa na to meno.

Prečo plakaly tie dve slovenské duše spolu?

Starého pána Réka nebolo už medzi nimi. Pán povolal ho k otcom. Lubica s Vieronkou plakaly snáď za ním — snáď i nad dačím inším?

Slovanskosť Uhorska na konci X. stoletia.

Podáva *Fr. V. Sasinek*.

Mnohý pokrúti si hlavou nad týmto nápisom a pomyslí si, že ja už len všetko chcem poslovančiť. Takému úsudku sa nedivím, lebo tak porušený dejepis, jaký sa v Uhorsku vtíka do hlavy, nemôže plodiť inšiu zdravšiu myšlienku. Tí, ktorí majú Uhorsko na konci X. stoletia za maďarské, majú len plané bombasty, nie ale

dejepisné svedectvá k dokazovaniu maďarskosti Uhorska na konci X. stoletia. Pozdejších Kumánov (Palóczok és Kúnok) silou mocou stotožnili s Čiernymi Uhami Arpádovskými a spáchali tým jakési *fait accompli* (dokonanú udalosť) v dejepise Uhorska: že Arpád priviedol do Uhorska ľud jazyka maďarského. O tom, že je to lož, jednal som vo všeobecnosti na inom mieste¹⁾; tu jednáť budem podrobne o nektorých okolnostiach, ktoré nám predstavia Uhorsko čo slovanské, nie ale čo maďarské.

I.

Na prvom mieste zaslúži kniežatský dvor, aby sme naň obrátili zrak. O manželke Jesovej praví Ditmar, že po *slovansky* menovala sa *Beleknegini* t. j. krásna pani = *pulchra domina*²⁾. Kto zná mluvu slovanskú, ihneď pozoruje, že tuhá Ditmar (jako aj inde) podal pochybenú etymologiu; v „*Bele*“ videl talianske *bella* (pulchra, krásna); pri „*knegini*“ bol už so svojou etymológiou u konca, keď to slovo vzal za *domina* (pani). Beleknegini je nič inšie, leda Vele-Knagina, Vele-Kúahyňa čili Vele Knežna (Magna Principissa, Gross-Fürstin, föhercegnö).

Beleknegini čili Veleknahyňa — jako to každému padá do očí — nenie krstným menom ale menom hodnosti panovníckej: teda u dvoru kniežatského v Uhorsku na konci X. stoletia platilo slovanské pomenovanie najvyššej krajiuskej hodnosti, tak, že keď manželka panovníka nosila meno Veleknahyuy, jej manžel Jesa musel mať podobne slovanské meno svojej najvyššej krajiuskej hodnosti, t. j. Veleknaz čili Veleknieža.

Manželka velekniežata uhorského nielen od jeho dvoru dostala slovanské meno Veleknahyuy, ale bola slovankou i rodom, a síce Polkou, sestrou Mičeslava I., kniežata poľského, menom Adelhaida³⁾, matka sv. Štefana⁴⁾.

Naše domáce dejepisné prameny nič neznajú o Adelhaide, ale Jesovi za manželku a sv. Štefanovi za matku dávajú jakúsi Šaroltu, dcéru Jula, vojvodu sedmohradského. Celé toto balamutenie pochádza z toho, že Simon de Keza spojil dve zprávy zahraničných kronik dovedna a vojnu na Potisi r. 1002. proti Julovi vedenú položil do Sedmohradska⁵⁾. Dľa jednej z tých kronik, totižto Hil-

¹⁾ Arpád a Uhorsko. Druhé vydanie. Turč. Sv. Martin, 1885.

²⁾ Uxor autem eins *Beleknegini*, id est pulchra domina, *sclavonice* dicta, Bielowski: Mon. Pol. Hist. I, 313.

³⁾ Jesse, qui accepit uxorem de regione Polonia, de civitate Cracovia, sorerem Meschonis ducis, nomine Athleitam. Bielowski l. c. pag. 408.

⁴⁾ Iste Mescio habuit sororem, nomine Adelheidem, quam Jesse, rex Ungarie accepit in uxorem. . . Ista post visionem per beatum Stephanum prothomartirem sibi revelatam concepit et genuit Stephanum regem Ungariae, anno domini 975. Bielowski ib. nota 10.

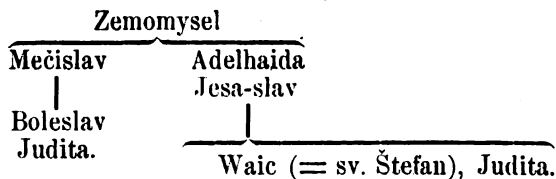
⁵⁾ Arpád a Uhorsko, str. 24, Slovenské Pohľady. V, soš. 5.

desheimskej, pomenoval síce Julu strýcom (*avunculus*) sv. Štefana, ale neudáva, že jeho dcéra bola matkou jeho. Anonymus Belae regis notarius, ktorý vymyslami svojimi rozmnožoval jalové zprávy Šimonové, pochytil slovo strýc (*avunculus*), pribásnil si jeho dcéru Šaroltu a dal ju Jesovi za manželku, sv. Štefanovi ale za matku. Za ním kulhali potom i Joannes Thurocius a Chronicon Budense (so svojim *proavunculus*), a tak proti jiným starším a spoľahlivým svedoctvám dekretovaná bola poetická Šarolta za matku sv. Štefana, len preto, aby sa nepovedalo, že vo sv. Štefanovi prúdila sa krev polsko-slovanská. Daromná to protislovanská paradoxia, lebo na slovanskosť veľkniežatského dvoru Jesového pookazuje i krstné meno sv. Štefana.

Sv. Štefan po svojom narodení dostal slovanské krstné meno, ktoré Ditmar píše v podobe *Waic* ¹⁾, tak že tí, ktorí ho píšú Vayk, Vojk alebo až priam Bajnok, daromne tárajú do sveta a padelajú dejepis; činia to tým viac tí, ktorí to meno držia za pohanské. Nielen že to meno nosil sv. Štefan i čo už zať (*gener*) Henrikov ²⁾, ale treba k tomu hodnej porcie hlúposti, aby kto uveril, že rodičia kresťanskí, sv. Štefanom prvomučeníkom vo vičení o porodení syna poučení a k tomu, aby mu pri krste dali meno Štefan, napomenutí, — nechali ho bez krstu a pri mene pohanskom! Preč s tým neustatým táraním o pohanstve vo dvore uhorského veľkniežata! Ditmar čo Nemec, neznajúc slovo *Vác* napísať s akcentom, miesto tohoto upotrebil literu „i“ a napísal *Waic*. Že je *Waic* to, čo *Vác*, dôkazom toho je uhorské mesto *Vác*, *Vácov*, ktoré sa v nemčine píše *Waitzen* ³⁾: a tak *Waic* = *Vác* = *Vác-slav* = *Vence-slav* = *Stephanus*, ponevác slovenské „venec“ je grécke Στεφανον.

Chcem tuňá podotknúť ešte to, že latináci neradi predávali to — *slav*, ale buď ho odvrhovali (*Gesa-slav Gesa*, *Belo-slav a Adalbertus*).

Slovanskosť dvoru veľkniežata uhorského dokazujú i styky jeho s dvorom poľským, jako to vidno z nasledujúceho rodostromu:

Rodostrom tento nielen poukazuje na to, že medzi dvorom poľským a uhorským boli blízke rodinné sväzky, ale i na to, prečo

¹⁾ Imperatoris autem praedicti (Ottonis III.) gratia et hortatu *gener* Heinrichi, ducis Bavariorum, Weic, in regno suimet episcopales cathedralis faciens, coronam et benedictionem accepit. Bielowski l. c. pag. 264.

²⁾ Srov. notu predošlú.

³⁾ Srov. Weizen (pšenica), ktoré obecný ľud nemecký vyslovuje Wázen.

Judita (*propter impedimentum affinitatis*) nemohla byť zákonitou manželkou Boleslava chrabrého, ale len cudzoložnicou (*concubina*).

To jisté potvrdzuje i pobytie sv. Vojtecha a jeho vychovateľa Radly na veľkniežatskom dvore Jesovom ¹⁾, lebo jakúže mluvu pri-niesli so sebou z Čiech, nie-li slovanskú? Nepochybujem, že oba popri českej znali i mluvu nemeckú: alo komu by napadlo tvrdiť, že vo dvore Jesovom bolo obcovanie nemecké?

Na slovanskosť tokože dvoru poukazujú i politické styky sv. Štefana s Vladimirom ruským a s Oldrichom českým ²⁾, keď tento pred r. 1000 bol údelným kniežatom na Morave a Slovensku; lebo i v politike platí „svoj k svojmu“, a sv. Štefan až len v posled-ních rokoch prvého tisícletia začal sa bratrickovať s Nemcami, hľadajúc nevestu Nemkyňu, pomýšľajúc na založenie kráľovstva dľa vzoru západného a osnujúc válečný plán proti Boleslavovi chra-brému, ktorý r. 999. vytlačil Čechov zo Slovenska.

II.

Jaký bol veľkniežatský dvor, také bolo bezpochyby i Uhorsko, tak že len buď nevedomosť alebo národnia prepiatosť môže vnu-covať maďarskú tvár na Uhorsko pri konci X. stoletia. Vo veci tejto pokonal už znamenité predpráce český učenec Píč ³⁾, tak že mi treba len napraviť a doplniť, čo — dľa mojeho náhľadu ušlo jeho bystrozraku.

Mapa Uhorska o. r. 1000 bola asi tá, ktorú som nakreslil na r. 950., s tým rozdielom, že Slovensko náležalo k Poľsku ⁴⁾.

Bol-li Jelaslav veľkniežatom, musel mať pod sebou kniežata ⁵⁾. Že bolo tak skutočne, poznať to z válok, ktoré sv. Štefan, s pomo-cou Nemcov ⁶⁾ viedol, aby scentralizoval Uhorsko a položil základ uhor-skému kráľovstvu dľa vzoru západného. Prvý, ktorý o. r. 998. pod-lahol, bol Cupan (Čepan?), vojvoda Šumavský, ktorého kniežatstvo ležalo okolo Blatna, od bukovej Šumy (Bakony) k Drave. Násled-kom toho menoval sa sv. Štefan „*rex Pannoniae*.“ Druhý, ktorý r. 1002. mečom sv. Štefana bol pokorený, bol Jula, vojvoda Potisia, nie ale Zálezia (Sedmohradska), ako Píč, nasledujúc maďarských

¹⁾ Cielowski l. c. p. 211.

²⁾ Bielovski l. c. pag. 672.

³⁾ Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht. Leipzig, 1882. S. 70--94.

⁴⁾ Bielowski l. c. pag. 505. Sr. pag. 399.

⁵⁾ Habent autem *primum* ducem exercitus *principem* e prosapia Ar-pade... Et habet unaquaeque gens peculiarem principem... Scien-dum vero Arpadem magnum Turciae principem. Const. de adm. imp. c. 40.

⁶⁾ Ingruente namque bellorum tempestate, qua inter Thentonicos & Ungros seditio maxima excreverat. Stilling: Vita S. Steph. §. XV. n. 150. Katona: Hist. critica ducum p. 703.

deje piscov¹⁾), udáva. Po tomto víťazstve menoval sa sv. Štefan „*rex Ungarorum*“²⁾. Medzi Drávou a Sávou vedľa Dunaja bolo Sriemsko, podobne so svojim vojvodom, ktorý sa bezpochyby dobrovoľne podvolil sv. Štefanovi. Panovanie sv. Štefana teda r. 1000 pripadalo na Pannoniu, Srieň a Potisie; je to práve to územie, kde sa dľa cisára Konstatína Porph. usadili Čierni Uhri Arpádovskí.

Čo sa týče národnosti tehďajšieho Uhorska, maďarskí dejepýtcí (?) sú hneď hotoví s rozlúštením tohoto problému a pravia, že tehďajšie Uhorsko bolo maďarské, ponevác — jako píše cisár Konstantín Porph. — Maďari predošlé obyvatelstvo dokorán vyhúbili a na jejích miesto sa osadili³⁾. Ale ozaj? Ja som v tom Tomášom, lebo Arpád neprivedol Kumánov čili terajších Maďarov do Uhorska, ale Čiernych Uhrov čili Bulharo-Slovanov⁴⁾. Títo krvavým mečom nevyhúbili obyvatelstvo na Potisí, lebo vkročili ta s milostivým privolením Svatopluka I. a osadili sa pôvodne na potiskom území, ktoré dľa Gibbona bolo väčším dielom pusté. Keď sa oborili na Pannoniu, ktorú jedine mal cisár Konstantín Porph. pred očima, mečom porazili vojsko najprv Arnulfové v dolnej Pannonii a potom Mojnírovi v hornej Pannonii, obyvatelstvo však nevykosili. Jako to býva vo válkach, ovšem podesené obyvatelstvo rozpýchlo sa, ale len čiastočne, tak že značná časť jeho vžila sa do nových pomerov⁵⁾.

Neidem podrobne opisovať národnostný stav tehďajšieho Uhorska. a podotknem len niečo, čo môže dostačiť k uvereniu, že Slovania i na ďalej zostali na území, ktoré Arpádovci zaujali. Vysvitá to nielen zo samých slov cisára Konstatína, ale i z Nestora⁶⁾ a z diplomov uhorských. V pridunajskej Pannonii bol slovanský kláštor Božej Matky a vedľa neho kláštor Tata, a síce Tata *hungarica a sclavonica*⁶⁾; v šunavskej Pannonii r. 1019. spomína sa *sclavonica a hungarica Rakolyan*⁷⁾; v Sriemsku bol kláštor sv. Demetria, v ktorom bydleli *Graeci, Ungari et Sclari*⁸⁾; v potiskom Sriemsku spomínajú sa len *Sclari et Graeci*⁹⁾, zvláštne ale *Sclari*,

¹⁾ Arpád a Uhorsko str. 24.

²⁾ Post huius autem Sphendopleci mortem, anno uno in pace exacto, orto deinde disedio et bello civili, invadentes Turcae funditus, eos (i. e. Svatopluci filios) extirparunt, regionemque eorum occuparunt. De adm. imp. c. 41.

³⁾ Arpád a Uhorsko. Druhé vydanie Turč. Sv. Martin. 1885.

⁴⁾ Quaeque supererat multitudo, dissipata confugit ad finitimas gentes, nimirum ad Bulgaros, **Turcos**, Chrobatos et ad reliquos nationes. Const. de adm. imp. c. 41.

⁵⁾ Srov. predošlú poznámku. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I, 568.

⁶⁾ Letopis Matice Slovenskej r. 1872. II, 52—54.

⁷⁾ Fejér: Cod. dipl. Hung. I; 2, 304.

⁸⁾ Theiner: Mon. Hung. I, 667. n. 1002.

⁹⁾ Ib. p. 88 n. 150.

ktorí nechceli platiť desiatky arcibiskupovi kaločskému ¹⁾: nestačili už toto k dokázaniu toho, že Slovania i po Arpádovi zostali v krajine? Idem však ďalej. Uhorsko počítované bolo k zemám slovanským ²⁾, a Hemold († 1172) zreteľne píše, že čo sa týče jazyka, nelíši sa od ostatných zemí slovanských ³⁾.

Snáď povie niekto: „Jako mohlo Uhorsko počítané byť medzi slovanské zeme, keď v ňom vedľa Slovanov boli tiež Čierni Uhri Arpádovskí?“ Ovšem, len že tí Čierni Uhri boli podobne Slovania, Bulharo-Slovania. Svedkom toho je i sám cisár Konstantin Porph. Kde jedná o Slovanoch, tam používa výrazov slovanských: teda c. 38. dosvedčujúc, že Turci (= Čierni Uhri) mali *vojedor* (βοειδορ), tým poukazuje na jejich slovanskosť. Kohe o tom nepresvedčil môj spis „Arpád a Uhorsko“, toho nech presvedčia nasledujúce slová: „(Ungari) *nemine resistente... Misia eversa, Marahensiumque, licet gentilium convulsis tabernaculis, suam* (i. e. Marahensium) olim Panuoniam iruperunt“ ⁴⁾. Smysel je tento: Čierni Uhri, vedení Arpádom, po dobytej dolnej Pannonii oborili sa na Moravanov, ačkoliľvek svojich **súkmenovcov** ⁵⁾, a odorvali jim panonskú Moesiú ⁶⁾ i rakúsku Pannoniu.

Teraz už rozumiem slovám sv. Štefana, že „*kráľstvo jednoho jazyka je slabé*“. Napomínal totižto svojho syna, sv. Imricha, aby sa neprotivil stehovaniu sa Nemcov do Uhorska, lebo — vraj — tým jednojazyčné slovanské Uhorsko stane sa síce viacjazyčným, ale spolu na obyvateľstvo početnejším, silnejším a vzdelanejším.

Lietava.

(Doplňok k článku v IV. ročníku „Slov. Pohľadov“ uverejneného.)

Píše

Alexander Lombardini.

V dejepisnom článku Lietavy v IV. ročníku „Slovenských Pohľadov“ spomenutý bol Juraj Thurzo, jako majiteľ Lietavy; následkom tohoto je tu patričné miesto k vypočítaniu tých, ktorí od neho pochádzali a s ním do rodiny prišli, totižto:

¹⁾ Fejér: Cod. dip. Hung. II, 328. an. 1198.

²⁾ Bielowski: Mon. Pol. Hist. I, 495 a 514.

³⁾ Quodsi adjeceris Ungariam ad partem Slavoniae, ut quidam volunt, qui nec habitu nec **lingua** discrepat.

⁴⁾ Ex mir. S. Apri ap. Pertz: Mon. Germ. SS. IV, 517.

⁵⁾ Lexicon Du-Cangii: Gentilis, qui ex eadem gente est; de la même race, de la même nation (A. SS.)

⁶⁾ Slovenské Pohľady. V, 278—279. Slov. Gobellini Personae I. aet. mundi c. 5.

Juraj Thurzo, ktorý sa narodil 2. septembra r. 1567 na zámku Lietave, zomrel v bytčianskom zámku a pochovaný bol dňa 24. decembra r. 1616, mal dve manželky; prvú Žofiu Forgách, zomrelú r. 1590, s ktorou odbavil veselie r. 1585, okolo dňa sv. Martina a druhú Alžbetu Czobor, ktorú si pojal 2. februára r. 1592. S poslednou splodil:

1. Imricha, ktorý sa sosoobášil s Katarinou, dcérou Pavla Nyáry z Bedeghu r. 1618 v Helmeči a ktorý zomrel v Mikulove (Nicolsburg) 19. októbra 1621. Jeho vdova sa vydala za Mikuláša Eszterházyho 26. apríla 1624 v Sučanoch. Imrichové deti boli: Alžbeta a Kristína posthuma, narodená 25. marca 1622.

2. Helenu, manželku Gašpara Illésházy, s ktorým porodila: a) Gabriela (tohoto dcéra Katarína bola manželkou grófa Pavla Battyán) a b) Ďura.

3. Zuzannu, manželku najprv Michala Czobora, s ktorým splodila Imricha Czobora, potom manželka Vajszkó-va, s ktorým splodila Helenu Vajszkú, manželku Andreja Ujfalusyho.

4. Judithu, ktorá sa vydala za Andreja Jakusitha z Vršatca 28. októbra 1607 v Bytči. Menovaný jej manžel zomrel 26. októbra r. 1623 a pochovaný bol v Pruskom. S týmto splodila:

a) Imricha (tohoto syn bol zas Imrich);

b) Jána (ktoréhož deti boli: Katarína, manželka Žigmunda Csáky a Zuzanna, manželka Mikuláša Tököly);

c) Juditu, ktorá splodila s Ladislavom Barkóczyom Františku Barkóczy;

d) Katarínu, ktorá splodila so Štefanom Pallocsay syna podobného mena;

e) Annu, ktorá splodila s Jánom Homonay Ďura a Barboru, manželku Mikuláša Draškoviča.

5. Barboru, ktorá splodila s Kristofom Ordódy: a) Gabriela, b) Ďura, c) Imricha, d) Alžbetu, a s grófom Mikulášom Draškovičom, palatinom: a) Barboru, b) Mikuláša, c) Jána a d) Johannu.

6. Katarínu, ktorá sa vydala r. 1620 za Štefana Tököly v Bytči a s ním splodila: a) Štefana, b) Mariu, manželku Adama Károly, c) Alžbetu, manželku Štefana Petróczy.

7. Annu, ktorá sa vydala 27. októbra 1622 za Jána Szunyogha v Bytči a s ním splodila: a) Imricha, b) Juliusa, c) Mariu, d) Zuzannu, manželku Ladislava Ráday a e) Annu Alžbetu, narodenú v Lietave 19. januára 1624.

8. Mariu, ktorá sa vydala za Michala Vizkeletyho roku 1618 v Bytči.

V žilinskom mestskom archíve jestvuje list onej Heleny Thurzo, dňa 17. septembra 1637 z Ružomberka z kaštiela sv. Žofie žilinskému richtárovi slovensky písaný a vlastnoručne podpísaný; preto ho pospiecham na tomto mieste sdeliť:

Prudeus et Circumspecte Domine Vicine nobis observand.
Salutem et rerum omnium prosperum feliamq...

Toliko to sme chtely w. oppatr. napisati, že yak zde w Mestečku nassem Rožemberku, tak take i w Lipčy nachazagj se grundy, ktere propter defectum familiae, prisluchagj ad Collationem Domini Terrestris a ne gjecho. Ponewacz Pak z gjstich Prjčyn, takowe gruntj, chtelibi sme osaditj ne gijnými osobamj, ale Remeselnýky Remesla Sukenjczkeho, zteg Prjčjnj dobre powedomj gsúcze, žeby Pri Pocztywem Meste Žyline, w wetssym Počtu nachazely sa takowy Remeselnýcj, Wassy oppatrnost naležite žadame, aby sebe nestažowala oznamitj tuto zwrchu predepsanu Pana nasseho a spolu nassy wulj, Pred gmenovany m Remeselnikom Sukenickym, asnadby osoby nektere mely wuoly zde w Ružomberku neb w Lipčj se osaditj, a tu swe Remeslo wikonawaty. My takowe Puste gruntj wdečne bichme gjm conferowaly a zmocnijl, adokudby ge wistawjli, Podle Zmluwj swobodu bychme gjm daly, ano zatym počtu tich poddanich, ktery ninj wjich mestečkach zustawagj, gich wimuoct, Pri gjnm a obzlasstjm spůsobu a dokonány gich bisme držely. Czo se Pak drjwj na stawenj dotyče, y w teg weczj bisme se gjm Powpugčjli. Tobychme tolyko minily tymto našim Predsewzetym, aby se zde tež takowa sukna mohly delaty, yako w Žylyne. W tegto wecj nepochibugeme, abj ste se nam wdečne nezakaly; Cum his Pruden et Circumsp. D. V. valere desideran. Datum in Castello S. Soph. die 12. 7bris 1637. Pruden et Circumsp. D. Vra

Vicina benevola

groff thurszo glona.

Zvouka :

Prudenti ac Circumspecto domino N. N. Judici Civitatis Zolna et Domino Vicino nobis observanmo.

Poznámka von :

Kralowansky hostinsky wodne wnoczy at possle do Zylyni, tak žeby odpoved byla prjnessena.

Týmto vyčerpané súc dejiny majetku a majiteľov zámku a panstva lietavského, zbýva prednáška dejov jednotlivých obcí, ktoré náležaly k menovanému zámku, a síce :

1. *Rajec*. Náš vidiek obývajúci pohanskí Slovania, ten háj, ktorý v okolí a na mieste mestečka jestvoval, ku cieľu svojho bohočestia upotrebuje, takýto posvätný háj oni *rajom*, a bol-li malý, *rajec*-om nazývali; ba medzi Porubkou a rajeckými Teplicami sa rozprestierajúci utešený skalnatý vidiek jim bájočný obraz poskytujúc a následkom tohoto toto miesto za *raj* považujúc, v slove stojace údolie *rajec*-om pomenovali, a ponevác aj do nášho kraju privandrovali Nemci onen vidiek malebným (reizend) našli, skrze nich tu založenú obec (Rajec), zvláste keď z úst tu bývajúcich Slávov tento vidiek *rajec*-om nazývať očuli, v jejích reči podobne znejúcim výrazom pochopu utešenosti pomenovali; meno mestečka Rajca od *raja* odvodzuje aj Dieneš Štúr, znamenitý viedeňský geolog a August Balogh, dejepisec. („Beatissima Virgo M. Dei qua regina et patrona Hungarorum“ zvaného diela 516. strana.

Mestečko toto sa v listine grófa Nicolausa de Zeech, krajinského sudcu, na Vyšehrade r. 1358 die festi sanctae Trinitatis vy-

danej (vidz „Stručný dejepis svob. mesta Žiliny“ zvané moje dielo. Strana 49.) pod menom *Raych* spomína, čo dľa nemeckého pravo-
pisu tehďajšieho veku *Reiz* = utešenosť znamená. Podľa tehďajšej
nemeckej, ba aj sloveuskej a maďarskej orthografie a orthologie
hláska *c* písavaná bola *ch*, na príklad *Richo* = *Rico* (Hričov), *Stry-*
chen = *Strycen* (Strečno), *Zichy* = *Zicy*, *Jakusich* = *Jakusic*, a tak
Raych = *Reiz*. Vieme, že meno mnohých rodín i dnes sa s *ch* píše
a toto jako *č* a *c* vyslovuje.

Mestečko Rajec pred r. 1102 už jestvovať muselo, lebo v tomto
roku sa už jeho fara spomína.

Kedy povstala tunajšia fara, nevedno. R. 1560 bola katolíkom
odňatá a r. 1672 jím navrátená. Tunajšia cirkev po čas nábožen-
ských svobôd rovná bola s bytčianskou, keď jej patróni, grófovia
Thurzovci žili.

Palatín gróf Ďuro Thurzo daroval evanj. cirkvi tunajšej kostol
sv. Ladislava. Tohoto pastora via boli: r. 1597—1606 Pavel Fabri-
cius z oravskej stolice, predtým riaditeľ školy a kňaz vo Veličnej;
r. 1600 Izák Andricius; r. 1608 Ján Hallensis, ktorý odporúčal
Ďurovi Thurzovi na miesto Jána Nositiusa bytčianskeho dvorského
kňaza, Eliáša Lanyho, mošovského koncionatora, čo malo aj svoj vý-
sledok; r. 1620, ba ešte aj r. 1627 Gregor Lányi; r. 1623 Adam
Coradinus; r. 1631—1636 Joachim Kalnika, povolaný z Gradny,
ktorý v tomto roku na pozvanie Štefana Osztrostitha prešiel do Illavy;
r. 1646 Samuel Paulini; pod trom poslednými boli tu často cir-
kevné súdne stolice vydržiavané. R. 1682 pod tureckou a Tökölov-
skou válkou evanjelici tunajšiu faru zaujali, ale pod časom prena-
sledovania v celej krajne evanjelikov, r. 1684 dňa 9. októbra bola
katolíkom prinavrátená a už r. 1670 tu byvší Samuel Francisci,
pastor, bol odohnaný a do fary bol Martin Ďuračka, katol. farár,
vsadený, ktorý ale r. 1705 bol prinútený Izákovi Andritius odstúpiť
kostol, lebo v tomto roku dňa 19. novembra pod Rákóciovskou
vojnou evanjelici zaujali faru, ktorá roku 1709 dňa 12. decembra
zas prinavrátená bola; r. 1707 dňa 6. februára bola tu jedna evanj.
synoda vydržiavaná; r. 1709 bol tu evanj. kňazom Ján Čerňanský;
pozostatky evanj. veriacich musely tu cez 18. storočie mnoho trpieť,
mnohí sa rozišli, zvlášte pre neludské zachádzanie farára, ktorý
ženské na pôrod ležiace na väzku vyše roka nechal čakať.

Tunajšej fary filiálky byly: Kónská, Stránske, Poruba a Fri-
vald. — V 13. storočí sa činí spomienka o tunajších farároch, ale
jejich menoslov je neznámy.

R. 1527 v zápisnici mesta Rajca, a síce v istej smluve medzi
mestom a lietavským zámockým panstvom uviazanej je podpísaný
Peter Kostka, jako rajecký farár;

r. 1674—1677 v matrike krstených prichádza podpísaný Ján
Kratsím, ktorý sa potom stal prešporským kanovníkom a prepoštom
tamejšej kapitule;

r. 1677—1684 Ďuro Jozef Schwach, ktorý bol r. 1677 dňa 7.
júla slávnostne vsadený. Tento sa s ostatnými farármi cez viac me-
siacov v lietavskom zámku zdržoval, jako to on sám v matrike

krštených poznačil; r. 1682 dňa 25. novembra za času Tökölövských zbúr, bol v Rajci do verejného väzenia daný a bol by aj zavraždený býval, keby ho jeden katolícky vojak nebol osvobodil. Z Rajca bol r. 1684 do Trenčína preložený. Roku 1678 dňa 25. a 26. septembra sa zdržoval na frivaldských vrchoch pre Tökölövske zbúry, pri ktorej príležitosti dvoje detí pokrstil, a síce jedno v doline Ribna rečenej, druhé ale v potoku za Frivaldom tekúcom;

r. 1684—1721 Martin Ďuračka, ktorý tu od evanjelikov mnoho trpel. On bol r. 1704 skrz Izáka Andricius, vieru svoju zanechajúceho kňaza, ktorého sem luteráni násilne za farára vtisli, odohnaný. Andricius hovorieval, že je on magistra Štefana pseudo biskupa zať. Mimo neho si rajeckí katolíci opilého a výstupného Jozefa Lajmany seba za pastora vyvolili, ktorý bol svoju vieru zanechajúci muňch a do manželského sňatku vstúpil s jedným zemanským dievčaťom; bol blahosl. Panny Marie veľkým nepriateľom, konečne bol vyhnaný a k svojím jako úskok späť poslaný na rozkaz Ladislava Ocskaya, cisárskeho plukovníka, jako to Štefan Dubniczay, teplanský farár, v „Metamorphosis de bono in malum et vicissim in Cottu Trenchiniensi“ zvanej knižočke opisuje. — Maličkému stadu v Medňanskovskom súkromnom dome bohoslužbu konal, kým r. 1708 dňa 3. augusta confoederatori vo víťeznej bitke pri Trenčíne prevládauť súc, menovaný apostata v tajomstve ušiel a potom menovaný farár znovu obsiahol kostol.

R. 1721—1732 Ján Ladislaides; od r. 1735 Štefan Demeter; r. 1741—1046 Ján Lukáč z Bobrovnika, jehož otec bol luterán a matka katolíčka, bol doktorom bohoslovía; od roku 1744—1767 Martin Lukáč; od r. 1767 Ján Pinka, ktorý bol do r. 1749 farchovským a od r. 1750 rosinským farárom; od r. 1775—1791 Andrej Kossúth; od r. 1791—1807 Jozef Zahorák, ktorý bol od roku 1782 konsčanským farárom; r. 1807 Karol Akay; r. 1808—1825 Andrej Halász; od r. 1826—1836 Matej Tučko, prisediaci súdnej stolice v Trenčíne a v Turci; po tomto nasledoval Ján Surový a od r. 1854 Ján Riha.

Rajeckej fary matriky jestvujú od roku 1674; jej filiálky sú: Cherubín-Černa, Ďurčina, Jasenová, Malá-Černa, Klačany, Veľká-Černa, Šuja, Zbiňov a poľovníkov dom v porubskej hore; počíta 4744 katol. duší. Roku 1780—1783 bolo v nej 5547 katolíkov, 103 akatolíci a 97 židov; r. 1816 bolo 5035 katolíkov, 128 akatolíkov a 198 židov; r. 1835 ale 4765 katolíkov, 144 akatolíkov a 394 židov.

Pod opaterou farára stojací dom pre chudobných kedysi zemské panstvo založilo, neskôr ho Ďuro Koleda, ostrihomský kanovnik lepšie sriadil.

V rajeckej fare systemisovanú kapellániu zaopatrovali otcovia žilinského františkánskeho konventu, tak r. 1756 Urban Suchomel, r. 1757 Humil Jáross, r. 1750—60 ten istý, r. 1761 Ezechiel Vépi, r. 1762 Humil Jáross, r. 1763 Rochus Petko, r. 1774 Filip Baranyay, r. 1766—67 Anton Mackovič, r. 1767 Štefan Jelenký, roku 1769—73 Ignác Hajba, r. 1773 Vendelín Vajdovič a potom Vavri-

nec Stribný, r. 1774—77 tento istý, r. 1778 Gracián Kuba. (Z domovej historie žilinských františkánov.)

Metretáciu rajeckého kňaza následkom ponosy skrz protestantských obyvateľov obce Rajca proti katolíckemu kňazovi zdvihnutej, r. 1814 dňa 21. novembra vydržiavané valné shromaždenie stolice trenčianskej za vecnú farchu vyhlásilo, ktoré sa touto otázkou po prvý raz zaoberalo.

Terajší farský dom r. 1796 vystavili. Rajeckého farára základiny sú: 1. Ďura Koleda 400 zl., 2. Štefana Nedecký 300 zl., 3. grófký Kataríny Eszterházy, 4. tej istej 100 zl., 5. Jána Frivaldský 200 zl., 6. Ďura Haljak 100 zl., 7. Anny Dubec 400 zl., 8. Ďura Koleda 33 zl., 9. Jána Smetana 78 zl. 10 kr. — Toho istého provent v nemovitostach je: 1. roľa *Lán* rečená, 2. medzi túto roľu pomiešaná lúka; 3. pasienok v obecnom pasienku, 4. slobodné drevobranie v hore *Porubská* rečenej, 5. v Rajci dva censualisti a 6. v Zbiňove urbar. zem *Miškovská* rečenú. (Can. visitácia od 19. júna 1831.)

Rajecký kostol je od sv. Ladislava, uhorského kráľa pomenovaný a jednou väzou opatrený. Táto je z kameňa postavená a novou strechou, tak aj predsieňou opatrená r. 1647, jako to na poľudnej strane kostola vonkajší nápis verejne svedčí: „In Honorem S. S. Trinitatis Turris ista Muro Aucta, Tecto novo exornata et haec portic. extructa. Anno MDCXLVII.“

V lodi na sklepení tohto kostola v jednom kruhu možno čítať tento nápis: „Magistri hujus aedificii fuerunt An: 1102 (letočet 1102 lebo 1120), dľa ktorého kostol, ktorý bol počiatocne menší, v tom roku staváňý bol; pod týmto kružným nápisom stojí toto: „Anno 1610“, kedy bol kostol obnovený.

Kostol bol do 11. apríla 1827 múrom otočený, ktorý bol vyše jednej siahý vysoký. Sú v ňom tri krypty: 1. Kostkovská, zo strany epistoly, v ktorej leží pochovaný Mikuláš Kostka zo Sedlíc (pán Lietavy), tohoto manželka, Anna Russav a týchto dcéra, Barbara Kostka, manželka Franka Thurzu, bývalého nitrianskeho biskupa a pána Lietavy, jako to nápis náhrobného kameňa tejto krypty svedčí: „Magn. Franciscus Thurzo de Bethlemlfalva C. Arvensis et Dnus in Letava monumentum hoc amoris memoriaeq. Barbarae Kosztkae de Zedlicz piisq. ejus parentibus Nicolao Kosztkae et Annae Russav qui in Domino sub hoc tumulo una quiescunt moereus doleusque statuít An. MDLXI.“ Dľa tohoto nápisu v slove stojací náhrobník dal Franko Thurzo r. 1561 vyhotoviť. 2. Lengyelovská, zo strany evangeliuma a 3. Huljakovská, pod chórom organu. Všetky tri sú v lodi. Tento kostol kryje telesné pozostatky toho Smetanoviča, ktorý bral účasť v sprisahaní martinovičovskom. — Vyše kostola ku západu je starý ciutorín.

Kostol má 9 oblokov a 3 brány; dve s predsieňou a jednej taký už odňali; do poľnočnej missionári väčší kríž boli postavili s obrazom Spasiteľa. Bočný vchod kostola v predsieni od strany farského domu je románskeho slohu a jeho kamenný rám vyobrazuje stromové konáre; hlavný vchod ale, ktorý je v predsieni pod

vážou, tak aj dvojnásobný vchod z organového chóru ku miestu mechov vedúci, je končitého klenutia gothickeho slohu. Posledný sa starými železnými dvermi zatvára.

Vo väži sú nasledujúce zvony: 1. najväčší dalo mesto Rajec vyhotoviť r. 1592; 2. menší má tieto nápisy: „F. cur: Ecclesia Rajeczen: Ex: D. G. C. H. G. Anno 1698“ a druhý: S. S. D. D. Exercituum plena est vis terra Gloria eius S. A. 1653; 3. Sv. Ladislavovi a Nep. sv. Jánovi pomenovaný r. 1794 zaopatrený je na útraty rajeckého kostola pod farárom Jozefom Zahorákom; 4. najmenší je liaty r. 1791, pomenovaný sv. Jánovi Nepom.; 5. Umrľáček má tento nápis: „Sto ConseCrata gLorIae agonIzantIs NoMInI seu 1755“, potom „RefVsa aC aVCta sVMqVI LIterIs NenotatVr seu 1777.“; 6. Gangač rečený je následkom slubu Ďura Huljak r. 1775 hotovený, so sv. krížom; 7. vo väžičke nad kňazstvom má okolo 20 funtov a tento nápis: „C. D. Joann. Diur. F. C. A. P. A. 1611.“

Z mestkej zápisnice vysvitá, že roku 1486 strecha kostola skrz mestský magistrát obnovená bola, a tak je pravde podobné, že kostol mesto stavalo. — Kostol nie je consecruvaný. — Kostol nemal dotácie, len neskôr obsiahnul nemovitosti a istiny. Kostolné základy sú: Štefan Nedecký 400 zl., 2. toho istého 252 zl. 10 kr., Koledová 400 zl., 4. Ján Frivaldský 600 zl., 5. Anna Dubec 100 zl., 6. Ján Smetana 78 zl. 10 kr. — Kostola proveit v nemovitostach je: 1. rola „Kostolná“ lebo „za vlču horu“ rečená v Jasenovom pod 5 prešp. meric; 2. rola „Kostolná“ lebo „Kňazská“ rečená v Šuji pod 4½ prešp. merice a 3. lúčka vo Veľkej Černej.

V kostole sú 3 oltáre: 1. veľký sv. Ladislavovi, uhorskému kráľovi menovaný; 2. malý v kňazišti zo strany od evangeliuma Matke Božej a 3. malý na strane epistoly v lodi sv. krížu pomenovaný. — Na železných mrežach kňazišta možno čítať: „Ich: Gotlib: Carlib: als: kk: Kremniz: Hamer: Meister: Hat: Dieses: Gater: Gemacht: Anno: 1798.“ Kostol chová v sebe zástavy rajeckých cechov.

V kostole kolom do kola zo troch strán sú niektorých rajeckých cechov drevené chóry, na jejichžto operadlách sú viditeľné malované biblické obrazy; jeden je obce Ďurčína, jako to tento jeho nápis: „Hoc Podium Pingi curavit Judex Ďurčensis cum universis incolis Pagi Eiusdem 1638.“ „Renovatum 1755 -- jeden je kováčskeho cechu, jako to jeho tento nápis: „Hoc Podium erigi curavit honesta fabrorum Rajeczensimu Cacha ad majorem Dei Gloriam Anno Domini 1749“ — jeden je inej cechy, jako to tento jeho nápis: „Hoc Podium pingi curavit Gorgius Nabiratel cum universa Societate...“ „Renovatum Anno 1761“ — jeden je súkeníckej cechy, jako to tento jeho nápis: „Hoc Podium pingi curavit Joannes Smiesko cum universo pannificum collegio Anno 1630.“ „Renovatum Anno 1761“ — jeden je čizmárskej cechy, jako to zas tento jeho nápis: „Hoc Podium erigi et pingi curavit honestum conthubernium Conthurnariorum oppidi Rajecz propriis sumptibus Anno 1791“ svedčí.

V smysle zápisnice dňa 16. decembra a v nasledujúcich dňoch r. 1829 v Rajci pod predsedníctvom Justína Pongráca vydržiavanej panskej stolice privolené bolo na prosbu rajeckého obecnstva, že panské jatky v Rajci na pozemok skrz menované obecnstvo vyznačený, skrz zemské panstvo ale obozrený a privolený, menovite na to miesto „od kostola dlhého radu“, na ktorom v tom čase mestské humno stálo, preložené byť môžu, ale pod tou podmienkou, aby tehdašie miesto jatek na budúce slúžilo k okrášleniu námestia a pod jedným nariadením bolo, aby takto preložené jatky z kameňa vystavené, a síce miesto doterajších 12, len 4, ale provent od týchto aj budúce po predošlých 12 spravovaný bol. Tieto 4 jatky na útraty patričných kompossessorov a ešte iné dve, na spoločné útraty panstva majú byť vystavené, a tak byvše 6 jatek, od dvoch panstiev v spoločnosti, od štyroch ale patriční kompossessori, skutočne ale od 12 jatek súčasní majú byť v dôchodkoch.

Dňa 21. decembra r. 1841 v Rajci požiar 7 curiálnych, 119 meštanských domov a 32 humnů spustošiac, dňa 11. januára 1842 v Rajci vydržiavaná panská stolica nariadila, aby kanále a vodovody nie medzi znovu stavať majúcimi sa domami v dĺžke pozemkov, ale popri ulici stavané boli a domy aby ohňo-múrny jeden od druhého oddelené boli, a ponevác zo stránky mesta prednesené bolo, aby humná z mesta na „Zahradky“ a „Skotnač“ rečenej a proti Kamennej Porube a „Dubova“ menovanému lesu vedúce cesty preložené boli, panská stolica nariadila, aby jak mestské, tak aj panské humná nie viac v meste, ale von z neho stavané boli, aby jestvujúce a nezhorené pod časom tejto panskej stolice spísané boli, aby tie do dvoch tried, a síce do prvej tie, ktoré medzi rýnkovými a uličnými domami, a do druhej tie, ktoré v ostatných uliciach sa nachádzajú, vriadené boli a tamtie medzi časom dvoch rokov, tieto ale v troch rokoch z mesta oddialené a na vykázané miesta postavené byť majú; konečne ponevác z okuláty skrz panskú stolicu v ohľade regulovania pozemkov držanej vysvitá, že na koncoch do Závodia (čiastka Rajca za Žilinkou) od mosta po ulicu Jankeč rečenú, od rýnku po rieku trvajúcich pozemkov veľmi úzky a nepohodlný chodník jestvoval a včas požiaru táto úžina ľudí od priblíženia a pomoci zdržuje a mimo tohoto že rožným pozemkom z jednej stránky curiálskemu pozemku grófa Andrassyho, censuálnym pozemkom ale v tomto čase skrz Karnieta, meštana, užívaný Andrassy-ovský pozemok, z druhej strany censuálnym pozemkom Andreja a Jozefa Zaymus a Jána Koleda, censuálne pozemky Jána Duben a Sumuela Širo prekážku činia a nedovolia priblíženie, preto aby, ponevác Andrassy-ovská príslušnosť cestou zámeny v smysle urbárskych zákonov s Koenetským, cens. pozemky ale dva Zaymusové a Jána Koleda z oboch strán s Jánom Duben a Samuelom Širo (Meroš) dľa kúpno-predajných listov premenu trpeli, skrz patričných užívané boli; ďalej na tej ceste, ktorá sa medzi dlhú ulicu, domom dedičov Jozefa Šimko, domom Ondreja Zaymus a ulicu „za starou manglou“ rečenú rozprestierala, z ohľadu väčšieho rozprestrenia cez stredok od ulice „na Zabinec“ rečenej po ulicu „za

starú manglu“ menovanú, pre priblíženie ku pozemkom pri rovnakom navrátení škody skrz odovzdanie vlastníkom zo spoločnej pažíte, nová ulica sa utvorí nariadila; konečne na miestach „Žabinec“ a „psi pohreb“ rečených, byvších 17 malých pozemkov na 8 znížené boli tak, že znížených pozemkov vlastníkom na inom mieste škoda prinavrátená bola. — Tohoto všetkého plán, tak aj rozvrh kamenia a tehál potrebných ku stavaniu zhorených stavísk boli na staviteľa Theofila Krauss sverené. — Následkom tohoto sa zmenila tvárnosť mesta Rajca, a toto obdržalo tú podobu, ktorú do teraz má. —

Zo zápisnice dňa 14. mája 1846 skrz lietavské panstvo v Rajci vydržiavaného valného shromaždenia vysvitá, že mesto panstvu každoročne 2200 zl. striebra platilo sta poddané.

Znameníť je ohľadom juridického a politického dejepisu Rajca zápisnica dňa 31. augusta a v nasledujúcich dňoch v Rajci skrz lietavské panstvo vydržiavanej panskej stolice, ktorej predsedom bol Justin Pongráč a v ktorej účasť brali medzi inými Mikuláš Vagyon, hlavný slúžny stolice trenčianskej, Vinco Borsický, prísažný a jako zapisovateľ Ladislav Sádecký. Podľa tejto zápisnice:

1. Mesto Rajec r. 1822 skrz zemské panstvo v občianskych žalobách medzi svojimi obyvateľmi zniknutých, odstúpením stolice ale v concursuálnych pravotách právomocnosťou prvého súdu už opatrené bolo, toto forum primae instantiae sa v obci tým vyslovením ponechalo, že rozsudky od mestskej rady ku stoličnej súdnej stolici apellované byť majú; z príčiny tejto je obec povinná riadiť a dľa požiadavky zákona sriadenu radu na večné veky udržať, zemské panstvo ale v zákonnej praxi majúce právo candidovať richtára na obec sveruje; naproti tomu ale sudcovská právomocnosť zemského panstva následkom výsadnej krvavej moci v trestných pádoch, tak aj v takých teritoriálnych pravotných záležitostiach, ktoré stranivá chotáru obce Rajca a iných ku lietavskému panstvu náležajúcich obcí, kam dľa svedoctva starších listín zvláštne otázky obce Durčiny stranivá pasienku v rajeckej, Porubská rečenej hore ležiaceho patria, zniknú, zostane v svojej zákonnej neporušenosti.

2. Mesto Rajec a toho jednotliví mešťania majú byť súčasťní v svobodnom úžitku menších král. úžitkov (regálov) a takými aj svobodne vládnuť môžu; ohľadom krčmárskeho a hostínskeho práva sa ustanovilo, že meranie vína, v jehožto 7-mesačnom úžitku už aj po teraz jestvovalo, sa na celý rok rozšíri, prečo sa mesto a jeho mešťania oprávňujú, jak víno, tak liehové nápoje svobodno a neobmedzene prinášať, robiť a podrobno vymerať, jak skrz seba, tak skrz druhých; naproti tomu panstvo tymito právami v podobnej miere len na nasledujúcich curiálnych vnútornajších pozemkoch môže vládnuť:

a) v tak rečenom stavení mýtnom dome na mestskom rýku stojacom a Thurzovskej linei náležiacom;

b) v Medňansky-ovskom Pongrácovskom dome, v susedstve predošlého stojacom;

c) v dome zas v susedstve tohoto byvšom a rodine Pongrácov náležiacom;

d) v rožnom dome na tom istom rade byvšom, Zahorák-Brogyányi-ovskom;

e) v rýnkovom rožnom dome, naproti tamtoho stojacom, Justina Pongrácovom;

f) v Zahorák-Brogyányi-ovskom dome, v domorade pri predošlom dome počutom;

g) v dome „nové mýto“ rečenom, v susedstve tamtoho byvšom a Justinovi Pongrác patriacom;

h) v dome Huljakovskom, tamten bezprostredne nasledujúcom;

i) v grófa Zay-Vágnerovskom dome na východnej strane rýnku;

k) v grófa Andrásy-Ullmannovskom rožnom dome na tom istom rýnkovom rade;

l) v dome Gašpara Pongrác na polednej strane rýnku;

m) v dome Justina Pongrác v susedstve tamtoho;

n) v dome vdovy baróna Pongrác na tom istom rade;

o) v Ujfalussy-Smialovsky-ovskom dome, v dlhej ulici, z Klacian do mesta vedúcej byvšom;

p) v Smetanovič-Ordódy-ovskom rožnom dome, naproti tamtomu;

r) na Zahorák-Brogyányi-ovskom domovom pozemku, na kostolnom rade byvšom;

s) v Thurzovskom majeri pri kostole; spolu aj na pozemku Pongrác-Ordódy-ovskom, v susedstve toho byvšom;

t) v dome grófa Andrásy-Ullmannovskom, v susedstve tamtoho byvšom;

u) v dome Rajczyho v mestskej čiaske, „Závodie“ rečenom a

v) na zahradnom pozemku Justina Pongrác, „Zaslúbená“ rečenom.

V mestskej hore ale, „Porubská“ rečenej, ponevác mesto tam byvsie curiálne lúky cestou zámeny do osobytnej smluvy obsaženej za vlastnosť obdržalo, právo krčmárenia nebude panstvu náležať, ale mestské obecnstvo zostane v jeho výlučnom úžitku.

3. Tých 12 jatek, ktoré medzi kompossessorátom 4 linei od dávna rozdelené byly, odstupuje zemské panstvo mestu tak, že budúcné právom mäsaarenia, ohľad neberúc na počet a miesto jatek, svobodne môže vládnúť; naproti tomu si panstvo zadržuje mäsaarenia právo skrz celé panstvo v osobytných 7 jatkách poteraz užívané, v rajeckom chotáre ale nie v užívaní spoločného pasienku v hore „Porubská“ rečenej byvsieho, ale len v jednej, v meste vystaviť sa mohúcej jatke.

4. Právo poľovania a lovenia rýb bude mesto so zemským panstvom spoločne užívať, naproti tomu ale v hore, Porubská rečenej, ponevác tam jestvujúce panské súkromné cur. lúky mestské obecnstvo sebe zaopatril, toto právo len mestského obecnstva sa týkať bude.

5. Panstvo grznárske a súkuové mlyny, tak aj pílu v doline Porubská rečenej, mestu odstupuje; na rieke Rajčanke tohoto času

stojace múčne mlyny a pily si panstvo podržuje, tak že na tejto rieke takéto mlyny mesto nesmie postaviť, ale mesto užívať právo má Rajčanku nielen ku hnatiu jakýchkoľvek dielní a strojov.

6. Zemské panstvo z dedičného práva v pádoch vymretia týmto sa zriekajúc, to odstupuje mestskému obecnstvu.

7. Jako zemské panstvo na svojich cur. pozemkov od svojho práva otvárania sklepov neodstupuje, tak aj mestské obecnstvo a tohoto mešťania môžu neobmedzene otvárať sklepy.

8. Mestské obecnstvo Rajca opatrené súc v hore Porubská rečenej asi 3000 jutrami výlučného pasienku, ponevác mimo toho aj v Dubova rečenej, panskej, sotva 18 jutár činiacej hore spoločný pasienok malo, aby sa v tomto meste v užitku majerských zemí byvší zemskí páni v smysle obsahu zo stránky mestečka Rajce dňa 3. augusta r. 1799 proti zemskému panstvu zdvihutej a 28. aug. r. 1808 exekúciou dokonanej urb. pravoty a exekucionálneho listu mimo aj na ďalej podržaného užívania, po teraz na pašových honoch Petrová, Vidošová, Stehličlie, Fabianové vršky, Návratná, Hlboké, Baranová, pod Kráľov Laz, Vinohrad, Vojtová a pod Klapesova Skala rečených užívaného, vlastným a oddeleným bárs malým pasienkom opatrili, obecnstvo od spoločného pasienku v horemenovanej a Dubová rečenej hore byvšieho odstupuje.

9. Cirkevného patronátskeho práva sa panstvo nezrieka.

10. Za všetky teraz vypočítané a mestskému obecnstvu odstúpené práva a svobody, obecnstvo 60.000 zlatých strieborných peňazí zákonnej hodnoty sa zaväzuje zemskému panstvu pod názvom večitého vykúpenia naraz dňa 1. januára r. 1847 složiť.

Tento bod bol neskôr tak prespôsobnený, že keby sa večité vykúpenie aj koncom januára roku 1847 vyplátilo, smluva predsa platná zostane.

Dňa 6. augusta a v nasledujúcich dňoch roku 1855 v Rajci v prítomnosti Aristida Meško, žilinského cis. a kráľ. služného vydržiavanej rodinnej porady zápisníca svedčí, že stranivá zaplatenia toho vykúpenia sa 15. marca 1855 proti mestečku Rajcu následkom výroku c. kráľ. od farchy zem osvobodzujúceho kraj. povereníctva pred c. kr. trenčianskym stoličným súdom pravota zdvihla.

Takýmto spôsobom sa mesto Rajec pozbavilo poddanstva oproti lietavskému panstvu a takýmto spôsobom užívalo právomocnosť súdobníctva prvého stupňa, následkom čoho ono „mesto so sriadeným magistrátom“, ktorého vznešeného práva sa ale samo pozbavilo, lebo na vlastnú žiadosť, nariadením uhor. ministerstva vyneseným sa pretvorila na veľkú obec.

Mesta Rajca 4 staré pečade sú známe, a síce:

1. Najstaršia pečaď bola najväčšia a zo železa, ktorej zadok predstavoval mrežkovanie a na ňom sv. Ladislava, uhorského kráľa stojacú podobu, ktorý držal v pravici zástavu, v ľavici ale uhorský odznak. --- Jej kolopis bol: „Sigillum civitatis Reygies.“ Podoba prezradzovala pochodenie pečade z 15. storočia. — Táto pečaď však zmizla.

2. Predošlej facsimile je terajšia najväčšia strieborná pečať mesta. Táto je o polovicu menšia od tamtej.

3. Mesta najmenšia pečať je zo železa. Na tejto mrežkovanie chýbá. Je na nej ten obraz sv. Ladislava, ktorý je vyššie opísaný a na jeho pravej strane ešte jeden kvet. Kolopis jej je: „Sigillum Civitatis Ragiecz.“ — Táto je vyššia od tej, o ktorej je pod 1. vyššie zmienené.

4. Mesta strednej veľkosti pečať je z mosadze. Na tejto je mrežkovanie a obraz sv. Ladislava, ako na tej, ktorú som vyššie pod 1. opísal. — Jej kolopis znie: „Sigillum Civitatis Rajecz.“ — Táto je najnovšia.

Nová mestská pečať predstavuje tiež sv. Ladislava a nosí kolopis: „Rajecz Mező Város Pecsétje.“

Keď je o pečaďach reč, spomeniem ešte pečať rajeckej súkenníckej cechy; táto je strieborná; jej obraz je: podoba jedného súkenníka v jednom štíte, ktorý v lavici strunový nástroj drží. Kolopis jej znie: „Sigillum Civi artificii panificum in Raic.“

Z rajeckých starších richtárov známe: r. 1634 Mikuláša Šimku, r. 1688 Jána Šujánskyho (Fojt), r. 1748 Ďura Koledu; z rajeckých starších prisázných: r. 1634 Jána Zawku, Ondreja Fratera, Mikuláša Žideka, Baltázara Mandla, Václava Polčica, Ondreja Ničla, Ďura Jankoviča, Gašpara Repku, Mikuláša z Lassky, Mikuláša Stehlíka; z rajeckých starších notárov: r. 1688 Mateja Trimaya.

Podľa uvedenej zápisnice od dňa 31. aug. 1846 charakteristické je to, že nariadené bolo, že jestli si chce obyvateľstvo mesta Rajca pre seba lekára držať, tohoto nie z obecnej pokladnice, ale zo svojej vlastnosti povinné je platiť, a nielen na bežný rok, ale aj budúcné; že rajecký židovský rabín mal týždenne 4 zl. strieb. platu, a že, ponevác židovská obec bez sudcu a predstavených pre udržanie poriadku byť nemôže, dočasne tento úrad vedúci Enigel Czalkó sa potvrdil, za jeho pomocných ale dvaja predstavení: Leo Altmann a Veis Jassniger.

Rektorom rajeckej školy bol tamejší rodák Michal Žirkus, neskôr kňaz domanižskej ev. cirkve, ktorého r. 1608 Ďuro Ďurčánsky pre kalvinismus oznámil a ktorý sa listom, písanom ku gr. Ďurovi Thurzovi, očistil. R. 1609 Ján Hallensis, rajecký kňaz, oznamuje grófovi Ďurovi Thurzovi, že reservoval Mateja Plataního, predmierskeho rektora, ku riadeniu rajeckej školy, ale tohoto r. 1610 už v Bojnícach sťa učiteľa nachodíme. — R. 1612 rajeckej školy rektorom bol Ján Zittkius; jako taký mohol tu byť do r. 1629, lebo po takomto jeho úrade stretáme sa s ním posledne menovaného roku v Žaškove jako s kňazom. — R. 1688 školským rektorom bol Mikuláš Brezáni.

Teraz od niekoľko rokov jestvuje v Rajci normálna štyrtriedová škola, ktorej riaditeľom je nepretržene tamejší farár Ján Riha; predtým ale tam len farská triviálna škola jestvovala.

Obyvatelia Rajca sú najviac remeselníci, zvláštne garbiari, počtom asi 200, ktorí znamenitý kordován a červené kožky hotujú.

Rajčania zaoberajú sa aj roľníctvom a dochovávajú včely, lan a konope.

Sedem rajeckých výkladných veľtrhov vydržiava sa v pondelok po Mateji, po Dure, po Zofii, po Ladislave, po Jáne, po Uršuli a po Mikuláši.

Zpomedzi významných rajeckých rodákov spomenutia hodnú sú: starší Ján Čerňanský, zomretý r. 1766, slovenský spisovateľ; Ján Frivaldský, nar. 17. júna r. 1822, úd maďarskej vedeckej akademie a správny strážca prírodného oddielu maď. múzeuma v Pešti, chýrečný vzdelavateľ zveropisu a maďarský spisovateľ v obore tomto; do počiatočnej školy chodil v Rajci, gymnásium ale navštevoval v Trenčíne, Trnave a v Leviciach; chcel študovať práva, ale vynikajúc v počtovede na radu svojho strýka, vysoko-účeného Imricha Frivaldského, oddal sa merníctvu. Precestoval baňátske vrchy, r. 1844 ale prevzal expedíciu, ktorá v Malej Ázii a v Grécku zbierala a zkúmala; r. 1846 bral účasť v expedícii v Bulharsku, Rumélii, v okolí Carihradu, v Korfu, na Malte, v Sicílii a v Italii. Je on početných prírodovedeckých pojednaní učeným pisateľom. — Ďuro Slotta, slovenský spisovateľ a básnik, prv učbár na baňsko-bystrickom kráľ. katol. gymnásiume, potom farár v Tužine a konečne predseda spolku sv. Vojtecha v Trnave. — Romuáld Čestislav Zaymus, pôvodca pojednania „Pestovanie kvetín,“ uverejneného v „Sokole,“ a po smrti Daniela Licharda redaktor „Obzoru,“ hospodárskych novín; dobre známy pomolog; prv kaplán v Illave, potom farár v Bytčici. — Tohoto brat Gabriel Cyrill Zaymus, slovenský mluvnícky spisovateľ a ľudových spisov slov. prekladateľ, kňaz biskupstva baňsko-bystrického, prv učbár na učit. prípravovni v Kláštore pod Zníovom, potom na gymnásiume v Prešove, Levoči a Užhorode. — Andrej Čerňanský, ktorého básne vyšly v „Jarných kvetoch;“ písal slov. pravopis a bol redaktorom „Ľaráška;“ najlepší humorista slovenský terajšieho veku. — Method Gazdik, františkán, nar. r. 1802, zomrel v Nitre 6. mája 1872; svoje zkúsenosti spísal v „Cyrillovi a Methodovi“ r. 1854.

Jedna čiastka majetku v Rajci, k lietavskému zámku náležiacoho, patrila žilinským jezuitom.

2. *Konská.* Cirkevné deje dediny tejto stoja v úzkom spojení s dejinami obce Stránske, pretože táto je appertinenciou strečňanského panstva. O Konskej som už jedno druhé predniesol v článku „Strečno.“ („Slov. Pohľady,“ roč. V., soš. 1.)

Na tomto mieste treba dejiny Konskej doplniť, tak jako nasledujú:

Kedy bol do Konskej farár uvedený, je neznámo, toľko je ale isté, že katol. farárom bol tu r. 1675 Ďuro Szomolány, r. 1680 Michal Szkacsány, r. 1688 Michal Vičan (Viczan), ktorý tu za 41 rokov pôsobil a mnohé duše do katol. cirkve prevrátil; r. 1728 Franc Bolech, r. 1749 Martin Somody, ktorý, keď organisti v konsčanskom kostole a v ostatných k tejto fare náležajúcich kostoloch dľa obyčaje luteránov bez sprievodu hudobného nástroja spievali. r. 1751 za 60 zl. nový organ zaopatril vzdor ukrutnému protiveniu

sa ešte luteranizmu prajúcich konsčanských obyvateľov; potom Adam Vrankay; r. 1763 Ján Martinkovič; r. 1774 Ďuro Dobess; r. 1782 Jozef Zahorák, rodom z Povážskej Bystrice, ktorý tu vyše 8 rokov úradoval; r. 1792 Štefan Smetanovič, rodom z Rajca, extrinitár, ktorý po zotrení jeho rehole za 3 roky v Rajci zo svojej pensie žil a potom r. 1788 v púchovskej doline na Lysej vo vinici Pána za 8 mesiacov pôsobil; neskôr bol v Povážskej Bystrici za niekoľko mesiacov kaplánom, kým sa stal v Diviackej Novej Vsi farárom, odkiaľ bol po 4 rokoch do Konskej preložený. Tu keď za 20 rokov pôsobil, zriekol sa úradu a v Illave žil zo svojej pensie. R. 1812 Pavel Žittnan, rodom z Bánoviec, ktorý 11. januára 1818 zomrel.

Farský dom počali stavať r. 1768, ku ktorej práci Konsčania 80 zlatými, Stránsčania 75 zl., Kameno-Porubci 65 zl., Polusania 60 zlatými, Kuneradčania 35 zlatými prispeli, a tieto obce z pokladnice konsčanskej fary k tomu istému cieľu 35 zl. vypožičali.

Konsčanského farára provent v Konskej je: 1. roľa „na močiari“ pod 9 prešp. merie; 2. roľa „na dolinách“ pod 14 p. m.; 3. roľa „za stranu“ pod 10 p. m.; 4. dve lúčky; 5. s vnútorným pozemkom spojená zahrada, a druhá na konci dediny; 6. spoločný pasienok s občanmi; 7. pod názvom „lecticale“ po každom urb. $\frac{1}{4}$ sedení pol p. m. žita a pol p. m. ovsu a po každom urb. sedení jeden kohút, a každý jeden sedliak a hofer povinný mu je 1 deň žat; 8. pod názvom „deputátu“ od patronátu 24 siah dreva, ktoré od času rozdelenia spoločných hôr rodina Prényovská v smysle decisie panskej stolice z r. 1800 vo vlastných horách assignuje a z ktorých 8 siah vozit a zrúbať povinní sú Konsčania, 16 siah ale Stránsčania; mimo toho právo drevobrania v horách Prényovskej rodiny; 9. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi náležajúcej dostal farár pod názvom „šestnástky“ v hotových peniazoch 51 kr.; 10. z obete každoročne štyri ráz držanej farárovi patria dve, organistovi jedna čiastka. — V Kamennej Porube: 1. roľa pri kostole pod 12 p. m.; 2. roľa „Zahrada“ pod $2\frac{1}{2}$ p. m.; 3. roľa „za jelšom“ pod 13 p. m.; 4. roľa „nad šibenicami“ pod 2 p. m.; 5. tri lúčky; 6. od 5 celých urb. sedení 2 korce žita, 1 koriec jačmeňa, 4 korce ovsu, a mimo toho od Meliškovského urb. sedenia $1\frac{1}{2}$ korca žita, $\frac{5}{8}$ jačmeňa a 3 ovsu, a od jedného každého urb. sedenia dvojzápražný voz dreva a jedného kohúta; potom od 3 hoferských sedení v peniazoch 3 zl. 45 kr. a každý jeden sedliak a hofer povinný je mu jeden deň žat; 7. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej obdržal pod názvom „šestnástky“ $45\frac{12}{20}$ kr.; 8. z obetí tolko ako v Konskej. — V Kunerade: 1. ako „lecticale“ od 3 urb. sedení 6 korcov žita, 3 jačmeňa a 12 ovsu, od Urbanského urb. sedenia 9 korcov ovsu, a od každého urb. sedenia 1 voz dreva a jedného kohúta; 2. žatie ako vyššie; 3. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej pod názvom „šestnástky“ obsiahnuť $21\frac{18}{20}$ kr. — V Polusi: 1. pod názvom „lecticale“ od občanov 6 korcov žita, 10 ovsu, 6 dvojzápražných vozov dreva a 6 kohútov, potom na jar 7 a v jeseni tiež tolko žencov; 2. každý

sedliak žne jeden deň. — V Stránskom: 1. roľa „Strana“ pod 7 p. m.; 2. roľa „od lúček“ pod 23 $\frac{3}{4}$ p. m.; 3. roľa „za Žilinku“ pod 2 p. m.; 4. roľa „Kopanica“ pod 12 p. m.; 5. štyri lúčky; 6. svobodný pasienok s občanmi; 7. pod názvom „lecticale“ od každého urb. štvrtsedenia pol p. m. žita, pol p. m. ovsu, od každého sedenia jeden kohút; 8. každý sedliak a hofer žne 1 deň; 9. od patronátu 24 siahly dreva na kúrenie, z ktorého 16 siah Stránsčania rúbu a vozia; 10. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej pod názvom „šestnástky“ dostal v hotových peniazoch 1 zl. 15 kr.; 11. z obetí dostal toľko ako vyššie. (Kanon. visit. z r. 1831.)

Zo zápisnice r. 1824 dňa 13. sept. a v nasledujúcich dňoch v Rajci vydržiavanej panskej stolice vysvitá, že stavanie terajšieho kostola v Konskej počaté bolo na jar r. 1825 na jeho starom mieste, že stavbyvedúcim a dozorcóm bol Justin Pongráč, že rozvrh útrat potrebného materiálu hotovili oravskí znalci, že materiál vysluhovali lietavskí kompossessori a prácu konali obce ku farnosti náležiacie. — Dľa zápisnice r. 1829 dňa 16. dec. a v nasledujúcich dňoch v Rajci pod predsedníctvom Justina Pongráča vydržiavanej panskej stolice ku stavaniu od 8 rokov trvajúceho konsčanského kostola zo spoločných dôchodkov lietavského panstva cez 3—4 roky barónom Karolom Zayom podržaná summa dotedy mala sa na úroky umiestniť, kým nedosiahne výšku 1100 zl.

Konskej allodiumom sú tak rečené Rajecké Teplice, ktoré v chotáre obce Konskej ležia. Tieto v druhej polovici minulého storočia vynalezené teplé zriedla boly na kúpeľ pretvorené, následkom čoho na tomto mieste viac domov povstanúc, utvorila sa tu pusta, ktorá od Konskej známejšieho mestečka Rajca „Rajeckými Teplicami“ pomenovaná bola.

Pod predsedníctvom Ladislava Köszegehyho, podžupana stolice trenčianskej, r. 1774 dňa 21. marca a v nasledujúcich dňoch v Rajci držanej panskej stolice zápisnica — ktorú podpísali aj Imrich Turcsányi, praefect oravského a lietavského panstva, Jozef Borcsicky, fiškus kniežata Eszterházyho a grófa Pavla Balassu, Zigmund Kelecsényi, plnomocník baróna Jána Mednyánszkyho, Ignác Majthényi, fiškus grófa Gabriela Ujfalušsyho, Štefan Ugronovich, kompossessor. Gašpar Baross, podslužný stolice trenčianskej, a Karol Maršovský, boženík tejskej stolice, — svedčí o tom, že hora pri kúpeľi ležiaca, „Mrchová“ rečená, bola k upotrebeniu hosťom prepustená.

Podľa zápisnice r. 1839 dňa 7. januára v Rajci držanej panskej stolice vplynulo do panskej pokladnice r. 1838 v R. Tepliciach od panského (č. 1.) a honoratiorného (č. 2.) kúpeľa po 6 kr., od židovského (č. 3.) po 4 kr. a od ľudového (č. 4.) kúpeľa po 1 kr. rátajúc od jedného kúpania: 157 zl. 26 kr. vied. ceny, z čoho bolo kúpeľnému dozorcovi 50 zl. platené, ostatných 107 zl. 26 kr. s tými 50 zlatými, ktoré utržené boly za drevo, pozostaté zo stavania konsčanského kostola, obrátené boly na zaopatrenie potrebných vodových rúr ku zvedeniu teplej vody z pozemku grófa Zayho do kúpeľa panstva a na odstránenie steny medzi židovským a ľudovým kúpeľom a s mešťanským kúpeľom susedná strana bola židovskému,

ostatné miesto ale ľudovému kúpeľu bolo prepustené. Vtedy uzavreté bolo, že jakéhokoľvek stavu meštanský človek nesmie sa kúpať v panskom kúpeľi, a keďby toto dozorca predsa dovolil, tento má byť na 1 zlatý pokutovaný v prospech spoločnej panskej pokladnice; toto nariadenie rozšírilo sa aj na ostatné kúpele tak, že v kúpeľi honorátorov (č. 2.) žiaden žid, v židovskom ale zase žiaden sedliak nesmie sa kúpať, a aby dozorca udržal tým väčší poriadok, z kúpeľnej mzdy od každých 100 zl. má pod názvom solariuma dostať 25 zl. Kúpeľná mzda ustálila sa nasledovne: od kúpeľa pod č. 1. na 3 kr., pod č. 2. na 3 kr., pod č. 3 na 3 kr. (konv. ceny) a od kúpeľa pod č. 4. na 1 kr. (viď. ceny); do zápisnice vzaté bolo, že spolumajitelia lietavského panstva, týchto úradníci a sluhovia, panstva benefičiálni farári a týchto kapláni, a všetci poddaní panstva dľa svojho stavu v patričných kúpeľoch osvobodení sú od platenia kúpeľnej mzdy, ostatní hostia ale takú platiť sú povinní; ani jeden spolumajiteľ nie je oprávnený vonkajšieho hosťa od platenia mzdy osvobodiť, ani vtedy, keďby patričný spolumajiteľ miesto svojho hosťa chcel mzdu zaplatiť; dozorca bol povinný denník s peniazmi panskému dozorcovi každý mesiac odovzdať; v čas veľkej návštevy hostov má byť voda každodenne vypustená, kúpele ale, menovite panský a meštanský, každý deň radikálne vyčistené; s kúpeľným domom susedný a Thurzovskej línaji patriaci drevený dom nielen preto, že nebol dostatočný prijať hostov lepšieho stavu — lebo mu to najpotrebnejšie chýbalo — ale preto, že v chodbe mal otvorené ohnište, a tak jako celkom drevený a neomazaný na pád požiaru nielen na ostatné domy, ale na znovu vystavený a 8000 zl. stojaci panský spoločný kúpeľný dom veľmi nebezpečný, bol Gašparovi Urbanovskému, fiskusovi Thurzovskej línaje, zdarma navrhnutý.

Podľa monografie, Dr. Amadeusom Kelinom, riadnym fysikusom turčianskej stolice písanej („Über die neuentdeckten warmen Bäder zu Rajec.“ Wien 1793) r. 1793 boly tunajšie kúpele na panské a obecné podelené; prvé maly ku väčšej pohodlnosti, aby mohly čím viac hostov prijať, dve triedy. Ku kúpeľným miestnostiam boly 2 izby prístavené, ktoré boly postelami opatrené, v zime mohly byť kúrené a všetku pohodlnosť poskytovaly; obecné kúpele, ktoré od tamtých neďaleko ležaly, boly veľmi priestranné a k užívaniu pre nižšiu triedu ľudí určené. Pri kúpeľoch bolo priestranné miesto, na ktorom bolo podstrešie vystavené, aby hostia aj v zlom počasi sucho do svojich príbytkov prejsť mohli. Niekoľko krokov od tohto podstrešia vystavili veľkú budovu, ktorá mimo 14 úplne vystrojených izieb obsahovala veľkú kuchyňu, maštal a vozareň. Bolo tu bydlisko pre ranhojiča, ktorý bol tu vždy prítomný. Teplota tunajších zriedál mala 89 stupňov dľa Fahrenheita. — V tomto čase boly tunajšie kúpele len od krátkeho času navštevované. — Menovaný fysikus udáva, že istý starší pán, ktorý dlho trpel na podagru, navštívil viac kúpeľov tohoto okolia, a pri tejto príležitosti odhodlal sa upotrebiť aj rajecké teplice; keď tieto teplice päť ráz upotrebil, vypukalo sa mu celé telo, zvlášť na nohách, a on

vskutku ozdravel; kúpал sa za 11 duí, a vypučenosť sa mu ztratila. Istý nemocný zo Sliezska bol na pravé rameno a nohu porazený; upotrebil za 6 týždňov týchto teplíc, vypukalo sa mu telo a cítil najväčšiu bolesť; bolesť pomaly mizla a nemocný obsiahnul uzdravenie svojich údov. Menovaný lekár odporúča rajecké teplice nemocným na porážku, látku, podagru, zapchatosť, na kameň a na ženské nemoce. — Ku spomenutej monografii pripojený je obraz Rajeckých Teplíc, z ktorého vidno, že táto pusta v roku 1793 pozostávala už z nového kúpeľného domu, v ktorom vrelo žriedlo teplíc zo spodku a z bokov v hrúbke na 2 palce, z miesta k stavaniu nových budov určeného, z voziareň, z jednej samostatne stojacej veľkej kuchyne, z veľkého nového hostinca, zo starého hostinca, z malého hostinca, zo starého kúpeľa, z majera a papierne.

Časom obecnosť muselo prestať s navštevovaním týchto Teplíc. Na okolnosť túto sledovať možno z toho, že lietavský kompossesorát neobnovoval budovy, ale ich nechal na seba, tak že preň niekoľko rokmi nielen že neboli v stave navštevovateľov prijať, ba i spadnutím hrozili. — Roku 1882 vezmúc do prenájmu Rajecké Teplice Dr. Valér Smialovsky a Jozef Pichl pre tú príčinu, že ony v malebnom kraji a 420 metrov nad hladinou mora ležia, a tak že majú prednosť klimatického miesta a tak i budúcnosť, všetko to, čo krasocit urážalo, odstránili, porúchané staré budovy zrušali a nové, vkusné postavili, park založili, kúpeľný dom obnovili, papierené na bydliská pretvorili a v nej parný kúpeľ sriadili, slovom, celú tvárnosť tejto pusty natolko pretvorili, že ona nárokom každej triedy navštevovateľov zodpovedať je v stave.

Dľa Alexandra Hekschovho dielca („Rajecz-Teplicz vas-és tímso-tartalmlú közönyös hévviz.“ 1884) teplé žriedla rajeckých kúpeľov vrú z eocaenového slinu. Stupeň jich teploty 20—27° R. Obsadený je len jeden prameň, ktorý tak zvaný panský kúpeľ opatruje vodou. Tohoto kúpeľa zbytočná voda odchodí do občanského a odtiaľ do kúpeľa chudobných. Povážiac geologické pomery kraja, nemožno pochybovať, že počiatok vody, udržiujúcej Rajecké Teplice, má byť v eocaenovom konglomeráte hľadaný, ktorý následkom svojho vystrojenia výborne vodu púšťajúc, naň padajúce meteorické vody prichádzajú pod vodu, neprípúšťajúcu eocaen, slinovú vrstvu, kde dávajú príležitosť povstaniu rozsiahlemu podzemnému vodovému reservoiru.

Pramene Rajeckých Teplíc chemicky prezkúmal Dr. Benedik Teplic, učbár na trencianskom gymnasiu, a dľa jeho zkúsenia voda tak zvaného Gizelinho prameňa je v jeho zásobe čistá, priehľadná, bez chuti, bez vône, a v nádobe stojac sa neusadí; lakmusový papier slabo zbarví na červeno, a tak sťa kyselina je slabej moci. Z vody po vyparovaní pozostala žltkastá solná hmota je pod mikroskopom ihlovej podoby, mimo toho rhomboederové a do raz kloniaceho sa systému patriace stĺpcové kryštály ukazuje. Špecifická váha vody je 1.00055 pri 11.5° R.

Konečne musím podotknúť, že Jozef Wagner starší založil v Rajeckých Tepliciach železnú hánru, ktoré ale následkom tohože

neblahých špekulácií nezadlho svoj beh zastaviť musely, a odtedy sa jejich budovy rúcajú.

Rajeckých kúpeľov a mlyna jedna čiastka s právom šenkovania vína, spolu aj s tamejšou parcellou Alžbety a Kristíny Lengyel, patrila žilinským jezuitom.

3. *Bánová* = bána zem. R. 1479 majiteľom Lietavy cestou svojej manželky Uršuly Bebek stal sa jednooký Imrich Zápoľa, dedičný gróf Spiša, neskôr palatín, ktorý bol r. 1460 a 1464—5 hánom Horvatska, Slavonie a Dalmácie, za ktorého vládnutia lietavským panstvom pravdepodobne povstala táto dedina. (Eduard Somogyi: „Magyar Lexicon,“ článok „Bán.“) R. 1509 táto obec pod týmto menom pripomína sa už v jednom statucionálnom liste. Z jej starých prisázných (iurati) známi sú r. 1509 Matej Bobobniczky a Tomáš Boženich. — Je tu malý, ale vkusný prízemný kaštieľ Pongrácovský.

4. *Đurčina*. Majetok Ďura; majetníci kurialsí pozemkov v Ďurčine menujú sa v starých zápisnicach lietavského panstva „nobiles Gyurcsinenses,“ pod ktorými má sa rozumieť rozsiahla rodina Đurčanských. R. 1716 istému Jánovi Đurčanskému tehdejším správcom panstva, Ďurom Erdődym, dočasne darovaná zemanská výsada prestala a na budúce bol on ku rajeckým poplatkom utískaný. — Jedna čiastka Ďurčiny bola Ghillányiho, ktorej vlastníkom je teraz Jozef Vitolay.

5. *Trnové*. Obec musela povstať na mieste trnistými krami zarastenom. (O trnovskom kostole prehovoril som v „Slov. Pohľadoch,“ 1885, soš. 1., v článku „Strečno.“)

6. *Frivald*, dedina v hore, ktorú cieľom osadenia povolani Nemci dostali svobodne, t. j. bez platenia dane. Títo otáznu horu a potom aj dedinu v svojej reči *svobodnou horou*, *Freivaldom*, pomenovali. Prví osadníci tohoto miesta museli byť tí istí Nemci, ktorí aj teraz susednú, ale už v Turci ležiacu dedinu Vrísko obývajú. Obyvatelia Frivaldu sú už celkom poslovenčení. Následkom svobodného obdržania otáznej hory tunajší prví osadníci zostali šoltýsmi a seba *Freiwälder*mi nazývali, od ktorých pochádza časom po slovensky pomenovaná rozsiahla rodina Frivaldských.

Deviaty bod zápisnice panskej stolice, lietavským panstvom v Rajci dňa 30. júna a v nasledujúcich dňoch roku 1766 držanej svedčí, že vo Frivalde richtársky úrad len šoltýsi viedli, lebo keď ohľadom richtára ponosa vznikla, že šoltýsi zo svojho stavu, či je súci či nie, richtára volia, bolo uzavreno, že ten, ktorý by z tohoto stavu mal richtárom byť, pritom ale k tomuto úradu súci nebol, aby obec iného, avšak zpomedzi šoltýsov vyvolila; jestli by ale medzi týmito nebol žiaden súci, aby bol taký z obecnstva volený. Na spomenutej panskej stolici brali účasť: Christofor Ordódy, podžupan trenčianskej stolice, jako predseda, Jozef Beznák, Štefan Akay, fiškus rodiny Thurzo, Jozef Borcsicky, jako fiškus a plnomocník grófa Jána Balassa, Ďuro Imrikovič, predstavený residence žilinských jezuitov, Pavel Borcsicky, jako plnomocník radcu Jána Zaffiry, Jozef Pongrácz, Štefan Raychan, jako fiškus vdovy

baróna Kristiana Calisius, Gašpar Smetana, plnomocník vdovy baróna Jozefa Mednyánszkeho, Pavel Tomcsányi, provisor gr. Ujfalussyho, Št. Ugronovics, spolunajiteľ, Karol Širmiensa, Gašpar Baroš, podslužný trencianskej stolice.

Fara vo Frivalde je stará; kedy povstala, je neisté, lebo nestávajú žiadne farské písma, a ani tradícia nevraví, kam by bola obec niekedy patrila alebo ku ktorej susednej fare by ona vtelená bola bývala, prečo veriť musíme, že tunajšia fara je súveká s povstaním obce. — Obyvatelia tejto dediny na rozkaz svojho zemského pána, Mikuláša Kostku, už roku 1536 stali sa evanjelikmi. Jich kňazom bol r. 1606—1611 učený Peter Petschius zo Sliezska, ochranca evanjelického náboženstva, zvláštne ale žilinskej synody, ktorý cestou tlače vydal „Malleus Penicoli Papistici, Adversus Apologiam Solnensis Synodi editi. Id est, Refutatio Errorum, Calumniarum, et Mendaciorum, Quibus et Doctrinam Evangelij libro Concordiae comprehensum, et dignitatem Superintendentium, adeoque Ministrorum Ecclesiae, in Apologia Synodi assertam, scriptor quidam Pontificius, sub Joannis Jemicii nomine allatavit. Scribebat Petrus Petschius, Minister Ecclesiae Freywaldensis. Cassoviae Imprimebat Johannes Fischer. M.DC.XII.“ zvané, 122 strán počítajúce, podoby quartu. (Na predku je titulná strana a jeden nečíslovaný list. Nachodí sa: v peštianskom muzeume, v tamejšej univerzite a akademii, v kežmarskom ev. lyceume [2 výtisky], v baňskobystrickej kapitule, vo františkánskom kláštore v Železnom Meste a u Ďura Rátha v Pešti.) Všeobecné prenasledovanie evanjelickej cirkve frivaldskej nasledovalo pod jej kňazom Jánom Langom, ale pod časom zbúr evanjelické náboženstvo nazpät uvedené bolo a jej kňazom stal sa Ján Neumann. Jej filiálkami boli: obec Fačkov a Čičman.

Že už roku 1698 jestvovala tu katol. fara, vysvitá z matrik. V tom roku bol tu farárom Ján Lietavský, ktorý r. 1705 za času Rákócovskej zbúry fary pozbavený a odohnaný, bol prinútený istému Didacusovi apostatovi (pravdepodobne františkánovi), už jako kňazovi novej viery, miesto urobiť. Tento r. 1709 — podľa tradície — užijúc slová kanonickej visitácie z r. 1831: „brachio militari ad recipiendum cuculum compulso,“ bol vojanskou mocou odohnaný a Jan Lietavský do svojho úradu nazpät uvedený. Viedol faru do r. 1712, v ktorom roku zomrel.

R. 1712 stal sa jeho nástupcom Mikuláš Barthovič. Tohoto v starej matrike obsažený a dvoma prisáznymi vidovaný pôvodný rukopis hovorí, že od svojho predchodcu dostal polovicu úrody z farských zemí, z čoho nasleduje, že vo fare jestvoval kedysi fundus instructus. Kedy zmiznul tento fundus, uveďno, lebo sa o ňom v kanonickej visitácii z r. 1798 spomienka nerobí.

Za týmto nasledoval (r. 1723) Ján Goldsperger (Goldperger), a za týmto (r. 1729) Andrej Najzer, pod ktorým bol vyhotovený väčší zvon a chorus starého kostola. Za ním nasledoval Adam Matušковиč a r. 1733 Štefan Mihály (Mihályffy), ktorý daroval kostolu strieborné monstratorium. Tento urobil miesto r. 1739 An-

drejovi Cabala. Tohoto nástupcom stal sa r. 1743 Štefan Bathora, tohoto zas r. 1749 Fraňo Cinik, a tohoto r. 1752 Ján Magyarics. Za týmto nasledoval r. 1762 Ďuro Dobess, r. 1765 Andrej Fedora (z mišenskej fary), pod ktorým matriky počaly dostávať riadnu podobu; odtiaľ do Domaniže preložený, r. 1771 jeho nástupcom stal sa Andrej Packo, r. 1772 Andrej Filko; tohoto — keď bol do Lietavy preložený — r. 1775 Ďuro Horný, r. 1779 Štefan Ježovič, ktorý pre farára, organistu a deti obecnú školu navštevujúce základinu založil. Jeho nástupcom, keď bol do Lietavy preložený, zostal Andrej Pracháry, pod ktorým sa počef putujúcich ku obrazu bl. P. Marie rozmnožil, ako aj pokladnica veľmi zveladila. Jeho nástupcom r. 1798 zostal Karol Akay (z marikovskej fary) a keď bol do Rajca preložený, nasledoval Franc Huljak z rovňanskej kaplanky; za ním cestou zámeny nasledoval Ján Škrovánek z ošadnickej fary, za týmto ale r. 1827 dňa 22. apríla Jozef Horecký, prísediaci súdu trenčianskej stolice; tohoto nástupcom bol Jozef Karell a tohoto Anton Šimko.

Matriky jestvujú od r. 1723; patronom je lietavské paustvo; filiálkou je obec Trstená; kedysi aj Fačkov bol filiálkou, ktorého ovčiari dľa kanonickej visitácie tejto fary z r. 1674 k udržaniu frivaldského kňaza syrom alebo baranom prispievali. R. 1780—83 bolo vo farnosti 2080 katolíckych, 10 evanjelických duší a 4 židia; r. 1816 1144 katol., 5 evanj. a 6 židovských duší; r. 1835 1223 katol., 12 evanj. a 18 židovských duší; r. 1863 1440 katol. a r. 1878 1205 katol. duší. Starý farský dom r. 1751 bol z kameňa vystavený na útraty veriacich.

Tunajší kostol dotovaný je len dvoma lúkami pod 3 prešp. merice na vrchu Kukla rečenom; proventom vo frivaldskom chotáre tunajšieho farára sú: 1. roľa „na hôrkach“ pod 25 prešp. meríc, 2. roľa „v Rovni“ pod 8 prešp. meríc, 3. roľa „na vrchoch“ pod 22½ prešp. merice, 4. roľa „v predrybnej“ pod 8½ prešp. merice, 5. roľa „na Honebaku“ pod 19½ prešp. merice, 6. roľa v „chotáre“ pod ½ prešp. merice, 7. roľa na vrchu Kukla pod 8 prešp. meríc, 8. lúka na vrchu Kukla, 9. lúka „na vršku“, 10. lúka na „Úplaze.“ Dve poslednie byly r. 1806 veriacimi za pasienok prepustené. 11. pod názvom lecticale od 18. sessionalistov — vpočítujúc aj zemanov — od jedného každého 1⅓ prešp. merice žita, 12. od jednej hoferkyne 1⅓ prešp. merice ovsa, 13. pod názvom deputatuma od panstva 24 siahly tvrdého urb. dreva a od zemanov 2 vozy dreva; keby táto kolkosť nebola dostatočná, má v hore svobodné rúbanie dreva, 14. od obecnstva 50 funtov syra, 20 funtov jarnej a 20 funtov jaseňnej vlny, 15. pod názvom subsidiума z náboženskej základiny ročite 83 zl. 49½ kr., 16. od obecnstva sťa angaria 5 zl., ročite teda 20 zl., 17. od zemanov na novoročnú večeru 1 zl., 18. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi prináležiacej pod názvom šesťnástky dostal každoročne 1 zl. 21½ kr., 19. z offertoriuma na sviatky Sabaoth a kostolného dňa dve čiastky jemu, jedna ale organistovi náleží.

Kanonická visitácia tejto fary z r. 1728 udáva list grófa Ďura

Thurzu od 12. júna r. 1600, ktorý hovorí o zamenených zemiach s frivaldským poddaným, Matejom Klopán, a z ktorého vidno, že poneváž. menovaným grófom cestou zámeny nadobudnuté zeme desiatkom a knazovi náležiacim platom obťažené boli, on ale od všetkej farchy osvobođený chcel zostať, obci Frivald dve *virgi* zeme daroval tým cieľom, aby obec niekoho hľadala, ktorý by tie dve *virgi* zeme užívajúc, tento miesto neho jak desiatok, tak knazovi patriaci plat znášal.

Starý kostol, ktorého teraz len rumy sú viditeľné, bol jedným z najstarších, ktorý najmenej 13. storočie poznal a súveká s ním zdá sa byť v terajšom kostole nachodiaca sa socha bl. P. Marie, o ktorej hovorí zápisnica kanonickej visitácie, biskupom Gusztényim r. 1767 konanej: „In Ara maiori loco medio posita est, Gratiis celebris Effigies B. V. Mariae, e ligno affobre sculpta, et solide inaurata, ad quam, voti explendi gratia, e longinquo confluunt, plurimique ejus, ac naturae vires longe superautem opem experti solatiis pleni inde redeunt.“ O veľkom oltáre tohoto starého kostola toto píše táže visitácia: „Dedicata est natae Reginae Aug. a. deoque Patrocinium Ecclae est die Nat. B. M. V., siquidem in Arae huius medio loco reposita est Arcae, a. 1791. expensis Ecclae decenter ornatae inclusa, illa ab antiquitate, et gratiis celebris B. V. Matris Mariae Statua, manu dextera Jesulum, simitra vero Sceptum argenteum tenens. Ad quam voti explendi gratia e longinquo confluunt pii Cultores mariani, plurimique miram eius opem experti redeunt.“ Socha táto stojí na polmesiaci, vyššia jako 4 stopy, a je z dreva rezaná; má málo anathemov a dve sľubné tabule. Na oltári sv. Anny bola nasledujúca báseň Petra Huljaka, piaristy:

„Versus votivi ad Deiparam V. Mariam coram gratiosa eiusdem Imagine frivaldensi ad diem 8. Sept.

Alma Dei Genitrix! hodie cui plaudit Olimphus,
 Quam recinit Dominam Pannonis ora suam!
 Cuius ad Obsequium, seris a sedibus Orbis,
 Accelerat, quisquis, membra movere potets.
 En ego! dum pia gens crebra te voce fatigat,
 Dumque tuum poscit, Nomen adesse sibi.
 Praesumo Mater! coram te sistere natus,
 Metraque nominibus, debita ferre tuis!
 Dudum ego eam volui tibi me sacrare Patronae!
 Carminibus dudum, te celebrare meis.
 Sed studium diri semper vetuere dolores,
 Quacis nullam, aut parvam fert Medicina opem.
 Quis potius quo plus succos, herbasque potentes
 Hausi, tum medici pocula mixta manu,
 Hoc Mage visa fuit vis crescere saeva malorum.
 Pallade ut adfusa, crescere flamma solet.
 Haec igitur causa est delati numeris huius
 Ut Mater nostris auxiliare molis.

Si quit id est, cultis teneram formasse inventam.
 Actibus et mores edocuisse bonos.
 Si quit id est publi superum installasse timorem,
 Et Nomen Mater dulce Maria tuum.
 Ora pro nato, natum, natiue Parentem,
 Ut redeat membris, vis vigorque meis.
 Si mihi, qui tibi me voves, succurreris aegro,
 Proua erit ad laudes, lingua manusque, tuas,
 Interea, aute tuas metrum hoc dependeat Aras,
 Mater! quo nati commoneare tui.
 Petrus Huljak e scholis piis.“

Tunajšie protestantismom pretrhnuté ctenie P. Marie za úradovania farára Lietavskeho natoľko sa znovuzrodilo, že boli sem cieľom vypočutia pútnikov povolaní susední farári. Pod farárom Andrejom Prachárom okolo r. 1790 shromaždenie ľudu ku tejto soche bolo tak veľké, že dľa zápisníc len do zvončeka daná almužua obnášala 700—1000 zl. Teraz prichodí sem pútnikov z trečianskej, nitrianskej a turčianskej stolice 7—10.000. Odpustenie hriechov udeľuje sa od r. 1801 s privolením pápeža Pia VII. na sviatky narodenia a počatia P. Marie a v ôsmu nedeľu po veľkej noci.

Ponevác starý kostol nielen pútnikov, ale už ani farníkov nestočil v seba pojať, r. 1863 započalo sa so staváním terajšieho kostola.

7. *Brezany*. Táto dedina dostala svoje meno od miesta brezami zarasteného, na ktorom založená bola.

8. *Višňové*, dedina, povstať mohla na mieste višňami zarastenom; názov jej však možno odvodzovať aj od jej vyvýšeného polohy, lebo r. 1439 sta ku Strečnu náležiacia spomína sa pod menom *Felfalu*. Od nej najskôr, jako od donácie, nosí meno rodina Wišňovských. Jeden z obyvateľov tejto dediny spomína sa pod menom Wissnyovszky, ktorý tu r. 1514 na mieste terajšieho malý kostol vystaviť dal. — Tu vo vrchu Minčov rečenom poznať stopy dakedajšej banc na zlato a meď. Na tomto základe názov onoho vrchu odvodzovaný býva od nemeckého slova Münzhof; nasledovne tunajší baníci museli byť Nemci, ktorí vrch v svojej reči pomenovali. Nosia tu i niektoré role nemecké mená.

Tunajšia fara je stará, lebo jestvovala už r. 1514. Neskôr prestala, ale dľa schematismu r. 1788, dľa zápisnice kanon. visitácie ale už r. 1787 opäť založená bola, avšak len sta capellania curata, od ktorého roku jestvujú aj jej matriky. Z tejto kapellanie r. 1805 zostala fara. — Filiálky nemá, ba aj samé Višňové bolo filiálkou rosínskej fary. — Jej prvý svetský capellanus bol Ján Hesz, extrinitár. — R. 1790 v októbri zostal kapellanusom Pavel Egelský, ktorý bol za jeho času na faru premenenej capellanie prvým farárom. R. 1806 tohto následníkom sta aktuálny farár bol Ján Haan; po tomto nasledoval r. 1847 Peter Blaškovič a po tomto Jozef Pokorný. — Jej patrónom je náboženská základina; počet jej katol. duší 854.

Kostol tejto fary, zasvätený sv. Mikulášovi biskupovi, je opravdovou basilikou, ktorá je dookola hrubými stromami obsadená a v sebe chová obraz zázračnej bl. P. Marie. Ako vyššie spomenuto, istý zeman a obyvateľ višňovský, menom Wissnyovszky, vlastnými útratami postaviť dal na mieste tejto basiliky r. 1514 malý kostol, jako to vysvitlo z nápisov, nachodiacich sa na onom kostolíku. Na ľavej strane, na malom oltáre tohoto kostolíka, umiestnená bola socha P. Marie, ktorá je dnes na hlavnom oltáre nového kostola k videniu a ktorá v smysle zápisnice kanon. visitácie roku 1714 Györim konanej následkom slova ľudu jako zázračná bola verejnému cteniu vyložená, ku ktorej sa zo dňa na deň viac a viac pútnikov shromažďovalo, tak že jich všetkých onen kostolík nestačil viac v seba prijímať. Z tejto príčiny Ján Zaffiry r. 1768 po intencii s Jánom Gusztényim, nitrianskym biskupom, sdelenej, s 2000 zlatými, od tohoto obdržanými, od základu počal stavať terajšiu basiliku. Medzi časom, pretože týchto 2000 zlatých nebolo dostatočných, cisárovná Maria Terezia na prosbopis ku nej zadaný r. 1775 tiež 2000 zl. k tomuto cieľu darovala, ba aj sama trenčianska stolica prispela ku stavaniu, nakoľko susedným obciam naložila potrebný materiál vysluhovať, až konečne dary marianských ctiteľov umožnili dokončiť stavbu kostola. O veľký oltár postaral sa Daniel Dlabáč, grúnavský farár, ktorý bol štedrosťou grófa Jána Szúnyogha a jeho manželky grófký Žofie Eszterházy obnovený. Spomenutá už socha predstavuje Mariu, držiacu na rukách malého Ježiška; má drahocenný plášť a pozlátenú striebornú korunu, ozdobenú drahými kameňmi; tejto podobná je aj koruna malého Ježiška, dar to Zigmunda Berényi v r. 1769. Táto socha pod kryštálovým sklom sedí na tróne, z oboch strán sú cheruby. Socha je z dreva, na 2 stopy vysoká, a jej čiastky tela sú prirodzene farbené; r. 1782 bola slávnostne prenesená do novej basiliky, pri ktorej príležitosti rečnil Adalbert Gazda, žilinský františkán; je pokrytá mnohými anathemami, zlatými refazmi a vencami; jej plášť je dar biskupa Jozefa Klucha. Na oltáre navštívenia P. Marie sú dve pyramidy s rozličnými relikviami; pyramidy tie zhotovil františkán Adalbert Gazda.

Táto basilika, vysvätená r. 1801, patrí medzi najpeknejšie kostoly celého vidieku; je 20 siah dlhá a dvomi väzami opatrená. Jozef Kluch, nitriansky biskup, dokončil stavanie týchto väží r. 1820, tieto veľkými zvonami opatril a kostol veľkou striebornou lampou obdaril. Najstarší, r. 1712 liaty, menší zvon prezradzuje, že tu najšia socha P. Marie už vtedy bola thaumaturga; jeho nápis je: „Deo uni et trino. Honori B. Mariae V. thaumaturgae visnyoviensis, ex piis et devotis Clientum oblatiis fusa.“ Je do neho vydlabaný obraz višňovskej P. Marie.

Spomenutú kanonickú visitáciu konal Adam Györi, trenčiansky archidiakon, nitriansky kanonik, r. 1713 dňa 1. mája. Pôvodné pisma vyšetrovania, nariadeného Jánom Gusztényim, nitrianskym biskupom, a prevedeného dňa 15. februára r. 1773 Jánom Pinkom, opäť a rajeckým farárom, jako gremiálnym žilinským vice-archi-

diakonom, a Andrejom Fílko, frivaldským farárom, dosvedčujú, že v 18. storočí višňovský kostol evanjelisci suspendovali, ale sochu P. Marie vždy respektovali a na nej nikdy žiadnym spôsobom násilenstvo nerobili. Písma tie nachodily sa v rukách biskupa Jordanského. — Veľký oltár bol r. 1839 nákladom 3000 zl. zhotovený. Mimo jeho stĺpov je tu pekná biela kamenná socha sv. Petra a Pavla, ktorú ako aj kríž pod kostolom vyhotovil istý bystrický naturalista.

Mimo spomenutých už dobrodincov tejto svätyne môžu byť ešte ako takí pomenovaní: gróf Ďuro Erdódy, predseda prešporskej komory, ktorý ľúbil nie malými útratami tunajšie duchovné čestie ozdobať; vdova grófka Antonia Pongrácz, rodz. grófka Forgách; barónka Alžbeta Lengyel, rodz. grófka Pongrácz, darovala r. 1797 menšiu striebornú lampu; podobnú tretiu daroval Alexander Nozdrovický. — Pri kríži pred basilikou je socha matky božej, potom sochy učedníka Páne a matky Marie, ktoré farár Egelský zaopatril.

Vedená bola zápisnica milostných prípadov a Ladislav Nedecký naznačil v svojom „Loca Gratiarum“ zvanom diele, že Zuzanna Spáczay bola za 13 rokov bezdetná, porodila ale Francom menovaného chlapca po tom slube, že sem na mariánské dni bude putovať.

Najviac pútnikov — ročite 15—20.000 — prichodí sem vo sviatok navštívenia a v deň narodenia P. Marie. Prv aj z Moravy a zo Sliezska sem putovali, teraz ale len už z tejto stolice a najviac ešte z hraníc Oravy a Turca.

Tomuto kostolu Ďuro Tvrдый, nitriansky kanonik, zaopatril utešené cirkevné rúcho za 760 zl. — V smysle základného listu Daniela Dlabáča, rodáka žilinského, grúnavského farára, založená byť mala vo Višňovom chudobnica pre 8 osôb, hlavne z jeho rodiny; z čoho však zišlo, lebo spomenutý Dlabáč v liste, v máji r. 1761 písanom Ďattlovi, nitrianskemu strážnemu kanonikovi, nielen že zničil základný list, ale r. 1779 dňa 29. októbra v podobe svojho testamentu u nitrianskej kapituly položenou fassiou zaovu ztiahnul a svoju základninu v smysle jeho listu od r. 1782 dňa 26. septembra ku základine šintavského kráľ. sirotára pridať nariadil.

Kapellaniu v tejto fare zaopatrovali žilinskí františkáni, tak r. 1763—1773 Humil Jaroš, r. 1773 Ignác Hajba.

Treba pripomenúť pri potoku stojaci prizemný kaštieľ, ktorý prv i so zemami patrilo rodine Ordódych z Dolného Lieskového a Bagoty, od ktorej cestou manželstva Františky Ordódy prešiel do vlastníosti Jána Cary z Cockingta a Tor-Abbey. Od r. 1881 patrí Rudolfovi Krupcovi.

Žilinskí jezuiti mali vo Višňovom svojich poddaných.

9. *Strážov*. Táto dedina obdržala svoje meno od *stráženia*; dokazuje to jej polozenie pod vrchom Hradisko rečeným, ktorý vrch tak len od *hradu*, kedysi na ňom jestvujúceho, pomenovaný byť mohol, a ponevác on nebol zámkom stredného veku, ale len násypami, priekopami, kamením a drevom ohradeným obranným miestom, a tak pevnosťou pohanského veku. Ľudvík Stárek písal

v štyridsiatich rokoch, že tohoto hradu pivnice ešte do nedávna boli viditeľné; teraz vidno už len jích zasypaniny a kamenné zrúcaniny, ba aj zemový násyp. Vrcholec, ktorý bol spomenutou pevnosťou, je zo všetkých strán mladou horou zarastený a ľud ho ešte i dnes „na pivnice“ nazýva.

Dedinu Strážov vajda Štibor listinou r. 1418 feria 4. proxima post festum S. Lucae Evang. na Bystrici danou s celým jej chotárom, zemami, horami, censom, kollektou a všetkým ostatným následkom návrhu na stránku celého obecnstva mesta, slovné skrze Johanna advocata (richtára), tak aj skrze Ladislava a Gašpara, prisázných mesta Žiliny, predloženého, cieľom stavania a naprávania domov z ohľadu okrášlenia mesta a cieľom rozličných ostatných potriebností, ponevác mestu na tento čas v svojich horách drevo veľmi chýbalo, na veky Žiliny daroval. V tejto listine táto dedina spomína sa pod menom *Strazje* spomína a hovoreno v nej, že patrí ku Štiborovmu zámku, Lethwa (Lietava) rečenému, odnímajúc ju pod jedným od právomocnosti zámku Lietavy. (Listina pod č. 20 v mojom diele „Stručný dejepis svob. mesta Žiliny.“) Jako utratilo mesto Žilina tento majetok, nevedno.

Že *Strazje* bol nami spomínaný *Strážov* a nie *Stráža* pri Varíne, dokazujú uvedenej listiny slová: „... ad Castrum nostrum Lethwa pertinentem...“, ponevác Stráža ku lietavskému hradu nikdy nenáležala, ba Strážov po r. 1617 bol filiálkou lietavskej fary a len pre susednosť so Žilinou bola oddialto administrovaná. R. 1550 túto dedinu jej obyvatelia celkom zanechali; r. 1677 bola tam 2½ urbárske grunty, 10 sedliakov a 5 opustených hoferství; r. 1617 už náležala ku žilinskej fare jako filiálka. Z jej starých richtárov známe: r. 1509 Ďura, a z jej prisázných r. 1509 Pavla Roháča. R. 1567 následkom nariadenej metacie stalo sa skrz Žilincov obnovenie chotára od strážovského.

10. *Svinná*. Pán Lietavy tu, jako na mieste hneď pod zámočným vrchom ležiacom, majúc svoje chlievy pre svine, neskôr bola tu *sviniarmi* založená dedina, a tak od tejto okolnosti pomenovaná bola. — Žilinskí jesuiti mali tu svojich poddaných.

11. *Plebán-Lehota*. Lehotami pomenované obce, ktoré povstaly následkom darovania hôr istým osobám cieľom bezdaňového usadenia ľudu, nazvané byly *lehotami*. Lehota dľa Konečného lexikonu znamená *steuerfreie Ansiedelung*. — Lietavskému farárovi označeným cieľom darovaný les, ktorý zaľudnil sa, menuje sa Plebán-Lehotou.

12. *Lietava*. Tento bol, bárs som už prehovoril o dejinách obce Lietavy v 5. soš. „Slov. Pohľadov“ z r. 1884, mlčaním preísť nemôžem, ale treba mi je cieľom jích doplnenia uviesť ešte nasledujúce dáta:

Lietavská fara nemá ani zakladajúceho, ani donacionálskeho listu a jestvuje len o proventoch farárových jedna stará urbárska konsignácia, ktorá je vyhotovená z nariadenia grófa Ďura Thurzu od 6. apríla r. 1606 a ktorá bola 28. mája r. 1615 polepšená. Mimo toho 27. aug. r. 1798 počas kanon. visitácie byly spísané proventy,

tak aj r. 1802. --- Farár v čas kanon. visitácie, privedenej biskupom Xaverom Fuchsom, obdržal nasledujúce obnovené praetensie:

a) v Plebán-Lehote právo krčmárenia celkom a v Lietave v proporcii troch tunajších farských poddaných;

b) súkromný pasienok pre farský statok;

c) drevo na kúrenie zo súkromnej hory.

Tieto praetensie 30. júla 1799 znovu vstúpily do života. Pod názvom bore udaného práva krčmárenia v Lietave pred r. 1798 dostal farár od jedného každého poddaného 2 zlaté, ktoré právo v tomto čase sfa súkromné jestvuje, v lehotskom práve ale po intervencii biskupa Xavera Fuchsa u obecnstva trenčianskej stolice, 5. decembra r. 1799 cestou Mikuláša Lukácsyho, diecezánskeho fiskála, bol lietavskými kompossessormi ponechaný a v ňom po r. 1821 zostával. R. 1816 stranivá regálov grófom Jozefom Erdődy, ako predošlý riaditeľom Thurzovskej rodiny, tak aj všetkými ostatnými spolunajiteľmi pravota zavedená a pred Imrichom Marcibányim, kráľ. radcom, jako kompromissionálnym sudcom po 12. septembri 1821 vedená, tak bola skončená, že regály medzi kompossessorov v hotových peniazoch a pomerne podelené byť majú.

Dotáciou kostola sú: jedna roľa pod 6½ prešp. meríc pod lietavským zámkom, ktorú kurátori podzámočkej allodiatury dorábali; roľa pod 5 prešp. meríc v lietavsko-lúčanskom chotáre, „Kňazovica“ rečená; roľa pod 3 prešp. merice v plebán-lehotskom chotáre, taktiež tam jedna malá lúka a niektoré istiny.

Na poschodie vysoký, z kameňa staváň farský byt bol r. 1778 postavený. Kostol bol kedysi múrom obohnaný; sú pod ním dve krypty, jedna rodiny Podhorských, druhá Závodských. Cintor okolo kostola sa rozprestierajúci bol následkom resolucii námestnej rady dňa 26. marca 1809 pod č. 6254 a dňa 10. júna 1806 pod č. 10712 vynesených zničený; do tohoto cintora boli pochovávaní aj všetci obyvatelia filiálok lietavskej fary, v ktorom Lietava-Lúčka, tejto fare odňatá a ku bytčickej vtelená, Babkov, Bánová, Bittarová, Hvorky, Plebán-Lehota, Podhorie a Závadka na svojom priestore nové cintori dostali. V Lietave jestvuje nový cintor od 20. sept. r. 1825.

Na kostolnej väži sú 3 zvony: 1. asi 2 centy ťažký s týmto gotickým nápisom: „Alpha et Omega, Da Nobis Gloriam, Rex Gloriam veni cum Pace,“ 2. 90-funtový s týmto nemeckým gotickým nápisom: „Maria mit uns durch Jesum,“ ktorý pre jeho starobylosť neupotrebuje a chová sa vo farskom dome. Sklepenie kňazišťa kostola, tak aj toho oblok sú končitého klenutia, teda tak rečeného gotického slohu. V kostole nachodiacu sa lavicu s operadlom dal r. 1666 Mikuláš Kossa vyhotoviť, jako to svedčí jej nápis: „Hanc sedem fieri curavit Nicolaus Kossa. Anno 1666;“ na jej operadle nachodiaca sa malba predstavuje na zadnej strane zámok, na prednej biblické hrozno.

Dla domovej zápisnice (vyhotovenej Andrejom Najzerom r. 1744) a dla matrík lietavských farárov takto nasledovali:

Prvý; jako to z farského urbarioma vysvitá, okolo r. 1600 Martin Intibus, ev. kazateľ.

Ján Sztrányay, ev. kazateľ.

Mikuláš Bobčánsky, pochodiaci z Bobkova, ev. kazateľ.

Ján Kulifay, prv hričovský farár, ktorý dľa zápisnice po Thurzovských časoch prišiel prvý z katolíkov do fary.

Martin Záhoň, ktorý dľa matriky krstených žil okolo r. 1673.

Emanuel Melko, františkán, pochodiaci z Rajca, po r. 1677.

Tomáš Kubicsányi, bývalý vojenský kňaz, po r. 1679.

Đuro Barthány, sem prišiel z Teplicky okolo 10. marca 1679 a jako vice-archidiakon viedol žilinský okres; dňa 21. febr. 1684 bol odohnaný do Podhoria.

Ján Drduliš, evanjelik.

Odohnaný Đuro Barthány dňa 21. októbra 1684 prinavrátil sa z Podhoria a pracoval tu do 21. novembra 1706, v ktorý deň bol kostol oddaný evanjelikom, jako to svedčí matrika krstených.

Evanjelickým kňazom stal sa tu Đuro Antony, ktorý bol dňa 3. nov. 1709 odohnaný.

Đuro Barthány prišiel sem po tretí raz z Podhoria a pracoval tu do r. 1716.

Andrej Maršovský, ktorý sa za krátky čas tohoto benefíciuma zriekol.

Ján Szilvay, ktorého meno v matrike krstených po prvý raz prichodí 28. okt. 1717 a prestáva 21. júna 1732. Pod týmto začala sa matrika dľa rubrík písať.

Andrej Najzer, 19. júla 1733 bol Jánom Ladislavom inštalovaný. Bol tu do 15. marca 1745.

Đuro Velicsányi do 31. aug. 1749.

Franc Bolech, prišiel sem z konsčanskej fary a sotrvál tu do 28. aug. 1757.

Martin Pribansky, ktorý tu r. 1774 zomrel.

Bernard Polakovič, františkán, administroval tu pres 4 mesiace.

Andrej Filko, prv frivaldský farár, bol sem 17. nov. 1774 za farára privedený; zomrel 17. febr. 1784.

Adrian Hajder, františkán, do konca apríla 1784.

Štefan Pavel Ježovič, prv frivaldský farár, prišiel sem 1. mája 1784, zomrel 3. febr. 1811; administrátorom zostal Štefan Daniš.

Jozef Pongrácz, prišiel sem z hornovadičovskej fary 21. apríla 1811, zomrel 23. nov. 1820.

Anton Horecký, prišiel sem 2. jan. 1821 z bytčickej fary a bol inštalovaný Pavlom Egelským, žilinským farárom. —

V druhom dvore zámku poznať ešte stopu padajúcej brány a nad touto zlomok nápisu: „...ensus in arce . . . fecit,“ tak tiež na jednom rohu zámku vidno dobre zachovaný kamenný znak: v štíte rameno drží nahý meč, nad ramenom na ľavo hviezda, na pravo polmesiac.

R. 1708 dňa 30. januára na prosbu murárskeho shromaždenia, ponevác murári zaslúženú mzdu za prácu, v lietavskom zámku vykonanú, neobdržali, valné shromaždenie čili reštauracionálska sto-

lica trenčianskej stolice v Žiline vydržiavaná vynáša výrok. (Žilinský archív pod č. P. 3.)

R. 1671 dňa 22. novembra Hestera, dcéra Štefana Zaluskyho, kapitána zámku Lietavy, vydala sa za Jána Melku, zemana a mešťana rajeckého; ku tejto príležitosti vyšiel z pera Jána Benkó r. 1671 in folio v žilinskej kníhtlačiarni Jána Dadana na jednej strane vytlačený, z polovice vo veršoch, z polovice ale v próze nasledujúceho názvu spis: „Anteros, nitra Martis & Erotis Fulmina, scilicet, Generosus & Nobilissimus Juvenis, Dn. Johannes Melko, oppidi Rajeczensis Nobilis, & Civis, ut Sponsus, et Generosi ac Nobilissimi, Viri Dn. Stephani Zalusky Arcis Lietawa Capitanei meritissimi &c. Generosa ac Nobilissimis virtutum gemmis decora, Hestera, Filia, ut Sponsa, InVICtI pVDorIs ceLIIs trIVMphans (r. 1671) die 22 Novem. Solnae, Impressum Charactere Johannis Dadan. Anno 1671.“ Na konci stojí: Obtulit Moecenati applaudens, Johannes Benko Raj. p. t. Coll. Sch. Soln. (pochádzajúci z Rajca, žiak žilinskej školy). Spis tento nachádza sa v knižnici ev. lyceuma v Prešporku.

R. 1581 stolica trenčianska súdila, aby Felix Bitsánszky z lietavského zámku prepustený bol. („Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége,“ str. 84.)

Po smrti Imricha Thurzu oravské panstvo pripadnúc dcéram Ďura Thurzu, držaly tieto 5. júla 1625 na Lietave shromáždenie, na ktorom vyvolili grófa Gašpara Illésházyho za správcu oravského kompossessorátu a daly mu úpravu doteraz platnú. —

13. *Lietavská Lučka*, dedina, musela povstať na lúkach lietavského zámku, od čoho meno nosí. Je tu Pongráčovský, na poschodie vysoký, v dlhastom štvorhrane staváňý, v prostriedku jonickými stĺpmi opatrený vkusný kaštieľ; stojí na kopci.

14. *Byčica*. Meno tejto dediny odvodzujem od *byt*-u, a tak by toto meno stále, obývané miesto znamenalo. Jak je moje odvodzovanie základné, by spomenuté meno počiatočne malo znieť *Bytčica*, ktorého koncovka *čica* je diminutivom *bytu*, priam tak jako *kačka*, *kačica*, nasledujem, že keď toto miesto Byčicou pomenované bolo, muselo byť obývaným, ale malý miestom. Keďby som sa pridržal mudrovania Jozefa Podhradského (Žilinský archív pod č. N. 7.), meno tejto dediny odvodzoval by som od poenského slova *Bitsi*, ktoré *vodu* znamená, nasledovne by Byčica osadu pri vode (leží pri rieke Žilinke) značila.

R. 1617 bolo tu 8½ urb. sedení; r. 1723 bolo tu 15 hoferských gruntových šesťnástok a 4 hoferské gruntové osminy, taktiež 4 urb. sedenia a ostatnie opustené vládala barónka Kalischka, nasledovne táto na počiatku 18. storočia bola majiteľkou v Byčici; ba na počiatku minulého storočia tunajší kaštieľ ku právu barónov Kalischských (ktorí sa polatinčene i Calisiusmi menujú) náležiac, vdova Calisiusova rod. barónka Alžbeta Révay zanechala Sklabinu a sem sa presťahovala. — Koncom minulého storočia majiteľom Byčice bol barón Ján Calisius z Kališa a z Malých Bívoviec, dedič a súdny pán zámku a panstva Lietavy, ktorý bol mecénom

umenia a vedy*). — V prvej polovici bežiaceho storočia majiteľom Byčice bol gróf Karol Zay, ktorého tunajší majetok v štyridsiatich rokoch cestou kúpy prešiel do rúk Jozefa Wagnera sen., riaditeľa budatynského panstva grófkou Ľudmilou Csáky rod. Lažanskej; od jeho nápadníkov v 60. rokoch kúpil Byčicu Gejza Pongrácz, majiteľ Bánovej, za 60.000 zlatých.

Tunajší v štvorhrane vystavený kaštieľ je na dve poschodia vysoký; za ním rozprestieral sa vkusný anglický park; teraz jak tento tak aj kaštieľ nachodí sa v zanedbanom stave.

Pod tutelou vdovy Calisiusovej rod. barónky Alžbety Révay učili tu: r. 1727 Eliáš Milec**), r. 1730 Franc Dovko, r. 1734 Ľubo Jarmiška a posledný Ján Stephanides, evanj. kňazi. Andrej Jančovič následkom intimatuma kráľ. námestnej rady r. 1753 bol odtiaľ vypovedaný.

*) Najskôr totožný s Jánom Traugottom Calisiusom, ktorý i s barónom Friedrichom Calisiusom r. 1763 na universite v Jene immatrikovaný bol, kedy jích mená — dľa obyčaje toho veku — s krásne maľovanými znakmi jích rodín do albuma akademických občanov vnesené boli.

**) Okrasa Turca, Eliáš Milec, narodil sa v Turč. Sv. Martine, z otca Daniela Milca. ináč Košťála, trnovského zemana, a z matky Lóry Saladiní r. 1693 v deň Petra a Pavla. Jeho predkovia boli vyše 160 rokov poddaní rodine Révayovskej a r. 1750 sa osvobodili. Eliáš mal od svojho detinstva náklonnosť ku vedám, a ponevác v tom veku boli zo Sv. Martina múzy vyhnané, učil sa v Draškovcach so zemanskými deťmi u učiteľa Martina Potrvaya, keď ale počiatkom 18. storočia svoboda evanjelikej školy bola zpät navrátená, navštevoval túto v svojom rodisku pod Matejom Klačaňom a Danielom Bodorovinim. Keď r. 1710 boli evanjelici zo Sv. Martina vyhnaní, išiel Milec do Ivánky, kde ho jeho učiteľ, Ján Kuzmán, ku pokračovaniu v štúdiách povzbudzoval. eskoršie počúval v Levoči lekcie staršieho Martina Dubovského a v Prešove Samuela Mattheidesa, keď ale r. 1714 tunajšie kollegium bolo zrušené, odišiel cieľom väčšieho vzdelania do Sedmohradska a tam v reform. hlavnej škole veľko-cnyedskej učil sa od Františka Páris-Pápayho logike, silozpytu a gréčtine, od Petra Szilágyiho filosofii a hebrejčine, od Štefana Szigethyho theologii (do konca r. 1722). Odtiaľ v tom istom roku prešiel do Jeny a tu pod Bedeusom, Rambachom, Širbom, Wiedeburgom a Struvom pokračoval vo svojich štúdiach. Navrátiac sa do vlasti, usadil sa v Prešove a tu nielen zemanských mladíkov, ktorí bydleli u Mattheidesa, ale po smrti Toppereera aj prvú triedu chvalitebne vyučoval. Odtiaľ nad svoje očakávanie bol r. 1727 Alžbetou Calischovou, rod. barónkou Révay do Byčice za dvorského kňaza povolaný, keď ho superintendant Ján Schwarz vysvätil. V tomto svojom úrade tak chvalitebne pokračoval, že bol do Prešporka za maďarského kazateľa a kňaza povolaný, kam odišiel r. 1730 na deň Bartolomeja. Do slovenčiny preložil tieto dve knihy:

Tunajšia fara povstala r. 1788; po tento čas ale (už aj r. 1617) náležala Byčica ku žilinskej fare. — Jej farármi boli: Jozef Brestenský, Ďurô Treskoň, Jozef Uhlár, Ján Otrokováč, pater Andrej Polkrab, Ján Szlatényi, pater Damian Bartakovič, Jozef Dávid, Anton Horecký, pater Gerhardt Kovárik, Andrej Zaymus, prisediaci súdu stolice trencianskej, Jozef Karell a Romuald Zaymus, redaktor „Obzoru.“

Matriky sú vedené od času založenia fary; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Illové, Lietavská Lúčka a Porubka, dediny, z ktorých prvá a ostatná už v r. 1617—1788 boli filiálkami žilinskej fary. — R. 1699 bolo v Byčici 16 katol. a 143 evanj. duší; v Illovém 1 katol. a 45 ev. duší. — R. 1816 v Byčickej farnosti bolo: 1174 katol., 79 ev. duší a 14 židov; roku 1835 bolo 1033 katol., 105 ev. duší a 12 židov; teraz mimo niekoľko evanjelikov a židov je 944 katol. duší.

Evanjelici museli mať v Byčici svoj kostol; to dokazuje 8. bod nariadenia mladšieho grófa Ďura Erdődyho, v Žiline dňa 25. sept. 1712 vydaného, v ktorom sa o takom robí spomienka a posmešne sa „synagogou“ menuje. — Byčický starý katol. kostol stál na mieste terajšej fary. Terajší pekný, jednou vážou opatrený katol. kostol, ktorý je zasvätený sv. Imrichovi vyznavačovi a uhorskému kniežatu, je r. 1844 vystavený.

V rodinnej schôdzke r. 1823 dňa 25. marca a v nasledujúcich dňoch v Rajci držanej medzi iným bol prečítaný aj intimát kráľ. námestnej rady, vzťahujúci sa na byčický kostol a list nitrianskeho biskupa od 15. nov. 1822, v ktorom vyzýva lietavské panstvo, aby ku stavaniu gremiálneho byčického kostola lebo peniazmi lebo materiálom prispelo, v ktorej záležitosti dostal ale negatívnu odpoveď z tých príčin, že Byčica bola od jej ecclesie mater odňatá a jako expositura že rovno ku patronátstvu námestnej rady patrí a že všetky expositury protivia sa milostivým účinkom prvých zakladateľov, konečne preto, že panstvo v tom čase jak na peniazoch, tak na ostatných dôchodkoch najväčšiu núdzu trpí, a tak že komposessorát, ktorý leďva vládze potreby tých fár, ktoré ku jeho patronátstvu náležia, zaokrývať, medzi takýmito okolnosťami výzvu za dosť urobiť nemôže.

Žilinskí jezuiti mali v Byčici svojich poddaných:

15. *Súja*. V 2. soš. „Slov. Pohľadov“ bež. roč. v článku „Starý hrad“ pri vysvetľovaní mena mestečka Varina som predniesol, že v slovanských rečiach písmena *b* už jako *b*, už jako *v* a naopak zas písmena *v* už jako *v*, už zas jako *b* vyslovovaná bola; preto

1. „Postilla aneb gruntovnj učenj o člancych vjry krestanské na običejná nedelnj a svátečnj evanjelia leta páně 1729.“ Pôvodina je od Jakuba Filipa Spenera.

1. „Premislovánj s vjkladem a naucenja o utrpenj Jezise Krysta.“ Pôvodina je od Jána Jakuba Rambacha. Vyšla v Žitave r. 1744 v osmorke.

Milec básnil po slovensky a po latinsky.

prichádza Varna sta *Borona*, Vesprim sta *Besprim*, Bubek sta *Vubek*, Baro sta *Varo*, Budatín sta *Vudatin*, Bossan sta *Wassanfalva* písané, nasledovne mienim, že sa miesto Šuje počiatocne *Sbija* menovalo, a už takto, už ale *Svijsa* vyslovovalo, až neskôr z neho *Suja* zostala, lebo sa v často za *u* bralo, a aj z *u* robili *v*, tak na príklad Vranie prichádza písané *Uranje*. Jak teda tohoto miesta — čo je najpravdepodobnejšie — meno *Sbija* bolo, vtedy ono na ňom zostalo pre tie *zbíjania*, ktoré sa na tomto mieste za starých časov dialy, keď tu ešte veľikánske hory jestvovaly. Na tomto okolí (vo Frivalde, Fačkove) ešte i teraz veľikánske hory vidno. Na tomto okolí je aj dedina Zbiňov; tejto meno zdá sa tiež od *zbíjania* pochádzať a ktoré moje odvodzovanie podporuje.

16. *Bytarová*. V jednom kráľ rozsudku z r. 1267 spomína sa, že kráľ zámenou od rodiny *Bytter-Balassa* odňal zámok Oravu a okresné majetky v Liptove a Turci, miesto tohoto dajúc údom rodiny Ziliu, Varin a Toplicu; taktiež r. 1323 spomína sa *Magnificus Petrus Byther* (Balassa), ktorý Starý hrad a Strečno veľkomožnému Chapy Donch-ovi odovzdal. Bytarová teda najskôr bola jeho zemou a od neho *Bytherovou* pomenovaná, ktoré meno behom času bolo prekrútené.

17. *Zbiňov*. Porovnať treba 15. bod. — Tunajší šoltýsi nosia meno Zbiňovský.

18. *Jasenové*, dedina, ktorej meno dla „Slov. mythologie“ Lud. Reusa držím za pochodiace od nepersonifikovaného božstva *Jas*, ktoré poukazuje na božstvo Jasen lebo Jasan, alebo dla iných na *Cházen* menované božstvo. Jasenové by teda malo byť miestom čestia božstva *Jas*; jak ale ono takýmto nebolo, muselo byť pomenované od stromu *jasen* zvaného, tam rastúceho, ktorý svoje pomenovanie tiež len od božstva *Jas* obsiahnuť mohol. — V žilinskom archíve pod č. 182 nachádza sa list z r. 1734 Adama Rajcsana v záležitosti mýta o akkomodovaní jasenovských a zbiňovských šoltýsov.

19. *Podhoric*, obec pod horou.

20. *Stránske*, na strane a nie pri ceste povstala dedina. — Žilinskí jezuiti mali tu svojich poddaných.

21. *Babkov*, je najskôr od *baby*, slovenskej bohyně, nazvaný, o ktorej ľud myslí, že sa tu zdržuje.

Hroza.

Obrázok z nedávnych časov. Napísal Ján Dušný.

Pán slúžny Marek Okresný zastavil sa cestou z Čumíc na Havranove.

Kočis prevádzal bujné kone po širočiznom kaštielskom dvore. Ale minulo pol hodiny, minula celá a veľkomožný pán nevychodil; až zrazu príbehne panský mládenec, že veru pán veľkomožný zo-

stanú na večeri, že sa majú kone vypriaľnúť. Kočič Juro, spolu hajduch pána slúžneho, zatiaľnu pred koniareň, domáci paholok pomôhol mu vypriaľnúť a do válova zrnitého obroku nasypať. Ale paripy bolo treba aj napojiť. Juro vezme putňu a ide na studňu vo dvore. Koho tam vidí? Švárnu, krepkú dievku s ľacami ako zralé jablká a s očima jako žiže. Juro zostane s otvorenými ústami stáť.

„Nuž kdeže si sa ty tu vzala, Zuza?“

„Mrcha zelina i tam zide, kde ju nezasejú. Za tebou som prišla.“

„Za mnou?“

„To sa vie, že za tebou. Pán na koči a sedliak pešo za ním.“

„Ale si ty len posmešnica.“

„A ty si, Juro, trufo, čo ani len žartu nevie.“

„Eh, mne je nie do žartu.“

„Nuž a do čoho že ti, do čoho?“

„To ti nepoviem; ale vidíš, to ma bolí, že tak vždy dodievaš do mňa.“

„Načo sa dáš?!“

„Vieš, druhej by som ani nezostal dlžen s odpoveďou, ale tebe bych za celý svet ani slovíčkom ublížiť nechcel.“

„To bych si ani nedala. Ale za takého by ani nešla, čoby si nevedel ženu zavrútiť. Bolo by to pekné hospodárstvo: žena v klobúku a muž v čepci. Hahaha!“

„Zuza, nezlob ma!“

„Rada bych ta vidieť, ako sa vieš zlobiť“

Juro sa zasmial a buchol Zuzu pästou po chrbáte.

„No vidíš, to si mohol hneď urobiť, lebo so ženským jazykom nikdá konca nedôjdeš a na nákovu kováč hámríkom a nie mačou labkou.“

„Tak si smiem prísť na pierko?“

„Oj, ja ti i celú lesu založím za klobúk, ak sa ti páči; ale rozmajrín nedostane žiaden, ktorý sa mňa bojí.“

Juro zklopil oči.

Zuza vytiahla vedro, naliala Jurovi do putne: „a teraz choď, aby ti kone pípeľ nedostali.“

Šuhaj sa začervenal až po uši, schytil sa, vystúpil na zrub: „a teraz mňa pusť, že ti ja natiaham,“ a odtisknuť Zuzu od kola.

Zuza sa usmiala, dovolila: „Hľa, takí ste vy chlapi, aby jim vždy ženy nadfukly, čo majú robiť.“

„A ženy musejú mať vždy poslednie slovo,“ prehodil Juro vylievajúc do krhiev.

„A chlapi?“ zpyta sa rýchlo Zuza.

„Prednie slovo!“ odvetí hrdo putňu zdvihujúci Juro.

„No predsa môže ešte z teba niečo vystať, Jurko!“ prisvedčí Zuza; „len sa nezapomeň ešte zpytať u zajaca, po čom ríť kurážu, že ti chcem kúpiť,“ privolá mu ešte z ďaleka so smiechom a uhaňa s krhlami ku kaštielským schodom.“

V kaštieli sedel pán Marek s pánom Jonášom pri dobrom

červenom budínskom a rozprávali ako dobrí priatelia, ktorí spolu prežili časy jurátske v Pešti a mladý svoj vek prehalaškovali po veselých prítulných dedinách a kaštieloch povážskych. Pán Marek už bol dávno ženatým, ale pána Jonáša Polického nebolo nijak k tomu nakriatiť. Okúňal sa on nejako tých urodzených paničiek a najmä odkedy mu hlava privčas oplešivela, nebolo by ho ani sto koní vtiahlo do panskej ženskej spoločnosti. Ale čo komu súdené, veru ho neminie. Neminulo ani pána Jouáša. Pani Blatiška, rodzená Dubinská, vdova po nebohom Jánovi Blatišovi, porobila mu. Bola to žena asi 24-ročná, pekne vyvinutá, zdravej počernej tváre s príjemným výrazom, tak že keď svojima významnými očima na pána Jonáša pohodila, rozhril sa celý, rozvravel sa tak, že sa pani Blatiška sama zadivila nad jeho milým i vtipným i zručným rozhorom a držaním. Len že okolo pani Blatišky krútili sa ešte i iní, najmä pán Dobrovnický Lacko z Dobrovníka, asi 29-ročný hrdý pánik, ktorý práve pri znamenitej protekcii na stoličné podnotárstvo kandidoval. Pani Blatiška vskutku váhala medzi pánom Lackom a pánom Jonášom, a ač sa ku pánu Jonášovi klonila, bolo sa predsa len obávať, že sa ešte v poslednom okamihu za pána Lacka rozhodne.

„Nuž a kedyže ti už bude svadba, Jonáško?“ zpytuje sa pán Marek.

„Jaj, Marečko môj drahý, nebude z toho nič. Odpovedala mi.“

„Ale pre pána Jána! prečo?“

„Prečo? Nuž žena ako žena: dlhé vlasy, krátky rozum. Včera ráno mi bratove deti kamsi parochňu zavliekli, že sme ju hneď najst nemohli, sobral som sa tedy bez nej na Zálety, vieš, do rúbanská, kde bolo tú židovku zabilo. Vezie sa ti Blatiška do mesta a cestou stretne našu Hrozu Jalovanku s deťmi. Z reči do reči pýta sa jej, že kde som? „Na Záletách,“ odpovie Jalovanka. „Kde?“ „Nuž tam pri židovke, vedľa tej Chlojmovej pod topoľom. Každý boží deň sú tam odpoľudnia, a nevedia, kde jím je hlava.“ Blatiška vyňala toliar a dala ho Jalovanke: „Povedz pánu urodzenému poníženú službu, a že veru na nedeľu musíme do Dobrovníka k pani matke, aby sa márne neráčili ustávať.“ Prijdúc domov z rúbanská ľahnul som si ustatý a na druhý deň už tu bol posol z Police s listom. Tu ho máš: „Proti gustu žiaden dišputát: komu ruža a komu židovská cibula. Muž nesmie nikdy hlavu ztratiť.“

Pán Marek sa rozrehotal, že sa za brucho lapal, tak že i pán Jonáš nemohol sa zdržať smiechu.

„Toto je klassický žart!“

„Mne ale nebolo naskrze do smiechu. Bez všetkej príčiny mi takýto posmech spraviť. Taký ma jed nadišiel, žebych bol všetko roztrhal. Tu ti vníde Hroza i začne ti mi dopodrobna vykladať, jako som ti to už vyrozprával, a Blatišku vychvalovať až do neba. Nevedel som či smiať, či zlobiť sa: premôhol som sa, dal som jej ešte dvadsiatnik a poslal ju von.“

Pán Marek sa ešte vždy uchechtieval, ale pán Jonáš povedal veľmi vážne: „Tá vec ma nesmierne mrzí, lebo sa jedná o moje

dobré meno; môže sa to rozchýriť. Odpovede som Blatiške ešte nedal, ale rád bych bol, aby sa tá vec podobrotky vyrovnala.“

„O to sa ty netráp. Obleč sa, zajdeme si ešte dnes do Police a bude všetko v poriadku.“

Pán Jonáš išiel sa obliecť, a keď sa vrátil, zapínal si ešte karneolové gombíky na dolománi a rozhorčene vypravoval pánu Marekovi: „Vieš, Marečko, to ti je nie po prvý raz, čo mi Hroza svojím lemešom galiby narobila. Ja by ju na dva kusy rozdrapil — ale ona ani sama nevie, že je mojím zlým duchom. Flórková by si bez nej ani rady nevedela; súca je, statočná, dobrého srdca — ale toto je už druhý raz, čo mi ženu rozbila.“

„Či ťa tam parom po nej, Jonáško. Až sa ti ešte do niečoho zamieša, pošli ju jednoducho ku mne, ja už s ňou poriadok spravím.“

Jalovanka mohla mať asi 22 rokov, ale bola už vdovou. Muž sa jej bol na dole utopil, keď prišla do pôľohu. U staršieho brata Jonášovho, u Flórka potrebovali dojku, a milá Hroza dostala sa do Havranova. Mladá bola, pekná tiež, rezká, vravná, nie div, že vdovci, ba i mládenci za ňou pozerali. V kaštieli ju radi mali, ale neboli s ňou spokojní. Keď sa k nej vycivený panský mládenec pritrel, tak ho štuchla laktom, že ho hneď v boku zaklalo. I pánu Jonášovi sa pohrozila, keď sa pomýlil a namiesto malú Evinku ju v líce uštipnul. Dievky muštrovala ani dáky granatier, vyvadila sa s nimi namiesto panej Flórkovej; ale za to, keď mala ísť niektorá v nedeľu na taniec, to jej hrebeňom vlasy prihladila, to jej šatku na hrdlo uviazala, to sukne urovnala: „aby sme sa vraj nemuseli hanbiť za vás!“ Ale musely sa aj zvrtať potom, lebo nezamlčala nič nikomu a čoby to bolo bývalo pred kýmkoľvek. To bola nepríjemná vec. Pán Jonáš mal tiež na ňu zvrchu. Ako sa raz, neviem už, či na Evinku, či na Hrozu prizeral a mimovoľne hlasite vzdychnul, povie mu Hroza: „Veru že jich škoda, pán urodzený, že sa oni neženia, taký hodný, bohatý pán; s nimi by veru každá šťastnou bola. Ale oni sa nejako tých urodzených paničiek boja. Nech mi ráča veriť, žeby jim ani jedna kus nosa neodhryzla, iba ak od radosti.“ Pánu Jonášovi sa to ešte nik neodvážil povedať, ale Hroza to tak naivno, úprimne povedala, že ju nevedel zahriaknuť. Škrela ho to ale predsa. — Keď boli raz v Tomanovej u Polovných na návšteve, to jest tak nejako na vohladoch, lebo tam mali dve hodné paničky na vydaj, pristavila jednu z nich, ktorá sa jej lepšie páčila, a riekla jej: „Jích milosť pani kišasonka, lepšieho muža nenajdú v celom šírom svete, ako sú náš urodzený pán Jonáš. Ten by jich na rukách nosil, to ja viem.“ A na tomto „to ja viem“ rozbily sa vohľady popredku. Nesníeme sa tedy diviť, že pán Jonáš dobre z kože nevyskočil, keď mu zase s pani Blatiškou takej galiby narobila.

Pani Blatiška nechcela z počiatku na pána Jonáša ani pozrieť, a keby sa nebol dal len pán slúžny u nej ohlásif, ani by ho nebola cez práh prepustila. Prijala vlastne len pána Marka v druhej izbe. Ako jej ale pán Marek medzi štyrma očima potíšku vec rozkladal, začala blednúť a zase sa červenat, až sa zrazu do plaču

pustila. Pán Marek vzal jej skvostne vyšfvaný ručníček a utrel je chytro slzy: „ale, ale, vaša milosť, pani sestra, ani muk! Poviem Jonášovi, že chceli len to, aby dnes ešte do Police prišiel, lebo že sa pán Lacko Dobrovnický na zajtrá slúbil.“ Pani Blatiška pokývla hlavou a stiskla pánu slúžnemu povďačne ruku.

Pán Marek sobral sa ku Jonášovi v prvej chyži sediacemu a šeptal s ním čosi. Potom pojal ho za ruku a keď sa blížili ku stolu veľkému, vyšla jim z druhej izby pani Blatiška s trochu nemesným úsmevom oproti: „pekne vítam u nás vašu milosť. To ma zo srdca teší, že nás ráčili poctiť,“ a podávala mu ruku.

Pán Jonáš sa sklonil, pobožkal vrelo peknú ruku vdovinu a zadržiac ju v oboch rukách pozrel poznenáhla, ale pevne pani Blatiške do očí: „Tak jakú odpoveď dostane pán Lacko Dobrovnický?“

„Že kto prvší, ten lepší!“ odvetila pani Blatiška chvejúcim sa hlasom, slzy jej vyhrkly znova, ale pán Jonáš chytro jich zbokával dolu z líc.

Ako jich videl slúžny objatých, vykĺzlo mu z úst: „Jonáš, ďakuj Bohu, že dostaneš takú žiarlivú ženu.“

Všetko bolo v poriadku, iba jedno ešte zbývalo, a to sa týkalo Hrozy. Pani Blatiška povedala pánu Jonášovi doprosta, že dokým bude Hroza na Havranove, dotiaľ ona tam nohu cez práh nepreloží; lebo že kedykoľvek by na Hrozu pozrela, vždy by sa musela hanbiť. Pán Jonáš slúbil. Len že Hroza neslúžila vlastne u neho, k tomu bola pravou rukou chorľavej panej Flórkovej i okolo detí i okolo kuchyne, a Evinka, hods jej už na tretí rok išlo, pridržala sa vždy len svojej dady Hrozy. Keby ju dako vydat — ináč ju nebudú chcieť pustiť. O prihodilej nehode muselo sa mlčať i pred bratom.

Bude provokovať.

Príležitosť sa onedlho natrafila. Išli pltníci z dola hore Havranovom. Hroza stála s Evinkou neďaleko kaštiela. Tu jeden vyskočí zpomiedzi nich a rovno ku Hroze: „I Boh daj šťastia, Hrozka! Akože sa ti voďí?“

„Pán Boh daj i tebe, Mišianko! Ale šťastlive?“

„Chvála Bohu, šťastlive a s dobrým zárobkom. A aby si vedela, že som ani na teba nezabudnul, — tu máš, zoder v dobrom zdraví,“ i vytiahnul zo sajdy peknú kvetovú hodbabnú šatku. „A tuto koláč urodzenej kišasonke,“ i vložil zadivenej Evinke do malej rúčky dvojistý pletenák, jak ho bol na bystrickom rýnku kúpil.

„Ale si ty len márnوترatník, Miško,“ povie Hroza, so zaľúbenným obzerajúc krásnu šatku.

„A už márnوترatník sem, márnوترatník tam, keby som ťa nemal rád, nuž by som ti nebol kúpil.“

„No ešte sa vyvaď na mňa práve na ulici. Hľadže ti ho, ako ti zpyšnel, že má raz dobrý zárobok.“

„A ja chcem mať ešte viac ako dobrý zárobok, dobrú ženu, potom len budem naozaj pyšným.“

„Pohľadaj si, nájdeš.“

„A ja som našiel, ale tebe to predsa nepoviem, hneď by si vyklebetila.“

„Daj sa svete! Je ma i do toho, kto si s tebou život zadrhue.“

„Pekná je, driečna je, tak sa trochu na teba ponáša.“

„No, to si si dal!“

„A slúži tiež u pánov, a má ti šiat a peňazí!“

„Tak za teba iste nepôjde.“

„A čo ty vieš!“

„Ja by veru za teba neišla, keby si ma len preto bral.“

„Ale veď fa neberiem, nie, neboj sa.“

„Ani by ti neradila, zle by sa ti sviedlo.“

„A vari by si mi odpovedala?“

„Pošli si svatov, ak chceš posmech utržiť.“

„No, s tebou nik konca nedôjde. Tu máš tiež koláč a zapchaj si ústa,“ i zastrčil jej ho zrovna medzi pekné biele zuby, buchol ju po chrbte a stúpал ďalej za ostatnými pltníkmi.

„A nezabudni pozdraviť mater i tvoju i moju i malého Janka!“ volala za ním.

„A mohla by si od nedele na týždeň prísť, bude u nás posviacka,“ ozval sa jej ešte Mišo.

Hroza dívala sa dlho za ním, v jednej ruke šatku, v druhej koláč. Keď zmizol za uhlom velikej panskej záhrady, vzdychla si z hlboka, zakrútila koláč do šatky, vložila oboje za pazuchu, položala Evinku v tráve sa baviacu za ruku a stúpala mlčky ku kaštielu.

V bráne stretla sa s pánom Jonášom.

„Ale, Hroza, kde máš v pekle rozum, že dáš tomu dieťaťu taký koláč; veď mu bude zle!“ zvolal pán Jonáš nevrle, ako mu Evinka v ústrety pobehla a s detinskou radosťou biely veľký koláč ukazovala.

„Ale, pán urodzený, nehubia že tomu dieťaťu radosť. Čožeby mu to zaškodilo!?“

„Sprostá sedlač myslí si, že všetko dobré pre panské žalúdky, od čoho ona neodkape!“ zahundral pán Jonáš a vytrhnul Evinke koláč.

„Báči, nie, báči, koláč!“ zkríklo dieťa s vresklavým plačom a trtúľalo za Jonášom až ku schodom. Jonáš sa ale ani neobzrel, dieťa nemohlo rýchlo hore schodmi i vrieskalo. Hroza ho vzala na ruky a učúšala ho, stúpajúc odhodlane hore na chodbu.

Tam stál Jonáš s pani Flórkovou, ktorá na vresk Evinky naplašená vybehla.

„Len si pomysli, čo táto sprostana tomu dieťaťu dáva,“ a ukazuje načatý koláč, ktorý si Evinka, ako ju Hroza pánu Jonášovi do blízka doniesla, s víťazným výkrikom uchytila.

„Neráča sa hnevať, pani urodzená,“ začne Hroza, ale Jonáš ju hneď pretrhne: „Ja to raz nebudem trpeť, aby táto sprostana nám ešte i deti kazila.“

„Ale ja kazíť!? Veď sú tu pani urodzená, nech povedia —“

Jonáš zase chcel koláč dieťaťu vziať, to zkríklo a pani urodzená vzala Hroze z rúk Evinku: „choď do kuchyne, Hroza.“

„Toto je už nie na vydržanie s tou osobou. Všetko chce lepšie vedieť, do všetkého sa mieša, žiadneho rešpektu nemá!“ zúrili pán Jonáš.

„To je pravda, švagorko, lemeš má; ale je svedomitá k deťom a deti ju rady majú,“ krotí pani Flórková.

„Ja sa, duša moja, do ničoho miešať nechcem, ale toľko úcty predsa len zasluhujem, aby mi jedna sprostá sedliacka dojka nepovážila sa odvrkovať.“

„Však ja jej sohnem šiju, nechaj to len na mňa, Jonáško.“

„Mne nech sa viac na oči neukáže!“ zvolal pán Jonáš odchádzajúc prudkými krokami do svojho oddelenia.

Hroza sedela v kuchyni na lavici, počula všetko, plakala. Nevedela si vysvetliť, čím si toľkú nemilosť u pána Jonáša zaslúžila. Na šťastie neboly slúžky v kuchyni, plely v záhrade.

Pani Flórková vnišla dnu, nerozumela tiež nič; ľúto jej bolo Hrozy, ale musela sa ukázať paňou.

„Kde si len ten nešťastný koláč vzala?“

„Ach, pani urodzená moja milá, úprimná, pltníci išli z dola, zastavili sa a dali Evinke koláč. U nás sa všetko raduje na taký koláč, či by som si bola mohla pomysleť, že sa niekto na tom nahnevá?“

„Mladý pán urodzený sa hrozne nahnevali, že si jim odvrkávala.“

„Ach, Bože môj, Bože môj, ja nešťastná stvora!“

„Nechaj smoklenia, vezmi Evinku; ale mladému pánu urodzenému sa na oči neukazuj.“

Pani Flórková vyšla von a Evinka pritúlila hlávku ku prsiam Hroziným a lavou rukou nahnevano pohodila: „kaka báči, kaka báči!“ Potom zopnúť sa na kolenách dojkiných, pchala jej do úst koláč: „dobá dada, dobá dada!“ a hladkala jej uplakanú tvár.

Hroza ubozkávala dieťa, utrela si slzy a zabudla na panský hnev.

Na druhý deň v nedeľu poslali ju s listom ku pánu Marekovi do Okresného, aby ho ale nikomu inému do rúk nedala, len pánu slúžnemu.

Bolo to už po večierni, keď sa brala hore Havranovom. Postretla sa so Zuzkou Brdánkinou, ktorá bola ten týdeň za onemocnelú svoju tetku na panskom robila a teraz sa domov vracala ku ovdovelej materi svojej do Okresného. Znali sa dobre, lebo Zuzka nosievala obed pre panskú čelaď do poľa a v kuchyni pri umývaní riadu vypomáhavala.

„To pôjdeme spolu, Zuzanka. Ja idem tiež do Okresného k pánu slúžnemu s listom.“

„To je znamenite! To musíte ale i do nás kuknúť, Hrozka, ináč by som sa na vás do smrti hnevala. Bývame zrovna vyše kaštiela, nebude to ďaleko a Juro vás dovedie.“

„Ktorý Juro?“

„Nuž ten, čo slúži tam v kaštieli za hajdúcha a pána slúžneho vozíva.“

„Či ti je ten Juro dáka rodina?“

„Rodina nie, ale by mohla z nás byť, keby sa nám pán služny dovolili pobrať. Pán slúžny mu našli druhú; tú Juro pravda nechce, ale bojí sa s pravdou vyrukovať, aby si dáko pána nena-hueval.“

„Nuž ale prečo, dievčička?!“

„Hja, sám Pán Boh vie, čo majú pán slúžny oproti náni. Násmu otcovi, Pán Boh mu daj slávu večnú! vyhýbal sa už z ďaleka a mojej materi sotva že sa poďakuje za pozdravenie. Ľudia nevedia a mamka nepovedia. „Už je to pochované s tvojím otcom v hrobe, nechajme mrtvých na pokoji,“ tak mi povedia, keď sa jich opýtam. Ale až sa mi príležitosť nadarí, ja sa veru pána Mareka opýtam, lebo hodsi sme chudobné, ale poctivosť na mieste.“

Prijdú k mostu ponad Váh. Tu ide oproti nim jeden chlap strmým krokom. Hroza zastane, zadíva sa a splaskne rukama: „Pane večný Bože! laľa, veď ti je to Mišo od Parinov! Nuž kamže ten páli? — snáď nie na zálety?!“

Mišo už dobehol udychčaný: „Chvála Pánu Bohu, že som ťa neminul, Hrozka. Idem po teba.“

„Po mňa — a bez svatov?“

„O tom potom. Na mestskom mýte je muzika — —“

„A my na muziku neideme, my ideme do Okresného.“

„To si môžeš i v druhú nedeľu ta zajať, Okresné nie zajac.“

„Ale ja by mohla vziať len nohy na plecía, akby som tento list ešte dnes pánu slúžnemu neodдалa. Odprevaď nás radšej aspoň do mesta.“

„Nemám kedy.“

„Tedy tak? Na muziku má kedy, ale nás odprevadiť nie.“

„Eh, čo ma tam po muzike, ja musím domov, a i ty.“

„I ja? Nuž, pre pána Jána, čože je, čože sa stalo? Hovor, pre Boha! materi — Jankovi?!“

„Mati sú už dobre, ale s Jankom je zle — leží v kiahňach.“

Hroza zhýkla, slzy jej vyhrkly dolu náhle zbládlým lícom; bedákala, hneď na pravo, hneď na ľavo zalamujúc rukama: „Syn môj drahý, syn môj drahý! Jaj, Bože môj, keby len toho listu nie, a ak mi ešte dajú dlho čakať!“

„List zanesiem ja,“ povie Mišo; „tu máš medicínu, ktorú som v meste kúpil, a v inene božom stúpaj.“

Hroza zostala neodhodlaná; čiahne po fľaške, drží ju v ruke, ale ako šatku z pazuchy vyníma a list z nej vykrútiť má, zpusť ruku a nové slzy vyronia sa jej z očí.

Tu pristúpi k nej Zuzka: „Nie tak, list zanesiem ja. Bude beztoho už proti noci, kým dôjdete domov a tou dúbravinou dobroveckou neradno samotnej v noci ísť,“ i berie jej list z ruky.

„Ale čo pani urodzená na to povedia?!“ navrhne Hroza prv než list vypustí.

„I nebojteže sa tak, Hrozka, nie. Z listu sa za to ani listierka neztratí, keď ho ja zanesiem. A ešte dnes sa vrátim či s odpoveďou a či bez nej do Havranova a pani urodzenú poprosím za teba. Veď má sama deti, vie, čo je to matka.“

Hroza sa zatriasla, tvár sa jej zažiarila, oddala s trasúcou rukou list Zuzke a len ju prosila, aby ho sama, ale sama pánu slúžnemu doručila.

Pred mýtom chcel jich ešte Mišo na pohár sleziakovského piva vtiahnuť, ale ani jedna ani druhá nemala už pomeškania.

Zuzka nezastavila sa iba v Okresnom pred pána Markovým kaštieľom.

Nejaká úzkosť ju obklúčila, keď vnišla do vysokej a širokej brány. Veliké kudlaté psiská vyskočily ako na neznámu zo svojích búdok i zaštekaly šramotiac reťazami, na ktoré boly priviazané. Ale nevyšiel nikto z čelade. Zabrala sa tedy Zuzka širokým, hrubými stĺpmi držaným prídvorom hore na schody a pustila sa na pravo do vysokej, pošmúrnej, starými obrazami v pozlátенých roz-pukaných rámochovešanej chodby, kde stretla sa s pánom slúžnym samým. Mal na sebe široký burý župan s červenou obrubou, na hlave zlatom vyšívanú domácu čiapku a v ústach dlhú fajku, z ktorej husté dymy púšťal. Ako ho Zuzka zazrela, zastala a sklopila oči.

„Čože tu stojíš? čo tu hľadáš?“ zahrmel pán Marek strmým hlasom, zazrúc neznámu vo svojom oddelení a o tak neobyčajnom čase.

Zuzka sa zachvela nad takým privítaním, ale smelá ako vždy, pristúpila ku pánu slúžnemu, bozkala mu chytro ruku a riekla: „Službu poníženú od urodzených pánov z Havranova a posielajú tento list pánu veľkomožnému.“

„Z Havranova? Nuž akože sa majú jich milosti?“ zpytuje sa pán Marek s úľubou, zadívajúc sa na peknú tvár dievčata, ktoré mu z červenovvyšívanej šatky vykrútené písmo podalo a pár krokov ustúpilo.

„Ďakujem ponížene za opýtanie pána veľkomožného, zdraví sú, chvála Pánu Bohu, všetci.“

Pán Marek rozpečatí a číta:

„Braček Marečko! S týmto listom posielam ti tú nešťastnú klebetnicu, zťahni jej, prosím Ťa pekne, trochu jazyk. V pevnej nádeji, že mi toto priateľstvo preukážeš, zostávam Tvoj ku všetkým službám hotový Jonáš Polický de eadem.“

Pán Marek zažmurkal potnešile očima a usmial sa pod bajúz i zamrmľal pre seba: „Tedy tak? — Pekný si, vtáčku, pekný, ale nesvobodno po kostole hvízdať.“ Nahlas ale zvolal: „Podľa mnou, napíšeme urodzenému panstvu odpoveď.“

Zuzka išla za pánom slúžnym až na samý koniec chodby do písárne. Tá písárňa bola nie tak široká ako dlhá chýža. Po stenách veliké maľované obrazy panovníkov a predkov, po bokoch na lavo dlhé lavice, na pravo u dveri železná truhla, pri tej stoličky so šikmým vyrezávaným operadlom, ďalej stolík čierneho pokrytý a na ňom krucifix medzi dvoma voskovými sviecami; u obloka písací stolík, zakladený aktami; v prostriedku ale stál stôl dlhý, zeleným súknom zastretý, a zôkol vôkol vysokými stoličkami obstatený.

Zuzku prebehnul strach, keď videla túto súdnu sieň, o ktorej toľko slýchavala od ľudí. Nejednen človek vyšiel z nej neuspokojený,

so sklopenou hlavou, šúchajúc sa nielen poza uši; lebo v kúrii panskej sa všetky sťažnosti brevi manu i rozhodovali i hneď exequovaly, najmä ak to boli drobnejšie panské sťažnosti, jednoducho i bez svedkov. Nejedno horko zavzdychal: „taká je pravda, akú ju páni spravajú.“ Zuzka si stala na bok do kúta, neodvážila sa ďalej.

Pán Marek zacengá. Dnu vníde hajduch Juro.

„Zamkni dvere a vytiahni dereš!“

Juro, ako zamkyna dvere, obzre sa, vidí Zuzku. Tak sa zarazil, že rukávom vytrhnul kľúč zo zámku, ktorý so šromotom na zem padnul.

„Čože robíš, ty nemotora!“ zakričí pán Marek. „Či už nevieš ani dvere poriadne zamknúť?“

Juro zdvihol kľúč, zastrčil ho a zostal stáť so sklopenou hlavou, to na Zuzku, to na svojho pána placho okom mihajúc.

„Nuž, čože stojíš ako Pilát! dereš sem, povedám,“ zakričí pán Marek znova a pafká z dlhej fajky.

„Ale pre koho, pán veľkomožný?“ zpytuje sa naplašený hajduch.

„Aj pre teba, ty ničomník lenivý, ak nebudeš poslúchať. Dereš sem a metlu!“

Juro musel poslúchnuť. Priniesol lavicu a postavil pred zelený stôl.

„A teraz líhaj, ty klebetnica! Naučím ťa ja móres, ako máš s urodzeným panstvom rozprávať,“ zahrnel pán Marek na úzkostlive sa obzerajúcu Zuzku.

Zuzka nechápala slúžneho slová a nehla sa.

„Líhaj, povedám!“ opakuje pán Marek, pristúpiac až ku Zuzke a prstom ukazujúc na lavicu.

„Ale mňa? A prečo a začo, prosím pána veľkomožného?“ zhýkla zadiveno Zuzka.

„Pre tvoj nešťastný lemeš! — Juro, chyt ju a zlož!“

„Nuž ale ja klebetnica? Kto sa to opováži na mňa povedať? To je oplán a nestatočný človek, kto to povie. A oni, pán veľkomožný, hneď len dereš a ani sa nezpýtajú, či je to pravda?“ Ale je to spravodlivosť?“

Pán Marek, ako čoby ho bol podpálil: „Ah, tisíc sa do tvojej neomastenej papule, nuž ty tak budeš vraveť so slúžnym?“ a chcel ju udreť po tvári. Ale Zuzka zachytila mu ruku a držala ju krčovitě oboma rukami:

„A teraz sa jich zpytam, pán veľkomožný, prečo oni môjho otca Jána Brdáňa nedali nikdy na dereš ztiahnuť? Ha?“

Do pána Mareka akoby bol hrom udrel, zbladnul, opustil ruku:

„A ty si Brdánkina dievka?“

„A veru Jána Brdáňova dievka, ktorý mi na smrteľnej posteli povedal: „Ak ti bude chcieť pán Marek krivdu urobiť, povedz mu len, že mu „vykričíš.“

Pán Marek sa obzrel v strašných rozpakoch i zahliadnul Jura:

„A čože ty tu hľadáš, ty holomok? Pakuješ sa von!“

Juro celý bez duše v tak hroznom pomykove:

„Ale veď ma pán veľkomožný sami ráčili dozvoniť.“

„Veď ti ja zazvoním, že ti len tak v tvojej sprostej kotrbе cengne. A ak len okom mrkneš, čo sa tu stalo, dám ti pásy drať z chrbta.“

„O toho je najmenšia starosť, pán veľkomožný; toho si už ja vezmem na hlavu, ak ráča dovoľíš, aby sme sa sobrali. Ja som to vedela, že ja musím sama raz pred pána veľkomožného, lebo tento Juro je jím taký bojko, žeby sám za seba neodvážil sa ústa otvoriť. Aj hanbím sa, že sa ma bál chytiť — ja by mu za to sama načítala päťadvadsať.“

Ale pán Marek sa ešte len vždy mračil, až mu čosi svitlo v hlave: „A veď ty neslúžiš u urodzeného panstva v Havranove? Ako ty ideš s týmto listom?“

„Urobila som to Hroze Julovanke k vôli.“ I vyrozprávala celú vec.

Pán Marek poškrabal sa za uchom, pristúpil ku Jurovi, ešte vždy rozpačite u lavice stojacemu, vzal mu z ruky nasolenú metlu a švihol ho pár ráz poriadne cez chrbát. „Nuž a čože si to hneď nepovedal, ty darebák; mohlo byť bez marných rečí a strachu. Na tento raz nech ti je odpustené. Aby sa to ale viac nestalo, odteraz ťa bude tento kapoš cibriť. Tu máš, Zuzka, korbáč, a na svadbu pošlem vám koláč.“

To sa rozumie, že ako vybozkávali pánu veľkomožnému ruky, až sa i doplakali pri tom a pán Marek sa jich ledva ztriasť mohol.

Metlu odložila Zuza do truhly. Pravda že sa s ňou cudziemu nepochválila, ale kedy Juro v niečom váhal, pohrozila mu: „či vieš, čo mám v trubhe?“

Čo tak zarazilo pána veľkomožného to „vykričím!“ to Zuzka sama nevedela, ani jej mať nie; ale v sväto-jurskom chotáre vedela by jedna pekná čistina rozprávať o zelenom dereši, na ktorom pán Marek v svojich mladých rokoch „dvanásť“ ako hotový grós obdržal od jedného horára, ktorý ho bol zastihnuť na postriežke v cudzej obore. Ale čistina už zväčša zarástla, žeby sa jej sotvá kto viac priznal, horár už umrel a Jano Brdán i s jeho susedom už tiež nežijú.

A Hroza? — Mater sa našla pri lepšom zdraví, ale chlapcovo žitie už len na vlásku viselo. Avšak materinská opatera pomohla s pomocou božou i silnej náture Jankovej ku zdraviu. Do Havranova sa viac nevrátila. Odkázali jej z kaštiela, že sa boja, aby jím z domu nedoniesla medzi deti kiahne. O rok na to na Michalskom jarmoku v meste stretla ju i s Mišom pani Flórková medzi šiatrami, a keď sa dozvedela, že Hroze s Mišom už ohlášky volajú, zaviedla ju ku Kunajovmu šiatru a kúpila jej na pekné postelné oblečenie. Pán Jonáš, ktorý, hľadajúc pani Flórkovú, ťa nadšiel, vtisknul jej tiež dva toliare do ruky. Pri hrncoch sišla sa so Zuzkou, nevestou ani kvet a vtedy daly sa už Mišovi vtiahnúť obe na pohár sleziakovského.

Slovenské Pohľady.

Episoda z tragedie: „Vyhodení študenti.“ *)

Od Jozefa Podhradského.

Vyhodení študenti rozišli sa svetom, vyhľadať slovanského
celo-človeka.

Dej II. Výjav 2.

(Noclah vyhodených študentov v cintoríne.)

Cinter. Mesiačik. 18 študentov s paličkami ležia po hroboch, spia. Svetozár
Šelma budný, sedí pri hrobe, v ruke drží mrtvú hlavu, v lone, okolo
obložený mrtvými kostami.

Svetozár Šelma.

Jak sladko spíte! Neboráci. Spite len tvrdo, tvrdulienko; aspoň neviete, že ste vytatrení... To tam hľa! mohyla Ľudevíta Štúra... Miesto sna, prehľadím noc túto na mohyle drahej... Hrobové ticho! Priam jak v cintoríne... Čuješ červíčka v hrobe, jak mu letí červotočina na kosti, na ztlelé... Bože môj! Kým boli živí na svete, úzky bol mnohému celý chotár. Za taký kúsok zeme, jako teraz večný domček jeho pravotil sa so susedom celý život. Tu koniec pravote. Už nevodia do daru jalovičky; nemaširuje posledná kravička k tomu, čo nepáso! jej... A tí nesvorní manželia čo každý deň každý z nich mal radosť svoju: muž radoval sa, keď ho žena netrafila hrncom; ak tračila, radovala sa *ona*. Viera, chrám boží nesmierili jich; — smieril *hrob*.

Jeden spiaci študent (zo sna).

Neplačte mamičko! Pán Boh opatrí!

Svetozár Šelma.

Dedičovia podelili sa pekne brat s bratom, sestra so sestrou, jak Pán Boh prikázal. Zostalo pol rýfa plátna. Tu — povadili sa. Poď všetcia k súdu. Presúdili dedičstvo, zadĺžili sa u židov, vyhrali žobrácku tanistru a vzájomnú nenávisť. Ku zpovedi chodievali, ale

*) Prácu túto podávame, trebárs so všetkým nemôžeme súhlasiť; no nik neuprie, že je v nej mnoho originality, myšlienok a fantasie. Red.

pomerili sa v hrobe len... Či ozaj tí, čo nás z vlasti vylučujú, pomyslia dakedy na hrob?... Horký!

Jeden spiaci študent (zo sna).

S Bohom, národe!

Svetozár Šelma.

Keďby mohli títo mrtví vykuknúť z hrobov! Úžerník by sa hneď zas vtiahol pod zem, žeby tu nevidel obetí svojích... Koľko tu leží nešťastných súžených, ktorí len prevzdychali život svoj! Jak by sa nohama rukama bránili, keďby jich prišiel kto vyťahovať z hrobov a voviesť chcel na novo do sveta slávy našej! Chudáčik M. M. Hodža, Janko Kalinčiak, Karol Kuzmány, superintendent Jozefy a sto iných, vzkriesení k životu zemskému, znovu by pomreli, keďby jich nútil kto, aby tu žili — da Capo!... A šlachetný duch biskupa *Moyses*a, keďby mu Pán Boh ešte jeden zemský život daroval, pokoril by sa vôli Božej; ale vyprosil by si od Pána Boha, aby mu vylúpil oči, žeby nevidel poníženie Karpat-ských detí Božích...

Valibuk (zo sna).

Nedaj sa! Turčiansky Martine!

Drž sa! (obráti sa na bok; spí ďalej.)

Svetozár Šelma (zamyslený).

Ako to len stojí s tou nesmrteľnosťou? Telo na prach rozpadne sa... Kto posbiera prášok ten? A *jako*?... Kostí ztlejú. Kto a jako jich zlepiť? Tu — mrtvá hlava; tam kústik rebra; tu hnát z nohy (nahabe mrtvých kostí do lona). Tu prachniveje ruka (vezme ju do lona). Boh zná, na číem pleci vysela volakedy!... (vezme do rúk druhú mrtvú hlavu.) A táto hlavička — jaká biela ešte... Aká sa v nej dakedy varily myšlienky? Učení hovoria, že sú mrtvé ženské kosti belšie od mužských. Súdiac po zuboch (prezerá zuby) mohla mať 26 rokov... Divno! Divno!... (zamyslí sa).

Hlásnik (v dedine zvoní; potom hlási):

Chváľ každý duch Hospodina!

I Ježiša jeho Syna:

Uderila dvanásta hodina.

Varujte sa ducha zlého,

Pokušiteľa svodného, —

Božia ste rodina!

Nepokúšaj Pána Boha!

Tak zhynula duša mnohá.

Po dennom súžení mnohom,

Spočívajte s Pánom Bohom! (Trúbi 12.)

Svetozár Šelma.

Nijako nemôžem vystihnúť, jak títo mrtví vstanú...

Muž v čiernom fraku (zjaví sa; pero za uchom, knihu pod pazuchou, s temným lampáškom svieti mu).

Svetozár Šelma.

Človek obraz Boží je. Boh je v trojici jeden. Človek je teda obraz svätej Trojice. Tak je! My nesmrteľní. Človek je vtelená myšlienka Božia, ktorá aj sama myslí — teda *osoba* je. Boh zahynúť nemôže; teda ani osobnené myšlienky jeho — my, naše dušičky — nie. Boh je večný, nekonečný — teda i my... Ale len *jako?*... Všetky tieto filosofické, cifrované reči pekné sú, hlboké sú... ale jakosi — neuspokojujú... Tu sa mi nitka rozumu pretrhla... (Muž v čiernom fraku svieti lepšie.) Keď ma už z tých škôl vyhodili, aspoň tomu ma mali naučiť. Pytvali nám živé žaby, nebožiatka, aby sme videli kolotok krvi; učiť sa mi bolo, jak sa tikli Turci pri Moháči; koľko centov vlny predá sa v Anglicku; koľko sa v Uhorsku obesí ľudí do roka v zúfalstve pre úžeru; čo deje sa v Amerike; jaký je toho roku deficit... A čo deje sa v duši mojej, čo deje sa s národom mojím — o tom myslieť bol hriech kanonický; za to sme vylúčení a Tatra prekliata... (Muž v čiernom fraku ztratí sa.) Meno *Boha* počul som posledný raz od mojej mamičky. Nincs menyország! Nincs pokol! Čo nás aspoň skorej nevyhodili, kým nám nepokalili vieru. Ja teraz sám neviem, či čo verím, či neverím. No, dokým mi materialisti nedokážu, jak môže myslieť krumpľa a fazula tvoriť idey — dotiaľ ostanem pri Duchu. (Zdvihne druhú mrtvú hlavu.) Úbohá hlavička! (Poľúbí ju.) Kto ti dá zas života! Ty mi povedz dačo tam z tých lepších svetov, ak vieš viac, nežli ja.

Dušička moja veľa vie,
Ale mne nikdy nepovie.
Vykradne zo mňa sa,
Jak zalúbený, večer na vohľady,
Jako tma z vidna, —
Jako pesnička, z národa, v národ,
Nikto nezná jej sledy;
Jako slniečko von z noci do dňa —
Nikdy neviem — *kedy?*
Mňa oklame, — že tiež usnula;
A ona celú noc túla, túla, túla;
Mne oči mračnom osnula,
Jak by jich kto bol z hlavičky vycedil,
Zanechá mňa noci v klinu,
Že bych za ňou nesľiedil,
Dajak nevyšľakoval...
Iste navštevuje tajnú duchkrajinu.
Má tam známostí! Skoro jej neverím.
Stará Večnosti láska. Temer žiarlim...
Udrieť na Večnosť — nie som smelý, —
A vždy zabudne, čo videla,

Keď vráti sa do kvartieru
 Môjho tela.
 Iste jej tam pamäť zabudkou ovinú.
 Obrazy zpletené; symboly zmätené,
 To všetko, čo mi sdelí...
 Ťažko rozumieť duchov dialektu, —
 Zahrobných svetov bajnej gramatiky;
 Neznáš vlastne, kde má ktorý obraz ruby,
 A symbol ktorý, pravé líce. —

(Podriemáva, hlavu podoprie rukou.)

I teraz sa na prechádzku
 Do Večnosti pýta,
 Dušička zo mňa von.
 Mne necháva tónu svoju, — Rapport uzdu,
 Sen . . . (Zaspí.)

Duch ruského mužíka (z aví sa; v pravej ruke drží veľiký zlatý
 kríž, v ľavej tmavé slnce.) *Nevera*, vyziala postava, zjaví sa
 u boku študentov.

Ruský mužík.

„Hmota je pod nama:
 Pán Boh je nad nama!“
 Nešťastný synu západnej školy!
 Kde veriť hlúposť, modliť sa hanba je:
 O mrtvých sa nestaraj ty!
 Večné svedomie Večnosti,
 Nevezme si na svedomie
 Ani týchto mrtvých kostí...
 Keď do trej hlavičky, do dveholbovej,
 Sa zmestia myšlienok tri svety, — celý mír, —
 Aj pre týchto Večnosť najde ešte kvartír...
 V universite Viery si teraz, —
 Vseslavianskej Múzy chráme.
 Hrobečok tento buď katedrou mi.

(Vystúpi na jeden hrob; podoprie sa na pomník.)

Čuj prednášku,
 Mladučký môj, vyhodený žiačku!
 I ja pánslav som.
 Vyhodení vy študenti všetci,
 Aspoň vo snách čujte pravoslávne reči!
 Človeka — hľadáte?? Že suaha vám svätá —
 Vidzte v mužíkovi — jeho kandidáta!...

Ruský čelovick vysmieva všetko,
 Žalosť, i šťastie, i zemské biedy,
 I učeného, na pečaď
 Na psej koži — hrdého; —
 Jako gróf bohatý, keď vidí žobráka,

Na nové krpce pyšného,
 Bo cigáňa v červených nohaviciach — v nebi.
 Len kríž a hrob a car — sú mu svaté.
 Svet čo tropí, satyra mu.
 Smeje sa časnosti, jako komedii, —
 Lebo vierou Večnosť vidí...
 Celo-čelovieka hľadáte darmo.
 V učennom darmo Západu, Rusku.
 Učení našli svet, a ztratili Boha,
 Hľadajúc svetla, —
 Zalezli do slnka, a oslepli v ňom. —
 Zo smradu močiarov, keď zrodí sa hrom,
 Atmosferu hnílú rozbystrí,
 Z cudzých elementov nás prečistí,
 A sa Slovanstvu vyjasní obloha; —
 Ten — koho hľadáte,
 V ruskom mužíkovi zjaví sa vám on. —

* * *

Ty nevieš teda, jak tí mrtvi vstanú?
 Ďalej od hrobu tma ti je?
 Pytveš rozumkom vzkriesenia ducha čin;
 V divy neveríš, divmi Tvorca obklúčen.
 Chovanče Západu! Potupený synu
 Vlasti vytuchlého odrodilcov ducha!
 Čuls' školy vysoké, —
 Dlúbal si v hrube, oral površinu,
 Preštúrals' mora dno;
 Vieš, čo Bismark sníva,
 I koľko Viedeň, Londýn, Paríž,
 Popijú piva;
 Videl si žaby krvotok;
 Učil si sa, —
 V jakých paragrafoch kulhá zakliatá,
 Jaké nosí pravda putá;
 V jakých instanciach láme sa jej krk;
 Prečítals', koľko planet má obloha: —
 No v múdrosti tej nesmiernej, —
 Utratils' Večnosť a Boha,
 V hlave ti horí, — v srdci chladno —
 Včul ruského mužíka čuj!...
 Že neučený, otrhaný, —
 Z toho si ty nič nerob!
 On ti rieši: čo je človek?
 Len viera vie: čo je hrob?...

* * *

Vták má viac rozumu, nežli človek viery.
 Vtáčik plesá, keď zo škrupiny,

Zobáčkom kľuje k životu sa mladé;
 Nekvíli, že domček láme si a ruší...
 Len človek — plače, keď duch sa rodí zas,
 Z hrudy časnosti pasuje von sa už,
 Prelamuje tela mrúceho skorup.
 Skorup tu ľudia zachráňa do hrobu,
 Do magazina hábov zoderatých;
 Maternicu, telo, pri sprievodn kňazstva,
 Zadúmaného veľiký rad ľudstva.
 Pri smutnom zvonov a spevákov hlase,
 S pohrabnou parádou do cintora nesú, —
 „Mrtví pochovávajú mrtvých svých, —
 A vravia miesto: rodil sa, — „zomrel...“
 Vo svetoch niet mrenia; Boh je Duch života:
 Večná len Veľká Noc vyššieho rodenia.

Nevera (ohlási sa).

Ťažko verit!...

Mužik.

Viera je veno z Večnosti každého.
 Duchmagnet-kompas, vždy ťahá do hora.
 Už v kolíske ona pieseň ti spievala;
 V mladosti veselé vňadrá srdce dala.
 Až nauka, perlu tú, zahodí v dno mora;
 Preto sa tak ťažko dobýva — ztratená!
 Smelý len plavec z propastnej hlbiny,
 V bojoch s primorskými potvorami,
 V zápase večnom s búrnymi vlnami, —
 Večnosti perlu z besných vírov môr,
 Vymôže z tlamy podmorských potvôr, —
 Vynáša — veselý! — že mu je vrátená.

Kým je filosof zamračený, kyslý;

Viera vždy žartuje, veselo myslí. —

Čo chceš väčší div?

Do skorupinky nik nevložil kostí;
 Maliar nebarvil strakaté krýdelká;
 Ni majster sklenár nevložil dve očká;
 Farbiar nefarbil na červeno krvou;
 Malé srdiečko neutvoril chemik;
 Hlavičky okrúhlejšie nevyrezal rezbár;
 Žiadon filosof v svatosť skorupinky
 Nevniesol — života... A hľa! Divu!
 Z neživého — von vyletí živé!

Jak z tela mrtvého,

Dušička — nie mrtvá...

Človek na zemi rodí sa razy tri:

Z života matky raz prvý, —

Tu zrejme mesiacov deväť;

Z hriechov tela raz druhý, —
 Tu zreje život celý;
 A v smrti tela — tretí raz.
 V bôloch ho rodila matka;
 V bôloch ho rodí Svätý Duch;
 V bôloch zomiera, lebo sa rodí zas.
 Sväté sú minúty, keď človek skonáva:
 Historie svojej prechodí v nový vek.
 Hrobečky tieto hviezdíčky sú;
 Mrtvoly v nich škorupiny tela,
 Z ktorých prelámal, z ktorých zas rodil sa,
 V duchovnom tele
 Človek vyšší. —
 „Je telo telesné,
 Je telo duchovné; —
 V tomto našom stánku tela,
 Videť si budeme nášho Spasiteľa.“
 Má hruda chemiu, —
 Má svoju aj Duch...
 Sú bytnosti, len cítiš jich, — nevidíš;
 No, čo oku tela tajné je, —
 Nato lesk viery jasnotu leje.
 Slnca jasnejší viery um!
 Z večnosti svedomia človek je lúč;
 Od tajomstva toho, viera je kľúč.

Nevera.

Cirkevné pletky!

Mužik.

Telo má dve oči, žeby videlo
 Svetlo hviezd, vrby aj vršky;
 Duch — má viery oko, aby hľadalo
 Do Večna, k Duchu — do výšky.
 Duch okom tela nevidí spev slávika;
 Bez oka viery nevidí Večna;
 No čuje krásny tón slávička — sluchom,
 I vidí Večnosť viery okom. —
 Slepý, bez očí, nevidí hmoty;
 No, čo on nevidí, — predsa je.
 Kto vidí Boha len v prírode, —
 Mnoho vidí;
 Kto vidí Boha v Kristu, —
 Veľmi mnoho vidí;
 Kto cíti Boha v Duchu svätom,
 Okom viery jasnosť zazrel Boha, —
 Svedomie večnosti cíti.

Nevera.

Mysticismus!...

Mužik.

Veliké myšlienky netvorí rozum;
 Ony prúda sa citom — z Boha.
 Srdce je žlab k prameňu Večnosti,
 A len zlatý kalich je človeka um.
 Citom sa povzniesieš v tajnú výšku ducha;
 Rozumom — orieš prírodu časnosti.
 Um človeka — orol; nad oblak vyletí;
 No srdce k Bohu dvíha zemské deti:
 Viera — oheň jasný, i hreje i svieti. —
 Učenosť bez srdca, múdrosť je hluchá;
 Národnia muzika,
 Národnie spevy, — nektar sú ducha.
 Žid nikdy si nezaspieva,
 Len kov ho rozohrieva.
 A Západ už celý žida duchom dýcha.
 Myšlienka Božia v matce vteliť sa;
 Hriechom zotročená, Synom vykúpená,
 V preporode v Duchu Svätom,
 Synom od Otca poslatom,
 Oslávila sa;
 Otklnutá z tela, v rodení v smrti,
 K Bohu, domov, vrátila sa, —
 Odišla s Kristom Pánom k Otcu.

Duch Svätý, náš odklínač v škole toho sveta;
 Školské svedoctvo on vystavuje nám;
 On podpisuje knižočku vandrovnú.
 Kto neposväť v tele sa časnosti,
 Vráti jalový k Otcu do Večnosti,
 Jak lump-syn k otcovi z vandrovky;
 Chladno ho vítajú Večna rodiny,
 Že neoslávil v krajoch sa cudziny.

Preto modlitby za mrtvých sladké sú;
 Hor čujú ony sa, do rán balsam nesú;
 Chodníček do Večna niet jim strmý.
 V rapporte modlitba drží duchvesmir,
 Jej rečiam večnosť dobre rozumie.
 Modlitba do Večna duch-telegraf je.

Nevera.

V divy neverím; rozum! svetla! daj...
 Mysticismus! Mysticismus! —
 Mňa do mraku neprevedieš,
 Pres mystických divov plot!

Mužik.

(Najväčší div všetkých divov
 Máš v útrobach každej matky:
 Človeka — slávny plod.

A keď veríš mi v div jeden;
 Proč neveril bych aj sedem?...
 Čo neschvátim umu mierou,
 Osvojím si citom, vierou, —
 Celý vesmír mi je div!
 Div najväčší — človek sám. — —)
 A keď nám jasno dňa zapadne v hrobu noc,
 A hustá pokryje hrobečky naše tma;
 Zem hospodu odriekla nám;
 My ostali bez kvartiera,
 Bez chlebička i bez tela; —
 Obloha odhalí plamenných svetov sbor,
 Million slnečiek volajú nás hor...

M. Drsnatý (zo sna).

Vysoko! Vysoko!... Niet cesty!...

Valibuk (zo sna).

Vysoko je! Nevyletím!...

Nevera.

Fantazie sny. Neverte ten
 Cirkevní mrak!
 Kým nepovie: — jak?...

Drsnatý (zo sna).

Padnem! Drž ma!

Dobrota (zo sna).

Spusti mi rebríček!...

Mužik.

Jak? prejde človeka duch z hrobu v svet druhý?
 Červíček tento i mne vrtal modzgy.
 By v mukách pochyby nemrela dušička,
 Zapýtal ja vetra, zapýtal vetrička.
 Zašiel som do zámku samého víchora, —
 Reku, keď nemá nožičiek, ni krýdel,
 A predsa lieta Vesmírom jak anđel,
 Kam sa mu páči, bokom, i do hora, —
 Azdaj vie a povie...
 Cestou, necestou,
 Chodníkom, nechodníkom,
 Na krídlach myšlienky,
 Hor — v zámok kolienky, —
 Stihnem v zámok víchora.
 „Vetričku vetrový! Víchoru víchrový!
 Pekne ťa pýtam:
 Viera som;

No jednu mhlú ducha mi prelom!
 Duch tela ľudského — s ostatným Vesmírom,
 V jakom stojí sväzku?
 Jak preletí z hrudy zeme do Večnosti,
 Keď nemá duch krýdel, ni nožičiek z kosti,
 Niet ani dráhy tam?...
 Tu rieš mi otázku!

Tuto záclonu odhál mi z Večna!“

Uhladí víchor šedivú si bradu,

A nafúkaný rečie mi:

„Ja lietam bez krýdel, bez nožičiek bežím;

Ale našej len zemičky sa držím.

Cesty do Večna, neproboval ja.

Zemička drží ma, tam hor mi nedá. —

K mesačkovi choď. Pozdrav ho odo mňa;

Azdaj vie, a povie.“

Cestou, necestou, chodníkom nechodníkom,

Na krýdlach myšlienky, hor v zámok kolienky, —

K mesačiku prídem, zapýtam pekne:

„Mesačiku bládý, prichodím vohľady, —

Pekne ťa pýtam:

Viera som;

No jednu mhlú ducha mi prelom:

Duch tela ľudského, — s ostatným Vesmírom,

V jakom stojí sväzku?

Jak preletí z hrudy zeme do Večnosti,

Keď duch nemá krýdel, ni nožičiek z kosti,

Niet ani dráhy tam?

Tú rieš mi otázku!

Túto záclonu odhal mi z Večna!“

Uhladí mesačik belunkú si bradu,

A zamyslený rečie mi:

„Ja som už starec vyžitý,

Kráľovstvo moje zpusťlo.

V zámok tento zakľnul bol ma hriech.

Z neho som sa vierou vyklíňal,

Vyklíňal, vykľnul, hriechom hlavy stíňal,

Tak mňa zas ovanul Božieho Ducha dych.

I ja zplodil v mej mladosti,

Milliony detí

Dobrych. A to snálo

Aj so mňa — prokletí. —

Zemička vaša, sestra moja, — z ticha

Z hriechu vyklíňa sa. Odkľnie ale,

Čo sa aj brodí v zlých mravov kale,

Odolá predsa, vykľnie sa tiež,

Keď spere so seba nenávisť a lož.

Zdravá je. Dobre ešte dýcha;

Zakliaty duchzámok, života plná.

Odtok, opad mora, — keď hor, dol sa vlnia,
 Velpúčami okeána, vzduchom nadmorný,
 Dýše do svých útrob aether životvorný.
 Ja jej so slniečkom dýchať pomáham.
 To jej je puls!... Dlhé má sekundy. —
 Životvorný aether a svetlo pije, —
 Kým sa i ona tiež nevyžije...
 Mne už moje dávno vypršaly časy.
 Všetky moje dietky, môjho ducha kvietky,
 Vo vyšší odišly svet.
 No, jako stihly tam —
 To ja neviem sám...“

Nevera.

To nikto nevie!...

Mesiacik.

„Lenže stihli!
 Po duchtelegrafe, myšlienok depeše,
 Lístočky, pozdravy od nich dostávam.
 Bo tajemstvo duchov, jich vesmírom let,
 Nepoznaté mi. Chudobný ja pán.
 Svetla vlastného, jak vidíš, nemám.
 Duch tvoj si u mňa chybnó jasna hľadá.
 Z milosti žijem slniečka, —
 Ono ma hreje, ono mi svetla dá...
 Lež, choď ty k slniečku! pozdrav ho odo mňa!
 Azdaj vie, a povie.“ —

Aetherom nesmiernym, prostorom vesmírnym,
 Cestou necestou, chodníkom nechodníkom,
 Na rušni myšlienky; hor v zámok kolienky, —
 Dorazím ku slnku. Zapýtam ho pekne:
 „Slniečko jasné! Oko Boha krásne!
 Pekne ťa pýtam:
 Viera som.

No jednu mhlú ducha mi prelom:
 Duch tela ľudského, s ostatným Vesmírom,
 V jakom stojí sväzku?
 Jak preletí z hrudy zeme do Večnosti,
 Keď nemá duch krýdel, ni nožičiek z kostí,
 Niet ani dráhy tam!
 Tú rieš mi otázku!
 Túto záclonu odhál mi z Večna.“

Uhladí slniečko zlatú si bradu,
 A zamyslené prehovorí:
 „Ďaleko, široko, čo vidíš tie svety,
 Hviezdy tie veľké, hviezdíčky ďaleké, —
 To zakliatych duchzámkov je more...
 Čo povest národnia na priadkach hovorí, —

O týchto zakliatych zámkoch ona zborí.
 V nich duchovia večne prebývajú,
 Zakliati sa k vyšším svetom odklínajú:
 To — rozsiahlo kráľovstvo je moje.
 Bibliotheka vesmír je slávna,
 Ktojej knižočky, slniečka, hviezdíčky,
 Duchperom Večnosti, ručičky Božie
 Spísaly.

Ja svietim svetom,
 I zemským deťom,
 By knižočky tieto čítali.
 Všetkým svetlo dávam — ja,
 Darované mi Večnosti Bohom.

Žalostno! Túto žc, rozliatu Duchslávu,
 Po Vaseleny prostore širokom,
 Hltá žitel zeme, šta stádo trávu;
 Volským, aj velikáš hľadá ju okom...
 Krýdel svetlo nemá; nemá ni nožičky;
 Zo sveta, do svetov, z nekončín do končín,
 Lieta jedným mihom.
 S Duchom svetlo moje srodné je.
 No, neznám letov Ducha, zákony.

Nevera.

Aha! Ani slnko nevie; a vedieť chce človek!

Slnce.

V predsieni som Nekonečna maľunkým kaprálom,
 Podriadený veľkým slnkám — Večnosti kráľom...
 Lež, pripni ty z mej svetlosti si krýdla,
 Leť do Večna ďalej, — do Viery bydla, —
 K Viery-slnku, — môjmu bratovi:
 On viac vie...
 Moje — slabunké je oko;
 Jasnosť jeho slepí ma;
 Zámok mu je tam, vysoko!
 Vysoko!...
 On to dobre vie; azdaj ti povie.“
 Aetherom nesmiernym, prostorom vesmírnym,
 Na krýdlach svetlosti, svetami jasnosti,
 V ohnivý palác dom, stihnem jedným mihom, —
 Ku slnku Viery.
 Pristúpim k nemu blíž.
 Oči má modrunké, krásne,
 Jako lesk všetkých slnečiek jasné.
 V jasne tom hned oslepol som,
 Viery samej nevidel som.
 Jasnosti lesk, slávy sláva,
 Obtiahly mi oči mrakom.

Až evanjelia svätená vodička,
 Jak natrela mi očičká,
 A Viera dotkla ma kríža zuakom,
 Čistučkým som videl zrakom:
 Kľačala vo chráme; má v ňom tri oltáre;
 Na každom svätý kríž.
 Oblečená v jasne bola,
 Bez tône;
 Jak ružička belulinká,
 Do vône.

Otázky — nedala;
 Čo hľadám? Už znala. Hneď odpovedala:
 „Vidíš ten ďaleký duchmagnet zámok?
 Vôkol plamenných svetov jasné lesky, —
 Nekonečnej slávy Božej ďaleké odlesky?
 Vidíš tú jasnosť Večnosti jasnú?
 Večné jej duchlúče nikdy nehasnú, —
 Slniečka Večnosti, — zore to...
 Necítiš toho duchmagneta silu?
 On drží v jedno, hýbe, pohybuje,
 Nekonečný vesmír, čo duchjasnom horí;
 To mliečne more, slnečiek a svetov,
 On uriaďuje v harmoniu milú,
 Svety, kolom svetov, ťahá, hýbe, vodí,
 Večné nové slnká vôkol zapaluje,
 A večne nové, nové svety tvorí.
 Svedomie Večnosti, plué ti svety,
 Má zôkol vôkol billiony detí.
 Všetky opatruje, oni žijú v ňom,
 Pre nich vystavilo tento Vesmír-dom. —
 Lúdia — ducha držia za najvyššiu bytnosť.
 No duchov i zlých jest!
 Jesto bytnosť vyššia, i nad duchom dobrým.
 Nenie duch človeka momentom najvyšším.
 Duch — je bohotelo svedomia;
 A svedomie, — život v nás Boha.
 Život — zárodlúč Božia v nás.

Veď hovoríte: „telo, nie som ja!“
 „To moje je telo!“ ... Čie??...
 Ni duch — nie som — ja! Veď hovoríte:
 To je môj duch!... Či??
 Ni myšlienka, nie som — ja!
 To moja myšlienka!... Čia??...
 Ni svedomie, nie som ja!...
 To moje svedomie!... Čie??...
 Kto je ten: — ja?! ten môj? moje? ...*)

*) Na tento passus upozorňujeme ctených čitateľov. Odhliadnuc od formy nebásnickej, vo veršoch týchto je pravá priehlbeň záhad a výraz nekonečnej túžby za pravdou, ozon veľkých duchovných bojov. Vajanský.

„Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.“
 Pohanské už srdce tak krásne zborilo!
 Nuž, či Ho nepoznáš?!
 On — hovorí z vás! To je vše Jehove.
 Duch je večné bohotelo Božie, —
 „Boh, duch jest.“ Tak je. Človek, duch i telo.
 Ale telo človeka, telo je — ducha.
 A čie bohotelo je duch!
 Svestného svedomia!
 I duch Boží, duchovné telo je,
 Svedomia Večnosti — Jehove, —
 V svetle oblečené.
 Jehovah nezná hmoty tela.
 Jedenraz bol obliekol ho,
 V ňom na kríži zabili Ho.
 Ľudské telo je, so svest — duchom,
 Výheň ducha; Boží chrám.
 Pri velebnej sviatosti, — Kristus
 Svoje božské telo delí — nám.
 Keď sme si Ho na Golgote hriechom zabili;
 Chce, žeby sme aspoň my tu, v ňom žili.
 Kristus veľ: Boh, duch jest,
 V duchu — a pravde modlíť sa mu dľžno.
 Čo je pravda? Svedomie Večnosti.
 Čo je Boh? Svedomie Večnosti, —
 Všemohúci Duch duchov, ktorí z neho niknú.
 Boh — složený nie je z ducha a svedomia:
 Oboje — jedno sú.
 Ľudské duchy Boha sú lúče,
 Boh ľuďom sa sdeluje.
 Tým — neumenšuje sa on.
 Jako, keď sdeluješ druhým umenie,
 Tebe — neubýva.
 Ni keď plníš hlavu naukou,
 Neráste v obiem.
 Svest a duch, svedomie a Boh, —
 Priestora neznajú.
 No v ňom s telom ztotožnené,
 Zjavujú sa duchy Ľudské nerozvité,
 Jak zlato do skál hodené,
 Jak diamanty v hrudu odené; —
 A v čase sa prečisťujú,
 Z plevy, smetí, zlostí, hriecha.
 Jak žitko z kúkola na syte,
 Jak zlato v ohni, vo skalách ukryté. —
 Ůbohá dušičko! Nikto sa ůa nepýta,
 Jaks' mohla z Večnosti prísť v času svet?
 Nevera hlavu si múti a láme,
 Jak? ti je návrat možný zpäť?...

Zo všetkých starostí človeka najmenšia:
 Jak? — preletí v nebe bezsmrtná duša, —
 Veď už magnet kovu nevidné ruky má,
 Kúštičky železa nevidno hor' dvíha.
 Človek snáď drahší od kúska ocielky!?...
 A čo ti predstiera oblohy krásy, —
 Tie miliardy velsvetov — magnet sú.
 Nevidnou duchsilou ťahajú, držia sa.
 Či len duchčloveka tam hor neunesú,
 Duchmagnet obra príťažné myšlienky?...

No — aj bez nich!
 Perute viery, krýdla duchživota, —
 Títo duchobri nevidnej duchsily,
 Lahúanko nesú,
 Tam, kde Kristus istí: „V dome Otca môjho
 Príbýtky mnohé sú.“

Nevera studená! Zakry sa a zardi!
 Už hvezdára oko,
 Po nebi široko,
 Odokrylo jich mnohé miliardy...
 A zedník Večna staré domy borí,
 A večne, večne nové svety tvorí.
 Kvartier tela duchu, keď vypovie zem, —
 Čuj! duchčlovek jak sa dostane z hrobu sem:

Vetříček beží, neleží,
 No víchor bystrejšie;
 Lúč slnca za okamihy,
 Preletí svetov končiny;
 Hrom krýdla má ešte lepšie, —
 Času nezná jeho ruch.
 Všetkých — rýchlejší je — duch.

Na krýdlach myšlienky,
 Krýdlach nevidných,
 Duch preletí Večnosť,
 I Vesmír — za mih.
 I duchčlovek zo zemičky,
 Z vyzlečených v hrobe tiel,
 Jako myšlienka z hlavičky, —
 Do ktorejkoľvek hviezdičky. —
 Ni myšlienky krýdel — netreba mu!
 Večností magneta duchovné velsily,
 Viery všemocnej, všemohúce Vily,
 Kroz múry i skaly, aether, svetlo, moria,
 Kroz dvere zamknuté tajno sa preboria,
 Cestičku nevidnú ľahunko si lámu!...
 Čarovným Viery prúťikom len ťlahneš, —
 A kde si zamyslíš, — tam sa už nájdeš.
 „Pred mnou tma, za mnou tma!“ — zemskému oku,
 Skryješ sa nevidný, vo Večna široku.

Večnosť — veľmagnét magnétov vesmíra!

A duch — hmoty hospodár je. —

On — v ľusku tela, diamant hrášok.

Keď ti tela hruda v tú zemičku ľahla,

Večnosť ducha k súdu z nej už von vytiahla,

Jak magnet zo smetí ocelový prášok, —

Na kommando Hospodina!...

Najväčšie, po Bohu, je slovo: „človek.“

Semä z Večna v čase zaorané, —

Najslávnejšia nádoba Ducha — on.

Zde — v útrobach matky, zrel mesiacov deväť:

Tomu pomerne na zemi,

Už v maternici svojho tela,

K pôrodu k Večnosti zreje tu rokov sto.

Zrelého — pohravný plač, žalostné kriky,

Odprevadia v cintor, ku bólom pôrodu; —

Tu ho zahrobné prejme kráľovstvo,

Trináť tisíc kde zrieť bude nových liet, —

Dľa samého Tvorca matematiky.

Ba deväť mesiacov: ku tisíc aj dve sto —

Jak život zemský: k tajnému x —

V tretom stupni million, liet sedemsto tisíc,

Moment rozvítia trvať bude jeden;

Keď v nebi štvrtom, vlasti Orionov,

Stupeň duchživota rozvíjať bude sa,

Dvesto tridsať sedem až millionov. —

Vyrátajme život aj neba piateho:

Deväť sa mesiacov: má ku sto rokom —

Jak moment štvrtý: ku tmavému x?

Tu rozvíjať bude sa už človek,

Tridsať jeden tisíc millionový vek...

Istý pomer životov v celej vaseľene!

Koľko mesiacov v maternici zreješ,

Tomu pomerné časy potom žiješ:

Žiješ a — pre ďalej — zas na novo zreješ;

Na zemi s' už svoja maternica — sám, —

Večnosti Embrya — slávnejší už rám!

A tak postupne, v ohromnej škále,

Blíži sa do Večna, k bytnosti zralej,

Kde zmiznú už času medze...

Postúpa ku Bohu, ďalej a ďalej.

Rodený z Večnosti, schopný Nekonečna, —

Večtý duchfónix, večného Večna...

Zavítá je v duchčloveku žížen do — nekraja;

Pre len rokov sedemdesiat — nebolo jej treba!

Že až v nebe siedme vytrhnutý bol, —

Nebúra to v Písmach svätý apoštol.

I viera Kristova to ručí,

I kniha prírody tak učí.

Zákony hrudy totožné sú s duchom,
Čo ju obživuje, čo mu je rúchom.

Nevera (klakne; prežehná, modlí sa.)

Mužik.

Všetko vyššej sa pne, každá vec malinká;
Vo Vesmíre stupne sú: človek — nie výnimka!
Časnosť, ni Večnosť neznajú skoku, —
Výviny jejich sú srodné.
I národy v čase — kroky sú, —
Postupné; — nie rovné.
Nenárodnosť — večná chymära je.
K rozvitku potrebné stupne sú, letá,
Systémy, grupy elementov srodných.
Národností vyvin kto v sebe ruší, —
Večnu, zlamať chce rebrík sveta.

Keď človek dovrší zemské svoje roky, *)
Doženie v ducha kvet, do Božej sovesti, —
Doviedol do smrti. —
(Smrť je zrelosť momentu v zrelej maternici.)
Smrť-pôrod si čaká, jak mať, keď čaká sa;
Nezná, kedy sa polámu kolesá.
Smrť príde, jak pôrod, v hodinu neznámu;
Sväzky sa tela v rodbóloch rozlámu. —
Tu rodí sa Duchsovest, večné dieťa Božie,
Smrť ho do lona Duch Otca vloží,
K milosti ku súdu. —
Diamant je v hrude tajnej pary krystall;
Duch v človeka tele osoba-diamant.
Sovesť — mu pre ďalej nový zárod-klíčok,
Duchvečno už drží do výšky rebríčok,
A prúži k rozvitku ďalšiemu ruky.
Tu niet mu viac bytia, do Večna letí,
Jak v jeseň vlasta v ďaleké svety; —
Čo by v hrude — diamant-sovest?“

Tak — Slniečko Viery. —

Tu dušička vo mne usmiala sa, striasla;
Mhla pochyby mučnej v duši mojej zhasla, —
Ja videl Večna deň! . . .

Nevera (prežehná a událi sa).

Mužik.

Či snád svätá Symfonia millionov Neba Pánov,
Všemohúca, všemocná moc tých plamenných Okeánov, —
Čo ohromnej massy gule
Krúta, vrtia dla svej vôle, —
Do výšiny k sebe

*) Sovest = svedomie.

Duchčervíčka Zeme
 Nevládne sú unesti hor? ...
 A zlatoskvúce Slniečko, veliteľ tolkých vlastí, —
 Čo z jara celú zem
 Oblieka do trávy do zelenej,
 Zahrady do ruže do červenej,
 Lipu do kvetu vonného,
 Pole do žitka zrného,
 A horám, hájom život dá,
 A domov, z krajov ďalekých
 Spev majstra vtáčka privolá, —
 Či ozaj už tak chudobné,
 Žeby priam a priam nemalo,
 By dušičkám darovalo,
 Keď v Otčinu idú večnú,
 Jednu košielku slnečnú? ...
 A do tej košielky vsadilo srdiečko,
 Čoby láskou hrialo, tak jak Ono, všetko?
 Zem táto milostná, pracovná chudinka,
 Prekrásna je cudná Slniečka milenka. —
 Bez nej by slniečku smutné boly svety;
 Komu by slalo slávy svojej lúče?
 Smutno! — jak Bohu, bez nás, zemských detí. —
 Pusté bez človeka, Vesmíra dvory! ...
 Pustých opatroval Boh by hradov kľúče,
 Žil vo veľikom by vesmírnem cintorí ...
 Zem — v svätom sňatku so Slniečkom žije.
 Slávy keď lúče Slnca na ňu padnú,
 A duch zjaví sa v nej, — v telo ho ovije,
 Chová, jak mamička, i dcéru i synka.
 No, hrudou tela, ducha s duchom lúči.
 Večný zákon vpísal Tvorca v čase deň:
 „Duch s duchom nesmia splynúť si v náručí.“
 V „osoby“ zrejú, — v duchkrystally Božie, —
 Boh jim je peň.
 Duch je hospodár! Kde len sa zjaví,
 Svet mu hneď každý slúži rúchom slávy.
 To biedny duch bol by, čo by neznal — boriť:
 Z hmoty, dľa lúbsti, svet, telo si stvoríť.
 A duch s prírodou, — veď mu prirodaná!
 Radi sa spára;
 Jak panna, keď ju voláš od oltára. —
 A Pán Boh — či žobrák je už??? ...
 V trillionach magazinov
 A v komorách nekonečných svetov,
 Keď nám v hrobe zhníla, —
 Niet jej už viac v celku, —
 Nevládol by darovať nám
 Ešte jednu,

Svetlom večným lemovanú,
 Diamant-košielku? ...
 Veď povesti tvojho rodu ti to hudú.
 Ale, čože! Pletky to len luzy! ...
 Učení múdrosti nechcú chápať ľudu.
 No, baš v tejto luzy, slovanského veku,
 Zakliate Múzy.

A handra hrudy ducha nezahluší;
 Ľud tušené svety dobre tuší.
 On — v svých povestiach, jak z kolísky dieťa,
 Cez mútne sklo tela na Večnosť sa díva,
 Rozprávky jeho večností sú snom.
 Večne ešte Večnosť ztratenú vidí,
 Večne ešte Večnosť v obrazoch meria, —
 Ona v zaklnutých zámkoch sa mu šerá. —
 Život Vesmíra v mraku je ovitý;
 Len ľud v povestiach tuší ho a cíti.
 Zaklnutých v divosť, v zhovädilosť ľudí,
 Vidí vókol seba ducha v potvorách.
 Vo snoch budných hľadá na Večnosti deň;
 Zaklnutý v hrade, zaklnutých sníva;
 Pán, v árešte tela, hrdo sa hor díva, —
 Povest' mu nezná nemožnosti žiadnej!
 Až nauka ho sveta z večna snov prebudí,
 Keď už mlyn rozumu začne mleť zemskú
 Múdrost', — preberie z Večnosti sna ľud, —
 Zabudne potom pravlasť svú nebeskú,
 Nesníva o nej — nikdy viac ...
 V surovosť padne, olúpen z večných snov,
 Surovcom bude, jak bankerotný gróf,
 Keď stal sa žobrákom.

Povesti ľudu, nezabúdky Večna!
 Mhlisté rozpomienky z Nekonečna.
 Hlbšie ony kryjú v sebe pravdy, tájne,
 Nežli jich snil Hegel, Kant slávny ...
 Systemov keď videl germanských vyschnuté
 Pramene, — a ďalej ... tma už bola mu, —
 Chtiac novými systemom svetlo zažať v bludu.
 Schelling, ten slávny, pokiazal, tušiace,
 Na prastaré mythy a povesti ľudu.

Kryjú ony tajné nám obrázky,
 Všemohúcej ducha lásky.
 Odhalme záclonu jednu len:
 Pravda je za hrobom, čo tu sen.
 Popeluša — krása v handrách, —
 (Na Zemi „Duch Boží“ v krpcoch, halience)
 Oblecie tajno sa: najpred vo striebornú,
 Potom do zlatej, a napokon vezme z klinca
 Sukničku slnečnú a — dostane princa.

Vo Vesmíre stupne sú; Vo Večnosti schody sú.

V slnečnom len rúchu, Smieš ku Bohu Duchu. —

Triraz prezvieka duch sa človeka,
Prv, než dozreje do svetov tušených :
Odletlý z Boha lúč, v rúchu myšlienky,
Vletne do tela. Na Zemi telesné,
V smrti duchovné stvoril si rúcho. —

Duch — bez tela, strašidlo je ;

Telo — bez ducha, pustý stan, —

Učený Západ vynášiel rušne,
Slnca mu lúče obrázky malujú;
Hromu rýchly beh roznáša novinky,
Koľko stojí dukát, koľko úpis štátu;
Či-li hypoteka dostatočne ručí?
Večne láme rozum, hlavičku si mučí,
Vykukne-li výhra? Či utrpí ztratu? ...,
No, najväznejší na zemi je — hrob.
A hrobu tajnosť tajná mu je,
Hustá noc slávne krypty mu kryje,
Rozryje červíček tela mu stan,
Dušu mu páli zúfalstva tisíc rán.
Neverí, duchtelo že vstane zas;
Od hrudy vyššej neletel —

Nevidí ducha milliony krás.

Nevidí,

Že ty miriady svetov uad nama,
Dvíhajú človeka s jích Symfoniama,
A obliekajú v nové duchtelo nás. —

Pre kústik zemičky a pánštiny svrb,
Kultúra veku devätnásteho
Vojny vedie krvné, rúca, borí ríše,
Potvorí národky, pre jeden krok hrudy,
V Slovanstve od vekov dusí ducha ruch;
Povraždí vo vojne statisíce ľudí, —
Nebije sa pre ideu, vojny bije pre bruch :
A tak si potom historiú píše.

(Zbojnicky ešte trvá dejín vek.)

A keď už podmaní tie cudzé kraje,
Keď už on pána v cudzom dvore hraje,
Civilizácie svej otvára ráj,
Zakladá otrokom

Neviestok a blbcov darom orgie.

A pošle k jích znemravneniu
Regimenty úžerníkov,
Vyššej úlohy bez Viery nevidí.
Už hrude len slúži,
Po kolíske ducha viac netúži.
Pol človek! Životine pol;
Necíti už viac cudzí ból, —

Len cudzá sláva — bolí ho.
 Nepoznatá mu v bratstvo duchov viera,
 Nie šymfonia duchhmoty Vesmíra. —
 V horách nevidíš hory pre hory;
 Večnosť nie pre večnosť.
 Slávy nie večnej pre veľkú jej slávu;
 Záclona hriechu zavádza duchoku.
 Večnosť slepí, jako Slnce,
 Len Viery prisma láme slávu jej.
 Slniečko jasné je; Nadslnce jasnejšie;
 A všetkých slnečiek to Nanadslniečko,
 Večný ten Duchmagnet,
 Z ktorého svedomie sa prúdi
 A magnetizuje duchľudí
 A k sebe ťahá a k sebe dvíha živý svet, —
 Večné Svedomie Večnosti,
 Ktorému vravíme — Boh,
 Večné duchsvetlo je, v svetle oblečené,
 Večné duchslnce, vo večnej jasnosti,
 Večne v tvorivej večnej blaženosti:
 Z bytnosti svojej púšťa duchiskričky,
 Jako ker ružový duchovné ružičky, —
 (Smrtné jich v lásce šklbajú ručičky).
 Z Boha rodia sa tie naše dušičky,
 Jako myšlienky z človeka hlavičky,
 Jak z jara kvietocky z divej čerešničky.
 A keď láska sa Duchslnička dotkne,
 Do náručia Lásky duchiskrička zletne,
 K rozvitiu — ku bytiu...
 Tak jasná, slávna kolíska naša!...
 A náš XIX. vek... v úzere blah!...
 Pán Boh postavil Slnce na oblohu,
 Abyš videl,
 Že má ešte látky,
 Keď ti spadlo telo s teba,
 Skrojiť z čoho šatky. —
 Keď duch rodí sa, — v čom bol obalený,
 To ruší, ničí. Tak — v živote Matky.
 Tak v znovuzrození, presiaknutý hriechom,
 Ničí hriech, a z hriechov,
 Von vylamuje sa, k životu v Bohu.
 Tak v rodení v smrti, z formy svojej byvšej, —
 Rušiác závoj tela. Vždycky
 Vyšší moment žitia platí smrťou
 Formy nižšej. —
 A keď už počneme ke smrti pracovať,
 Duchčlovek začne sa z tela vylamovať.
 Rodenie je v smrti duchhudby sedmička,
 Cez ktorú boľastne,

Zmúteno, žalostne,
 Do veselšej smutná láme sa pesnička.
 Človek, keď sa v smrti mučí,
 Duchom Svätým už počatý,
 K Večnosti pôrodu pracuje on.
 Bôle oznámia sa. Ohláša hodinu
 Pôrodu.
 Maternica tela
 Už dozrela; buď nezrelá rozletela.
 Duchosobe — von je z nej! Viera, — Večna posol,
 Už naň čaká na Večnosti brodu...
 Rozplačú bôle zlaknutú rodinu.
 Namestia periny, — svet už točí sa mu —
 Podušky shľadajú,
 Honom natrasú slamu,
 Ustelú lože... Lahne... Vzdychá: Bože! Bože!
 Príde nápon... Veliký ból!... Ešte jeden!...
 Krátky odmor... Nové bôle!... Veľké bôle!...
 Zas čerstvý ból!...
 Ešte jeden!... Trápny odmor... Studený znoj...
 Plač! Krik! Slzy! kol postele...
 Vzdychy, stony po kútikoch...
 Embryo Večnosti sa už vylamuje,
 Zemská sirota ruky zalamuje...
 Mrenie...
 Sily zbiera — nepohnutý...
 Posledný nápon!... Zas nový nával — ból...
 Ešte jeden!... Posledný ston! —
 Už sas' porodil.
 Z tela si už vyklnutý.*) —
 Moc rodinných duchov obstupovalo,
 Kdes' rodil chorý.
 Hodinku pôrodu čakalo, — by sprovodilo ňa
 K najbližšiemu Večna mestu...
 A keď sa už pohne Aetherbrod Večnosti,
 A nastúpiš večnú cestu, —
 Dnu vhrnú sa s tebou, z Večna dedín,
 Rodduchov, hostov nevidné chóry.
 Rozkláfa sa Aethera thalassy,
 Vlny časnosti vôkol rozdýmajú, —
 Jako keď paroloď od prístavu pohla, —
 Trám, armare, stoly — praskajú, pukajú...
 A tie zvony potrhávajú, do Večna ti vyhrávajú.
 Plač pohrabný, moll sú tóny,
 Zvon hneď mäkko — tvrdo zvoní...

*) My sme nikde nečítali tak skvelé, ačkoľvek mystické porovnanie **agonie**
 s pôrodom. Je to veľkolepá, smelá parallela, z nej zvučí nám nejasný
 síce, ale mohutný tón pravdy.

Dakdy hlasy umlkajú, vetry mu jich nehýbajú.
 A zas forte! — zas v piano ...
 Vkrádajú sa tiež do Večna,
 Kde jim hlasy vymierajú.
 No hneď vráta sa veselí,
 Večnosť troška že videli.
 Nebi, zemi ohlašujú,
 Že si už osvobodený! ...
 A rodinka, čo i smutná, —
 Bo viera jej ešte mútna;
 Vo svätom tušení, —
 Po pohrabe vydržiava:
 Formálne krstienie.
 Jeden bojuje boj smrti krátky;
 Keď druhý v mukách a v studenom znoji;
 Lahúňko, lahúčko jeden sa z matky
 Rodí, a druhý v smrteľnom boji. —
 V boľastach tých ruší si duch, —
 Večné dieťa, už v duchtele, —
 Maternicu tela hrudy;
 Jako vtáčik, keď sa kľuje
 Z uzunkého sveta škorupiny,
 Do veličaznej zelen hôr dediny ...
 Až vysvobodí sa, až von preláme sa,
 Do pravlasti Ducha — nový praobčan.
 Jak Bohduch samého Seba,
 Nie z druhého, sám zo Seba,
 Od Večnosti večne rodí;
 Sám svoj Otec, sám svoj Syn:
 Tak, do Večna,
 Sám, sám seba; sám zo seba
 Rodí človek, — rodí v smrti,
 Rodí rieka ľudstva večná, nekonečná.
 Najprv z Boha počne v ženu sa z Večnosti;
 Zo ženy potom sa rodí do Časnosti;
 Na Zemi už, sám, sámseba,
 Sám zo seba, v bôloch smrti,
 Rodí ďalej do Večnosti:
 Sám svoj Otec, sám svoj Syn, Duchom počatý,
 Trojjediné líce;
 Tôňa Toho, čo tu bol na križi rozpiatý, —
 Obraz Trojice. —
 Smrť — babica mu Večnosti ...
 Zo zárodu von vyletí živé;
 Z mrtvej škorupinky vyletuje vtáčik;
 Človek z tela mrtvého, v trojici už celý,
 Oslávený, neoslávený, —
 V duchovnom tele tretí raz zrodený. —
 A čím sa duch z tela vypracuje,

V novom sa nadsвете sladúčko usmeje,
 Jak keď syn z vandru, v dedinku svú vkročí.
 Usmechu toho, — buď horký, buď sladký, —
 Tu ostáva v mrtvom líci vtisk,
 Usmeje — jak nemluvniatko v deň,
 Keď prvý v kolísce z Večnosti sníva sen:
 Maminky vravia: „s andely sa hrá.“ —
 A ono, predošlý svet si zpomína;
 Z novej uniformy naň kuká, díva, —
 I usmeje sladko. A keď mu sa ztratí,
 Ústečka nakriví, zaplače lútostne,
 Že sa, Boh vie, kedy, zase domov vráti...
 Rapport s Večnosťou trvá ešte chvíľku,
 Až v bládú zmení sa — len rozpomienku.

Na Večnosť mu prestierajú
 Zabudnutia čierny závoj;
 Rekrút mlaďucký, nevinný
 Na vojnu ide v času boj.
 Duchsestričky Večna, z Večna
 Do vojny ho vypravujú,
 Andel-chóry, na rozchodnú
 Marš lúčenia zabubnujú.
 S Večnosťou lúči sa.

Už je v rovnošate hrudy oblečený!
 Už je s Večnosťou — rozlučený!

Odpadá od Boha...

Pán Boh sa mu vo snách ešte raz ukiaže,
 Na rozlučnú ho ešte raz požehná,
 Potom zábudkou očká mu poviaže, —
 A napojí ho z vodičky,
 Zo zabudnutia studničky, —
 Žeby zapomenulo večnú vlasť, — by mu to
 V bojoch časnosti nebolo tak ľúto, —
 Kým z cudziny domov nevráti sa zas.

Duch človeka v kolíske má už prahistoriu.

O tej sníva. —

Lebo — o tomto svete — len nesunie!...

Veď ešte, chůda! nič o ňom nevie. —

Jesú na zemi nebeské minúty,
 Z Večnosti sladkej večné okamihy,
 Keď rajske deti dušičky k nám sem,
 Citujú v lásce, z Večnosti na zem.
 Citujú duchov, lákajú jich dol,
 Ztratenej Večnosti keď pocíťa bôl,
 Predzemskú keď si zpomenú minulosť.

Zaostalú duchrodinku

Vábime k nám dolu,

Jak sme boli v duchvečnosti,

Chceme tu byť spolu.

Duch po srodných duchoch túži,

Čo kukajú na zem z Večnosti brán,

V láske jich volá, v láske jim stavia

Na Zemi tela národný stán. —

Na dvoch svedkov slovo vteliť sa dušička,

Vletí v náruč lásky duchtelegrafom,

Zvábená dol z Večna, z Večnosti, v kolísku;

Lúč z jasnosti Ducha, do plienocky rúcha, —

Oddaná rodičom na — milosť. —

Minúty,

Kde s hrudou duch dotknú sa,

Človek v rapport vstúpil so Svedomím Večna,

Duchmlunná sila v napone,

Totožné dva póly v jedinký spojila;

Duchiskra z Boha zletela v času vlast, —

V láske dvoch duchov sa skryte utajila, —

V duchmlunnom odhlase s Večnom zemských detí,

Embryo Večnosti v mat blaženú vletí; —

Moment je,

Kde lásky horuje slasť —

(Slasť — vyššieho stupňa žitie za hrobom)

Hmota bez Večna — necíti. —

Do Večnej Lásky blaženého bydla,

Hor vnesú človeka zas lásky len krýdla.

Mlunustroj cituje dol k nám Aetheriskry;

Rapport — stroj v pohlaví — iskry duchživota.

Sladké mihy lásky, predslasť sú Večna,

Kde ešte vyššia slasť je nekonečná: —

Tak sladké je sovestné svedomie ducha!

Oprané z hriecha...

Vlnením citov duch k duchom hlási sa.

I duchovia majú duchovný telegraf;

Po ňom vlny lásky vlnia sa v Nebesá,

Poprelamujú do Večnosti mora,

Kde myšlienky Božie, nevinné dušičky, —

Lúče z jasnosti večnej Tvorca,

Vyletlé duchiskry z Duchsluca, —

Večnosti slávu spievajú,

Myšlienkami sa čujno shovárajú,

Jako keď u nás krásne vyhrávajú, —

Duchovnou to rečou,

Ktorú potom v národný typ,

Hlas tela oblečú.

Jak čisté pannenky sňatku tela čakajú, —

S anđelmi hrajú sa.

Na vzdor zákazu zahryznú v jablko,

Pannenský ztratia ráj, —

Reskirujú Večna rajských slasť hrad;

Zvedavé v cudzinu láske sviest dajú sa:

Každý sa duch v telo zaklne — rád.

A že ľudia tie dušičky večne, večne volajú,

Z Večna ony jako dáždik zhusta dolu padajú.

Večnosť je mlunný pól; v láske dotkli sme ho.

V hriechu počneme sa. —

Zvábä, jak zo stromu slávička, jich dol,

Keď horám spieva slávu zelených hôr;

Ukiažu v láske jablka slasť.

A za tu cenu dušička nevinná,

Jako Evička, hadom svedená,

Necháva večnú vlasť.

Láskou opojená zletí

Z večnej vlasti svobody

Do tela poroby,

V zakliate svety, — —

Už je v klietce — úbohá!

Keď vytriezvi, keď uhladne,

V tele matky vtelená,

Hriešny časnosti náš kraj; —

Zalká, jak anđel odpadlý,

Keď utratil už ráj;

Zalká pozde, jako panna,

K sňatku svedená.

V hriechu rodíme sa...

Dotyk s večnosťou vždy blaženost plodí.

Duch v mlunnom stroji tela je viazaný

Večna mlunom — v láske — elektrizovaný.

Láska je napon dotknutia s duchpólom.

Večnosť ťa uriekne, príde ti z očí,

Keď ťa duchprúd Večna z krásy ovane,

Bolo v myšlienke, bolo v krásnej panne.

Večnosť — svätý mlun, Rapport, slasťiskru dá,

Ktorá tak milunko duše preletuje,

Či v básni, či v láske a či v nadšenosti,

S časnosťou keď Večnosť v Bohu sa spojuje:

Minúty sú tie kúšťik slasti Tvorca.

Srdce básnikovo často tam letí,

Keď tvorí svoje duchovné deti,

Keď v básni modlí sa. —

Čí duch ľúbi do Večna zálety,

Vyššie sa rady k nemu klonia svety...

Vo Večnosti my v minútach tých boli:

Tak sa z Večnosti človek v časno rodí! —

Kým živočích Zeme podzemské duchtône,

Dovoláva z hlbín rajských tu zahrád, —

Človek — zaklope u Večnosti vrát.

Tak slávny rod náš! A my tak neslávni!

Slasti Večnosti hľadáme v chlipnosti. —

Hospodár svetov, stroj ten Večna, —
 By zamedzil zhovädilosť ľuďom, —
 Assekuroval ho — studom...
 Vykupiteľ odklíňa. —

Vlast duchov blízko, jak od svetla k duchu,
 Ona sa nikde, a všady prostiera.
 Večnosť ni času nezná, ni prostory.

I duchov deržava, nie tento svet len,
 Má své rýchlovlaky, lahunké, jako sen:
 Draha po Večnu, životvorný Aether,
 Duchvatra, myšlienka — duchrušeň. —
 Nezná duch dialky svých vysokých letov;
 Má svoje magnety, svoje telegrafy,
 Ktorými duchovia sa dovolávajú,
 Jak ztratení v horách, keď v prsty hvízdajú. —
 Príroda, ženský pól, — duch je muž, —
 Celo-človeka protivné póly.
 Totožná protiva: večne sa hladajú;
 Srodné sa večne, večne odbíjajú.
 Životvorný Aether prúži žitia dary,
 Kde sa duch s hrudou k životu spári, —
 Budí sa žitia ruch.

No k svedomiu dvíha človeka len Boh,
 Len v ňom v osobu zreje Ducha lúč,
 Jemu len odovzdal nevšimný viery kľúč,
 Tajomstva plný, čarovný tento prut, —
 Ktorým sa do Večna vyklíňa.

Človek je v láske duchomlunný Večna stroj;
 Duša je rúcho duchovné ducha,
 Duch sám, bohatelo Božej sovesti v nás;
 A Duch Svätý sa oblieka — v ľud.
 V duchovnom tele rozvíja mlunný prúd.
 Lebo citov srdca nebeský svätý roj,
 Duchovný z Večnosti v pohlaví mlunný stroj:
 Len podlosť sa ho podlo dotýka.

Keď mlunné city k náponu dozrejú,
 Vyskočia z duchstroja, nechajú zem chladnú,
 Aspoň na okamih vo Večnosť sa vkradnú:
 Manželstvo — sobáš s Večnosťou je.
 V láske Večnosť mu zableskne,
 Duchkolísky sen zasúfva;
 Jak somnambul hore pne sa,
 Na vrch veže, chce v nebesá, —
 Pne sa na najvyšší strom.
 Tu nechať chce hrudu chladnú,
 City sa hor tiahnu, kradnú,
 Vyskakujú z duchstroja,
 Jak nevidný hrom. —
 Veliký duchmagnet, duchobra silou,

Z Večnosti svedomia ruky mu prúži,
 Nevidnou silou, ohromnou silou
 Ťahá ho do hora; Zem nedá; drží, —
 Ku telu má Ona právo.
 Duch vtedy nie v tele,
 V mlunnom oblaku je,
 Raduje sa, plače, smeje, horekuje.
 Bojzljivo lásku skrýva,
 Jako otrok ku svobode,
 Keď si putá piluje; —
 Jak by šiel polovať do zabráneného,
 Šiel do Večnosti duše kráť;
 V rajskej ho zahrade — straší,
 Svedomie ho tam plaší,
 Duša mu nesmelá.
 Hrozí sa hada, zabitého pri plotu;
 Vidí krev Abela po uvädlých lúkach.
 Strašný mu je ráj! V ňom stvoril Golgotu, —
 Vidí na kríži Bohčloveka v mukách, ...
 Pri dobrom rozume — netrúfa si tam; —
 Preto tak kryje lásky strasť.

Ale rozumu plamienček maličký
 Vypáchne v láske, jak para v hrnci;
 Ztratí z múdrej sa hlavičky,
 Zbladne, jak kahanček v Šluci.
 Večnosti vlnadný dech aj Herkula zvalí;
 Dynamit ten strasie i žulové skaly.
 Žiarli strašne! Tým strašnejšie,
 Čím viery v ňom iskry menšie!
 Večnosť vidí! Duchkolísky okamihy!
 Vytrhnutý z časnosti sna ...

Nenie človek fysický len stvor!
 Večný duchmagnet večne ho ťahá hor;
 Darmo mu cestu puto hrudy hatí...
 No nesmie, nesmie z tela ešte von.
 Lásky teda sladké namestí sídlo,
 Zahodí v blažených duchov ho bydlu, —
 A aspoň Andelka zväbí na Zem — on;
 Okradne Večnosť, a — obohatí!...

Keď sa dva protivné póly najdu spolu,
 Časnosť s Večnosťou v rapporte potknú,
 Dve dušičky, v láske, Boha sa dotknú,
 Zletlá Bohoiskra v hrude sa zarodí, —
 Lúč z Boha v Matku zletel k nám dolu.

Lúče tie sa z Boha v ľudstvo rozpadajú,
 Jak sila v magnete, jako mluna v oblakoch,
 V dva protivné póly večne rozkladajú,
 V dievčatka, v chlapčekov rovno rozdvájajú:
 V živote sa potom — večne shladávajú. —

A keď najdú sa, dávno odlúčení, —
 Duchhrom radosti shľadania nového,
 Omráči oboch v sladkej blaženosti,
 Duchhromu z Večna lesk, zárod je života —
 Tretieho. —

V somnambulisme a v slasti lásky
 Sväza s duch-telom odomknutý zámok;
 Pol smrť. Na vlásku len držia spolu,
 Volnejšie blíži duch sa k Duchpólu, —
 Magnet Zeme ztratil pol práva...
 Duchom z polovičky sme vtedy v Nebi;
 Dušička na chvíľku z tela vyklnutá.
 Svobodné mihy, von z časnosti kola,
 Kde duch nebeské slasti v telo hltá. —
 Veď hmota, bez Večna, nezná slasti, bóla;
 Telo, bez ducha, necíti rezu;
 Mrtvý na márach nezasmeje sa, —
 Koreň citu v duchu; ducha koreň — Boh.

V čarovnej sväzi symfonia svetov!...
 Tajemstvá tajné sveta sú to deťom;
 Um — nedostihne jich výšky svým letom.
 Len tu i tu prorok, a viera poeta,
 Nakukli trošička do tajného sveta,
 Ktorého mešťanstvo vytrpel Kristus nám. —

* * *

Vstúp do duší zemských detí,
 Povedomie ľudskej slávy!
 Dôstojnosti krásna!
 Rozohrej i starca — k pôrodu zrelého!
 Hroby, — pohádky sú. Tu šestonedelky
 K večnosti stonaly...
 Čo tam! zemské krivdy!
 Večna dedičovi, v tej by svesti slzy
 Nikdy nepadaly!
 Nikdy!...

A keď i padly by z mutného oka, —
 Nevidné rúčky belunké ručnícky
 Dolu nám zpúšťajú
 Z vysoka. —

* * *

Tri rozdielne sme osoby, a tie tri jedno sme:
 Pred vtelením na svet — boli sme;
 Narodení na svet — druhí sme,
 A zas len my sme;
 Narodení v smrti — tretí sme,
 A zas len my sme; a večne jedno sme:

Jeden trojhlas — duchakkord,
 V harmonii vesmíra.
 Národy piano; tóny sme my:
 Na ňom historia hraje na zemi.
 Zlozvučné hlasy, — hriechu zvuky, —
 Podmienky borby, mosty k harmonii,
 Národy, u ktorých premohla hriech viera,
 Božie ku triumfom dvíhajú ruky.

Tri osoby v Božstve, a jeden Boh!

A tie tri jedno sú.

Tri osoby v nás; a tie tri jedno sme:

Hriešne obrazy svätého Trojstva.

To historia života celého ľudstva...

Trojeho rodenia duch-stupne,

Postupné vývinu ducha následky.

Historie človečenstva dobre poňatej,

Úloha je: dozreť k tóni Trojice Svatej. —

Všetci sme duchovia odpadlí,

Zaklnutí v zámku tela,

Zemička naša, elementárna

K vykliatu ducha je škola.

Tu nám bořit sa s hriechu šarkanom!

Výbornú kto tu bojuje borbu,

Nadletí vierou luzu a zberbu,

Maturant z nauky mhly, tmy a mračna,

Do University postúpi Večna. —

Ston umierajúcich, — ston matky rodičky, —

Ston Bohočloveka!

V smrti rodíme sa v Kristu,

On — je, večný život náš.

On, — ten v povestach tušený Syn,

Ten potupený, najmladší, najmilší,

Čo poprosil Otca, by pustil i jeho,

Vyhľadať zhynutých v cudzine bratov; —

Čo potom zakliatych odklíňa,

V boji ťažkom pri jaskyni,

Na Golgote umiera.

Mrtvý ľahne v hrobu zem, —

V ňom večne ožije.

Nadvláda hriech šarkana,

Osvobodí mesto.

V zakliatych zámkoch vysvobodí sestry,

A zkamenelých obživuje bratov,

Mu zlych — Kristus. —

Duch náš sa k večnému tam počal životu,

Keď Syna Božieho viedli na Golgotu. —

Ťažký bol zárod nás! Tak ťažko počal nás!...

Ťažko rodí telo telo:

No rodenie ducha z ducha

• Preniká bôlom svet i nebesá!
 Hľaď len na Božieho Syna!
 Keď prišla jeho hodina,
 A Duch už — pracoval —
 V bôloch, mukách krvavých od bolesti zastonal:
 „Bože môj! Bože môj! Prečo si ma opustil!“
 Tak ťažký bol pôrod nás!
 Boh, bolesť pôrodu ni tú neodpustil
 Mnohá jak rodička, —
 I On smrťou platil,
 Nový život náš, —
 Ťažký bol pôrod nás!
 My — večné sme dietky Kríža :
 (Podvíhne sv. kríž vysoko do hora.)
 Tu sme sa v bôloch rodili
 Pre Večnosť! —

(Nevidný chor andelský spieva:)

„Jelici vo Krista Krestiste sia,
 Vo Krista oblekoste sia.
 Hallilu Jah!“

Mužik (zblíži sa k spiacim študentom).

(Jeden hrob sa otvorí, z neho vystúpi mŕtvý, v pohrabnej plachte skelet.)

• *Mužik.*

(Veliký zlatý kríž podá spiacemu Valibukovi. Ostatným popodáva v podobe kríža Anthropometer.)

Človeka hľadáte! Poznajte mu vieru;
 Prijmete tu v dar Anthropomeru.

Valibuk (vo sne).

Pane! Zachovaj nás! Hynieme!

Mŕtvý skelet (k Mužíkovi).

Čo hľadáš
 V mŕtvých krajine?
 Kto si?

Mužik.

Viera.

Skelet.

Ach! ukiaž mi sa; ja Viery nevidel
 Nikdy.

Mužik.

Vidz. (Ukiaže mu tmavé slnce v ruke.)

Skelet.

Tmavá je, jak môj hrob.

Mužik.

Oko Viery aj vo tmách vidí;
Neveriacemu i v slnci tma.

Skelet.

Ja po našich školách,
Pod zpravou Západu,
Po krčmách, špelunkách
Ztratil som Boha:
Utratil aj vieru,
Aj lásku s nádejou, —
Vyniesol z nich tmu.
Za jeden lúč svetla
Do môjho hrobu —
Dal bych svet.

Mužik.

Maj ho hneď.
Ja, Viera, mám dcery dve:
Lásku a Nádejú,
A my traja jedno sme.
Jako Sluce,
Jeho Svetlosť,
Jeho Oheň, —
Na Nebi jedno sú:
Ono ťa, ony ťa
Osviefa, ohrejú ... (zavolá) Nádejo!

Nádeja (zjaví sa. Na prsách zlatú kotvu.)

(Zo Slnca v ruke Viery padne čierna záclona; zasvieti celou jasnosťou.)

Skelet (uradovaný).

Svetlo vidím! Jasný je!
Krásne je! —

(žalostno) No mňa neveriaceho ...
Nehreje.

Mužik (zavolá).

Lásko!

Lásku (zjaví sa. Na ňadrách, na kríži, srdce rozkrvavené, kopyou prebodnuté.)

Skelet.

O! jak milé svetlo

Ohňa lásky svetlo
 V ducha môjho!
 Jak sladko ma hreje,
 Život nový leje
 V údy nové, —
 (radostno) Ja sa rodím! . . .

Mužik.

Čos' bol v zemskej živote?

Skelet.

Najprv študent. Na to
 Kústik muzikantom.

Mužik.

Jak ti bolo, keďš' zomieral?

Skelet.

Teraz mi vše jasno :
 V mihu smrti tak bolo mi,
 Jako keď sa od koreňa
 Svojho odlamuje dub.
 S bôlom hriešny lúčil od tela môj sa duch,
 Jako keď trhajú zdravému chorý zub, —
 Trpel som, jak keď mať rodí.
 Minúta smrti okamih trvala,
 Potom hneď bolasť razom prestala. —
 A keď som sa vysvobodil z tela svetských búr,
 Jak by som bol prešiel
 Z moll tónu do A dur.
 V Bohu bol som žalno-milé A moll ;
 V sladkej harmonii sladký bol jeho bôl.
 Na svet zrodím sa, so smutným E dur.
 Hneď do detinského malého srdiečka
 Pridružila sa už s dissonanciou,
 Aj hriechu Sedmička,
 V smrti prešiel som zas jakosi zpiatky,
 Do Akkordu A z hriešnych strastí búr, —
 Ale už do A dur.
 Len harmoniu mi, Dissonanc tá hriecha,
 Aj tu kalí.
 Smrť — môjho tela handry zdrapila, —
 Ju — nezakántrila.
 Prišla tiež so mnou sem; nechce zpätky na Zem.
 V živote len zmúteno zvonila:
 Ach! . . . tu — bolí!

Mužik.

Blažen, kto v svete úzku cestu volí.
No, Milosť Božia — pre Krista — veľiká.

Skelet.

O! reci ešte raz! „Milosť Božia pre Krista!“
Jak sladké to slovo! Bože môj!
Hneď prestal mi ducha ból...
Ako keď z vredu čierneho
Von vyskočil biely hnoj...

(S veľkou radosťou.)

O! život! život! život! cítim nový!
Už zas narodený,
Osláveným večným
Telom zaodený, —
Zas ja žijem!
Zas ja chodím! (pokročí).

Ach! je Boh! Všetko mi to svedčí;
Marná nauka všetch Učilišť!
Svedčia mi srdca môjho reči:
Je Boh — i ja už nie som Nič.

(Žalostne.)

Ach, že hriechov mojich čierna záclona,
Hatí mi cestu do Božieho lona!
Ach! jak zas hryzie!...
Ach! jak zas bolí!...

Mužik. Viera. Nádeja. Láska.

(Kľaknú; spievajú vznoseným cirkevným nápevom v sprievode chóru anjelského.)

Gospodi pomiluj!
Gospodi pomiluj!
Gospodi pomiluj;

(Z mrtvého padne pohrabné rúcho; stojí v oslávenom tele.)

Viera, Láska, Nádeja (spievajú s anjelským chórom).

Trojice sviataja i nerozdielnaja!
Upovanije moje Otec;
Pribiežište moje Syn;
Pokrov moj Duch Sviaty:
Trojice sviataja Slava Tebie!

(Celé videnie zmizne.)

Svetozár Šelma (pretiera si oči).

Aj spím, aj nie.
Čudné sny!... Učené nemčisko,

S lampášom ... Ruský mužik ... Mrtvý ...
Slávny sen! (Hľadí na mrtvú hlavu.)

(Odloží kosti od seba.)

V cintori krásne je,
To, čoho tu niet;
Čo si jak svojinu
Vzal ten vyšší svet.
Pre ducha tu v blate,
Pre ducha v cintori
Hrobu niet. —
Duch, diamant je, telom ovitý.
Čo telo aj chladná zem pokryje, —
„Diamant v hrude nezhnije.“
Smrť — Večnosti je babica.

Telo?

Duchčloveka maternica.
Keď bóle k večnému pôrodu nastanú,
A telo sa rozborí,
Maternicu hrobar v rakvi
Do už vykopanej jamy
S chystanými lopatami,
Flegmatickým rýlom,
Potúžený vínom, —
Zakope v cintori.
V duchovnom už tele zrodenému,
Kňaz —

Srečan pút! dá duchu, —
Hrudy tela nie mu ľúto ...
A pohrabní muzikanti na väži,
Pri pálenke,
Veselo jak na krštenia,
Vyzváňajú marš lúčenia
So Zemičkou touto ...
Smutné v hrobitove,
Že tu hnijú hlavy, —
Božej svojmu rodu,
Nezažaly slávy.
Odrodilstva žrtvy,
Živí boli mrtví.

Jeden študent (zo sna).

Mužíku! Daj viery! (mrmle. Spí ďalej).

Svetozár Šelma.

Nikdy som nevedel, čo znamená v muzike malá, plačúca terecia.
Len pol tóna do Dur, — nemá kedy ani slzy utreť, — už usmeje
sa veselo. To pôrod náš v smrti. Z hrobu len pol tóna událená
veselá harmonia ducha. —

Niet smutnejšieho pohľadu, jako na slovenský cintorin. Už či takýto hrobový, či ten národný, živý náš hrobitov. Koľko pekných, síl duchovných leží tu pod zemou! Koľké hlivejú v cintorine živom!

Mnohá drahá perla, čistučkej jasnosti,
Leží na dne mora, nik ju nevymámi;
A mnohý kvietok kvitne v samotnosti,
Dych jeho vonný, len púšti je známy.
A ten kameň drahý, na dne v morskom blate,
Jakú mal by cenu v polytúri, v zlate!
A ten kvietok vonný, v tej pustej doline,
K akej by sláve bol slovenskej rodine!...

Koľko tu hnije zárodov, čo sa k sláve Božej nevyklúy! Koľko Petrov Hostinských, čo jak diamant v blate, leskom svojho veľikého ducha neožiarili lica Tatry. Koľko Sládkovičov, čo nezaspievali národu Detvana! Koľko Šafárikov, čo nevyklínali historické pamiatky z vekov drevných, dávnych! Koľko i Hodžov, čo nevyrovnili nikdy slzy, zo srdca Duchom Božím nadšeného, nad krivdami slovenského ľudu! Koľko Hollých, čo nespievali rodu pieseň z časov ťačných! Koľko i Hurbanov, čo nevystavili odkryté prsá jedovatým šípom nepriateľa, zakláňajúc národ svoj holubičť! Koľko aj Štúrov, čo nedvíhajú národ z koučn nízkyh do ríše vznešených ideálov svätých! Koľko i Mojzesov, ktorí by, ideálom Kristovej lásky púdení, snížili sa zo slávy lesku ku krevnej rodine svojej v krpcoch! Koľko aj Lichardov, čo by ukazovali hospodárom chodníčky k hmotnému dobrobytu! Koľko aj žíznyh, čistej historickej pravdy, neunavných Sasinkov, ktorí by od pseudohistorikov zanešvárené historické faktdiamanty očistili z blatiska a pekne vykefovali k lesku pôvodnému! Koľko aj Hattalov, čo by do tajomstva slávy Božej, do duchorganismu jazyka, remek-diela veľikého Boha prenikli, a tajné, divné, slávne zákony Ducha-Tvorca udivenému lepšiemu svetu — odkrývali!...

Vekovia preč plynú,
Mieňajú sa, miuú;
Tie talenty naše,
Hynú, hynú, hynú!...

(Rozodnilo sa. Počuf: sviňský pastier duje roh. Kraviak plieska bičom a trúbi. Počuf zvonce kráv. Zvon zazvoní na modlenie.)

Spiaci študenti (poskáču na nohy).

Podme! Už svitlo! Vo mene Božom! (sbierajú kabelky, paličky; najdú Anthropomeru. *Valibuk* najde veľiký, zlatý kríž).

Valibuk (prezerajúc kríž).

Tu nám Boh Duch svätý,
Dal záloh Milosti! Nie sme snili,
Že nám padne z Neba dar tak milý!...

(Hľadiac na rozpiateho Spasiteľa.)

Pomôžme Mu trpeť! Nech je nie vždy sám!
 Veď i On pomáha, — pomáha trpeť nám.
 (Poľúbi sv. kríž Umučenia.)

Všetci študenti (držiac každý Anthropometer, spievajú:)

„Kroky na Golgotu, bôľne k sláve chody!
 Bez kríža, v kríži zúfalstvo sa rodí.
 Mužne trpme!
 Biedni, chudí,
 Keď nám súdi
 Duchpsota času, súd Jeruzalemský.“ —

Dobrota (poľúbi kríž).

Ach!
 Očistec i život zemský!

Svetozár Šelma. (Zvonce kráv čujú sa.)

Či závidím tým kravám! Jim voľno zostať v maštálach svojich.
 Nám nevoľno. A tie teliatka, či sú šťastné! Voľno učia sa blačať
 dialektom svojich mamičiek. — Nám to nevoľno...

Valibuk.

Vo mene Božom! K hranici! (Pohnú sa na cestu.)

Drsnatý.

Sedem strel vozových tomu do matere! Keď sa nám takto nič
 pre nič trápiť. Sláva nebeského slnca nesvieti proto tak velebne na
 zem, aby tu človek prevzdychal ten kústik života.

Jeden študent (idúc). Ach, či to krásny sen!

Druhý študent. Ja videl mužika...

Tretí študent. Ja Nemca s lampášom...

Štvrtý študent. Ja mrtvého muzikanta...

(Udália sa.)

Studnička.

V opustenom hájku studnička sa skrýva,
S vodou svojou malou na pokoji býva,
Na pokoji býva, nikto o nej nevie,
Slávičok len jeden, a ten to nepovie.
Síce on pri suchom, tohoročnom nebi
K nej sa utiekáva pre svoje potreby;
No, to nezavdáva príčinu ku hnevu,
Bo on za to platí dukátami spevu.

V hájiku raz deva poblúdila mladá,
Studnička, zle bude, ak ňa dáko zbadá,
Dievča, to je iskra, — stretne oheň vodu,
V tomto páde voda môž' utrpeť škodu!

A studničku v skutku deva len zočila,
Už aj na ňu volá: „vitaj, voda milá;
Nedala by som ňa ani za tri svety,
Práve sa mi zideš na vädnúce kvety.
Nechže sú mi svieže, jako ten šuhajčok,
Čo mu uvijem z nich na sobotu darčok.“

Studnička sa prosí: „daj že mi pokoja,
Nehlboká, vidíš, vodička je moja,
Párrazi ju začreš malyma rukama,
Zo studničky peknej zostanem len jama!“

„A ja dbám — deva jej pyšne na to vetí,
Radšej ty buď suchá, ako moje kvety.
Daj si ti my, Bože, veľiké nešťastie,
Myslí si, že len tu voda v svete rastie!“ —

Ku studničke chodí večerom i ránom,
Dievčina tá švárna s maľovauým žbánom,
Chodí ona chodí, veselo si spieva,
A do kvetov živol doma svojich lieva.
A tie kvety kvitnú vzdor suchému slnku,
Kvitnú obzvlášte tie v mladom srdca hrnku.

Takto sa deň za dňom míňa milo, sladko, —
Posiaľ všetko dobre, všetko ide hladko.
Škoda len, že koniec každej býva veci,
Studnička raz každá vyčerpá sa predsi,
A každému žbáňku, čo na studňu chodí,
Skôr pozdejšie zle sa na tom svete vodí!

Chodí deva chodí ku studničke rezká,
Ako že každý deň, tak ide i dneská;
Ale veru ku jej velikej nevoľi,
Maľovaný žbáňok nabral sa len z poli,
A aj z tej poli je polovic do jista,
Piesočina štrk len, málo voda čistá.

Nad studničkou stojí, smutne do nej hľadí,
 Akože si teraz ako už poradí,
 Odkiaľ že jej odkiaľ zablísne sa voda, —
 Za čo posmech robiť z nej by bolo škoda, —
 Bo je to veľká vec, keď dievča banuje,
 Čo ono už teraz Milému daruje.

Nebanuj ty, dievča, pre tú kvapku vody,
 Len od väčšej nech ťa chráni Pán Boh škody,
 Bo nám často horšie na svete sa vodí;
 Na príklad, tvoj Milý už za druhou chodí!
 Nebanuj, nebanuj ani pre to kvieťa,
 Kvieťa sem, kvieťa tam, keď sužoba zie ťa,
 Mladosti i krásy nezažiješ svety,
 Dobré tebe budú už i zvädlé kvety!
 Lebo sa to už raz tak na svete stáva,
 Že sa všetko mení, celá jeho sláva,
 Čo studnička bola, teraz je len jama:
 Bývali ste dvaja, budeš už len sama! —

Vädnú kvety, vädnú bez vody a rosy,
 Ale ešte väčšmi vädne s nimi ktosi;
 Keď kvety aj vädnú, nuž to každý vidí, —
 No, vädne ti dievča, ešte sa aj stydí.
 Nuž, i ona tíško sadá len do kúta,
 Dňom nocou o svojom veľkom žiali húta.

„Studnička, studnička, prvá moja chyba,
 Na udici tvojej chytila sa ryba,
 Chytila sa ona, aj za vodou lehce;
 Za teba ma Pán Boh preukrutne tresce! —
 Vzala som ja vzala, čo som nechať mala,
 Bodaj by to nikdy bola nevidala,
 Vzaia som ja vzala, cudzú dušu kradla,
 Preto duša moja, jako ten kvet, zvädla.
 Vzala som ja vzala, — skrivodlivým vzatím:
 Čo som komu vzala, to mu ja aj vrátim,
 Vrátim mu ja to, ej, v rýdzom božom zlate;
 Naplním ťa plačom, naplním ťa svate.
 Naplním — naplním do vrchu odo dna,
 Neboj sa, nebudeš ani kvapkou škodná,
 Nebude ti treba za richtáry bežať,
 A čo budem plakať, kým nepôjdem ležať!“

Večerom i ránom k studničke sa motká,
 Deva predtým hrdá, razom teraz krotká;
 Motká sa ta motká, za dlho tam stáva,
 Čo studničke vzala, to jej nazpät dáva.
 Oj, dáva jej dáva, lež, poľutuj, Bože,
 Nijakým jej činom vrátiť neumôže.

Naplače za rána za dve plné dlane,
 Rozhorí sa slnce, kvapka neostane,
 Naplače pod večer toľko zo dvarazy,

Chladné noci chodia, vypijú to mrazy,
 Vypijú to mrazy, vypijú to vetry,
 Daromná to práca: očí svojich šetri! —
 „Studnička, studnička, jako drobná misa,
 Od tých slzí by už plná bola Tisa;
 Plná bola Tisa, plné bolo more,
 Ta by sa v nich kúpať mohli rane zore!
 Môžem ti ja môžem koľkokoľvek plakať,
 Oj, môžem ja trebárs do večnosti čakať;
 Nenaplače teba, čo by sa ti zobral, —
 Studnička, dua nemáš, Pán Boh ti ho sobral.
 Oj, môžem ja, môžem plakať tu i hockde,
 Kto raz zhrešil, tomu naprávať je pozde;
 Dost je to mne ťažká dosť, studničko, škola,
 Že nebudeš viacej, čo si predtým bola.
 Nebudeš — nebudeš; nebuď ani čo si.
 Nekrájaj ty moje srdce ostrím kosy,
 Nezostaň po tebe ani marná stopka,
 Zasypem ťa zemou, bude z teba hrobka,
 Hrobka, Bože, hrobka, plná drobnej zeme,
 Z materinej dúšky vsejem do nej semä,
 Vsejem i zabránim nôžkou ta dnu bosou,
 Kropievať ho budem očí svojich rosou.
 Kropievať — kropievať, — obleje ťa vôňa,
 Chodievať ku tebe moja bude toňa,
 Prizerať sa bude, ako všetko mladne,
 Tam, kde moja radosť pod zemičkou chladne!“
 No, nebolo tak zle, ako deva vraví:
 Pán Boh svety rídí podľa svojej hlavy,
 A čo jeho myslou vo večnosti mihne,
 Krátky rozum ľudský nikdy nepostihne.
 Tak i v počtoch devy len tá bola mýľka,
 Že sa zblačilo, zmenila sa chvíľka.
 Zmenila sa chvíľka, tíško z neba kanie,
 Vypráhlemu svetu božie požehnanie.
 Kanie ono i ta, kde studnička leží,
 Kam to dievča s hlavou nezakrytou beží.
 Studnička tam plná novej žitia rosy:
 Pri nej stojí Milý — odpustenie prosí...

Čakovský.

Chlapček a orol.

Položily mladú vdovu do hrobu, —
Nik jej nedal kríž naň, pomník, ozdobu;
Vsadila naň bieda steblo kvieťa,
Chlapča malé, tej vdovino dieťa.

Plače chlapček, hojne vlašť hrob nový,
Zdá sa, že ho do večera žiaľ ztroví;
Nik mu slovom nezblíži sa lásky,
Len čo vetor hrá sa s jeho vlásky.

Na oblohe, čo chvífá už, vysoko
Lieta sem-tam jeden orol divoko;
Nič neujde strelám jeho očí,
Beda, chlapče, jesti teba zočí!

A zočí ho — dol' sa púšťa pomaly,
Odnese ho svojim deťom na skaly;
Chutné z neho pristroja si hody,
Z oblakov sa napijú naň vody.

Zpúšťa — zpúšťa, v kolesiskách točí sa,
Korysť jistá, — radosťou sa kolísa;
Už je blízko, chmatne už ho do boka,
Chlapča pozre, pozre orlu do oka!

V očku jeho svatožiarne plamene,
Čo jích ťažko pomenovať po mene;
Darmo orlík v slnce hladieť zvykol,
Žiaľ neviný nezpät' ho ver' mikol...

Prišlý k sebe obchodí ho za málo, —
Také sa mu ešte nikdy nestalo,
Že bez boja do porážky sadá:
Vážne potom k chlapčoku si sadá.

„Nože ty mnc, tvor maličký, vysvetli,
Prečo, keď sa naše zraky postretly,
Ač si koľvek tichúčko len plakal,
Ulapíť ťa celý som sa zľakal!“

Chlapček na to dôverne mu tak vraví:
„Čo sa máš báť, — orlíčku môj, ihravý:
Ublížiť ja nechcem ani muške,
Bo len dobrý páčim sa matuške!“

„No, no, synku, rozumej ma, zlovi
Tvojej, hádam, nebál bych sa ja v poli;
Tiež necúvnem pred strašidlom v maku, ...
V inom som ja to bol v inom ľaku.“

„Ach, daj pokoj, chlapčok na to, priateľko,
Mám ja svojich vlastných starostí toľko,
Nestačím si s tvojmi hlavu lámať...
Ej, tá moja dobrá, drahá, ... zlá mať!“

„Jak, tak, nuže, orol zase hovorí, —
Aspoň povedz, že čo vlastne ťa morí,
Veď už nie sme medzi sebou cudzí,
Azda ešte poteším ťa v núdzi!“

„Jaj, orlík môj, horkáže tu potecha,
Keď ti takú sirotu mať zanechá,
Čo si počne v planom svete decko,
Ztratiť matku, ztratiť mu je všetko!“

Včera zrazu zostala len studená,
Nevystrela ku mne svoje ramená,
Pýtal som a nedala mi chleba,
Cele — cele zatajila seba.

Dneská ľadom všetky údy jej ztuhly,
Prišli ľudia, zabili ju do truhly,
Vyniesli sem, tu ju zhltna jama,
Neriekla nič, snáď to chcela sama.

Z jamy zase tejto, tak mi hovoria,
Tajšľa, vraj, do neznámeho zahoria,
Na svet druhý vysoký a ďaleký,
Tamže má aj zostať večne na veky!

Ej, kebych ja krýdla mal, jak' orle ty,
Pustil bych sa hneďky za ňou na lety,
Čo aj v veľkej ten svet diali, —
Vo väčšom je srdce moje žiali.

Doletel bych, k nej by rozno zavítal,
Ak sa hnevá, odpuštenie vypýtal,
Musela bych svatosvate sľúbiť,
Že ma viacej neprestane ľúbiť...

Ale dosť už... Škoda o tom hovoriť,
Človek sa ta nemôž' nijak preboriť,
Krýdel nemá, nuž na zemi stojí, —
Orol jich má, ... ale ten sa bojí...

Skočil orol, utrápený na strunu,
Krása, — dať mu na hlavu len korunu;
Oj, napichol šuhajčoka na zrak, —
Ak nezamdlie, — to bude len zázrak.

Ale chlapčok nezdá sa byť v strachu,
Že pušného hodil iskrou do prachu;
Dušou jeho svatý pokoj dýcha, —
Ani nevie, čo je to tá pýcha...

Horlí orol veľkým hlasom z vedoma:
 „Chlapče, orol v celom svete je doma,
 Svet nie hrádza mne a mojim druhom,
 Orol je kráľ, a svet mu je sluhom!

A to, čo si drelejš plietol, nestojíš,
 Orol aj svet preletel sa nebojíš;
 A on jasne aj dokáže tebe,
 Že mu je nie privysoko nebe...

Sadať hore, rozhodnuto, — ideme,
 Do tej druhej, kde nik nebol, do zeme:
 Tam sa z mora slávy orlejš napi,
 Sadať, lebo zkusíš moje drapy!“

Letia — letia, ako jeden, obaja,
 Ta do toho hviezdnatého do kraja;
 Tvrdá sa jim nezakrúti hlávka,
 Pevná jejich nad prepastou lávka!

Letia — letia, ta kde býva Hospodin,
 Z obetnice vrúcej lásky modrodym;
 Oj, po dyme neviďať už znáčok:
 Ale ďalej lásky letí vtáčok.

Letia — letia, vznášajú sa do výše,
 Tu dolu už veľa časov sa píše;
 Prvá hvieda vždycky ešte ďaleko,
 A kraj sveta ten musí byť no — jako!?

Trpelive chlapčok hľadá ta hore;
 Orlík ale učí sa už pokore,
 Rýchlo veniec slávy jeho zvädol,
 Rádby letieť, ale už len na dol.

„Daj mi, synku. nazpäť dané neslovo,
 Na krídlach mi ťažké visí olovo;
 Oj potupa dušu moju ztláča:
 Svet je kráľom, orol je len vtáča!“...

„Čo to vravíš — chlapča na to hovoríš,
 Že hranica svetská lásku rozboríš?! —
 Oj, orlíku, ty si hral na karty, —
 Ja s večnosťou nejdem strojiť žarty!“

A len letí... ba či ozaj doletíš, —
 Čo starí nie, môžu nevinné deti;
 Duch je voľný: sám sebe svet väzeň,
 Slavne iskra lásky letí cezeň.

A akže raz i ja v nebe zavítam,
 Iste — iste dakoho sa opýtam,
 Či neznajú chlapča malého, snivého,
 Prileteľé ta za matkou živé!

Čakovský.

K obradom dvoru byzantinského.

I. Užívanie latiny.

Grécki cisári, čo dedičovia rímskej veľtrše, pri niektorých slávnostiach zachovávali jak v chráme, tak pri dvore latinu a prôpovedky latinské.¹⁾ Tak to menovite bolo, keď cisár hodoval pri takrečených „devatenást prestrení.“ To, čo k tomu určených päť spevákov pokrikovalo, buď bolo tak chybné vyslovovano, alebo od prepisovateľov kodexu gréckeho tak porušene podano, že to učenci dosiaľ ani vysvetliť neznali. Domnievam sa teda, že tým, ktorí zkúmajú dávne obyčaje národov, preukážem nemalú službu, keď také tmavé výrazy objasním.

Keď pozvaní sadali k stolu, speváci — vraj — riekali: »Κον-σερβετ. ρικιδιας, Δεους. ημπεριουμ. βεστρουμ,« čili »Conserve, ρικιδιας Deus imperium vestrum.« Učencom je tuná záhadné to ρικιδιας, ponevác to neporovnávali so slovami 40. žalmu, kde stojí: »*Dominus conservet cum et vivificet eum.*«²⁾ Je teda patrné, že po *conserve* nasledovalo *vivificet*, tak že toto buď bolo chybné vyslovovano, alebo chybné v kodexu napísano s odmrštením prvých dvoch syllab; totižto (vive)ρικετ. Dľa toho teda i to zdravkanie: »Μουλτους ανους ρικιδιας Δεους« je chybné prelozeno takto: »*Multos annos victorem te faciat Deus,*« ponevác má stáť: »*Multos annos vivificet te Deus.*«

Druhé zdravkanie podané je takto: »Βικτορ. φαττια. σεμπερ.« Prelozeno je to do latiny takto: »*Victor semper eris,*« čo je dôkazom, že prekladateľ neznal si vysvetliť slovo φαττια. Je to známe klassikom sloveso *faris* čili *fae sis*, a tak vlastne latinský preklad má znieť: »*Victor fac sis semper.*«³⁾

II. Gothské hry.

Pozoruhodné sú takrečené gothské hry, ktoré vydržiavaly sa k obveseleniu ducha po sviatku narodenia Krista Pána behom dvanásť dní. Bolo to čosi maškarným plesom podobného. Maškary⁴⁾ bijúce palicami na štít a volajúce: »τουλ τουλ« s rýchlosťou vrútily sa do večeradla a spievali pri zvuku pandúr bezpochyby striedave — vraj — toto:

γαυζας . βονας . βηκηδιας . Αγία .

γαυθεντες . ελληβζονιδες . ενκερτους . Αγια .

βονα . ωρα . τουτου . βαντας . βονα . αμυρε . επισχιαντες . ιδεσαλβατους . Nava .

δεους . δεους . σεβακιβα . Nava .

δευμονογυγυβελε . γυβιλους . γυβελαρες . Nava .

του . γεγδεμα . δε . τουλβελε . νικατω . τουλδο . Nava .⁵⁾

¹⁾ Const. Porph. de ceremoniis aulae Byzantinae ap. Migne. Paris, 1864. CXII, 1365. notas 53.

²⁾ Tie slová užívajú sa v katolickej cirkvi pri modlitbe za pápeža.

³⁾ Const. Porph. de cerem. aulae Byzantinae L. II. ap. Migne. Paris, 1864. CXII, 666.

⁴⁾ Pochádza z arabského Moscher, človek smiešny, smieško.

⁵⁾ Ostatní text je docela grécky.

Hry tieto nemenovali sa *goetskými* preto, jakoby jich boli provodzovali Gothi: ale preto, ponevác maškary mali na sebe hunc (γουναζ, bundy) so srstou na von obrátenou. Nemýlim-li sa, byly to hry getské čili slovanské, ponevác dejepis často Getov zamieňa s Gothami. Porovnáme-li uvedenú zprávu so slovanskými, ešte dosiaľ u nás a u iných Slovanov pozostalými, takrečenou kultúrou nepotlačenými, veľmi sa nám v tom zobrazujú hry slovanské. V turčianskej stolici nechodievali s „bethlehemom,“ ale „pastuškovia“ prichádzali do domu s palícami, so železnými krúžkami, tak žeby jim k počiatku „gothskej hry“ nechýbalo, leda aby pri svojom štrganí volali to: „tul, tul.“ Sama negrécka pieseň (?), ktorú sprevádzali pandurou (trojstrunovou guslou?), je síce taká miešanina, že ťažko je sa v nej vyznať, čo náleží k latine a čo k mluve barbarskej; aniž to učenci dosavád objasnili. Je-li však „in dubiis libertas,“ ja bych sa osmelil onen mystický a spolu len žartovný text takto čítať:

Causas bonas vivificas. ¹⁾ Hagia.

gaudentes ελκετρίβωνίδεζ ενκηριτες. ²⁾ Hagia.

bona hora títúbantes ³⁾ bono amore επισκρηπαντες ⁴⁾ ιδε ⁵⁾

Salvator. Nana.

deus deus σεβαστικος ⁶⁾. Nana.

δεωμεν ⁷⁾ ογε jubilo; jubilus jubilaris. Nana.

το γεγ δεμκ. ⁸⁾ δε τουλ βελε νικτω ⁹⁾ τουλδς. Nana.

Jestli som to dost dobre „prešlabikoval,“ takby smysel tej piesne (?) bol asi tento: „Dobré a spasiteľné veci zvestujeme my radujúci sa do huní zaobalení hlásnici, hodiny dobre vytrubujúci, v dobrej láske poskakujúci: Ajhľa, Spasiteľ, Boh, Boh úctyhodný! Chválimo týmto plesaním, plesaním plesajúcim toto narodenie v tele; ale τουλ strelca víťazného τουλ.“ ¹⁰⁾ Jako vidno, je to asi to, čo i naši „bethlehemskí pastuškovia“ pri vianočnej návšteve domov hovoria.

K veršom pridávané „Hagia“ a „Nana“ poskakuje podobu piesne „Hoja Duuda, hoja“ a podobných; ¹¹⁾ čo tiež na to poukazuje, že tie gothské hry boli vlastne getické čili slovanské. ¹²⁾ Isté je

¹⁾ Sr. v predošlom odstavci φικιδιας.

²⁾ Huñonosní hlásatelia, Pelztragende Ausruffer.

³⁾ Tuba canentes (vytrubujúci), alebo litubantes (natriasajúci sa),

⁴⁾ Adsaltantes, poskakujúci.

⁵⁾ Idε, Ecce, Ajhľa, Siehe.

⁶⁾ Venerandus, ctihodný.

⁷⁾ Chválime, laudamus.

⁸⁾ Γεγον δεμκς, narodené telo. Ján 1, 14.

⁹⁾ Asi Βελε-νικτωρ, šípostrelý víťaz, P'feil-Sieger.

¹⁰⁾ Το τουλ je asi napodobnenie trúby hlásnickej.

¹¹⁾ Zpěwanky J. Kollára. II, 396. Sláva Bohyne, str. 11—17. Rozprawy. str. 78.

¹²⁾ Letopis Matice Slovenskej r. 1869. str. 68.

zaiste, že už pred narodením Krista Pána Getovia (= Slovania) i v samých Athenách provodzovali svoje hry,¹⁾ za doby cisára Konstantína ale boli u dvoru carihradského gajdošami.²⁾ Sú to bezpochyby oné hry, ktoré bývali tiež u Rimanov, známe pod menom sarmatských (= slovanských) hier.³⁾

Fr. V. Sasinek.

B u d a t y n.

(Doplňok k článku v IV. ročníku „Slov. Pohľadov“ uverejneného.)

Píše

Alexander Lombardini.

Keď som vyprával deje zámku Budatyna v IV. ročníku tohoto časopisu, počítal som aj tie obce, ktoré ku zámku tomu náležia; deje Budatyna ale len vtedy môžem považovať za úplne, keď aj osudy a prípady oných obcí uvediem, čo pri tejto príležitosti urobiť sa výnasnažujem.

1. *Budatyn*. Petra Hrabovského, veliteľa budatynského zámku, „Manuale Latino — Hungarico — Slavonicum“ vyšlo roku 1657 v Bardiove tlačou Jakuba Klösza, v 12°. Ani jeden exemplár je nie známy; jeho novšie vydanie ale vyšlo r. 1668, tiež tam pod názvom: „Manuale latino — hong. — slavonicum ad Praxiu Pietatis accomodatum, ac ex variis . . . libellis collectum“ opera et Studio Generosi ac Nobilissimi (Viri) Petri Hrabowski de Hrabowa, etc. Arc. (is et) Bonorum Budetini Praefecti etc. Viri Pientissimi de Ecclesiis Euanlicis (tak), notanter vero de Schola Regiae ac Liberae Civitatis Bartphensis, optime meriti. Typis Mandatum Bartphae. Excudebat Georgius Sambuch. Anno 1668.“ v 12°. Latinský obsah pozostáva ze 112 strán; na predku je: titulný list a venovanie vo veršoch na 4 stranách, na konci Index na jednom nečíslovanom liste; slovenský obsah má 352 strany, na konci „Regstrjk“ na troch nečíslovaných listoch. Jediný exemplár, v ktorom je nie maďarského textu, a slovenského textu prvý list chýbá, je v knižnici prešporského ev. lyceuma.

Na 206. strane zápisnice hornieho trencianskeho kontuberniuma pri r. 1623. sa udáva: Circa eundem annum, tempore pestis Ujhelini (v Kys. Novom Meste) grassantis, tumba illustrissimi quondam domini Moysis Szunyogh, absente et in arce Budetini cum rev. dom. Stephano Kruschpíer ob pestem, existente vidua derelicta Barbara Osztrosith, violata fuit. Quare insiumulabat post suum

¹⁾ Šafárik: Starožitnosti. I, 426.

²⁾ Letopis Matice Slovenskej. r. 1867. str. 15.

³⁾ Const. Porph. de cerem. aulae Byzantinae ap. Migne. Paris, 1864. CXII, 681. atď.

Ujhelyinum regressum furti, vel minimum conniventiae domnium reverendum diaconum Melchiorem Michaelis, quem loco sui ibi in peste reliquit, ut munia sacra obiret, sed testimonium firmum prae-ter suspicionem ipsam adduci non potuit,“ z čoho vidno, že včas moru, v Kys. Nov. Meste zúriaceho, Štefan Krušpier, kysucko-novomestský kňaz, ktorý pred morom uchýlil sa do budatynského zámku, potom do Kys. Nov. Mesta navrátil sa a svojho diakona Melichora Michaelisa miesto seba v Budatyne zanechal, tohoto z príležitosti vylámania a olúpenia rakve neboh. baróna Mojžiša Szunyogha krádežou podozrieval, ale zločin jemu dokázaný byť nemohol.

2. *Zádubnie*. Obec táto leží za vrchom Dubeň rečeným, odtiaľ jej meno. Táto dedinu boli kúpili žilinskí jezuiti od Št. Kossela.

3. *Brodno*, dedina, tak od brodu pomenovaná. R. 1428 prichádza pod menom Brodno a Brodnja. Tvorila samostatnú evanjelickú cirkev; predtým ale bola filiálkou ev. cirkve Kys. novomestskej. Štefan Krušpier, ev. kňaz v Kys. Novom Meste, istého muža, v Brodne bydliaceho, pre spáchanú vraždu do kliatby istadil, ktorý keď svetským súdom oslobodený bol, žiadal byť aj skrz kontubernium oslobodeným. Na neho kontuberniumom naložená pokuta pozostávala z toho, že tri nedele jedno za druhým pod celú službu božiu v prostred kostola stáť a potom klačiaci okolo oltára ísť musel. Chod okolo kostola ale, ktorý mal tiež na kolenách vykonať, pre jeho starobu a zlý čas a preto odpustený, aby pre veľkú prítomnosť cirkevnej disciplíny nadráždený, od evanj. náboženstva neodpadnul, k čomu ho i tak jeho zemský pán, Daniel Pongrácz, nahováral; predsa musel ale ešte tú peňažitú pokutu, ktorú ma priatelia zavraždeného naložili, ktorí boli poddaní baróna Mojžiša Szunyogha, pre Kys.-novomestskú a brodniansku cirkev položiť. Tento prípad čís. 5. strana 181 zápisnice takto dosvedčuje: Quidam excommunicatus est per rev. d. Stephanum Krušpier ex ecclesia ujhelyensi filiali brodnensi propter commissum homicidium, confugit ad misericordiam dei et quaerit reconciliationem ecclesiae, praesertim quod re sua apud magnificum magistratum politicum composita, etiam amicos occisi plenarie complacaverit. Deliberatum: Exemplo omnium lapsorum poenitentium recipiatur et iste in gratiam dei et ecclesiae, sed ea lege, ut videlicet tribus dominicis in frequentia populi per totam missam et concionem stet in media templi ac semperetiam circumcat altare flexis genibus. Templi vero circumitio relaxatur ipsi propter aetatem ejus serilem, idem ne asperitate disciplinae offensus, a vera religione desciscat ad papatum, ad quem per dominum suum terrestrem Danielelem Pongrácz urgetur. Multam tamen pecuniariam pro templo ujhelyensi et brodnensi in positam sibi ab amicis occisi, subditis magnifici Domini Moyses Szunyogh, plenarie refundat. — Brodnianskej ev. cirkve kazateľom r. 1700 bol Ján Germani. O tomto spomína sa, že po smrti svojej prvej manželky o 5 týždňov druhý raz sa oženil, prečo ho dňa 6. febr. r. 1707 v Rajci držaná synoda ku zodpovednosti fahala a naložila mu, aby lebo v kostole verejne odprosíl, alebo aby cirkve tejto a cirkve žilinskej, odkiaľ si druhú manželku pojal, 12 zl. za-

platil. On si vybral to prvé. — Nezadlho evanjelicismus tu prestal. Brodno bolo až do roku 1788 filiálkou Kys.-novomestskej fary. V tomto roku tu kráľ. námestná rada faru utvorila, ktorej farári po teraz boli: Martin Babilovič, Ján Kernyei, Ján Perniay, Ján Holess, Ďuro Verka, Anton Padeveth a Ján Uškerth. Od spomenutého roku vedie matriky; jej patronom je náboženská základina. Jej filiálky sú: Budatyn, Oškerda, Šňažnica, Vranie a Zádubnie, dediny; katol. duší počíta 1572. Jej kostol, jednou vážou opatrený, zasvätený je všetkým svätým.

4. *Chumec*. Meno tejto dediny znamená osadenie, pod chlummom, kopcom, a veru obec táto prichádza viac raz pod menom Hlumecz a raz pod menom Hlumech r. 1438 sfa majetok Ďura Hatnaia a Gašpara a Ďura Pana, sdelenej v „Codex Diplomaticus-e Ďura Fejér v 11. sväzku pod č. 70 v listine z priepisu chotárnej pravoty, vzniknutej medzi budatynským a strečanským panstvom.

5. *Veľká Divina*. Pomenovaná bola od slavianskej bohyně lesov a luhov, Devana, Devojna, Djevina rečenej, ktorá sfa deva lesy zelenila a tónu spôsobovala, jejž zdržovanie bol les, prečo aj Slovania lesnatú divokosť divinou nazvali. Obec táto leží medzi mými horami a luhami. Djevina súb personifikácion mesiaca, miesto toto muselo slúžiť k obetiam, mesiacu konané. Divina spomíná sa už r. 1244 jako blízko ležiaca dedina ku vtoku rieky Kysuce do Váhu, v donacionálskom liste Bélu II. na stránku Bogomera de genere Aba vydanom. Pred Veľkou Divinou leží *Divinka* (Malá Divina) na vrcholeci hneď nad touto obcou od Veľkej Diviny úhľadnejšej, a síce od Váhu strmo sa vypínajúceho, ľudom Veľkým menovaného, vysokého vrchu začína sa od poľudňajšej strany asi na 1 siahu vysoký a asi na 790 krokov dlhý zemový šianec, ktorý sa na 96 krokov sotva k poznaniu ďalej, na 180 krokov do polovice strmo, potom ale na poludno-západ na 49 krokov nadal táhá. Tu nasleduje priehlbina šianca asi na 7 krokov, šianec sa zase na 100 krokov vždy povyšujúc, konečne ale na 364 krokov na polnoc na najvyšší bod vrchu zase sa len povyšujúc a potom sa nadol držiac, vrcholec vrchu úplne otáča. Od polnoci vnútri šianca vidno ešte stopy jednej studne, tak aj von šiancov sem tam stopy cesty. Pravde najpodobnejšie je, že na rečenom vrchu mali opevnenie pohanské Slovania. Ján Kišoň, najstarší človek v dedine (85-ročný) rozprával, že asi pred 72 rokami na najvyššom bode vrchu ešte aj rumy múrov vidieť bolo možno. Pevnosť túto mienim do veku stahovania národov položiť, na koľko slaviansky ľud tohoto kraja seba proti sťahujúcimi sa barbarmi chrániaci a sa na tomto vysokom mieste najistejšie cítiac, jeho vrcholec — kde aj po ten čas hádam svojej bohyni, Devane, obetoval — zemovým šiancom ohradil, o vodu sa starajúc studňu vykopal, na najvyššom bode ale jako také stavenie postavil, aby do neho pred prvou nehodou ujsť mohol. Za týmto vrchom je druhý, menší, ktorý *Hradiskom* menujú. Na tomto mieste dla mojej mienky, bárs už dnes na to žiadne stopy nevedú, jaký taký hrádok jestvovať musel, súdiac po jeho mene, ktorý hádam k inému ani neslúžil, len za miesto čestia bohyni, Devane.

Ján Kišon najstarší obyvateľ Divínsky, asi pred 60. rokami pod siancom Veľkého vrchu v hore Bukovina rečenej z hĺbky dvoch strevícov vykopal železnú kopiju. V tom istom čase istá Eva Strázovcová ale tu našla zlatý háčik.

Divinská fara povstala r. 1771, od kedy má aj matriky; jej patronom je budatynské panstvo; jej filiálky sú: Chumec, Divinka, kde je sv. Jánovi Nep. zasvätená verejná kaplna, Lalinek, Luky, Marček, kde je bl. P. Marie zasvätená kaplna, a Svederník, ktorého cintorín skrýva telesné pozostatky Adama Vanocha, sedliaka, latinského a slovenského básnika, zomrelého r. 1849, ospievajúceho v ódach skoro každého zástojného a znamenitejšieho syna stolice trencianskej; jeho hrob znáiaci kamenný pomník krásli básnikom vyhotovený tento verš:

Pierideo, patriique Lares et rura valet!

Corruit exanimis, gloria Vestra Vanoch!

Fárnosť počíta 3559 katol. duší. Na vršku stojáci kostol má jednu väžu a je zasvätený sv. Ondrejovi apoštolovi.

Farári: Jozef Loviskovich, Ján Kmeľko, Martin Babilovič, Ig. Morvay, Štefan Vagyon, Štefan Závodník, neskorší pružinský farár, slov. spisovateľ, (nar. vo Veľkej Porube v trenc. stolici) ktorý tu v stolici prvý založil spolok miernosti; Ján Lottner, ktorý v divinskom chotáre spadnutý meteor, ktorý do zeme hlboko zaritý a dlho horúci bol, peštianskemu maď. muzeumu daroval a tam je po teraz pýchou prírodnej zbierky; nosí meno budatynského meteora; Matej Šantroch.

6. *Lalinek*, dedina, bola pomenovaná od slavianskeho boha Lalo, Lel, Lelo rečeného, ktorý tu musel mať miesto svojho čestia. Obec sa už r. 1438 v listine pod 4. spomenutej menom Lalinka, Lelinka, Lelnika spomína. V tej istej listine prichádza aj Lelnisko, čo sa zdá byť menom toho miesta v chotáre dediny Lelnika, na ktorom bol boh Lel ctený.

7. *Vranie*, dedina, spomína sa už r. 1438 sťa majetok Ďura Hatnaia a Gašpara a Ďura Pana v listine pod 4. spomenutej pod menom Urannye a Wrannye, Uranye a Wranye. O mene dediny tejto treba sa dočítať v článku „Starý hrad“, ktorý som v 1 čísle tohoto časopisu uverejnil.

8. *Rudinka*, *Rudňa* a *Rudinská*, menované tri dediny nasledujú jedna za druhou, a z jích men pozorovať možno, ktorá je z nich malá, väčšia a najväčšia. Rudinka leží pod vrchom Rochoricou; povážiac filologicko-archeologické tvrdenie Lud. Reussa, ktoré som v článku „Starý hrad“ (Slov. Pohľady, 1885, sošit 1.) uviedol, lebo v uhle, tvoriacom Rochovicou rečeným, vysokým, veľmi strmým a s týmto spojeným, v protivnom smere paralelne s riekou Kysucou sa fahajúcim, o mnoho nižším vrchom, leží Vranie menovaná dedinka; povážiac, že tento Rochovicou nazvaný vrch s vrchom oproti sa vypínajúcim, „Brodňanka“ rečeným, nad riekou Kysucou na jablonkovskej ceste, zo Sliezka vedúcej, úžinu tvorí, ktorý teda aj následkom svojho prirodzeného položenia určeným zdá sa byť ku obrane — za isté musíme držať, že na tomto vrchu ke-

dysi opevnenie byť muselo. V tejto viere posilňujú ma, že na vrcholeci pozorovať možno diery, hádam stopy vodových reservoirov. Rudinka povstanúce pod Rochovicou v tom čase, keď opevnenia Rochovice boli už len rumami, teda hádam na sboreninách alebo zo sborenín toho opevnenia. Nemci okolie žilinské kedysi obývajúcí a tak hádam aj stavajúcu dedinku, v svojej reči od rumov, totižto Rudera pomenovali. Z latinského slova rudera doslovne v nemčine upotrebované slovo rudera značí zrúcaniny. (Alexius Farkas: „Deutsch-ungarischer Wörterbuch.“) Na základe tohto držíu Rudinku za najstaršiu z oných troch dedín, ktorej nemecké meno slov. zmenčujúcu koncovku len vtedy obdržalo, keď z týchto troch dedín druhá väčšia povstala a obyvateľov nemeckých už tu nebolo, keď ale aj tretia povstala, ako najväčšia obsiahla zväčšujúcu koncovku. R. 1438 v listine pod 4. spomenutej sa už dedina Rudina spomína, ktorá ale z troch? neviem.

9. *Ochodnice*. Na takom mieste založenú dedinu, na ktorom sa dialo ochodenie, obchádzanie, z jedného mesta na druhé, pomenovali Ochodnicou. Faru tu založila uhor. kráľ. námestná rada roku 1789; jej patronom je náboženská základina; matriky jestvujú od udaného roku, dľa schematismu (z r. 1844) ale len od r. 1790; jej filiálky sú: Dunajov, kde je verejná kaplna bl. P. Marie a chalupy v hore Suchá; počíta 1452 katol. duší. Jednou vážou opatrený kostol zasväteý je sv. Martinovi biskupovi. Farári: Pater Coelestin Kelemen, Jozef Czuk, Pavel Zuffa, Andrej Pracháry, Ján Chladecký, Vincenc Baross, Ján Pelzmann a Ceisel.

10. *Dunajov*, dedina, ktorej meno je jedného pôvodu s menom veľrieky Dunaja, ako meno tejto poslednej rieky v keltickej reči; totižto tuenacha, tuenave, dunove od dun a aha hlbokú vodu znamená, tak aj rieka Kysuca, u ktorej táto obec povstala, drieve hlbokú vodu mohla mať, alebo aspoň len vtedy, keď sa rozvodnila, a tak v keltickej reči tiež hlbokou vodou to jest dunove mohla byť pomenovaná, a aj Slovania toto pomenovanie prevezmúc, ono meno neskôr prilapilo sa na ten kraj Kysuce, kde táto obec vystavená bola. (Dunaj pochádza od „dunať“. Red.)

11. *Lodno*, dedina, svoje meno obsiahnuť mohla od dorábania lodí v synse člnov, ktoré jej obyvatelia hotovili, a ku ktorým súce drevo tamejšia hora poskytovala.

12. *Povina*, dedina, ktorej obyvatelia sta poddaní budatynského panstva najskôr boli povinní na stránku panstva služby konať, a síce vo väčšej miere ako iní, pre ktorú povinnosť ona pomenovaná bola. R. 1438 v listine pod 4. spomenutej mennje sa Povrina a Povina. Povrina nemôže byť iné, jako chybný odpis opravového mena.

13. *Radola*, dedina, sta vždy ku budatynskému zámku náležiaci, ktorá sa r. 1438 v listine pod 4. spomenutej pod menom Radnole a Radole spomína, od okoličnosti tejto nazvaná bola. Počiatocne sa ona Hradová (dedina) menovať mohla, a dnešie jej meno môže byť len toho pomenovania prekrúteninou, Radnole ale len toho chybným odpisom. Nemôžem prijať tvrdenie Jacovského,

dla ktorého Radola od rastliny radlice pomenovaná je, lebo v tomto páde by sa ona Radlicova menovala.

14. *Budatyn-Lehota*, dedina, povstala skrz osadenie pána Budatýna v jeho hore, svobodne od platenia dane. R. 1438 v listine pod 4. spomenutej menuje sa Lehotka.

15. *Lopušna*, musela povstať na takom mieste, ktoré bolo lo-púchom zarastené, odtiaľ jej meno, a

16. *Pažitie*, dedina, zas musela na pažitách povstať.

Ku zámku Budatynu náležali:

1. *Dúbie*. Dedinka táto povstanúť v dubovom háji, z príčiny tejto nosí meno svoje. Takto písaná, tak aj pod menom Dwbye prichádza už r. 1438 v listine pod 4. spomenutej.

2. *Lieskovec*, dedina, musela byť nazvaná od liesok, ktoré tam jestvovaly. Táto dedina v listine pod 4. spomenutej spomína sa r. 1438 menom Leskowacz a Lieszkowacz. Z jej starých richtárov (advocatus) je známy: r. 1509 Jeremiáš Pongrácz.

3. *Nesluša*. sa r. 1438 v listine pod 4. spomenutej Nyeslusse píše. Meno dozaista obsiahla od tej okolnosti, že svojmu pánovi neslúžila, služby nevykonávala. Obec táto, ktorá vždy patrila k budatynskému panstvu, bola teda protivinou obce Poviny, k tomu istému panstvu náležiacej. Fara tu povstala r. 1788 skrz uh. kr. námestnú radu; jej patronom je náboženská základina; od toho roku má aj matriky; jej filiálkou je Rudinská; počíta 4293 katol. duší. Kostol jednou vižou opatrený. zasvätený je sv. Jánovi Nep. Farári: Samson Ulrich, Rudolf Kuszy, Anton Dzian, Ignác Morvay, Ján Krabáč a Pavel Valjašek.

4. *Kysucké Nové Mesto*. Spomína sa najprv v jednej listine R. Karola r. 1321 quarto Idus Julií danej pod menom Jathasin, sťa mýtné miesto, kde mýto a daň platiť treba bolo; r. 1338 spomína sa menom Jachatin, sťa zámok grófa Mikuláša Zéecha kraj. sudcu, ba prichádza v listinách i pod menom Lethesin. Medzi týmito tromi menami jako dobré a pôvodné držíť mnemo Jachotin, a ostatné dve len jako prekrúteniny toho, nakoľko len meno Jachatin vysvetlovať možno, v ňomž Jacha iné, jako volakedajšieho pána tohoto miesta — hádam Jakuba — značiť nemôže, *tin* ale znamená hrad, a tak sa miesto toto počiatocne Jakubovým hradom menovalo, z čoho nasleduje, že ono počiatocne hradom bolo, tým viac, lebo jako som udal, r. 1338 spomína sa rovno sťa hrad Mikuláša Zéecha.

K. N. Mesto v listinách R. Karola sa aj Congesbergh, Kongesberg to jest Königsberg menuje, z čoho nasleduje, že tento hrad bol kráľovským majetkom, lebo ináč by sa nevolal kráľovským vrchom.

Jachatin a Königsberg jedno a to isté miesto znamenajúc, predošlé meno držíť za staršie a pôvodné, už i pre slovo tyn v ňom obsažené, nakoľko je ono najstarším slavianskym výrazom hradu a nakoľko v uvedenej listine R. Karola z r. 1321 miesto toto sa len jako mýtné miesto, teda hrad a nie spolu aj jako obec Jochatinom, len že prekrútené Jathasinom menuje; tento už pred R. Karolom jestvujúci hrad len vtedy pomenovaným bol Königsbergom, keď už

nebol majetkom Jachovým, ale keď pod R. Karolom stal sa kráľovským majetkom.

Hrad tento na kopci za terajším mestom sa vypínajúci, u ktorého podnožia Kysuca tiekla, byť mohol; to vysvetlí dá sa z jeho obdržaného mena Königsberg, nakoľko sa vrchom menuje, tak aj z mena toho kopca, Tábor rečeného. Kopec tento sa Táborom len preto menovať môže, keď na ňom vojsko táborilo, a vtedy musím predpokladať, že tomu tak len pri jestvovaní hradu byť mohlo.

Pod Ľudvikom Veľkým prichádza po prvý raz pomenovanie Civitas nova (r. 1358) a Castrum novum, to jest nové mesto, nové miesto, nový zámok, uj város, ujhely, ujjvár.

Vzdor tomu, že sa Kys. N. Mesto sta Civitas nova po prvý raz pod Ľudvikom Veľkým spomína, predsa povstanie jeho jako obce musíme už pod R. Karolom hľadať pod hradom starého Jachatina, neskoršieho Congesberghu, to jest na jeho terajšom mieste vtedy, keď sa rieka Kysuca bezprostredne od podnožia hradobného kopca (Tábora) — kde počiatočne tiekla — oddiaľila a sebe dnešnie koryto vybrala, lebo v listine Kys. N. Mesta najstaršie výsady v sebe obsahujúcej, r. 1325 danej, spomína sa plantatio Lethesia (colonia Lethesin), teda pod hradom Jachatinu, Jathasin, Lethesin už v tomto čase osadené byť muselo, ktoré v tomto roku — dla slov uvedenej listiny — aj vystavili a ktoré vtedy Cangesberghom pomenované bolo. V smysle uvedenej listiny táto Civitas (obec) bola v spomenutom roku spolu daná Henrikovi, judexovi de Hornics a jeho potomkom s theutonikálnym právom, totižto s tým právom, na základe ktorého žilinská obec (Civitas Zilnensis) založená bola, a naložené bolo, aby tento Henrik a jeho potomci a dedičia z milosti jednotlivcov pozdvihnutý bol a obec posilnená bola, dané bolo aj tejto obci svobodné bydlisko (Mansus, Mansum) a menovanému Henrikovi a jeho potomkom dovoleno bolo kolkokoľvek mlýnoch mŕť vystaviť a tymito vládnuť, tak aj mať všelijakých remeselníkov, jako: rybárov, mäsiarov, ševcov, kováčov, kramárov, ktoré remeslá na jednu mfu žiaden prevádzať nesmie; spolu Henrikovi a jeho potomkom dané bolo v obci tejto úplné právo súdenia, pokuty vymerať a odpustiť k svojmu prospechu, mimo troch pádov, totižto: vrahovi, podpaľačovi a zbojníkovi, v ktorých pádoch dve častky kráľovi a len tretia jim náležať môže a ku súdeniu týchto troch pokút jemu jeden kráľ. človek na pomoc pridaný byť má. Obci tejto bolo udelené právo, v stredu trh držať, ktorý na jednu mfu žiaden zpät pridržiavať nesmie, potom na 6 rokov role a na 18 rokov hory dorábať, povinný súc každému poddanému jako árendu pol marky a 6 kýl, a síce dve zo žita, dve z raži a dve z ovsa pl tiť; potom menovanému Henrikovi advocatusovi (richtárovi) dané byly dve svobodné miesta na bývanie, ktorými pre svojich žencov vládnuť môže a pre pašu statku, dva svobodní poddaní a aby šieste miesto na bývanie so šiestou kuriou pre advocatusa (richtára) udržané bolo, konečne mešťania tejto obce boli od mýta vyňatí a rozkázané bolo, aby obec, po jej založení, priekopou a sadami opatrná bola. (Táto, tak aj kráľa Františka tá výsadná

listina aj kráľmi Leopoldom I. a Károľom Kys. N. Mestu udelených výsadných listín obsah v sebe obsahujúca r. 1799 v úradnom odpise vystavená, chová sa v listárni „Slov. Matice.“ Listina kráľa Františka vriadená je v kráľ. knihe I. triedy pod číslom 59 na 744 a nasledujúcich stranach kroz Ludvika Jaszvica, a bola vyhlásená na valnom zhromaždení trencianskej stolice, 4. apríla r. 1799 vydržiavanom.) Roku 1325 dľa šematizmu nitr. diocese v Kys. N. Meste už fara jestvovala, a tak v tom roku Kys. N. Mesto sfa obec už jestvovať musela. (Udanie toto dľa mojej mienky následkom obsahu uvedenej listiny vyložené bolo.)

Z tohoto viduo, že sa Kys. N. Mesto do r. 1325 Jachatinom, nepravne Jathasinom, Lethesinom menovalo, že r. 1325 Congesberghom (Königsbergom) nazvané bolo, a že meno toto r. 1358 postúpilo miesto menu Civitas nova, Castrum novum. Obec táto následkom zakladajúcej polohy, ponevác mesto Žilina už dávno jestvovalo, a tak staršou obcou bolo jako ona ľudom Civitas nova, to jest novým mestom, Ujhelyom, a ponevác bola opevnená, Castrum novum, novým zámkom, Ujvárom pomenovaná bola. Kys. N. Mesto spomína sa Ujvárom r. 1509 v tom statucionálskom liste, dľa ktorého tehdajší advocatus tejto obce. Martin Furmen, prítomný bol pri statúcii žilincov do advocatie, skrz Dorotu Podmanickú odkúpej. Konečne toto Nové Mesto, ponevác povstalo na brehu Kysuce, k rozoznaniu od ostasných nových miest (ku pr. Povážské Nové Mesto, Sátoralja Ujhely atď.), Kysuckým Novým Mestom, Kiszucz-Ujhelyom pokrstené bolo.

Vo výsadných listinách Leopoldom I. a Károľom obci tejto udelených pri mene Kys. N. Mesto vždy spomína sa aj Congesberghom.

Fridrich Pesty v svojom diele „A magyarországi vásispánságok története“ zvanom na 511. strane, odvolávajúc sa na Wenzela, udáva, že syn Sebeslava, Bogomer, zomrúc, kráľ r. 1254 Yesetin rečenú trenciansku zámockú zem, v ktorej majetku stál Bogomer až do svojej smrti, Michalovi, zvolenskému, a Detre-ovi, spišskému hlavnému županovi daroval, ktorá zámocká zem ležala v chotáre jejích majetku Varna (Varin) menovaného. Blízo Varny Bogomer už r. 1244 zeme donáciou obsiahnuc, a ponevác Pesty všetko toto o trencianskom zámockom županstve vypráva, zrejme je, že Yesesin nie je iné jako Kys. N. Mesto, a že toto náležalo ku trencianskemu zámockému županstvu.

Vzdor tomuto všetkému v listine Ferdinanda, výsady mesta Žiliny 12. okt. r. 1548 odobrujúcej, Kys. N. Mesto, súc ešte vždy mýtnym miestom, prehrešeným spôsobom menuje sa Jathasinom. Meno toto, jako som spomenul, v tomto čase len chybné mohlo sa užívať, zvláštne v prítomnom páde, lebo v udanej listine reč súc len o odobrení výsad, výsady mesta Žiliny, medzi ktorými prichádza aj osvobodenie od Jathasinského mýta, do tejto listiny zo starej výsadnej listiny, kde ešte súveké pomenovanie Jathasin prichádzalo, nepozorujúc na nové meno K. N. Mesto, len spísané byly; ináč ale medzi pomenovaniami dľa veku tejto obce mohol by postať najväčší zmatok.

Kedy zmiznul nad Kys. N. Mestom kedysi sa vyvyšujúci hrad Jachatin, neskôr Königsberg, nevedno. Ponevác ale jeho stopu najst nemožno, že on výrazu *tyu* celkom zodpovedal, totižto že on z dreva vystavenou citadellou bol, prijať musíme.

V pravote žilinských chalupníkov proti tamejším domovníkom stranivá varenia piva 30. marca 1773 zdvihnutej, v replike domovníkov v 5. bode hovorí sa, že K. N. Mesto bolo na spôsob mesta Žiliny, to jest thentonikálnym právom založené, kde beneficium varenia piva len domovníci majú, čo prílohou pod č. 9., to jest sve-doctvom novomestskej rady od 30. marca 1773 dokázané je, dla ktorého mesto to thentonikálnym právom založené, na spôsob mesta Žiliny tam chalupníci právo varenia a merania piva a právo pálenia vína lebo páleného nemajú.

Pečat mesta tohoto je vajcovitej podoby. Nachodí sa na nej obraz sv. Jakuba z týmto kolopisom: „Sigil. Priv. Opp. Vihel ad Flu. Kisz. 1681.“

Ze starých novomestských richtárov známe: r. 1509 Martina Furmena (advocatus), r. 1325 Henricusa de Hornics (judex); r. 1604 Mikuláša Kutača, r. 1745, 1751 Jána Forgáča, r. 1773 Jána Jarolima, v 30. patrične 40. rokoch 18. storočia často Mikuláša Kubiczu, ktorý býval aj radným, podobne často bol richtárom aj Ján Juráček; z notárov: r. 1792 Štefana Alexa Seregih, r. 1751 And. Juráčka; z radných: r. 1604 Ďura Kramára, Jána Lukačova, Jána Klobučníka, Štefana Ručku, Jána Hapku, Michala Truchlíka, Jána Preprsseného, r. 1745 Sam. Hrianku, Jána Sigismundiho, r. 1740 Jána Juráčka, r. 1773 Mikuláša Bieleka, Štef. Šlandora, Daniela Štrbu, r. 1773 mestský orator Ján Čelko.

V K. N. Mesto už r. 1325 jestvovala fara a do ev. cirkve tu povstalej jesenický Christofor Ungnad, ba zvláštne Andrej riadne uvádzali kňazov: Jána Moča, Mat. Rajtinyho a Jána Matthaieia. Od r. 1605 behom vyše 40. rokov najväčších zásluh o túto cirkev nadobudnul si Št. Krušpier, spolu aj senior vyšneho okresu; jemu r. 1614 Jakub Martini, verejný učbár logiky a prakt. filosofie na wittenbergskej akademii za dar jemu daný vďaky vzdáva a spolu aj odporúča svoju suahu kolo verne vyučovaných a vychovávaných uhorských žiakov, na jeho vieru znechaných. Krušpier, keď roku 1622 mor zúril, zatvoril sa s vdovou Ungnad-Szúnyogh Mojžišovou rod. Barborou Osztrovith, do budatynského zámku, kys. novomestskú cirkev sveriac na Melichera Michaelisa, diakona. Št. Krušpier uzrel svetlo sveta vo Vrbovom, kde bol jeho otec haleuárom. Základ ku vyšším vedám položil si najprv v rozličných domových školách a potom aj v Ihlave na Morave. Z tejto poslednej školy šiel do Wittenberga a študoval tu r. 1596, tak aj v nasledujúcich rokoch. Po jeho navrátení stal sa rektorom v Žiline, ktorému úradu za úplných 6 rokov (1601—1607) užitočne študujúcej mládeži na čele stál, a síce dla Kleina od r. 1600—1605, ponevác potom, dla iných, stal sa kňazom v Kys. N. Meste, kde bol ordinovaný, nevie sa. V Uhorsku nie, lebo v tomto čase evanj. cirkve v krajne ešte superintendentov nemali. Vo Wittenberge tiež nie, lebo v Hoff-

mannovom výkaze vo Wittembergu ordinovaných Uhrov neprichádza. Hádam v Brieg v Sliezku alebo v Prahe? Vdova jeho novomestského predka Mateja Raythini proti nemu rozličné požiadavky činila, dľa zápisnice trencianskeho kontuberniuma, dňa 27. januára 1605 na zimnom skromaždení, ohľadom ktorých kontubernium uzavrelo, že z toho, čo Raythini ešte za svojho živobytia zasial, tohoto nástupca od vdovy tretinu obdržať má, naproti tomu z toho, čo ona jako vdova už po smrti svojho manžela na farských roľach zasiala, má od neho toľko zbožia obdržať, koľko zasiala, lebo ona toto k újme nástupníka učinila; tak isto bolo uzavreno aj ohľadom kapustnej zahrady, že ponevác on v nej ešte v jeseni podľa svojej lúbsti jako riadny miestny kazateľ mohol zachádzať, ona k užívaniu vdovy ponechaná byť má. Proti tomuto uzavretiu kontuberniuma námietku neučinil, ale žiadal, len aby tieto dva kúsky dobre povážené boli, a síce:

1. Quocunque privilegis gaudebat Matthias Raythini, eodem etiam gaudere debet et successor totaliter. Sed Mathias insemminaverat totaliter verudia semina agris; ergo

2. Discedens ex ecclesia rev. D. Joannes Matthaci tempestive discessit. ante seminaturam vernalem, vacuos relinquens agros, vocatus alio. Dominus vero Matthias Raythini non vocatur alio, sed animus erat ei diutius illi praeesse ecclesiae, si deus voluisset. Et quia attigit tempus sementis, habuit potestatem seminandi.

V kontuberniume horného okresu trencianskej stolice bol do r. 1612 notáriusom a od toho roku do konca svojho života menlivo už dekanom, už seniorom. Pre jeho časté zaneprázdnenie, jako notár, žiadal od kontuberniuma 17. sept. 1608 aby mu bol ku boku jeden diakon pridatý, bárs to aj prv pri tejto cirkvi zvyčajné nebolo; jeho žiadosti učineno bolo zadost, a jeho diakonom stal sa Melicher Michaelis. V manželskej záležitosti Jána Trčku, meštana žilinského, ktorého cudzoložná manželka, Dorota rodená Lichway, zanechala, manželovi cieľom rozlúčenia sa, jako notár v mene celého kontuberniuma, pekné vysvedčenie dal; táto manželská záležitosť, ktorá 17. septemb. 1608 na valnom shromaždení znikla, ponevác manžel svoju manželku jako cudzoložnú oznámil a ponevác prosil dovolenie druhú za manželku si pojať, v partikulárnom shromaždení 18. okt. v Žiline bola znovu horevzatá a dokončená. Číslo 2. strana 171 zápisnice kontuberniuma o tom znie: „Causa et negotium Jannis Trcsko, civis solnensis, reassumptum, tanquam deserti et Dorotheae Lichway desetricis et adulterae.“ Právne písma a vyšetrujúce body sú prizdlhavé, preto jich tu neuvádzam; udať len to chcem, že vec Trčkovú Ján Draškovský provisor v Žiline, zvláštne prevádzel a aj šťastlivo dokončil, tak že o tomto uzavretí kontuberniuma takto vypadnulo: „Et si nisidiae illae, quae a Dorothea Lichway instruebantur, non sunt evidentiis documentis ostensae, tamen quia adulterium praememoratae Dorotheae certissimis testimoniis sub juramento strictissimo exactis a personis aetate et judicio integris sufficienter comprobatum est, quod ipsum praefata domina in sua desertione et

fuga a marito comprobavit et per binam quindenam citata neque per se, neque per procuratorem aut amicos comparnarit. Ider nos de jure ipso divino praefatum dominum Joannem Treško tanquam personam niocentam et quae iam inde a desertione sui castam egerit vitam, pronunciamus a praenominata adultera et desertrice liberum, juxta testimonium scripturae Matth. 19. 1. Cor. 7. et Prov. 18. „Qui retinet adulteram, stultus est.“ Quare toties praenumerato Joanni, vigore testimoniorum scripturae allatorum, concedimus matrimonium et nuptias novas, ita tamen, ut demum post festum epiphantias copulam ingrediatur, ne minia festinatione faciat reddatque se suspectum, quasi ipse praebuerit dominae causam adulterii et desertionis, ut cum alia matrimonio contrahere possit. Interim serio mandamus domino Joanni, ne quid amplius consortii habeat cum praefata domina, in nullo eam exornet beneficio, a colloquio et omni ejus consuetudine absteineat, per provincias et regna externa de ea non disquirat, imo ab omnibus absteineat meritalibus officiis secus futuro posteriora pejora futura fore prioribus soleminter edicimus.“

Kršpíer pri valných shromaždeniach rozličné reči vydržíaval; jako 16. júna 1609 v Povážskej Bystrici o časnom pokoji, zo spevu kresť. cirkve: „Daj nám milostive pokoja;“ potom 11. januára 1611 v bytčianskom zámku na grófa Ľúra Thurzo, v ktorej on jemu nielen šťastlivý počiatok nového roku, ale aj dobrobyt k správe tohto jeho grófstva prial. O prvšej reči v zápisnici stojí na strane 177: „Instituit de more legum rev. d. Stephanus Kruschpier orationem, summa materia a tempore, videlicet de pace corporali, ex cautico ecclesiae: Da pacem domine“ atď., a o druhej na strane 181: „Nomine cl. et rev. d. superintendentis, d. senioris, nec non totius contubernii ven. ovatione publica gratulationem instituit notarius contubernii Steph. Kruschpier ad ill. c. palatinum arce Bitschensi, cui non saltem novum annum felicem, sed et alia ad hanc officii palatinalis sublimitatem spectantia gratulatus est. Resolutionem a tanto principe satis placidam et moderatam consecuti sunt superiores praenotati.“ V pravde budúcej superint. voľby, ktorú senior Eliáš Láni navrhol a kontubernium udobrená bola, on nielen s ním a so Sam. Paulinim prvým kontub. dekanom, za vyslanca vo valnom konvente preto vydržíavanom vymenovaný bol, ale musel tento raz jako notár grófovi Žig. Balassovi a barónovi Mojžišovi Szúnyoghovi písať, aby v tejto veci bez vedomia a vôle oboch nezačali. Teda boli oni všetci traja, ktorí do Žiliny ku vydržíavajúc synode a vydržíavajúc superint. voľbe aj v skutku jako vyslanci poslaní. O tomto píše tá istá zápisnica na strane 178 toto: „Deinde etiam hoc statutum est ut ad conventum generale ratione superintendentis ubicunque futurum emittantur tres fratres, videlicet rev. et dor. d. Elias Láni Senior contubernii, d. Samuel Paulini, primarius decanus contubernii et Steph. Kruschpier notarius contubernii. Quoad sumtus deliberatum est, ut a singulis fratribus duplicata fiscalis pecunia exigatur et legatis tradatur; a na strane 180 stojí: Legati ad hunc conventum solnen-

sem nomitati sunt priores. Pro sumtibus ordinati sunt iis omnes mulctae pecuniariae, nec non fiscalis pecunia duplex, statim et de facto deposita, exceptis absentibus, qui eam refundere tenebuntur, in proxima futura congregatione.“ Tiež tu musel aj v r. 1610 istú manželskú záležitosť s Joachinom Fábriom a Martinom Jutibusom vyšetrovať.

Toto všetko stalo sa pod notariatom Krušpierovým. Teraz bol Krušpier bárs neprítomný, r. 1612 na zimnej vašnej kongregácii 16. jan. v Bytči, po smrti seniora Sam. Pauliniho, jednohlasne za seniora vyvolený. Tento príjemný chýr mu priniesli kontuberniumom k tomu vymenovaní vyslanci, Martin Jutibus, Balt. Grelner-tius, Vazul Fábri a Ján Pannitonsoris. Z počiatku túto hodnosť prijať sa zdráhal, konečne ale bol ku prijímu tejsa na mnohé prosby naklonený a dal každému cieľom väčšej istoty pravicu. V tej zápisnici na strane 183 č. 2 stojí o tomto: Quibus in junctum est, ut observata idonea occasione praefatum r. d. Krušpierz adeant eidem que nomine totius contubernii officium hoc senioratus assignent. Ad quem cum 5. Julii tres ex legatis Ujhelyinnu pervenissent (quartus enim domi tempestate detentus est) salutatione honesta praemissa et voluntate veni contubernii exposita, praefatum r. d. Stephanum vehementer rogarunt, ut habita ratione tam honesti de se iudicii et necessitatis contubernii, voluntati divinae obtemperet, electionem tot praestantium virorum ratam habeat officiumque, ad quos liberis suffragiis vocatus est, suos in humeros recipiat, inque propter has evidentes causas:

1. Quod ad hoc officium legitimis et liberis tantum suffragiis item que etiam rev. domini superintendentis sit electus.

2. Quod bene officium notariatus gesserit, senioratus igitur officium sit praemii loco ipsi concessum.

Haec ubi fuissent proposita, gratias egit pro honore sibi praeter expectationem oblato et officium detrectare coepit, id que ob causas sequentes:

1. Quod aetate sit inter fratres peni minimus, nec sit aequum et par, ut junior seniori praeiit.

2. Quod eo iudicio non sit praeditus, ut cum utilitate posset praeesse venerando contubernio.

3. Quod in officio notariatus magnas curas subiisset et opus haberet virium pro respiro aliquo refocillandorum.

4. Quod locus, in quo degat, sit incommodus ad habendas congregationes.“

Po voľbe v mene vzdialeného notára složil Ján Pannitonsoris notariat a na miesto neho bol k tomu Baltazar Grelnertius, kazateľ v Predmieri, zvolený, ale miesta prísediach a dekana zostali tentoraz nezaplnené. 22. júla 1615 bol v svojej senior. hodnosti potvrdzený. Jako senior držal 10. dec. 1618 v deň pohrabu superintendenta Eliáša Lániho vo farskom dvore v prítomnosti početného shromaždenia pohravnú kázeň z 57. kapitule proroka Ezaiáša zo slov: „Spravedlivý se ztratí.“ 16. jan. 1619. v Kys. N. Meste na zimnom valnom shromaždení kontuberniumom bol za nástupcu

zomrelého superintendenta pre verné služby v senioráte navrhnutý, ale zvolili M. Jána Hodika, farára v Bytči. S kontub. notárom mal rozličné škriepky. Vinil Tomáša Fraucisciho niekoľkými uštipačnosťami a žiadal zadosťučinenie, a tento zas žaloval seniora pre niektoré nečestné reči, ktoré si on proti nemu a jeho manželke bol dovolil. Obom stránkam kontub. pokoj a svornosť odporúčalo. 8. nov. 1623 zložil po prvý raz svoje seniorstvo v Bytči a nemohol byť žiadnym spôsobom k nemu nahovorený; preto bol Martin Intybus za seniora zvolený a on za prvého kontub. dekana. Predsa r. 1627 bol zas seniorom a vypovedal v Žiline 30. júla jednu partikulárnu kongregáciu pre superintendenta, ktorý pre isté prenasledovanie nastal majúce, zo strachu a malodúbnosti svoju hodnosť bol zložil. Tohoto mali prosiť, aby to neurobil, a jemu malo byť kontuberniumom všemožná pomoc slúbená. 8. marca 1635 na mimoriadnom shromáždení v Pov. Bystrici hore vzala sa jeho škriepna záležitosť, ktorú mal s Filipom Hrabeciusom, kazateľom v Kotešove. 6. febr. 1654 konečne vo valnom shromáždení v Žiline v tamejšom farskom dome držal svoju krátku poslednú reč k tu shromáženým duchovným bratom, ktorou ďakoval za jejich dôveru, ktorou sa k nemu po čas jeho seniorstva chovali, a svoj úrad zložil s prosbou aby taký inému oddali. Ale nič nepomohlo, a on musel ho zas prijať, ktorý do konca svojho života zadržal, ktorý koncom toho istého roku 1654 nastúpil. Zomrel v 49. roku svojho úradu.

R 1641—1643 v K. N. Meste bol kňazom Jakub Urbanovič. Cez všeobecné prenasledovanie r. 1673 Daniel Reguli, tunajší kňaz, s Jonášom Coledanusom (Colleidamus), tunajším diakonom, už r. 1668 tu byvším, prv púchovským učiteľom, šiel do vyhnanstva. Na posledý menovaný zdá sa, že sa prinavrátil, lebo šiel r. 1683 do Púchova z K. N. Mesta za ev. kazateľa; do r. 1683 ev. kazateľom tu bol Ján Repacius, ktorý vtedy v podobnom postavení šiel do Trenčína; tohoto nástupcom zdá sa byť Andrej Zaskalicky, ktorý sem zo Žiliny, kde čas trávil, za kňaza povolaný bol, ale nezadlho, keď šťastie horných Uhier sa zmenilo, odohnaný bol, a odpredajúc v Žiline na predmestí svoje allodium, stal sa hospodárom v Teplicke. V druhej polovici 17. storočia ešte aj Andrej Saksí tu pôsobil sfa kňaz a r. 1704, ba aj 1707 Eliáš Láni, kňaz a senior trenčianskeho horného okresu, stál tu na čele cvičenia ev. náboženstva, ktorý bol ale prinútený v nasledujúcom roku vzdialiť sa, kedy aj kostol sv. Magdaleny za mestom (?) vyprázdnený bol. Vieme i to, že Kysucko-novomestská cirkev evanjelická žiadala si za svojho kazateľa mošovského, dľa iných Považ.-bystrického rodáka Jána Institorisu, syna Eliášovho, bánovského kazateľa, ktorý ale pozvanie neprijal; tak aj to vieme, že Ján Monkovicenus bol tu diakonom. Tunajšej ev. cirkve filiálky boli: Brodno a Veľká Divina. Dľa poznámok Andreja Najzera, farára „Successio A. A. R. Dnor. Parochor. Eccleae Kiszucz-Ujheliensis ab Anno 1673 usq. ad Annum 1746 diein 11. febr. partim ex Matriculis Eccleae partim ex Eccleae notata“ zvaných, ktoré chová K.-novomestská fara, učenie Lutherovo skrz Daniela Reguliho tu zasiate, novomestská katolíci

od 10. nov. 1665 boli pozbavení svojho kostola, oltárov a kňazov, a 3. sept. 1673 kostol zbrojnou rukou evanjelikom odňatý, jím kostol a zákonní kňazi prinavrátení boli.

Vtedy sta prví farári sa spomínajú: Jakub Morkezič a Ladislav Permay, jezuiti, ktorí od 3. sept. 1673 do 21. sept. tu sviatosti vysluhovali. Tychto nasledovali:

Ján František Rukovič od 21. sept. 1673, ktorý od strachu proti katolíkov ukrutne prenasledujúcim revoltantom a aj následkom veľkej lávky r. 1683 na deň obrátenia sv. Pavla sa oddialil na poľskú hranicu. Odtedy, ponevác dlho nedal znak svojho zdržovania sa, Štefan Kostka, žilinský farár a okresný vice-archidiakon, administroval faru, za jez. duchovného Ján Gubasóczy, nitriansky biskup, r. 1684 vyhnaného Ďura Antona Palugyaia, ktorý v Budatyne za krátky čas mučedníctvo utrpel (vidz „Slov. Pohľady“ r. 1684 článok „Budatyn“) — zelowum presbyterum — dal; o ňom udané poznámky takto znejú: Anno 1684 in Beneficio Kisz, Ujhe-lyensi succenit A. R. D. Antonius Palugyay. De quo sequens est traditio. Resumptibus furorem Heterodoxis, bonus pater Kisz. Ujhe-lyini subsistere requivit, discessit proinde ad castrum Budethin, ubi frater suus Commendantis officium sustinuit. Educto itaque Commendante cum praesidio e quingentis viris constante, integrum Praesidium delent, et Presbyterum capite minuunt. Innocentiam viri Testatam voluit Deus, pro cupis honore Gladiis impiorum occubuit. Nam referente Illustrissimo Domino Comite Casparo Szunyogh, continis Fannis, in loco, ubi occisus erat Ros rubens apporebat, quem ipse Illustrissimus colligens, aliis aspicendum offerebat.“ Ale r. 1684 10. novembra zas menovaný Rukovič zaujal svoj tunajší úrad, ktorý do 22. novembra 1687 zastupoval, žijúc čisto, neženatý a testamentárne poručiac, aby jeho telo do Pruského, tu odtiaľ 7—8 míľ vzdialeného, katolíckeho cintorína pochované bolo, aby jeho hrob protestanti nerozhádzali, ktorý od nekatolíkov ani sv. communii prijať nechcel.

Kto bol jeho nástupcom, nevedno, lebo fara Gabriela Omasta, bývalého farára v Katté (pri Hatvane) Turkami stroškotaná súc — dal sa presadiť do trenčianskej stolice, odkiaľ pochádzal (z Rozvádze) a tu prijal správu hričovskej cirkve, odkiaľ prešiel do K. N. Mesta; tu bol 5. septembra 1690 inštalovaný; odtiaľ o 5 rokov prešiel do Bytče.

Po ňom nasledoval Martin Paulovič (tohoto už aj dioec. schematismus z r. 1835 spomína), ktorý 11. júla r. 1695 inštalovaný bol. Zomrel tu a dla knihového soznamu, 26. nov. 1802 vyhotoveného, svo e knihy tejto cirkvi zanechal. Od tohoto dňa tu vysluhoval sviatosti Ján Ebelliny, kapellanus.

Po tomto bol Ďuro Vankovič (spomína ho aj uvedený schematismus) od 5. apríla 1703. Prv bol predmierskym kňazom, ktorý tu ešte päť rokov administroval faru, a potom prešiel do Bytče, kým 3. januára 1709 z Rosiny sem za farára povolaný Matej Borza (už ho aj spomenutý schematismus menuje) nebol inštalovaný. Tu odtiaľ sa vzdialil do Illavi a odtiaľ do Spiša. Jeho nasledoval

1. apríla 1714 Peter Pavel Zigo (spomína ho už aj menovaný schematismus), ktorý tu úplné dva roky pôsobiac, 1. apríla 1716 vstúpil medzi jezuitov a v tejto reholi aj zomrel. Jeho nástupcom bol

Martin Gerentsíry (už ho aj menovaný schematismus spomína), prv bánovský farár. — 8. túla r. 1716 inštalovaný, tu pôsobil do 30. nov. 1730, odkiaľ dostal sa do Illavi, Jemu nasledoval

Štefan Felix (už ho aj uvedený schematismus spomína), prv lednický farár. — 4. januára r. 1731 inštalovaný, zomrel toho istého roku v 33. roku veku svojho. Nasledníkom jeho bol

Andrej Najzer, ktorý 21. marca r. 1745, zanechajúc opateru lietavských veriacich, v tom istom dni začal v K. N. Meste pôsobiť, kde v tom roku 13. mája inštalovaný bol.

Dľa uvedeného schematismu po ňom nasledovali: Michal Petrik, Ján Bapt. Pinka, spisovateľ, pôvodca knihy „Poklad duchovní atd.“ zvanej, Anton Zigismundi, Michal Ruduay, Ján Kmetko, Ján Lettner a Ján Pósta.

Dľa zápisiek Andreja Najzera z času pred rokom 1673 matriky nejestvujú, kdežto v smysle schematismu od roku 1566 by mali jestvovať.

Dľa rukopisu Andreja Jozefa Najzera „Liber Ecclesiae Kiszuca-Ujheliensis“ zvaného, ktorý podobne k.-novomestská fara chová, vo farskom kostole, zasvätenom sv. Jakubovi, na hlavnom oltári nachodivšie sa portatile 20 novembra 1668 Leopoldom Kolloničom, kardinálom, bolo zasvätené, v ktorom sa chovajú reliquie sv. Gaudenta, Victorie a Otilie.

Prvý malý oltár je zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi a povstal r. 1710 z obetivosti Mateja Borzu, miestneho farára a Mateja a Andreja Kolárika, mešťanov; druhý malý oltár je zasvätený svätej rodine Kristovej a postaviť ho dal gróf Ladislav Szunyogh a jeho manželka, Juliana Eszterházy. Obnovený bol r. 1747.

Kostol tento má:

1. celkom zo striebra pozlátenú oltárnu sviatosť, ktorá s kamienkami 52 uncie váži; hotovená je r. 1710;

2. jeden veľký kalich s patenou, zo striebra, pozlátený, váži 49 uncie;

3. menší kalich zo striebra, pozlátený, s patenou, váži 31 uncie;

4. druhý malý kalich, podobne zo striebra, pozlátený, váži 25¹/₂ uncie;

5. celkom pozlátené ciborium, ktorého pokryvka je zo striebra, Váži 31 uncie;

6. drahé strieborné a pozlátené ciborium s pokryvkou, ktoré krásli obraz ukrížovaného Ježiša. Váži 38¹/₂ uncie;

7. strieborné thuribulum s príslušnosťami. Váži 46 uncie;

8. jednu, 6 uncí vážiacu pikslu;

9. Druhú, znopatrenú r. 1749. Váži 6 uncí;

10. Jeden kotlík so striebornými krčiazkami, zaopatrený r. 1751;

11. strieborné pacifcale. Váži s kamienkami 37¹/₂ uncie;

12. striebornú fibulu, zaopatrenú r. 1753. Váži $7\frac{1}{4}$ uncie.

Má dve pánske a viac cechových zástav.

Po smrti Štefana Felixa, miestneho farára, na rozkaz dekana pánske knihy boli v prítomnosti Andreja Bellanského, pánskeho provisoru, Jána Forgácsa, miestneho richtára, Samuela Hrianku a Jána Sigismundiho, radných, tak aj Mikuláša Hudeky-ho, bytčianskeho farára a Jána Babiloviče, kaplána, registrované.

Zásoba bola :

3 missale so signaturami, 1 missal pre zádušnú sv. omšu, 2 knižky epistolí a evanjelií, 3 agendy, dielo Pavla Laymana, dielo Zbogariusa, Maximiliana Becanus, concilium tridentinum, Segnera homo christianus, funebre Hofflika, Jána Oven epigrammata, dielo Szentiványiho, Stylus Curiae Supremae. Verae Fidei Catechesis, Zennei, Currus quadrijugus, tri matricule, Promphori ad Morale, Conciones P. Diczy, Loci Communes, De-Lannisecz Paradisus. Toho istého inšie dielo, Summa Joannis Geminiiani, latinská biblia, Stellarium Coronae Benedictinae, Concordantiae, *slavná husitská biblia*, Codr. Evang., Rosmera Tractatus de Deo uno, Marcus Marulus, a ešte dve, ktorých názvy prečítať nemôžem.

Zdá sa, že kostol sv. Jakuba r. 1284 vystavený bol, lebo za hlavným oltárom, nad okrúhlym oblokom, tento istý letopočet naleznutý bol s tymito písmenami: A. R. D. R. F. Tri prvé z týchto písmen sú titulátúrou duchovného, ktorého meno sa počínalo s poslednými dvoma písmenami (Admodum reverendus Dominus), a tak je isté, že tento kostol vtedy už jestvoval.

Do kostola vede trojnásobná brána, z ktorých jedna je v čelusti s obrazom sv. rodiny. Pred ňou je murovaná predsieň, ktorá bola kedysi z dreva, ale keď ju 23. mája r. 1748 v noci o pol 1 hodine povstаты požiar s najväčšou časťou mesta na popol obrátil, bola štvorhrannými kameňmi vyložená a zasklepená. Druhá brána je z boku, pri oltári sv. rodiny, ktorá r. 1748 po ohni vylámaná a podobne sklepenou predsieňou posilnená bola. Tretia brána je stará, ale r. 1749 obnovená a do poriadnejšieho stavu vložená.

Kostol tento v čas povstania onoho rukopisu ešte nebol dotovaný a preto ani nebol posvätený. Je celkom z kamenných múrov, sklepený a r. 1747 štvorhrannými kameňmi vykladaný. Je v ňom stará kazateľnica. Jeho krypty sú :

1. rodiny Szúnyogh, pri kňazišti;

2. mestská, pri vchode prvá; jej zakladatelia sú: Pavel Štoček, Ján Hrianka, starší a mladší Mikuláš Hrianka, Gašpar Dubravay, Ďuro Rúčka, Ďuro Masárik, Ďuro Michalec, Ján Michalec, Ján Nitucky, Ján Simonides a Matej Lhotsky, ktorí — všetci luteráni — seba pri zaplattení jedného zlatého do nej pochovať nariadili.

3. Pod lavicami. Táto sa zdá byť dla kryjúceho kameňa rodiny Hrabovskej.

V jeho murovanej váži sú 4 zvony: 1. Najväčší, 12-centový, s obrazom bl. P. Marie a týmto nápisom: „Hoc est sigillum Privilegiati oppidi Kíszuca Ujhely 1720“; je na ňom aj obraz sv. Jakuba a oznak Szúnyoghov s týmto nápisom: „Illinus D. Gasparus

et Ladislaus Szúnyogh.“ — 2. Menší, 9-centový z r. 1698. Skoro s tými istými obrazmi a nápismi. — 3. Od tohoto menší, 5-centový, z r. 1698, s insignumom mestským. — 4. Najmenší, 4-centový. Dva posledné Imrich Eszterházy, nitriansky biskup, r. 1749 požehnal. — 5. Maličký, pre umierajúcich, zaopatrený na útraty Andreja Kollarika r. 1753.

Kolo kostola sa rozprestiera múrom otočený cintorín a v tomto murované ossarium (kostnica).

Nový cintorín je ten, ktorý sa (dľa uvedeného rukopisu) za poludniu bránu mesta rozprestiera. Bol to pozemok Mikoláša Ďuroška, ináč Holjenka, mešťana, ktorý mesto r. 1729 za pochovávané miesto zakúpilo; starý cintorín je nižšie mesta, tiež obmurovaný, s jednou kostnicou.

V cintoríne je kaplna sv. Kríža s väzou, r. 1740 Jánom Juráčekom, dakedajším mestským richtárom, postavená; je pod ňou krypta a v nej jeden oltár. — Kaplna bl. P. Marie je v novom cintoríne; dal ju vystaviť Mikoláš Kubica, dakedajší miestny richtár, ktorú on r. 1746 dotoval.

Spomenutia hodné je, že v k.-novomestskej fare systemisovanú kapellaniu otcovia žilinského františkánskeho konventu zaopatrovali; tak r. 1761 Bohumil Mojses, spolu aj prvý kaplán, r. 1764 Šimon Uhrínek, r. 1766 Ivo Matoš, r. 1767 Štefan Jelenský, r. 1768—69 rozliční otcovia, r. 1770 Štefan Bollo, r. 1771 Kolumbán Piaček a v nasledujúcich rokoch iní otcovia, r. 1774 Anton Lechovič, 1777—1779 Kolumbán Piaček, r. 1781 Euzeb Štefka, r. 1782 Michal Tvrdošínský, r. 1785 od septembra Rudolf Kuszi („Historia Domus“ žilinských františkánov).

Kis.-novomestskí pivovarčí ku udržaniu tunajšieho kňaza, dľa can. visitácie tejto fary z r. 1674 prispievali s pivom, a dľa tej istej mal tento kňaz aj svojich poddaných.

Tunajšej fary patronom je ustavične budatynské páństwo; jej filiálky sú: Dúbie, Malá-Rudnia, Budatynská-Lehota, Lieskovec, Lodno, Veľká-Rudnia, Povina, Rodola a do r. 1771 obce terajšej veľko-divínskej fary, do r. 1788 obce terajšej brodnianskej a neslušskej fary a do r. 1790 aj obce terajšej ochodnickej fary boli jej filiálkami. Počíta 4700 katolíckych duší.

Pod opaterou farára stojací dom chudobných kto založil už pred rokom 1604 je neisté.

Jožef Belánsky, biskup baňsko-bystrický, rodom z K. N. Mesta, r. 1818 založil 5195-zlatovú (šajn) základinu, ktorá skrz dokladanie úrokov a jednotlivých darov na 72.735 zl. 45 kr. r. č. rozmnožená je; túto základinu v smysle jeho listu od 8. júla 1836 len jeho pokrevní chudobní žiaci požívať môžu, v nedostatku takýchto ale ju prepustil baň.-bystrickému biskupskému ordinariátu a obci K.-Nového-Mesta, aby predmenovaný 2 stipendia, a sice jednému baň-bystričanovi a jednému sv.-križcanovi, menovaná ale obec jedno jednému kis.-novomešťanovi udeľovali.

V Kis. N. Meste školu Szúnyoghovci založili. Pri tejto škole r. 1610, dľa iných 1650 rektorom bol Gašpar Rodo, ináč Rodovi-

nus, kdežto v rukopise Schmala ktosi iný nie tohoto, ale Bodorovinusa drží za rektora; do r. 1613 bol tu evanj. učiteľom Mikoláš Martin, ináč Martinko, ktorý v tomto roku bol ku škole v Slov. Pravne odvolaný; podľa Mikoláša Lucala, jedného novomeštana, boli jeho rodičia chudobní — *miseris egenisque parentibus natus*, ktorí ho v jeho študovaní napomáhať nemohli. Narodil sa v Ružomberku. V Slov. Pravne bol do r. 1615, odtiaľ šiel za kazateľa do Dol. Kubína ako diakon, konečne do Čachtic; tu sa stal tak znamenitým, že 2. apríla 1637 v čas konventu za superintendenta prešporskej, nitrianskej a tekovskej stolice vyvolený bol. Zanedlho, keď zanechal Čachtice, bol za novomestského (povážsko) prepošta vymenovaný. Jako superintendent držal 20. januára 1633 v Beluši valné shromaždenie. Z Pov. N. Mesta bol r. 1638 grófom Ďurom Drugathom z Homonny vyhnaný. R. 1640 zomrel. Jeho nástupcom v K. N. Meste bol Ďuro, Parschitius; do r. 1637 bol tu rektorom Vavrinec Gallovicius, na ktorého miesto v tom roku prišiel Ďuro Pyxiades, ktorý sa dľa Schmala v Orave a dľa jeho žiaka, Michala Rudini v Sliezsku narodil; tu odtiaľ prešiel do Stráže v Spiši; kolo r. 1672 rektorom v K. N. Meste bol Ján Derdelius; r. 1673 rektorom Christofor Lazitius.

R. 1756 Mikuláš Kubica, k.-n.-mestský mešťan, veľký dobrodinec žilinských františkánov, „nasledkom pošuškania zlého ducha“ sa stal jejich nepriateľom a pretože bol jejich syndikusom, zrieknuc sa tejto hodnosti, chcel do K. N. Mesta kapucínskych pátrov uviesť a aby tento jeho úmysel previesť mohol, v mesiaci máji lebo júni toho roku písal list grófovi Jánovi Szúnyogh, radcovi pri namiestnej rade do Prešporku, vyprosiac si v ňom, jako od zemského pána toho mestačka, privolenie, ale nadarmo, lebo okolnosti znajúci gróf privolenie zatajil; následkom tejto odpovede Kubica zas písal grófovi, sľubiac ku tej základine 6000 zl. a znovu prosiac jeho privolenie, ale zas bez výsledku. („*Historia Domus*“ žilinských františkánov.)

Malý Paríž.

Píše *Gustáv Augustiny*.

(Dokončenie.)

„*Bucurescium caput regni*,“ či ako sa v bežnom hovore nazýva: *capitola*, nebude tedy od veci, keď prehovorím ku ostatku o štátnom sriadení samej zeme, jejž centrom je „Malý Paríž.“ Dnesnie Rumunsko povymieňalo základné i architektonické kamene bývalého svojho sriadenia za kamene kresané v atelieroch modernokonštitucionálnych, snažiac sa tým postaviť sa do radu oných palácov v ktorých tie základné (vnútorné) a okrasné (zovňajšie) balvány viacstoročným postupným vlivom života a historickej tradície otvorily ako cement vo vode a malta povetrím, tak že hodnota bu-

dov je rozdielna. Ako o tom vlastní domáci pozorovatelia smýšľajú, podám na konci svojej rozpravy; nedržím však za zbytočné a za nezanímané predoslať obrazu dnešného stavu, krátky opis o predošlosti národa, tvoriaceho dnes štát rumunský, hlavne pre slovan-skosť jeho bývalých ustanovizní.

Veda dejepisná, vzdor poldruhastoročnému bádaniu a horlivému zaobreraniu sa s otázkou o pôvode Rumunov, dosiaľ si neutvorila jasný prehľad, určujúci pevný bod, z nehož by nepretržite sledovať mohlo vyvíjanie sa národa rumunského hlavne ohľadom na jeho terajší počet, ktorý obnáša skoro 8 millionov.

Tolkoto vieme iste: Terajšie Sedmohradsko, Marmaroš, Tem-ešský banát, Bukovina a i kus Bessarabie tvorily dľa najstarších podaní krajinu, obývanú Dakmi, (kmenu thráckeho) nad ktorou okolo r. 100 po Kr. vládnuť mocný panovník Decebal. Tento porazil bol vojsko rímske za cisára Dimitiana a prinútil tohoto k od-vádzaniu poplatku, čo trvalo i za jeho bezprostredného nástupcu Nervu, ktorý zvolil za svojho nasledovníka muža v každom ohľade významného, *Marcusa Ulpia Trajana*. Nemohúc sniesť potupu Domitianom, uvalenú na Róm, umienil si Trajan Dakov pod-robiť. Previedol úmysel svoj, a poraziac v 2 bitkách Decebala, r. 106 premenil Dáciu na rímsku provinciu, nechal v nej posádku z XIII a V legie záležajúcu a spoznávajú bohatosť zeme, silou-mo-cou pustil sa do jej zriemanenia — zlatinčenia. Ako zachádzalo sa v tomto ohľade od dávna s provinciami, rozpráva okrem iných mnohých i Mommsen v práve vyšlom 4. sväzku svojho diela: „Rö-mische Kaiserzeit,“ kde hovorí, že Tiberius zakázal vojakom i pred súdom inakšie hovoriť než latinský, keby hneď i grécky vedeli; — že i správa civilná bola celkom sverená rímskym úradníkmi, je tiež všeobecne známo. Vtedy to bolo pravda snadno, kde roz-diel vzdelanostný medzi Rímom a „barbary“ bol ohromný a kde idea národnostná nemala ten význam ako dnes, keď je ona colo-láriom sebaurčovania *všetkých* národov.

A ostatne kto pozdvihne hlasu svojho na ospravedlnenie i sa-mých Rimanov, že snažili sa, ani by som nepovedal odnárodnit, ale z pýchy svojej a žiarlivosti nad hellénskou kultúrou o mnoho vyššie stojacou, natisnúť národom svoj vzdelanost a módu? Či vari národy barbarské neboli by prišli k vyslaniu *práv svetských* pokojnou, miernou cestou, práve tak, ako prišli tichým pôsobením apoštolov Pánových k osvojeniu si *pravy božskej*?

Od časov Trajanových volala sa „provincia Daciae“ „Dacia Trajana“, alebo i „*Terra Romana*“, čo sa až podnes u Rumunov udržalo, volajúc bývalú Valachiu, či Munteniu i „*Tera rumuneasca*“; na znak víťazstva vystavené bolo mesto Nicopolis; sriadené vodo-vody; otvorené bane soľné, na meď, striebro a zvlášte na zlato, jímž oplývala tak, že nazvaná bola modernými dejepisci Californiou starého veku; hneď sám Trajan dal narobiť ciest, riadne vyštrko-vaných, dláždených; dal vystaviť pevnosti; sriadiť kúpele, regu-lovať rieky a potoky; vybudovaly sa chrámy, divadlá, amfiteatre, slovom Dacia stala sa v krátkom čase jednou z najkrajších a naj-

bohatších provincií rímskych, ona bola cieľom, túžbou ziskuchtivých „z celého sveta“. Že sa pri týchto pomeroch už vtedy muselo žiť v „téra rumuneasca“ výborne, ľahko si domysleť, pravda o Malom Paríži ani chýru ani slýchu ešte nebolo.

Škoda len, že sláva táto skoro koniec vzala, nájedzy všetkých tých divokých alebo kočovných národov, zahrňované pod všeobecným pojmom *stahovanie národov* dosť skoro prikváčili na Dáciu, áno prvý úder jích ona vždy sniesť musela, a ona bola i prvá zpomedzi provincií rímskych samými zakladateľmi Rimanmi opustená a na pospas najprv Gothom a za nimi ostatným daná; už roku 255—256 odpadla väčšia časť a o niekoľko rokov potom zúplna.

Skutočne neviem, aké podobenstvo užij za najpríhodnejšie, nímž by sa dal ad oculos znázorniť hrozný stav, do akého doviiedli úbohú Dáciu hordy gotské, hunské, avarské, atď. Ani stopy nezostalo z kvetúceho toho stavu, ktorý sa bol za 1½ storočia tu vyvinul; ani len mená sa nezachovali po bývalých, hojných, zaľudnatených a životom prekypujúcich mestách; budovy, pomníky, vedy a umenia so zemou srovnané; cesty, bane opustené, zanechané. Nuž a najdôležitejšia otázka: obyvateľstvo, národ kde sa podel? Zostal tu pod jarmom cudzích a či sa utúlil dakam? Všeobecný dejepis pomerne dosť jasno rozpráva, kto a ako postupne tu garazdoval: Visigoti, potom Huni, na to Gepidi, Longobardi, Avari. Najpravdepodobnejšia podmienka je, že kolonisti rímski utiahli sa do hôr sedmohradských a valašských, zvykli si tuná život pastiersky, ktorý je až dosiaľ typickým príznakom Rumuna — sedliaka: v jedle, odevu, chovaní, piesni, hudbe atď.

Kde však boli v tej dobe Slovania, od nichž, ako som vyššie spomenul, terajší Rumuni nielen množstvo koreňov pribrali, ale i ako neskôršie uvediem, temer celé štátne zriadenie prijali? V tom ohľade držím sa najnovších a najobjektívnejších dejepiscov našich: prof. Píca a Fr. Sasínka. — Z tamtoho „Abstammung der Rumänen“ a z tohoto rôznych spisov pre čisté oko a nezkalenú myseľ jasne vysvitá, že dnešnú Valachiu za časov avarských obývali neodvislé kmeny slovanské, ktoré chaganovi avarskému poplatok neodvádzali.“ Procopius spomína Slovanov, susediacich s Gepidami v týchto končinách už v prvej štvrti 6. storočia, a museli tedy boli Slovania aspoň v 5. storočí, ak nie i prv, dostať sa na Dunaj. Náhľad o slovanskosti obyvateľstva, s nímž Rumuni od nepamäti sa stýkali platí ešte viac o terajšom Sedmohradsku; keďby nič inšie, svedčia ohľadom všetkých týchto zemí nepočtené slovanské mená: vrchov, riek, miest, osôb atď. Áno prof. Píc z tohoto a iných okolností zaviera, že slovanský živel musel v týchto zemiach mať prevahu nad rumunským, ak že vôbec nebol tam snáď ešte dávnejším, než sám rumunský. Dolu nižšie zavdá sa mi ešte príležitosť, o tomto viac prehovoríť; predbežne sa vráťme na chvíľu spoznať aspoň povrchne správu starej Dacie.

Augustus bol rozdelil všetky provincie medzi senát, národ a seba: provinciae populi romani vel senatus, a provinciae caesaris.

Provincie senátu byly spravované proconsulami, volenými ze senátu; správcovia provinciarum populi zvali sa praetorovia a pri caesárskych bol on sám považovaný za proconsula, ale administrovať dal ich takzvanými legati = miestodržiteľmi. Títo volali sa neskoršie: praesides praefecti, a dosť skoro slovo praeses stalo sa spoločným pre všetkých správčov provincií. Ešte neskoršie dostali mená: iudices, consulares, rectores, administratores. Dľa väčšieho lebo menšieho významu a rozsiahlosti byly rozdelené provincie na: majores, mediae a minores; prvým stál na čele úradníci majúci hodnotu spectabiles, druhé s titulom consulares lebo rectores, a tretie jednoduchými praefecti či praesides. Nad týmito správcami provincií stáli takzvaní praefecti praetorstva, pôvodne len 2 (od Augusta), ktorých Diocletian rozmnožil na 4, tak tedy celé panstvo rozdelené bolo na 4 praetorstvá, z nichž každá zahrňovala dakoľko provincií.

Dacia nachádzala sa pod právomocnosťou praefecta praetorie Illyrskej, jejmuž náležal titul Illustris.

Praefectoria praetorstva dali vyhlasovať zákony v provinciách, odosielať nariadenia cisárske, bdieť nad vykonávaním censusu, nad vyberaním dane a verejných dôchodov, jako i nad odberačkou; mali najvyšší dohľad nad vojskom (čo Constantin odňal); slovom oni boli strediskom, od nehož vychádzal všetok pohyb správy a k nemuž sbiehaly sa všetky záležitosti z jednotlivých provincií.

Správu miest viedol takzvaný sbor decurionov (desiata časť obyvateľstva celej obce); oni predstavovali v meste to, čo v Ríme senát pre republiku, oni boli radcovia mestskí a zvali sa i curiales.

Prvými skutočnými menovanými úradníkmi v obci boli takzvaní *duumviri*, volení na rok.

Dalej boli officiales, sachefom svojim, nazvaným princeps; cornicularius = súdobný expeditor; commentarienses = správcovia žalárov; numerarii = účtovníci; adjutores a subadjuvae = pomocníci pri každom úrade.

Defensores civitatum, mali zástoť asi ako bývalí *tribuni*, t. j. chránili slabého a chudobného proti potlačovaniu bohatých a mocných; áno i proti prenasledovaniam lebo trápeniam, pochádzajúcim od saných správčov provincií. Ostatne mali bdieť nad udržiavaním poriadku, prenasledovali zločincov, vyberali dane; volení boli od všetkých občanov, kdežto duumvirov menoval sbor decurionov.

Hodnosť vojenská v rozličných časťach ríše bola v rukách duces-ov a najvyššia správa v moci takzvaných magistratov militum.

Čo sa už samého prisluhovania spravdnosti týče, udáva Savigny (*Histoire du droit romain au moyen âge*), že sa môže tvrdiť s veľkou pravdepodobnosťou, že právo rímske, dávno pred Constantinom platné bolo vo všetkých provinciách a pre všetkých rímskych občanov.

Na týchto tedy základoch bola nepochybne osnovaná verejná správa i v provincii Dacia, a i toto zaniklo do zniku, vymizlo z mysle, života bývalých kolonistov rímskych, terajších Rumunov úplne, — v búrkach sťahovaním národov vyvolaných.

Že si ostatne obyvateľstvo v provinciách samo nie len nedalo záležať na udržaní rímskych ustanovizní, ba že sa jich hádam mermomocou striasť hľadelo, pochopiť sa dá pozvoľným šírením sa kresťanstva a tvorením sa kresťanských obcí, ktoré v každom názvu rímskom, v každej ustanovizni videli ducha pohanského: Že ľud rumunský nepodržal latinský výraz *prečesť*, pre *sláva* a mnohé iné tomu podobné (terajšie „onóre“ a „gloria“ sú neologismy tohoto storočia), zdá sa mi byť pre vyslovený náhľad charakteristickým. Čo sa stalo s Daciou Trajanovou v prvých stotoletiach po jej odpadnutí od ríše; či a ako organizovala sa v dáky celok, nemožno ani s polovičnou určitostou niečo tvrdiť pre nedostatok ako cudzokrajných tak i domácich podaní. Dosiaľ sa za to má, že rozpadlo sa na samé malé republiky, jichž centrami staly sa bývalé väčšie municipia; náčelníci nazývaní boli pôvodne judexami. Včas spoločného nebezpečia zvolili si jedného vodcu (duce), ktorý však po zmiznutí nebezpečia prestal čo taký účinkovať. Takto — vraj — sriadení žili za dlhé storočia sťahovacie a s národy rútiacimi sa skrz nich buď sa potykali, alebo dohodli, alebo konečne sa jím podrobili. Letopiscovia cudzokrajní ~~ne~~zpomínajú jich v tejto dobe ako národ organizovaný, skôr vyskytne sa ešte kde-tu zpráva o biskupovi Dáckom na niektorom koncile.

V tomto stave rozcapartenosti prichádzajú zôkol vôkol do styku so Slovanmi, áno behom stotoletí toľký vliv Slovania na nich vyvinú, že z rozháreného stavu svojho sriada sa na viac kniežatství, na jichž čele vidíme knez-ov, vojvodov, ban-ov, z nichž to prvé v XIII. a XIV. stotoletí sa vytracuje, to poslednie až do r. 1848 sa udržuje a Vojvoda skráteno Voda zostáva v platnosti a užívaní až do roku 1881, keď terajší panovník stal sa kráľom. Že spolužitie, a síce čo najužšie medzi dnešnými Rumunmi a slovanskými kmeny muselo mať počiatok skoro po odtrhnutí sa Dacie od Ríma, že na organizovaní jich hlavniu, alebo aspoň smerodajnú účasť mali Slovania, svedčí krem uvedených výrazov vôbec pomenovanie veľkej väčšiny hodnostárov dvorných a krajinských, udržaných až do roku 1859, o ktorých hneď obsérnejšie prehovorím; svedčí o úzkom sväzku jich užívanie od nepamäti u Rumunov slovanskej reči ako diplomatickej až do tretej štvrtiny XVII. storočia, ako cirkevnej až do rokov 50-tých nášho storočia a konečne užívanie písma slovanského v cirkevných spisoch temer výlučne až do dnešného dňa. Že sa Rumuni neposlovančili, je mi ešte nie jasne stojacim úkazom; vysvetľujem si to predne tým, že Slovania naskrze nemali vo zvyku a úmysle niekoho odnárodňovať, a len v druhej miere húževnatostou národa rumunského samého; byť okolo nich Nemci, dávno by sa bol dáky nemecký jargon ozyval ako materinská reč v Malom Paríži; len že by mňa vtedy tiež sotva bola tiahla túžba: Orient vidieť.

Na otázku, ktorý to bol slovanský národ, ktorá slovanská deržava, od nejj Rumuni všetko tu zpočiatku prijali? odpovedať sa dá na základe bádaním oboch zpočiatku našich dejepýtcov nasledovne: Vtedy, keď dejepisné pramene začínajú hovoriť zreteľ-

nejšie o Slovanoch, v IX. a X. storočí, vidíme okolo bývalej Dacie na severe a severovýchode kmen polský a ruský; na západe ríše Veľkompravskú, na juhu a čiastočne i na juhovýchode bulharskú. Ďalej je na najvyš pravdepodobné, že tieto dve posledné ríše v istú dobu viacmenej bezprostredne jedna k druhej hraničili. Už za panovania Krumussa okolo 813 siahala bulharská ríša ďaleko na sever od Dunaja; a na konci X. storočia i po príchode Arpádových Uhrov náležala bývalá Valachia a terajšie Sedmohradsko k Bulharsku (viď Píč, *Abstammung der Rumänen*, str. 78). Samostatnosť ztratila táto bulharská ríša po prvý raz v r. 1018 víťazstvom Bizancu; a v bojoch potom nastatých o nové dobytie neodvislosti súčastňujú sa i Vlachovia, kým konečne Asën, car bulharský, znovu vybojuje samostatnosť a je prvým panovníkom takzvaného *druhého bulharského carstva*, ktoré temer všetky predošlé zeme, hlavne však Valachiu nepodvratne v sebe zahrňuje. K potvrdeniu tohto faktu uvádzajú sa hlavne dva dôležité údaje:

4. Dejepiscom bežne známo dopisovanie si bulharského cara Caloioannesa s pápežom Inocencom III., kde si tamten pýta potvrdenie koruny od tohoto a kde oboja užívajú výraz: „*Imperator Bulgarorum et Blachorum*“; taktiež nariadzuje pápež, aby patriarchovi trnovskému podriadení boli všetci metropolití Bulgarie i Valachie (tam in *Bulgariae quam Vlachiae provincis*).

2. Jestvuje z r. 1231 jedno svedectvo, vystavené od „*Capitulum ecclesie transsylvane*“, v ňomž stojí, že „Valachia, pod ňouž rozumie sa i vojvodina Fogaražu, náležala prv k Bulgarii“ (o vierohodnosti viď bližšie Píč str. 94). A pokiaľ druhá ríša bulharská ztratila samostatnosť v tom istom stoly, vychádza tedy, že dnešnia (vlastne bývala) Valachia i s Fogarašom tvorila jej časť.

A konečne ešte uvádza sa listina, ktorú car bulharský Johan Kaliman Asën (1241—1245) vydal Kláštora Sv. Dura na hore Athos a kde stojí: „Car Asën samodržec trnovsky, Blgarom i grkom, a priekto Moldovlachia i ugrskej zemli.“ (Pôvodina pravda je kyrilicou písaná).

Ku charakteristike pomerov pre túto dobu pripomeniem, že rumunskí dejepisci považujú za vlašské tie tri kniežatá, ktoré pri príchode Arpádových Uhrov na východ od Veľkej Moravy, ako bulharské známe sú: *Marot*, *Glad* a *Gelu*, čo keď by i bolo vždy ešte spornou otázkou, svedčí o úplnom presiaknutí živlu slovanského s národom, dnes Rumunmi sa volajúcim.

Od východu zasahovali do Moldavy (bývalej) ruské údelné kniežatá už zpočiatku XII. stolytia a i tu ukazujú veľký počet miest, riek, vrchov atď., že slovanský živel i z tejto strany miešal sa s živlom valašským, väčším dielom však onen od tohoto pohltený bol.

Z ďalších dejepisných prameňov, ktoré bezprostrednejšie Rumunov zpomínajú, je jeden z dôležitejších a dejepiscom uhorským „ako otčenáš“ známy, listina Belu IV. z roku 1247, ňouž udeľuje rádu Johanitov zem východne od Oltu ku ochrane proti Tatarom. Tu prichádzajú do zpmnienky 2 „Keneziates Joamis et Forkasii usque ad flumen olte“; ďalej Keneziatus Lyrtioy; vojvoda Olahorum

Seneslav a osobitný vojvoda Olahorum Liten a okrem toho jestvovala ešte „terra zverrino-“ banát severínsky. Všetci tieto údelní pohlavári stáli s korunou uhorskou vo federatívnom sväzku, ba o Litenovi zpomína Engel, že z poslušnosti k uhors. kráľovi vysvobodil sa za času maloletnosti Ľudvikovej r. 1272.

Konečne uvedúc ešte Theodorica, biskupa Milkovského (Milcov je i malá riečka na rozhraní bývalej Moldavy a Muntenie: aby sa v terajšom Rumunsku pri zpomínaní Moldavy vyhlo akosi separaticky znejúcemu názvu „Moldava,“ hovorí sa „zpoza Milkova“), mestiečka na Moldave, zpomínajúceho Vlachov vedľa Sikulov a Kumanov v biskupstve svojom; ďalej z listiny pápeža Gregora z r. 1234, hovoriacej o Vlachoch v biskupstve kumánskom v terajšej Moldave, pridáme ku konečnému závierku tomuto:

V prvej polovici XIII. storočia žijú Vlaši (Rumuni) kompaktné vo Valachii, Moldave a južnej Transilvanii; spravovaní sú vlastnými z národa posilmi pohlavármi, *knez-cni* a *vojvod-ani*, a že i v cirkevnom ohľade boli na biskupstvá organizovaní.

Koncom XIII. storočia, dľa rumunských kroník r. 1274, vyťahoval sa z Fogarašu s veľkým počtom ľudu jeden z pohlavárov, menom Radu Negru do Valachie a bol zvolený od celého národa tejto zeme za Vojvodu; čím položený bol základ, počiatok Valachie či Múltanie, trvajúcej ako takej až do r. 1859, kde sjednotila sa s Moldavou na Rumunsko; od bodu tohto stopovať možno riadne jej históriu.

Na podobný spôsob, vyšiel r. 1359 z Marmarošu, (ktorá ako vtedy tak i neskoršie údelnú Vojvodinu tvorila) pohlavár Dragoš, tiež s veľkým zástupom, a pridúc s ním do zeme, nazvanej Moldava, uznaný bol za Vojvodu a tým povstalo kniežatstvo tohože mena, ktoré ako také trvá tiež do r. 1859, kde sa Valachiou spojil k utvoreniu terajšieho Rumunska. Nič dejepisná vedie i tu zkmatala nepretržene až do dnes.

Toto je pôvod, to začiatok dvoch rumunských kniežatstiev: Valachie, ktorú slovanské, grécke a rumunské listiny veľmi často, ba tieto posledné väčšinou nazývajú „Ungrovalachiou“, jasný dôkaz o jej pôvode; menovanej veľmi často i Munteniou, (čo by tiež znamenalo krajinu „u hôr“) a Moldavy.

Vymkol bych sa príliš z rámca predsavzatej rozpravy, dal-li bych sa zviest k vyličeniu trebárs jak povrchnému a čo i len markantnejších dôb z dejov jednotlivých panovníkov. Dá-li Boh zdravia, v budúcom ročníku, nebude-li látky pre listy naše zaujímavejšej, podám významnejšie pre vzťahy s Uhorskom deje týchto kniežatstiev.

Chcem teraz niekoľkými črtami vyličiť obraz jích sriadenia a ustanovizni, ako udržaly sa temer nepremeneno až do r. 1830 a do istej miery až po rok 1859.

Ako už viaz ráz podotknuto, pohlavári, najvyšší správcovia rumunskí, už dávno pred konsolidovaním sa v tieto dve kniežatstvá, nosili meno *Vojvoda*, tak jich menujú cudzie i domáce kroniky; neskoršie zkrátilo sa slovo toto na *Voda* a užíva sa až do roku 1881, tak že ešte i dnes panujúci kráľ, pred korunovaním ho za

kráľa v otáznom roku, nosil titul *Carol Voda*. Vedľa tohoto výrazu vyskytuje sa i prídavok *Domn* (od dominus = pán), často oboje, ako to vidieť v príklade dolu nižšie podanom.

V pomere k inostranným panovníkom nosia titul *knieža* (princeps), po rumunsky *principe*; dvor viedeňský užíva v listinách k nim upravených výrazu Výsosť kniežacia; dvor ruský menuje ich najčastejšie Hospodármi.

Pri postupnosti na prestol zachováva sa od prvopočiatku zásada voliteľnosti, s istým náterom i dedičnosti, vyjadreným v tom, že pri voľbe dáva sa prednosť potomkom zomrelého panovníka, v prvom rade najstaršiemu synovi. Už či spôsob tento od Slovanov prijali a či sa u nich samostatne vyvinul, je v ňom predsa len obsažená viditeľná snaha: v shodu uviesť dedičnosť, ako nutný prídavok monarchie, s voliteľnosťou, t. j. výrazom vôle, suverenity národnej.

Nosivo a ostatné zovňajšie prívlastky mali vojvodovia rumunskí ako ktorýkoľvek iný neodvislý panovník: *korunu*, ktorá síce neskoršie, nevedno akým spôsobom, ztratila sa, ale zachovaná je na vyobrazeniach cíneru oboch bývalých kniežatstiev; od čias tureckých podelovaní boli sultánom pri potvrdzovaní (investiture) na prestol veľkou, z drahocennej kožušiny ušitou čapicou, nazvanou *kuka*, akú kedysi nosili vraj generáli janičiarski, len že rumunská mala za kniežací odznak hore ešte osobitnú bielu kožtičku, ktorá po strane visela. *Žezlo a meč*, stále príznaky suverenity, nosili vojvodovia i vtedy, keď si Turecko osobovalo v najvyššej pokleslosti národnej dosádzať z vlastnej vôle panovníkov.

Ďalšie kusy odevu boli: pod kukou malá červená čiapčka na spôsob kardinálskej; bezprostredne na tele nosili košelu z hodbábu; červené široké nohavice, zastrčené na spodku do pantofiel zo žltého marokínu; na to prišla najskorej dlhá suknica od hrdla až po členky z bohatej tkaniny, v prostriedku stiahnutá kašmírsym širočizným šalom a v ňom zbraň strelná i sečná; ponad túto krátky, bohaté pramovaý kožušok (niekdy i dva) a konečne dlhý, objemný, tiež pramovaný plášť, ktorý rumunské kroniky raz volajú *chlaena* (či je to nie hlaena? lebo Rumuni *h* vyslovujú ako *ch*), inokedy *cabanita* (t s háčkom pod ňm = c).

Nemajúc príležitosti dostať sa k viacerým prameňom, na názvy tieto sa vzťahujúcim, sdelujem aspoň to, na čo som viac náhodne prišiel. V jednej chronike stojí, že: „*chlaena* (po rumunsky tedy píše sa len hlaena) je istý druh *chlamydy*, kožušinou podšitej a nosenej len v zime; to je tá, v ktorej vidíme naše (rumunské) kniežatá odeté na väčšom počte jich vyobrazení.“ — Ďalej stojí v knihe: „*Storia delle moderne Rivoluzioni della Valachia*: „Odetý (vojvoda) do chlamydy, či *kabanice*, iným slovom do purpuru kráľovského, s ňouž stotožňovala sa suverenita od pradávna.“ Konečne v „*Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie par M. de B....* (má to byť generál Bauer). Francfort et Leipzig 1778 čítam: Les princes roumains ont porté la *cabanitza*, espèce de péliasse pareille à ces des Khans.“

Otázka: volal sa i u Slovanov odev panovnícky takto, a či sa len postupne povýšil u samých Rumunov z obyčajného kroju na stolec kniežací?

Práva, či ako sa to hovorí, praerogativa rumunských kniežat záležaly v nasledovnom:

1. Vynášať nové zákony, ale v *súhlase s metropolitom, biskupami a bojarmi*; odstraňovať staré a preinačovať také, ktoré toho vyžadujú; dopĺňovať a vysvetľovať nejasné, zavádzajúce podnet k rozličiam;

2. vykonávať úrad najvyššieho sudcu. — Všetky výroky rôznych súdov dosahujú právoplatnosti a v poslednom odvolaní pred kniežacím *divanom*;*)

3. určovať tresty v zákonoch neobsažené; priťažovať lebo uľahčovať posle zo zákonov; udeľovať milosť za vinných uznaným;

4. on sám má právo z krajiny vyhnať a trest „na bane“ (dole) určovať;

5. on sám môže vyniesť trest smrti;

6. vyhlasuje a potvrdzuje mitropolitu a biskupov, avšak pri súhlase bojarov; potvrdzuje i igumenov (predstavených v rumunských kláštoroch); ustanovuje hodnostárov a úradníkov;

7. udeľuje výsady, totiž šľachtictvo (bojarstvo), oslobodzuje od dane, udeľuje výhody, určuje a dáva bojarom a kláštorom takzv. *skutelníkov*, či služobníkov, daň neplatiacich, oslobodzuje otrokov (poddaných);

8. určuje dane;

9. je najvyšším veliteľom vojenským.

Medzi povinnosti panovnícke patrilo: bdieť nad prisluhovaním spravodlnosti; snažiť sa privádzať každého od zlého k dobrému či dobrotkou či trestaním; zabráňovať a prekážať pohoršlivým prejavom; chrániť každému vydobyté správnou cestou miesto; zabráňovať na cti utrhanie; ctiť dôstojnosť mitropolitov a bojarov; nerozhadzovať verejný majetok; dozeráť na verejný poriadok a pokoj; pri udeľovaní spravodlnosti nelahodiť ani mocnému, ani slabému; zachovávať starodávne zvyky a zdržiavať sa od ustanovovania daní bez súhlasu verejného; riadne vydržiavať *divan*, aby sa processy neprefahovali a pravotiaci sa neutrpeli škodu.

Voľbu vojvodu prevádzalo bojarstvo a vyššie duchovenstvo (mitropolit s biskupami). Neskoršie, na konci 17. a začiatkom 18. stolia, keď už i tretí stav pomaličky bol sa začal vyvinovať, brávala i táto trieda pri dohodnutí sa s bojarstvom účasť na voľbe; tak bol na pr. zvolený vojvoda Brancoveano r. 1689 (jedna z najtragickejších postáv medzi vojvodami rumunskými, statý s tromi synmi, zatiaľ a viac ešte pokrevnými v Caribrade za pokus svoj osamostatniť sa od vlivu tureckého a rakúskeho).

Hneď po voľbe, neskoršie po jednoduchom vymenovaní zo Stam-

*) Pod *divanom* rozumel sa ten výkon kniežata, metropolitu a bojarov (istého rangu) sostiaviť sa v súdno teleso. Dni k tomu určené byly: pondelok, streda, piatok.

bulu, odobral sa Voda s komonstvom svojím na vrchových koňoch do Carihradu, kde nasledovalo potvrdenie, spojené so slávnosťami viacdennými. Sultán prijal ho v uvítacom tereme, sediac na tróne; tu postavili kniežafu na hlavu *kuku*, hodili naň *cabanicu* (vêtement que porteut seuls les sultans et les magnats en fonction); sultán sám opásal mu paloš a dal mu železné pozlátisté žezlo, nazvané *topuz*. — Po skončení ešte ďalších ceremonií vysadne na koňa bohate sedlaného a okantárovaného, ktorého mu sultán daroval a dá sa na zpiatočnú cestu s celým komonstvom, jemuž sa však pripojili hodnostár turecký: *Capudži-baši* a štyria *Peiki*, zo stráže sultánovej. Pri príchode domov očakáva na kraji mesta zástup celého bojarstva (až do 2000 osôb) a kto môže dotisne sa bozkať Vodovi ruku. Na to celý zástup kráča voľným chodom do metropolitánskeho chrámu, kde od metropolitu dostane pomazanie. Odtiaľto obráti sa pochod do dvorany divanu, knieža stane si pred stolec a úradník sultánsky, vyššie menovaný, alebo i divan-effendi (effendi pochádza, vraj, od *athentis*) zvaný prečítuje po grécky *Hattišerif*, či rozkaz sultánsky o dosadení Vojvodu, pri čom článok po článku prekladá úradník dvoru kniežacieho, takzvaný postelník (o ňomž dolu nižej pri bojaroch bude reč). Po skončení vysadne nový vojvoda na kniežací trón, delá zarachotia; sultánski úradníci dostanú do daru *kaftany* (12. najvýznamnejší bojari, byvší s vojvodom v Stambule, dostanú tam tiež po kaftane), bojari ešte raz bozkajú ruku a slávnosť končí sa so zábavou, usporiadanou na počesť sultánskych úradníkov.

Pre poznanie titulu, aký si Vojvodovia rumunskí sami dávali, uvediem aspoň dva príklady.

1. Začiatok dekrétu, pochádzajúceho od takzvaného Tepeš-Vodu: „Я Христа Бога благовѣрнии и благочестиви и христоролюбиви и самодржавни Иоѣ Влад воевод, милостію божію дарованіем обладающими и господствующими въсея земли Угровалахійскоя. ещѣ и запланинским странам Алману Фаргану Херцег. благопроизволим ... atd.

2. Nedržíam za nezanímané uviesť ešte aspoň jeden dekrét z r. 1599, 27. júla vydaný v Jasách, hlavnom meste Moldavy, v ňomž *Michal Víťazný* (spomínaný už v č. 4.), jeden z najslávnejších panovníkov rumunských, potvrdzuje kláštoru (monastíru) Bystrica desiatok od vínel, ktorí su mu povinní dávať okolní dedinčania v dištrikte (župe) Niamc (nemeckej).

Io *) Михал воевод божію милостію господар угровлахійской земли и воевода ардеалской и господин земли молдавской. оже госпордствами прію милостивихомся и миловахом святаа кам молеу бистрической монастирь съ десятину за пчел въсѣх селех

*) Toto Io, či Jo, alebo vlastne Jon, prikladajú si všetci vojvodovia rumunskí pri každej písomnej záležitosti; je to vraj ten istý prídatok ako *Augustus* u Rimanov a pochádza, vraj od časov Calojoanesa, posledného panovníka *Bulgarovalachie*, ktorý bol v blízkom pokrevnenstve so zakladateľom Valachie, Radom-Negrom.

отъ всѣхъ сусѣдѣ святой монастыри. яко да имають възнимали десятину молебниці нашихъ игуменъ и съ калугеръ отъ таму. якожъ бѣше обичаю отъ вѣку и якожъ бѣше помилованіе отъ прѣдніе господариѣ тако да естъ имъ данной отъ господствами мое десятину якожъ вишпишетъ отъ своихъ селахъ у волостъ немецкому. протожъ нѣкто да не смѣютъ имъ задержати или валевати... нашихъ десятинъ.... писъ у Іас. лѣтъ 7107) юлезъ (= 27). Самъ господинъ казалъ. (Podpis.) Шефанъ лог. уч. † Русул.*)

V takejto tedy mluve písané sú rukopisy a knihy, počnúc od predstaveného obce až ku Vojvodovi, čo trvalo, ako som vyššie spomenul; až asi do r. 1679; odtiaľto iba začínajú sa osnovať v rumunčine, ale i vtedy titul vojvodov na začiatku každého dekretu zostáva ešte vždy slovanský.

K objasneniu toho takzvaného suzerénneho pomeru, do akého sa kniežatvá rumunské behom času naproti porte dostaly, uvediem zo 4 existujúcich smlúv, nazvaných medzinárodným názvom „kapitulácie,“ aspoň jednu, a síce najstaršiu.

Hatti-humajum sultána Bajazeta I., prezvaného Ildirim, z r. 1392.

1. Z našej velikej milosti privolujeme, aby kniežatstvo, nedávno podmanené našou nepremožiteľnou mocou, spravovalo sa svojimi vlastnými zákonmi a aby Vojvodovia Valachie mali právo opovedať vojnu a uzavierať mier, akož i právo nad životom a smrťou.

2. Všetci kresťania, ktorí prijali náboženstvo mohamedánske, navrátili by sa do zemi Valašských, našej moci podrobených, a stali by sa tam opäť kresťanmi, nebudú môcť byť nazpät požadovaní a prenasledovaní.

3. Všetci Vlaši, ktorí prídu do niektorej časti našej ríše, sú oslobodení od *karaču* a nebudú smieť byť utŕhaní pre svoj kroj.

4. Kniežatá kresťanské budú volené mitropolitom a bojarmi.

5. Za túto našu veľkú milosť a ponevác sme do soznamu našich ostatných poddaných zapísali i toto knieža ako *rajaš*, bude On povinný platiť ročne do našej pokladnice (miri) cisárskej 3 tisíc červených piastrov svojej krajiny alebo 500 strieborných piastrov našej meny.

Dané v Nikopoli v 805, mesiaca Rebi-ul-Evvel, či r. 1393 a vpísané do archívov cisárskych.

R. 1460 povstal za sultána Mehmeda II. druhý Hattihumajum, ktorý okrem uvedených článkov ešte tieto obsahoval:

Turci (Ottomani) nesmiejú sa miešať žiadnym spôsobom do záležitostí zemských; nesmiejú nadobúdať majetky, ani tadiaľ chodiť. Vzhľadom na uvedený tribút vymenovaný bude vždy k tomu jeden úradník, ktorý prejde Dunaj s povolením kniežata a pôjde do *Tergovišta*, (v ten čas hlavné mesto Valachie) v sprievode úradníka kniežacieho; obdržav tu poplatok, navráti sa zase v sprievode radníka kniežacieho do Giurgeva; tam sa odčíta poznové patričná

*) Tieto dva príklady vyňal som zo zbierky starých rukopisov tunajšieho archaeologa Hašdeu-a, hovoriaceho viacej slavianskych nárečí.

summa, vo výške 10 tisíc dukátov sultánskych, náš znak nesúcich; úradníkovi kniežaciemu dá sa *ilam* potvrdenie) od kadiho a prejdúc do Rusčuku (naproti Giurgevu), zase dostane *ilam*, aby krajina bola úplne zabezpečená, keby sa snáď peniaze na ceste ztratili a znove požadované boli.

Príde-li Turek do sporu s Valachom, nech pravota rozhodne sa v kniežacom divane dľa zemských zákonov a výrok nech sa prevedie.

Budú-li chcieť prísť kupci tureckí do Valachie, musia o tom uvedomiť knieža, s udaním odkiaľ sú, že neprodlene usporiadajú svoje obchody vo veľkom, a že sa naskrze nebudú zdržovať hore-dolu chodením a predávaním na drobnó.

Zakazuje sa týmto Turkom, aby brali do služby Rumunov a Rumunky a aby si stavali minarety.

Nikomu nesmie byť poslaný isgar-firman (vyzvanie na dostavenie sa k súdu) a nik nesmie byť chytенý v krajine cieľom privedenia do Stambulu, aniž smie tam byť kto súdený pre akúkoľvek príčinu.

Pozdejšie vydávané fermany potvrdzujú vždy tieto traktáty v jích celosti.

Ako vidno, neboly tedy Valachia a Moldavia štátmi vasálnymi, ale len poplatnými, a poplatok vlastne nenie príznakom padrobenosti, poslušensstvennosti; nedotkynajú sa v ničom autonómie a neodvislosti štátu, ako sme to videli i pri Rímanoch, ktorí Dákom začas poplatok odvádžali, pri Justinianovi, ktorý ho Peršanom platil a ako i Ferdinand I. po páde Budína r. 1541 zaviazal sa platiť ročne 30.000 dukátov, bez toho, žeby jeho suverenita dotknutou bola bývala.

Z dosavadného líčenia už vychádza, že panovníci rumunskí delili moc svoju s istými krajinskými hodnostármi, tvoriacimi najvyššiu korporáciu, takzvaný *divan*; členovia tohoto ako i ostatní dvorní, zemskí, provinciálni, áno väčším dielom i mestskí úradníci náležali k triede povestných *bojarov*. Keby sa nič inšie nebolo zachovalo, ako tento výraz, muselo by sa bolo súdiť, že Rumuni žili so Slovanmi v úzkom spojení, ba šťastie pre nich, že je tých slovanských pomenovaní viac, lebo ináč by sa mohlo za to mať, že Rumuni boli vždy len podriadený živel, nad nímž slovanskí bojari vládli. Zaujímavé je, že Rumuni ani nepokúsia sa zkúmať, kedy začaly sa u nich udomácnovať tie už dosiaľ pripomenuté a nižej uvedené výrazy; úprimný, nepredpojatý pozorovateľ by povedal, *od nepamäti*; ale dnes nemáte ešte v Rumunsku človeka, ktorý by *otvorene pred svetom* k tomuto oprávnenému náhľadu sa priznal, oni napospol s riedkymi výjimkami ešte myslia, že sú *čistá krev rímska*.

Slovo bojar vyskytuje sa pri konsolidovaní kniežatstvi práve tak rozšírené a zdomácnené, ako slovo Vojvoda. Mne asi netreba široko vysvetľovať pôvodný význam tohoto slova, ukazuje samo, že to boli pôvodne tí, ktorí šli do boja a vyznačiac sa v ňom odmeňovaní boli *pódou*, preto že v každom národe na začiatku jeho

života iného majetku cenného ani nebolo a tým už povstala rôznosť stavu — šľachta. Vládcovia tedy väčšieho majetku (pôdy) a zároveň zachádzatelia so zbraňou je vlastný celkovitý pôvodný pojem bojara. Cogolniceanu, jeden z moderných dejepiscov rumunských, hovorí, že u dávnych bojarov boli zavedené i majoráty; že tedy najstarší syn nešiel do vojny za otcovho živobytia, len mladší synovia s otcom. Ale ak všetci bojovníci alebo aspoň veľká časť jích bola by náležala k bojarstvu, nuž jích muselo byť kedysi veľmi mnoho. Behom času pravda vyvinuly sa i v samom bojarstve rozdiely, stupne: už či starobylosťou pôvodu, značne väčším majetkom, vyznamenaním sa, dlhým a záslužným slúžením v dákom úrade, vynikajúcimi dary duševnými atď. vyšinuli sa nad ostatných a zaujímali dla toho vyššie lebo nižšie postavenie v štáte, čo zase jích význam potencirovalo.

V pomere, aký úrad v krajine zastávali, roztriedovaní bývali bojari v oboch bývalých kniežastvách (s malými preinačeniami tu i tam) na 3 stupne:

1. Prvostupňoví nosia název: „*velici bojéri*“ (doslovne), či dvánásti, (pôvodne), ačkoľvek v skutočnosti jích bolo do r. 1761 len 10 a odtej doby ešte jedenásty pritvorený; mali prívlastok: **vážení** a **dôverní**; zaujímali najvyššie hodnosti.

2. Druhostupňovým prikladaný bol nazev len *dôverní*.

3. Tretí volali sa jednoducho len bojarmi.

Tí prví sú stále okolo kráľa, akoby ministri a nosia na Moldave i prídavok bojéri „*de sfat*“ (= svät, rada, porada, tedy tiež tolko, čo dôverníci). Oni zastupovali nasledovné úrady:

1. Vo Valachii bol najvyšším hodnostárom Veliki ban (doslovne) *Krajovej*; *) správca územia okolo mesta Krajovej, požívajúceho istý druh samosprávy. Na Moldave prvé miesto v krajine zaujímal takzvaný *Veliki Logofet* **) (asi ako najvyšší sekretár, moderne: kancelár); predsedal všetkým shromaždeniam a poradám; predkladá záležitosť ostatným prísediacim a soberúc jích mienky a hlasy, odovzdáva vojvodovi; opačne: chcúli bojari u kniežata niečo previesť, jemu odovzdajú a on bezprostredne vyjednáva. — Ako odznak nosí na hrdle zavesenú guľu so zlatou refazou a pozlátistú palicu v ruke.

*) Mesto Krajová (od kráľova), vystavená kráľom bulharským, už zpomínaným Calojoanom, bola kedysi sídlom samostatného banátu krajovského, ktorý sa však pri konsolidovaní Valachie pripojil k nej. na odmenu však bol považovaný ako údelné viac menej autonómne územie s podrzaním i názvu banátu a bána, jemuž vyhradená hodnosť najvyššieho hodnostára v krajine.

**) Slovo patrne grécko, a úrad sám uvedený tiež len za panovania Radu Velkého, ktorý vobec na posúdenie patriarchu carihradského, Nifona, popreinačoval mnoho i v bojarstve samom ako takom i v hodnostach a zaviedol mnoho úradníkov predtým nejestvovavších, chtiac zariadiť „dvor“ svoj úplne dla carihradského za panovania Palaeologa.

2. Po týchto príde: vo Valachii „*Veliki Vornik* hornej zeme“ (doslovne; patene skomolené od Dvornik, *) nádvorník, maďarsky udvarnok); mal pod sebou správu západných dištriktov (žúp); vrchný dozor nad strážcami hôr karpatských a Banátu; krem toho sudca pre nižší ľud v Bukuriasti.

Na Moldave: bol správcom južnej či dolnej časti zeme; proti zlodejom, vraždlníkom, svätourážcom mohol vyniesť trest smrti i bez predbežného oznámenia panovníkovi. Odznak pri oboch: pozlátistá palica.

3. *Veliki Vornik* dolnej zeme, správca východných dištriktov (vo Valachii); na Moldave: správca vyšnej, severnej časti zeme; tu i tam s prívlastkami a odznakom ako i pri predchádzajúcom.

4. Vo Valachii: *Vel. Logofet* má tie isté funkcie ako pod č. 1. na Moldave uvedený; odznak: pozlátistá palica. — Na Moldave štvrté miesto zaujíma *hetman*, najvyšší veliteľ vojenský; so sídlom v Sučave; zdržuje-li sa na „dvore,“ nosí tiež pozlátistú palicu.

5. Vo Valachii: *Vel. Spathar***), najvyšší veliteľ vojska; na Moldave: *Vel. Postelnik****), tolko čo za Karola Veľkého „major domus,“ alebo dnešný maršal dvorný; vedie dozor nad všetkými kniežacieho dvoru sa týkajúcimi záležitosťami, kam i komonstvo patrí. Odznak: strieborná palica.

6. Vo Valachii: *Vel. Vistiar*, či dozorca nad peňažnými záležitosťami a verejnou pokladnou, tedy tolko čo minister financií. Na Moldave: *Vel. Spatar*, ako pri č. 5. vo Valachii; v kostole počas služieb božích nosí kniežací paloš.

7. Vo Valachii: *Vel. Postelnik*, najintímnejší radca a tajomník panovníkov; stávali sa ním tí najviac protežovaní.

Na Moldave nasledoval na siedmom mieste: *Vel. Paharnik* (h v rumučine = ch), podáva pri veľkých slávnostach prvý pohár vína kráľovi a má pod sebou viac menších paharníkov; je najvyšším dozorcóm nad kniežacími vinohrady, snáša starosť o jích pestovanie; dáva privolenie k obaračke všetkým majiteľom viníc, čo je spojené s dávaním darov a tedy výborným dôchodkom.

Títo prví siedmi vo Valachii boli radcovia vojevodoví, tedy ministri; pri priechodo k životu konštitučnému títo úradníci premenili sa na moderných ministrov: na Moldave sa prví siedmi volali bojéri de sfat, ako už vyššie spomenuto.

8. Vo Valachii: *Vel. Kluciar* (ci = č); bel za dávna dozorcóm nad zásobárňami vojenskými; rozdeľoval bojerom a vojsku.

*) Šinkai, známy historik rumunský, uverenivší r. 1812 svoj dejepis (pozdnejšie od vlastných dejepiscov za nespoľahlivého vyhlásený). odvodzuje Vornika od Vernicus; patrne od neho naučil sa Cucor odvodzovať Adam a Eva od „á dám“ (ja som dal) és ő éva (a ona jedla). Konečne i našim staly sa takéto lapsus lingae; vieme všetci, kto odvádza Appeniny od Vápeniny.

**) Od spada = meč, paloš.

***) Ba čo je toto ozaj za koreň? Kdeže ste filologovia, hanbiaci sa za svoj pôvod?

proviant. Na Moldave: Vel. Vistiar, ako pod č. 6 vo Valachii; vedie krem toho zápisy o prívoze a vývoze; k jeho službe stoja *diák-ovia* *); jedná-li sa v súkromej rade bojarskej (sfat) o finančných záležitostiach, má tam poradný hlas.

9. Vo Valachii: *Vel. Paharnik*, to isté čo pri moldavskom.

Na Moldave nasledujú po tých 8. takzvaní *bojarovia divanu*, ktorí sa rozdeľujú na 3 triedy. Preberme ešte ostatných vo Valachii.

10. *Vel. Stolnik*, najvyšší dozorca nad kuchyňou.

11. *Vel. Komis*, najvyšší dozorca nad stajami.

Funkcia posledného z pôvodných 12. nie je známa.

Druhá trieda bojarov zahrňovala v sebe vo Valachii: *Vel. Perdar*, je prvý medzi druhotriednymi bojarimi, šef *mazilov* (bojarov bez úradu, alebo vystúpivších z neho) a má dohľad nad vozotajstvom vojenským.

Vel. Aga, policajný riaditeľ v Bukuriašti. Odznak: strieborný mlat.

Vel. Meditniciar; dohliadať vojvodskej tabule, podáva vojvodovi tanier pri verejných hostinách.

Vel. Suldjar, rozdával za dávna dávky mäsa bojarom a služitom (j = ž).

Vel. Pitar; druhý dozorca nad stajami dvornými, snáša starosť o koče a kone do záprahu.

Vel. Armaš; dozorca nad zločincami a žalármi. Má pod sebou viacej armašov; vo vojne je šefom delostrelby.

Vel. Portar; predvádza Turkov pred vojvodu a stará sa o jích správne ubytovanie.

Vel. Šatrar; má na starosti kniežacie šiatre, označuje vo vojne miesto pre táborovanie.

Tretia trieda valašských bojarov obsahovala v sebe úradníkov väčšinou toho istého pomenovania, ako v I. a II., ktorí boli pomocníkmi, zástupcami tamtých, tedy: druhý logofet, druhý vestiar, druhý postelník; tretí postelník, tretí vestiar atď.

Vráťme sa tedy ešte na chvíľu k Moldave. Bojari divanu boli tedy rozdelení na

I. triedu. V nej sú: *vel. stolnik*; *vel. komis*; *vel. medelniciar*, podáva panovníkovi vodu na umytie pred hostinou; *vel. kluciar*, dohliada na dvorné spižniarne, obstaráva a opatruje zásoby, rozdeľuje jich dľa potreby alebo nariadenia kniežata; *vel. sludjar*, dozorca nad mäsovitými potravinami; *vel. jüniciar* (j = ž), dozorca nad obilím; *vel. pitar*, dozorca nad pekármi; *vel. šatrar*; *vel. armaš*; druhý *logofet* v zastúpení prvého; *vel. ušiar* (uša = dvere), veliteľ strážcov u dverí a tých, ktorí chodia s vyslanstvom k sultánovi; *vel. aga*; druhý *postelník*; tretí *logofet*, má v opatere súkromé listiny kniežata, píše jich a predkladá k podpisu; predvádza duchovenstvo pred vojvodu; nosí na hrdle striebornú refaz s pečaťou ku udieraniu na výroky prešlé cez ruky Vel. logofeta; kapitán *dorobancov* (jeden druh vojska; dnes zemobranci; meno odvodzuje sa od drabantí).

*) Deák Ferenc bol vraj macedonský Rumun.

Títo dosiaľ vypočítaní volali sa na Moldave Velici bojéri.

Druhá a tretia trieda moldavských bojarov záležala z veľkého počtu úradníctva, nosiaceho názvy vyšších tried, každý z nich zato mal celú radu Aujitorov atď. Len aspoň daktorých uvediem: druhý *paharnik*, stolník, medelniciar, kluciar, jitniciar atď.

Krem týchto tried jesto na dvore ešte veľký počet takzvaných *bojorašov* (zdrobnelé od bojer, tedy *bojerík*), s rôznymi až smiešanými funkciami. K nim si môže vybrať kráľ nie len zo skutočných bojarských rodín, ale i z poddaných, čím sa títo práve stávajú bojermi.

Z nich len tie najzanímavejšie:

Vel. Komornik (doslovne), dozorca nad izbovými lakajmi; má sverené súkromné klenoty kniežacie.

Kupar, každodenný nalievač vína, hlavný dozorca nad pivnicami; dohliada na správno upotrebovanie mier a pokutuje i previnilcov.

Pivniciar, vrchný dozorca nad slúžobníctvom kniežacej pivnice; patrí pod kupara.

Vornik de terg (nad e vokaň, vyslov tupo) = dvorník trhový, dozorca nad trhovou policiou, zbiera dežmu za veci predávané od miery a váhy.

Vataf, či dozorca nad 8 kniežacími lakajmi, nazvanými *Pal-kovia*.

Ako hovorím, uviedol som tu len tých *pre nás* najzanímavejších, ostatných je najmenej raz toľko. A ešte je nie tejto sláve koniec; ešte príde veľké množstvo slúžobníctva najnižšieho *rangu*, ako na pr. 2 iní kluciari, 7 postelníkov, 24 pohárníčiľkev, 24 stolníčkov, 12 dvorníčkov, ktorí pred kráľom kráčali, keď šiel na prechádzku atď.

Všetci „*roztriedení*“ bojari platení boli dielom z krajinскеj pokladnice bezprostredne, dielom každý z nich bol i dákym krajin-ským, mestským atď. úradníkom, odkiaľ tiahla dôchodok; netreba mi zvlášte podotkynaf, že tento systém bojarsko-úradnícky dokonále vydieral národ.

Vymenovanie k hodnosti vyššieho stupňa nestávalo sa bez pred-bežnej dlhoročnej praxi v nižších kategoriách; synkovia i z naj-prednejších rodín museli prejsť od najmenšieho úradu postupne celou radou, jestli chceli sa stať *Velici bojéri*, museli sa (aspoň v theorii) všade ako čestní, vierohodní a schopní osvedčiť; preto rodiny už ako chlapcov posielaly synov svojich na dvor, priúčať sa „*maniere*“.

S touto civilnou armádou úradníckou spravoval tedy Voda, Domu, Domnitor, Hospodár krajinu, a síce spôsobom tým, že vy-držiaval *diván*: veľký a malý. V tomto poslednom prví siedmi (na Moldave volaní „*de sfat*“), zodpovedajúci asi dnešným ministrom, jednali 3 razy do týždňa o bežných záležitostiach; *veľký diván* svo-lávaný bol ku dôležitejším otázkam: voľba vojvodu, vyhlásenie války, odsúdenie na smrť vynikajúceho bojera a podobné.

Ztratený pandúr.

Rozpráva P. Drahomír.

I.

Slniečko vyšlo zpoza rozrúmeného Branča. Nebo bolo jasné a slubovalo krásny deň. A bolo by i žiaducno, aby bol pekným. Zpýtate sa, že prečo? Nuž poviem vám úprimne, že je to veľmi nepríjemná vec, keď je veľtrh a prší. Lebo keď prší, je blato a keď je blato, človek sa ľahko zamaže, už či chce a či nechce. A na jarmoky sobotištské v poslední roky veľmi zhusta pršovalo. Najlepšie vedeli by o tom povedať arendatori. I títo si želali, aby bol pekný deň; lebo keď prší, tržisťe sobotištské býva veľmi blatnaté. Nedáš-li pozor, hneď hupneš nielen po členky, ale aj povyššie do blata. Ale pri veľtrhu jaký pozor? Tu ťa ten, tu zas ten strkne, takže pri všetkej tvojej pozornosti, ani sa nenazdáš len, až stojíš po kolená v mláke.

Mnohí sa síce posmievajú Sobotišťanom, že tu len perníky, praclíky, oblátky a pečienky dostane kúpiť, a prezývajú ich praclikármi a oblatkármi, jako zase Vrbovčanov opalkármi a Častkovanov sykorkármi.

No neverte, žeby v Sobotišti len perníky na veľtrhu k dostaniu boli. Dostaneš tu, čo len chceš: statok, kabáty, kožuchy, vozy, pluhy, hrnce, varechy, čipky, lopaty, trlice vyberané, rebriny, opálky, a ktože by to všetko vyrátať vedel, čo na veľtrhu k dostaniu a k zakúpeniu je, len keď máš peniaze. Veľtrhy sobotištské nezaslúžia teda tŕň hanu. Sú ony starého pôvodu. Kto neveríš, prečítaj si nasledujúcu listinu, ktorá o starobylosti veľtrhov sobotištských svedčí. Zneje ona nasledovne:

„My Niarovskej a Thardovskej Famílie jednota jakžto Diedičníh Panuv Panuv všeczkeho Panstva Braneckeho: kcž: jednemu každemu davajicze Naznamost kdebi koľvek Potreby bilo a prislúšalo. Že Werny našy Mudry a Opatrny Mestečzka Sobotištia tak reczeného a v Šlavnej Stoliczy Nitranskej pod Zamkem Brančz vstaveneho prebivajiczy Obivatele kteriž jistima od Svatich nekdy Kraluv Krajiny Uherskej Slobodami, a naddanim obdarovany a dovoleny bily. Jest pravda jejich listi na toto predešlima czasmy Burky a Wojen neščaslive stracene se vynalezaju. My protož na poniženu juž jmenovanich vnerieh Poddanich našich nam danu poniženu Supplicatiu jeduomislné a Obecne na to dovolicze tímto, a všeckým jejich potomkom znovu davajicze dovolujeme tito Slobody: Prvný totišto aby jednoho každého Roku davany Wina jmenovaneho Mestečzka Sobotištia na Osoh a Užitek jejich Obecny býla, od Svateho Michala Archanjela počznoucze až do Noveho Roku nebolišto Obrezany Krista Pana bez všelijakej prekažky. Druhý, aby v každem jarmoku, který každo-Ročne trykrat bivajicze. Totišto na den Svateho Mateje Apoštola, zatim na Nebe vzety Panny Marie czož vicze na Svateho Lukaša Evanjelisty nicz jinaczej Prez try

dny aby bily od všetkých robot našich oslobodeny a Slobodny, ne jinakším Spusobem Prostredkuicze : Abi po čzasu tomto anebo Takovichto jarmaku naše každodenny Pracze a Roboty vedle ustanoveného času nam vykonavaly a robit musely, na čžež my davanja, a potvrzujicze na Wecznost tito listy našima Rukamy vlastnima Podpisem a jednoho každého Pecžety Potvrzeny Obczy tejto, anebolišto Obivatelom predjmenovaného Mesteczka Sobotištia a Potomkom jejich vzdiczky trvajiczim Offerovaly sme a daly. Kterež listy precžitajicze od kterehož kolvek v jakem kolvek Stave nebolišto Conditie takoveto listy abi jim navracene bily tak chceme.

Dano v Mesteczku Sobotištý dne Prvniho Mesicza Januárij Roku 1614.

Joannes Schlossberg. Hedervady Istvan. Georgius Meftheny.

Ludovicus Nyary. Franciscus Nad Mihali. Franciscus Tardy.

Stephanus Amade. m. pr. Joanne Floslactovicz p. t. Jus. Notario loci.“

Veltrh v Sobotišti býval teda opravdovým sviatkom pre poddaných, veď vtedy za tri dni boli svobodní, nik jich nesmel vyhnat na panské.

Od tých čias sa veltrhy sobotištské o tri rozmnožily, avšak i tie staré ešte voždy sú v užitku. Sviatočný náter zachovaný — ale bez ducha po dnes.

Bolo po na nebe vzatí Panny Marie, dňa 16. augusta 188*. Slniečko osvietilo už nielen utešené okolie Podbranča, ale i vršky okolia sobotištského, Uchánek, Vápenky, Kozikrepec, Havran, Macejov, v jeho žiare zajasaly sa i starodávne panské kaštiele Horeckých, Vietorisov, Brodanyho, Bránika, Pefkovského a iné, teraz zväčša opustené. Jeho žiare tešil sa i suchý rýnok sobotištský.

Na moste, položenom nad riečkou Vrbovčankou, stál o zrub oprený bohatý mešťan sobotištský, Pavel Šimšálek. Na hlave mal širák so širokou strieškou, jehožto vrch nebol gulatý, ale useknutý, na spôsob jako okolo Komárna kdesi nosia. Vesta jeho obťažaná bola veľkými, asi jako dobrý vlasský orech striebornými gombami, uhorské nohavice a čižmy tvorily ďalší oblek jeho. Kabáta dnes nemal, lebo bolo teplo hneď z rána. Z košele nebolo vidno len rukávy, a tie poukazovaly, že bola nová, pekná, biela. V rukách držal čakan, na ktorý sa obyčajne podopieral. Postavy bol strednej; tvár mal krátkymi fúzami ozdobenú. Človek srdca dobrého, ale keď sa rozzlobil, bol hrozným, neušetriac žiadneho. V dobrom ale rozmare i si zažertoval. Súdiac dľa výrazu tváre, je dnes dobre naladený. Zdá sa, že pozoruje prichodiacich kupcov a predavačov, bo tvárou obrátený je k rýnku, ktorý z mostu celý priehliadnuť môže.

Je síce ešte skoro, ale už teraz zavierať možno na hlučný veltrh, bo jarmočníkov čo chvíľa pribýva. Veď už aj pán slúžny i s podslúžnym sú tu. A pandúri z celého okolia. Ba ozaj, k čomu jich toľko? rozmýšľal i sám Šimšálek a s ním všetci, ktorí jich videli.

Tu poklepal ktosi od chrbta nášho starého panku — bo bol už asi šesťdesiatnik — po pleci. To ho vytrhlo z myšlienok.

„Dobré ráno, pán brat;“

„Pán Boh daj aj vám! — Ale vy ste už tu, páni bratia? No museli ste včasne vstať. Snáď ste si už nekde dačo ohliadli?“

„Ach! horkýže; ale by sme nedbali, keby sme už mali niečo kúpené; bo máme doma náhlu robotu.“

„No nevidali; do Senice ľahko prídete, aj ešte dosť kúpíte. Snáď by som vám vedel i niečo poradiť, keď vám tak na pilno. A čo že by ste takto chceli?“

„Nejaké dobré prasiatka na pečenky.“

„Keď dáte dobrý oldomáš, poradím vám. Veru prasiatka na pečenky bárs jak súce: hneď by sa mohli zabíť. A to nie jedno, ale aj päť; ale len keď dáte dobrý oldomáš.“

„Bez oldomášu jich iste nevyjednáme, ani nekúpime; to sa rozumie, že dáme.“

„Dobre, dobre, páni bratia! Vy hráte na múdrych; keď sa pojednáte — a keď kúpíte, dáte; a keď sa nepojednáte a nekúpíte, nedáte: ja ale chcem hneď. Vy by ste mohli oldomáš aj-bezo mňa vypíť.“

„No to! veď len nepôjdeme k druhému, jako k vám; zaznávate nás, pán brat.“

„Nie, nie, pán brat! Ja sa vždycky držím toho slovenského porekadla, že: „lepšie niečo z rána, jako na večer nič;“ alebo ináčej: „lepší vrabec v hrsti, jako zajác v chrasti.“ Ostatne, však ja vás nenútim; dáte, dobre; nedáte, tiež dobre.“

„Ale, čože by sme nedali? poďme teda k vám; veď aj nám treba, aby sme si zaraňajkovali.“

„Nech sa ľúbi teda, páni bratia! rečie vážue pán Šimšálek a vedie pánov bratov do hostinca, ktorý bol jeho majetkom ešte i s druhým domom, neďaleko mosta.“

O pánu Šimšálkovi sme ešte zapomenuli podotknúť, že podľa povolania bol másiarom a shovárajúci sa s ním na moste že patrili tiež k tomu povolaniu a pochádzali zo Senice. Menovali jich Sameček a Ondráš.

Sotva že tamtí odišli, zaujali jich miesto na moste iní. Bola to zväčša svobodná chasa z okolitých osád i z mestečka; všetci sviatočne vystrojení. Každého si po rúchu poznať mohol, či je z mestečka, či z Kopaníc, či z Podbranča, Rovenska alebo Častkova. Najfurtáckejšie z nich vyzerali Rovenšťani a Častkovani. Už tie jejich pávové, vysoké perá, alebo biele kohútie kosierky za malými ostuškovanými a rozlične ozdobenými klobúčikmi poukazujú, že jich majitelia si o sebe čosi myslia. Ku peknému klobúku však musí byť i pekná, hodbábom vyšívaná, tenká biela košielka so širokými rukávami. Na maličkom lajblíku tiež hodbábne štepovanie a cifry v predu i na chrbte. Pod krkom i dolu je zapiaty. Pod krkom opála sa jim celý rad cifrovaných košelových šnoren a dolu červená stužka pri veste. Vo vrecku vesty veľký biely ručník, ktorým sa pri tanci utierajú. Bez cigary v ústach málo ktorého vidíš. A čoby ho hneď hlava za dva dni bolela: na veľtrh a na nedeľu cigara musí byť. To patrí k terajšiemu bontonu. Čím kto viacej fajčí, tým lepší vlastenec, lebo tým napomáha krajinu. Preto tým, ktorí v krajine nefajčia, mali by väčšiu daň naložiť, aby sa s faj-

čiarimi vyrovnali a rovnako prispievali, alebo fajčiarom o to, čo prefajčia, by menšiu daň naložiť mali.

Neviem, ale sa mi zdá, že naši chasníci o niečom takom hovorili. Snáď jim zavdali k tomu príležitosť finančníci, ktorí práve okolo nich prešli. Či ale o tom, či o inšom hovorili, bolo to len preto, aby hovorili. Odrazu však hovorenie jejích vzalo inšiu smer.

„Jane! šťuchne loktom Martin Žáček popri ňom stojaceho Jana Dolinského; ale ju vidíš?“

„Koho?“ pýta sa šťuchnutý a podíva sa skorej na miesto. kam ho bol Martin súril, či mu naozaj rebro nevystavil.

„Koho?“ hovorí posmešne Martin, „jakoby nevedel.“

„Hej, ale ti je len pekná, ledačina!“ rečie Jožko Kolár.

„Veru je, kamarát;“ prisvedčí Jurko Kadlec.

„Jako väčšina Dolinariiek,“ rečie iný.

„Kráča, jako na strunach.“

„A zvrťá sa, jako osa.“

„Obzvlášte tie jej oči, pravda, Jane?“

„Tie už nejedného popichaly;“ povie Ján, „a nemýlim-li sa, i teba bodnuly. Pozriže sa len na toho pandúra hen, jako sa za ňou točí.“

„Padla mu do očí;“ rečie Martin.

„Ja som počul, že i tam chodí.“

„Jaj, tam jich mnoho chodí!“

„Však že už má mať ohlášku s jakýmsi Myjavcom.“

„Vláči sa jich tam mnoho, nielen z Myjavy, ale i z Bukovca, z Prítrže, a čo ja viem, odkiaľ.“

„Načo si to dovoľte? Však keď sa Havlík ženil a bral si z Bukovca, Bukovčania vás škarede nadelili, keď vám Kaščáka skoro zabili.“

„My sme pridobří. Vy Rovenštania by ste to pravda netrpeli, vy aj tých prepúšťate, ktorých by ste nemali.“

„Neviem, koho?“

„Nuž a Mičovi ste neprebili hlavu?“

„To sa omylom stalo. Tí, čo to urobili, nevedeli, že si Miča prišiel pre svoju ženu, ale mysleli, že to je niekto na vohľadoch u švagrínej jeho.“

V tom priblížila sa Dolinárka, o ktorej reč bola, až ku samým mládencom.

„Neutekaj tak, Kristino!“ osloví ju Martin.

„Pán Boh daj aj vám!“ rečie oslovená.

„Aj tebe, čo nemáš;“ odpovedajú so smiechom mládenec.

„Veru ste pekní mládenec, keď ani dobrý deň neviete dať!“

„To je tvoja povinnosť, keď ideš okolo nás.“

„A vaša povinnosť, postávať.“

„Veď je sviatok.“

„Svätého narobsa.“

„A či nenie jarmok?“

„A čo predávajú?“

„Sami seba; kup si dajedného.“

„No veru pekná parteka!“

„Nielen pekná, ale i užitočná.“

„Neviem k čomu...“
 „Len si kup a potom uvidíš.“
 „Kúpiť jako kúpiť — ale potom predať. Na nešťastie alebo šťastie nemám peňazí.“
 „Sveríme ti, len si vyber.“
 „Nepotrebujem.“
 „Škoda.“
 „S Pánom Bohom!“
 „Nože počkaj —“
 „Nemám času.“
 „Ale jarmočné nám kúpiš?“
 „Sedem detí za krajciar... Pekne veru! čo by ste sa vy mne mali zavraždiť...“
 „Keď nepýtaš — pýtame my.“
 „Preukážte sa najprv vy!“
 „Veď by sme my to aj urobili, keby sme ti vhod boli. S tým pandúrom hen si ináčej hovorila, nám len tak odrkujete.“
 „Musíte i vy takými byť, jako on.“
 „No môžeš mu povedať, jestli nechce, aby ho v plachte odniesli, nech sa na Dolinu neukazuje.“
 „Malý strach! Kto sa mnoho strojí, mnoho nevykoná.“
 „No však uvidíš, čo sa s ním stane!“
 Na výhružku Jána Dolinského Kristina sa usmiala, on ale zafal zuby a začerveneuý v tvári hrozivým pohľadom sprevádzal odchodiacu devu, ktorá z jeho výhružok ničoho si nerobila. Smiech kamarátov ho ešte väčšmi k hnevu popúdil. Nemajúc však na kom, vyvršil sa na cigare, ktorú vyjmúc z úst, celú pomrvil a praštiac ňou o zem, po nej šlapal.
 „Ej, Jane! keby tá cigara bol ten Garabáš;“ povie Martin.
 „Ba ten Garabáš, jako tá cigara; čo chvŕla by s ním poriadok urobil;“ rečie Juro Kadlec.
 „No však uvidíte;“ rečie namrzený Ján a odíde z nevoľnený do trhoviska. Za ním rozišli sa i ostatní.

II.

Za dubovým, do čierna prechodiacim stolom sedeli pri oldomáši mäsiari senickí: Sameček, Ondráš a domáci gazda Šimsálek. Medzi rečou prišli do spomienky i staré osudy mestečka, keď tu keď tu kedysi z celej stolice sa schádzali. Tu býval podžupan, služnovci, komisári a všelijakí páni. — Koľko domov sa obrátilo už v runy!

„Ešte môj otec,“ hovoril pán Šimsálek, „pamätal sa dobre, čo v rýnkových domoch samí kresťania bývali. Dnes okrem Eisnerovského domu sú už všetky v rukách židovských. My kresťania hynieme. Je to trest Boží na nás. Kedysi židáci z celého Sobotišťa platili 12 zlatých dane, aby tu trpení boli, a dnes ten najchudobnejší platí toľko. Mám to čierne na bielom.“ A tu siahnuť do vrečka, vytiahol kľúčok a z dubovej, za stolom stojacej armarie vytiahol starý zažltlý papier, ktorý rozvinúc, na stole čítal:

„Par Contractus communitalis Judaicae cum Communitate opp. Szobotist initi.

„My níže podepsanj znamo činjme, že z Obeu Sobotiskau strá-
nyva Židů z Hodonjna a odjinad sem do Sobotišťa nedavno obsed-
lych pokonali sme sa o Portiu Kralovskau, že každoročně Rychta-
rovi Sobotiskemu od tych Židuv prjstjeh odevzdame fl. 12 a to bez
všeckej Executie, a to syce jednu polovicu na S. Jura, druhů pak
na S. Michala odevzdame. Co jestli by sme nevykonali, teda takové
penjze skrz Executiú od našeho rychtara židovského vždcky bude
mět slobodu vybrat. Tento ale Contract, tak jest učiněny, že treba
by některj Žide odešli, alebo znovu prišli, vždcky jednakem stavě
zostavat bude. Na co sa podpisujeme. Szobotisty 19. Xbris 1776.
Joseph Wolf, rychtar. Joseph Lebl. Jakub Wolf. Simon Herssel.

My Uradě tež na tento Contract do dalšího stoličného zřízení
pristavame. Act ut Supra.

„Rychtar Johannes Vitek. Burgmister Johannes Polevka.

Coram me Martino Horvath, J. Cottus Nittr. Jurassore m. p.“

„Tu mám zase „Registrik od Grubej povodne v Sobotišty Po-
znaměnenich Richtari, který jest s ktorej stranky Roku panie 1672.
Tento je ešte starší.

Povodeň táto bola okolo Medarda. Vrbovčanka sa tak rozvod-
nila, že i do kostola a fary voda vniknula. Farára utekajúceho
z fary pred vodou horko-fažko retovali kýrisrajtare, ináčej, niet
týchto, bol by sa utopil. Voda mnohé domy poválala a 99 ľudí sa
utopilo.

Ďalšie hovorenie o povodni pretrhol mladý Brunčko, ktorý vstu-
piac do chyže, najprv poslúchal, potom ale, keď Šimšálek chcel
mená niektorých richtárov predčítať, hovoriac, že to máloktorá obec
sa môže pochlúbiť, aby vedela mená svojich predstavených, zamie-
šajúc sa do reči, povie:

„Pán tatík, keď dáte tri holby vína, všetkých tých richtárov
vám poviem aj bez písma nazpamäť.“

„No keď to vykonáš, dostaneš nie tri, ale štyri.“

„No aj my vám dáme toľko;“ hovoria Sameček a Ondráš.“

Brunčko mlasknul ústami, ani čoby dlaňami bol plasnul; vy-
skočil, až skoro hlavou podlahu prebil, a dopadnúť na zem, celá
chyža sa striasla pod ním. Bol to znak, že si je svojho vífazstva
istý a výraz radosti, že dnes k lacnému oldomášu príjde.

„Pán strýček! dovoľte ale, aby som si mohol trochu hrdlo
ovlažiť, bo tých mien je mnoho, veľmi by mi vyschnulo.“

„No napi že sa!“

Brunčko vzal pohár, obrátil hore dnom a tamto: zmiznulo v gá-
gore, ani čoby sa tam bolo prepadnulo, jako ten prameň vody na
Dobrej vode. Potom si ale zastal, a poloziac ruky na kríž, začne
remzať, že pán Šimšálek nestačil za ním; čítal mena sobotiškých
richtárov od r. 1672—1789. Bolo jich 116.

Ondráš i Sameček viackrát chceli vstať a odísť, bolo jim to
tiež prizdľhavé, bárs i z počiatku pozorne načúvali, či ozaj Brunčko
svojej úlohe za dosť urobí. Teraz ale už sa náhlili len čím skorej
do trhu lebo domov, vyzývajú pana brata, aby jim dané slovo
zadržal.

„No keď tak už ponáhľate a nechcete sa pribaviť, poviem vám,
že hore na Čupe Sládeček má pekných päť prasiatok, na pečienky

bárs jako súcich, lebo jich znom chová. Jestli sa vám zaľubia, môžete sa pojednať. Myslím, že vám z nich dve-tri prepustí. No a za oldomáš pekne ďakujem.

„Aj ja ďakujem!“ usmieval sa Brunčko, ale nie na odchádzajúcich, ale na fľašky vína, ktoré pred ním stály.

„Rado sa stalo!“ hovoril Sameček a dajúc s Pánom Bohom, odišiel i s Andrášom na Čup ku zakúpeniu prasiatok.

III.

Za terajším katolíckym kostolom, ktorý bol vystavený r. 1637 horlivým evanjelickým pánom, Ľudovítom Nyárom, jako to nápis nad vchodom až podnes svedčí, a ktorý evanjelici až do roku 1697 pri svojich službách Božích užívali: nachodí sa vršok Čup. Celý vršok kedysi zastavaný bol malými domkami, ktoré sa tu pekne, jako nejaké villy vynímaly. Z domčekov týchto prehliadnuť mohol celé mestečko. Mnohé z nich sú už poválané.

Tu na Čupe nachodil sa dom i pána majstra Sládečka.

Pán majster Sládeček sedel na svojom verpánku, sohnutý ku čižmám, ktoré práve pilne cifroval, aby boli úhladnejšie, a ponevác sa s nimi k jarmoku ponáhlal, teda i odbytnějšíe. Kto by ho bol videl, každý by bol uhádnul, že mu je na pochytre, bo jarmok sa už započínal. Majster Sládeček však nemal strachu, že svoju hotovizeň nevypredá. Za jedno, nemal toho tak mnoho a za druhé, dobrá práca je nielen dobre platená, ale i hľadaná. Preto málo kedy sa trařilo, aby on svoju prácu domov bol priniesol a na jarmoku nepredal.

Že sa ale teraz náhlil, príčina bola iste len tá, aby neskoro neprišiel: lebo „kto neskoro chodí, sám sebe škodí.“

Do pilnej práce docela pohrúžený, ani nepozoroval, že ktosi na dvere už po druhý raz klopal, lebo ináčej by iste sa ozval a bol povedal svoje „voľno!“ alebo „herein!“ „Szabad!“ to ešte nezna, lebo bol slovenským ševcom.

Po druhom klopaní, bárs sa aj nikto neozval, dvere sa otvorily a v nich otvorila sa červená okrúhlá tvár, kukajúc zvedavo do izby, či jesto kto duuka. Však nebolo došť na jednej, ukázala sa i druhá, hovoriac:

„Doma ste ešte, pán majster?“

„Doma, doma — ale už — už som hotový, už idem zaraz.“ hovoril sekano pán majster. Teraz už dvere sa roztvorily dokoran a dnu do izby vnišli dva mužskí. Boli to naši známi Sameček a Andráš.

„No, Pán Boh vám daj dobrý deň!“

„Pán Boh daj! Pán Boh daj!“ hovorí chytro Sládeček, ale preto nevstal zo svojej trojnožky, ale jako čoby sa ešte väčšmi ponáhlal, sotva že mu rozumieť možno, vřta príchozích a núka aby si sadnuli.

„Nemáme časnu, pán majster; prišli sme len na okamženie a vy, jako vidíme, tiež sa ponáhľate.“

„Tak je, tak! ad aniřmam, tak je, tak! dobre vidíte.“

„Povedali nám, že máte pekné prasiatka, súce už na pečienky.“

„Mám, ad animam, mám; ktorékoľvek z nich môže byť na pečienku.“

„A sú na predaj?“

„Sú, sú. Keď dobre zaplatíte.“

„Jestli sú pre nás síce, radi.“

„Pre kohokolvek, pánovia. Žerú samé zrno. Ad animam, ani u mlynára by lepšie neboly.“

„Mohli by ste nám jich ukázať?“

„Hneď, pánovia, nech si len tú botu dohotovím. No tak už je. Chvála Bohu! Bude už svrchovaný čas i do jarmoku sa podívať.“

„Veru už, pán majster. Len nám teda ukážte tie prasiatka.“

Majster Sládeček ešte len teraz vstal hore zo svojej trojnohy, sosňal s nosa veľiké, v žltom drôte zarobené okuliare, položil si jich na čelo a hľadel na dotazujúcich sa kupcov.

„Teda opravdu jich chcete kúpiť?“

„Ináč by sme neboli u vás; len nám jich poďte ukázať.“

„Dobre teda, stane sa! Pspspspsp!“ Pán majster začal pseukať a tu, jakoby na kommando, vyšlo zpod postele päť krásnych, jedno od druhého krajších morských prasiec.

„No, nech sa ľúbi vybrať, pánovia; pekné sú všetky.“

Sameček a Ondráš pozreli na seba, bo oni to boli. V pohľade tom viac povedano bolo, jakoby sme to my na papiery znázorniť mohli. Ešte len teraz jim svitnulo v hlave, prečo kamarát Šimsálek žiadal od nich popredku oldomáš. Ani sami neznali, či sa hnevať a či smiať majú. Stáli tu jako obarení.

„No čo, pánovia, snáď sa vám neľúbia? Ad animam, druhých krajov prasiatok v celom Sobotišti nenájdete.“

„Veríme, pán majster,“ povie Sameček, „ale pre nás sú pri malické.“

„Jako sa ľúbi, jako sa ľúbi; kúpiť a predáť nie je nútená vec.“

„Tak je, pán majster. No nemajte nám za zlé.“

„Ad animam, ani zďaleka, ani zďaleka. S Pánom Bohom, s Pánom Bohom! Veď i ja sa musím ponáhľať.“

Sameček a Ondráš ani sami nevedeli, jak sa vonku octnuli. Keď už boli na dvore, teprv jim prišlo na um, že zapomenuli s Bohom povedať. No ale už sa vrátiť nechceli.

Za odchádzajúcimi v päťách poberal sa i pán majster Sládeček do jarmoku. Prv ale, kým by bol vyšiel z domu, nezapomenul na svoje prasiatka, ktoré bol zpod postele vyvolal a ktoré po prostred chýže behali: usypal jim zrna; sviazal svoj tovar do plachetky, na vrch pretiahol palicu, prehodil na plece, zamknul dom a pošiel.

IV.

Veľtrh bol v úplnom prúde. Predávalo, kupovalo sa to až milá vec. Plieskanie rúk jednajúcich sa, len sa tak ozývalo zo všetkých strán. Tovar majstra Sládečka bol minutý čo chvíľa. I Sameček a Ondráš už kúpili, ale na oldomáš k Šimsáľkovcom nechceli viacej ísť. Preto však ani hostinec Šimsáľkov, ani Kutáľkov, ani žiadon nebol prázdny. Keď int vychvalovali Kutáľka, aj nad habanskú klučiareň, majster Sládeček nechcel inam ísť, jako k Šimsáľkovi, lebo to mu bolo najbližšie. Ej, ale keby bol vedel, že to bol Šimsálek, čo k nemu ráno kupcov poslal: ad animam, bol by mu posvietil, aj povedal, že by mu to do živého bolo išlo.

Lež nielen hostinskí a kde jaký krčmár židovský, mali dnes dobrý odbyť: darilo sa dobre aj pernikárom. Títo skoro všetky srdcia rozpredali. Pandúr Garabaš kúpil jedno z tých najväčších Kristíne. Videl to i Ján Dolinský. A to ho aj zarmútilo, ale aj rozpálilo, že by bol pandúra hneď v zubách rozsekal a pomrvil na odrobinky, jako ráno tú cigaru. Taký bol napálený, že sa mu už ani k muzike nechcelo. A dobre, že tam nebol. Bo keď mu hovorili, že tam Garabaš Kristínu na líco uštipnul, div že z kože nevyskočil.

Chudák Dolinský! nevedel už ani čo robiť, — len si žiadal, aby čím skoršie bol večer a bolo po jarmoku. Bo nikto sa nezdal mať s ním polutovania. A predsa; to slniečko, jako by sa bolo chcelo nad ním smilovať, čím dial, tým viac sa klonilo ku západu. Na obzore počínaly sa dvíhať oblaky, jako čoby sa k búrke bolo chystalo. Niektorí z jarmočníkov počali svoj tovar skladať, šiatre rozberať, chystajúc sa k odchodu.

Čo sa začalo i pomrákať, basa a klarinet na Červenom dome nezdaly sa toho si všimnúť. Ihrajúci v kole ani zďaleka nemysleli na rozejitie, bo čím ďalej tým viac boli rozhnanejší. Po teraz trpeli i mladších medzi sebou, bárs kedy tedy nejednomu sa ušiel hodný lepanec práve vtedy, keď sa toho najmenej nadál, alebo ani sa ne-nazdál: už mu bol klobúk von oknom. Medzi najdotieravejších patrili pasák, Samo Blanár. Hlava mu už bola dotlčená, jako planá hruška; klobúk mnohokrát von oknom vyhodенý, ale nič nespomohlo, on sa chcel mrvíť medzi ostatnými. Zase mu ho von vyhodili. Vonku stojaci sa smiali. Samo vybehnul von, zodvihol si širák, odbehol kamsi, ale o chvíľu sa zase vrátil a zrovna do kola.

Pac! už mu ktosi vlepil pohlavok. No ale tentokrát zle pochodil, lebo sa prezradil: vykriknúc, takže i basu i klarinet prekričal; krev sa mu len tak z ruky cedila.

„Aha! Sykorkár, ale som ťa dostal;“ posmieval sa mu Samo, keď muzika prestala, nedbajúc ani na to, že i jemu z hlavy krev vyvierala.

Ale sotva, že vypovedal to slovo „Sykorkár“, už zas dostal po ústach: Tu máš, „Preclikár“.

„Kto je Preclikár?“

„Kto Sykorkár?“

Bolo počuť dnu i von. Jedni na jednu, druhí na druhú stranu sa sriadovali. Už neboli jako pri ihre v kole pomiešaní. V jednom okamžení stáli Sobotištania na jednej a Častkovania na druhej strane, jako kohúti proti sebe. Ba už sa i za prsia začali potriasaf.

„No udri ma!“

„No udri ty, keď máš kuráž!“

„Ty Praclikár!“

„Ty Sykorkár!“

„Praclikári, nedajte sa, však ste doma. Sykorkári, nebojte sa!“ pohuckávali okolostojaci hašteriacich sa. A tí už si boli vo vlasoch. V tom však prišli pandúri, urobiac ďalšej ruvačke koniec.

Častkovania museli sa odobrať domov. Pandúri jich vyprovodili až na častkovskú cestu. Pokojnejší poslúchli, furtáci ale skoršie boli v mestečku, jako sami pandúri.

Z muziky už dnes nebolo nič. Richtár s úradom ďalšie tance zakázali: hudci i so svojimi nástrojmi hudobnými museli opustiť hospodu.

Na židov bolo zle. Prečo? Lebo že oni tomu boli na príčine, že ďalej muzika nechcela hrať. Oni že naviedli richtára i pandúrov, aby muziku rozohrali.

Rozpásaná chasa počala hromziť na židov a na pandúrov. Vypuknutý spor pri muzike bol zabudnutý; už boli zase spolu, jako čoby sa nebolo nič stalo a oni najlepší priatelia bývali. Keď jich pandúri na jednom mieste rozohnali, sišli sa na druhom. Alebo rozdelili sa na viacej trup. A keď na jednom konci hulákanie ustalo, začalo sa ihneď na druhom, takže pandúri si s nimi už ani rady dať nevedeli. A to jim tým ťažšie padlo, keď i sami so sebou zdali sa nevládať, už či od toho ustavičného chodenia a či toho posilňovania sa nápojmi, ktorých sa jim v tolkej miere dnes za podiel dostalo, jako nikdy preatým. K tomu ani na cigarách jim neschodilo.

Naposledy musely byť hostince i krámy pozatvárané, aby poriadok zavedený byť mohol. Baviaci sa či chceli a či nechceli, museli ísť domov. Medzi ubierajúcimi sa domov vidíme i majstra Sládečka, ba i Brunčko šiel za ním, ktorý svoj oldomáš bol už dávno cez hrdlo prehnať.

Majstrovi Sládečkovi nijako to nešlo do hlavy, že musel skorej, jako jemu sa ľúbilo, hospodu opustiť. To sa mu ešte nestalo. No ale už len šiel. Nie tak ale Brunčko.

Sotva že prišiel pred najbližší hostinec, už bol v ňom. Tu práve bola reč o pasákovi Blanárovi, ktorému pri muzike mládenci klobúk von oknom vyhodili a ktorý potom z pomsty odišiel a kúpil si špendlíkov. Tieto potom napchal do klobúka hore koncami a odišiel zase k muzike, miesiac sa pomedzi chasov. V tom mu vylepil jeden z ihrajúcich pohlavok a všetky špendlíky vrazil si do ruky, ktorú si celú rozkrvácal.

Brunčko načúval.

V tom však ozve sa ktosi z prítomných:

„Rád by som predsa vedel, prečo Častkovanov „Sykorkármi“ menujú?

Keď všetci mlčali a žiaden nevedel, ozval sa Brunčko a povie:

„Za dve holby vína, ja vám to poviem.“

„Dostaneš jich,“ povie predošlý.

„No dajte jich naliať.“

„Ešte si nič nepovedal.“

„Musím si napred hrdlo ovlažiť.“

„Ty ho máš tiež vždycky suché.“

„Veď už dávno nepršalo.“

„Ale nie u teba. Rozkáž si teda naliať.“

„Rozkážem, ale vy zaplatíte.“

„Zaplatím, ale skorej, len jednu holbu.“

Brunčko rozkázal priniesť víno. Upil si z neho jeden litr, až vo fľaške takmer nič nezostalo. Potom však začal hovoriť.

„Naši susedia Častkovania mali jednu horu. Táto hora však im veľmi pustnala. Čosi jim ju kynožilo. Keď toľko už bolo,

richtár jako predstavený a povolaný obecný majetok hájiť, svolal občanov do porady. Tu v porade vyšlo na vrch, že veru sykorka je to, čo tú horu kvári.

I radili sa teda ďalej, čo by mali robiť. Tu povstal jeden z prítomných a povie: Páni občania! My sme všetci sedliaci, nám to nebude ťažko našu horu ratovať, len keď to budeme chcieť urobiť. Preto by som radil, vyberme sa všetci, kolkokoľvek nás je, Poberme si sekery a obštúpme horu. A keď uvidíme tú mršinu na niektorom strome, ten hneď i zotneme. Jestli ste teda spokojní s mojou náradou: nech pán richtár určí den, na ktorý by sme sa pod pokutom všetci išli.

Nárada bola jednomyselne prijatá. Pán richtár určil deň. Občania sa išli a obštúpili horu. Sotva že sa to stalo, zavolá jeden z nich: „Aha! či ju vidíš hen, jako si sedí na tej jedličke?“

Jedlička padla pod ostrými sekerami — ale sykorka sadla na druhú, aj tá padla — i tretia i štvrtá. A tak to išlo až do nekonečna. Sykorka hneď tu, hneď tam; hneď v prostriedku, hneď na kraji na stromy sedala, z ktorých každý bol bez milosrdenstva zofatý.

Ešte naposledy stála jedna jediná jedla z celej hory. A tu cele naplašená na samučičkom vršku poskakovala si sykorka.

„Aha! Tam je.“ Spozoroval ju ktosi. Už sa oborili na ňu sekerami. Jedla padla. Sykorka začínčirijajúc letela preč.

„Či ju vidíš, jako letí?“

„Už nás nebude jedúvať.“

„Ani našu horu kaziť.“

„Veru nie!“ pokyne ktorýsi hlavou a doloží: „lebo už jej niet.“

A keď už celá hora ležala vyfatá pre sykorku, rozmyšľal pán richtár a s ním ostatní, jako horu ratovali.

Od tých čias, aby ste vedeli, menujú Častkovanov Sykorkármí.“

„No a teraz ešte jednu holbu,“ rečie Brunčko. Sotva však mu ju hostinský doniesol a on sa k nej usadil, prišiel rozkaz, aby sa hneď všetci prítomní rozšli a hostinský zavrel hospodu.

„Dobre, ale nebárs,“ dudral si Brunčko popod nos a obejmúc fľašu oboma rukama, ani čoby mu ju dakto vziať chcel, rečie: „Ej, ale vínko, teba tu zanechám! Nie... Pôjdem. Všetk nás to len židia vyhánajú. Istócy éljen, žide ven!“

„Brunčko, ticho! Choď v pokoji domov, bo ináčej — —“

„Bo ináčej mňa zavrete, pravda. Nebojte sa! Na zdravie pánu Istócyumu! Nech ho Pán Boh živí!“ a na dúsok vytrúbil celú fľašu a jako ostatný poberal sa aj on von.

V.

Ta von bolo sa už dávno zmrklo. Zobláčilo sa. Tma sa šírila. Z jarmočníkov už dávno niektorí spali. Len tu i tu ešte bolo vidieť niektorých, ktorí sa domov navracali, a pandúrov, ktorí ešte vždy patrolirovali. I krik a shon mládeže, zdalo sa, jakoby už bol v spánok sa ponoril.

Už ani Dolinského nebolo vidieť, ktorý ustavične vrel na pandúrov, menovite na Garabáša pre Kristinu.

Tu zavreští ktosi: „Éljen! žide ven!“ Pre tmú ho nebolo vidieť. Pandúri hnali sa za ním, vlastne len za hlasom. A koho prvého

dohonili, toho zaujali. Zajatý sa spieral, kamaráti ho bránili. Nastal krik, lom. Pandúrov obkolesili, tak že sa pohnúť nemohli. A kým jedni s pandúrmí sa hašterili, druhí začali židákovi okná vybiť. Z pekelného krikú, brinkotu okien ozvaly sa i strelné rany, k tomu ešte i hromy biť počaly.

Táto surina vyvábila i pokojných obyvateľov von z domov a rýnok a ulice obživnuly, ako čoby sa počínal znova veľtrh.

Avšak sotva minulo štvrt hodiny a už všade bolo ticho: ulice i rýnok bol prázdny, len hrmenie hromov rušilo uočníu tichosť a žiara bleskov krájala hustú tmú. Nato spustil sa hustý dážď z oblakov, ktorý prinútil ešte i samých hlásnikov a vartášov hľadať úbulo k niekde pod strechou.

Ešte i pandúri zmizli bez stopy, ako by jich tu nebolo bývalo.

Do rána však vedeli nielen v Senici a na celom okolí, ale i v samej Pešti, čo sa v noci v Sobotišti porobilo. Všade, na celom okolí hovorilo sa o povybíjaných židovských oblokoch, ani čoby sa celé okolie bolo na nerozmyslenom žarte súčasťnilo. Kto sa však pri vybiťaní súčasťnil, nehovorili nikde. Zo skutku, tak sa zdalo, že radujú sa všetci. Za následky však nechcel byť žiaden zodpovedný. Rozkazovali všetci, cechu zaplatili Sobotištania.

VI.

Sotva svitnulo ráno, pán slúžny už bol na dejšti, prezerajúc povybíjané obloky. Na ústach jeho, ako tvrdili mnohí, ukrývalo sa pokojné usmätie. Cele pokojne hľadel si svoje biele bajúziky. Len keď sa zpytoval po pandúroch a žiaden mu nevedel o nich povedať: zahrešil a úsmev zmizol z tváre. A či nemal i hrešiť, keď mu žalovali, že veru milých pandúrov v noci bili, do potoka pohádzali: kto zná, či i nepohynuli?

Pán slúžny, obštúpený žalobníkmi, jako Pilát, keď mal súdiť Krista Pána, ani nevedel, ktorého zo žalujúcich židákov má skorej počúvať. Na šťastie však hľadanie pandúri dostavili sa. Boli vykárani. No nebolo na tom dosť, pohrozeno jim ešte prísnejšou pokutou, že svojej povinnosti, čo strážcovia pokoja, neurobili zadosť.

Ale Garabáša nebolo medzi prislými.

„Kde je?“ pýta sa slúžny ostatných.

Nevedel ani jeden. Židáci hovorili, že ho v noci zabili a hodili do vody a voda že ho odniesla.

Tu ozval sa po chvíli hlas bubna. Všetko sa hrnulo počúvať.

Čo nového?

Hrúza! Keď bubnovanie prestalo, sám pán slúžny hovoril ku shromaždeným:

„Tejto noci ztratil sa jedén z pandúrov. Ktoby vedel o ňom niečo povedať: sto zlatých dostane čo odmenu.“

Zástup sa rozišiel, rozmýšľajúc: kdeby sa bol mohol pandúr podieť?

Pandúri poskladali pušky a miesto nich ozbrojení ohreblami a vidlami, vyšli hľadať svojho kamaráta. Probovali tu i tam, hore i dolu, kde sa jim zdalo trochu hlbší potok; bo hlbokým nenje nikde a dažďová voda dávno ubehnula; ale ztrateného kamaráta nebolo nikde. Všetko hľadanie a pátranie po ňom bolo bezvýsledné.

Škoda stozlatovej odmeny. Nikto sa nehlásil o ňu.

Už bolo okolo poľudnia. Tvár pána slúžneho už sa usmievala ako ráno: bola až veľmi prísna a celé chovanie rozdráždené.

Nastala inkvizícia. Bol šťastlivý každý kresťan, ktorý sa neukázal večernajším časom na ulici a ešte šťastlivejší ten, ktorý síce na ulici od nikoho videný nebol.

Vinný, nevinný: to bolo jedno vyšetrovateľovi, jestli žalobníci ozuámili jeho meno: pandúri s nastoknutými bodákami museli od razu každého doviesť do obecného domu. Neplatilo tu ani slovo richtára, ani notára, ani úradského, ani nikoho: pán slúžny, o ktorom sa predtým hovorilo, že je nepriateľom židov, zrazu stal sa neohrozeným jejich zástupcom. Prečo, odkiaľ tá zmena? domýšľal sa každý, bárs aj pochopiť to neznal.

K večeru bol plný obecný dom i dvor, bo koho sem priviedli, toho nepustili viacej. Mali pandúri ešte roboty, kým jich všetkých dvoch a dvoch spolu poviažali.

„Pozor!“ velel strážamešter, keď už boli pandúri so sväzovanim väznov hotoví. Pandúri sa postavili do radov.

„Zbroj do rúk! Nabíjať!“

To všetko stalo sa pred očima zajatých, aby jim pán strážamešter väčšieho strachu nahnal a jim svoju vážnosť ukázal.

Zajatí boli na to na vozy pousádzaní. Pandúrom veleno, aby jich sprevádzali a každého, ktorý by sa opovážil z voza prchnúť, odrazu zastrelili.

Slniečko už zapadnulo, keď zpred obecného domu pohnul sa dlhý rad vozov k Senici, kam obžalovaných sprevodili. Na uliciach sa rozliehal plač a nariekanie žien a detí. Židovskí žalobníci sa poukryvali, ani čoby sa boli hanbili sami za to, že to tak ďaleko prišlo a že mnohí z nich boli nevinní, jako to niektorí z nich sami soznávali. Lútosť však jejich snád dotiaľ trvala, kým sa čiastka pandúrov do mestečka zas prinavrátila.

* * *

Večierkom toho samého dňa zatáral sa Brunčko na Čup. Majster Sládeček bol práve na dvore. Zamyslený pozeral v tú stranu ku Senici, ďakujúc v duchu Pánu Bohu, že bol ochránený pred hanbou. Z myšlienok vytrhnuť ho pozdrav Brunčkov.

„Dobrý večer, pán majster!“

„Pán Boh daj aj tebe,“ poďakoval pozdravený a bral sa do pitvora, ale Brunčko šiel za ním. I zostal tedy stáť. Oba posadili sa pod stenkou na násypok a tu započal sa medzi nimi nasledujúci rozhovor:

„Ej, ale sa to len robilo dnes u nás, pán majster.“

„Robilo veru, robilo: strach, hrúza, posmech, čoho sa človek na staré dni nedožíje.“

„No ale však to tých židákov muselo pekný groš stáť, že si toho slúžneho tak po svojej stránke obrátili. A nemal dobrého svedomia, lebo keď sedel na tom vozíku, tak sa vám obzeral z jedného boka na druhý, jako čoby ho už niekto bol za krágel dolu ťahal. Mali ste ho len vidieť.“

„Pán Boh je spravodlivý; on ho nájde, synak mój, jestli čo

nepravého konal. Ale čože sa porobiť mohlo s tým pandúrom, kde sa mohol podieť?“

„Nebojte sa, neztratí sa vám.“

„Veď je už ztratený.“

„Nenie veru. A ja by som sa stavil, že keď sám neprišiel, nuž ho dozajista najdú. Ja viem s istotou, kde je.“

„A prečo si to slúžnemu nepovedal? Mohol si dostať sto zlatých.“

„Áno, alebo pútka na ruky. To bol len figeľ. Ja mu nedám holbu vína za celých jeho sto zlatých.“

„A čože si myslíš, kdeže sa teda nachodí?“

„Ja nemyslím, ale viem, kde je s istotou. A keď chcete vedieť, poviem vám, že nenie nikde inde jako na Doline.“

„A čoby tam kdesi robil až doteraz?“

„Čo robí? Spí dakde, bo bol jako čík napitý. Bol som toho sám svedkom, keď kupoval jarmočné jednej Dolinárke, že ji slúbil, že si večer príjde na Dolinu pre jarmočné.“

„Ad animam! to by bol špás, keby to pravda bola“

„Mám jeden krk, ale aj ten postavím, že je tomu tak.“

„No však uvidíme, čo z toho vykvitne.“

„Nič dobrého pre nás.“

„Ad animam! tak je, tak! Máš pravdu: čo deň, to je horšie. Cigáňstvo sa zmáha, čo chvíľa statočný človek ani nebude môcť žiť na svete. Všetko ale do času, Pán Boh na veku.“

„Veru máte pravdu, pán majster. No dobrá vám noc!“

„Pán Boh daj aj tebe!“

Pán majster šiel do chyže, Brunčko ale domov.

Na druhý deň ztratený pandúr sa našiel.

Brunčko mal teda pravdu. Len to banoval, že sa s ním pán majster Sládeček nestavil o niekoľko holieb vína.

Pandúr sa vyspal z opice, ktorú kúpil na jarmoku, a potom prišiel sám od seba. Či mu pán slúžny sto zlatých vyplatil, nevieme, ale pochybujeme.

Starý páňko Šimšálek nestáva už na moste. Škoda ho byť, že ho viacej nie je. Neprešlo síce po dnes mnoho rokov od osudného veľtrhu, ale už ani majstra Sládečka niet.

Dolinský s Kristinou tvoria jeden pár. Kristina je až po dnes veselá a keď sa muž na ňu nahnevá a ona je dobrej vôle, to mu aj zanôti:

„Trucuje ma ktosi,
Budem ja kohosi,
Ale sa ma ktosi
Do vôle naprosí.“

A pýtala sa, čo robí náš všetkovedel Brunčko. Vystahoval sa zo Sobotišta.

AP
58
S55S4
v.5

**STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY**
Stanford, California

PRINTED IN U.S.A.

Digitized by Google

